OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL:

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK DRUHÝ — DÍL I

1872

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1872.

OBSAH.

Juliusz Słowacki a jeho doba.

Od *Antala Staška.*

„Starý, slepý harfeník na jednom ostrově řeckém přišel na břeh moře egejského, a slyše vlny velikým hukem o skály se odrážející za to měl, že mohutný šum ten pochází od shromážděného lidu, který se sběhl, aby naslouchal bohatýrským jeho písním. Opřev se o harfu svou zpíval pustým břehům mořským; teď skončiv podivil se nemálo, že na píseň jeho neodpověděl nižádný lidský hlas, nižádný povzdech, nižádná pochvala. I vrhl daleko od sebe harfu svou, a vlny, o nichž se domníval, že jsou shromážděným lidem, přijaly zlatý nástroj písně jeho, a položily mu jej zpět k jeho nohoum. I opustil harfu svou smutný Řek, nevěda, že nejkrásnější jeho píseň nikoliv v srdcích lidských, než ve vlnách hlubokého moře utonula“ . . .

Myšlenku tu položil *Juliusz Słowacki* předmluvou ve spůsobě listu příteli svému Zygmuntu Krasińskému, když r. 1839 vydal v Paříži svou „*Balladynu*“. Slepý harfeník — byl to básník sám. Rozželel se nad tím, že jeho „*Anhelli*“, jejž bezprostředně před „Balladynou“ byl vydal, s tak malým úspěchem se potkal, ano že veškerá jeho díla vůbec docházejí tak skrovného ohlasu a tak málo jsou oceněna.

Ubohý básník byl po tom ještě deset let živ; v průběhu toho času vydal díla nesmrtelná, avšak poměr, na který v onom listě tak trpce toužil, nezměnil se v ničem: Słowacki musil zemříti tělesně, aby žil duchem, aby žil v srdcích.

Vizme příčinu toho, pohleďme na literaturu polskou v létech 1820 až 1848.

Duch lidský, vysíliv se velikými básníky ano věštci ve věku šestnáctém a sedmnáctém zanechal první polovici století osmnáctého dědictvím karikaturu vší poesie: francouzský, dvořácký klasicismus. Němci mu strhli škrabošku a zapěli na novo z hloubi duše mocně i řevně. To byl první tón nejnovější světové poesie. Umlknul však v létech dvacátých našeho století i s ozvěnou svou. Leč zvedl se na novo k neslýchané dosud síle a leposti z mlhy hor škotských a z továrnického kouře planin anglických: Walter Scott a Byron byli druhým velikolepým tónem oné poesie. Umlkl i ten — a zavzněl na novo svěží krásou ze stepí ukrajinských i pustin litevských, a zašelestil

bolem co dozvuk v emigraci na Sekvaně. Polska bojující i umučená vydala tón třetí.

Mimo německou, anglickou a polskou poesii a mimo národní písně nemá nejnovější civilisace nižádného samorostlého básnictví. Vše co jest jinde, i u nás, točí se okolo těch tří bodův. Jest na nás, bychom i my vyřkli v poesii slovo váhy světové — podmínek zajisté nám k tomu neschází.

Každé z jmenovaných básnictví mělo vliv na druhé. Polské co nejmladší z nich čerpalo z Němec i Anglie; bez Göthea a Byrona nebylo by snad Mickiewicze, nebylo by snad Słowackého.

Vliv ten nazývali kritikové a básníci doby Stanislavovské a doby knížectví varšavského *romantismem*, stavíce naproti němu svůj klasicismus, polskou to karikaturu karikatury francouzské; romantismus polský neměl ovšem nic společného s moderním romantismem vůbec, a zhola v ničem nepodobal se k německému mlhavému romantismu zvláště.

Válka mezi klasicismem a romantismem vybojována v Polsce od r. 1815 do r. 1830. Mimo Krasického neměla novověká umělecká poesie polská před r. 1820 nižádného pravdivého básníka, jenž by byl jednak mohutností svou otřásl vlastním národem, jednak slávou svou sáhal za hranice vlasti. Nemluvím ovšem o věku XVII. a XVI. Vše vrcholilo se v tom, že dvorní básníci doby Stanislavovské a profesoři básníci doby knížectví varšavského školáckým způsobem následovali rýmařskou a řečnickou poesii francouzskou. Rokem 1820 se vše změnilo. Co do umělecké formy počali mladí básníci následovati literaturu anglickou a německou; nadšení však a obsah jich plodův prýštil se jim hojně ze zanedbaných zdrojův vlastního národa, ze kterých nyní čerpali. Tenkráte poprvé obživly v literatuře mohutné postavy dávných časův; rekové národní vzkříšeni s celou svěžestí národní síly. Národní píseň, to skrovné avšak věčně čerstvé a zelené kvítko, ona jemná páska, víží myšlenkou svou přítomnost národa s jeho minulostí, dospěla i uzrála v báseň velikolepou, a vyzpívala tak hluboké tajnosti bytí národního, o kterých se předešlým rýmařům ani nezdálo. Příroda zvítězila nad umělkováním, rhetorické fráse ustoupily před silou myšlenky prostě vyjádřené; citlivůstkářství poraženo bylo pravdivým citem a řevnou slzou. Poprvé od časův velikého Jana Kochanowského z Černolesí stala se píseň a básnictví vůbec zrcadlem života a idey národa, jeho osudu, jeho bolesti a radosti. Nedosti na tom; tak zmohutněla poesia ta, že postavila idey nové, že co bylo pouze v zárodku, přivedla k uzrání; stalať se evangeliem národa, jeho pokrmem pro přítomnost, jeho vírou pro budoucnost. V tom záleží její velikost, její dosah. Tón její poslední ještě nedozněl. . . .

V přechodní době k tomu (1820 až 1830) objevilo se značné množství jmen v literatuře polské. Jako veterán sáhal tradicemi svými ovšem do starších dob *Niemcewicz*, jenž svými historickými zpěvy, opěvujícími nejznamenitější události a muže dějin polských a prvním polským románem dějepisným „Jan z Tęczyna“ stal se mezi mládeží nad míru populárním. Vedle něho *Brodziński*, jehož „Wiesław“ jest dosud nejlepší polskou selankou a pravým vzorem básnictví podobného

druhu. Hned za ním zaskvěl se *Adam Mickiewicz*, jejž Poláci prostě Adamem zovou. Brzy na to zapěl ze stepí ukrajinských „slavík poesie polské“ *Bohdan Zaleski*, po něm zádumčivý, tajuplný *Malczeski*, a hned na to v jeho šlépějích temný, posupný, avšak energií a silou svou nade vše vynikající *Goszczyński*. Současně s nimi psali *Korzeniowski* a *Alexandr Fredro*. Na těchto osmi jmenech v oné době spočívala polská literatura budoucnosti. Někteří z nich jen se zatřpytili jako meteory, a buď šli samotni, neb brzy zhynuli: tak Malczeski a Goszczyński. Druzí utvořili školy a sáhali vlivem svým v doby budoucí: tak Mickiewicz, hlava školy litevské, okolo něhož skupili se *Odyniec*, *Zan*, *Alexander Chodźko*; tak Brodziński, hlava školy velkopolské, vedle něhož hlavně stál *Witwicki;* tak Bohdan Zaleski, jejžto lze právem nazvati vůdcem školy ukrajinské, ve které vynikal mezi jinými *Zaborowski.*

To vše byli předchůdcové Słowackého, který rozvinul činnost svou teprvé po listopadovém povstání r. 1830. A právě doba ta po povstání mezi l. 1830 až 1848 jest vrcholem umělecké literatury polské vůbec a básnické zvláště. Jest to doba, ve které *Wincenty Pol* vydal své „Pieśni Janusza“ a pracoval o své bohatýrské básni „Mohort“, zahloubav se tesknym okem do časův dávno minulých nešťastného svého národa, odkud vynořil a vytesal mohutné postavy vynikající plastičností a silou svou. Jsou to pomníky, jež nemají sice mnoho měkké půvabnosti, za to ale dýchají přirozenou pravdou a hloubkou myšlénky.

V téže době zaskvěl se *Stefan Garczyński*, milý přítel Mickiewiczův — bohužel na krátký jen čas, neboť sotva vydal první a poslední větší dílo své, báseň pod názvem „Wacsława dzieje“ r. 1833, zemřel již téhož roku v Avignoně, jsa na cestě do Neapole.

Narozen ve Velkopolsce studoval pod Heglem filosofii; avšak brzy vyrval se z labyrintu filosofie té a vydal se na cesty do Vlach r. 1829. Tu počal psáti poema své „Wacsława dzieje“; leč zahodil i práci tu, uslyšev o listopadovém povstání. Rychle se vrátil a vstoupil do legie velkopolské; avšak svízele s výpravou vojenskou spojené zničily zdraví jeho, bez toho již slabé. Podlehl plicnímu neduhu, jsa pronásledován ze všech stran od vlády pruské, jejímž byl poddaným. Jeho „Wacsław,“ skončený bezprostředně po povstání, jest jednou z nejvelkolepějších básní na poli písemnictví slovanského vůbec; jest to polský Hamlet, maje do sebe spolu i něco faustovsky hlubokého, a jest tak předchůdcem „Kordjana“ Słowackého. Mickiewicz sám, kritik jinak velmi střízlivý, psal o básni té básníkovi samému: „Nebyl bych nikdy schopen žárlivosti spisovatelské, ale zdá se mně, kdy by „Wacsław“ nebyl plodem tvým, že bych na jeho spisovatele řevnil; nyní jej však miluji, jako by byl společným naším dítětem. Můžeš býti ujištěn, že dílo tvé úplně odpovídá naší době, jsouc jaksi zrcadlem duševního stavu mnohých lidí.“ — Posledním velikánem epochy té jest *Zygmunt Krasiński*, známý našemu obecenstvu alespoň částečně svým „Iridionem“.

To jsou mužové, kteří povznesli literaturu polskou na výši slávy světové. Skoro všichni byli hned aneb brzy alespoň za svého života

uznáni, jen Słowacki nikoliv; a přece ubohý věštec ten ze všech snad nejvíce dychtil po slávě a po velikém jmeně, po nesmrtelnosti. Dosáhl všeho, ale až po smrti. Jaká byla toho příčina?

Veškeré polské básnictví té doby, o níž mluvíme, dýchá jakousi pohodou, jakousi srdečností, něčím, co pouze duch slovanský dovede vykouzliti. Jest to síla duše a rozumu, ale zároveň teplo srdce; nikde přílišnost, jednostrannost. Základní tón musy polské jest sice smutný, pln slzí, jako smutný a slzí plný jest osud národa; však nikde není to slze zoufalství, všude naděje v budoucnost, všude víra ve vševládnou spravedlnost všehomíra; všude idea dobra poráží ideu zla, všude skví se láska co vítěz. Řekl bych, že něco hellenského jest v názoru tom. Zoufání nad světem, jeho budoucností, prokletí, temné, titanské bouření se ducha lidského jakožto démona podzemního proti řádu světovému, jež hlavní známkou jest velikolepého pravdivě obrovského a nade vše energií svou mohutného básnictví anglického — to vše bylo a jest na mnoze dosud muse polské tak cizí, jako jí cizí jest metafysická mlhavost a zahloubávání se do nezměrných otázek všehomíra u Němců. Názor světa polský, jeho ideál jest realistický jako slovanský názor světa vůbec. V tom jeho rozdíl od názoru germanského, v tom jeho příbuznost s názorem hellenským. Naše ideály dchnou skutečným životem, hýbou našimi ňadry, my trpíme a bojujeme pro ně. Jest to vlast i národ; jest to onen pocit lásky, jakési vědomí, že náležíme vyššímu celku; rekové našich písní i národních rádi se vyššímu organismu tomu podrobují. Individuální egoismus tak krásně a plasticky provedený ve výtvorech germanských nedovedeme my tak zidealisovati, poněvadž nám jest více cizí. Proto drama naše bude spíše řecké, kde se hrdinové pohybují stále uprostřed lidu, uprostřed chóru. A právě nedostatek tohoto slovanského názoru v dílech Słowackého, alespoň v prvních, byl příčinou, že za jeho živobytí znali jej Němci, Francouzi i Angličané, že překládali jeho plody, že však vlastním krajanům zůstal skoro neznámým. Již tehdy vytýkáno mu jednak přílišný byronismus, ku kterému se ostatně sám přiznává, jednak cizí, nepolský názor světa. V obou výčitkách jest něco pravdy. Pohleďme na všeobecný ráz jeho plodův. Co do jazyka a formy jest mistrem jediným. Ani Adam ani Zygmunt, a nikdo před ním a po něm nevládl jazykem a formou tak jak on. A krásný jest ten jeho jazyk! Toho si též úplně byl vědom, napsav ve svém „Beniowském“:

> Chodzi mi o to, aby język giętki
> Powiedział wszystko co pomyśli głowa;
> A czasem był jak piorun jasny, prędki,
> A czasem smutny jak pieśń stepowa,
> A czasem jako skarga Nimfy miętki,
> A czasem piękny jak Aniołów mowa —
> Aby przeleciał wszystko ducha skrzydłem,
> Strofa być winna taktem, nie wędzidłem.
>
> Z niej wszystko dobyć — zamglić ją tęsknotą;
> Potem z niej łyskać błyskawicą cichą,
> Potem w promienach ją pokazać złotą;
> Potem nadętą dawnych przodków pychą,

Potem ją utkać arachny robotą,
Potem ulepić z błota, jak pod strychą
Gniazdo jaskółcze, przybite do drzewa,
Co w sobie słońcu wschodzącemu śpiewa. —

I gdyby stary ów Jan Czarnoleski
Z mogiły powstał i on to by zrozumiał,
Myśląc że jakiś poemat niebeski,
Który mu w grobie nad lipami szumiał,
Słyszy, ubrany w dawny rym królewski
Mową, którą sam przed wiekami umiał.
Potem by cicho mżąc, rozważał w sobie
Że nie zapomniał mowy polskiej — w grobie.*)

Ostatně jest co do formy Słowacki více malířem než plastikem; ze všech jeho plodů vane jakýsi duch čarovného kouzla, naladění poetického, jež nelze kriticky rozebrati, nelze říci, v čem záleží. Jest to tajemství jeho koloritu — polotemného a přece pestrého i svůdného. V jeho mladších plodech není to síla myšlenky a ona moudrost i pohoda věštce, jakou slynul Adam, není to také ona hluboká a přece ne anatomická, pathologická i analytická, než jakási intuitivní znalost lidského srdce, jakou vynikal Zygmunt, není to také mohutnost a energie, co nás tak ladně dojímá ve plodech W. Polových: ale jest to půvab, spočívající v tom, že jeho názor světa jest skrz naskrze poetický. Celý svět jest mu velikou básní; kam pohledne, kudy kráčí, vše co dojme smysly jeho, prýští se zlatem a drahokameny, jež umí čarodějným prutem svým vykouzliti z věcí a poměrův na pohled těch nejobyčejnějších. To jest také příčinou, že čím častěji jej čítáš, tím více jej sobě oblíbíš; stane se tvým miláčkem.

Poetický názor ten neopouští ho nikde, ani v jeho listech · jest mimovolný, přirozený, jemuž se nelze naučiti. Poeta natus.

Ale právě názor ten, jenž zahalil mu celý svět do jakéhosi duhového, všemi barvami se chvějícího, nedostižitelného jemného éteru, připravil jej o vlastnost druhou: neměl schopnosti, aby nahé skutečnosti porozuměl a s ní se spřátelil — neschopnost ta jest u básníka vadou nemalou a mstila se i na Słowackém. Ona byla příčinou jeho počáteční nepopulárnosti. Byltě jako starožitní věštcové, kterým bohové za to, že dali jim do rukou nástroj zpěvu a s ním dar prorocký, vzali skutečný zrak očí.

Nemiloval skutečnosti, ano nenáviděl jí; proto jeho postavy zvláště z lét mladších válčí neustále proti ní, proti obyčejnému pořádku a běhu světa. Jsou to povahy bouřlivé, revolucionáři svého druhu; v nich snad nechtě, octnul se Słowacki na půdě částečně demokratické a sociální proti Mickiewiczovi a později Krasińskému. — Ač postavy z lét pozdějších ztratily něco z té přílišnosti, přece ještě v jednom z nejposlednějších plodů svých „Król Duch" zapěl: „Spatřil jsem tenkráte (v podsvětí) strašné tajemství, že všichni duchové letí tam, kde boje vrou, kde srdce se lámou i kopí, utíkajíce z míst, kde spánek ducha

*) Verše tyto zdařile přeložil Jos. Frič ve svých listech o Słowackém v Rodinné Kronice z r. 1864.

jímá. Divný to rozdíl mezi duchy a živými, kteří sní o věčném pokoji a chtěli by míti svět ospalý a zdravý — blázni, jimžto směje se anděl země. Ó blude bez těla, ó touho rozplakaná po králech pokojných! věz, že lepší ten, jenž lační po krvi, jako orel, a národ o národ rozbíjí . . ." Mohutná to myšlenka, pravda dějin v ní skupena, ač tak prostě vyjádřená jest poněkud přílišná, urážející — v ní zračí se celý směr ducha básníkova: válka, boj se skutečností, jež neodpovídá ideálu.

Ještě jedna okolnost jej charakterisuje; ve všech výtvorech svých předpokládá dvě od sebe různé povahy lidské: obyčejný zástup, duše sprosté — ať již v plášti královském nebo v hadrech — i aristokracii duchův, krále duchův. Tito jsou démonové zabloudilí v to slzavé údolí mezi obyčejnou lidskou havěť — a démonové ti jsou jeho poetické postavy, jeho rekové a bohatýři. Mají v sobě něco nadlidského, někdy až nelidského; nenávidí světa i lidí a přinášejí obyčejně oběma neštěstí. Co lidi těší, jest jim ničím; co obyčejné lidi činí šťastnými, to je nudí; však po čem oni sami touží, nelze při platných poměrech dosáhnouti. Jest v nich něco z onoho titanismu postav básníkův anglických, celý život jejích jest jedním pásmem utrpení, marných bojův, křivd, ježto trpí a sami činí, zločinův, jež pášou. Proklínajíce i prokleti končí život svůj u prostřed neladné disharmonie. Do druhu toho vřaditi sluší veškeré postavy básní z lét mladších: Mindowe, Arab, Mnich, Bielecki, Żmija, Botwel v dramatu „Marja Stuart", Balladyna, sám Mazepa a konečně i „Król Duch". — Přílišnost ta umírnila se poněkud v létech pozdějších.

Pomysleme sobě k těmto postavám onu polskou společnost, jak byla i jest, ony optimistické, dobrosrdečné „dobrodzieje" očekávající všude a od každého to nejlepší s tou nevyvratitelnou vírou v krásnou budoucnost — společnost, kterou sám básník trefně vylíčil v rytířích lechytských a v Lechovi samém v dramatu „Lilla Weneda", klada Lechově ženě tato slova do úst: „Ó jak rytíři ti jsou lehkověrní! Nejnepatrnější lží lze je podvésti . . ." a jinde: „Prostý to lid, skládající se z rytířských rukou, avšak z hlav nemyslících." Ký div, že širší obecenstvo našemu básníkovi většinou ani nerozumělo, a ti, kdož mu rozuměli, nemohli pochopiti, co vlastně chce, oč mu jde a proč líčí postavy tak temné. Výtvory předešlých a současných básníkův dýchaly láskou k člověčenstvu, k národu; rekové jich byli staří dobří známí v kontuši, s konfederatkou a dobrou karabellou, křičící na sněmících, popíjející sladký med doma a bijící se s Tatarem, Turkem, Moskalem, Němcem a z dlouhé chvíle i mezi sebou. Při vší zádumčivosti jest ku př. Václav v Marii Malczewského pravý polský šlechtic, Nebaba v Goszczyńského „Zamku Kanowském" při vší ukrutnosti starý, známý kozák — avšak rekové Słowackého necítili, nemyslili a nejednali jako Poláci, a tudíž byli té dobrosrdečné společnosti již proto nesympatičtí, že si často zoufali, že dokazovali lidem, jak celý lidský život jest bídný, lidé sami tvorové ti nejmalichernější — a pravdy té polský optimismus nesnesl.

Avšak nejen obecenstvo širší a kritika, než i soudruhové jeho v povolání nepříznivě se o něm vyjadřovali. Tak Goszczyński, tak Mickiewicz, který častěji pravil, že výtvory Słowackého podobají se

krásným budovám chrámovým, avšak že v nich není boha. Nevytýkal tím snad našemu básníku atheismus, leč nedostatek víry v ideu vševládnoucí spravedlnosti a konečné vítězství idey té. Vůbec stáli oba velikáni ti naproti sobě i v životě i ve směru plodův svých. Toho si byli oba vědomi, a po čas celého života svého chovali proti sobě jakousi hořkost a řevnivost. Protivu tu jiskrnými barvami vylíčil náš básník na konci svóho „Beniowského“, kde obapolnému jich poměru věnuje několik slok a konečně na svého soupeře volá: „Buď zdráv, věštče! tak neloučí se nepřátelé, leč bohové dva dvou sobě protivných sluncí.“

Z geniův oné doby jediný Krasiński hned porozuměl Słowackému, jsa i jinak z počátku jeho osobním přítelem. Velmi zajímavý jest list, který psal našemu básníkovi r. 1840 po vyjití „Balladyny“ jemu věnované: „Duševní život tvůj jest tak velikolepý, že mám jej jako sobě zárukou z mrtvých vstání. Znám tři takové duchy; každý z nich veliký ve svém oboru. Jeden zjevil se — zmizel — zanechav za sebou žulový obelisk uprostřed pouště; obelisk stojí, stavitel však učí Švýcary, jak nemají nikdy umět po latinsku.*) Druhý má vše, co i první, ano i více; vládne tak polským jazykem a má jej tak v moci své, jako svou milenku, jež ochotna jest na každé pokynutí jíti na smrt, když chce, a opět žíti, když rozkáže. Ovládl jazyk ten jakousi tajemně zázračnou silou magnetiséra, tak že ne on za jazykem, leč jazyk za ním jde, a prosí jej, a praví mu: Hle, jsem celý tvůj, rozkazuj a poslechnu, zavolej a přiběhnu, pošeptej i poletím, ukaž peklo prstem, a vstoupím tam, chtěj, bych stvrdl v balvan — hleď, mramor ze mne; chtěj, bych uletěl v povětří — hleď, celý již jsem v nebes blankytu, šedý, průhledný, plynoucí, zmikající — ale vždy tvůj. — Ten druhý duch pod sebe zahrnul všechny obzory obraznosti. Co u prvního bylo jednotkou — tvrdou, žulovou, v sobě celý svět zahrnující, vše v těsných kolejích držící — to u druhého jest rozplynutím, návratem do vesmíru k plynu světla, ku hře duhové, k vlnám hudby, k vůni květův, snahou ku všemu tomu, co se chce rozplynouti a rozváti na všechny strany, hledajíc neznámého boha. Jest to způsob pantheismu. Duch druhý ten stojí jako sklenné moře uprostřed všehomíra, v němžto zrcadlí se všechna slunce, andělé, bohové, ďábli, již nad ním se snují; v něm jest jednota zjevův těch. To jest příčinou, že lidé často nepoznávají vlastnosti jeho, vždy nejvíce jen o to se starajíce, co mají před nosem, ne o to, co děje se nad jich hlavami, byť to bylo i v nebi. — Duch ten druhý jsi ty! Třetí — to August Cieszkowski, to však filosof. Z vás tří poznávám, že země, jež vás porodila, jest zelená, a že na mohylách jejích porostou květy. — Ostatně ty vše to víš lépe nežli já. Mám za to, že ten, komu hned sypou se věnce vavřínové, zapěl nějakou čertovskou bufonadu (djablą bufonadę), které hned všichni rozumějí. Kdo však státi se má nesmrtelným, ať posečká trochu; vše, co jen poněkud stýká se s věčností, jde pomalu ku předu. — Julku, zaklínám tebe, nedbej na ty hlasy,

*) Míní tím Mickiewicze, který materielním nedostatkem byl nucen v Lausanně přijmouti stolici latinského jazyka. Rok na to, t. j. r. 1841, stal se profesorem literatur slovanských v Collège de France v Paříži.

jež k tobě někdy doletí. Třímej duši svou jako eolovu harfu vznešenou nade všemi rukami lidskými uprostřed vanutí nebeského. Ať myšlenka boží, paprsky hvězd i křídla obletujících andělův na ni hrají, nikdy však myšlenky cizích lidí, redakce pařížské, kritiky a jiná pravítka. Trochu žluče přimíchej do lazurův svých, a uvidíš, jak zemský živel ten hned k sobě přitáhne zemi. Na zemi je více vnitřností než srdcí. Ach věř, že ti v takové případnosti všechny vnitřnosti porozumějí: Žluč jest zajisté v básni tím pojítkem, jež spojuje jeho rozervané částky, a mění celý svět ve vlastní osobu jeho. Zkus to, oni to na tobě žádají. Teprvé tenkráte ucítí ruku tvou, až na ně zhruba udeříš, i až kostnatá a těžká spadne na jich skráně. Pokud pozvednuta jest v povětří ku hvězdám, potud mají za to, že jest to pouze bílá lilie, rostoucí nevinně na prostranství luhův blankytných. — Na sněmíky a k meči — sekat jim a máchat — několik mrtvol na bojišti; pak teprvé obrať křídla svá i uleť do oblak . . . .“ Uposlechl Słowacki a napsal za rok „Beniowského“. — Celý list končí takto: „Buď zdráv, buď šťasten, buď milován! nepravím, buď slavným, neb tím budeš. Není třeba přáti někomu to, co mu již bohové dali. Tebe pojme, zhloubá, tobě porozumí pouze veliký umělec. Ty však vstoupíš i níže, ty pronikneš i srdce maličkých. Smímli ti učinit ještě jednu poznámku, pravím ti: postav žulu pod duhy své. Když duha po nebi obloukem se klene, má sličné stopy své opříti na podnoží žulovém; to ji činí krásnější.“

To vše psal Krasiński v bezprostředním dojmu „Balladyny“ a zastal se přítele svého i veřejně v poznaňském „Tygodniku Literackém,“ napsav tam anonymně „kilka słów o Juliuszu Słowackim“, když kritika na tohoto hlavně za tou příčinou nejvíce dorážela, že nenáviděla v něm odpůrce Mickiewiczova, miláčka obecenstva polského. Celý článek zabývá se hlavně rozborem a porovnáním protivných sobě stanovisek obou velikých básníků. Vychází tam Krasiński od zásady na mnoze zcela pravdivé, že jako přírodní tak ani kulturní úkaz nelze pochopiti důkladně sám o sobě, poněvadž každá jednost v obou oborech těch, byť vypadala jako celek, jest přece jen vyplývající částkou celků vyššího. Bylť Krasiński pantheista i v oboru úkazův duševních. Dokazuje, že Słowacki jest dalším vývojem ano pokrokem poesie Mickiewiczovy. I praví doslovně: „Jako ohromná hora, jako pyramidy v poušti věčně pevně stojící, tak jsou plody Mickiewiczovy. Vyniká v nich nade vše síla soustředivá (centripetalní), síla positivní — vůle, cit i víra. Jsouť ony žulovým jádrem naší literatury.“ — Avšak svět nestojí pouze o jediné síle té, nežije pouze silou soustředivou. „Kdy by zůstal výhradně na tomto směru, stal by se jedinou nerozdílností, skupil by se v jediný bod.“ Třeba mu ještě jiné druhé síly, jejíž směr jde od středu, jež mu připomíná, že vyšel z nekonečnosti a v nekonečnost vrátiti se má. Síla ta rve, rozbírá, dělí, plyne v atmosferu, a čínic tak „píše s republikánskou ironií světlem bleskův na temenech hor žulových, na stráních nebes: moriturus.“ — Ty dvě síly nalézáme i v oboru umění, básnictví. Výrazem té první síly, jejíž směr jest střed, toť Mickiewicz, výrazem síly druhé Słowacki. „Mickiewicz jest řezbářem, Słowacki vtělenou hudbou, v které se rozplývají barvy

Correggiovy a Rafaelovy na křídlech hudby Beethovenovy. Potřebujeteli Michela Angela, proč naň čekáte? Vždyť jest zde, již se objevil mezi vámi. Nehleďte do budoucnosti, než k minulosti, obraťte zraky své a uzříte jej. Jedna z rukou jeho spočívá na Litaworu, druhá vznáší se v povětří nad celou řadou mrtvých již reků národních, proměněných v postavy ku věčné památce, a ti se nazývají: Pan Tadeusz! Stejně velikolepou epopeu nemá žádný z národův moderních až dosud. — Słowacki v rozvoji umění polského jest živlem druhým. V něm spočívá síla odvtělování se, směr odstředivý, proud řekl bych negativní, jenž žene zdola nahoru a jako hudba chvěním se všech částek i rozplýváním se všech postav usiluje dáti výraz oné touze celé přírody i směru všech lidských myšlenek k neviditelnému světu nekonečnosti.

V síle té bují pantheismus; kdy by mohla i stala se paní, rozplynulo by se vše; ona sama rozvála by se vlastními křídly svými, utonula by a zahynula v tom, k čemu touží, veškeré tvorstvo ztratilo by se ve všem míru jako v nějaké propasti. To, co ona miluje, nepřebývá nikdy u ní, nikdy s ní, leč dále i dále, bezcestněji a bezcestněji honí se za předmětem lásky své. Každé stanovisko musí překročit, každou formu podemlít — její vlastní forma jest jen vlastním jejím obsahem; jest to věčná touha, nekonečný pohyb. — Čím v přírodě jest rozplývání se, čím oblaky stále se měnící, plující, zcela v blankytu zanikající; čím měnivost barev na základě bělosti opálové; čím rokotání bublajících potůčkův, šumění moře, čím ony melodijné zpěvy stále i stále se vzdalující, až konečně ztichnou — tím jest poesie Słowackého v literatuře naší. Každá její částka jest mistrná, podrobná práce, tak vyrobená jako malý kvítek. Však její celek má formu stálého tvoření a ničení jednotlivých částek těch, proto zdá se ironickou; ale při tom jest vždy ideální.“ — Tím dokázal Krasiński oprávněnost musy Słowackého i mezi Poláky, ač nedá se upříti, že vylíčil ji pouze ze stránky jedné, ovšem té nejcharakteričtější. Bylo to první moudré, ničím nezkalené slovo o našem básníku. Článek ten měl však největší vliv na Słowackého samého, jenž cítil se jím býti jaksi posilněn; dostalo se mu aspoň částečného zadostučinění. Poukázáno na to, že básník náš nestojí proti Mickiewiczovi, než vedle něho, že jest jako jeho druhou stránkou, aniž by tím bylo vysloveno, zda ten či onen jest větší — „byli to dva bohové dvou slunci“.

Přistupujíce k rozboru jednotlivých plodův našeho básníka spojíme s tím i hlavní příběhy jeho života.

V měsíci dubnu r. 1833 vyšli od básníka emigranta, tehdy 23 léta starého, v Paříži u Pinnarda první dva svazky „Poesií,“ obsahující v sobě básně: Hugo, Mindowe, Mnich, Arab, Marja Stuart, Bielecki, Żmija.

Naděje básníkovy byly veliké, ano přemrštěné; zdálo se mu, že celý svět hned bude o něm mluviti a míti jej za největšího básníka polského. Měl k tomu důvody: jednak vědomí své uchvacující síly a geniálnosti, jednak hlasy několika náruživých přátel. Matce své, kterou po celý život svůj horoucně a něžně miloval, psal: „Ani nevěříš, jak jsem nyní šťasten! Přes celý již týden zabývám se tiskem svých poesií. Za dva měsíce je budeš, matinko, míti. To bude totéž, jako

bys mne spatřila, neboť žiji v básních svých." — Po vytisknutí svých básní psal: „Mám své básně! Den jich vydání byl pro mne zřídlem nevýslovného štěstí. Dnes zahledl jsem u Pinnardův seznam znamenitých mužův, obsažený v životopisech „contemporains", a pod písmenou S nalezl jsem následující pořádek: Skrzyniecki Jan, Słowacki Eusebiusz *), Słowacki Juliusz, Śniadecki Jan, Śniadecki Jądrzej atd. Vidíš, že jsem v dobré společnosti. Byl jsem tomu velmi rád — jest to pro mne nejslavnější životopis. Jsem žádostiv, co o mně píšou. Divím se velice, že životopis můj vyšel dříve, než vyšly tiskem básně mé: odesílám vám několik exemplářův s vlastnoručními podpisy — ne mnoha osobám, aby podpisy mé nezevšedněly. . . . Druhý den po vyjití mých básní prosil mne slavný litograf Oleszczyński, bych mu dovolil, by mne směl portretovat. Ubezpečuji tě, milená matinko, že tolik mám pochval od rodákův svých, až se o kritiku ani již nestarám. Mrzí mne toliko chyby tisku; však doufám, že budu moci brzy uspořádat druhé vydání, a že chyby ty se ztratí." . . .

Doufal příliš; kritika, o kterou se nestaral, nestarala se navzájem o něj, tak že vydávaje báseň „Lambro" právem říci mohl: „Nezabit dosud kritikou vydávám svazek třetí" . . . Vroucí pochvaly přátel brzy uchladly; druhého vydání děl svých se jak živ nedočkal.

Byl tenkráte ještě příliš mlád; zdálo se mu u vědomí síly a geniálnosti, že jest střediskem světa. K tomu byl i od přírody již obdařen jakousi přílišnou marnivostí, z které jej vyléčila teprvé „Towiańszczyzna", jakož i přílišnou drážlivostí.

Jaké byly ty jeho první plody? „*Hugo*", první dítko jeho, (byl r. 1829 ještě ve Varšavě psán) nesnese kritiky; pomineme ho mlčením. Za to obraz dějepisný „*Mindowe*" zasluhuje bližšího rozboru. — „Mindowe, král pohanských Litvinův, zradil víru otcův svých. Z pohnutek politických, chtě uspokojiti hrdost svou a rozmnožiti svou říši, smlouval se s německými křižáky pruskými, přijal od papeže korunu královskou a s ní křesťanskou víru — tuto ovšem pouze na oko. Národ vida, že král pohrdá vírou otcův, vzbouřil se proti věrolomnému panovníku svému: vlastní matka jeho jej proklela. V tom obrací se Mindowe, odhazuje přetvářku, vrací se k pohanství a zrazuje křižáky. To vše mu nepomáhá, kletba matčina se musí vyplnit, přetrženou pásku mezi ním a národem nelze na novo upevnit. Mindowe vzbouřením hyne, s ním celý jeho rod, a na trůn vstupuje Trojnat, věrný zděděnému náboženství svému." — Tak nakreslil sám básník obsah dramatu toho. Děj nemá v sobě nižádné idey tragické. Bezprostřední rána nestihne krále od zbouřeného lidu, leč od Dowmunta, jenžto mstí osobní křivdu svou. Sám Trojnat není o mnoho lepší než Mindowe, neboť ač pohan, dosedá přece jen pomocí německých

*) Otec našeho básníka, profesor na vysokých školách vileňských † 1814. Spisy jeho vyšly ve Vilné r. 1824. Po jeho smrti provdala se matka našeho básníka Salomea za Med. Dr. Becu, profesora mediciny tamtéž; ten však zemřel již r. 1824 a po jeho smrti žila matka Słowackého v Kremeńci Podolském, původním sídle rodiny Słowackých, kde se také Juliusz r. 1809 narodil.

křižákův na trůn, slibuje jim, že neopováží se činiti vpády do jich krajin a že věčně pamatovati bude na prokázané mu služby. Jeho dosednutím na trůn v Litvě se nic nemění, bílé hábity s černým křížem na prsou zůstávají pány situace. — Krása i tragičnost kusu leží v jeho povahách. Plastická, mramorová postava matky královy Rognedy jest jako z jednoho kusu vytesána. Znamenitým typem starolitevské síly jest Lůtuwer. Nade všechny vyniká Mindowe sám. Tragičnost povahy jeho neplyne tak z jeho položení a poměrův, jako spíše vlastního vnitra jeho, jako u všech postav Słowackého. Jest to člověk, o kterém se zdá, že se pouze k tomu narodil, aby šlapal vše, co lidé právy svými nazývají a mravným přesvědčením. Kupí zločin na zločin, ví, že jest to špatné, bolí jej to a trápí, on sám tím trpí, avšak nelze mu vybočiti z osudné dráhy. Byron jest praotcem podobných povah. „Jsou to obři svými chtíči a myšlenkami, ale trpaslíci svými skutky.“ A divné umění — my přece cítíme s rekem tím soustrast. Slyšíce hrdá, pravdivou silou dchnoucí jeho slova zapomínáme na jeho činy. Tak líčí svůj osud:

„Samoten tu stojím, samoten.
Válčit, vraždy šířit, slídit spiknutí,
chladit jedem ústa spařená,
třímat divokému lidu uzdu krvavou . . .
tím jest život můj;
avšak nářku nevydají ústa má,
ba, že trpím, ani nevědí“ . . .

O svém národě soudí takto:

. . . . . „pod železnou berlou mou
divoký a nevzdělaný plazí se můj lid.
Tisknu těžkým břemenem jej temnosti,
bázeň v srdci má i chytrost ctností mu.
Hle, jak onen Litvín, když já pokynu,
sklání čelo pokorné,
znamením se kříže na prsou svých žehnaje,
ač by na prsou radš' hada měl,
než to kříže kleté znamení.“

Se svým zámkem se loučí těmito slovy:

„Hrade můj, jenžs věkův bouři přetrval,
s bohem buď — ty hnízdo orla v povětří.
Slynuls orlem, jenž se v tobě ukrýval,
avšak orel nesmí v hnízdě umírat.“

Ku konci o sobě praví matce:

„Bezbožník a tyran, vražedník,
lupič, zrádce věrolomný vždy.
Jediný jen zločin z činův těch
rozžehl by lidem svědomí —
a já spáchal vše, přec zimno mně!
Umdlen zločiny teď spáti budu tvrději,
až tam v temno vstoupím hrobové
při pochodu zapálených vesnic křižáckých.
Matko, těžký byl ten život můj.
Měl jsem cit, ač tvář má zřídka bolest věstila!
Nikdo nemiloval mne!“

Byron i Słowacki dovedli sebe většího zločince prodchnout poetickým kouzlem, a čtenář chtě nechtě myslí spolu s bohatýrem, že vlastně nikoliv on světu leč svět jemu činí křivdu. — Jaký rozdíl mezi Mindowem a Richardem III.! Shakespearův hrdina jest jako nějaká strašlivá boure v světě duchův, děsná, temná, hrozivá, hnusná, pravý bič boží, nemající jiného účelu, leč zbaviti národ nepotřebných zbořenisk po předcházejících katastrofách historických. Divíme se jeho ohromnosti, síle, ale necítíme s ním. Páše podobné zločiny jako Mindowe, ale tohoto obestřel básník jakýmsi okouzlujícím étherem — s ním máme soustrast.

Poněkud výše nežli předešlý kus stojí *„Marja Stuart"*. Jest to mladá žena, živého citu, pohyblivého temperamentu, nedosti pevných zásad a slabé vůle. Ironie osudu posadila ji na trůn; vládne národem, s kterým ji mimo její dědičné právo panovnické nic nevíže. Mravy její jsou francouzské, srdce římskokatolické. Lid hněvivě hledí na její náboženství a pohrdlivě pohlíží na její mravy cizácké, ježto z Francie zavedla při dvoře svém. Lůza hlavního města veřejně hanobí náboženství její; temný puritán Knox ukazuje na královský hrad, volá: „Zbořte, zbořte hnízdo to, ať krkavci z něho vyletí." — Vyšší stavy si všeho toho nevšímají; nemají soucitu pro uraženou hrdosť královskou, jsouce více méně téhož názoru a náhledu jako sprostý lid.

Takové jest zevnější postavení naší rekyně. Avšak zevnější od ní nezávislící kollise není jedinou příčinou jejího možného úpadku. Vlastní povaha její jest druhým skaliskem, o něž roztříštiti se může loďka života. Politické položení jí hrozí co královně, osobnost její vlastní dotýká se jí co člověka. — Jest mladá, dobrá, a ještě více — jest krásná. Krásou okouzluje všechny, kdož se k ní přiblíží. Lid ovšem nepodlehá tomuto kouzlu — tím více veškeré dvořanstvo. Královna rozněcuje lásku v každém; na koho pohledne, ten navždy loučí se s poklidem svého srdce. Sám páže, mládenec ještě nedospělý, nemůže odolati čarovnému jejímu vlivu. Vyznává se: „Zda miluji královnu? Miluji ji jako matku, sestru, anděla. Jsem šťasten! Celý den od rána trávím u jejích nohou; někdy spadne do mého klínu růže napolo zvadlá s jejího čela; někdy chladím vějiřem její tvář jasným ruměncem planoucí: někdy držím jí modlitby, ana před oltářem se sklání, někdy nesu kraj jejího šatu: jsem šťasten." — Z podobných ovšem nekonečně vášnivějších citův byl by se mohl zpovídati Vlach Rizzio, dvorní flétista královnin, a s ním i jiní dvořané. Za city druhých není nikdo odpověden — avšak na Marii padá přece část viny, neboť neděje se to bez jejího vědomí a její vůle. Z přirozenosti své jest poněkud záletnicí; vždyť vychována byla ve Francii. Praví sama o sobě: „Nedávno ve vlasti Frankův na královském dvoře milovala jsem všechny, jsouc ode všech stejně milována; s dětinským na rtech úsměvem vždy nové a nové zřela jsem klenoty, s dětinským na rtech úsměvem poslouchala jsem tiché vzdechy zbožňovatelů svých, a s dětinským na rtech úsměvem česala jsem před zrcadlem vlas svůj zlatý, proplétajíc růžemi jeho prstence . . . ." Mezi kvítím na křídlech motýlka utekla jí minulost jako krásný sen. Tím nepříjemnější jest přítomnost. Cítí se opuštěna od lidu; tím srdečněji přijímá tudíž pochvaly a náklonnost od malého počtu přátel, kteří jsou

okolo ní, tvoříce její dvořanstvo. Ačkoliv v tom i onom tuší city vášnivější, přece se jimi baví, těší, neboť pochlebuje to její ženské marnivosti. Mimo to nechce citupluá povaha její nikomu ničiti jeho krásné sny — a konečně, vždyť to jest všechno a to jediné, „co osvětluje tu její temnou poušť“.

Takové chování její není ovšem s to, aby upevnilo její trůn. Svět si o tom šeptá, že poměr mezi ní a titulárním králem, jejím manželem Jindřichem Darnleyem od nějakého času ochladl; všeobecné mínění obviňuje ji z milostných pletek s Rizziem; král sám ji z toho podezřívá, ano i Rizzio, jsa do královny vášnivě zamilován, věří tomu, že královně není lhostejný — následkem toho počíná si drze proti škotským pánům a zemským hodnostářům. To vše odcizuje královnu ještě více národu. Marie však, majíc se za nevinnou, chová se vyzývavě proti veřejnému mínění. Někdy ovšem v ní pobleskne myšlenka, že jí pouhé zdání může škoditi, „že čisté zrcadlo pokálí i nejjemnější dchnutí v ně“ — avšak hrdost její vede ji k propasti. Myslíť sobě: „Kdož má právo, by mne soudil? Já sama o sobě vyřknu soud svůj; lidé jsou pode mnou, bůh nade mnou.“ — K dovršení toho neštěstí Marie cítí se osamělou. Manžel její není mužem, jenž by mezeru ducha jejího vyplnil. Slaboch, bázlivec — tisíckráte rozbírá bídné postavení své, ponižující poměr svůj k manželce, k jejím dvořanům a k zemi, ale není s to, aby se k něčemu odhodlal. Po straně brojí proti královéě, závidí jí vládu, a v témž okamžiku chvěje se strachy, aby se na něho nerozhněvala. Přátelé jeho hledí v něm probuditi pocit vlastní hodnosti. Nik, jeho dvorní šašek a stálý průvodčí — nejhlubší a nejdůslednější to povaha celého dramatu — nelítostně jej mrská svými úšklebky, chtěje jej takto přiměti k činu. Králem každý strká dle své libosti; rozdmychují v něm oheň pomsty, on také skutečně nejednou velice se rozohní, vyznává, že mají pravdu, hrozí — a čím hrozí? Že již konečně se odhodlal — přemýšleti, aby všemu učinil konec. Tak bídná povaha nemůže býti opravdovým mužem Marie.

V takovém stavu věcí a naladění duševním přiblížil se k ní člověk, jehož nadobyčejná, tajeplná bytost hned rozplamenila její obraznost. Jest to Botwel, rytíř z její dvořanstva, postava zadumaná, smutná, temná, s bledou tváří. Hárá v něm od dávna jakás nevýslovná touha po velikosti; jest to jeden z oněch typův Byronských věčně nespokojených, stále o smrti buď své vlastní neb cizí přemítajících. Sám sebe takto kreslí: „Na vybledlé tváři hořký úsměv i pohrdání; nohleď, co ve mně jest. Kdož opováží se nahlednouti do vnitra hrobu? Nezničily mne zločiny, ale přesycenost života; vroucí srdce burácelo ve mne od dětinství; nyní umdlen jsem a chladno mi — musím zemříti.“

S tou tajeplnou povahou, s tím duchem velikolepých úmyslův, jemužto však na čele vytisknuta jest pečeť kletby, potkává se záletná, lehkomyslná manželka Darnleyova. Zamiluje se do něho. Až k tomuto obratu věcí mohlo jednání královnino býti snad nedosti obezřelé, mohlo zavdati příčinu ke křivému podezřívání, mohlo býti v očích puritánův nikoliv bezúhonné — avšak před vlastním svědomím neměla dosud ničehož sobě vyčítati. Zahrávala si ovšem s city, s nimižto se beztrestně nehraje, bavila se láskou — ohněm; avšak nebyla si vědoma, že cesta

po které kráčí, vede ji ku propasti. Nyní teprvé zamilovavši se do Botwela pozoruje, kde se octla, a nelze jí se vrátiti; cítí, že jest spoutána citem, který „s úsměchem na tváři“ tak často vyzývala do boje. Počíná cítit sílu jeho, vlastní svědomí vyčítá jí právem, co prvé bez práva vyčítali jí puritané. Nyní počíná ten tragický boj mezi rostoucí její láskou a démonickou silou, jakou na ni působí Botwel z jedné a její svědomí z druhé strany. K tragickému obratu působí vedlejší okolnosti, nahodilé události a následky dávnějších činův. Z toho vznikají nová a čím dále tím větší provinění ze strany její, vedle toho čím dále tím osudnější události, až konečně přichází rekyně k úmyslné a vypočtěné vraždě svého manžela. V objetí svého zločinného milence, jehož démonismu se sama konečně leká, pod tíží žalu a svědomí vzdává se konečně trůnu, zachraňujíc útěkem život svůj před spravedlivou pomstou svých vlastních poddaných. Společně s Botwelem, před nímžto se nyní hrozí a jehožto se přece nemůže sprostiti, jde v dobrovolné vyhnanství, spatřivši prvé v jakémsi horečkovém nadšení osud svůj, jenž ji čeká v Anglii.

To jest průběh celého děje. Počátek jest lepší než konec. Zauzlení intriky a kresba charakterů jsou znamenité; místa uchvacující silou a krásou; jazyk ten nejkrásnější, jakým se kdy po polsku psalo — avšak celku schází *idea*... V „Mindowe“ chtěl básník nakresliti postavu démonickou ohromné velikosti a síly; co vládci dal jí rozsáhlé pole činnosti. Co chtěl v Marii? Historický obraz to není, poněvadž ani neměl úmyslu jako Schiller moment dějepisný přivést k platnosti. Pouhé byť sebe mistrnější dramatisování události a předvádění osudných kollisí jednotlivcových není ještě dramatem: vnitřní teplo, idea musí tam býti, která s rekem vítězí neb padá. Postava dramatická interesuje nás mnohem více, když zastupuje princip; to v Marii naprosto schází.

Schiller dramatisoval druhou, Słowacki první polovici života nešťastné královny; onen zobrazil ji co postavu, náležející dosahem svým dějinám a uvedl ji na jeviště s celým historickým aparátem. Pouze tato okolnost činí ji velikou. Zcela jinak Słowacki: celé světlo vrhl pouze na ni co na jednotlivce, co na ženu; politickodějepisná stránka ustupuje v pozadí, kdežto Schillerovo drama nezřídka činí dojem pouhé státní akce. Słowackého Marie jest proto také povahou mnohem dramatičtější; ten obraz plný ženského půvabu, plný hrdosti, vášně s vědomím síly a moci, konečný její pád — to vše má převahu nad jejími zevnějšími poměry; vše co koná, koná z vlastního popudu. Schillerova Marie jest passivní. Žádný od ní samé vycházející skutek, ani dobrý ani zlý, nepadá do váhy při nešťastném konci jejím. Strasti její a utrpení neplynou z její viny, vynikajíce z okolností od ní nezávislých. Trpí jako slabá oběť cizí přesily — padá nevinně. Co umělecký ladný a skladný *celek* má ovšem Schillerovo drama přednost.

Mezi ostatními jmenovanými plody, ježto se vesměs pohybují ve formě romantického eposu, Byronem stvořené, ještě „*Bielecki*“ zasluhuje bližší úvahy.

Za panování krále Štěpána Batoryho v Polsce žil v brzežanském zámku hrdý, zámožný starosta Sieniawski, ideál polského magnata, jenž v theorii nazýval nižší šlechtu mladšími bratry, v praxi ji buďto krmil

a napájel aneb utiskoval. Nádherou a bohatstvím svým rovnal se králi, řídě se pravidlem, že „co má król, i szlachcic mieć może.“ Avšak od nějakého času chodí se zachmuřeným čelem; jakýsi tajný hněv víří v něm a mučí jej. Již přes týden sjíždí se k němu okolní šlechta, užívajíc jeho v pravdě staropolského pohostinství. Velmož se přemahá, aby byl k „mladším bratřím“ co nejpřívětivější; rád by před nimi setřel celou hrdost se svého obličeje. Otevřel své srdce do kořán, pochlebuje „siaraczkom“, krmí a napájí je, pokud hrdlo ráčí. Konečně po týdnu „pán brzeżanský mluví — šlechta vstává, poslouchá“. Praví: „Poslyšte! Podlý šlechtic mne urazil. Šel jsem ku králi; nežebral jsem milosti, ale spravedlnost jsem chtěl — povstal dlouhý spor. Uznán jsem byl vinným, vinným já, já Sieniawski! A oko v oko před královskou tváří viděl jsem svého nepřítele — ne na darmo přišel. Král jej pochválil, ano obdařil, na mne ani nepohledl, a já s hanbou musil jsem odejíti! Náš hrdý Štěpán — kam to míří? Měl by se opovážit tak vládnouti jako nějaké německé kníže? Ať nezapomíná, že naše říšé jest gotickou věží, jež se skládá z tisícera sloupův; jen jeden z nich ať odsune, a celá budova se sřítí. Já se odsunu sám! Hoj, šlechto! znáte Jana Bieleckého? U Turka žil někdy v zajetí — a nyní se staví mezi řadu pánův jako údělný král na darovaném záhoně... Žije šťastně v domě svém, nad jeho příbytkem každé jaro čápové staví svá hnízda. Však nyní vyplaším já ptáka z hnízda rykem a dýmem, jiskrami a ohněm! Bratří, noc jasna — jízda blízká! Slyšel jsem, že se Bielecki dnes žení. Než se vrátí ze svatby, bůh mně svědkem, že mu spálím, zbořím dům a zaorám půdu, kde stával jeho dvůr“ .... „Medem i vínem podchmelený tlum šlechty vstal s ochotným pokřikem — sedli na kůň Pěším rozdává oře sám pán na Brzeżanech; již most zdvižen.“

V písni druhé vede nás básník do vnitř kostela brzeżanského. Před oltářem stojí Bielecki s nevěstou, nyní již s chotí svou Annou, i s ostatním průvodem. Mezi tím však doma u něho nedaleko Brzeżan není nikoho, kdo by chránil dvůr jeho před zástupem podchmelené šlechty, která mu přináší zničení. Přepadnutí dvoru samého básník nevylíčil. Vidíme pouze obřady svatební; ani ženich ani nevěsta nevystupují zde co hotové charaktery, kresleny jsou tahy pouze všeobecnými; vidíme jich zevnějšek, nenahledli jsme jim však dosud do duše. Po obřadech jdou mladí manželé do dvora ženichova — avšak nenalézají ho více. Místo, kde před několika hodinami stála vesnice a dvůr, jest zaoráno, prázdno, a v okolí hrobové ticho. To vše vykreslil básník jen několika rysy, několika tahy, avšak mistrně. Bielecki vida, co se stalo, praví ku své nevěstě: „Navrať se, Anno, navrať se k otci svému! Já nemám vlastního přístřeší. Snesl bych neštěstí, avšak nesnesu hanby. O vrať se, Anno! ty budeš šťastna — v objetí tvém bych se slzami zalil!“ Zachvěl se, vzepjal oře, a jako vichr letěl přes hory a doly. — Zmizel, nikdo o něm neví; v smutku po něm žena chodí ... A nazejtří ráno, když třpytil se rosy lesk, osamělý skřivánek vznesl se nad hrudou zorané půdy, kde stával Janův dům a zapěl píseň strasti a zármutku.“

Starosta Sieniawski dává maškarní ples; zve k němu i starého číšníka, otce Annina.

„Pryč mi s očí," volá stařec na sluhu starostova. „Pán tvůj posměch si tropí z bídy a slzí našich?" — V tom vstoupí jakýsi bledý člověk, odevzdá list a tajemně se opět vzdálí.

„O dcero, dcero, to Janova jest pečeť!" zvolal stařec, rozlomil pečeť, a nalezl slova: „Anno, přijď na ples." — Na ples přichází též Bielecki; teprvé tu vystupuje co hotová povaha, co onen typus démonismu, jaký se v plodech našeho básníka tak často opakuje, a který vykresliti bylo mu v této básni hlavní úlohou. — Jaké koleje jeho rek přešel a přejíti musil, nežli se z něho, obyčejného prvé člověka a polského šlechtice, vytvořil tak silný démon, o tom nám básník nic neřekl. Staví jej najednou před nás celého změněného tak, že v prvém okamžiku jej ani žena jeho vlastní nepoznává. Z několika slov pouze seznáváme, že Bielecki zradil víru otců svých i vlasť svou a spojil se s Tatary, to vše, by vykonati mohl pomstu na starostovi Sieniawském. „Přikryl čelo své zlatým turbanem, víru svou zlatým půlměsícem na něm označil, a jakožto vůdce pohanské hordy vpadl do Polsky." Po cestě pálil, vraždil, jen aby se dostal až k brzeżanskému zámku, sídlu starostovu. — Když pozvaní Sieniawským hosté nejlépe se bavili, naplnily se najednou veškeré komnaty zakuklenými nájezdníky. Mezi tím, co hospodář rozmlouvá s pážetem, nevěda zda jest to neznámá šlechta, která přijela „kulikiem", podpálena již strážní věž i celý zámek. Starosta volá do zbraně, avšak již jest pozdě. V celém zámku Tataříni pány, a Bielecki sám letí v čele, pomíjí službu, dosud nikoho neměl za hodna, aby jej mečem udeřil; meč v pochvě odpočívá — on zabíjí pouhým zrakem! Již vpadl do hlavní síně, hned za ním zabouřil strašný vichr, světla se zachvěla, zhasla, jen bledý paprslek světla z ukrytých alabastrových lamp se mihal. . . . Jako příšera smrti vpadl, všechny východy zabezpečiv stráží . . .

Brzeżanský pán postavil se mu s mečem na odpor. „Zableskly se obrázky svěceného jeho meče, i padl starosta na žulovou podlahu. Zasmál se Tatar . . . od smíchu probuzena ozvěna — byl to výkřik ženy!"

Bielecki dosáhl čeho si přál; vidí onu hrdost, ježto zničila celé jeho štěstí, váleti se u svých nohou. První doušek z poháru pomsty zdál se mu sladký, směje se. — v tom slyší výkřik známého mu hlasu, a ten probouzí v něm svědomí; jest si teprvé nyní vědom, co učinil. Vidí, že zradil vlasť a stoje na vrcholku svého vítězství, cítí se sám býti poražen svými a manželky své výčitkami. — Chce pryč, prosí Annu: „Pojď se mnou v daleké kraje; budeš tam jako v ráji; usmějí se na tebe vonné luhy, zelené lesy, spanilé budovy a lidé, již jsou mými přáteli. Najdeš tam všechno, milená má! Čeho bys tam mohla pohřešiti? vše, vše tam jest — vyjma vlasť!"

Tím se končí čtvrtý zpěv; ale nejkrásnější částkou celé básně jest zpěv poslední, v němž básník líčí utrpení člověka, jímž pohrdá celá lidská společnost, a vedle něho tu ideální postavu Anninu čarovné krásy. Jest v ní vtěleno srdce, spolu kontrast mezi chladným, neuprositelným rozumem společnosti a jejího veřejného mínění z jedné a citem z druhé strany. Bez váhání opouští otcovský dům, ano i vlasť, neopou-

štějíc od národa i církve prokletého i vyobcovaného chotě. A když konečně svět mu ani hrobu nechce dopřáti, tu sama slabýma rukama svýma chystá jemu mohylu — a umírá nad nedokopaným hrobem jeho! Jest to anděl v postavě ženy, jenž má soucit s člověkem, kterého společnost zločincem nazývá.

„Bielecki“ osnován jest částečně na skutečné události z časův krále Štěpána Batoryho. Dosti obšírně o tom vypravuje znamenitý kronikář polský Bielski k roku 1589. — Starší polští kritikové jako na příklad Łukaszewicz cenili tento plod Słowackého nejvýše.

Ostatní básně prvního vydání z r. 1832 jsou pouze variace na themata, jaká jsme viděli v Mindowem, Botwelu a Bieleckém. Všude proniká tentýž démonický typ úchvatné síly.

Není pochybnosti, že již v těchto prvních plodech zjevil se Słowacki v celém světle své tvůrčí síly a geniálnosti — světlo to však svítilo nevidomým aneb viděti nechtějícím. Mickiewicz sám vyjádřil se, že poesie našeho básníka jest sice krásným chrámem, avšak že v něm není boha. Po něm opakovali to všichni kritikové — a většina jich sobě nové hvězdy té vůbec ani nevšímla.

Nedá se upříti, že Adam, jenž právě tehdy stál na vrcholu své spisovatelské slávy a v zenitu tvůrčí své síly, počal býti na Słowackého poněkud žárliv, k čemuž se přidružila i nechuť mající pramen v osobních poměrech z dávnějších časův.

Bylo to v r. 1822, když v celé Polsce, hlavně však na universitě vileňské počal boj mezi tak zvaným klasicismem a romantismem. Pod korouhví onoho stáli starší profesoři, v jich čele Jan Śniadecki a otčím našeho Słowackého dr. Becu, pod korouhví tohoto akademická mládež a mladší učitelové, v jich čele Lelewel a Mickiewicz, jenž tenkráte byl profesorem na školách koveňských. Právě v době nejzuřivější války mezi oběma stranama vyšel téhož r. 1822 první svazek básní Mickiewiczových, obsahující v sobě ballady a jiné menší věci. Mezi těmi nalézala se i báseň, nadepsaná „Romantyczność“, v nížto básník zcela otevřeně hodil rukavici směru, jenž byl hlavně representován Janem Śniadeckým, mužem jinak o literaturu a vědu polskou velezasloužilým a co do povahy bezúhonným. V jmenované básni předvedl Mickiewicz osobu, v které na první okamžik každý poznal Śniadeckého. Tento sám si toho povšimnul, a náhoda tomu chtěla, že po přečtení oněch básní za bezprostředního jich dojmu navštívil kolegu svého Dr. Becu, otčíma J. Słowackého, profesora mediciny. Nalezl tam společnost, a mezi ní i Mickiewicze. Tváří se, jako by ho ani neviděl, a mluví o jeho básních způsobem uštěpačným, pohrdlivým a urážejícím. Becu mu k tomu z celého srdce podobným tónem přizvukoval Mickiewicz, jsa tenkráte ještě příliš mlád a od obou v postavení svém na mnoze odvislý, mlčel, avšak na pokořující výstup ten nikdy nezapomněl. Od té doby vznikla v něm jakási nechuť k celé rodině dr. Becu i k Słowackému samému. Jich poměr obapolný byl vždy napnutý, nikdy srdečný, nejvýše zdvořilý, ač někdy ani to. V červenci 1832 psal Słowacki matce své: „Mickiewicz přijel dnes do Paříže; nepůjdu však k němu první. Budeli se chtíti se mnou blíže seznámiti, dobře.“

Později scházívali se oba básníci často ve společnostech, mluvívali spolu činíce sobě poklony, ale k přátelskému poměru to mezi nimi nepřišlo. Nechuť Słowackého k Mickiewiczovi se ještě zvětšila, když slyšel jeho výrok o básních svých. Od té doby se našemu Juliovi na Adamu nic nelíbilo, ani jeho zevnějšek. Psal o něm téhož r. 1832 4. října: „V společnosti byl i Mickiewicz. Ani představit sobě nemůžete, jak ošuměle vypadá (po liderlichosku wygląda) — má límec od košile celý pomačkaný a zasmolený frak! .... Strašně počínají mě ti moji rodáci nuditi.“ A 9. listopadu psal matce své: „Mickiewicz v básnictví svém velmi stydne. V rozmluvách svých na jazyku má stále jen náboženství — omlouvá papeže, ano i bullu! Zkrátka jaký jest nyní, zhola se mně nelíbí!“ A byla to přece táž doba, ve které vydal Adam své „Dziady“ a pracoval o svém nejlepším díle „Pan Tadeusz“. — Poměr mezi oběma se ještě více zhoršil, když ke konci r. 1832 vyšla třetí částka Mickiewiczových „Dziadów“. Stvořil v nich tu nejvelkolepější postavu polského básnictví, postavu Konrada, onoho pravzoru nejsvětějších citův, nejšlechetnějších úmyslův a nejvelebnějšího nadšení, pravzoru nejvnitřnější duše básníka samého a s ním i celé tehdejší mladší společnosti polské. V první a druhé části provedl básník reka svého všemi poměry obyčejného života, dal mu snášeti všechna utrpení, jakými poraněno může býti srdce obyčejného jednotlivce v společnosti lidské. V části třetí svých „Dziadów“ učinil z reka svého teprvé pravdivého Konrada, povznesl jej nad obyčejné chtíče jednotlivcovy a dal jej celého vlasti. Konrad dychtí národ svůj „pozdvihnouti a učiniti šťastným“; dříve však, než přistupuje k činům, žádá na bohu, aby mu „udělil vládu nad dušemi“! Cítí se nesmrtelným, cítí se bohem vlastní myšlenkou svou a citem, „jenž sám v sobě jest jako sopka, a pouze někdy v slovech vysílá dým svůj“. Avšak těmi dvěma pákami, myšlenkou a citem, nelze mu pozdvihnouti těžké, málo živé těleso národa. Proto žádá od boha „vládu nad lidskými duchy“. Nedosáhnuv vlády té, upadá v zoufalé šílenství a volá na boha: „Lhářem jest, kdo nazývá tě láskou — tys pouhou moudrostí!“

V tom nejvyšším zápalu hyne. Rek ten nevychází ovšem z zámezí úmyslův, touhy a citův — však jest to nicméně postava silná, dramatická, řekl bych ideál polské společnosti před povstáním listopadovým r. 1830. Děj sám odbývá se ve Vilně na Litvě a sice v čase okolo r. 1822, když senátor Nowosilcow počal na Litvě násilným spůsobem hubiti živel polský. Starší strana mezi Poláky, mezi nimi profesoři university vileňské, vidouce nezbytí, radili k mírnosti a tiché práci; mladší strana s Lelewelem a Tomášem Zanem v čele činila revoluční propagandu — tak alespoň za to měl svéřepý Nowosilcow, z čehož povstalo pronásledování a uzavření vysokých škol vileňských. Jako v podobných poměrech vždy bývá, tak i tenkráte měla mládež za to, že staří překáží národnímu rozvoji, ano podezřívali je, že stojí ve spojení s nejlítějšími vrahy národa, a že sami mládež udávají carské policii; sám Mickiewicz zdál se býti toho náhledu, ačkoli jim činil křivdu.

Tuto dobu vyvolil si Adam za širší základ děje ve třetí části „Dziadów.“ Nenáviděl však stranu starší, někdejší to stranu profe-

sorův vileňských, umínil si postaviti je na pranýř. Stvořil k tomu účelu postavu, která vystupuje pod všeobecným jmenem doktora (scéna osmá), štve Nowosilcowa proti mládeži, zrazuje mu spiknutí a činí služby policejního špehouna. Charakterisoval postavu tu tak, že každý, kdo jen poněkud znal poměry, musil v ní poznati dr. Becu, otčíma Słowackého. Jako rána padlo to v duši Juliovu. Rok po tom (30. listopadu 1833) psal o dojmu tom matce, která se mezi tím také byla všeho dověděla: „Jakmile jsem to přečetl, chtěl jsem se s ním (Mickiewiczem) střileti, a v okamžiku poslal jsem list Michalu Skibickému, svému příteli, aby mně byl u věci té prostředníkem. Přišel ke mně na večer a zrazoval mne od záměru mého, až jsem ho i poslechl. . . . Ani neuvěříte, jaká muka trpím, když lidé ode mne žádají, abych jim sdělil mínění své o Adamovi. Nenávidím ho . . . .“

Słowacki, jsa povahy dráždivé a nemoha ani pohledu Mickiewiczova snésti, odjel do Ženevy, aby se s ním v Paříži stýkati nemusel. Není pochybnosti — a v tom shodují se všichni, kteří znali poměry litevské v době Nowosilcowě — že Mickiewicz bezprávně ukřivdil doktorovi Becu tehdy již mrtvému, a prostředně tím urazil i Słowackého, který měl to neštěstí, že otčím jeho byl od mladší strany nenáviděn, a on k vůli matce, kterou tak něžně miloval, se ho zastával.

Sluší mimochodem podotknouti, že tentýž nešťastný poměr rodinný byl i příčinou, že náš básník hned po vypuknutí povstání listopadového r. 1830 odjel v dobrovolné vyhnanství z Varšavy, kde se tehdy zdržoval, nejprvé do Drážďan, pak na krátkou dobu do Londýna a konečně do Paříže, aniž by se byl činně veliké oné katastrofy súčastnil. — Lelewel totiž uveřejnil na počátku r. 1831 ve Varšavě brošurku, kde probíral touž dobu pronásledování litevského za Nowosilcowa, a kde si nepříliš zdvořilým spůsobem vyjel na Śniadeckého a doktora Becu, ač byl co soudný historik dalek toho, viniti je ze zrady neb snad docela udavačství.

Spisek ten tak pobouřil našeho básníka, že dostal nechuť k Lelewelowi, tehdy členu prozatímní vlády varšavské, i odjel raději z Varšavy a vlasti, než by byl sloužil záležitosti a vládě, když v jejím čele byl člověk, jejž jak živ po tom nenáviděl, vždy mužem s velikými botami (chodilť Lelewel vždy v kroji národním) ho nazývaje. —

Tak se dostal Słowacki do Ženevy, kde nastoupil novou dráhu života a s ní i novou dráhu poesie.

(Dokončení.)

Jeremia.

I.

Pod břemenem těžké bídy
lid můj k černé zemi sklání čelo;
v jeho mysli, v jeho citech
jako by se moře smutku chvělo.

A kam hlednu, kudy kráčím,
zřím jen porobu a hanbu nésti —
celé žití utrpení,
každé dchnutí strasť a bolest věstí.

Chtěl bych vzlétnout nad tím hořem,
tam kde zář se nové síly leskne —
slza mne však poutá k bídě;
ji s to není zničit oko teskné.

Musím plakat — létni slzo,
ale létni okřídlenců letem;
zasvěť třpytem meteoru,
proleť veškerenstva temným světem.

Zableskni tam světům duchův,
rozplameň je citem jiskry žhavé,
zapěj jim tam smutku píseň,
rozehřej jich myslí byty tmavé.

A když v nekonečné dráze
potkáš boha, ducha všehomíru,
padni v hloubi jeho ňáder,
pal jej ohněm plamenného víru.

Probuď city jeho srdce,
strasť svou vdechni hořem v jeho nitro —
a on cítě bol náš s námi,
životům dá našim nové jitro.

II.

My tvůj lid jsme byli, bože,
nad námi tvá mocná ruka bděla;
každé srdce tvojím chrámem,
každá píseň tvoji chválou zněla.

Krásná byla země naše
jako eden, božská mysl tvoje,
vždyť tvůj duch se vznášel nad ní
jako blaha věkověčné zdroje.

A tvůj lid v ní silný, mocný
tu jak orlův stádo bujně létal,
chráně v bojích světlo tvoje;
tu jak mohutný strom v míru vzkvétal.

A kde viděl myšlenku tvou,
jižs uronil s nebe zemi svojí,
vznesl ji, v své srdce vštípil,
choval, žil a válčil pro ni v boji.

Bojovníkem tvojím lid byl —
tys se od nás odvrátil svou tváří,
vydals vrahům v rozchvátání,
který mysl, srdce, zem tvou maří.

Zpustošena jest tvá země,
zpustošena srdce, chrámy tvoje —
potrhané struny harfy
již jen skučí žel a bídy znoje.

III.

Jehova, ty bože pomsty,
vzývám tebe v chmury zjevu,
v svitu blesků, v zvuku hromů,
volám k tobě v žalném zpěvu.

Jehova, ty bože pomsty,
houkni vichrem v širé světy;
národy sbeř od severu,
pusť je v zhouby volné lety.

S jiskrou v zracích, spoustou v rukou
dej jim uragánem hnáti,
jako písku v poušti letět,
křídly z ohně šlehem pláti.

Sejmi svazy vlnám mořským,
sejmi pouta řekám divým,
pusť je na svět v běsné reje,
nech je rváti tokem živým.

A těm živlům rozkaceným
stav se v čelo s blesky, mraky,
jako vůdce strašné hrůzy
vévodící nad oblaky.

Tak se vrhni v naše vrahy,
zaplav je tou spoustou, mocí,
rozedři a zervi, znič je,
do věčné je skácej noci.

V světy rozmetej jich těla,
shlaď to krvelačné plémě,
památku shlaď jejich, jmeno,
shlaď je s celé širé země.

Jehova, ty bože pomsty,
shlédni s chmur svých v naši bídu,
pohleď na to naše hoře,
na otroctví svého lidu!

Jestli pak ta naše bída
nezkormoutí v nitru tebe —
ach, pak věční otroci jsme,
navždy zastřeno nám nebe!

IV.

Jsme jak rozedraná cháta
v písku na pobřeží moře;
a kam bázlivý zrak hledne,
zeje na nás zhouba, hoře.

A ty vlny děsně hučí,
v náruči jich smrt se houpá;
chmura pluje po obloze,
níž a níž s svým bleskem stoupá.

Moře plamenův, poušť vody
domek malý obkličuje;
nebe dalo ruku zemi,
k spolčení jich vichr duje.

Ubohá ty cháto naše,
a ty máti u vnitř chýše!
Ztraceni jsme věčně věkův,
kolem smrť a zkáza dýše.

Však v tvých dítkách pomoc tobě —
vzroste duch náš v skály tvrdé,
všichni budem velikáni,
srdce naše hory hrdé.

Svými ňádry přikryjem tě
jako obři v prostřed moří;
vlny ať se pění, hučí,
nebesa ať ohněm hoří.

Teď vás vzývám nebe, země
na boj k životu a smrti:
kdož z vás zničí naše srdce,
a kdož duše naše sdrtí?!

Antal Stašek.

Sněhové obrázky.

Od *Elišky Krásnohorské.*

Prvý sníh.

Již po skalách havraní hudou
zpěv pohřební máji,
a na zeleň suchou a rudou
sníh napadl v háji.

Ó háji, zda v šedinách sněhu
tvá pohřbena mladost?
zda upráhla v mrazivém žehu
tvá všecka ti radost?

Ó radost se z tiché té pouště
v zem šťastnější vkradla! —
Tu zahoukla rána z houště,
a srnička padla.

Ó padla mi k nohoum, a smočil
se sníh její krví;
hoch střelec k ní vesele skočil —
lov jeho to prvý!

Ó prvý — a tratí svou něhu
již hochova mladost —
a v prvém ti zaváta sněhu,
ó háji, tvá radost!

Severní vichr.

Co hledá ten vichr? kam lítě to pílí,
že bičuje mraky a hněvivě kvílí?
v jak hořkém to smíchu lká ostrý ten hvizd,
kdy poslední suchý rve list!

Tu nad hlavou střechu mi hrozivě páčí,
tu za oknem žebrá i umlká v pláči,
tu s praskotem vzpírá se do dveří mých
a ryje svou dráhu v sníh.

A stená, že domov má v severu děsný,
kdo nebylo nikdy a nebude vesny,
a teskně že chvátá v tu světovou dál,
by jednou jen křídla si zhřál!

Však marně že hledá zem slunnou a zkvětlou,
jen mrtvoly květů rve mrazivou metlou,
jen topolů kostry že vítají jej,
s ním divoký vedouce rej.

Tu zoufale v stěny a v okna mi buší:
„Ó milost! či sever i v lidské je duši?!“
Pak třeští a syčí, jak rád by se smál,
a zuřivě valí se dál.

I zlou vyje věštbu: „Ó běda! ó běda,
kdo cizí jen jaro si k útěše hledá,
kdo v domově, v srdci, má pusto jak já —
ó běda! tak zimno jak já!“

Na ledě.

Hm, život přírody — toť život sprostý,
a poesie jara — selský vkus!
Dík že je zima zas: teď ducha skvosty
nám v pravou cenu leští městký brus.
Což příroda! Ta s květy přežila se,
však umění i z ledu zkvétá zase,
a mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou!

Hleď, jak tam putuje dav ušlechtilý,
jenž věčně vtipnou Módou omlazen!
ó studuj na ledě ten zmatek čilý,
tam života um vyšší zobrazen!
Ač dráhy všech se smahem kříží sporně,
přec úrazu se mistr uhne dvorně,
ba mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou!

Tam věru uč se žít! Neb vyšších mravů
a velkých spekulací jeviště,
trh cti a forum práv, a stupně stavů
i trůnů — vše jest jedno kluziště!
Zde rychle v před nás nese hladká cesta,
však rychlý pád zas nedouka trestá,
ba mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou!

Tam krouží virtuós! Ba věru statně
svou skvělou rozvinuje bravúru;
tu nepovolaný se neobratně
mu plete v předsevzatou figuru;

rek porazí jej s omluvou, že slepě,
a dokoná svůj záměr velkolepě.
Ó mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou!

Hleď dámu, mistryni! jak elegantně
svou duchaplnou nožkou kreslí síť!
Ač houpá hlavinku tak nonchalantně,
přec půdu zná i měří každou píď.
Tu kolem ní se švarný dandy řítí, —
ač letí dál, přec vězí v její sítí — —
ó mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou!

Hleď, onen ubledlý a štíhlý panic,
toť tajný neuznaný genius,
jejž lidstvo nevděčné má jinde za nic,
však zde se klanět musí milci Mus.
On větrem plášť zná dmout a nechat vláti
a k obdivu své obecenstvo chvátí —
Ó mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou.

A tamo velikán, jenž důvěřuje
tak ve svou svrchovanou umělost,
až v pyšném bezpečí se přeceňuje
a chvíli zapomíná na bdělost —
tu ztrácí takt, tu ztrácí rovnováhu
a patamiční k nebi zvýší sáhu!
Ó mistr jen tou dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou.

Tam leží padlý rek! A posměch mívá
hned pouliční mládež k nehodě;
však želet nemusí, kdo odpočívá
a leže může zmoudřet na ledě, —
jest psáno tam stem rysů eliptických,
jak spletené jest klubko zájmů lidských,
a mistr jen že dráhou klouzavou
jde vítězně a vyjde s oslavou.

Smutek přírody.

Již příroda se zastřela
v šat smuteční;
v kraj zimní plá již umdlelá
zář sluneční.

Tak bolestně se zaskvívá
  sníh kolkolem,
jak nevina se usmívá
  i nad bolem.
Stesk hluboký a pokojný
  tu vane kol, —
ó není to ten odbojný
  tvůj lidský bol!
Tu nebrojí tvých snah a běd
  žár sopečný,
tak nekuklí se v černý tret
  žal smutečný.
Tvář příroda si zahalí
  jen v čistý sníh, —
žel výčitka jí nekalí,
  ni lásku hřích!

Stopa v sněhu.

Ranní stín se smyká
podél domů směsice,
slabá zář jen vniká
v posněžené ulice;
netknuto i svěží
kypí rouno návějů,
jediná v něm běží
lehká stopa kročejů.

Oko mé se rosí,
jak jen stopy dostřehu —
běžely tu bosy
dětské nožky po sněhu!
Spěšte sem, vy spáči,
neleňte tam v paláci!
v stopě té kdo kráčí,
tomu pouť se odplácí.

Dovede jej tiše
v divný svět a čarovný,
v úžasné to říše
velké mocné královny;
její trůn — krb chladný,
těžké její žezlo — hlad,
cizí práh — dvůr vnadný,
prázdná dlaň — skrýš na poklad.

Na tvrdý kus chleba
právo píše krvavě —
krví to, již střebá
bezeprávným hltavě!
Spěšte sem a zřete,
co má věrných poddaných,
k věrnosti té kleté
za svá hrdla spoutaných!

Všichni to, jimž line
pracný pot se po tváři;
její rob, kdo hyne
v hanby tmách a v žaláři!
Vladaří, kde k smrti
bledá stůně chudoba;
vítězí, kdo drtí
ducha slepá poroba!

V dýmu děl jak v mlze
kráčí v nachu plouhavém,
sbírá krev i slze
k době na svůj diadém.
Královna to — bída,
jížto pych váš kuje zbroj,
korunu jíž hlídá
vašich hříchů četný voj!

Spěšte zřít a soudit
divadlo to báječné,
nelze vám tu zbloudit
na té stopě bezpečné!
v zpátečním jde běhu
v pyšné vaše končiny —
za dveřmi tam v sněhu
žebrá dítě chudiny.

Námluvy.

Od *Karoliny Světlé.*

Jde po mezi z vesnice do vesnice. Mohla by jíti pěšinkou, nadešla by si hodný kus, ale pěšinka je písčitá; a která holka často takovou cestičku šlape, zajisté za vdovce se dostane. Ach jen ne za vdovce! Kdykoli prý mladou ženu za ruku vezme, nebožka za ním se objeví a prstem svadlým jí zahrozí. Hu! zimomorka*) na člověku vyrazí, jen co si na to zpomene.

*) Husí kůže.

Opatrně nese cosi v bílém šátku, červený růžek z něho čouhá. Koukneli na růžek, pousměje se; koukneli podruhé, vzdychne si; je jí do pláče a do smíchu najednou. Ach ty potůčku jasný, kterýžto tam z hor pospícháš a zde mezi kvítím hrčíš a bubláš, tobě jest ovšem hej! Tak jako tobě, již nikómu jinému na světě se nedaří. Nikdo v ničem ti nebrání, do ničeho tě nenutí; běžíš si vesele, kudy ti libo, všude, kam si zaměříš, rádi tě vidí a starost také nikdy žádnou nemíváš. Ty hodně víš, kterak je chudobnému děvčeti, když má zejtra jíti za družici s nejpřednějším v okolí hochem a dnes mu donesti rozmarii s červeným a modrým fáborem v bílém šátku zatočenou a ve jmenu nevěsty a ženicha ho požádati, aby se zejtra jistotně dostavil, kytku opentlenu na kabátě a nový šátek v levé kapse!

Stojí a rozmýšlí se — jak se jí poselství asi vydaří, kterak k němu přikročí a promluví? Není to věru malá věc, kterou nevěsta na ni vložila. Truhlářova Havla ostýchají se i hoši a dobrý si dávají před ním pozor na každý krok a na každé slovo. Všichni, co jich je v Ještědě, koukají jen na něho, co on si řídí za oděv, řídí oni sobě také. I ten nejbohatší sedlák rád by mu dal dceru, ač má Havel jen chalupu; ale není na ní dloužku, a zápis mu dal otec již na jaře, když stará truhlářka zemřela. Hned za stavením má Havel všecka pole, vidí na ně z okna a za nimi hezký kus lesa. Řemeslu svému se učil v městě; má tolik práce, že ji nepostihne ani odvádět. Může se ženit kteroukoli chvíli.

Ale všecko to jsou samé jen „nicy" vedle jeho hlavy. Rozumíť Havel všem novinám, na tábory jezdívá vždy na koni, ovšem, aby tatík nevěděl. Rotil by ho, že to panská věc, kteráž na řemeslníka se nehodí a daremně mu jen dělá závist mezi lidmi. Ale Havel za občana se počítá i má za to, že mu to přísluší dobře. Říkává, že jsou v obci sobě všickni rovni, nechť to kníže či baráčník, a nechává taťka broukat. To také nesmí starý truhlář vědět, že přijdeli syn někam do hospody, kdež odebírají noviny, které jsou proti lidu, ihned vytáhne z vesty hrudku a na ně velikými písmeny napíše: „Hrom a peklo, marné vaše proti nám jsou vzteky!" Měl by starý strach, že mu z toho cos pojde, ale mladý je jako lev, nebojí se nikoho, pro dobrou věc rval by se s celým světem, ale jinak je jako kuře a schválně ani mouše neublíží.

Když je někam nějaký výlet, vždy jen Havel k tomu prapor řídí. „Praporují" se hoši v jiných vesnicích také, ale nechť se schovají se svými korouhvičkami, zrovna jako když rozsívky na tyčky nastrčí, žádná pravá na nich barva a jak se patří hřmot při nich také ne. Jen Havlův prapor je vždy již z daleka vidět a slyšet: šumí lidem nad hlavami, jako když nejpěkněji vítr hučí, a vždy na něm cos pěkného vyznamenáno, buď *„na zdar"*, či *„nedejme se"*, neb *„ať žije česká vlast"*. Lidé až oslzí, když si to přeříkají.

Každičká holka by se bála, kdy by musila Havlovi donesti rozmarii a na svatbu mu říkat, třeba to byla představených Marjánka, či ze dvora Andulka; jakž nemá tedy „souciti" *) strach s Cilkou hrobníkovou, jiš mají holky mezi sebou za nic a s nížto hoši sice rádi

*) Lomcovati.

sobě zatančí, pilně na poctu ji volají, — ale na nižto žádný z nich do pravdy si nemyslí, poněvadž jí nemohou rodiče dáti ani za mákovo zrno.

Zas si vzdychne, a slzička z oka jí ukápne na bílý šátek. Ach zlé to býlí tahle chudoba a ničím ze světa vymořit se nedá — příliš hluboké v něm má kořeny — aspoň otec tak tvrdívá.

Nechce Verunka Adamova jinou za družici než Cilku. Vyrostly jako dvě sestry, chodily spolu do školy a nemohou jediný den bez sebe býti. Co Houzek za Verunkou chodí, tato říkává: „Ty Cilko, poslouchej, budeli z toho mračna pršet, ty Houzka na oddavky povedeš a žádná jiná.“ Dokázala, že tak k ní mluvila z upřímnosti, a nejen aby u ní měla dobrou vůli. Včera k večeru vrazila k Cilce z ničehož nic, všecka uhřáta a bez dechu do sednice.

„Zdali pak uvěříš,“ volá a pro spěch si nechce ani sednout, „že mám míti pozejtří s Houzkem oddavky? Dědeček mu začíná náhle slábnout, musil se položit chudák, a sám říká, že již asi na svoje nohy nevstane. Než odtud odejde, nepřeje si prý jiného, než aby nás ještě viděl svoje. Pan farář již svolil; máme zejtra všecky tři ohlášky najednou, to je ti u nás mela! Krejčíř zle slibuje, že mi do pozejtří ráno svatební šaty postaví; kdy by mi to nebyl tak svatě slíbil, musila bys mi ty teď prodat svoje, víš, ty nové, červeně metlované. Že bys mně to udělala? Vždyť snad také víš, že bych do smrti k ničemu kloudnému nepřišla, kdy bych šla na oddavky v šatech již nošených. Pro věnec a střevíce půjdu si zejtra s Houzkem do města; proto musíš ty za mne k Havlovi. Vyřiď mu pěkné ode mne pozdravení, tuhle rozmarii i s tím šátkem mu odevzdej a žádej ho, aby co nejbližší přítel ženichův dojista se nám za mládence postavil. Bezpečím se, že to tak dobře vyvedeš, jako kdy bych k němu došla sama. A ty se mi chystej za družici.“

Sotva dořekne, již je zas také z dveří ven, jako když se nad ní chytá, a Cilka zůstane jako kamenná. Dlouhou chvíli sedí, hledíc před sebe a neví, kde jest . . . Ona — ona má jít s Havlem za družici?! Drží si srdce oběma rukama, buší v ní jako kladivo. Ach tohle srdce, kdož by mu mohl dáti rozumu!

Nebude raději na to myslit, co má před sebou, jinak by jí to mohlo ještě vstoupiti do hlavy a všecku ji splésti. Kdo ví, kam by se pak dostala! Známáť a vyzkoušená to věc od moudrých lidí, že myšlenky člověka za božího světla s cesty svádějí, zrovna jako v noci ty bludičky. Nejsou s nimi žádné žerty!

Rozhlíží se po okolí — jaké to krásné odpůldne! Vzduch tak jasný, že je vidět kraj světa, a tak teplý, zrovna jako v máji. Ba, právě je dnes jako v máji; kamkoli člověk oči obrací, vše vidí ještě pod květem. To udělal včera ten deštíček, že se vše na novo zazelenalo a rozvilo; byl jako hedbávný. Na hrobkách*) červenají se vrbky, modrá se ptačí vikev, po zoraných polích hoří ohnice a třezalka, podle vody otvírá potočník na sta modrých oček, v nichž každém kousíček

*) Kamení okolo polí narovnané.

nebe. Nikdo by neřekl, že již dnes svátek „druhé matičky". *) Včera dvorská selka čeládce povídala: „Máte po svačině! Hle, tam letí divoké husy." **) Hnedlinko budou i chodit děvčata na přástvy, na horách oves již jako zlato. ***) A co to ptactvo dělá dosud za kusy, jako by byla zima ještě bůh ví kde za horami; vznáší se nad houštinami, jako když se včely rojí, a celá mračna mušek hraje si ještě v sluníčku a v trávě, také ještě na sta broučků každý z nich barvy jiné. To má ten pán bůh čeládky rozmanité a všecko to živí den co den, hodinu za hodinu a na vše zvláště pamatuje. Jaký to musí být jen rozum a láska, když obsahují celý svět!

A zas stojí a rozjímá — najednou křikne a uskočí: něco přes nohu jí přeběhlo. Buď to bylo hádě či ještěrka — jedno z dvou. Zalesklo se to jako zlato, než se to v trávě ztratilo. Jen počkejte, počkejte vy netvory, nejdéle jste tu již letos lidi děsily! Dnešní panna Marie zamyká zemi a do ní všecky příšery zaříká; ode dneška nemají ni hadi ni housenky ni vosy ni žáby žádnou nad člověkem moc, až zas na přes rok. Na první svůj svátek na jaře teprvé jim odemkne, aby si mohly znova na světě dělat, k čemu jsou stvořeny. Včera večer dlouho matka o tom vykládala, že vše, co je k něčemu, to je, buď aby lidi těšilo, neb jim škodilo. Divila se tomu, jak nevyzpytatelně bůh vše řídí, ještě dnes že si musí dát člověk dobrý pozor, když jde nějakým mýtem, ale od zejtřejška že může v lese i na louce všude směle stoupnout a nic se mu nestane.

Ach, což matka, ta všecko pronikne a uhodne, není nad ni! Havel zná všecky věci učené a ona zas ty přirozené. Kéž by dnes mohla dceři půjčiti jen na jedinou hodinu svoje rozumy! Škoda, že to nejde; nemůže si je člověk dáti, ani se jim přiučiti, a kdy by kdo ví jak o to stál, musí přijíti právě v ten den na svět, když je bůh rozdává. Matka se narodila na boží tělo a takoví lidé mají pak dar ducha, jakož i ti, kdož spatří světla božího na hod velikonoční a vánoční. Kdyby měla Cilka matčinu moudrost, pak by se nemusila ovšem strachovati, kterak její cesta dopadne; věděla by bezpečně, že neklopýtne, když práh překročí, do dveří že čelem nevrazí, až je bude otevírati, aniž se zajíkne, až promluví. Jaký jen udělat slib, aby do žádné hanby nepřišla? Musí se statniti, třeba jí bylo krušno, a pořád si opakovati, že ještě ani jednou nezaslechla, aby byl Havel kohosi na rozum bral, neb jak jiní chlapci tak činí, z někoho šprým si strojil. Neníť ani dost málo pyšným či potutelným; to říká každý.

Ach, nejen že není ani pyšným ani potutelným, má nejlepší srdce ze všech snad lidí, co jich je na světě, ač jich je zajisté mnohonácte tisíc. Vyjdeli si hrobník někdy v neděli před hrubou do hospody na žejdlík piva, Havel ihned k sobě ho volá, místo vedle sebe mu udělá a neslevi mu; musí připiti, byť se mu ze všech sil zdráhal, aby si ne-

---

*) 8. září.

**) Když se den krátí a polní práce přestává, vaří se dříve večeře, nedává se čeládce již svačina.

***) Začnou děvčata chodit na přástvy, jakmile poslední mandele ovesní domů se přivezou.

myslil, že je nějaký omrzalec a snad na to čeká, aby se mu dal někdo zdarma napíti. Nemůže si otec Havla dosti vynachválit a často se o tom s trpkostí zmiňuje, že se ostatní sousedé ani nehnou, když vidí, že to přichází do dveří jen hrobník. Nikdo, pranikdo si toho starého dobrého otce ani nevšímá, krom něho. Inu ovšem, není žádným boháčem ani pánem, a lidé teď na jiného nejdou, než na peníze a slávu. Neuváží pošetilci, že nemůže přec být každý nějakým velikánem či vyhlášencem, a kam by se to poděl svět, kdy by každý prací pohrdal? Bez boháčů může obstáti, ale bez pilných rukou nemůže. Na to si také nikdo nezpomene, že každý z nás musí pod zem, a jakž by se tam tedy dostal, kdy by nechtěl nikdo lidem poslední jich stánek poctivě připravit? Ostatně nemusel býti otec ani hrobníkem, kdy by nebyl chtěl, ale on si to sám zvolil. Měl bratrance obchodníka, kterýž ho brával s sebou do Sas za husami. Ale otec nahledl, že kdo kupčí, přec jen občas někoho ohnouti musí, což mu bylo tak proti mysli, že obchodu brzy nechal. Tenkráte právě starý hrobník zemřel, a on si usmyslil, že bude raději vykonávati jednu z sedmi ctností křesťankých pochovávati mrtvé, nechť si má při ní sušinky,*) než aby se dále hnal po penězích, z nichžto přec jen nikomu ještě nic kalého nepošlo, leda že se tu dobře měl — a kterémuž pak křesťanu na tom sejde?

Jak nemá Cilka pak Havlovi přáti, když on sám jediný otcovu hodnost uznává a pro ni si ho tak zřejmě váží? Pro co pak jiného by si ho tak nadcházel? O kéž by se mu mohla za to odsloužit a mu také jednou cosi k radosti udělat! Přemýšlí o tom dnem i nocí, ale na nic přijít nemůže. Štěstí dobře mu stojí, všichni lidé jsou mu nakloněni a každá, již by on rád, bude ho také chtíti a jak! Vždyť mu holky ze všech stran samy vzkazují. Nelze mu ani více přáti, než již má, kterak se mu tedy zavděčit?

Někdy se Cilka tak nad tím zamyslí a taková v ní zahoří touha, že jí až z toho oči přetékají; musí kamsi zaběhnouti, kdež pak o samotě hodně a hodně se vypláče. Často dost se v ní ozývá přání, aby ho nějaká zlá nehoda potkala a on pozbyl všeho jmění a všech přátel — ach, pak by se ho nebála, doběhla by k němu, aniž by jí tam kdos posílal, vše co má, by mu nabídla, vším možným mu pomáhala, ba šla by za něj někam do služby, jen aby poznal, žeť ještě vděčných duší na světě. Kéž by se aspoň hodně nebezpečně a nakažlivě rozstonal, aby se ho každý štítil a jej opustil, ona nehnula by se pak od jeho lože, sloužila by mu jako malému dítěti, třeba hned věděla že z toho bude míti smrt. — Ale sotva domyslí, již se lekne a hrozí se, že se jí snad žádost hříšná a rouhavá vyplní . . . . . Ne, ne, bůh chraň, raději ať Havel o ní nikdy více nezví, leda že je na světě, než aby o jejím vděčném srdci zvěděl takovýmto spůsobem! Celou noc pak na to se modlívá v úzkostech a strachu, aby ho bůh ráčil ostříhati ode všeho zlého, a na její slova nic, ale pranic nedával.

Dnes měla také takovou noc; tu připadla na to, tu zas na ono, darmo na to zpomínati, nic do toho všeho nebylo. Než si šla lehnout, postavila se k oknu. Bylo bez větru a jasno, hvězdiček na nebi tolik,

*) Hlad.

jako když je tam naprůší. Ani lístek v sadě nezašustil, jen někdy spadlo se stromu jablko. Jak ji jindy těšilo dívati se takové tiché noci do zlatých očí! Ale dnes zas odskočila a uvrhla sebou na lože, jako by jí do celého světa a vší krásy jeho nic ale pranic nebylo. — Zle se jí to bdělo; však ještě hůře spalo. Čeveři na komoře vrtali, myši škortaly, holubi pod střechou se hnízdili a myšlenky v hlavě žádného pokoje jí nedávaly; do jedné se jí tam zbouřily, dělaly jí zle, tuze zle. Kdy by chtěla všecko vypsati, co jí za tuto noc hlavou prošlo, nejeden, ale deset by z toho bylo kalendářů. Musí se teď před tím sluníčkem věru za to stydět. Pravé štěstí, že to, co si myslíváme, na čele nám napsáno nezůstane; nemohla by se pak před nikým dnes ukázati, před Havlem již dokonce ne.

Když pak ráno vstávala, matka starostlivě ji zastavila otázkou: „Co ti holka je, vždyť máš oči jako podmáslí a bledá jsi jako zhlídlý mák?“ — „Nic mi není; kdo ví co by mi bylo,“ matce se vyhýbala. Co pak matka na ní nepozná! Když se Cilka do prstu řízne, dříve to pocítí než ona. Aby nemohla na ni více dorážeti, rychle si vzala na ramena háky s konvemi a vyběhla za stavení k tůni pro vodu. Jak se k ní nahýbá, spatří vedle hrobky mezi šípkovými keři cosi sem tam vesele přebíhati. Je to kolčavka červená jako liška. Jak ji zvířátko spatří, sedne na zadní nožičky a dívá se na ni, jako by jí chtělo něco zvěstovati. Cilka také s něho oči spustiti nemůže, a tak pohlížejí na sebe dlouhou chvíli, až matka ze sednice zavolá, kde že je s vodou. Když jí pak dcera řekla, proč venku se obmeškala, spráskla radostně ruce a pravila jí: „Ku kterému stavení červená kolčavka přiběhne, tam jistě za krátko štěstí se dostaví. Na tebe koukla, na tebe tedy štěstí čeká! Vždyť lidé říkávají: „Po kalném ránu jasný den!“ Mělas nebožátko truchlivou mladost u chudobných rodičů, snad ti to přijde teď lepší. Dejž nám to všem bůh!“

Kdo pak se to hrne po mezi právě Cilce naproti? Snad ne mladá Cívková? Ba že to ona. Jen kdy by se s tou teď sejíti nemusila. Bývalať na svobodě nejhrdější holkou z celé vsi, a co se do sousední vesnice na statek vdala, teprvé s ní nelze obstáti. Nepřeje nikomu ani vrabčího hnízda, ani zdravého povětří. Jak má někdo cos nového na se, již do něho zahlíží a zlobí se; ale sama si chodí ve všední den jako mlynářka a jiného na nohy ani nevezme, než šněrovací botky na špičkách bíle prošívané s červenými tkaničkami. Co jí vyjde z úst, nemívá ani hlavy ani paty, ale za to má to zvířátko na sobě šídel dost. Jak Cilku spatří, hned se zastavuje, ale ze žádné k ní přízně, nýbrž že se hodlá před ní zas jednou vychloubati.

„Zpomněla jsem si právě o polednách, že již táhnou posvícení,“ vypíná se zdaleka, „u nás je dříve než u vás. Jdu své matce říci, aby přišla jistotně k nám pekařit,*) já že pak k ní přijdu také. Až k ní půjdu, sama se s tím nepotáhnu; vezmu si holku s košem a

*) V sobotu před posvícením přijdou k zámožným rolníkům přespolní ženské jejich příbuzné a pekou si v jejich peci ze svého koláče pro svou rodinu. Za mladými ženami přicházejí pak muži se známými a hodují s domácími již před posvícením.

nandám jí mouky, tvarohu, máku, rozinek, co unese. Když to posvícení již jednou býti má, ať tedy je, ale pořádně. Muž přijde k večeru za mnou, nechť si přivede známých, co jich bude chtíti; pečených jitrnic a jelit najde dost. Nedám se zahodit, to víš."

Cilka mlčky poslouchá. Nepřeje si bohatství a nikomu nezávidí, ale musí to přec jen býti krásná věc, když si žena muže takhle za sebou k rodičům pozve, jako ta mladá Cívková, něco k chuti mu ustrojí, a on pak za ní přijde s svými přáteli a před nimi se pochlubí, jakou to dostal čipernou a laskavou hospodyňku. Staří rodičové se na to koukají a mají z toho ještě snad větší radost než ti mladí. Lepšího snad již není na světě.

„A kam ty, Cilko, asi máš cestu?" otáže se jí Cívková, když se do sytosti nahonosila, kterak se má dobře, jak si sedla, co utrží týdně za máslo, tvaroh a vejce, mnoholi svázali letos mandelí a mnoholi vymlátili a ještě vymlátí korců obilí.

„Tuhle k truhlářům," Cilka nesměle hlesne.

„A co tam?"

„Má se Havel zejtra Verunce Adamově postavit za mládence; nemohla k němu jít sama, musela si do města pro věnec a střevíce. Snad jsi již slyšela, že se na kvap vdává. Rozstonal se ženichův dědeček a chce, aby byla ještě svatba, dokud tu pobude."

Cívková Cilku třikrát po sobě od hlavy až k patě přeměří, a děvčeti to pokaždé celým tělem trhne, jako by ji to projížděl blesk.

„A ty, trvám, jí máš jíti za družici, když tě k mládenci s rozmarií posílá?"

Cilka kývne, ale již ví, co teď uslyší, že ji mnoho těšit nebude.

„O ty chuďátko, co to na tebe přišlo!" lituje ji Cívková, ale samý v tom jen jed a přetvářka. „Ta Verunka pozbyla zajisté rozumu, že právě tebe si zvolila. Čí pak jsi a co pak máš, že tě chce vedle takového hocha postavit? Žes sama na to nepřišla a jí se nebránila! Nechci tím říci nic zlého, bůh mne chraň, vím, žes hodná a spořádaná, ale to ti snad teprvé říci nemusím, že k Havlovi se nehodíš? Ubohá! ten asi na tebe koukne! Oč se se mnou zasadíš, že tě vrátí s nepořízenou? Udělá si nějaký zámys', že s tebou jít nemůže a přivede si zejtra družici sám, když mu jí nevěsta vybrat neumí, uvidíš. Každá s ním půjde ráda, i kdy by pro ni přišel v poslední chvíli, šla by s ním zajisté i sestra moje. Můžeš se mu o ní zmínit, začneli se ti vymlouvat. Jestliže si pro sestru přijde, nechť se matka tvoje u nás pak zastaví pro pecen chleba a ať si přinese také hrnek, přidám jí ještě krapet mléka. Nedám se zahodit, to víš!" Na to šustí dále.

Cilka za ní kouká, jako by v ní duše nebylo. Jak zajde hrdopýška za křoví, padne celou vahou na trávu a dá se do pláče.

Ví, že je pro Havla špatná, dobře to ví; ale to si přec nepomyslila, že se ani to pro ni nehodí, aby s ním šla jedinkýkrát v životě s vém po návsi z kostela do hospody a tam tři písně po sobě s ním si zatančila! Bodejť by nevěděla, že nemá ani za mákovo zrno a že si naň ani ve snu myslit nesmí! Vždyť máli o něm sen, a to je skoro každou noc, hned studenou vodou po tváři se umyje, aby nad ní moci nenabyl a ona Havla chtíti nemusela přes vůli svou. Tedy ani to jí

ta Cívková nepřála! Snad by byl přece někdo řekl, vida ji s ním za mladými manželi z kostela jíti: „Hle, tam těm dvěma to sluší také, měli by se také vzíti.“ Byla by to jen taková řeč, ale po celý život by jí z paměti nevyšla a na smrtelné posteli ještě těšila.... Čím se bude těšit teď? Ach, již vidí, kterak stojí mezi lidmi jako ta v lese souš bez jádra, bez síly, za živa mrtva... Zdali pak to přečká, až on se s jinou voditi bude? Dejž bůh, aby nepřečkala; rodiče jsou staří, nechť si ji vezmou s sebou do hrobu....

Ale co pak se Havel té mladé Cívkové svěřil, že si její slova tak béře? Ne, ne, nedá si od ní namluvit, že ji vrátí s nepořízenou, poněvadž se k němu za družici nehodí. Vždyť s ní tančívá přede všemi lidmi o každé muzice, a kdy by nemusela již po druhé písni domů, tančil by s ní snad ještě více, aspoň jí vždycky říká, aby ještě neodcházela, že má dost času, otec že se pro čtvrt hodinky na ni hněvati nebude. O starodubské pouti, kde směla déle zůstati, nepustil ji ani z náruče. Nepovšimly si toho holky, měly mezi sebou po celý večer hádku o nějaké marcipánové srdce, které jedna druhé vzala. A což onehdy! Vezla na samotížkách*) z hor otavu — měl tam otec kousek ouleviny od obce k užívání — Havel jde odněkud voznicí, spatří ji, několika skoky je u ní a sám otavu jí sveze až k samé vesnici. Dále ho nepustila, aby neměli lidé co mluvit. Nestyděl se za ni, ač měla na sobě jen kyrysek.**) Nemluvil k ní právě mnoho, vázla mu slova a ona si také na nic zpomenouti nemohla, o čem by byla s ním začala řeč; když ho spatřila, jako by jí náhle hlavu vyprázdnil a mlýn do ní dal, však za to se na ni několikrát po straně kouknul — žádná slova nemohla býti srdečnější.

Ale již zas leží Cilka v trávě a schovává si v ní hlavu. Nebyloť z vlastní jeho vůle, že o pouti tolik s ní tančil, jak jen mohla na to zapomenout? Obelstila ho, učarovala mu a teď měla za to. Když jí přinesl tenkráte sklenici piva, aby mu připila, odfoukla úlisně a v skrytosti, aby to neviděl, všecku všudy pěnu a pak teprvé se napila. Chtěla ho přivábiti, aby s ní pořád tančit musel, a také šťastně ho přivábila. Proto a pro nic jiného ji tak vytáčel. Že k ní přišel onehdy na hory a jí pomohl otavu svézti, pocházelo zajisté ještě od toho, čáry měly asi dosud svou sílu...

„Aj, aj! kteráž pak svobodnice tu asi v slzách?“ najednou vedle Cilky se ozve hlas třesoucí se a slabý.

Cilka zostra na nohy vyskočí, zahoří při tom v tváři jako oheň leknutím a hanbou. Nemá ale proč se lekat. Promluvila k ní jen stará Boubelová, výměnice tam dole z toho domku u lesa. Nedojde již na Světlou do kostela, chodívá se modlit v neděli o svátek času nešporního jen ku kříži u potoka. Rozšafná to žena a tuze zkušená, ale raději by den nejedla, než by byla den bez rokotování;***) hovor její Praha. Každý, kdo ji potká, musí se s ní zastavit a ona ho dříve nepustí, dokud si nevypoví svoje.

---

*) Sáňky.
**) Jupka z hrubého bílého plátna, v které chodí děvčata do těžké práce. Mívají na kyryskách okolo rukávů a obruby lemovky z černých jahod.
***) Povídání rozvláčné.

„Ach tys to, Cilko hrobníkova!“ podiví se, když uplakanou dívku pozná. „Co pak ti holka jest, že zde tak pláčeš? Snad u vás někdo nestůně a ty mu neběžíš pro pomahače?“

„To ne .... buď bohu za to chvála!“

„Tedy co tu hořekuješ, mladinká? Chtěl ti snad odšklouadnout hoch?“

Cilka znova se zapálí.

„To bych dříve musela nějakého míti.“

„Třeba ho nemáš veřejně, snad tím hlouběji ti v srdíčku vězí?“

„Ba ne ...“

„Nemysli si, že se na tebe dobývám, abys se mně v něčem svěřila, to by mi ani nepříslušelo, abych se tě na takové světské věci vyptávala, já mám již jiného před očima a na mysli, holenku! Když jsem tě ale právě potkala, povím ti přec jen o nějaké radě, kdy bys snad jednou chtěla, co by tě nechtělo. Nemůžeme nikdy vědět, milá holka, co nám přijde a na nás s hůry sesláno bude, a to, co vím, pomůže tak jistě, jako že bůh byl ukřižován.“

A stará Boubelová se již netáže, chceli ji Cilka poslouchat či nechce, stojíli o její radu či nestojí, sedne si do trávy, stáhne děvče vedle sebe a pustí se do vykládání.

„Inu ovšem, bývala jsem také mladá a při tom také jako marule zrovna jako ty. Však to bude tvůj otec ještě dobře pamatovat; ministroval, když jsem měla oddavky. Vychování jsem byla také dobrého, zrovna jako ty, uměla jsem modliteb nazpaměť kolik set a snad všecky svaté písně a litanie, co jich jest. Chtěl mne nějaký Kyselých Matěj a já ho chtěla také. Proč bych to zapírala? Vždyť to snad není nic zlého? Kdy by to bylo proti bohu, snad by kněží lidí neoddávali? Kdo pak to má vědět, co býti má a nemá, neli oni? Vždyť mluví papež třikrát do roka s pánem Kristem, zajisté že se ho na to dobře přeptal. Ale to jsem Matěji hned řekla, když se ponejprv se mnou zastavil, že nemám jiného než solný soudek nasušených slupek od brambor, jestli mu to je málo, aby se mnou raději nestál. Ale on, že se mne na to neptá, co mám a nemám, že mu na ničem nesejde, že se umí činit, a tak mně mluvil pořád, až mu najednou pověděli o holce, kteréž slibovali rodiče jalovici. Od té chvíle ani na mne nekouknul a přestal k nám chodit. Nedala jsem toho ovšem na sobě před lidmi znáti, ale když mne nikdo neviděl, vedla jsem si jako ty teď. Přišla z toho pláče a zármutku na mne taková nemoc, že naši myslili, ta že bude „smrti mé klec“. Běžela matka pro pomahačku; bylať to nad míru moudrá žena, skoro jako matka tvoje. Neměla pro dceru svou, co by se vešlo za nehet; holka byla ještě vedle toho tak ošklivá, že se jí všecka děvčata smála a všichni hoši vyhýbali, a přec ji provdala za největšího boháče v okolí. Domakali se lidé, že chytila o zelený čtvrtek asi žábu do nového proklubaného hrnce a do mraveniště ji zakopala — rok na to že zas o zelený čtvrtek ji vykopala a z ní dceři háček dala. Jak šla holka o boží hod z hrubé, zavadila v síňce onomu boháči — byl to synek z mlýna — o levé rameno, a bylo to! Od té chvíle ji musil chtít a ona se mu zdála nejkrásnější. Žádala matka ženu tu, aby mi také něco poradila, ale ať v tom nic není, čím by duše utrpěla.

I poradila mi, abych šla k zpovědi a k přijímání, pak od kostelníka dvě voskové svíčky si koupila, dolejším je koncem zapálila, hořejším koncem před pannou Marií k oltáři přimáčkla, při tom třikrát po třech zdrávasech se pomodlila a po každém třikrát opakovala: „Svíčičky ty voskové, svatá panno, obětuji své spokojené mysli, co ty chceš na nebi i na zemi, chce i bůh otec, i bůh syn, i bůh duch svatý.“ Vykonala jsem vše, jak mi poručila, zpovídala jsem se, svíčky před pannou Marií zapálila, a nastojte! sotva jsem dořekla poslední slova, již šla na mne dřímota. Usnula jsem u oltáře po mnoha probdělých a proplakaných nocech zas poprvé. Viděltˈ kostelník, že vyplňuji jakýsi slib, i nechal mne s pánem bohem spát, až zvonili poledne; a ejhle! Jakmile oči jsem otevřela, jako když všecka lítost se mne spadne, a já zas byla jako v letu pták; nic mne netížilo. Mohl Matěj vedle mne směle jít s nevěstou v tu chvíli na oddavky, byla bych se tomu jen smála. Divila jsem se, že jsem si ho mohla tak tuze oblíbit, až jsem se z toho rozstonala. Brzy na to jsem se provdala za toho mého a nikdy na Matěje ani již jsem si nezpomněla. Byla jsem se svým mužem tuze ráda na světě a také se mi s ním dobře vedlo. Za ten solný soudek bramborových slupek dostala jsem ve dvoře kůzle. Oba jsme se přičiňovali, pomohli jsme si časem k baráku, barák pak jsme dobře prodali a za něj koupili chalupu, kdež teď mám u dcery, jak víš, výměnek.“

(Dokončení.)

Od jezera michiganského.

Ba krásný jest ten širý Michigan, když obleče se v šat svůj atlasový! Celé hodiny hleděl bysi v tu milou, vždy novou září lesknoucí se tvář, celé noci naslouchal bysi tajemnému jeho šumotu, jako polotlumenému šepotání drahých úst. Do dáli, do dáli, dmou se, čeří se, chvějí se ty vlny modravé, až postříkují samý nebes kraj, až podávají sobě ruce v dálném širém polokruhu; — ještě poskok, ještě dupnutí lehounké nožky a zmizely pod obzorem. Do dáli do dáli, tu mohutně jak rozhučelý les, tu tichounce jako větříkem rozechvěná osyka zní ta šumná píseň, kolébajíc, konejšíc tě v dumné snění, že bysi rád věčně tak se houpal na perutech zpěvu toho, že slouchal bys a slouchal, až by tobě duši vylákal ten čarozvuký Michigan!

Od břehů lesnatých, až v poslední ten mráček, jenž k nebesům se odtrhává, jak by želel odtrhnutí z vroucího políbení, třpytí a blýská se jako měnivá perleť v záři sluneční, jediná širá, nikdy klidná pláň. Tmavě azurové lány v klikatých záhybech se střídají se stříbrnými prostory, po nichžto zapadající slunce rozestřelo purpurovou síť tak jemnou jako stkanou z pavučiny. A po nich dmou se plachty korábové, ty blíž, ty dál — ty jako holubice švihající kolem zraku, ty jako labutě zvolna letící nad povrchem dálného modravého lesa. Z vody vystupují páry a v lesích i v údolích opouštějí mlhy své úkryty, vycházejíce sobě po horkém dnu na večerní procházku. Setkaly se mlhy

a jako sestry podavše si ruce a pocelovavše se usedly na hladinu vodní a čekají, až v noci vítr zahraje jim do kola; pak půjde to vesele, zatím ještě čas opraviti sobě jednobarevné své toilety. Slunce rádo půjčí mlhám celou zásobu skvoucích barev svých. Od zlatého žluta až do rudotmavého purpuru sepie, všemi tóny a přechody tím rozmanitějšími, čím průhlednější vzduch, čím klidnější voda, čím různěji obláčena aneb čistěji modroopálová obloha, stínem, světlem, polosvitem, ale vždy v ladu harmonickém splývají tu barvy jednotlivé v obraz, který pojmouti v celé kráse dovedla by jen duše malířova, ale kterým nerozechvěná ostati může jen duše umrzlá.

Ještě průhledným jest mlhavý ten závoj, ale vždy víc a více rozlévá již po hladině temnící své záhyby. Určité obrysy vln hynou, ostré rozhraní mezi obzorem a vodou se znenáhla rozplývá, až obé podává si rukou v nekonečno. Nevidíš více jezera, nevidíš více oblohy, ale oko tvé bloudí vždy dál i dále a nenalézá místa, kde by se zastavilo, a nenalézá ničeho, co by je náhlým přechodem zbudilo ze sebeklamu. Ta loď tam v dáli zdá se že plyne po nebesích, na perutech větru zvolna se vznášejíc, a ta rudá hvězda tam zdá se že září vstříc z hlubiny jezerní. Však to kouzlo trvá jen několik okamžiků. Slunce zapadlo a jako by zlatý proutek kouzelníkův odchýlil se od čarokrásného světa, upadá vše v bezbarevnost a temnotu. Nad tebou vzdorné nebe, pod tebou země v temnotách, a ty — na zemi.

A ty letní tiché v záři měsíčné se lesknoucí večery! Oj Michigane, byls mi přítelem v té dáli daleké! Není jako doma ten cizocizí kraj a není divu, že často se v něm oko slzou zarosí. Co byl bych činil bez tebe, můj příteli?

Na břehu tvém, to zrovna u tebe, že dělil nás jen písečnatý pruh, aniž nás dělil tak, bych neviděl v tobě svou tvář — jak dlouhý čas hleděl jsem jen ve tvůj zrak, jak dlouho chvělo se srdce mé jen schvitem tvým, jak dlouho kojil mě jen tajemný ten pohled tvůj! Po širé prérii, v slunce žhavém úpale, po pralese se toulav celý den, jak toužil jsem, bych zas tě uviděl! Již slunce dávno zapadlo, když jsem se vracel zpět. S očima zavřenýma kráčel jsem vzhůru po schodech, s očima zavřenýma otevřel jsem dvéře, a teď? Kdo vypíše to kouzlo, jež trvajíc třeba jen okamžik, nahradilo by člověku únavu celých dnů!

Průhlednými záclonami jediného okna lilo se bílé světlo měsíčné v pološerou komůrku a za nimi lesknul se jiskřící povrch vod. Chvilku tak v nepohnutém klidu, chvilku tak v naslouchání tvému šumotu, pak náhlý k oknu krok — a tys byl přede mnou, můj příteli! — Přede mnou širé jezero, v dálném pološeru hynoucí a čím blíže tím více lesknoucí se v záři měsíčné. Na levo prorývá vody dlouhý tmavý stín, přístaviště to lodí. Na nebi měsíc polo již dostoupil zenitu sypaje miliony jisker po temenech vln. A v dáli, nevysoko ještě nad vodou, pálá veliká bílá hvězda, od břehu až k ní vine se světlý zlatý pruh jak stezka k nebesům. Jak těžko člověku odtrhnouti se od obrazu takového, jak mnoho různých pocitů hrá tu prsoma v tom němém, zdánlivě bezmyšlenkovém patření! Již bílá hvězda dávno svinula se s mého obzoru, již změřil dávno „vůz“ čtvrtinu své dráhy, kdy šumot jezera mne ukolébával v sen.

A jinam odnášel mne Michigan, než nikoli už klidný. Pošmurný mrak svinul se přes to čelo, a vlny zahoukaly válečnou; a na jich vrcholech poskakovala bílá „kachňátka“ — jak zve náš český lid vystřikující pěny — vždy výš a výš, vždy hloub a hloub, vždy dál a dál pohání je vítr, až dohnány jsou ku břehu, až poskakují v plochou písčinu neb narazivše v oblázky do vod zpět jsou sraženy, jež dělí se o rozletlé jich peří. A loď se smýká s vlny na vlnu a urvané z dálných cizích krajů kmeny topí a zas vztyčují se ve vlnách, marně zápasíce s valem zpěněným, až tento pohrobí jej v písek daleko od místa, kde po léta celá hleděl na obraz svůj v klidném zrcadle jezerním. Než mocnější nad vlny jest ten náš parní český šroub a šťastně dopluli jsme přístavu.

A opět jiný čas. Léto dávno již minulo a stromy převlekly se v bělo. Šelest listí ustoupil praskotu větví a po prérii hnán větrem západním sníh se kotoučí. Jak veselo v té sněžné plískanici! Vše bílo, zaváto, jen ty černé hradby jako zmije klikatí se planinou; nebe je kalné, však svějeli mu vítr mraky s če'a, rozhoří se ty hvězdy na obloze tak vřele, tak jiskrně, jako by chtěly rozehřáti ten mráz v srdce se vkrádající. A zasvítili měsíc po bílé planině a vrcholích posněžených lesů, pak zdá se že se to v prsou tají, že to hlavou zvučí a pusté prázdno kolem stínovitými plní se postavami. Ty haluze se rozkyvují, ty kmeny se oživují a za každým leskne se ti vstříc dvé divokých očí — po prérii honí se tlupy divokých jezdců a sténajícími od větru holými větvemi, zdá se ti, že zaslýcháš divoký válečný křik a pak zas děsné kvílení nad hroby padlých — Wihomin, Wihomin! — Snad šlápnuls na hrob zavražděného tu Indiana a těkající jeho duch tím poděsil tě snem...

A zas kdy měsíc ubledne, rozsvěcují se rudé pruhy záře severní plápolajíce až k zenitu. A průhledným tím rudým závojem plápolají hvězdy jako mlhavým rouchem duchů Ossianových. Vše změnilo se, jen Michigan svůj modrý neodložil šat. Kam poděl ale klid se a mír tvůj bývalý? Jsi tak bouřlivý, divný den co den a vzdor té klamné čela podobě tě nepoznávám. Jak jiní, měníš se také ty, druhu můj? Ba, srdce chladne všemu ve světě — proč byl bysi ty jedinou výminkou? Já v tiché sedím komůrce, je venku mráz a okna pevně zavřena, přec hučí ale stále v sluch mi ten bouřný Michigan. . . . Nuž bouři jen si dál, a buď si tak hrdý, by v tváři ni rys v mluvě tvé ni zvuk nejevil, že povždy nebyli jsme tak sobě cizími — čímsjednou byl mi, to nepřehlučíš nikdy v prsou mých. . . .

Slunce srpnové z vysoka se rozehřálo, a ulicemi města kotoučí se věčně neklidný prach, jemuž Amerikán napsal na čelo: Tulákem budeš a pod nohama mýma nikdy nedojdeš míru. Lomoz povozů, koní, pouličních železnic, továren, pronikavý hvízdot a hukot městským průplavem plujících parníků a v noci všechny čivy dráždící zinkot malého mosquita činí pobyt v městě nesnesitelným. K tomu přepluli jsme nedávno širé moře a v živé ještě paměti majíce idylickou Prahu nemůžeme uvyknouti tomu nikdy neustávajícímu proudu zcela nového nám života, před nímžto stojíme jako člověk patřící ponejprv na ohromný parostroj.

Vidíme ohromnou tu sílu, nezlomnou tu mohutnost zdravého rozmyslu: ale bojíme se každé páky, by nás neurvala. Nerozumíme ještě americké čilosti a jest nám jaksi pusto v hlavě. K tomu nespali jsme opět celou noc. Zlomyslný mosquito doháněl nás stále k oknu — a pohled z okna na ospale kmitající lucerny a pod nimi vesele poskakující krysy k zoufalství. Jest třeba odhodlati se k činu — hlavou zableskne se šťastná myšlenka. Skok k haldě starých papírů, z nich u vítězoslávě vytáhneme ohlášku, jižto před několika dni byl nám do kapsy vnutil učerněný kluk, nyní pravý náš anděl strážce.

Čteme: „Každé soboty vyjíždějí párníky michiganské do Greenbay.“ Slyšeli jsme, že na severu ještě prales a není třeba dlouho se rozhodovatí. Vezmeme klobouk a jdeme. Na schodech potkáme známého. „Kam jdete?“ — „Ku Greenbay.“ — „Špetka tří set mil. Přijdete v úterý k večeři?“ — „Nevím — či tam pěkná krajina?“ — „Loni vydělal jsem na greenbayském dříví dva tisíce dolarů.“ — „Hm — na zdar.“ — „Good bye.“

V průplavu stál již parník pohotově. Lístky vydávají se na lodi samé. V písárně sedí černobrvá dlouze kadeřavá dáma. „Vaše jmeno?“ Pověděl jsem je; s velikým namáháním, ale s větší ještě trpělivostí zaznamenávalo děvče barbarské jmeno mé i s domovem do veliké knihy. „Zmýlila jste se napsavši *a* místo *e* —“ a jal jsem se slabikovati. Když pak práce šťastně skončena, děkovala pisatelka velmi zdvořile za upozornění, neboť prý velice jí na tom záleží, by jmena cestujících správně zaznamenána byla. „K jakémuž účelu?“ osmělil jsem se optati. — „Stává se často, že loď se potopí, kniha ostane v městě, i jest pak naší povinností uveřejniti jmena utopených v novinách,“ odšveholila dáma s čarovným úsměvem. — „Ó děkuji za laskavost!“ — a nanejvýš uspokojen nadějí ve šťastnou budoucnost odcházel jsem na druhou palubu.

Železné schody ústí se v rohu dosti širokého a velmi dlouhého salonu. Že vystupujeme ze země, napadá nám nejprvé podlaha potažená jako v každém poněkud zámožnějším domu americkém koberci, kolem do kola stojí pohovky povlečené červeným aksamítem, mezi nimi pak po obou stranách až do konce jizby táhnou se dvě řady číslovaných dveří, vchodů do kajut. Po stěnách rozvěšeny jsou pěkné barvotisky představující z větší části výjevy z války o neodvislost jakož i z posledního zápasu občanského. Popředí zaujímá dlouhé zrcadlo, a po obou stranách visí podobizny Washingtonova i Lincolnova. V středu síně stojí piano, před ním stolek se vším náčiním ku psaní a za ním nádoba plná stále svěží ledové vody. Se stropu pak kývá se několik vyleštěných svítilen z křišťálů českého skla. Celá síň dostatečně jest osvětlena řadou květovaných skel končících stěnu právě pod stropem. Salon tento zaujímá zadní polovici lodi, kdežto na přední nalézá se jídelna; zařízení této málem se od onoho liší. S číslem v ruce, jež nám dobrotivá pisatelka na lístku byla naznačila, snadno nalezneme naši kajutu a to tím snáze, ježto po způsobu číslování ulic na straně jedné jen lichá a na druhé jen sudá čísla se nalézají.

Kajuta naše jest asi 6 stop dlouhá a tolikéž široká klícka, do nížto světlo padá ze salonu sklem nade dveřmi vsazeným a okénkem,

zastřeným teď zelenými žalusiemi. Po pravé straně jedna nad druhou nalézají se tři každého dne povlekaná lůžka s bílou vlněnou přikrývkou; pod polštářem najdeš korkový kabátec neb pás, jímžto ředitelstvo lodi povinno opatřiti každého cestujícího, když hrozí nebezpečí. Malounký stolek, židle a zrcadlo jsou ostatním nábytkem, vše uloženo v ladu takovém, že tu ihned zdomácníš, necítě těsnosti komůrky. Kajuty paní jsou mnohem prostrannější a chráněny záclonami, jakož vůbec vesměs o pohodlí dám s největší pečí postaráno. Příjemně překvapí člověka vstoupení na jakýkoliv jezerní či poříční parník americký, porovnávali zařízení těchto s oněmi, které plují po jezerech švýcarských, po Rýnu i naší klidné Vltavě. Parníky evropské jsou pravým vězením ubohému cestujícímu. S podivuhodnou vynalézavostí nechávají u nás nejkrásnější místo na lodi, totiž palubu, buď zcela nepoužitu aneb ji proměňují v mučírnu, do nížto navzdor plachtám letní slunce do vůle opírati se může. Hůře ovšem jest ještě v sklepení, které nazývají tam kajutou. Jinak na vodách amerických; zde ponechány prostory dolejší nákladu a na palubě vystaven pěkný dům, kam má přístup čerstvý vzduch bez úpalu slunečného a odkud i za nepříznivého počasí se volně rozhlížeti lze po okolních krajích. Tím stává se, že větší část lodí vyčnívá nad povrchem vody, za to však dno jest tak sploštěné a tíže tak rozdělena, že není ani při největších bouřích, často na jezerech panujících, nebezpečí, aby se loď převrhla, a podivuhodno vidět lodi na mnohých tu řekách, které topíce se na dvě stopy do vody nesou náklad, o jakém se našim hlouběji ponořeným lodím vltavským nikdy nesnilo. Amerikán miluje volnost, světlo a čerstvý vzduch a nedbaje žádné šablony staví příbytek svůj i komunikační nástroje tak, by ve všem a všudy nejen požadavkům těmto hověly ale i pohodlnými byly, a v tom ohledu, kdo sám nevidí, nesnadno si představí, jak mnohem méně cestujícímu evropskému se podává.

Aniž bych toho byl pozoroval, vyjela již loď z města na volné jezero. Nejkrásnější slunečné jitro rozesmálo se po hladině vodní. Na břehu, tonouc v dýmu na pravo i levo nepřehledné rozprostírá se Chicago, a kolem nás, směrem a rychlostí nejrůznější míhá se nesčíslné množství parníků a plachetníků, ty jako ocelové mušky, ty jako pestrokřídlí motýlové v sluneční záři se houpajíce. Teď v uši písknul ti pronikavý hvizd, ohledneš se a spatříš, jak s plachtami svinutými a přece rychle ubíhá kolem ohromný koráb. Zase hvizd, a teprvé nyní vidíš před korábem malounký, celý skorem ve vodě tonoucí parníček. Ta ubohá bytost zdá se ti, že sestává jen z komína, z něhož to hučí a syká a bouří tak vesele, že vidíš, jak malou práci stojí to ten vodu perlící šroubek když vleče za sebou ohromnou tíži, a musíš žasnouti nad silou malého toho „broučka“, jak jej tu naši zovou. A vskutku není ten nad zelenavou vodou poletující brouček ani z polovice tak velký jako obilné a solné lodi na Vltavě. Celé mužstvo člunu takového záleží z kormidelníka, strojmistra i topiče, a není korábu tak mocného, jejž uchopě nevyvlekl by „brouček“ z přístavu.

Jedeme vždy dále, až po dlouhém čase zmizí město a vidět jen již osamělé tarasy a letohrádky; jedeme stále poblíže západního břehu, jejž lodi opouštějí toliko za bouřlivého počasí. Břehy michiganské

jakož i ostatních jezer severních jsou s malými výminkami ploché vyčnívajíce nemnoho stop nad hladinu, ba na mnoze zvolna v ni přecházejíce. Tím ovšem méně půvabnými jsou než jezera švýcarská, v jichžto čistém azuru zrcadlí se okolní strmé zelené hory, tak že mní člověk plouti mezi nebem a zemí jako pták. Ale za to jsou velikolepější, ohromnou svojí spoustou vod a úplnou tím podobností k moři, vyjma to, že voda jejich jest sladká. — Každý zajisté, kdož pohledl na mapu severní Ameriky, zastavil se u pěti těch velikých skvrn ležících mezi státy spojenými s britickou Kanadou, pěti to ohromných jezer severních: Superior (641 stop nad mořem,) Michigan, Huron, Erie a Ontario (toto 333′ níže jezera Erie) — pěti spoust vodních spojených tak, že nejen z jednoho do druhého ale i do moře lodím vyplouti lze.

Povrch jezer těch páčí se na 80.000 čtver. mil a hloubky jsou takové, že obsahují 14.000 krychl. mil vody čili pět sedmin sladké vody celé země. Že pak při takové rozsáhlosti velikou mají důležitost, politickou i obchodní, netřeba připomínati; zejmena poslední vzrůstá den co den zalidňováním se „dalekého západu". Zalidňování postupuje od východu k západu a od jihu na sever, i lze tu aspoň dnes ještě viděti obraz celého vývoje Ameriky. Od vzdělané po anglicku půdy až do severních pralesů nalezneš tu postup civilisace. Z míst, kde již jako v městech evropských dříví draze placeno, až tam, kde první osadník mohutných dubů sprostiti se může jen pálením celých lesů, až tam, kam zřídka jen mimo trapera vnikla noha evropská a Indian ještě potuluje se za zvěří — od rozsáhlých, průmyslných měst, kde vše koupiti lze, čeho potřebí jest i čeho přepych žádá, až tam, kde první obyvatel z hrubých neotesaných kmenů svůj nuzný srub staví a od prvního do posledního mimo ten z jihu přivežený pluh sám sobě robí, slovem od kraje vzdělaného namáháním mnohaletým, až tam, kde včera teprv ponejprvé zarylo se rádlo neb objevila loďka rybářská: vše to lze ti sledovati krátkou jízdou po parníku a několikadenním prodíráním se lesy a pustinami. Tak jest roku jednoho, a či příštího bysi vše tak nalezl? — V Americe připjal i starý Saturnus k zubu svému parostroj.

Leč vraťme se opět na svou loď. Stál jsem na palubě a uvyknuv již po amerikánsku nevšímati sobě nikoho, bavil jsem se jako každý jiný svým spůsobem. Hleděl jsem do vln, odbíjejících se od boků lodí a mizících v dáli. Však nebyl jsem sám. S lokty o zábradlí opřenými a nad vlny s nakloněnou hlavou hleděla dolů též krásná hnědovlasá, dlouhobrvá miss. Myslíte si bezpochyby, že okouzlena krásným na okolí pohledem snila? Ó kdož tak praví, z Evropy právě přišel a nezná ještě ty zdravé sebevědomé zdejší dívčí hlavičky. Naše miss dívala se do vody a plivala tak graciosně do vln až milo.

V salonu zatím mařil každý svůj čas jak jen možno. O zábavě společné či rozmluvě, jaká se v Evropě mezi větším k jednomu místu poutaným kruhem rozpřádá, víme již z počátku, že nebude ani památky.

Amerikán se rád, velmi rád baví, ale musí býti mezi svými — a tito svoji bývají nejvíce jen vlastní rodina, do níž pozván ten neb onen důvěry a přízně hodný člověk. V kruhu takovém, v němžto vlastním svým jest králem, cítí se volným, jest příjemným i veselým;

ale bližšího spojení, byť se obmezovalo na pouhou povrchní rozmluvu, na parnících nenajdeš. Sedí tu buď jednotlivec celé třeba půldne s nikým nepromluviv, aneb rodina bavící se opět jen sama s sebou. Nicméně však mýlil by se, kdož měl by takové vzájemné chování za vrchol cizoty a chladnosti. Naopak všichni tito lidé jsou si přáteli, jichžto srdce právě nepudí něčeho mluvit. Nejsou odpudlivými a sebe menší ovšem nutná služba, jižto někomu prokážeš, získá ti jej, ovšem na tak dlouho, pokud máte co spolu mluviti — pak klesne vše opět ve stav dřívější. Že by trvalá známost začínala jakousi galantní poklonou či pozdravem neb jiným lehkým penízem, toho najdeš velmi pořídku; jediné zájmy opravdové k ní pudí, odporučení zjedná ti možnost první návštěvy, při které pro druhou se musíš o odporučení starati už sám, mášli vůbec kde býti trpěn.

Také společnost naše byla kruhem němých přátel. Vstoupivšímu do dveří napadá nejvíce předmět, skoro až do očí bijící, dvé dlouhých yankeeských nohou natažených přes zábradlí lenošky, na které bez pochyby nalézá se jejich majitel. Jsme však již staří kozáci, věc ta více nás nepoleká — vždyť hned v den svého příchodu postrašeni byli jsme v Novém Yorku takýma dvěma nohama, které jako dvě tyče čnice z okna nejlidnatější ulice vyhřívaly lesklé své boty v záři ranního slunce; vždyť viděli jsme u velkého porotního soudu starce (s tváří tak vážnou a duchaplnou, jak viděti ji jen u volných soudců angloamerických) s nohama výše pulpitu ležícíma tu i tam rozvírati ústa k otázce. A toli u poroty, proč neuložil by se Amerikán volně na parníku? — Náš exemplář záleží kromě nohou z velkého čísla newyorské „Tribuny", která kryje tvář čtoucího. Nadejdem si trochu. Yankee málo dbá toho, co se kolem děje. Ta vysmáhlá snědá tvář s vysokým důmyslným čelem, vpadlýma očima, z nichžto září celá síla energické duše, a nad nimiž jak nezlomná ničeho nelekající se vůle vysoko klene se mocné obočí porostlé jemným vlasem, s tím vpadlým lícem, tenkými v koutcích skorem stále se rozpínajícími a stahujícími rty a vousem jen bradu a dolejší čelist pokrývajícím, jako podle pravítka na hoře ustřihaným — má právě jiné věci na mysli než nás. Zabral se do novin a čte právě o republikánském smýšlení některého hrabství v Oregonu, a toť mu v nastávajících právě volbách důležitějším než celý ostatní svět. Kdy bys však nemaje jinde místa o posednutí žádati chtěl, třeba ti jen bez ostýchání říci: „Please sir" i posedne, avšak nepohledne na tebe; a myslím, kdy by blesk se svým „please sir" právě vedle něho uhodil, že sotva by se stáhly brvy v jeho obličeji.

Trochu podál sedí exemplář jiný. První pohled tvůj padne ovšem na nohy a ty jsou nataženy před sedícím jako dva vyduté ohnuté pruty. Opatky nesmírných bot opírají se o koberce a špičky jen jen se míhají tepajíce jedna o druhou. V kapsách ošumělých spodků vězí až po palce dvé mohutných dlaní, na něžto nelze pohlednouti leda s pocitem posvátné hrůzy, a to tím více, jelikož rukávy kabátu poněkud krátkými jsouce připomínají ono tak časté tu vykasávání, které z ubohých rukávů dle toho, zda níže u dlaní či až na loket vyhrnuty jsou, učinilo ten nejspolehlivější humorometr. — Na prsou skrze rozpjatou vestu rudne se červená vlněná košile a nad ní sedí nepřipjatý

papírový límec, předem zrovna pod pravým uchem; z límce vyčnívá s přitlačenou k prsoum bradou hlava opravdového satyra. Brada ohnutá, rty bujné, nos pěkný pravidelný, lícní kosti poněkud široké, oči šedé ostíněné hustým obočím, a nízké však důvtipné čelo, konečně celá tvář vroubena bujně kypícími, začervenalými kadeřemi a širokostřechým „jiháckým“ kloboukem — a máme před sebou representanta světoznámého irského vtipu.

Avšak právě čas, že jsme hotovi se svým pozorováním. Byli jsme pravými miláčky štěstěny, že předmět náš chvilku tak seděl nepohnutě, a zajisté že přemýšlení o něčem důležitějším než o svatém Patriku toho bylo příčinou. Teď ale náhlý skok, a Irčan jak vyhozen pružinou octnul se na druhé straně salonu, kde s tváří ne právě mnoho důvtipu prozrazující seděl tlustý Němec. „Při sám svatý Patrik, že nevyhrají pane!“ zahřměl mu Irčan v uši dotknuv se zároveň širokou dlaní ramena jeho tak, až se zachvěl. „Při sám bůh, že nevyhrají, pane! Co říkáte tomu, pane — New York sto tisíc většiny, Pennsylvania naše, Ohio ať si třeba mají, o Indianu a Illinois se postaráme, ve Wisconsinu netřeba rukou hnouti, Iowa, Minnesotta ještě v kolébce: Co zbývá ještě? Maine, Delaware, Massachussets, New-Hampshire, Jersey, Rhodeisland, a jak se všechny ty krysy jmenují, co pořídí ty s našimi vlkodlaky z obou Karolin, Virginie, Alabamy, Georgie, Kentucky, třeba nám naše hochy mississipské a texasské svázali?! Ha, co říkáte vy, pane?“ A dokončiv poskočil Irčan na druhou stranu lenošky. Experiment ruky pravé opětuje teď levicí. Ubožák Němec, nad nímžto celá ta bouře se strhla, pozdvihne polo plačtivě polo rozhněvaně oči na svého trýznitele. Spatřiv to poskočí Irčan a s jadrným „Goddam“ a „Greenhorn“ (zeleňák, přezdívka dávaná všem nově příchozím) usedne si zrovna na lenošku Němcovu tak, že tento jinam ustoupit musí. V tváři Irčanově rozkládá se jakési samolibé uspokojení — nohy počínají se opět natahovati, ruka po ruce vklouzá do kapes a špičky bot zneenáhla opět přecházejí v tempo lokomotivy. Očividně zapřádá se opět ve přemýšlení, chraňme se usednouti naproti němu. Nyní však blýskne na druhé straně sedící Yankee okem po Irčanu, ale bez záchvitu v tváři, bez jediného mráčku na čele — pak čte dál. Tentokráte neuhodil sice vedle něho blesk — ale promluvil demokrat a to radikalem přece vždycky trhne.

Ostatní mužská společnost nelišila se mnoho od těchto dvou, kromě toho snad, že pohybovala se více ústa jejich žvýkáním tabáku. Ani mladé dámy nejevily té živosti a veselosti, jaká září obyčejně s tváří našich dívek. Seděly tiše s ostatními aneb hovořily o předmětech obyčejných. Jedna z nich usedla k pianu pokoušejíc se vyloudit několika zvučných akordů, v čemž ale se jí nehrubě dařilo. Jala se zpívati a zvučným hlasem nahradila pochybení rukou, jako však jí ono neznepokojovalo, nezdálo se toto působiti mnoho na posluchačstvo. Mohl bys po celý den v nejhroznějších dissonancích přebírat klavesy, a nikdo ti nezazlí. Baví se, myslí sobě, nač mu toho nedopřát, když nejsme nuceni poslouchati? Staneli se však náhodou, že ve společnost zabloudí opravdový umělec, zdá se, jako by pojednou čarovným prutem všech vůkol se dotknul. Vše naslouchá, všem oči září — a zazníli

známá píseň domova — nejprv jeden, pak druhý, pak všichni vpadnou, a neviděl jsem nadšenější společnost jako na parníku mississipském, když zabouřila po vodách píseň o Johnu Brownovi.

Pojednou zazněl v dolejších prostorách lodi lomoz a křik. Z celé společnosti trhnul sebou jediný Irčan. „Ach — pračka, pračka!“ zahlaholil vesele a mna si ruce ubíhal ku schodům. Já ovšem za Irčanem, jenžto div sobě nohy nepolámal stále volaje: Pračka, veselá pračka! A tak octli jsme se za nedlouho na jevišti. Se svlečenými kabáty a vyhrnutými rukávy doráželo na sebe dvé obrů. „Ah, sníš mou pěst!“ hřměl jeden. „A tebe s ní!“ odtušil druhý, a — „rána na ránu co hrom dopadá.“ Irčan octnul se ve svém živlu.

„Jen dál, hoši, jen dál!“ podněcoval tu jednoho, tu druhého a podepřev si boky s tváří znalce sledoval každý pohyb, káraje a chvále dle toho, zda po pravidlu uhozeno čili nic. Nevím, jak by se byl zápas skončil, kdy by v tom okamžiku nebyl vstoupil deus ex machina v podobě kapitánově, který s chladnou tváří vybízel horkokrevné soky, aby buď přestali, aneb, jelikož na lodi svářiti dovoleno není, dokončili dílo v jezeře. „Well (dobrá)!“ zaznělo to z úst obou zápasníkův, a jako by se nic bylo nestalo, usedli opět k nedokončené hře v karty, jež je byla rozdvojila. Irčan ovšem zahořel ku kapitánovi věčným nepřátelstvím a jen se špatně utajenou nevolí ubíral se opět nahoru. Každý býval by měl věc za ukončenou a nepřátele za smířené. Avšak kdo vyzpytuje hlubokost pomsty uražené cti? Když loď na nejbližší stanici přistála, strhl se opět křik, tentokráte mimo loď, kam vyšed spatřil jsem oba statné bojovníky v nejtužším zápase a vedle nich Irčana radostně poskakujícího. Bojováno ztuha, ne však dlouho. Podlehlý zvolal: „Dost!“ — Vítěz podal mu ruku a zas hráli v karty dál. Čest byla zachována, a Irčan nové své přátele častoval whiskym.

Den se zatím schýlil k večeru — společnost se měnila na každé stanici; ti, kdož jeli dále, odcházeli po společné večeři do kajut a jen tu a tam díval se ještě někdo s vysoké paluby do večerního šera.

Nejkrásnější dobou na vodě jest zajisté večer. Když obloha zvolna se temní a s posledním hasnoucím záchvitem světla od oblaků odráženého v hlubině zprvu bledě chvivé, pak víc a více zářící, rozsvítí se hvězdy, když vlny se utiší a slyšeti jen ten tichý sykot vody lodí brázděné aneb zatleskání křídel vyplašeného vodního ptáka: tu zdá se člověku, že zas je svým, že ho nic nedělí od klidné, svaté přírody, a v prsou počíná se srdce rozechvívat, i tají ledové přihrádky, jež lidé vystavěli mezi sebou vespolek i mezi světem ostatním. Jak rád by člověk pak stisknul v náručí celý ten širý svět, jak rád by zaplašil s každého pošmurného čela tížící mrak, jak rád by všechněm děl: Nepřetvařujte se, vždyť srdce vaše pudí vás, byste přilnuli k sobě. Nač obětujete svou blaženost smyšleným hračkám, jež berouce vám všechno, nic nedávají leč hrdý rys v obličeji, leč chladné slovo a v hloubi prsou nechávají vám přece jen vědomí nespokojenosti. Pravda, upřímnost, nelíčenost jednoho k druhému: a nebude na světě s pola tolik utrpení. Vždyť přece jen ta blaženost je cílem nás všech, proč samovolně a stále se jí vzdalovat? A bránili v tom kdo, jenž dosti srdce nemaje, býti člověkem, strojí se naším bohem býti, nač nespojiti se srdcem, rukou

a nesvrhnouti tísnící nás můru? Kdo by pak se opřel nám? Však těžko, aby srdce bila jedním tlukotem, když každé žene různo vlastní cíl, a těžko, aby ruce byly spojeny, když vztahují se k žebrání ty o kousek chleba, ony o zlatou ozdobu. Ach, tak se nikdy štěstí nerodí — a proto ještě mnohá slza skropí mnohou zotročenou půdu. Nejmocnější zbraní proti útisku jsou nezištná srdce — ach, zdaž jich máme? Máme — jen ať nehynou osamělá, jen ať alespoň vespolek jsou upřímná! A tak musí se štěstí naše zroditi . . .

Díval jsem se do tmy k východu, kde nad vodou vždy výš a výše vystupovala veliká rudá hvězda. Zde noc, však u nás chýlí se k ránu, pomyslil jsem odcházeje konečně také do své kajuty. Než první ještě paprslek slunce nad vodou zasvitl, byl jsem opět na nohou. Jezero bylo tiché a v hloubi jeho zrcadlily se již pruhy východních červánků, nad nimiž v plné ještě kráse zářila jitřenka. Vzpomněl jsem si na pěknou pověst indianskou, již Longfellow ve svém Hiawathě napsal o bílé té hvězdě a východním větru Wabunu:

Mladý byl a krásný Wabun,
on to byl, jenž ráno nosil,
on, jenž šípy stříbrnými
sháněl tmu přes vrch a doly,
on, jehož líc malována
skvoucím pruhem karmosínu,
jehož hlas probouzel vísku,
budil srnu, budil honce.
Ale sám byl v nebi Wabun,
ač mu ptáci zvučně pěli,
ač divoké polní květy
plnily mu cestu vůní,
ačkoli se les i řeky
zhlaholily jeho krokem,
srdce přec jen truchliví mu,
jesti v nebi osamělým.

Ale jednou na zem hledě
z rána, ves když ještě spala,
a z řeky se vlekla mlha
jako duch, když slunce vzchází:
spatřil dívku kráčet dolem
osamělou po trávníku,
trhající lilje, třtinu
poděl řeky na travině.
Každým ránem hleděl k zemi
a vždy h dívku první spatřil,
spatřil hledět modré oči
jak dvě vody ze sítiny.
A tak zamiloval dívku,
čekající, až on přijde;
bylit oba osamělí
v nebi on a ona tady.

Jal se o ni ucházeti
lehkým šeptem, tichým slovem,
vzdechy, pěním, šelestěním,
nejjemnějším šeptem větví,
jemnou hudbou, sladkou vůní,
až ji přivinuv k svým prsoum
oděl šatem z karmosínu,
až ve hvězdu proměnil ji
chvějící se mu vždy v prsou,
a tak podnes uvidíš je
po obloze kráčet spolu
Wabuna i Wabun Annung,
Wabun Annung hvězdu rána.

Slunce vyšlo, a v záři jeho objevilo se na jiskřící pláni množství korábů, vezoucích ze severních lesů na jih dřevo cedrové. Na břehu začernala se skrze ranní mlhu doutnající spousta — uhořelé lesy. Ti upálení, zuhelnatělí velikáni čněli k nebi jako zasmušilé stíny, tu a tam zaplápolá ještě oheň, tu a tam vysrší záplava jisker, ostatně vše mrtvo — ani ten havran nezakrouží nad kotoučícím se dýmem. Takový upálený les podivně na mysl působí, zvláště v noci, kdy žhavé uhly čirou tmu osvěcují a ticho noční ničím jiným nerušeno, než tím pra-

skotem větví. Prostranstva, takovým spůsobem vymýtěná, jsou často nesmírná a po celý den můžeš kráčeti nevida nic jiného než černou spoustu.

Konečně i mně bylo opustiti loď. V přístavišti stálo množství lidí, čekajících na parník, jenž jenom jednou za týden tu přistával. Sotva vstoupiv na zem, byl jsem mocnou rukou chopen za rameno. Někde v přístavu bregenzském by ovšem člověk ani se neohlednuv hmatal po „svých legitimacích". Na michiganském jezeře musel jsem se s podivením ohlednouti. I spatřil jsem usmívavého vousatého muže, jenžto přilákán bez pochyby mou čamarou teď pod paží mě uchopil a nedávaje mi k slovu přijíti, v pravém smyslu slova mě vlekl do nedalekého domu svého, těše se, že ulovil Čecha. Upřímné tisknutí ruky učinilo nás mžikem nejlepšími přáteli. V cizině nedbá se mnoho na jmeno a postavení. Jsme svoji, praví se, a to dostačí.

U dveří domových přivítala nás přívětivá žínka, přijímajíc s nelíčenou radostí z rukou manželových neočekávaný lov, který, mimochodem řečeno, nečinil mnoho pokusů se vytrhnouti. „A jak je v Čechách?" zaznělo to pojednou z dvojích úst, sotva že jsem usedl. Pokrčení ramenama bylo mou jedinou odpovědí; ale na tu z druhé strany následovala jiná, nad níž by se mnohému státnímu zástupci vlasy ježily . . . „Ach, kdy by tam jen poněkud lépe bylo," pokračoval hospodář, „vždyť tady přece jen jsme cizími. Zem tato dává nám blaho hmotné, ale duši naši zabíjí — byť tělo mělo všeho, srdci se přece jen často zasteskne. Vytýká se nám, že jsme bez citu, opouštějíce rodnou půdu. V tom se nám snadno velice křivdí. Nevím, vyjdeli kdo z domova bez slzí v oku; ale když člověku každé sousto chleba ztrpčeno, když člověk není leda zbožím bez vůle, s nímžto každý nakládati může bezohledně, když není vyhlídky, že změní se cos: co činiti pak? A jsmeli jednou zde? Poznal jste, že velká část rodáků našich, zvláště inteligentních, tu tak zbohatla, že by mohla v domově žíti bezstarostně a neodvisle: proč nevrátíme se? Člověku, strávivšímu několik let ve zdejším životě, kde ve všem všude jest svým pánem, jest velmi trpko, jest nesnesitelno vrátiti se v bývalé poddanství."

Mluveno dále, co však platno prodlévati déle u smutného toho obrazu? . . . Vykázána mi v prvním poschodí příjemná světnička oknem na Michigan, jenž široko daleko nepokojně se vlnil. Zšeřilo se i nastal jeden z oněch večerů, jaký z počátku jsem vylíčil. Oko mé bloudilo k dalekému východu, marně hledajíc, kde mimo tu rudou hvězdu spočinulo by na místečku světlém. Ta rudá, krvavá hvězda děsila mne každého večera.

Ráno bylo krásné, i vyšel jsem na honbu. Za nedlouho octnul jsem se u řeky, vtékající tu do jezera. Přede mnou rozkládala se americká krajina v celé své původnosti. Poušť a život, krása i drsnost pojí se tu v jediném objetí. Rád bysi byl tak volným jako doma, ale cosi tě leká. Chtěl bysi ulehnouti v zelený trávník, ale víš, že číhá tam chřestejš, chtěl bysi vejíti do velikého zarostlého lesa, ale víš, že jsou tam bezedné bažiny. Zelené lesy jako u nás, jen že jaksi divoce ční do povětří; křišťálové, lesklé řeky jak ta naše Vltava, jen že množství strmících z ní větví, uplavených kmenů a vývratí plní tě nedůvěrou.

Každý krok vážíš a nelze se ti vší té kráse podati s nerušeným klidem. V jistém smyslu je ti jako děcku, anoť se poprvé octne samotno ve skvostně vyleštěné síni. Na ústí řeky rozkládají se chátky francouzských a belgických rybářů, vracejících se z lovu a dovedně veslujících mezi kmeny ve vodě. Rybařskou píseň drnká jen ta parní píla, starající se mimo oheň o brzké vyhubení lesův. Po kládách při každém kroku otáčejících se a tonoucích přecházíme řeku; hejno divokých kachen vyletuje před námi. Necháme jich volně přeletět, neboť houpavá dráha hrozí nám každým okamžikem nemilou koupelí, tím nebezpečnější, jelikož ze spleteného množství rostlin pod vodou i plavci nesnadno bylo by se zachrániti.

Šťastně dostali jsme se k druhému břehu, kde lýkovým provazem k vyčnívajícímu kořenu přivázáno malé indianské kanoe. Je však třeba sebrati všecky v Sokolu nabyté vědomosti, abychom udrželi se v rovnováze na této skořápce. Každým nakloněním se v tu neb onu stranu ba nedovedným silným pohybem vesla zatočí se člunek tak povážlivě, že nám na dně s nataženýma nohama sedícím zachází chuť k mimořádným tělocvičným pokusům. Řeka vroubena po obou stranách vlnícím se sítím, znenáhla se šíří v malé jezírko, do něhož vepluvše jedeme po skvoucí se lučině jako v pohádce. Celé jezírko pokryto širokými zelenými listy a mezi nimi jako hlavičky rusalek vynořují se bílé a žluté květy, vonné vodní růže a pohyblivé lekniny rozkyvující se při každém potopení vesla. U zelené husté olšiny přivázali jsme člunek a vešli do lesa.

Kdo nesnil nikdy o báječném pralese americkém, kdo nezalétl nikdy v duchu v neproniknutelné ty huštiny s praskajícím větvovím, poraženými kmeny a těsně obepínajícími je rostlinami vlačcovitými? Kdo nevmyslil se nikdy v tichou tu klenbu, jíž rozléhá se daleko zvučný hlas bukače, jíž za večera houká kvílení výra a tichounký krok ostrovida? Kdo neprodlel rád v noci s traperem u doutnajícího ohně, z něhož prýskající jiskry okolní kmeny v rudý halily šat?

Octnul jsem se v pralese. Jest velmi těžko vypsati tu spoustu, kde život a smrt, svěžest a hniloba o každou píď země zápasí. Zde leží mohutný práchnivějící cedr a z něho již deset jiných mladých vyrůstá, jichžto skřehlé listí okolní vzduch zvláštní vůní naplňuje. Zde trouchniví dub a noha šlápnuvši naň zaboří se tak hluboko, že s těží jen opět vzhůru se dostaneš. Vysoká tráva, barevný náprstek a tisíc jiných tobě neznámých květů kořistí z padlých velikánů. V pralesích severních převládá spousta — vyjma ty, které zcela z listnatých stromů záleží, jelikož tyto dlouhým trváním svého života více hnilobě se brání než lesy jehličné, kde kyprá půda nepodává kořenům dosti mocné opory. Před tebou stojí chvůj v celé své kráse, pojednou, aniž by větřík zavanul, kloní se a s praskotem řítí se k zemi, jinde opět práchniví strom ještě stoje, větvoví opadá, a tu stojí šedý ten velikán jako stín mrtvého. Vniknouti hluboko a zvláště bez kompasu do lesa takového jest pravou nemožností; tu leží halda kmenů, obejdeš ji, neboť přelezti možno jen veveřici — obejdeš po druhé, po třetí a ztratils pravý směr. Za to jsou lesy listnaté pravou zahradou. Mocný javor cukrový, nejrůznější druhy ořechů a dubů spjaly husté koruny své

v neproniknutelnou střechu, tak že v stínu jejich na zemi růsti lze jen bylinám plazivým, které splétají se v jediný kyprý koberec, a z toho kmeny vyrůstají jako tisíce sloupů mocného egyptského či indického chrámu. Všude nalezneš množství bažin a jezírek, a z těch přivítají tě roje velikých komárů, proti jejichž krvelačnosti není zbraně mimo dýmku neb rychlý zpáteční pochod. Často pozdraví tě i množství zmijí, které ale nejsouce drážděny vždy před člověkem utíkají. Chřestejš obývá nejvíce jen suchou prérii, aniž se ho lidé příliš bojí. Viděl jsem i hochy lapati malé druhy hada toho za ohon a rychlým pohybem rozbíjet jim leb o zem.

Blíže osad nalezneš často v pralese mýtinu a v ní srub, obydlí to nějakého přistěhovalce, jenž vytrvalostí a namáháním nadliským „čistí“ pustinu. Přistěhovalci takoví jsou z větší části Amerikané, často dosti mohovití; vyhledávají ta místa, jelikož na polo vzdělaná výhodně prodati mohou. I neštítí se při tom práce nižádné. Celý den houká lesem sekera, kmeny navalovány na hromadu a páleny — celý den hmoždí se prvním trháním půdy pluh. Přistěhovalci pracují pro sebe, myslíce: Farma má jest mým královstvím, a čím dříve ji sobě zařídím, tím blíže k mohovitosti, kterouž má úplná i hmotná neodvislost založena.

Doplahočili jsme se k takové mýtině, z nížto hledí nám vstříc z hrubých kmenů vystavený srub, obklopený kolem zahrádkou, z čehož poznáváme, že jsme u farmy anglické. V zahrádce pak leží jiná menší — hrob to zelený, ohražený a stíněný cedrem. Později zvěděl jsem, že to hrob mladé časně zemřelé ženy farmařovy. Lůžko to by jí člověk skorem záviděl. Pochována bez kněze, bez zvonů, bez cizích líčených slzí — muž vykopal jí hrob, muž v náruči své ji pochoval, muž posázel růvek květinami — a s posledním „S bohem!“ ježto šeptal drahé tíži své, rozšuměly se cedry a s jeho slzou vlaží též ranní rosa vlhký hrob ženin. . . .

Že i lovci podává prales hojnost zábavy, netřeba podotýkati. Zvláště podél řek hemží se vše množstvím u nás nežijících zvířat i těch, jakéž doma vídáme. Veselý huňatý mýval, pižmovka, rys, divoké kočky, bílá liška i medvěd loví se k vůli kožešině. Rozmanité druhy veverek, od létavé až k malounké jako prst fence mouse proháněji se větvovím. Sup a krahujci vznášejí se vzduchem a ospalé sovy velikýma živýma očima koulí se suchých stromů, volavky, bukači a jeřábi obývají bahno, kolibri malý, jako včela poletuje s květu na květ; v jeseni pak a z jara létají mraky tažních holubů a jiných ptáků krajinou. Nejvíce pronásledovanou zvěří jest ovšem jelen, který u jezer zvláštním honí se způsobem. Střelci rozestaví se kolem břehu, kdežto jiní vženou psy do hustin. Uštvaný jelen vrhá se do jezera a pluje často až na hodinu cesty od břehu. Jinde opět vychází se v noci se svítilnami, opatřenými buď vydutými zrcadly neb čočkami sklennými. Svítilnu postaví si lovec na hlavu a přilákané světlem laně padnou za oběť své zvědavosti.

V pralese zvláště podél řek nalézáš často indiánské hřbitovy. Viděl jsem jeden takový nedaleko michiganského jezera. S průvodčím svým Čechem, jenž už po několika let byl šerifem v hrabství, došli

jsme hustinou k velikému prázdnému místu. „Hřbitov indiánský,“ pravil mi průvodčí, chtěje bráti se dále. Ovšem mnoho vidět tu nebylo, několik vlnitých a vpadlých rovů porostlých křovím a bejlím — hroby jako hroby všude stejny, a není třeba velikého místa k pohřbení celého národa. . . . „Jak dlouho tomu, co poslední tu pochován?“ ptal jsem se. — „Před pěti lety vyhnáni byli odsud Indiané, po roce vrátilo se ještě několik mužů se sešlým starcem. Zda umřel či nic, nevím: druhého dne nalezli jsme tu čerstvý hrob. Od těch dob neviděl jich nikdo, pochován tu poslední posledním.“ — „Či byli vám nepřáteli, že nebylo lze vedle sebe jich trpěti?“ — „Byli to mírní chlapíci, měli několik wigwamů nedaleko odtud a živili se honbou, ženy pak prodávaly košíčky a střevíce pletené z lýčí.“

Když jsem se později vrátil do osady, ukazovala mi manželka šerifova košíček spletený z tenkých pružin pomalovaných různými obrázky na spůsob egyptských hieroglyfů. „A kde jste to dostala?“ — „Od loučící se Indianky, za to, že jsem jí časem dala kapku mléka pro nemocné její dítě!“

Koho by nepohnulo takové chování se Indiana, jenž prý jest nevděčnou potměšilou šelmou — a jeli jí, kdo ji z něho učinil?

Mnohý pěkný den vzešel ještě nad Michiganem, kde jsem se toulal po lesnatých jeho březích, mnohokráte čeřila loďka má modré jeho vlny, až proud mne zase jinam odnesl. Teď zůstala z těch pěkných dob jen upomínka. Co jsem zažil, hasne z paměti, však srdcem vždy mocněji to zabuší, ba oko zvlhne, vzpomenuli na tu tichou komůrku vedle jezera. . .

J. V. Sládek.

Město Chicago.

Napsal *Josef Pastor.**)

Mezi divy, které v tomto věku vykonány jsou pevnou vůlí a důmyslem lidským, patří v přední řadě město Chicago, proslulá metropole amerického západu. Před nynějším pokolením Chicaga ještě nebylo. Na místech, kde před několika týdny vypínalo se nesčíslné množství mramorových paláců, a kde nejen americký alebrž i světový obchod a průmysl našel sídlo pohodlné, proháněl se ještě před půl stoletím se smrtným šípem svým svobodně divoký Indian za divokou zvěří. O Americe ovšem platí, že tam města vyrůstají za den a za noc jako houba v lese; ze všech takých měst Chicago v nejkratší lhůtě učinilo nejrychlejší pokrok a nabylo důležitosti. Div ten měl svůj přirozený průběh. Nesmírný nával přistěhovalců do severozápadních krajin Spojených států činil jakési obchodní střediště nutným, poměry k tomu určily Chicago pro jeho polohu na jižním konci rozkošného jezera

*) Pan J. Pastor, rodilý Čech, občan americký, redigoval r. 1867—68 „Pokrok“ v Chicagu a „Národní Noviny“ v St. Louisu a r. 1871 opět „Novou Dobu“ v Chicagu, kde byl očitým svědkem osudné katastrofy. Po požáru odebrav se na cesty do Evropy přijel nedávno návštěvou do své otčiny.

michiganského. Již záhy po ukončení erického kanálu, jenž se potkal s netušeně skvělým výsledkem, pomýšlelo se nejen mezi průmyslným lidem nýbrž i v kongresu na to, spojiti jezero michiganské pomocí zkanalisované řeky Illinois s veletokem Mississippi a prostředkem jeho se zálivem mexickým. Kongres a illinoiské zákonodárstvo vynasnažovaly se všemožně, aby navržený průliv co nejdříve počat a dokončen byl. Ke kopání průlivu přikročilo se teprv r. 1836. Chicagu otvírála se tedy snadná a laciná cesta na jih, na sever i na východ; tím byla pojištěna utěšená budoucnost Chicaga, které také po tři roky byvši nepatrnou vesničkou (village) vedle vojenského ležení, k operacím proti nepřátelským Indiaunům, dalo se r. 1833 již inkorporovat co městečko (town) a r. 1836 co město (city). Od této doby teprvé počala se rozvíjeti opravdová činnost u zvelebování města. Však nebylo ještě železnic; r. 1847 počalo se stavbou jich a město rychle spěchalo ku předu.

K výhodám přirozeným přidružovaly se bujará činnost, nemylná rozpočítavost, vzorná praktičnost, bezmezná podnikavost a nezlomná důslednost i vytrvalost, jimiž specielně americká povaha se vyznamenává. V Evropě by Chicago povstati nemohlo, protože by nad prací neměl dozor duch národa. Činnost svobodného národa, jenž sám se spravuje, sám pro sebe pracuje, jest nevýslovně vyšší než činnost, nad níž starostlivá vláda a hierarchie bdí a ji více méně uspává, by jak se říká nevzrostla jí nad hlavu. Činnost máli býti dokonalá, musí býti svobodna; proto také nenalézáme činnost, duševní i tělesní, nikde tak živou, vyvinutou a stálou jako v Americe. Jakmile se vědělo, ba jen tušilo, že Chicagu vzchází budoucnost, hrnuli se tam ze všech stran obchodníci, průmyslníci a různí spekulanti táhnouce za sebou veliké davy dělnictva. Práce a kapitál, ony dvě podmínky vší výroby, byly v Chicagu vždy hojně zastoupeny. K tomu počaly se od r. 1828 severozápadní státy nade vše očekávání rychle a silně vzmáhati, a Chicagu přidělena úloha, zprostředkovati pro ně všechen obchod i průmysl; a ono úkolu svému dostávalo vždy a všude se ctí a důstojností, ochotou a přívětivostí.

Chicago vyšedši z poměrův, jimiž okolní státy naň účinkovaly, představuje věrný obraz celého severního západu amerického: růst, velikost; novotu, změnu; snažení, zlepšování. Ruch až úžasný panuje všude i v nejzazších uličkách. Cizinec zastaví se udiven nad množstvím lidu spěchajícího za svým povoláním, nad hlukotem povozů s nejrozmanitějším nákladem, nad bohatstvím v nesčíslných nádherných skladech nahromaděného zboží, nad počtem velikánských továren a dílen, kde podle strojů tisíce a tisíce lidí pracují téměř o závod, nad sterými stavbami v každé takořka ulici. „Time is money" (čas jsou peníze) a „Business before pleasure" (napřed obchod pak radovánky) jest tu pravidlem jak špekulantovi tak i malému cidiči bot, který pravicí kartáčuje a levicí drží balík novin na prodej.

Jedna z prvních kamenných budov, hotel, jenž roku 1857 v středu obchodní čtvrti vystavěn byl, nazývala se tehdy „Taylor's Folly" (Taylorova pošetilost). Jakou změnu, jaký pokrok zaznamenati dlužno až do poslední chvíle před osudným požárem! V obchodní části města, vůbec „město" zvané, vypínaly se velikolepě samé cihlové, kamenné,

mramorové a železné budovy s pěti až sedmi patry, v některých residenčních třídách, jako jsou Michigan a Wabash Avenue, West Adams a West Madison Street a j. stál palác vedle paláce. Kde nějaký dřevěný dům, byť sebe větší, byl by kazil povšechný soulad, tenť odstěhován na místo jiné méně proslulé, aneb dokonce až na prérie. Stěhování domů viděti lze v Chicagu každodenně. Rada i občanstvo nešetřilo žádného nákladu, nestrachovalo se žádných překážek, jednaloli se o zlepšení okrasy, zdravoty a pohodlí města. Chicago nemajíc dostatečně čisté a zdravé vody neváhalo zříditi sobě dvě míle v jezeře vodárnu, nejumělejší a nejobrovštější v celém světě, která zásobuje město denně 57,000.000 gallony té nejzdravější vody, vedouc ji do každého domu. Ležíc původně jenom $^1/_2$—2 stř. nad hladinou jezera a postrádajíc tudíž patřičného odtoku, pod sebou majíc půdu tak bažinatou, že ulice téměř bezedně byly blátivé a sklepy nad míru vlhké, zvýšilo Chicago návozem ulice o 3—7 stop a srovnalo i upevnilo je Nicholsonovým dřevěným dlážděním. Domy octnuvše se najednou částečně pod zemí musely následovati za ulicemi do stejné výše a zdviženy býti. Jednoduchý šroub, ovšem v bezčetném rozmnožení svém, zdvihal celé čtverhany domů (blocks) s úplnou bezpečností. Zdá se to snad býti bájkou, ale jest to holá skutečnost. Chicago jsouc přes řeku městem tekoucí četnými točícími mosty spojeno, vidělo, že častým a zdlouhavým otvíráním mostů pro lodě komunikace se přerušuje: ihned jalo se pod řekou stavěti pro povozy i lidi obdivu hodné tunely. Obtěžováno jsouc odpornými a nezdravými miasmy pro nízkou polohu chicagské stojící téměř řeky, do níž vtěkaly všechny výkaly města, ujalo se Chicago velmi smělého projektu: obrátiti běh řeky a dáti odtoku vod michiganského jezera zcela jiný směr. Projekt uskutečněn loňského roku prohloubením illinoiského a michiganského průplavu o 8 střevíců pod hladinu michiganského jezera, jež dříve berouc řeku chicagskou v lůno své vlévalo se jezery huronským a erickým přes Niagaru do jezera Antario a odtud řekou Saint Lawrence do antlického oceanu, kdežto nyní odtéká řekou chicagskou, illinoiským a michiganským průplavem, řekou Illinois a veletokem Mississippi do zálivu mexického. Proud obrácené řeky chicagské obnáší nyní za hodinu tři a půl angl. míle a proudem tím jest řeka vždy úplně čista.

Tyto a podobné podniky, nad nimiž jinde kroutilo by se nedůvěřivě hlavou, provádějí se v Chicagu jako hravě: stojíť arci peníze, ale tyto jsou pro tak bohaté město vždy jen vedlejší věcí; stojíť arci práci, ale tuto za peníze snadno lze dostati.

Roku 1830 mělo Chicago 70 obyvatelů a r. 1871 mělo jich již 334.270. Roku 1830 čítalo Chicago 8 chatek z neotesaného dříví a r. 1871 čítalo již přes 55.000 paláců, nádherných budov, domů a domků. Roku 1830 nezavítala ještě žádná loď do Chicaga a r. 1870 v plavních měsících (od dubna až do listopadu) zakotvilo jich v chicagském přístavu celkem 12.546, kdežto do přístavů v New-Yorku, Philadelphii, Baltimore, New-Orleansu, San Franciscu a Savannah přibylo jich v témže čase dohromady toliko 11.703. Roku 1830 nemělo Chicago ještě ani ponětí o železnici a r. 1871 končilo a počínalo jich tam 32, o pouličních železnicích ani nemluvě. Roku 1830 nebylo v Chicagu

ani jednoho obchodníka a r. 1871 mělo toto město největší obilní, dobytčí a dřevařské trhy v Americe, ostatní pak smíšené trhy nejhlavnější po Novém Yorku.

Na takovém stupni velikosti, slávy a blahobytu stálo Chicago dne 9. října 1871. Den po tom, dne 10. října, po celém světě letěla zpráva: *Chicaga není více*, obrácenoť jest v prach a popel!

A v skutku tak strašný a zhoubný požár, který zuřil dne 9. a 10. října v Chicagu, nebyl do té doby znám v dějinách světových. Čteme o děsném požáru Říma, Londýna, Moskvy, Hamburku a jiných měst, ale všechny tyto požáry nazvati bychom mohli slabým toliko odleskem požáru chicagského, kdy by tento byl před nimi předcházel. Všechna řečená města hořela několik dní, požár Chicaga netrval nic déle než 19 hodin. Chicago, včera ještě nádherná a přebohatá metropole, dnes obráceno v prach a popel, včera ještě krásné „město zahrad" (Garden City), dnes již město zřícenin.

Jak smutný a osudný byl konec požáru, tak malicherný byl jeho počátek. Oheň vzňal se na západní straně města v Dekoven Street, mezi ulicemi Jefferson a Clinton, v malém dřevěném domku, irskou rodinou obydleném. Hospodyně šla v neděli, dne 9. října, večer před devátou hodinou podojit krávu, při čemž svítila si petrolejovou lampičkou. Neopatrností lampička svržena byla do slámy, která ihned chytila. Než se Irčanka vzpamatovala, nabyl již oheň příliš velkého rozměru, aby jednou osobou uhašen býti mohl, ona vyběhla křičíc, že hoří.

Amerikané mají v každém městě dobře zařízené hasičstvo, jež nejen svými parními stříkačkami, nýbrž i svou rychlostí, statečností a obětavostí bezpočtukrát se již osvědčilo. Lid spoléhá se na hasiče úplně a nechá klidně hořet, co hoří. Nejvíce ohňů událo se poměrně v Chicagu, jelikož méně svědomití majitelové dřevěných domů a domků, již buď nově stavět chtějí aneb z cizího místa dům svůj stěhovati musí, rádi svůj dobře pojištěný majetek zapalují. Každého dne jest několik ohňů a proto také nikdo všední této věci sobě nevšímá. V noci na neděli před katastrofou vyšel oheň na Canal Street, mezi ulicemi Van Buren a Jackson, jenž pohltil čtyři čtverhrany domů a veškeré dřevařské zásoby s několika továrnami. Hasiči měli tuze až do poledne co dělati, aby oheň zcela udusili. Odpoledne vyšel oheň ještě na dvou jiných místech, však brzo byl uhašen. Když tedy večer po deváté tlučeno na poplach, přijelo hasičstvo, ale ne tak rychle a energicky jak obyčejně: byloť nevyspalé a utrmácené.

Než první stříkačka se dostavila, stál již chlév a domek v plném plamenu, a vedlejší domky, oba náležející Čechům, počaly již chytati. Dostavila se stříkačka druhá, třetí, čtvrtá atd. a hasiči poslední ještě vynaložili sílu, aby šířícím se plamenům učinili přítrž. Ale všechno namáhání bylo marné Ostrý jihozápadní vítr podporoval silně oheň. Stavení byla vesměs dřevěná a dlouho trvajícím suchem na troud vysušena. Aby pak míra neštěstí se dovršila, byly nanešeny v těchto i v okolních dvorech hromady třísek, které si chudší rodiny zdarma nanosí jakožto palivo. Oheň nalézaje všude hojnost hořlavých látek, šířil se s ohromnou rychlostí. Čím většího nabýval rozměru, tím prudší byl vítr. Lidé v blízkém sousedství, namnoze Češi, dívali se z oken na strašnou ale zají-

mavou hru rozkaceného živlu, pevnou majíce naději, že jakmile tu hasičstvo, žádné už nebezpečí jiné nehrozí. Když konečně nebezpečí poznali, bylo již pozdě. Když pomyslili na vynášení, bylo toto již nemožné. Majetku zachránilo se velmi málo.

Na Chicagu mstila se prvně lehkovážnost při stavbách. Mimo hranice, zvané Fire Limits, v nichž se smí stavěti pouze z cihel a kamene, a kteréž se co rok rozšiřují, staví se napořád domy dřevěné. Ty vystaví se za několik neděl jako dechnutím a jsou v skutku jako nadýchané. Účelu svému vyhovují, jsou hezké a pohodlné, a víc se nežádá; střechy jsou z dehtové lepenky, a tato osvědčila se při požáru nade vše zkázonosnou. Hořic lítala v povětří daleko široko a kamkoli padla, zapalovala. Tak se stalo, že v 10 hodin večer hořelo již na několika místech. Hasičstvo stávalo se málomocným, oheň se šířil na sever a na východ, a v 11 hodin neviděl jsi už leč jedno rozsápané moře plamenné. Nastala všeobecná hrůza, všeobecný zmatek.

Na Chicagu mstilo se tolikéž nemoudré povolení, že dřevaři mohou míti své sklady v městě. Ve mnohých ulicích nahromaděny byly nebetyčné haldy dříví a prken, jedna těsně vedle druhé. V půl dvanácté stály v plném plameni, jenž jimi nabyl takové síly, že v půlnoci již chytaly šmahem na druhé straně širokého kanálu v celé délce domy, zásobárny, sklady, nesouce oheň přímo do „města". Teď již nebylo zachránění. Nechytal více dům za domem, nýbrž celé pořadí domů za pořadím. Ve dvě hodiny hořela již radnice (Courthouse) v středu „města", v pět hodin ráno bylo celé „město", kde se nalézaly všechny hotely, banky, kupecké závody, tiskárny, veřejné i soukromé kanceláře, všechny téměř dílny a továrny, toto srdce Chicaga leželo popelem!

Po páté hodině, kdy vítr byl již divým orkánem, přešel oheň přes řeku z města na rozsáhlou severní stranu (North Side) a v 5 hodin odpoledne byla i tato strávena celá. I hřbitovy, jež nalézaly se za městem na severní straně, uprostřed velkých a krásných zahrad, utrpěly nemalou škodu. Nenasytný živel zničil vše, co mu v směru na sever a východ v šíři jedné míle a v délce *sedmi mil* bylo v cestě, nešetře ani těch kamenův. V pět hodin odpoledne mu konečně položeny meze: na východě jezerem, na severu zahradami a hřbitovy, na západě stříkačkami, jichž veliké množství ze všech čelnějších měst přijelo na pomoc, na jih konečně tím, že domy bourány a prachem do povětří vyhazovány jsou.

Tak skončil strašný požár nezanechav na ploše 4000 akrů, na níž nejkrásnější části města zkvétaly, nic než spáleniště a zříceniny. Přes 18.000 domů v popeli a přes 80.000 rodin bez přístřeší, beze jmění, bez potravy, bez práce a výdělku! Škoda byla tak nesmírná, že se ani za 14 dní po ohni páčiti nedala; možná že jí bylo dvě stě, možná i pět set milionů dolarů.

K vylíčení dojmu, jaký požár ten činil, nemá mluva dosti význačných slov. Pohled na nepřehlednou ohnivou spoustu, ježto mžikem ničila, co dlouholeté snažení a namáhání vytvořilo, tajil v prsou dech, stavil v žilách krev. Bylo málo lidí, kteří nesplakali nad všeobecným neštěstím. Člověk cítil se přemožena v boji s rozpoutaným živlem. A bylli kdo méně citliv a zvědavě vrhnul se mezi davy lidstva, co

viděl? Všude vynášen a házen oknem domácí nábytek — na úraz se nedbalo; jeden nakládal své věci na cizí vůz, druhý na svůj vůz cizí věci; ten tu stojí u vynešené hromady šatstva, peřin a náčiní, čekaje na povoz, onen zoufale pažemi klestě si cestu, vleče mocný vak, avšak náhle zašlehne litý plamen žhavým dechem svým přes celou ulici a lid zanechav vše utíká o překot, aby zachránil život. Tu skákají lidé okny a polámavše si nohy a ruce, vedou žalostný nářek, onde stojí na střeše rodina úpěnlivě volajíc o pomoc: nikdo je v tom hluku neslyší, nikdo je v tom zmatku nevidí — všecko utíká a oheň pořád v patách. Zde pláčí rodiče pro ztracené děti, tam děti pro rodiče. Zde hledá manžel svoji choť, tam choť svého manžela. Na té ulici přejet stařec, na oné žena i dítě. Zde srazily se vozy s prudkostí dohromady, tam ubíjejí zloděje. Ten tu, onen tam hledal útočiště, a sotva že své věci s vozu neb s beder složili, jižjiž i v tato místa přicházela záhuba a přesmutná tato pouť opakovala se třikrát, čtyřikrát, pětkrát až konečně nezbývalo než jezero nebo prérie.

Všickni snášeli muky, nejen duševní anobrž i tělesní. Litý orkán větru naplňoval po celé 24 hodiny vzduch prachem a pískem, popelem a čmoudem. Lidé aby se nezadusili, museli sobě obvazovati ústa. Byl to žalostný pohled na ty uděšené, zaprášené, umouněné, umdlené, nevyspalé a dílem i uhořelé osoby se zapadlýma očima, zasmušilou tváří a vyprahlým jazykem, jenž marně žádal svlažení, poněvadž nebylo v celém městě vody. Nápadno jest, že vodárna na Chicago Avenue na severní straně ležící, ač stavěna z masivních kvádrů a pokryta železem a křidlicí, počala hořeti již po druhé hodině v noci, kdy stála teprv radnice v plamenech. Mezi radnicí a vodárnou jest aspoň angl. míle cesty; zdá se, jako by zlomyslná ruka byla napomáhala dílu zničení. V půl čtvrté ráno v pondělí (10. října) neposkytovala vodárna ani krůpěje vody více, což uvedlo hasičstvo do velikých rozpaků a obyvatelsto do velkých obav. Dobře ještě, že pro stříkačky byly tu při ohni kanál a řeka a pro obyvatelstvo po ohni jezero, kam každá rodina, byť sebe vzdálenější, musila si pro vodu.

Češi, jichžto se v Chicagu čítá na 12.000 duší, nebyli poměrně příliš nešťastni. Vyhořelo rodin a obchodníků pouze 153. Na štěstí zůstává valná většina našinců v neshořených částech města na jižní straně, avšak i tito patříce skorem vesměs k dělnické třídě utrpěli velice, jelikož výroba na delší dobu přerušena byla. Česká tiskárna také sice nevyhořela, ale donucena jest činnost svou na čas zastaviti. Národní budovy Slovanské Lípy a Českoamerického Sokola stojí též neporušeny, ač první po celých šest hodin v největším nacházela se nebezpečí. Před Slovanskou Lipou na ulici Taylor stály ohromné zásoby stavebního dříví a prken, které od 12 do 6 hodin ráno plamenem hořely. Žár ač proti větru účinkoval přes ulici velmi zuřivě na velikou a vysokou budovu, která se však hrdinsky hájila. Kdy by síň Slov. Lípy požáru byla padla v obět, byla by snad i celá jižní strana vyhořela a s ní i všickni Čechové. Za Slov. Lipou táhly se podél kanálu opět nešťastné dřevařské sklady do notné délky, a kdy by oheň těch byl dosáhl, bývalo by všechno hašení marné. Jižjiž umdlévalo namahání hasičů, jižjiž Slov. Lípa chytala. „Chraňte! chraňte!“ volali Če-

chové a chopili stříkačku do svých vlastních rukou. Tak byla Slov. Lípa zachráněna a s ní též ostatní části města.

Kdy by v osvícené Evropě, kde tak mnoho hlasatelů křesťanské a bratrské lásky a dobročinnosti, kde tak mnoho liberálů, lidumilů a šlechticů, ale tak málo lásky, dobročinnosti, liberálnosti, lidumilnosti, šlechetnosti, některé město rovněž podobné potkalo neštěstí jako Chicago, musilo by snad na sta neřkuli na tisíce lidí bydleti pod širým nebem a mříti hlady. Jinak v Americe. Tam nejsou slova rovnost a bratrství lichou frásí a zrovna po takové katastrofě nabývají živé platnosti. Kde kdo co měl, ať to skrovná světnička, ať kousek chleba, sdílel bratrsky s nešťastným soudruhem. Než sdílení toto netrvalo by dlouho, kdy by nepřišla pomoc odjinud. Spojené státy, pro něž bylo Chicago národní chloubou, považovaly katastrofu za kalamitu národní, kterou tedy národ všemožně zmírniti musí. Po celé zemi panovalo po čas požáru veliké rozčilení, hned potom všude sbíralo, peklo vařilo se pro ubohé Chicago; 32 železnice přivážely po zvláštních rychlovlacích ochotně i zdarma co nejhojnější pomoc. Odevšad hrnuly se neustále celé vlaky s chlebem, s různými pečenými a vařenými pokrmy, masem, šatstvem, obuví, přikrývkami, nábytkem a p. Aby čtenář nabyl ponětí, jakou asi měrou se přispívalo, budiž jen podotknuto, že město Cincinnati co město věnovalo pohořelým chicagským 10.000 přikrývek a 200.000 dolarů; město Milwaukee mimo jinou pomoc nabídlo se dáti 10.000 rodinám přístřeší a pokrmu; městečko Peoria upsalo 5.000 dolarů a nařídilo všem pekařům péci dnem i nocí pro Chicago na městské útraty. Tak přispívala velká, prostřední a malá města. Jednotlivci upisovali až po 50.000 dolarů, ba i ten chudý dělník milerád pracoval jeden den ve prospěch Chicagských pohořelců. A obyvatel chicagský splakal po druhé ne nad almužnou nebrž nad vřelým soucitem, s kterýmž mu celý národ neprodleně přišel vstříc.

Neštěstí v Chicagu bylo veliké, nouze a bída malá. Člověk ač ztratil vše, nebyl přec bez nutnějších potřeb života. Dostal potravu, šatstvo, přikrývky, kamna a p. I o přístřeší bylo postaráno. Kdo neměl bytu, mohl se společně s někým ubytovati v barácích, jež na veřejných místech prozatímně z prken zbudovány byly. Kdo nechtěl v Chicagu zůstati, obdržel lístek a mohl zdarma po železnici jeti kam chtěl: našel vlídné pohostinství všude.

President poslal do Chicaga ihned několik setnin vojska, aby pomáhalo udržovati pořádek a odbývalo noční hlídky: leč občanstvo poslalo vojsko již třetí den nazpět pravíc, že dovede udržovati pořádek samo. Také se nestaly žádné výtržnosti než že nad několika domnělými žháři vyřknul lid sám ortel okamžitého oběšení na lucerně.

Než skončil týden, vzpamatovaly se mysli a nastaly utěšenější poměry. Počal pracovati každý od nejmladšího do nejstaršího. Za 14 dní byla vodárna opět v pořádku. Odklízely se rumy a stavělo se horempádem na hořících ještě zříceninách. Do konce měsíce října stálo opět Chicago, arciť jen prkenné boudy, ale v nich konaly se obchody jako dříve v mramorových budovách. Chicagu zůstal ba rozmnožil se jeho úvěr. Banky a spořitelny, jichžto poklady zůstaly neporušeny (všem obchodníkům shořely „ohnivzdorné“ skříně, které nebyly silně

zazděny, docela bez výminky), byly již prvního týhodne otevřeny a vyplácely jak obyčejně. Nejvýmluvnější jest ta okolnost, že ku konci října spořitelny též více přijímaly než vyplácely.

Chicago tedy zničeno není, jakkoli nesmírných ztrát utrpělo: všechny pojišťující společnosti chicagské staly se požárem více méně neschopnými platiti. Město bylo katastrofou postrčeno pouze o několik roků na zad; za krátký čas bohdá v nádhernější ještě kráse povstane ze svého popele. Kdy by Chicaga ještě nebylo, muselo by se vystavět. Amerikan uznává, že velká města, v nichžto se soustřeďuje kapitál i práce, v nichžto se neustále stává bohatý bohatším a chudý chudším, v nichžto roste lesk, ale zároveň bída, slovem v nichž se zauzlila hrozivá otázka společenská, nejsou dobrodiním ani pro zemi ani pro člověčenstvo. Ale jelikož za poměrů, v nichžto žijeme, tohoto zla sprostiti se nemůže, hledí je zmírniti zakládáním jiných velkých měst, jež by největšímu městu slušnou dělala konkurenci a takto jeho škodlivý záhubný monopol paralisovala. Kdy by Nový York všude a ve všem převládal, trpěla by tím celá země a to na prospěch jediné obce právě tak, jako trpí země, jejíž vláda spočívá v jedněch toliko rukou. V politice to sluje despotismus a tento není co do národního hospodářství horší než despotismus, jejž vykonává jediné město. Praktický republikán, jehož zásadou v politice jest rozdělení moci, pilně na to dbá, aby též v národním hospodářství řečená zásada platila. Pročež bude Amerikan toliko ve svůj prospěch jednati, budeli přesně přihlížeti k tomu, aby zůstalo Chicago, čím bylo — západní metropolí, závodící s metropolí východní, městem velikosti a slávy jakož i nejzávažnějším přítěžím monopolních choutek Nového Yorku.

O slovanské symbolice.

Podává *Primus Sobotka.*

Slovan a příroda, to bratr a sestra. Ona jej provází od kolébky do hrobu, raduje se i truchlí s ním, oznamuje mu věci minulé, přítomné i budoucí, varuje a chrání jej; on jí rozumí, on s ní rozmlouvá, s ní se baví, s ní sdílí svoje slasti i strasti, s ní se radí, s ní žije i umírá. Řekl bych, že jsou to dvojčata: co jeden myslí a cítí, to i druhý. V písních a bájích slovanských nalezneš toho tisícero dokladův. Vltava mútí vodu stříbropěnnou, že dva rodní bratří svádili se mezi sebou; slunce jest žalostivo, když zemi plení Němci Sasíci (Kralodv. rukopis); vadne tráva žalostí a stromoví zármutkem sklonilo se k zemi, když nepřátelé přicházeli vítězíce na zemi ruskou (Slovo o polku Igorevě); zelený les vadne a usychá žalostí, když Turci odvádějí bulharské děvy do zajetí; země pláče, když se loučí milenci:

> Keď sme sa my s milým rozlučovať mali,
> aj tá zem plakala, čo sme na nej stáli. *(Slovenská.)*

V písních srbských přinášejí havrani smutnou zvěsť o nešťastné bitvě na Kosovu, v maloruských o smrti kozákově; v slovenské písni oznamuje věnec milence, co se děje s milým:

Keď on bude zvädlý, to som dorúbaný,
a keď bude suchý, to som dostrielaný;
keď sa nepremení, vedz že som já zdravý.

Divá řeka zná své krajiny a přenese je na druhý břeh, vetřelce pak vraha uchvacuje a potápí ve vlnách svých.

A Slovan té přírodě dobře rozumí. Škubaje lístky z heřmánku nebo z květu kopretiny (*Chrysanthemum leukanthemum*) dovídá se, máli ho milenka ráda čili nic, anebo dostaneli pannu, vdovu či babu. Kozák rozmlouvá se svým koněm jako druh s druhem, a dívka s kukačkou. Jinoch srbský přikloniv hlavu k jedli svěřuje jí jako soucitné družce svůj bol: „Tanka jelo, mene boli glava!“ V jihoslovanských písních vůbec zhusta mluvívá dívka se sluncem, s měsícem, s vodou, a ony jí odpovídají. Zvířata mají svou řeč, rozmlouvají mezi sebou a vědí mnohé věci, o kterých člověk nemá zdání; od nich se toho teprv dovídá. Veškera příroda jest jako jedna rodina, a člověk jejím členem. Louka hovoří se stádem, stádo s pastýřem, přívozník s lodí, loď s vodou, voda s děvinou matkou:

Dva se draga na livadi [1]) ljube;
oni misle, nika ich nevidi;
al' njich gleda zelena livada,
pa kazuje stadu bijelome,
stado kaza svojemu pastiru,
pastir kaza na putu putniku,
putnik kaza na vodi vozaru, [2])
vozar kaza orachovoj ladji, [3])
ladja kaza studenoj vodici
a vodica djevojačkoj majci. *(Srbská.)*

Zvířata prospívají člověku radou i pomocí, za dobré vždy dobrým se odměňujíce: havran mu přináší živou i mrtvou vodu, liška, ryba, mravenci posluhují mu a pomáhají přese všecky nesnáze. Píšťalka s vrby a housle javorové prozrazují sestry vražednice. V šumění stromů, v bublání potůčku, v hukotu vichru, v rachotu hromu, v třesku pukajících skal, ve křiku i zpěvu ptactva, v řevu zvířat slyšel člověk tajemnou mluvu přírody, věštivou i výstražnou. Obraz se stěny spadlý, obruč na sudě prasklá oznamují smrť.

Taktě v názoru slovanském jest veškera příroda živa, nadána citem i rozumem. V přírodě nic není mrtvého. Lidstvo i tvorstvo činí říši jedinou, obcuje mezi sebou, na vzájem sobě rozumí a pomáhá.

Zřídlem všech těchto úkazův jest živá, čilá *obrazivost* Slovana, kteráž čím dále v dávnověkost, tím byla ryzejší, původnější, neskalenější. Ze všech národův snad Slovan nejblíže přilnul k přírodě. Jeho obrazivost drží pravou míru mezi přebujněnou a rozháranou fantasií Indovou a příliš střízlivou a suchopárnou myslí Římanovou. V básnických výtvorech slovanských nenalézáme ani oné ohromnosti, oněch hyperbolí, jakými se vyznačuje básnictví indické, ani oné pošmurnosti a děsného krveprolévání, jako v básnictví skandinavském a německém. Příčiny toho hledati sluší jednak v různých povahách, jednak v různých (zvláště geografických) poměrech těchto národů. Ale i mezi Slovanem a Řekem

---

[1]) na louce. [2]) přívozníku. [3]) ořechové lodi.

nalézáme rozdíl. Slovan mluví s přírodou *bezprostředně*: „Aj Vletavo, če můtíši vodu," a řeka mu odpovídá; kdežto Řek už rozpráví *s bohem* nebo s bohyní řeky. Achilles mluví s mořskou bohyní Thetidou, Slovan mluvil by přímo s mořem. Podobně Říman oslovuje boha řeky: „Tiberine pater." U Slovana duch ještě proniká přírodu, žije v ní a cítí s ní, kdežto Řek už se vyšinul ze svazku tohoto, duch odloučil se od přírody, stal se jí cizím. Plastický smysl Řekův nadělal si všude samých osobních bohův, u Slovana spatřujeme toliko některé toho začátky: Víly jsou už bytosti podobné k Dryadám.*)

Na Slovana každý zjev přírodní učinil nějaký dojem, nadchnul jej myšlenkou a stal se významným. Hravá, čilá jeho fantasie natvořila sobě z každého úkazu tolik trefných a sličných obrazův, že nyní jest nám až s podivením jich rozmanitost a krása. Slunce představoval si hned co zlaté kolo aneb zlatý prsten, hned co oko, jehož barvy a řasy jsou oblaka a slzy déšť, hned co drahokam, co štít, co korunu, co vejce, hned zas co krásnou pannu a nebo spanilého kraleviče, jenž vládne v dvanácteru království, ve dne jezdí na bílých, v noci na černých koních; sluneční paprsky, to byly zlaté vlasy, zralé klasy, zlaté niti nebo bystré střely (něm. stral = střela). Měsíc, to oko neb okno, svítilna, lysá hlava, rohy, a k těm přimyslil si hned celého býka nebo krávu nebo kozla; světlo měsíční, to mléko. Hvězdy byly oči, světélka, drahé kamení, zlatá klubíčka, zlatá jablíčka, rozsypaný hrách nebo oříšky, roj včel, stádo ovcí nebo koz. Pro oblaky a mračna měl Slovan hojnost podobenství podle jich tvaru, barvy, rychlosti, hustoty: byla to příze a koudel, rouno (a v rouně beran, jakož my podnes jednotlivé roztroušené obláčky nazýváme „beránky"), plášť, koráb, sud nebo vědro, z něhož se leje víno, hora, skála, stádo krav dojných a t. d. Když mrak zastínil slunce, říkal Slovan, že drak uchvátil krásnou princeznu a drží ji v zajetí; když se strhla bouřka a blesky z mračen svšely, to prý Perun (nebo báječný rek) mečem svým (bleskem, jemuž Slováci podnes říkají „Paromova striela" nebo „jasná striela") zabil draka (Trut pogubi saň lutú), a když z mračen spustil se déšť, to prý drakova krev. Větrové byli ptáci (zvláště dravci pro rychlý svůj let). Na zemi střídání se počasův odíno rovněž rouchem básnickým. Na zimu byla země začarována do skleněného vrchu nebo křišťálového paláce; odtud ji vysvobodil kralevič (slunce) a pojal za manželku: z jara snoubí se slunce se zemí.

Mnoho a mnoho podobných obrazův mohli bychom tuto položiti. Než pro stručnost pomíjíme. Během času ustálily se tyto pomysly a obrazy a staly se — abych řekl — sterotypními: staly se *symboly*. Děj na symbolech založený a z nich sosnovaný jest báj — *mythus*. Vypočítáváním a vysvětlováním oněch zabývá se *symbolika*, vypravování a vykládání těchto patří do bájesloví čili *mythologie*.

Kdo chce studovati slovanské bájesloví, ať prvé sebere a spořádá

*) S názorem slovanským asi nejblíže se shoduje názor Čudův. V Kalevale táží se havran a vrána smutného Kullervy, co mu jest, a dávají mu radu co činiti. Když Väinämöinen zahynul, hledala ho matka tážíc se naň stromů, měsíce, až konečně *slunce* jí povědělo, kde syn jest. U Řekův by jí to pověděl *Hélios*. I v Kalevale zvířata pomáhají člověku. Srov. Čas. čes. mus. 1866, str. 392—401.

jeho symboliku. Jen tak bude mu lze vniknouti až k samému prameni, z kterého se vyprýštila ta hojnost a rozmanitost bájí, jež jsouce roztroušeny po veškerém Slovanstvě, vynikají podivuhodnou shodou, ba až totožností. Symboliku tuto pak nutno vyhledávati v národních pohádkách a pověstech, v písních, příslovích a pořekadlech, v pověrách a zaříkadlech i v rozličných obřadech o výročních svátcích a t. d. Při tom potřebí sbírati vše, co porůznu rozptýleného mezi jednotlivými kmeny slovanskými; neboť tato symbolika jest namnoze původu prastarého, pohanského a vznikla a ustálila se už v oněch dávných dobách, když národ slovanský nejsa ještě na větve rozštěpen, přebýval pohromadě ve své celistvosti.*) Že tomu tak, toho důkazem jest nám právě ona podivuhodná shoda pomyslův, obrazův a podobenství, kterou shledáváme v básnických plodech i mezi nejvzdálenějšími kmeny slovanskými. Co kde nacházíme různého, to můžeme považovati za výplod kmenové individuálnosti, povstalý v dobách pozdějších. Ovšem také přirozená to věc, že čím pokročilejší a vzdělanější národ, tím více mizí a ztrácí se z jeho vědomí dávná ona symbolika, ač její kořeny dočista vyhladiti nelze. Proto hojnější kynou nám žně na tomto poli u Slovanů jižních a východních nežli u západních. Mimo to přičinilo se také křesťanství, aby zahladilo stopy symboliky národní, obláčejíc pomysly a obřady pohanské v roucho křesťanské, což se mu podařilo kolikráte tak mistrovsky, že nyní sotva zkušené oko dovede rozeznati staré jádro od nové skořápky. Dostačí ukázati jenom na splynutí svátkův pohanských s křesťanskými: obřad zůstal pohanský, toliko mu podstrčen význam křesťanský.

Nám v přítomném článku běží o to, abychom stručně poukázali k tomu, jakými způsoby se vyvinovala a v jakých podobách se nám objevuje symbolika slovanská.

Zřídlem symboliky jesti lidská obrazivost; pročež v jejím výkladu potřebí přihlížeti k motivům psychologickým. Jak se vyvinoval jazyk, podobným způsobem vyvinovala se symbolika i mythologie. Čím jsou mluvozpytci tropy, tím jsou mythologu symboly: obé zakládá se větším dílem na *podobnosti*, nebo na vnitřním či zevnitřním *spojení*.

I. O podobnosti. Prvotní člověk — a od něho, jak svrchu praveno, pochodí naše symbolika co národní dědictví — spatřoval podobnost druhdy i mezi takovými předměty, které nyní se nám zdají býti naprosto nepodobnými. Však byla jeho fantasie mnohem čilejší, mnohem smělejší a bohatější, nežli naše otrlá a nesčíslnými dojmy otupělá mysl. Prvotní člověk byl pravým děckem. Každý úkaz hluboko jej dojímal a probouzel v něm nějaký obraz, nějakou myšlenku. Spatřiv blesk nevěděl, že jest to elektrická jiskra, ale hned vznikl mu na mysl obraz, napadlo mu podobenství. V blesku viděl podobu ohnivé jiskry, podobu myšího, vlčího nebo kančího zubu, podobu šípu, zlatého jablíčka nebo vejce, podobu meče, prutu, ptačího zobáku i drápův, podobu hada, ptáka, myši. I neříkal, že viděl blesk, ale že viděl jiskru, myší zub, šíp, zlaté jablíčko a t. d. My nyní s tíží shledáváme podobnost mezi bleskem a hadem: praotcům našim dostačila

*) *K. Sabina:* Dějepis lit. českoslov. Str. 15. sled.

jediná společná známka, totiž klikatost, aby oba předměty ztotožnil. Takť staly se jiskry, zub, šíp, zlaté jablíčko, vejce atd. symboly blesku.

Podobnost pak bývá vyjádřena několikerým spůsobem: buď *porovnáním* nebo *metaforou, personifikací* nebo *proměnou.*

1. Porovnání rozmanitou bývá vysloveno formou a vyniká často rozkošnou a překrásnou poesií. Nejčastěji vyskytá se v písních. Tu potkáváme se s tou, ovšem jen formální, zvláštností básnictví slovanského, že ono nepodává porovnání v té formě, jaká jest obyčejna na př. u Homéra nebo v moderním básnictví, aby totiž začínalo v jedné části spojkou „jako", v druhé spojkou „tak", nebrž porovnané věci nebo děje kladou se prostě vedle sebe:

Ta jšli děvočki ta po jahidočki...
červonaja kalinoňka, zeleni dubočki.
Červonaja kalinoňka — to děvočki,
zeleni dubočki — to parubočki. *(Maloruská.)*

Nebo:

Čom dub ne zelenyj?
list tuča pribila:
kozak neveselyj —
lichaje hodina. *(Maloruská.)*

Dívky přirovnávají se k červené kalině, hoši k zeleným dubům; neveselý a nešťastný kozák k nezelenému dubu, jemuž bouřka listí potloukla. Starý junák přirovnán k javoru na horách, jímž zmítá déšť i vítr:

Star je junak javor u planini,
kiša [1]) ide, javor drvo trune,
vjetar puše, javor se obara. *(Srbská.)*

Známo jest krásné porovnání statného jinocha k parohatému jelenu v básni „Jelen" v Kral. ruk. Známo též, že v písních srbských vyjadřuje se porovnání záporem; podobně shledáváme u Velkorusův:

Ně ogoň gorit, ně smola kipit,
a gorit — kipit retivo serdce po krasnoj děvicě.

Než o formální této stránce nebudeme šířiti slov. Avšak na důkaz, jak poetických, jak sličných a trefných obrazův užívá Slovan, podáváme ještě některá porovnání z národního básnictví. Mohutný dub, jak už svrchu položeno, porovnáván k udatnému, statnému muži: v ruk. Kral. Záboj s Luděkem zápasící, to „dub proti dubu"; vojska se srazila „jak by les v les se valil," v slovenském pořekadle jest chlap „otrhaný ako lípa v jeseni". Hořící kalina jest symbolem dívky plačící:

Zahařela kalinka
v cemnym luže stojači,
hasiv větrik, ne uhasiv,
po poli iskrački raznasiv.

Zaplakala dzěvačka
u backi [2]) za stalom sědzjači,
unimav bacjuška da ni unev,
boléj žalosci jej zadav. *(Běloruská.)*

---

[1]) déšť. [2]) u tatínka.

Koráb porovnává se ke kačeru:

Plavajet — poplavajet sěr selezeň,[1]
kak by jaroj gogol ponyrivajet:[2]
a plavajet — poplavajet červlen korabl,
kak by moloda Vasilja Buslajeviča. *(Staroruská bylina.)*

Vystupující nebo táhnoucí oblak jest symbolem junáka náčelníka:

Oj iz za hory za zelenoji
vychodit že nam čorna chmaroňka;[3]
ale ne je to čorna chmaroňka,
ale no je to naperedovec; *(maloruská.)*

anebo symbolem ženicha:

Nadvi[4] se oblak — iznad djevojak:
to nebi oblak — već dobar junak; *(srbská svatební.)*

anebo symbolem bratří utíkajících ze zajetí:

Oj todi to ne sivi tumany[5] vstavali,
to z horoda Azova tri brata z tiažkoj nevoli tureckoj vtikali. *(Duma.)*

Děva přirovnává svoje léta marně prchající v dévojství k volům neořícím:

Oj voly moi poloveňkie[6] — čemu vy ne orece?
oj lěta moi molodzeňkie — čemu ž vy marne idzece? *(Běloruská.)*

Zarmoucené děvče porovnává se k tiché vodě:

Čoho, ričko, tycho stoiš, — či ryba zmulila?[7]
„Mene ryba ne zmulila — sama tycho stoju."
— Čoho, dyvčja, smutna chodyš, — či maty svarila?[8]
„Mene mati ne svarila — samy slezy ljtusja." *(Též.)*

Poletující holubi jsou znakem míjejících lét:

Za horoju vysokoju holuby litajut:
ja rozkoši ne zaznala, lita sja minajut. *(Maloruská.)*

Jako tráva pod mostem usychá, ale na slunci se zelená, tak žena u muže darebného se spadává, u hezkého však omladá:

Oj pud muostom — muostom trava posychaje:
za ledaštym[9] čolověkom žuonka propadaje;
a na sluoncu — sluoncu trava zeleněje:
za chorošim čolověkom žuonka muolodžeje. *(Běloruská.)*

Žito na roli samo se rodí, kozák za dívkou sám bez pobudky chodí:

Oj ja pole ne orala — mni samo žyto rodyt:
ja kozaka ne ljubyla — vin sam do mene chodyt. *(Též.)*

Jak krásné porovnání obsaženo v následujícím přání:

Oj bral sestru provodiv,
a misjac dorohu prosvitiv.

---

[1] kačer. [2] potápí se. [3] obláček. [4] zdvihnul. [5] sivé mraky. [6] plaví. [7] zastavila. [8] svadila. [9] ničemným.

„Ot tobi, sestrice, doroha:[1])
jiď od mene zdorova;[2])
buď zdorova jak voda,
buď bohata jak zemlja,
buď že ty krasna jak vesna!“ *(Jihoruská.)*

Voda — symbol zdraví, země — symbol bohatství, vesna — symbol krásy; co tu krásné poesie v několika slovech!

Děviny oči porovnávají se k trnkám: „oči jako trnky“, toť běžný obraz u všech Slovanův.

Oči, černé oči — jak černá trnečka; *(česká)*

Vidiš, majko, mrke trujinice!
onake su oči u djevojke; *(srbská)*

V mene[3]) očka čorneňkii — jak terň na haluzi,
łyčko takie rumieńkie — jak kałyna v łuzi. *(Huculská.)*

Veškeré toto porovnávání děje se na základě *podobnosti.* Lze pak tu rozeznávati několikero případův, dle toho, v čem člověk tu podobnost shledává, a sice: ve *tvaru* čili formě, v *barvě*, v *hlase*, v *mravech* čili spůsobech.

a) O porovnání vzniklém z podobnosti *tvaru* podali jsme svrchu dosti příkladův. Sukovitý dub — to symbol otužilého, silného jonáka, štíhlá jedle — stepilá, zrostlá dívčina; vlasy přirovnávají se ku trávě, oči k bystrým pramének̊m (v srbské):

Moja sitna kosa[4]) — zelena livada,[5])
moje čarne oči — dva bistra kladenca.[6])

Rostlina Apera (?) slove na Slovensku „syroty diouky vlasy“, protože je rozcuchaná.*)

b) Z podobnosti *barvy* vyplývají tyto symboly: červené líce děviny přirovnávají se k červené růži, k červené kalině a dále *(totum pro parte)* dívka k růži a ku kalině:

A ja, mati, choroša jak povnaja ruža; *(maloruská)*

v písních srbských jest stále epitheton:

Oj djevojko, rumena ružice!

černé oči k černým trnkám; vyfintěná dívka porovnává se pro pestrost svého oděvu s makovým květem („makovoju květkoju“); mladá ženuška s červenou višní:

Jak u sadu višňa červoneňka,
tak moja žonka molodzeňka. *(Běloruská.)*

c) Podobnost *hlasu* zavdala příčinu k následujícím porovnáním: havranovo krákání — to milenčino (nebo matčino) naříkání za padlým kozákem:

---

[1]) cesta. [2]) zdráva. [3]) u mne. [4]) drobné vlasy. [5]) louka. [6]) studánky.
*) Božena *Němcová.* Sebrané spisy, díl VIII. str. 211.

Letit voron [1]) s čužich storon, [2])
žalibno krjače;
ach ne odna [3]) mati,
ne odin bateňko,
za synočkom plače. *(Červenoruská.)*

Kukající žežulka přirovnává se k plačící dívce:

Zakukala žežulička — v lese v oboře:
zaplakala má panenka — doma v komoře. *(Česká.)*

Praobyčejný to obraz u Srbův, že matka „zakukaše kao kukavica." V Lib. soudě lítý Chrudoš „zařve jarým túrem".

d) Podobnost *mravů* a *způsobů*. Jako zelený barvínek po zemi se prostírá, tak přeje sobě dívka, aby milenec k ní se přitulil:

Zeleneňkij barvinočku! stelisja nizeňko:
a ty, milyj, čornobrivyj, prisuňsja blizeňko! *(Maloruská.)*

Hoch vine se okolo dívčiny jako chmel okolo tyčky. Proto v novgorodské gubernii zaklíná hoch lásku děvinu „tak chměl vjetsja okolo kola, tak by vilas — obnimala sraba božja okolo menja." *) Každý z nás viděl zajisté, jak se holoubek s holubicí hubičkovali a celovali; toť přirozený obraz objímajících se milencův, pročež „priholubitsja znamená Malorusům tolik co celovati se. Kalina spustivši k zemi větve porovnává se k zarmoucené dívčici:

A v tiej [4]) kalinoňki
až do zemli věti hnutsja: [5])
a v tiej děvčinoňki
až do zemli slozy lijutsja. [6]) *(Maloruská.)*

2. ***Metafora*** liší se od porovnání toliko formou. Porovnání nalézáme nejvíce v písních, metafory pak v bájích, pověstech, hádankách. Čím živější obrazivostí nadán jest národ, tím hojnější a rozmanitější má metafory. Čím ohnivější a smělejší fantasie, tím nejsnadněji bývá vykládati si její metafory. Ovšem že i metafory zakládají se na podobnosti, a sice opět na podobnosti *tvaru*, *barvy*, *hlasu*, *mravů*.

a) Metafory založené na podobnosti *tvaru* jsou přečetné. O některých už svrchu jsme se zmínili. Zde doložíme jich ještě několik. Dešťové mračno představoval sobě prvotní člověk jako strom, jehož kořeny utkvěly v oblacích a vrcholek obrácen dolů k zemi; z mračna padající déšť — to byl med s listí jeho kanoucí. V mythologii znám jest co *strom světový*. Z tohoto stromu dobývali bohové nesmrtelný svůj nápoj, amritu (symbol deště). *) Symbolem mračna byla také hora nebo skála nebo jeskyně, z které vytéká pramen (symbol deště) a v které ukryty jsou poklady (zlato = symbol blesku; metafora to založená na podobnosti barvy). Symbolem deště bylo mléko (proto také

---

[1]) havran. [2]) z cizích stran. [3]) nejedna. [4]) u té. [5]) shýbaje se. [6]) lejí se.

*) *Afanasjev.* Poet. rozzrěnija Slavjan na prirodu. I. str. 453.

**) *A. Kuhn.* Herabkunft des Feuers. *Afanasjev.* l. c. II. str. 277. sled. O stromě světovém, jenž se vyskytá nejen u všech národů indoevropských, ale i u Čudův a Tatarův, promluvíme bohda někdy jindy.

mračna představována co krávy), víno, med. Symbolem slunce zlatý prsten, kolo, jablko, vejce; symbolem blesku vrbový proutek. Krásné metafory nalézáme v národních písních; v jihoruských písních rozstílají se *vlasy* dívčiny „šelkovoju *travoju*", černé její *oči* proměňují se v *trnky*, *krev* její rozlévá se *vodou* a *slzy* lesknou se na trávě a na listí *rosou*. V jiném variantě: Pluli bratr se sestrou přes moře; bratr šťastně přeploval, sestra utonula. Tonouc volala: „Nepij, bratře, z tohoto moře vody, nelov v jezeře ryby, nekosi po lukách trávy, nelámej kaliny, netrhej v sadu jablíček: *voda* v moři to *krev* moje, *ryba* moje *tělo*, *tráva* — *vlasy*, *jablíčko* — *líčko*, *kalina* — *krása* moje!" Vlasy jsou též metaforou slunečních paprsků v slovenském pořekadle: „Bude daždiť, slunko vlasy rozpúsčává" (my v tom případě říkáme, že „slunce pije vodu"). I v národních hádankách jest hojnost podobných metafor: *vejce* je *soudeček* bez obrouček, je v něm dvojí *víno* a přece se nesmíchá (čes., mor., slov., srb., rus., blh. a lit.).

b) Metafory a tudíž i symboly vzniklé z podobnosti *barvy*: zlato jest symbolem blesku i světla slunečního, stříbro symbolem světla měsíčního. Když o vánocích malé i velké děti se těší, že uzří zlaté prasátko, nikomu nenapadá, že jest to symbol slunce. Bílá labuť jest symbolem sněhu anebo šedých letních obláčkův (zároveň podobnost *letu*), černý havran symbolem tmavého, hustého mraku (proto přináší živou i mrtvou vodu = déšť). Hádanka: přišel k nám *bílý kůň*, zalehl nám celý dvůr (čes., mor. a blh.), znamená *sníh*; odtud pořekadlo, že svatý Martin přijíždí na bruně (na bílém koni). Červený hřeben kohoutův a tudíž i kohout stal se symbolem blesku a ohně; červený kohout na střeše = oheň. Kohoutí kokrhání zároveň jest symbolem *hromu* (podobnost *hlasu*).

c) Z podobnosti *zvuku* a *hlasu* povstaly ještě tyto metafory a symboly. Hrom jest hlahol zvonů, třeskot zbraně, rachot kol vozových, řvaní býka (poněvadž kráva jest symbolem mračna, proto rachot hromu v mračně = bučení krávy, vola, býka). Kuvykání ťuhýkovo smutným tonem zvěstuje smrt (nářek pohřební), štěbetání straky oznamuje hosti.

d) Podobnost *mravů* vidí se v těchto metaforách: ptáci jsou symboly větrův a létavých obláčkův, a poněvadž přiletují z dalekých končin, zároveň symboly poselství; symbolem blesku jest šíp pro svůj rychlý let a pluh, poněvadž brázdí zemi tak, jako blesk mraky. Když se strhne vichřice a plískanice, říkáme, že čerti se žení. Bouřka — to bitva. Vrbu kamkoli zasadíš, ujme se; proto stala se symbolem plodné matky a zavdala příčinu k litevské pověsti o Blindě, kteráž byla tak plodna, že i z nohou, z prstův, z rukou rodilo se jí potomstvo; i záviděla jí toho země, nejplodnější máti, a když Blinda ubírala se přes bažinatou louku a probořila se, uchopila ji země za nohy a držela pevně, až se stala vrbou.

e) Zde sluší i toho doložiti, že symbolika vzniká z podobnosti *jmena*. Dosti příkladův poskytují nám národní pověry a písně. *Laskavec* působí *lásku*, proto jej při sobě nosívají hoši, aby sobě dívku přivábili. *V lubovníku* (Helianthemum, devaterník) mají dle pověry slovenské matky koupati dcery, aby se hochům líbily (*lúbily*). Květ *drienu* na Slovensku mají při sobě nositi děvčata, která ráda „*drie-*

mají". Jdeli kdo na cestu; (v české pověře), ať si utrhne *vratičku* (vratič), pak se šťastně *vrátí*. *Libček* (malor. ljubistok, Ligusticum levisticum) udílí tomu, kdo se v něm koupává, způsobilost *zalíbiti* se; proto matky (české i ruské) dávají dceruškám libček do koupele, aby se v dospělém věku mužským líbily; nasvědčuje tomu i píseň maloruská:

Či ty v ljubistku kupavsja,
ščo tak mině spodobavsja?[1])

Son-trava (koniklec, Anemone pulsatilla) zjevuje dívkám *sen*. Na Ukrajině i Velké Rusi kladou si ji na noc pod podušku, aby se dověděly, co jim tajno.

Odolen, srb. *odoljan* (Valeriana offic., kozlík) pomáhá ženským *odolávati* mužům:

Da zna[2]) ženska glava,
što j[3]) odoljan trava,
svagda[4]) bi ga brala,
u pas ušivala,
uza se nosila. *(Srbská.)*

V srbské písni svatební dávají družičky nevěstě kytku z následujících květin:

Na ponesi svome sudjeniku[5])
sitnu kitu mirisli[6]) cvijetja:
miloducha, da se milujete,
karamfila,[7]) *da se ne karate,*
ljubičice,[8]) *da te često ljubi,*
da te ljubi, kad god[9]) se probudi.

Snad také v české písni jest *žalud* symbolem *žalu*:

Ach žalude, žalude,
jak jsi těžkej na dubě,
pod tebou se celičkej dub
k zemi ohýbe.

3. *Personifikace.* Pravili jsme, že Slovanovi veškera příroda jest živa, oduševněna. Strom nebyl mu pouhou rostlinou, nebrž živou bytostí. A poněvadž v nejdávnější mluvě rozeznáván u substantiv toliko dvojí rod, mužský a ženský, proto i zosobnělé předměty byly rodu buď mužského nebo ženského. Dub, javor, jasan byl symbol muže, lípa, kalina, růže symbol dívky; orel, sokol, slavík symbol muže, kukačka, vlaštovka, holubice symbol ženy a dívky. Slunce (ovšem tehdáž nemohlo býti rodu středního) bylo sličný mládenec, země byla v létě bohatá a štědrá máti, v zimě zakletá panna, měsíc slunců bratr, hvězdy družičky. Hrom byl mohutný a statný rek, který zabíjí draka (mrak), jenž drží v zajetí krásnou pannu (slunce). Personifikací hromu jsou národní bohatýři: u Rusův Ilja Muromec, u Srbův Marko kralevič, u Čechův Přemysl oráč; v pohádkách pak Lamželezo, Kulihrášek, Valibuk a jak se všichni ti hrdinové jmenujou, kteří vesměs vynikají silou ohromnou, ubíjejí draky a vysvobozují princezny. Jezdívají na boha-

[1]) zalíbil se. [2]) kdyby věděla. [3]) co jest. [4]) vždy. [5]) souzenému, t. ženichu. [6]) vonného. [7]) karafiátu. [8]) fialky. [9]) kdykoliv.

týrských koních, jichž ržání jest symbolem hromu a rychlý let symbolem větrův, a nosívají přetěžkou, několikacentovou zbraň (palici, mlat, meč — symbol hromového klínu). *) Sem patří též pověsti o Peciválkovi (slov. Popelvár), který dlouho se válí za pecí nebo v popeli, (symbol mračna), až najednou sebera se vyskočí na koně, dobývá zlatého vejce, prstenu a věnce (symb. slunce) a nabyv krásy a sličnosti (když se byl vykoupal *v čisté vodě*, podle pověsti slovenské) dostává krásnou princeznu za manželku. Personifikací blesku jest čiperný Paleček (rus. Malčik s palčik), jenž se ukrývá v koňské hřívě, pod hřibem nebo v kapse (symboly mračna) a z nenadání odtud vyskočiv bodá šídlem (bleskem) a mívá ohromnou sílu. Vrcholem pak těchto personifikací hromu a blesku jest mythický bůh *Perun*, syn praboha Nebe. Všecky symboly hromu a blesku, mračen a deště, o kterých jsme se zmínili, nalézáme soustředěné v jeho osobě. Jeho zbraní jsou meč a střely (symboly blesků), duha jest jeho lukem, mračna jeho oděvem; jeho brada a kadeře jsou oblaka, jeho dalekohřmící hlas — to hrom, jeho dech — to vítr, jeho semeno — to déšť. S Perunem už jsme se octli v oboru mythologie. — V pomyslech národa srbského jsou slunce a měsíc bratří a jitřenka jich sestra. Jitřenka žení svého bratra měsíce:

Z oblakův se doprosila blesku,
an jí pozval svatebníky švarné:
za kuma zval boha jediného,
za příkuma Jovana svatého,
za děvera Petra apoštola,
starosvatem Nikolu jmenoval,
průvodkyni Ohnivou Marii,
předním svatem svata Panteliju,
vozkou jim svatého Eliáše.
Když se jala dárky pak je ctíti,
dala *bohu* pánu *nebes výše*,
nadělila *Janu zimních mrazův*,
obdařila *Petra letním parnem*,
Mikuláši dala *vody s brody*,
Pantelínu tré planoucích *světel*,
průvodkyni žáhy a ohně,
Eliáši záblesky a hromy. **)

Zde patrno, kterak křesťanství pohanské názory obláčelo v roucho křesťanské, překřtívajíc bohy pohanské na jmena svatých a světic svých.

Personifikací mračen byly ženy oblakové; dešťová mračna posud nazýváme *báby*. Mléko jich prsů — to déšť.

*) Viz zajímavý spis Oresta *Millera*: Ilja Muromec i bogatyrstvo kyjevskoje. Petrh. 1870. Ilja Muromec 30 let seděl sedáčkem nevládna ani rukama ani nohama; až když přišli pocestní žebráci (symbol jarních oblaků) a dali mu napíti se vína (symbol deště), probudila se v něm síla bohatýrská, a on vydal se na cesty. Význam: jarní hrom nabývá síly, když povstanou dešťová mračna. — O *Přemyslu* viz tamže str. 226 sled. Přemyslův pluh = blesk, voli a hora, do níž se skryli a z níž voda vytéká = mračno. — Také kralevič *Marko* s počátku orá. Když naň přišli Turci, potloukl je pluhem a voly své pustil po hoře zelené. Viz *Erben*: Vybrané báje a pověsti národní str. 120. Marko rád pije víno (= déšť), má rychloletého koně Šarce a dvanácticentový buzdovan.

**) Siegfried *Kapper* v Květech 1867. Str. 223.

4. *Proměny* čili *přetvory* jsou opak personifikace. Lidé proměňují se buď v bytosti živé, ve zvířata, ptáky, rostliny, nebo v neživé, ve skály a kamení. Proměnění toto stává se buď samoděk, aneb zakletím. Vždy však jeví se v něm pěkná symbolika. Původ těchto proměn mohli bychom sobě vysvětliti asi takto: nejdříve bylo *porovnání*, a to se vyjadřovalo zhusta pouhým instrumentalem: Chrudoš „zařve jarým túrem“ (Ruk. kral.); u kněze Vseslava byla věští duše v těle, a on „v noč vlkom vyskaše“ (Slovo o polku Igor.); pěvec Bojan, slavík starého času, skákal „slaviju po myslenu drevu, letaja umom pod oblaky“, a když chtěl komu složiti píseň, tehdy rozbíhal se myslí po lese, „šerym vlkom po zemli, šizym orlom pod oblaky. (Tamže.) Podobně v národním epose ruském:

> Po temnym lěsam letat černym *voronom*,
> po čistu polju skakat sěrym *volkom*,
> po krutym goram tonkim, bělym *gornostajem*,
> po sinim morjam plavat sěroju *utuškoju*.

Z toho, tuším, vzniklo ponětí, že lidé mohou se proměniti v rozličné podoby. Tak vypravuje ruská bylina, že bohatýr Volch Vseslajevič z mládí naučil se třem „premudrostjam“: proměňovat se „jasným sokolom, sěrym volkom i gnědym turom — zolotyje roga“. Car Afromej, po svědectví byliny o Ivanu Godinoviči:

> Skoro vražbu činil:
> čistyja polja *turom* pereskakal,
> temnyje lesa *sobolem* proběžal,
> bystrija rěki *sokolom* pereletal.

Sestry jdou hledat bratra:

> Kak i staršaja sestra v morě *ščukoju*,
> a serednaja sestra v polě *sokolom*,
> a menšaja sestra v nebě *zvězdočkoju*. (*Velkoruská.*)

Dívka slibuje, že přijde s milým na vojnu, a když on se jí táže, co by tam dělala, odpovídá:

> Udělala bych se
> vlaštovičkou,
> snášela bych se ti
> nad hlavičkou.

V národních pohádkách obyčejně milenec s milenkou (hrdina s osvobozenou pannou) prchající před stíhající je zlou mocí proměňují se: on v šípek, ona v růži, on v rybník a ona v kachnu, on v louku a ona v růžový keř, ona v kapličku a on v pocestného při ní se modlícího, aneb, jako v české pověsti, v které matka s dcerou i s jejím milencem před hrozným otcem utíkají, mění se milenec v sněhobílou břízu, milenka v stříbroperou volavku a matka v šumivé rákosí.

Než i věci, které pronásledovaní za sebe házejí, proměňují se: kartáč v hustý les, hřeben ve vysoké hory, lahvice s vodou neb ubrus v širokou řeku a t. d.

Zakletím proměňuje se dívka v kukačku a javor, sestry v husy, synové v havrany a t. d.*)

5. S metaforami a proměnami souvisí *vyrostání květin a stromů na hrobě.* Nad jinochem roste „dubec dub" (Ruk. kral.), nad dívkou vysoká lípa, linda. Na hrobě milenců, jež byla otrávila matka ženichova, vyrostlý javor (nad synem) a bříza (nad nevěstou)

> a rasli,[1]) rasli, da i nachililisja,
> v městě veršočki zraslisja.[2])

A když

> vyjšla todi mati syna pominati,
> neljubu nevěstku ta proklinati;
> stali-ž ich mohily ta prisuvatsja,
> stav javir do berezi prichiljatisja.
> „Liboň že vy, dětki, věrneňko ljubilis
> ščo vaši veršečki do kupki schodilis." *(Maloruská.)*

Jesti zajisté mnoho něžné poesie v těchto proměnách. Slovan nechce věřiti, že by člověk mohl umříti a zaniknouti beze vší památky. Duše lidská musí žíti dále i po smrti: buďto ulétá bílou holubicí, anebo přechází do stromu či do kvítka na hrobě vyrostlého. Na hrobě matčině vyrostá libě páchnoucí mateřídouška; nad dívkou, kterou zavraždily vlastní sestry, vzrostla vrba, a píšťalka z ní uříznutá prozrazuje vražednice; nad sestrou, od zlé švakrové osočenou a od bratra nevinně zabitou, vyrostla vonná kvítka „smilje i bosilje", nad zlou švakrovou pak kopřiva s trním. Že tyto stromy a rostliny jsou živé a citem nadané, nejpatrnějším toho důkazem jest právě uveďená píseň maloruská: milenci i po smrti se milují, a nemohouce jinak, přichylují se k sobě co stromové na hrobě vyrostlí.

Ba vyskytují se příklady, že duše lidská žije střídavě v těle člověčím a ve stromě. Dle české pověsti žena jedna ve dne bydlela s rodinou, v noci pak odcházela její duše do vrby. Muž podťal vrbu, a žena v tu chvíli skonala. Ale duše její žila ve vrbě, z níž udělaná kolébka konějšila sirotka. A když sirotek dorostl a z vrboví dělal sobě píšťalky, matka mezi pískáním s ním rozprávěla. (*Erben* Kytice.)

I staly se tudíž stromy a květiny symboly života posmrtního. Podnes sazíme na hroby růže, rozmaríny, lípy a jiné stromoví. —

6. Nebude, tuším, od místa, doložímeli tuto některými příklady, kterak národ pouštěje tytýž uzdu své fantasii vykládá sobě *příčiny přírodních úkazův.* Jeviť se v tom mnoho důmyslu a poesie. Proč jahody nesytí? Na to odpovídají Slovinci:**) Děvčátko sbíralo jahody. I šel okolo pán Ježíš a zeptal se děvčete: „Cože to sbíráš?" — „Nic nesbírám," odpovědělo děvče. I dí jí pán Ježíš: „Když nesbíráš nic, nechť zůstane nic." — Proto jahody nic nesytí, kdyby se jich sebe více najedl. — Proč má hrdlička na krku pásek? Panna Maria postavila hrdličku ke kolébce, aby kolíbala Ježíška. Ale hrdlička nerada

---

[1]) rostly. [2]) srostly se.

*) Příklady viz u *Štúra:* O národních písních a pověstech, strana 48 sled. a 136—9.

**) Božena *Němcová:* Sebrané spisy, díl VIII. str. 4. násl.

kolíbala a tak nejapně se k tomu měla, že kolébku převrhla. Za to ji panna Maria ke kolébce přivázala. Posud má hrdlička na krku pásek. — Když bůh zemi stvořil, poručil ptáčkům, že si musejí zobáčky vykopati jamky, aby jim do nich voda vtékala a oni mohli se napíti. Ptáčkové vykopali si jamky. Jediný pták kováč (šoupálek) nechtěl kopat řka: „Já nebudu kopat, já bych si pěkný svůj zobák pošpinil.“ I řekl mu pán bůh: „Tedy z jamek vodu píti nebudeš!“ Proto nesmí pták kováč žízen svoji uhasiti, jen v čas deště; tu musí se přičiniti, kdeby jakou kapku v povětří uchytil. V létě když po dlouhý čas neprší, žízniv jsa prosívá za déšť: „Pij, pij, pij.“

A tu opět octli jsme se u *ptačí mluvy*, o které však, poněvadž bychom se uchýlili příliš daleko, nebudeme šířiti slov. Látku tuto sbírali svého času „Květy“, a p. Alfred Waldau, tuším, slíbil o tom vydati spis.

Takť i na jiné otázky odpovídá národní poesie: proč jest havran celý černý, a vrána poločerná, pološedá (*Erben* Báje 131); proč jest slepejš slepý; proč želva nosí na sobě štít; proč vrabec skáče, jakoby měl nohy svázané; proč má křivka zakřivený zobák a t. d.

II. Symbolika vyplývající z vnitřního spojení. Stůj noho! — Zde jsme se octli na prahu svatyně, v které uložena jsou nejhlubší tajemství tvůrčího ducha národního. Do této svatyně vkročiti, soušku s těchto tajemství odhaliti nepodaří se každému smrtelníku. Tisíceletí budovala tuto svatyni, a kdo ví, budemeli kdy s to, abychom ji do podrobna prohledali a proskoumali? Kdož nám vysvětlí a vyloží původ a význam všech národních *pověr?* Že to nejsou liché a jalové výmysly ducha pošetilého, o tom nikdo nepochybuje. Ale kde nalezti tu spružinu, která hýbala duchem lidským, když se tvořily, kde nalezti tu pásku, která tehdáž pojila symboly se skutečností? Kdo mi vysvětlí, proč zajíc přeběhnuvší přes cestu znamená neštěstí? proč bílé pruhy na nehtech (kvetoucí nehty) znamenají štěstí? proč může kolčava (lasice) člověka nafouknout? Mnohou takovouto otázku už rozřešila věda, ale ještě mnoho jich zbývá. Mnohé symboly dovede si ovšem i laik vyložiti. Pochopitelno, proč jest sokol symbolem mužské síly a smělosti, růže symbolem lásky a veselosti, dub symbolem statečnosti, jedle symbolem zármutku; proč havran zvěstuje neštěstí (děsný krákot a černá jeho barva); proč se zahánějí bradavice tím, že na niti se udělá tolik uzlíčkův, kolik bradavic a niť se zakope do země: když shnije, ztratí se bradavice. Jiné však symboly poskytují už větších obtíží. Proč kohoutí zpěv zahání zlé duchy? Chcemeli na tu otázku odpověděti, potřebí znáti, že zlí duchové jsou mračna a temnota, kohout pak, jenž ohlašuje příchod slunce, před kterým prchá tma, že se stal symbolem slunce i symbolem ohně. Slunce rozhání mračna i temnotu. Proč čáp nosí děti? Čáp maje červený zobák a červené nohy stal se rovněž symbolem ohně i blesku. Dům, na kterém usídlil se čáp, chráněn jest před ohněm i před bleskem. Sboříli se mu však hnízdo, vletí do komína, vynese odtud jiskru a zapálí. Nebo udeří do toho domu blesk. Nuže v pomyslech národa slovanského blesk zúrodňuje mračna a tudíž posílá na zem vláhu plodonosnou. V letních bouřkách snoubí se bůh hromu

a blesku s oblačnými děvami; jeho semeno kape na zem. Sloučením těchto představ vznikla pověra, že čáp přináší děti. Podobných příkladův mohli bychom podati hezkou řadu, než přestáváme na těchto pokynech.

Sem patří konečně *symbolické činy*, jichž význam jest na mnoze rovněž záhadný. Hospodyně ruská když sází zelí, uchopí se za hlavu volajíc: „Dej bože! čas dobrý, aby moje zelíčko se ujalo a ve hlávky skládalo, aby z kořene bylo kořenaté a z listu hlavaté!“ Potom sedne na zem řkouc: „Aby nerostlo vysoko, ale široko.“ Zasadivši je přitlačuje řádek kolenem a dí: „Aby bylo tuhé jako koleno.“ Dokončivši sadbu postaví na začátečním kraji řádku veliký hrnec dnem vzhůru, naloží naň kámen, přikryje bílým šátkem a mluví: „Aby zelí bylo tvrdé jako kámen, hlavaté jako hrnec a bílé jako šátek.“ V Čechách musí o posvícení každá hospodyně skákati hodně do výšky: jak vysoko skáče, tak vysoký vyroste jí len. Podobně děje se na Litvě. Těmto symbolickým činům každý snadno porozumí.

Tíže jest vysvětliti si, proč o svatojanských ohních házejí se ohnivá pometla do výšky, proč se ohně přeskakují, proč se pouštějí ohnivá kola s kopce dolů. Víme-li však, že v tu dobu slunce dostoupilo nejvyššího vrcholku dráhy své, snáze si obřady tyto vyložíme. Odtud kloní se slunce svahem k podzimu — proto kutálejí se ohnivá kola (symboly slunce) shůry dolů. — Když v létě dlouho neprší, oblékají Srbové nejkrásnější pannu v samou trávu a samé kvítí, vodí ji dům od domu a polévají vodou. Dívka ta slove *Dodola* a jest personifikací země: voda symbolem deště, jenž se tímto obřadem na zem svolává. — O velikonocích polévají na Slovensku hoši děvčata, aby byly čerstvy, čiperny a zdrávy. Voda — symbol deště, jenž veškerou přírodu osvěžuje a občerstvuje. — Podobný význam má švihání pomlázkou, vrbovým to proutkem (symbol blesku). — Když z jara poprvé zahřmí, chytni něco a zdvihej to, abys byl silný. Nejsilnější zajisté jest hrom. Říkáme o siláku, že jest silný jako hrom, že jest to pravý hromotluk. Srbové houpají se o sv. Jiří na dřínu, aby byli silni (tvrdé dřevo dřínové jest symbol síly).*) — Ruská děvčata o štědrý večer položivše na zem dvojitou voj od drožky vedou koně přes ni tam a nazpět: zavadí-li kůň o voje, bude jich muž zlý, překročí-li je, bude dobrák.**) Proč se tak děje, a na čem se to zakládá? Zachovala se nám zpráva o chrámě Svantovítově v posvátném městě Arkoně u baltických Slovanů. Svantovítovi byl zasvěcen zvláštní kůň, jenž chován při chrámě. Užívali ho k věštbám. Chtěli-li totiž podniknouti nějakou válku, anebo podniknouti cestu na moře, přikázali sluhům, aby před chrámem do země zatknuli tři páry kopí, stejně od sebe vzdálí, a na každý pár přivázali třetí kopí na příč. Před samou pak výpravou po slavné modlitbě vyvedl žřec koně za uzdu ze síně chrámové na to tré příčných kopí: jestliže kůň kráčeje přes ně pokaždé napřed pozvedl pravou nohu a pak levou, spatřovali v tom šťastné

---

*) Také staří Řekové houpávali se na stromech o slavnosti Dionysově, kteráž byla tak jako křesťanský svátek sv. Jiří slavností *jarní*. Viz *Schömann*: Griech. Alterthümer. 1863. II. 467.

**) *Sacharov*. Skazanija. II. 67.

znamení; pakli kůň i jen jednou napřed kročil levou nohou, bylo zlé znamení.*) V Štětíně měl Tříhlav vraného koně.

Tam kladli na zem devět kopí na loket od sebe vzdálí a vodili přes ně koně: překročilli je kůň všecky žádného se nedotknuv, bylo to znamením, že podniku kyne zdar, a naopak.**) Kůň byl původně symbol blesku a slunce a stal se pak attributem boha blesku Svantovíta a boha slunce Tříhlava. Klopýtnutí vůbec, jakož i upadnutí, znamená neštěstí.

Význam starodávných symbolův octl se během času v zapomenutí, když na jich místo nastoupili bohové (personifikací). Ze symbolův staly se pak attributy těchto bohův. Tak stali se kůň a kohout (původně symboly blesku a hromu) posvátnými zvířaty Svantovítovými, koza (původně symbol mračna) posvátným zvířetem Perunovým; tomuto byl zasvěcen i dub, ponévadž z jeho dříví dobýval se třením oheň (= blesk).

Na těchto ukázkách přestáváme. Vyskytá se ještě dosti zajímavých otázek, kterých jsme v článku tomto pro stručnost pominuli (na př. symbolika snův, pouštění kytic a věnců po vodě, rozčesávání vlasův a j.). Neběželoť nám o úplnost, nebrž o to, abychom pozornost badatelův obrátili ku předmětu, který jak se podobá, u nás posud leží ladem. A přece jesti to předmět nad míru lákavý a zajímavý, jenž nás uvádí do posvátných síní národního básnictví, v nichž tvůrčí duch slovanský uložil veškeré svoje poklady. A tyto poklady, jež otcové naši nevědomky zakopali, musíme my vnukové nyní pracně hledati; ale není to práce nevděčná.

O některých moderních otázkách ve fysiologii.

Podává dr. *Ed. Albert.*

III.***)

O trávení žaludečním vyskytlo se několik nových prací. R. 1860 konal Schiff řadu pokusů o trávení bílkovin v žaludku a dobral se výsledků, které měly ten podivný osud, že jich nikdo neuznal a nikdo nezavrhoval. Mlčelo se jednoduše o nich. Jen sem tam v učebných knihách byla o práci Schiffově malá zmínka učiněna. Ale nikomu nenapadlo, pokusy ty opakovati. A přece byly náhledy Schiffovy velmi důležité a zasloužily svědomitého zkoumání. Schiff totiž pronesl následující náuku: Strávilli žaludek ssavčí větší částku bílkovin, pozbývá síly ku strávení nové částky; aby té síly opět nabyl, musí se mu z krve dostati jistých látek, které sliznici žaludeční dráždí, aby opět pepsinu ze sebe vydávala; látky tyto nazval Schiff peptogenními; k nim patří předkem dextrin a některé částky extraktu masového. Nedostaneli se žaludku těchto látek, vyměšuje sice šťávu kyselou, avšak ku trávení bílkovin neschopnou.

*) Slovník naučný, čl. *Svantovit.*
**) Tamže čl. *Triglav.*
***) Viz *Osvětu* 1871, str. 415 a 481.

Věty tyto se srovnávaly velmi dobře s některými diétetickými zkušenostmi; jak známo, jest obyčejem začíti oběd polívkou (v které jsou extraktivné látky masové); sem tam se radí, jísti k masu chléb (jenž se proměňuje v dextrin).

Teprv v létě r. 1870 opakoval Fick*) pokusy tyto, aby pravost náhledů Schiffových zkoumal. Pokusy dějí se as takto: králíku, který as 20 hodin hladověl, vstříkne se as 1 gram dextrinu do krve; za 4 hodiny se zvíře zabije, žaludek vyřízne, sliznice stáhne, rozseká a poleje vodou studenou, v níž as 12 hodin stojí. Pak se přidá tolik chlorovodíku, aby bylo kyseliny 0·5 pct. Jiný králík slouží ku kontrole; děje se s ním totéž, jen že se mu do krve dextrinu nevstřiká. Nabudou se tedy dvě tekutiny. Každé se vezme stejná částka a přisadí se ke každé ku př. 6 gramů sražené bílkoviny z vejce slepičího; obě se postaví do teploty as 41°C a po jistém čase hledí se, ve které tekutině více bílkoviny stráveno jest. Schiff shledal, že trávení bílkoviny pravidelně bylo pokročilejší v tekutině vzaté od králíka, jemuž bylo dextrinu vstříknuto.

Jiná řada pokusů dělá se tím spůsobem, že se spůsobila králíkům píštěl žaludková a toutu se za živa do žaludku strkaly odměřené částky bílkoviny ve váčkách z jemné látky. Po jisté době se vyňaly a změřil se obsah bílkoviny zbylé.

Fick opakovav tyto pokusy shledal, že se mu nepodařilo to, co Schiffovi. Cifry, kterých se dopátral Fick, jsou zcela jiné, než kterých se dobral Schiff. Nemoha si tento odpor fakt vysvětliti, vyzval Fick Schiffa, aby sám se o tom pronesl.

Schiff skutečně odpověděl ihned**) a sice v ten smysl, že nové pokusy jej nutí, zastávati svou náuku naprosto. Mimo to shledal ještě několik nových okolností, na př. že při pokusech není lhostejno, jak silný je roztok látek peptogenních, že proříznutí nervu bloudivého má za následek nedostatek pepsinu atd. Dle toho třeba se připraviti na pokusy, jež jistě ze mnohých stran budou podniknuty, aby otázka tato byla rozřešena.

Snahu pracovníků vědeckých bude ještě podporovati okolnost ta, že stejným časem dána na denní pořádek otázka histologicko-fysiologická o žlázách pepsinových. Známý nám totiž Heidenhain***) vykonal minulého roku práci, která pro svou důležitost všeobecnou pozornost vzbudila a několik pracovníků ihned k zevrubnějšímu zkoumání přiměla. Dle posavadních náhledů děje se trávení bílkovin — jiných potravních látek žaludek sám nezažívá — tak, že se ze sliznice žaludečné vyměšuje jednak kyselina, jednak pepsin. Obojího je třeba, aby se bílkoviny rozpustily, t. j. zažily čili strávily. Pepsin pak, jehož v příčině naší blíže si všímati třeba, tvoří se ve žlázách pepsinových. Žlázy ty jsou naplněny buničkami, jež pepsin tvoří a periodicky ze žlaz vyvrhovány bývají, aby v žaludku, pepsin ze sebe vydadouce, zanikly. Na místě jich

*) Verhandl. der physik.-medic. Gesellschaft zu Würzb. Neue Folge. II. Band 3. Heft. S. 113.

**) Centralbl. für die medic. Wissenschaften 1871. Nr. 34.

***) Schultze's Archiv für mikroskopische Anatomie 1870 str. 368.

vyrostou nové buničky a potkají se s týmže osudem. Jesti tedy každá buňička malou továrnou na pepsin a zahyne, když užitek ze sebe vydala.

Heidenhain, jenž již dříve shledal, že žlázy slinové za doby své činnosti nabývají proměn histologických, obrátil se ke žlázám pepsinovým, zda se tu neděje cos podobného. V průběhu svého zkoumání však shledal, nejen že právě vylíčený náhled o odměšování pepsinu je nepravý, anobrž i že posavadní anatomické známosti o žlázách pepsinových jsou nedostatečné. Ve sliznici žaludku psího, ztvrzené v lihu, zbarvené karmínem neb anilinem a v glycerinu zkoumané objevil pod drobnohledem dvojí druh buniček: jedny, které posud známy jsou, zbarví se; druhé, o nichž posud nikdo známosti neměl, zůstávají bledé. Poněvadž buničky bledé povlékají celý vnitřek žlázy, nazval je Heidenhain „Hauptzellen", kdežto druhým dal jmeno „Belegzellen", poněvadž jen místy a sice na vnější straně oněch se naskýtají. Tento anatomický vynález hned nutil k fysiologické otázce, který z obou druhů buniček pepsin tvoří. Otázku tu hleděl rozřešiti Heidenhain tím, že zkoumal buničky za rozličných podmínek především tedy u zvířete vyhladovělého a u zvířete trávicího. Porovnávající zkoumání vedlo k tomu, že t. zv. „Hauptzellen" v době trávení mění svůj objem, svou optickou povahu a patrně i svou hmotu, poněvadž se silněji zbarvují. Bylo tedy na snadě domnívati se, že tyto buničky pepsin tvoří a odměšují, kdežto druhé snad k odměšování kyseliny slouží.

Domněnku tuto podporovati bylo úkolem práce, kterou v dílně Heidenhainově podnikl Ebstein.*) Již as od 40 lét známo je, že v žaludku jsou žlázy dvojí, jednoduché a laločkovité; oněm se přičítal úkol, že tvoří pepsin, těmto, že pouhý sliz odměšují. K těmto žlázám slizovým, jež se v části vrátníkové nalézají, zaměřil svůj pozor Ebstein, aby se dopátral, zdali buničky v nich se nalézající jsou jednoho či dvojího druhu, a jsouli jednoho druhu, zda se rovnají hlavním buničkám Heidenhainovým, či nic. Výsledky tohoto zkoumání byly tyto: V části vrátníkové jsou žlázy, které vesměs jen jeden druh buniček, a sice válcovitých, zdržují. Reakce, kterou sliznice v těchto místech dává, je u zvířat vyhladovělých kyselá. Buničky sláz slizových podobají se nejvíce hlavním buničkám Heidenhainovým; obojí zdržují v sobě nejen bílkovinu, nýbrž i nuclin; v době zažívání se protoplasma buniček ve žlázách slizových silně zatemní, buničky scvrknou a chování jich se k anilinu, srovnávající se s buničkami hlavními (Heidenhainovými), nasvědčuje tomu, že v této době jsou bohaty na bílkovinu. Dobudeli se ze žláz slizových tekutina zažívavá, ztráví se v ní bílkovina a roztok dává tutéž reakci, jako při trávení tekutinou nabytou ze žláz jednoduchých, pepsinových. Ze všeho toho soudil Ebstein, že žlázy, kterým se posud dávalo jmeno žláz slizových, jmena toho nezasluhují, a navrhoval, aby se nazývaly „složitými žlázami pepsinovými".

Druhá práce, kterou Ebstein s v. Brunnem podnikl, je čistě fysiologická. Otázka, kterou si oba položili, zněla, zdali anatomické proměny, jež se na buničkách pepsinových spatřují v době trávení,

*) Schultze's Arch. 1870 str. 515.

záleží na mnohosti pepsinu. Pokusy v tom směru podniknuté měly neočekávaný výsledek. Ať se sliznice z kterékoli doby trávení vzala, měla vždy tutéž sílu zažívací. Zkušenost tuto nelze snadně srovnati se značnými proměnami, kterých buničky nabývají. Vzpomenutí zpytatelé vykládají to takto. Při trávení berou buničky pepsinové stále do sebe bílkovinu a tvoří z ní pepsin; avšak rychlost, s kterou se pepsin tvoří, nestačí té rychlosti, s kterou se bílkovina vnímá, takže ke konci trávení zbyde v buničkách jistý přebytek bílkoviny, který se v době prázdné pomalu přetvořuje v pepsin. Tím spůsobem se v celém průběhu trávení udržuje mnohost pepsinu na maximalní výšce. Že se tento výklad nemůže uvesti ve srovnalost s náhledy Schiffovými, je patrno. Vzpomenutých pracovníků nezůstalo to tajno, i vykládali spor tím, že methoda jejich byla dokonalejší nežli Schiffova.

Práce tyto ze školy Heidenhainovy se brzy dožily pochybností a odporu. Přede všemi vystoupil proti nim Rollet s velmi opatrnou a důkladnou kritikou, spolehající na obšírném samostatném zkoumání.*) Po důkladném mikrotopografickém popisu žláz obírá se Rollet s obojím druhem buniček a nazývá je, aby neprejudikoval již názvem, delomorfické (jevnotvaré — Belegzellen) a adelomorfické (skrytotvaré — Hauptzellen). Moha úplně potvrditi udání Heidenhainovo o proměnách buniček adelomorfických v době zažívání, připouští, že se jistě tyto buničky při trávení chovají velmi činně, avšak o buničkách delomorfických má náhled, že se pohybují, že nejsou tedy vázány na místo tak, jak Heidenhain předpokládal. Hlavní námitka proti Heidenhainovi však je vážena ze zkoumání žaludku žabího. Ačkoliv jest v něm jen jeden druh buniček a sice takých, které se rovnají Heidenhainovým Belegzellen, přece možná z něho dobyti tekutiny, která bílkovinu velmi zdařile tráví. Vedlo by nás to s cesty, kdy bychom všecka udání Rolletova uváděli; stačiž podotknouti, že Rollet některá fakta, jež Heidenhain pozoroval, neuznává, jiných váhu pak popírá.

Heidenhain se ozval proti Rolletovi nedávno**) a hájí vesměs svého dřívějšího udání. Avšak z jiné strany se mu dostalo nového odpůrce. V červenci letošního roku podal Brücke vídeňské akademii zprávu o práci, kterou ve fysiologickém ústavě vídeňském provedl p. Friedinger. Výsledek práce této, posud neuveřejněné, odporuje Heidenhainovi přímo. Dle Friedingera pochází pepsin z delomorfických buniček Rolletových (Belegzellen u Heidenhaina) a důvody toho opírají se o zlepšenou methodu vyšetřovací, která je prázdna těch omylův a nedostatků, jež vytýkati dlužno zejmena práci Ebsteinově.

Uvedené příklady snad postačí, aby se ukázal aspoň částečně obor myšlenkový, jenž zabývá fysiology nynějšího věku v dobách právě přítomných. Volili jsme jen ukázky, laiku vzdělanému srozumitelné. Časem

*) Centralblatt, 1870, č. 21 a 22. — Untersuchungen aus dem Institute für Physiologie in Graz. 2. Heft 1871.
**) Schultze's Archiv. 1871. 3. Heft.

bude lze i v těchto listech podávati úplné a podrobné přehledy stavu, v jakém věda fysiologická během jednoho nebo více roků se octla. Ne snad zpytatelé, znatelé a specialisté mají z takých přehledů vážiti, ale ti, jichž povolání to vyžaduje, aby sobě věci všímali. Tak ve příčině naší každému venkovskému lékaři bude vítáno, shledáli v *Osvětě* čas po čase rozhled o pokroku v přírodopise, silozpytu, lučbě, fysiologii atd., jenž v rouše českém obsahoval by důkladnost i úplnost. Rovněž bude u technika, učitele atd. Prozatím museli jsme se obmeziti na ukázky, z nichžto vysvitá, jak bujará i čilá práce panuje v oboru vědy fysiologické. Než totiž podané *v Osvětě* články dokončeny byly, vyskytly se mezi tiskem zase již práce nové, jednající o těch věcech, které jsme na ukázku podali.

Tak v posledním čísle Pflügerova „Archiv für Physiologie" vyskytuje se práce dra. F. Riegela z Würzburgu. jež čelí proti náuce Heidenhainově o regulaci tepla zvířecího. Sami jsme podotkli, kterak náuka tato, která jinak mnohostrannému bádání cestu razí, má některé nedostatky, týkající se i methody i logiky. V obojím směru i Riegel vede útok. Ba nad to Riegel popírá i pravdivost fakt. Hlavní věta, že dráždění nervů citových má za následek snížení teploty krevní a zvýšení tlaku v cévách krevních, popírá Riegel naprosto, udávaje, že pokusy jeho neměly toho výsledku. Znajíce věc ze vlastních pokusů, troufali bychom si tvrditi na ten čas tolik, že Heidenhainova náuka má nedostatky, Riegelovy námitky však že též pokulhávají. I není pochyby, že vzroste o této otázce obšírná válka literární, vedená perem, thermometrem, manometry, thermoelektrickými nástroji, elektrickými bateriemi atd., v nížto padne úžasné množství psův a králíkův.

Snad se mnohý zeptá, kterak možno i fakta popírati. Tomu budiž dáno v odpověď: Pokusy tohoto druhu dějí se na zvířatech kurarisovaných. Kurare však jest jed rozličného složení. Na teplotu zvířecí má ten účinek, že tato klesá. Avšak klesá rozličným chodem. Loňské vlastní pokusy nám jinak šly než letošní. Heidenhain ve Vratislavi a Riegel ve Würzburgu nemají snad týž preparát. Mimo to se zvířata v zimě a v létě chovají jinak. Konečně i chlévy, v nichž se psi a králíci chovají, nejsou beze vlivu. Pravda tedy, nežli na jevo vyjde, má potřebí času. A mnoho práce, mnoho péče potřeba, nežli pokusy na rozličných místech, pod rozličnými výminkami konané, se tak dalece srovnávají, že ve hlavní věci shoda, ve věcech sporných pak příčina nesrovnalosti se nalezne, a všecko žádoucím spůsobem se vysvětlí.

I v jiné otázce, týkající se dráždivosti míchy, byly za té doby, kdy předešlé články psány a tištěny byly, nové práce na jevo vynešeny.

Ústav Ludwigův v Lipště, jenž za vedení mistra Ludwiga nejvýtečnější práce fysiologické podává, posledního času byl dějištěm dvou zkoumání sem spadajících. Jak na místě patřičném udáno, týkala se otázka toho, zdali možná míchou dráždění motorické, centrifugální vésti. Jdeli míchou i *centripetální* podráždění, o tom ani pokus vážen nebyl. Originálnost ducha Ludwigova razila dráhu i zde. Dr. Dittmar provedl za návodu Ludwigova praci, která dokazuje, že drážděním míchy možná zvýšiti tlak krve. Tím je otázka rozluštěna již v jednom

směru. Práce dra. Mieschera je věnována bližšímu prozkoumání této otázky a měla ten výsledek, že dráhy, kterým se dráždění toto béře, možná lokalisovati. Bližší té věci vysvětlení by jen znalci bylo srozumitelné.

O pudu zvířecím.

Napsal dr. *Josef Podhajský.*

Slovutný filosof a obnovitel vědy svého času Des-Cartes domníval se, že nelze víru v nesmrtelnost duše a vědomí o lidské důstojnosti proti nevěře lépe uhájiti, než udělením plemeni lidskému zvláštní výsady, na jejímž základě by člověk jediný se směl považovati za tvora nesmrtelnou duší a rozumem nadaného; zvířata pak by dlužno bylo pokládati za pouhé stroje samohybné bez duše, řízené zákony nutnosti, ve přírodě hmotné obecně platnými, asi tak jako loď bývá hnána parou. „Kromě bludu těch, kteří popírají bytnost boha," praví Des-Cartes, „nic slabé hlavy s cesty ctnosti tak snadno svésti nedovede, jako myšlenka, že má *duše zvířecí* tutéž podstatu do sebe jako duše naše, a že se tedy po smrti nemáme ničeho více nadíti a obávati než mouchy a mravenci." Tyto a podobné obavy *Leibnitz* nikterak nesdílel, naopak „shledal, že duše zvířat a jich představy nikterak nejsou na závadu nesmrtelnosti duší lidských, ano abychom dovodili, že nesmrtelnost v přírodě samé se zakládá, prý nám právě nic neposlouží lépe než víra, že všechny duše jsou nepomíjející."

Znamenitý pokrok přírodovědy a filosofie dokázal to, že dotčené učení Des-Cartesovo se jen historickou památkou stalo. Vidímeli rozšlápnutého červa se svíjeti, přičítáme to jeho bolesti, slyšímeli psa úzkostlivě štěkati ještě dříve, než naň dopadla napřažená hůl, soudíme dle sebe, že zná pes účinky pádného nástroje, jako dítě zná tíži ruky otcovy. Zvíře poznává návodem zkušenosti svůj prospěch a škodu, vyhledává onen, střeže se této, zkrátka *jeví duševní činnost ba nezřídka i soudnost, řídící se týmiž zákony, kterým jest podrobena duše naše.* Kdy by neměly zákony psychologické platnosti obecné, nemohli bychom o duševním stavu zvířat ani platný soud pronesti pro nedostatek spolehlivého měřítka a vodítka; mohli bychom si ku př. mysliti, že štěkot bitého psa jest výrazem pocitu radostného.

Jelikož naše psychologie se nezná k dřívějšímu učení o vrozených určitě omezených mohutnostech a úkonech duševních, žádá důslednost, aby ani rozumnost nebyla považována za výhradný statek člověka, nýbrž za statek obecný, jehož se podlé svých sil ovšem nestejnou měrou může dodělati každý živý tvor. Přes to přese všecko nejsou mnozí učenci doby novější ochotni, zvířeti jeho přirozené právo úplně vrátiti, a člověka dotčené výsady zbaviti. Vedlé učení těchto jest prý rozumnost specifický znak člověka a řeč fysický její výraz. Zvířatům udělují sice dovednost a schopnost, aby se naučila všelikým mechanickým pracím, aby vykonávala určité úkoly denní *pořádkem obvyklým*, avšak soudnost jim upírají. Tak prý možno vycvičiti orangutana k obsluze

v domácnosti, ve štípání dříví, v strojení na stůl atd.; ale všechny duševní úkony zvířete prý se zakládají na mechanickém sdružování se představ často opakovaných, nedosahujíce nikdy stupně rozumnosti a vědomí.

Majíce o tom uvažovati, musíme dotknouti se některých základních vět psychologie. Předměty světa působí na naše smyslové ústrojí a vzbuzují tím v duši dojmy, jimžto říkáme pocity; sáhnouce ku př. na kamna máme pocit tepla, dívajíce se na obraz máme pocit zrakový. Pocity jsou jednoduché tedy nedělitelné stavy duše a porovnati bychom je mohli s atomy prvků lučebných; jsou stavivem, z něhož činnost duševní vyvádí budovy myšlenkové. Dojem smyslový potrvá sice jen tak dlouho, pokud vnější dráždidlo na ústrojí působí; ale neztrácí se veškera stopa po něm z mysli, když zevnější popud již působiti přestal, nýbrž může býti v mysli (ač s jasností menší) obnoven či *představován*. Představy současné splývají ve skupiny, jelikož jednota duše nenechává své stavy, své plody, osamotnělé; ku př. představy o barvě, podobě, vůni růže splývají v jediný celek, který zase při příležitosti do vědomí vstupuje. Jiné se obnovují co články řetězu či spojité řady touže posloupností, kterou se dojmy původní u vědomí objevovaly; tak nám uvádí paměť zvuky nápěvu, slova věty týmž pořádkem po sobě, jak jsme je po prvé slyšeli, jakmile si jen na první členy vzpomeneme, Časté opakování téléž řady představ jest základem zvyku a úkony duševní zvířat záleží prý také v sledování představ sdružených z husta pořádkem nahodilým. Připouštíme, že se to velmi zhusta stává: když se vozka třikrát po sobě i s povozem v hostinci při silnici stavil a po čtvrté usnul, koně ubírali se známou cestou zas přímo ve dvůr hostince. Zajímavý kousek pozoroval Huber při jedné housence, která si pletla pavučinu složenou ze 6 souměrných částí. Vyndána ze své pavučiny, kterou byla z polovice zhotovila a položena na jinou, v níž nalezla již 5 dílů hotových, nechtěla tomu nikterak uvěřiti, že by její práce byla tak daleko dospěla, i dala se znova do pletení 4., 5. a 6. dílu, tak jako by pokračovala jen v prvotné své práci; ale při tom z počátku jevila patrnou pomatenost.

Pokud se živočichové pohybují po vyšlapaných cestách zvyku dle lidského návodu, pokud se řídí průběhem představ neuvědomělých, můžeme je nazvati automaty. Jak ale budeme vykládati zjevy života jejich ve stavu divokém, kde sama sobě jsou zůstavena? První kroky dítěte řídí starostlivá matka, zvíře je záhy své vlastní péči odevzdáno, bez zkušenosti, potravy i příbytku u prostřed přírody jemu namnoze nepřátelské. Podle běžného učení není v tom zvíře tak zle, ba může se honositi jakousi předností před člověkem, jehož rozum velmi zvolna se probouzí, kdežto prý zvíře jak obrněná Minerva z hlavy Jupiterovy vystupuje na jeviště světové s dovedností již úplně dospělou: *s pudem*, který je sice jen slabou náhradou za rozum zvířeti odepřený, za to ale jměním bez práce nabytým, poněvadž *vrozeným*, po rodičích zděděným.

Posviťme si na tento pud z blízka. Nejdůslednější bylo by, všechny duševní zjevy zvířete přičítati pudu, který by pak byl zjevením povahy a podstaty duše zvířecí, pokud se prozrazuje v činech; v ohledě subjektivním byl by to zákon, jímžto živočich je puzen či doháněn bez

vůle a vědomí k činům, jemu a pokolení jeho prospěšným. Jako gravitace zemi k slunci pudí dle neproměnných zákonů nutnosti, do veškeré hmoty od prvopočátku vložených, rovněž snad pobádá přirozenost zvíře ke kroku prospěšnému sdržujíc je, aby se nedostalo na bezcestí. Jednou odporoučí ptáčkovi červa za potravu, zapovídá mu zrní; na podzim mu šeptá, aby opustil kraj rodný a táhl daleko na jih, kde oranže kvetou; jindy housence radí, aby si dle předložného vzoru pletla zámotek, z něhož po krátké metamorfose vyletí co tvor sobě samé nepodobný; lososa poučuje, aby jikry své nekladl na hluboké dno mořské, jelikož by tam pro nedostatek účinných paprsků slunce nemohlo býti jeho plémě k životu probuzeno, že musí tedy vyhlídnouti svému potomstvu lůžko v mělčinách řek a stůj co stůj se vymrštiti přes jezy atd.

Především nikdo se asi k tomu neodhodlá, vztahovati pud ku všem duševním zjevům zvířat, anať mají smyslová ústrojí našim podobná; dle zákonů o analogii musíme tedy uzavírati, že i ona mají pocity jako my vzbuzené předměty vnějšími. Pokud stačí naše psychologické zákony k výkladu zvířecích spůsobů, nemáme příčiny podkládati jim nějaké neznámé x, pudem nazvané. Jaguar chtěje se přeplaviti přes řeku, v které se zdržují kaimanové, dělává hlučný povyk na břehu, patrně proto, aby z ní vylákal nepřítele z dřívějších půtek známého a nemusel s ním teprv ve vodě podstoupiti nerovný boj. V severní Americe žijí dva druhy vlků; jeden krátkonohý těla složitého, který dáví ovce, a jiný švihlý dlouhonohý, jenž pouštívá se za jeleny. Máme sobě mysliti, že jednomu jest vrozena představa ovce, druhému jelena, či se domnívati, že jednoho vybízí obratnost a prudkost, by stíhal rychlonohou kořist, že ale druhý si nechává i sebe větší chuť na jelena proto zajíti, poněvadž zkušeností nabyl jistoty, že mu nelze dohoniti ho? — Chcešli vlaštovici, která hejno svých družek svolává, aby jí pomohly zalepiti úsilím otvor do hnízda, do něhož se vetřeli vrabci, považovati za automata, pak i člověka, který zloděje do sklepa se vetřevšího zavřením dveří zatýká, za automata pudem vedeného prohlásiti musíš.

Za nepodstatnější známku přirozenosti dlužno považovati neproměnnost. Mluvíme o ní vůbec jen tenkráte, když neznáme jiného pramene, z kterého by byl mohl živočich té či oné vlastnosti *znenáhla nabyti*. Přičítáme to ku př. *přirozenosti* zárodku, že nemůžeme z vejce kanárčího nižádným spůsobem vypěstovati střízlíčka neb ptáka jiného druhu; a kdy bychom i připustili, že se fysická povaha dle učení Darwinova velmi znenáhla mění, učení o proměnnosti pudu spočívajícího na nedílných a neproměnných (co do obsahu) názorech bychom museli na prosto zamítnouti. Že může had svléknouti kůži, aby nabyl nové, to chápeme, ale jakým procesem by představa o ovci přešla v představu o jelenu? Podlé toho by tedy žádný spůsob živočichů, o němž se dá dokázati, že se časem mění, neb i zcela odnaučen býti může, nepatřil mezi zjevy pudu. Stěhování se ptákův na podzim do krajův jižních nemůže tedy spočívati na pudu, poněvadž ochočený čáp, i když ouplné volnosti požívá, nejeví žádnou touhu, přivtěliti se ku svým soudruhům nad jeho hlavou k jihu táhnoucím. Za podivu hodný pud se obyčejně vyhlašuje při včelách shánění špíže na zimu, a přece včely na ostrovech antillských med nesbírají, poněvadž v těchto krajích i zima jim posky-

tuje potřebnou potravu. Kdy bychom dle vytknutých zásad probírali pudy domnělé, zbylo by jich konečně velmi málo pro obor *přirozenosti*.

Ale dejme tomu, že bychom i jen o jediném zjevu sobě nevěděli rady, kde hledati jeho původ, jelikož by se nedalo dokázati, že spočívá na návodu jiných, neb na zvyku neb zkušenosti živočicha: budeme jej přičítati *vrozenému* pudu, položíme místo jedné neznámé veličiny jinou? Připustíme ku př. že bourci, který nikdy nebyl učen pletení zámotku, vzor jeho také nikdy neviděl, jest o něm a účeli vrozena představa, která jej ve vlastním prospěchu k dílu nutká? Nikoliv. Filosofie již se dávno vymkla učení Platonovu, Descartesovu, Leibnitzovu a p. o vrozených ideách; zásluhu o to mají před jinými *Locke* a *Herbart*. Není zde místa, abychom šířili slov o bojích v té příčině svedených; podotýkáme jen, co nutného.

Vědomí naše dává o tom svědectví, že máme na mysli představy obecné, ku př. formy geometrické, pojmy o podstatě, zásady theoretické i mravné, které se nemohou vykázati původem ze světa vnějšího; dotčení filosofové je tedy vložili co odvěký majetek do duše samé. V té příčině však se opřel Aristoteles Platonovi, a Locke jal se dovozovati, že bedlivým přihlížením k dějům a úkonům duševního vnitra se nám podaří, *nenáhlé tvoření se* domnělých vrozených představ stopovati, že tedy jsou plodem jednak představ smyslových, jednak činnosti duševní. Leibnitz sice proti nedostatečnosti Lockova učení brojil, však Herbart dokončil dílo anglickým sensualistou počaté a rozboural důkladně učení o vrozených představách. Rozumí se samo sebou, že tyto jsou tím také vyloučeny z duše zvířecí.

Uznámeli na základě obecně platných zákonů psychologických nutnost, popírati generickou různost duševní podstaty při člověku a zvířeti, musíme důsledně připustiti, že jsou i přirozenosti lidské přimíchány pudy, kterým člověk nikterak odolati nemůže; avšak tím jest volnost vůle a příčetnost silně zviklána. O pyromanii či paličství, kleptomanii čili krádeživosti a o jiných mnohým lidem prý vrozených vlastnostech bylo již dosti psáno a mluveno. Kleptoman při činu polapený by se potřeboval před soudem jen dovolávati své *přirozenosti*, poukazovati k tomu, že i straka, krkavec nemají zlého úmyslu zanášejíce do svého hnízda lesklé věci: a spravedlivému soudci by nic nezbývalo, než s úctou vzíti k vědomosti *zákon přírody* nade všechny zákony lidské vyvýšený, a kleptomanovi dovoliti, by svůj „pud“ provozoval dále.

Darwin ve svém díle „O původu druhů a rodů“ dovozuje, že potomci ústrojných bytostí dědí po rodičích podstatné známky, odchylujíce se od těchto jen znaky vedlejšími, barvou, velikostí a p. Čím delší řadou potomků některá známka dědičnou se stala, tím stáleji se objevuje při potomcích následujících, a naopak známka nahodilá, zvláštnost poprvé se objevující snadno se setře a u potomků zhusta zcela zaniká, ale jindy také ona dědičnou bývá. Jeli zejmena odchylka od povahy rodičů novému jednotlivci v jakémkoliv ohledě prospěšná, ku příkladu dostaneli mezi 1000 včelami jedna sosadlo o něco delší, k dobývání medoviny z kalichů bylin spůsobilejší, pomáhá tato zvláštnost k vítězství při zápasu o život, jednotlivec jí obdařený uhájí snáze svůj život než jeho soukmenovci, jimž se té výhody nedostalo. Příroda

sama si tedy odchovává nejschopnější živočišstvo. Takto zdokonalený a se svým plemenem vítězně závodící tvor nalezne spíše příležitost, alespoň jednomu z četnějších svých potomků svou zvláštnost dědičně vštípiti a jej tím nad jiné spůsobilejším učiniti. Během mnohých set a tisíců let známka původně nahodilá nabývá trvalosti, druží se ku znakům stálým a je základem nového tvořícího se druhu. Z hromadění takových odchýlek dovozuje Darwin společný původ všech odrůd téhož druhu, všech druhů téhož řádu atd., i shledává konečně, že všechny živočišné tvary se dají odvoditi od 11 tvarů základných. Za odůvodnění této velkolepé myšlenky, za odhalení roušky, která do té doby tajeplný původ různých tvarů ústrojných zastírala, bude věda Darwinovi věčně povděčna; ale jeho domněnka, že i podstata určitých pudů dědičnou bývá, a jen nepatrným změnám na zevnějších příčinách závislým podléhá, nesrovnává se s pravdou.

Kdy by Darwin byl dokázati hleděl, že pud jest nezbytný plod či účinek tělesného ústrojí, že se tedy účastní znenáhlých změn těla alespoň spůsobem nepřímým, pak bychom alespoň základní myšlence uznání svého odepříti nemohli; ale tak tomu Darwin nechce rozuměti, klada stále důraz na *dědičnost* vlastností duševních, na ústrojí tělesném nezávislých: „Jak dokonale bývají krotké pudy na potomstvo přenášeny a jak podivně se zhusta spolu mísí, zcela určitě vystupuje na jevo při křížení rozličných plemen psů. Tak působilo křížení se psem řeznickým po mnoha pokolení na odvahu a vytrvalost chrta, a křížení s chrtem vštípilo celé rodině psů ovčáckých náklonnost k stíhání zajíců. . . . Krotké pudy bývají mnohdy považovány za následky dlouhého a uměle vštípeného zvyku, nemyslím ale, že jest tomu tak. Zajisté že nikdo na to nepomýšlel a o to se nepokoušel, purclíka učiti kotrmelcům, jež dělají dle mých zkušeností též holubi mladí, kteří ještě nikdy neviděli jiné metati kotrmelce.“ . . .

Tak píše Darwin. Nikde nevykládá určitě, jak sobě myslí dědičnost pudu, v čem podstata jeho se zakládá, jeli ku př. chrtovi vrozena *představa* zajíce, neb *snaha* stíhati pouze zajíce neb stíhati vůbec každé čtyrnohé zvíře. Z jeho pojednání o pudu ale můžeme vyčísti, že přičítá zvířatům vrozené představy ku př. kuřatům představy psů a koček — i snahy ku př. některým psům snahu lovčí, i náklonnosti, jako holubům náklonnost metati kotrmelce ve vzduchu. Že učení o vrozených představách nemá v nynější psychologii místa, o tom jsme se již zmínili; snahy pak nejsou samy o sobě nic skutečného, nýbrž jsou závislé na poměrech představ. Tyto se totiž *snaží* nabyti co největší jasnosti, možnoli to, jasnosti pocitu. Snaha pak se nevztahuje k představám neznámým — „ignoti nulla cupido“; pojmu její se dá od představ v myšlenkách odloučiti, ale bytost nezávislá jí nepřísluší. Jako neobstojí forma bez tělesa, pohyb bez hmoty, stín bez světla, tak neobstojí ani snaha bez představy.

Vykládaje o pudu nebyl vůbec Darwin tím velikánem, jakým se co přírodozkumec osvědčil; na tomto poli dařilo se mu asi tak, jak obru Antéovi v cizině, an ssál sílu jen z půdy vlastenecké.

(Dokončení.)

Rozhled ve dramatě francouzském.

Podává *František Zákrejs.* *)

Rozvoj francouzského dramatu před r. 1848 dělí se na tři, zcela určitými mezemi vytčené doby. První z nich sáhá od počátků divadelního umění francouzského až do vystoupení Jodellova a zahrnuje léta základů národního dramatu až po jeho zabočení na půdu jinonárodní; druhá zaujímá děje jedněmi klasickým a jinými pseudoklasickým zvaného dramatu od Jodella až do vystoupení Viktora Huga; třetí konečně, doba to nových, z části v národnější proudy vnikajících směrů, končí dvěma důležitými momenty zcela opačného významu, únorovou revolucí čili druhou republikou a prosincovou revolucí čili druhým císařstvím. Ostatně rozumí se samo sebou, že každá z těchto dob vrhá světlo i stíny ještě též v období po ní následující.

Jakož cílem dějin každého umění jest podati názor o tom, pokud toto umění vyplňovalo a vyplňuje své osvětové poslání, bude snahou této i příští stati, aby v hlavních obrysech vyznačila, kterak francouzské divadlo na zvelebení duševního pokroku působilo.

I. *Prvotiny francouzského dramatu až po Jodella.*

Počátkové francouzského divadla vyrůstali v pěti letorostech; jedině jedna z nich, totiž hry provençalské, vypučela v romanském jihu, ostatní čtyři vzaly vznik ve franckém severu. Dvě z těchto, *mysterie a morality* náleží dle jádra v obor vážný, a dvě — *frašky* (farces) a *šašky* čili šibřinky (soties, sotties neb sottises) v obor komický. Pojednáme o nich o každé několika slovy.

1. Provençalské hry. Poněvadž drama srostlé jest ze dvou živlů: z básnictví výpravného (mužského, epického, objektivního), z básnictví zpěvného (ženského, lyrického, subjektivního), poukazuje již samo jeho ústrojí k tomu, že, máli dramatická poesie dostoupiti značnější výše, před tím jak epické tak lyrické básnictví náležitě vyvinuto býti musí. A dokladem této pravdy jsou děje vzniku starověkého i středověkého divadla. Tak se tedy oba onyno druhy poesie — výpravný i zpěvný —, které bez pochyby *za prvotného* básnění pouze méně organicky do sebe vplývaly, *v nejpozdějším* druhu poesie, v dramatu, sloučily v jedno tělo a v jednu duši.

*) Viz *Osvětu* 1871, str. 619.

Avšak přes to v obou věcích, antickém a novoevropském, jest spíše přec více zásluhou básnictví lyrického než epického, že vzešly prvotiny dramatu: tak jsou zárodkem starořecké tragedie a komedie hlavně lyrický paian a dithyrambos; jakož i mimetický hyporchem (taneční zpěv) pokud se jevil *podobením děje*, při čemž zaznívala hudba, poesii se *podřizující*; a tak povstaly začátkové francouzské dramatiky ze zpěvné troubadourské poesie provençalské, nejstaršího to novoevropského umělého básnictví, jevícího se hlavně ve třech podobách: co *kansona* (milostná píseň), co *sirventes* (píseň služebná, buď pochvalná nebo kárací) a co *tensona* (zápasní píseň).

Jak již jména těchto básnických druhů naznačují, mohla dramatika vzniknouti přirozeně nejspíše z posledního jich, z tenzony. Tenzona, jsouc vlastně poetický turnaj, o sporných, dámami vytčených otázkách milostných, byla zajisté již sama v sobě dialogem o dvou, ač zpěvným a také zpívaným i hudbou doprovázeným; tím pak, že rozhodnutí sporu žertem se vznášelo na soud ženského neb i mužského rozhodčího, přešla tenzona v dialog o třech. A též sám ráz vznešených kruhů vysokého panstva, v kterých měla kořeny i pěstovatele troubadourská poesie, podporoval vývoj provençalské dramatiky; bylyť předními společenskými jejich význaky u mužských dvornost, lichocení dámám, rytířskost (courtoisie, galanterie, chevalerie) a u krásek tím probouzená zálibnost, vše to význaky, které mají silné herecké jádro v sobě.

Avšak vlastní prvotiny divadelních představení ukazují se u zvláštního výstřelku troubadourského básnictva, totiž *jongleurů* *). Bylo totiž pokládáno za nečestné, aby troubadour svou přednášku sám provázel na nástroji, a proto s sebou na umělecké cesty brával troubadoura méně hrdého a citlivého, t. jongleura. Tito jongleurové kočovali též na svůj řád, později bez pochyby také v organisovaných tlupách, pějíce i hudouce po hradech i obcích a provozujíce mimo to as jako naši komedianti tělocvičné hry, komické scény i hádky a pantomimy. Těchto podniků účastnily se též ženské (jongleresses). Když pak tyto zábavné hry z jihu na sever, do Paříže, přesazeny byly, vzbujněly v její půdě tak, že bývaly stíhány častými zákazy a vypovídáním.

To byly zárodky, v mnohém ohledu zajisté nízké. Bylo potřebí, aby se jich zmocnila básnická ruka. To se stalo právě opět provençalskými poety. Nejznámější z těch, kteří psali dramatické plody provençalské, jsou *Adam de la Halle* († kolem r. 1286) co básník jongleurských her (Jeux) a co básníkové tragedií neb i komedií *Anselme Faidit* z Avignonu (kolem r. 1220), *Luco de Grimauld* († asi v prvním desítiletí 14. věku), pak *René Anjouský*, král sicilský i neapolský a hrabě provençalský, a přede všemi *B. de Parasols* (kolem r. 1380). Od Adama do la Halle jest jen „*Li Jus Adan, ou de la Feuillie*“ a proslavená pastýřská hra s hudbou „*Li Gieus de Robin et de Marion*“. — *Faidit*, známý také z Petrarky, psal veselohry i truchlohry a — jako jeho arci mnohem výtečnější nástupcové Scribe nebo Sardou — získal z divadla velikých peněz. Jeho

*) Slovo jongleur jest od středolatinského slova joculator, obveselovatel. Slovo troubadour pochází od slova trovar, nalézati.

krásná i duchaplná žena Guillaume de Soliers, před svým provdáním jeptiška, pomáhala mu na jeho dobrodružných divadelních cestách nejen v představeních, ale také v utrácení, až spolu i u velikou nouzi upadli. Jeho veselohra „*L'heregia dels Peyres*“ svědčí o jeho smělém duchu; líčí v ní co pravé a vlastní kacíře ty, kteří odsuzují „kacířské“ též u nás z husitské doby mile známé Valdenské a Albigenské. — Také *Luco de Grimauld* čerpal látku ke svým dramatům z duchovních živlů. Sepsal totiž veselohry dobírající sobě papeže Boniface VIII. Když pak úředně přinucen byl je spálit, maje výtečnou paměť, naučil se jim před oním osudným autodafé nazpaměť a — napsal je po něm znova. Láska jeho milenky byla jeho smrtí. Chtějíc si zachovati lásku jeho, dala mu milostný nápoj, jenž ho učinil šíleným a samovrahem. — *René Anjouský* sepsal více veseloher. *Parasol* sepsal *pentalogii o králové neapolské*. Tituly jednotlivých tragedií této pentalogie jsou: L'Andriasse, La Tharanta, La Malhorquina, L'Allamanda, La Johannela. Líčí se v ní dobrodružný a na tragické momenty bohatý život králové Johany ve 4 jejích manželstvích(v prvních 4 dílech) a konečně (v 5. dílu) dle všeho v přehledu celý život této dámy.

Básnictví troubadourův uvadlo zároveň s dokvětem idealního rytířství. Již z této příčiny a nad to také z té okolnosti, že troubadourstvo nezabývalo se než téměř naprosto lyrikou a jen zcela málo epikou, vysvětluje se úkaz, že provençalská dramatika nedospěla vyššího stupně. A podobně nebyla její působivost do budoucna zvláště značnou proto, že se drama, na severu více germanském, nyní dalo novou dráhou. Nadešlať doba církevního dramatu, doba náboženských tajnoher.

2. Mysterie. Náboženství, věda a umění byly ve svých počátcích totéž; proto je poesie starší, než prosa, a v tento rozum musí se vykládati náhled, že věda i umění vzaly svůj vznik z náboženství. Ovšem i tehdy, když se začaly vědy a umění bráti *svými* proudy, zůstávala tudy jejich řečiště stále v náboženské půdě. A čím výše se nesl, tím hlouběji vyciťoval lidský soud i um svoji slabost, své „hříchy“, svou smrtelnost, kteréž se lokal, a tím více bažil po své věčnosti. To ve všech národech i dobách vyslovovalo lidstvo *smírčími obětmi*, které na sebe všudy braly ráz dramatický. Drama zajisté u starých i novoevropských národů vzniklo z tajemných náboženských obřadů, zvaných mysteriemi, tajemnými bohoslužbami. Již egyptské mysterie představovaly mimicky náuku o nesmrtelnosti duše, a egyptská *umrlčí kniha*, dávaná mrtvým do mumiových rakví, není nic jiného než náboženské drama a sice pašijová hra v zárodku, obsahující co děj cestu zemřelého do nebes: „dějem jest putování zemřelého, které odjezdem z tohoto pozemského světa začíná a příchodem do nebeských bytů a zářící oslavou duše ve světle slunečním svého cíle dojde.“ *) — Mrtvý ten jest Osiris, a Osiris člověk stane se po skončení svého putování Osirisem bohem. **) Dle Herodotových zpráv byly bakchické mysterie

*) Heinrich Brugsch: Übersichtliche Erklärung ägyptischer Denkmäler des königl. Neuen Museums zu Berlin. Berl. 1850.

**) Nikoli beze všeho důvodu tvrdí se, že Danteova „Božská Veselohra“ není než velikou *umrlčí knihou* a tudy jaksi též vrcholem egyptské mysteriosní poesie.

Řeků vlastně egyptskými a Osiris po hellensku Dionysem nebo Bekchem. Řecký mythus o Dionysovi, jinak též Zagreus zvaném, vypravuje se ve více variantech, jichžto souhrnná společná myšlenka vyslovuje děj, který se sice od egyptské báje odchýlil, avšak vzhledem na rozvoj dramatu pokrok značí, totiž děj, kterak dobrodinec lidstva Dionys (příroda) Titany, zosobňujícími mocné *zimní* živly, jest rozsápán, ale opětně se vzkřísí k novému, *jarnímu* životu v paprscích slunce, v paprscích Apollinových: podobně jak Osiris po svém putování dospěl slunečního světla*); a odtud, poněvadž člověk stal se jedno s bohem jarosti, s Dionysem, dostavil se v mysterie moment nový, odtud vzniknul jednak humor, odtud vzniklo sebevědomí: a tak *pašije* (trpné drama) Egypťanů přešly u Řeků v *akci*, v pravé *drama*, v činění (*δράω* činím). Jest na bíledni, že bylo potřebí jen kroku, aby z *lyrické* tragedie náboženských obřadů dionysských stala se vlastní, lyrickoepická tragedie, a tento krok učinili Thespis a Pratinas, onen takto stvořil vážnou tragedii a tento satyrské drama co tragedii žertující.**)

Avšak budeli kdy ještě tak uměleckého národa, jakým byli Řekové? dají se snad Akibova známá slova obrátit u větu: Vše to tu bude ještě kdys? Bude se kdy kde ještě jednou opakovati nadzemská bohoslužba Aischylů, Sofoklů a Euripidů?

Bohové prý jsou mrtvi. Skutečně? Umřel též Dionysos? . . .

Nežli se stala antická poesie v Novoevropě známou, vytvořily se v ní nové mysterie. Nalézáme je u Italů, Španělů, Angličanů, Němců a rovněž i u Francouzů. U nás vynikl valně mezi mysteriemi náš „*Mastičkář*". Byly tyto nové mysterie v pravdě rozhodně novými? Bohové Řeků zemřeli. ale řecký genius zůstal nesmrtelným. Když přešel mráz, vyrazil nový vznešenější hellenismus — v křesťanství. Osiris a Dionysos novoevropských mysterií nebyl nikdo jiný než Kristus.

Dionysos byl nejmladší z bohů, narozen ze smrtelné matky, tedy bohem i člověkem zároveň. on trpěl bez viny a umřel, aby světu přinesl nový život, jaré světlo, radostnou činnost. Dionysos měl příjmí Eleuthereus — Vykupitel. Anthesterie byly slavností Dionysova vzkříšení.

Je potřeba uváděti více podobností?

Dionys byl též bohem vína, zřídla to orgiasmu a dramatického nadšení; řecké dramatické hry provozovaly se ve čtveré Dionysie: při vinobraní, lisování, ochutnávání vína a na oslavu zavedení vinné bohoslužby; co attribut dávány Dionysovi mimo světové zrcadlo dva *kalichy*, kalich pobloužení a kalich navrácení se k vyššímu životu: nuž, a kdo by tu, slyše tato slova, slyše jediná slova *víno* a *kalich*, ihned si nepřipamatoval jak veliký moment večeře páně, tak i onen osudný mo-

*) O nejdůležitějších řeckých mysteriích, totiž o velkých mysteriích eleusinských představovaly mimické taneční hry únos Proserpiny, cesty Cereřiny a pod., tedy symbolicky vzrůst v temné lůno země vrženého semene *v úrodu* aneb u vyšším symbolu *nesmrtelnost duše*; tu byly tedy osirisské a dionysské mysterie sloučeny.

**) Srovn. Nebeského výtečné rozpravy o starořeckém dramatě v Musejníku 1853 násl. a 1. díl co do rozměrů vnějších skutečně kolossálního díla J. L. Kleinova: Geschichte des Dramas. V Lipště od r. 1865.

ment církevních dějin, že katolicismus při obecném přijímání odstranil požívání vína, by je vyhradil pouze kněžím, a kdo by si tu nepřipamatoval veliký a církvi osudný moment našich dějů, když Jakoubek a Hus a za nimi český národ povznesli se právě o tuto krev Kristovu v popředí národů? Kalich byl zdrojem a heslem nejdramatičtější doby naší historie.

Jak u Egypťanů a Řeků, tak byl též v prvotní křesťanské církvi náboženský kultus vlastně symbolickým dramatem, i sama mše, povstavší z obecného přijímání, zajisté jest dramatem pašijovým. Také jiné církevní obřady mají dramatický ráz, ano sám útvar chrámů jeví nápadnou podobnost s divadlem. *) Prvotní církev seznala právě tím, že v divadlech, ostatně v každém ohledu do kalu skleslých, s velikým úspěchem proti ní bojováno, jak mohutný vliv mají dramatická představení na ducha. Ačkoli se tedy hierarchie z jedné strany, jako druhdy Solon i Plato a později Rousseau i — Götze, stavěla i doposud staví divadlu na odpor, zaváděla z druhé strany opět *sama* divadlo, ovšem náboženské. Pokud lid tajemství věrouky jen *slyšel*, zůstával nedůvěřiv, ale když je *viděl*, věřil. Avšak čím častěji a déle vidíval, tím více chtěl *viděti* také v životě a nejen věřit. Světskost se vymaňovala. Tak vrůstaly ve středověká mysteria živly veselé, fraškovité, parodovací, ano blasfemující. Pozemskost zápasila s nebeskostí, až zvítězila. A takto tedy opět vidíme v dramatických prvotinách anorganicky vedle sebe se nalézati dva spolu téměř kontrastující živly, jež, dle tvrzení některých esthetiků, ku př. Hebbela a Eckardta, **) mají ve vrchole dramatické a rovněž každé umělecké produkce srůsti v organický celek; kteréžto tvrzení zajisté nemalou oporu má v tom faktum, že právě ve světových látkách jako v Hamletu, Misanthropu, Donu Juanu, Faustu a j. sloučen jest humor s vážnou vznešeností.

Avšak vraťme se již do země vína, bujarosti a okázalosti. Kdežto provençalské dramatické hry se na jihu vyvinuly z lyrické poesie, ujaly se mysterie na severu, a sice z básnictví epického, kterému se tu šťastnějšího a hojnějšího pěstování dostávalo, než k poledni. Provençalská dramatika může se sice také vykázati dějem, a to místy dost bohatým, avšak rozhodnou platnost zjednaly epismu přece teprvé tajnohry, kteréž tudy značí pokrok, proto že drama zajisté do některé míry žádá spíš více děj než lyrismus, a sice asi do té míry, v nížto rozuměti sluší Aristotelově výroku (Ars poëtica VI., 10), že činové a báj jsou cílem tragedie (*τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγῳδίας*). Avšak byť mělo sebe bohatší děj, zůstane drama přece jen suchým, scházíli mu lyrismus. Drama severní bylo tedy pokrokem vůči dramatu jižnímu, ale jen pokrokem poměrným, poněvadž v mysteriích výpravný živel severu podržel nadvládu. Další jich nedostatek byl ten, že se, jak to ráz umění oné doby s sebou nesl, děj mysterií nepředváděl v podobě *jednolitého* celku, nýbrž postupně *ve skupeních*. Ovšem, celek tu konečně byl, děj se poslední skupinou skutečně plně zakon-

---

*) Šíře o těchto předmětech píše Theodor Mundt ve své práci „Dramaturgie oder Theorie und Geschichte der dramatischen Kunst.“ I. Berlin 1848.

**) Ludwig Eckardt: Vorschule der Aesthetik. Karlsruhe 1864.

čoval, avšak jaký to byl celek! mohl se rozděliti na více dílů, a každý díl — jako u jistých nižších druhů zvířat — zůstal opět celkem. Středověkým mysteriím scházela duše umění: scházely jim základní *idey*. Nechať tedy dojde jakéhokoli rozhodnutí spor o to, v jakém bližším nebo vzdálenějším vzájemném poměru básněny byly jednotlivé kusy hellenské tetralogie, sestávající ze tří tragedií a satyrského dramatu, tolik je jisto, že způsob sestrojování báje v kusy byl u Řeků vzácně umělecký, u spisovatelů mysterií pak pouze banausní, jak by řekl Aristoteles, anebo řemeslnický, jak by se řeklo po nynějšku; neboť byť si hellenští tragikové za Sofoklovým příkladem byli ve spojování jednotlivých kusů v tetralogii vedli sebe volněji, *po zásadě* tvořila vždy každá jednotlivá tragedie rozhodný, hlubokou základní ideou tuho svázaný celek, kdežto v mysteriích činilo oddíl to, co se na jevišti provedlo *za den*, odkudž také oddíl takový sloul *den*, *journée*, pojmenování to, mimochodem řečeno, které za slovo *akt* nalezneme také u V. Huga, a jímžto se též španělské nazývání aktu *jornada* vysvětluje. Též ta podobnost mysterií s řeckým dramatem je vedlejší, že se u obou objevuje prolog; nebo řecký prolog i tu, kde byl méně uměleckým, jako u Euripida, aspoň *exponoval*, kdežto prolog mysterií byl opět více celkem o sobě: tak jest ve slavné tajnohře Pašijového Bratrstva *O našem Pánu Ježíši Kristu* prologem kázání o vtělení slova božího.

Látku čerpala tato dramata dosti různou; dělila se právě dle obsahu ve dva ostatně do sebe splývající druhy, totiž *na mysterie v užším smyslu*, vyličující buď utrpení Kristovo (Le grand mystère) nebo děje apoštolské aneb děje Starého Zákona, a *na zázrakové hry*, (miracles), představující legendy svatých a světic, zvěsti o divech anebo již také příkladné světské příběhy. Aby se látka skristallisovala a podán byl *přehledný* děj v rozumu Aristotelově, na to jak již praveno se nepomýšlelo. Kterak rozsáhlé byly tajnohry, lze posouditi z toho, že ku př. „Vítězné mysterium o skutcích apoštolských“ od bratří Grebanů trvalo 40 dní. Ostatně je to důkazem úctyhodné vytrvalosti středověkého obecenstva, které v tomto vzhledě ani antickému diváctvu nezadalo. Nynější publikum je poněkud méně heroické, takže Eckardt dramatikům radí, aby hleděli psáti ne delší kusy než o 2000 veršů. Pravímli „nynější publikum“, musím vyjmouti posluchačstvo francouzské a obecenstvo českých ochotnických divadel, neboť *tato oboje* jsou snad nejtrpělivějšími ze všech.

Jako nyní doba jejich trvání, vzbuzovávala někdy zevní skvělá úprava mysterií údiv. Jsou tedy v této příčině předchůdkyněmi našich nákladných oper. Tomu přiměřen byl také počet herců: tak vystupuje ve jmenovaném mysteriu Pašijového Bratrstva neméně než 87 osob. A jeli nad to pravda, že rozmanitost baví, nebylo snad nikdy zábavnějších kratochvílí: tolik růzností a kontrastů sbíhá se v nich po výtce. Střídajíť se tu hluboké záměry s prázdnou bezúčelností, vzácně tragické a majestátní situace s více méně komickými aneb oplzlými, bigotství se skepticismem. A taktéž naleznete v nich — nemám tu snad na mysli mentinou *každé* drama mysteriosní — vedle obtížných mudrců oblíbené blázny, vedle zpupných ďáblů komické čerty, tyto „dvorní šašky lidu“, známé nám také z našich národních pohádek, a vedle

andělů různých stupňů též boha ve všech třech osobách. Do veškerých úhlů, i do nebes a na sám trůn hospodinův odvažuje se komičnost, a nad celkem zdá se tanouti ona mimoděčná ironie, která je šťastným údělem výpravných básníků, na jichžto poli mysterie vzešly.

Kdo by si při tomto volném líčení mysterií nebyl vícekráte vzpomněl na Shakespeara, ujavšího tak mnohé dědictví po tajnohrách, a kdo by si za řeči o komickém ďáblu nebyl připomněl genialního potomka těchto pekelných clownů Mefistofela, zejmena v Prologu na nebesích?

Řeč církevních dramat byla v 12. století latinská; do ní pak vloudila se poznenáhlu mluva obecná s verši a rýmy, až opanovala. Než v mysteriích se nemluvilo jen, nýbrž též zpívávalo, a to ve sborech i jednotlivě; mezi jiným slýchány v nich již národní písně. — Jeviště sestávala ze tří pater: v dolením bylo peklo, v prostředním vlastní pozemské dějiště, v horním bylo nebe. Patra byla spojena přístupy z jednoho patra do druhého. Jimi přicházeli ďáblové z pekla na zemi, aby lidi sváděli, aneb andělé s nebe, aby lidi napomínali. V nebesích, obklopen nebešťany, sídlil na vysokém lešení (srovn. antické θεολογεῖον) bůh. Zde ho probudí — abychom jeden drastický výjev uvedli — ve velikém mysteriu Pašijového Bratrstva anděl a oznamuje mu v notně důrazných výrazech, že je Kristus ukřižován. „Opravdu?“ ptá se bůh. A když mu anděl přisvědčí, zvolá: „Ať mne čert vezme, vědělli jsem co!“ Byl mezitím spal. — Bez složitějších strojů se mysteria těžko mohla obejíti. Šetřením jednot obou kategorií místa i času si tehdejší poetové hlavu pranic nelámali. Osoby kusu vystoupily — srovn. naše oratoria — najednou před obecenstvo a zůstaly na dějišti až do konce; kdo nemluvil, pokládal se za nepřítomného. Herci byli, zvláště v počátku, kněží a vedle nich žákovstvo i občanstvo; hrályť se mysterie také v klášteřích a v kostelích, tvoříce část bohoslužby. Mimo to dávaly se též na veřejných prostranstvích. Ku konci 14. století vyskýtá se více hereckých společenstev. Nade všecky ale vynikalo známé *Pašijové Bratrstvo* (Confrérie de la passion). Jejich divadlo ve špitále nejsv. Trojice u brány svatodivišské bylo prvním pravým divadlem v Paříži, a samo Bratrstvo, byvši r. 1402 privilegováno, bylo prvou vlastní hereckou společností v Evropě.

Otázka, který *novoevropský* národ mysterie znovustvořil, je sporna.*) Němci míní, že se to stalo u nich. Jisto jest, že se ve Francii již v přechodě z 5. do 6. století vyskýtají počátkové jakéhos církevního dramatu, jímž se lid do kostelů lákal. Avšak vlastní mysterie byly teprvé, jak se zdá, za Karla Velikého dávány, a dobu rozhodnějšího rozvoje činí 12. a 13. století.

Obě nejproslulejší mysterie o utrpení Kristově a o skutcích apoštolských byly již jmenovány. Z mirakul uvedeme hru o panně Marii „*Les miracles de Notre Dame*,“ pak mirakula „*De Théophile*“ a „*De Saint Nicolas*“; ze spisovatelů mirakul jsou na slovo vzati *Rutebeuf* i *Jean Bodel d'Arras*, kolem polovice 13. věku, a nejpro-

---

*) Nejstarší křesťanské veliké mysterium je sepsáno řecky: *Χριστὸς Πάσχων* (Trpící Kristus). Spisovatel není určitě znám, ale jeho hlavní spolupracovník ano. Tímto je totiž — opsaný Euripides.

slavenějším básníkem mysterií ve francouzské literatuře byl ku konci 15. století *Jean z Angersu.* Také dámstvo čítá ve svém kruhu spisovatelku mysteriosních her, a sice sestru krále Františka I., nám všem dobře známou *Marketu Navarrskou.* Počet zachovaných francouzských tajnoher je značný. Bylyť zajisté velice oblíbeny i na královském dvoře i u velmožů i u měšťanstva, a tudíž se snadno z Paříže na venkov šířily. Byly to tedy národní divadelní hry, jen že s mimonárodním obsahem. Avšak když z nich bylo prchlo náboženské přesvědčení, aby ustoupilo nejen světství, nýbrž i světáctví, vyřklo nad nimi samo obecenstvo: král i parlamenty a církev i lid ortel smrti. A tak je pochoval nedostatek pouhé maličkosti, jejížto dostatek nesl Francii výš a výše. Tato maličkost jest ethos. Se začátkem 16. věku nadešel konec mysteriosnímu dramatu.

3. Morality. Ethos! mrav! Snad také morálka! Jaká to slova! Což nežijeme v 19. století?

Ovšem, žijeme v něm, a přes to smíme a — s dovolením — máme vždycky jednati, jak to žádá lidská naše důstojnost. Nuž a ethika od nás více nevymahá.

Avšak morálce — té přec není co činiti v divadle! — Snad ne, snad ano, a snad ne i ano. Na žádný spůsob nesmí se podceňovati zajímavá okolnost, že všude vyvinutější dramatiku předchází vyvinutější filosofie, a po výtce též filosofie ethická. Souvisí to s důvodností příslušící názoru, že je dramatické umění uměním nejfilosofičtějším. Již sama *umrlčí kniha* egyptská obsahuje úctyhodné ethické pravdy, zcela spůsobilé, aby podporovaly domněnku, že přešly v Mojžíšovy zákony a těmito až na nás. Také skvostný květ řeckého dramatu rozvil se v celé nádheře teprvé, když byly došly rozšíření náuky dědice věd egyptských a zakladatelé filosofického mysteriosního společenstva, jenž ctnost označil býti zdravím duše a státnickou spravedlnost lékařkou státu, libomudrce to ethického par excellence, v 2. polovici šestého a snad nejméně též v 1. polovici pátého věku před Kristem živšího Pythagora,*) jehož mocný vliv se jeví v mohutných spisech velikého Aristotela. A podobně vidíme, ano se tedy křesťanství, jež ve svém jádru jest více náboženstvím ethiky než dogmat, stálým vlivem Aristotelových děl *dříve* skristallisovalo ve filosofický, ano víru s vědou stotožniti se snažící system, než se rozvinulo francouzské drama, a vidíme, ani právě tu, nežli drama od mysterií rozhodně postoupilo k vyššímu druhu svému, k moralitám, objevují se v řadě scholastiků předchůdcové nové, do filosofie našeho věku přechod činící mudrcové: Pierre d'Ailly (Petr Alliacký, 1350—1425) a *mystik po výtce* Jan Gerson (1363—1429)**).

Nazvavše morality pokrokem, musíme ihned podotknouti, že jím jsou ne v jednom ale několikerém směru. A nejraději označili bychom

*) Cf. Kleinovu Geschichte des Dramas. I. — O Pythagorovi, Aristotelovi, Alliackém a Gersonovi cf. ku př. dra. Jana Eduarda Erdmanna: Grundriss der Geschichte der Philosophie. I. Berlin 1866. (Celý spis je dvoudílový.)

**) Cf. o nich též dějiny Palackého III. 1. A přec jaký tu opět rozdíl mezi nima a Husem!

tento postup učením, že jimi novoevropské drama ze stupně intuitivního vkročilo na stupeň reflektivní.

Nuž a hlavním činitelem bylo tu právě *ethos*. Začalo zajisté předně přísněji určovat *charaktery* jednajících osob. Jakmile se totiž ethos stalo faktorem, t. j. jakmile začaly působiti zásady, kterak má člověk jednati, aby neporušil svou lidskou důstojnost, musily jednající osoby se rozhodovati, chtějíli ve svém činění buď šetřiti své volnosti aneb nic, a musily se tedy nevyhnutelně staviti v určitý poměr ku světovému řádu. Tak nutilo ethos básníka, by již také v jednotlivém divadelním kusu co celku do jisté míry zároveň jevil buď *jeden* ze zákonů tohoto řádu světového nebo vzájemný *poměr více* takovýchto zákonů: ethos vdechlo do dramatu ideu; byla to sice ještě idea jenom dětská, avšak přes to stal se tu rozhodný pokrok; kterýž byl z té příčiny tím větší, poněvadž jednající osoby tu, kde docházely na určitější křižovatky rozumového nebo citového rozporu, musily nutně vstoupiti v okruh *reflexe* a *lyrismu*, aby takto učinily konec vládě prostého nekonečného epismu, který se *v divadle* vždy znechutí a tedy také již tehdejšímu obecenstvu se znechutil. Jedním slovem tedy: působením ethických zásad čili zásad, jak uvedeno, ustanovujících, kterak se má jednati (*δρᾶν*), byl na místo prostého seřaďování událostí, jímžto byl děj v mysteriích, položen v moralitách již děj, v kterém se rozvinuje souvislé, soustavné jednání (*δρᾶμα*). Jak viděti, pošinulo samo obecenstvo pokročivším svým vkusem divadlo na dráze rozvoje. Což ostatně učinilo též v jiném ohledě. Gallikanismus nezůstával ani na divadle bez následků, a pouhý katolicismus nemohl stále býti s to, aby vyplňoval cele srdce i mysl člověka: též *jedinečnost*, *národnost a lidství* chtěly se na divadle jeviti — jeviti volně, tedy byť i proticírkevně. Tehdy byly allegorie dle srdce časového ducha, a tak se, co v národě žilo jedinečného nebo národního neb obecně lidského, jevilo allegorií dílem ještě v souhlasu s církevním směrem postupující, dílem ale již mimo něj, ano také proti němu vystupující.

Ovoce bylo dozrálo. Je to zvláštním údivem čtoucího v dějinách povznášející okolnost, že když byly idey velikých nálezů dozrály, téměř vždy objeví se také duchové, kteří je učiní majetkem lidstva. Totéž se událo i s moralitami.

Vynálezci moralit (moralités) byli v 1. polovici 15. věku někteří písařové počestného cechu advokátů, prokurátorů a jich pomocníků, řečeného *La Basoche*, kteréžto jednotě, mající právo pořádati veřejné slavnosti, nedaly spáti vavříny, jichžto se dramatická představení od národu domáhala. Nikoli, čest cechu žádala to, aby se slavnosti jím pořádané neobcházely bez divadelních okázalých her. Avšak mysteria, poněvadž byla jiným mocí privilegia vyhražena, nesměla dávána býti, a tak viděli se písařové jednoty touto zevní okolností nuceny, utrhnouti ovoce časového *pokroku* na dráze dramatické a vytvořiti nový druh. Jeviště zůstálo sice celkem totéž jako při náboženských tajnohrách, avšak obsah a co s ním souvisí se posvětšťovaly. Místo reelních osob vystupují osoby allegorické, místo vlastních lidí vystupují za cizími jmeny zakuklené osoby, pak personifikace rozličných, hlavně náboženských a *mravních* aneb i jiných často prapodivných pojmů, a účel

proměňoval se a změnil se z náboženského v *mravní*. Původ jmena moralit t. j. mravoher je tudy zřejmý. Taktéž je jasno, že pokrok jimi učiněný zůstává opět relativní.

Zvláště trefný příklad, jak se mravohry vyvíjely z tajnoher, podává (mystická) moralita „*L'Assomption*" (Na nebe vzetí), v nížto vystupuje panna Maria skrytá za názvem „Bien Parfaite" (Vysoce Dokonalá). Jiné osoby, které tu vystupují, jsou Vysoce Svrchovaný (= Kristus), Vysoce Milostný, Vysoce Ctnostný, Vysoce Prostopřírodní, Vysoce Vítězoslavný. Kus počíná lichotkami, jež se činí panně Marii, a končí na nebe *odvezením* Vysoce Dokonalé. V jiné, velmi na slovo brané moralitě „*La condemnation de Banquet*" (Odsouzení Kvasu) představeny soud proti nestřídmosti a její odortelování. Vystupujícími osobami jsou mimo pana Kvasa, jenž dává hostinu, přední 4 hosté jeho: Zhýralost, Labužnictví, Dobrá Společnost, Pěkně Děkuji, kteří jsou přinuceni, aby o svůj život bojovali s Mrtvicí, Dnou, Kolikou a jinými pod. Podlehnou, a ostatní hosté obžalují Kvas u Zkušenosti, která jej odsoudí k smrti oběšením, jež Střídmost vykoná. Opět v jiné moralitě „*Le Bien Advisé a le Mal Advisé*" (Dobře se Potázavší a Zle se Potázavší — Přemysl a Zamysl) jednají mimo jiné též osoby Panuji, Kraloval jsem, Budu kralovati, Jsem bez království a t. d.

Morality zkvetly zejmena za Ludvíka XII. (1498—1515), který básníky oprávnil, aby jemu a národu v dramatech povídali plnou pravdu dobrého i nekalého ve státě. Za týmtéž účelem dovolil také, aby naši známí Bazochiens, kteří se byli rovněž ustavili v divadelní společnost, sobě divadlo zbudovali na Mramorové ploše Veliké síně v královském paláci, a parlament povoloval jim subvence. Básníci i herci použili své Aristofanovské volnosti v celé míře její. Jak král, tak byli též jiné, a to zřetelně vyznačované osoby v moralitách brány na paškál. Než nejen skepticismus, ale i cynismus a nepokrytá dvojsmyslnost dostavily se. A vůči tomu parlament zavedl — censuru (1538).

Morality samy byly ostatně šťastnější než jejich básníkové. Ony se zachovaly v nemalém počtu, ale jmena těchto ponejvíce nás nedošla. Mezi známými vyniká opět *Marketa Navarrská* především tím, že jí skepticismus ve fasi protestantismu došel zvláště ostrého výrazu.

Také *drama* vyzdvihnulo meč náboženské *svobody*, aby bojovalo za ni.

4. Frašky. Již v troubadourském dramatě tajily se zárodky komiky. Tyto vyrůstaly a vzrůstaly v mysteriích; a sice ve dvojím směru: jednak v samém kmenu, t. j. v neodlučných částech kusu, aneb obnožemi: ve zvláštních vložkách dramatu. Mimo to osvěžovala se pozornost nebo lákalo se obecenstvo při mysteriosních představeních fraškovitými mezihrami, zvanými jeux de pois pilés (roztlučený hrách). Mnohem mocněji než v tajnohrách vznikají ale komické živly, komické osoby a sceny v moralitách, a sice pozorovati zde snahu vkládati komiku více v osoby nežli v situaci, a znamenati, any se objevují jednak typy obecnější platnosti, jimiž se smáno jedincům, aneb napodobení jedincové, aby se v nich smáno bylo všem jim podobným. Že se nadvláda komických živlů stále zvětšovala, toho příčinou jest sama *k veselosti a bujarosti se klonící povaha francouzského lidu*, která se

pro komičnost rozhodovala tím určitěji, čím výše stoupalo allegorické drama moralitní, poněvadž toto konečně ve svých vrcholech musilo se státi peprnou ironií sama sebe a tak v obor (mimovolné) komiky se přehoupnouti. Pravili jsme, že se moralitami vytvořovaly typické osoby jednací; zde připojujeme ještě poznámku, že se tímto způsobem opětně sesilovala vláda ideí a vymáhalo umělé — resp. umělejší — budování dějů v jednolité celky.

Ačkoli vedle komického mohla stejně samostatně z moralit neb i mysterií vyvinouti se tragika, nerozhodla se tedy povaha Francouzů pro vážnou činohru, nýbrž rozhodla se pro obor veselohernı́. Povstalať *fraška* (la farce), a sice na divadle bazochských. Jí vstupujeme na půdu skutečného a skutečnost v obecné platnosti představujícího dramatu. A tím zároveň rozsouzeno, že *národním* dramatem Francouzů bude fraška nebo charakterní či (lépe) typická veselohra.

Že se bude této frašce v půdě francouzské výtěčně musit dařiti, bylo lze ze nadíti již z toho, co pověděno, a že se jí v pravdě také výtečně v ní dařilo, lze viděti nejlépe z té okolnosti, že brzy vybujela ve více druzích. Tito druhové jsou: la farce badine, enfarinée, fabuleuse, facécieuse, française, histrionique, joyeuse, morale, recréative, čili po česku: fraška laškovná, pomoučená, vybájená, šprýmovná, francouzská, komediantská, veselá, mravní, zotavovací.

Jak značné výše dostihlo francouzské drama fraškou, toho dá nám nejlepší doklad jedna z nejstarších a nejslavnějších farcí. Již jsme ji jmenovali.*) Je to *Advokat Pathelin: „De maître Pierre Pathelin.“* Pochází z 2. polovice XV. století; spisovatel dle Beauchampsa *Pierre Blanchet* (skladatel to více frašek a satyr) není určitě znám. Ponejprv byla dávána písaři bazochskými; tištěna byla ponejprv mezi r. 1474 a 1490; poslední mně známé vydání vyšlo v Marb. 1862 s vysvětlivkami; obnovena byla abéem Brueysem a Palapratem r. 1715. Sám Lessing přičítá jí v Dramaturgii značnou cenu; tolik je jisto, že M. Pathelin v ničem nezadá svému neméně slavnému anglickému blíženci „Gammer Gurton's Needle“ (Jehla paní Gurtonové).

Děj naší francouzské frašky je krátce tento. *Advokatovi Pathelinovi* nedaří se valně. Jeho advokatní přístroj a taktéž toileta pí. Pathelinové vypovídají. Kde není peněz, pomůže chytrost. Jde tedy Pathelin ke *Guillaumovi*, který prodává sukna, a sice, jak Guillaumovi praví, pouze na návštěvu, na které milého obchodníka chválí co vzor mudrce a šlechetníka. Kdo by nechtěl býti vzorem mudrce a šlechetníka? Guillaume je celý Pathelinův. Tu tento jako z nenadání zahlédne kus sukna, smluví se oň a chce jej — zlatem — zaplatit, ale v tom mu napadne, že ho Guillaume již tak příliš dlouho nebyl navštívil, a proto nechť Guillaume posléz k němu přijde na návštěvu pro peníze a při tom za vděk vezme sklenicí vína a kouskem koláče. Kterak odolati vínu? Guillaume svolí a Pathelin odchází, aby prý vše přichystal k uvítání vzácného hosta. Doma pak navede svou ženu *Guillemetu*, jak si má počínati. Tato tedy vítá Guillauma sklenicí dobře proráźejícího vína, a když obchodník žádá peníze za

*) V I. ročníku *Osvěty*.

sukno, které koupil Pathelin, poukáže ho pí. advokatová na to, že Pathelin žádné sukno koupiti nebyl: vždyť leží drahně nemocen na horkou nemoc a mluví chudinka strašně z cesty! Když pak Guillaume přistoupí k loži nebohého zdravého Pathelina, zmocní se tohoto silné delirium; a když ho obchodník zuřivě upomíná, odpovídá mu advokat veselými fantasiemi, až konečně Guillaume, přinucen jsa působivostí vypitého vína, proklínaje uteče z domu trpícího čtveráka Pathelina. Venku setká se ale k tomu ke všemu se svým *ovčákem*, který ho ošidil o kolik skopců; Guillaume ho tudy pohání před soud, a ovčák požádá Pathelina, by mu byl právním přítelem; při čemž se mu svěří, že skopce skutečně byl ukradl. Nic nedělá! za dobrý peníz chce Pathelin hájiti a obhájiti spravedlivou ovčákovu věc, a smluviv se s ním o plat, přikáže mu, aby před soudem jinak neodpovídal, než slovy: „Bé! bé!“ Když pak přijdou *před soudce*, poplete se Guillaume ihned tím, že na Pathelinovi spatří advokatský šat ušitý ze sukna, o něž byl ošizen,. vypovídá zmateně, míchá skopce se suknem, krádež s podvodem, ovčáka s Pathelinem, žaluje oba, zamotává se čím dále, tím hůře, poplete tím i soudce, a když posléz ovčák na otázky mu dávané jinak neodpovídá než stálým „bé! bé!“, dosáhne Guillaumův zmatek nejvyšší míry; z čehož Pathelin dokazuje, že jedině pohled *ctihodného* soudce takto popletl obchodníka, že tento není ani s to, aby svou nepodstatnou žalobu vznesl. To lichotí rovněž zmatenému soudcovi, a tento uzná ovčáka i Pathelina za nevinné. Guillaume uteče zuře, a když po té Pathelin vyzve ovčáka, aby mu zaplatil, a tento Pathelinovi opět jinak neodpovídá než stálým „bé! bé!“, zuří a kleje také advokat Pathelin. — Kdo si neobtěžoval čísti „Komické výstupy“ Antonína Wolfa, shledal v svazku IX. „Pan Franz“ (sic) aneb: „Sedlák šelma veliká“ nazvaném, že tu použito jest druhé polovice Advokata Pathelina. Jest však přáti, aby *Pathelin* došel spracování českého pérem povolanějším.

Mám ještě vyznačiti osvětový význam farcí? Musil bych šíře vylíčiti moc humoru a smíchu. Povím tedy pouze jediné slovo: smích jest osvobození. Ovšem, ne každý; neboť smích — jak naznačuje Lessing — jest umění, jemuž se musí každý učiti. Je smích, ku př. posměch nedochůdčat, který se může státi nejkrutším ujařmovatelem .... Vysokými školami *oprávněného* smíchu mají býti veselohry.

5. *Dramatické šibřinky.* Jiný druh starších komických her francouzských, bláznovské hry či šašky, les soties (sotties, sottises), tyto dramatické šibřinky, v nichžto bylo *bláznům z žertu* bičem francouzského posměchu šlehati skutečná bláznovství světa, utvořeny byly jednotou mladých bohatých šlechticů za krále Karla VI. (vládnul 1380 —1422). Tito ostří hoši sestoupivše se dle tehdejšího mravu v cech, nazvali se „Enfans sans souscy“ (Bezstarostné děti) a svého cechmistra „Prince des sots“ (Kníže bláznů), a obdrževše privilej od téhož Karla VI., dávali — třetí to divadelní společnost francouzská — svá bláznovská představení na trhu pařížských Hall (aux Halles de Paris); čímž tedy své hry učinili podobnými starořímským hrám atellanským. Poněvadž tyto soties opět vedle toho, jak to duch času žádal, skládány byly v rouše allegorickém, měly mnoho společného s moralitami; v nichž

se ostatně nepravost již objevuje v podobě blázna s pestrým šatem a v ruce s bičem.

Nejvíce na slovo braným spisovatelem bláznovských her jest *Pierre Gringore*, který mimo to náleží též v řadu básníků mysterií a moralit, a jenž měl kolem r. 1520 úřad hlasatele na dvoře lotarinském. Na žádost Ludvíka XII. sepsal Gringore své nejproslulejší bláznovské hry „*De la chasse du Cerf des Cerfs*“ (O honu na Jelena Jelenů) a „*De la Mère sotte*“ (O bláznovské Matce), aby jimi bojováno bylo v mínění veřejném proti papeži Juliovi II. a přehmatům duchovenstva. Týž účel měly ostatně i jiné nás došlé soties.

Aby vypodobena byla pozoru hodná tvářnost těchto bláznovských her, budiž zde uveden jeden příklad jich obsahem bláznovské hry „*O bláznovské Matce*“. Na počátku vědomost se dává bláznům obojího pohlaví a všech stavů, nájmě prelátům a panstvu, že *Kníže bláznů* o masopustní úterek bude provozovati bláznovskou hru. A když panstvo i prelátstvo byli *Knížeti veselé mysli* poholdovali, vystoupí *Bláznovská Matka* (církev), nahoře v papežském a vezpod v bláznovském oděni, aby, jak dí, podmanila si svět, získá sobě sice preláty, avšak nikoli světské panstvo a vyzve tedy prelátstvo k boji proti pánům; po bitvě vystoupí opět Kníže bláznů a vzav podezření, jeli Matka skutečně pravou církví, způsobí to, že se jí šaty strhnou, čímž se Církevní Matka prokáže býti vlastně Matkou Bláznovskou: jest tedy odsouzena k těžkému trestu za to, že sobě přivlastnila církevní důstojnost.

Jako vážné drama francouzského středověku, tak vybočovalo teh dejší komické drama francouzské častěji z policejních i mravnostních mezí a dočkalo se zákazů proti němu vydávaných. Avšak oba klony francouzského divadla — vážný i komický — chovaly v sobě zdravou duši dalšího velmi nadějného vývoje. Než — do dramatického proudu francouzského nyní přišel nový, cizí vliv, a francouzské drama dalo se, jak v následující stati uzříme, novým, cizím řečištěm. (Pokračování.)

Juliusz Słowacki a jeho doba.

Od *Antala Staška*.

(Pokračování.)

Další pobyt Słowackého v Paříži býval by na budoucí vývoj ducha jeho měl vliv jen záhubný. Ve svých listech k matce příkrými často slovy vylévá sklíčenost, jakou naň působila celá tehdejší emigrace polská, nešetře při tom ani mužův velezasloužilých. Příkře mluví o Bohdanu Zaleském, o Štěpánu Witwickém, o paní Hofmanové rozené Tańské, nejlepší spisovatelce polské, i o celé tehdejší literatuře v emigraci.

Trochu uštěpačnosti ano i jízlivosti na jedné a malicherné marnivosti na druhé straně bylo jemu v tehdejším věku přirozené. Tak na příklad chlubí se matce svým elegantním zevnějškem a dokládá: „Nechci, aby se mně stalo jako Mickiewiczovi, že služebníci nepustili jej do herny, majíce jej za lokaje a pravíce mu, že má špatně zavázaný šátek na krku.“ —

Ženeva jej osvěžila jak na duchu tak na těle. Bydlel na jednom z předměstí u jakési paní Pattegové, jejíž dcera slečna Eglantina jemnou povahou svou na čas dobyla jeho srdce a neb alespoň rozehřála jeho obraznost. Lidé obklopující jej líbili se mu mnohem lépe nežli v Paříži, byl veselejší ano i společenský. Neustálý pohled na Montblanc připomínal mu často Malczeského, „který po smrti své jedinou básní tak vysoko vyrostl, že o celou hlavu převyšuje básníky naše. Čta jmena všech, již odvážili se na Montblanc, nalezl jsem na poslední stránce mezi reky těmi též Malczeského. Nevím proč — ale myšlenka na Malczeského silně utkvěla v mysli mé; zdá se mně, že jest mezi námi jakási podobnost; — mne ovšem bouře dosud nezlomila. Mou jedinou žádostí jest nyní, aby mne bůh šlechetně dal zemříti; neboť když pomyslím sobě, že vyhnanství mé může býti dlouhé, — že na mne přijde nouze, že mne zničí hrdost má; tu mne pojímá hrůza.“

Mezi tím vyšel počátkem května 1833 v Paříži třetí svazek jeho básní, obsahující delší epické dílo „Lambro“ a menší věci: Hymn do Bogarodzicy, Kulik, Pieśń legionu litewskiego, Duma o Wacławie Rzewuskim, Paryż a Godzina Myśli. Předmluva k svazku tomu velice charakterisuje básníka i jeho náhledy. Postesknuv si, že dosud nebyl patřičně uznán, praví o Lambrovi, že jest to „člověk, v němž kupí se obraz našeho věku a marného jeho úsilí; jest to vtělená ironie osudu, a život jeho podoben jest k životu mnoha nyní mroucích lidí, o nichž přátelé píšou, čím býti mohli, a o nichž neznámí vypravují, že nebyli ničím . . . Ctím školu náboženskou, onu večeři páně básníků polských, ku které si zasedli v Paříži, neboť mám za to, že plyne z přesvědčení, že není uměle vzbuzena slovy Bedřicha Schlegla, jenž v katolickém náboženství vidí jediné zřídlo poesie. Nejdu však cestou, po které kráčejí básníci ti, neboť nevěřím, že by škola De-la-Menistův*) a poesie od nich nadchnuta byla obrazem času. Dante psal o pekle, když lidé v peklo věřili, Voltaire psal svorně s materialistickou dobou svou; Byron zoufaje nad pochybnou budoucností básníka, počal století devatenácté. Lidé ti jsou výrazem své doby . . . Ještě výše nad ně povznesl se Shakespeare, neboť božskou silou svou tvořil a kreslil nikoliv vlastní srdce své, aniž myšlenky své doby, leč srdce a mysli všeobecně lidské, nezávislé od doby neb jejich předsudkův. Na nižším stupni stojí básníci, kteří uzavřeli se do úzkých hranic národních, jako Göthe, Calderon, Walter Scott; leč i oni stojí vysoko a silně, neboť národové jsou jejich základy. — Hledejmež tedy rozdílnými drahami životní myšlenku vlasti své; šťasten ten, kdož v ohnisku vlastní duše své spojí nejvíce paprskův. Však mýlí se ten, kdo se domnívá, že národnost básnění spočívá na vypravování národních událostí; události samotny jsou pouze rouchem, tělem, pod kterým musíme teprvé hledati ducha národa neb ducha světa. . . . Jestliže literatura naše zmohutní ve vyhnanství a přičiní se k oslavení doby naší, budou o tom vypravovati

*) De la Mennais, francouzský spisovatel mystický, nadšený katolík, spolu vyslanec sardinský u cara Alexandra I., který jej měl u veliké vážnosti a namnoze vlivu jeho podlehal. — Mickiewicz ve svých přednáškách o slovanské literatuře zmiňuje se o něm jakož i o Schleglovi velmi pochvalně.

někdy se slzami vnukové naši a nazvou čas náš nikoliv dobou Stanislava Augusta*), leč věkem neštěstí a utrpení národa. Odpusťte mně tedy, Poláci, že válčím o jedno z nižších míst v paměti šťastnější budoucnosti.“

Předmluvou tou, psanou již v Ženevě, vržena rukavice přímo Mickiewiczovi, neboť netěžko uhodnouti, že obsahuje většinou polemiku proti němu a jeho stoupencům, a však neméně proti všem autoritám vůbec. Vymáhá v ní pro sebe úplnou svobodu jednání i tvoření, úplnou neodvislost od jakéhokoliv směru neb školy a samostatnost proti Mickiewiczovi.

Ve jmenovaných nových plodech nelze seznati další vývoj a pokrok básníkův. „Lambro“ jest podoben typům předešlým; vrcholí se v něm všechny krásy, ale s nimi i všechny méně pěkné stránky směru prvé naznačeného. Jest to vlastní bratr Mindowy, Botwela, Żmii atd. Obsah vzat jest z novořeckých dějin z druhé polovice předešlého století. Rekem básně jest mladý vůdce jednoho ze mnohých řeckých povstání proti Turkům, jejž před rozhodným okamžikem vlastní milenka jeho náhodou otráví. Děj nemá do sebe mnoho krás, povaha hlavní osoby není pro čtenáře ničím novým — za to jsou jednotlivé výjevy mistrné. Jedno z nejkrásnějších míst jest vypravování o popravě Rygy, jednoho z vůdcův povstaleckých a skladatele písní hrdinských, jejž Rakušáci, když se k nim byl utekl, vydali Turkům. —

Mezi vydáváním třetího svazku pracoval básník náš „Kordjana“, v němž nastoupil částečně novou dráhu a to s nemalým prospěchem. V lednu r. 1834 vyšel v Paříži „Kordjan, Część pierwsza Trylogii. Spisek koronacyjny“ — a sice bezejmenně. Słowacki cenil plod ten nejvýše mezi všemi dosavadními pracemi svými. „Poslední píseň má,“ psal matce, „učinila dojem. V jednom z časopisův francouzských četl jsem velmi pochvalný o ní soud a rozbor; protivná strana neodváží se, ji haněti. Tato protivná mně strana — jsou to na neštěstí všichni básníci, a na jich čele Adam. — Mnoho lidí v Paříži připisuje báseň mou Adamovi samému. Znaje předsudky našinců, nejsem omylu tomu nerad.“

A jest skutečně mezi Kordjanem a mezi třetí částí Mickiewiczových „Dziadów“ jakési vnitřní příbuzenství, nikoliv co do povahy, ale co do směru; Kordjan jest jako pokračování Konrada; onen koná skutkem to, co tento cítí. Kordjan sám jest pouze první částí trilogie; dalších částí básník náš nevydal; celá trilogie obsahovati měla dobu před povstáním z r. 1830, pak povstání samé a konečně dobu po něm. Zdá se, že látku, jež určena byla pro část třetí trilogie té, zpracoval později Słowacki v „Anhellim“.

Před počátkem děje samého položeno jest v Kordjanu „Przygotowanie, roku 1799 dnia 31. grudnia w nocy,“ jež mělo celé trilogii dáti jakýsi širší základ. Básník jest toho náhledu, že žijeme ve věku duševních trpaslíkův, ve věku, v němž se vše analysuje, probírá, avšak nic positivního, světodějného netvoří, zkrátka ve věku negace.

*) Starší kritikové polští nazývali dobu krále toho zlatou dobou literatury — podobným právem asi, jako u nás dobu Veleslavínovu.

„Dziś dzień siodmy — bóg rękę na rękę założył,
Odpoczywa po pracy, nikogo niestworzył."

Síla světla ve všem míru odpočívá, slaví svůj sabbat; za to síly démonické, temné mají vládu. Jich úsilím jest, by v samém zárodku zničily vše, po čem člověčenstvo touží, a co svým štěstím zove. Práci temných sil těch a mocí jako podzemních líčí v „Przygotowaniu." V noci ze století předešlého na století nynější, 31. prosince r. 1799 shromažďují se demonické moci (satan, ďábel, Gehenna, Astaroth, Mefisto a čarodějnice) v chátě černokněžníka Twardowského, polského to Fausta, a tvoří lidi, kteří mají státi na čele národův.

„Dziś pierwszy dzień wieku,
Dziś mamy prawo stwarzać królów i nędzarzy,
Na całą rzekę stuletniego cieku.
Więc temu narodowi stwórzmy dygnitarzy,
Aby niemi zapychał każdę vządu dziurę."

Ostrý to sarkasmus, jejž klade básník Mefistovi do úst o svém vlastním národě! — Uprostřed satanských vtipů vycházejí z tvůrčího kotle postavy, jako ďábelskou ironií postavené na čelo národa, domýšlející se míti úkon, rozluštiti otázky věku. První vychází — Chłopicki. K jeho tvoření dává satan následující rozkaz:

„W żywiol ziemi
Dorzucić szpilek kaprala
Z główkami laku, którémi
Kreśli plany, królów zwala:
Szpilek czterdieści tysięcy
Rzućcie w kociół —

Djabel. I nic więcéj?

Szatan. Nic —

Kaprálem zove Napoleona. Jak bídná to postava vychází ze šumícího kotle! — Satan tvoří dále:

„Wrzucić do kotła dyament! —
Dyament w ogniu topnieje.
Wylać sekretny atrament
Z Taylleranda kałamarza,
Co w niewidzielność blednieje,
Od okularów rozsądku —
I dąć w kociół — w kotła wrzętku
Obaczymy co się stwarza."

Toť Czartoryjski. Po té dle předpisův Satanových vystupuje z kotle

Starzec, jak skowronek,
Zastygły pod wspomień bryłą,
Na pół zastygłą, przegniłą.
Poeta — rycerz — starzec — nic —"

a toť Ursyn Niemcewicz!*) — Satan rozkazuje dále:

*) Nehledíme k tomu, zdali Słowacki měl jako Polák právo, Niemcewicze podobným spůsobem uvesti na jeviště: muže toho, který vždy jak v Americe pod Washingtonem, tak i ve vlasti své bojoval za neodvislost a svo-

„Widzicie tę postawę bladą,
Z mętów kotła już na pół urodzoną?
Twarz uwiędła i wzrok w czarnem kole;
Paszcze myśli otwiera wiąż głodna,
Wiecznie sławi księgarnie i mole;
I na krzywych dwóch nogach się chwieje,
Jak niepewne rządowe systema.
Chce mówić — posłuchajmy, co na świat posieje?
Twór, pokazując z kotła głowę.
Czy lepiéj, kiedy jest król, czy kiedy co nie ma? —

Szatan. Precz s tym sfinksem co prawi zagadki!
Sam jej djabeł rozwiązać nie umie —
Niech w szkolarzów zasiewa ję tłumie
Oplątaną w dziejowe wypadki!
Niech z ministerjalnéj ławy,
Nad rozlewem żyzniącym krwi Nilu,
Ze złamanych kolumien podstawy
Gada — hieroglyfem stylu."

A to jest — Lelewel!

Světlo denní se zástupem andělův podzemní mocnosti ty rozhání, a dojemně zapějí sluhové od věčného světla:

„Ziemia to plama
Na nieskończoności błękicie;
Ciemna gwiazda w słonecznych gwiazd świcie,
Grób odwieczny potomków Adama."

A archanděl volá nad národem polským:

„Za grzechy ojców w groby kładące się plemię!
Czas, byś go podniósł Boże, lub gromem dokonał." —

Ač právem lze říci, že Słowacki v této předehře ku Kordjanu namnoze nespravedliv byl k velikým mužům svého národa, přece nelze upříti, že názor tam vyslovený jest velkolepý a ohledně světa slovanského zcela pravdivý. Žijeme v století duševních trpaslíkův, pracují v nás neuvědomělé síly přírodní, vše kypí, vře, připravuje se, mutí — ale to vše temný nelad živlův různých, proti sobě válčících, jež čekají tvůrčí síly světla, anoť přivésti má harmonii, sloučiti a prodchnouti nás uvědomělou mocí. Toť myšlenka messianismu slovanského; máme k idei té právo, poněvadž jen veliký muž nadchnut jakousi velikou, světlou myslí spasí Slovanstvo. — Velikán ten duchem i hmotnou silou nezjeví se ještě dle našeho básníka v století nynějším.

Na tomto malicherném základě věku stvořil Słowacki postavu

---

bodu a politickým, literárním i soukromým působením svým stal se o národ svůj velezasloužilým, líčí náš básník alespoň nevděčně. Byl to týž dobrý stařeček, jemuž Juliusz v létě r. 1830 ve Varšavě předčítal svého „Mindowe" a jenž se po té vyslovil, kterak jest tomu rád, že po jeho smrti zůstane v Polsce básník velikých schopností. Výrok ten tehdy Słowackému velice lichotil, a neopomenul hned sděliti jej matce své, líče při tom „stařečka Ursyna" nejkrásnějšími barvami. — Musím ještě podotknouti, že básník v tomto svém „Przygotowaniu" mimo Chłopického (nazwijmy od chłopów) a Czartoryjského (ochrzcimy imieniem Czarta) nikdy u postav těch satanem tvořených výslovně na jmena jich nenaráží, avšak že je tak líčí, aby každý dle jmena je poznal.

Kordjana, jenž stoje duchem svým nad stoletím trpaslíkův cítí celou jeho bídu, nicotu, touží po něčem vyšším, vrhá se z jednoho směru do druhého — ale mlha časův obklopuje jeho duši a mysl, on nepronikáaž k slunku a hyne v zápase s tím, co nejvíce tíží dobu naši, v zápase marném proti despotismu. Jest povaha hluboká, ale chorobný, nepokojný, smutný čas bez vyšší idey vtiskl znamení do jeho duše. Jest to jeden z rytířův světla, ale zahalený mrakem mlhavým, jenž přišel mezi sprosté zástupy, které cítíce se v nízkosti své býti šťastnými a neznajíce žádných jiných potřeb, než „panem et circenses“, nežádají od něho žádných obětí. Hárá v něm božský plamen, a on nemá tolik síly, aby zažehl jím vše, co jej obklopuje. Což divu, že vlastním ohněm svým zhyne a shoří. —

Není sice Kordjan ze stanoviska formalně uměleckého nejlepším plodem Słowackého, ale nám Čechům jest ze všech postav básníkových snad nejvíce sympatický. Nehledě ani k tomu, že mezi námi podobných povah dost a dost, žije on v podobných poměrech s týmž úsilím, týmž cílem v srdci, byť i s jinými prostředky. Celou látku rozdělil si Słowacki na tré dějství; děj a idea kusu vrcholí se v jednání třetím.

V jednání prvním vidíme Kordjana v 15. roku jeho stáří. Jest nešťasten, poněvadž nevidí cíle svým silám, cíle svému životu: Kordjan prvního aktu jest básník náš sám v mládí svém i se svou nešťastnou láskou. V jednání druhém vidíme hrdinu, an projíždí svět. Hledá uskutečnění myšlenky své, svůj ideál, však marně; vše klame jej, a již chce zoufati nad pravdou, krásou, láskou. I náboženství a víru ztratil. Lidé a papež, u něhož odbývá návštěvu svou, jej naučili, že mezi nimi jest vše prodejné, falešné, že celé lidstvo stůně vnitřní hnilobou. Po přečtení jednoho z nejkrásnějších míst v králi Learovi volá:

„Próżno myśl geniusza świat cały pozłaca,
Na każdym szczeblu życia rzeczywistość czeka.
Prawdziwie, jam podobny do tego człowieka,
Co zbiera chwast po skałach życia. Ciężka praca!“ —

A na slepého Leara volá:

„Wołałbym ciemną mieć na oczach chmurę,
Żpatrzeć na świat oczyma twojemi.“

V tom bloudění mezi lidmi ztratil celou ještě zbývající mu sílu duše, až konečně vrhá se v objetí přírody večně panenské, čisté krásné. V ní nalézá jedinou krásu na světě, a poslední útočiště v celém stvoření. Vystupuje na nejvyšší štít Montblancu, a tam vzdálen od lidí, slaví vzkříšení ducha svého.

Czuję życie!
Lecz nim myślą olbrzymią rozpłonę,
Posągu piękność mam — lecz lampy brak.
Więc z ognia wszystkich gwiazd uwiję na czoło koronę,
W błękicie nieba sfer, ciało roztopię tak,
Że jak marmur, jak lód, słonecznym się ogniem rozjaśni.
Potem, piękny jak duch baśni,
Pójdę na zimny świat i mogę przysiądz,
Że te na czole tysiąc gwiazd i w oczach tysiąc,
Że posągowy wdzięk, narodów uczucia rozszerzy,

I natchnie lud:
I w serca jak myśl uderzy,
Jak Boga cud. —

Nie — myśli wielkiej trzeba z ziemi, lub z błękitu.
Spojrzałem ze skały szczytu
Duch rycerza powstał z lodów —
Winkelried dzidy wrogów zebrał i w pierś włożył! —
Ludy! Winkelried ożył!
Polska Winkelriedem narodów!
Poświęci się, choć padnie jak dawniej — jak nieraz! —
Nieście mię chmury! nieście wiatry! nieście ptacy! —

Chmura jej odnáší. — V jednání třetím Kordjan navrátí se do vlasti teprvé skutečným hrdinou dramatickým, pracujícím za jistým, pevně vytknutým účelem, a ten jest: roznítiti národ k zjevnému povstání a zavraždění caře při korunování jeho ve Varšavě. Vyobrazena v něm divoká, vášnivá myšlenka pomsty s celým zápalem mladistvého citu, jenž se netáže: co potom? — Účel jeho se mu nezdaří, spiklenci jej opouští; on je sice uchvátí ohnivou výmluvností svou, avšak pomoci mu nikdo nechce. Odvažuje se samojediný k činu, v rozhodném okamžiku jej však síly opouštějí a zajat umírá.

V Kordjanu jest více negativních než positivních stránek, avšak okolnost ta není nijak na újmu tragičnosti celé postavy. Jeho melancholie nevadí jeho dramatičnosti, a v ohledu tom stojí výše než Shakespearův Hamlet, v němžto reflexe ubijí všechnu samostatnost a neohroženost jednání. Ovšem že ten, v němž hlodá červ stálého zármutku, nevznese se nikdy v činnosti své tak vysoko; totéž možno říci i o našem hrdinovi, jenž takové slabosti své si úplně jest vědom. — Ve proudu nejvyššího zápalu a nadšení, když spiklence shromážděné vyzývá k vzbouření a zavraždění caře, volá:

Wierzcie mi, wierzcie ludzie! jam jest wielki, mocny —
Jedyną słabość zamknę w sercu tajemniczém —
Robak smutku mnie gryzie . . . tak, że mówiąc z wami,
Chciałbym przestać i usiąść i zalać się łzami.

Týž smutek jako mlha, jako černý závoj nad ním se vznáší a proniká myšlenky jeho i ve chvíli, když duševní jeho síla dosahuje nejvyššího vrchole. Spiklenci se rozcházejí, Kordjan si předevzal vykonati čin vraždy sám, ač ví, že při tom zhyne. Předseda spiklenců naň volá:

Na Boga Kordjanie,
Ty masz gorączkę, w oczach dziwne obłąkanie.

A on na to odpovídá těmi nejdojemnějšími slovy celého dramatu:

To nic! starcze. To włos mi siwieje i boli —
Włos każdy cierpi — czuję zgon każdego włosa;
To nic. — Na grobie wsadzisz dwie różdżki topoli
I różę. — Potém spadnie łez rzęsistych rosa,
To mi włosy ożyją. — Masz pióro przy sobie?
Chciałbym spisać imiona płaczących nade mną:
Ojciec w grobie — i matka w grobie — krewni w grobie —
Ona — jak w grobie. — Więc nikt po mnie! wszyscy ze mną!
A szubienica będzie pomnikiem grobowym . . .

Jest to krásné, ale jaký to hrdina, jenž sotva odhodlav se k velikému činu, již jest celý rozžalostněn nad osudem svým z toho vynikajícím?

Jest v něm mnoho chorobného, jest to typus času z jeho krásných i opačných stránek.

Napsav a vydav básník náš Kordjana, vrhl se jednak na studium německé filosofie a vedle ní bible, jednak pokračoval pilně v básnických pracích; mimo to čítal pilně Shakespeara a Danteho. Bylo u něho zvykem v letě čísti, baviti se, činiti vycházky, a v zimě psáti. Tak vzimě 1834 a 1835 skončil své básně „W Szwajcarji“ a „*Anhelli*“ a počal pracovati básně *Balladyna*, *Mazepa*, *Horszyński* a *Wallas*. —

V prosinci 1834 psal takto matce: „Nikdy jsem netrávil tak smutně zimu jako letos. Nevím proč, ale hlukoký jakýsi zármutek skličuje ducha mého .... Celé dni trávím v samotě doma u svých kamen a píši. Několik dní jest tomu, co skončil jsem jednu ze svých prací, a cítím nyní jakési zemdlení. Zdá se mně, že veškeré duševní síly mé jsou rozladěny jako struny hudebního nástroje — a že za několik dnů vrátím se opět k tichému obyčejnému životu. Smutné to! Večerem nepřicházejí více žádné vysněné postavy, aby mě navštívily, žádná ideální krása neusmívá se na mne. A přece během posledních měsíců přešlo přes pokoj můj tolik ideálních postav, z nichž některé odešly ven okny, druhé shořely v kamnech a konečně jiné uchyceny byly na papír ... Během předešlého měsíce napsal jsem novou tragedii pod jmenem *Balladyna*. Ze všech věcí, jenž dosud vyšly z hlavy mé, jest tragedie tato nejlepší hlavně proto, že otevřela mně zcela nový kraj básnický, kam lidská noha dosud nevkročila, kraj to široký a daleký, větší než ta bídná země .... Plod ten můj jest takový, jako by jej byl skládal prostý lid — odporuje zcela pravdě historické, ano někdy i pravděpodobnosti; avšak při tom dbal jsem o to, aby lidé v něm byli plni pravdy a cítili našimi srdci .... Neumím ti pověděti, do jakého druhu tragedie ta náleží; jeli některému ze známých kusův podobna, to teda Shakespearovu králi Learu. O, kdy by někdy stanula po boku krále Leara! — Shakespeare a Dante jsou nyní miláčky mými, a to již přes dvě léta; čím více v obou čítám, tím více vidím v nich krás.“

Słowacki byl ne pouze myšlenkou a citem než i celou povahou svou pravý básník, odsouzen k stálému nepokoji, zmítání, vnitřnímu zápasu, neustálenosti, věčnému toužení, tu zas k pocitu vlastní slabosti, zkrátka ku všem duševním stavům, z nichž každý sám o sobě by již zcela postačil, aby učinil člověka nešťastným.

V tom duševním naladění poznal v Ženevě, kde kolem sebe tak málo nových vídal osob, mladou krajanku slečnu Marii W., jejíž matka s celou rodinou na cestách svých přišla do Ženevy a po delší dobu r. 1834 a 1835 tam meškala. Mladá dívka ta dle vlastního svědectví Juliova nebyla nijak krásná, ale vynikala nevšedním půvabem mravu a jemností citu; při tom hrála překrásně na pianě. Básník náš tenkráte do pravdy se zamiloval. Byl vesel, napsal Marii několik básní, ježto jsou perlou lyrické poesie polské a teprvé po jeho smrti byly

částečně vydány, a činil s rodinou W. delší výlety po Švýcarsku. Následek těchto cest a lásky jeho byla delší báseň, nadepsana „W Szwajcarji".

Bylo to divné moře, ta jeho povaha; jakmile se na ně dost málo usmálo slunečko boží, bylo tiché, bylo roztomilé, a zrcadlil se v něm celý svět s nebem v barvách nejkrásnějších. Všechny listy z doby tehdejší dchnou rozmilým půvabem. Ani materielní nedostatek, s kterým jak živ zápasil, a který jako hnusné strašidlo nejspíše jest s to rozladiti duši sebe více harmonickou a silnou, nezdál se mu býti tak nesnesitelný jak jindy.

Ale byl tuším příčinou, že Słowacki nemohl s Marií se oženiti. V létě r. 1835 připravovala se rodina W. k odjezdu z Ženevy nazpět do vlasti. Loučení s Marií nebyl by Słowacki snesl, odjel tedy náhle do hor nad ženevským jezerem, kde se ubytoval ve vsi Veytoux nedaleko zámku chillonského, jednou z nejkrásnějších básní Byronových proslaveného.

Pobyv tam několik měsíců napsal báseň „W Szwajcarji", kterou se vyléčil ze své nešťastné lásky, a báseň „Anhelli". Navrátiv se pak nazpět do Ženevy, byl v povaze poněkud změněn; opustila jej hlavně marnivost. „Přiznám se Ti," psal matce v říjnu r. 1835, „že mě pojala nenávist k prvním plodům mým. Cítím potřebu větší dokonalosti; rozvinul se ve mně pocit jakési nové krásy. Nevím, v jaká slova se obleče, ale budu nejvíce o to dbáti, aby stránky mé vyplněny byly čímsi jasným. Jsem 25 let stár; potřebí, abych již byl tím, čím býti mám, a snad proto nenávidím svých dřívějších plodův. Tři měsíce, jež strávil jsem uprostřed nejkrásnějších a nejvelebnějších pohledův na přírodu, byly pro mne velikým naučením. Pozoroval jsem harmonii, která všechno pojí, dodávajíc všemu jediný lad i barvu. Nalezl jsem, že umění následovati musí ten podivuhodný lad a jednotu všeho. Hleděl jsem dlouho na stromy a květiny, naslouchal jsem zvukům přírody, viděl jsem ji z blízka tu ve blankytu tu ve chmuře. Jedenkráte vystoupil jsem na vysokou horu, pod nohama rozvírala se hluboká roklina, temná, sosnami zarostlá, skrze ni valil se potok. Bylo to v neděli ráno; zvon vesnického kostela neobyčejně hlasitý a posupný naplňoval povětří zvukem svým — celý obraz přede mnou oživen byl duší zvonu, jako temné jakési poema, v němžto hřmí jmeno boha" ...

Ačkoliv veškeré během r. 1834 a 1835 v Ženevě a Veytoux povstalé plody vydány byly tiskem teprvé r. 1838, 1839 a 1840, poněvadž se Słowackému nedostávalo potřebného k tomu peněžitého nákladu, rozebereme některé již na tomto místě.

Všeobecně se našemu básníku vytýká, že jest těžko jej vždy úplně pojmouti. To platí hlavně o Anhellim; jest z hola nemožno, všude a naskrze pochopiti, co vlastně básník chtěl. Ale přes to jest a zůstane Anhelli jedním z nejznamenitějších plodův Słowackého. Když Zygmunt Krasiński dověděl se o smrti jeho, psal přátelům svým i do Paříže: „Učiňte mu na hrobě nápis: *Básníku Anhellia*, a nápis ten jediný vystačí, aby mu pojistil slávu u budoucích pokolení."

Předmětem básně jest Sibiř a osud vyhnancův polských. Avšak jmena Sibiř jest pouze symbolicky užito, ono znamená vlastně společenské položení celého polského národa, tak že v Anhellim vidíme

obraz jeho, přehled veškerých jeho vnitřních i zevnitřních poměrův, jeho utrpení, jaké snáší buď bezprávně od jiných neb vlastní vinou svou, a konečně jeho vlastní chyby, jež celou ukrutností těžkého osudu se na něm mstí. V rámci Anhellia vidíme celou Polsku: zemi rodinnou, na tři díly roztrhanou, pak emigraci a konečně vyhnance polské ve všech dílech světa, mezi nimi hlavně vyhnance sibiřské — tak že celá báseň co do svého směru jest rázu symbolického, což ale není nijak na újmu její plastice. Sloh její jest biblický; zabývalť se Słowacki v dobách svých ženevských na mnoze čtením bible.

Na počátku podává nám básník obraz polské emigrace, které ve tvář metá výčitku, že mezi ní jest „mnoho shnilého". „Přišli vyhnanci do země sibiřské, a vybravše si široké místo, zbudovali dřevěný dům, aby v něm bydleli v shodě a lásce bratrské; i bylo jich okolo tisíce hlav rozdílného stavu." Měli nešťastníci ti pěstovati mezi sebou naději, „neboť naděje přejde z nich do pokolení budoucích a oživí je." Měli bdíti nad sebou, „neboť byli jako lidé povýšeni." I skutečně „byl po nějaký čas mezi nimi veliký pořádek i veliký smutek, neboť nemohli zapomenouti, že jsou vyhnanci a že více vlasti své neuzří, leda by bůh ráčil". Avšak pouze někteří z nich zabývali se prací, kdežto jiní chtěli, aby zváni byli moudrými a zůstali v bezčinnosti, pravíce: hle, přemýšlíme o spasení vlasti. Ukázalo pak se brzy, že vyhnanci ti byli pouze o jeden vřed více na těle oné společnosti, ze které vyšli. „Byli by z nich dobří ve štěstí, ale bída proměnila je v lidi zlé a škodlivé, neboť slabá byla srdce jejich. Byli národem starým, jejž na duchu vzkřísiti divem jest . . ." Toť první obraz o stavu společnosti polské v době, když Anhelli byl psán. Třebatě zde podotknouti, že básník náš nikde nelichotí národu svému, a že všude mu praví čistou, často příkrou pravdu. — Následující obrazy básníkovi, jenž vystupuje v osobě Anhellia, ukazuje na cestách po Sibiři jeho vůdce Šaman, podobný k Virgiliovi v „Božské komedii", jenž provádí peklem Dantea. I Anhelli na cestách svých potkává zatracence, však nikoliv jednotlivé, nebrž ve hromadách, jež představují celé ohromné utrpení národa; většina utrpení to snáší s resignací, poněvadž se stalo jako obyčejným stavem věcí. — Celé toto oddělení jest velmi plastické a všechny obrazy vzaty jsou ze skutečného života. Ovívá je ovšem, jako všechny výtvory Słowackého, jakási neproniknutelná tajeplnost, jež kráse není závadou.

V průběhu dalšího vypravování vrací se básník k onomu zástupu tisíce lidí, od nichžto počal. Vypověděv v oddělení prvním, co národ trpí, vypravuje ve druhém, co činí. Vztahuje se to ovšem přede vším k emigraci, ale poněvadž její skutky a myšlenky byly jaksi odleskem stavu celého národa, slušno i druhé oddělení to vztahovati v řadě druhé k národu celému. Odsloňuje veškeré jeho vady, snivost, fanatismus, výstřednost, avšak hlavně *politickou jeho neschopnost*, jakožto vinu největší; ukazuje, že právě ti, kteří chtějí vlast osvoboditi, ji ničí, kopajíce jí mohylu tím dále čím hlubší. — Celé toto druhé oddělení končí se slovy Šamana k shromáždění vyhnanců: „Vichrové rozsévají símě dubův a roznášejí je po zemi, však proklati budou vichrové ti, jež řeči a rady vaše zavály by do vlasti. Pomřete!" Tím rozhněvání zabijí Šamana,

avšak to, co jim předpověděl, se na nich vyplnilo. V onom velikém dni z mrtvých vstání, jenž vyobrazen jest na konci básně, není po nich ani sledu více.

Avšak básník nechtěl podati pouze negativní stránky stavu národa svého, chtěl vylíčiti i jeho krásy, a proto utvořil v tomto plodu svém také postavy, ježto se zvedají jako ze zbouřeného moře celé společnosti, v nichžto skupeny jsou myšlenky positivní a stránky ideální. Mezi všemi vyniká Anhelli, pak u stop jeho klečící kající hříšnice Ellenai; před oběma kráčí sibiřský mudrc Šaman a nade všemi vznáší se světlá postava anděla Eloe.

Anhelli sám jest náš básník. V Anhellim se Słowacki zidealisoval. Bylť zajisté v celém životě svém nešťasten, smuten, aniž znal účel i konec svého života. Anhelli jest jeden z vyhnanců, ač s nimi nemá nic společného. Cesta jeho, kterou kráčí, jest osamotnělá i smutná. „Jest čistý jako lilie, jež z vody béře květ i nevinné barvy své; do duše jeho položena jest srdečná láska k lidem a milosrdnost.“ Stojí vysoko duchem svým nad obklopující jej hromadou, avšak vznešenost ta jeho nikomu nepřináší žádného užitku; nedostává se mu síly, aby pozval s sebou lid a odvedl jej od záhubné cesty. Jest on básníkem; duch poesie usadil se v jeho duši, učiniv z něho svůj nástroj, čili jak Słowacki praví: „Anhelli posedlý byl andělem.“ Celý život tráví v bezčinnosti, o samotě, v nevýslovném smutku, beze všeho užitku pro sebe sama i pro lid, mezi kterým žije. Ale Šaman o něm praví: „Uvaleno naň jest větší břímě, než jaké snésti mohou druzí, aby se stalo skrze něho vykoupení.“ Má tudíž život jeho jakýsi účel, ale Anhelli o něm neví, a v okolnosti té jest motivován ten bezměrný zármutek jeho. Zůstal sám jediný ve světě svém „jako harfa s přetrhanými strunami“; dočkal se zhouby celého pokolení, do kterého náležel, přežil i ty, kteří mu byli na světě nejmilejší, Šamana a Ellenai, a přece den z mrtvých vstání, den nového zrození blízký jest. Ještě jen jedna noc, dlouhá, hrozná, temná, „sibiřská“ noc, a zableskne svitem „velký den“ — Anhelli o dnu tom nic neví, aniž se ho dočká! Musí zemříti v tom strašném myšlenkovém pološeru mezi světlem naděje a nocí zoufalosti — a v tom jest tragičnost jeho osudu. „*Bylť vybrán za oběť, ano i za oběť srdcem.*“ Účelnost života jeho byla v tom, že stala se podmínkou „velikého dne“ z mrtvých vstání, jehož obrazem končí báseň.

Druhou individuální postavou jest *Šaman*, jenž představuje všecko vznešené, čeho se nedostává onomu zástupu vyhnanců, a samému Anhelliovi. Jest to zobrazení moudré duševní pohody, síly, energie i pravdy mezi národem, jenž se nalézá na bezcestí a neslyší hlasu jeho, takže Šaman jakoby ani mezi něj nepatřil, představuje se nám co cizí, sibiřský mudrc.

Ženská postava Ellenai, kající hříšnice, ježto sdílí s Anhelliem osamělost a zármutek, miluje jej jako sestra, ano i více, jest pouze jeho doplněním a nemá žádného symbolického významu. Za to andělice Eloe „s bílýma křídloma, se smutnou hvězdou ve vlasech, jež zrodivši se ze slzy Kristovy na Golgotě, a to z té slzy, která prolita byla nad národy — pochovává zemřelé a ostříhá jich hroby“ — jest symbolem památky po zemřelých a pozůstalá po nich sláva.

Když báseň r. 1838 vyšla, psal Krasiński z Benátek svému příteli K. Gaszyńskému: „Anhelli toť pokolení, které hyne v slzách, v bolesti, v marných tužbách — i umírá den před tím, kde se vyplňuje vše, po čem dychtili. Ten Anhelli, tak osamělý, tak opuštěný, patřící na smrt všech svých přátel, jest dokonalým symbolem poetickým našeho osudu. Nejprvé umírá to, co má boha v sobě, co jest nejvznešenějšího, nadšení, pravda i láska k velikým věcem v postavě proroka Šamana. Zůstává Anhellimu po něm ještě jakási útěcha lidská, kající sestra Ellenai. Ale člověku takému nelze, aby dlouho těšil se z útěchy lidské — umírá i ona. Smrt její vylíčena jest mistrovsky s božskou prostotou. Anhelli sám již nyní, úplně sám, neboť všichni spoluvyhnanci povraždili se, zahubili se, zhynuli — smutno mu i teskno. Poslední družkou zůstala mu andělice Eloa. Anhelli konečně sám skloniv hlavu, umírá; a hle, ledva že skonal, žene se rytíř na koni, rytíř podobný zjevením apokalypsy, volající hromovým hlasem: „Ku zbrani!“ Ale Eloa mu praví: „Jeď dále, Anhelli již zemřel — můj jest už na vždy.“ Takový konec. Neznám nic smutnějšího, nic poetictěji provedeného. Těžko bylo v elegii tesknou a přece plnou barev přetvořiti Sibiř; básník to dovedl. Po přečtení plodu toho upadl jsem jako v sen magnetický, i viděl jsem ve snu všechny, všechny duhy, o nichž tam řeč — hvězdy a duhy, ne takové, jako u nás, ale podobné světlům, jež osvěcují svět prázdnoty....“ Anhelli se Krasińskému líbil hlavně pro mlhavé pološero, jakousi mystickou atmosféru, jež ovívá veškeré postavy i předměty, a již by možno bylo porovnati s hudbou, vzbuzující v každém z posluchačův jiný pocit, od druhého namnoze rozdílný a často opačný.

Mezi pracemi, jež básník náš psal aneb alespoň počal v době pobytu svého v Ženevě, jest dále tragedie „*Mazepa*“, jež vydána byla teprvé r. 1840. Od obecenstva přijata byla více než chladně. Hned když vyšla, skritikoval ji velmi nepříznivě v poznaňském Tygodniku Literackém Karel Libelt, jenž byl autoritou na poli dějepisném i kritickém. Také Krasińskému se nelíbila. A přece byla hned po svém objevení od Augusta Drackea do němčiny přeložena, i hrála se v Německu na divadlech. Poláci poznali krásy její teprvé, když dávala se na scéně poprvé r. 1851 v Krakově, již po smrti básníkově. Vizme děj kusu.

Polský vévoda má z prvního manželství syna Zbigněva a mladou, přelíčnou druhou manželku Amelii. Navštíví jej král Jan Kazimír se svým dvořeninem Mazepou i zamilují se oba do mladé vévodovy ženy. Král zbaviti se chtěje dvořenína odesílá jej pryč s listy, jež Mazepa ve své nedůvěře odevírá a tak se dovídá, že Jan Kazimír Amelii unesti a jej sama na čas uvězniti chce. Neodevzdá listy, vrátí se tajně nazpět do zámku i vkrade se do ložnice Ameliiny. Vše to žárlivým okem starý vévoda zpozoroval. Amelie neví o ničem, jsouc v každém ohledu nevinna. Přísahá na svatý kříž, že nikoho u sebe nemá; vévoda rozkáže, aby dvéře do její ložnice zazděny byly. Amelii vrhá do žaláře. Amelie má ještě i to neštěstí, že do ní jest zamilován i Zbigněv. Při zazdívání dveří slyšel v matčině komnatě kročeje; jest přesvědčen, že to Mazepa — i on vzplane žárlivostí i nenávistí proti nevlastní matce své. Navštíví ji přestrojen v žaláři, aby ji přiměl

k přiznání. Tu teprvé Amelie všemu srozumí.. Žádá býti předvedena před krále: Zbigněv přesvědčuje se o její nevinnosti. Mazepa v přítomnosti krále uvolněný sám vše vysvětluje; vévoda nechce ho pustiti ani na přímluvy krále, však učiniv mu slib, že Mazepu živého pustí, dává tohoto přivázati na divokého koně a pouští jej ze zámku. Zbigněv aby dokázal nevinu Amelie, sám si béře život, vévodkyně umírá. Král hrozí vévodovi, že „dá hlavu“, načež tento naň: „zde ji máš!“ sám se probodne, dověděv se před svou smrtí ještě o poměru mezi manželkou svou a synem.

V celé tragedii není hlavního hrdiny. Má se to zde ještě hůře, než s Schillerovým „Donem Carlosem“, kde vystupují jediné dva hrdinové, kdežto zde každá z představených osob má sama v sobě svůj střed, sama v sobě nás poutá, což jednotě kusu jest na újmu. Divák ani neví, kterou to vášeň chtěl básník přede vším vylíčiti a jaký vlastně byl jeho účel. Na počátku stojí Mazepa v popředí. Ale v jednání třetím jsa zazděn zmizí s jeviště, i vystupuje teprvé na konci opět, a to už jen trpně; co osoba hlavní postaven starý vévoda, an najednou při zazdívání před námi se objevuje co hrozný nelítostný démon žárlivosti, a vládne dějem až do konce, připomínaje nám Shakespearova Othella, povahy ovšem čistě polské. Ovšem má Othellova žárlivost skutečné pohnutky a pobudky zevnější, jež kupí se okolo Jaga, kdežto vášeň vévodova pochází z jeho vlastního nitra bez zevnějšího podnětu z jeho zápalčivosti, zaslepenosti, tvrdohlavosti a staropolské pýchy, ježto ani nejmenšího pohanění nesnese. — *Amelie* jest ideál nevinně trpící ženy. Utrpení bez viny není sice dramatické, avšak v Amelii skupeno tolik krás, tolik něhy a půvabu, že vzbuzuje v nás nejživější soucit. Vedle hrdého, popudlivého, samovládného velmože, o němž nejvěrnější sluha jeho praví:

„Ja go znam. On się prędzéj pod zamkiem zagrzebie,
Niż przyzna się do żalu. — To panisko dumne!
Ja go znam; taki dzieckiem był i pójdzie w trumnę.
Ja go znam — to dotkliwy pan jest na honorze“ —

jak roztomilá, útulná jest mladá jeho žena, kterou hned na počátku stará „Kasztelanowa“, spatřivši ji poprvé takto vypisuje:

„Cóż to jest za dziewiczka? Ze skrzydeł motyla
Trzewiczki ma — na głowie bez żadnego flocha — —
.... Jeszcze dziecko! — A proszę cię
Bądźże mi przyjaciółką moje piękne dziecię!
Uważaj mię jak swoję. — Cóż? jaka ty ładna!
A to panie Zbigniewie cud! Z sąsiadek żadna
Nie wyrówna. — Nie płoń się, staréj wolno mówić.
Trzeba ci było musze wiosennych nałowić,
Oberwać jim skrzydełka i upstrzyć twarzyczkę.
Nad to białą we włosach zatknęłaś różyczkę —
Nadto białą! — To jeszcze dzieciątko niewienne.

V celé tragedii jest Amelie jedinou postavou, do které se básník sám zamiloval. Jest poněkud podobna Shakespearově Desdemoně; i tato končí smutně a nevinně, leč s tím rozdílem, že ona nerozmyslně proti vůli otcově vrhá se v osud svůj, kdežto na Amelii netíží ani stín jakékoliv viny.

Dlužno podotknouti, že tato tragedie právě Słowackému zjednala přístup na jeviště polské. Dávány jsou pak i Marja Stuart, Balladyna a Mindowe; a všechny se širšímu obecenstvu líbily. Osudy smělého syna kozáckého Mazepy poskytly látku k básni též Byronovi. Na útěku Karla XII. po ztracené bitvě u Poltavy vypravuje mu starý již „hetman" Mazepa osud svůj, jaký jej zastihl, když přivázán k divokému koni vypuštěn byl do šírého světa, tak že vypravování Byronovo počíná tím, čím končí se naše tragedie. — (Dokončení.)

Z básní Ladislava Quisa.

I.

„Tatíčku můj, mně dvacet let,
svobody rád bych poznal květ."

„„Jak bych já tobě, synku, děl —
nikdy jsem jeho neviděl.""

„Dědečku, dlouhos na světě,
víšli svobódy o květě?"

„„Na hlavě mé jsou šediny,
však nezřel jsem té květiny:

Tatíček můj ba ani děd
květiny také nedohleď.

Nikdo ti z lidí v dědině,
nepoví o té květině.

Kdy bysi v širý svět se dal,
marně bys na ten květ se ptal.

Třeba jsi ušel na sta mil,
květiny té bys nespatřil.

Neptej se lidí, synáčku,
v lesinu zajdi ke ptáčku.

Ten ti to může zapěti,
co chce tvé srdce věděti.

Neptej se, hochu; lidí těch,
poslyš, co hučí větru dech;

povědět on ti jedině
dovede o té květině.

Neptej se lidí, hvězd se ptej,
v jejich se záři zadívej,

tam budeš čísti povídku
svobody krásném o kvítku.""

II.

Svobody nivo, krví zúrodněná,
vlažená pláčem, hroby osetá,
kolem již jaro, ty jen zasněžená,
zeleno vše, jen luh tvůj nezkvetá.

Což marná byla práce oráčova,
což v půdě neplodnost i v semenu,
což nemá vzejít tvoje vesna nová
otčině mé a mému plemenu?

Vzejíti nikdy z mrtvých vstání tobě?!
Srdce to cítí, duše má to ví,
není vše mrtvo to, co leží v hrobě,
volnost ne mrtva, ona jenom spí.

Spasitel přijde a jen tebe tkna se
zaplaší mdlobu, již jsi poutaná,
rozkvete luh tvůj, a v něm pěvci zase
svobody pěti budou Hossanah!

III.

Bloudíme pouští jako Israel,
za námi nízké robství Faraonů,
za námi moře krví červené,
my svobody jím došli, kati skonu.

Bloudíme pouští. Oblakový sloup
vedoucí nás, to v našich prsou víra,
cíle že dojdem, třeba v pustinách
tisíce reků beze slávy zmírá.

Bloudíme pouští. Sladkou mannou nám
věštcova slova, našich otců sláva,
Sinajem naším naše srdce jest,
úmluvy archou svatá naše práva.

Bloudíme pouští. Dlouho, dlouho již
daleké cesty útrapy nás souží,
zdali to div, že ten, kdo jídal z nich,
po marných hrncích Egypťanů touží?

Bloudíme pouští. Teprv vnuci snad
těšit se budou cest těch ovoci:
svobodný lid jen uzří volnou vlasť,
v poušti však dříve zhynou otroci.

IV.

Vy jste dub a my jsme klín,
dřevo dub, my z ocele.
Nechť nás vaše síla svírá,
vaše rez se do nás vžírá,
naše jádro neumírá —
Bouře kácí shnilý strom,
v ocel marně bije hrom.

Vy jste dub a my jsme klín
vrytý ve váš tvrdý kmen.
Bratří, jež jste zadávili,
mrouce klín vám zůstavili,
živý klín, jenž nevysílí!
Jednou klín ten udeřen
ve dví rozrazí vám kmen!

Námluvy.

Od *Karoliny Světlé.*

(Dokončení.)

Cilka již dávno stařenu neposlouchá, zůstala v myšlenkách při dobré její radě. To ji snad panna Maria sama s ní svedla právě v okamžiku, kde jí bylo nejhůře, aby jí pověděla, jak se své tísně zbaví a od stesku svého si pomůže. Ano, patrně vyšší v tom jakés řízení! Vykoná, co jí nebe samo radí ústy staré ženy a ještě ten týden; hned po svatbě obětuje ty dvě voskové svíčky spokojené své mysli .... a bude tomu všemu po jednou konec.

„Co pak dělá matka a co otec?“ pokračuje stařena. „Toť se rozumí, že asi také pořád s nějakou starostí kamarádí; jak pak ne! Nebojí se letošní zimy? Mám před ní hrozný strach, nadzdvihují houby kopečky, hýbají všude lesem. To budou asi námětě a mrazy jiskrnaté, trvám, že budou lidem až kosti drtit. Pozdravuj rodiče ode mne, zvláště pak matku, ať se přec přijde k nám zas jednou podívat, slyšíš? Ale kde pak jsi ve svém duchu?“

„I nikde .... nemyslím na nic zvláštního ...... přijde matka co nevidět, přijde, povímli jí, že ji ráda uhlídáte.“

„Ba, že ji ráda uhlídám; a zetě mého také se báti nemusí, že by mu snad přišla nevhod. Rád vidí, když si mne někdo všímá. Co jsem mu pustila chalupu, ještě na mne nedal škaredé oko. Nemohla bych si v ničem naň stěžovat, jen kdy by nebyl takový kmotr „pánbůh

dal, pánbůh vzal". Vše co udělá, měkce udělá a co spraví, napolo jen spraví. Když mu vyčítám, k čemu že to je, co postavil, řekne mi na to: „Jen to nechte, je to tak dobře, vždyť z toho nikdo střílet nebude." Dcera moje také není zlá, ale jako já jsem dbávala, přece jen nedbá. Jde tuze na parádu a muži ráda dobře strojí. Když jí pravím, že kdo chce hospodařit, nesmí dávat ani na sebe ani do sebe, mračí se. Kam bychom byly přišly my staré hospodyně, kdy bychom to byly chtěly dělat jako teď ty mladé, a co by nám byl řekl svět? Za mládí mého všecka nádhera za hřích se považovala, nenosily jsme na hlavě jiného než bílé pleny; lidé si ani okna nenatírali, aniž co ve stavení okrašlovali, ze samého strachu, že by tím boha pohoršili. Kdo pekl třikrát do roka, za šťastného se pokládal; panovaly jen řípa a kroupy, děti dostávaly do školy jen po jednom kravském sýrku, za to měli jsme tu v celých horách jediného jen žebráka. Kam přišel, dostal samou syrovátku, ustaral se při ní, bylo mu sto let bez dvou, když zemřel; byla jsem mu také na funuse .... Ale já tě snad meškám, kam pak vlastně hodláš?

„Jdu zvát mládence na svatbu, vdává se zejtra Verunka Adamova na kvap."

„Povídali mi o tom naši, povídali, když přišli z kostela. Slyším, že to hodná holka a on také. Snad budou lépe spolu než první manželé."

„To asi budou; není Verunka všetečná jako Eva, a ženich není také tak povolným, jak býval Adam."

„Ty dva já nemyslím; to nebylo ještě žádné jak se patří manželství. Prvními křesťanskými manželi byli teprvé sv. Jachym a sv. Anna. Ale nežili mezi sebou v svornosti, mám o tom na modlitbách říkání."

„Co pak takoví dva velicí svatí asi mezi sebou měli?"

„To víš, že se zajisté jen zas o nějakou svatou věc nesnadnili, ale co to bylo, v modlitbách již nestojí. Také bych to byla ráda zvěděla. Ale teď půjdu s pánem Kristem, a až se matka k nám vypraví, přijď ty s ní; máme letos hrušek, až stromy lámou."

Rozejdou se; stařena kulhá ke kříži, aby se tam pomodlila a družice spěchá, aby svoje pozvání vykonala.

Jak se ty dni teď již krátí; sotva je po požehnání, a noc člověku již za patama. Chceli Cilka svoje poselství ještě za dne vyřídit, jak přece sluší a patří, musí si pospět. Slunko skoro nad západem. Na štěstí již nemá daleko, truhlářovo stavení je hned první ve vesnici; tamhle již na ni kouká. Přejde louku a bude u vrátek zahradních.

Ač si Cilka pevně umiňuje, že učiní, jako stará Boubelová, když ji přestal Matěj chtíti a ona si ho nemohla z mysli vypuditi, přec kouká bedlivě po louce, zdali někde v trávě nespatří nějaký čtyrlístek. Pane bože! nejen jeden, nýbrž celý keřík právě vedle cesty její se vypíná. Již natahuje po něm ruku, ale v čas si ještě zpomene „šťastné že jsou ty oči, které ho uhlídají, ale nešťastné ty ruce, které ho trhají." Rychle od něho se odvrací.

Zblízka je teprvé viděti, že mají u truhlářů tuze pěkný domek. Lišty jsou bílé, stěny prorůžovělé a obliny tmavočervené, jak to do té

nynější mody teď všude na horách malují. Okolo oken u sednice pne se růže, ještě na ní bůh ví co poupat polorozkvětlých a v kraji zajisté po růžích nikdež již památky. Říkává Havel, že mu stojí jeho zahrádka za království, je to na ní vidět, že ji má oblíbenou a jakou si dává s ní práci. Všecky stromy má pěkně do kulata přistřižené zrovna jako kupky v řadách za sebou postavené, jako vojáky. Kde má tu ovoce na nich přemoci, u každé sněti podepěra. Hle! tam i besídka, celá obrostlá terčemi*) bílými a červenými — to jsou ty jeho barvy — není do ní pro květ ani vidět. To si sestra mladé Cívkové pohoví, až zde bude v neděli odpůldne sedět a na modlitbách si říkat! Což je to již jisté, že ona právě sem se dostane? Ach, co si mladá Cívková do hlavy vezme, státi se musí. Vždyť ji muž její také dlouho nechtěl, ale ona ho konečně omámila přec. Myslí si se sestrou sem a také ji sem dostane.... jen kdy by ta se aspoň po ní nevrhla, a Havel s ní byl šťastným......

Jde okolo chléva; tři krávy se na ni ohlédnou, jsou kulaté a strakaté jako kraslice. Co jí to nad hlavou zašustilo? Ach, lejsek vylítl z chléva, má tam nad žlabem hnízda. Je vidět, že tu bydlí dobří lidé, jinak by se tu nezdržoval.

Což není ani skřítka doma, že se nikde nic nehne? Jen holubi jsou venku a klubají za stavením v rozhorech zrní; všickni jsou bílí jako padlý sníh, a na dvoře chodí několik slepic za kohoutem. Je jako bažant, samé zlaté a červené peří. Jak Cilku spatří, zapleskne z ničehož nic křídloma, vylítne na ochmelený plot, natáhne krk, přihmouří oči, a — zakokrhá třikrát po sobě, co v něm hrdla, jako by ji chtěl hodně slavně přivítat.

Cilka se zaraduje, znamená jeho zpěv, že bude v domě tom tuze ráda viděna. Zajisté je jen starý doma, a Havel kamsi odešel. Kéž by to bylo pravda! Měla by pojednou po strachu a nesnázích. Starý jí přeje. dobře u něho pořídí. Jak ji z daleka spatří, již na ni volává: „To tys?“ Jestliže on rozmarii od ní přijme, pak také nedovolí, aby Havel si zpomněl na nějaké vytáčky; bude se musit s ní za mládence postavit. A pak se děj po vůli boží...

V síni taktéž prázdno a ticho. Ach, tu v koutě stojí ještě jarmara staré truhlářky. To na ní ptactva a kvítí namalovaného! teď již ani tak pěkné jarmary nedělají; natrou je jedinou barvou a dost. Však tu dlouho státi nebude, sestra Cívkové brzo kamsi na špejchar ji odstěhuje, a postaví si právě na to místo svou, aby ukázala, že ona tu teď paní. Neměla by to udělat; kdy by byla Cilka tou budoucí nevěstou, jarmara stará by tu musila pro památku na svém místě zůstat. Takovou hospodyni, jako byla nebožka, může teď s svíčkou hledat; dělala vše ještě, jak to býti má a ne jako nynější hospodyně podle pohodlí. Za jediný den vždy vyprala, stloukla, vylištovala a chleba napekla.

Teď — teď se cos ozvalo... Ano vrzl v sednici písek někomu pod nohou. Již zas buchá v Cilce srdce, jako když k ní včera Verunka

---

*) Fasolemi.

s novinou přiběhla, že jí má jít za družici a Havel že bude mládencem. Nadarmo si zas přeje, aby mu mohla dáti trochu rozumu...

Dvéře u sednice jsou pootevřeny. Teď pozor! ať nic nevyvede ve svém pomatení! Vstoupí na práh, chce se rozhlédnout, ale nevidí ničehož, má na očích jako vlčí mlhu. V okně se něco míhá, sedí tam někdo, ale nemůže dosud rozeznat, zdali to starý či mladý, dělají se před ní v jednom kuse kola ohnivá, a na uši ani neslyší, hučí jí v nich, jako když se všecky lesy před bouřkou rozburácejí... Je to asi mladý, neb drží v ruce list, který ho celého zakrývá, jinak by ji již musil vidět. List ten celý potištěný, jsou to zajisté noviny, teď je obrací, konečně ji zahlédl. Zapálí se při tom v tváři jako ona.

O, není Havel jen nejhodnější hoch v celém Ještědě, ale hezčího tam také nemají. Nese hlavu vzhůru jako jelen a žádný v lese buk není tak rovně rostlý jako on.

„Pochválen buď Ježíš Kristus," ozve se Cilka konečně ve dveřích, ale jest jí sotva slyšet, má krk, jako když jí ho někdo vší silou stáhne.

„Na věky — vítám tě," on na to, ale není ho o mnoho více slyšet než ji, i jeho jako když někdo škrtí.

„Pěkně ti děkuji za přivítání."

„Sedni si — na lavici nesedej, to by bylo hezké; zde, tuhle na židli ke stolu se posaď."

A Havel jí podává červeně natřenou lenošku.

„Vždyť hned zas jdu; k čemu bych teprv sedala?"

„Snad mi přec dříve povíš, co nám dobrého přineslas?"

„Mnoho ne, jen srdečné pozdravení od nevěsty Verunky Adamové, že má zejtra na kvap svatbu, poněvadž se ženichův dědeček rozstonal a tu snad již dlouho nepobude. Zve tě tedy poprvé, podruhé a potřetí, aby si se jakožto ženichův nejbližší přítel zejtra ráno zajisté za mládence postavil a ji v lásce a přátelství do kostela na oddavky doprovodil. Zde ti posílá rozmarii a šátek. Byla by sama přišla, ale musila si do města pro věnec a střevíce."

Tak, měla to odbyté. Díky bohu! Z hluboka si oddychuje. Dobře jí to šlo, vida, tuze dobře, jako když na růženci říká, ani jednou se nezmýlila. Rozmarii také neupustila, když před Havla na stůl ji položila. Vzala ji pěkně ze šátku, složila ho do čtyr rohů a kytku s fáborem přikryla, aby, kdo maně vejde, ji neuhranul. Teď byla se vším hotova, přišla řada na Havla, aby promluvil. Co asi řekne? Zdaliž pak mladá Cívková přec jen nevyhraje?"

Ó, vyhraje, ba že vyhraje; Havel kouká na rozmarii a ani dost málo při tom se neusmívá. Přemýšlí; chce ji asi přec jen odbyti a neví ještě jak do toho.

„Slyšel jsem, že dnes Verunku s Houzkem třikrát ohlašovali a nadál jsem se, že mi řeknou, abych jim šel za mládence," povážlivě praví Cilce; „však nežli slíbím, že se dostavím, musím vědět, kteráto družice ženicha povede."

Již to tu bylo; v Cilce se zatajil dech.

„Když je ženich v smutku, nechtějí strojit veliké hody a míti mnoho svatebníků. Bude na svatbě jen jeden mládenec a — jedna družice."

„A tou snad budeš ty, když mi rozmarii přineslas?"

Cilka kývne, ale jak jí při tom je, nikomu vypovědít nemůže.

„Tedy vyřiď Verunce, že za vzpomenutí pěkně děkuji, ale že se jí za mládence postavit nemohu;" on na to tak pokojně, jako kdy by to pravil jen obyčejnou věc.

V Cilce tuhne všecka krev.

„Tohle bysi nevěstě snad neudělal?" zašeptá, a rty jí při tom blednou vůčihledě, již je má jako křídu.

„Šel bych tuze rád."

„Proč tedy nejdeš?"

„Musila by býti jiná družice."

Cilka se chvěje jako list. Tedy ho k ní o pouti přec jiného nepřivábilo, než ta odfouknutá pěna?!

„Nechce ale Verunka jinou než mne; chodily jsme spolu do školy, jediný den dosud bez sebe býti jsme nemohly...."

„Tedy ať si zvolí k tobě jiného mládence."

Řekne to tak zostra, že ji tím u srdce bodne jako nožem. Znala ho tedy mladá Cívková přec jen lépe než ona, bláhová? A ona si myslila ve své prostotě, že ho má ze všech lidí nejlépe vyzkoumaného....

Dosud stála vedle židle, již byl Havel k ní přistrčil, nechtěla se dříve posadit, dokud nevyřídí, co jí uloženo; ale teď musí. Nohy by jí déle neudržely. Ale ne, mlčky toho nesnese, že se v něm zklamala, ať to ví, zač ho měla dříve, a zač ho má teď. O sestře mladé Cívkové mu také nepoví, vždyť ji snad bůh nestvořil, aby byla všech hrdých lidí podnoží. Srdce v ní pořád víc a více se pobuřuje; uslyší Havel dnes od ní poprvé a naposledy pravdu, nechť mu to milé čili nic.

„Čím pak jsem se na tobě kdy provinila, že mne chceš přede všemi lidmi zahodit?" zapláče hořce a bolestně, „kterak si můžeš na mně jen žádat, abych já sama nevěstě vyjevila, že se za mne stydíš? a jak do očí mi vyčítat, za co nemohu? Vždyť si také ještě v hojnosti neumřel a tvoje děti také ne."

Havel vyvaluje na ni tak podivně oči, že se málem podobají dvěma u vozu kolům.

„Já že se prý za tebe stydím? Kdo pak to říká? Vždyť jsem snad jiného nepravil, než že budešli ty družicí, já že za mládence nepůjdu."

„A to snad něco jiného?"

„Ovšem, že to zcela něco jiného."

„O sobě ani nic neříkám; když jsem ti špatná, tedy budiž, nebudu se proto s tebou hádat a přesvědčovat tě o jiném — to by se mi chtělo! Ale že chceš moje staré rodiče, kteří nikdy ničím ti neublížili, tak zahanbit — toho neodlítostím snad nikdy. Nejvíce ale ze všeho si beru, že mi vždycky připadávals vedle ostatních hochů jako den a noc, jako život a smrt a zatím..."

Havel zas celý ve tváři zahoří.

„Je to pravda?" táže se jí a přistoupí k ní blíže, tak blízko, jak jen může, „přeješ mně skutečně více než ostatním?"

Místo odpovědi Cilka ale zas jen zapláče žalostněji ještě než před tím.

„Co pak za to můžeme, že jsme chudí? Vždyť jsme se již v chudobě narodili, nepřišli jsme do ní pro nějakou lehkomyslnost neb marnivost. Máš hřích smrtelný, že za to nás tupíš. Jen si nemysli — třeba více máš než my — že je otec tvůj rozšafnější než můj tatíček, a matka tvoje že byla hodnější, než je ta moje ubohá matička . . . . .“

Havel se dívá na Cilku, zrovna jako by mu bylo také do pláče.

„Jen ale měj přec rozum,“ krotí ji, „vždyť dobře vím, jak jde tvůj otec na pravdu a poctivost a matka tvoje také.“

A Havel ji chce vzíti za ruku, ale ona se mu vytrhne a nechce ho ani raději už vidět, když je celý jiný, než si myslila.

„Jen nehrdlouži! Dokazuješ skutkem nejlépe, kterak si vážíš jejich ctností a jak je uznáváš, když s jediným jejich dítětem tak pohrdlivě nakládáš. Neodstrkuješli mě ale pro rodiče moje, tedy mně aspoň pověz, co na mně víš či slyšíš, že se se mnou před lidmi veřejně ukázat nechceš? Co jsem živa na světě, ještě se žádným hochem jsem se nezastavila, vyhýbám se jim s cesty na sto honů, nikdy při muzice s nimi se nesměji, jdu s každým do kola jen ze známosti a ze žádného zalíbení.“

„Jako bych to všecko lépe nevěděl než ty sama!“

„Snad si tedy myslíš, že nemůžeš se mnou jíti, poněvadž nemám podle tebe šaty! Mýlíš se, tuze se mýlíš; řídila jsem si letos nové červeně metlované, skládala jsem si na ně po dva roky z toho, co jsem si vypředla. Ještě jsem je neměla ani jednou na se, nechávala jsem si je až na posvícení. Každému, kdo je vidí, se líbí, a kdy by nebyl mohl krejčíř postavit nevěstě do zejtří nové, byla by si je ode mne koupila na svatbu. Můžeš se jí na to zeptat.“

„A kdy bys měla zejtra na se samé čisté hedbáví a ryzé zlato, korunu na hlavu si postavila, okolo krku nejdražší řetěz sedmkrát si otočila, na každý prst deset prstenů si nastrčila — ba kdy by byli rodičové tvoji král s královnou a největší panství, co mají, za to mi slibovali: přec zejtra s tebou za mládence nepůjdu!“ rozkřikne se Havel, až se pastorky*) zatřesou.

Cilka se chytne za hlavu, jde jí to na rozum. V jeho hlase je jen rozhorlenost, pražádné pohrdání či výsměch, a v jeho slovech . . . . zamihne se před ní kolčavka jako liška červená, kterak na ni kouká . . . doznívá v ní radostné kokrhání kohouta . . . což se o ni zas staré bláznovství pokouší? Již aby tu byly ty dvě voskové svíčky, by je mohla panně Marii zapáliti . . .

Havel vidí její nesnáze; pozoruje dobře, že neví, co si má o něm pomyslit, a směje se jí potutelník, že mu lze všecky ty bílé zuby jeho spočítat.

„Tedy v tom jiného není, než že jsem ti asi příliš ošklivá,“ vzdychne si Cilka a má za to chudák, teď konečně snad že přišla na to pravé. „Vida, tahle mladá Cívková člověku přec pranic nedaruje,

*) Příční stěny mezi okny.

co naň ví nejhoršího, to mu řekne. Teď právě mne potkala; zeptala se mne, kam jdu, vyčtla mi leccos, ale nejhlavnější mi přec jén nepověděla.“

„Cože? Ty, ty že prý jsi ošklivá?“ znova se Havel rozkřikne, až se to v sednici rozlehá a snad i v zahradě ozývá. „Kdo by chtěl tohle o tobě říci, k tomu bych přihledl, že by ode mne zčerstva odskočil. Mladá Cívková ať již dokonce mlčí; kdy by nebyl na ní kroj na kroj, nemohl by se člověk ani na ni podívat a na její sestru teprvé ne. Jsou to dvě pávice, na něž mám zlost, jak zdaleka je zahlednu.“

Při tom se opět snaží Cilku vzíti za ruku, což se mu konečně podaří, neb není v ní již žádné síly; myslí, že se musí zvrátit.

„Hezčí holku, než ty jsi, Cilko, ani nikdy jsem neviděl,“ mírně a lahodně pokračuje hoch, „a přece jsem byl šest let ve světě a učil jsem se v městě... Když se ti do očí podívám, s tebou tančím, vedle tebe sedím, myslím, že jsem v ráji. Což jsem si kdy jiné holky všiml? Řekni sama, víš o nějaké, s kterou bych chodil neb s ní se vodil? Co jsem zas doma, koukám jen po tobě...“

A Havel se ruky její už nespouští, pořád ji drží a tiskne k prsoum. Ne, není možná, aby v tom byla samá jen faleš, pak by lhal celý svět a všichni lidé by nestáli ani za šňupec popele. Ale přec vrtí Cilka ještě nedůvěřivě hlavou.

„Rodiče mi chválíš,“ rozjímá, „mne také právě nehaníš, ze šatů si prý také nic neděláš a přec se mnou za mládence jíti nechceš: musí v tom tedy být jakýsi obzvláštní háček.“

„A ten ty dosud nevyzkoumalas?“

Přiznává se, že ne.

„A matku máš, kteráž celým horám vykládá všecka znamení a sny, a budoucí věci jim zvěstuje?“

Cilka prý ještě neví, kam to míří.

„Krásnáť to věru prorokyně, když ani neví, že děvče se nikdy za toho nedostane, s nímž byla o svatbě za družici, a dostaneli přec, že s ním v žádné svornosti nežije! Říkávala mi matka moje kolikrát, abych si na to dobrý pozor dal, a vždy dotvrdila příkladem. Vím, že to pověra, a jsem pro ten nový pokrok, ale tenkráte při něm nestojím, nechť se mi každý za to vysměje do očí. Dbám od mladosti každého jejího slova, budu i toho dbáti. Podivno věru, že matka tvoje takovou věc neví.“

„Jak pak by tohle nevěděla,“ zastává se Cilka a při tom hoří jako moravský mák.

„A ty to tedy také víš?“

„Ba právě, že vím.“

„A chceš přece jíti se mnou za družici?“

„Proto jsem sem přišla, pro nic jiného.“

„Ty mne tedy nechceš?“

„To neříkám.“

„Jak se mi z toho vyvlečeš?“

„My dva pro sebe nevyrostli.“

„Který pak mudrc to hlásá?“

„Každý ti to řekne.“

„Co mi po lidech? Nechť si mluví, co jim libo. Ale však oni to asi neříkají; to ty jen sama máš takový vrtoch ve své hlavě.“

„Snad vím, co být může a nemůže.“

„Ba nevíš, když takhle mluvíš. Máš jiného v srdci, že se mi pořád vytáčíš?“

„Jen jdi a nepovídej.“

„Ty také nepovídej, do čeho nic není.“

„Jaké pak by to bylo? Ty máš chalupu, pole, les, řemeslo, a já — nemám ani za mákovo zrno.“

„Právě, že mám, mohu si vzíti děvče podle libosti a nemusím si žádnou bráti jen podle peněz. Ta, kterou si vezmu, nebude žádná jiná než ty.“

„Nedráždi mne, Havle! Bez toho se mi již dělají kola před očima a na uši neslyším, krev ve mně zbouřená do jedné kapky.“

„A ty mne zas netýrej; již se ve mně zdvihá žluč. Uděláš nejlépe, seberešli svou rozmarii, dášli si ji zas do šátku a donesešli všechen ten hejl co nejdříve Verunce, aby se mohla do zejtřka po jiném mládenci ohlednout. Nechcešli jí to dát sama a vyřídit, co jí vzkazuji, nuže, půjdu rád s tebou a povím jí ústně, že se jí zejtra za mládence nepostavím, poněvadž jsem si tě dnes namluvil. Zároveň jí řeknu, aby se již hned také postarala o jinou družici, neb nechci, aby od téhle chvíle někdo na tebe koukl, nercili tě prováděl. Kdy bys byla ke mně tak upřímnou, jako já k tobě, řekla bys: „Dobře máš,“ a do posvícení bysme byli dávno svoji.“

„Havle, nezkoušej mne tak do tuha; vždyť je to již proti bohu. Co bys ty chtěl, nejsou věci možné . . . ani ve snu jsem si to nikdy nepřipustila, ani za dne nikdy nepomyslila. Rodiče někdy mezi sebou řeč mívali o tom, co by mně mohlo přijít dobrého; ale o tobě nikdy a nikdy se nezmiňovali. Do smrti tobě otec tvůj nedovolí, abys si vzal chudou holku, třeba tys ji chtěl.“

„O to žádnou starost neměj; škoda, že není doma, pověděl by ti to sám. Řekl mi onehdy: „Ty, Havle, připadá mi, jako bys pálil za tou hrobníkovou? Že to byla ona, jíž pomáhals svézti s hor samotížky? Koukal jsem na vás s naší louky. Máš, chlapče, moje oči. Kdy bych byl v tvých letech a mohl si vybrat jako ty, jinou bych si nevzal než ji. Je z dobrého hnízda a při tom jako když ji z vosku vytlačí.“ — Ale já si tě pořád namlouvám a ty ani hlesnutím ještě v ničem mi nepřisvědčilas. Snad bys přec jen raději jiného a bojíš se mi to vyjevit, když vidíš, jak tuze o tebe stojím? Což ti otec nikdy nepověděl, jak si ho nadcházím?“

„Havle, Havle! pořád tě napomínám, abys boha nehněval . . . . . co pak ti mám říci na tvoje slova? Však ty dobře víš, že bych se dala za tebe na kříž pověsit . . .“

A již se neudržela, hlava tak velice se jí zatočila, že mu padla přímo do otevřené náruče.

Právě naproti nim v okna vycházel měsíc, jako když ho nejpěkněji ze stříbra uková; kudy po nebi večerném se ubíral, tam zůstala po něm stopa růžová . . .

Nešla jen mladá Cívková před posvícením k matce pekařit, i za mladou truhlářkou nesla holčice plný koš všelikého zboží, když vstoupila přes práh nizounkého hrobařova baráčku, kdež otec v síni již vytápěl pec na koláče. Muž přišel za Cilkou na čerstvé jitrnice, ale cizího nikoho s sebou nepřivedl. Havel si nežádal jiného viděť a poslouchat než ji. Říkali lidé o něm, že by za svou mladou ženu duši dal, ani mladá Cívková si netroufala říci, že to pravda není; vždyť si při ohláškách objednal takové interady, div že se kostel nesesul.

„Kdož by mi byl řekl o žních, že budu do posvícení vdaná a za koho!“ vzdychla si blažená Cilka, když sedala k večeři vedle muže, naproti blaženým svým rodičům.

„O já to na vlas věděla, že budeš míti jen krátké námluvy,“ matka na to, „jen se pamatuj, že jsem ti vždy říkávala, když po obědě sotva jsme lžice položili, tak zčerstva stůl utíralas: „Uvidíš, holka, že to jednou na tebe trhne z čista jasna — a také trhlo!“

Divadlo na Rusi.

Od dr. *Pavla Durdíka.*

Divadla tvoří v Rusku vládní monopol, správa jich je v rukou vládních úřadníků; privátní divadla zřizovati se nedovoluje. Petrohrad a Moskva mají jen po *jednom* ruském divadle, ovšem císařském; Petrohradě je to *Aleksandrinské*, v Moskvě *Malé divadlo.*

Monopol divadelní — podivnou náhodou — týká se opět jen *ruských* divadel. Zařizování divadel s neruským jazykem nečiní se žádné překážky. V Petrohradě je pět jinojazyčných divadelních společností: michajlovská, německá, théâtre bouffe, divadlo Berga a vlašská opera. Chceli Rus, přišedší z venkova, navštívit ruské divadlo, může v Petrohradě pouze volit mezi ruskou operou a Aleksandrinským divadlem; v Moskvě pouze mezi ruskou operou a Malým divadlem; při tom dávají v Moskvě ruskou operu jednou za šest až osm neděl; dále celý ruský repertoir záleží z dvou, tří oper. Nával obecenstva má tedy dobré své příčiny a přirozená věc je, že císařská divadla se vyplácejí. Malé divadlo v Moskvě vyneslo v zimní saisoně přes 20 tisíc rublů, ačkoli množství rozličných divadelních úřadníků a služebníků, vesměs velmi dobře placených, jest ohromné. Počet navštěvovatelů divadel je každým rokem větší, neb každým rokem přibývá vzdělaných a čtoucích lidí a ještě rychleji roste počet obyvatelstva v Petrohradě a Moskvě — v Petrohradě od r. 1865 téměř o 200.000. Konečně musilo se rozmnožit obecenstvo divadelní od té doby, co Petrohrad i Moskva spojeny jsou s venkovem železnými drahami. Což divu, že ředitelství divadla, ježto má napřed zabezpečené hojné důchody, méně se bude starat o umělecký úspěch a pokrok dramatický, vyžadující mravní sílu a snahu a zvláštní k tomu spůsobilost. Ředitelstvo bude pěstovat to, co nedá mnoho namáhání; frivolní frašky, lehké operetky s dvojsmyslnými ku-

plety a baletním pozdvihováním nohy atd. mají u nás*) bez toho obecenstvo širší a vděčnější než kusy umělecké ceny; pro luzu je to kaviár. Nadané umělecké síly vidouce, že v tom genru dobudou si pověsti, vzdávají se dramatických studií a pěstují směr holdující nízkým chtíčům obecenstva. „Krásná Helena" dávala se bezpočtukráte v Petrohradě, v Moskvě dával ji přečasto Artističeský kružok (Umělecká Beseda) v svých spolkových místnostech — ve francouzském jazyce. Výminečně totiž dovolilo ředitelstvo cís. divadel několika spolkům, provozovati divadelní představení v místnostech spolkových pro členy, ovšem s náležitými ohraženími, aby tím cís. divadlo ztrátu na obecenstvu neutrpělo.

Správa cís. divadel je v rukou vládních úředníků. Místo ředitelské často jest obsazeno lidmi, nemajícími ani uměleckého vzdělání; při tom jsou obdařeni neobmezenou mocí ve všech záležitostech divadelních. Jsou pouhými správci divadelního podniknutí, nad nimi vévodí pán jiného druhu — vládní kasa, kamž odváděti musí čisté důchody. Čím více ročních důchodů odvádějí, tím více činí zadost svému povolání, a tím spíše mohou nadíti se uznání, nějakého toho křížku, pentličky, stužky, orděnu, vyššího titulu. Nadarmo hledali bychom při také divadelní správě nějakou zvláštní přičinlivost, energii, vynalezavost, jak to bývá při správě privátních divadel. Netečnost ředitelstva působí apaticky i na herce. V privátním divadle závisí umělec od toho, jak prospívá na jevišti; při vládním divadle závisí ještě od toho, jaký úspěch má u ředitelstva. A tak mnozí skuteční umělci opouštějí dramatickou dráhu, kdežto herci prostředních a všedních schopností těší se hezkému platu. V takových byrokratických poměrech musí vzniknouti mezi umělci a představenstvem libovůle, strannost, intriky, všeliké bezpráví a zlořády; umělec závisí jedině od všemohoucího představeného, tím stává se lhostejným k svému uměleckému povolání, dbá málo na hlas obecenstva i kritiky, neboť veřejné mínění nemá vlivu na ředitelství, kteréž co vládní úřad postaveno jest nad kritiku. Herec necítí se v uměleckém ústavu, ale vidí jen všemohoucnost kancelářských výměrů a listin; umělecké schopnosti jsou strkány v pozadí, chřadnou, hynou a s nimi též umělecký rozkvět divadla klesá. Nezdárným a nesvědomitým hercům daří se při tom tím lépe; když jen jsou v dobrých poměrech s ředitelstvem, tuť mají úplnou volnost před obecenstvem, mohou urážet krasocit jeho. Co se děje v ředitelské kanceláři, *musí* obecenstvu a všem zůstati tajemstvím.

Městská rada v Moskvě platí přes 50.000 r. ročně na císařská divadla, a nemá práva nahlednouti v účty divadelní, kteréžto vůbec nikdy se neuveřejňují; co direkce sama řekne, tomu se věří. V saisoně 1870—1871 vyneslo Malé divadlo v Moskvě dle udání ředitelstva přes 30.000 r. čistého užitku; městská rada (která mimo to vydržuje císařskou policii pro celou Moskvu, aniž by jí byla policie podřízena) zažádala ke dvoru, by divadelní roční příspěvek jí byl prominut, když dle ředitelské zprávy docíleno takového zisku; v žádosti bylo řečeno, že onen roční příspěvek bude darován ve prospěch moskevské konservatoře, která v materielním ohledu vždy více klesá, a na zařízení a zvelebení

*) Pan spisovatel zdržuje se na Rusi. *Red.*

národních škol v Moskě. Divadelní ředitelstvo, uslyševši o prosbě moskevské rady, nařídilo svým úřadníkům, aby účty ještě jednou a důkladněji prohledli, a tu se shledalo, že cís. divadla v Moskvě mají ještě — deficit. Tím se celá věc skončila.

Vzdor mizerné administraci přišla doba, kde se dramatické umění k znamenité dokonalosti povzneslo. V Petrohradě vynikali tehdy Karatygin, Sosnický, Branský, Borecký, Asenkov a j. Svou geniálností na Rusi známý herec byl Ščepkin. Z nich účinkuje posud v Petrohradě 80letý Sosnický; posud ještě vyniká nad všecky spoluherce v komedii *Gore ot uma*. Později vynikli Martynov, Maksimov, Grigorjev, Samojlov. Tu přišly nové kusy s novým směrem, uvádějící nový svět na jeviště a proto vyžadující nové studium. Jediný, jenž z pozůstalých výtečných herců vyhověl novým požadavkům, byl Martynov. Ještě větší nouze byla o herečky; ředitelstvo bylo přinuceno obrátiti se k umělkyním druhého stupně, aby vypomáhaly. Dříve o tyto umělkyně nikdo se nestaral, teď shledalo se, že jedna z nich, Strujská, honosí se pěknými schopnostmi. Hned přisoudili jí celý repertoir a musila hráti hlavní úlohy v mnohých kusech; ale v kanceláři ředitelské počítali ji pořád ještě k umělkyním posledního stupně a dle toho dostávala svůj plat. Strujská zalíbila se obecenstvu; v ředitelské kanceláři nedali se tím másti a teprv po obyčejném dlouhém váhání, přemyšlování, uvažování a popsání mnoha papíru ustanovilo, by dostávala 5 r. za každé vystoupení — a v téže době dostávala Levkejeva 25 r. za každé vystoupení, herečka to mnohem méně nadaná a též mnohem méně těšící se oblibě obecenstva. Při určování ročního platu rozhodují kancelářská stanoviska, ježto nedají se určiti ani pevnými pravidly, ani rozumnými důvody. Nikdo nemůže říci příčinu, proč ředitelstvo se zvýšením jednou nesnesitelně váhá a podruhé kvapně až přes míru pospíchá.

Největší plat herců nesmí dle zákona převyšovati 1143 r., ve skutečnosti však herec dostává honorář za každé vystoupení (razové peníze, raz = jednou), mimo to povoluje se mu benefiční představení. V určování těchto razových a taxování benefičního představení vládne největší libovůle. Tak v Petrohradě dostává *Samojlov* 1143 r. co pensi za 20letou službu, 5000 r. zabezpečených razových, 3000 r. zabezpečených z benefičního představení; krom toho značnou sumu na garderobu, všeho ročně přes 9000 r. bez garderoby. *Vasilev 2.* dostává za každé vystoupení 35 r. a 2000 r. zabezpečených z benifičního představení; *Burdin* 25 r. za vystoupení a benefiční předst.; *Zubov* 10 r. za vystoupení a 500 r. místo benefičního předst., *Samojlov 2.* dostává 2500 r. ročního platu a nemá ani benefičního předst., ani razových; *Linská* 35 r. za každé vystoupení a benef. předst., Strujská 5 r. a benefici. Rozličnost platu, vyplývající z této libovůle, omlouvají rozličně: prý je velmi těžko (?) ocenit schopnosti při umělci, kdežto je to veřejným tajemstvím, že určuje se plat dle nahodilých okolností a vlivem osob, nejsoucích v pražádném spolku s uměním. Ředitelstvo vždy shrnuje jisté herce v jednu řadu a naznačuje pořádek, dle něhož pak vystupují v jistých úlohách t. j. dnes dává jistou úlohu pan A, při opětném provozování téhož kusu bude dávat úlohu tu pan B, při třetím představení pan C. Za příčinou nějaké náhody přerušuje ředitelství

tento pořádek a určuje úlohu tuto herci nižší řady; herec je v císařské službě a musí poslechnouti. A tak bývají hlavní osoby obsazeny silami prostředními ano chatrnými. Podobné rozdělení úloh děje se nejen v Groze, ale i druhých dramatech od Ostrovského (Chudoba cti netratí, Výnosné místo atd.) a v Gogolově Ženitbě. Kusy uznané ceny takto jsou hubeny prostředními silami, kdežto síly výtečnější jsou po ruce. Ředitelstvo ušetří několik rublů na razových penězích, za to však celkem méně vybere. Obecenstvo nemohouc dovtípiti se příčiny podobného rozdělení úloh — neb podobné věci tvoří úřadní tajnost! — tvrdí, to že se děje proto, aby mohli referovat na vyšší místo, že kusy od Ostrovského málo vynášejí. Ředitelstvo vydržuje přestárlé heroe, platí jim pense, značné razové peníze, dává jim zaručenou benefici a přenechává jim úlohy, jež hráli před 20 lety — a teprv herci sami musí odmítnouti úlohu, se kterou již nejsou.

Když Šumský z Moskvy dával vloni pohostinské hry v Petrohradě, šla souhra výtečně ve všech kusech, v nichž Šumský vystoupil. Herci netrhali sebou na jevišti, netvořili skupení okolo budky napovědovy, uměli své úlohy, odříkávali je přiměřeně, vcházeli a odcházeli v čas. Úspěch tento docílen byl tím, že redigoval Šumský sám a ne režisér Aleksandrinského divadla. I v Moskvě dramatická společnost nezávisí od režiséra, třeba by dostával 1200 r. ročně; k souhře a k úpravě hledí zde obyčejně herec, jenž má v kuse hlavní úlohu; zvyk tento je v Moskvě zasvěcen tradicí, tak že i neschopný režisér nemůže vyniknouti svou neschopností. Na uprázdněné režisérské místo v Petrohradě zažádal svého času Boborykin, důkladný znatel dramatického umění, avšak místo něho jmenován režisérem Jabločkin, velmi prostřední herec a odchovanec divadelní školy. Jedinou opravu zavedl tu, že pokoje na jevišti opatřil lepším nábytkem, salony okrášlil stromovím, kvítím a zlatým nářadím. V kusech, nevyžadujících zlatý nábytek, zůstalo to při starém; a co se tkne slušného chování na jevišti, neučiněn pokrok žádný. Dávali se v Aleksandrinském divadle kus z vyššího a vzdělaného kruhu, mníš býti mezi služebnictvem. Urození švihácí strkají ruce do kapes, aristokraté upomínají na nedělní furianty, velkosvětské dámy na panské: nikdo neumí kráčet, ani sedět, ani se poroučet; výminku činí asi 2—3 herci. Hercům nedostává se rozumného návodu; nezkušený a nevzdělaný herec hledá komičnost v krátkých spodkách, ve fraku sešitém z rozličně barevných látek. Herci druhého i třetího stupně zůstávají bez rady i snaží se ne o to, aby učinili úloze své zadost, nýbrž aby vynikli, i když jen vycházejí na jeviště, aby řekli, že „kočár již čeká“. Každý chce dokázat, že není lokajem, ani kočím, ani mužíkem, nýbrž umělcem císařských divadel, a lokaje, mužíka že představuje pouze dle nařízení ředitelstva.

Divadelní škola poskytuje obyčejně jen malé vzdělání svým chovancům. Pouze ten může doufati v brzkou kariéru, kdo ví mnoho zakulisních tajností a hotov jest broditi se kalem i blátem, súčastňovati se hnusných intrik — kdo čas po čase uveřejňuje toto divadelní bláto v petrohradských plátkách zvláště k tomu ustanovených, na toho vezmou v divadelním světě patřičný „ohled“; jen polichotit mu, on umlkne, a vše zase jest dobře.

Za to vynikl režisér Jablôčkin uváděním operetek na jeviště. V krátkém čase vyplnily repertoir: Krásná Helena, Faust na rub, Zpěvní ptáci, Všickni dychtíme po lásce, Dívčí ústav a j. Všickni herci Aleksandrinského divadla (i bezhlasí) začali zpívat a pustili se do tančení. Souhra byla slušná, díky za to orkerstu, jenž dával hercům návod při tvoření skupin, a baletnímu mistru, jenž řídil tance.

Zdařilé benefiční představení, dávané obyčejně při zvýšených cenách dle libosti umělcovy může vynesti beneficiantovi několik tisíc; za vystoupení trvající mnohdy ani ne půl hodiny, dostává 15—35 r. Honorář je dvojnásobný, hrajeli tentýž za den dvakrát. Dle toho mohlo by se souditi, že čerstvé umělecké síly jenjen se hrnou k divadlům. Avšak ředitelstvo jest vázáno na svou divadelní školu, kde vychovávají se umělci, kteří zaplavují jeviště. Celý ten dav neschopných lidí musí divadlo vydržovat, někteří z nich ani nevystupují na jevišti, ale přece dostávají plat. Proto také počet členů Aleksandrinského divadla vždy bývá plný a jen zřídka kdy uprázdní se místo. Konkurence není při tom pražádné. Někdy z čista jasna dostává povolení k vystoupení prostřední herec a hned se stává divadelním členem; druhdy nedostane ani dobrý herec povolení, kdy by dělal co chtěl; jindy opět přijímá ředitelstvo herce, avšak bez platu a tak ho tahá celá léta.

Dramaturgie závisí od ředitelstva, herců a censury. Kdo napíše drama, musí nejdříve několik rukopisných exemplářů zanest do censury, když ta je propustí, odevzdá je teprv literárnímu divadelnímu výboru. Z výroku censury a výboru není dalšího odvolání. Aby propuštěný těmito dvěma instancemi kus uveden byl též na jeviště, musíte najíti herce, jenž jest ochoten, dávati jej ve svůj prospěch. Herec i pěvec může vybrati si kus dle své vůle k své benefici; tomu jedině a panu Palečkovi má děkovatitéž Prodaná nevěsta, že octla se na petrohradském jevišti. Censura netrpí ani té nejvzdálenější narážky na vládu, kněžstvo, vojsko; to vztahuje se i k názvům dramatických a operních kusů: opera *Prorok* dává se pod jiným názvem, neb pravoslavná víra nezná podobného proroka; opera *Vilém Tell* též se dává pod jiným názvem, aby jaksi odvrátila se pozornosť obecenstva od hrdiny, jenž zbouřil se proti svým představeným; opera *Car a tesař* nesmí se v Rusku ani dávat, poněvadž prokazuje se v této opeře carská úcta hloupému člověku. Písatel těchto řádků hodlal přeložiti tragedii Jan Žižka do ruštiny, avšak na jeviště ji censura nepropustí, neb Husité bojují proti legitimnímu svému králi Zikmundovi, bouří se proti svým představeným; prapor s kalichem nesměl by se objevit na jevišti atd!

Geniální komedie od Gribojedova *Gore ot uma* (Hoře, býti rozumným člověkem), napsaná okolo 1822, nesměla zpočátku býti ani tištěna i rozšířila se v nesčíslných opisech po Rusku; přemnozí uměli celou nazpaměť. Tu teprvé dovolili hráti 1. jednání; za rok povolili i 2. jednání; v třetím roce povolili 3. a 4. akt. Uběhlo několik desítiletí, než drama bylo vytištěno bez mezer; opět uběhlo 10 let, než uvedeno bylo na jeviště dle úplného vydání. Podobný osud hrozil i *Revisoru* od Gogola, než ve prospěch jeho působila mocnost, všemohoucí nad vše zákony, censury, výbory — car přikázal, aby se dávala. Censura vyškrtla jen

několik vět — a teprv r. 1870 byl hrán Revisor v Moskvě i s těmito frázemi. V Petrohradě dával se úplný Revisor teprvé v loni! —

Jakými pravidly ruská censura se řídí, nikdo neví, a proto dramatický spisovatel neví, čeho se držeti. Právě v naší době je censura přísnější než kdy jindy; z repertoiru zmizely najednou kusy, těšící se oblibě obecenstva: zmizely, a nikdo nevěděl proč. Tak to bylo s dvěma kusy od Potěchina *Otrjezanný lomoť* *) a *Šuba oveča a duša čelověča* (Drsný zevnějšek ale hlava rozumná). Vůbec Potěchin nemá v tomto ohledu štěstí; nedávno nepropustila censura na jeviště dvě jeho komedie *Současní rytíři* (bičuje lakotu a šmejdy ruských Němců) a *Uprázdněné místo* (bičuje tlučhubařství Slavjanofilů, že pod rouškou slovanské idey pracují jen o dosažení svých osobních prospěchů). Za to objevují se na jevišti operetky oplzlého obsahu, jen zdánlivě spočívající na satyrickém základě. V operetce dovoleno jest líčiti vábným spůsobem zcela neostýchavý poměr obou pohlaví mezi sebou, ale za to zapovězeno jest jednati vážným a opravdivým spůsobem o nějaké sociální otázce. Cynické vtipkování a úšklebky nad důležitými a velké části člověčenstva svatými věcmi, zahalené ve formu operetky, demoralisuje tím více lidi méně vzdělané; v operetkách nelíčí se zápas vášní, není tu rozumových důvodů, ani utrpění; vše představuje se ve směšné formě, vše je rozpočteno na obraznost, dráždění pohlavního pudu a nízké chtíče, jež tak snadno vítězí nad důvody slabého a nerozvitého rozumu. Pravý toho opak nalézáme v dramatě, které podává důkladné a obšírné propracování sociálních otázek, ale takových dramat censura nepropouští na jeviště...

Mimo censuru přispívá ještě k chudobě a bezživotí repertoiru zákon o platu *domácích* spisovatelův a skladatelův. Nikdo by neřekl, že velkolepá ruská divadla vydržují se na účet literárních chuďasů, na účet celého davu chudobných pracovníků, z nichžto někteří div neumírají hlady! Jak ředitelstvo platí spisovatelům a skladatelům, nejlépe je patrno z nedávného případu s pozůstalou operou od Dargomyžského Kamenný host, ředitelství nemělo prostředků, aneb lépe, nemělo *zákonité* příčiny k zaplacení 3000 rublů za plod talentovaného domácího skladatele — ale totéž ředitelství vyplatilo Verdimu za bezcennou operu Síla osudu 20 tisíc r.! Příčina jest ta, že o velkosti honoráře pro *cizince* nic není řečeno v *„Nařízení o náhradě spisovatelům a překladatelům za dramata a opery, přijaté cís. divadly k provozování!“*

Zákon tento, potvrzený 3. listopadu 1827, trvá dosud; honorář jím určený, pocházející z laciných dob, jest v naší době nepatrný. Od r. 1827 připlatilo každé práci jako i potravinám; za duševní práci platí se v privátních vládních žurnálech aspoň pětkrát více než roku 1827. Mimo to vyskytá se v onom nařízení příkrá protiva mezi majetkem literárním a divadelním. Literární plod zůstává dle platných v Rusku zákonů majetkem autora nejen až do jeho smrti, ale právo majetku přechází i na dědice na 50 let; divadelní ředitelstvo pokládá však lite-

*) Vyloučenec z rodiny; v Naučném Slovníku je to přeloženo „odřezaný cár“, důkaz to, že sestavovatel článku o ruské literatuře nevěděl významu slova lomoť a že Potěchina nečetl.

rární dílo, divadlu odevzdané, za majetek skladatele pouze až do jeho smrti. Spisovatel ku př. napíše výtečný kus, odevzdá jej divadlu za nepatrný plat, určený ještě z r. 1827 a potom zemře — dílo jeho připadne co majetek ředitelství, které je podrží na věky. Dále, direkce neprovozuje náhodou, neb z rozličných jiných příčin nějaký kus, pokud je spisovatel živ, ale bude jej provozovati po jeho smrti: úmrtím spisovatele zbavilo se závazku, platiti spisovateli jistý honorář z každého provozování.

V zákoně od roku 1827 jsou všecky dramatické a operní plody rozděleny na pět tříd a dle toho, do které řady dílo vřaditi se dá, platí se autoru ustanovený pro tu třídu honorář.

Do 1. třídy patří původní kusy veršem v 4 až 5 jednáních; *honorář* 4000 assignací *) = 1143 r.; — do 2. třídy: původní kusy veršem v 3 jedn., a původní kusy prosou v 4 a 5 jednáních; honorář 2500 ass. = 714 r.; — do 3. třídy: původní plody veršem v 2 neb 1 jedn., původní plody prosou v 3 jedn., veršované tříaktové překlady a prosaické pěti- a čtyraktové překlady. Honorář 2000 ass. = $572\frac{1}{2}$ r.; — do 4. třídy: původní plody prosou v 2 neb 1 jedn., veršované překlady dvou- neb jednoaktové, prosaické překlady tří- neb dvouaktové. Honorář 1000 ass. = 285 r.; — do 5. třídy: překlady jednoaktových prosaických kusů a vaudevillů. Honorář 500 ass. = 143 r. a několik kop.

Tedy ne vnitřní cena, nýbrž počet aktů rozhoduje o velikosti honoráře, pak to, jeli kus psán veršem či prosou. Kukolník napsal dva pětiaktové (makulaturní cenu mající) kusy: *Ruka Nejvyššího vlasť zachránila* a *Sezení v Azově* a že napsány jsou veršem t. j. sekanou prosou, dostal za ně více než Gogol za Revisora, který psán jest prosou. Nadarmo žádal nesmrtelný tvůrce Mrtvých duší, aby vřadili jeho drama do téže třídy s Rukou Nejvyššího; proti zákonu jednati se nesmělo, Gogol obdržel jednou na vždy 714 rublů a byl tím trpčeji sklamán, že Revisorem chtěl se vysvoboditi z peněžitých nesnází, z nouze a bídy. Revisor dával se mnohosetkrát a posloužil jen ředitelstvu. Toto platí honorář jednou na vždy aneb platí část čistého výnosu z každého provozování kusu.

Co se tkne oper, rozděluje zákon z roku 1827 všecky opery na *velké*, *prostřední* a *malé*, aniž by blíže naznačoval, jaké opery dlužno zváti velkými, jaké prostředními, jaké malými. *Velké* počítají se do 1. třídy, prostřední do 2. třídy a malé do 3. třídy a dle ustanovené tam taxy se též honorují. Nespravedlnost v tomto případě je tím nápadnější, uvážíli se, že skladba opery vyžaduje více času než sepsání komedie.

Ředitelstvo neplatí někdy honorář žádný, což děje se spůsobem dosti duchaplným — nyní už ne tak často, jako před několika lety. Herec nabyl kus od spisovatele pro svou benefici, zaplativ mu nepatrnou sumu. Často dostal herec od spisovatele kus darem, jen aby jej uvedl na jeviště. Kus dávaný ve prospěch herce stal se majetkem císařského divadla, neb herec je ve vládní službě a literární plod, jím získaný, stával se tímto spůsobem též majetkem vládního divadla. Ředitelstvo

*) 7 assignací — 2 r. stř. Assignace již dávno vyšly z oběhu; vždyť od r. 1827 tak mnoho se ve světě změnilo!

získalo skutečně mnoho kusů zadarmo, které se pak nesmírnému úspěchu těšily a po několik desítiletí značné peníze do divadelní kasy přinášely. Tak Ostrovského *Ne v svoji sani ne sadisj* (Co se tě netýče, nestrkej rýče); po Revisoru je to nejzdařilejší drama v ruské literatuře a bylo provozováno do nynějška v Petrohradě aspoň 200krát a v Moskvě ještě vícekrát. Zadarmo získalo i ředitelství *Svatbu Krečinského* od Suchova-Kobylina, dávanou ještě častěji. *Gore ot uma* bylo koupeno hercem Bránským za 1000 assig. (= 275 r.) a přešlo pak zadarmo v majetek direkce. Porovnejme to s honorářem, jejž dostával od téhož ředitelstva za své kusy Sardou — a podiviti se musíme nezištnosti ruských spisovatelů! Petrohradský herec Sosnický dává úlohu Repetilova od té doby, v níž Gore ot uma uvedeno bylo na jeviště. Dejme tomu, že Sosnický hrál tuto úlohu jen 150krát a že za každé vystoupení dostával okrouhlou cifrou po 20 r. — vyplývá z toho, že tento herec dostal již za odehrání své malé úlohy aspoň 3000 r. t. j. 10krát více než obdržel spisovatel Gribojedov za celý kus. Slovem, císařská divadla udržují se celým houfem literárních proletářů. Ještě ani jeden ruský spisovatel nezbohatl, za to zemřeli v bídě mnozí, Polevoj a j., jichžto pracemi původními a překlady divadlo existovalo. Asi 30 dramat od Ostrovského hraje se na císařských divadlech a spisovatel má z nich pranepatrný téměř ničemný důchod. Herci však bohatnou. — Za to skvějí se podobizny spisovatelů na divadelním stropě a plyn hoří před a pod nimi — jasné to svědectví, že ředitelstvo je vděčným za prokázané materielní služby. Gogol při uvádění Revisora na jeviště zakusil tolik příkoří, mrzutosti a zlosti, že po celý život s trpkostí a bolem na to vzpomínal. S trpkostí a opovržením mluví též Glinka ve svém denníku o divadelních poměrech a o tom, jak jimi trpěti musel. Při své poslední cestě do Německa, kdež i umřel, vyplivl na ruskou zem *) a zvolal: „Ošklivá, protivná země, kéž bych tě nikdy více nespatřil!"

Svůj kus *Ženitba* musel Gogol předělati tak, že pozbyl tím vší své ceny a teď teprv propustila ho censura na jeviště. Gogol psal (Spisy a dopisy Gogola sv. 5. str. 254.) jednomu ze svých přátel: „Cítím teď takovou ošklivost k divadlu, že pomyslímli jen na ty překážky, čekající mne i na moskevském jevišti, ztrácím chuť k dalším krokům. Nejsem s to. Čiňte s mým kusem, co se vám líbí, nehodlám se o něj starati. Mne už omrzel, rovněž jako to namáhání, jež mne stál. Účinek mého kusu byl velký a hlučný. Všickni jsou proti mně; obstarožní a ctihodní čincvníci křičí, že mi není nic svatého, protože jsem se osmělil mluviti o lidech, jsoucích ve vládní službě. Bez přispění carova nebyl by se můj kus nikdy dostal na jeviště, a tu již vyskytli se lidé, usilující o jeho zápověď. Vidím nyní, co to znamená býti komickým spisovatelem. Sebe menší stín pravdy, a povstanou proti tobě, ne jeden, ale celé stavy. Jaký by to teprv byl povyk, kdy bych byl vzal něco z petrohradského života, jejžto lépe znám než život v provincii!"

Gogol skutečně skládal komedii z petrohradského života, o které jinde (5. sv. str. 174.) praví: „Nepsal jsem ti; komedie div mne o rozum

*) Viz článek v Ruské Starině 1870 *Poslední léta Glinky*, napsaný od sestry zemřelého skladatele.

nepřipraví. Když jsem byl v Moskvě, na cestě a když jsem přijel sem, nevycházela mně z hlavy, avšak posud jsem nic nepsal. Již sestavil jsem si tyto dny látku, již napsal jsem název na bílý tlustý svazek: *Vladimír čtvrtého stupně* — co tu bylo zlomyslnosti, smíchu, soli!.. Než najednou jsem se zastavil; co je do toho všeho, když kus nebude směti se provozovati? Drama žije jen na jevišti, bez jeviště je jako duše bez těla. Kde je ten mistr, jenž by ukazoval nedokončené své dílo? Nezbývá nic jiného, leč vymyslit předmět zcela nevinný, jímž by ani obyčejný policajt nemohl se urazit. Ale co je komedie bez pravdy a zlomyslnosti!" — Po šesti letech ohlašuje: „Práce mnou začatá neprospívá, ale cítím to — může z toho býti něco kapitálního. Velmi se spoléhám na cestu. Na cestě obyčejně rodí se v mé hlavě obsah a rozvinutí děje; téměř ku všem svým výtvorům vypracoval jsem látku na cestě." R. 1841 byla dvě jednání jeho komedie hotova a sice *Vladimír třetího stupně*, o stupeň výše než před šesti lety. Od té doby však Gogol nepokračoval. Jednotlivé úryvky této komedie vydal pak ve sbírce svých spisů r. 1842 a ponechal Ščepkinu právo uvesti jednotlivé sceny z nich na jeviště, vyhradiv si, by některý z těchto dramatických zlomků použit byl panem Živokinim k benefičnímu představení. Avšak — jeden z těchto úryvků pustila censura teprv r. 1864 na moskevské jeviště!

Hrdinou nedokončené Gogolovské komedie byl činovník, který sobě vytknul za cíl života, dostati orděn sv. Vladimíra 3. stupně, a s ním šlechtictví a zvláštní výsady. Namáhá se, ke konci kusu přijde o rozum, tak že sám sebe pokládá za Vladimíra 3. stupně. Výtečná prý byla scena (vypravuje Ščepkin), v níž hrdina sedí před zrcadlem i blouzní o Vladimírovi. Nepříznivostí dramatických a censurních poměrů vše přišlo na zmar. Komedie zajisté byla by dílem mistrovským jako Revisor.*) Že tento se nepřežil, toho je důkazem, že r. 1870 chytili tři falešné revisory, z nichž jeden byl propuštěný arestant; před šesti léty písař Iljašenko co revisor v celém městě Mariupoli šířil strach a hrůzu, mezi jiným velel též jednomu ze soudců oholiti hlavu, na znamení své nemilosti. — Řády, křížky, stužky, titule ještě dlouho budou másti hlavy. Že nemáme pro to typickou komedii, která by sloužila spolu co příspěvek k naší kulturní historii, jako Revisor, tím vinna censura.

---

*) Hledě k pražskému divadlu připomínám, že v Revisoru Dobčinský a Bobčinský nemají vystoupiti v selském šatu, nýbrž v elegantním oděvu, neb jsou to bohatí statkáři a šlechtici, tvořící intelligenci kraje. Vyjímaje gorodničího, jenž je v uniformě, jsou všickni činovníci ve fracích a všickni bez rozdílu svou uhlazeností a ušlechtilými pohyby, plnými vážnosti a důstojnosti, imponují divákům, pokud totiž nemluví — ale jak začnou mluvit, jest patrno, jakými v skutku jsou a právě tento kontrast mezi elegantním zevnějškem a vnitřní tupostí a ničemností tím více povzbuzuje k smíchu. — V Praze není při divadle ani ruská censura, ani literární výbor, nestálo by to tedy ani tolik namáhání, aby se uvedly na česká jeviště zdařilé kusy od Ostrovského, Potěchina a j. Tím se vytiskne z českého repertoiru řada bezcenných vídeňských frašek, i bude to nejlepší způsob, seznámit české obecenstvo s ruskými poměry Ruský život, líčený Ostrovským, Potěchiným a všemi ostatními dramaturgy, neodpovídá tomu Rusku, jež jsme si z citů svých vykouzlili. Za to má líčení jejich

V ředitelstvu moskevských divadel nalézají se tito členové: ředitel, správa kanceláře, inspektor repertoiru, překladatel, představený písařů, knihvedoucí, pomocník knihvedoucího, pokladník, žurnalista, jenž je spolu archivářem, dohlížitel ke kase Velkého divadla, dohlížitel ke kase Malého divadla, dohlížitel Velkého divadla, dohlížitel Malého divadla, garderobní mistr, stavitel, pomocník stavitelův, čtyři kancelářští úřadníci s hejnem písařů, vyplňujících všecky místnosti dvouposchodní kanceláře, 10 divadelních lékařů, 1 zubní lékař a 1 lékárník; co se tkne divadla samého: režisér operní trupy, režisér dramatické trupy, baletní mistr, pomocník baletního mistra, režisér baletního sboru; umělců 1. a 2. stupně při ruské opeře a dramatě je všech 29, umělkyň 1. a 2. stupně je při opeře a dramatě všech 25; inspektor hudby moskevských divadel, kapelník, 2 pomocníci kapelníka, 2 dirižerové baletního orkestru, 2 dirižerové pro vaudevilly, režisér při orkestru, 4 hudební solisté, ředitel vojenské hudby, bibliothekář hudební, ladič fortepian a spravovač hudebních nástrojů, starší taneční učitel, hlavní dohlížitelka divadelní školy, hlavní mašinista, mašinista při malém divadle, 4 dekoratéři, hlavní upravovatel obleků mužských, hlavní upravovatel obleků ženských, garderobní mistr, vlásenkář, květinářka. To jsou typické úřady, z nichžto nejeden skládá se opět z mnohých osob, tak že personál veškerý obnáší několik set lidí, kteří poměrně k tomu, co pracují, dostávají platy ohromné, jaké může platiti jenom monopolované divadlo.

Divadlo moskevské, ustanovené pro balet a vlašskou operu, je ohromné ale dramatická představení se v něm nyní nedávají. Umění dramatické je obmezeno na Malé divadlo, které je sice větší než pražské prozatímní, ale nikterak nepostačuje. Bylo ještě nedávno letní divadlo v Petrovském parku, však se nehrálo v něm pět let a loni jej z čista jasna ředitelstvo prodalo veřejnou dražbou co staré dříví — příčiny nikdo neví, a nikdy se nedoví, neb správa divadelní je komisní t. j. vládní, skládá účty pouze ministru dvora. Žurnalistika nemá chuti, kritisovat divadelní správu, neb je to vládní ústav, psáti proti němu je tolik jako psáti proti vládě: ergo *mlčet a mlčet* je všeobecná zde zásada.

---

jednu neocenitelnou vlastnost, jest *pravdivé*. Upíráním nemůže se skutečnost odestati, jakož i blouzněním a sensualismem nikdy pravdu nezničíme. Národu, jenž musí bojovati za svou existenci a *svobodu*, sluší to nejméně, aby blouznil. Kdy by se mohlo soudit z pouhé ohromnosti ruské říše i na ohromnost vzájemnosti její k ostatním Slovanům, tu byl by resultát ovšem utěšený. Avšak v říši, v nížto slunce nevychází ani nezapadá, kolik je překladů z češtiny? Všeho asi 7—8 spisů a sice: Královdvorský rukopis, Šafaříkovy Starožitnosti, Babička a Pohorská vesnice Němcové, Tomkovy Dějiny království českého a Riegrův spis o kapitálu a práci; mimo to několik jednotlivých básní a *krátký výtah* z článku Naučného Slovníka „Čechy“, vydány Hilferdingem. Vegetujeli v Rusku jistá frakce, která myslí, že posvěcením pravoslavného chrámu v Praze Čechie bude již spasena, tu opět to je jen důkazem nedostatečné jich známosti západního Slovanstva; jinak by věděli, že Čechie má snahy docela jiné a jiné stanovisko, stanovisko *antiabsolutistické*. — Přeložte české drama do ruštiny a hleďte, by uvedeno bylo na jeviště — a sami poznáte, jak málo se dotkla, pravím jen *dotkla*, myšlenka vzájemnosti širších kruhů, a právě kruhů takých, které jsou zde všemohoucí.

Dramatická představení dávají se v Moskvě hlavně v zimě, v létě hraje se jednou neb dvakrát týdně. O uměleckosti těchto letních představení nemůže býti řeči, neb přednější herci dostávají na léto dovolenou.

Ruské umění v Moskvě má však ještě jiné nehody. V říjnu počínají představení italské opery, ve Velkém divadle; pro ni ustanoveno jest 5—6 večerů týdně, jeden až dva večery jsou pro balet: pro *ruskou* operu není večera. Je to špatné svědectví *o patriotismu* obyvatelů moskevských; dají hynouti národnímu umění a hrnou se do vlašské opery, kteréž i sám Glinka, Verstovský, Dargomyžský ve slovanské Moskvě musí ustoupiti. Výminku činí skoro jedině Život za cara, officielní to opera, ježto dává se vždy při svátku některého člena císařského domu. Vloni dávali *Vodovosa*, avšak divadlo bylo prázdné, neb Moskvané odvykli zcela ruské opeře; za to když zpívá společnost vlašská, tu okrouhlý frak je obligátním pro diváky, dámy objevují se v skvostných zářících drahokamenech, květ ruské aristokracie se tu shromažďuje, obdivují se ruládám Patti a prsním *do* pana Marini a za jeden večer vybere se tu o několik tisíc více než obnáší základní jmění slovanského dobročinného spolku, kterého jest několik set r. — což opět svědčí o slabosti slovanské myšlenky v Moskvě.

Malé divadlo bývá pokaždé přeplněno; mát Moskva okolo 400.000 obyvatelů a dramatické divadlo obsahuje sotva 1000 míst; v moskevských divadlech místa k stání vůbec nejsou, i na galerii jsou pouze sedadla. Sláva dramatické společnosti z r. 1850 trvá dosud na Rusi a každý příchozí chce býti též v divadle, jde ke kase a tu již od bílého rána skví se nápis, že *lístky na dnešní den jsou již vyprodány;* okolo kasy hemží se však mnoho soukromých lidí, kteří nabízejí mu divadelní lístky na dnešní představení, za *svýšenou* cenu. Toto handrkování vstupnými lístky je přísně zakázáno, avšak děje se to v přítomnosti policie i úřadníků od divadelní kasy, kteří jsou ve spojení s celou společností podobných prodavačů. Je to veřejně známo, avšak žurnalistika netroufá si vystoupit veřejně i odhodlaně proti těmto zlořádům, nebo úřadníci jsou vládní, a proti vládě nesmí se psát... Zaplatíli tedy příchozí zvýšenou cenu, dostane se do divadla. Ostatně ředitelství opakuje tentýž kus tak často, že všichni Moskvané a příchozí ho již znají. Neděje se to z ohledu pro obecenstvo, nýbrž z pohodlnosti, lenosti ředitelstva a tím, že není nových kusů. Beneficiant k svému představení dává vždy novinku a poněvadž benefiční představení bývá každý týden aspoň jednou, je sháňka po nových kusech veliká. Nový kus dává se za to celý týden, ať již za něco stojí čili nic; až konečně s budoucím týdnem jiný benefiční kus ovládne jeviště. Byť i nový kus *vypískali* při prvním představení, přece opakují jej několikráte po sobě, neboť vše je připraveno, a hned druhý večer na to chystat nové oděvy, kulisy atd., toť při naší byrokratické divadelní správě nejde. Tato jednotvárnost a chudoba repertoiru musí se konečně zprotivit sebe horlivějšímu navštěvovateli divadla. Tak zvané klasické kusy dávají se velmi zřídka, obecenstvo jim odvyklo a nynější společnost není schopna dávati Hamleta, Leara, Richarda III. Hlavní věcí při tom jest, že herci, jsouce zároveň úřadníky vládními,

sami se starají, aby se často nedávaly kusy klasické, které vyžadují studium aneb aspoň pilné osvojení sobě nové úlohy.

Uvážímeli ohromné sumy peněz, jež věnuje divadelní správa italské opeře, působí tím nemileji *chudobná úprava* dramatických představení. Herečka Fedotova ve své snaživé horlivosti chtěla dávati ve svůj prospěch Cymbelina, avšak jí přímo officielně sděleno, že oděvy pro tento kus nejsou a nových že dělati nebudou. Ale Patti obdržela vloni za tři koncerty 12.000 r. a úprava baletu Don Quixot stála kolem 30.000 r.! Ředitelstvo vydává ročně báječné sumy na rozličné maličkosti, tak na př. několik tisíc na košťata k metení divadla a proto nezbývá jí na umění. Těmi košťaty mohla by se celá Moskva (6 čtver. mil) zamesti! — Klasické kusy vyžadují věrného vyobrazení historické, národopisné: jak bídně a nedbale vyhovuje se těmto požadavkům i ve vlastenecké opeře *Život za caře*, o tom mluvily podrobně noviny Antrakt, Severní pošta; oba listy však zanikly a teď není, kdo by o tom mluvil. Klasické drama ruské *Hoře z rozumu* má tak mizerné kostumy a přímo odporuje oněm požadavkům, že divák souhlasí s hrdinou kusu, Čackým, když mluví o hnilobě mátušky Moskvy.*)

Dobrá pověst dramatické společnosti moskevské zakládá se na hercích z předešlých dob, posud v ní účinkujících, jako jsou Sadovský, Živokini, Šumský, Samarin, Nikiforov, Vasileva, Fedotova. V předešlém roce někteří vystoupili v Petrohradě a velmi se líbili; ale přece stav moskevské scény vzhledem k hercům celkem není utěšený. Máme dobré a výtečné herce, bez odporu — ale kolik jich jest? Mohouli vystačit pro hlavní město, jako je Moskva? Podobně to jest s ruskou operou: jednotliví členové mají dobrý úspěch v jiných městech, tak Menšikova v Petrohradě, paní Honoré v Londýně (pokud měla hlas), avšak to jsou jen jednotlivé osobnosti; operní personál co celek jest chatrný a trefně říkají v Moskvě, že „v naší ruské opeře nemá kdo zpívati". Sbory ruské opery zpívají šestkrát týdně v italské opeře; ředitelstvo dobrých sil ruské opery užívá k zvelebení italštiny, a ruská opera chřadne a tiše dokonává!

Zbývající členové slavné druhdy společnosti nyní značně sestárli a *seslaběli*. Nynější *Sadovský*, jenž vynikal druhdy pravdivostí a přirozenou hrou, a v rozličných původních ruských kusech vytvořil celou řadu výtečných trefných typů, teď neučí se ani svým úlohám, hraje lhostejně, jen tak leda bylo.

Komik *Živokini* co 74letý stařec nemůže hrát již tak jako před 30 lety, ačkoli posud působí svou drastickou komičností. *Samarin* byl kdysi výtečným, ale to uplynulo s jeho mladým a mužským věkem; on ani *Šumský*, ač znamenitě nadáni, nemohou přece dostoupiti výše nebožt. Ščepkina. Mnoho jiných sil ocháblo, jiné zůstaly nenahraženými. Obě první milovnice tvoří kontrast. *Fedotova* má krásný zevnějšek, příjemný hlas, čistou výřečnost, cit, oheň, avšak nepěstovala své krásné nadání; má jednotvárnou deklamaci a často vpadává v unavující a pro sluch nepříjemné vzdychání, kterým přerušuje tok své řeči. *Nikulinové* nedo-

*) Baženov věnoval tomuto nedostatku moskevského dramatismu jedno ze svých nejlepších pojednání. Spisy Baž. I., str. 216.

stává se přirozených darů, však ona je nahražuje prostorou, důkladností a pilným studováním. Úlohy stařen dávají nyní *Vasileva* a *Medvěděva*; zvláště první z nich hraje s velikým úspěchem a co vybroušená intrikantka řídí vlastně celé divadlo, tak že bez její vůle nic se neděje; má úspěch na prknech i mimo prkna. Medvěděva oddala se zcela oboru francouzského melodramatu, rovněž jako Samarin, ovšem jen ke své škodě. Do melodramatu musí sobě herec vymýšlet neobyčejnou mimiku, neobyčejnou masku, vše musí býti nové, originální, pikantní, solené, prosáklé kaviárem — a herec ztrácí tudy cit pro pravdu a přirozenost i stává se komediantem. — *Vasileva 2.*, *Borozdínova a Levínova* mohou být nazvány dobrými herečkami; Levínova je dobrá hlavně v vaudevillech, však právě pro vaudevillní obor, v němž vyniká, nedostává se ostatních dobrých sil, neb herečky, které by ji tu měly podporovat, nemají leč nepatrné vlohy; proto vaudevilly zcela vymizely z naší sceny, nikdo už jich neskládá ani nepřekládá.

V poslední době získala společnost nadějnou sílu, sl. *Jermólovou*. Tato k svému benefičnímu představení dávala Lessingovu Emili Galotti velmi zdařile. Jiné nové síly jsou *Vilde a Rešimov*. Vilde děkuje to pouze své pilnosti, neunavené snaze a důkladnému studování úloh, že udržel se co herec hlavních úloh; ale má dřevěný hlas, trhá křečovitě rukama i obličejem, jest úsečný, chladný, s nepřirozeným ohněm. Rešimov má hloubku citu, sympatický zevnějšek a krásný, čistý hlas, avšak přehání, křičí, nestuduje své úlohy a nemá dostatečného vzdělání. *Petrov* je dobrý herec, avšak suchý a jednotvárný. *Musil* nedávno začal se líbiti v naivních úlohách; *Rabov*, *Ochotin*, *Durnovo* a j. mají prostřední cenu.

Dramatická kariéra při moskevských divadlech přechází na *dědice*. Divadelním ředitelem byl dříve A. M. Gedeonov, nyní jest jím jeho syn; též místo ministra dvora, v jehož správě jsou císařská divadla, hraběte V. F. Adlerberga, zastává nyní syn jeho; podobně herci a herečky posílají své děti k divadlu málo toho dbajíce, majíli děti k tomu schopnosti: vymohou pro ně dobrý plat — a více nežádají. Před 20 léty Seňkovský psal (pod pseudonymem baron Brambeus) a na otázky o moskevském divadle dával tyto odpovědi, jichžto pravdivost posud platí: „Máte v Moskvě dobrou dramatickou společnost?“ — „*Nikoli, ale máme dobré herce.*“ — „Máte aspoň dobrou souhru?“ — „*Naopak, máme pouze dobře hrané úlohy.*“ — Vše je zcela přirozená. Divadlo v Moskvě nemá zástupce pro úlohy prvních tragiků, otců a mladých komiků; dále nedostává se prvních milovníků, subretek a zástupkyň naivních a ženských úloh ve středním věku. Při moskevském divadle jsou herci, jimž nikdo nebude upírati nadání a znamenité schopnosti, ale personál je nedostatečný.

Dávajíli se nyní v Moskvě kusy, kde vystupuje mnoho osob, musí jeden herec hráti dvě i tři úlohy. Nyní při provozování Revisora i Hoře z rozumu hráti musí všickni lepší herci, kdežto před 20 lety (vyjímaje Ščepkina) nikdo z prvních herců v tom kuse nehrál. Přes to však pisatel těchto řádků nikdy nezapomene na ten vysoký esthetický požitek, jehož se mu dostalo, když poprvé byl přítomen provozování těchto kusů. Výtečnost souhry až do nejmenších podobností, přirozenost

a pravdivost hry, důkladná promyšlenost každé úlohy, věrné a úmyslu spisovatelů přiměřené pojmutí celého kusu — napovědu nebylo ani znamenati, každý herec utvořil ze své úlohy typ, jenž nejednou vyskytl se již tvým zrakům v obyčejném životě ruském: vše to činí na diváka ohromný, uchvacující dojem — tu teprv rozumí Gogolovi, Gribojedovi a ruskému životu!

Co do repertoiru provozuje se ročně as 50 nových kusů a následkem toho není ani místa pro zahraničné klasiky, ani pro výtečné ruské kusy starší doby. Revisor, Hoře z rozumu, Ženitba dávají se dvakrát ročně, Hráči od Gogola nedávali se v Moskvě již 5 let. Ruských činoher dříve nebylo v takovém množství, za to měly trvalou cenu. Nyní rostou původní činohry jako houby po dešti, avšak cena jich je v opačném poměru k jich množství. Ostrovský skládal kdysi ročně po činohře, která působila vždy sensaci v obecenstvu a literatuře: nyní vydává ročně 2—3 činohry, ale nikdo si toho už nevšímá, a jeho *Běšennyja deňgu* i *Les* zcela propadly v Petrohradě. V Moskvě však *Les* měl úspěch; to dá se vysvětliti z rozličnosti moskevského a petrohradského obecenstva i herecké společnosti. V Petrohradě stalo se dramatické divadlo rejdištěm uličního kankánu i necudností se sl. Filippo aneb školou blýskavých frásí a donquixotovských bojů proti civilisačním sociálním poměrům, v nichžto popírá se umění, esthetika, poměr dětí k rodičům, a vyličuje se hanebnost v růžových barvách i tak, že divák neví, máli sympatisovat se stranou dobrou aneb s darebáky; ve ctnosti nevidíš ctnost, nebrž hloupost, ve zlu vidíš jen chytrost, šikovnost, a po hře nemůžeš si dáti jasnou odpověď, bylli hrdina kusu člověk poctivý aneb darebák; jest to už tak naraficeno, že diváku musí mizeti přísná meze mezi dobrem a zlem, mezi ctností a darebáctvím. V Moskvě obecenstvu spíše se ještě zalíbí klasický kus a umělecký výkon než v Petrohradě, proto i vysoká uměleckost a výtečnost hry v moskevském divadle spůsobila, že Les, jinak dosti slabý plod, v Moskvě se zalíbil.

V Moskvě bývá průměrně jednou až dvakrát za týden benefiční představení, a každý herec snaží se dávati nějaký nový, nedávaný kus; tím síly herců trpí, a repertoir bohatne vodnatými, mizernými kusy. Pro ukojení benefićního hladu schválně snad se zrodil dramatický kuchař, spisovatel *Ďáčeňko*; vydává každý rok několik čerstvých činoher, s velkou šikovností zavařuje, přepíká i opepřuje látky k novým kusům, solí je effekty, vodnatí slzami vdov a sirotků, podškvařuje pikantními narážkami na emancipaci ženštin a na padlé ženštiny atd. Vše to polívá zvučnými frásemi, liberální deklamací, energickými monology, v nichžto mladé děvče s pathosem volá: „Já jsem také člověk!“ — jako kdy by o tom kdo v Evropě pochyboval! Celé to kuchařské dílo nemá ceny, ale kuchtík ví, že v přítomné době kus přivleče obecenstvo a více od něho herec nežádá. Strava tato je nezáživná, ale žaludky naše jsou zde výborné a podivuhodné — vše zde strávíme. Ještě škodlivější než tyto kuchařské výrobky jsou elaboráty rozličných Manů, Štellerů a j., jako *Obecné blaho*, *Pavučina*, *Mluvkové*, *Co řekne svět*, *Věno dívky našeho času*. Některé z nich nadělají zde tolik hluku, že bysi v nich hledal též něco pšenice, ale nenajdeš jí. Dávají se kusy,

jichžto jediná zvláštnost záleží v dobře vydresirovaných psech. V Moskvě pokusili se uvesti na jeviště Ponsarda, Augiera, Feuilleta, ale jediná Dalila od Feuilleta potkala se s úspěchem — a to ještě v době, když melodrama byla zde v modě. Ani Sardouovi se tu nedařilo; jeho Les femmes fortes (Zasčitniki Kapitolia), Nos intimes (Přátelé,) Fernanda (Mesť ženščiny), Zlatá růže (Maison neuve) neudržely se na scéně a Staří mládenci propadli na dobro hned při prvním představení. Obecenstvo raději se vrátilo k svému „domácímu Sardouovi", Ďáčeňkovi. Dalo by se to vysvětliti ze zvláštnosti ruského obecenstva, což ale nemůže býti předmětem přítomného *veřejného* článku. — Nadaný Ostrovský tratí své síly překládáním kusů, kde místo jednajících živých osob vystupují loutky s moralisujícím tónem; k tomuto odboru náleží jeho „Rabstvo mužej", přešité a přesmolené z franc. *Les maris sont esclaves* od de Leris. Však i v Německu klesla dramatická literatura; z 200 kusů poslaných na konkurs obdržel cenu co nejlepší *Šach králi* od Schauferta, kus neobyčejně zdlouhavý, unavující svou suchopárností a končící nesmyslně. Ostrovský a Kuročkin seznámili moskevské obecenstvo s třemi plody vlašské dramaturgie: *Veliký bankér* od Franchi, *Zbloudilé ovce* od Ceconi a *Selská škola* od Castelvecchio. Kusy tyto se neudržely. *Veliký bankér* je suchopárné franc. melodrama se všemi attributy těchto výrobků; effekt, náhody, výminečné postavení, dopisy napsané chemickým inkoustem, škatulky s dvojím dnem otvírající se právě v tu dobu, když toho je *nejvíce třeba* k zakončení kusu, zastřelení holubi, pod jichžto křídly náhodou najdou diplomatické depeše, žebraví židé mění se na veliké bankéry, učitelé hudby mění se na markýzy — od franc. melodramatu se kus liší jen tím, že postrádá té známosti sceny a té napínavosti, jakou francouzští dramaturgové tak vynikají. *Zbloudilé ovce* přistřižené od Ostrovského dle ruských mravů, jsou ještě suchopárnější a mizernější než plody Ďáčeňkovy. Úspěch *Selské školy* zakládá se na slovech: „Italie je svobodná!" ježto v nově osvobozené Italii bouřlivé nadšení působila, však nepochopitelná jsou ruskému, na patriarchální absulutismus zvyklému obecenstvu, v jehožto ponětí světský absolutismus a církev v jedno splývá. *)

V Moskvě učinili zkoušky s provozováním klasických kusů a vždy vybralo se u kasy velmi mnoho, obecenstvo začalo si na ně zvykat, v nich si libovat; avšak najednou přestali je dávat — příčinu toho nikdo neví. Takový osud potkal *Veselé ženy Vindsorské*, *Vše je dobře, co se končí dobře*, *Vetu za vetu* od Shakespeara, *Zločinnou máť* od Beaumarchaisa, *Školu ženštin* od Moliéra, *Emilii Galotti* od Lessinga, Svatbu Figarova, Úklady a Loupežníky. Schillerovy kusy nenalézají v Moskvě vděčnou půdu, ne snad z ohledů národních, kteréž jsou zde velmi podřízený faktor, nýbrž proto, že při zdejším prosaickém patření

*) Neupírám, že na papíře dá se toto splývání vylíčiti v barvách velmi krásných. Kdo však drží se skutečnosti a nedá se klamati deklamací a tiradami státních vlastenců, ten spíše bude vypisovati Rusko jako Havlíček, bez tendenční „poesie" t. j. beze lží.

na život výkřiky zoufanlivé lásky vynucují úsměch nejen krásnému, nýbrž i nekrásnému mladému pohlaví. To platí hlavně o *Úkladech*; *Loupežníci* neminou se s úspěchem. Ostatní kusy Schillerovy, jako Tella, Spiknutí Fieska, Dona Karlosa nedopustí censura na scenu pro jich svobodomyslný a *patriotický* směr. *)

Klasické kusy přinášejí vždy největší důchody. Ředitelstvo, chtějíc dopomoci sobě k plné kase, dávalo ve Velkém divadle (pokud ještě nebylo v Moskvě italské opery) klasické kusy (Tartuffe, Domněle nemocný, Mimovolný lékař a p.) a divadlo bylo plné. Proč jich tedy nyní zanedbávají? Hlavní příčinou je špatný vkus, lenost stárnoucích herců — a líní jsou všickni naši lepší herci, — špatný směr obecenstva, tleskajícího rozličným škvárům, a lhostejnost žurnalistiky, která vědouc ze zkušenosti, že všecko mluvení je marné, hledí mlčky k tomu, co ředitelství dělá i co nedělá.

R. 1865 bylo v Moskvě poprvé dáváno ve prospěch pí. Kolosové *Skrocení zlé ženy*, a pak několikráte opakováno, vždy s úspěchem; najednou zmizelo s repertoiru a opět objevilo se r. 1871 v září, ve prospěch p. Aleksandrova. Při prvním představení roku 1865 komedie tato tak se zalíbila, že obecenstvo mimo beneficiantku vyvolávalo i *spisovatele*, který ovšem nepřišel se poděkovat. Roku 1871 dávána byla opět při hojném potlesku, jen část obecenstva začala syčet, když hrdina kusu vypočítává dobré vlastnosti ženy: skromnost, cudnost, lásku k domácnosti a rodině. Tato část obecenstva má totiž *svoje* náledy o ženě a žádá pro ni právo, aby mohla volně nakládati se svým tělem, žíti s mužským, jenž se jí zalíbí, a opustiti jej, jakmile ztratí k němu náklonnost. Podobný směr může vyvinouti se jen ve státu absolutistickém, kde *chvála absolutismu má se za důkaz vlastenectví*, kde ukováno je vše v mrtvé a umrtvující formy a živé slovo těžko si klestí dráhu. Více světla, více volnosti — toť jediný prostředek k vyhubení těchto mravních nedospělců, vstupujících na bezcestí, jež vede k vyvrácení všech kulturních poměrů, vypracovaných evropským človečenstvem. Neschopní dramaturgové, chtějíce pojistit úspěch svému kusu, holdují ve svých kusech těmto retrográdním zásadám. Tak na př. *Minaev* napsal pětiaktovou činohru „*Liberál*", v níž není ani umělecké pravdy, ani motivování, ani důslednosti, ani charakterů; jednají tu 23 osoby, které jen přicházejí, odcházejí. Zbytečné osoby ve zbytečných scénách resonují co možná satiricky, čas ubíhá a teprv ve 12 hodin končí se kus. Proč nazývá se kus Liberál, nikdo neví. Zoveť se tak jistý petrohradský domácí pán, Rostovský, podlý člověk; on nežije se svou ženou a za to, že k tomu svolil, obdržel od ní polovici jejího jmění. Chtěje si dopomoci k dalším penězům, rád by opět žil se svou ženou; záminkou

*) Pravím výslovně *patriotický* směr, neb vláda hledí zamezovati každé vyjádření, každou manifestaci vlasteneckého citu; proto v universitě stkví se policejní oznámení, že nikdo ze studentů nemá přicházeti do přednášek v jakémkoli *národním* kroji, Rus nesmí přijíti do university v červené košili, Srb ve své červenobarevné čepici atd., proto i dovolení k zaražení slovanského zpěváckého spolku lze tak těžko obdržet a sotva se obdrží, proto i obchodní a komunikační poměry s ostatními slovanskými zeměmi jsou tak bídné, že nemožno dostat v Moskvě českou knihu atd. atd.

k tomu jest syn jejich Vladimír, který žije s matkou. Tato v prvním jednání začíná dlouhé monology o právech a povinnostech manželů k dětem, o svém poměru však nemluví ani slova. Rostovský v druhém jednání tajně uveze jí syna a oznamuje jí písemně, že musí opět přestěhovati se k němu, chceli žít se synem, a že zákon při tom je na straně jeho. Po přečtení tohoto psaní matka se dá do pláče, vzdechů, vzlyků a pořád mluví všeobecně o právech manželů, až konečně jedna z jednajících osob zvolá: „Ubohá *ruská* ženštino!“ — ačkoli totéž se může přihodit ženštině Angličance, Španělce a t. d. Matka svěří celou věc advokátovi, jenž zamiluje se do matky a matka do něho; advokát vede svou při špatně, až se mu najednou dostane do rukou směnka padělaná Rostovským, tento donucen hrozbami advokáta, píše své ženě, že „co nehodný otec a muž“ odříká se svých manželských a otcovských práv. Tím by se vše končilo, avšak konec byl by příliš pohádkový. Pan Minaev způsobí úplný převrat v hlavě ženy Rostovského. Z čista jasna pokořuje se svému muži, vyplňuje všecky jeho požadavky, chce žíti opět s ním a prosí, jen aby jí nebránil vidět někdy syna Vladimíra. Všecky jednající osoby shluknou se a křičí k ženě Rostovského: *„Jsi ženština nebo husa?“* Teprv nyní je konec a opona padá při potlesku jisté části obecenstva, souhlasícího s tím, že žena Rostovského není ženština, že měla jednati jinak, vždyť advokát byl do ní zamilován! Konečně i spisovatel byl vyvolán — ne za svůj kus, nýbrž za *směr* jeho. Směr takový pěstuje se hlavně petrohradským žurnálem „Dělo“, této směsici fysiologie, Darwinovské theorie, frivolních románů, popírání umění, lásky k vlasti a p., což vše úhrnkem nazývá se *pěstováním reálního směru*... V Liberálu ani jedna scena nevyniká živostí; v Moskvě kus na čisto propadl vzdor výtečné hře Šumského a Fedotovy.

Takový je nynější stav divadelního umění v Rusku. Čtenář mi přisvědčí, že třeba tu radikálních léků a že to málo pomůže, dáli se ministru dvora právo, činiti doplňky a změny v zákonu z r. 1827 o placení honoráře; tím opět zjednává se jen širý prostor libovůli *jednoho* člověka ministra, který nyní sám bude určovati honorář skladatelům a dramaturgům. Vzbuditi *národní cit* v moskevském obyvatelstvě, by pěstovali domácí umění, to přenecháno budiž budoucím desítiletím; prozatím zaznamenáváme tu událost, že rozená Ruska sl. Anželo vynikající svým hlasem a vytříbeností jeho, vystupuje nyní v Moskvě v italské opeře, a tam se jí dostává hojného potlesku — v ruské opeře by však pěla před prázdným domem. Kde naleznete něco podobného v ostatní Evropě?!

Moskevské divadlo nachází se v poměrech méně příznivých nežli petrohradské — příčinou toho jest jednak odvislost od petrohradského ředitelstva, jednak a sice hlavně to, že se ředitelstvu v Moskvě nedostává podnikavosti — „úspora“ je heslo našeho ředitelstva v Moskvě, a tím naše divadlo klesá, personál, garderoba i dekorace datují se ze starších dob, a nového nic se nečiní z obavy před výlohami. Moskevská dramat. společnost sestává asi z 50 osob obojího pohlaví. Z herců mají největší plat: Živokini, otec (1142 r. ročního platu, 20 r. za každé vystoupení, 1200 r. za benifiční představení); Sadovský (1142 r. pense, 1142 r. ročního platu, 45 r. za každé vystoupení o 2000 r. benef.

předst.); Samarin a Šumský (1142 r. p., 1142 r. pl., 35 r. za každé vyst., 1000 r. na garderobu, 2000 benef. předst.). Platy drobné obnášejí 500—150 r. ročně. Nejvíce talentovný z mladších herců, Muzil prosloužil tři léta divadlu zadarmo a nyní má menší plat než umělci velmi chatrné ceny. Všecko úsilí o větší plat bylo dosud marné, tak že není divu, že příštím rokem opustí moskevské divadlo, neb s 500 r. nelze v Moskvě při ohromné drahotě vystačiti.

Z umělkyň mají největší plat: Akimova (1142 r. pense, 1142 r. pl., 20 r. za vyst. a polovici ben. předst.); Vasilova matka (1142 r. pl., 25 za vyst., $^1/_2$ benef. předst., 1000 na gard.) a Medvěděva (1142 r. pense, 1142 r. pl., 15 r. za vyst., $^1/_2$ benef. předst., 300 r. na gard.); menší platy obnášejí od 600—300 r. ročně (na 2.)

Jako Muzil, tak i paní Fedotova dostává velmi malý plat. Výtečná tato umělkyně, miláček obecenstva, je žákyní divadelní školy a byla povinna prosloužit 10 let při moskevském divadle, z vděčnosti za své vychovávání v divadelní škole, při tom neměla práva učiniti jakoukoli smlouvu s ředitelstvem, měla pouze povinnost, spokojiti se s platem, jakýž uráčí se ředitelstvu jí určiti. Nyní desítiletí dochází a ona majíc konečně právo učiniti smlouvu učinila velmi levný požádavek nepřevyjící *střední* rozměr hereckého platu. Jakou náhradu obdržela umělkyně za minulé desítiletí? Žádnou; a nyní ještě moskevské ředitelstvo zavrhlo její požadavek, a paní Fedotova nesjpíše opustí divadlo. Bez ní nemůže se dávati ani jeden klasický kus, ba ani jediný kus vážného obsahu. Ředitelstvo chce nejspíše smlouvat; ředitel divadel Godeonov má 128.00 r. ročně — jen za to, že se podpisuje na listiny, napsané a fabrikované houfem zbytečných úředníků — a *výtečné své ruské umělkyni* zdrahají se dáti slušný plat! Městká rada moskevská dává na cís. divadla v Moskvě 53.000 r. ročně a *výtečná ruská umělkyně* nemůže dostat od direkce slušný plat. Tatáž direkce dává panu Merelli 25000 r. ročně za najímání pěvců a pěvkyň pro italskou operu a se *svou výtečnou ruskou umělkyní* handrkují o nějaké sto rublů! Ředitelstvo nemá zřetel k tomu, že pí. F. je miláčkem obecenstva, ačkoli ředitelstvo má se dle reglementu říditi dle obecenstva, a dokazovat *všemi možnými prostředky sovu pozornost k němu.* Avšak direkce jest odpovědna jen ministru dvora, jenž tvoří první a poslední instanci (s 27150 r. ročně) — co on ustanoví, děje se. Sic volo, sic jubeo — a ostatní musí poslouchat jako strojové. Tato automatická poslušnost je vůbec základem despotického státu, tím více je to u nás, kde státní absolutismus je ještě zbožňován vírou a církví.

Podotýkám výslovně, že divadlo v Rusku jest jednou z nejoblíbenějších a nejrozšířenějších zábav. V každém městě jest ochotnické divadlo a v hlavních městech jsou divadla vždy plná. Obyvatelstvo petrohradské platí ředitelstvu za návštěvy pouze dramatických představení (čtyr divadel, šesti společností) 1,000.000—1,050.000 r., nehledě k tomu, že navštěvují se menší divadélka a ochotnická představení v rozličných klubech; v tu sumu nejsou ještě zahrnuty důchody beneficiantů. Při takých poměrech mohlo by dramatické umění složit ve prospěch všeobecného vzdělání, kdyby — nebylo toho nešťastného *kdyby!* Divadla jsou sice rozšířena po Rusi, avšak hlavní tón dávají divadla

v hlavních dvou městech, neb jen ony mohou přiměřeně honorovati dramatika a herce a přispěti k vyvinutí talentů dramaturgických i hereckých. Posud dramatický spisovatel dostával honorář pouze od divadel hlavních měst, divadla v ostatních městech užívala jeho kusů zadarmo; nyní dostává i z těchto měst nepatrný honorář — avšak co to dá práce a namáhání! Většina dramatických spisovatelů žije v hlavních městech a píší pro divadla hlavních měst, neb provinciální divadla nemohou věnovati tolik péče provozování nových kusů. Dramatický spisovatel nemůže se tedy obejíti bez cís. divadel. — O uměleckém vývoji herců ve venkovských chrámech Mus nolze mluviti; repertoir jejich je specielnější, vkus a požadavky obecenstva jsou obmezenější. V provincii dává se kus na nejvýš pětkrát — rozličné kusy přidají se rozmanitě a herec nemůže věnovati se důkladnému a intensivnímu studování své úlohy — hraje jen, aby nouzi netrpěl. Herci dobří, přicházející z provincie, nelíbí se obecenstvu hlavních měst, leč až po měsících odloží své provinciální manýry. Proto jen v cís. divadlech může se z herce vyvinouti umělec. Z toho patrno, jak vládní nájem divadel je škodlivý divadlu i hercům; kdy by vládní monopol divadelní přestal, vyvine se konkurrence, při níž ovšem nebudou moci zaháleti divadelní úředníci, jako dosud; budou se muset starati o *dobré* kusy a *dobré herce*, pak přestane protekce, intriky a p.

Vládní divadlo zavedlo mnoho výminečných poměrů; lidé podlízaví dostávají více platu než lidé talentovaní; platí se jim ne tak ročním platem, jako za každé vystoupení — jeden druhému hledí vyrvat úlohy z rukou, hledí získat pro sebe nové úlohy, třeba by se pro něj nehodily; herec chtěje častěji vystupovat, stává se tím podlízavějším a leze po kolenou nejen před ředitelem repertoirního odboru, před režisérem, před spisovatelem kusu, nýbrž i před svým kollegou, dávajícím nový kus k svému benefičnímu představení, jen aby dali mu úlohu v novém kuse. Plat za každé vystoupení působí zhoubně i v tom ohledu, že první úlohy dávají se hercům nižšího stupně, jen aby se uspořilo. Dále působí benefiční soustava zhoubně i na herce, kteří každou chvíli musí hráti nový kus, i na repertoir, jenž zaplavuje se bezcennými a mizernými výtvory. Konečně řídí divadlo vládní úřadníci, mající velký plat a nemající schopnosti k vyplnění svého úřadu.

Literaturní výbor z literátů a herců, v pravdě však z vládních úřadníků sestává; neznámo, na čem tito vládní kritikové své soudy zakládají; censura propustí některé důrazné výrazy — divadelní literaturní výbor je však vyškrtuje, neb i zapovídá kusy zcela, když i prošly censurou. Jednoho jest potřebí: *svobody divadel!*

Čistý důchod z cís. divadel nelze určiti dle oficielních pramenů, neb ředitelstvo (co vládní ústav) své účty neuveřejňuje. O moskevském divadle není nám znám celkový důchod; o petrohradském jsme se ho náhodou dověděli: r. 1869 obnášela 242.000 r., tedy za každé představení 910 r. průměrně, r. 1870 pak 264 200 r., 914 r. za každé představení.

Některé myšlenky o české opeře,

jejím utvoření, rozkvětu, zachování a působení.

Kdykoliv se mi nahodí, že v souvislosti napíšu neb vyslovím dvé slovíček: „česká opera", vždy jest mi, jako bych se před někým měl omlouvati. Proč? poněvadž tím výrazem vyslovuje se existence fiktivní a tudíž i chlouba majetku pouze vymyšleného. „České" opery v pravém a jedině oprávněném slova smyslu bohužel ještě není. Či smíme snad honositi se „českou operou" již proto, že v budově *českého* divadla podávají se *českému* obecenstvu pomocí pěvců *české* národnosti díla německého, vlašského anebo francouzského původu a rázu? Myslím, že ne. Byl by to zajisté výkvět nesmyslu, který by už nepřevyšoval než výrok, že Jan Hus byl Němcem, proto že byl na německé půdě — upálen. Zde můžeme pouze na tom státi, že vším, což českého jest, sloužíme směrům operním: německému, vlašskému a francouzskému, nikdy však nemůžeme tvrditi, že máme *českou* operu.

„Česká" opera na svého tvůrce ještě čeká. Tímto stane se mezi českými skladateli patrně jen ten, jehož velenadaný duch v úzkém spojení s horoucí a čistou láskou k národu a vlasti nevyhledává než oslavení a zvelebení všeho, co jest národní.

Českou operu nebudeme míti než tenkráte, když v budově českého divadla v *první* řadě pěstovati se budou operní skladby, z jejichžto melodických tvarů ovívati a rozjařovati bude českého posluchače *duch zpěvu národního. Národní zpěv* a nic jiného jest ona přebohatá půda, na níž nejprvé italský, potom francouzský a pak i německý národ zbudovali sobě vlastní směr operního umění. Touto cestou podaří se také nám dopracovati se *české* opery; všecky jiné cesty vzdalují nás od účelu a mnohá z nich vede nás přímo v porobu na poli operním. —

Nemoha z našich domácích hudebníkův nižádného mysliti sobě tak málo znalým povahy svého národa, aby neviděl holou nemožnost získati u něho oblibu, ba jen snášející lhostejnost pro směr novoněmeckého operisty Wagnera, nemohu pomlčeti o politování hodném horlení pro tuto cizotu, jakému se podávají některé z našich nejčelnějších hudebních sil. Čeho dalo by se v čase poměrně krátkém docíliti, kdy by spojeným přičiněním užilo se přebohatých prostředkův z národního ducha plynoucích a cizím kdy by se nechalo, co náleží jim, zvláště když to u svém vývoji ještě ani nevykročilo z mezí problematického kvasu, jak o Wagnerově směru rozhodně tvrditi se dá.

Uznávám, že zbudování české opery není věcí tak snadnou, aby dílo vykonáno býti mohlo úplně již během těch několika let, co vyproštěni stojíme z podruží divadla německého. Avšak mám nezvratné přesvědčení, že bychom již teď pohlížeti mohli na počátky velmi utěšené, na práci v tomto směru daleko pokročilou, kdy by ředitelstvo českého divadla vždy bylo kladlo větší váhu na slovo „českého" v titule svém nežli na slovo „divadla". Kdo ví, jestli by nebyla teď již „česká opera" tak dalece vyvinuta, že bychom se těšiti mohli ze zdaru a vzrůstu jejích štěpů, zasazených v čelnějších městech naší překrásné vlasti, kdy

by za příkladem Smetanovy „Prodané nevěsty“ bylo se kráčelo dále, k čemuž zajisté vedle ryze české povahy hudební skladby vyzýrala stejnou rozhodností také úplná obliba, jaké došlo půvabné dílo toto u obecenstva. Navštěvovatelé svatojanské pouti pražské nebudou mi zajisté v tom odporovati, třeba by sebe rozhodněji protestovali proti *každoroční* poctě „Prodanou nevěstou“ jim ustrojené, k čemuž zajisté mají úplné právo. Ředitelstvo, byvši u nás bohužel vždycky více „divadelní“ nežli „české“, zůstalo *po* „Prodané nevěstě“ tam, kde bylo *před* ní, totiž daleko vší tvůrčí myšlenky, a nadaný její skladatel spokojil se tím, že nám ukázal, co by svésti mohl, kdy by — chtěl! Svým „Daliborem“ však, zvláště ale pozdějšími změnami v „Prodané nevěstě“ provedenými a původnímu duchu této roztomilé skladby naprosto odpornými, vyslovil se, že — nechce.

Kdy by ředitelstvo českého divadla bylo si tehdy vědomo bývalo vyšších úloh ústavu uměleckého jemu svěřeného: „Prodaná nevěsta“, byla by musela zploditi v něm myšlenku založení a nejšťastnějšího vývoje a rozšíření české opery. Francouzský důmysl na př. drže se svého příslovi: „*Il faut prendre l'occasion au cheveux*“ nebyl by více připustil, aby šťastný skladatel „Prodané nevěsty“ spustil se dráhy tak mnohoslibné, a byl by zajisté k tomu tlačil, by také vyšších kruhů látky illustroval hudbou českého rázu.

Ředitelstvo však, vždy více „divadelní“ než „české“ nevyšinulo se i na dále nad otázku nejvšednější, totiž peněžitou, a znepokojiloli se kdy umělecké jeho svědomí, tož se to stalo na nejvýš tenkráte, když se obecenstvo — nesmálo. Zábava a peněžité zisky jsou a zůstanou arciť vždy věcí veledůležitou, jest však při nich to zvláštní, že se jich obou divadlo nejméně dopracuje, když se jen *ony* výhradně za účel jeho působení považují, právě jak se nám člověk nejméně líbívá, když vidíme, že se o nic tak nestará jak o to, aby celý svět do něho se zamiloval. A jak naproti tomu člověku snažícímu se za účelem důstojným dostane se obliby u lidí a všeho, co s ní souvisí prospěšného, jako přídavkem, tak by každé ředitelstvo českého divadla ani prospěchů peněžitých se neminulo ani stranu zábavy za povinností svou k obecenstvu nezůstalo, kdy by za nejdůstojnější úlohu vytknulo sobě: *proslavení národního jmena uměním.*

K dosažení tak vznešeného cíle však nestačilo by ještě, když by čeští skladatelé oddali se výhradně pěstování národního ducha v operních svých dílech; musíť býti zároveň dostatek orgánův po ruce, kteří by půvabný zpěv český, na operní tvary vypěstovaný, zanášely také daleko za hranice vlasti české.

Abych to naznačil příkladem vzdělanému světu známým, poukazuji na operu vlašskou. Jak tato dosud všude působila a působí ve prospěch svůj a domácích umělců: tak musí příště působiti opera česká pro dobrou pověst našeho umění a jeho pěstitelů, a sice především po dalekých vlastech slovanských.

Chcemeli českou operou docíliti takových prospěchů, musíme také za příkladem vlašské opery vypěstovati zvláštnosti národního zpěvu svého ke dramatickým a koncertním účelům na stupeň co možná nejdokonalejší, musíme plody svých operních skladatelů rozmnožiti na

repertoire co možná nejbohatší a naše školy pěvecké musí poskytovati takové množství výtečných pěvců, že tito — opustíce domov co jich pro něj bude zbytečných a sloučivše se v menší neb větší společnosti operní, po celém světě slovanském roznášeti budou výkvět hudebního umění domácího, srdce vzdělaných soukmenovců jímajíce, pro sebe a svůj domov sympatie v hojné míře budíce a při tom nemalých prospěchů peněžitých získávajíce, právě tak, jak ode dávna provozuje to opera italská. Nastává otázka: Jest duch národa československého takovou půdou, na níž by se operní umění vydařilo na spůsob vlašského, a jako toto zmohutnělo k vykonávání úlohy podobné? Vezměmež to v úvahu!

Co nazýváme „italskou operou", jest útvar povstalý na půdě přirozené spůsobem zcela přirozeným. Myslím, že se nepotkám s odporem, vřadímli národní zpěv mezi úkazy přírodní a to tím samým právem, jako lidskou řeč vůbec. Neníť národní zpěv nic jiného než souhrn zpěvných úkazů, jimiž se bezúmyslně ku zjevu tlačí život národním citem hýbající, tak jako mluva lidská není než přirozený zjev života myšlenkového. Jako každého umění vznik nacházíme v živé přírodě, tak sledujeme i první pokusy italské opery v přirozeném zpěvu národa italského.

V předešlých stoletích, totiž kam stopujeme počátky opery co hudebně uměleckého tvaru, nacházíme ve službách italských velmožů pěvce a hudebníky, kteří pro zvýšení domácí nádhery jakož i pro ukojení uměleckých choutek svého panstva zjednávali tomuto požitky hudební, zejmena zpěvní. Přebohatá a štědrá příroda dávající k ukojení každé potřeby dostatečných prostředků nedala národu italskému tak vřelého cítění než ve spojení s úpravou hrdla pro zpěv jen stvořeného. Což divu, že z takového sloučení vypučelo dobrotivé dárkyni jako samo sebou tisícero tvarů zpěvních, z nichž nejpůvabnější rozléhaly se až i ve skvělých síních italského panstva. Zpěvní produkce měvše v nádherných palácích původně jen ráz koncertní, spojily se během času s dějem, a plodem toho manželství jest — zpěvohra. Když pak zpěvohra stala se obecnější a v dalším vývoji svém i nepanskému obecenstvu přístupnou, došla také u jiných národů obliby co zajímavé sloučení umění dramatického se zpěvem. Tito jiní národové však majíce svůj *domácí* zpěv, zpěv to vlastního rázu, nemohli mezi posloucháním sebe půvabnějších melodií italských, jak je plynouti slýchali z hrdel proslavených pěvců, umění své světu hlásajících, ubrániti se jakési bolestné touze, jakémusi nepokoji, který vždy nemálo obmezoval cenu sebe vzácnějšího požitku uměleckého, právě tak, jak bolestně dojímati musí Čecha a jej znepokojovati, když v národním divadle svém z většího dílu nevidí a neslyší, než co povstalo z ducha cizonárodního. Tato touha, tento nepokoj vyslovily se konečně požadavkem, aby domácí skladatelé ve svých skladbách zpěvoherních zjednávali vždy větší platnosti povaze národního zpěvu domácího. A tak povstaly vedle operního směru italského také opery jinonárodní. Za dnešní doby zápolí s operou italskou dva jiné směry, francouzský totiž a německý. Mohlili Francouzové a Němci dopracovati se toho, že větším menším právem honosí se nyní operním uměním s jich vlastní národní povahou

souhlasícím, kterak by mohlo nemožno býti dosažení stejného úspěchu národu československému, když jej příroda obdařila tak štědře a bohatě vším, co k tomu náleží!? — Nejsmeli pak, jak to nyní u nás, v poměru úplně služebném, nepěstujíce skoro než cizotu? A když se někdy honosíme dobrým provedením toho neb onoho cizího plodu uměleckého, nestáváli se služebné toto naše postavení vzhledem na přebohaté prostředky k zaražení a pěstování vlastního směru o tolik hanlivějším? Nejsme tu podobni člověku, který nedbaje na vlastní, ladem ležící pole, raději nádeničí aneb dokonce žebrá?

Probuďmež se a hleďme, abychom při vší úctě pro dobré plody ducha cizorodého užili již jedenkráte *vlastních* sil k *vlastnímu* prospěchu, a nechtějme, aby se řeklo, že jsme vybavili divadelní svůj dům z podruží, abychom umění své uvedli v závislost. Pracujmež na poli vlastním! Hlavní podmínky skvělého zdaru jsou v přebohaté míře před rukama. Z národa československého rodí se úžasné množství hudebních talentův, jak pro umění skladatelské, tak i pro každý hudební stroj. Nemíti *žádného* nadání pro hudbu, jest u nás nahodilostí právě tak neobyčejnou, jako když se u některých jiných národů nadání vyskytne. A ten náš národní zpěv! Jsouť mezi národními písněmi československými tvary toliké půvabnosti a při tom tak zvláštní, že neodolatelně do srdce posluchačstva jakéhožkoliv muselo by vniknouti vše, cožkoliv z nich zrozeného na tvar operní by vypěstováno bylo. Z této strany tedy nemůže odpověď na otázku dříve položenou jinak zníti nežli: „Ano, duch národa československého chová hojnost jak materiálu ku stavbě, tak i nadání pro umění stavitelské!“

Jak pak se to však má s orgány, jimž by, jak jsem již dříve pravil, připadla úloha, operní plody ducha českého ostatnímu světu, zvláště slovanskému uváděti ve známost? — Že v národě československém jest nadání hlasové údělem téměř všeobecným, o tom ví se v celém světě, a jistě nehonosili bychom se tak nesčíslným množstvím národních písní, kdy by u nás nezpívalo od věku dětského až do vysokého stáří všecko, co jest Čech. Avšak nadání není ještě uměním. Abychom měli dostatek *umělecky* vycvičených pěveckých sil všeho druhu, založme pro národní operu zvláštní *pěveckou školu*, do které se nepřijmou než *skvěle* nadaní žáci. Vyučování budiž bezplatné, každý žák za to však právně vázán, aby po ukončeném vzdělání svém nějaký čas na př. dva nebo tři roky své umělecké činnosti věnoval české národní opeře za honorář sice slušný, nikdy však pro majetek divadla příliš obtížný. Cvičení operních žáků budiž vedeno tak, aby vedle vzdělání pro slovanskou nabyli dostatečné způsobilosti také pro opery jinojazyčné, zvláště pro německou, francouzskou a vlašskou zpěvohru.

Aby však česká opera vždy skvíti se mohla vzornými výkony uměleckými, nesměla by svého jeviště nikdy propůjčiti pokusům začátečnickým. K dosažení potřebného zdomácnění a k úplnému vybroušení se na jevišti sloužily by zpěvoherní produkce přípravní, jež bychom mohli nazývati *operou školní*. Přístup ku produkcím takové školní opery učinil by se obecenstvu co možná nejlevnějším a výtěžky z nich byly by zajisté dosti značným příspěvkem k udržování celého školního ústavu. Nejbližší a nejvíce do oka padající výsledky takového zřízení školy

a její zpěvohry byly by v první řadě pro národní operu ty, že by měla *předně* stálý dostatek výtečně nacvičených a na jevišti zdomácnělých sil, které by *za druhé* z příčin závazku svého ku škole nikdy nebrali platů pro divadelní jmění obtížných, a *za třetí* národní opera ohradila by se proti každé nesnázi, jaká jí teď ustavičně hrozí onemocněním aneb dokonce odchodem jedné nebo druhé z čelnějších sil pěveckých. Proti tomu poslednímu případu byla by zabezpečena školním závazkem svých žáků a choroba kohožkoliv přestala by býti závadnou, poněvadž by zde zpěvohra školní vypomáhala co reserva vždy bezpečná.

Vystupme nyní z úzké domácnosti národní české opery, a ohledněme se na vliv, jaký by ona rozvinula v kruzích neustále rostoucích. Vraťmež se však v této úvaze poněkud nazpět a pozastavme se na okamžik zase u českých skladatelů. Těmto nemůže dosti vřele na srdce se klásti, aby ve svých skladbách jakéhožkoliv druhu šetřili více ušlechtilé jednoduchosti a nelibovali sobě v nahromaďování nepřístupných obtíží. Jestiť to s krásou nejinak nežli s pravdou. Jak tato dá se vysloviti často pouhým prostičkým příslovím, třeba byla velikosti světohybné, tak i krása skutečná neodporuje oděvu prostičkému a nejraději spojuje se s formou jednoduchou. Nechováť zajisté *nádhera* vždy skutečnou krásu. Kdy bychom přičiněním našich skladatelův dopracovali se poněkud bohatšího repertoiru *lehčích* oper, které by i nevirtuosním orkestrům byly přístupny, nepochybuji ani v nejmenším, že by za nedlouho z kořenů národní zpěvohry pražské vypučely štěpy v čelnějších městech venkovských, kde by zajisté za příkladem matky pěstovaly i dcery se vší horlivostí skvost národního umění. A tyto venkovské opery? — Což pak by byly jiného nežli blahodárné štěpnice, odkudž by vše, co by dozrálo k výši umělecké, mělo přístup k velké národní opeře v Praze, která by zase na vzájem dodávala náhrady ze školy své, kde by takovým odstoupením jakás mezera povstala. Tento byl by první kruh činnosti české národní opery, jenž by za nedlouho na hladině národního umění se objevil, kdy by vedle našich skladatelův pak o dobrou věc zasadili se i ti, kdo nesnadnou úlohu na sebe berou, národ povznášeti uměním. Další kruhy činnosti české opery nabývají širokosti téměř nepřehledné. Neustálým dostupováním četných, divadelní rutinou opatřených sil, jak by je domácí učiliště a venkovské operní ústavy národní opeře v Praze dodávaly, stávalo by se rok za rokem mnoho umělců obojího pohlaví pro domácí ústav zbytečnými. Co ryze čeští pěvci měli by při svém vykročení z národní opery české hlavně jen slovanský svět před sebou, který jak dostatečně známo, není na zemi nejmenším. Považímeli, jak to v těch širokých vlastech slovanských s operním uměním vypadá, koho tam slovanský duch oslavuje a kdo z něho hlavně těží, a považímeli dále, jak za dnešní doby světem vládne duch sblížení se všeho, co rodem k sobě náleží: tu se nám zdá býti na biledni, jak vítanými musely by se brzy státi společnosti našich operních umělcův národům slovanským, přicházejíce k nim s českou zpěvohrou, a zde bychom byli s národním naším ústavem tam, kde Vlachové se svou zpěvohrou již dávno stojí. Naši umělcové sloužili by ku zvelebení umění a jmena českého, získávajíce zároveň v bohaté míře všeho, co osobní jejich prospěch vždy jen vyžadovati by

směl. Oblíbeností české opery by se jedna okolnost, která až posud našemu ústavu jen záhubnou jest, obrátila v úplný opak. Myslím okolnost tu, že se pro českou operu nikdo na světě přímo nevzdělává. Jestiť ona osamělou a vzdělávati se pro ni neposkytuje dosud ani nejmenšího z oněch četných prospěchů, které zahrnuje vzdělávání se pro operu na př. německou, ve světě na tisícero místech pěstovanou. Utvořili sobě však česká opera rozhodný vliv na slovanský svět, jak jsem naznačil, a v něm rozsáhlé působiště, není pochyby, že se k ní počnou návalem tlačiti talenty jenom na výběr, jimž ona se stane průsmykem, kudy jedině bude možno dostati se do světa tisícerými prospěchy naše umělce lákajícího. Podobným však průsmykem, jakým se stane česká opera k světu slovanskému, bude také její škola k ní samé. A tak obrátí se osamělost české opery pražské v blahodárnou pro ni okolnost, že vzdělávání výtečných sil pro oblíbené její odvětví ve Slovanstvu bude pak jaksi jejím přirozeným monopolem.

Neníli celá tato řada příznivých konsekvencí i se svým základem úplně mylná, tedy musí na cestě tuto naznačené vykvesti nám skutečně „česká" opera, a její pomocí musíme se dostati k cíli, po kterém se bohužel ještě žádné ředitelstvo českého divadla ani ve snách nepídilo, totiž ku proslavení slovanského operního umění vůbec a českého zvláště, a česká opera vřadí se nad to všecko mezi nejvydatnější pomůcky většího sblížení se našeho s ostatními kmeny slovanskými.

V takovém obraze ukazuje se budoucnost české opery, jakmile rozhodně nastoupí dráhu národní. Zůstaneli však ve směru dosavadním, nevyjde z nuzného živoření, v němž konečně usne ku spánku snad poslednímu. Její dosavadní činnost — podstatně nic než konkurrence s operou německou — přímo k takovému konci vede. Kdo jest s to, posouditi ohromné prostředky, jakými vládne opera německá, kdo uváží nesčíslné prameny, z nichž ona čerpá mezi dobře vycvičenými silami jen si vybírajíc, kdo konečně uzná, že toho česká opera ani quantitativně ani qualitativně po hotově nemá, poněvadž ve světě jest osamělá a nikdo nevzdělává se s úmyslem věnovati se *jí*, ten musí předvídati, že česká opera v boji tak nestejném konečně podlehne, z něhož neodnese nežli — a to v nejlepším případu! — existenci, která neposlouží leč k tomu, aby odpůrcové naši brousili na ní svůj vtip, a skvělost německé opery v Praze její nuzotou tím výše byla povznešena. Takové jsou konce obou směrů. Na jednom vidíme bohatou, vznešenou — na druhém konci nuznou a tudíž směšnou existenci české opery!

A pročež ještě jednou: *držme se v opeře rázu národního*, *pěstujme domácí talenty*, a hleďmež pak brzy *vystoupiti z úzkých kruhů* dosavadního působení.

Frant. Pivoda.

O pudu zvířecím.

Napsal dr. *Josef Podhajský.*

(Dokončení.)

Dosud jsme vytknuli, co pud není; důležitější část úlohy jest povšechný výklad jeho podstaty. Že jest veliká podobnost pudů u dítěte a zvířete, nikdo zajisté popírati nebude; vzhledem ke člověku dospělému sluší pamatovati, že řeč, vědomosti, rozum jeho nejsou dílem několika roků ani celého jeho života: celé plémě lidské po mnohá tisíciletí o nich pracovalo, on nyní jen těží z kapitálů dávno nastřádaných. Ano rozum lidský můžeme spíše nazývati statkem *zděděným*, než zvířecí pud; zůstavitelem jeho je celé člověčenstvo. Opatři zvířeti mluvidla, řeč si opatří samo; a brzy se budeš jeho dílům ještě více obdivovati, než nyní se divíš plástům včel. Však o pravidelných šestibokých buňkách včel či lépe o stavitelském jich umění také mnoho tisíc pokolení pracovalo!

Nejvíce se diví lidé pudům hmyzů v četných společnostech žijících zejmena včel i mravenců; ale právě výklad přirozený těch se nám zdá býti mnohem snadnější, než výklad pudů jiných méně povšimnutých (kp. pudu pohlavního při mnohých zvířatech), poněvadž živočich mladý ve společnosti se stýká se staršími, kteří mu vzorem jsou.

Včely ssají z kalíšků květových sladké šťávy; část potřebují k výživě těla a k vymísení vosku, jejž vylučují ze zvláštního ústrojí co tenké lístečky, ústy pak vydávají v žaludku utvořený med do buněk z vosku zbudovaných. Nežli se vymísí včelám 1 libra vosku, musely podlé zkoušek Tegetmeira 12 až 15 liber medoviny požíti a stráviti. Uvážímeli, jak pracným spůsobem si včelka musí dobývati chléb, že asi 250krát musí vyletěti a med přinesti, než ho nastrádá 1 lot, nebudeme se diviti, vidouce, ana se vzácným stavivem šetrně zachází. Její šetrnost se jeví při stavbě buněk, šestibokých pravidelných hranolů těsně k sobě přiléhajících, tak že mají dvě sousední společnou přepážku; jedny slouží za spižírny medu, jiné za kolébky mladého plemene. Ty opět rozpadávají se na buňky pro pracovnice, zakrnělé totiž samičky, trubce a samičky čili královny, a liší se jen velikostí. Kdy by stavěly včely buňky válcovité, které by nejlépe hověly účelu svému, totiž odchování včel mladých z vajíček, ježto klade královna: spotřebovaly by k dílu více staviva, poněvadž by musela míti každá buňka svůj zvláštní válcovitý obal. Pro ušetření staviva i místa jeví se jediný tvar buněk nejvhodnějším býti, jehož ony skutečně užívají. Máli totiž buňka hověti požadavku, aby k vůli určité míře úhly dvěma rovinama pobočnýma uzavřené byly stejné, musí míti tvar hranolu pravidelného a sice buď třineb čtyr- neb šestibokého. Mezi těmi poskytuje poslední mladé včelce nejvíce pohodlí, jelikož se válci nejvíce blíží. Tyto výhody dovedeme sice my oceniti na základě geometrických vědomostí, ale nesmíme se nikterak domýšleti, že je včela s námi v tom ohledě na rovni. Jediné Darwinův princip o znenáhlém vývoji živočišstva podá nám nitku vedoucí ku pramenu, z něhož včely braly návod k umělé stavbě buněk.

Nejbližší příbuzní včel jsou u nás čmeláci, a v Mexiku Mellipona domestica, od Hubera zevrubně vypsaná. Co do příbuznosti je tato včelám našim domácím bližší, než čmeláci. Na základě Darwinova učení se musíme domnívati, že všechny tři druhy mají v dobách dávnominulých původ společný z tvaru jediného, od kterého se nejméně odchýlili čmeláci, více Mellipony a nejvíce domácí naše včely. Tomu nasvědčuje stavba buněk nabývající v pořadí vytknutém rázu vždy umělečtějšího.

Čmeláci nesnášejí zásoby medu na zimu, a jejich plémě musí tudíž na podzim zemříti, mimo silnější jednotlivce, kteří zimním spánkem zachraňují život a z jara bývají zakladateli nových rodin. Že jsou v létě mnohem pohodlněji živi, než včely, proto u nich také čas a úspora nemají hospodářské ceny, jako u těchto. Jednotlivé nesouvislé jejich buňky nedosahují nikdy umělosti buněk včelných, podoby jsou válcovité. Na staré zámotky nalepují a nasazují čmeláci voskové roury, jichž užívají za skladiště nasbíraného, k uhražení běžných potřeb sloužícího medu. Hospodářštěji a důmyslněji si počíná mexická Mellipona, stavíc si na voskovém podkladu válcovité buňky pro vajíčka a jiné větší pro med, které ale srovnává ve skupení o 2, 3 a i více členech, nikoliv zcela pravidelně. Aby práce i vosku ušetřila, nestaví pro každou buňku ve skupení zvláštní stěny, nýbrž klade přímkami, kterými by se dva sousední válce do sebe částečně sražené protínaly, rovnou stěnu co společnou přepážku, tak že je některá buňka dvěma i třemi plochami rovnými a mimo to dílem válcové obliny omezena. Nejlépe však porozuměla svému prospěchu naše domácí včela snášejíc všechny buňky v jediný celek plástu.

V tomto počínání tří sobě příbuzných druhů spatřujeme zároveň historický vývoj uměleckého pudu našich včel. V dobách dávno minulých stavěli si předkové těchto druhů hnízda s buňkami nevalně uměleckými, nemnohem hůře, než nynější čmeláci, a proto je budeme i tímto jmenem označovati. Jedna čmela druhou vyučovala tomuto umění, které konečně pro teplé ponebí dostačovalo, poněvadž nebylo se starati o zimní zásoby. U velikém počtu hnízd, ku př. v 1000 nalézala se zajisté jedna čmela, která si vystavěla buňku válcovitou a vedlé této konala základní práci ke druhé. Pohodlnost ji k tomu vedla, aby část válcovité stěny hotové již buňky užila co boku pro druhou. Při díle tak započatém a snad i dokončeném shledala nesouměrnost: čeho jedné buňce zbývalo, toho se druhé nedostávalo, o tom ji poučil smysl zrakový. Co jest jednoduššího nad snahu, nadbytek odstraniti a skupení buněk učiniti souměrným položením rovné stěny co přehrádky obou buněk.

Dokonale se to povedlo naší čmele snad teprv při stavbě 10. páru buněk a shledávajíc v tomto spůsobu výhodu, i sama výhradně toho systému se přidržovala i jiným mimovolně vzorem byla, zejmena mladým, kterým bylo zcela lhostejno učiti se tomu či onomu. Že čmela svou práci i výhodu při ní dovede oceniti, o tom není pochybnosti; každému živému tvoru jest jednak zdar práce, jednak odpočinutí milé; jak dobře dovede i nedokonalý tvor housenky počítati a práci odhadovati, o tom nás poučila zkouška Huberova prvé zmíněná. Nový tento vynález týkající se stavby podvojných buněk prospěšností svou se osvědčil a po dlouhých dobách zcela zdomácněl; nové umění se stálo zvykem.

Ale tím teprvé učiněn první krok ku zdokonalení umění stavitelského, který také nutil k důslednému kroku druhému, spojiti totiž dle téhož pravidla buňky tři. Vystavení přiléhavé třetí buňky tím více výhod poskytovalo, poněvadž při této se mohlo užiti stěn *dvou* již hotových buněk; úspora je tedy dvojnásobná. Po dlouhé době se podařilo některé čmele nepravidelné ještě skupení sestaviti. Zdokonalení záleželo na dovednosti pracovných čmel, které nyní již se povznesly na stupeň umění Mellipony. Aby toto dokonalosti nabylo, musela a musí dosud Mellipona při stavení základných kruhů k tomu přihlížeti, aby tetivy dvěma kruhům společné byly vesměs stejně dlouhé; že z téhož bodu vybíhají se samo sebou rozumí. Dlouhým cvikem konečně nabyla Mellipona potřebné dovednosti ovšem teprv během mnohých století, až se jí podařilo konečně nalezti míru pro délku dotčené tetivy, která vedlé učení geometrie se rovná poloměru kruhovému, a dodělánim se té byl druhý a rozhodný krok u vývoji umění učiněn.

Není pochybnosti, že mnohými méně zdařilými pokusy o nalezení pravé délky tetivy či o stanovení polohy středů všech tří kruhů kráčelo jedno pokolení po druhém k řešení té úlohy, a Melliponě se do dnešního dne nepodařilo, vrcholu toho umění dostoupiti. O důsledné provedení úlohy se postarali předkové našich včel.

Přírodopis a Darwinovo učení nám tedy ukazují cestu, kterou se stavitelské umění od začátků nepatrných ubíralo až dostoupilo vrchole, na němž nyní stojí. Tím podivnější jest domněnka právě Darwinem hájená, že pud jest vrozená vlastnost, a co taková že se měnila. Proč bychom se zpěčovali věřiti, že se včela od včely učí, že mladší dle vzoru jí předloženého se cvičí? Naše základné podmínky jsou prajednoduché: 1. včela dovede odhadnouti rovné délky a rozeznati nerovné; to se zakládá na názoru smyslovém; 2. včela dovede vésti z téhož bodu tři přímky k sobě *stejně* skloněné a vztýčiti na nich co základnicích průsečné roviny kolmé. To přec nezabíhá do nepřístupných kruhů theoretického učení!

Vytrvalost v opětování pokusů méně zdařilých včelám nikdo nebude upírati, kdo měl příležitost, pozorovati je při práci; Darwin sám dokládá, že zhusta nezdařené dílo opravují, ba docela ruší; mimo to si počínají velmi prakticky: při zakládání stěny některé si tvoří z vosku dosti silnou hráz, ohlodávajíce ji z dola skládají odkousaný vosk na vrch hráze, aby nic nepřišlo na zmar. Poněvadž vždy více včel se účastní stavby několika buněk sousedních, ba někdy i 12 včel o jedné buňce pracuje, mohou své dílo opravovati, vzájemně na sebe dohlížejíce. Pravidelnost tvarů buňky je sama vede. Co pak se týče míry délky, již neustále musejí míti na paměti: jest dostatečně známo, že zrakem nenabýváme jistoty o vzdálenosti nějakého předmětu, nýbrž *úsudkem* ač neuvědomělým, založeným na *pocitu svalovém*, jehož intensity tou měrou přibývá, kterou přibývá úhlu sevřeného osami obou očí, ježto se v předmětu ohledaném protínati musejí. Hýbací ústrojí včel, tolika končetinami a svaly opatřených nade vši pochybnost co do dokonalosti nad naše velice předčí. Uvážímeli, že včela stavíc základy příčky buňkové svými nohami i sesadlem od jednoho konce k druhému dosáhne, že jí jsou tedy svalové pocity zcela určité měřítkem při stanovení vzdá-

lenosti, uznáme, že včela jest ku stavbě své buňky mnohem spůsobilejší, než my ku stavbě svých domů; rozměry buňky nepřesahují rozměry jejího těla. Kdo by, maje vyložiti vznik uměleckého pudu jiné rady si nevěděl, než za přirozené umění jej vyhlásiti, ten by musil i stavitele římského Mausolea za takového umělce míti, který co umělec s hotovou ideou Mausolea již na svět přišel.

Jak u vývoji tělesném, tak lze i v zjevech duševních při živočištvu vůbec a při člověku zvláště stopovati nitku nepřetržitého pokroku. Od chýše Hottentovy až ku chrámu notredamskému je cesta dlouhá, mnohem delší než od jediné buňky válcovité až k plástu složenému z hranolů šestibokých. Mohloli člověčenstvo *učením se* v dobách poměrně krátkých uraziti takový kus cesty, proč by nemohl čmelák v dlouhé době, než se proměnil ve včelu, té skrovné mechanické zručnosti nabyti? Naši předkové nenazývali se Hottentoti, ale jisto jest, že před mnohými tisíci lety většího stupně vzdělanosti neměli, a kde jsou jejich potomci! Tělem prorývají zemi, duchem vesmír; a kde by byli, kdy by se učili od včely pilnými býti!

Jak mocně působí, jak houževnatě se udržuje zvyk, zvláště jeli vědomím práva podporován, o tom dává poučné ale hnusné svědectví vraždění trubců darmochlebů včelami pracovnými na podzim. Plástnice si musejí býti dobře vědomy mozolů, které lpí na medu pro zimu nastrádaném, že se v podzim pouští do svých snášelivých, avšak líných bratrů vztekem vražedným, když tito „fruges consumere nati“ se pokoušejí sáhnouti na poklady špíže tak pracně snešené. Nechceme tím říci, že by jedině obrana statku a vědomí o svém vlastnictví bylo pohnutkou k tak ohavnému a nepřirozenému činu, naopak myslíme, že se tento zvyk s pokolení na pokolení nese, avšak domníváme se, že by byl dávno zapomenut, kdy by v krajích studenějších zištnost člověka o zásoby včel se tak nedělila, kdy by tedy včely z jara shledávaly, že by potrava i pro trubce byla stačila!

Nejmocnějším jeví se býti pud zachovati sebe a své plémě. K prvému zvíře nutí hlad, nemilý pocit tělesný, o němž ono již z prvních dob svého života ví, že jedině potravou odstraněn býti může. Každému živočichovi se přirozeným vývojem dostala ústrojí, k opatření příslušné potravy potřebného, a u všeobecném zápasu o život obstáli právě jen nejspůsobilejší Římané slabé děti ostavovali dravým šelmám, při zvířatech umělého výběru není potřebí, poněvadž co. slabo a neschopno, záhy pohlceno bývá jinými, neb nedostatkem potravy zakrňuje a hyne. Jak svého ústrojí užívati má, k tomu nepotřebuje ani návodu od jiných, ani od svého pudu, nouze jej učiní vynalézavým. Mladý tygr není si vědom své strašné zbraně a obratnosti, ale poznává to brzy jsa puzen hladem k útoku na zvíře slabší. Zpozorovav, že zvěř se ho štítí, učí se opatrně číhati a smrtonosným skokem vyhlídnutou kořist lapiti. Žlunu nepotřebuješ učiti, aby u nahnilých stromů silným zobanem kůru rozklobávala, hmyz z ní plašila a rychle chytala. První brouček, kterého viděla z kůry vylézati, vyzval její dovednost, a zdařený výsledek ji ovšem namlsal. Když se kachna poprvé na hladině vody houpala, poznala živel, pro nějž je stvořena; nohy na zad těla položené ji sloužily mnohem lépe co vesla než na pevné půdě co ústrojí

k chůzi. Přívrženci učení o přirozenosti pudu se tím dokládají, že mladé káče chvátá k rybníku, ač dosud hladinu vody nikdy nevidělo. To však nespočívá na pravdě; jest známo, že se mladým kachnám hned po vylíhnutí dává voda. Odraz světla, podle kterého kachna vodu z dálí poznává, je v podstatě stejný při hladině rozsáhlé jako při malé. *Zvíře si pamatuje pouze svůj prospěch, výhody svého ústrojí tělesného*, učí se užívati své zbraně. Nám pak, kteří nemůžeme své ústrojí za měřítko považovati, zdá se býti rychlost, kterou zvíře svůj prospěch chápe, zhusta nepochopitelnou tak, že dovednost přičítáme nadpřirozenému vnuknutí. Ze změny ústrojí pak nutně plyne i změna ve spůsobu života; za příklad jsme již uvedli zvyk dvou odrůd amerických vlků.

Ale naopak nemusí každá změna spůsobu býti následkem proměn tělesných, poněvadž je zvíře také závislé na zevnějších poměrech. Datel u nás žijící živí se hmyzem na stromech pod korou vyplašených neb z kůry stromů vytažených. Má nohy šplhavé, dva prsty totiž ku předu a dva na zad obrácené, peří v ocase silné, k opírání o strom sloužící; zoban přímý a silný; dlouhý a ostře zakončený jazyk k napíchnutí hmyzu. Ve všech těchto částech se s naším druhem srovnává druh v Americe při řece La Plata žijící, a přec jeho spůsoby jsou zcela jiné než u našeho, poněvadž při řece La Plata na velikých kusech země ani stromu neuvidí; zde mu tedy nouze předpisovala zákon o výživě. Takovéto případy, kde ústrojí nesouhlasí s účelem, jsou ovšem řídké; živočich ztrácí podporu přirozenosti, a nedlouho se ubrání návalu spůsobilejších konkurrentů.

K výkladu pudu je tedy znalost povahy tělesné podmínkou nezbytnou, zejmena znalost ústrojí smyslového, která ovšem nejvíce obtíží působí, poněvadž do duševních úkonů jím podmíněných nemůžeme nahlednouti bezprostředně jsouce odkázáni pouze k úsudkům založeným na pozorování. Ptákům slouží výborný zrak, schopnost k lítání a výborná pamět; mimo to mohou s výše přehlednouti jediným pohledem veliký okršlek země. Doklady o dobré paměti poskytují holubi, kterých se užívá co poslů do dálných krajin. Vlaštovice, slavíci atd. se vracejí z jara na místo, jež minulého podzimu opustili. Dotčené výhody stačí k povšechnému výkladu pudu ku stěhování se ptáků na podzim do jižních krajin. K nim přináleží bahní a vodní ptáci, kterým v zimě kora ledová v krajích severních odpírá potravy: kachny a husy divoké, čápi, volavky a j., pak hmyzožravci. První táhnou ve výšce, a mohou tedy směr svůj říditi dle moří, řek, měst atd., proto se také berou cestou přímou. Hmyzožravci nízko letíce musí se říditi směrem řek a pohoří. Obojím jest do Egypta, Nubie atd. uraziti cestu asi 300 mil, jen někteří zůstávají v jihu Evropy. Valná část ovšem cestou padne buď od ptáků dravých neb od lovců. Jedině u Lago maggiore zpěvný Italian dle udání Leunisova kolem 60.000 zpěvavých ptáků každoročně pochytá; u Bergama, Verony, Brescie jich padne mnoho milionů.

Chystajíce se na cestu mají ptáci starší všemožnou péči o nezkušená mláďata ze všech stran je shánějíce. Přihlížímeli k tomu, že skoro všichni táhnou v četných řadách vedených náčelníky zkušenými a cesty dobře znalými, nenalezneme nic tak záhadného, abychom se museli do-

volávati nadpřirozených principů. Táhnouli dříve, než potřeba naléhavě káže, není to vnuknutím ducha prorockého, nýbrž návodem starších, kteří za minulých let zkusili trapné následky opozdění. Táhnou nejvíce v noci, poněvadž jim temnota poskytuje přirozenou ochranu proti stíhajícím je nepřátelům. Ale kdo pak *poprvé* ptáku poradil, na podzim se odstěhovati? On sám. Mysleme si ptáka hmyzožravého v kraji jižní Evropy, ku př. v Italii, kde se mu v zimě počíná potravy nedostávati; opustí svůj domov, aby si vyhledal kraj plodnější, jeden poletí na sever, druhý na východ, třetí na jih se vydá přes moře. Tento nalezne asi nejvíce společníků, poněvadž od jihu přicházívají nejteplejší větry, které pták zná co posly z krajů teplých. Kdy by na jihu Evropy byl atlantický oceán, to by ovšem se náš dobrodruh nevrátil, ale poměrně úzké moře středozemní přeletí on dříve, než ochábne křídlo a vůbec tělo hladem. Mezi mnohými druhy jeho se vyskytnou zajisté někteří, jimž v letě palčivost půdy africké nebude po chuti a odhodlají se k cestě zpáteční do Evropy, berouce odsud vždy víc a více druhů do světa nového, když potřeba je k opětnému vystěhování se nutí.

Živočichové tedy účel toho onoho ústrojí svého poznávají teprvé, když nouzí a potřebami jsou dohnáni; ba mnohým zůstane vůbec na vždy utajeným, poněvadž živočich náhodou neb jakýmkoliv spůsobem do nových poměrů přenešený, kde se orgán některý zbytečným býti jeví, zapomíná i odvyká si ho užívati; tak vznikají zakrněliny. Některé druhy mravenců mají nechvalný zvyk, sváděti půtky se slabšími, a zavraždíce neb zaženouce vše, co se na odpor staví, berou co kořist kukly (vajíčka) do svého hnízda, z nichž si *otroky odchovávají*. Těm ponechávají starost o práce domácí, ba i krmiti se jim dávají, sami ale pěstují pouze umění válečné. Jeden druh těchto mravenců (Formica rufescens), v boji a při chytání otroků tak udatný, je ku všelikým jiným pracím úplně neschopen. Když Huber jedenkráte třicet takových na zvláštním místě odděliv, hojnost nejlepší potravy jim dal, byli všichni tak málomocni, že se ani nakrmiti nedovedli a z velké části hladem pomřeli. Jakmile jim ale dotčený pozorovatel jediného otroka přidal, pustil se tento do práce, „pány“ nakrmil, kukly ošetřovati a pořádek v domácnosti zaváděti se jal. Budeme nazývati takové pěstování otroků z vajíček cizích u mravenců pudem? Neschopnost mravence formica rufescens ku všelikým pracím je spůsobena nedostatkem cviku od maličkosti a zakrněním toho či onoho ústrojí; tento druh mravenců je tedy nucen opatřiti si pracovníky stůj co stůj; společnost taková, které by se nepodařilo tyto odchovati, by vůbec neobstála; mimo to jisto jest, že mravenci starší vodí mladší potomstvo na honby a lovy, že je vyučují. Nelze tedy nikterak souhlasiti v tomto případě s Darvinem, an tvrdí: „Mravenci pracují tudíž pudy sděděnými a sděděným ústrojím i nářadím, nikoliv ale vědomostmi nabytými a nářadím zhotoveným jako člověk.“ Jakousi dědičnost ovšem shledáváme, ta však nehledí nikterak k pudu nýbrž k *ústrojí*. Jest to také čin pudu, když si člověk bezruký najímá sluhu, který by jej krmil? Popíraje vědomosti *nabyté* má patrně Darwin na mysli vědomosti *vrozené* a dává tím tedy svědectví o pravdivosti naší domněnky na začátku tohoto pojednání pronešené, že přičítá zvířatům vrozené představy.

Velikou důležitost pro pochopení duševních úkonů živočišných má poznání působnosti smyslů. Některým zvířatům slouží nejlépe zrak, jiným čich atd.; ale žádné se nemůže souměrným vyvinutím všech pěti smyslů tou měrou honositi jako člověk. Létací blána našich netopýrů, propletená četnými nervy, jeví tak jemný hmat, že jim Spelanzani na základě četných pokusů zvláštní šestý smysl přičítal. Netopýr zraku zbavený obletuje kolem stromu, v němž má své doupě, aniž by oň zavadil, až nalezne vchod. Odpor a odraz vzduchu a bez pochyby též ozvěna na blízku stromu jsou jediní jeho vůdcové. I člověk poznává v čiré tmě ozvěnou a směrem průvanu blízkost zdi. Vůbec bývá nedostatečnost některého ústrojí smyslového nahražována soustředěním činnosti v ústrojí jiném: dokonalost hmatu a sluchu slepců, hmatu náměsíčníků u vykonávání všelikých prací ve spaní je dostatečně známa.

Bystrostí čichu vynikají psi a mezi těmi jeden druh zvláště (Canis sanguinarius), jenž stopuje člověka na několik hodin cesty; proto se jich užívalo zhusta k vyslídění zlodějů. Venkované považují vytí psa za věštbu úmrtí, nikoliv bez příčiny; výpar z nemocného působí na čich psa mnohem účinněji než na naše poměrně tupé ústrojí.

Velbloud čenichá na několik mil cesty výpar vody a bývá tím v horkých písečných krajích bezpečným vůdcem, poněvadž maje žízeň k tušenému místu přímým směrem chvátá.

Čichu a chuti, co strážcům tělesného prospěchu a zdaru je vůbec přidělena důležitá úloha, ale bohužel pozorování našemu zhusta nedostižitelná.

Jen v působení zahnívajících látek na čich, musíme hledati příčiny mnohých zjevů; na př. že mouchy kladou vajíčka svá do zahnívajících látek, sýra, hnoje, masa, že jepice je pouští do vody, v které sama několik roků strávila, že mnozí živočichové, jako štír krtonohý, se v zimě táhnou do kup teplého hnoje. Mlsná koza neokousává rostliny jedovaté, a je vůbec v potravě vyběračná.

Nosíc své tělesné ústrojí stále s sebou, jsouc hladem puzeno k vyhledávání sobě potravy pomocí jeho, poznává zvíře brzy prospěch z něho plynoucí a vyhledává jej. Že ústrojí to je potřebám těla přiměřeno, není ani náhodou ani zjevem teleologie, nýbrž shoda z nutnosti, plod historického vývoje. Krk dlouhý žirafy živící se listím stromů jest pomník dějin tohoto druhu. Tím netvrdíme, že délka krku je nutným následkem častého natahování, krk nemá vědomí, aby se přispůsobil svému účelu; ale mezi živočichy býložravými, kteří byli nuceni živiti se listím stromovým, obstál nejspíše ten, který měl o něco delší krk než jiní; během mnohých tisíc a milionů roků nastrádaly se následkem „přirozeného výběru“ malé odchylky týkající se délky krku v takový součet, který nás nyní udivením jímá. Podobně nám hlásají dlouhé nohy čápa, sesáček motýla osudy a zvyky minulých pokolení.

Prospěšnosti ústrojí, od živočichů zkušeností velmi záhy uznané, my ovšem zhusta nemůžeme porozuměti, a podobáme se slepici, která vyseděvši kačata s udivením s břehu patří na malé své chovance houpající se na vodě, i dělá si zbytečné starosti o jinorodé plémě, anať potřeby a prostředky jeho nezná.

Jak fysickou povahou tělesný stav se spůsobuje, vysvitá z pokusů

Dupuytrena, který psům nastříkal do žil mléka, jinak jim ale neublížil. Subjektivní pocit tím v těle spůsobený považovali psi za účinek vnějšího dráždidla: čenichajíce a po něm slídíce běhali sem tam. Některé pocity se vyznačují příjemnou barvitostí; děti vídají rády oheň, kulíšek se táhne k světlu a v plamenu zhusta noční můry si vyhledávají hrob.

Tělesné povaze, zejmena citlivosti nervů, musíme přičítati neskrotitelnou plachost mnohých živočichů. „Sotva se dá které zvíře nesnadněji ochočiti než mládě divokého králíka, a žádné zvíře není krotší než mládě králíka domácího,“ praví Darwin. Každému bude známo, jak působí choroba na nervy a tudíž i na citlivost ducha. Nemocný bývá nevrlý, každé šustnutí jej leká, kdežto rolník maje tělo mrazy a dešti otužené, ani ranou hromovou poděšen nebývá. — Nával krve do mozku ba i pouhý pohled na prohlubeň působí nám závrať, jaksi nás omamujc; ale národové libující sobě v kouření narkotických rostlin, lidé zvyklí pití lihovin dávají o tom svědectví, že takové omámení nebývá nepříjemným. Není něco tomu podobného známému plemeni domácích holubů pobudkou k metání kotrmelců ve vzduchu? Vzbudíli v holubu nával krve do mozku příjemný pocit, jeli zděděné jeho povaze nával ten potřebou, proč by si tak laciné potěšení odpíral? Tu ovšem musíme místo postoupiti fysiologům.

Dlouhá řada zjevů živočišných zakládá se na vylučování látek v těle ústrojném, jichž se toto spůsobem nejpříjemnějším hledí zbaviti; sem mimo jiné patří známý pud mšic, aby se zbavily čiré kapaliny na zadní části těla vymísené. Za tou příčinou ochotně dávají šťávu tu ssáti mravencům, kteří ji co velikou lahůdku požívají, ba i do svých hnízd si mšice dojné zanášejí a ošetřují. — Pavouci si dobývají nohami mok na vzduchu tuhnoucí z bradavic na zadní části těla a pletou z něho každý druh dle svého spůsobu pavučiny dílem na chytání kořisti, dílem k obalení této neb vajíček na hromadu skupených. Že každý druh pavouků pavučině zvláštní tvar dává, musíme přičítati z největší části bedlivému pozorování díla rodičů. Pozorovací schopnost a nápodobivost bývají u zvířat zhusta podceňovány. Obecně známé je napodobování hlásek od mnohých ptáků: špačka, papouška, od ptáků zpěvných; a „opičení“ stalo se již pořekadlem. Z téhož pramene ale také plyne spůsob ptáků ohledně stavby hnízd. Některé ryby na př. pulci se živí jikrami, a zajisté mají příležitost pozorovati, že se z nich líhnou živočichové, poněvadž průběh zrůstu není náhlý. Nebudeme se tudíž diviti, že právě pulci znajíce svou vlastní mlsnost tak bedlivě opatrují své jikry, aby je nestihl osud záhuby. Pulci žijí totiž v čistých vodách s písečným dnem; do důlku v písku učiněného klade samička jikry, jež samec hlídá a proti nepřátelům tak brání, že zhusta svůj život ztrácí. Podobně si počíná koljuška (gasterorosteus aculeatus). Skoro všichni živočichové jeví k svému plodu obětavou lásku, ale jen potud, pokud si svého poměru rodičského jsou vědomi, a účel či podstatu plodu svého znají; výklad je v tomto případě prajednoduchý: živočich přenáší lásku k sobě jen na díl svého „já“, nevěda zajisté ničeho o „vrozené představě“.

Nepopíráme, že jsou mnohé zjevy právě tohoto oboru záhadné, avšak jisto jest, že by vrozené představy a snahy temnotu velmi špatně

osvětlily. Proč ku př. slepice jen v době kvokání si vyhledává hnízdo, na němž vytrvale až do vylíhnutí mladých sedává? Jeli si vědoma poměru svého k vejci, proč to vědomí jen v určité době se objevuje? Neníli si toho vědoma, která příčina' ji k sedění nutí? Obhájcové přirozeného pudu by mohli asi takto rozumovati: z jara se dějí v těle slepice jakési fysické změny, které pud dosud utajený rozpoutávají. Ale nepřihlížejíce ani k tomu, že by tito dovolávajíce se fysické působnosti, připustili platnost naší základné myšlenky, musíme jim vytýkati, že by výminku pravidlem a pravidlo výminkou činili. Přirozenost pudu by ve *stálém* zjevování se musela záležeti, i tu pak by se nedalo rozumem postihnouti, jaké mimořádné příčiny by mohly pud *utlumiti* jen na chvíli. V příkladě uvedeném ale právě mimořádné příčiny pud *vzbuzují*. K pravdě se nejvíce blíží domněnka, že tělesný stav nedovoluje ptákům v té době přílišné pohybování, že tedy hledí i mladý zcela nezkušený pták na místě klidném si odpočinouti a tělu úplně hověti; popíráme ale, že by mladý pták před *prvním* hnízděním si útulek dříve opatřiti hleděl, než *tělesná* potřeba káže. Po druhé, po třetí ovšem činí před časem opatření jsa zkušeností poučen.

Snaha, zbaviti se výměsků tělesných, je také housenkám prvním popudem k pletení zámotků před zakuklením. V tu dobu, kdy se počíná mok, z něhož si housenka nitky stáčí, vylučovati a tělu obtíže působiti, jdou na jisto důkladné změny v ústrojí těla před se. Tvoření se nových sloučenin musí míti za následek intensivný ale matný pocit duševní. Měřítka pro jakost nemáme, poněvadž stavy a změny našeho ústrojí nám neposkytují podobného příkladu. Nepokoj ale lze při housence chystající se k zakuklení dobře pozorovati, zejmena při bourci hedbávníkovi. Zmatené ale bez pochyby dosti bouřlivé pocity zmítají živočichem před blízkou katastrofou, snad tak jako člověkem v chorobě zvláště při zánětu. Klid a uzavření, aby světlo nemohlo smyslové ústrojí drážditi, jeví se co přirozená potřeba Aby této jednak vyhověl, jednak tělu ulehčil dobýváním a soukáním nadbytečného moku, plete si zámotek co lůžko spůsobem takovým, který vyžaduje nejméně pohybu i namáhání, nevěda, že za krátkou dobu z něho znovuzrozen vyletí. Podmínky, jichžto se zde dovoláváme, jsou rázu tak jednoduchého i obecného, že se jen základných představ zvířete a nižádného nadpřirozeného vnuknutí týkají.

Nejvíce obtíží působí rozumnému výkladu život a spůsoby zvířat nejméně dokonalých, poněvadž jejich pocity a představy jako jejich potřeby se od našich nejvíce různí. Čím výše stoupáme po shodech ohlédajíce zvířata nám co do ústrojí smyslového a vůbec tělesného příbuznější, tím lépe se naše subjektivní zkušenost hodí za měřítko jejich úkonů duševních, ba mnozí ssavci, zvláště člověkem vyučení a vycvičení (psi, sloni, opice) svým jednáním i lidský rozum nápodobovati se zdají. Ale právě zjevy tohoho druhu nám působí nové obtíže, nikoliv proto, že bychom neznali cesty k výkladu přirozenému, nýbrž proto, že bývá tato cesta od mužů starým učením nasáklých kaceřována. Z předu jsme již podotkli, že se mnozí učenci vzpouzejí, uznati platnost obecné zásady, že i zvíře si může učiniti úsudek, že tedy může v mnohých případech vyšinouti se nad mechanické úkony pouhého slučování a sdru-

žování představ, a pojiti tyto dle vnitřních vztahů, dle příslušnosti a obsahu. Jediná řeč prý jest prostředkem myšlení, klíčem otevíracím bránu do říše rozumu. „Kdy první slovo bylo proneseno, byl také první pojem myšlen“, ta věta bývá výkvětem jejich rozumování, s kterým my se nemůžeme srovnati, poněvadž nepřihlíží ke skutečným nepopíratelným zjevům psychickým. Pomíjejíce zde rozbor této záhady přestaneme dnes na vytknutí některých „podivuhodných pudů“.

Darwin uvádí ve svém díle „Descent of Man“ příklady o počínání si opic, jimž byla dávána vejce. Z počátku je dychtivě tloukly a obsah pojídaly. Zpozorovavše, že jim neopatrným rozlupováním značná část obsahu z rukou vytéká, naučily se samy jedním koncem vejce o nějaký tvrdý předmět narážeti a skořápku opatrně slupovati. — Papírem obalené kousky cukru opice s chutí pojídala; když ale jednou do papíru s cukrem byla zaobalena živá vosa, která opici píchla, nedala se tím darem Danaův tak zastrašiti, aby jím podruhé pohrdla, ale byla tak opatrná, že dala papírový obal dříve k uchu naslouchajíc, zdali se tam co hemží. — Dvě postřelené kachny divoké spadly ku břehu protějšímu řeky; pes dříve od pána k tomu vyučený, aby ptákovi ani pera z těla nevytrhnul, dostal pokynutí, by kachny přinesl. Přeplaviv se k nim, pokoušel se z počátku o chycení a přenešení obou najednou; vida ale, že se kachny příliš brání, že bude míti dosti práce s jednou, zakousnul po nedlouhém rozpakování se druhou, aby mu zatím neuletěla, než si pro ni přijde. — Pozoroval jsem několikráte velkého řeznického psa, kterému pán odcházející z otevřeného příbytku dával rozkaz, aby si ulehnul co strážce před dvéře. Pes vážně si lehl nevšímaje si okolojdoucích, ale nevrlým vrčením dával svou nemilost tomu na jevo, kdo do příbytku střeženého vstoupiti chtěl. Když jedenkráto dvě ženštiny psa nepovědomé přece se odvážily do vnitř vstoupiti, držel je tak dlouho v trapném zajetí, až byly vybaveny návratem lidí domácích. — Tyto a mnohé podobné zjevy dlužno považovati za skutky soudnosti a vědomou vůlí doprovázené.

Na jezeře curišském.

S oblaků musí Švýcarsko býti podobno veliké mosaice drahokamenů v běloskvoucím stříbře. Smaragdy a safíry jsou jezera, osněžené Alpy jsou skvělý lem.

V úvale u chobotu jezera curišského, z něhož řeka Limmat vytéká, jest nejčelnější průmyslové město švýcarské, sídlo a střediště intelligence celého soustátí, rozkvétající *Curich*. Hned jak z nádraží vystoupíš, objeví se ti na protější výšině nádherný chrám věd, palác polytechniky švýcarské, jenž právem nad celým městem kraluje. Curich čítá tolko 20.381 obyvatelů: ale co vykonalo toto malé město pro rozkvět věd a umění! Zajisté *více* než mnohý stát, jenž tisíce mil a miliony obyvatelstva čítá. Když se vyjednávalo o spolkovou polytechniku švýcarskou, ucházela se o ni mnohá města: malý Curich zvítězil velikou svojí obětovností. Postavil vlastním nákladem palác polytechniky, jenž stál dva

miliony franků, a přispívá ročně 16.000 fr. na ústav ten, jehož vydržování ročně stojí 200.000 fr.

Takovou oběť přináší jen tomuto ústavu malý Curich, malé Švýcarsko. *)

Mimo techniku jsou v Curichu universita, škola kantonální s oddělením gymnasiálním a průmyslovým, vyšší dívčí škola a j. ústavy vyučovací; knihovna městská má 50,000 svazků kněh a 3000 rukopisů, v museu jakož i ve sbírce starých zbraní přemnoho vzácných skvostů uloženo jest; botanická zahrada, hvězdárna, ústav pitevní v nemocnici kantonální; ústavy dobročinné, opatrovny, tržnice a spolky umělecké. Jen na okrášlení a zvelebení města vydává se ročně 100.000 fr. — a Curich čítá jen 20,000 obyvatelů!

Malé Švýcarsko čítajíc 2,534.242 obyv. (724,$_9$ čtvr. mil) má university v Curichu, v Bazileji a v Bernu, na nichžto ustanoveno jest 146 profesorů; akademie v Lausanně a v Ženevě. Čechy jsou o 197 čtver. mil a o dva mil. obyvatelů *větší*, Rakousko-Uhersko zaujímá téměř 12,000 čtv. mil, má 35 mil. obyv., jest tedy *čtrnáctkrát* tak veliké jako Švýcary. Jak velká jest malá republika Švýcarská v poměru k monarchii habsburské! Jak velice, jak smutně zahanbuje nás malý Curich, an vědy a umění téměř více než celé naše království podporuje!

Rozkvět vzdělávacích ústavů ve Švýcarsku jest požehnáním *svobody*, v skutečné a pravé samosprávě založené. Obdivujeme se ohromnému rozvoji uměleckého průmyslu ve Švýcarsku vůbec a v kraji curišském zvláště — u nás veškerá výroba chřadne a hyne. Rozdíl tento má svůj základ v nestejnosti osvěty a vzdělávání.

V kraji curišském jsou nejdokonalejší a nejproslulejší školy, a tam jest také nejvyvinutější a nejznamenitější průmysl; nikde není tak patrna vnitřní souvislost a vzájemnost vzdělanosti a rozkvětu výroby, jako v okolí curišském. Kraj curišský zaujímá 32,$_{22}$ čtver. mil, čítá 267.641 obyv., není tedy ani polovicí kraje čáslavského (68,$_{63}$ čtv. m. a 354.677 obyv.) neb kraje táborského (80,$_{51}$ čtv. m. a 334.548 obyv.). Polním hospodářstvím sotvá $^2/_5$ obyvatelstva se vyživí. V tomto malém kraji pracuje 25.000 tkalců látky hedbávné, 300.000 vřeten spřádá bavlnu, vlnu a hedbáví, ročně vyrábí se tu 20.000 věder vína, 78.000 dělníků pracuje v průmyslových dílnách, ročně vyrábí se přes 230.000 kusů látek hedbávných a cena veškerých výrobků v území curišském páčí se ročně na 10 mil. franků.

K takovým výsledkům dospěl kraj curišský pečlivou starostí i obětovnou vytrvalostí v pěstování osvěty vůbec a duševního pokroku v lidu zvláště. Vzdělanost jest pevnou hradbou svobody lidu švýcarského, i jest kouzedlný prut Mojžíšův, jímžto v pustých skalách švýcarských založen jest lidský ráj. Curich jest středištěm průmyslu a vzdělanosti v severním Švýcarsku, avšak jest i srdce, z něhož proudí oživující krev na vše strany.

---

*) O vnitřním zřízení světoznámé polytechniky curišské podrobné a důkladné zprávy podal p. prof. Kořistka ve své zprávě o vyšším polytechnickém vyučování v Německu, ve Švýcarsku, ve Francii, v Belgii a v Anglii r. 1863.

V starobylém minstru curišském (z XI.—XIII. věků) počal smělý *Zwingli* r. 1520 reformaci raziti cestu. Vzácné rukopisy Zwingliovy uloženy jsou v bibliothéce městské, brnění a topor jeho chovány jsou ve sbírce zbraní. Při chrámu sv. Petra byl *Lavater* po čtvrt století farářem. Komenský nové doby, proslavený *Pestalozzi* v Curišsku nejprvé uskutečňoval svou náuku o vychovávání mládeže.*) Na vysokých školách curišských soustřeďují se nejčelnější vědcové a učencové odborní. Mužové jako Oken, Orelli, Strauss, Semper, Wirth, Kinkl a j. o rozkvět a o povznešení vysokého učení curišského i světovou pověst škol těchto velice se přičinili.

Ale republika nešetří také nákladu na získání nejvýtečnějších sil svým ústavům, a to k nemalé cti své i k nemalému hmotnému prospěchu celého soustátí. Jinde mají více peněz pro tanečnice divadelní, více starosti o skvělé vypravení baletů, než o rozkvět škol . . .

Zevnějšek města Curichu dává zřejmé svědectví o blahobytu i pokročilosti občanův. Veškerá obecná zřízení jsou rázu velkoměstského, nábřeží i břehy Limmatu vroubeny jsou řadami nádherných hotelů, u přístavu a vůbec při jezeru velkoměstský se rozvinuje život; budovy veřejné vynikají nejenom rozměrností ale i leposti stavby.

Palác polytechniky, nejčelnější budovu v Curichu, stavěl v l. 1861—1864 geniální prof. *Semper*. Na návrší u techniky jest velkolepá opatrovna, nemocnice, škola dívčí, hvězdárna, divadlo i dvorana jednoty umělcův, budovy namnoze monumentální.

Semper o vývoj slohu moderních budov švýcarských největší má zásluhy; v dílech jeho i jeho žákův vidíme osvěžené a duchem nové doby uladěné prvky slohův byzantinského a románského, budovy jeho, hlavně účelům veřejným sloužící, úlohu staviteli danou vzorně rozřešují, účelům svým úplně a to spůsobem čistě uměleckým vyhovují; on utvořil novou architekturu divadel, museí, radnic, tržnic a p.; zušlechťující vliv jeho v celém Švýcarsku lze stopovati.

Přátelé umění zbudovali r. 1847 curišské jednotě umělců dvoranu (Künstlergütli), v níž jest galerie výtvarných umění a beseda umělecká; v obrazárně jest 250 obrazů, téměř vůbec díla mistrů švýcarských. Mezi malíři curišskými zajímají nás obzvláště díla Füesslišv, s nimiž náš geniální Kupecký v poměrech velmi důvěrných žil. J. C. Füessli r. 1758 vydal v Curichu vroucně psaný životopis Kupeckého, a o zachování památky i důstojné ocenění umělecké činnosti Kupeckého horlivě se přičinil; spis jeho o Kupeckém jest posud hlavním pramenem životopisných zpráv tohoto vynikajícího mistra minulého věku.

Uvědomělí mecenášové curišští založili v galerii této vzácné historické museum domácího malířství, obrazárna tato jest důležitou pomůckou při studování umělecké činnosti ve Švýcarsku vůbec. Jak bolestně postrádáme galerie takové u nás v Praze! Díla současných mistrů českých rozptýlena jsou po celém světě, ale v Praze nebude po nich téměř povědomosti! Svět oceňuje našeho Čermáka, zaslouženému

*) Velké zásluhy Pestalozziovy o vychovatelství uznány jsou v celém vzdělaném světě, u nás prof. J. Krejčí ve svém cestopisu z r. 1862 Pestalozzia zevrubněji ocenil.

uznání těší se v cizině Max, Kroupa, Pinkas a j., vzácné nadání osvědčili Mánes, Purkyně, Melka, Mařák a j., avšak mnoholi děl těchto mistrů zachovalo se našim veřejným sbírkám? Hlubokým studem musíme se zarditi, uvážímeli, co se u nás koná aneb vlastně nekoná pro umění. My národ pětimilionový s velikým namáháním budujeme téměř po celé čtvrt století jediné divadlo národní; mluvíme a mluvíme o novém museu; píšeme o nové technice a jen tak ob čas se podíváme na některý obraz, který se na cestě světem v Praze zastaví — my národ pětimilionový nemůžeme ani dokonati přípravy ku převezení pokladův, jež nám slavný Levý odkázal! Jest vrchovatý čas, aby tato netečnost již byla vykořeněna, neboť národ láskou k umění a ideálem krásy nerozplameněný vede život polovičatý, zakrňuje i umírá. Buditi v širších kruzích lásku k umění jest velkým, důležitým úkolem také našeho národního časopisectva; kéž by vznešené té úlohy více bylo pamětlivo! —

Starších maleb je v obrazárně curišské po skrovnu; je tam Carlottův Herkules, dvě podobizny van Dyckovy, Isabeyův Napoleon I., Caracciova hlava muže, Guida Renia Herodiana, Sassa Ferratova Madonna, karavana od Petra Roosa a několik jiných více. Mimo malby olejové jsou tu též sbírky miniatur a aquarel, pak odlitky téměř veškerých důležitějších soch antických, knihovna a vzácná sbírka rytin. Ve sbírce rytin je 37 rytin *Hollárových*, mezi nimi dle vlastních kresb ryté čtyři počasy a dom štrasburský; pak 28 krajinek, honební psové, vánoce a spící Venuše. Od geniálního Chodowieckého jsou ve sbírce této toliko dvě krajinky.

Kdy se naší svěží Besedě Umělecké dostane tak důstojného stánku! . . .

Od polytechniky je nejvznešenější rozhled v okolí Curichu. Na úpatí výšiny rozloženo jest věčným ruchem osvěžené město; v modravých mlhách ztrácí se v nedohledné dálce křišťálová hladina jezerní; pahrbkovitá pobřeží osvěžena jsou bujnou zelení lučin, vinic a temných hájů; průmyslové osady spojovány jsou četnými parníky. Nad idylickým tímto rájem obrové švyckých a glarenských Alp povznášejí hrdá temena k blankytu. Skrze jemný mlhavý závoj skví se v záři sluneční vznešené toto družstvo, jako by velební proroci a soudcové o nový řád světa s tvůrcem všehomíra rokovali. Při tomto pohledu pochopil jsem úplně horoucí lásku Švýcarovu, jíž k svobodné vlasti své lne.

Římané osadíce v pravěku ty kraje, zasvětili zemi moci a slávě; v těchto hvozdech, v těchto nedostupných skalách přese všecky bouře a pohromy zachován jest dóm svobody; v něm teprv cítíme, co jest volnost, a tento pocit vznešenější, mohutnější jest nade všecky theorie a spekulace! — —

Z ranních mlh vystupovaly jen mdlé obrysy Alp; osněženou přírodou vanul jarý duch, když jsme vypluli z curišského přístavu. Parník rozčeřuje klidné jezero, sněhobílé rozšuměné vlnky protkávají zelenavou hladinu. Velepůvabné jsou barvy švýcarských vod — zdá se, že míchány jsou z bělu sněhového, z kypící zeleně alpských luhů, z temného modra širých lesů; nalézáš tu veškeré tóny barev od průhledného křišťálu až po temnomodrý smaragd. Vodstvo švýcarské doplňuje rozkošné, osvěžující, velkolepé obrazy krajin těchto. Pahorky a stráně

pobřežní posety jsou průmyslovými, úhlednými dědinami a malebnými švýcarskými chýžkami. Od břehů zaznívají zvonce stád, tóny alpského rohu v přerušeném ohlase rozléhají v okolí — plujeme rozkošnou idylou.

V takových dobách slastného sebezapomenutí, kdy odpočíváme v láskyplném obětí vznešené matky přírody, je nám tak volno, tak blaze! Ale svět nepřeje plnému štěstí, a proto také posílá na cesty Angličany.

„Za kolik hodin dojedeme do Rapperschwylu?“ ozve se vedle mne drsný hlas — přizrzavělý soused můj, obstárlý Angličan začíná hovořit.

„Nevím, pane!“ odtuším chtěje odraziti útok. Avšak z rukou anglického touristy, zmanulli sobě hovořiti, nevyvázne ani ďas.

Počal hovor i trval téměř až do Rapperschwylu. Angličan cestoval s celou rodinou na oslavu své stříbrné svatby. Musel jsem vyslyšet nejprvé celou historii rodiny; Angličané nevypravují rádi o rodinných poměrech, ale tento byl osudně rozhovořen. Na vzájem musel jsem mu vylíčovati naše poměry, jež ho po hříchu nad míru zajímaly.

„Lituji vás vždycky, když sestřihuji kupony dluhopisů vašeho státu. Takový úrok nesmí u nás platit žádný obchodník, byl by ztracen a za lehkovážného prohlášen. Kupony vaše jsou vysvědčením vaší veliké bídy. Za to však máte alespoň nyní svobodu.“

Nepochopovalli Angličan veliký úrok našich dluhopisů, tím méně mohl porozuměti naší — svobodě.... Konečně odvrátil jsem šťastně rozpravu od politiky k přírodě; avšak koženou duší Angličana jsem nehnul.

„Mnozí kupují za tisíce dobré obrazy krajin, já raději tisíce procestuji a podívám se laciněji na povedenější a krásnější originály. Příroda jest nejlepší věřitel. Půjčila hory, jezera, rozkošné vyhlídky Švýcarům na věčné časy bez úroků, a tyto kapitály živí téměř celou zem. Co milionů by muselo Švýcarsko míti, aby vynesly tolik úroků, jež ročně vynesou tyto skály a jezera. Kdy by se mělo Švýcarsko ceniti, musely by se vypočítati hlavně tyto kapitály. Mluvte si co chcete, vnitřní hodnota států i jednotlivců spočívá v tom, mnoholi sobě mohou vypůjčit a na jaký úrok.“ — Tyto úryvky tuším dostačí k poznání mého milého tovaryše.

Jezera švýcarská a také jezero curišské i v ohledu starožitnickém jsou znamenitá; objeveny jsou v nich památky *nákolných staveb* a osad, a tím odhalena jsou celá tisíceletí pravěku lidského; dějiny prabydlitelův země důkladným prozkoumáním těchto vzácných památek valně se objasní a rozšíří.

Nedaleko Curichu u Ober-Meilenu objevily se stopy budov těchto nejprvé r. 1829 a teprv v letech 1853—54 bedlivěji byly ohledány. Později nalezeno valně památek takových i v jezeru curišském, u břehů Rýnu, Aary a Limmatu a j., tak že nyní již v samotném Švýcarsku objeveno jest na 200 nákolných osad; na některých místech nalezlo se i 100.000 jehlanů pohromadě.

Budovy nákolné, jak z objevených pozůstatků patrno, byly založeny na jehlanech trojmo zarážených; jehlany nebo kůly byly as 30 stop dlouhé, na 5 stop buď do země vražené, aneb navaleným kamením

a náspem upevněné. Zbytky kůlů jsou 3 – 12 palců silné. Poněvadž voda v jezerách až o sedm. stop stoupá, byly v obydlích těchto dvojí podlahy. Stavení v osadách nákolných byla buď kulatá neb čtverhranná, stěny splétaly se z vrboví a byly hlinou umazovány a vyplňovány. Od osad ku břehům stavěny jsou mosty, jichž památky na mnohých místech objeveny.

Nalezené trosky prkenné jsou 2—3″ silné a 5—6″ široké. Na mnoze nalézají se kůly i v rašelništích, anaž se po tisíceletích na místě bývalých jezer a příbřežních bažin navrstvila. Uvážímeli, že osady tyto byly budovány v době, kdy mimo kamenné sekery a klíny jiných nástrojů nebylo, podíváme se, jak obtížné a namáhavé bylo to podnikání, zvláště pak budování základů.

Proč pravěcí obyvatelé v krajině nehrubě zalidněné a tedy nikoliv přelidněné na jezerách a vodách osady zakládali, není posud úplně vyjasněno; má se za to, že tak činili na obranu proti divé zvěři a proti loupeživým útokům sousedů neb cizinců. Tyto náhledy mají své obhajce i své odpůrce, teprvé budoucnost důkladně tuto otázku rozřeší.

Mimo Švýcarsko nalezly se památky staveb nákolných také v Německu, ve Vlaších, i u nás na Moravě a co rok nalézají se nové. — První zprávy o nich zaznamenal Herodot (450 př. Kr.); vypravuje, že v Thracii na jezeře Prasis Peoniové založili osadu nákolnou, kteréž vůdce Dariův Megabazos marně dobýval. Hippokrat vypisuje život obyvatelův při řece Fasis vypravuje, že bydlí v osadách, ježto na vodách i na bahnách z rákosí i ze dřeva jsou zbudovány.

Roku 1499 nalezli Španělové v poříčí Orinoka v Americe mnoho osad nákolných, a dle zpráv novějších cestovatelů z r. 1865 posud hlavně na jezeře marakajbském nákolné osady se nalézají. Také v Asii mnozí kmenové malajští posavade v budovách nákolných bydlí.

V náspech a v usazeninách mezi kůly a jehlany nacházejí se četné památky z dob, kdy osady tyto zakládány a obývány byly. Ve vrstvách nejhlubších nalezeny jmenovitě památky tak zvané doby *kamenné*: hrubé zbraně kamenné, kameny vyhloubené na roztírání obilí, kusy křesadel, perly jantarové hlazené i nehlazené, kusy koží, hliněná vřetena, střepy hliněných nádob a j. V usazeninách vyšších nalézají se mimo to památky pozdější doby *bronsové*, hlavně zbraně, ozdoby a nářadí. Výrobky železné vyskytují se velmi po skrovnu. Zhusta nalezeny též zbytky potrav a tkanin lněných a vlněných. Nálezy takové jsou klíčem a měřítkem, když se rozhoduje o stáří budov a osad nákolných. Zkameněliny v útvarech zemských osvětlují pradějе stvoření řečené památky uvádějí nás v báječné doby lidského pravěku.

Na slovo vzatý starožitník curišský Bedřich Keller na základě učiněných nálezů tvrdil, že stavby nákolné zakládány byly v době kamenné. Morlot prozkoumal přirozené svrstvování v jezerách, ve kterýchž se nákolné stavby objevily, a tak vypočetl, že na př. k utvoření třístopového nánosu mezi kůly v Tiniéře bylo třeba 10—15 století, a tvrdí, že některé stavby nákolné ve Švýcarsku byly zakládány před desíti tisíci lety.

Stáří památek jantarových v nákolných stavbách nalezených určuje se na 1700—3000 let. Historicky jest zjištěno, že Feničané

již 1100 l. př. Kr. jantar od severních moří, kde se jím topilo (Pytheas 350 l. př. Kr.) a jehož cenu severní barbarové neznali (Tacitus, 100 l. po Kr.), odváželi a zpracovaný že do střední Evropy prodávali. Umělé pracované jantarové šperky v stavbách nákolných pokládají se za výrobky fenické.

Památky z nákolných budov jsou na ten čas velmi vzácnými a hledanými starožitninami, největší sbírka těchto památek jest tuším v museu curišském. Mimo jiné také v museu mohučském nemalý počet památností těchto jest uložen.

Duchaplný učenec o zbytcích budov nákolných pověděl, že jsou památkami doby, kde se děl přechod od geologie k dějinám. —

Čím dále po jezeře plujeme, tím romantičtější, tím velkolepější jest krajina; jihovýchodní část jezera k Lachenu a k Šmerikonu jest nejkrásnější. V chobotu tomto vynořují se přední stráže alpských králů přímo z jezerní hladiny, krajina nabývá rázu čistě alpského.

Loď přistála u nábřeží rapperschwylského, nastalo dojemné loučení s příjemným Angličanem, jenž mne s celou svou rodinou laskavě byl seznámil a k večerní zábavě v Curichu úslužně pozval . . .

Na nábřeží rapperschwylském je mimo stanici lodí také nádraží. V malém městečku tomto je velmi živo a čilo. Na úbočí lipami zarostlém, kde druhdy římská tvrz Castrum Turicense stávala, kde později někteří císařové němečtí (také prý Rudolf Habsburský) sídlívali, vyčnívá šedý, neúhledný hrad. Habsburskou tuto tvrz postoupilo město Rapperschwyl Polákům k založení musea.

Po strmé výšině vede cesta ku hlavní bráně hradní. Ticho a mrtvo jest na zarostlém nádvoří, v předsíních rozhostěn hrobový klid.

Nad hlavním vchodem musea leskne se nápis: *Musée historique polonais.* V sídle otročících vogtů synové Polsky z vlasti vypuzení strádají a ukládají vzácné památky krvavých dějin vlasti své.

V síních musea rozvíjí se bolestný obraz: trosky slávy jednou velkého, mocného státu polského.

V hlavním sále zavěšoval šedý kustos musejní Grotgerovu tklivou *Polonii.* Tak vznešenou, citupInou elegií posud nižádný básník poslední nešťastné boje Polsky neopěvoval.

Grotger jest nejgeniálnější malíř křížové cesty, kterou národ polský vykonal. Tak hluboce necítil žádný mistr bol svého národa, tak vznešeně nevykouzlil nižádný štětec velebné slzy matky Polsky.

Díla Grotgerova, kruhům našim po výtce z listův obrázkových známá, v celé Evropě zaslouženě byla uznána. O výstavě pařížské i císař rakouský řadu Grotgerových obrazů zakoupil. V museu snešena jsou díla Grotgerova (Polonia, Litva atd.) téměř úplně.

Vlídný stařec kustos se vzácnou ochotou ukazoval nám veškeré vzácnosti musea.

Nejvzácnější památka v sále hlavním jest poprsí šlechetného Kościuszka od Davida Dangea, a jež za císařování Napoleona I. důstojníci polské legie Kościuszkovi věnovali; museu darována byla od města Solothurn. Na podstavci pod poprsím vryt jest nápis: *Nie walczyć jak tylko za wolność i prawa człowieka.* Kadeř chrabrého reka chová se co reliquie v skřínce u poprsí. Sbírka bankovek z dob diktatury

Kościuszkovy jest smutnou upomínkou na nejnadějnější hnutí polské od rozdělení Polsky.

Četné pečeti a mince polské chronologicky tu seřaděny jsou. Básník Lenartowicz daroval museu podařený dle Benvenuta Cellini uměle provedený basrelief. Czarnowski z Curichu věnuje museu galerii polských králů v sádrových medailonech. Dle vyvěšených již prací tohoto nadaného samouka bude tato historicky zajímavá sbírka i neposlední uměleckou ozdobou musea.

U duchaplně modelované busty Mickiewiczowy leží orlí pero, jež geniálnímu básníku dali Srbové na uznání, že jest nejpřednějším pěvcem slovanským.

Sbírka zajímavých drahocenných autografů stále se rozmnožuje. V oddělení archeologickém jest mnoho bronzových památek pohanských z polských a vůbec slovanských krajů

Na stěně proti vchodu vyvěšena jest obrovská adresa z r. 1830 a 1831 podepsaná as 100.000 občany anglickými: sto dvacet stop dlouhý papírový souhlas s revolučním hnutím projevili dobří Britové. Průčelí dekorováno jest vkusně polskými prapory.

Knihovna, listář, sbírka rytin utěšeně se zmáhá. Mimo jiné vzácné příspěvky dostalo museum také více darů ze Štokholmu; tak 15 svazků knčh patrně z Čech pocházejících, mezi nimi vzácného díla Pavla Stránského „Respublica Bojema“ z r. 1643 velmi dobře zachovaný exemplář. Na hřbetě knihy jest starý nápis: Bohaemia fol. 575.

V listáři, též ze Štokholmu mnohými vzácnostmi obmyšleném, jest více důležitých státních spisů polských, jako konstituce sněmu varšavského z roku 1643, pamětný spis kozákův zaporožských, kterým u vlády švédské o uznání práv, při uzavření aliance s Karlem XII. jim zaručených se ucházeli, přísaha Mazepova na onu smlouvu alianční a p.

Z maleb sluší na místě prvním jmenovati *Valeriana Eliasze* „Křesťanskou mučednici“. V pusté, zachmuřené krajině noční na kříž přibita jest umučená Polska. Kolem vznešené mučednice rozestřena svatá zář, v pozadí odcházejí do čiré tmy mučitelé: Prusko, Rusko, Rakousko, o rozervaný šat ukřižované se dělíce. Celé dílo, jakkoliv předrážděným bolem zdrceného srdce synovského proniknuto, jest mohutná, heroická tragedie.

Rodakowského „Dívka len troucí“ jest protivou onoho díla: utěšený, roztomilý genre, malba mistrovská.

Čistě polská jest velká etnografická mapa Duchinského (autograf). J. Duchinski vylučuje Rusy ze Slovanstva. Mezi vyvěšenými rytinami jsou též Grotgerovi u nás méně známí *Sybiracy*.

Na osněžené planině sbíjejí z přitesaných dřev tři Poláci zemřelému druhu kříž — náhrobek.

„Jak často jsem i já konal toto poslední dílo lásky bratrské!“ povzdechl kmet kustos, vyhaslé oko jeho ronilo slzu . . .

Vypravoval mi pak dějiny patnáctiletého pobytu svého v Sibiři, odkud před dvěma lety šťastně uprchnul. Bojoval za svobodu a zničen jest otroctvím . . .

Rytin, kresb, fotografií pro dějiny polské velmi zajímavých jest

v museu již valné množství, však není materiál tento dosud řádně roztříděn a spořádán.

Uvážímeli, že museum toto teprv 23. října 1870 otevřeno bylo, musíme uznati a pochváliti pilnost i obětovnost neobyčejnou, jíž bylo lze v době poměrně tak krátké tolik nastrádati památek a tolik museu získati vzácností.

Hlavně přičiněním hrab. Vladislava Platera založeno a zasvěceno bylo museum toto památce velkého občana polského Kościuszka, jenž v Soluthurnu zemřel. Důstojný to pomník slavného diktatora.

O uskutečnění této myšlenky mimo hr. Platera zvlášť i městečko Rapperschvyl veliké má zásluhy. Vroucími slovy uznal to v den slavného otevření musea hr. Plater, načež jmenem Rapperschwylu dr. Curti mimo jiné odtušil:

„My, kteříž se v drahé kocháme otčině, oceňujeme city občanů, jižto vlast svou ztratili a jimžto ztrátu takovou dnešní slavnost tím živěji, tím bolestněji připomíná. Museum vaše, skrovné na počátku, vyvine se v bohatý zdroj věd, umění a hlavně dějepisu, vstoupí ve spolek s jinými ústavy světa vzdělaného a odhalováním minulosti bude zasévati sémě lepší budoucnosti. Museum vaše bude spolupracovati o nejkrásnějším úkolu mezinárodním, bude prospívati ideám dobra, pravdy a krásy.“

Občan rapperschwylský Dormann, vítaje hosty v zámku, vzletuplnou řeč končil slovy:

„Až polský národ znova vzkříšen z hrobu povstane, nechť svým a jiných národův osudem poučen požadavkům vědy a snášenlivosti v plné míře zadost činí, ať věci náboženské a věci státní odloučí, ať svobodu víry a nedotknutelnost svědomí hájí. Národové jsou bratří; soustátí naše přijímá vás jako vlastní děti, souhlas našeho města s podnikem vaším budiž vám důkazem naší lásky. Nezapomeňte toho. Až nad vašimi rodnými kraji jednou krásnější rozbřeskne se jitro, založte říši svobody, bratrství a rovnosti!

O zahájení musea podepsána jest tato základní listina:

„Přátelé Polsky a Poláci dnes v Rapperschwylu shromáždění na památku založení polského historického musea v starobylém zámku tohoto města, anoť má býti zřejmý a trvalý svědek životní síly národa polského, tento spis vydávají. Ústav tento — majetek národa polského — má historické památky polské ochraňovati a stříci, dokud tyto z rodné země vyhostěny budou, aneb dokud nebude lze na místo bezpečné je přenesti. Museum toto přispěje k poznání i k ocenění jak minulosti tak přítomnosti, dějin, věd, literatury a umění národa polského, tím prospěje zejmena věci polské ale spolu i vzdělanosti a svobodě lidstva celého“ —

Dosud položen toliko základ k uskutečnění vlastenecké myšlenky této, ale z dosavadních výsledků lze ústavu tomu věstit rychlý vznik a hojný zdar. Budeli emigrace polská v museu tomto skládati veškeré své památky i klenoty historické z vlasti vyvežené, stane se svým časem museum toto vzácným zdrojem historických studií a bude jednou bohdá hlavní ozdobou velkého národního musea v polské otčině samé. — Roku

1872 počne museum, na stoletou památku prvního rozdělení Polsky, v Rapperschwylu vydávati ročník s rytinami: „Album hystoryczne".

Hrabě Plater, tvůrce a dosud hlavní podpora musea rapperschwylského, ukázal šlechtě polské, jakými prostředky národ křísiti a síliti má. Kéž by šlechta polská pamětliva tohoto vzácného vzoru i ve vlasti o zvelebení ústavů vzdělavacích, o šíření osvěty v hmotách lidu tak pečlivě a horlivě se starala! Nevzdělanost hmot maří zdárný pokrok, bez pokroku není života. Duchem vítězí národové ujařmení, hmotná vítězství zbraní duchy trvale nepokoří. Jen ve znamení ducha národové pravé moci a slávy docházejí!

Stromořadí košatých líp zastiňuje stezku od zámku k úbočí náspu, na němžto postaven jest *pomník Poláků*. Na černém sloupu rozepíná orel peruti, jako by chtěl zaletěti do velebných chrámů alpských, jako by se chtěl vhroužit v nekonečné moře modravého vzduchu.

Na nárožích pomníku zasazeny jsou prapory se znaky zemí polských: velikého knížetství litevského, Malopolsky, Velkopolsky a území lenních. Pomník tento odhalen byl r. 1868 15. srpna a založen jest na památku stoletého zápasu za obnovení neodvislé Polsky. Profesor Stadler z Curichu vypracoval návrh pomníku tohoto. Na pomníku vyryt polský, francouzský, latinský a německý nápis:

Nesmrtelný duch Polsky
zápasem krvavým a stoletým
protestuje proti útlakům násilí
a pod svobodným sluncem Helvecie
dovolává se spravedlnosti boha i světa!

Od pomníku jest rozhled tak rozkošný, tak vznešený, že v samém Švýcarsku, přírodními krásami přebohatém, jest málo krajin podobně krásných. Na úpatí výšiny čeří se jezero a lemuje protější porostlé břehy. Nad půvabnými výšinami zasedají na stříbrných trůnech kmetové Albis a Uitli (2687′), Tödy i Mythy. Velebný kruh Alp glarenských a švyckých podobá se zkamenělým mrakům hromonosným nad kouzelným rájem pozemským. K hrdým temenům jich jen smělý orel zalétá. Orlím letem opouští duch velkolepé tyto zjevy a zalétá výš a výše, dál a dále, až se ztrácí v nekonečnu všehomíra... Ale pojednou zase neuprosná skutečnost, věčná prosa života, strhuje nás s výšin blahého rozechvění.

V Rapperschwylu bude zřízeno také gymnasium polské a letos chystá se v městečku tomto veliká manifestace ve prospěch polské věci. Tak Rapperschwyl se stává důležitým středištěm polské emigrace. Dějiny této jsou jednak co následky, jednak co příčiny utrpení národa polského od dějin Polsky neodlučny. Až dokonán bude vývoj otázky polské, až krvavý tento spor mezinárodní bude urovnán, pak teprv bude lze činnost emigrace polské dokonale a nestranně posouditi a oceniti.

Zločin násilného rozdělení Polsky smývá se krví v bratrovražedlném boji prolévanou. Z odvěkých, bohužel posud nedobojovaných zápasů těchto vychází emigrace polská, ve Francii, v Anglii, v Turecku a ve svobodném Švýcarsku nové nalézá vlasti. Podobný ač nikoli stejný osud stihl v století XVII. i národ náš. Vypuzení nejčelnějších, nej-

větších vlastenců, učenců nejvěhlasnějších ze země po bitvě bělohorské jest nejkrutější ránou, jíž kdy národ náš stihnut. Exulanti čeští utonuli v moři cizím, česká emigrace zahynula, aniž by byla nový přinesla život národu zuboženému . . .

Poláci se o národní školy polské a o vlastní ústavy vzdělavací v cizině starají, dobře vědouce, že vzdělání národní nejlepším jest prostředkem proti odnárodňování mládeže. Avšak nelze tajiti, že ryze národní ráz emigrace polské zponenáhla vybledá a splývá ve mdlý obraz moderního kosmopolitismu. —

S večerem vyplula loď z přístavu. U Rapperschwylu přepíná 1400 metrů dlouhý most dřevěný jezero curišské spojuje Rapperschwyl s Hurdenem. Most tento byl již r. 1310 založen.

Večerní mlhy blíží se z hor; smutečný závoj vždy temněji a temněji ukrývá klenotnici přírodních krás.

Na skále rapperschwylské ukovaný orel polský, na rozloučenou zdá se třepetati perutěmi. Ubohý orel, kdy se vznese ku hvězdám? . .

Karel Adámek.

O domnělém úpadku filosofie.

Od dr. *Josefa Durdíka.*

I.

Slýcháme často, že v době naší není místa pro filosofii. Jest prý doba naše příliš praktická a všecka snaha její směřuje toliko k *zvelebení poměrů hmotných*, nemůže se tedy zanášeti pouhým přemýšlením, a proto také filosofie upadá.

Zeptámeli se těch, kteří takto mluví, jakými prostředky ono zvelebování hmotných poměrů se skutečně děje, dostane se nám ovšem rozličných odpovědí. Nechť jsou jakékoli, žádná z nich nevylučuje *vědy*, ano kladou ji všechny na jednom z předních míst v provádění úkolu toho. O *vědění* vůbec mnoho a mnoho se mluví; po vědění toužíme všichni, vědění se šíří víc a více, přísné vědy se popularisují, vnikají v lid, ano právě tímto znakem liší se věk náš od předchozích. Důležitost *vědy* uznávají tudíž i nejhorlivější háncové filosofie.

Ano i vědy nejvíce abstraktní docházejí milosti v očích těch bezohledných praktiků. Jak jest ta doba naše jednostranně materialistická: kvete theoretická astronomie a mluvozpyt! Jak přispívají ty, zlepšovati poměry hmotné?

Snadno se vyslovuje: *věděti, věda* — ale co značí „*věděti*“? Kdy povstává věda? I toto chceme věděti. Máme ještě hojnost jiných slov, které se k vědění vztahují: člověk *poznává, zpytuje, dovozuje, objasňuje, vysvětluje* atd., vše k tomu konci, *aby se vědělo.* Každý odborník nám dobře poví, čím se zanáší, ale vždycky běží každému z nich o *vědění.* Všichni uznávají, že věděti můžeme, že *víme*, čili že vědění jest *skutek* (faktum). Tento skutek vysvětliti, zákony vědění vyzkoumati, obor a způsob jeho vymeziti jest úkolem také jedné zvláštní náuky. Mathematika se tím nezanáší — ta má pouze vztahy veličin na zřeteli; fysika proměny těl; ani v právnictví, ani v hospodářství úlohu tu odkázati nelze — ale jest to jedna z úloh, která výhradně filosofii přísluší.

Touto úlohou už vztahuje se filosofie ke všem jednotlivým vědám. Slýcháme tolik o *myšlení* — kterak se má mysliti, aby se myslilo správně? Slýcháme o *zpytování* — kterak se zpytuje, čili jaké jsou methody zpytovací? — Slýcháme o *důkaze*, o *jistotě* a o *míněních*, o *theoriích* a *hypothesách* — co jest to vše, a jakou platnost má?

Co jest a jak vzniká *vědecké* poznání? I jedná filosofie vůbec o methodách a základech čili principiích všeho vědění — *část* záhady té řeší logika.

Nejen kterak se mysliti *má*, ale kterak se *skutečně myslí*, chceme poznati. Čím jsou podmíněny chyby a omyly v myšlení, jakým zákonům podléhají vůbec naše vniterné stavy: city, vášně, žádosti, náružívosti atd. Takové otázky spadají v obor psychologie. I mohli bychom pokračovati, a ostatní obory uvesti, kterýchž zajisté nikdo popírati nebude. Náuka o zákonech krásy (esthetika) má zajisté oprávněnou jsoucnost posud, neboť posud *krása existuje*; též náuka o tom, co jest dobro, mrav, povinnost, právo atd. čili ethika.

Jako se člověku v životě všedním nedaří vše, jak by si přál, vznikají též v jeho vědění závady, nehledíc ani k tomu, že vůbec jen málo věděti můžeme. Než i v tom, co víme, objevují se neshody; o jedné a téže věci víme dvojí, obé chceme míti za pravdu, ale znamenáme ihned, že jedno druhému odporuje. I připouští každý, že v tomto případě vědomost naše není úplná; sestrojujeme si domněnky, čili docelujeme vědomost svou. Tak se dálo odjakživa a bude se díti vždy. Domněnky dalším poznáváním se buď vyvracují nebo stvrzují a konečně pevným přesvědčením stávají. Některé domněnky týkají se zvláštních věcí, jež pro jednotlivce každého nemají zvláštní důležitosti. Jiné však týkají se každého člověka bezprostředně. Tak na příklad nynější přesvědčení učenců o přírodě táhne se jednomyslně k tomu, že všecko děje se podle nutných zákonův, ze kterýchž není výminky. Každá určitá příčina má svůj určitý účin, a kdykoli ona se zjeví, vede za sebou nutně i tento. To jest, jak říkáme, zásada *příčinnosti* (causalitas). A takých zásad (principií) jest více; věda se jimi řídí, ale musí je také zkoušeti, vyslovovati, v nové tvary upravovati, ano zcela nové principie stanoviti. To pak spadá v úkol každé vědy, kteráž na tom místě s filosofií se stýká, ano filosofií jest.

Člověk, jako každá jiná bytost, podléhá příčinnosti též; cokoli se s ním nebo v něm děje, probíhá také podle nutných zákonů čili příčinně. Z druhé strany jsem sobě nevývratně vědom, že jednám *volně*; neboť činy své *sobě přičítám*, činím sebe za ně zodpovědným, mám svědomí, cítím lítost, stydím se atd., což by nemohlo býti, kdy bych nebyl mravně volným čili svobodným. Neboť pak byl bych pouhým strojem, a stroj nemá svědomí, nemůže litovati, nemůže hříchu učiniti. Stroji nepřičítáme nic, a proto jej také netrestáme, ani neodměňujeme. Máme si tedy představiti, že člověk podléhá nutnosti jako stroj, i že svobodným jest. Jedno druhému odporuje, čili mezi těmito dvěma vlastnostmi jest spor, tak že v pojem člověka obě sjednati nemůžeme. V tom jest záhada, ale takých záhad jest celé množství. Leží každému člověku v nejbližším jeho okolí; jak se rozum probudí, hlásí se už otázky tyto. Nejživěji arciť v mládí, kdy se ono probuzení právě bylo stalo. Starší člověk zvykne útokům jich a nedá se více tak vznítiti, neb uspokojí se s jistým určitým rozřešením; při něm pak se ustane. Otázky tyto týkají se člověka a poměru jeho k jednotlivým lidem, k státu, k celému člověčenstvu; týkají se jeho smýšlení, jeho jednání, jeho štěstí, zkrátka celé jeho bytosti a v souhrnu svém skládají „hádanku

života.“ Kde jsem? Co jsem? A jak stojím k tomu ke všemu vůkol sebe? To jsou známé vzorce otázek těchto, a nějakou k nim odpověď člověk musí míti. Stává však ještě mnoho jiných záhad, které se vznášejí dále a všech věd se týkají; záhada *vzniku a změny*, *příčiny a účinu*, *síly*, a j. Všeobecné pojmy tyto tvoří obor metafysiky. Přese všecky nedostatky její nemůžeme se obejíti bez ní — aneb se musíme uteci do tábora zcela jiného než vědy.

Kdy by nebylo sporův, jakž jeden svrchu vytčen jest, nevznikla by ani; ale spory to jsou, co člověka z prvotného klidu burcují. Když jsme mladíkovi vštípili nějaký náhled o světě, on pak skutečně vše tak nachází, že náhledu neodporuje, nenapadne mu nikdy o pravosti náhledu pochybovati, ba ani mu nenapadne o něm vůbec hloub přemýšleti. Teprv když „narazí“ na něco, co se náhledu jeho příčí, jest naň upozorněn; nesmělé z počátku pochybování začne mu na mysli tanouti, on přemýšlí. Přemůže buď vyskytlou námitku, nebo změní náhled. Změna může býti tak valná, že počne náhledu nedůvěřovati, nedůvěra stoupá, až člověk konečně se ho úplně vzdá. Tak se to děje v malém, při jednotlivém člověku, tak u velkém, při celých národech a dobách. Čím více zvídají, tím patrněji mění svůj ustálený náhled. Vědy pak postupují všechny, nejen v hlavách učenců, ale v celých zástupech a mění po malých troškách přesvědčení jich. Neshody tohoto světa nutí nás ku přemýšlení. Komu spory dají spáti, ten není filosofická hlava, budiž on sebe obratnější v nějakém zvláštním zaměstnání svém. A tak i opačně máme dobrý znak hlubšího ducha, že proti tomu, co se mysliti nedá, se vzpouzí a že chce zjednati souhlas mezi svými myšlenkami. Jest to prastaré slovo, že filosofování počátek svůj beře v podivení, v úžasu. Toť právě onen duševní stav, kdy člověk narazí na nějakou neshodu, na něco neobyčejného, neočekávaného. Tak náramně jest filosofování rozšířeno; i můžeme říci, že filosofuje každý člověk, nejen vzdělanec, jenž to vědomě činí, nýbrž též člověk prostý, který toho jmena zrovna neznaje, věc samu provádí. Ale ostatně má každá řeč svůj původní výraz pro ni, kterýžto výraz teprvé zneužíváním věci pojí k sobě po případě také jistou příhanu: rozumovati, mudrovati. Každý člověk má svou filosofii — říká se, dobrým právem, jako má každý svou mathematiku; neboť každý počítá. Každý má určitý náhled o světě, byť velmi kusý a nejasný. Ale jako mathematika není u každého vědou, nesmí i tato populární filosofie stotožněna býti s *vědou* filosofickou. K té náleží více.

Jestliže obor filosofie tak daleko sáhá, jak daleko sáhají spory v myšlenkách našich se vyskytující, vysvítá, že jest obor její nad míru širý. Není ze žádného snažení, kde se o myšlenky jedná, vyloučena — zkrátka kde věda, tam filosofie. Máme filosofii dějin, filosofii krásných umění, filosofii práva atd.; vyrozumíváme tím vždycky tu část, kde se jedná o vědecké dovození všeobecných pojmů, a rozřešení sporův, které jimi vznikají, jakož o *docelení* jich pojmy neb pomysly novými.

Tím, že se filosofie ke všem vědám vztahuje, může plniti i jinou úlohu svou. Kdo jen drobátko naukami se zabýval, poznal brzo, jak jedna druhou podporuje, jedna druhou stojí a se zvelebuje. Když si jednotlivé vědy představíme, jako by třebas jen po dvou hraničily, poznáme,

že všecky vespolek souvisejí. Kdo jen v jedinou se zahloubal, neznamená této souvislosti tou měrou jako jiný, který jich přehlíží více a vidí tím spíše, že tvoří všecky dohromady jednu velkou soustavu lidského vědění, vždy víc a více se zdokonalující. Tuto soustavu sestrojovati ponecháno jest také zvláštní vědě — a sice opět filosofii. Zrovna čím více bude jednotlivých věd, čím hloub a šíř se budou rozkládati, tím více bude třeba, aby se jednota jich udržovala; tím obtížněji bude přehlédnouti všecky, a tím nutněji, aby se přehled usnadnil. Čím více bude roztříštění hroziti celkovitému vědomí, tím platněji vynikne potřeba sjednocování. Jednostrannost jest snad pravidelným průvodčím velikých výzkumův — říkám *snad*, poněvadž podstatným znakem není — ale i největší jednostranník nebude popírati, že jednostrannost není předností; ona jest vadou, byť nutnou. Proti této vadě pracuje filosofie svou všestranností; ona hledí harmonii opět zjednati tam, odkudž zapuzena byla a filosofické vzdělání vpravuje v hlavy učencův lad a souhlas. Každý člověk i nejučenější směřuje konečně k tomu, aby ze všeho, co ví, si zřídil výslednici, poslední slovo, aby si to uvědomil a poznal vše, co ví — aby si sám u sebe řekl, kam všecko jeho myšlení i snažení směřuje. Nemáli toho pudu, není *celým* — byť byl i sebe obratnějším.

Pouhé hromadění vědomostí z jednoho oboru není ideálem člověka — ale zpracování toho uvnitř a proniknutí myšlenkou, řádem a ladem. Vědění mechanické bez filosofie jest pouhým břemenem. To platí pro všecky třídy lidstva. Kde toho není, uvázl člověk na stanovisku *řemeslném*, kteréž překonáno jest stanoviskem *průmyslným* — ano jak samo toto slovo, tak často užívané, významně hlásá — promysliti musíme věci, *promysliti*. Stalo se to už příslovím, v čem se liší takový učenec řemeslný a filosofický. Nesčíslněkráte bylo už vylíčeno a zůstává pravdou, jako za dob hellenských myslitelův, tak v moderních laboratoriích. Ideál takých řemeslných lidí jest nanejvýš laboratorní sluha — tenť obyčejně nefilosofuje — avšak máli trochu bystrou mysl, bude i tento sluha tíhnouti výše, bude promýšleti výkony své. Řemeslnému je vždy zabedněn ostatní svět; „duch filosofický nechť stojí a působí kdekoli, stojí vždy ve středu celku; a nechť předmět působení jeho sebe dál jej pošinuje od ostatních bratrův, on jest přece s nimi příbuzen, jest jim blízek svým harmonickým rozumem, on setkává se s nimi tam, kamž všecky jasné hlavy tíhnou.“ Místo toto jest pravda; snahu po pravdě bez ohledu, zdali užitek přináší neb čest, zdali se kaceřuje neb zatracuje, z pouhé ušlechtilé zvědavosti, nazýváme výhradně filosofickou. A jakož nám běží o vědění i za těchto dob, rovněž tak žije filosofická snaha. S tím souvisí druhý často uváděný znak: totiž úplná volnost v myšlení. Cílem snažení vědeckého jest pravda — a nic víc. Co se dále ještě z něho vyvozuje, má snad své oprávnění v jiných okolnostech, ale jest pouze zevna k němu přidáno. Poznáváme doby i duchy filosofické podle toho. Nestačí míti jistý náhled o světě — můžeť člověk zůstati tam, kde právě osud jej položil na povrchu země; také byly celé doby, kde se sice přemýšlelo dost a lidé byli jako jindy s týmiž smysly i žádostmi, a přece doby ty jsou ve filosofickém ohledu temny; nic nevyskytlo se

v nich znamenitého, an všem výsledkům schází tento charakteristický podstatný znak: volnost. — Když se myšlení podnikalo k tomu účelu, aby nejaké zevnější státní neb církevní zřízení se podepřelo, přestalo býti filosofickým. Dob takových bylo dost. Když počalo se mysliti volně a svobodně, tu klademe teprv počátek nové doby, kde nová hesla znějí a světlo vychází.

Co si každý člověk koná pro sebe v malém, to koná filosofie u velkém. Ovšem slovem tím zahrnuje se několik náuk najednou — ale ráz jeden přece jim jest společný: všudy se hledí sbírati pravdu, věc proniknouti a poslední vztahy všech vystopovati. Filosofickým duchem jest právě ten, kdo nic nezamítá proto, že se mu do jeho hotového náhledu nehodí. Filosofovati může a také filosofuje každý člověk. Mnohý to činí tak, že privilegia toho jen pro sebe hájí, vyslovuje svůj náhled o světě jsa přesvědčen, že jest pravý — a chce při tom, aby jiní se podrobili jemu, aby nefilosofovali. Ošvem má zřetel pouze k tomu vědění, kterého se náhodou on zmocnil, do kterého povolání přišel. Což nestačí; pravý filosof musí míti zřetel ku všemu, ke všem výzkumům, ano on se musil všemi vědami sám zabývati a sám je tváří v tvář poznati. Filosof musí vědět, vědět, vědět — a v žádném oboru nesmí býti čirým ignorantem. — Jsouli tedy požadavky velké, jež na každého učence činíme, jsou tím větší při filosofu — namítneli se, že takého množství člověk nižádný neobsáhne, odvětíme, že se toho vyžaduje jen v množství co *možná největším*. Látky ovšem přibývá, ale spolu podává se pravda vždy *jednodušeji*. Nyní mohou žáčkové pochopiti věci, které před sto lety jen několika mužům přístupny byly. Výklad se dává srozumitelnější, zbavuje se nepodstatných přívěsků, učební prostředky se zdokonalují, nástroje, knihy, obrazy, výkresy pomáhají více než jindy snadnému sbírání vědomostí. Učencem v pravém smyslu slova jest ten, kdo se mnohému naučil, tedy přijal. Ale výše stojí ten, kdo na základě všeho naučeného něco nového vyzkoumal, poklad vědění rozmnožil — zkrátka pravý učenec, vědy pěstitel, jest také původní — původnost jest jeho nutným znakem. Nesnadno jest, domoci se jen tohoto předběžného stupně: věděti, co už vyzkoumáno jest! Tím obtížnější jest to zde ve filosofii. Požadavky zkrátka rostou všude a všude. Poněvadž to jest úloha nesnadná, nevyplníme ji tím, když ji vůbec odčiníme, naopak musí se tím více duševních sil vynaložiti, abychom ji zmoci dovedli. Zrovna tak nepravá cesta byla by, kdy by se všestrannost filosofická činila pláštíkem povrchnosti, neb omluvou lenosti. Nezralý mladík, jemuž se studium protiví, nemůže se vymluviti touhou po vědění; neboť filosofická mysl baží ještě po mnohem více, než se ku př. na středních školách jí podati může. Vzdáli se někdo potřebných studií s tou záminkou, že se státi chce spisovatelem, bude vždycky jen malým spisovatelem, nechť to jest v jakémkoli oboru. Potřebujeť pravý spisovatel studií tím více.

O postavení filosofie k ostatním vědám i o vlastním významu jejím podá nejlepší světlo též historie. K tomu třeba, aby nahledlo se podrobněji, jakým spůsobem jednotlivé vědy se vyvinovaly. Vždycky to byly myšlenky, které jim stály v čele. Vždycky se vědecká činnost chlubila tím, že jest filosofická. V našich nynějších náhledech vědeckých

máme ještě to, co nám první mudrcové řečtí odkázali, a ony odbory vědecké, kterými se věk honosí, vzaly původ svůj v hlavách filosofických. Aristoteles, *filosof*, položil základ k celé té alexandrinské škole, jež vypěstila mathematiku, astronomii, filologii i mechaniku. Když stopujeme příběhy vynálezů neb vědeckých výzkumů, spatříme, jak důležitou úlohu v nich všech měl pud filosofický. Čtemeli velké dílo Koperníkovo: „*De orbium coelestium revolutionibus*", v němž svou novou náuku o světě světu ohlašuje, spozorujeme hned úděl filosofie; Koperník sám praví, čím se on liší od jiných řemeslných hvězdářů a užívá zrovna k naznačení vědecké své přednosti pouze slova tohoto. K výzkumům Keplerovým vedly idey, jakž to opět Kepler sám výslovně dotvrzuje. Nebo přesvědčení, že přírodou vládne zákon, že se zákon tento vyzpytovati dá, a jakýs temný předběžný obraz zákona toho, *tvůrčí pomysl*, jsou výplody filosofického přemítání. A takový pomysl bývá vodítkem v podrobném zpytování. Každý velký duch v jakékoli vědě, jemuž skutečně za originální výtěžky děkujeme, rozhodně vyslovuje se v ten smysl; každý důrazně praví se býti filosofem. Posud není jiného slova k naznačení přednosti vědecké proti pouhému vnímání neb mechanismu, než: *filosofický*. Přese všecky výroky nedouků neb jednostranných autorit byla *filosofie* vždycky triumfem duševního života. Co nás vymaňuje z pout všelikých? Řekněme světlo, jehož nám zjednávají vědy — avšak tyto vědy jsou samy výplodem, účinem filosofického ducha, totiž oné snahy v člověku, která vždy v před jej pohání. I přírodní vědy tak velebené jsou přirozeným následkem snahy té — neboť naopak to není; nestvořilyť ony lidského ducha, ale duch lidský stvořil je. Tolik se hlásá o pokroku našeho plemene; ale slovo samo, idea jakož i všecky otázky k ní se pojící jsou látkou filosofickou — duševní atmosféra prosáknuta jest podobnými ideami, ano už mluvou svou vězíme v nich.

Všecko záleží na ponětí, jaké si o filosofii utvoříme. Dříve nemůžeme žádné otázky rozhodnouti. Co filosofie jest, nesnadno říci krátkým slovem. Ale to není jí na závadu. U žádné vědy toho nelze; ať někdo vytkne, co jest mathematika, ať někdo podá definici vědy právnické, tak aby kdo o ní nic neví, měl hned před sebou celý obraz právnictví. Toho nelze docíliti jinak než podáli se stručný *obsah* vědy. Proto jsme vytkli zde některé nejhlavnější záhady filosofické, které jsou myslícímu člověku tak blízké, že si na základě tom může učiniti ponětí o filosofii.

Máli se však jasnou a krátkou větou vysloviti, co filosofie jest, musí býti zřetel obrácen k tomu, že se zakládá na všech vědách — toť jest moment rozmanitosti a obsáhlosti ve filosofii — a za druhé že jí běží o jednotu v rozmanitosti té. Tak obdržíme výměr, jenž obsahovati bude věrný smysl slova, jak asi mu rozumějí všichni vzdělaní národové, světový smysl jeho:

Filosofie jest věda, která na základě výsledků všech ostatních věd jednotný náhled o světě sestrojiti hledí.

Nyní teprv, když víme, co jest filosofie ve své nynější fasi vývoje, můžeme se tázati, zdali upadá.

II.

K úpadku filosofie bylo by třeba, aby předně upadaly vědy vůbec, a za druhé, aby zmizel v duchu lidském pud po jednotě.

Co se týče prvního, postrádá námitka všeliké podstaty. Že *vědy* neupadají za naší doby, radostně se uznává, — ano my se právě honosíme jich velikým vzkvětem. I přibývá tudíž filosofii látky, úkolův i popudův. Vědeckost jest heslem naší doby. K tomu směřovaly všecky pokusy myšlenkové ode dávna, aby jí zjednaly průchodu veskrze, a protož plníli se to nyní skutečně, není to proti filosofii, nýbrž právě jejím nejskvělejším průjevem.

Ale což snad ustal v duchu lidském pud po jednotě? Mají se nyní ty výsledky vědecké házeti bez ladu a skladu do povětří „veřejného mínění“? Zmizely nám nyní všecky hádanky tohoto světa? A nemáme při nich užívati vědeckých vymožeností? Máme se dáti ukovati novými pouty a nemysliti dále, netoužiti více po celkovitém vědění, po harmonii, přehledu a ukojení? Nikoli — této snahy neudusí v člověku nižádná *věda*, nýbrž probudí ji tím jistěji. Nikdy nás nepřesvědčí sebe skvělejší „resultáty“ několika odborův, že nutno jest, abychom přestali míti náhled o celku — ale spíš si jej podle těchto resultátův změňovati budeme, — a nikdy nás nepřesvědčí malí duchové, že v právu odborných věd bychom zříti měli nutnost duševní temnoty, vzhledem k tomu, co s těmito vědami *přímo* nesouvisí. Jako se nám bude hudba líbiti i při největším rozkvětu ku příkladu mathematiky, tak budeme též filosofovati i při největším zvelebení chemie, ano jak já za to mám, právě pak tím víc. Sebe větší počet mašin nepřesvědčí mne, že se mám sám státi také mašinou, a vzdáti se toho, co ode věků velebeno jest za nezničitelné právo člověka — totiž světla myšlenky. Množství nových odkrytých pravd nejen že neujímá filosofii půdy, nýbrž vede právě k novým myšlenkovým pokusům, k nové, netušené filosofii. — Toť jest tedy druhá *lež* u výroku o jakémsi upadání filosofie.

Povždy, nyní i potomkům našim, třeba bude náhledu o světě — nikdo jim jej hotový nepodá, ale lidé si musí sami zdělávati jej. K tomu konci pak bude vždy třeba učení, přemýšlení, přehlednosti a tvořivosti ducha, a vždy to bude úkolem zvláštní nauky, která se na věky věkův bude zváti filosofií, poněvadž lepšího, krásnějšího jmena jí nevynajde žádný jiný národ více. Značíť ono *lásku k moudrosti*. — Důmysl i skromnost rovně se vyjádřily v jediném slově tom, a ono samo jest pravou satirou na lidi, kteří sotva že se něčeho domohli, hned na skromnost zapomínajíce počínají sobě jako vševědoucí.

Než zanechme už všeobecného rozkladu a pohleďmě na nějaký podrobný zjev. Že se v našem čase také filosofuje, nedá se popírati. I domýšlejí se ti, kteří úpadek filosofie dovoditi hledí, své věci učiniti zadost, když filosofii vůbec všecko oprávnění upírají. Tento spůsob provádí se proti filosofii zejmena ze dvou stran, které sobě jednak jsou zcela protivny, jednak opět velmi podobny. — První z těchto stran jest novověký materialismus. Pokud bojuje proti jednotlivým filosofickým náhledům, nebo proti přehmatům, má mnoho pravdy. Odpor proti jednotlivostem přesmyká se však v odpor proti filosofii vůbec. Námítek

proti ní zastaneme dost v každém spise materialistickém, pohrdlivého odbývání pak u každého, kdo první články učení materialistického do sebe vssál. Nechci vynímat ze starších spisův — neboť náhledy se mohou měniti, než vizme slova nejnovějšího bojovníka. Jest to lékař dr. Geo. C. Stiebeling v Novém Yorce. Jeho spisek, jejž zde míním, má titul: „*Přírodověda proti filosofii*" — tedy heslo jasné a neobojetné! O něm by se dalo všelicos podotknouti; na jisto však vysvítá z něho, že si předně Stiebeling činí o filosofii velmi *úzký* pojem, a za druhé sluší uvesti, že přírodověda proti filosofii nikdy nebyla. U něho však mimo to „*přírodověda*" jest zrovna synonymum materialismu, což opět všeobecně není pravdou, ježto bylo a jest velmi mnoho přírodozpytcův a nejslavnějších, kteří materialisty nejsou. Dále čelí spisek vlastně jen proti jednomu zjevu filosofickému, totiž proti Hartmannově knize: „Filosofie *nevědomého*" (Philosophie des Unbewussten) — spisovatel nespokojil se však záměrem tímto a postupuje k boji proti filosofii vůbec. Antagonismus tento není nikde tak jasně a krátce vysloven — proto beru vzorec jeho za všeobecného representanta všech podobných námitek.

Praví Stiebeling (v předmluvě uvedeného spisku) asi toto:

„Filosofie má své oprávnění potud, pokud duch nehmotný existuje. Nyní přírodověda dokázala, že duch nehmotný **neexistuje, že myšlení není možno bez látky nervové,** tedy: *filosofie nemá žádného oprávnění více,* — a člověk hádanky života jen cestou *indukce,* pomocí zkušenosti, ale nikoliv deduktivně sám ze sebe pouhou abstrakcí rozřešiti může."

Závěr tento jest formálně správný, ale jak se to má s věcnou pravdivostí obou návěstí? Nadvěst pojí právo filosofie k existenci nehmotného ducha. Nechme otázky, zdali taký duch existuje čili nic, zcela stranou — — než kde vzal Stiebeling právo, odtud filosofii buď připustiti, buď odmítnouti? Filosofie záleží v *myšlení,* nechť už myslí ve mně duch, nechť bůh, nechť hmota, a proto nadvěst závěru jest snad náhled jednotlivce, článek jeho přesvědčení, všeobecně však vysloven stává se čirou lží. Tímto už celý úsudek vyvrácen jest; však i podvěst sama, že „duch nehmotný" neexistuje, jest velmi obojetná, ježto by se mohlo i říci, že *hmota bezduchá neexistuje;* trváť jen co protiva ducha. Neboť jednání o „*hmotě*" není nikterak skončeno; onať posud i v oboru přírodních věd trvá záhadou, a velicí zpytatelé přírody, kteří právě znali užívati oné Stiebelingem velebené methody induktivní, ku př. *experimentator* Faraday, bez obalu vyznali, že se jim „představa o hmotě" rozplývá pod rukama: malá tělíska, z nichž se hmota skládá a kteráž prosté mysli tak pochopitelna jsou, scvrkla se v pouhé mathematické body, v pouhá to východiska sil. Hmota jest převedena na sílu. Na čem však vězí tato síla? A co jest hmota mimo sílu? Materialismus klade jen hmotu, ale musí přibírati k ní sílu — proto jest *také* dynamismem, jakž toho oblíbená formule: „Síla a hmota jest jedno," dokladem jest. Vzniká tu celá spousta otázek, k jejichž rozřešení všecky vědy i *obě* methody spojiti se musí. Materialismus klade sice „síl**u** *a hmotu*" za princip, ale sám nepověděl, co jedno nebo druhé jest. On operuje tedy záhadnými *slovy,* a z těchto nedá se nic dovoditi, ale ani stínu o filosofii. Spolu sluší uvážiti,

kterakým spůsobem představa o hmotě v nás povstává — to ukazuje *zkusná* psychologie, v níž právě přírodozpytci tak zaměstnáni jsou, fysiologové, a také ku příkladu Helmholtz, jenž se přiznává k náhledu, že všecky smyslové dojmy jsou nám pouze jakýmis známkami, pomocí jichž sestrojujeme sobě představy složené o předmětě zevnějším, tedy také dalším děním představu o hmotě atd. Není tedy hmota nic tak hotového, nade vši pochybnost nezávadného, jak to materialismus přijímá. Hmotali *myslí*, jest duchem. — Mimo to jest Stiebelingův pojem o filosofii velmi uzounký; jemu při bojích těch vznášį se na mysli jen metafysika Hartmannova anebo pověstná metafysika školy Heglovy. Filosofie jest širší; ona obsahuje také jiné metafysiky, obsahuje zejmena i ony pokusy, které jsou jedné soustavě na odpor chtějíce ku platnosti přivesti soustavu jinou. Když dr. Stiebeling všecky soustavy, sobě protivné, zahrnul jedním jmenem: *filosofie*, a proti té hlásá nové učení, což jest to jiného, než že proti soustavám klade soustavu novou?

Ano, přese všecku hrůzu, která ho obchází při pouhém jmeně, nemůžeme mu pomoci — on *filosofuje* též — toliko *jinak* než ku př. Kant a přívrženec Kantův Helmholtz. I Stiebeling sestrojuje náhled o světě, a horlivě jej zastává, velebí jakožto panacaeu budoucího zdaru — zrovna tak jako jiní filosofující menšího řádu konávali. Ano mluví, což je při tom nejdivnější, též o *„hádance života“*, o *„řešení“* jejím, a udává prostředky, kterými toho rozřešení člověk dosíci může. Neníli toto vše skutečně též filosofováním, pak není vejce vejci více podobno. Upadá prý filosofie za naší doby — a hle tak ji obnovuje ten, kdo sám ji přemoženu býti praví. Ano uvádíli i to spisovatel, že za našich dob málo filosofických výsledkův se ukazuje, zbývá netoliko odvětění, že on snad jich nezná, ale určitější ukázka k jednomu pokusu filosofickému, jejž on za jedině pravý uznává, totiž k materialismu. Ano vedle mnohých jiných filosofických pokusů naší doby materialismus ničím jiným není. Jestiť on jistý druh náhledův o světě zbudovaných na základě *několika* výzpytův, nota bene: *volnou činností myšlenky* — neboť samy o sobě těch několik výzkumův ještě není *náhledem*; něco se k nim musí přidati, aby se tím staly, a tak materialista *doceluje* své pojmy jsa metafysikem in optima forma. A metafysika jest právě vrcholištěm filosofie. Spolu se dotýká Stiebeling v závěru svrchu uvedeném methody, které se užívati má, totiž methody *induktivní*. Ji jen připouští, staví ji proti methodě deduktivní, jakožto neplodné a abstraktní. I z jiných míst spisku jeho vysvítá, že o obou těchto methodách nepravé má ponětí. Nejen že methodu deduktivní zavrhuje, on ji přímo za podstatné charakteristikou filosofického myšlení pokládá, kdežto prý přírodovědě výhradně methoda induktivní přísluší, a báji při tom něco o jakési polární protivě mezi oběma. Což by pak byla mathematika, kdež dedukce nejúplněji provedena? Nejvíc filosofickou. Ostatně se věc tak nemá ani v přírodních vědách. Každá užívá obou method, každá hledí se stupně induktivního dojíti stupně dedukce, ano obě methody mají se k sobě jako líc a rub. Nechť mimo přírodopis a anatomii pohledne též na astromii, optiku, mechaniku. Domnělá protiva nesjednatelná těchto method jest starý předsudek a dr. Stiebeling neuvědomil si jich poměru. Celá tato otázka však spadá

v obor logiky, a tak jedinou větou uznává Stiebeling platnost obou dvou velkých oborů filosofie: metafysiky a logiky. O kráse, o mravnosti, o povinnosti, o právu dovolí nám však také míti jisté náhledy. Ony tvoří pak třetí velký obor: esthetiku čili filosofii praktickou. A tak jest celý obvod filosofie za vyplněn.

Aby se nemusilo mluviti příliš abstraktně, vyňal jsem z námitek určitou figuru — tak se to lépe a úsečněji provádí: avšak trest je táž — mutato nomine de te fabula narratur.

Na jiné druhy poperačův práva filosofie posvítíme si příště.

(Pokračování.)

Z básní Jiljího V. Jahna.

Barbar.

(Roku 25. po Kr.)

Na skalině nad Duerem
římský soudce stoluje,
na barbara španělského
hrozný skutek žaluje:
náměstek Lucius Piso,
sbíraje daň krajinou,
napaden tím zákeřníkem,
skolen ranou jedinou.

A ten barbar, rolník prostý,
stojí s šíjí vzpřímenou,
jak ty hory nebetyčné
nad vsí jeho milenou,
a jak vichr v rodných hvozdech,
jako vodopádů sráz,
zaburácí v rozhorlení
nevýslovném jeho hlas:

„Orla hor jste polapili,
bruste jen své nádobí,
mučte! — nikdy přec nezvíte,
co mé tají útroby.
To však povím bez mučení,
jaká činu příčina,
kdož jest účasten mé viny,
kde najdete zlosyna.

Zpupný Řím, jenž krev z nás střebá,
zbavil nás všech lidských práv,
pověstnou svou vzdělaností
przní jen náš svatý mrav:

tenť jest vinník, s ním pak jeho
soudcové i náměstci,
mistři umu státnického,
stát se náhle bohatci.“

Zazuří tu soudce přísný:
„Na skřipci jej stáhněte,
rouhá svatému se Římu!
Lid pak všechen sezvete
na výstrahu, na pokutu.“
Kati síly napnuli —
marná práce! nezaryje
měkký kov se do žuly.

Když pak katům sklesly ruce,
s mukami jsou hotovi,
barbar silou neslýchanou
trhá svoje okovy —
stane na pokraji skály,
dýchá rodných lesů šum,
zadívá se k vísce rodné
a pak volá k Římanům:

„Odvlekli jste zlato, stříbro,
požehnání našich hor,
vše, co naše, zabral, zmařil
optimatů zvrhlý sbor —
a hle! máme přec pokladů
dosti svými za prahy:
stříbro lásky k rodné zemi,
zlato mužné odvahy.

Vy pak, věrní bratří, vězte:
Řím vás zove barbary,
že chováte v poctivosti
zákon svůj a mrav starý.
Však jen bděte ve zátiší,
orlové hor bujaří,
osudové naplní se,
k Římu tíhnou barbaři!“

Než jej stihli nepřátelé,
vyšinul se v mocný skok —
a roztříštil lebku rázem
o skaliny ostrý bok.
Duero mrtvolu nese —
nese zlato jeho proud,
šumí krajem temné zvěsti,
že nestane dějin soud . . .

Po bitvě.

Nad Bílou Horou děsný klid,
měsíce jen ji hlídá svit.

Hrom děl utichnul, bitvy řev
a s vrchu kane zvolna krev.

Zdaleka vane těžký vzdech,
jak ze srdce by dral se Čech.

Pod Bílou Horou mrtvol val,
tam kmet se z mrákot povybral,

rozproudila se v posled krev
a zazní hlas jak duchů zpěv:

„Svůj život jsem dobojoval,
svůj poslední boj promrhal.

O velký Žižko, Jiříku,
to konec našich podniků!

Má rodina je bídě v plen,
můj národ v srdce poraněn,

rozprášen bratrů chrabrý šik —
však nelká boží bojovník,

však věřím v boha mstitele,
všech utištěných přítele!“

Dohlesnul kmet a kane krev —
i ozývá se nový zjev:

„Rodiny svojí nelituj,
jsme s tebou všichni, otče můj.

My s tebou sili v roli té
svobody sémě krvavé,

až osení to dospěje,
vrah národů se zachvěje.

Ve zhanobeném popeli
procitne náhle duch smělý

a nad našimi pak rovy
vnuk slávu předkův obnoví!“

Utichnul otce, syna zpěv,
utichnul zpěv, vytekla krev.

Jen z Hvězdy stromů teskný šum
zalétá k mrtvým hrdinům.

Zařinčí zbraně bezděky,
než ulehnou si na věky.

A vane přidušený vzdech
ze srdce omráčených Čech.

Pak dusný klid, obzor se tmí —
na výši jen bůh mstitel bdí . . . .

Mladý dědic.

Ten skvělý, nedobytný hrad,
jenž lidu co stráž vlasti svat,
se oděl v roucho nejsmutnější
a zvonů kvil, družiny vzlyk
hlásá, že skončil pouť vezdejší
tam bělohorský bojovník.
Vlá s věže prapor kalicha
a lid oddaný pospíchá,
by pána svého oplakával,
jenž v míru, v boji při něm stával.

Nad rakví meč, háv železný
a kalicha znak vítězný.
Za ní syn zasmušilý vítá
svůj lid jen němým pokynem,
nepláče, však žár děsný svítá
v jemném kdys oku dětinném.
Přikvapil včera z ciziny,
zřel cestou zpustlé dědiny,
žoldnéře v chrámích a lid v lesích —
zde rakev — bože na nebesích!

Kněz psanec vstoupí před rakev,
zní velebný bratrský zpěv,
a kouzlem víry otcův jímá,
otvírá srdce dokola —
tu jun meč otcův náhle třímá
a zrak mu sopkou plápolá.
Zpěv ustal — nešetrný hluk —
na pohřeb jde pochopů pluk,
v jich čele pádí jako divý
ďas prokurátor krvechtivý.

„Proklatý kacíř! ve chvatu
smrtného unik' mandátu,

však vzhůru s trupem k šibenici,
hrad veškerý vám dávám v plen,
ve temné věži červům pící
buď vyjící ta smečka fen!“
Jak za krkavci sup by tíh',
za žoldnéři se pachtí mnich,
z jehožto vykrmených tváří,
pekelná potměšilost září.

Již vrhají se na rakev,
v lidu se hrůzou staví krev —
tu zaskočí jim panic dráhu,
zamávne mečem mladý rek,
svým zrakem sálá v lid odvahu
a hle, řadí se zástupek.
„Hoj, pochopi, toť otcův meč,
jímž mnohou vybojoval seč,
jímž divy konal v bitvě dravé —
a meč jest opět v ruce pravé!

Hoj, za svobodu, lide můj,
za víru otcův pevně stůj!“
Pan prokurátor se žoldnéři
ustrašen k hradní bráně tíh',
však vichr zatočil tou sběří,
pod cepy klesnul on i mnich.
Naručest dokonána seč —
a panic zkrvácený meč
zpět klade na rakev otcovu,
zpěv přerušený zní poznovu.

Do krypty rakev spuštěna
a brána k ní pak zazděna,
jak velel mladý dědic hradu,
jenž zadumán, bez hnutí stál —
tak otcův nastupuje vládu
ve klidu bohatýrském král!
Vítězstvím nadšený chce lid
nového pána pozdravit,
však ten se vážně jim vymyká:
„Za věrnost upřímná vám díka.

Běh jiný jste mi vytknuli,
předkové, otče zesnulý!
Na Bílé Hoře druzi tvoji,
před staroměstskou radnicí
za víru, volnost vlasti svojí
podnikli ránu smrtící,

ty zbyv vztek vítězů jsi zřel
a málomocně v loži mřel,
tvé rty mi vzkaz tvůj šepotaly —
a já s Mansfeldem bloudil v dáli.

Nedozněl ke mně odkaz tvůj,
však přec se o mne nestrachuj.
Mne bouře vychová svým jekem
líp, než života lahody,
nebudu robem, kde ty rekem,
nedám za statek svobody!"
Poslední pohled, otcův kraj
vším kouzlem vábí — pravý ráj! —
Však dědic staré slávy, panství,
jde odhodlaně do vyhnanství.

Poslední Sirotci.

Na Kosově poli hlouček Táboritů
rekovně zápolí s roji Islamitů.

Hunyad na útěku, Maďaři se třesou,
Češi v boje ryku mužně kalich nesou.

Oj Kosovo pole, hrobe srbské slávy,
zas tu bratry v kole osmánský vlk dáví.

Stojí do večera hradba jen vozová,
z příšerného šera znějí černá slova:

„Hoj ty kraji pobalkanský,
jak nám bylo v tobě blaze!
když nás vyštval vítěz panský,
kynul ty jsi naší snaze.

Říš slovanských bohatýrů
jest zde Turky ztroskotána,
za svobodu, pravdu, víru
zas seč naše bojována.

Ale běda! krev ta česká
cizí pole zúrodňuje,
zoře Husova nebeská
cizí duchy osvěcuje.

A té drahé, bědné vlasti
síla z mnohých ran uchází,
marně pátrá nad propastí,
zdaž jí spasitel přichází!" — —

Zamlčel se zástup zas —
náhle zazněl vůdcův hlas:
„Bratří, již nám na obzoře
prachem, dýmem svítá zoře,
plá nad břehy Sitnice
jak kostnická hranice.

Ó Prokope, libě shledni
na svých synů boj poslední,
a ty, větře, nes do Čech
posledních Sirotků vzdech.

Však než znova podstoupíme
Osmanlíky v seči přímé,
nechť posledně zahárá
domažlická bujará:
Kdož jste boží bojovníci!“

Slavně dozpívali, vlasti požehnali,
hradbu opustili, v Turky udeřili.

Stojí skála, stojí ve příboji moře,
strašně vlny brojí, pohltí ji vskoře.

Ještě kalich zlatý pluje nad vlnami,
nad živými katy, bratrů mrtvolami.

Běda! již se kloní prapor domažlický,
krev poslední roní lev náš táboritský.

Oj Kosovo pole, při krvavém stole
Čech a Srb v objetí pobratimství světí!

Vystěhovalci.

Čilý větřík ve přístavě
plachty na korábě pne
a již odnáší jej hravě
mořem k vlasti svobodné.

Na palubě jeho sedí
drahně lidu českého
zadumáni nazpět hledí
k sídlům blaha dávného.

Slzy s vlnami se mísí —
zmizela vlasť — mizí zem —
aj tu pěvec zatouží si
ve nadšení bolestném:

„V rodné zemi cizí býlí
na překot se plemení,
maří její plodné síly,
dusí vlastní osení.

Kdož by zazlil zuboženým,
jimž je domov vězením,
že se srdcem zkrváceným
rozžehnávají se s ním!

Krutá cesta do ciziny,
zeje šerá budoucnost —
ale roztroušené syny
pojí svatá národnost.

Nejsme kmene slovanského
odervaná ratolest,
dobyvše si bytu svého,
uhájíme rodu čest."

Dozněly ty žalmy žalu,
hymny nové naděje, —
a již v svatém ve zápalu
ves ten český lid pěje:

„Kde domov náš?
Z naší země zaslíbené
bída, zoufalost nás žene,
opouštíme otcův rov,
jdeme hledat cizí krov,
lkáme v žalném rozechvění:
kde té chvíle domov náš?

Kde domov náš?
Za mořem svoboda svítá,
práci naši zdar tam vítá,
píle české ruky tam
vzbuduje si blaha chrám
a v tom chrámě zapějeme:
Mezi Čechy domov náš!"

Umlkl zpěv touhyplný.
V posledním zaplání den
růžemi posévá vlny,
z nich se vznáší víla — sen.

Moře ve večerní kráse
skví se jako rájů zjev,
tichem slavným rozléhá se
jenom námořníků zpěv:

„Hoj, korábe, v před!
Neděsí tě led,
ni nástrahy skal, orkánů,
neseš v hrůzách oceánu
vždy nám zdaru květ —
hoj, korábe, v před!

Hoj, korábe v před!
Až tvůj smělý let
přenese nás přes propasti,
pozdraví nás v milé vlasti
žen a dítek ret.
Hoj, korábe v před!

Leť, korábe, leť jak ptáče,
provodiž tě dobrá moc,
ty pak, co teď teskně pláče,
plémě české, dobrou noc!“

Pod dutým stromem.

Povídka od *Vítězslava Hálka.*

Když bylo Veníkovi Říhovic dvanáct let, vzal ho otec ze školy. „Musíš nám už pomáhati,“ řekl; „budeš pasákem, vyženeš ovce na stráň, v poledne ti tam donesem oběd a pro večeři si přijdeš sám.“

Veník radostí se otočil na pravé patě, zuby se mu zaleskly z dásní, a otec ještě dodal: „Housle si na pastvu vezmeš s sebou.“ Na to byl Veník jako posedlý, skákal po světnici, až doskákal k houslím, sundal je se hřebíku, natáhl několik strun a hrál a skotačil zároveň.

Veník totiž naučil se ve škole na housle, a v neděli hrával na kruchtě prim, že učitel schvalně pro něho skládal solo do „gloria“ a že lidé v kostele, když to Veník hrál, místo na oltář dívali se na kruchtu. Ale zdola ho nikdo neuviděl, byl ještě tak malý, že sotva hlavou dotýkal se zábradlí u kruchty. Pak sice rok od roku hlava vykukovala již přes zábradlí, ale housle přece ještě neuviděl nikdo z dola.

Tak tedy jako zejtra ráno Veník vyhnal ovce na stráň pod les a vzal s sebou housle. Pod strání šuměla řeka, nad strání začínal a šuměl dubový les. Ten les si Veník pokrajem obešel a v tom pokraji uviděl starý jeden strom, jehož kmen byl dutý, že uvnitř mohli čtyři lidé pohodlně sedět. Strom ten byl z lesa jako povystouplý, měl vchod a jako dvéře a práh; na prahu u toho vchodu usadil se Veník, aby viděl na ovce, a řekl si: „Zde se mi líbí, u toho stromu zůstanu.“

Když tak chvíli seděl a viděl, jak řeka pod ním utíká a jak ovce po stráni lezou a jak ten les za ním šumí tak nepohnut, pohnulo se to v něm jako na té řece a šumělo to zase jako v tom lese.

Ale když z lesa počali ptáci ledacos provolávat, tu bylo Veníkovi, že by jim měl odpovídat. Vzal housle na to odpovídání. Odehrával jim a sobě celou mši, jako byl hrál posledně v kostele; myslil, že tak se s nimi seznámí nejdřív, když jim ukáže, co umí.

Hrál, a když přišel ke „gloria", kde míval v kostele solo, bylo mu, že v tom se musí sebrat obzvláštně. Sebral se a hrál, až se mu tváře leskly; jestliže ti ptáci jen trochu rozuměli hře, musili býti s ním spokojeni, musili odpovídati zas jemu. Když dohrál, bylo slyšet odpověď; ale nebyli to ptáci, kteří odpovídali, byla to malá Krista, která když Veník dohrál, počala zpívati zase svoje solo z poslední mše. Neviděna přikradla se za strom, usedla si tam, a nyní se prozradila zpěvem.

Veník býval na kruchtě houslistou, a Krista byla zpěvačkou; měla hlásek jako andělíček a když zpívala, jako by prý perličky navlékal na hedbávnou šňůrku. Veník a Krista dělali muziku na kruchtě vedle sebe, a když jeden druhého doprovázel, bylo prý v kostele jako v ráji. Nebyli bratr a sestra, ale říkali jim „ty děti", protože vždy spolu se učili, spolu domů ze školy a z domu do školy chodili a spolu na kruchtě stáli. O „těch dětech" mluvívali občané cestou do kostela, „ty děti" byly jim jako zázrakem, pokud je slyšeli v kostele, a o „těch dětech" mluvívali zase cestou z kostela.

Krista byla sirotek, bylo jí nyní devět let a nepamatovala se ani na rodiče; k domu Veníkova otce se přilípla jako vlaštovčí hnízdo ku střeše, jež nikdo neshodí. Veníkův otec snad ani nevěděl, proč ji má u sebe. Snad ani ne proto, že byla sirotkem, snad také ne proto, že měla „pěknou notu". Byla jako to vlaštovčí hnízdo pod římsou; nikdo to hnízdo neshodil.

U Veníkova otce říkali také „u chalupníka", proto že ve vsi byl ještě jeden Říha sedlák, bratr Říhy chalupníka; Říhovi říkali také „Říha vdovec", protože Veník již neměl matku.

Když Krista počala za stromem zpívat, Veník odložil housle, obrátil se v tu stranu, kde seděla zpěvačka a dával jí takt, kýval hlavou a byl spokojen. Ale když dokončila, osopil se na ni: „Kristo, proč nejsi ve škole?"

„Ty tam také nejsi," řekla Krista.

„Co pak já! Mně je dvanáct let, já už do školy nepatřím; tobě je devět!"

„Já už tam také nepatřím," odmlouvala Krista. „A nepůjdu."

„To se opovaž. Kdy by to tatínek věděl, vyhnal by tě," hrozil Veník.

„Půjdu s tebou pást, a ty mne nevyženeš," bránila se Krista.

Na to Veník vstal, vzal ji za ruku a poroučel: „Teď půjdeš hned, já tebe odtud vyháním. Hajdy do školy."

„Nepůjdu, abys věděl!" odmlouvala Krista.

A když nechtěla se odtud ani hnout, vzal ji Veník kolem pasu a odstrčil, co mu stačila síla. Krista zavrávorala, sklesla na zem, vypukla v pláč a naříkala si: „Ach, já jsem přece jenom sirotek!"

Tato slova Veníka dojala. Zapomněl pojednou, že ji posílal do školy a věděl pouze, že Krista si naříká, na něho naříká. Stál jako do země zaražen a nevěděl, v kterou stranu by se hnul, ku Kristčì

aneb ke stromu. Pak šel ke stromu a sedl si tam; chtěl hrát, ale nešlo to. Ani mše, ani žádná píseň mu nenapadla. Pak se ohlížel ku Kristě a byl by plakal s ní, byl by k ní šel, chlácholil ji, odprosil, školu jí odpustil; ale nevěděl, jak by to udělal.

Ještě hůře mu bylo, když Krista přestala plakat, když pozvedla hlavu a němým slovem dotvrzovala to, co prvé mluvila: když majíc ruce sepjaty a k zemi skleslé a když majíc oči uslzeny a upřené do neurčita, jako umělcovo dílo stvrzovala i výrazem podpis, na němž stálo: „Ach, já jsem přece jenom sirotek!"

Když tak seděla zabrána v dětskou bolest svou, přiblížil se k ní po tichu Veník, usadil se vedle ní a za chvíli řekl: „Kristo, jak to je, být sirotkem?"

Řekl to s soucitem, jakého na svá léta byl schopen; řekl to jako by povídal: „Pověz mi, jak to je a já to převezmu za tebe."

„Jak to je?" otázkou odpovídala Krista. „Když mám jen tebe, a ty mne vyháníš, což to nebudu sirotkem?" A oči ještě neusušené obrátily se z toho neurčita k němu a byly naplněny žalobou.

„Já tě tedy nevyháním; ale chci, abys šla do školy, a do školy musíš, dokud ti není dvanáct roků, jako mně," řekl Veník.

„Já už do školy nechci," bránila se Krista; „mně se líbí na stráni, já budu tady."

„A kde pak se budeš učit zpívat?" tázal se Veník a to mělo býti jako posledním důvodem.

„U tebe," řekla Krista a tím byl Veník jako na dobro odbyt.

Ale přece ještě řekl: „Mohla bys chodit do školy a po škole bys mohla přijít sem na stráň. Pane, to by nám to šlo, kdy bys se učila ve škole a tady!"

Na ta slova Krista se zamyslila, pak se podívala na Veníka, vzala jej za ruku a řekla: „Víš co, tak to udělám; budu chodit do školy a po škole přijdu k tobě na stráň."

Tak se dorozuměli oba mladí diplomati a když se jim to oběma líbilo, pravil Veník: „Jsi ještě sirotkem, Kristo?"

„To víš, že jsem sirotkem, nemám ani tatínka ani maminku," řekla, a to bylo Veníkovi zase tak líto, že se mu zdálo, že přece musí Kristě udělat něco, aby byla méně sirotkem.

A řekl: „Já nemám taky maminku." To řekl, jako by se tím chlubil a jako by dával Kristě nějaký dar a tím darem jako by byla jeho matka, kterou neměl. Veník myslil, teď že to udělal, co chtěl udělati Kristě: sřeknuv se své matky, položil toto sřeknutí na váhu, a o to jako by byl Kristě bližší. Chlubil se sirobou, aby Krista sirotkem byla snadněji, odříkal se své matky, jako by ještě mohl se jí odříci.

Kristě to bylo vskutku čímsi. Neviděla nikdy Veníkovu matku, neznala ji a zdálo se jí tedy, že byli u Říhů vždy bez Říhové a Veník že ani jak živ neměl matky. Když ale nyní Veník se hlásil k ztrátě, viděla Krista, že to, co nemá, opravdu ztratil.

„Tobě maminku pochovali?" tázala se Krista, jako by pojednou řed ní povstalo neštěstí.

„Nepochovali," řekl Veník, „protože jsem byl ještě tuze malý a byla zima; ale na hřbitově je přece."

Veníkovi tanulo na mysli, že tenkrát, když se to stalo, říkali, že ji nepochovají; pojem ten ho provázel až dosud, jako se stává častěji, že nahodilé slovo, jež jsme uslyšeli z mládí, a jež chová v sobě pojem zcela nepravý, provází nás ještě do těch let, když už rozumem dávno jsme byli překonali nepravý jeho smysl. Tak měl Veník dosud za to, že matka jeho není pochována, snad že tedy není zcela nebožkou a že to tedy slovo závažné, pravilli, že nemá taky maminku.

„Počkej, když není pochována, pochováme ji tady na stráni," řekla Krista, „abys k ní měl blízko. Vykopej hrob a já ji sem přinesu."

Mnoho sice z toho Veník nesrozuměl, co Krista chtěla a co tím zamýšlí. Ale děti se vpraví rychle do všeho; střípek mají za mísu, kousek rozdělané hlíny za koláč, kamínek za dům, dřívko za prodávačku, trnož u stolu za školu, ulomený z koštěte proutek za učitele, kousek hadru za skladiště šatů, kousek papíru za knihu. Fantasie dítek jest všemohoucí; řekneli dítě: „Naše světnice s tatínkem a s maminkou jest lepší než celý svět," jest to pravda od té chvíle, kdy to dítě řekne.

Když tedy Krista vstala, aby přinesla Veníkovu maminku, vstal i Veník a vedle dutého stromu počal mamince své dělati hrob. Dlabal do země kudlou. A když byl s hrobem hotov, přinesla Krista jeho maminku — měla jí plný klín a nasbírala ji po celém lese i po stráni.

A nyní počali ji klást do hrobu. Nejprvé Krista vyložila hrob mechem, aby měla maminka měkce pod sebou. Pak vzala rozkvětlý šípek a řekla: „Tohle je její srdce," a ten šípek položila u prostřed hrobu. Pak vzala dva vrbové proutky a pravila: „Tohle jsou její ruce," a položila je k srdci. Pak dva jiné proutky byly nohama a konečně vzala z klína mateří doušku a řekla: „Tohle je její hlava," a položila ji nejvýš. Více podle její mysli nebylo na člověka třeba. Tak byl člověk hotov a matička ležela v hrobě.

Na to počal vlastní pohřeb. Krista počala plakat a Veník plakal s ní. A plakali do pravdy. Pak vzal Veník housle a hrál „Miserere", jako na hřbitově a Krista zpívala. Pak zpívala Krista zase pohřební písničky a Veník ji doprovázel houslemi. Zpívali a hráli všecko, co znali; zpívali pohřební písně nad hrobem dětí, pak nad hrobem vyrostlejších, až i dospělých. A zpívali a hráli s takou opravdivostí, s takou vroucností, že byli oba z toho jako nemocní, že se až zajíkali. Dojemnějšího pohřbu nebylo v skutečnosti, než jak jej prováděly tyto děti. Jestli duch Veníkovy matky se vznášel nad nimi, plesal a plakal s nimi.

Pak hrobeček zaházeli prstí a matička byla pochována. Ještě zazpívali „Odpočívej v pokoji" a potom „Rozžehnejme se s tím tělem, pochovejme je s pokojem", na to odcházeli při houslích a zpěvu od hrobu. Ale ještě se tam vrátili, ne sice již jako k hrobu, ale zašli do dutého stromu, neboť Veník řekl, že bude sloužit rekviem, a že bude zpívaná mše. A hrál a Krista zpívala. Všecka sola přehráli a přezpívali, dutý strom byl i kruchtou i kostelem.

Ještě když večer přihnali domů stádo, byli uplakáni a ještě druhého dne nechtělo se Kristě do školy, protože prý byla včera na pohřbu.

Od toho dne bylo těm dětem, jako by si byly rovny. Od toho dne nebyl z nich žádný sirotkem více než druhý. Od toho dne byla jim stráň jako posvěcena, byla jim také domovem. Doma měli otce, i Krista měla v starém Říhovi otce; na stráni měli matku, i Krista tam měla matku. Hned po škole bývala u Veníka, a když nebyla škola, byla tam celý den.

Takový den pak byl oběma jako svátkem. Tu zpívala, až se to po lese rozléhalo a Veník hrával na housle, až lidé kolem jdouce zastavovali se a pasáci celé vsi nejraději by byli pásali na stráni, kdy by tam měli jakého práva. Když pršelo, zalezli si do stromu a tu bylo, jako by ten strom se rozzvučel v struny a zpěv, jako by on na stará kolena omladil si ústa i srdce: jako by on to hrál a zpíval. Dešťové krůpěje padaly, šelestily listím starého stromu a z jeho dutiny, z jeho vymřelé části vycházel zpěv, jako by strom měl mladé srdce a mladá ústa. Když svítilo slunce, zasedli si před strom, do chládku, a kdežto kolem umdlévala tráva, z chládku této dutiny se to rozlévalo, jako by padala rosa.

Později uměl Veník na ty svoje housle také nápodobiti ptáky a když se mu zachtělo, svedl koncert takový, že sama Krista sedala při něm udivena a jako u vyjevení.

Zatím Krista učila se zpěvu ve škole a učila se mu při Veníkovi; ve škole tím horlivěji, aby Veníkovi udělala radost, a při Veníkovi ještě horlivěji, aby udělala radost jemu i sobě. A tak po té stráni ti dva mladí umělci rozletovali se jako dva ptáčkové svými zvuky; oživovali ji, že jaktěživo tam cos podobného neslýcháno. Byli té stráni jako živým srdcem, byli jazykem jejím a mluvou její, a mohli býti potěchou tomu, kdo by ten hovor jich poslouchati chtěl. Byli nad svá léta vycvičeni; dívčí hrdélko k těm Veníkovým strunám tak se hodilo, jako obě ty děti k sobě, tak doplňovalo se jedno druhým, že bychom zvuky hrdla jejího a zvuky houslí těch mohli nazvati kamarády, kdy by bylo v říši zvuků takové příchylnosti, jako mezi lidmi.

A rostli. Když Veníkovi bylo již patnáct let a Kristě dvanáct — tu také Krista vystoupila ze školy. A bylo jí do pýchy, jako tenkrát Veníkovi, že už jest dvanáct let, ale bylo jí příjemněji, protože mohla nyní vytrvati na stráni po celý den. A tu již Krista na ten čas nepřála sobě ničeho více; všecko měla: dvanáct roků, stráň a na stráni zpěv a ku zpěvu Veníka a housle. Většího pojmu o štěstí neměla. Srdéčko její neprahlo po jiném blahu a tím nynějším bylo vyplněno docela. Ba bylo jím až přeplněno. Až se jí zdálo, že svět má nadbytek lesku i záře, nebe nadbytek modra i jasnosti, les nadbytek zpěvu a vůně. Nikdy sobě již nezasteskla, že jest sirotkem. Necítila žádnou prázdnotu vůbec a kdy by byla dovedla vyjádřiti, co cítila, byla by musila říci, že jest ráda na světě.

Ale pojednou Veník zase osamotnil na stráni. Otec Říha počal postonávati, ulehl a Krista musila zůstati doma. Od té chvíle nebral Veník s sebou housle, hraní i zpěv umlkaly; jakási vážná, těžká peruť zavanula nad Říhovic chalupou, a naše děti pojednou přestaly býti dětmi. Svět najednou měl jinou barvu; pojednou nedostávalo se mu lesku a prsa jich přeplněna byla úzkostí. Když Veník se stráně viděl rodnou

svou chalupu, bylo mu, jako by mezi všemi staveními byla poznamenána zvláštním znamením. A Kristě, sedící v jizbě při úplném tichu, při cvakání starých hodin a při povzdechách nemocného Říhy bylo, jakoby neviditelný prst tady stíral všecku veselost a všecky písně. Kdo vešel do jizby, byl zasmušilý a vážný; kdo odcházel z jizby, byl jako bez naděje. A Krista, která neustále seděla v jizbě, byla, jako by všecka ta zasmušilost a beznadějnost měla namířeno na ni. A čas vypršel.

Krista vrhla se k posteli štkajíc a venku zavzněl umíraček. Když zvuk toho zvonku doletěl až na stráň, Veník vyskočil jako raněný, s pláčem a naříkáním sehnal ovce a s pláčem a naříkáním přihnal je domů. Nemusil se ptáti, komu umíráčkem zvoní; věděl to mžikem, a kdy by to byl nevěděl, jediný pohled do jizby poučil jej o všem. Znamení bylo tu na domě již viditelné, těžké to křídlo zašelestilo a výraz všeho byl smutek.

Krista klečela u postele, na níž právě dokonal Říha, Veník přiklekl ku Kristě a jednotlivými slabikami, jakými mluvívá největší bolest, najdeli vůbec slov, promluvil: „Už jsem také sirotkem!"

I otce již obětoval; teď nebyla Krista do konce o nic chudší než on, ba jemu se zdálo, on že jest ze všech nejbídnější.

Pak oba byli jako u vidění; pravdu nechápali a bylo jim, že ani ta pravda není snad tak pravdivou, a přece zase byla to pravda nade vši pochybnost. Pravda ta stala se ještě neodbytnější, když do stavení přinášeli rakev. Tu šel Veník té rakvi vstříc a bylo mu, jako by sám se měl položiti do ní; objal ji a volal: „Tak to je nyní tatínkova světnice!"

Na to bolest jeho umlkla; snad ohluchla i oněměla, Veník nenašel více slov. Neplakal již a nenaříkal, ani když mu otce odnášeli „v té nové světnici" na hřbitov, aby ho uložili vedle matky, která snad tedy přece byla již pochována. Když rakev odnášeli, vzal Veník s sebou i housle, aby doprovodily mu tatínka. A když nad hrobem dozpívali a doplakali, počal nad ním plakati Veník; plakal v houslích, plakal tak, že se všichni lidé rozplakali znova. Hrál „Osiřelo dítě." Byla to mluva, které porozuměl každý více než slovům, byla to mluva slzí, které jsou odděleny od slov. Kam slova již nezasáhla, tam zotvíraly sobě tyto zvuky každou závoru a vnikaly a vyplňovaly všechno. Lidé nikdy neslyšeli takovou řeč, ač slova znali, Veník takovou řečí také posud nikdy nemluvil. Všecko nad ní ustrnulo a Krista byla jako v sochu proměněna. Byly to zvuky, které nevyjdou z paměti; byly prosyceny bolestí a Krista zase našla pláč. Byly to zvuky sirotků, a kdež jest ve světě zvuků dojemnějších?

Tenkrát dlouho se Veník nerozloučil od svých houslí, měl jimi dlouhou pohřební řeč. Poprvé vlastně teprv uviděl, kterak se lidé do hrobu kladou, protože ten, jehož tam kladli, byl jeho otec.

Když bylo po všem, měla chalupa Říhovic jiného pána. Na místo Říhy chalupníka přišel Říha sedlák, bratr nebožtíkův, který se stal Veníkovi poručníkem. Byl již na chalupě i se svou ženou, když se Veník s Kristou vrátili od pohřbu, a hned počal rozkazovati, co a jak. Veník a Krista nerozuměli tomu, co rozkazoval. Byliť myšlenkami

svými ještě u otcova hrobu a když přišli domů, slyšeli mnoho slov. Jen tolik vyrozuměli, že od té chvíle bude všecko jinak.

To, co dosud bylo, pod dětmi počalo se řítiti; s otcem umřel jim i domov. Byla to slova nelaskavá, která tu uslyšeli, a zdaliž jest domovem domov nelaskavý? Poslouchali jako vyplašení a chtěli utíkati na stráň.

„Ty Veníku,“ pravil Říha sedlák, „necháš nyní hezky být housle houslemi. Takový hoch už dorůstající a jenom povalovat se po stráni, — to by tak scházelo! Otec byl přílišný dobrák na tebe a když tě viděl s houslemi, myslil, bůh ví co vidí. Ale kam by to došlo s hospodářstvím, to vidět, jak jste to dotáhli. Do žní ještě budeš pást ovce, o žních s tebou zatočím na poli a po žních dostaneš do rukou oprať.“

„A ty,“ obrátila se Říhová ku Kristě, „ať mi nevyběhneš více z domu za Veníkem na stráň! Taková holka, která už může zastat mladší děvečku, aby pobíhala a hulákala v lesích! Jednou tě doma pohřešit a málo s tebou navyvádím caviků. To si pamatuj, žes k tomuto domu sotva jen přilípnuta, a že dovedeme býti bez tebe. Z tvého hulákání chalupa by nerozkvetla, a my tě nemůžeme míti proto, bychom tě ukládali do bavlnky k vůli tvému zpěvu. Bodejť! Abys tím snad se vynášela nad ostatní naše děvčata selská!“

Možná, že mnohé z těchto slov bylo pravdivé, ale nevčasná byla všecka. V tomto okamžiku byla ukrutností pro srdce žalem bez toho ještě rozměklá. Již jsem pravil, že Veník a Krista ani všemu nerozuměli, co slyšeli; jen tolik seznali, že každé slovo do nich buší nějakou ranou a každá rána že bolí.

Toho dne na večer jako náhodou sešli se Veník a Krista u dutého stromu na stráni; Krista již tam byla a Veník přišel později.

„Přišla jsem na rozloučenou,“ zaštkala Krista a vrhla se na hrobeček, jejž před třemi roky vyhrabali pro matku.

„A já se jdu loučit se strání a s houslemi,“ naříkal Veník.

„A já s tebou, Veníku,“ dokládala Krista. „Ach bože, nesmím více ani k tobě, nesmím s tebou zpívat — všecko mi vzali. Och, což jsem teprva pravým sirotkem.“ A oba plakali.

„Přijď kdy chceš, Kristo,“ s náhlou odhodlaností povídal Veník. „Však se na to podíváme! Ty nesmět zpívat! Já nesmět hrát! Ještě dnes v noci si sem odnesu housle a pověsím si je do stromu. A hrát budu, kdy se mi zachce; ty sem přijď, kdy chceš a sveď to na mne.“

„Nebudu smět,“ naříkala Krista, ačkoliv odhodlaností Veníkovou jaksi pookřívala. „Já v chalupě již nejsem ničím; nemám nikoho více — proč mne také nepochovali do hrobu?“

Připomenutím hrobu Veník zase změknul; ale za chvilku pravil: „Tady se budeme scházet, a jestli nás budou stíhat, utečeme do lesa. Však uvidíme!“

A na to šli domů jako z druhého pohřbu. Ještě téhož večera Veník sundal housle, vytrhl ze stěny i hřebík a s obojím šel na stráň; hřebík zatloukl do dutého stromu a housle pověsil na něj. Ale brzo je opět sňal a počal na ně hráti samé loučení a samé naříkání. Možná,

že to Říhovic slyšeli — a jakž by neslyšeli, když ves byla vedle stráně? — ale neříkali ničeho, když domů přišel. Však hůře bylo Kristě; ta již neměla žádnou stráň, kam by si mohla vyběhnouti, ta již neměla žádnou lhůtu, do které by ještě mohla se těšit — ta již měla jen tvrdé lože, aby na něm proplakala noci.

Místa, která jim do nedávna ještě byla jako teplým hnízdem, nyní dýchala na ně mrazem. Veník již doma neuviděl laskavého oka, neuslyšel laskavého slova. A jestli Krista až dosud byla k domu přilípnuta jako vlaštovčí hnízdo k římse, jež nikdo neshodí — teď ta římsa začala povolovat; již našli se lidé, kteří hnízdo shodili.

Jednoho dne, ještě přede žněmi, Veník sedě na stráni, počítal, jak dlouho bude stráň a dutý strom ještě na světě. Obilí zralostí již pukalo, do žní nebylo daleko.

Krista byla doma při práci, když tu selka k ní přistoupila, práci z ruky vytrhla, o zem jí mrštila a se rozkřikla: „Což nemáš rukou, nemotorná?"

Krista zůstala jako omráčena a selka pokračovala: „Mám ti to snad ještě sama zvednout se země?"

Na to Krista odpovídala: „Panímámo, já to jinak nedovedu, a když mi to nechcete ukázat, jak se to dělá, nebudu moci u vás pracovat."

„To jen buď tak hodná, a raději odejdi již dnes než zejtra. Ještě snad chtít vyhrožovat? Hned si svaž své hadry a nechť tě tu večer již nevidím."

Na to jala se Krista prositi za odpuštění, neboť cítila, že se snad překvapila. Avšak se selkou nebylo více řeči. „Ať tě už ani ve stavení neuvidím!" křičela a Krista neodvážila se více promluviti.

Sebrala své šaty, svázala je do uzlíku a s uzlíkem putovala — k Veníkovi na stráň.

„Už jdu, už je konec," pravila, když tam přišla, „už nesmím do chalupy." Pravila to s úsměvem, neboť se byla žalost její převrhla s úsměv, jenž byl i jakousi odhodlaností. A pak povídala, co se stalo.

„Kam?" zvolal Veník jako bez sebe; neboť v opravdivosti tak hrozebné ještě se mu nic nebylo posud objevilo.

„Nevím," řekla Krista; „jen vím, že se s tebou musím loučit do pravdy." A opět se bolestí pousmála, tak že Veník počal býti na rozpacích, zdali vše to jest pravdou anebo žertem.

Ale vše bylo pravdou tak dokonalou, že Veník na dlouhou chvíli ztratil mluvu. A když opět mluvu našel, bylo prvním jeho slovem: „Nepůjdeš sama, půjdu s tebou."

„Kam bys šel?" podivila a zhrozila se Krista.

„A myslíš, že tady zůstanu bez tebe? Půjdeme, budeme spolu sloužit," mluvil Veník.

Tenkrát byla by Krista padla Veníkovi okolo krku a celého zlíbala. Nikoho nemíti, a míti jenom jeho, a on ji neodpuzuje, on s ní chce podstoupiti vše, cokoliv ji potká, on svůj osud proplítá s osudem jejím — zdaž mohla se necítiti v tom okamžiku dvakrát člověkem, zdaž mohla nemíti pojednou v srdci jaro, jasno, květy a zpěv?

„Však si najdem místo, kde budeme moci zahrát si a zazpívat,“ horlil Veník, a jako na důkaz pravdy ihned sňal housle se hřebíku a počal hrát mnoho na hlas, a jako by se s všemi ptáky v lese loučil a jako by jim dával na srozuměnou, že sobě musí hledati stráň, les a dutý strom, vše to na jiném konci světa. Krista zpívala s ním, a bylo, jako by ani nebylo možná, by se tito dva lidé kdy rozešli, by tato hra a tento zpěv osamotil se každý pro sebe, když jsou tak přece jen jako jedno, že nemožná si mysliti je na dví.

„Víš co,“ pojednou zvolal Veník s takovou radostí, jako by našel poklad. „Nikam nepůjdem sloužit. Do světa půjdem, já s houslemi, ty budeš zpívat!“

Znali ten svět, co by došli za humna, a chtěli do světa! Však odtud musili jinam, a to již bylo do světa. Chtěli jít lidem sloužit; nyní budou je obveselovat houslemi a zpěvem — jest to snad horší?

Veník nyní jen myslil, jak by dostal své šaty rovněž do ranečku jako Krista, a pak že půjdou. A umluvili se, Krista že bude nocovat v dutém stromě, že bude Veníkovi hlídat housle, aby se mu snad neztratily právě teď, kdy jich bude míti třeba; on v noci že si sem přinese šaty a ráno že půjdou.

Semínko, které není více s ochranném pouzdře, snadno unese vítr; tyto děti ztratily ochranné pouzdro, daly se na vítr a vítr je unášel. Byli rychle srozumněni o plán i provedení.

Když dnes k večeru hnal Veník stádo domů, hnal je rychle, jako tenkrát, když uslyšel, že zvoní otci umíráčkem. Ale hnal je s pocitem jiným. Avšak měl příčinou jinou, Veníkovi bylo veselo. Dnes sobě přál, kdy by mohl tak něco vyvést, aby na se uvalil hněv svého strýce, Říhy sedláka, takový hněv, by z domu musil, by byl též roven Kristě. To se mu sice nepodařilo, ale záminku měl přece.

Říhová uvítala jej: „Anis se nerozloučil s tou svou nevěstou,“ pravila. „Konečně jsme se jí zbavili, té darmochlebné tulačky, toho tvého mazlíka. Už na ni nebudeme muset shánět bavlnku a dávat pozor, aby ty její měkké ruce nedostaly mozole.“

Na to řekl Veník: „Však vím, proč jste ji vyhnali. Že nás měl nebožtík otec radší než chalupu, a rádi byste se zbavili také mne, protože se vám jedná o chalupu. Ale to se vám nepovede.“

Tato slova rozlítila Říhovou, protože byla pravdiva a že viděla, kterak Veník počíná prohlížeti k jejich zámyslu. A když večer řekla sedlákovi, co Veník povídal, nastal ve stavení soudný den. Říha se sháněl po Veníkovi, aby ho naučil se selkou mluvit; a když Veníka nenašli, pravil, že mu to schová na ráno, a že to dostane k snídani.

Ale ničeho více nedostal k snídani. Veník se již byl odstěhoval s ranečkem do dutého stromu a když druhý den mu nesl Říha snídani, kdež už byl Veník s Kristou!

A doma ráno nastal poplach. O Veníkovi ani zdání, z chasy nikdo o něm nevěděl a ve vsi se Říhovi posmívali, že bude do- žní pást ovce sám.

A tak se dal Veník s Kristou do světa. Časně z rána, když první paprsky se kradly přes vrcholy dubového lesa, stál s ní na cestu připraven. Stáli u dutého stromu jako u své svatyně, jako u svého

pravého domova. Tam z chalupy odešli se srdcem lehkým; když měli odcházeti odtud, v srdci se jim přitížilo. Tu byl jejich chrám, v němž bývali anděly i zbožnými posluchači. Ten strom měl kořeny snad i v jejich srdci. A dojista i ta kvítka, která rostla po stráni, také měla půdu v jejich srdci. Nyní se jim přitížilo. A poklekli tu na ten hrobeček, do něhož tenkrát pochovali šípek, proutky a mateří doušku a z čehož si udělali Veníkovu matku.

„Veníku, ty pláčeš," pravila Krista a plakala také.

„Kristo," pravil Veník, „jestli se v tom světě rozstůněme, sem se přijdeme uzdravit."

A bylo jim za těžko, udělati první krok.

Pak ještě vzal Veník Kristu za ruku, pevně ji držel a pravil: „Kristo, jestli se mi ve světě ztratíš, sem tě přijdu hledat, pamatuj si cestu."

A bylo oběma tuze těžko, jako když jim někdo z prsou bere srdce, kus po kuse.

První krok byl tak těžký, že by jej sotva dovedli udělat dvakrát. Pak byly kroky již lehčí, a když vesnici, řeku, stráň a les ztratili z očí, bylo jim již lehko jako dvěma ptákům. Mládež přece jenom snadno se vpraví a zapomíná rychle.

Ten den putovali dlouho a prošli mnoho vesnic. Pokud se neozýval hlad, snadno se jim putovalo, ale když počal hlad upomínat, musili přemýšlet, jak se ho zbavit. Posud procházeli vesnice jen jako pro zábavu a nechtělo se jim, postaviti se u dveří a mluviti hudbou svou, že se jim chce jíst. Ale když byla skutečnost mocnější než jejich mladá mysl, jednalo se o rozhodný krok. Bylo již odpoledne, když přicházeli k vesnici nové a umdlévaly jim nohy. Sedli si u vesnice pod vrbami a Veník pravil: „Tady zkusíme štěstí a nyní si sestavíme, co budeme hrát a zpívat."

A počali sestavovat. V ten čas se ubíraly přespolní děti do této vesnice do školy; slyšíce mladé hudebníky, výrostka a děvče, které by ještě s nimi mohlo chodit do školy, pozastavili se, poslouchali a žeť byli hudebníci a posluchači stejně mladí, smluvili se rychle. Mladé obecenstvo platilo čím mohlo a Veník jim slíbil, že je doprovodí ke škole.

A doprovodil. Krista kráčela vedle něho a Veník hrál, co uměl, do skoku, do výskání, do smíchu. Za nimi klusala školní mládež a do vesnice vtrhnul průvod tak veselý, že cos podobného vesnice neviděla. Ke škole přibyl průvod tak rozmařilý, že ani škola neviděla cos podobného. Mžikem byla škola opuštěna a kolem Veníka a Kristy nahromadilo se posluchačstva, co bylo ve vsi a ve škole dětí. Tu počala Krista zpívati, Veník na housle, a děti byly jako bez sebe. Když se mezi nimi rozneslo, že jsou to sirotci, dárky jako by jim pršely. Krejcary, všelijaké snědky a mlsky, jež děti měly s sebou do školy — krejcarů měl Veník hnedle plné hrstě a jídla a pamlsků Krista plnou zástěru.

Tento šťastný počátek naplnil je odvahou i nadějí. Když děti musily již do školy, umluvily se s Veníkem a Kristou, aby sem přišli,

až bude po škole. A to byla podívaná! Mladá ta chasa přicházela ze školy s hudebníky; počínala si jako ti velcí, když se dávají domů provázeti z hospod o posvíceních a o poutích. Chodili tak od domu k domu, všude něco zahráli a zazpívali, všude je mládež doprovázela a vesnice byla jako by se do ní přistěhovali s jarem. V domácnostech teprva dostávali darů, že to div mohli pobrat.

Pak hráli také a zpívali písně smutné. Krista zpívala „Osiřelo dítě“, Veník k tomu hrál na housle, a když děti zase rodičům povídaly, že jsou to sirotci: tu z každého oka vypryskly slzy, staří, mladí plakali na hlas, zrovna jako by byl někdo zemřel, taký vedli nářek. Však jsme již viděli, kterak Veník tuto píseň zahrál při pohřbu svého otce; nyní k této hře se přidružil zpěv Kristy a ta nezůstala za Veníkem v ničem. Nebyli to kolem nich sirotci, kteří je poslouchali; ale nebylo jediného srdce nedojatého. Dětem bylo, jako by matku již ztrácely a matkám bylo, jako by ležely již v hrobě a dítko je hrabalo špendlíčkem. Až hrozný byl dojem, jaký píseň činila. Znali tu píseň, ale jaktěživi ji neslyšeli tak jako nyní. Jako by ji slyšeli poprvé, a slyšeli v ní zvuky docela nové; ani nikdo netušil, že v ní tolik pláče, že neodolá nikdo. Ve zvucích našich hudebníků oděla se ta píseň v celou velebnost, ba v majestát a člověk byl jako zdrcen.

Po té písni kdy by byli požádali hospodáře a hospodyni, aby jim byli otcem a matkou, ani na okamžik by se byli nerozmýšleli a byli by je vzali do stavení a za své. Mohli vyzvati kohokoliv, nebyli by vyzývali nadarmo.

Již se nemusili starati, co by pojedli. Hned si je brali do domů, na zejtra ten si je vyžádal, na příští den druhý a tak tu mohli na celý týden býti jako doma. Každý cítil, že to nejsou toulaví hudebníci; Veník a Krista byli jako jejich a jako na dračku.

Druhý den ráno zase doprovázeli mládež do školy, po škole doprovázeli ji domů a ve vesnici bylo, jako by tak mělo býti pořád. Jaktěživa mládež tak ráda nescházela se ke škole a jaktěživa tak vesele nechodila ze školy.

Dožádali si, že v neděli zahrajou a zazpívají v kostele; a, pane, to už dočista všichni lidé místo na oltáři měli oči na kruchtě. Když tak hrávali a zpívali druhdy doma v kostele, byli jim lidé přece již uvyklí, když si povídali „o těch dětech.“ Zde uslyšeli je poprvé a to slyšeli poprvé takto zazpívat a zahrát. V tu neděli byli by si mohli zrovna ve statcích vybírati, do kterého by chtěli na oběd; měli pro ně prostřeno všude.

Bylo to štěstí na ten čas pro ty mladé duše, že cizí lidé k nim se chovali, jako by byli v rodině a jako v domově. Byli ve svých cestách na rozhraní; možná, kdy by to bylo dopadlo jinak, že by byli zabočili a skončili v kalu a blátě, z něhož není vyváznutí. Ale takto nedostali se na toto scestí; cesta je vedla jinam.

Pověst mladých hudebníků šířila se rychle. V sousední obci také se zachtělo mládeži, aby byla provázena ze školy a do školy hudbou; pozvali si je a když Veník s Kristou odcházeli z místa, kde byli započali svou hudební pouť, mladí i staří je doprovázeli na hodný kus cesty jako by vlastní svoje dítky. Ještě na rozloučenou zahráli „Osiřelo

dítě“, a průvod tonul v slzách. Pak Veník zahrál veselý kousek a bylo loučení veselé. Zobjímali je a zvali, kdykoliv přijdou, že je přijmou s náručí otevřenou.

Tak se rozešli. V nové vesnici již čekala mládež, a Veník s Kristou jim již byli jako bratrem a sestrou.

Doprovázeli i tu do školy a ze školy, doprovázeli domů a cestou opakovalo se, co v obci první. Celá vesnice se zaradovala, a když zahráli „Osiřelo dítě“, lidé tonuli v slzách. Tato píseň měla všude moc jako kouzelnou. Lidé bývali bolestí až bez sebe a přece by byli poslouchali až do noci a déle. Dívali se Veníkovi do těch strun, zdali jest to tam vskutku, co z nich slyší. Ale nemusilo to v nich býti, ač jim bylo nejinak, než že to jde z Veníka. Kristě bylo snadněji přesvědčiti je; ta mluvila skutečnými ústy a tu snadněji uvěřiti v srdce.

V neděli odpoledne sehráli si mladé i staré na náves. Totiž na návsi Veník hrál, Krista zpívala, mládež byla hned kolem nich, za mládeží přišli staří a pak už nevím, kdo ještě zůstal doma. Tenkrát mohli zlí lidé choditi ze stavení do stavení a pobírati vše, nikdo by jim byl nebránil, protože nebylo nikoho doma, kdo by byl bránil. Ale ti zlí lidé, kteří by si byli vyšli na krádež, slyšíce Veníka a Kristu, byli by nechali braní a byli by šli a poslouchali také. Tenkrát Veník a Krista se pochlubili s celou svou zásobou písní; co jen měli v paměti a co uměli, to zahráli, i mše hráli a zpívali a lidé říkali, že tak svátečně nebylo jim ještě o žádnou neděli.

Pověst jejich rostla. Sotva tuto poněkud začínali domácnět, již je zvali ze dvou, z pěti vesnic najednou, aby také k nim přišli a je potěšili. Celý kraj povídal si o nich, a kdy by do své smrti nebyli šli jinam než do vesnic tohoto kraje, střídajíce vesnici po vesnici, do své smrti nepotřebovali se starati o chleb vezdejší.

I do města přišli, když tam bylo o trhu; a když se postavili na náměstí, lidé přestali kupovati a šli poslouchat. Prodavači až se zlobili na ně, že jim kupce zrazují; ale když je také uslyšeli, odpustili jim to a dali jim takové dary, jako ti druzí. Hůře ovšem hleděli na ně jiní zpěváci, kteří si na tržišti postavili celé boudy a na malovaném plátně ukazovali to, o čem zpívali. Neměli u sebe ani živé duše, brzy musili se odkliditi a naříkali na nepodařený trh. Ale příliš nahlas stěžovati sobě nesměli; naši dětští hudebníci tak posluchače oblomili si ku své straně, že by byli měli zastánců tolik, co měli posluchačů. Mimo to měli ve všech staré přátele: lidé, kteří je tuto o trhu poslouchali, slyšeli je z veliké části již doma u sebe a hlásili se tu k nim jako k dobrým známým, jako ku svým příbuzným.

Nemusím tedy dokládati, že se Veníkovi a Kristě vedlo dobře při tomto putování. Bývali dle toho oděni velmi slušně. Veník v tom kroji, v jakém býval pasákem, jen že bylo všecko na něm nové, padlo mu vše, jako by na něho bylo ulito a byl sám hoch jako kytka. Krista strojila se jako selské děvče, ale ve všem svátečně. Na hlavě krátký hedbávný šátek zavázaný na babku, na krku dukáty, šněrovačku na těle a krátké sukně, tak že bylo vidět pěknou nohu v bílých punčochách a nízkých střevících.

Byli jako na obrázku. Všude je měli za bratra i sestru, a vlastně byli jako bratr a sestra.

Rok jim uplynul jako den, a tři roky jako tři dni. Veník už byl osmnáct roků a Krista patnáct. Hoch jako jasan, na dívku radost se podívat. Však se dívali na ni, Veník sám se někdy do ní zahleděl jako do studánky.

Stalo se, že zase jednou přišli do města. Ale nebylo to o trhu; v městě hrálo se divadlo, z vůkolních obcí chystali se tam vesničané a mluvíce o tom divadle, vybídli také Veníka a Kristu, aby šli s nimi. Krista podívala se na Veníka a Veník šel s ní.

Cestou tenkrát skoro ani nemluvili; Krista myslila na to, jaké to bude v divadle, a Veník snad také. Hleděli v nevídaný svět a jejich oči se klopily.

Ještě nikdy nebyli v divadle. Když si tam usedli, padalo to na ně, jako centy. Viděli mnoho lidí, před sebou oponu, a za oponou snad to bude. Ta opona se pak vyhrnula a uviděli les. A tu oba si zpomenuli na ten les, který se táhl za jejich strání, zpomenuli si na dutý dub a na tu řeku, která běžela pod strání; bylo jim jako do pláče a bylo jim zase jako do radosti. Ale v tom lese za oponou to bylo jinak. Tu přicházeli lidé a hovořili, jednali spolu a našim dvěma posluchačům byl i ten les za oponou milý. Měli v něm celou pozornost. Vše vypadalo jako do pravdy, jako živé; musili se smáti a musili zase býti smutni.

Bylo po hře a tu nastal v síni ševel. Když poslouchali, slyšeli jako svoje jmena volat, a to ze všech úst. Byla to opravdu jejich jmena a než se z toho zpamatovali, cítili se dotknutými rukou, mnohými rukami a než opět se zpamatovali, byli pošinuti tam nahoru za oponu, do toho lesa a na sta hrdel volalo, aby Veník hrál a Krista zpívala.

Byli jako u vyjevení. Ani nevěděli, jak se to stalo, ale zpívali, hráli. Bylo jim, jako by stáli na své stráni, a bylo přece všecko jinak. Když dokončili, divadlo bylo jako jeden jásot, jako jedna ústa a musili hráti a zpívati znova. Bylo jim, jako by byli v pohádce. A když i to se ukončilo, viděl Veník, že kolem Kristy jest mnoho mladých pánů a že mluví s ní o divadle a o věcech, kterým sám nerozuměl, a jimž ona snad také nerozuměla. A pak zase s ní mluvili o věcech, kterým byl nerad a jež slyšeti nechtěl. Pak mu bylo tuze úzko a tu vzal Kristu za ruku a odvedl ji, i z divadla, i z města.

Pak bylo Veníkovi, jako by měl jiné oči. Krista jako by se byla stala jinou, než byla posavad. Hezčí, stokrát, tisíckrát hezčí, než jakou bývala dosud, a než jak jí to povídali v divadle. Veník myslil, že jí to musí říci, ale když hledal slova, nenašel je, a když je našel, stáhly mu hrdlo. A pak mu bylo, jako by měl jiné srdce. Vlastně tak, jako by teprv nyní se mu cosi ozývalo v prsou, a to bylo jeho srdce. Tlouklo mu hlasitěji, bylo přeplněno a když se tázal, co to v něm, musil si odpověditi, že to Krista. Chtěl jí to říci, ale srdce bušilo ještě hůře a když váhal, blednul jako stěna a musil z hluboka vážiti dech.

Ani se nepamatoval, jak dávno Krista již s ním jest sdružena. Co mu stačila paměť, byla vždy vedle něho, s ním. Ve škole, ve

chrámě, na stráni, na cestách, všude bývala s ním a nemohlo býti jináče. Nyní mu bylo, jako by ta Krista, která s ním jde, byla jinou Kristou, než ta, s kterou chodil. Nebyla více jako opuštěný sirotek, jemuž on byl bratrem. Byla nyní Kristou, dívkou, a když na to pomyslil, chvěl se.

Až do té doby mívali jedno lůžko a když se položili, byli jako dvě pískláta z jednoho hnízda. Dnes když přišli do statku, v němž noclehovali, Krista sama si lehla na lůžko, poprvé sama; Veník vyšel před stavení a plakal. Byl poprvé sám v noci a probděl celou noc.

Druhý den sotva troufal si pozvednouti ku Kristě oko. Bylo mu, jako by ona byla mnoho nad ním a jako by ji musil prositi, aby mu dovolila, by byl vedle ní. Byl smutný, a Krista když se podívala na něho, byla smutna též a klopila oči. A přece sobě ničím neublížili, nic sobě neučinili na příkoř, ani slovem se nedotkli.

Dnes housle zůstaly viseti na hřebíku a Veník byl jako zlomen. Pak chtěl ustavičně, aby se s Kristou setkával, a když se s ní setkal, chtěl, aby byl daleko odtud, jako by byl spáchal zločin. Pak se mu zdálo, že Krista stůně, chtěl se jí optati a když ji uviděl, viděl též, že je červená jako růže, že jest krásná jako jarní den; jenom rty její že chvilkou se chvějí, jako by cosi chtěly šeptnouti, ale sevřely se a nešeptly. Byla smutnější než Veník a nepromluvila ani tolik jako Veník.

Uplynul ještě nějaký den a byli si ještě cizejšími. Veník nezahrál, Krista nezazpívala, nepromluvili, nezasmáli se, nepotěšili se, a přece bylo Veníkovi, že jest šťastnější než před tím. Až jednou ráno pravil Veník: „Kristo, mně se zdá, že budu stonati.“

Krista na něho pohleděla s bázní a řekla: „Proč bysi stonal?“

„Mně se zastesklo, Kristo. Pojďme na stráň k dubovému lesu; mámli se uzdravit, tam se uzdravím, neli, tam radši zemru.“

„Proč bysi zemřel?“ řekla Krista. „Jsi tak mladý,“ dodala a bylo jí, jako by byla řekla příliš mnoho a jako by těmi slovy již byla spáchala hřích. A odvrátila se od něho a po hodné chvíli pověděla: „Když se ti zastesklo, pojďme. Už jsme tam nebyli tři léta.“

A šli. Šli tam, kde se nejprvé scházeli, kde spolu hráli a zpívali, kde byli jako dva andělé, když jim byl dutý strom svatyní, a odkud nejprvé vyšli do světa.

Cesta tato zpáteční špatně jim ubíhala. Veníkovi jako by se přitěžovalo, čím více se blížil stráni a když se jednou podíval na Kristu, řekl: „Kristo, my jdem každý jako pro sebe.“

Šli každý jako pro sebe, každý jako ve svých vlastních myšlenkách.

Na to Krista vzala ho za ruku a ruce jejich byly jako oheň, a byly vlhké. S řečí a s chůzí to šlo ještě tíže. Ústa měli jako vyprahlá, krok jejich se chvěl a na to se zase pustili a zase šli každý pro sebe.

Když byli cestou unaveni, sedli si pod vrbami u potůčku, který tekl k řece aby si odpočinuli. Nohy si odpočívaly, ale v duši bylo jim, jako by se trmáceli dále. V blízkém lese zakukala kukačka, Krista se podívala na Veníka, pak dala se do pláče, hlavu položila Veníkovi na prsa a štkala hlasitě. Veník hladil jí vlasy, hladil ji po tváři, stíral jí slzy a byl jako zmatený. Na to Krista více neplakala; vstala, šla k potůčku, natrhala tam rybí očka a vpletla si je do vlasů.

A tu když ji uviděl Veník, zdálo se mu, že by se mohl pro ni zbláznit — tak se mu líbila.

Pak se zvedli, šli dále a hovořili. Veníkovi bylo, že ta dosavadní tíže s něho spadla, slova že se z pout rozvázala a že může volně dýchati. Jenže to, co říci chtěl, přece vlastně nepovídal, a to ho přece zase jen popletlo, že mu slova uvázla na novo. Ale bylo jim celkem volněji. Již nemohli říci, že jdou každý jako pro sebe. Již bylo, jako by se vedli.

Když pak zase usedli, aby si poodpočinuli, nevrhnula se Krista více s pláčem na prsa Veníkovi; ale Veník přece vzal jí hlavu do ruky, přece ji položil na svá prsa, hladil jí vlasy, tváře, stíral jí oči, ačkoliv tyto více nebyly vlhky.

Bylo k večeru, když se přiblížili k stráni. Slunce zůstavilo po sobě již jen červánky, den zůstavil po sobě již jen stín; nastupoval večer a s ním vůně a ptačí zpěv.

Když přišli na stráň a uviděli dutý strom na pokraji lesa, Veníkovi bylo jako dítěti a když si sednul u jeho prahu a Krista vedle něho, řekl: „Kristo, už nestůňu.“

A tu se Veníkovi zdálo, že jaktěživ neměl tak plná prsa, jako právě nyní, a že jaktěživ necítil to, co nyní. Kdy by měl o tom mluvit, nedovedl by to, ale když se podíval na Kristu, myslil, že to všecko promluvil. Bylo mu jako do pláče, ale více do radosti. Řeka a vesnice pod ním již braly na sebe závoj; ta kukačka, která jim zakukala dnes u potůčku pod vrbami, jako by je byla doprovodila až sem: kukala tu z lesa.

A bylo jim, jako by včera odešli odtud. Vesnice, řeka, pole, les, dutý strom, vše bylo stejné, v dutém stromě i hřebík vězel, kam sobě Veník věšel housle. Jen když se na Kristu podíval, bylo mu vše jako jiné. A díval se na ni mnoho, a bylo tedy vše mnoho jiné. Oko Kristino bylo navlhlé a žhoucí a když se jí dotknul ruky, byla opět samý oheň.

Když vyšel měsíc, řekla Krista Veníkovi, že na něho nezapomene nikdy a Veník na to pověděl: „Proč pak bysí se loučila?“

Ale na to Krista zase položila svou hlavu jemu na prsa a plakala a štkala, jako by se loučila. A líbala ho v tváře, v oči, na čelo, v ústa; bylo to poprvé, co ho líbala.

Pak řekl Veník: „Kristo, buď mojí.“

Na to Krista ještě více ho tiskla k sobě, pak ale náhle se zvedla a odběhla do lesa. Veník seděl dlouhou chvíli sám a bylo mu, jako by byl viděl letěti kolem sebe štěstí a jako by je právě byl zachytil. Držel je v ruce, díval se na ně a nevěděl co s ním. Na to volal: „Kristo! Kristo!“ A když Krista se neozývala, šel též do lesa, nahrabal rukama mech a listí, v náručí je odnesl ke stromu a v dutině jeho ustlal lůžko. Pak seděl na prahu a byl jako na stráži.

Kristy tu nebylo, ale Veníkovi bylo, jako by tu přece byla a jako by ji viděl každým pohledem, a každým pohledem krásnější. Pak tu byla, stála za ním jako stín, ani sebou nepohnula, hlavu měla sklopenou, ruce svislé.

„Kristo, už jsem ti upravil lůžko tu ve stromě,“ řekl Veník a hlas

se mu chvěl, že nebyl s to, aby řekl něco více. Krista bez slova šla a ve stromě lehla sobě na listí a mech. Veník popošel několik kroků k lesu a u lesa ulehl sobě.

Ale nespal. Bylo mu, jako by se musil přesvědčiti, zdali Krista spí; vstal, šel po tichu ke stromu, díval se chvíli a v tom Krista pozvedla hlavu. Veník jako s nožem v srdci couval na své dřívější místo a ulehl sobě znova.

Pak usnul a po celý sen zaměstnával se s Kristou. A bylo mu, jako by kladla svou hlavu jemu na ruku; bylo mu, jako by se zbudil a jako by při tom otvíral víčka na nejšťastnější chvíli svého života. Bylo mu, že jest úplně šťasten, že mu nic více neschází a v tomto štěstí zase usnul. A opět jako by viděl na její tváři horoucnost a oheň, a přes oheň a přes tuto horoucnost prostírala se dívčí cudnost, že neměla ni pohledu, ni slov. Snil tak živě, že mu bylo, jako by to ani nemohl býti sen. I když se ráno probudil, nevěděl, mnoholi se liší skutečnost ode snu; dnešní noc mu byla i skutečností i snem. A bál se, aby byla skutečností, a bál se ještě více, aby byla snem.

Krista se ještě neprobudila, ještě nevstala. Šel ji zbudit a šel ke stromu se vstávajícími paprsky slunečními, které rovněž zamířily si do dutiny. A když tam s nimi přišel, nejprvé kradmo a pak zřejmě se podíval . . . bylo lůžko prázdno, Kristy na něm nebylo. . . . .

Veníkovi bylo, jako by teprva nyní potácel se ve snění, jako by teprva nyní se byl uložil. Díval se opět a opět do stromu, díval se opět a opět kolem sebe, bral si hlavu do rukou, pamatoval se, ale nesnil. Bděl. Protřásl mech a listí, jako by Krista mohla býti pod ním, ale nebyla tam.

A Veníkovi bylo pojednou, jako by celé nebe se sřítilo jemu u nohou, jako by s nebe padaly hvězdy a jako by již musil nastati poslední den. Zsinal jako na smrt, jako by honem se chtěl položiti do hrobu, aby také mohl vstáti z mrtvých, a oči mu podběhly krví, že vypadaly jako krvavé slunce.

A pak si vjel prstmi do vlasů a běžel po stráni kolem lesa a volal: „Kristo! Kristo!“ Ale nebylo odpovědi. Pak vběhl do lesa, probíhal les kříž na kříž a volal: „Kristo! Kristo!“ Ale nebylo odpovědi nikde.

Pak bylo Veníkovi, jako by již několik dní běhal tím lesem, jako by byl sestárnul, jako by nemohl mluvit, jako by se byl unavil a nemohl udělati krok. Na to dovrávoral k dutému stromu a odpočíval si unaven a byl němý. Čekal.

Čekal, že Krista přijde, že se navrátí. Ale i kdy by se navrátila, zdálo se mu, že svět už přece není světem, nebe přece že už není nebem, když slunce z něho již jednou sestoupilo, když se z něho ztratilo! A Krista se nenavrátila.

Veník čekal den a noc, čekal druhý den a druhou noc. V noci spal na tom lůžku z listí a mechu, z něhož mu zmizela Krista. Teprva cítil, že jest sám a dutina stromu ozývala se jeho vzdechy.

A opět si vyšel jako lovec do lesa a jako na lov a volal: „Kristo! Kristo!“ Ale byl lovcem nešťastným. A tu mu bylo, jako by po jedné straně byl od čehosi odťat, a jako by po té straně krvácel.

Od Kristy byl odťat, ona jej opustila, o on byl teprv nyní sirotkem. (Dokončení.)

Juliusz Słowacki a jeho doba.

Od *Antala Staška.*

(Dokončení.)

Mezi dalšími ženevskými pracemi Słowackého jest tragedie „*Balladyna*“ bez odporu nejlepší dílo jeho. Sama základní myšlenka jest v ní nová, zcela původní. Počal Słowacki totiž přemýšleti nad tím, zdali by nepřišel k novému a originelnímu dramatu polskému tou samou cestou, jakou šli staří dramatikové řečtí, Aischylos, Sophokles a Euripides. Látka dramatův řeckých vzata jest s malými výminkami z časův heroických, báječných. Tak jako u Řekův žily heroické jich postavy, kolem kterých skupili všechnu krásu básnického svého názoru světa, v písních národních pod jmenem Homerovým v jedno sebraných, a teprvé odtud přišli do tragedií — podobně Słowacki vzal svou Balladynu z písně národní a látku k ní z časův báječných. Byla to v polském lidu rozšířená, co do obsahu svého i u nás známá prostá píseň o dvou dcerách chudé selské vdovy, do nichž obou zamiloval se stejnou měrou jeden velký pán, a chtěje jednu z nich vzíti za ženu a rozhodnouti náhodou jich a svůj osud, poslal je na maliny; ta která přinese dříve plný džbán, státi se má jeho chotí. Prostá pověsť ta byla již prvé Al. Chodźkem i samým Mickiewiczem v baladách zpracována. Malé to klubko Słowacki rozvinul v osnovu tragického děje; naivnímu vypravování lidu dal za základ věčné pravdy lidského srdce a položil tam celý svůj názor světa o běhu lidského života a jeho osudech. Názor ten nebyl jednostranný, ale velmi obsáhlý. Nevysvětloval osud lidský z jediné příčiny, ale považoval jej za součin různých sil i směrův. Mezi těmi pružinami, jež tlačí nás ve světovém víru ku předu, položil hlavně: vlastní rozmysl, vypočtení, vědomě vytknutý účel; vedle toho slepou náhodu, jež od nás nijak nezávisí, ale my od ní; pak jakousi vnitřní sílu, jež nepodlehá ani vůli ani vládě rozumu, ani rozmyslu, jakousi vyšší mocnost v nás, jež slepě a neuvědoměle v nás pracuje a jest živlem démonickým buď v nás aneb v lidech vedle nás; a konečně železný zákon příčin a následkův, obyčejně logikou činův zvaný, že totiž staneli se jedno, musí se státi i druhé, a nezávisí od nás zameziti druhé. Vedle toho připouští Słowacki i deum ex machina, ovšem pouze v tom spůsobu, že jakýsi velkolepý úkaz přírodní (blesk z černé chmury zabijí královnu) pomáhá ději, ale tak, že z toho viděti vůli boží, a to ne pouze dle pověrčivého výkladu lidu, leč i dle intence samého básníka.

Děj vede nás do pravěkých dob naroda polského za panování Popelův. Poslední z nich, jmena svého čtvrtý, dostal se k vládě zločinem, svrhnuv svého bratra s trůnu i zavraždiv ukrutně dítky jeho. Minulo dvacet let. Dřívější panovník, ode všech zapomenutý, tráví život

svůj co poustevník uprostřed hlubokého lesa; okolní lid jej v potřebách svých navštěvuje. Zatím se na národ valí veliké pohromy; Popel IV. panuje ukrutně, země tone v samém neštěstí. Vyhnanému knížeti podařilo se unesti s sebou starou zlatou korunu, jež měla zázračnou moc, bylať to požehnaná koruna samého praotce Lecha. Však nepouze hlad, mor, kobylky pustošily nešťastnou zemi; i národ stával se čím dále tím horší. Na počátku stojí před námi Kirkor, maldý, udatný rytíř, majitel opevněného zámku a rozsáhlých krajin. Hodlá se oženiti, a hledá dívku

„Białą, jak w ręku anielskiego stróża
Kwiat lilijowy; niech jéj słowik śpiewny
Zazdrości głosu, a synogarlica
Wiernością zrówna. Gdzie taka dziewica?"

Přišel k poustevníkovi, o jehož moudrosti dávno slýchal; společnou radou ustanovují se na tom, že Kirkor hledati má nevěstu nikoliv v palácích ale v chatách veských. Praví mu stařec:

Do biednéj chaty synu idź na pewno!
Niechaj ci pierwsza jaskołka pokaże,
Pod jaką belką gniazdo ulepiła.
Gdzie o kienkami błysną dziewic twarze,
A dach słomiany —
Tam żona karna, miła, niewinna.

Kirkor jede za vlaštovičkou, na jednom můstku se mu však pod večer zláme povoz. Hledá nocleh v blízké vesnici, a zajde náhodou do chaty, kde bydlí vdova s dvěma dcerami, Balladynou i Alinou. On zamiluje se do obou, že pak jen jednu za ženu vzíti může, neví sobě rady; ale vdova praví:

„Oto niech rankiem idą w las dziewczyny!
A każda weźmie dzbanek z czarnéj gliny,
I niechaj malin szukają po lesie,
A która pierwsza dzban pełny przyniesie
Świeżych malinek — tę weźmiesz za żonę."

Kirkor přijímá návrh ten, a tím končí se první jednání, na něž se hlavně hodí to, co Słowacki sám v předmluvě o Balladyně praví, že „vychází na svět s ariostovským úsměchem na rtech, rouhajíc se pořádku a skladu, s jakým se všechno obyčejně na světě děje." — Vše stává se náhodou, ovšem když vlastní rozmysl byl se jí už podrobil. *Ironii náhody* chtěl nám básník představiti; aby pak dovršil záměr svůj, vytvořil vedle světa skutečného již v prvním jednání svět mocí čarovných, svět báchorkový; osoby tohoto: Goplana (královna jezera Gopla, v jehož okolí se vše děje), Chochlik a Skierka mají jaksi nitky toho v rukou, co lidé zovou náhodou. I v tom přispůsobil se básník názoru lidu. Vše, co Goplana činí a co se s ní děje, jest pouhou náhodou. Nadzemská bytost, uvitá z červánkův a vůně, lehká jako obláček plynoucí po obloze, naskrze dobrá, mocná, mající celý svět k svým rozkazům — ta zamiluje se do sprostého, prosaického a přihlouplého pijáka *Grabka*. Hned v prvním jednání po výstupu Kirkora s poustevníkem vidíme ji s prvním jarním vánkem vynořující se z hlubin jezerních, kde strávila zimu. Nesní o ničem jiném, než

o kráse lidské a hlavně jednoho člověka, jenž se byl v zimě v jezeře topil, avšak se zachránil. Nezná ho ještě, ale nevýslovně touží po lidské lásce — první, jejž potká, stane se jí milencem. Byl na témž místě mladý pastýř *Filon*, žijící od samých nářků, tužeb a slzí, jenž bloudící po světě, hledá dívku vysněných vlastností a nemůže ji nalezti ani v palácích ani v chatách. Jenom obláčky a blankyt neb čeřící se vlnky na jezeře poroditi by mohly proň milenku:

Nieraz poglądałem
Na białe płótna, tą k jasną zielenią
Słońcu podane, rojąc serca szałem,
Że z bieli płócień, jako z morskiej piany
Alabastrowa miłóści bogini
Wyjdzie na słońce.

A skutečně vychází z vod goplanských postava, jakou si byl vysnil. Goplana a Filon jsou pro sebe jako stvořeni, jsou si na blízku — ale nenaleznou se! Jediná minuta zkazila vše; Filon odchází, Goplana vystupuje a potkává hrubého pacholka Grabka, šeptá mu o malinách, jahodách, o luzích, hájích; vypravuje mu:

Będziemy błądzili
Kiedy księżyc przyświeca; kiedy słowik kwili,
Nad falą szklistych jezior, pod wielkim modrzewiem,
Będziemy razem marzyć przy księżycu . . .

a Grabek to vše od sebe hrubě odmítá, chválí si krčmu, kořalku a selské dívčiny při kosení sena. . . . Jest ve výstupech těch mnoho živlu humoristického.

Grabek se zdráhá přijíti večer ke Goplaně, poněvadž naň čekati bude Balladyna, s níž má známost. Královna jezerní vidí, že si jináče nepomůže, leč když tuto dívku odstraní, aniž by jí chtěla ublížiti. Kirkor, hledající nevěstu, jest jí vítaný; posílá služebníka svého Skierku, aby rytíře zavedl k Balladyně; ten na mostě neviditelně láme povoz a šelestem nadpovětrné, sladké hudby vede Kirkora do chaty vdoviny. Nevěda však, do které z nich má se rytíř zamilovati, vylévá milostné půvaby na obě sestry. Myšlenku, aby maliny mezi oběma rozhodly, našeptá matce taktéž Skierka.

Takto spojil básník svět skutečný se světem vymyšleným, a tento zastupuje u lidí to, co nazývají náhodou. Jest ona jako první silou, která dává pohyb dalšímu ději, prvé než naň působí i činitelové jiní. — Mimovolně připomínáme si při tom Shakespearův „Sen noci Svatojanské“; i jest v myšlence obou něco podobnosti, ale s tím rozdílem, že v Shakespearově kuse vliv světa fantastického jest jediným faktorem na osudy lidí, kdežto u Słowackého jest pouhým momentanním popudem, aniž v dalším vývoji děje zaujímá hlavní místo.

V druhém jednání představuje nám básník Balladynu. Jest to povaha temná, plna démonismu, při tom nepoměrně vyšší a silnější než ti, kdož jsou kolem ní. Prostičká matka, ač obě dcery stejně miluje, přece v této své starší tuší jakéhosi zlého ducha, a dává ve všem přednost Alině, pravíc o ní:

Wszak ona piérwsza w kościele i wszędzie
Piérwsza — z organem piosenkę zaczyna . . . .

Balladyna upadá v pokušení. Vidíť vábivé štěstí, bohatství a vysoké postavení — a vše to může míti sama, odstraníli sestru. Démonismus nad její lepší stránkou vítězí, ona při sbírání malin zabije sestru. Pohnutkou k tomu není láska, ani obyčejné bažení po bohatství a vysokém postavení, leč hlubší vášeň síly nadobyčejné: hrdost a závist.

Následkem zločinu svého stává se manželkou Kirkorovou; zapálivši svou chatu, aby po ní nebylo ani památky, odjíždí v zámek s mladým rytířem. Umínila si, že na vše zapomene i bude žíti, jako by se nebylo nic stalo. Avšak to už nezávisí na její vůli, jiné mocnosti vtírají se v její osud: železná to logika činův. Nejprvé ji hryze svědomí:

„Rankiem głos sumienia nudzi —
Nad wieczorem dręczy i przeraża,
A nocą ze snu okropnego budzi...
O! gdyby nie to!“....

Obrazotvornost lidu ráda všemu, co děje se u vnitru člověka, dává zevnější výraz. Na čele Balladyny zůstala od oné chvíle, kde sestru svou v lese zavraždila, krvavá skvrna, kterou nižádným způsobem nemůže smýti. Chtíc to ukryti obvázala čelo černou stužkou i předstírá Kirkorovi, že tak učinila za příčinou nějakého slibu. Manžel však žádá, aby stužku tu ihned sňala, jakmile on se vrátí z výpravy, jejíž účel před ní tají. Svědomí však nedává jí pokoje, ona má jej v podezření, že hledati jde sestru Alinu, jejíž mrtvé tělo zůstalo v lese; k tomu ke všemu slyší neustálý nářek staré matky, kterou, ač za ni se stydí a zle s ní nakládá, vzala s sebou do zámku. Nemá dosti síly sama v sobě, potřebuje zevnější pomoci, a nalézá ji v podobné sobě povaze, ač podlejší a nižší, v přivandrovalém Němci *Kostrynovi*, vůdci zámkové stráže. Ledva že se potkali, poznali se:

Jak się ja prędko poznałam spojrzeniem
Z tym cudzoziemcem. — Ja mu nic newinna —
Szukałam okiem przerażonem v tłumie
Kogoś. — Wierzyłam, że tu być powinna
Bratnia mi dusza — dusza moja — z moją. —
Zacząć — jak? spojrzeć — jeśli zrozumie —
Przemówić! — Dziwnie, że się ludzie boją
Ludzi — jak Boga i więcej niż Boga. —
Będę odważna z ludźmi. —

Před ním nemusí tajiti svůj rod, ba ani zločin, jehož se dopustila; v jeho očích vidí celou jeho minulost, našla svého muže. Ze sblížení se obou nemůže nic jiného vzniknout, než zráda proti manželi, zráda proti pánu, zlé nakládání se starou vdovou, již zavírají do věže a ukrutné povraždění oněch, kteří v prostotě své přišli ze vsi, navštíviti dobrou svoji známou. Ale všecky tyto prostředky, aby zakryt byl původní zločin, nijak nepostačují — svědomí a krvavá skvrna nedají se odstraniti. Snad povědomý poustevník, znaje sílu bylin a léky pro každou ránu, poskytne radu proti krvavé skvrně. I běží k němu, an přebývá blízko místa, kde spáchala vraždu. Poustevník o vraždě té ví, neboť nalezl mrtvé tělo Alinino vedle malin; a když Balladyna mu předstírá, že skvrna na čele pochází od červené maliny, uhaduje vše

a bez obalu praví: „Ty jsi zabila sestru!“ Až dosud bála se Balladyna, že ji snad muž neb matka mají v podezření vraždy; nyní však ví o člověku, který Kirkora i její vinu zná. To působí v duši její veliký obrat; nelze jí se vrátiti z dráhy nastoupené, musí kráčeti dále, chceli se zachrániti. Kostryn má býti jejím nástrojem, však on nechce, naopak stává ona se nástrojem jeho, když se byl tajemství jejího (poslouchaje tajně u poustevníka) dověděl. — Přijíždí od Kirkora honec Gralon s dary pro paní. Kostryn to umí tak navleknouti, že Balladyna myslí, jako by Gralon věděl o jejím tajemství. „Toho člověka nutno zabiti,“ volá on, a ona posvědčuje. Němec jej zabijí před jejíma očima, a když ona následkův toho se leká, praví k ní: „Já beru na sebe polovici tvého strachu, tajemství, zoufalství.“ Tím končí se jednání třetí.

Po takovém obratu musí zahynouti buď ona, buď Kirkor. — Až dosud tvoří celý děj organický celek; jedno plyne z druhého. Zločiny hlavní osoby v nás sice vzbuzují cit odporný, nicméně celkovitý dojem jest tragický, poněvadž v celém ději vidíme přirozenou nutnost příčin a následkův, pravdy psychologické, pravdy života. — Avšak počátkem jednání čtvrtého jest přirozený postup ten poněkud přerušen.

Chochlik a Skierka, majíce od Goplany rozkaz, aby bavili jejího napilého milence, ukradnou poustevníku jeho zlatou korunu královskou, a zdobí jí Grabka, jenž po královsku od milenky své vystrojen, na cesty se vydává i přichází nepoznán na zámek Balladyny. Ta připravivši k jeho poctě veliké hody zabijí jej v noci spitého a Kostryn ukradne mu korunu, tu pravou korunu Lecha, jejíž vlastnictví dává majiteli právo k polskému trůnu. Nový zločin ten ze strany rekyně postrádá náležitého odůvodnění, a jest tím hnusnější, poněvadž vykonán jest dobrovolně, bez nutnosti, nikoliv v záchvatu vášně, nebrž s rozmyslem; a zůmyslná vražda jest vždy ošklivá. Balladyna ztrácí od té chvíle všechnu naši soustrast, i přejeme jí to, co každému obyčejnému zločinci. Sama přítomnost Grabka na zámku Kirkorovu nemá žádné příčiny. Pochopujeme ano chválíme, že básník učinil právě Grabka majitelem koruny. Tolik milého rozmaru, tolik božského humoru jest v tom, tak ladně představena ironie náhody, té věčné kutilky i škůdce záměrův lidských, že neznáme rozmarnějšího výstupu a spolu krásnější, ale i ostřejší satiry nad scénu, v které vystupuje Grabek se svými ministry Skierkou a Chochlikem v královských ozdobách. Hloupí lidé mají štěstí, praví přísloví, a Grabek jest to, co v našich báchorkách Honza — král, jenž stal se králem pomocí rozličných čarodějníkův a čarodějnic — postava to naskrze národní, slovanská. Nevím, zda Słowacki Grabka čerpal z vypravování lidu čili nic, ale jisto jest, že postava ta se mu povedla, i jest zcela naše. Ale přítomnost Grabkovu na zámku Kirkorově nepochopujeme. Mimo to nám připomíná přes příliš lady Macbethovou, ač ostatně jsou to dvě povahy od sebe zcela rozdílné, a scenická podobnost jest snad pouze nahodilou.

Počátkem pátého jednání počíná Balladyna kupit zločin na zločin. Zdá se, že básníku nyní o to ani více nešlo, aby v posluchačích zachoval jakousi soustrast se svou rekyní, leč že bylo jediným jeho záměrem, aby vylíčil nám černou duši ženy s ohromnou vášní a úchvatnou silou,

pravého ďábla v ženské podobě. Poustevník hyne rozkazem jejím, poněvadž ví o vraždě a koruně. Zbývá jí ještě Kirkor. Bylť učinil výpravu, kterou před ní tajil, za tou příčinou, aby svrhl s trůnu samozvance Popela IV. s nepravou korunou, i dosadil naň předešlého panovníka, nyní poustevníka, jenž se mu byl svěřil. Výprava Kirkorova se úplně zdařila, poustevník však zabit, a koruna ztracena. Nechtě sám býti králem, ač lid tomu chce, hrozí každému smrtí, kdo by s pravou korunou o trůn se hlásil . . Lid sám vyvoliti si má krále.

Proti vojům Kirkorovým táhne penězi najaté vojsko Kostryna a Balladyny, kteří mají v rukou svých korunu pravou. Svádí se bitva, v níž Kirkor padne, nedověděv se, proti komu válčil, i umírá pln lásky a touhy po mladé své ženě. — Ještě uprostřed bitvy přemítá Balladyna o Kostrynovi:

> Jeżeli zwycięży,
> Jak mu nagrodzę? W ziemi całéj łonie
> Nie znajdę kruszcu na galanie gardła
> Temu Niemcowi! . . .

Nemůže dále potřebovati člověka, jenž nyní už jediný na světě ví o její minulosti — neboť stará matka, národem podlého Němce ze zámku za tou příčinou vyhnaná, aby nezradila nízký rod dcery, snad někde zemřela, neb toulá se v dalekých krajích. — Balladyna otravuje tudíž Kostryna, a po činu tom volá radostně: „Pochována již minulost má v hrobě — já, samojediná jsem paní minulosti své!“ Stává se královnou, a záměry její jsou nyní ty nejlepší. To nás s ní částečně smiřuje; vidíme v ní vrozenou vysokost duše, která nešťastnou, tragickou vášní dala se unesti na hrozné dráhy. Davši co královna rozkaz všeobecného odpuštění, prokazuje dobrodiní chudině, nikoliv však z jakési slabosti, ale z vyššího popudu:

> Ja o sławę
> Nie dbam, a wyższa teraz nad sąd ludu
> Będę, czem dawno byłabym, zrodzona
> Pod inną gwiazdą.

Majíc na paměti mrtvolu Kirkorovu vyznává, že jest vdovou po něm, dává jej s velikou ctí pochovati, a pravíc:

> „Co miała wyznać wyznała królowa,
> A resztę powie księdzu na spowiedzi —“

zasedá k prvnímu soudu.

Čím jest však lidský úmysl a záměr naproti valící se lavině tak hrozné minulosti? Lavinu tu nelze zastaviti ničím, až sama v údolí se roztříští. — Přichází před královnu co nejvyššího soudce lékař, i udává zločin spáchaný na Kostrynovi. „Zločinec neznámý, odložme tu záležitost, aby měl čas k pokání,“ odpovídá Balladyna. Poučena kancléřem, že i nad nepřítomným vyřknouti třeba ortel, odsuzuje se dle platného zákona k smrti. — Přichází Filon, a nesa s sebou džbánek malin i nůž, žaluje na neznámého vraha Aliny. Podruhé odsuzuje královna samu sebe k smrti. — Přichází konečně vlastní slepá její matka, neznajíc dcery své; domýšlí se, že Alina od ní utekla tak, jak

jí to byla namluvila Balladyna; přichází žalovat na děti; vypravuje nejprvé o nevěrnosti mladší a pak o ukrutnosti starší dcery, dle jmena nejmenujíc jich ani rytíře, který pojal její dceru za manželku. — Vypravování to jest mistrné, jako vůbec celá postava matky vdovy znamenitě jest provedena. Jest to ta naše povídavá, i v největším zármutku a neštěstí hovořivá, ale vždy dobrá, nade vše jemná babička ze vsi, plná lásky a dětinnosti. Tam kde uchopil se Słowacki národních typův, vane z nich duch ne pouze polský, leč vůbec slovanský. — Uslyševši ta dobrá matka o tak přívětivé královně, přišla ani ne tak žalovat, jako spíše sobě postěžovat. Nežádá spravedlnosti nad dcerami svými, leč milosrdenství nad sebou. Ale kancléř uchytil se jejího vypravování a předčítá zákon, že taková dcera vinna jest smrtí, a žádá, by jmenovala ukrutnou dceru svou i muže jejího. Vdova nechce, prosí, by ji pustili; zločin však již vyzrazen, společnost jej musí trestati z povinnosti, matka zdráhâli se vydati svědectví dle zákonův jako každý jiný svědek, nechceli svědčiti, musí do mučírny. Mučená nezradí jmena, ale mrtva klesá. Královna nechce vynesti výrok; kancléř jí opět předčítá zákon, ona po třetí odsuzuje samu sebe k smrti, a — udeřena náhlým hromem vypouští ducha.

Jaký byl úmysl Słowackého, když napsal Balladynu, poznati lze z předmluvy, kdež mezi jinými praví k spisovateli Irydiona: „Sdělím ti, že Balladyna jest pouze episodou jedné veliké básně, na způsob Aristotelových, a že skládati se má z šesti tragedií." Záměr ten básník náš neuskutečnil, alespoň ne na cele, neboť mimo tragedii „Lilla Weneda" nenapsal nic podobného, nechcemeli v to vpočísti „Krále Ducha", který ovšem není žádným dramatem. —

Z prací jeho ženevských neméně vyniká roztomilá selanka „*W Szwajcarji*". Napsav ji, zbavil se trapného pocitu lásky asi podobným spůsobem, jako Goethe svého „světobolu" napsav „Werthera". Děj celé básně jest prostičký. Vidíme ve Švýcarsku dva milence, jižto přísahali sobě věčnou lásku a ježto pak zlý, závistný osud od sebe odtrhl. Jaká toho byla příčina, to zastřeno jest jakousi tajeplnou rouškou; není to vlastně nic jiného, než co skutečně se bylo básníku našemu se slečnou Marií W. přihodilo, ač neznámá jest nám příčina jich rozchodu. — Ačkoliv předmět sám netoliko není nový, ale jest otřepaný, dovedlo mistrné péro Słowackého vykouzliti z něho jednotlivé události a situace nové, krásné, vynikající půvabem a čarovným leskem barev duhových. Celému vypravování dodává tolik kouzla okolnost ta, že děj sám odbývá se ve Švýcarsku, v přírodě plné kouzelných lepostí, a že básník do něho vlil vlastní city své, elegické, smutné, roztoužené. Jest zajímavo porovnati v ohledu tom Mickiewicze se Słowackým. Onen podobným spůsobem líče Gustava v první části „Dziadów", vylíčil tím vlastní city své. Jaká různost v povahách! Nedá se upříti, že Adam měl více energie, síly, že zvuky nešťastného citu jeho byly jako by výbuchy sopky, kdežto u Julia jest vše více elegické, ideální, nadpozemské, ovšem ne méně krásné. Porovnávajíce jmenované plody obou věštcův, poznáváme teprvé pravdivost slov Krasińského, jež o nich obou pověděl a jež jsme na počátku uvedli.

Doba ženevská byla vrcholem jeho činnosti a duševního jeho rozvoje. Ne snad, že by byl napotom klesal a psal věci méně krásné: však v Ženevě ustálil se jeho názor světový, tam ustálil se i jeho spisovatelský směr a ráz. Vše, co napsal potom, psáno jest mimo „Beniowského" a „Ojce Zadżumionych" v tom směru a názoru. — Ceníme li velikého básníka nikoliv podle toho, mnoholi formelně krásných věcí napsal, ale podle toho, zdali dovedl vytvořiti sobě svůj samostatný, původní názor světa, zdali dovedl raziti si novou, neodvislou dráhu, hoditi v svět, v národ svůj několik velikých, nových ideí, jež stanou se majetkem všech — byť i ne hned — a jež prosáknou krev, nervy jeho; zdali dovedl postaviti a z obraznosti své vykouzliti několik nových pravzorův a povah a vydobýti z toho věčně starého a přec věčně nového víru světového pravdy a vtěliti je v postavy dosud zde nebývalé: pak byl Słowacki velikým básníkem v plné míře a byl jím hlavně v Ženevě. Jen genius dovede tvořiti podle pravidel svých — což divu, že často prohřeší se proti platným, z předchůdcův abstrahovaným pravidlům? To, co dnes jest proti pravidlu, bude zejtra samo pravidlem. A Słowacki byl genius tvůrčí! —

Jsa v Ženevě, dostal ještě v letě r. 1835 z domova zprávu, že strýc jeho Teofil Januszewski s rodinou odjel do Vlach. Nemohl odolati tonze, aby spatřil jednak onu zemi klasických krás, jednak příbuzenstvo své, jež přinášelo mu zprávy od milované matky. Opustiv tedy Ženevu a dům paní Pattegové, odjel na konci února r. 1836 do Říma, kde se strýcem svým tři měsíce společně žil. Na konci května 1836 psal matce: „Nemohu ani popsati, jak divně povětří to vlašské působí na smysly mé. Mám tisíc tužeb, tisíc vzletův k nebesům; přeji si, abych byl tu strávil minulost svou." — Řím sám a společenské poměry v něm neučinily naň příliš příznivý dojem, však že seznámil se tam se Zygmuntem Krasińskim, to činilo mu město to nad míru milým. Jsouce v stejném stáří a duchem příbuzni v okamžiku sobě porozuměli, a od té doby žili po dlouhá léta v přátelství nejupřímnějším a nejněžnějším. Krasiński byl tenkráte v širších kruzích ještě málo znám; byl před tím vydal pouze básně „Agay Han" a „Nieboska Komedja", jichž mimo jeho přátele dosud nikdo neznal. „Irydion" nalézał se právě v tisku.

Zajímavo jest, co psal Juliusz matce své o novém svém příteli: „Jest velmi podoben k Ludvíkovi, dávnému příteli mému z dětských ještě let. Chodívali jsme společně na procházky a nejčastěji trávili jsme večery ve ville Mills (nynější zahradě kláštera Salesianek). Jest to zahrada plná růží a cypřiší, jež vsazeny jsou na zbořeninách dávného paláce císařův římských. Při světle měsíce, když květy vydávaly čarovnou vůni, když obklopující nás zříceniny braly na sebe postavy duchův, a daleký Řím tonul v siné mlze, rozmýšlel jsem s divnou touhou o minulosti. Často jsem si na Tebe vzpomínal po tichu i nahlas — poví Ti to někdy Zygmunt, přítel můj a společník při vycházkách těch, on snad uvidí vlast a Tebe. Všecky své práce předčítal jsem strýcovi a jeho rodině, ale nelíbily se jim, i vždy mně říkali, že tomu šlechta nebude rozuměti. Mladí známí moji soudí ovšem jinak . . . . ."

Na počátku června r. 1836 rozloučil se Juliusz se Zygmuntem, a odjel ve společnosti příbuzných svých do Neapole, „kde obyčejně s balkonu hleděl na blankytové moře, na Vesuv, na město, jež v polokruhu se před ním rozprostíralo, a celé večery při vyhlídce té prosnil.“ — Velkolepý dojem učinila naň vyhlídka s Vesuva, malicherný a komický procházka v Herculanum a Pompeji. Neapol jej brzy znudila spolu i se strýcem a rodinou jeho, odjel tedy do blízkého Sorrenta, kdež přes celé léto žil jako poustevník. Tu náhle připadlo mu provesti starý záměr svůj a cestovati na východ. I vydal se ještě v měsíci srpnu r. 1836 na cestu ve společnosti s Zenonem Brzozowským a Alexandrem Hołyńským, jenž opatřil mu peněžité prostředky. Navštívil Athény, Alexandrii, jel nahoru po Nilu až k jeho vodopádům; pak odebral se do Jeruzalema, na Libanon a odtud přepravil se v červnu r. 1837 do Livorna. Na cestě po Vlaších a Orientu psal nejvíce menší lyrické věci, jež za života svého neuveřejnil, a jež spolu s jeho korespondencí i jinou básnickou pozůstalostí vydal profesor Antonín Małecki ve Lvově.

Ani na cestách neopustila básníka našeho touha po samotě, po životě poustevnickém, snivém, který nade vše miloval, a po němž hned zatesknil, jak mile se po delší dobu pohyboval ve větší společnosti, ač jinak nebyl nespolečenský aniž misanthrop. — Zatoužil ale po samotě, a opustiv na cestě po Palestině a Syrii soudruhy své, odebral se do hor libanonských samoten a strávil v jednom tamějším klášteře armenském (Belcheshban) celé skoro dva měsíce. V bezprostředním dojmu výjevův z cest napsal tam dvě básně: „*Ojciec Zadżumionych*“ (přeložena do češtiny od Jaroslava Golla i uveřejněna ve Světozoru r. 1869) a „*Podróż na Wschodzie*“ (vydána teprvé v pozůstalých spisech jeho).

V listě svém, který psal na moři v červnu r. 1837 matce své, líčí pobyt svůj na Libanoně takto: „Místo kolem do kola prázné, klášter vystavěný na skále, dobří kněží arménští, rozsáhlý pohled na moře z mé cely — vše to milou mi působí vzpomínku. Ač život můj v klášteře byl dosti nezábavný, přece pocítil jsem zvláštní tesknotu, když jsem z něho vyjížděl. Já před sebou měl jsem cestu a život tulácký — a ti s poklidem zůstali v celách svých — záviděl jsem jim jednostejnost jich života! Nezapomenu nikdy, jaký dojem učinilo na mne poslední ráno, když jsem se probudil, tlučení na dvéře, jež probouzelo spící po komůrkách klášterníky. Tak dnes, tak zejtra, tak vždy — pro ně; a já odjížděl do Bairutu, abych tam vstoupil na loď a dal se převesti do Evropy, kde mne nikdo neočekává a kde i já ničeho se nenaději. — Vsedl jsem na kůň; průvodčí a mezkové šli za mnou. Ohlédl jsem se; byl jsem v dolině, klášter na hoře jako na nebi, a na ploché střeše jeho stáli malé černé postavy — kněží, kteří mě doprovázeli zrakem svým. — Celé dni trávil jsem v zadumání; k večeru chodíval jsem k malému pramének, kam vesnická děvčátka přicházela čerpati vodu, i rozmlouval jsem s nimi po arabsku, ačkoliv celá má zásoba arabštiny skládala se pouze z dvou set slov beze všech spojek a bez skloňování. Ženy pak syrské podávaly mně ruce, abych jim ohledal tepnu, majíce za to, že jsem lékař, neboť každého Evropana mají za doktora. To mne nemálo bavilo . . . .“

Nejkrásnější plod básníka našeho z cest „*Ojciec Zadżumionych*“ jest v světě básnickém totéž, co v světě řezbářském socha Laokoona neb Nioby. Chtěltě Słowacki v básni té za bezprostředního vlivu orientálního fatalismu představiti člověka, na nějž valí se celé hory neštěstí, a to tak dlouho, pokud nevydá poslední vzdech, pokud nevyroní poslední slzu, pokud nevyčerpána v něm poslední možnost citu; stíhají jej pohromy tak dlouho, až učiní z něho mramor, muže, jenž přestal po lidsku cítit, zapomněl plakat, člověka kamenného, v němž nezbylo nic, než pouhá paměť přestálých utrpení. A v člověku tom není nižádné viny; jeho neštěstí jest pouhé, zdrcující fatum; před ním bezmocně stojí ten osiřelý stařec Arab, jenž v karanténě ztratil celou rodinu svou, a neodváží se ani naříkati, aniž osud svůj proklínati, alebrž volá:

> O bądźże ty mi pochwalony Allah
> Szumem pożaru, co miasta zapala,
> Trzęsieniem ziemi, co grody wywraca,
> Zarazą, która dzieci me wytraca,
> I bierze syny z łona rodzicielki,
> O Allah! Akbar Allah! jesteś wielki!

Co do plastičnosti jest báseň tato mezi všemi nejlepší; co do myšlenky a názoru světa připomíná orient, kde jest všechno velkolepé, a mimovolně tane nám na mysli biblický Job ovšem s tím rozdílem, že spisovatel tohoto dokázati chtěl účelnost prozřetelnosti, kdežto v „ojci Zadźumionych“ vidíme holé, kruté, bezúčelné fatum!

Mnozí ze spisovatelův polských snažili se dáti básni té význam allegorický, dovodíce, že básník chtěl v ní představiti nešťastný a nezaviněný stav svého národa. Náhled ten jest zcela mylný, poněvadž jednak Słowacki všude, kde o národě polském co celku mluví, výslovně dává znáti, že stav jeho zaviněn jest chybami současníkův a pokolení předešlých, jednak nebylo jeho zvykem, psáti allegorie. Ani Anhelli nedá se naprosto vřaditi v druh ten; všechny postavy našeho básníka jsou individuelní, typické, což jest u allegorie nemožností. —

Słowackého „Childe Harold“ jest stejně temný, stejně posupný, plný reflexí, s názorem ovšem samorostlým a namnoze velkolepým.

Vrátiv se básník náš po moři do Evropy žil po delší dobu v krásné Florencii. Ač se v tu dobu cítil býti více osamělým, než kdy jindy, nedal se přece podmaniti zármutkem a počal pilně studovati umělecké poklady florentinské, literaturu vlašskou a staré dramatiky španělské; ano i manie k hudbě jej posedla. — Miláčkem jeho byl Dante; pod jeho vlivem napsal tam „*Poema Piasta Dantyszka herba Leliwa o Piekle*“, kterážto báseň vyšla v Paříži teprvé r. 1839 i jest více plodem vůle a rozumu než nadšení a obraznosti; provádí v něm starého polského šlechtice po pekle, kde vidí veškeré nepřátele a zrádce polského národa; že carové tam hrají hlavní úlohu, rozumí se samo sebou. Celý dojem jest více komický než tragický, což i básník měl v úmyslu, představiv nám „rubasznego“ šlechtice, jenž mimo slepou lásku k rodině a vlasti na světě nic jiného znáti nechce.

Pobyt Słowackého ve Florencii obohatil sice obzor jeho vědění, však na plodnost jeho měl účinek více škodlivý než blahodárný. Jak tam žil,

ukazuje list jeho k matce ze srpna r. 1837: „Zamilovaným místem mým, kde procházím se pod městečkem, jest poboční strana kathedrálního chrámu. Často u sebe dumám, že tak asi zamyšlen chodil po kamenech těch Dante. Avšak přiznám se ti, že mne vytrhují z toho pěknoučké Florentinky. Nikde nespatřil jsem podobných dívek, a kdy bych do nich mohl vložiti takovou duši, jak by se mně líbila, zamiloval bych se do každé z nich šíleně. Ale tak, jak jsou, vábí oči, nikoliv srdce... Často dívám se na Venuši Medicejskou, a přeji sobě, aby krása její přešla do duše mé a ji pronikla...."

Při tom všem cítil velikou prázdnotu srdce; slova „chtěl bych, se zamilovat — ale nevím do koho" neustále se opakují v listech jeho, jakož i vypravování o tom, jak zde onde učinil k tomu již krok, avšak nepřišel k cíli: ta dívka mu byla příliš veselá, tu příliš učená, jiná jinou měla vadu. Nenalezl svého ideálu, až v poslední lásce své, jež jmenovala se Aniela M. Přišla s bohatým otcem svým a matkou z Ukrajiny, a zdá se podle všeho, že celá rodina byla spíše ruská než polská. Básník náš vzájemně byl milován, a to nejen od Aniely, ale i od celé rodiny. Dobrý, stařičký otec často mu říkával: „Když jsi zamilován, oženíme tě," při čemž dívka se červenala, a básník nevěděl, co má na to říci. Básník, a k tomu zamilovaný, jest stvoření nejnepraktičnější; dívka zamilovaná byť sebe etheričtější jest plna praktického smyslu a největší touhou její jsou — vdavky.

Rodina čekala, aby básník řekl o ruku dívčinu, a on se bál, styděl, a snad byl také příliš hrdý, „poněvadž ona měla miliony, a on navzájem nic jí nemohl poskytnouti." — Otálení to vykládali mu jako chladnost; k tomu přišly obyčejné v poměrech takových intrigy a řeči lidí, již po přátelsku se o nás starají — a celá věc skončila se tím, že Słowacki rozmrzen a rozladěn v největším spěchu na konci r. 1838 odjel do Paříže. Byl to již tak jeho způsob, utíkati před láskou, jejímž ovocem tentokrát byly čarokrásné *Sonety*, vydané teprvé v pozůstalých spisech jeho. Nedlouho po odjezdu jeho do Paříže zemřela ve Florencii milenka jeho, poslední tuším opravdivější láska jeho.

Dříve ještě než odjel, shledal se ve Vlaších s milým přítelem svým Krasińskim, který mu přinesl z vlasti smutnou zprávu, že matka jeho i Teofil Januszewski, bratr její, uvězněni sedí v žalářích kyjevských, kamž odvezeni byli jsouce v podezření jakýchsi provinění politických.

V Paříži jal se básník náš pilně vydávati díla, jež prvé v Ženevě a po cestách byl napsal, a mimo to spracovávati myšlenky a idey nové. Od vydání „Kordjana" obecenstvo nevědělo o něm ničehož. Najednou objevil se Anhelli, Poemat o Piekle, Ojciec Zadżumionych, Balladyna, W Szwajcarji a *Wacław*. Tento poslední pracován jest v Neapoli, obsahuje v sobě pokračování děje z Marie Malczeského, a představuje nám hrdinu téhož bezprostředně před jeho smrtí. Jakási mlhavá tajemnost obkličuje veškeré postavy básně té, jež vyniká nedostižitelnými krásami situací. Polákům se nelíbí, poněvadž mají Słowackého Waclawa (postavu to historickou z domu hrabat Potockých, jenž založil konfederaci Targowickou) za paškvil. Líčí totiž básník nekalé události a poměry v rodině oněch mocných a vážených pánův. Krasiński v listě svém k příteli a básníku *Gaszyńskému* praví: „Słowacki klopýtnul,

napsav Wacława — Malczewského nedostihl. Není to báseň — leč paškvil; není to poesie — leč anekdota." Každý Nepolák a nearistokrat přečteli Wacława, musí uznati, že učiněna tím básníku našemu křivda.

Největší trápení působila Juliovi v Paříži emigrace. Psal o ní matce v listopadě r. 1839: „Společníci moji zkaženi jsou bídou — život s nimi jest velmi nemilý! Představ si hromadu lidí omrzelých, kteří o ničem nechtějí a neumějí promluviti, kteří odloučili se úplně od ostatní společnosti jako prokletí, a kteří žijí mezi sebou nudíce se navzájem. Činí vše, co mohou, abych je nenáviděl!" ...

Poměr jeho k Mickiewiczovi nezlepšil se, ale ovšem se zhoršil. Nechuť jeho však nikdy nebyla literární. Jak spravedliv byl, dokladem toho je list jeho psaný ještě v Ženevě v prosinci 1834 po přečtení „Pana Tadeusze." Praviť matce: „Celá minulost národa mého má pro mne nyní tvář andělskou i andělský hlas. Adamova nová báseň probudila ve mně zvuky minulosti. Krásná to báseň! Dům šlechtický vykreslen znamenitě — rekyně, ač pase husy, má v sobě jakousi svěžest, něco unášejícího prostotou svou! ...."

Ale nechuť Adamova k Juliovi nebyla pouze osobní, byla literární řevnivost. Nedlouho po příjezdu Słowackého do Paříže stal se Mickiewicz profesorem slovanských literatur v collège de france. Po jeho prvním vystoupení na kathedře sezval jeden z emigrantův (Eustachy Januszkiewicz) k poctě jeho na večeři veškeré vynikající osobnosti z emigrace, hlavně pak veškeré spisovatele a básníky, mezi nimi ovšem také Słowackého a skladatele Chopina. Hovořili, zpívali, hráli, počali píti, a — improvisovati. První vystoupil Słowacki; improvisace jeho byla plna hořkosti; toužil na to, že jest zneuznán, a do očí řekl Adamovi, že jest příliš hrdý a že soudruhy své nemá za nic. Tón řeči jeho byl pyšný, domýšlivý, forma neďosti lehká — improvisace jeho byla více než chladně přijata. Na to odpověděl mu uprostřed hojných pochval Mickiewicz, a končil slovy:

> Wiedzcie, że dla poety jedna tylko droga:
> W sercu szukać nadchnienia i dążyć — do Boga.

To byla nová příčina k obnovení nepřátelství, které tím více rostlo, poněvadž ani na jedné ani na druhé straně nescházelo poštěvačův, jimž každý skandál vítanou byl zábavou. Od té doby nesblížili se k sobě nikdy více. — Událost ona byla také příčinou, že napsal Słowacki báseň „*Beniowski*", jenž vyšel r. 1841 a v němž nemilosrdně mrská celou tehdejší kritiku polskou i novinářstvo, jež spolu s obecenstvem postavilo se na stranu Adamovu a za příčinou oné události nemilosrdně povstávalo proti Juliovi. Byl to čas, kde nejvíce básník náš byl kaceřován, poněvadž se opovážil býti sobě proti Mickiewiczovi vědom své síly a geniálnosti. Uprostřed návalu toho zastal se ho Krasiński v článku, který jsme částečně na počátku nynějšího článku podali.

Od té doby žil Słowacki v Paříži život zevně jednotvárný a věnoval se úplně činnosti spisovatelské. Napsal ještě veliké množství básní, mezi nimiž mimo Beniowského hlavně vyniká drama „*Lilla Weneda,*" jeden z nejkrásnějších plodův jeho vedle Balladyny. Lilla

Weneda bude bohdá brzy v českém překladu uveřejněna i odkazuji čtenářstvo naše, aby se s ní bezprostřední seznámilo. — Největší pohromou pro duševní směr Słowackého byla náuka Sowiańského, vůbec Sowiańszczyznou zvaná, která zavedla netoliko jeho i Adama, ale vůbec lepší duchy emigrace a v činnosti jich umělecké naprosto je zničila. Mysticismus, k němuž byl básník náš bez toho od jakživa náchylný, ovládl jej úplně a s ním i veškeré plody jeho, hlavně dvě jeho dramatické básně: *Ksiądz Marek* a *Sen srebrny Salomeji*, jakož i neméně epickou báseň jeho *Król-Duch*. — A divná věc — v Towiańszczyzně nalezl duševní své uspokojení, smířil se s během světa i jeho pořádkem; byl šťasten, alespoň šťastnější nežli prvé, neboť zdálo se mu, že dovedl pochopiti zákony všehomíra, jež nalezl býti dobrými. Byl to přístav duchu zmítanému!

Probudil jej ještě sice r. 1848; pln nadšení běžel do řad povstalců, avšak po nešťastných katastrofách v Poznaňsku navrátil se již počátkem r. 1849 do Paříže, byv ještě jedenkráte a naposledy tak šťasten, že spatřil milovanou matku ve Vratislavi, kde jej na zpáteční cestě jeho byla navštívila.

V Paříži jej čekala — smrt. Nejsa ještě ani úplně 40 let stár zemřel tam nešťastný básník uprostřed hmotného nedostatku daleko od rodiny a vlasti 3. března 1849. Jen málo známých a přátel doprovázelo jej na hřbitov Montmartre; Mickiewicz mezi nimi nebyl. Nad hrobem jeho neozval se nižádný hlas, jenž by se s ním byl rozloučil; temně a posupně padaly hroudy na spuštěnou rakev jeho. — Tak dokončil muž, jehož památka nezahyne, dokud poesie mezi lidstvem bude žíti.

Matka (zemřela r. 1855) dala mu vystavěti v krakovském kostele sv. Anny náhrobek. —

Celou povahu života a působení jeho zobrazuje nejlépe jeho „*Testament*“, v pozůstalosti jeho nalezený, a ve lvovském vydání spisův jeho umístěný; byl psán na krátko před samou smrtí jeho a zní takto:

Testament mój.

Żyłem z Wami — cierpiałem i płakałem z wami;
Nigdy mi, kto szlachetny, nie był obojętny:
Dziś was rzucam i daléj idę w cień — z duchami —
A jak gdyby tu szczęście było — idę smętny.

Nie zostawiłem tutaj żadnego dziedzica
Ani dla mojéj lutni ani dla imienia:
Imię moje tak przeszło, jako błyskawica,
I będzie jak dźwięk pusty trwać przez pokolenia.

Lecz wy, coście mnie znali, w podaniach przekażcie,
Żem dla ojczyzny stérał moje lata młode,
A póki okręt walczył — siedziałem na maszcie,
A gdy tonął — z okrętem poszedłem pod wodę...

Ale kiedyś — o smętnych losach zadumany
Mojéj biédnej ojczyzny — przyzna, kto szlachetny,
Że płaszcz na moim duchu był nie wyżebrany,
Lecz świetnościami dawnych moich przodków świetny.

Niech przyjaciele moi w nocy się zgromadzą
I biedne serce moje spalą w aloesie,
I téj, która mi dała to serce, oddadzą —
Tak się matkom wypłaca świat, gdy proch odniesie . . .

Niech przyjaciele moi siędą przy puharze
I zapiją mój pogrzeb — oraz własną biédę . . .
Jeżeli będę duchem, to im się pokażę,
Jeśli Bóg nie uwolni od męki — nie przyjdę . . .

Lecz zaklinam — niech żywi nie tracą nadziei
I przed narodem niosą oświaty kaganiec;
A kiedy trzeba, na śmierć idą po kolei,
Jak kamienie przez Boga rzucane na szaniec! . .

Co do mnie — ja zostawiam maleńką tu drużbę
Tych, co mogli pokochać serce moje dumne;
Znać, że srogą spełniłem, twardą Bożą służbę
I zgodziłem się tu mieć — niepłakaną trumnę.

Kto drugi tak bez świata oklasków się zgodzi
Iść? . . taką obojętność, jak ja, mieć dla świata?
Być sternikiem duchami napełnionéj łodzi,
I tak cicho odlecieć — jak duch, gdy odlata?

Jednak zostanie po mnie ta siła fatalna,
Co mi żywemu na nic . . . tylko czoło zdobi;
Lecz po śmierci was będzie gniotła niewidzialna,
Aż was, zjadacze chleba — w aniołów przerobi. —

Ještě jednou se zableskl tu jeho genius v celé síle a uchvatnosti své. Neznáme závěti velkolepější.

O všeslovanském jazyku a písmě.

Napsal *M. Hattala.*

II.*)

Abych i to poněkud objasnil a usnadnil, za povinnosť sobě pokládám vyložiti aspoň podstatu smýšlení svého o cnosti, na kterou sem právě narazil. Učiním tak mezi jiným i proto, aby mi ti ze ct. čtenářův Osvěty, kterým sem marnosť dosavadních pokusův o všeslovanský jazyk dostatečně dokázal, nemohli právem vyčítati, že jen bořiti dovedu a stavěti nic.

Samo sebou se rozumí, že cností, o kterou tu jde, není nic jiného než obsah všech ostatních čili těch přirozených a nabytých schopností anebo sil, kterými mimo krásu dosavadní písemné jazyky slovanské skutečně vládnou a slušně se honositi mohou, jako zejmena politická samostatnosť, objem a vnitřní cena jejich.

Všech jazyků písemných máme deset: čtyři hlavní a šest vedlejších. K oněm počítám s J. Kollárem a jinými český, polský, chr-

*) Viz *Osvětu* 1871, str. 707. — I zde ponechán pravopis p. autorův. *Red.*

vatsko-srbský a ruský, k těmto pak slovenský, horno- i dolno-lužický, slovinský, rusínský anebo malo-ruský a bulharský.

Vládneli již některý z těch jazyků dotčenými schopnostmi potud, aby se hned anebo beze všech okolků mohl státi všeslovanským?

Tak zní vlastně otázka, na niž určitěji odpověděti nám, nežli se to posud stalo.

Čím jsem pak o potřebě všeslovanského jazyka pevněji přesvědčen i těmi důvody samými, kterých se již u J. Kollára v té příčině dočísti možná, a čím sobě vroucněji přeji, abychom k témuž jazyku brzo a šťastně dospěli, tím upřímněji litovati musím, že nejsem ještě s to, abych přisvědčil zejmena těm, kteří se o přijetí ruštiny za všeslovanský jazyk beze vší výminky zasazují.

Dle nejlepšího vědomí a svědomí svého totižto jen to ještě ochotně dopustiti mohu, že ruština dotčenými schopnostmi znamenitě vyniká nad ostatní písemné jazyky slovanské. Budeli je však i chtíti a moci náležitě obrátiti k cíli, o jehož dosažení nám právě jde, o tom, jak sem už výše napověděl, nemohu nic určitého říci a hádati nemám kdy.

Oznámím raději hned, že k dosažení cíle toho přede vším jiným bude třeba dobré vůle všech, jichžto se týče, a ta nedá se vynutiti násilím ani vylouditi frásemi, byť se i sebe hlučněji, častěji i lichotivěji ozývaly, než vznikne přirozeně jen z důvodů, plynoucích z povahy věci samé a hlásaných beze vší vášně a křivdy.

O několik takých důvodů pokusím se tu, vezma nejprvé vedlejší písemné jazyky slovanské do úvahy.

Že já těm více přeji literárného živobytí nežli J. Kollár, to nejpatrněji vysvitá z toho, jak sme se oba ke své vlastní mateřštině zachovali naproti Štúrovi. On zatratil snahy toho a všechny jim podobné beze vší výminky a to hlasem, který je pravým opakem Šafaříkova a Jungmannova, vynikaje úžasně vášnivostí nad všecky ostatní s ním spolu vydané*) od Sboru musejního pro řeč a literaturu českou; čím přirozeně nemálo přispěl k roznícení těch jízlivých rozbrojů, které snahy Štúrovy nejen mezi Čechy a Slováky než i mezi těmito samými vzbudily.

Já naopak ujal sem se slovenčiny v prvotinách spisovatelství svého**) pod výminkou: „*si nos spes restituendi benefici nexus literarii cum Bohemis reapse penitusque frustraretur.*" Tak jest i tam už vytištěna výminka ta, aby smýšlení mé o věci, které se ona týče, lépe vyšlo na jevo než o něm srovnávací povaha dotčené mluvnice sama svědčiti může. Nemínil sem tedy nikterak brojiti proti jednotě než pracovati k ní, jak se mi právě možným i potřebným býti zdálo. Bezprostřední a celkovité obnovení její totižto pokládal sem už tehdá za naskrze nemožné a sice z týchže příčin, které již dřív i P. J. Šafaříka samého k tomu vyznání pohnuly, že „by' se mohlo, zvláště ve spisech

*) Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky. V Praze 1846. str. 53—88 a 101—183. Vyznání Šafaříkovo, kterého se dále dokládám, čte se tam na str. 77 a 78.

**) Grammatica linguae slovenicae, collatae cum proxime cognata bohemica. Schemnicii 1850. str. XIII. Výminka dotčená zní česky takto: jestli by nás náděje, že blahodárnou jednotu literárnou s Čechy obnovíme, skutečně a zcela sklamala.

výhradně pro obecný lid slovenský určených, snad o krok nebo dva i dále jíti, než užívati pouze počeštěných slov a spůsobů mluvení slovenských, vždy až potud, pokud by se tím žádoucí jednota nerušila, spisové od Slováků pocházející Čechům a od těchto oněm, pro rozdíl pravopisu i grammatických forem, naprosto nesrozumitelnými a nepřístupnými nestávali.“ S druhé strany zhrozil sem se štúrovštiny a rozbrojů jí vzbuzených a zachoval sem se proti oběma mezi jiným i tak, jak sem to již výš (I, 710) oznámil. Kromě toho pak nehádal sem se mimo str. 18 do 21 nejnovější práce mé tamže citované nikde a nikdy s Čechy o svůj pravopis ani o slovenčinu. Spíše naopak odrazoval sem rodáky své od toho i r. 1855, když mi zdejší odpůrcové Skladby mé nejdůtklivěji dokazovali, jak vlastně rozumějí vzájemnosti československé, kárajíce mě nejednou i za své vlastní výmysly, jako na př. za to, abych prý „se nedomníval, že je skladba má ve všem dokonalá.“ Důkazy toho najdeš na str. 24 Obrany její. Nicméně však napomínám tamže (str. 18) Čechy a Slováky mezi jiným i takto: „Naučte se, čemu si vespolek nerozumíte, a bude po všem. Naučte se lépe dějepisu jazykův a přesvědčíte se, že jako každá věc na světě, tak i jazyky mají dvě strany: líce a opak. Nehašteřte se tedy o tento daremně, jako kotel a hrnec v bájce. Nežádejte od sebe vespolek, aby se jeden z vás druhému k vůli všech přirozených zvláštností, individualnosti své, docela odřekl a v bídného otroka změnil.“ Rodákům svým připomínám zvlášť i to ještě, že „by bratrům Čechům náramně ubližovali, domnívajíce se snad o nich, že všickni tak smýšlejí o slovakismech jako pan Franta. Je zajisté mezi nimi mnoho takých, kteří si toho srdečně přejí, aby se Slovák aspoň co do slovníka a skladby takým objevoval jakým ho Bůh stvořil, přesvědčeni jsouce, že jednota i nám i jim jen tak donese očekávaného užitku, jestli nedáme zaniknouti tomu, co ze slovenčiny a z obecné češtiny života hodno, překrásným totiž idiotismům, kterých se tu i tam síla, u tak řečených klassických spisovatelů však dosti málo vyskytá, u novějších pak ještě méně.“ Konečně značná většina dosavadních prací mých psána je česky, slovensky jen jedna a sice: Mluvnica jazyka slovenského, vydaná v Pešti a v B. Bystřici r. 1864. Ostatně ta je též srovnávacího rázu čili tak složena, že se z ní i češtině naučiti možná. Liší se totiž od Srovnávací, jejíž prvý díl, obsahující skladbu výše dotčenou, r. 1855, ostatek pak 1857 vyšel, v té příčině jen titulem a tím, že v ní slovenčině prvého a češtině druhého místa dopřáno. Pročež chtěl sem ji též srovnávací nazvati, ale odradili mě od toho rodáci a přátelé moji, dokládajíce se hlavně nenávisti, kterou Maďaři hoří proti všemu, co na Slovensku češtinou byť i sebe slaběji zapáchá. K vůli idiotismům, o jejichžto důležitosti níž obšírněji promluvím, připomínám ještě, že sem je v té mluvnici mnohem bedlivěji hleděl na jevo vynésti než v oné, opatřiv skladbu její bez mála 2000 dokladů, vzatých větším dílem z prostonárodních písní, pověstí a přísloví slovenských čili, jak i jeden z odpůrců jejích*)

*) Krok r. 1866 čili II, 358—370. Jak se týž ostatně zachoval v té příčině, to sem tuším už dost objasnil dílem v Časopise mus. (r. 1869. str. 339 a násl.) dílem v nejnovější práci své o Počátečných skupeninách souhlásek československých (str. 24—29).

vyznal, „z mluvy čistě se proudící u kmene tak zachovalého, jakový jest slovenský.“

Hlavně však ujímal sem se slovenčiny jen proto, aby obecný lid slovenský aspoň slovenskými knihami byl z tisíceletého sna buzen a duchovně vzděláván, když se to českými tak chatrně dařilo, že již na konci minulého století bylo vlastenců slovenských, míním A. Bernoláka a společníky jeho, kteří to těžce nesli a, seč právě byli, napraviti hleděli.

Oni se kojili jistě i tou blahou nádějí, kterou L. Štúr*) nejurčitěji takto vyslovil: „Čo do počtu kmena nášho, kmen sme takí, ktorí je v stave literatúru svoju vidržať, keď len (t. j. když jen) opravďivá vuola duchovňe sa híbať a kmenu nášmu pomuocť (pomoci) pristúpi. Podla vipočítaňja Šafárika**) je nás Slovákou 2,753.000, teda blízko troch milionou, čo isťe stačí k vydržaňú literatúri. Aňi Čechou bez Moravanou, ktorí ím ešťe teraz (nyní) dosť málo pomáhajú, vjacej ňjet (více není), a predca Česi držja svoju literatúru. Je i vjacej takích národou, ktorje sú na počeť ňevelkje ale duchovním životom silnje. Ňje počeť, ňje hrba (hromada), ale duch je podstata vecí a všetko to, čo z ducha iďe.“

Štúr měl tu nejspíše Dány, Hollanďany a Švédy na mysli, ale nevšimnul sobě ani těch ani jiných podobných národů nikde více. Já učiniv to čili srovnav osudy rodáků svých s těmi, na které Štúr jen narazil, vzdal sem se již dávno vší náděje, že by oni anebo jiný, byť i lidnatější národ od nich, ale tak podřízený jinému, jako jsou oni maďarskému bez mála již tisíc let, dovedli za politické poroby své utvořiti takou literaturu, jakou se z dotčených národů zejmena Dánové právem honositi mohou. Přestávám na těch úmyslně proto, že jsou počtem slabší od Slováků. Jináče však osvědčili se v obraně samostatnosti své tak silnými a šťastnými, že se jí těší posud. Oni tedy dříve, nežli se jali budovati chrám osvěty své, vyhověli úplně barbarskému sic, ale pravdivému výroku, dle něhož „oportet prius vivere, deinde philosophari“, to jest: třeba dříve žíti, potom mudrovati.

Smýšleje tak, pokládám přirozeně politickou samostatnosť národní za prvou anebo za nejhlavnější výminku pravého života literárního tak, že kde jí není, tam se ani ten vésti nemůže než jen živoření víc anebo méně čilé. Komu by se smýšlení mé nezdálo pravdivým, toho odkazuji k učitelkyni života, historii, žádaje ho, aby mi jmenoval národ, který by se navzdor politické podřízenosti své v osvětě a vzdělanosti byl kdy aspoň tak vysoko povznesl, jako na př. právě spomenutí Dánové. Já neznám posud žádného a neváhám ani zapírati rozhodně, že by nesvobodný národ mohl dospěti k také literatuře jako svobodný, byť by tento byl i slabší počtem od onoho. Kdo by opak toho tvrdil, ten by buď neznal buď nemohl náležitě oceniti ani těch sil, kterých je podmaněnému národu přede vším jiným na to vynaložiti třeba, aby ubránil živobytí své

*) Nárečja slovenskuo alebo potreba písaňja v tomto nárečí. V Prešporku 1846. str. 83.

**) Míní se tu, ale necituje Slovanský národopis, jehož i třetí vydání (v Praze 1849, str. 98), přestává ovšem na počtě tu vytčeném a sáhajícím jen do r. 1842.

aneb aby nesplynul s podmanitelem, oč se tento přirozeně vždy víc anebo méně zasazuje a zasazovati musí, nechceli zaniknouti v poddaných svých.

Příkladů toho vyskytá se v historii více. Spomenu z nich několik znamenitějších. Někdejší Gallie sluje nyní Francií po germanských Francích, kteří se jí v V století po Kr. zmocnili, ale nebyli s to, aby romanské obyvatelstvo její poněmčili, než naopak oni přijali řeč tohoto. Podobný osud potkal též germanské Longobardy v té části Italie, která se po nich posud jmenuje Lombardií.

Ani historie slovanská není bez takých příkladů. Nynější Bulharové zajisté slují tak po uralsko-čudských Bulharech, kteří sobě předky jejich, Slověny, v VII století po Kr. podrobili, ale nebyli s to, aby je připravili o přirozený jazyk jejich, než naopak přišli oni o svůj vlastní, osvojivše sobě během času slověnštinu vzdělanějších od sebe poddaných svých. Na vzájem tito přijali od pánů svých a zachovali až podnes jméno jejich. Podobně tomu vzniklo nynější jméno i nejmohutnější větve slovanské čili Rusů. Tak totižto slul prvotně jen ten germanský kmen, jehož náčelníka, Rurika, severní Slované a spojení s nimi Čudové v IX století po Kr. pozvali k sobě ze Skandinavie, aby nad nimi panoval. *)

Že by se však kterému národu bylo kdy povedlo v porobě dospěti k literatuře, zvláštního nějakého uznání hodné, **) toho, jak sem už dříve napověděl, není v historii žádného příkladu. Čemu se ostatně právě tak nemáme proč diviti, jako na př. tomu, že se postřelený pták nemůže vyrovnati letem svým zdravému anebo spoutaný člověk během volnému.

Nejznamenitější z nynějších přátel slovenčiny mají jistě právě nastíněný moment politický, jak náleží, na zřeteli a spravují se také dle něho. Hlavní organ jejich, Národné noviny, děkujíce v letošním čísle 5 novinárstvu českému za to, že sobě zase počíná bedlivěji, všímati věcí slovenských, těší se zvláště tomu, že se pěstování slovenčiny nepokládá již více za zeď, dělící bratra od bratra, než uznává se potřeba toho i od obecenstva českého, aby „se přede vším jiným obecný lid slovenský národně vzbudil a vzdělal, co je jen jeho vlastním nářečím možno.“ Potom pokračují doslovně takto: „Jaké může býti bratrstvo mezi vzdělaným a nevzdělaným národem? Může býti ovšem bratrstvo krve, ale bratrstvo duše a mysli nikoli. Když se slovenský národ vzdělá, osvěty a volnosti tak schopným stane, jak jsou bratří jeho Čechové již nyní, byť i slovensky mluvil a psal, přece bude blíže státi ku pobratimému národu českému, než kdy by, jsa duchovně za-

*) Komu o zevrubnější výklad obou těch příkladů jde, ten ať se poradí s P. J. Šafaříkem (Slovanské Starožitnosti. V Praze 1837. str. 498, 575 a násl.), móha ostatně jist býti tím, že se někteří z novějších historiků ruských marně o to pokoušeli, aby dokázali, že Rurikovci nebyli germanského než litevského plemene.

**) Anebo k také, jakou měl i Bernolák (Grammatica slavica. Posonii 1790. p. IV) na mysli, chvále vzory snah svých čili ty, kteří „id circa Linguae suae studia elaborant, ut non modo domi fiant illustria, sed et gentium circumsitarum oculos animosque ad sui cognitionem advertant.“

nedbán, česky nejen psal než i mluvil. Tak smýšlíme a proto přední úlohou naší býti má: usilovati o to, abychom dostihli bratry Čechy na poli osvěty a mravní vzdělanosti skrze řeč lidu, neb tak a jedině tak stane se naše bratrstvo krve pevným základem i bratrstvu duše a mysli."

Co se ostatních vedlejších jazyků slovanských týče, pěstovatelům těch třeba týž moment politický tím stáleji na zřeteli míti a tím svědomitěji i snažněji dle něho se spravovati, čím je rodáků jejich méně a čím silněji doráží na ně cizota.

Předně a nejochotněji mají se tak lužičtí Srbové horní i dolní zachovati a sice přirozeně nejvíce proto, aby mohli potěšiti ostatní Slovany důkazem, že prorok, který se o budoucnosti jejich v čísle 271 Národních listů loňějších pod čárou ozval, není lepším než ti, o kterých Slováci říkají, že prý též jen kaši jídají.

Dle něho totižto „nebude prý to již dlouho trvati a vymizí Slovanstvo i z těch 60 čtverečných mil země lužické, na nichž dosud se ještě nalezá. Již nyní mezi Vendy*) bydlí všude a všude Němci, města jsou německá a každý Vend umí německy, národ je tudíž d v o u- j a z y k o v ý. Ano když Vend i svým jazykem mluví, užívá německých slov: jazyk jeho se odnárodňuje. On řekne za číst *lasovać*, za počítat *rachnovać*, on nechá *vechslovać*, *šenkovać*, on pronáší k novému roku *glukuvinšovanje*. Novější spisovatelé vzpírají se tomu kažení jazyka, kde lid používá slov německých, přibírají oni z češtiny, ale — fraseologie, postavení slov, smysl slov, tropy atd., vše již proniknuto německým duchem, k t e r ý m l i d m y s l í. A toť zkáza jazyka. Neboť přebírání cizích slov neničí ještě j a z y k, nanejvýš povzbuzuje puristy k bolestným brouskům — vizme jazyk anglický, vzdor ohromné síle slov romanských podržel svůj charakter a je jazykem germánským. Jakmile ale zajde cit pro jazyk, není možno více odvrátiti zkázu."

O dvoujazyčnosti lužických Srbů pochybuji velice, dokládaje se ústného svědectví přítele svého, p. A. Patery, který r. 1860 celé dva měsíce strávil v obou Lužicích, aby sobě serbštinu i prakticky osvojil. Proto hleděl hlavně obcovati s lidmi, kteří jen serbsky mluví a o ty prý nebylo nikde naskrze žádné nouze. Kdy by se však i pravý opak toho dopustiti musel, nepřesvědčil by mě přece ještě o tom, na čem se proroctví dotčené hlavně zakládá, čili že by lužicko-srbský lid už úplně „německým duchem myslil" anebo že by u něho bylo „vše již proniknuto duchem německým."

Ani spisovatelé lužicko-srbští nejsou ještě potud proniknuti duchem německým, ačkoli ten na ně přirozeně mnohem snadněji a silněji doráží než na lid obecný, stýkaje se se slovanskou povahou jejich od prvopočátků vyučování ustavičně a se všech stran až do hrobu. O té totižto platí neomylně výrok, spomenutý již výše (I, 720): naturam expellas furca, tamen usque recurret. Kdy by kromě toho prorok náš byl aspoň poněkud tušil, jak houževnatě stojí lid vůbec a slovanský zvláště o za-

*) Tak čili po německu nazývá prorok náš Srby lužické raději nežli vlastním jejich jménem. Proč jim ani toho nedopřeje, o tom též nemohu nic určitého říci a hádati nechci.

chování přirozené povahy své, boče víc anebo méně urputně ode všeho, cokoli je jí cizí a na ujmu: nebyl by jistě dopustil, že by lužicko-srbský lid už úplně „německým duchem myslil.“ Tak dokonale nevzdal se on ještě ani kroje od předků svých zděděného, ačkoli se samo sebou rozumí, že ten není se žádnou povahou národní tak úzce spojen, jako spůsob myšlení a mluvení, zpěv, mravy, hry a ostatní zvyky i obyčeje.

Nejvíce však za zlé míti musíme proroku našemu to, že ani sebe slaběji nenarazil nikde na ten obraz, po kterém se myšlení a mluvení kteréhokoli lidu nejdokonaleji a nejsnadněji poznati může. Míním písně, přísloví a pověsti národní. Jak vůbec vědomo, písně hodí se k dosažení cíle dotčeného lépe nežli přísloví a pověsti. Lužicko-srbské pak, ačkoli nejsou ještě od nikoho tak vzorně vydány, jako zejmena moravské od Fr. Sušila, obsahují přec aspoň tolik důkazů slovanského myšlení a mluvení, že by se dle nich na př. i to proroctví samo, proti kterému právě píši, aspoň potud dalo správně serbsky vysloviti, pokud je jím co české.

Ačkoli totižto jen několik řádkův obnáší, oplývá přece cizími spůsoby mluvení příliš hojně. Spojuje na př. dvakrát akkusativ místo genitivu se zápornými přísudky: neničí *jazyk* a nemožno odvrátiti *zkázu*. Dále velmi nemile zapáchají v něm němčinou zvláště tato též ležatě tištěná slova: *nechá* m. dá anebo dává, *přebírání* m. půjčování slov, jakmile *ale* m. jakmile však aneb ale jakmile. *Cit pro jazyk* konečně ani sám nevím, zač mám pokládati, ačkoli se hlavně jazykozpytem obírám. Zdá se mi však, že prorok náš i tu nejspíše jen německé *sprachgefühl* měl na mysli, domnívaje se, že v tom, bůh ví, jaká moudrosť vězí. Čeho já nikterak nedopouštím aniž jsem kdy v nouzi o slova, která se k označení myšlénky, jížto se týče, lépe hodí než ta, kterými ji prorok náš vyslovil. Vysvitne to hned z následujícího výroku mého o též věci.

Ke cti totižto proroka našeho připomenouti sluší, že skáze jazyka lépe rozumí než o ní psáti dovede, nehledaje jí v cizích slovích než v cizinské fraseologii, v takémž postavení a smyslu slov a tropech. Stručněji to všechno jmenujeme idiotismy. V těch pak i dle mé vlastní nauky,*) kterou níž u češtiny podrobněji vyložím, skutečně „vězí podstata, duch anebo jádro jazyka. Ony jsou proto mnohem spolehlivějším měřidlem ryzosti a zachovalosti jazyka než i slova sama o sobě. Čím je tedy v kterém jazyku víc idoitismů, tím je jadrnější a ryzejší, byť by byl i přeplněn cizími slovy, jako na př. anglický; čím pak který z nich o víc idiotismů přišel během času, tím je práznější ducha nebo života. Neníli při tom prosáknut cizími slovy, smí se jen asi potud pokládati pěkným, pokud ta larva, o níž liška dle bájky soudila, že mozku nemá.“

V předmluvě k též mluvnici narazil sem jen zlehka na potřebu toho, aby buď Matice slovenská buď kdokoli jiný zejmena „národní písně naše, nejbohatější a nejčistější pramen ryzí slovenčiny, znova tak dokonale vydal jako Sušil moravské.“

---

*) Mluvnica jazyka slovenského. Str. V a 199.

Nyní s nemalým potěšením zaznamenati mohu, že narážka ta nezůstala hlasem volajícího na poušti. Matice slovenská totižto r. 1870 skutečně již vydala prvý svazek „Sborníku slovenských národních piesni, povestí, príslovi, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier." Že se v tom upřímně míní i mnou vytčeným vzorem, výtečným Fr. Sušilem, říditi, to vysvitá ze str. 3 svazku právě dotčeného. Tam totižto vyzývá pomocníky své vyslovně, aby šetřili „pôvodnosti a krajomluvy" všeho, cokoli do Sborníku z úst národa vyberou.

Přeje srdečně Matici slovenské, aby předevzetí to čím dřív a šťastněji vykonala, kojím se spolu nádějí, že se potom náležitě postará i o to, aby vzácný poklad, vynesený Sborníkem na jevo, byl i grammaticky a leksikalně tak spracován, jak toho jazykozpyt patřičného času neodolatelně bude žádati.

Tím přispěje Matice slovenská nejpřirozeněji a proto i nejspíš a nejsnadněji k utvoření ryzí, ostatním jazykům slovanským podstatou svou čili idiotismy velmi podobné a proto zvláště češtině velmi prospěšné slovenčiny písemné.

Nelze zajisté předně nepřisvědčiti výše spomenutému odpůrci skladby, obsažené v mé Mluvnici jazyka slovenského, vyznavšímu, že se pramen ten, z něhož je značná většina syntaktických dokladů mých čerpána, národní písně totižto, přísloví a pověsti, opravdu „čistě proudí u kmene tak zachovalého, jakový jest slovenský."

Podruhé i z těch několika příkladů, kterými níže porušení nynější češtiny písemné objasním a dokáži, vyjde dosti zřejmě a hodnověrně na jevo, že pramen týž i u Čechů samých mnohem je ještě čistější anebo příbuzným svým slovanským vůbec podstatou svou podobnější nežli kterýkoli z těch, po nichž i nejlepší z dosavadních spisovatelů českých žíznivě dychtí a marně se pachtí.

Potřetí prostonárodní mluva vůbec a písně zvláště mají se ke slovesnosti čili k umělému vládnutí slovem co do podstaty tak jako prostonárodní zpěv k opeře. Výtečný znatel této, p. Frant. Pivoda, je sobě poměru právě dotčeného jistě lépe povědom než kterýkoli z těch, kteří se posud brounšením češtiny nejhlučněji zanášeli.

On totiž v rozpravě své o české opeře, vyšlé na str. 134—140 letošní Osvěty naší, myslí mezi jiným i to, že prý „se nepotká s odporem, vřadíli národní*) zpěv mezi úkazy přírodní a to tím samým právem, jako lidskou řeč vůbec. Neníť národní zpěv nic jiného než souhrn zpěvných úkazů, jimiž se bezúmyslně ku zpěvu tlačí život národním citem hýbající, tak jako mluva lidská není nic jiného než přirozený zjev života myšlenkového. Jako každého umění vznik, dokládá tamže, nacházíme v živé přírodě, tak sledujeme i první pokusy italské opery v přirozeném zpěvu národa italského." Jak poslední z těch vět rozuměti slušíí, to dostatečně oznámil na str. 135, pravě tam mezi jiným i toto: „*Národní zpěv* a nic jiného jest ona přebohatá půda, na níž nejprvé italský, potom i francouzský a pak i německý národ zbudovali sobě vlastní směr operního umění. Touto cestou podaří se

*) Že on slovem tím totéž rozumí, co já výše „prostonárodním" míním, to vysvitá dostatečně i *z* té věty samé, které se poznámka tato týče.

také nám dopracovati se *české* opery, jestli v budově českého divadla v *první* řadě pěstovati se budou operní skladby, z jejichžto melodických tvarů ovívati a rozjařovati bude českého posluchače *duch zpěvu národního;* všecky jiné cesty vzdalují nás od účelu a mnohá z nich vede nás přímo v porobu na poli operním."

Co se mne tyče, nemám naskrze proč odporovati tomu, čeho se p. Pivoda v příčině své z oboru mého čili z jazykozpytu dokládá. Spíše naopak nezbývá mi nic rozumnějšího a slušnějšího než dokončiti analogii čili obdobu, od něho jen započatou, a říci i dokázati předně tento výrok: prostonárodní anebo ty plody slovesné, k nimžto duch starých Řeků mnohem dříve dospěl nežli se naučili psáti, je ta přebohatá půda, na které vznikla literatura starořecká, jížto se krásou a ryzostí žádná jiná nevyrovná.

Základem totiž anebo, jak se článek Slovníka naučného o Homerovi počíná, „nejstarší památkou řecké literatury jsou dvě velikolepé epické básně, *Iliada* a *Odyssea*, jichžto vliv netóliko na literaturu Řeků, nýbrž i na celý jich život, jak veřejný tak soukromý, byl nesmírný, téměř neocenitelný. Básně ty přičítali Řekové jednohlasně nesmrtelnému Homerovi, s nejvřelejší vděčností a nadšeností divotvornému tomu geniovi se obdivujíce."

Na otázky však, týkající se osoby Homerovy, nelze se z básní samých žádné určité odpovědi nadíti. Básník v nich o sobě samém mlčí a vystupujeli kdy na jevo, nečiní toho nikdy jináče než tak, že buď Músy vzývá buď mimochodem prozrazuje, jak o té neb oné události cítí a smýšlí. Řečtí a římští spisovatelé pak poskytují ovšem o Homerově osobě takořka na sta zpráv, ale ty před soudem kritiky v niveč se rozpadají aneb aspoň jiného jsou smyslu, nežli se na prvý pohled zdá.

Z dosavadních velmi rozsáhlých badání o tom jen asi toto vyšlo s dostatečnou jistotou na jevo. Obě ty básně mnohem dříve vznikly, nežli se Řekové naučili psáti. Ony totižto byly již v VIII století před Kr. skoro zcela hotovy, kdežto písma Řekové teprva r. 664 počali užívati a sice k zaznamenání zákonův. Od tohoto prvého a skrovného užívání písma pak zajisté ještě mnoho času minulo, nežli se písmo u lidu ujalo a rozšířilo. Iliada a Odyssea zachovaly se tedy pouze ústným podáním. Pročež nepodobá se naskrze pravdě, že by jediný básník byl mohl bez pomoci písemné složiti tak rozsáhlé básně, jakými jsou Iliada a Odyssea, z nichžto prvá obsahuje 15.693 a druhá 12.110 veršův. Ale kdy by je jediný básník i byl mohl zázračnou jakousi mocí tak složiti, byly by přece bez pomoci písemné musely brzo zaniknouti, poněvadž by jistě nikdo sám o sobě nebyl býval s to, aby je celé v paměti své věrně zachoval. Kromě toho i z mnoha jiných důvodů vysvitá, že Iliada a Odyssea nebyly původně celky než jednotlivé části neb episody jejich rozléhaly se o sobě dlouhé časy po Řecku dříve nežli byly spojeny v celky. Jmenovitě teprva Peisestratos, † 528 před Kristem, naložil čtyřem učeným anebo vlastně básníkům svého času, aby všecky písně o vojně trojské a osudech Odysseových, které se za homerské pokládaly a po Řecku rozléhaly, sebrali, sloučili a písemně zaznamenali. Tak vznikl prvý exemplář Iliady a Odyssey, který je

základem všech pozdějších. Bez něho byly by překrásné ty básně nejspíše právě tak zanikly jako mnoho jiných podobných plodů ducha lidského.

Jakkoli se ostatně domnění toto má, tolik se dopustiti musí, že Ern. Herzog*) nejnověji právem a dobře nazval Homera „zástupcem umění působícího beze vší písemné pomoci.“ Řekové, osnovavše literaturu svou na přirozeně umělém základě tom, dosáhli v ní jistě aspoň tak vysokého stupně dokonalosti jako Vlachové, Francouzi a Němci v opeře, vzdělavše ji, jak p. Pivoda též právem a dobře řekl, „na přebohaté půdě národního zpěvu svého.“

Abychom dotčenou dokonalosť literatury řecké poněkud i zevrubněji určiti mohli, všimněme sobě aspoň zběžně působení jejího na římskou, odkazujíce ostatně každého, komu by o to více šlo, zvláště ke dvěma níže**) jmenovaným spisům.

Římané jen na úsvitě literatury své měli poněkud bedlivěji na zřeteli přirozené zvláštnosti národního ducha svého, snažíce se také víc anebo méně rázně dáti je literárnými plody svými na jevo. Později spustili se přirozené půdy a snahy té zejmena v básnictví, o něž, jak už i výše (I, 708 a 709) připomenuto, v každé literatuře zvláště jde, téměř úplně, hledíce se všemožně zachovati dle známé rady Horatiovy: vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna!***) A kam tím dospěli? Tam, kde na věky zůstane i opera česká, nebudeli pěstována dle výborné rady p. Pivody.

Mimo epistolu a satyru totižto všecky ostatní druhy tak zvaného klassického básnictví latinského jsou víc anebo méně vtipná neb obratná nápodobení vzorů řeckých, svědčíce ostatně o tak úžasné porobě duchovné, že jí těžko, ba snad i zhola nemožno v dějinách vzdělanosti lidské rovně najíti. Navzdor tomu zajisté, že Římané za dotčené doby národnosť svou po celém tehdáž známém světě rozšířili a k takému panování jí dopomohli, že stopy toho i nyní ještě čili po více než tisíc let od zaniknutí jejich takořka makati možná, stali se přece duchovnými otroky národa, který sobě jináče dávno před tím byli podrobili.

Poroba ta je dle mého mínění tím hnusnější, čím se méně zapírati dá, že je jí sobě nejvýtečnější básník římský dotčené doby, Horatius, úplně povědom, nestydě se naskrze nic spívati†) mezi jiným i takto: „Řecko podrobené divokého vítěze sobě podrobilo.“ Kromě toho i on i společníci jeho úmyslně hledí se jen řecky vzdělaným vrstevníkům svým zalíbiti. Horatiovi zajisté „je dosti toho, když mu rytíř tleská,“

---

*) Untersuchungen über die Bildungsgeschichte der griechischen und lateinischen Sprache. Leipzig 1871. S. 105. Dotčený výrok zní tam doslovně takto: „Homer ist der Repraesentant einer ohne alle schriftlichen Hilfsmittel wirkenden Kunst.“

**) Horatius und die ältere römische Poesie. Von Dr. Karl Reichel (Zweites Programm des k. k. kath. Gymnasiums zu Pressburg am Schlusse des Schuljahres 1852). — Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Von Max Müller. Leipzig 1866. I, 85—94.

***) Ad Pis. 238 et 239. Co česky asi toto znamená: vy vzory řecké mějte dnem i nocí v rukou.

†) Epist. II, 1, 156: Graecia capta ferum victorem cepit. Druhý výrok jeho, kterého se po tom dokládám, zní: satis est equitem mihi plaudere (Sat. I, 10, 76).

a společníci jeho též nebažili po větší slávě. O lid jmenovitě nedbali oni zhola nic. Ten se musel o své zábavy básnické sám starati a docházel jich buď ve praskrovných čili asi takých komediích, jakými se obecný lid v Italii ještě i za našich časů rád baví, buď ve zbytcích z těch dob, za kterých se básníci římští i lidu ještě hleděli zalíbiti a zavděčiti, snažíce se všemožně rozum i srdce jeho vzdělati a ušlechtiti. Že snaby té šlechetné u tak zvaných klassických básníků římských nebylo, o tom konečně a nejpatrněji svědčí nesmyslné, ať nedím, pošetilé shánění se jejich po spůsobech mluvení mimo slova zcela řeckých a proto lidu přirozeně naskrze nesrozumitelných, jakým je na př. tak zvaný genitiv řecký, jehož i Horatius často užívá, neostýchaje se naskrze nic psáti: abstineto irarum, desine quaerelarum atd.

Bylo ovšem i za těch časův u Římanů lidí, kteří se proti tomuto bídnému a člověka vůbec nedůstojnému mrzáctví duchovnému nejen víc anebo méně rozhořčeně než i moudře ozývali; aľe ani nejvýtečnější z nich, Cicero, který ze všech Římanů nejdokonaleji dovedl výsledků vzdělanosti řecké zažiti a ke zvelebení domácího písemnictví prosaického obrátiti, nepořídil ničeho. I ten totižto docela marně hlásal mezi jiným i toto: id quemque maxime decet, quod est cujusque maxime suum, t. j. že „každému nejvíce sluší to, co mu je nejvíce vlastním."

Ostatně přirozené ovoce každé takové poroby objevilo se i u Římanův a sice mnohem časněji a úžasněji, nežli se u národa politicky tak chytrého a mohutného, jakým byli oni již i za tak zvané klassické doby literatury své, předvídati dalo. Neminulo totiž od doby té ani celých pět století a Římané klesli tak hrozně, že se nikdy více nepozdvihli než zanikli. Ani papeztví nebylo s to, aby je ubránilo smrti, ačkoli se o to mohutně zasazovalo, smýšlejíc od pradávna opravdu tak, jak to dle Schulteho*) Tomáš aquinský u 2 kap. 2 epištoly k Thessalonickým vykládá, pravě tam mezi jiným i to, že prý „říše římská nezanikla než jen v duchovnou proměněna byla. Řím nepřestal panovati nad národy, čehokoli nenabyl zbraněmi, to drží náboženstvím. Je hlavním městem celého světa a co takový králem národův" atd.

K čemu já ze svého jen to jestě přidávám, že týž Řím chtěl i bez pravých Římanů v podruží udržeti i Řeky, ale ti se nedali, panovavše skoro tisíc let po zaniknutí západní části říše římské ve východní části její. Ani divoký Turek, zmocniv se Cařihradu, nebyl s to, aby vyhladil národ řecký z počtu živých. Většina jeho zbavila se již i jařma tureckého.

Kdo by medle i dle toho jediného příkladu váhal přisvědčiti p. Fr. Palackému, vyslovivšímu**) se vší jistotou, že v dějinách lidstva „síla duchovní a mravní vítězívala konečně nad tělesnou"? Kdo by se dále, maje příklad týž náležitě na zřeteli, neostýchal odporovati mně, řeknuli, že ani nejmohutnější ze všech Slovanů, Rusové, nebudou míti dosti duchovné a mravní síly, aby ušli poroby aneb aby dospěli k samostatnosti v literatuře, nebudouli sobě v pěstování jejím přirozených

---

*) Die Macht der römischen Päpste über Fürsten, Länder, Völker, Individuen. Prag 1871. S. 82.

**) Dějiny národu českého. I, 1, 9 a 10.

plodů ducha ruského dle příkladu učitelů římských, Řekův, anebo dle rady p. Pivody, pokud se ta mluvy týče; mnohem víc a důkladněji všímati, nežli se to posud dálo?

Je sice pravda, že se plody prostonárodního básnictví ruského i s maloruskými spolu sotva vyrovnají krásou a ryzostí svou srbským a že i tyto daleko zůstávají po zadu za Iliadou a Odysseou a sice nejen proto, že nedospěly k eposu než i z mnoha jiných příčin, kterých vykládati nemám nyní ani kde ani proč. Jen to bezpečně přidati mohu, že není již žádného národa na světě, jehož poesie přirozená více by se podobala Iliadě a Odyssee nežli srbská.

Ale s druhé strany nelze předně ani toho slušně zapírati, že se i u těch kmenů slovanských, kterým cizota a jiné nehody v té příčině nejvíc ublížily, vyskytá ještě mnoho i takých prostonárodních plodů duchovných, o nichžto právem možná říci s Ciceronem (De nat. d. 1, 33): nulla ars imitari sollertiam naturae potest, t. j. že žádné umění nemůže nápodobiti umělosti přírody.

Dále netřeba ani toho dokazovati, že čím je který básník anebo spisovatel vůbec duchem národa svého víc oživen anebo proniknut a čím dokonaleji dovede dle toho básniti a psáti, tím jistěji a mohutněji hýbe a vládne myslí a srdcem národa svého.

Nebude však škoditi, objasnímeli sobě výrok ten aspoň jedním příkladem, vzatým z naší literatury. Fr. Lad. Čelakovský, Jan Kollár a Karel J. Erben jsou dle obecného mínění nejvýtečnější ze starších básníků našich. I to je vůbec o nich známo, že se velmi pilně obírali prostonárodními písněmi vůbec a československými zvláště, zavděčivše se nám nemálo i vydáním jejich. Vyslovím konečně též jen obecné domnění, říka, že oni vlastně jen proto a potud vynikli nad jiné společníky své, že a pokud se jim lépe podařilo než těmto nápodobiti toho ducha, který prostonárodní poesií naší vane a vládne.

Nicméně však s nemalou lítostí připomenouti musím, že sobě zejmena Erben sotva byl jasně povědom té ohromné pomoci, kterou se mu prostonárodní Musa naše zavděčila, aby co básník tak znamenitě vyniknouti mohl nad jiné, jak se mu to zvláště v „Kytici z pověstí národních" povedlo. Zachoval se totižto k výtečné té pomocnici své tak, abych to Kollárovými slovy dopověděl, „jako děti, do studnice, z níž se napili, házejíce kamení a smetí." Vyložím a dokáži to zevrubněji u češtiny.

Ostatně nelze mu toho příliš za zlé míti, jelikož jest i mezi klassickými filology ještě mnoho takých, kteří by snad i přisahali na to, že je římská literatura mnohem znamenitější nežli řecká a že jí sobě svět právě proto více váží nežli řecké, žádaje na př. od kandidátův učitelstva klassické filologie posud, aby latině nejen důkladně rozuměli než jí obratně i psáti dovedli, kdežto strany řečtiny přestává se vesměs na prvé z těch schopností. Ale nic nemůže býti mylnějšího než toto domnění, jelikož je již dávno náležitě dokázáno, že pravá příčina té přízně, jížto se latina proti řečtině ode dávna těší, v náboženských a politických motivech vězí. Prvého z nich dotekl sem se již výše, strany druhého pak odkazuji ct. čtenáře ke str. 6 a násl. rozpravy Reichelovy dříve spomenuté, připomínaje tu jen toto ještě.

Od časů císaře Augusta až do nejnovějších dob byli většině mocnářů světa tohoto, vládnoucích mečem i biblí, tak čtveračiví, vtipní, po Beustovsku veselí a uhlazení, lidem pohrdající a pánům jeho zalíbiti se snažící myslitelé a básníci, jakým proslul zejmena Horatius navzdor obraně, které se mu ve Slovníku naučném dostává, přirozeně mnohem více vhod a po chuti než tak genialně důvtipní, nezbední, neohrožení a nadšení přátelé a hlasatelé pokroku, jakými se klassičtí spisovatelé řečtí osvědčili. Ti totižto nešetřili ani bohův a bohyň svých, davše se do nich mezi jiným i tak drze a povrchně, jak se toho neostýchal Epicharmos megarský, učiv už okolo r. 470 před Kr. hlavně tomu, že prý Zeus a jiní bohové i bohyně nejsou vlastně nic jiného nežli jména vzduchu a jiných živlův i sil, působících ve přírodě. Ještě rozpustileji anebo lehkomyslněji hleděl Euhemeros messenský okolo r. 300 před Kr. dokázati, že prý bohové a bohyně byli lidé, kteří, získavše sobě co panovníci a jináče všelijak velikých zásluh o člověčenstvo, u tohoto bozké úcty došli.

Lásku křesťanskou hlásají již bez mála dva tisíce let a více jazyky nežli cokoli jiného. Nicméně však teprva „naše století je tou dobou, v níž nevolník vítězí nad svým pánem.“ Tak se ozval nejnověji dle č. 2 Národních listů letošních proti Němcům na slovo vzatý učený francouzký, Renan, a má aspoň strany Europy a severní Ameriky pravdu.

Kdo by se tedy tomu divil, že mimo srbštinu, o jejíž ustálení písemné se Vuk Stefanović Karadžić s prospěchem výš (I, 710) oznámeným zasazoval, žádný z ostatních tří hlavních písemných jazyků slovanských není osnován na těch plodech, které v něm přirozeně vznikly, anebo dle řečtiny než dle latiny a že se právě proto každý z nich víc anebo méně tak aristokraticky a pohrdavě má posud k týmže plodům jako latina ke svým? Dříve však než bych to zevrubně vyložil a dokázal, zastavím se ještě na chvilku u vedlejších písemných jazyků slovanských.

Z těch jen slovinštinu možná poněkud za víc ustálenou pokládati nežli je slovenčina a lužická srbština.

Nejmohutnější z vedlejších Slovanů, Malorusové a Bulharové, nedospěli, bohužel, jestě ani ke společnému písmu a pravopisu. Jsou totiž u obou i takové strany, které se latinky proti cyrillici ujímají, opírajíce se mezi jiným i o Fr. Miklosiche; čeho já chváliti nemohu. Ještě větší nesvornost dávají na jevo strany toho, které z nářečí anebo podřečí jejich a jak by se vlastně mělo státi literárným. Některým z nich je Vuk St. Karadžić vzorem, ale, pokud je já znám, žádný z nich ho nedostihne. K tomu přede vším jiným třeba tak důkladně sobě osvojiti národní mluvu svou, jak se to Vukovi povedlo. Čeho si u něho tím více vážiti sluší, čím se méně zapírati dá, že se před ním nikdo nepostaral o sebrání a vydání nejvzácnějších věcí k tomu potřebných: prostonárodních totižto písní, přísloví a pověstí.

Péče o ty není u ostatních Slovanů vedlejších ani tolik, co jí posud Matice slovenská dala na jevo. Mně aspoň není známo, že by sobě kdo u nich byl umínil něco Sborníku výše spomenutému podobného vydati. Pokud se to nestane a nenaloží se sbírkami tak, jak

sem to již u slovenčiny poněkud oznámil, u srbštiny pak i podrobněji vyložím, potud bude náramně těžko a jen několika neobyčejně schopným spisovatelům možno domoci se klíče od mysli a srdce lidu. Ostatní budou místo toho přestávati na hatlanině se všech stran světa bídně snesené, anebo na tak hnusné bez života mumii, jaké příkladů je, bohužel, i u hlavních Slovanův a z téže příčiny až na zbyt.

Ostatně budou nejspíše všichni Slované vedlejší tak skromní, že jim ani na mysl nepřijde domáhati se toho, aby se řeč kteréhokoli z nich stala všeslovanskou.

(Pokračování.)

Komenského „Diogenes", hra divadelní.*)

Komenský, nemaje žádného útulku a žádné bezpečnosti ve vlasti, vystěhoval se v tuhé zimě l. 1628 do ciziny, kdež v únoru téhož roku v Lešně polském usadil se. Pro snadnější a slušnější vyživení své rodiny oddal se Komenský vyučování mládeže v gymnasiu Lešenském, jež od r. 1636 do r. 1641 i sám řídil. V tu dobu zabýval se kromě jiných prací didaktických a církevních zvláště myšlenkami pansofickými, jimž hned v gymnasiu půdu jistou připravoval. Jako pak hned r. 1631 v „Bráně jazyků", roku pak 1632 důkladněji v „Didaktice" k tomu radil, aby s vyučováním jazykovým poznávání věcí, o nichž se mluví, stejným krokem zároveň ku předu kráčelo, věci pak aby ne z cizích úsudků, než z věcí samých a porovnávání jich mezi sebou byly poznávány: tak často o tom přemýšlel, jakými pomůckami názornými by při vyučování nedostatek věcí skutečných mohl býti nahrazen, aby všeliké vědění a přesvědčení mohlo dosaženo býti snadno a na jisto.

Názorným vyučováním ovšem rozuměl přede vším pojímání věcí z věcí neb z jich obrazu pomocí zraku; avšak i k probouzení citu mravného a nábožného, jakož i k bystření rozumu a důmyslu, jehož suchopárným vykládáním pravd filosofických a náboženských nelze docíliti, vyhledával pomůcek názorných a došel jich tím, že zanechav her divadelních, jaké ve školách jen pro zábavu a pro chlubnou podívanou bylo užíváno, hry zvláštní pro školu skládati se jal, aby jimi netoliko obratnost v latinském rozmlouvání cvičena byla, než aby dějem dramatickým myšlenka moudrá neb mravná větší došla pozornosti, hlubšího vštípení, pevnějšího utkvění a jistějšího následování.

Proto ku hrám těm nepřikládej míry esthetické, než didaktickou. Jsouť jen myšlenky v rozmluvy rozvedené, dějem přioděné a v obrazy dramatické seřaděné, a komikou pro větší lahodu a pozornost prodchnuté, aby věcem těžším, abstraktnějším hravě hrou a vesele mohlo býti porozuměno a naučeno. Naučení hře samé za úkol soukromé pilnosti bylo pokládáno.

*) O tomto spise Komenského, zajisté dosti vzácném, v *žádné* posud literatuře promluveno nebylo.

R. 1640 provozovány byly v gymnasiu lešenském nejvíce od studujících poslední třídy tyto hry: Diogenes cynický čili stručný způsob filosofování, Fridricha saského ukradení synové a Mauricia císaře tragické skončení. Diogenes takové obliby došel, že před vzácnými hostmi, kteří Bohuslava Lešenského, ochrance vystěhovalců i gymnasia, v městě jeho byli navštívili, na požádání třikráte v témž roce byl opakován. O dvou ostatních hrách nevíme, jaké byly a z péra-li Komenského pocházely; neboť nikdy tiskem nebyly vydány. V lednu 1641 provozován byl při veřejné zkoušce Abraham patriarcha, jejž byl Komenský sepsal, aby hrdinství u víře představil k následování. A hodila se hra ta zvláště pro mládež *vystěhovalců* českých, kteří jako Abraham pro víru vlast, jmění a příbuzné své opustili, jsouce křesťany dle slov sv. Augustina, jimiž hra končí: „Ten teprv křesťan jest, který i v domě svém cizincem se býti poznává. Vlast naše v nebi jest, kde nebudeme hostmi.“

Když Komenský, vyhověv častým a snažným prosbám, v Šaryšském Potoku v zemi Uherské dle myšlenek svých pansofických školu zřídil a ji od r. 1650 až do r. 1654 spravoval, shledal, že mládež uherská k učení byla tupá a lenivá, tak že bylo pomýšleti na zvláštní pomoc, aby mysl mládeže stala se hybnější a učení pro ni pochopitelnější. I složil pro ni Komenský dvě latinské hry divadelní: „S chutí do toho! čili jak lenost ze školy lze vypuditi“ (1652); druhou „Škola hra neb encyklopedie živá, čili brána jazyků prakticky na jevišti“ (1654). Hra tato, obsahující „Bránu jazyků“ v rozmluvy rozvedenou, tak se všechněm zalíbila a mládeži tak prospěšnou se býti osvědčila, že Komenský k žádosti kněžny Sedmihradské, odcházeje z Potoku, opis té hry v Uhrách zanechal, aby i po něm mohla býti provozována a vytištěna, v Amsterodamu pak musil ji Komenský k žádosti přátel pojmouti do sebraných svých spisů didaktických (1657).

Již z toho vyrozuměti lze, že Komenský hrami svými školními na dobrou cestu uhodil: bylyť prostředkem znázorňovacím a povzbuzovacím. A Komenský sám, jsa již stařec sedmdesátiletý, vzpomněv si na ty hry, zvláště na Diogena cynického, vyznal, že nebyly neužitečny k přivábení myslí mládeže.

Diogena chválil hned po prvním sepsání učený vystěhovalec Jiří Vechner (od r. 1646), rektor gymnasia břežského a superattendent církví v knížetství břežském, přeje si, aby nejen Diogenes, než i jiní filesofové a velicí mužové starého věku v scénu byli uvedeni. „Tou zajisté cestou, jestli kterou možná, bude živým způsobem v mysl mladíků vštípeno nejen to, co dějin se týče, než i znamenitější důmyslná povědění, a tak bude starobylost výborně moci býti poznána. Nic nedím o prospěchu, jejž budou ve výmluvnosti a v moudrosti moci učiniti. A tak ani sestarlým posl uchačům a divákům nebude scházeti, co by jim ne méně prospěchem než rozkoší a potěšením býti mohlo.“

Pozoruješ, že Vechner jakožto učený humanista přál si, aby hrami školními řecká a římská starobylost mládeži byla na oči přiváděna, aby obraz té starobylosti tím konkretněji a živěji utkvěl v mysli mládeže.

Starším divákům a posluchačům měly hry ty býti tím, čím jsou nyní veřejné přednášky dospělejším.

Komenského Diogenes ve škole na jevišti proto nás také zajímá, že obsah jeho vybrán jest z klasického *pohanství*. Neboť když co bohoslovec, jímž nikdy býti nepřestával,*) sám Abrahama, jejž r. 1661 v Amsterodamě tiskem vydal, pro školu sepsal i školou provozovati dal; když pro šestou třídu školy pansofické Šalomouna, pro sedmou Davida pro představení divadelní schvaloval, tomu se nic nedivíme a ničeho proti tomu nenamítáme: když však v české i v latinské Didaktice před spisy pohanskými školy radí zavírati, aby právě křesťanskými zůstaly nebo teprvé se staly, a přece hru s osobami pohanskými na jeviště přivádí a týmiž osobami mládež stručným způsobem přiučiti chce filosofování, nečině to bez příčiny, protože vždy všecko velmi pilně rozvažoval, měl toho jistě podstatné důvody, jež sluší porovnati s důvody, jež byl pronesl proti pohanským klasikům před r. 1639 i po něm.

V obou Didaktikách dovodí Komenský z písem, že bůh jest jediné světlo, jediná moudrost, a že kromě boha hledati moudrost církvi vždy bývalo nebezpečno a škodno. „Když se pohané hromadně do církve obraceti začali, a skrze nebedlivost strážných mnoho pohanských kněh do církve se vloudilo a vtrousilo, tak že všecky školy jimi opanovány byly, nač nepřišlo, žalostný pod Antikristem posavád církve způsob svědčí. Ztracen byl klíč rozumnosti a umění u těch, kteříž jej míti se domnívali: světlo víry v srdcích lidských zatemněno; smyslů scestných a bludů slepých pohanských proti zřejmému božímu slovu ve všech artikulích se rozplodilo; roztržek a sekt po všech stranách hojně povstalo; láska ustydla, pobožnost pravá utuchla: summou, jmenem křesťanským přioděné pohanství všudy panovalo . . . .“ „A máme my dědicům výsosti, Kristovým bratříčkům, za vůdce dávati oplzlého šprochýře Plauta? nečistého sodomáře Ovidia? bezbožného athea Luciana? *žertovného kejklíře Diogenesa?* slepého šermíře Aristotelesa? básnivého rhapsoda Plinia? chlubného Cicerona? Ach, dosti jsme blázníli, již přestaňme; dosti jsme se mámiti dali, již prohleďme, aby se nám a potomkům z mrákoty zase zasvítilo světlo boží! . . . .“ „O byť i mezi námi nebývalo těch, jimž Cicero, Plautus, Ovidius, Catullus, Martialis nad příliš voní a od písem po sobě táhnou . . . .“ „U boha toliko pravé jest světlo; u lidí blýštili se co, jiskříčky jsou, kteréž jim v jejich tam tmách svítily a něčím se býti zdály; nám, poněvadž svíce hořící — slovo boží — do rukou dány, co po jiskříčkách? Nebo buď že dišputují o světu, o věcech přirozených, nic nejsou než povrchní důmyslové, domnění, hádky, chodí jenom okolo kaše,**) jakž se znají sami. Ale v písmích sám světa pán o svých skutcích velebná tajemství

*) V listech k Ludvíkovi z Geer *bohoslovectví* za povolání své pokládá. V sebraných svých spisech didaktických (v Amsterodamě 1657) také k tomu se hlásí: „Moravan já rodem, jazykem Čech, povoláním bohoslovec.“ V poslední své vůli (1668), teprvé r. 1765 tak pojmenované, i veškeré své bádaní učené, zvláště didaktické a pansofické, i své básnění a veršování s povoláním tím srovnává a jím odůvodňuje.

**) Vitrum lambunt, pultes non attingunt.

vynáší a z nejhlubších gruntů všech viditelných a neviditelných tvorů základy odkrývá. Mluvili o ctnostech filosofi a úsilnou o dobré sformování člověka, domu, obce práci vedou, co jiného činí, než co pták s oblepenými křídly, k letu se zdvihaje, a třepá se, nikam však nemoha? .... Protož ač by zapovědíno nebylo nám synům světla k těm synům tmy někdy přistoupiti, a podívajíc se na bídné jejich mrákoty, politovati jich, to však nesnesitelné jest, že se u ohně jejich zhřívati a jiskrami jejich svítiti sobě chceme.“

Naproti této nemírné horlivosti proti pohanstvu, která s vyvinováním se člověčenstva a s jinou skutečností na mnohých místech se nesrovnává, slyšíme rozumný a pravdivý úsudek o pohanské vzdělanosti řecké, jejž položil Komenský do proslovu k Diogenu cynickému. Vykládáť v něm student posluchačům mezi jinou řečí: „Nebude vážné zcela, ani hračka zcela, než střídmé sloučení obého. Chtějíť zajisté prospěti i baviti filosofové a básníci. Neboť my všickni zde jsme studující filosofie, t. j. oné moudrosti, která vědění věcí božských i lidských, *kdekoli* jich lze vyhledati, uloviti se snaží. Máme tedy proč chváliti milosrdenství boží my církve křesťanské údové, že nás bůh o věcech spasení věčného slovem svým tak poučiti ráčil, tak že ti, kteří ochotně a pokorně zachovávají přikázaní jeho, nade všecky mudrce s Davidem moudřejšími se stávají. *Že pak duch páně, naplňující okršlek země, kromě jasných pochodní, jež v církvi rozsvítil, i uprostřed mrákot pohanství rozličným jiskřičkám světla svého dal probřesknouti, pobožnost nebraňuje, moudrost radí, a památky starobylosti, řízením věčné prozřetelnosti dosud zachované, k tomu vybízejí, abychom k jiskrám těm různo roztroušeným pozornost svou obraceli, je shledávali a k rozmnožení světla poznání a vědění jich užívali. Arci že byli filosofové pohanští ve věcech božských tací, jak je vypisuje apoštol: zmateni byli ve svém rozumování; avšak ve věcech lidských, mravných, hospodářských, politických mnohá jich povědění a činění krásna jsou a hodna podivování i následování.* Do počtu jich náleží Diogenes cynický, mezi filosofy nejslavnější, jejž vám nyní obživlého, podivné skutky důmyslné konajícího, na jeviště předvedeme.“

Toť moudřejší a pravější soud o mužích a spisech pohanských. Ono horlení proti pohanství, které nás při Komenském nemile překvapuje, hodilo by se do času bratra Jana Blahoslava († 1571), když někteří dobří muži v jednotě bratrské říkali, „že skrze učené v církev zavedení přišlo, že by se snad i jednotě to přihoditi mohlo.“ A tenkráte nešlo ani o staré klasiky, než o učitele a doktory církve*).

---

*) Blahoslav pokáral takové odpůrce hlubší vzdělanosti ostrou řečí, vytištěnou v Časopise českého musea 1861, 373—381. S nemalou trpkostí dí mezi jinými slovy: „K smíchu podobné jest některých našich marné mudrování, těch totiž, kteříž chtí, aby hned člověk to, čemuž se naučil, pojednou dělal, jako hloupá sekta Mikulášenců nejraději těch poslouchá kazatelův, kteříž netoliko nejsou učení, ale hned ani čísti neumějí, nebo prý ti ne z litery, ale z ducha káží. Ale těmť není divu; nebo pokrm beránkův a oveček božích nevelmi se trefuje sviním: svině radší mláto anebo cosi nevonného jedí nežli trávu.“ „Nebojím se toho, aby učení

Toto příznivější pohanstva posuzování shodovalo se zcela s Komenského snahami pansofickými, dle nichž světlo vzdělanosti mezi všemi lidmi mělo býti rozšířeno, aby na základě lidského rozumu a víry v jednoho boha dosaženo bylo smíření a sjednocení všech národů a všech věr, tak aby mír a blaženost stále se uhostily v lidském pokolení. Že i do latinské Didaktiky o pohanstvu úsudek tak příkrý a přísný položil, nejspíše odtud pošlo, že ve mnohých školách z nemírné lásky humanistů k řeckým a římským klasikům lhostejnost u víře a světáctví vypučelo. Proto Komenský s takovou úsilovností na to naléhal, aby místo klasiků čtení biblí do škol bylo uvedeno. Že pak ve škole lešenské, dokud ji Komenský řídil, klasiků jinak bylo užíváno, dosvědčuje i sám Diogenes, jejž Komenský v české Didaktice „žertovným kejklířem,“ na jevišti lešenském „nejslavnějším filosofem“ nazval, když jej předvedl před posluchače, aby řízným jeho vtipem rozum si bystřili i ctnost, stejnou mysl v každé době si oblíbili.

A hodil se dobře Diogenes k scenickému představení pro komickou výstřednost, o níž zprávy nás došlé vypravují. Životem svým a neobyčejným sebe zapíráním podobal se asketům křesťanským, kteří, chtějíce ujíti v zkaženém světě nakažení do samoty k dobrovolnému nepohodlí se utíkali. Zvláštnost jeho tím více každému bila do očí, čím větší byla prostopášnost a zpustlost mravů mezi Athéňany za časů Filipa Makedonského a syna jeho Alexandra Velikého.

Podívejme se i my na toho Diogena, který mládeži i dospělým v Lešně neobyčejnou zábavu a potěšení způsoboval. Ve hře té není děje směřujícího k jednomu konci; jsou v něm jenom variace a obrazy v jedno seřaděné, čili dramatické rozvedení anekdot o Diogenovi běžných v rozmluvu a děj scénický, účel pak jich není esthetické zalíbení a mysli ukojení, než navedení k moudrosti, „která nezáleží ve vyšňořených neb uměle skroucených slovech a domněních, než ve výborných a důmyslných pověděních a skutcích.“

V *proslovu* (prologu) k Diogenovi*) dovozuje studující, jak výše

a pobožní muži příčinou zavedení jednoty (bratrské) býti měli, než spíše bych se bál, aby lidé vysokomyslní, z hloupa hrdí, o sobě mnoho víc než náleží smyslící, neustupní, nepokojní, nových věcí začínatelé, velikého jmena žádostiví, sebe sami jako modlu zvelebující, dobrých, pokojných a svatých trapiči — dále mlčímli, ti aby jednoty nezavedli a nějaké hrozné pokuty boží neuvedli, jako David, když lid sčísti byl kázal. Toho bych já se bál, a skůro již i bojím. „Vypadla peycha s nebe, nepůjde tam zase,“ obecné přísloví jest. A bůh že se pyšným protiví, již nás tomu zkušení dávno naučiti mělo.“

*) Tiskem vydán byl Diogones po prvé v červnu 1658 v Amsterodamě pod titulem: Diogenes Cynicus redivivus, sive de compendiose philosophando.“ Věnován byl Jakubovi z Graef a Mikuláši Witsonovi, synům senatorů amsterodamských a velikých příznivců Komenského Kornelia z Graef a Kornelia Jana Witsona. V přípisu dí Komenský o diktatickém účelu té hry: Jest obyčej věku, v němž jste, těšiti se věcmi příjemnými: a přeji vám to, nenílí v tom nic neslušného, zvláště pak když při slušné zábavě jest i užitečnost, která tuto neschází, jak se přesvědčíte. Diogenes, mezi filosofy nejslavnější (festivissimus), na školní jeviště přivedený, před vás se staví, aby vám všelikými krásami moudrosti činil potěšení. Pozorujte jej jakožto výmluvného průvodce k stručnému filosofování, vůdce jistého a umělce hodného podivení.“

dotčeno, že i křesťan od pohanů věcem prospěšným může se naučiti, načež jiný studující vykládá obsah hry (argumentum), čímž brejle nastrkuje těm, kteří nemají povědomosti věcí historických, aby též oni na své oči Diogena viděti mohli.

První dějství, záležející ze tří výstupů, počíná samomluvou Diogena. Utíkaje ze Synopy, kdež se byl narodil, aby ušel trestu, který jej s otcem stíhal pro falšování mince — otec Ibesias byl penězoměnec — přichází na pobřeží athénské. K jakému zaměstnání má se odhodlati, jsa z domova zvyklý pohodlí a rozkoši, nyní pak bez peněz a bez pomoci? Aby chodil žebrotou: kdo by co dal mladíku zdravému? Aby lidem za mzdu pracoval: nedůstojné živobytí. Konečně vzkřikne: „Po věcech důstojnějších se sháněj! Rozum a schopnosti z dobrodiní božího mi nescházejí: jak pak kdy bych je vzdělal, uče se moudrosti, zvláště když mne šťastná jakási náhoda přivedla k tomuto městu; zřímť Athény, na celém světě tržiště moudrosti nejslavnější. Což kdy by mne sem byla přivedla laskavá božská prozřetelnost cestami, jichž jsem sám nebyl povědom, tak že bych někdy mohl si štěstí přáti k svému nynějšímu neštěstí? Diogene, následuj mužů srdnatých, kteří nešťastné nehody a příhody k štěstí obraceti se přičiňují. Tak budiž; úmyslu toho s pomocí boží se nespustím. Půjdu do Athén a k muži některému učenému se přidružím, abych jeho navedením a s ním obcováním i sám někdy stal se moudrým. Avšak odkud peníze, strava, byt, školné, knihy, šat a jiné potřeby? O já nebohý, úmysl se mi nezdaří, a při mně naplní se ono povědění:

> Vybřednou těžko, když nouze a bída překáží
> Ctnosti doma . . . .

Dobře; neřekl básník, že *nikdy*, než že *těžko*. Což kdy by chtěli bohové, abych já byl mezi těmi, kteří vybřednou těžko, ale vybřednou přec? Nepozbudu mysli. Musím nyní jistě lačněti, žízniti, mrznouti, potiti se: seberu se. Po soustu chleba budu choditi ode dveří ku dveřím: snad mi ho neodeprou dobří lidé jakožto chudému studujícímu moudrosti, jež by snad odepřeli žebráku zaháleči, neužitečnému břemeni země. Aj, jak dobrou radu jsem našel. Dejte k ní štěstí bohové! Hned půjdu do Athén: nebudu se ohlížeti po rozlehlosti města, ne po staveních skvoucích, ne po nádheře lidu, ne po jiných vzácnostech, o nichž jsem často slýchal; ale po mudrci některém se ohlednu. — Než jaký to za bránu vychází stařec vzezření ctihodného? Byl by div, kdy by nebyl některým z filosofů, jež mi dobří bohové vstříc posílají. Vchází do zahrady. Odstoupím tady ku plotu, abych co činiti bude, pozoroval."

Muž ten ctihodný jest *Antisthenes*, stoupenec učení Sokratova, který mravouku mistra svého důsledně provedl, uče, ctnost že jest všelikých potřeb prázden býti a vyhýbati se zlému. Že v Kynosargu za východní branou athénskou vyučoval, stal se zakladatelem školy *cynické*.

Antisthenes, zamysliv se a sám s sebou mluvě, moudrost velebí; Diogenes, poslouchaje, vroucnější a vroucnější touhou po moudrosti se rozehřívá. Největší dobrodiní moudrosti, ano něco božského, ježto že učí člověka znáti sama sebe, a člověk, váže si takového daru, přičiní

15

se, aby vždy něco konal neb myslil, co by daru toho bylo důstojno, aby byl člověkem dobrým a šťastným. Sokrates říkával: Pak teprv šťastny budou *obce*, když je buď budou spravovati filosofové, nebo když ti, kteří je spravují, budou filosofovati*). Povědění to rozšiřuje Antisthenes v ten rozum, že všickni lidé budou blaženi, když každý, maje mysl naplněnou moudrostí, vše bude činiti s rozumem. Ale běda! Kromě Řecka všude samá surovost, i v Athénách, kdykoli nový učitel se objeví, přicházejí posluchači toliko ze zvědavosti, v ničem se nelepšíce, ačkoli Antisthenes častěji předpovídal, že vezme obec za své, v níž nerozeznávají se dobří ode zlých a tak bude i s lidským pokolením, když nechce varovati se zlého a činiti co jest dobré. Antisthenes, když byl jinochem, každého dne dvě hodiny cesty za Sokratem do Athén přicházel; ale mládež athénská ničeho si nehledí. Pravá urozenost na ctnosti záleží, pravé bohatství na moudrosti, pravá rozkoš na střídmosti, prospěšné tělu i duši: ale hluši jsou v Athénách, marné napomínání. Chce tedy Antisthenes školu zavříti a za městem oddati se v klidu, v tichosti přemyšlování a ukázati skutkem, co byl učil, že toliko ti, kteří žijí nábožně a spravedlivě a blaženě umírají, na cestě jsou k nesmrtelnosti.

Diogenes, nemoha déle touze po moudrosti odolati, za Antisthenem do zahrady vstoupí. Antisthenes, slyše, že Diogenes po moudrosti touží: „část moudrosti," vece, „jest *chtíti* moudrým býti". Nechtěje vrátiti se k úřadu učitelskému, Diogena od sebe odhání, až pak, překonán jsa sliby a opravdovostí Diogena, za žáka jej přijímá.

V dějství druhém sedmivýstupovém objevuje se Diogenes již co filosof a nástupce Antisthena zemřelého v učitelství.

Smrti Antisthenovy připomíná tímto uvažováním: „Pravda jest, že veškeré lidské pokolení, nynější, minulé i budoucí, smrti jest podrobeno. Nebo kdy by někdo mohl ujíti smrti, dostalo by se té výsady zvláště mudrcům, jimž i sami bohové jsou přáteli. Avšak nyní poučuje nás Antisthenovo úmrtí, že i jim, jako jiným, kromě smrti není popřáno žádné jiné cesty k nesmrtelnosti. Želel bych ztráty milého učitele, ano otce, kdy bych se již byl nenaučil, že podstupujeme život pro smrt, smrt pak opět pro život." Odhodlav se býti následovníkem Antisthenovým ve slovech i skutcích, chce lidi učiti *pravému* živobytí. „Že takový úmysl mám, k tomu mne přiměla pitomost zvěře dvounohé, chátry, jejíž snaha vesměs jenom k tomu směřuje, aby žila, nikoli aby *dobře* žila: mouchy, hlemýždě, zmije a draci také žijí, a nač? Tato hovada zapomínají, že lidé jsou k něčemu jinému zrozeni: tento neduh zastaralý musím vyléčiti . . "

Když byl Diogenes odstoupil, aby o způsobu vyučování se rozmyslil, vyjdou studenti Amfilogus (Obojka) a Elpidius (Nadějka) a

---

*) Myšlenka jistě dobrá, ale ve skutečnosti neosvědčila se posud býti prospěšnou, protože moudrost lidská, nejsouc nic dokonaného neb hotového, nejvíce ve vyhledávání pravdy záleží, kteréžto vyhledávání podniká každý dle své osobní spůsobilosti a co byl dobrým býti usoudil, vykonává dle své osobní šlechetnosti neb nešlechetnosti, dle své nezištnosti nebo dle svého sobectví, tak že filosofie pro lidskou křehkost filosofů blaho obce nemůže zaručiti.

chvíli o tom rozprávějí, budeli Diogenes moci vyučovati s prospěchem. Amfilogus, chvále jeho způsobnost a přičinlivost k dobrému obecnému, lituje, že nedostává se mu k vyučování potřebné vážnosti a slušnosti. Neboť Diogenes jest samý žert, věci vážné vtipem obaluje a tak věci i sebe směšným činí. Příklad: Athéňané cvičili se v lučení. Diogenes, vida mezi nimi člověka oblekem, řečí, chováním zvláštního, samolibého, v lučení neumělého, k terči se postavil, aby jej netrefil, čímž člověka směšným učinil a sobě mrzutost připravil.

Elpidiovi líbí se způsob Diogenův, protože přísností mezi lidem mnoho se nedokáže; kde pak jest zkáza mravů taková, jako v Athénách, tam prý vtip sebe ostřejší jest na svém místě.

Ač oba studenti o Diogenovi nestejně soudí, chtějí přece býti oba jeho posluchači. Ale kde pak bude učiti?

Diogenes, vstoupiv na jeviště, naříká: „Bohové nesmrtelní, jaká to zpozdilost, jaká blbost! Kdy by dnes do Athén přišel nějaký poběhlík, který by chtěl sprosté kejkle provozovati, t. j. baviti lidi marnostmi a hloupostmi, hned by našel tolik lidí, kteří by mu domu svého nabídli k užívání. Ale Diogenes, zamýšlející svatostmi filosofie se zabývati a vésti lidi od marností k věcem opravdovým, nemůže nalezti nikoho, kdo by mu buď školu vystavěl, nebo v domě svém komůrku pronajal." Co si počíti? Zůstávati ve sloupoví před chrámem Jovišovým, kdež i žebrákům i psům přenocovati dopřáno? „Antisthena, učitele mého, že ostřeji na vaše chyby dorážel, neostýchali jste se nazvati *psem* na vás štěkajícím, školu pak jeho *peskou* (cynickou). Bez pochyby i mně tak učiníte, mně obnoviteli jeho učení. Avšak z úsudků vašich pranic si nedělám. Budu vám psem, když tomu tak chcete, ale štěkavým, nikoli němým, který by na stoly vaše čuměl a pro sousto kolem vás se otíral. Navykl jsem si jednoduchému živobytí: suchý chléb budou moje hody, a když se mi zachce stolovati skvostněji, přiberu si zelí; voda, ta můj nektar. Tak s vámi, vykrmená prasata, v rozkoších v zápas se dám!" Ohlížeje se po náměstí, zdali by tu se svým ranečkem nemohl se někde uhostiti, sud si přivalí, a vleza do něho, nemálo se zaraduje: „Dobří bohové, jak pohodlně se žije, když všecky své věci při sobě máš: nezměnil bych toto své štěstí ani za bohatství Kroesovo. Kdo jest šťastnější nežli já, jejž bohové zbavili tolika okovů, jimiž obyčejně lidé, otroci statků, hodností a rozkoší, sevřeni jsou." Ale touží po soudruzích duševného svého poklidu, aby mohl lidi příkladem svým učiti, kolik věcí jest, bez nichž člověk býti může.

Zvědavého lidu hned se k sudu mnoho nahrnulo, aby Diogena škádlili, otázkami jej chytali a sobě čas ukrátili. Slyšmež celý čtvrtý výstup dějství druhého, oplývající ostrými a důmyslnými odpověďmi i samolibým podivínstvím.

Diogenes: Hej, hej, lidé! (Když se k němu hrnou, holí je odhání:) *Lidi* volal jsem, žádné neřády.

1. *Hlas z lidu:* Což se ti nezdáme býti lidmi? *Diog.* Jsouliž lidmi ti, kteří věcí lidských si nevšímají? *Hlas z lidu:* Co tedy člověk jest dle tvého mínění? *Diogenes:* Živočich božský, rozumem nadaný, všecky své věci rozumem spravující. *Hlas z lidu:* A čeho tedy při nás pohřešuješ? *Diogenes:* Všeho. *Hlas z lidu:* Tedy v nás pranic

lidského neshledáváš? *Diogenes:* Kromě vnější podoby nic. Všickni z vás jen o to dbají, aby žili; aby dobře žil, nikdo. 2. *Hl. s l.:* Máš tedy živobytí za něco zlého? *Diog.:* Žíti není nic zlého, ale žíti zle, jakž vy činíte, to zlé jest. *Hl. s l.:* Všechněm to vytýkáš? *Diog.:* Když tak pozoruji filosofy, lékaře a správce zemí, vidím, že jest člověk mezi všemi živočichy nejmoudřejší. Když pak se podívám na ptákopravce, ohledavatele vnitřností, vykladače snů a na vás, hejno nerozumné, pomyslím si, že není nic hloupějšího nad člověka. 3. *Hl. s l.:* A což se ti při nás vidí býti tak nestvůrného? pověz.

Diog. (jde pozpátku, potáceje se a klesaje; lid směje se a chechtaje, ptá se:) Co děláš? — *Diog.:* To, co vy děláte, leda že není věcí tak potupnou choditi pozpátku, jako žíti převráceně. *Hl. s l.:* Jakým způsobem? *Diog.:* Každým způsobem. *Hl. s l.:* Dej příklad. *Diog.:* Příklad? Cokoli činíte, příklad jest: Ctnosti ústy velebíte, životem pak nejevíte nic než nectnosti. Bohy za život prosíte, a sami život jako naschvál utrácíte. Neboť za zdraví činíte oběti, a hned po obětování proti zdraví obědváte. Dokud jste na živu, sami labužnictvím, rozkoší a lázněmi hnijete, umírajíce pak, kážete tělo voňavými kadidly vykouřiti, aby brzy neshnilo. A nač tolik řečí? Všecko děláte proti rozumu.

4. *Hl. s l.:* Což se ti zdá živobytí skvostné býti tak škodlivé? *Diog:* Komory, v nichž hojnost potrav se chová, mnoho myší a koček vyživují: těla, která mnoho krmí v sebe přijímají, mnoho živí nemocí. *Hl. s l.:* Jak pak rozumné jest tvé živobytí, když na náměstí jídáš, piješ a spíš? *Diog.:* Na náměstí totiž lačním, žízním a spaní zaháním. *Hl. s l.:* A místy nečistými, hospodami a kuchyněmi nepohrdáš. *Diog.:* Slunce také vstupuje do kanálů, a nenakazí se. 5. *Hl. s l.:* Pamatuješ se, že jsi býval kazitelem mincí? *Diog.:* Byl čas, kdy jsem taký býval, jaký ty nyní jsi; avšak jaký já nyní jsem, ty nikdy nebudeš těmi svými mravy. — Odejděte již, mám čas k obědu. (Dělá, jako by po něčem k zakousnutí se sháněl, nebo něco vyprositi chtěl. Přináší na mísce zelí a kus chleba, sedne si a dá se do jídla). 6. *Hl. s l.:* Neníliž neslušné, že všecko děláš veřejně, i obědváš?

Diog.: Neníli obědvati nic zlého, není ani na náměstí obědvati nic zlého; avšak obědvati *není* nic zlého: tedy ani na náměstí obědvati nic zlého není. *Hl. s l.:* Řekni, filosofe, *kdy* sluší jísti? *Diog.:* Bohatý může, kdy chce; chudý, když má. (Vyběhne myš, již někdo byl pustil:) Aj, s Diogenem také se někdo přiživuje. 7. *Hl. s l.:* Pse, pse!

Diog.: Vy jste psi, kteří obklopujete obědvajícího. 8. *Hl. s l.:* Povídají, že ti utekl otrok Manes, jejž jsi měl: proč ho nehledáš? *Diog.:* Hanba by byla, aby Manes mohl býti bez Diogena, Diogenes pak aby bez Mana býti nemohl. *Hl. s l.:* Když tedy umřeš, kdo tě vynese ku pohřbení? *Diog.:* Ten, kterému bude tohoto místa potřebí. *Aristip,* (filosof jda kolem a Diogena zelí jísti vida,) Kdy by se byl dovedl shodnouti s králem Dionysiem, zelí jísti by nemusil. *Diog.:* Kdy by ty zelí jísti se byl naučil, nebyl by psem Dionysiovým. 9. *Hl. s l.:* Hej, řekni nám, jí-li pak filosof také koláče? *Diog.:* Cože? Snad nemyslíš, včely že jen pro hlupáky snášejí med? *Sedlák* (vida, že

Diogenes touže miskou, z níž byl zelí vyjedl, vody k pití si nabírá): My sedláci dlaní vody nabíráme. *Diog.:* Tak v pravdě jest. Nezapomněla na nás příroda, opatřivši nám i tuto nádobu. Věru, zbytečnou tu mísku nadarmo s sebou nosím. (Zahodí mísku.) *10. Hl. s l.:* Vidíme, sedlák jest moudřejší než ty. *Diog.:* V té věci ano. Filosof nikdy nestydí se učiti se od kohokoli, liše se tím od vás, kteří s pitomým nosem, ušima a očima sem tam chodíte, nenalézajíce, čím byste si prospěti mohli. *Hl. s l.:* Ty jsi velikánský filosof. *Diog.:* Následuji mistrů zpěvu, kteří z tónu pravého vystupují, aby jiní tónu souhlasného mohli se uchytiti. *Hl. s l.:* Mně se tvá filosofie nelíbí. *Diog.:* Teď neslyšíš žádnou filosofii, než hádku moudrosti s hloupostí. *Filosofii* mou kdo slyšeti chce, přijdiž zítra. (Jde do sudu.)

I přijde osm žáků bezejmenných a Hegesias, kteří chtějí naučiti se filosofii Diogenově. Odpovídaje k jich otázkám, Diogenes takto učí: Nejlepší dobré jest *svoboda,* t. když člověk, neslouže věcem vnějším ani vnitřním vášním, jest pánem svým. Sloužiti věcem jest, mnohých věcí potřebovati, po nich bažiti, když jich nemáš, trápiti se, když je máš, soužiti se péčí o jich užívání. Na svobodě té pravé štěstí záleží t. stálá veselost, již, i kdy by časem byla přerušena, opět lze dosíci, užíješli přirozenosti proti zvyku, rozumu proti rozčilenosti, důvěry proti náhodě, svědomí proti bázni; neboť nikdo není bez bázně, leda kdo má dobré svědomí. Aby sebe poznal, třeba jest buď věrných přátel nebo krutých nepřátel; oni radou, tito výčitkami prospívají. Z cvičení stává se zvyk, a tak i příkrá cesta k ctnosti cvičením se usnadňuje. Vznešený jest ten, kdo věcmi pomíjejícími pohrdá, bohatstvím, důstojnostmi a rozkošmi. Dobrý člověk jest obrazem božím, protože všem dobře činiti a prospěti se snaží, což jest vlastnost boží. Nejneštastnější jest na světě stařec chudobný, jejž i příroda i štěstí pomocí svou opouštějí. Úsudkem, jímž Diogenes dovozuje, že moudrý má hojnost všeho, ještě nikdo si nepomohl. Přátelé mají všecko společně; moudrý jest přítelem božím; bohu patří všecko: má tedy i moudrý všecko. Ctnost i vzdělanost zdobí člověka; neboť sluší dobré znáti i konati. Jak se chovati k vyšším, pod jichž mocí jsme? Jako k ohni: nechoď blízko, aby se nespálil; nevzdaluj se příliš, aby tě nezáblo atd. Hegesiovi žádajícímu knihu, z níž by naučil se moudrosti, odvětí Diogenes: jako jí raději fíky skutečné nežli malované, aby učil se moudrosti raději ze živého výkladu nežli z psaných knih.

V šestém výstupu oznamuje času nočního posel, že Filip makedonský s vojskem nepřátelským se blíží, hlásný pak rozkaz rady městské ohlašuje, aby nikdo nezahálel, než obrany své i města si hleděl. Diogenes, nechtěje zaháleti, sudem svým sem tam povaluje.

Filip, vrátiv se k Athénám dovozuje (ve výstupu sedmém), že jej k boji proti Řekům hrdost Řeků ozbrojila, kteří bažíce po svobodě, moci jeho překážejí i pořádek přírody převracejí. Nejlepší prý správa země jest *monarchie* (jednovláda). „Neboť jediné jest srdce v člověku, původce všeho hnutí; jediný člověk mezi živočichy, správce všeho, co se děje na zemi; jediné mezi hvězdami slunce, ředitel pohybů nebeských; jediný mezi nebešťany Jupiter, bůh nejvyšší, jehož pokynutím

děje se všecko. Podobně i ve společnosti lidské, když nejvyšší moc jest v rukou jednoho, stálým řádem pokračuje všecko; když chtějí vládnouti mnozí, nastane bezvládí, nebo lidovláda aneb jistě vláda šlechty, lepší než ony. Kde zajisté místo má žárnivost, tam jest vždy nesvárům a nepokojům cesta otevřena.“ Klitus, rádce Filipův na svárlivost měst řeckých ukazuje, zvláště pak na žárlivost Athéňanů a Sparťanů, z níž vzešla záhubná 27letá válka peloponnéská, jíž by nebylo, kdy by města řecká jedné hlavě byla podrobena. Že Filip spravedlivou válku podniká, dvořané všickni přisvědčují.

Diogenes, za vyzvědače od stráže do ležení byv přiveden, zbytečnost a neprospěšnost zamýšlené války králi vykládá, že by pokojně mohl žíti, kdy by tím spokojen byl, co již má, a zbytečně nedával se v nebezpečí proti Řekům, kteří svobody své dovedou hájiti, jakž byl Xerxes smutně zkusil. Filip, pohnut jsa řečí Diogena, od dobývání Athén upouští, a když Diogenes u něho nechce zůstati, slibuje, že jinému filosofovi syna svého Alexandra vychovati dá, aby nezmoudřel teprvé trpkou zkušeností jako otec jeho.

Šestero výstupů dějství třetího obsahuje vtipné posouzení stavů lidských, rozpravy z filosofy Platonem a Zenonem, pak s králem Alexandrem.

Diogenes, se svítilnou chodě mezi lidmi lidi hledá, a když z toho pro urážku souzen býti má, že by soudci lidmi býti musili, nikoli stínové lidí, aby věc tu mohli rozsouditi, dokazuje. Soudce jde pro lidi, při nichž prý Diogenes ničeho nepohřeší, čeho při lidech vyhledává. Zatím škadlí Diogena lid otázkami: Jestli *smrt* něco zlého nebo dobrého? „To ani ono, poněvadž jí necítíme. Neboť dokud člověk cítí, žije: není tedy při něm ještě smrt; když pak cítiti přestane, tu již jest mrtev: tu tedy při něm jest smrt, ale necítí jí. Čeho však člověk necítí, není mu dobrým ani zlým. Smrt není tedy nic zlého, ale cesta k ní zlá jest: nemoci. Toholi zlého se bojíme, celé živobytí člověka zlé bude, poněvadž jest život cestou k smrti.“ Co nejrychleji stárne? Dobrodiní; nejrychleji zajisté bývá zapomínáno. Které zvíře nejvíc kouše? Ptášli se o divokých: utrhač: pakli o krotkých; pochlebník. Co jest pochlebenství? Medový provaz, na němž někdo lahodně bývá oběšen. Někdo napsal si na dům: Nic zlého sem nevcházej. Jakž pak může sám pán jíti domů, když jest mezi zlými nejhorší? „Co chceš, abys dostal pohlavek? Přilbici.“ Když měl vrátiti plášť, vece: Jestli jsi mi jej dal, nechám si jej; pakli jen půjčil, budu ho užívati. Šeredné jest žádati zpět, co kdo dal: nelidské bráti někomu, čeho má potřebí atd.

A již přivádí sudí nikoli lid než lidi k Diogenovi. Jsou filosofové, fysikové, ethikové, mathematikové, astronomové, astrologové atd. „Také nyní rozžeš si svítilnu, abys *lidi* hledal?“ „„Tituly jen slyším.““ „A čeho při nás pohřešuješ?“ „„Ničeho, dokud mlčíte.““ „Promluvíme tedy. Filosofie naše učí věci dopodrobna pojímati.“ „„Lépe bylo by, kdy by učila vás žíti a umírati.““ Pak odbude Diogenes měřiče, s hvězdářem pak takto rozmlouvá: *Hv.*: Mezi vědami jest naše nejvzácnější; neboť tajnosti nebes odvírá? *D.* Kdy pak přišel jsi s nebes? Hv. Zajdu si tam očima, kdykoli mi libo. *D.* To může

také i hlupec i barbar učiniti. *Hv.* Ale nerozumí tomu, aniž hvězdy bludné od stálic rozeznává. *D.* Nelži, brachu, hvězdy nebloudí, ale tito bloudí (ukazuje na učence).

Astrolog chlubí se: My z hvězd budoucnost předvídáme. *D.* A neznáte, co před nohama jest.

Básníkům vytýká Diogenes: Vy jste králové slabik, jež pracně v metrum srovnáváte, abyste však mravy v harmonii srovnali, na to nemyslíte. Tak i hudebníkům.

Právník: Co kladeš za vinu našemu zaměstnání, které konáním spravedlnosti se zabývá? *D.* Často větší zloděj oběsí menšího.

Urozenému, chlubícímu se rodokmenem a erbem, dí Diogenes: Nikoli jací byli, kteří toho zasloužili, než jaký jsi ty, jenž se tím chlubíš, na tom záleží.

Sofista dokazuje Diogenovi, že má rohy, poněvadž jich neztratil; neboť čeho kdo neztratil, to má. — A tak jde hovor i s jinými, i s babou vyfintěnou, s níž Diogenes šperky strhal, řka: Chcešli se zalíbiti živým, marně; pakli mrtvým, prosím, neotálej.

Výstup třetí přivádí Platona na jeviště. S hojným průvodem ubírá se Plato do akademie. Služebník nese koberec, na němž Plato sedával. Diogenes, spatřiv jej, koberec nohama zašlapává: „Zašlapuji hrdost Platonovu." „„Zašlapuješ, ale s větší hrdostí, s níž kéž by ne noha než vloha (κοῦς, νοῦς) brzy byla vyléčena."" Pokárav jej Plato tou odpovědí (neboť chlubná chudoba také pýcha jest), zve jej s sebou do školy, ale Diogenes pochybuje, budeli jeho učením rozum vytřen nebo setřen (διατριβή, κατατριβή). Nesnášeje se s Platonem v tom, že filosofu přede vším vlídnost přísluší, protože filosof nemá pochlebovati než vady léčiti, což při lidech nemůže se díti bez bázně a bez bolesti, ptá se Platona: co jest člověk? *P.*: Zvíře dvounohé. Diogenes, kohouta ukazuje: Ejhle, člověk Platonův! Po delším uvažování rozejdou se, a Diogenes ve výstupu čtvrtém stoika Zenona poslouchá.

Zeno dokazuje, že při věcech není žádného *pohybu.* Neboť nejrychlejší pohyb, jejž si možná mysliti, totiž takový, ku kterému ani nejmenšího času není potřebí, roven jest klidu tělesa (na př. kola visícího). A kdy by bylo pohybu, ani nejrychlejším (Achillem) nemohla by věc nejloudavější (želva) býti dohoněna. Vida Zeno Diogena procházeti se po škole, vece: Co děláš? *D.* Vyvracím tvé důvody. *Z.* Avšak ničeho neslyšíme. *D.* Ale vidíte. *Žák*: Učitel neupírá, že jest pohyb zdánlivý, ale že jest skutečný. Diogenes chce žáka uhoditi, onen pak uhna se: Co dělaš? *D.* Vyvracím důvody učitelovy. *Zeno:* K věcem důmyslným důmyslně odpovídej. *D.* Blouznivost pravdou musila býti stržena. Když byl Zeno odešel, vyložil Diogenes žákům, že pohyb není jenom zdánlivý než skutečný.

Vítězný Alexander, nemoha se po Perdikkovi toho dožádati, aby jej Diogenes navštívil (výstup pátý), sám k němu (výstup šestý) s dvořany přichází, velebě vychování své od Aristotela více nežli veškeru svou vítězoslávu; čehož Parmenio nemůže pochopiti, divě se i tomu, že král tak mocný a slavný navštěvuje muže podivína a pobláznа. Diogenes zamítaje nabízenou mu přízeň královu, jenom to si vyžádal, aby mu Alexander nebral, čeho mu dáti nemůže, světla slunečního, aby

mu nezasláněl. I přízní Kratera dvořanina povrhl, nechtěje zbaviti se své svobody. *Kraterus*: Avšak Aristoteles s Alexandrem skvostně žije. *Diog*. Aristoteles obědvá, když chce Alexander; Diogenes, když chce Diogenes. Alexander vida a slyše tak hrdou samostatnost Diogenovu, zvolal: Věru, kdy bych nebyl Alexandrem, chtěl bych býti Diogenem! Načež Diogenes netajil se svým podivením, že mysl filosofů pohrdající dary štěstí, všechněm se líbí, ne však i následování tímž spůsobem.

Dějství poslední ze šesti výstupů jest seřaděno. Diogenes, nemaje v Athénách žádného stání a bezpečí pro nepřízeň občanů příkrostí a přísností svou spůsobenou, na ostrov Aeginu chtěl se přeplaviti, byv však od loupežníků lapen, na Krétu byl přeplaven a prodán do Korintha, kdež co vychovatel život svůj skonal.

Ve výstupu prvním rozjímají Amfilogus a Elpidius, žáci Diogenovi, z druhého dějství již známí, budeli Diogenes, který všechno snášel trpělivě, snášeti i neštěstí své s myslí pokojnou.

V scéně druhé vystupují zajatci hladem umoření z lodí; vůdce jich chválí si lup, Diogenes pak kárá jej, že dobytek na prodej lépe krmen bývá, nežli on krmí lidi, že za ně pak mnoho neutrží. Smutné soudruhy těší Diogenes: „V nehodách nad dobrou mysl nic lepšího. Sluší snášeti, ne naříkati, čeho změniti nelze. Jak pak těším se ze své filosofie, která mne naučila všelikými příhodami pohrdati.“

Scéna třetí jest trh otroků, na prodej v řadu rozestavených. Kupci provolávačem svolaní přicházejí a otroky si prohlížejí. Diogenes sedě, vykládá: kupujeli kdo hrnec neb jinou nádobu, že přesvědčí se, hezkyli zvoní a jestli dobře vypálená; ale kupujíce lidi, jenom na ně se dívají, nevědouce, co kupují. Když i k Diogenovi kupec přišel a jemu kázal, by se postavil, odvětil Diogenes: „Kdy by rybu kupoval, také by jí kázal, aby stála?“ Provolávači pak tázajícímu se, jak jej má provolávati, vece Diogenes: „Řekni, že prodáváš člověka, který dovede poroučeti mužům,“ a kdo si chce koupiti *pána*, aby si jeho koupil. Vida pak kolem sebe jíti muže tělnatého, volá: Tomu mne prodej, ten má pána potřebí. Xeniades Korinťan: Já jsem pán domu svého, chci míti za služebníky otroky, nikoli pány. *Diog.*: Nechtěl by raději, aby ti lidé svobodní sloužili dobrovolně, nežli otrocky otroci? *Xen.*: Mezi pánem a otrokem musí rozdíl býti zachováván. *Diog.* Mezi otrokem a zlým pánem není žádného rozdílu, kromě pojmenování. Otrok slouží pánu, pán svým chtíčům. Bídnější má tedy službu pán, slouže více pánům, a to šeredným a ukrutným. *Xen.*: Vidím, že jsi muž moudrý: vysvobodím tě z toho otroctví. *Diog.*: Kup, nebudeš litovati . . . . *Xen.* Můj budeš. *Diog.* Budu, ale ať rozkazů mých posloucháš. *Xen.* Proti proudu. Byla by věc velmi převrácena, kdy by otrok měl poroučeti pánovi. *Diog.* Kdy by lékaře byl koupil, jsa nemocen, zdaž by ho neposlechl, kdy by ti lék předepsal? *Xen.* Snad. *Diog.* Že pak jsi koupil filosofa, který neduhy duševní léčiti dovede, neslušíliž jeho poslouchati, tím více, čím více předčí duše nad tělo a neduhy její horší jsou tělesných? *Xen.* Dobře se spolu shodneme; pojď za mnou . . . .

Scéna čtvrtá: Xeniades rozpráví se sousedem Klitarchem o svém štěstí. Neboť Diogenes, který byl povrhl přízní králů Filipa i Ale-

xandra, chce u něho skonati své živobytí, nikoli za otroka, než za rádce a vychovatele synů jeho. Moha zajisté býti vykoupen, řekl, že neslouží, než vládne; neboť lev není otrokem toho, kdo jej krmí.

Klitarchus: Jakého spůsobu užívá při vyučování (synů tvých), velmi rád bych slyšel. *Xeniades:* Slyš tedy. Nejdříve vyložil jim svobodná umění, pak učil jezditi, luk napínati, kotoučem točiti, šípy lučiti. V palaestře nedopouští, aby je učitel cvičil v těžkých kusích spůsobem kejklířů, jenom potud, pokud slouží ku křepkosti a ku zdraví. I o to péči má, aby z básníků a z jiných dobrých spisovatelů naučili se věcem nejlepším, říkaje, že jenom tolik víme, kolik v paměti chováme. Slovem: obsah celé filosofie v stručný přehled jim uvedl, aby i rychleji vše pochopili i věrněji v paměti zachovali. Doma pak je navykl, aby nám rodičům svým sloužili a jídlem lehkým a prostým i pitím vody se spokojili. Když jiní mládenci, jak víš, bradu si přistrojili, aby se více líbili, on káže mým dětem holiti se, a když mají vyjíti na veřejnost, vyvede je nečesané, bez plášťů, bosé a mlčky. I k losům je navedl, následuje v tom ve všem Lacedemonských.

Tím nemálo se lišil Diogenes od Dionysia, někdy krále syrakuského, který pro ukrutnost zbaven byv trůnu, v Korinthu vyučováním mládeže se živil, ač školu nedovedl lépe spravovati nežli druhdy svou říši. Obraz toho poskytuje návštěva školy Dionysiovy ve výstupu pátém. Učitele ve škole není; samý hluk, nehezký zpěv, nezvedenost, neumělost. Trpké jsou upomínky, jež Diogenes vzbuzuje v Dionysiovi, který, ač býval přítel filosofů, od nich jinému se nenaučil, nežli že dovedl jakž takž snášeti změnu osudu, již byl sám zavinil, chtěje, jsa panovníkem, aby se ho báli, nikoli aby jej milovali. „Když dub padne, každý si z něho dříví dělá. Nesměl by mne býval druhdy onen Cynik tak urážeti. Než hru osudu snášeti sluší. Ale přece pravdu mluví a dobře radí Diogenes: hněvati se naň nelze."

V posledním výstupu staričký Diogenes s klidnou myslí k smrti se připravuje. *Xeniades:* Řekni nám, jak chceš pohřben býti? *Diog.:* Pohřben? Nač se o to starati? Vyhoďte mne ven nepohřbeného. *Xen.:* Ptactvu a zvěři? *Diog.:* Toholi se obáváte, položte vedle mne hůl, abych je mohl odháněti. *Xen.:* Jak to dovedeš? vždyť budeš bez citu. *Diog.:* Co mi tedy bude škoditi trhání dravé zvěře, když budu bez citu? *Xen.:* Nic se tedy nelekáš, že budeš roztrhán? *Diog.:* Roztrhajíli psi mrtvolu, *hirkanský* bude pohřeb; pakli krkavci, *iberský;* nepřijdeli žádná zvěř, sám čas nejkrásnější učiní mi pohřeb, stráviv tělo věcmi nejvzácnějšími, sluncem, rosou, dešti. *Xen.:* My tě bez pohřbu nenecháme, rci tedy, jak chceš pohřben býti. *Diog.:* Obličejem dolů, když tak chcete. *Xen.:* Proč tak, když ostatní obličejem vzhůru se kladou? *Diog.:* Protože v krátkém čase bude nahoře, co bylo dole. *Lékař:* Jak se máš, Diogene? *Diog.:* Dobře; již objímá bratr sestru, spánek smrt.

V doslovu dodává student, že byl Diogenes pohřben u brány, jíž se šlo z Korintha na Isthmos. Nad hrobem postaven byl sloup z parského mramoru s obrazem psa. I synopští rodáci postavili Diogenovi památníky, na nichž čtveroverší hlásalo, že jmeno jeho z paměti nevyhyne, protože lidem cestu k živobytí ukazoval. „Tak oni po-

hané po pohansku. My pak, lepší hvězdou jsouce ovanuti, jiného známe, který nám jest k lepšímu vůdce, cesta, pravda a život: také vám není nepovědom: za nímli půjdete, blaženi budete. Buďte zdrávi a tleskejte, nám pak a školním studiím přízeň svou zachovejte.“

Sbor ukončil veselou a poučnou divadelní zábavu.

Fr. J. Zoubek.

Josef Manes.

Od *Eduarda Herolda.*

V krátké době po sobě ztratily Čechy tři ze svých nejlepších umělců, sochaře Václava Levého, malíře historických obrazů Karla Svobodu a Josefa Manesa. V Manesovi dán byl Čechům geniální umělec, se zvláštně jemným darem, kterým, co poetického jest ve slovanské národnosti, vycítiti uměl. a ve svých četných illustracích ke slovanským písním zobrazil. Jest to pole, na které sice mnozí vstoupili, ale tak zhusta bez vyššího posvěcení; nedostával se jim právě onen jemný cit k tomu; jakož máme přemnohé malíře svatých obrazů, jimžto však obyčejně schází hlubší poesie, vroucnost víry, přesvědčení.

Josef Manes narodil se v Praze r. 1821. Náklonnost ku kreslení probudila se v něm už za nejútlejšího mládí, i zabýval se tužkou mnohem raději nežli úlohami, které sobě ze školy piaristské domů přinášel. Otec jeho byl na slovo vzatý malíř krajin, *Antonín* Manes, který byl školu profesora Postela v celetné ulici navštěvoval, potom však ze staré barokní manýry svého učitele šťastně se vymanil a přilnuv k výborným kresbám Nizozemčana Watterloo brzy v krajinářství vysokého stupně dosáhl. V malbách olejových byli mistry jeho Ruisdael a Everdingen, nad jiné však více příroda sama, ta duše všelikého umění; v komposici pak Claude Lorain a Poussin byli mu vzorem.

V těchto směrech kreslil a maloval otec Manes i podal výborná umělecká díla; nevšední jsou jeho aquarely, kteréž na mnoze pohledy na české zámky a trosky obsahují a ještě nyní po více než půl století svým prostým a přesným provedením, jakož i uměleckým pojmutím se vyznamenávají. Práce jeho spůsobu leptacího posavade jsou nejlepší v tom oboru.

Otec Manes byl brzy učitelem zvláště od šlechty vyhledávaným; navštěvuje se svými žáky a žačkami venkovská sídla jejich, přenášel odtud do Prahy vždy bohatou kořist. Syn Josef dosáhnuv většího stáří provázel otce na těchto výletech a ve svém 14. roce sám již vyučoval kresbě krajin i zvířat.

Důchody otce Manesa obmezovaly se na řečené vyučování a prodej olejových obrazů, byly tedy dosti nejisté a velice skrovné, zvláště i pro to, že umělec byl vtělená dobrota, ač měl ženu a tři dítky obstarávati. Přičiněním několika dobrých přátel — jako čackého magistrátního rady, znamenitého varhaníka Jos. Schütze, setníka Jana z Rittersbergů, pak hraběte Františka Thuna (syna), žáka Manesova, který

už v této době umělecké jednoty vřele se ujímal — bylo uzavřeno, aby krajinářská škola, úmrtím profesora Postela zaniknuvší, opět co podstatná část akademie byla v život uvedena. To stalo se r. 1835 a Antonín Manes ustanoven na škole té profesorem. Akademie byla v té době osiřelá; Waldherr nástupce prvního ředitele jejího Berglera byl také smrtí sešel, a výbor jednoty provisorním ředitelem ústavu učinil malíře historických obrazů *Václava* Manesa, mladšího bratra Antonínova, an se byl před několika lety ze Říma vrátil.

Akademii navštěvoval nyní co nejpilněji náš mladistvý Josef Manes a za nedlouho se bystrým pojmutím krásných forem antiky jakož i živých modelů přede všemi jinými vyznamenal. Zároveň hleděl sobě pilně studování přírody, při čemž jej zvláště staré architektury vábily. Tak při jedné návštěvě v Křivoklátě kreslil a pak i v barvách maloval rozličné partie tohoto znamenitého hradu s obzvláštní pílí a přesností. Mimo jiné diváky, kteří umělce sotva patnáctiletého při tom s podivením sledovali, pochválil jej zvláště dvorní rada Egon Ebert, básník Vlasty, který počítaje se tehdy k Čechům k Manesovi podotknul: „Vy nám Čechům budete na velkou čest.“ — Téhož roku 1836 maloval Josef první podobiznu, rovněž i první svůj olejový obraz na zakázku: tento představoval sv. Václava.

Akademie obdržela nyní nového ředitele v osobě Františka Tkadlíka, malíře historických obrazů, jenž se byl drahně v Římě zdržoval. Bylo to pravé štěstí; neboť za Berglera i Waldherra zavedena byla na ústavě methoda řemeslnická, podle které nikdo dříve olejového štětce dotknouti se ani komponovati nesměl, pokud neprodělal dlouhou na léta rozdělenou cestu skrze rozmanité síně antik a modelů; mladé, vzkypující talenty ztrácely tudíž všecku mysl. Byla to doba, kde se jen na pravidelnou kresbu, nikoliv na známost lidského těla, anatomie hledělo a jenom tomu, kdo byl virtuosem v čárkování, vlohy se přičítaly. Václav Manes neměl co provisorní ředitel ústavu ani chuti, velké změny zaváděti, ani také hrubě nadání a síly. Za Tkadlíka se velmi mnoho změnilo; rozumělť on svému povolání a byl učitelem rovněž přísným jako svědomitým. Od něho naučil se Josef Manes přesné pravdivé kresbě tvarů tělesných, hlubokému studiu anatomie. Tkadlík byl mimo to sám výborným malířem legend; v jeho figurách obrazí se skutečná vroucnost víry. Řekli bychom, že byl posledním malířem křesťanského umění. Však jednu chybu měl: byl nesnášenliv k jinověrcům, ano měl každý jiný umělecký směr v pravé nenávisti. Historické obrazy nic u něho neplatily a nad malbami zvířat i krajin jen se s opovržením usmíval. V tomto ohledu byl despotou, a poněvadž násilnická vláda zhusta pokrytce rodí, našel se i mezi Tkadlíkovými žáky nejeden, který jinak myslil a jinak mluvil i jednal, jen aby se zalíbil. A Tkadlík radoval se, když někteří z těchto lidí s kancionály jako misál velikými za ním do kostela chodili, tam dlouho klečeli a se modlili.

Josef Manes, ač v nábožnosti vychován, byl přece nepřítelem všeho pobožnůstkářství a jsa vtělenou poctivostí tehdy a po celý svůj život, smával se z plného srdce komickému jednání těchto svých kolegů. Jednou vypravoval ředitel Tkadlík o svém jednoduchém živobytí

v Římě: aby totiž chůzí k obědu čas nemařil, přinášel prý sobě do pracovny brambory a sám si je tam pekl. Manes byl na to dávno zapomněl, když jednoho dne navštíviv jistého kolegu svého, skizzy jeho na stole ležící sobě prohlížel; kolega náhodou otevřo stůl a Manes k svému velikému překvapení mezi papíry spatří také množství brambor, syrových i pečených; z obálky po straně vykukoval ovšem také kus dobrého koláče. Manes se hlasitě zasmál, i měl v tomto kolegovi svém od té doby o jednoho nepřítele více.

Hrabě František Thun (syn), navštěvuje často bývalého učitele svého Antonína Manesa, smával se jednostranným uměleckým názorům Tkadlíkovým: „Fanatikové,“ říkal, „bývají zlomyslní, ale v tom náš ředitel činí výminku; ostatně byť i chtěl, vám škoditi nemůže.“

Kdo v letech třicátých měl příležitost, býváti v rodině Manesově, zajisté nám přisvědčí, že tam vládnul utěšený život umělecký. Láska k umění poetickému tam v pravdě život okrašlovala i drsné jeho stránky růžovým závojem zakrývajíc. Matka Manesová, vysoká, statná postava byla dobrou hospodyní, dcera Amalie, kvetoucí panna, už tehdy velmi dobře malovala; s mladším bratrem Josefovým Quidem měli rodičové svůj milý kříž: při lekci na pianě myslil na své pouliční kamarády a při všelikém jiném vyučování aspoň levicí kreslil koně, divou zvěř a bitvy. Strýc Václav byl v sobě uzavřený, málomluvný, bratr jeho Antonín naopak vlídný a přátelský, svým žákům nakloněný a od nich srdečně milovaný. V rodině scházely se často malé společnosti, ve kterých mnoho se o umění mluvilo, ale také žertovalo i tančilo. Tak uplynula tři šťastná léta; tu r. 1840 ředitel Tkadlík zemřel. Smrt jeho byla pro akademii těžkou ranou; nedlouhé ředitelství jeho neslo u žákův velmi dobré ovoce. Škoda jen, že nebyla povaha jeho jemnější, jeho známost lidí větší a bystřejší. Bylo to následkem jeho nesnášelivosti náboženské. Stav se teprvé co theolog malířem, vstoupil v Římě do řádu jesuitského; co malíř theologický byl velikým nepřítelem krásného pohlaví a s velikou bolestí rozpomínal se na své některé dřívější práce, ježto s jeho pozdějšími náhledy se neshodovaly.

Tkadlíkovou smrtí ukončila se první umělecká perioda v životě Josefa Manesa. Tento byl bez odporu mohutný, snaživý talent, avšak ještě sobě nevědomý směru, kterým by se dáti měl. Jeho nevšední vzdělání nepřipouštělo, aby se dal jednostranným směrem Tkadlíkovým a přece mu směr tento byl milým, jednak vlivem starých velikých mistrů, jednak z předsudku často slýchaného, že jen legenda jest důstojnou zástupkyní historického malířství.

Výbor umělecké jednoty octnul se u velikých rozpacích, kde a v kom by našel důkladného umělce k řízení svého ústavu. Hrabě František Thun stav se po tragické smrti Rittersbergově referentem i jednatelem jednoty osvědčoval velikou lásku i energii vzhledem k uměleckým důležitostem; proto bylo mu uloženo, aby za hranicemi vyhledal umělce všestranně vzdělaného pro řečené místo. Zatím byl Václav Manes po druhé ustanoven provisorním ředitelem. Z této změny měl mladistvý, nadějný Josef malou radost, a sice vším právem. Byltě za krátkého ředitelství Tkadlíkova dobyl ceny v komposici i malování; také za strýce jeho komité pro určování cen přiřklo Josefovi

vítězství, avšak k domluvě Vácslava Manesa ustoupilo od svého výroku a přiřklo Josefovi toliko akcesit. V tomto jednání byla Václavu Manesovi pohnutkou úzkostlivá poctivost, až k fanatismu dostupující, ostatně u celé rodiny zakořeněná, anať ani zdání strannosti a protekce vzbuditi nechtěla. Umělecká ctižádost Josefova byla tudíž těžce uražena: byltě sobě vědom, že úlohu svou nejlépe rozluštil, proto přes všechnu lásku k rodičům a příbuzným v náruživém pobouření všecko zhurta odmítal, čím jej chtěli uchlácholit.

Za tím hrabě Thun opustiv Prahu hledal umělce, který by nad jednostranný směr předešlého ředitele byl povýšen. Thun odebral se především do Mnichova, kde tehdy umění pod ochranou krále bavorského Ludvíka svěže a požehnaně rozkvetalo. Tu sešel se s Korneliusem, který mu trevirského malíře Kristiana Rubena nejvřeleji odporoučel. K tomuto se vypraviv našel jej Thun zaměstnaného velikým obrazem „Kolumbus“, už před dvěma roky počatým. Maje sice velikou lásku k umění, ale malou schopnost k posuzování obrazů byl Thun některými dokončenými malbami, obratným chováním a nejinak i kategorickými výminkami Rubenovými k tomu pohnut, že jej pro uměleckou školu pražskou přijal, vše povoliv, co onen žádal. Na zbyt vypsána tak zvaná závodní výstava, při které několik obrazů obecenstvu k posouzení podáno. Mezi těmito byl Mükeův „Svatý Augustin od andělů do nebe nešen“ bez odporu nejzdařilejší i co do komposice i co do krásného výrazu tváří; byl mistrovským také v koloritu a technickém provedení. Znalcové rozhodovali ve prospěch Mükeův. Vedle visel malý obraz Rubenův „Ave Maria“; co se týče brillantní barvy a provedení, nebylo na něm co vytýkati — ale komposice! Však tu visel Rubenův veliký karton „Kolumbus“. Ačkoliv Josef Manes tehdy ještě byl mladý muž, nezněl úsudek jeho ve prospěch budoucího ředitele; nevyjadřoval se o malém obrázku, tu se nedalo mnoho mluviti — veliký karton poutal celou jeho pozornost a po nedlouhém studování našel veliké nedostatky v komposici, v sestavení i v rozměrech místa, na kterém scena zobrazena, i byl tak neprozřetelný, že o tom veřejně mluvil; odtud Rubenova k němu nepřízeň.

Za Rubena se akademie docela změnila. Z velikého kreslicího sálu utvořen atelier asi pro 16 žáků, škola pak kreslicí přeložena do jiných místností, kreslení o ceny odstraněno, od žákův do elementární školy vstupující požadován plat. Za korrektora školy elementární ustanoven A. Lhota, A. Čermák stal se tajemníkem jednoty. Tkadlíkovi žáci, kteří za něho už částečně olejové obrazy malovali, vstoupili do nového atelieru i počali s nejlepšími nadějemi a s úplnou důvěrou k novému řediteli svoje nové práce; naděje a důvěra jejich vzbuzeny byly jediným čarodějným slovem: „Pracujte pilně, a já vám své slovo dávám, že všecko prodáte.“ Ruben byl mezi jinými výminkami od hr. Thuna i to sobě vyžádal, aby všecky obrazy, v atelieru řízením jeho malované buď od společnosti samé aneb od přátel umění zakoupeny byly.

Škola krajinářská byla z toho vyňata, poněvadž nestála pod jeho přímým řízením; o profesoru jejím padlo mnohé nepříznivé, urážlivé slovo. Příčinou tohoto nepřátelství byl jednak směr centralistický, jednak přání Rubenovo, aby svému švakru malíři krajin Haushoferovi vý-

nesné místo opatřil To nemohlo státi se jinak nežli, kdy by byl profesor Manes se poděkoval aneb — umřel.

Hrabě Thun, který byl s Rubenem na bratrství pil, dal se od něho pohnouti, že proti svému bývalému učiteli vystoupil. Ovšem dělo se to nejprvé na př. jen politováním, že Manes nezná živý svěží kolorit přírody a bravuru v technice nové školy mnichovské. Brzy bylo slyšeti slova tvrdší. Sami žáci byli proti učiteli svému popuzováni, a když od něho upustiti nechtěli, nebyli práce jejich po prvé vystavené zakoupeny. Konečně byla škola krajinářská z nových alejí na Hradčany přeložena a profesorovi jejímu za byt vykázáno několik světnic, které se ani vytopiti nedaly.

Josef Manes tou dobou počal karton k obrazu „Smrt Lukáše z Lejdy". Měltě on neobyčejný dar ku komponování, rovněž i pro techniku, méně pro brillantní barvy. Příčina toho měla svoje kořeny hned v mládí jeho, kde ku přísnému provádění svých přírodních studií veden byl, tak že každou sebe menší podrobnost bedlivým okem probádal a věrně zobraziti hleděl. K tomu přidružila se nespokojenost s tím, co vyvedl, ustavičná snaha po něčem lepším, následkem které všecky studie stranou nechával, pokud neuvedl na papír, co umělecký jeho cit za pravé usoudil. Kdy by byl Ruben chtěje strýci jeho imponovati, své často nedelikatní jednání v atelieru na odiv nestavěl, zvláštnosti svých žáků studoval a dle toho methodu svého vyučování zařídil: Manes byl by dosáhl slávy evropské. Avšak ředitel požadoval rychlé resultáty, aby takovým spůsobem i sám svou pověst zvelebil. Josef Manes byl vystupováním jeho zhusta uražen; k tomu připojila se i starost o zdraví otce jeho, který ve svém novém bytě ochuravěv s těží jen mohl odbývati lekce v dolejších částech města; mrzutosti od hraběte Thuna jemu spůsobené dodaly mu ještě více. Všecko to mladý náružívý Josef hluboce pociťoval i ptával se často: „Kdo jest tento muž a co umí, že proti jiným tak bezohledně vystupuje?"

Na otázku tu odpovídal Ruben sám svým obrazem „Kolumbus" a svými korrekturami. Ruben nebyl žádným Tkadlíkem, k tomu scházela jemu hluboká známost lidského těla. Po tváři našeho Josefa Manesa přeletěl často úsměšek, když viděl namáhání svého učitele, který vůči jemu vždy v patrných rozpacích se ocitoval, rád by byl opravoval a přece opět váhal, aby nějakou nepříslušností svoji autoritě nezadal. Obyčejně pak povstávaje dokládal imponujícím hlasem: „Nuže, učiňte to asi tak!" i opouštěl odměřeným krokem síň. Ruben cítil, že má neobyčejný talent před sebou, který se mu nebezpečným státi může; však se mu i sarkastické poznámky o dlouhé nečinnosti a korrekturách jeho donesly. Proto byl Josefu Manesovi vždy větším protivníkem, ačkoliv to pod pláštěm německé poctivosti a přímosti skrýval. Vždy vítanou příležitost k výtkám zavdávala mu vlastnost Manesova, že touže studii ku př. hlavu aneb záhyb roucha vícekráte maloval. „Ještě s tím nejste hotov," volával Ruben hromovým hlasem, „vždyť je to čím dál tím horší." Bylo tomu naopak. Ale mistr tím dokázal, že Manes nejednou štětec rozmrzele odhazoval. Ruben chtěl jej vůbec odstraniti.

V takových poměrech byl první obraz dohotoven, vystaven a

prodán. Druhý obraz, který Manes v akademii malovati počal, měl za předmět scénu v kostele svaté Kláry v Avignoně: kterak ohnivý italský básník poprvé spanilou duchaplnou Lauru spatřuje. Manes byl celý nadšen touto myšlenkou, vnitřní jeho oko vidělo celý ten výjev dokonale hotový: temný chrám, andělské postavy zářící půvabem a duchem v modlitbě pohříženy. Činil skizzu za skizzou, ale žádná nerovnala se obrazu, který celou duši jeho naplňoval. Neunavně pracoval dále, až jej hřmotný hlas Rubenův vyrušil: „Ke čertu, co se věčně tou jednou věcí páráte?“ Stará štvanice počala znova. Nemoc otcova se horšila. Josef upustil od počatého obrazu; aby pak měl přece něco na výstavě, vymaloval „Hrobaře,“ obraz na nejvýš fantastický, zcela přiměřený tehdejšímu jeho pošmournému smýšlení.

Obraz prvé počatý byl sice opět předsevzat, ale nikoliv dokončen, příkrá rozmluva hr. Thuna s otcem Manesem uvrhla tohoto (r. 1842) na lože smrtelné. Josef, který své rodiče nade všecko miloval a ctil, ujal se otce svého; i přišlo mezi ním, hrabětem a Rubenem k prudkým slovům, které ho do duše ranily a všecku vášnivost jeho pobouřily.

Rodina přestěhovala se s Hradčan na Nové město (do Spálené ulice), Josef pak opatřen skrovnými toliko penězi na cestu opustil Prahu.

Hluboká nenávist proti tomu, jenž smrt otce jeho uspíšil, provázela jej po celý život, naplňovala celou duši jeho, ničila z valné části sílu jeho; také v posledních smutných letech jeho, kde krásný jeho duch byl zastřen a ničím ze své apathie nemohl býti probuzen, slovo Thun jediné vždy jej na okamžik oživovalo.

Nežli umělce našeho na cestách do ciziny provázeti budeme, pohledneme ještě na život umělecký, který tehdy jako zážeh severní záře nad Prahou zaplanul. V letech čtyřicátých počala se šlechta za svou netečnost styděti, a přestala pražské malíře považovati za pouhé učitele kreslení, kteří se jedním zlatým za hodinu odbývají. Rubenovo kategorické slovo: „Musíte obrazy kupovati!“ mělo účinek. Hr. Thun zaručil svým slovem, že to u šlechty dokáže — a Thun byl rovněž energichým jako náruživým. Kdo přátelství jeho získal, mohl se na ně bezpečiti, mohl ho také proti jiným zneužívati; neboť on dlouho nezkoušel, nebrž přijímal přání přítelovo za své; mnohého povznesl, po nějaký čas jej na rukou nosil, pak se od něho zas docela odvrátil.

Thun tedy mluvil do šlechty, nebudouli Rubena podporovati, že on zase z Čech odejde a cizina že ná českou nevzdělanou šlechtu s posměchem pohlížeti bude. A tak se stalo, že v prvních letech šlechta doháněti se zdála, co dříve byla opomíjela. Mnoho k tomu přispívalí též plesy umělcův; jsouce toho času nejprvnější, nevybranější, pořádány byly od mladých umělcův akademie. Postavení Rubenovo bylo nyní výborné; kdy by byl co umělec více rozuměl a se svými žáky humanně zacházel, Praha mohla tehdy býti neposlední školou umění. Tak ale plýtval svým časem v podzim na lovech šlechtických, v zimě bylo mu na malování příliš temno, v létě musel se zhusta na venkově zotavovati. Na počátku školního roku a měsíc před výstavou byl co učitel nejvíce činným. Jak sobě při tom počínal, viděli jsme při mladém Manesovi; ale i u mnohých jiných vystupoval nezřídka jakožto ingnorant.

V atelieru malířův korrigoval také švakr jeho Max Haushofer, byv po smrti předešlého profesora hned do Prahy povolán; obdržel zvýšený plat a škrtnutím jednoho paragrafu také slib, že jednota každoročně jeden obraz od něho zakoupí. I stalo se; Haushofer byl tak laskav, že svoje nepovedené obrazy sobě za 500 zl. odkupovati dával, zdařilejší posílal za hranice.

Haushofer byl pilným korrektorem v atelieru i ve škole elementární. A tu se stalo ku př. že přišel ředitel Ruben k žákovi a radil: „Dejte sosnu v levo, ten kámen zde učiňte modrý.“ Žák odpovídal: „Prosím, pan profesor nařídil, aby sosna byla v pravo a kámen červený.“ — „Profesor je blázen!“ zvolal ředitel odcházeje. — Jindy zase pravil Haushofer k mladému, veselému synkovi hamburskému, který právě potopu maloval: „Nohy toho psa zde značně zkraťte.“ Když profesor odešel, řekl mladík k soudruhům: „Uvidíte žert. Nezměním na těch nohách ani čárky.“ A nazejtří ptal se příchozího profesora: „Jsou nohy toho psa nyní dobře?“ — „Docela dobře,“ odvece tento, „dřív byly až hrůza dlouhé!“

Ze žákův, kteří pod Rubenem počali, byli jenom dva, kteří sobě dobyli jmena: Svoboda i Trenkwald. Trenkwald, rodem a smýšlením Němec, povaha velmi klidná, stráviv mnoho let v Římě vrátil se pak do Vídně a po Rubenově odchodu stal se ředitelem pražské akademie.

Karel Svoboda, bratrovec profesora Václava Svobody, překladatele kralodvorského rukopisu, byl hřmotný, mluvný, veselý mladík; maje krásné nadání činil rychlé pokroky, jakož viděti bylo z toho vystaveného kartonu „Vyhození oknem r. 1618“ a z jeho prvního obrazu „Smrt Václava IV.“ Některými komposicemi, jichžto předmět vzat byl z kralodvorského rukopisu, utvrdil svou pověst co český umělec.

Byl jím zajisté co pražský rodák, co malíř významných motivů z českých dějin i co profesor na škole vídeňské, který mateřštinu svou nezapíral, jako to jiní páni činili.

Ale název *českého* umělce náleží v míře mnohem větší *Josefu Manesovi.* On a Svoboda byli dva skuteční umělcové ale uměleckou povahou od sebe velice rozdílní. Manes byl na sebe náramně přísný, neodpustil sobě ani nejmenší chyby, a jen dokonalé, zrale promyšlené práce vycházely z rukou jeho, ať byly jakéhokoliv rozměru, ať to byly třeba jen hračky. Svoboda této úzkostlivosti neznal; proto nejeden z obrazů jeho nepřimnožil jmenu jeho slávy. Manes byl geniální, ale při tom co nejopatrnější; Svoboda maloval rychleji ale nejednou obyčejně, často jen drasticky, ne poeticky. Manes však byl vtělenou poesií a při tom originální; jemný jeho cit z motivu vždy vyňal to pravé. Poukazujeme k dotvrzení toho na jeden a týž předmět, od obou malovaný: „Opuštěná“ z kralodvorského rukopisu; ať o jiných rozdílech pomlčíme, Manes zobrazil *českou* dívku, v jejížto bolestné tváři bol v sebe uzavřený představen — Svoboda zobrazil dívku zoufalou jakékoliv národnosti.

(Dokončení.)

O některých základních myšlenkách moderního názoru světa.

Podává dr. *F. J. Studnička.*

Celý rozvoj lidské vzdělanosti možná přirovnati proudu, jehož zřídlo se nachází v dobách prvního člověčenstva a kterýž v časovém běhu svém z každého století v sebe pojímá četné prameny a potoky, tak že čím dále ubíhá, tím se stává mohutnějším.

Kdekoli přetneme proud tento, obdržíme po každé nějaký obraz, příslušný místu, v němž průřez byl učiněn, a tudíž i době, již představuje. Z obrazu tohoto možná pak poznati, jakými vědomostmi se doba, do níž průřez připadá, honosila a jaký byl podle toho stupeň její vzdělanosti.

Čím jsou naší době bližší průřezy tohoto proudu, tím více se podobá obraz jejich tomu, jejž poskytuje přítomnost, v níž se všecky výběžky spojují v obraz nejposlednější, obraz to naší vzdělanosti.

Za tou příčinou podobají se obrazy těchto průřezů obrazům mosaikovým, jejichž jednotlivé kameny jsou vzaty z rozličných útvarů geologických a zasazeny v dobách, v nichž povstaly, a jsou tudíž tím složitější, bohatší a barvitější, čím jsou mladší, čím více útvarů v nich jest zastoupeno.

I naše století rozmnožilo výdatně zděděný poklad lidských vědomostí, rozhojnilo široký proud vzdělanosti a zasadilo do obrazu nynějšího stupně jejího mnoho lesklých kamenů, které budou pro celou budoucnost zvláštní ráz dávati století devatenáctému, byť se i nenazývalo osvíceným větším právem, nežli jakým předešlý věk jmenoval století osmnácté.

Z velikého počtu těchto nových přírůstků na poli vzdělanosti, těchto nových vědomostí naše století vyznačujících, chceme v stručném tomto pojednání vytknouti a v nejdůležitějších směrech vylíčiti jen to veledůležité poznání, jež charakterisuje náš názor světa, že *všecko hmotné bytí jest jen fásí časového rozvoje a že každá doba, tedy i přítomnost poskytuje vedle sebe poměry a útvary nestejného stáří.*

Celý vesmír, země naše, rostlinstvo a živočišstvo, jakož i člověčenstvo, stalo se takovým, jakým nyní jest, teprv během času, mění se stále dle zvláštních, v něm spočívajících zákonů, a bude tudíž jiným v dobách budoucích; jednotliví členové těchto velikých kruhů bytí, jak vedle sebe nyní se vyskytují, nejsou však na stejném stupni rozvoje,

nemají stejného stáří poměrného, nýbrž představují současně nesoučasné rozmanité stupně všeobecného rozvoje. Statistické seřadění jest tu zároveň historickým přehledem.

Co se tkne **sluneční soustavy**, souboru to všech těles nebeských, řídících se přitažností hmoty sluneční, bylo již v předešlém století poukázáno slavným myslitelem *Im. Kantem* k tomu, že jsou členové její původu asi společného, a ke konci téhož století vyložil výtečný znalec mechanických zákonů světových *Laplace* do podrobna, jakým spůsobem se asi z veliké hmoty kulové během času po sobě odloučily a vyvinuly oběžnice a z těchto podobným spůsobem družice kruhové i kulové, až konečně co mohutný zbytek v středu se octlo slunce, mocný vladař všech těles ze společné hmoty pošlých.

Co od té doby v soustavě sluneční bylo objeveno a vyzpytováno, nasvědčuje vesměs zřejmě této domněnce, tak že nyní pravděpodobnost, že všecka tělesa soustavy sluneční jsou původu společného, blíží se již pravdě.

Podle toho jest slunce útvar nejmladší, Neptun (co dosud známá nejvzdálenější oběžnice) nejstarší, ostatní pak oběžnice tím mladší, čím bližší jsou slunci, tak že podle stáří možná je sestaviti v řadu: *1. Slunce, 2. Merkur, 3. Venuše, 4. Země, 5. Mars, 6. Asteroidy, 7. Jupiter, 8. Saturn, 9. Uranus, 10. Neptun;* a podobný poměr stáří vyskytuje se i u družic jednotlivé oběžnice na věčné pouti kolem slunce doprovázejících.

Již z této krátké rozvahy jde na jevo, že sluneční soustava teprv během času dosáhla té organisace, jakou se nyní honosí.

Počítámeli k sluneční soustavě i vlasatice s drahami zavřenými a periodické proudy letavic neb meteoritů z nich povstávající, o nichž dle důvtipných badání *Schiaparelliových* víme, že povstávají z rojů atomů světových v rozličných dobách do této soustavy vniklých a tu přitažnosti sluneční podlehlých, pochopíme ihned pravdivost výroku, že pohled na lunu neb náš měsíc a na Saturna s jeho kruhy a osmi družicemi a na vlasitici nějakou a na pobloudilý atom z ní co letavice okamžikem se lesknoucí poskytuje nám předměty co do povstání a stáří jejich velmi nestejné a že celá sluneční soustava obsahuje tudíž útvary nestejnočasné.

A co platí o soustavě sluneční, platí podobně i o jednotlivých stálicích, o nichž dlouho již učí astronomové, že nestojíce pevně a klidně v prostoru světovém, jak dříve se učilo, představují oběžnice druhů vyšších a že kolem nich obíhají i jiná tmavá tělesa co oběžnice podřízené neb měsíce družice, a o nichž dle nejnovějších výzkumů spektrální analysí provedených*) jest najisto postaveno, že jsou větší neb menší, starší neb mladší slunce.

A totéž platí i o souboru všech hvězd a všech těles v nekonečném prostoru světovém rozptýlených a **vesmír** představujících.

I tu shledáváme vedle hvězd mnohem mladších nežli naše slunce velké množství takových, které jsou na stejném stupni rozvoje a tudíž se stářím valně od něho neliší, jakož i řadu jiných hvězd, které již větší část světového života svého byly prožily a tudíž staršími se býti

*) Viz „O rozboru spektrálním“ *Osvěta*, r. 1871, číslo 4., pag. 281.

jeví nežli slunce; ba i takové hvězdy byly ostrovtipem astronomův nynějších vypátrány, které již leskuplný život svůj dávno ukončily a nyní jen co tmavé, vlastního světla postrádající koule nepovšimnutě živoří mezi jasnými sestrami svými.

A ježto všecka tato tělesa podléhají proměnám zvláštním s vyzařováním tepla i světla těsně spojeným, souditi lze docela bezpečně, že během času docela jinak budou vypadati, že pohled na oblohu budoucí valně se bude lišiti od pohledu v době nynější a to tím více, ježto vedle podstatných vnitřních změn se dějí stále i změny jejich polohy a seřadění.

Přijdouť doby, kde nynější hvězdy první velikosti, kde i slunce zhasne, za to však jiné dosud neznámé na obloze vzplanou; přijdouť doby, kde nynější krásné souhvězdí Oriona se rozběhne a takřka rozplyne, za to však sestaví se jinde z jiných hvězd jiné, snad ještě skvělejší. Jako pod mikroskopem v kapce vody povstávají a zanikají a rozmanitě se hemží miliony nálevníčků, tak v dalekohledu představuje se oku našemu tělesnému miliony ohromných těles, které před duševním okem naším podobné provádějí tajeplné hry v dobách arci nekonečně delších!

Ale nejenom co do stáří skutečného, co do stupně rozvoje, na němž stojí, nýbrž i co do momentu, v němž světlo jejich doráží do oka našeho, v němž tedy je vidíme, poskytuje pohled na hvězdnaté nebe útvary nestejnočasné.

Uvážímeli totiž z jedné strany, že světlo se nerozprostraňuje nekonečně velkou rychlostí, jak se za starodávna učilo, nýbrž že za jednu sekundu proběhne jen asi 41.500 mil; uvážímeli pak ze strany druhé, že jednotlivá tělesa nebeská nejsou v stejné odlehlosti od nás připevněna k jedné kulové klenbě, jak staří si představovali, nýbrž že miliony, tisíce milionů, miliony milionů mil jsou od naší země vzdálena: tož snadno si jednoduchým dělením vypočteme, jak dlouho musí býti světlo takřka na cestě, nežli k nám od rozličných světel nebeských se dostane.

Od *měsíce* na př. potřebuje k nám něco přes sekundu, od *slunce* 8 minut 16 sekund, od *Saturna* nejméně 1 hodinu 18 minut, od nejbližší dosud známé stálice *α Centauri* 3 roky 198 dní, od jiných stálic na sta let, od *hvězd mléčnou dráhu* spojeným leskem svým dláždících několik tisíc let, od *mlhovin* konečně statisíce a ještě více let!

Zrcadlíli se tedy v oku našem současně měsíc, Hladolet, *α* Centauri, část mléčné dráhy a nějaká mlhovina, nepoznáváme tu, jaké *jsou* tyto předměty v témž okamžiku, nýbrž jaký *byl* měsíc před sekundou, Hladolet před hodinou, hvězda *α* Centauri před $3^1/_2$ roku, hvězdy mléčné dráhy asi před 4000 let a mlhovina asi snad před 200.000 roků, z čehož jde dále na jevo, že kdy by dnes shasla všecka tělesa nebeská, vyjmouc měsíc, oběžnice a slunce, všecky ostatní hvězdy nám budou i dále svítiti, až teprva po více než 3 letech počnou jedna po druhé hasnouti v témž pořádku, v jakém jdou jejich vzdálenosti od nás.

I s tohoto stanoviska poskytuje nám tedy pohled na hvězdnatou oblohu, pohled do hlubin nekonečného všehomíru útvary nestejnočasné.

Jako stálice a oběžnice má i **země** naše individuální život, ježto se vyvinula a dosud ještě dále vyvinuje podle zákonů na vlastní pod-

statě její založených. Za tou příčinou poskytuje nám pohled i na toto odvěké bydliště člověčenstva obraz nynějšího stupně jeho rozvoje, v němž ale i všecky předcházející stupně zanechaly tak patrných stop, že i země naše představuje oku našemu útvary nestejnočasné.

Podle domněnky Laplaceovy byla hmota zemská, když se od původní koule byla odloučila a sbalila, velmi řídkou, takřka plynnou, a zaujímala tudíž i větší prostor nežli nyní; stálým houstnutím však menšila se volnost jednotlivých částic, jichž síla hybná přecházela v teplo, takže zároveň se celá hmota tato rozohňovala a pak teplo i světlo do prostoru světového rozesílala; vyzařováním tepla opět chladla a tudíž i houstla, čímž tento vzájemný pochod tak dlouho se udržoval, až konečně dosáhla té hustoty a toho ochlazení, jaké nyní se u ní shledává. Z hmoty plynné povstala tedy během času hmota tekutá a posléze i pevná, která co kůra tuhá objímajíc teplejší a měkčí jádro vnitřní, stala se opět základem nových řad útvarů pozemských.

Že bývala naše země plynnou, o tom nemáme sice svědectví žádného; avšak analogií se dá úsudek tento velmi platně podporovati.

Že bývala hmota její tekutou a měkkou, tomu zřejmě nasvědčuje, nepřihlížímeli ani k mnohým úkazům sopečným a k vnitřní její teplotě vlastní, tvar její, podobající se kouli na točnách sploštěné; neb jak mechanické zákony dokazují, nemohlo se jí tohoto tvaru dostati v jiném nežli v tekutém stavu.

Že konečně země naše jest pevnou, o tom nebude tuším nikdo pochybovati a to tím méně, máli zřetel jen k známému povrchu a vrstvám dosud proraženým.

V celku tedy jest stav země, v jakém nyní se nám jeví, výsledkem časového rozvoje a představuje nám nynější fási jeho; z čehož jde dále, že během následujících tisíciletí i země naše bude pokračovati u svém rozvoji a stane se znenáhla opět jinou.

Zároveň možná podle toho souditi, že i ostatní oběžnice doznaly podobných změn, že některé, zejmena větší, majíce hojnější zásobu tepla, nepostoupily ještě tak daleko na dráze svého rozvoje, jako země naše, kdežto menší mnohem dále již pokročily, čehož vyžilý měsíc náš nejlepším jest svědectvím.

Konečně možná podle toho souditi, že i slunce, které nyní jest takřka na přechodu od fáse druhé k třetí, během času taktéž zcela vychladne a shasne a že pak se stane povrch jeho bujnou půdou bohatého rozvoje individuálního, rozsáhlým jevištěm zvláštního života nového.

Co se pak tkne povrchu země naší zvlášť, dokázala nynější geologie nezvratně, že takovým, jakým jest, stal se teprv během nesmírně dlouhých dob, z nichž každá mu vtiskla zvláštní svůj ráz. Nynější stav jeho vykazuje pak stopu všech těchto dob vedle sebe, o čemž nás nejlépe přesvědčuje pohled na mapu geologickou, kteráž nám představuje povrch zemský co podivnou mosaiku, během nepřehledných dob sestavenou.

Vedle silurského útvaru shledáš tu křídový, onde permský, vedle tak zvaných prahor terciární naplaveniny, v pískovcových vrstvách hlavaté čediče, kterými takřka přibita jest tato měkká podlaha k půdě

zemské: vůbec jest povrch zemský setkán z útvarů nejrozmanitějších spůsobem nejrozličnějším.

A že rozličnost útvaru všeobecně aspoň značí i rozličnost stáří, učí geologie zřejmě, sestavujíc podle toho všecky známé útvary v řadu, která prahorami co nestaršími dosud známými útvary počíná a recentními usazeninami končí; zároveň pak je spojuje v tři skupiny, které nám představují starý, střední a nový věk, jak z tohoto schematického sestavení patrno:

věk	nový	alluviální	neozoický	útvar
		diluviální		
		terciární		
	střední	křídový	mesozoický	
		jurský		
		triasový		
	starý	permský	palæozoický	
		kamenouhelný		
		devonský		
		silurský		
		prahory		

Jak rozličně dlouho asi hlodá zub času na vážném temeni posvátného Blaníku a Řipu! Mnoholi uplynulo asi let do té doby, co se usadily vrstvy kryjící naše radnické uhlí! Jaký rozdíl v stáří jeví se mezi stavebním materiálem naším, mezi cihelnou hlinou, bělohorskou opukou, slivenecským mramorem a černokosteleckou žulou!

I zde počítá se, byť i s menší jistotou, let na statisíce, miliony a tisíce milionů. A útvary z tak rozličně starých dob pocházející leží na povrchu zemském vedle sebe!

I s této strany tedy jeví se nám nynější stav země co výsledek dlouholetého rozvoje a představuje nám zároveň útvary nestejnočasné vedle sebe.

Mámeli konečně na zřeteli jen konfiguraci pevnin, jak značné změny dály se tu během dob geologických i historických, jak rozsáhlé byť i nenáhlé změny dějí se nyní a jak důležité budou výsledky těchto změn i budoucně!

V dobách křídového útvaru směle mohl Shakespeare své hrdiny na mořském pobřeží českém prováděti; poušť Sahara, tato ohromná výhřevna Evropy, bývala před časy ochlazujícím mořem; tu kde Sargasso naplňuje podivením pátravého lodníka, rozprostírala se druhdy Atlantis, o níž Plato podle starých podání tolik zajímavých podrobností vypravuje; na půdě severního Německa ještě dosud viděti lze přečetná jezírka co touně bývalého moře; a nešťastné Hollandsko, jak to se měnilo každým stoletím! —

Dosud možná pozorovati takovéto změny na povrchu zemském a podlé nich rozděliti jej na části zvolna se propadávající a vystupující. V Evropě na př. čára, vedená přes Rujanu, Jutsko, ostrovy Shetlandské a jižně kolem Islandu, dělí část severovýchodní vystupující od jihozápadní propadávající se; možná, že pohyb této ohromné páky, podpírající se na čáru vytknutou, jest jen pokračováním toho, kterým Atlantis ponořena a severní Německo vysušeno!

Kdy bychom měli před sebou důkladné topografické mapy povrchu zemského pro každé století, jdoucí od nynějšího věku nazpět do nejdávnější minulosti, tu bychom porovnávajíce žasli nad těmi stálými změnami oněch linií, kde suchý povrch zemský se odlučuje od říše Vodanovy, tu bychom s udivením poznali, jak málo pevnosti mají pevniny našich atlantů!

A že nynější kontinenty tak nebudou vypadati za tisíce let, o tom nás ujišťuje již Seneka, jehož pronikavý duch tak často předstihl budoucnost; praví, nadšen jsa duchem prorockým:

Venient annis sæcula seris,
Quibus oceanus vincula rerum
Laxet et ingens pateat tellus
Tethysque novos deteget orbes
Nec sit terris ultima Thule. *)

I s tohoto hlediska patřícím jeví se země naše býti útvarem velmi proměnlivým, jehož nynější stav jest výsledkem časového rozvoje a representantem změn z rozličných dob pocházejících. —

Co dosud bylo řečeno o světě *neorganickém*, platí též o světě *organickém*, jaký představuje *rostlinstvo* a *živočišstvo* na povrchu zemském, platí též o *člověčenstvu*, jež co koruna rozvoje organického zdobí řadu pozemských útvarů.

Máme-li na zřeteli především jen **rostlinstvo**, sestavme si v duchu řadu všech druhů, počínající nejnižšími kryptogamy a jdoucí až k nejdokonalejším dialy- a gamopetalům, vedle toho pak položme seznam rostlin, které v rozličných vrstvách zemských, od nejstarších až k recentním, byly nalezeny, a porovnávejme pak!

Shledáme tu zajisté i při zběžném jen pohledu na tyto dvě řady, jak sobě vzájemně odpovídají. Čím vyšší vrstva, tím dokonalejší vyskytující se v ní druhy rostlinné a naopak. Co systematik klade nad sebe, to fytopaleontolog nachází též nad sebou. A ježto hlubší vrstvy jsou starší, jsou taktéž i nižší druhy v nich se vyskytující staršími, z čehož všeobecně opět poznáváme, že rostlinstvo takým, jakým jest, stalo se teprv během času.

Ještě důkladněji se pozná pravdivost tohoto výroku, sestavili se pro každý útvar geologický Flora, pokud ji aspoň dosud známe, ba vytknouli se jen hlavní typy, jak po sobě se objevovaly.

---

*) Nastane doba za věků pozdních,
ve kteréž moře pevniny pouta
uvolní, zem se otevře širá,
vodstvo pak nové odkryje kraje,
nebude světa koncem už Thule. (*Medea* v 375 a n.)

V **silurském** útvaru vyskytují se jen některé *řasy*, v **devonském** první *kalamity*, *kapradiny*, *sigillarie* a *lepidodendra*, kteréž co vyšší kryptogamy dosahují v **kamenouhelném útvaru** největšího rozšíření; tu však již počínají se k nim družiti *cykadey* a *abietiney*, které v **permském** se rozšiřují a *kupressiney* sesilují. V **triasu** začínají mohutně se rozkládati *konifery* (Voltzie a Albertie určují tu ráz lesa), načež v **juře** vedlé hojných zbytků mořské Flory, *chondritů*, *fukoidů*, *sargassitů* a p. nejhojněji se rozšiřuje *rod cykadeí*, který se drží uprostřed mezi kapradinami, palmami a koniferami. K těmto tropickým tvarům přistupuje v **křídě** pojednou řada stromů listnatých našim již podobných, čímž tehdejší les, v němž vedle *cykadeí javořiny*, vedle *cypřišin vrbiny*, vedle *palem ořešiny* se vyskytují, stává se podivuhodnou smíšeninou rostlin tropických a našich evropských; ponejprv tu vystupují *apetely*.

V **eocenu** nacházíme již mnoho *polypetalů*, mezi nimi *papilionacey* a *amygdaley*, v **miocenu** počínají vedle nich se vyskytovati *monopetaly*, které v **pleiocenu** ještě dále se vyvinují, tak že v nynější době apetaly již panství pozbyly a monopetaly, jež stavíme výše panujících polypetalův, ještě se ho domáhají a v budoucích tisíciletích nejspíše zmocní.

Již stručný tento přehled dokazuje zřejmě, že rostlinstvo nevystoupilo najednou ve všech svých přečetných tvarech z lůna zemského, nýbrž že teprv během dlouhé doby k tomu stupni, na němž nyní stojí, se vyšinulo nenáhlým rozvojem z nižšího k vyššímu.

Zároveň tu poznáváme, že naše nynější Flora, představujíc poslední stupeň tohoto dále kráčejícího rozvoje, obsahuje representanty všech dřívějších, jelikož v ní shledáváme vedle sebe, co v dlouhých dobách po sobě se vyvinulo.

Patřme jen na *přesličku* (equisetum) a vedle ní stojící *kolenec* (spergula) písčitých luk našich, na *araukarii* a *akacii* novověkého parku, na *palmu* a *kamelii* vytápěného sklenníku, jak rozličného jsou původu co do geologického času, a jak rozličného se jim zároveň dostalo postavení v botanické soustavě.

Není třeba dalších důvodů, abychom dokázali, že nynější rostlinstvo se teprv během času rozvinulo a že nynější Flora se skládá z rozmanitých, nestejnočasně vyvinutých druhů.

Naše paleontologie jest historie rostlinstva, naše systematika zároveň genealogie.

Avšak i co do stáří individuálního poskytuje nám pohled na rostlinstvo nestejnočasné stupně rozvoje; rozhledněme se jen v šumavském pralese a porozumíme tu okamžitě tomuto výroku. Na zpráchnivělém kmeni zelená se stará jedle, kolem ní mladé potomstvo, pod jehož úkrytem klíčí nejmladší generace; jednotlivci rozličného stáří klidně tu žijí příjemný život rodinný.

Co nejjasněji možná poměry tuto vytknuté stopovati v **říši živočišné**, ba zde vynikají tak zřejmě, že již dávno obrátily k sobě pozornost všech přírodozpytců.

I o Fauně platí tedy všeobecně, že takovou, jakou nyní jest,

stala se teprv během času a že nynější ráz její jest výsledkem dlouhodobého rozvoje.

Abychom odůvodnili výrok tento, ponořme se jen na okamžik do hlubokého moře minulosti a stopujme, jaké druhy zvířat jsou v rozličných vrstvách zachovány.

Nepočítámeli ani pověstné *Eozoon canadense* k zvířatům, tož nalézáme především v nejstarších vrstvách pod silurskými uložených *měkkýše brachyo- ptero-* a *kefalopodů*, mimo to *článkovce* tvaru trilobitů nižších a vedle toho něco *cystideí*, k nimž v **silurských** vrstvách již se připojuje hojnost nejrozmanitějších měkkýšů jako *mořských ježků* a *hvězd*, pak článkovitých *trilobitů*, ba ve vyšších pásmech i representantů *páteřnatců* ve formě nejníže organisovaných *ryb bez koštěné kostry*.

V **devonském** útvaru začínají se již vytráceti *trilobiti* a *cystidei*, *graptolitů* není více, za to množí se *ryby kostěnými pancíři* opatřené.

V **kamenouhelném** útvaru mohútní říše *kefalo-* a *brachyopodů* jakož i *krinoideí* čili mořských lilií, přibývá ryb s emailovanými šupinami neb *ganoidů* a konečně vystupují na pozemské jeviště vedle zvířat *pavoukům* a *cvrčkům* podobných i obojživelní *labyrintodonti*, ku kterým se v **permském** útvaru, v němž první kostěná dozrála kostra, druží *obrovití ještěrové* a v **triasu** připojují předchůdcové našich vymírajících *krokodilů*.

V následujících vrstvách **jurských**, v nichž hlavně zbytky mořských zvířat jsou uloženy, pozorovati lze vedle raků dlouhoocasých již *krátkoocasé* (brachyura), zároveň vyskytuje se tu první *ryba s kostěnou kostrou* a první *ryzá želva*, *typus ptáků* vyniká již zřejmě v některých obojživelnících, ba *prvním ssavcem*, arci na nízkém stupni *vaknatých* stojícím, počíná se řada nových, dosud nejdokonalejších typů.

V **křídovém** útvaru děje se další zdokonalování Fauny stejným spůsobem dále; nižší tvary některé vymírají, vyšší některé povstávají. Mezi rybami již převládají *teleostii*, obrovské *ještěrky* blíží se co do rázu našim, zbytky *ptáků*, kteří nejspíše k bahenním a vodním patřili, vyskytují se již hojněji a i *ssavců vaknatých* přibývá.

Přejdemeli pak k blízkému nám útvaru **terciárnímu**, tu jeví se malý jen rozdíl mezi naší dobou a tehdejší, zejmena co se týče mořských obyvatelů; neb eocenu jest již $3^1/_2{}^0/_0$, v meiocenu $17^0/_0$, ba v pleiocenu $35-50^0/_0$ tvarů nyní žijících.

V **eocenu** zejmena dodávají Fauně zvláštní ráz *pozemní želvy*, *hadi* a předchůdci našich *pachydermat* jakož i množství ssavců vaknatých, kteří tehdáž i po celé Evropě byli rozšířeni, v **meiocenu** pak šelmy *kočkovité* a *opice*, které představovaly s praotci našich *slonů*, *žiraf*, *lam*, *koňů* atp. asi divnou směsici typů horkého a mírného pásma, v **pleiocenu** konečně *člověk*, který tu ponejprv vystoupil na jeviště co mohutný zápasník v říši živočišné tak bujně vyvinuté.

Poslední doba již zcela podobá se naší, v níž některé její typy vymírají jako obrovští ptáci, tur, los, kozorožec a j. . .

Přehlednemeli ještě jednou tento příliš sice stručný, avšak pro naše potřeby dostatečný obraz povšechného rozvoje živočišstva, nabudeme

nezvratného přesvědčení, že Fauna nejstarších dob obsahovala jen nejnižší zvířata, k nimž znenáhla během nesmírně dlouhých dob v témž pořádku, jak je naše srovnávací systematika klade, přistupovaly typy tím dokonalejší, čím pozdější; zároveň z toho jde na jevo, že nynější Fauna jest výsledkem tohoto časového rozvoje, fásí v tomto bujném, rozvlněném proudu, jehož tok se dále ubírá před očima našima, aniž by prozrazoval, jak, kde a kdy se zarazí.

Kdy bychom znali zákony tohoto rozvoje, jako známe na př. zákony planetárních pohybů, mohli bychom si snadno vypočítati, jaká asi bude Fauna za milion let, jako vypočítáváme, jaká budou zatmění v nějakém roce budoucím; avšak v říši organické, v říši živočišné jsou zákony rozvoje tak složité, tak nepřístupné, že jen povšechný úsudek smíme pronesti o dalším jeho pokračování a postupování. —

Podle toho, co jsme byli pronesli o časovém rozvoji živočišstva, pochopíme velmi snadno druhý článek našeho učení, že nynější Fauna obsahuje representanty všech dřívějších dob.

Předveďme si v duchu jen několik zvířat nyní žijících na př. *rhizopody* a *korály* nějaké, *sepii* a *nautilusa, terebratule a ústřice, raka mollukého* a *našeho, polyptera* a *kapra, krokodila* a *hada, echidnu, klokana, slona, koně, kočku* a *gorillu*, z jak různých dob geologických pocházejí tyto typy. Jak podivně vypadá v našich zoologických zahradách *tapír, hippopotamus, nosorožec* vedlé *tigra, lva, opice!* Jsouť mnohé typy, které vynikají nesmírnou houževnatostí, a ty udržují se co *persistentní* v celých řadách vrstev, kdežto jiné velmi rychle zanikají; a za tou příčinou sahá do nynější Fauny mnoho typů rozličného stáří, čímž nabývá veliké rozmanitosti a různorodosti, která však soustavným přehledům a statistickým porovnáváním velice se příčí. Teprv pátráním po původu jednotlivých rodů přichází se k jasnému pohledu na tuto zdánlivou směsici, čímž paleozoologie nabývá nesmírné důležitosti vůbec. — Naše zoologická systematika jest aneb bude zajisté genealogií i pro ten případ pravdě nepodobný, že Darwinovo učení se zcela neujme. —

Naše doba poznala však v říši živočišné ještě jednu zvláštní okolnost, která doplňuje zjevy právě vytknuté spůsobem nanejvýš zajímavým; jest to parallelismus rozvoje všobecného a individuálního, jehož poznání činí jednu z nejdůležitějších stránek novověkého názoru světa.

Abychom pochopili význam tohoto zjevu, představme si z jedné strany, že stejnou dobou zrodí se sto zvířat z rodu nejnižšího, že první z nich zůstane na původním stupni nízkém, každé následující pak o stupeň výše pokročí, tak že poslední dosáhne nejvyšší možné organisace; z druhé strany pak sledujme sto momentů v rozvoji nejdokonalejšího jednotlivce a porovnávejme obě řady! Co tu poznáme?

Podle bohaté zkušenosti dosavadní můžeme všeobecně tvrditi, že v obou řadách budou na stejných místech stejné aneb aspoň podobné stupně organisace, že tedy rozvoj jednotlivce napodobí rozvoj celé říše, k níž náleží. Řada jednotlivých momentů, které jednotlivý živočich co do tvaru musí od zárodku až do úplného vyvinutí proběhnouti, není než opakováním té řady rozličných momentů, jež předkové tohoto tvoru

během dob geologických zažili, nežli se z všeobecného zřídla všech organismů vyšinuli k nynější své dokonalosti.

Důkazů podrobných, pocházejících ze všech tříd živočišných, mohli bychom podati hojnost, kdy bychom směli předpokládati důkladnou známost srovnávací anatomie a fysiologie; neb jen v tomto světle vyniká nade vši pochybnost právě tato zajímavá stránka říše živočišné, což arci s druhé strany bývá nejhlavnější závadou při oceňování jejím. Proti tomuto učení brojí obyčejně jeň lidé, jimž se nedostává tohoto světla; nedivme se tedy, že jsouce ve tmách takto bojují proti pokroku věd přírodních, neb nevědí, co píší. —

Poněvadž člověk svou organisací druží se k nejdokonalejším zvířatům, jichžto řady uzavírá aneb k nimž co první člen nové řady nerozlučně přiléhá, platí o jeho tělesném rozvoji totéž, co o všech bylo všeobecně pověděno, při čemž ale otázku o jeho předchůdcích opičích, s kterou se tolik hluku natropilo a dosud ještě tropí, pouštíme co lichou aneb špatně stilisovanou zcela mimo.

Avšak i co do rozvoje duševního možná o lidstvu tytéž analogické zjevy vytknouti, které právě byly o zvířectvu vyšetřeny.

Nynější vzdělanost lidská jest výsledkem tisíciletého rozvoje, v nynějším lidstvu vyskytují se representanti všech dřívějších stupňů vzdělanosti a v jednotlivém národu i v jednotlivém člověku opakuje se týž úkaz.

Proběhnemeli jen co nejrychleji možná kulturní dějiny člověčenstva, poznáme velmi snadno, jak během času pokračovalo se v povšechné vzdělanosti; ze surového lovce stal se mírnější kočovník, z tohoto klidný rolník, k němuž se v spořádaných státech přidružila řada stavů i o duševní pokrok a blaho se starajících; čím dále, tím více zkvétaly vědy a umění, až se vyšinuly na výši, na níž je dnes shledáváme.

Jak v úvodu k této rozprávě již bylo praveno, náš poklad duševní povstal neustálým děděním po všech předchůdcích našich, od nejstarších dob počínajíc. A tak i budoucí věkové budou po nás děditi, čím jsme rozmnožili a ještě rozmnožíme poklad tento.

Neméně snadno pochopíme význam druhé analogie, že v nynějším lidstvu jsou zastoupeny všecky minulé stupně vzdělanosti.

Patřme jen na některé ostrovy Velikého oceánu, shledáme tam dosud starověké lovce, ba lidožrouty; v Asii a jinde setkáme se s nomady, v Číně poznáme jasně význam typu persistentního i co do rozvoje duševního, v Rusích naučíme se znáti starověkého, u nás nejpokročilejšího rolníka, ve Francii, Anglii, Německu a jinde průmyslníka i učence na nejvyšším stupni stojícího.

Kdy bychom seřadili všecky národy zemi naši obývající podle vzdělanosti, jakou se vesměs honosí, mohli bychom je pak směle roztříditi na národy nejstaršího, starého, středního, nového a nejnovějšího věku, čímž by nejlépe se odůvodnil obsah výroku, o němž právě jednáme.

A ježto v jednotlivém národu nejsou všickni členové na stejném stupni vzdělanosti, nýbrž jedni velmi pozadu zůstávají, jedni dále pokračují, jedni konečně i na nejvyšší stupeň se vyšinují, představuje se nám i v jediném národě celá řada kulturních stanovisek předešlých.

Vhodných dokladů si vyhledá zajisté i v malém národě našem, kdo jej v nejrozličnějších vrstvách jeho dokonale a dopodrobna seznal.

Co se konečně tkne jednotlivce, i o tom platí všeobecně, že opakuje svým duševním rozvojem kulturní dějiny lidstva.

Přidržímeli se podobenství, můžeme směle říci, že člověk od 3.—6. roku stáří svého jest *divochem*, od 6.—10. *Egypťanem*, od 10.—14. *Římanem*, od 14.—17. *Řekem*, od 17.—20. *středověkým romantikem*, od 20.—25. *reformatorem* a *revolucionářem* a na to *mužem nového věku*. Že mnozí zůstávají na dřívějších stupních kulturních, spůsobuje právě zajímavou rozmanitost, jakou v obci, národě a celém člověčenstvu shledáváme. —

Přehlednemeli ještě jednou všecky základní myšlenky, jimiž se charakterisuje náš názor světa, poznáme, že všecky možná zahrnouti jedinou všeobecnou větou, že *všecko hmotné bytí podlehá časovému rozvoji* a nelze je tudíž poznati v pravé podstatě, nýbrž jen v jakési fási těchto nepřetržitých proměn, které se tak zdlouhavě dějí, měřímeli je délkou věku lidského, že jen duševním okem možná je pozorovati.

A ježto proměny tyto berou se směrem jdoucím od méně dokonalého k dokonalejšímu, otevírá nám tento názor světa velmi utěšenou perspektivu do budoucnosti a naplňuje nás odůvodněnou nadějí, že i lidstvo dále bude na dráze všeobecného pokroku stále pokračovati, až vyplní se všecky ideály, s kterými jsme tak rádi se bavívali a kterými se dosud těšíme v dobách neutěšených.

„Člověk může všeho dosáhnouti, čeho si přeje, jen musí býti dosti dlouho živ," pravil řecký jeden mudrc; „lidstvo může dosáhnouti i nejvyššího stupně vzdělanosti povšechné, budeli dosti dlouho tuto zemi obývati," učí nás výsledky badání novověkého.

„Vše nachází se v neustálém proudu," vykládal v starém věku jiný filosof; „celá příroda jest v proudu povšechného dosud neukončeného rozvoje," k tomu poznání přišlo se v době naší.

Kéž bychom i my v proudu tomto pokročili co možná nejdále, kéž bychom i my v tomto rozvoji vyšinuli se na stupeň co možná nejvyšší!

O domnělém úpadku filosofie.

Od dr. *Josefa Durdíka.*

(Pokračování.)

Větším právem a důsledněji, než novověký materialismus, popíral filosofii platnost jiný a také mocnější hlas, hlas kurie římské, jež druhdy nad celým duševním vývojem evropského lidstva neobmezenou vládu provozovala. *Větším právem* — proto, že podávala sama úplný, hotový názor světa, jenž rozumu i srdci lépe dostačoval — principem jeho jest „živý" bůh, zosobnění moudrosti i dobroty; *důsledněji* — proto, že tento názor světa sám nepravil sebe býti výsledkem rozumování, nýbrž zjevením božím, kdežto materialismus jsa jistou soustavou

filosofickou sám svou vlastní půdu podrývá, upírâli právo filosofie, tedy v tom ohledu zcela nedůsledným jest. U obou plyne však popírání z jednoho zdroje, totiž z toho důvodu, že jejich názor *jedině pravý* jest, toliko s tím rozdílem, že kurie římská opět zcela důsledně v duchu svého učení jedná, stanovíli neomylnost papežovu za článek víry, kdežto neomylnost, kterouž sobě materialisté osobují, jest něco úplně jiného. Jest posud i mezi našimi vzdělanci mnoho nepřátel filosofie jen za tou příčinou, že praví se býti materialisty — tak pevně jsou přesvědčeni o neomylnosti náhledu svého; nyní má přestati všecko volné přemýšlení, poněvadž materialismem vše jest rozřešeno.

Je zastaviti však nepodařilo se ani kurii římské. Ona sice položila spisy filosofův na Index librorum prohibitorum — ano i takých filosofův, kteří spekulací svou směřovali k tomu, aby hlavní články víry podepřeli i rozumem, jakož na příklad spisy upřímného katolíka Descartesa, a za dvě stě let po tom opět spisy katolického kněze Antonína Günthera, jenž pak „humillime se subjecit", totiž mínění své výroku církve podřídil. Z tohoto skutku jakož i z jiných, kterýchž vyčítati netřeba, slušně viděti jest, že církev proti filosofii něco namítá. Avšak s těmito námítkami nebudeme se zabývati; neboť vyvrácení jich vykonala historie: celý nynější stav duševního snažení zakládá se na vítězství volné myšlenky — toť filosofie. Ano i ze středu katolického kněžstva vynikali mužové, kteří slavnými činy vítězství tomu prospěli, na př. Mikuláš Koprník; tenť zůstal při svém světoborném učení přece křesťanem a knězem. Přese všecky malé i velké boje mezi národy můžeme mluviti o vzdělaném lidstvu, a hlavní, všem jeho odstínům společný znak, jest uznání volné myšlenky. Z výsledkův jejích těží pak všichni, i ti, kteří lidskému duchu právo toto popírají. Nebudiž snad slovo toto vykládáno za jakousi polemiku, zde běží toliko o prostý náčrt nynější situace.

Další protivník filosofie jest „muž vědy", totiž důkladný znatel jednoho oboru. Oni všichni sice požadují, aby se volně zpytovalo — i děje se tak. Přímé zpytování však obmezeno jest posud na velmi malou část toho, co jest, a tudíž větší část spadá jinam. Sem připouštějí víru, ale jen jako z nouze — sami neuvědomili si jasně poměru, jaký jest mezi věřením a věděním — nevymezili víře ani hodnoty, ani stanoviska, prozrazují sami, buď že nevěří nic, neb z ohledův chytrosti přetvařují se, jako by věřili. Ano mají sami o celku jakýsi náhled, utvořili si jej na základě toho, co vědí — počítajíc v to i náhled o víře — ale zamítají všecky opravdové objektivní pokusy, jak by se vůbec veškeré vědomosti sloučiti a doceliti měly v jakýs takýs obraz o světě. Kdežto materialisté víru i filosofii, odsuzují tito jen filosofii, nevidouce při tom, že jejich náhled jest už také výplodem volného přemýšlení, tedy filosofování.

Pravým representantem těchto jest Rudolf *Virchow*. I píše zejmena („Čtyři řeči o životě a chorobě", Berlín 1862 — v předmluvě): „Vždy znova otvírá se před námi říše nevědomosti, a co víme, nedá nám býti s pokojem. Vědění samo jestiť spíše něco plynulého a jedině víra má právo, býti v každý okamžik pohotově. Ale i věřící neví, co by věděti chtěl, nýbrž jen doufá věděti. V naději této nalézá útěchy

za nedokonalost všeho vezdejšího. Dobrými skutky zbrojí duši svou pro krásnější budoucnost. — Ne jinaká jest dráha zpytatele. Neboť jako jest naděje zpytování a vespolnost vědoucích, tak jest i *pokora vědění*, *resignace poznání*. Práce jest i nám nejlepší odměnou, a největšího ukojení mimo zpytování dostane se nám tehdy, podaříli se nám, vědu svou uvesti v život výkonný a ji prospěšnou učiniti nejen hmotnému než i mravnímu pokroku lidstva."

Tak mluví Virchow a dopouští se způly téhož odporu jako svrchu Stiebeling — neboť Virchow filosofuje. Kdy by jen mohl vymeziti obor víry proti vědění! — Jakmile to počíná, jest úplně na půdě filosofické vědy. Mimo to všichni, kteří jsou náhledu jako Virchow, sami při každé příležitosti prohřešují se proti vlastní zásadě. Jestliže co podle zásady této spadá v obor víry, jest to zajisté *duše*. Ale týž Virchow (na stránce 82. téhož spisku) vykládá, co si přírodozpyt myslí pojmem o duši, „an pochody duševní považuje právě za nejvyšší průjev života v bytosti k tomu účelu nejdokonaleji organisované." Podobnými myšlenkami překračuje až obor zkušenosti čili empirie, chce pozměňovati představy, které podle jeho náhledu jsou pouze majetkem víry. Na jiném místě (str. 14) mluví, že „všecka zkusná vědomost jest neúplná a mezerovitá", proto prý panuje jakás obava před hotovými soustavami a vytýká právě materialismu, „že se odvažuje *nad* skutečnost, klada měřítko svého vědění ku každému zjevu; činí se soustavou." Virchow tedy materialistou není, uznává i oprávnění víry, ovšem někdy velmi podezřelými výrazy, které silně zavánějí duchem ironickým. Mimo to mluví o *zákonu*, o *příčinnosti* v přírodě, o *mechanistickém* pojímání života atd., osnuje všeobecné soudy na základě zkusného pozorování, jako ku příkladu (str. 96): „Každý úkon jest vázán k mechanickým změnám podstaty" a jiné a jiné věty. Ano cituje ku potvrzení náhledů svých filosofa, totiž Aristotela a nazývá ho výslovně *„praotcem přírodozpytu"!* Vesměs pak, kdekoli opouští pole nejužší empirie, užívá výrazův, které jen v náuky filosofické náležejí a tam přetřesu i výměrův svých buď došly neb docházejí. Veškerým vzděláním i vědeckou mluvou dána mu jest celá zásoba vážných výsledkův myšlenkové práce, kterých ani není možno vzdáti se; i nejrozhodnější protivník filosofie v nich vězí a nevědomky jich vlivu podléhá. Neviděti spojitosti té, k tomu náleží velká statečnost předsudku. Ani v jednotlivé hlavě nemohou výsledky vědecké býti bez ladu a skladu vedle sebe; nedá se utlumiti pud, abychom je zprostředkovali, pořádali a v celek slučovali. Jest to tentýž pud, jenž nás i v jednotlivých náukách přírodních vede ku klassifikaci a přehledu. Musíliž se pochod tento díti vědecky už v malých oborech, následuje, že u velkém též, což jest právě úkolem filosofie. Není třeba šíře dokazovati, že „muž vědy" Virchow není protivníkem filosofie, nýbrž že se zcela určitě k jednomu náhledu také přiznává; že jest jen odpůrcem té neb oné soustavy, ku příkladu materialismu i školy Heglovy, že proti těmto mluvě, činí to právě z důvodů filosofických, a že všecka oposice proti filosofii vůbec jest jen nedorozumění.

Ačkoli Virchow filosofuje, nemíníme tím přece vyhlásiti jej snad za filosofa, jenž původními názory rozmnožil poklad myšlenkový. Naopak on filosofuje zcela určitým směrem, jejž před Virchowem razil někdo

jiný, a sice filosof. Neboť všecky námítky, které sem tam proti filosofii se vyskytují, učinila sama filosofie sobě už dřív a líčila povstalou při mnohem zevrubněji. Mezi jinými i tento náhled Virchowa jest jen malý úryvek z duševní práce Kantovy. Kant to jest, jenž rozrůznil *„zjev“* a *„věc o sobě“*, a vymezil přesně obor empirie i obor ideí, on si položil námítky mnohem úplněji a hloub, a on jakožto filosof původního rázu proti přechmatům školské metafysiky postavil své nekonečené *Nikoli* — tedy nemusili jsme čekati na podobné ale krotší námítky, až nám zazní z jiných oborů, než v obvodu filosofie samé. Jednotlivé vědy nejen že neujímají půdy filosofii nýbrž ji rozšiřují, ano ani metafysice neuškodí vedouce vždy k novým netušeným útvarům, nauky té. Filosofie sama opravuje sebe, v tom záleží její pokrok.

Pohledli jsme tu na tři tábory odpůrcův filosofie a shledali jen u jednoho z nich důslednost. Přece i ostatní dva jsou protivníky, kterýchž hlas něco váží; pohybují se na vědeckém poli. Jest však mnoho jiných druhův ještě, kdež oposice proti filosofii vyskytuje se co nejosobnější náhled, beze všeho stínu vědeckého proniknutí věci a bez jakéhokoli širšího rozhledu v otázkách všeobecnějších. Že podobní hlasové náležejí mužům, kteří v jistém oboru veliké obratnosti dosáhli, nepadá na váhu. Autority nerozhodují už ani v obvodu jedné a téže vědy, tím méně může rozhodovati autorita z jedné vědy o věcech vědy jiné. Fysiologové (Moleschott a j.) ohražují se proti výrokům chemikův (Liebig), mathematik soudí o bylinách jako prostý laik atd., jednoduše za tou příčinou, že se každý vžil do svého zaměstnání a nemá za potřebné, aby se vpravoval v náhledy jiného; strojník neb řemeslník může býti rozhlášeným mistrem ve své věci, ale každý advokát by rozhodně protestoval, aby se proti paragrafům zákona dokládal zákony mechaniky, neb kdy by původními střihy poučoval advokáta o tom, co — jest proces a p. Odborník se naučí dobře svému, ostatní zná neúplně, ale přece, poněvadž mu jistého náhledu o celku nutně třeba, utvoří si jej jaksi taksi též. Váhou svého jmena domnívá se býti oprávněným, náhled tento prohlašovati za jedině pravý, neomylný, rozšiřuje jej a odsuzuje celé obory, které mu do jeho fragmentárního obrysu se nehodí. Tak — abychom vyňali opět určité postavy — slavný lékař, specialista, nerozpakuje se na základě své zkušenosti o jiných věcech než o specialitě své kategorické náhledy vyslovovati, na příklad o historii. Všecko, co má k historii jistý vztah, protiví se mu, historie jest mu jediná velká lež, lituje ty, kteří tomu ještě věří a snad kdyby mohl vyhladil by všecku pamět z lidského pokolení. A podobně mluví též o filosofii, obojí má zcela přestati, historie i filosofie jsou odsouzeny. Poněvadž pak náhledy své projevuje lidem, kterým svou pověstí imponuje, neb kteří příbuzní jsou šťastně vyléčených, ti všichni buď nechtíce odmlouvati neb z nedostatku lepších náhledů mu v ničem neodporují, utvrzuje se čím dál tím více v přesvědčení svém, a napíšeli někdy něco, bývá to od jiných zas citováno co hlas autority! — Jiný odpůrce jest dejme tomu slavný zeměznalec — totiž znatel několika vrstev na malém kousku kůry zemské. Jak malá část všehomíra lidstvu jest vůbec přikázána, a jak této části pramalinká část jest opět: několik těch vrstev! A přece kdo je zná, také má za to, že se filosofii

musí vypověděti válka — zamítá všecko, co není široké, dlouhé a vysoké — idea mu znamená tolik co vrchol pošetilosti a idealista jest mu člověk zralý pro jistý zemský ústav. Sám však, přihlednemeli blíže, jeví se býti materialistou, ano jest nadšen také pro ideu, totiž ideu materialismu! — Třetí jest turbulentní přírodozpytec, jenž filosofii odmítá proto, poněvadž vůbec vše odmítá, co není jeho náhledem, zamítá i hlavní matadory své vlastní vědy. Všichni tito tři jsou též mužové vědy, ale nedovedou své námitky tak formulovati jako Virchow, a tvoří mnohem nižší vrstvu protivníkův filosofie. Neboť onomu zbyla aspoň pokora nevědění, kdežto tito vědí a vysvětlují si všecko. Ani otázka o mozku nepřivede je z konceptu; i zde prý všecko víme! Sami nevidí neb nechtějí viděti, že duševní vývoj, čili souhrn lidských pojmů a vědomostí nestal se rázem, nýbrž že povolně se hromadil, spojenou prací všech myslitelův. Každá doba, každé přesvědčení zůstaví své stopy a může se obrazně mluviti o jakési duševní atmosféře, v níž žijeme. Mnohý člověk dýchá živel života, ale zatracuje vzduch, poněvadž ho nevidí, ani neslyší, ani nehmatá — ale měl by považit, že vzduch *byl* zvážen, měl by pohlednouti výše, kde mu blankyt zvěstuje barvu vzduchu. Každá věda má svou historii, a nedorozumění bude tím více přestávati, až této historie více všímati si budou, až vůbec historie vzdělanosti více vynikne a stane se článkem našeho vzdělání. Ona pak ukáže pravé místo i pro filosofii.

Nyní následuje řada jiných odpůrcův, kteří stojí ještě níže. Toť jsou zcela řemeslní odborníci, neb duchové povrchní. Každý odbor má takových. Filolog, právník, inženýr a j. mají právo činiti své námitky, neznajíce z filosofie ničeho ani z historie její; nejsou ani materialisté, nevěří, nezpytují, ale svého práva vzdáti se nechtějí. Beze všech důvodů mluví o věcech spůsobem, jakým to právě moda, — modou se stalo, o filosofii mluviti úštěpačně jako o nějakém překonaném básníku, tedy to činí také. Vedle nich běží ony mělké mysli, kteréž jako pamlsek sem tam některé drobty vědecké si přivlastnili, ač nižádné vědy důkladně nepoznali. Takový třeba studoval gymnasium, ale pak někde četl, že duše ani není, — i dokazuje smělým čelem, že také ani žádné psychologie není. Podobných odpůrcův má filosofie ještě mnoho, a sotva lze vážně pojednávati o námitkách jimi činěných. Co tito lidé od filosofie očekávali, jest báječné — a nesplnili se naděje jich, zanevrou na ni, tak jako na astronomii, že jim nevypočítala dobrou pohodu, neb na mathematika, že jim nemůže udati nepatrných tří čísel, která vyjdou — to arciť činí „profesor“ Orlicé, a proto se uchylují i k filosofickým Orlicům.

Co se týče konečně vtipů, které se na filosofii i filosofy dělávají, jest soud nejsnadnější. Ty spadají totiž v tuž kategorii, jako staré vtipy, že jurista je zloděj a lékař hrobník. Říkáli se o fakultě právnické, že jest „rapacissima“, o lékařské „sepelientissima, může filosofická tím klidněji snášeti predikat „perplexissima“. Věda a fakulta jsou také ostatně dvojí věcí. U výrocích těchto však podobné vtipkování vrcholí, to jest extrakt jeho, tvarův jest mnoho.

Námitky jsou u konce; jiných není. Zbývá toliko odvolání na skutečnost. Zda v skutku filosofie za dnů našich upadá?

III.

Poukazujeme k svému výměru o filosofii — s jeho stanoviska můžeme ovšem tvrditi, že několik učebných knih, psaných ku potřebám škol, obsahu filosofie nevyčerpá. Obraz filosofických snah národa neb celého věku musí počíti též výsledky všech věd a vstupovati až k novým pokusům sjednocujícím. Nejen Hegel ale i Humboldt a Darwin náleží v charakteristiku náhledův naší doby.

Rozmanité, četné jsou náhledy tyto; jedna soustava odpírá druhé, ba mají se k sobě jako strany v životě politickém. Ale jakkoli se rozcházejí, přece mají něco společného: totiž posavadní výsledky všech věd, i samé filosofie, jak nám o nich hlásá historie i nový přítomný postup. Kdykoli v minulosti zastaneme dobu, za níž květly vědy, kvetla i filosofie — vědecké výsledky jsou filosofickým stavivem čili materiálem.

O věci té nebude se nikdo příti, že naše doba může se vykázati hojným počtem jich. Hned jak se nějaký nový zjeví, počíná už působiti a stanoví spolu duševní tvárnost doby, stává se živlem filosofickým. Co historie v nejširším smyslu slova i přírodní věda vyzkoumaly, podává se všem, všeho může a má se užívati ku zlepšení stavu, k opravení náhledů i k zvelebení hmotnému.

Zeměpis nejen znamenitými výpravami do končin posud neprozpytovaných než i pracemi učencův nabyl zcela jiného tvaru. Prameny Nilu, střední Afrika, výpravy k oběma točnám, zvláště severní, v pevninu australskou, odkrytí nových ostrovů, ruské postupování a skoumání v Asii, měření hor, celých krajin i celé zeměkoule a j. podaly nám nových světel o přírodnických poměrech, o zemském magnetismu, o moři, jeho hloubkách, teplotách, proudech; o nových druzích zvířat a rostlin, o kmenech lidstva posud neznámých, a opět o troskách útvarův zahynulých. Geografové jako Ritter a Berghaus, astronomové Airy, Bessel sbírali celý ohromný material ten a sestrojili výslednice z něho ve svých dílech země se týkajících, o velkosti, podobě a celém zařízení planety naší. Zpytování historické odkrylo nové prameny, a historické umění sestrojilo nových a důkladnějších názorův o vývoji lidstva na všech polích: slavných a světuznámých jmen jest v oborech těchto celá řada — jsou to však jen jednotlivá jmena, připomínající nám na ostatní a na celý ten ohromný, hojný zdroj známostí historických. Podotýkám ještě práce o pradobách pokolení lidského, což se zvláštní zálibou nyní pěstuje a se všemi obory vědeckými stýká, starožitnictví vůbec, historie všech umění, srovnávací bájesloví, historie vzdělanosti a jakožto vrcholiště všech těchto snah, vyniknutí náhledu o vývoji nenáhlém, o historičnosti tohoto světa. Týž zřetel ovládá všecky náuky, jejichž material rozprostřen jest v čase. Jak se změnila za století devatenáctého věda mluvozpytná. Starý mechanismus zapuzen, jmena jako František Bopp, přímo zakladatel neb aspoň nejmohutnější provoditel srovnávacího mluvozpytu, a jiní Němci vedle anglických, francouzských, slovanských znatelův větví jazykových připravují zcela nový náhled o vzniku a vývoji lidské mluvy. Konečně přírodní vědy — sláva našeho věku — ani z dáli nemohu snad chtíti podati obraz nynějšího stavu jich. Části theorické i užívání výsledkův v praktickém, mathe-

matika i přírodopis, chemie, fysika docházejí takového vzrůstu, že sotva odborníkům možno, všecky zjevy přehlédati. A přece souvisí s ostatními vědami, i se životem samým. Jen některé hlavně pro filosofii důležité vytknuty buďtež výzkumy. Předně zásada o jednotě sil, souvisící s tím zachování hmoty, síly u všehomíře, jakož i mechanická theorie tepla, náuka to, kterouž jako divotvorným klíčem otevřela se říše pokusův k dotvrzení staré myšlenky o jednotě a věčnosti podstaty světové. Na výši filosofické spekulace zrodily se idey tyto, a náleží to ku pravým triumfům snahy filosofické, že po staletích její myšlenky pokusem mohou se stvrzovati. Za druhé rozbor vidmový čili spektrální analyse; jí se stvrdilo taktéž tušení staré, že tělesa nebeská skládají se z týchž látek jako země, a že příroda nejen zákonem gravitačním, nýbrž veskrz sahá dále než po athmosféru zemskou, že jest totiž celým světem jedna. Spektrální analyse značí spojení lučby s astronomií a jest pro obě dvě vědy událostí epochální. — Dále Darwinova theorie, kteráž ničím jiným vzniku nevzala, než důsledným užitím principu, už dávno uznaného, i v těch končinách přírody, kde až doposud „stání“ za věčný zákon platilo a posvěceno bylo. Jak se vyvinuje vše, tak se vyvinuje bylina a zvíře též, tak se vyvinuje i organický tvar vůbec — a kterak? v boji o život — a co jest výsledkem tohoto boje? Vznik druhův dokonalejších. Darwinova theorie tak se všemi známostmi našimi, historickými i přírodnickými, splývá, že o jakémsi *radikálním* omylu v ní řeči býti nemůže — jen provedení, jednotlivosti a mezery v daném nám materiálu jsou jí vadami. Považme, jak hodí se k celé geologii, k chemii i přírodopisu, k historii i k filosofii! — Nechť někdy tu filosof, tam přírodozpytec jakožto dva jednotlivci jsou ve sporu, přece jsou fakta, ku kterým oba stejně tíhnou, a která můžeme pro oba obory za stejně důležité vyhlásiti. K těm náležejí tyto vyčtené hvězdy na nebi vědy a zejmena má Darwinova theorie všecky rysy pravého filosofického činu. V Anglicku také rozeznávají na Darwinovi dvojí stránku mluvíce o něm co o „naturalistovi“ (přírodopisec), a pak jmenujíce ho „philosopher“ — což tam ovšem značí také zkoumatele vůbec. Onu naivnost pak, která ještě za našich dnů dostává křeče před tím *hrozným výsledkem*, že Darwinovou theorií přichází člověk v podezřelou blízkost se zvířetem, zahání jen filosofický smysl, jejž musí míti i přírodozpytec. Stanovisko, jehož nám v té věci třeba jest, vyznačil už zcela jasně přede dvěma tisíciletími filosof Aristoteles slovy, která ještě dnes platí. A tisíckrát se opáčilo, že jest všecko, všecko svato, ale lidé přece činili kacířem toho, kdo vidí mezi člověkem a organismem zvířecím nějakou podobnost! Nepotřebno uváděti nynější stav astronomie, zpytování o nervech, theorii buněk, pokroky v lékařství — — nepřišli bychom ku konci. Všecky přírodní vědy nejen že rostou do podrobna, ony čím dále pracují, tím blíže si přicházejí, tím více poznávají, že *podrobnosti neničí celku.* I drobnohled probouzí velkolepé náhledy o celku, a kdo by si byl pomyslil, že se jednou astronomie a chemie na společném předmětě setkají. Tak se setkávají i jiné vědy a zejmena přírodověda a filosofie zas. Neboť rozdvojení bylo jen zdánlivé, bylo jen rozdvojením škol — *život* je svádí opět. Zacházíme volně slovem příroda -- co jest příroda? Ajhle toť otázka

filosofická, k jejíž odpovědi nestačí jen routina či zručnost u výkonech technických — k tomu třeba filosofování. Podobné záhady jsou *život*, *organismus*, *vývoj* atd. — K vymoženostem těmto přistupují nyní nové zkušenosti ve společenském a hospodářském oboru, převraty, které staré náhledy podstatně změnily, události politické, reformy v právnictví, v trestnictví, v školství i u výrobě se všemi svými výsledky, které mají vliv na duševní stav jednotlivců i na celý názor doby. Tyto výsledky jsou zde a vyznačují tedy dobu naši také; ony tvoří tu ohromnou podstavu, na níž vědecké filosofování podpírati se musí, o níž už Herbart docela zřetelně mluví — a jsou všem různým soustavám společným východištěm.

Vedle těchto stojí však také výsledky ještě filosofie samé, které zabezpečeny jsou, přese všecko pochybování v jednotlivých věcech. Tu jest na prvním místě dějepis filosofie, část historie vzdělanosti a stálý pobud k filosofické práci. Právě nová doba, kladoucí důraz na historický vývoj, pošinula i dějepis filosofie k výši nejskvělejší. On též náhledům všem jest společným nutným přívlastkem — zpytování a líčení myšlenkových pokusův bývalých jest samo sebou už vážnou látkou vědeckou. Za druhé jest zde logika se svými zákony, kterýchž šetřiti musí každé vědecké snažení — náuka z velké části hotová, s výsledky úplně zjištěnými a kladnými — a též společná všem školám jednotlivým a přece nového a nového vzdělávání vymáhající. Konečně psychologie, jež v oné podobě, jaké jí dodal Herbart, vždy mocněji se ujímá a brzo všem soustavám různým bude vtělena. Dále výsledky soustav idealistických, kteréž v menších okresích povždy zůstanou platnými. K závažnějším činům soustav těchto sluší přičísti na příklad esthetiku, jakž podána jest v rozsáhlém díle Theodora Vischera a posud v literárním a uměleckém světě převahu rozhodně chová. Však nejen co hotového už zde dáno, ukazuje stálý živý ruch, nýbrž pracuje i v nejvlastnějších látkách účinně dále. Posud bojují základní náhledy o platnost svou, posud tedy trvá život ve filosofii. Kdy bychom i nesměli citovati všech pokusů činěných v *devatenáctém* století v Němcích, Francii i v Anglii, kdy bychom už i jmena jako Schopenhauer, Lamennais, Comte a j., musili vymýtiti z přítomnosti své — ač sem náležejí ano vlastně i Hegel, byť jen množstvím přívrženců̂v svých — tož přece se staly pokusy k sestrojení nového názoru světa *i za dob nejposlednějších* — důkaz to, že ani teď neutuchla snaha tvořiti soustavy.

Jeden takový pokus podává Ludwig *Feuerbach*. Ač povstání jeho soustavy spadá v dobu okolo roku 1840, počítáme ji přece v přítomnost, an původce její ještě na živě jest. Východisko jeho jest Hegel, Feuerbach však postupuje v jistém směru za Hegla dál a přichází tak v oposici. Celý poměr i pochod tento naznačiti zde nelze, toliko krátkým slovem připomenuto budiž k vůli „škole“ a obezření: Feuerbach dovozuje, že nikoli rozum (neb svědomost, neb idea, neb jakýmikoli jmeny ještě absolutní podstata se vyznačovala), nýbrž temný přirozený pud jest trvalým a podstatným jádrem zjevu. Tak zvaná záhada o immanenci není v Heglově soustavě dokona rozřešena, Feuerbach ji rozhodl v ten smysl, že v oboru immanence svézákonnost není podstatou; on sestupuje se stanoviska idealistického ke stanovisku psychologického

realismu. Tolik pro znatele filosofického názvosloví, co však na historickém podkladě tom podnikl Feuerbach, jest, že váhu položil na smyslnou skutečnost. Smyslem svým (čidlem) čijeme nejen kámen, dřevo, kosť a tělo, než i city; uchem vnímáme nejen hukot vody, než i hlas lásky a moudrosti, vidíme nejen stín a barvy, než v oku člověka i jeho hnutí. Tedy nejen zevnějšek, i nitro, nejen tělo, věc, i svědomost jest předmětem smyslův. Všecko všude dá se vnímati jimi, byť ne bezprostředně, přece zprostředkovaně, však vždy smyslně — všecky naše představy i nejvšeobecnější idey temení ze smyslnosti, a jen ta má skutečnou jsoucnost. Těmito zásadami rozbírá Feuerbach otázku: Co jest náboženství? Odpovědí svou hlavně stal se znám širším kruhům. Člověk má jen dva předměty svého poznání: přírodu a sebe. Něco třetího, tedy zejmena představa o bohu, náleží jako jiné záhady, zhola do psychologie. Náboženský cit vzniká z poměru člověka ku vlastní bytosti, kterouž však on sám nepovažuje za vlastní svou bytost, nýbrž ji ze svého nitra odlučuje, a proti sobě staví. Náboženství tedy vyslovuje, jak se jednotlivec chovati má k celému rodu svému; Feuerbach všecko mimolidské z něho vylučuje, náboženství má býti jen láska k lidstvu. Podstata všech náboženských útvarů jest anthropologická (bohosloví jest člověkosloví), bůh jest zvěčněná bytost člověka. Člověk člověku bohem. Člověk promítá ideu bytosti své dlouho mimo sebe, nežli znamená, že jest v něm. Ve svých představách o bohu zírá a slaví člověk vždy jen svou vlastní, všech skvrn a pout zprostěnou bytost, jako by byla něco od něho rozlišeného, cizího, proti němu stojícího. Vlastnosti boží jsou znaky bytosti lidské. Náboženská konfesse zahaluje jádro toto svými formami, ve kterýchž se věčný spor kryje, ana to, co jest přirozené, činí nad- totiž nepřirozeným. Tak povstává rozpor mezi věrou a láskou; víra zatracuje, láska oblažuje. Proto každá konfesse zatracuje druhou, každá vyčítá druhé, že se klaní nepravému bohu, že není svatá, nýbrž jen lidská, pozemská; cítí tu pravdu na jiných formách náboženských, ale sebe vymiňuje. Pohanství i křesťanství tvoří jen líc a rub téhož sebeklamu; onde jednotlivec se svou strastí vezdejší mizí v rodu, zde rod v potřebách srdce. U pohanův kochá se tvůrčí fantasie v nádheře a slasti tohoto světa, nestarajíc se o stesk srdce, kdežto v křesťanství se tomu srdci podrobuje. I přivádí onde nesplněná přání těkavé prostopášné smyslnosti, zde v křesťanství však svízele chorého srdce na jevo, a sice v podobách rozmanitých přízrakův, které za věcnou skutečnost se pokládají, v čemž právě víra záleží. Tato víra podle Feuerbacha utlumuje pravý mravní vkus čili esthetiku ctnosti, otravuje cit pravdy a zabavuje nejkrásnější síly člověka. Snění jest klíčem k tajům náboženským, neboť positivní víra jest sen při otevřených očích. Feuerbachovou snahou zkrátka jest, dokázati, že idea nepodmíněnosti nemá věcného podkladu mimo člověka. Podotýkám, že vše to jsou náhledy Feuerbachovy; bezohledná radikálnost jako i souvislost s myšlenkami různých socialistův jest patrna. Naturalismem stala se u něho náuka Heglova, jejíž nejčelnější pojem jest *rozum;* na místo tohoto vstoupil temný, nevidomý pud, a názor Feuerbachův byl už vyznačen názvem *alogismu* (bezrozumost), kdežto Heglova soustava jest *panlogismem* (všerozumost). Můžeme si učiniti obraz o valném rozšíření

školy Heglovy, povážímeli, že Feuerbach jest vlastně Hegelian — však slovo to sahá dále; Heglova škola má svůj střed — věrný původnímu učení mistra — svou konservativní pravici, která přijímá dogmatické základy křesťanství chtíc je spekulativně dovoditi a svou oposiční, radikální levici, z jejichžto vůdcův jest jedním právě Feuerbach — stojí však na nejzazším bodě, kde Heglovská škola už přestává. V tomto směru nejdále pokročil Max *Stirner* (pseudonym za jmeno Kaspar Schmidt) ve svém pověstném spise: *Jedinec a jeho majetek* (Der Einzige und sein Eigenthum, 1845). Skutečným na světě jsem jen *já*, já žiju sobě jen a ostatní jest mým prostředkem. Jsem svoboden, pokud nežiju něčemu mně vnucenému, jsem vlastníkem sebe sama však teprv, když sebe v moci mám. Tato vláda nad sebou jest můj egoismus; nemá však utonouti v smyslnosti, neb pak by ta měla moc nade mnou. Příkazu lásky neuznávám, ale konám ji, poněvadž bytosti mé přirozena jest. Oposice Stirnerova čelí proti spekulativním směrům ve filosofii i proti kommunismu, jenž nové utváření společnosti na újmu osobní svobody provesti chce. Patrno jest, že veškerý podklad mravouky se popírá ve prospěch nejčiřejšího egoismu, tak že celý spis činí dojem spíše úmyslné karrikatury, kteráž ironicky Feuerbachovu kritiku náboženství až ku posledním dohání důslednostem.

Myšlenka Feuerbachova jest mimo jiné dokladem filosofického ruchu i za našich dnů. Uvedli jsme příklad tento také za tou příčinou, poněvadž nám slouží spolu nejen za předchůdce než přímo za duševního původce náhledu jiného, jejž chceme uvesti za druhý doklad. Toť jest právě moderní materialismus — on se povlovně vyvinul z naturalismu Feuerbachova, jest tedy filosofického rodu také. O materialismu se v celku více ví, než o jeho předchůdci, poněvadž jest základní myšlenka jeho tak populární, tak snadná a jasná, že jediným vzorcem obsáhne celý svět: Nic není než hmota! Bez dlouhých příprav by každý mohl prohlednouti tajemství života, kdy by jen byl s to, aby řekl, co jest hmota. Ano kdy by nebylo Kanta a nové přírodní vědy! Materialismus počal se více šířiti od roku 1854, v němž vypukl tak zvaný „spor o duši“ na shromáždění německých přírodozpytcův v Gottinkách. Tamější professor Rudolf Wagner potýkal se s přírodopiscem K. Vogtem, a fysiolog Moleschott s chemikem Liebigem. Spor způsobil celou literaturu pro et contra a nabýval vždy větších rozměrů, až opět se usadil. Ohniskem materialistických zásad nejsoustavněji pronešených jest známé dílo Büchnerovo: Síla a hmota (Kraft und Stoff), velice rozšířené as v desíti vydáních. Říkali dílu tomu přímo *bible materialismu.* Touží někdo ještě po lepším dokladě, že za naší doby filosofie pohýbá ideami a hlavami? Spor o duši vedený v táboře přírodozpytcův jest přece čistě filosofická záležitost. Spolu mohou ti, kteří filosofii vyčítají konservativnost a zpátečnictví, viděti, že obsahuje i pokusy takové, které jsou pravým opakem; může se snad Stirnerovi vyčísti přepjatost, ale zajisté ne Feuerbachovi šosáctví, neb něco podobného. Filosofie prý jen spekuluje, jak by staré báchory a řády ospravedlnila chtějíc je udržeti i dále — skuhrají jedni; druzí opět ji obviňují ze všech převratův zběhlých a zamýšlených. Není zde na místě filosofie hájiti

proti těmto výčitkám, toliko budiž poukázáno, že obě strany hancův činí si nepravý pojem o ní.

S materialismem příbuzný jest pokus o novou formu sensualismu, jejž podnikl Jindřich *Czolbe.* Jisté jest jen to, co jest názorné; myšlení jest jen náhrada za bezprostředý názor. V tom se také zakládá jistota mathematická, a jakož ona jest ideálem vědění, musí také ze všeho vědění „nadsmyslnost" úplně vyloučena býti. Ve světě jest *hmota* dána; s ní zákony, síly i účelné formy (organické): a konečně jakožto třetí princip „čití v prostoře ukryté" (světoduše) — tyto tři principie stanoví také hranice, ku kterým naše vědění dojíti může. Poslední účel světa pak jest blaho každé čijící bytosti, kteréž podmíněno co možná největším zdokonalením. Snaha po tomto blahu různí se podstatně od příkrého sobectví a jest podkladem morálky i práva. Czolbe v pozdějších spisech svých vzdává se záměru, vysvětlovati čití a sebevědomí z pohybu hmotných částic, čímž se podstatně liší od materialistův.

Znamenitým, významným svědectvím jest dále velkolepé podniknutí *Kirchmannovo: Filosofická bibliotheka* totiž sbírka všech čelných spisův z oboru filosofie staré i nové doby, určená především pro vzdělané obecenstvo vůbec, provázena výkladem a úvody. I vyšly už Kantovy Kritiky, Spinozova Ethika, Descartes, Plato, Aristotelovy Poetika i Metafysika, Baco Verulamský, Berkeley, Hume a j., a podnik se těší takému účastenství, že ač náklad hned zprvu pět tisíc obnášel, mnohé spisy už po druhé vydány býti musily. Vydavatel Kirchmann jest však sám také původcem zvláštního pokusu filosofického. Jest to druh realismu, připojuje se hlavně k Humovi, ale za příčinou postupu z té doby až posavad učiněného je s to, aby mnohé věci pozměnil a určitěji vyřknul. První jeho ráz jest dualismus *bytí* a *vědění*; pravda záleží v souhlase čili v totožnosti obou — jsou však i tehdy rozdílny svou formou, toliko k látce vztahuje se totožnost. Dvě základní věty realismu toho jsou: *1) Co vnímáme, to jest. 2) Co si odporuje, není.* Obrátit se však věty obě nedají. Všecko vědění vzniká tedy vnímáním, pozorováním činností smyslův a pak myšlením, kteréž jest prostým představováním, neb rozděluje, rozebírá, spojuje, vztahy vytýká atd. Dokázati základních vět nemožno, člověku svědčí o jich pravdě jen nutnost, kterouž, pokud on sám ví, v obou přísudek ku podmětu náleží. Kirchmann klade soustavu svou v protivu proti idealismu i materialismu. Podle něho materialismus popírá vědění a vidí v něm jen zvláštní jistotu; kdežto idealismus popírá bytí a chce je odvoditi z vědění. Realismus upřímně přiznává se k obojímu a nechce sváděn starou snahou převáděti jedno na druhé. O tom, co jest, můžeme dověděti se jen pozorováním, jakž to v přírodních vědách dávno se provádí a k nejskvělejším výsledkům vede. Důslednost první věty základní vede Kirchmanna k významné neshodě právě s těmito vědami. Jak se v oboru jich mluví, jest barva, tón a všecky smyslné dojmy něco jen v čijícím člověku obsaženého, nemá o sobě věcnosti; v tom se shoduje moderní přírodověda i filosofie idealistická. Kirchmann vyhlašuje tudíž tento náhled za zbytek přemoženého idealismu, a vykládá, kterak by se kmitací theorie dala spojiti s náhledem realistickým, že barva existuje i co barva atd. Na základě tomto probírá pak vědosloví i úlohu filosofie, dále esthetiku a ethiku,

aby svůj základní náhled osvědčil u vysvětlování skutečnosti. Příklady neb jednotlivosti mají právě pro jeho soustavu tím větší hodnoty a váhy než jinde, a proto je hromadí, ale dosti vkusně. I přichází ku zvláštním náhledům o kráse, jakož i o mravnosti. Zakládá mravnost na úctu, kterouž máme před něčím nás převyšujícím; cit úcty pak přísně liší od citů slasti a strasti; tyto týkají se vždy osobního stavu mého, kdežto v úctě člověk na sebe zapomíná. Co ctím, jest pro mne autoritou; v autoritě pak jest podstatným znakem, že není určena, vynucena ani bázní ani nadějí, ani bolestí ani rozkoší, nýbrž úctou jí dávanou uznána. Zde pak jest zdroj mravnosti: *jednání úctou k autoritě vedené jest mravní.* Takové autority jsou: dítěti otec, občanům vládce neb národ, lidem vůbec bůh. Marně se namáhali ti, kdo chtěli mravnost odvoditi z něčeho jiného, ku příkladu z pouhého rozumu; rozum jen poznává, ale poroučeti nemůže. Ani idea o zákoně nemůže vůli říditi a zdrojem mravního býti. Zákonu dodává jen zákonodárce úcty — ne všeobecnost neb rozumnost zákonů, ale moc a vznešenost autority jest příčinou plnění jich. Autorita není však pouze fysická mocnost, nýbrž jest povýšena nade všecky rozdíly mravnosti a práva. Na základě tom daří se mu znamenitě, některé záhady spadající v obor práva a mravnosti rozřešiti.

Tak na příklad spor stran trestu smrti. „Oprávněnost jeho jest příkazem autorit nade všechnu pochybnost založena. Hádámeli se však *de lege ferenda*, opouštíme obor mravní, stavíme se na stanovisko autority, a zde není žádných důvodů práva, nýbrž jen užitku, účelu, kteréž jako všude podmíněny jsou stupněm vzdělanosti národa i jinými okolnostmi a jednoduché odpovědi: Ano neb Nikoli pro všecky doby a národy nepřipouštějí. Jen soustavy, které stát odvozují ze smlouvy, zaplétají se zde v obtíže, ješto se praví, že člověk nemá práva, rozhodovati nad svým životem. Ale i to jest křivé, a moc autorit nezná žádných takových mezí pro příkazy své.“ V duchu tohoto nového realismu jsou podávány i výklady k jednotlivým spisům — neboť většina jich pochodí od Kirchmanna samého. Soustava jeho patrně nemá dostatečné hloubky ale hodí se ku průpravnému studiu velmi dobře; ona totiž uvádí záhady hlubšího rázu, ale nerozřešuje jich. V největší protivě sledáváme ji proti přírodním vědám stran dojmův smyslných. Kirchmann snaží se spojiti zde theorii přírodovědeckou, jež jest potud idealistická, s náhledem všedního života — praví, že kmity étheru neb vzduchu a j. jsou, ale vedle nich že barva, tón ještě existuje o sobě, nejen v představovacím nitru našem. Kterak však mezi tímto a zevnějšími mechanickými příčinami představiti si máme ještě zvláštní jsoucnost barvy o sobě, jest velmi obtížná úloha — Kirchmann sice se valně pokouší věc objasniti, jako by cítil, že odtud právě celý jeho realismus může škodu vzíti a nejsnadněji vyvrácen býti — ale jasnosti a zřejmosti se nedodělal.

Další pokus nového názoru světa jest „Filosofie bezvědomého“ (Philosophie des Unbewussten). Jej podnikl Ed. Hartmann a způsobil veliký ruch knihou svou, tak že noviny vyhlásily ji za nejznamenitější zjev ve filosofické literatuře posledních dvou desítiletí. (Pokrač.)

List z knihy srdce.

Báseň *A. V. Šmilovského.*

I.

Kol ležel sníh na hlavách hor.
Kde prudká hučí Otava
a starý trůní Svatobor
a dumy skládá Šumava:
jsem s vlastním srdcem hovor ved . . .

Jak zapomnít na její vzhled,
na milé duše záření,
na sladké hlasu zavznění!
Jak poupě bílé lilie
rozvírá slunci kalich svůj,
by ssálo z něho žití med:
tak vinul se k ní pohled můj
a v duši splýval citův vznět.
— Aj, paní sladká, ňádra tvá
zda v rytmu s tlukem srdce dmou se?
Zda s úsměvem, jenž rtoma hrá,
i v srdci lásky kouzla strou se?
Až posud jako Svatobor
jsem dřímal v kole sněžných hor,
však spatřiv vás, jak sopka hořím,
v zlých pochybnostech duši mořím. —

Jak noční v červnu blesknutí
jest vaší ručky stisknutí!
Oh, ručky nepustím už více,
byť v hněvu se vám rdělo líce;
vždyť krásný věru váš jest hněv,
neb v sladký měně se úsměv,
s úst letí v nové stisknutí!
O, kéž by svědkův nebylo tu:
půl žití dal bych za samotu
a v citův vřelém vzplanutí
bych přižehl vás k srdci svému . . . .
Zdaž rozumíte zraku mému?
Vy smutná jste? — Ach, vazba světa
a dobrých srdcí sudba kletá
na závod padá lásky vaší
a luzné sny vám z duše plaší!

Jak krásná jste i v zadumání,
jak večer jarní při klekání!

II.

Kdy večer scházel se a noc,
nás v sadě svedla lásky moc.

Kol olší řeka děsně hučí,
však v srdcích slavík vesny zvučí.
Chlad, tmavo — my však dlíme v ráji
a sníme věčnou lásky báji,
a obětnice s láskou plamennou
na prsou mých se ňádra její dmou,
na ústech mých rty její vřelé lnou!
Pak hlavu na mých prsou skryla
a povzdechujíc z hluboka
proud slzí roníc promluvila:

„Nás propasť dělí široká,
a hřích jest láska má,
jed slasť, jež ve mně hárá,
ač hlasli neklamá,
jenž přísně vůli kárá.
O shasni, hvězdo, v tmavé vzešlá noci,
mně spásy není, není, ach, pomoci!" —

Tak zakvílela v slzí proudu.
A já se zachvěl jak osyky stín
a měře slova její soudu,
jsem pravdě vzpíral se, já podivín,
Jest člověk, věru, podivínem
i když ssá horký lásky dech . . .
Jak laň se honí za svým stínem
a po hře hlavu skládá v mech,
by údy spánkem posilnila:
tak duše má se unavila
a dosoudivši v sny se skryla . . .

Chlad, tmavo — a my dleli v ráji
přes pochyb hryzot sníce lásky báji
a obětnice s láskou plamennou
na prsou mých se ňádra její dmou,
na ústech mých rty její vřelé lnou!
Neshasla hvězda, v tmavé vzešla noci,
též plamen její prudčeji se vzňal,
zdaž spásy nám jest, zdali nám pomoci
se žádný z obou více nezeptal,
a když se noc již k ránu klonila,
se láska teprv s sadem loučila.

III.

Pán přijel večer z cesty daleké,
byl vesel, neb šly dobře obchody;
kdy k spánku lehal lože na měkké
ptal paní se pln sladké lahody:

„Rci, duše, zdaž se tobě stýskalo
po celý čas ten, co jsem meškal v dáli?
Věz, srdce mé po tobě vzdychalo
a větrům, ježto k horám vály,
jsem tisíc pro tě svěřil pozdravení!“

„Ach!“ — lkála paní v studném uzardění,
jež muži kryla dobrá tma —
„ach, byla pro mne chvíle zlá;
jak růži, vadnoucí na rově,
mně smutno bylo mladé vdově!“ —

Jest dvanáct slyšet, neb na blízku věž.
Pán usnul, avšak paní hryzla lež,
jež nedala jí dlouho spáti —
a teprv kdy záslonou vnikal den,
se vkládal na skalené oči sen.

Muž vstana k paní se obrátí
a hledě v lásce chvíli na ni,
dí: „Jak jsi krásná, moje paní!“
Pak s lože vstal a za svou prací šel;
ve dveřích ještě k ní se zahleděl,
a vrátiv se ji poceloval v čelo
a oko slastí se mu rozslzelo!

IV.

Pod suchým listím fialky již květou,
a čápi táhnou v teplé modrotě,
zvůr oživen již konipáskův četou
a háj odzpíval zimní mrákotě;
s hor splákl sněhy vlažný vítr jarní,
za pluhem k práci pějí mládci švarní.

V komnatě zastřené, na loži bílém
dlí paní krásná, tiše rozjímá;
ne těžko hádat, co myšlenek cílem,
co její ňadra k žití rozdýmá.
Již stůně dlouho. Poctivý muž její
jí shání lékaře a snáší lík;
dí každý lékař: „Mějte jen naději,
jsem železný já smrti protivník!

Až jaro přijde, paní bude lépe,
dnes puls jsem spočet a ten hezky tepe."
Leč naděj lékařův jest lichá vůně:
ač puls jde lépe, paní přece stůně!

Máť přišla paní. Děla: „Pane synu,
vy snad mi nezazlíte pro pověru;
smrt dopustíli bůh, mít nechci vinu:
nechť stará Háta navštíví mou dceru:
já věřím, pane, v její čáry mnohé,
snad vrátí zdraví dceři mé ubohé!" —

A Háta přišla téhož dne večerem,
přinesla divotvorné koření —
když byla s paní sama v temnu šerém,
k ní šeptmo vece: „Nesu spasení!"
Vytáhši z ňader pěkný lístek bílý
jej paní dala . . . V lístku divné síly;
kdy muž pak přišel, veselá jest paní
a za čas dlouhý opět měla spaní.

A k pánu praví Háta: „Pane milý,
jen lázně, věřte, paní dají síly.
Do Teplic radím, tam ji odešlete
a růže opět v líci jejím vzkvete." —

Pán lékařův se ptal; ti nereptali
ba za moudrý ten nápad schválili,
a paní jela . . . V Teplicích čekaly
dvě oči, jichžto pohled spanilý
vlil v ňadra její jarý život máje
a znova vznítil shaslou hvězdu ráje.

V.

Jest život lidský divná pohádka,
již děd za kamny vnukům vypravuje;
kus pravdy na něm a kus pozlátka,
kde chybí, logiku tam vášeň nahražuje. —

Jest v lázních krásno, neb tam pro zdraví
dle chuti mívá člověk zábavy.
Se procházeti, pilně píti vodu
lze doma, leč to nepomůže;
nad lík a vodu v síly těla shodu
tam vlévá společenství být. —

Při staré jedli, u skaliny v boru,
muž s paní stál pohroužen do hovoru,

a v rukou tiskna její ručky bílé
o věčné lásky věčné mluvil síle.

„Odejdi se mnou, ustrojím ti blaho
a nemuč lichým strachem svědomí;
vším obsypu tě, co ti bude draho, —
věř, váhání tvé bídu nezlomí!
Ty musíš žíti, nežilať jsi posud
u všedním proudu tonouc bez slasti,
stůj o své vůli, slastný svítá osud!
Já urval tě všednosti propasti
a štěstím ovinu tvé bílé čelo:
má na věky buď, tak to nebe chtělo!“

— ‚Ach, dobrý muž můj zhyne bolestí,
kdy opustím jej, bídná zrádkyně;
jak uvalit na srdce neštěstí,
jež čisté lásky ke mně svatyně?!
Jsem bídná tak, že hrůza duší zmítá,
ach! vášně kletba do duše mně vryta!‘ —

„Že muže svého máš jen na paměti
a nedbáš řádu vlastních pocitů!
Či jako luna visíc v blankytu
chceš na zem, blaho své, jen věčně z dálky zřeti?
Jest oběť pěkná, avšak málo blaží;
cit, jenž jak rosa pole, život vlaží,
kdy padá pro slabotu v povinnosti,
jest kletbou žití — příkladů máš dosti!“

— ‚Nediv se, drahý, v mých ňádrech volá hlas,
jenž umlká jen, by znova káral zas;
jsem bídná, zabřednuvši přehluboko,
přec k hvězdě spásy zdvihám mdlé své oko.‘ —

„Tys žena divná . . . Nuže, nezbývá mi
než odejít a plahořit se v bolu;
kdy pochyb proud má hučet mezi námi
a láska mlčet — to nepůjdem spolu!
Naposled zítra ještě spatřím tebe,
co ze mne bude, věčně ví jen nebe!“

VI.

Noc krutou na to krásná paní měla.
Z počátku z očí řinul slzí proud,
pak ve bolestech žalně zaupěla,
neb k cíli nespěl žádný umu soud.

Ach! marno myslit — každý ducha blesk,
jenž z pochyb mračen těžkých vyšlehl,
než v slova uzrál, schvátil srdce stesk
a útěchy kmit každý vášni podlehl.

O kruto, kruto, ptáčeti jak v hloží,
kdy nechce v duši živou padnout sen,
a člověk v noci, s bolem válče v loži,
proklíná, jenž má zítra vzplanout, den;
však krutší boj, kdy ve tvých leží rukou,
buď život volit, s hořkou spjatý mukou
a býť i v slzách ctnosti posvěcený;
neb život, jejž svět vážně odsuzuje,
jenž však, byť splýval jak po řece pěny,
kdy z jara v horách sněhu tají sklady:
dá srdci, co chce dle svobody vlastní;
v němž utíkají lidé citem šťastní
se světa kletbou v úkryt věčné vnady.

Ctnost květina jen pravá, v zátiší kdy květe,
kam zanešena z šumných proudův života;
neb neblažívá v pravdě, nýbrž spíše hněte,
kdy sází ji a pěstí citův prázdnota.

Nevzejde mír, kde vášní bují moc —
ach! paní krásná strašnou měla noc!
Již dávno vyschnul horký slzí proud
i ledový na čele uschnul pot,
však nedospěl ku konci umu soud
a hlouběj vryl se v duši viny hrot;
sen nepřicházel k duši umučené,
ač v zoře hory rděly se růžené.

Tu rázem paní s lože svého vstala
a otevřevši ebenovou skřínku,
v níž lásky mnohou měla upomínku,
vzpod ukrytou v ní lahvičku vyňala.
Byl v láhvi prášek přejemný a bílý,
zdaž jed či lék, jen paní sama ví,
buď mdlému chtěla tělu dodat síly,
neb rázem žal svůj v hrob skrýt ve tmavý.
Ten prášek dala do sklenice vody
a jak v ní rozpouští se, zírala;
již rozplynul se . . . tu sklenici vody
třesoucí rukou ke rtům zdvíhala,
již nápoj děsný k zsinalým rtům sklání . . . .
v tom ranní z blízké věže zní klekání,

tak líbezně, jak popěv skřivana
zní kmetu, jenž po jaru churav touží,
tak radostně, jak žádaná ochrana,
když národ vrazi jařmem tvrdým souží!

I zachvěla se paní spanilá
a jako kouzlem jata
ode rtův sklenku vzdálila
a poklekši se modlila.
Líc polila jí záře svatá,
zrak obrátil se k nebesům,
a v zbožně sladkém zapomnění
bol její seřítil se v rum,
a hříšné z duše prchlo chtění
a duch se vzpřímil v důvěře.
V tom zaklepáno na dvéře,
a nečekaje dovolení
a slastí jedva dýše
do jízby vstoupil tiše
muž její věrný. Na modlení
když spatřil drahou ženu svou,
tu nedbav pláště pocestného
ji sevřel do náručí svého
a líbal v srdce překypění
tu hlavu bledou, spanilou.

„Hleď, ženuško, tak se mi stýskalo,
že nemoh jsem bez tebe být;
dnem nocí srdce tebe hledalo
i přijel jsem tě domů vzít;
rci, duše má, chceš se mnou jít?“

A jako dítě v smích rozplynouc sladký
své ručky vine kolem šíje matky:
tak v chvatu děckém paní spanilá
kol šíje muži ruce ovila
a skryvši hlavu svou na prsa jeho
do pláče dala se usedavého,
a strhši závoj, jenž kryl její vinu,
vše vyznala mu . . . .

Muž neklnul jí v hrozné této době,
leč v slzách zvolna přivinuv ji k sobě
děl: „Nevím nic víc o tvém hříšném činu;
mé lásky slza, jenž tvé čelo kropí,
u věčné zapomnění, co se stalo, stopí!“ —

VII.

Za hodinu poštovská trubka zněla,
a paní s mužem z Teplic ujížděla.
Když kolem známého jí domu jeli,
u okna muže ubledlého zřeli.
On sebou trh — v tom slyšet střelnou ránu.
Paní se k muži stulila,
a třásla se, řeč ztratila,
a než dojeli na stanici,
mu v náručí zesnula v pánu.

Jest kousek to jen života,
co v mých jste verších četli,
ne fantasie mrákota.
Co přijde, povysvětlí
tu divnou, již jsem zapěl, věst.

Já muže znal, měl v těle čest,
jenž jímal srdce moje
jednak pro libé mravy svoje,
jednak pro vážné smýšlení
o lidských srdcí spojení.
Byl v čase našem divný host
a leckdos smál se mu,
však já v něm viděl řídkou ctnost
a divil jsem se mu.
On muž ten, jenž byl kochal paní
a svým jenž povídáním
mne přiměl k veršův těchto psaní.
I proklínal jen chvíli tu,
kde v prudkém víru pocitů
mu koule místo do čela
do stropu zradně vletěla.
Však v tom i divný osud měl,
že drahná léta uplynula,
než náhodou se dověděl,
jak truchle paní zahynula.
V něm láska zatím uvadla
a mladá krev již vychladla;
však trvalý v něm utkvěl žal,
neb ženy více nepojal.

— „Chtě zprva s srdcem paní hrát,
jak peruť vlála mysli lehké,
jsem počal zvolna hry se bát
uzřev, jak ženy srdce křehké

u vřelém lásky vzplanutí
i smělci úctu vynutí.
Já navždy s ní se spojit chtěl,
však u vášni jsem nezpomněl,
že vina každé zvrátí blaho;
tak vše jsem ztratil, co mně bylo draho,
jen pro život jsem získal naučení,
že prudkost citu lidem bývá kletba,
kdy společenství svatých řádův nedbá,
kdy hráze trhá v bujném rozpěnění
ač v právo k tomu chybí jemu víra:
onť v růžích rodí se a v trní zmírá!“

„Jsouť ovšem lidé a prý lidé šťastní,
jimž netřeba jest zkušenosti vlastní;
ti krásné tak a skvělé soudy snují,
dle svojí míry všecko přistřihují,
a svět jim za to úcty snáší koše,
že ctnostní jsou jen mravní ze rozkoše:
však nezasvětila jich život cnost,
jíž máť jen práva trpká zkušenost.“ —

Tak vážně skončiv k nebi zvedl oko,
já v dumy duši tknutou vhroužil přehluboko....

Pod dutým stromem.

Povídka od *Vítězslava Hálka.*

(Dokončení.)

Zdá se mi, že tenkrát poprvé byl Veník bez obecenstva, bez posluchačů, když sedě ještě na stráni, vzal zase housle do ruky a zahrál si „Osiřelo dítě“.

Byl osiřelé dítě. Krista tenkrát, když ho zde poprvé doprovázela zpěvem při „gloria“, vypukla v pláč, že jest sirotkem, a Veník ji přesvědčil, že sirotkem není. Pak mu zemřel otec, Krista byla vypuzena z domu, a když mělo počíti její bloudění světem, on ji vzal za ruku, bloudil s ní a ukazoval jí cestu; zase nebyla sirotkem. A když to vše vykonal, ona samovolně odešla od něho, v tu chvíli, když chtěl s ní vkročiti do ráje. Ten ráj se zavřel; čím byl nyní?

Veníkovy myšlenky neměly počátku a neměly konce. Byly jako jediná, nepřehledná poušť. Nikde, kde by sobě spočinul; nic, kam by se podíval rád. Tak málo pro sebe si žádal a když i to ztratil, zdálo se mu, že ztratil celý svět. Sám si ji vypěstoval a když se díval, jak až s kořeny vyrvala se mu ze srdce, viděl, že po těch kořenech srdce krvácí.

Měl chvíle, kdy se mu zdálo, že přece tomu nemůže býti tak, jak tomu bylo. Že jest oblouzen a že Krista se musí vrátit co nevidět.

A tak mu bylo, že slyší už její krok, šust jejího šatu; mžikem že uvidí zářící její čelo, její nebeský hled, uslyší slavičí hlas. Ohlížel se v tu stranu, odkud ten krok a odkud ten šust; a když viděl, že to pouhý přelud, spílal sobě.

Kdy by se ho byl někdo zeptal, jak dlouho sedí takto již u stromu, byl by mu řekl, že celou věčnost, a byl by mluvil pravdu. A kdy by se ho byl ptal dále, jak dlouho chodil s Kristou světem, byl by odpověděl, že dva, tři dni, a byl by rovněž řekl pravdu.

Pak se Veník odtud zvedl a šel zase do světa. Někdy hrál a někdy nehrál, jak mu napadlo. Někdy se mu zdálo, že proto bloudí světem, že hledá Kristu a někdy zase mu bylo, že kdy by ji našel, že by ji teprva zahodil, aby ji více neměl.

Nejprvé přišel do obcí, v nichž druhdy s Kristou býval, a když ho uviděli známí sousedé samotna, ptali se ho, kde nechal Kristu. Tu někdy odpovídal slovem, někdy posměchem, někdy slzou, jak právě byl k odpovědi naladěn.

Ale celkem bylo vidět, že ho každý z těchto spůsobů odpovědi mrzí; sám to také cítil a proto si usmyslil, že do známých vesnic nepůjde, že půjde pouze do cizích.

Ve vesnicích neznámých ovšem nikdo se ho po Kristě nezeptal, protože jí nikdo neznal. Ale i to nebylo mu vhod, neboť pozoroval, že tím také sám méně se po ní táže. Dlouho již netázal se.

Časem ho také mrzelo vůbec vesnicemi se toulatí a lidem hráti; unavoval se v tom. Za to když někde našel veselou mládež, buď se k ní přidružil a hrál jí, dokud chtěli poslouchati. A hrál jí také do tance, a hrál tak, že kdo by chtěl podle něho vše předržeti, byl se snad musil potrhat. A tu ač z počátku býval jen zasmušilý, čím déle se radovánky veselé mládeže prodlužovaly, tím býval veselejším. Veselosti mu přibývalo tou měrou, jakou mládež počala umdlévati.

Kdy by při podobných radovánkách byli uviděli Veníka lidé z vesnic, jimž stal se tak milým, když ještě s Kristou jim býval hudebníkem: byli by věru nad ním pokrčili rameny a matky byly by zvolaly: „Škoda toho hocha, tak mladý a hezký; a byl tak hodný!“ Tu ho lidé počali nazývati „divoký Veník“.

Pak se zase stávalo, že s nikým nepromluvil, že vesnice jen obcházel a že nanejvýš se usadil aneb položil někde za humny pod vrbami, jak to druhdy činíval s Kristou. A tu jako ten, kdo modle se růženec béře a pouští na něm jednu kuličku po druhé, tak Veník vzpomínal si na Kristu a slovo za slovem si předříkával, co s ní kdy mluvil, co pro ni cítil. Každá upomínka byla jako jednou tou kuličkou z růžence a všecko to upomínání bylo jako jedinou modlitbou. Někdy ho taková modlitba uspokojila; bylo mu, jako by jakýsi hlad své duše byl nasytil — ale bylo to přece jen zdánlivé. Pak se mu zase zdálo, že jest buď přesycen aneb že ani se sytiti nepočal.

Bývalo také, že nechtěje ani do vesnic známých ani do neznámých, tak se kolem nich potuloval bez cíle a směru, že když pak se při tomto bloudění zpamatoval, viděl, že sedí na stráni pokraj lesa u dutého stromu. Bylo mu to podivné. Jako těžký sen na něm spočívalo, co se událo mimo toto místo a co se zakončilo zde. Pohleděl

do stromu a tam ještě bylo lůžko Kristino z listí a mechu, jako by je dnes byl úpravil. A tu se vrhl na to lůžko a zobjímal je celé jako v divokém záchvatu lásky. Pak se na ně položil a bděl i snil. Uvažoval, jak stálý jest ten opadalý list a ten uvadlý mech vedle člověka! Zbaven tepla i světla slunečního, a nestává se místu svému nevěrným! Do dutého, spráchnivělého stromu list a mech položil a nachází jej, kdykoliv sem zajde!

Tu zas mu bylo, že opět není ani možná, aby tak byl opuštěn, jak za to má. Vstal, bloudil zase lesem a volal: „Kristo! Kristo!“ Ale nebylo odpovědi, nebylo ani stopy, nebylo ani stínu. A když zas se vrátil s nepořízenou, nechtěl již do stromu a na lůžko.

Pak se rozhlednul po tom svém rodném kraji a tu jako by byl přece zase ve svém domově. Chtělo se mu, aby zašel k Říhovům a nabídnul se jim, že bude obstáravat pole, že zanechá i těch houslí, jimž nevěděl, máli teď zlořečit aneb jim žehnat. V skutku jednou pod večer připlížil se do vesnice ku svému rodnému domu a zápasil s sebou, máli tam vejíti. Přišel až na dvůr, na práh u síně, vedle níž byla kuchyně. V kuchyni na ohništi byl oheň, vedle ohniště stála Říhová upravujíc večeři. Oheň šlehal jí do tváře, tvář měla barvu toho ohně a byla to tvář přísná. Ale byla mu ta tvář přece jako pravdivá, že by jí mohl důvěřovat. Vždyť mu nikdy nic nepřislíbila, vždyť mu jen hrozila a že hrozbu svou vyplnila, právě tím byla pravdiva. Krista mu nehrozila nikdy, nikdy neměla přísnost ve tváři a ve slovech — a což se provinila vedle této stařeny!

Snad by již byl vešel, snad by již byl se nabídnul ku všem pracím, a žádná by mu byla nebyla za těžko. Ale v tom Říhová odnesla večeři s ohniště, nevracela se více a Veník odcházel. Zastavil se jen ještě u okna a oknem hleděl do osvětlené světnice. A tu měl vědomí, že chalupa i s polnostmi jest majetkem jeho, že Říhovům, strýcovi a tetě, jest vlastně vhod, když se toulá světem; že by mohl nyní vejíti v světnici a požádati o svůj statek i účty, kterak v něm hospodařili; že by se mohl zde usaditi a zanechati již potulování, že by mohl býti pořádným člověkem. Pořádným člověkem?

Při tom se Veník obrátil od okna a od chalupy a šel zase na stráň.

Co jest, býti pořádným člověkem? Veník se pousmál. Když s Kristou utekl do světa, tenkrát byl pořádným člověkem. Když ona odešla od něho, konec s pořádností, i kdy by na statku hospodařil. Snad Krista stala se spořádanou a on by měl nyní také? Fi! To nejde, říci jen tak zhola, budu pořádným člověkem a míti v prsou všecko v nepořádku. Chalupa a usedlost ten pořádek nedělá. A přece ho to jaksi táhlo k chalupě nazpět.

Pak Veník opět odrazil od stráně a kráčel a vrhal se do světa jako ta krůpěj horního potoka, která slepě vrhá se v řeku, aby se dostala k moři.

Byl to opět divoký Veník, který se veselil po celé noci s veselými bratříčky, který jim připíjel od srdce, který je obveseloval hrou i slovem a jemuž do rána nechtělo se nikdy zastesknout. Veník stával se opět středištěm mládeže odrostlé, jen že za to by ho byly více nezvaly

matky do domů; byly by spíše zavíraly před ním dvéře, aby jim nelákal syny k pitkám a k hejření.

To ale jen dělal ve vesnicích, jež jsme nazvali cizími, ve kterých ho neznali z té doby, kdy chodil a hrával s Kristou. Když přišel do vesnic známých, býval jiným; býval jako skroušeným, jako by činil pokání za probdělé jinde noci; býval tesklivým a smutným. Tu bylo mu, že přece kráčí ve stopách Kristy a někdy se mu zdálo, že ji stopuje a hledá. Známí jeho posluchači tušili v jeho zamlklosti cosi truchlivého a mívali s ním soustrast.

A i tu míjela léta; někteří dnové byli sice dlouzí jako moře, ale léta s nimi zatočila jako se vším: udolala je a nebylo po nich stopy. Tři léta uplynula od oné doby, kdy uprchla Krista s lože v dutém stromě.

Tu Veník přišel zase do onoho města, v němž poprvé s Kristou byl v divadle a kde jej a Kristu vynesli na jeviště, aby jim zahrál. A když to divadlo uviděl, obcházel si je ze všech stran a prohlížel si je a bylo mu, že ho tak nenávidí, že by neváhal do něho hoditi požár; kdy by to jiný učinil, díval by se s zalíbením na plamenné jazyky, jak tráví a ničí místo, odkud počal tak hrozný převrat v jeho životě. Ještě by těm plamenům pomáhal trávit a ničit, až by nezůstalo stopy po něm, jako nezbylo stopy po Kristě.

Tato nenávist k budově však nevadila mu, aby do divadla nechodil. Byl nyní již dospělejším, než tenkrát, když tu byl poprvé a díval se na věci jiným okem. Bavilo ho, co na jevišti viděl, bavilo ho, že i jiní lidé mají různé osudy, rmoutilo ho, že osudům svým podlehají, a ač ho to rmoutilo, vábilo ho to a bývalo mu, jako by tam byl četl kus vlastního života a jako by tím došel úlevy.

Chodíval do divadla již každého dne a když viděl, že jest třeba také hudebníků v orkestru, nabídl se se svými houslemi a byl přijat. Pak z toho orkestru díval se na to divadlo jako z první ruky, pil z něho jako první doušky a když opona padala, zahrál jim. Byl tomu někdy rád a smál se tomu.

Zalíbilo se mu to, že měl rozptýlení a zaměstnání. Ale nelíbilo se mu, když viděl ty divadelní princezny, kterak dnes přísahají lásku tomu a zejtra onomu, kterak dnes líbají a objímají toho a zejtra onoho. To mu bylo tak proti mysli, že by byl někdy nelitoval slov, aby jim mohl říci, kterak o tom soudí.

Někdy také na jevišti byl onen les, jejž tu poprvé uviděl s Kristou a jenž mu připomínal stráň a les, s dutým stromem pokraj lesa.

Někdy také byl dožádán, aby v tom lese zahrál, a hrál, že lidé plakali a vejskali, neboť mluvil z jeho strun i pláč i smích.

Tu měli Veníka ve vážnosti a úctě, vodili ho k mistrům ve hře, s nimiž se učil a hrával po celé dni. Naučili ho již mnohým věcem, které hrával k jich podivení krásně a dojemně. Ale nade vše přece jen v tom vynikal, když hrál ty své písně, jakým se naučil na stráni. To bylo přece jen, jako by celá stráň z něho dýchala, jako by celý ten les se rozezvučel, jako by mluvila i poupata, jako by hrála i ta řeka, jež hučela spodem. Těch písní nemohli se nasytiti a žádali je vždy a vždy. Ovšem, když zahrál své „Osiřelo dítě“, bylo obecenstvo

projato jeho kouzlem. Tu bývalo, jako by zase každý člověk byl sirotkem a tuto jako by se byli sešli k společnému hrobu, aby se vyplakali.

Pak přicházela do města zvěst také o divadlech jiných, o divadlech z hlavního města, z Prahy. Noviny o tom psaly a v městě o tom mluvili, v divadle, všude o tom mluvili. A mezi těmi zvěstmi přišla jednou zpráva o jakési zpěvačce, která uměním a hlasem objevila se tak vítěznou, že dosud nebylo jí rovné. Když vystoupí, kytice a věnce že div ji nezasypají a když dozpívá a jede domů, lidé vypřahují koně z jejího vozu a s pochodněmi a jásotem ji doprovázejí domů. Že jest mladá i krásná. Že bývala toulavou zpěvačkou, až se jí kdosi ujal, dal ji dokonale vycvičiti a nyní že jest pravým zázrakem.

Když tyto a jiné věci Veník uslyšel, jako by ho uštknul, neměl již klidné chvíle. Zanechal orkestr, vzal housle a jako by vše hořelo za ním a vedle něho, ubíhal ku Praze. A v Praze se toho teprvé dověděl. Tu kam vstoupil, mluvili o ní. V hostincích, kavárnách chystali se do divadla po celé odpůldne a večer vykládali, mnoholi dostala věnců a kdo jí který hodil.

Veník poslouchal s utajeným dechem. A nemusil počínati nikde rozmluvu, v každé místnosti uslyšel o ní.

Jeli možná, aby to byla Krista?

Dvě hodiny před počatím hry obcházel již divadlo, aby mohl sám sobě uloviti nějakou jistotu, aniž by se ptal. Jakmile otevřeli kasu, vzdor tlačenici stál již u ní a když měl v ruce lístek, jako by s ním mohl vstoupiti v království nebeské. Vlastně, kdo ví, zdali v království nebeské; možná, že tento lístek vede také jinam. Ale nebyl by ho dal za všecko na světě a když se na něj podíval, drže jej v ruce, bylo mu, jako by se díval na vlastní svůj život.

Seděl v divadle ještě dlouho před počatím zpěvohry. Viděl, jak rozsvěcují plameny, viděl, jak se schází obecenstvo, viděl, jak se plní orkestr hudebníky a viděl, jak se již také na jevišti hemží nožky. Snad jsou to některé ty nožky?

Vše jako by se točilo kolem něho a on jako by nebyl na světě. A zase to kolem něho hučelo tisícerými hlasy, jako by vítr lámal lesy, strom jako by mu byl pouhým stéblem. Slova kolem něho mluvená splývala v jediný šum, nerozuměl ničemu a byl jako částkou tohoto šumu.

Pak počali v orkestru hráti a pak se vyhrnula opona. Jeviště představovalo les. Pak vystoupila ta, na kterou všickni čekali, a když vystoupila, lítaly kytice a věnce k jejím nohoum; byl to květný déšť a lidé k němu dělali bouři. Při tom dešti a při té bouři nebylo sice lze ničeho rozeznati, ale Veníkovi bylo, jako by byl rozeznal přece. Pak se bouře utišila a pak počal zpěv. Ona zpívala.

Byla to Krista, každým pohybem, každým zvukem. Vždyť znal každý její pohyb, vždyť znal každý její zvuk. A když počala zpívat, měl Veník hrdlo jako stažené, jako by v něm netlouklo ani srdce.

Jako by ani nebyl živ. Jako by nemohlo býti ani pravdou, co přece pravdou bylo; jako by všecko kolem něho bylo pohádkou a on sám v té pohádce. Kéž by to bylo jen pohádkou!

Prvním dojmem, když Kristu uviděl, uslyšel a poznal, byla mu radost. Nesmírná radost, ničím netrpčená. Radost, že ji vidí tak krásnou a že ji slyší tak dojemně mocnou, že mu byla jako bytostí vyšší. Jako by byl dostal křídla a letěl ku hvězdám. Byla to Krista, ale taková, jako by přišla s nebe. Byla to jiná Krista, než kterou znal, ale vyrostla z tam té.

Usmíval se a slzy mu stály v očích. Tak blízko jest jí. Tak daleko byla od něho. Od dutého stromu až sem byla cesta tři léta dlouhá, a on tu cestu vykonal. Přes celé světy, přes věčnosti musil jíti, přes noci probděné a prohejřené, přes celé potoky slzí a přes mnohé vzdechy vedla ta cesta, a on ji nyní vykonal. A jest mu, jako by byl v růžích a jako by mu zpíval slavík. A vše to byla Krista.

Tak mu hlasitě tlouklo srdce, až myslil, že to každý slyší, že slyší to i Krista. Ale neslyšel to nikdo, všechněch oči byly obráceny k ní, ani Krista to neslyšela, vždyť neběží k němu.

Když dozpívala, tleskali a volali; Veník netleskal, ani nevolal, ale měl velikou radost. Kdy by byl tleskal, snad by na sebe obrátil pozornost, kdy by byl volal, snad by byl volal: „Kristo!" Měl jen radost, netrpčenou radost.

Pak se tato radost počala trpčiti. Vystoupil zpěvák a tu již nebyla Krista na jevišti sama. Zpěvák ten přísahal jí lásku a ona jemu přísahala lásku, pak se objali a líbali. Tu již byl Veník jako probuzen ze svého snění a jako stržen na zem. Tu již nebyl jako v růžích, tu počal cítiti jen trní. Tu mu počalo srdce bušiti jinak, ale v tváři bledl.

Pak zpívali spolu, zpěvák a Krista, a zpívali o své lásce, neustále o své lásce. Když lidé zase na to volali a tleskali, Veník nevolal ani netleskal. Teď kdy by byl chtěl volat, byl by zvolal: „Divadelní princezna!" A pak by byl vypukl v posměch.

Byla to Krista. A nyní se mu to počalo v hlavě ozývat slovy: „Není to Krista." Tatam byla, není jí více. Byla k ní cesta tři léta dlouhá, šla přes smutek, slzy a vzdechy, a nyní když cestu vykonal, pravil si: „Když jsem ji našel, není to ona."

Byla to Krista a nebyla.

Když se zpěvohra končila, slyšel kolem sebe hlasy: „Povezou ji zase domů." Běžel z divadla a hledal vůz, v kterém ji povezou. Uviděl vůz, byl naplněn věnci, kterých jí naházeli v divadle, a mladí lidé vypřahovali od něho koně, a zapřahali sebe místo nich. Zdálo se mu to nade všecko pomyšlení ošklivé, ale bylo mu to vhod. Zapřáhl se k nim také. Když byla cesta k ní tři léta dlouhá, musil se přece na ni podívati také z blízka, an byl u ní.

A čekal u voje.

Krista vstoupila do vozu a usedla si uprostřed věnců a květin. Mladí lidé mávali klobouky a křičeli. Veník také točil kloboukem a křičel. A Krista se usmívala na všecky strany a klonila se na všecky strany. Usmívala se na všecky stejně a klonila se všem stejně. Ve-

níkovi také připadla část toho úsměvu a část té úklony. Zrovna tolik jako ostatním, mohl se s nimi rozdělit, a rozdělil se.

Při tom křiku když ji vezli, šel Veník skorem vedle ní; mohl k ní promluvit, kdy by přestal křičet; mohl se jí dotknout. Když se přiblížili k některé lucerně a ta vrhala světlo do vozu, vrhal tam Veník též své pohledy; ale jen na chvíli, aby se nesetkal s jejími. Však nemusil se toho obávat — neměla času k setkání se, musila usmívat se na vše strany a klonit se na vše strany. Pak již déle se na ni díval, protože pozoroval, že všickni dlouho na ni se dívají. Díval se na ni dlouho a nesetkal se s ní. Pak zdálo se mu, že se setkal, ale byla tma, a člověk jest čímsi toliko za světla.

Také člověk v množství méně vidí a méně jest člověkem. Jako v mnohých hlasech zaniká náš hlas, tak také zanikáme v množství lidí jakožto lidé. Množství když jest nemoudré, a nemoudré jest vždy, my se nakazíme množstvím i nemoudrostí. Jediný člověk byl by netáhl Kristu v kočáře; byl by řekl: „Jsou k tomu koně.“ Množství ale zapřáhlo sebe bez rozmyšlení, řeklo: „Já jsem kůň,“ a bylo koněm. V tom množství ubíhal Veník a křičel s ostatními. Přestal být Veníkem. Byl na tu chvíli jedním z těch, kteří táhli a křičeli a točili klobouky.

Pak zastavili u domu a Krista vystupovala z vozu. Stáli u jejího bytu s vozem a mladí ti páni pomáhali jí s vozu a vedli ji po schodech. Jiní sbírali s vozu věnce a nesli je za ní. Veník také sebral jeden a nesl ho za ostaními. Chtěl viděti, jak bydlí, ale šel více jenom z pudu, jenom jakožto částka toho množství, které neslo věnce.

Mnoho v bytu neviděl, ale seznal přece, že to byt skvostný. V přední síni mladíci věnce skládali a pak odcházeli; Veník učinil také tak, složil svůj věnec a odešel.

Když přišel na ulici, přibližoval se průvod s pochodněmi a zastavil se u domu. Zpěváci zpívali a Krista vyšla ven, na balkon, a děkovala jim, všem vlídně a všem stejně; také jemu platila část a on ji přijal. Slyšel ji mluvit a když promluvila, bylo mu, jako by ji teprvé nyní uviděl aneb uslyšel, neboť v divadle jen zpívala.

Pak se to všecko začalo rozcházet na všecky strany a Veník byl na ulici před Kristiným domem sám. A když byl sám, přestal být členem toho množství, stal se zase člověkem, byl Veníkem.

Postavil se naproti domu a díval se po osvětlených oknech. Však věděl dobře, která to jsou okna, neboť byl před chvílí složil věnec v prvním patře.

A nyní se tam díval a poslouchal, zdali jaký hlas uslyší, a slyšel jich mnoho. Bylo tam hlučno, snad hostina, slavnost a mnoho hodovníků při ní.

Slyšel hovor a smích, viděl lesk. Slyšel zpěv různých hlasů, pak slyšel také zpívat Kristu a tu počal mluviti sám s sebou. Rád by byl se postavil třeba do okna, aby mohl přehlednouti vše. Ale nebylo lze. Domýšlel se tedy všeho, co nemohl viděti.

U oken hořela plynová lampa a když přišel lampář se žebříkem, aby lampu shasil, chtěl ho požádati, aby mu dovolil vstoupiti na žebřík. Byl by se tak mohl podívati do vnitř, byl by mohl uviděti,

s kým hovoří, s kým se směje, s kým zpívá. Ale byl k svému místu jako přimrazen a nehnul se.

Pak se ptal sebe sama, co tu vlastně chce a jeli tu na pravém místě. Těžko to říci, těžko odpovědět. Spíše domudrujeme se pravé podstaty ducha; odpovíme na to, co jest člověk, snadněji, než abychom řekli, jeli tu Veník na pravém místě. Jest i není. Pudí ho to pryč odtud a drží ho to zde, že se nemůže hnouti.

Když slyšel shora zpěv Kr'stin, všecko ho nutkalo, aby odpověděl. Zpívala písně se stráně, zpívala to, co zpívala s ním ve vesnicích. Mít s sebou housle, byl by odpověděl, byl by se přihlásil. Některou chvíli myslil, že musí běžeti pro housle a že se musí přihlásiti. Ale nešel.

Pak rozjímal. Kdy by šel pro housle a zahrál pod oknem, bylo by to zvláštní. Krista by ho uslyšela, a co pak? Byla by se zalekla? Byla by zpívala a žertovala dále? Byl by jí zašel žert a zpěv? Dejme tomu, že by jí zašel. Pak by se bylo všecko vyklidilo od ní a Veník byl by tu sám a tamto ona sama. Kdy by dole zahrál, osamotněla by, její hosté rozešli by se, bylo by po všem tom, co vidí a slyší. Tak ve svém rozjímání přišel k tomu konci, že na něm záleží, jak dlouho mají žertovat a zpívat. Kdy by on řekl „dost", bylo by dost. *On* jim dává tuto hostinu, *on* jim ji prodlužuje; zdali kdo z nich si to pomyslil?

Veník musil se sobě až smáti, jakým stal se mocným pánem; až počal míti v sobě pýchu, jak měl vše to v moci, co tam v prvním patře se dálo.

Ale ničeho neučinil, a přece se dočkal, až bylo všemu konec. Páni i dámy rozcházeli se od Kristy a v prvním patře počalo býti ticho. Na ulici, kde stál, nebylo slyšeti živé duše.

Světla v oknech Kristiných shasla a pak se jedno okno otevřelo. Byla vlažná letní noc, okno mohlo zůstati otevřeno po celou noc.

Měsíc svítil právě v tu stranu, kde byla Kristina okna a Veník stál ve stínu protějších domů.

Z okna Kristina vyhlížela hlava, snad její to hlava. Veník stál teď naproti ní a byl sám, i ona byla sama. Pak ta hlava zmizela a neobjevila se více.

Kdy by byl chtěl k ní promluviti, dříve mohl, nyní již bylo konec. A co mluviti? Kde začíti a kde končiti? Musila by to býti řeč velmi dlouhá. Aneb by to musilo býti jediné slovo. A které jest to slovo? Kde je najít?

Kdy by tenkrát před třemi roky, když ji hledal, byla od něho bývala desetkrát tolik vzdálena, byl by mluvil k ní. Teď byl od ní na několik kroků a nepromluvil. Teď bylo mu do hněvu, do pláče a do smíchu najednou, a přece neplakal, nesmál se a nehněval se. Kde vzíti tedy tu řeč, která by byla i hněvem, i smíchem, i pláčem?

A přece ji našel. Když byla hlava zmizela od okna a bylo po dlouhý čas ticho, Veník zavolal ze svého úkrytu: „Kristo!" A v tom slově byl i hněv, i pláč, i smích.

Nečekal dlouho a hlava se objevila opět v oknu a rozhlížela se s velikým chvatem. Rozhlížela se na všecky strany, ale že byl Veník

ve stínu, neviděla ho. A Veník více sebou ani nehnul. Hlava po nějaké chvíli zmizela opět od okna. Myslila bez pochyby, že to jakýsi klam, zvuk bez podstaty. Na to bylo v prvním patře zcela ticho; snad Krista usnula, snad již spala.

Veník potom kradl se odtud chráněn stínem a jen ještě si umínil, že přijde hlasem svým klamat častěji, ačli si to jinak nerozmyslí.

A pak bloudil ulicemi pražskými a bloudil v pravém smyslu. Bloudil i myšlenkami svými, bloudil svou obrazností. Ještě neustále slyšel hlasy, smích, zpěvy, viděl pochodně a ozářenou tvář a mezi to jako by sám byl zavolal „Kristo!“ A když tu zavolal, bylo vždy po všem.

Pak se mu zdálo, že stojí opět před Kristiným domem, a stál tam. Nikde živá duše se nehnula, dům, ulice pohřížena byla v spánek, nikde hlasu, jako by dnes nebylo bývalo praničeho. Vše, co tu dnes bylo, mluvilo nyní již jen ve Veníkovi, bylo již jen ohlasem, ač ohlas ten byl velmi zřetelný, někdy jako by křičel. Pochodně jako by planuly v jeho prsou, volání jako by se mu násilím dralo z prsou, jako by měl volati za celý zástup . . . .

Příště, když Krista opět zpívala, byl zase v divadle prvním. Tenkrát když se opona vyhrnula, nebyl na jevišti les; byla to zahrada a bylo v ní hlučno. Jako by byla v té zahrádě slavnost a Krista při tom zpívala, hosté se bavili. Jednání na jevišti končilo tím, že v orkestru první houslista hrál solo, píseň, čemuž obecenstvo tleskalo; ale Krista na jevišti musila se tvářit tou písní polekanou, až upadla ve mdloby, načež opona spadla.

Když Krista upadla ve mdloby, bylo Veníkovi, jako by musil vykřiknout za ní. Pak ale obecenstvo tleskalo dále, opona se zvedla, Krista předstoupila, jako by jaktěživa nebyla padla ve mdloby, děkovala se, usmívala se, a to několikrát, kdykoliv totiž opona se vyhrnula. Když toto děkování viděl Veník, nebyl by již vykřiknul; pohrdání zase zahrálo mu kolem úst a jako by to svému sousedu říkal, pravil na hlas: „Divadelní princezna!“

Soused měl tato slova za pochvalu a zvýšil jich význam. „Divadelní královna!“ doložil soused a přisvědčoval sobě, což bylo také jako přisvědčováním Veníkovi.

„Divadelní královna!“ opakoval po něm Veník, jako by sám také ještě dotvrzováním svým mohl zvýšiti výrok sousedův.

Co pak ještě dále se dálo v divadle, to již Veník skorem ani neviděl ani neslyšel. Jemu na mysli utkvívalo pouze ono solo prvního houslisty z orkestru, pak to, jak Krista padla do mdlob, jak spadla opona, jak se opona zdvihla a jak Krista hned měla po mdlobách, že mohla děkovat a se usmívat.

Když bylo po divadle, nebylo dnes heslem, že Kristu zase povezou domů při koních vypřažených. Ale Veník postavil se přece zase zrovna tam u východu z divadla, kde onehdy vstoupila Krista do vozu a čekal. Byl tam vůz opět přichystán, ale Krista nevstoupila do něho; pravila kočímu, že půjde pěšky a kočár vezl pouze její garderobu. Šla pěšky a nešla sama. Šel podle ní mladík velmi statečný, Krista se zavěsila za jeho rámě a hovořili spolu velmi lahodně. Za nimi v jakési vzdá-

lenosti šlo více mladíků, bez pochyby z těch, kteří onehdy táhli vůz místo koní; dnes šli pouze jakožto jakási čestná aneb zvědavá stráž.

S těmito mladíky šel také Veník a z rozhovoru jich dověděl se i jmeno i stav onoho, který šel s Kristou; ale nedbal ani mnoho toho jmena, ani toho stavu. Dověděl se pak, že ji doprovází skoro vždy; kočár, v němž Krista jezdí, že jest jeho kočárem a že v tomto kočáře jezdí i za dne, kdykoliv a kamkoliv se jí zlíbí.

To už nebylo Veníkovi lhostejno, při tom již plnily se mu tváře krví. Pak ale přece zase jako by mu to bylo lhostejno; pravil jako pro sebe a také jako k svému sousedu: „Já to věděl již dávno."

Soused bez pochyby že si těch slov nevšímnul ani toho, kdo je mluví.

Když došli až k domu, v němž bydlela Krista, průvodčí její se s ní loučil velmi srdečně, líbal jí ruku a činili si mnohé poklony. Na to odešel, Krista vešla do domu, a ti ostatní rozcházeli se ku svým domovům; jen Veník zase zůstal a sice na tom místě, na němž stál onehdy.

Byl opět zastíněn stínem protějších domů, ana záře měsíčná padala v plném lesku na dům Kristin a na její okna.

Tenkrát nebylo v tom domě hlučno. Bylo, jako by Krista byla sama. Teď by s ní mohl mluviti. Ale co by mluvil?

Když se tak díval po těch jejích oknech, za nimiž splývaly drahé záclony, bylo mu, jako by měl zase zvolati: „Kristo!" Že by se snad otevřelo okno a že by se v něm objevila. Ale nezavolal, a okno přece se otevřelo a Krista objevila se v něm. Dívala se do nebe a do hvězd. Pak odešla od okna a Veník slyšel, kterak sobě popěvuje písně a mezi nimi poznal mnohé se stráně, od dutého stromu. Při tom trnul. Pak zase přišla k oknu, zase chvíli hleděla z něho k nebi a ku hvězdám a pak slyšel Veník, kterak sobě popěvuje polohlasem „Osiřelo dítě."

A tu se Veník zachvěl, jako by mu byla zima. Jest přece osiřelá, jest smutná? Zpomíná si? Nestačí jí ten život skvělý, jaký vede nyní? Mohl k ní promluvit, mohl se jí zeptat, mohl se přihlásit, byl by se vše dověděl a snad by se našli.

Mohli se najít, našli se už skoro, a tu si zase Veník řekl, že ji nechce. A opět mu tanulo na mysli solo prvního houslisty, omdlévání, opona, úsměv při děkování, pak doprovázení, důvěrnost, kočár, a k tomu všemu toto popěvování a „Osiřelo dítě" — a z chaosu toho vyšlo opět jmeno „Divadelní princezna". Kdy by ji teď nakrásně chtěl znáti a volati jmenem, nebyl by zvolal „Kristo!" nýbrž „Divadelní princezno!" A to bylo při něm výrazem opovržení.

Když pak hlava Kristina opět zmizela od okna a když zpěv i dnešní den pro ni umlknul, ubíral se Veník odtamtud; dnes ne již tak kradmo, aniž se vydal na bloudění. Dnes šel přímo do svého prozatímného bytu a cestou mu pouze bzučelo v hlavě „Osiřelo dítě," jak je právě slyšel popěvovati Kristou.

Druhý den doptal se na ředitele orkestru, šel k němu a oznámil se mu co houslista a žádal, aby ho přijal do orkestru. Ředitel dal Veníkovi cosi zahrát a byl s ním spokojen úplně; pravil, že si ho

zaznamená a že se přimluví, aby byl přijat. Na to vyžádal si Veník, aby mu dovolil příště, jako na zkoušku před obecenstvem, zahráti one houslové solo v orkestru. Ředitel dal to solo Veníkovi zahráti hned u sebe jako na zkoušku; Veník hrál, ředitel se usmíval a pravil mu, že se na to těší.

A Veník také se těšil.

Když přišel oznámený den, divadlo se nelišilo od podoby své, jakou mívalo obyčejně, toliko snad že i napnutost byla o něco menší, než druhdy. Obecenstvo znalo zpěvohru, znalo zpěv Kristin a uvyklo mu již, jako uvykáme konečně všemu. I rozčilení posléze vyrovná své vlny. Krista jim byla zjevem nad míru milým, ale přivykli mu již. Šli dnes do divadla jen jako z obyčeje, ne z nutnosti, že by je tam cos táhlo neodolatelně. Vše, co dnes mohli uviděti a uslyšeti, nemohlo jim býti více ani novým, ani překvapením. Viděli a slyšeli to již ve svých upomínkách, dnes ty upomínky měly se jen jako pokropit rosou, aby poněkud oživly. Upomínka jest přece vždy jen bledá vedle růžové, plné novosti.

Divadlo tedy mělo vzezření více obyčejné. V obecenstvu nebylo napnutí, byla pouze jistota, pohodlná jistota. Jako když cestujeme po několikáté krajinou; víme již, kdy máme vyhlednouti z vozu a kde si to můžeme odpustit.

Seděl tam sice v orkestru jeden nový houslista, ale což to změní tvářnost divadla! Změní se tvářnost krajiny, jeli tam o jeden strom více, jeli tam o jeden strom méně? V orkestru! Orkestr není jeviště. Na jevišti známe hned každou změnu — do orkestru, kdož by tam se podíval! Sedíli dnes u bubnu mladý bubeník místo starého, kterého včera pochovali, což na tom? Stojíli u basy člověk s pleší, který před několika roky ještě pleš neměl, což z toho? Ani jediný člověk nevšímnul se té hlavy, dokud měla vlasy, nevšímne si jí také, když jest lysá.

Nový houslista! V orkestru jich sedí mnoho; jeli tam o jednoho více nebo méně, toho si povšimnou pouze členové orkestru, a mezi těmi snad jenom houslistové; tvářnost divadla to nemění. Bývají sice ti tam v orkestru umělci zrovna takovými, jako ti tam na jevišti, ale obecensvo zvyklo si, dívati se na jeviště, zůstaňme tedy při jeho zvyku.

Opona se vyhrnula.

Když přišlo houslistovo solo, zasedl tedy k němu Veník a hrál. Houslista při tomto solu měl něco volnosti, nemusil se přísně držeti předepsaných not, mohl improvisovati, a improvisovával.

Když Veník začal hrát, trhlo to přece obecenstvem, že se podívalo do orkestru a že znamenalo, že hraje dnes někdo jiný. I ty zvuky byly jiné. A sotva že poslouchali chvilku, tajil se jim dech. Ty housle najednou byly pláčem a žalobou. Stráně a lesy v nich se rozplakaly a člověk žaloval. A žaloval s bolestí a hněvem.

Divadlem to trhlo znova, trhlo opět a opět. Tvářnost jeho

byla změněna jako obratem ruky. Veník si obecenstvo upravil a nyní zahrál „Ošiřelo dítě“.

Byl to hrozný nářek a v tom nářku byla jako bouře. Lidé si utírali slzy a trnuli.

A ty housle jako by chtěli říci: „Jako dva kalíšky na jednom stonku jsme srostli a tys, dravá ruko společnosti, utrhla si jeden a já druhý osiřel.“

A ty housle jako by mluvily: „Jako dva ptáci poletovali jsme spolu po stráni, když se radí o tom, z čeho by upletli sobě hnízdo, a ty, nenasytný chtíči společnosti, vynašels si klece, musils mou družku chytiti, a já osiřel.“

A jako by mluvily dále: „Dvě srdce rostly jsme vedle sebe a jedno v druhé zapouštělo kořeny; já ta srdce pěstoval, že byla jako jedním, ale vy jste to jedno vyrvali, kořeny, které vytrhli jste s ním, zůstavily rány a ty, které jste nevytrhli, bolí ještě více — vy to srdce máte, a já po něm ošiřel!“

A pak mluvily: „My byli ta hrající sobě a popěvující příroda, my si stlali písně v spánek a písněmi se budili. Ale vy potřebovali jste umění, urazili jste přírodu a uražená příroda dostavila se a volá tu mnou, že já jsem osiřel.“

A ještě mluvily: „Víru z mého života jste vypleli a co jste zasadili tam? Kdož vás smí ještě o něco poprosit, když srdce škubete mně z těla za živa? Avšak já mám právo pláče, obžaloby, hněvu a kletby a já žaluju na vás, nenávidím vás a kleju jen — já dítě osiřelé!“

A ještě mnohé toho druhu povídaly ty housle. A obecenstvo to slyšelo a rozumělo tomu, trnulo a slzelo. Bylo to jako zavolání k soudu, ruka neviditelná psala ta osudná slova a slova byla jim srozumitelná. Povstávali se sedadel, aby viděli toho, kdo tak strunami svými mluví a prsa se jim prohýbala steskem. Ten, kdo byl ještě před chvilkou v divadle posledním, byl nyní prvním. Ten jediný změnil tvářnost divadla a změnil ji na rub. Byly to pouhé zvuky, ale mačkaly a drtily. Obecenstvo bylo v jednom pohnutí, bylo v jednom rozvlnění, ale bylo tiché. Hrozné to ticho.

A což na jevišti? Na jevišti byla zahrada a v ní společnost.

Když Krista tu píseň uslyšela, opustila společnost, běžela po jevišti až do předu, běžela až k orkestru a na to vrávorala zase až ku své společnosti. Ale nedalo jí to tam sedět. Vyskočila opět, zalomila rukama, vzepjala je k nebi, pak jimi tiskla si hlavu, pak tiskla je ku srdci, pak přeběhla jeviště jako šílená, pak jako kdy by do sebe klesala, pak se zase vzchopila násilně, jako by mocí udržeti se chtěla, ale v tomto přepnutí jako by jí byly síly se přetrhly jediným rázem: vykřikla hlasem, jenž každé srdce rozvýral a klesla na zem náhle zlomená, klesla do mdlob.

Byla to mimika nade vše pomyšlení výtečná, byla to mimika, jako by každý její pohyb byl tesal sám stvořitel světů.

Tak zůstala ležet a Veník ještě hrál a obecenstvo bylo unešeno výtečnou hrou Kristinou a bylo jako roztřeseno výtečnou hrou Veníkovou.

Tak si opět zahráli spolu.

Opona zůstala chvíli ještě vyzvednuta a když ukončil Veník, spadla.

A tu se zvedl v divadle takový hřmot, taková bouře jasotu, že cos podobného nebylo tu vídáno ani slýcháno.

Obecenstvo bylo dojmem jako bez sebe. Opona se zvedla. Ale Krista tam ležela ještě, neděkovala, neusmívala se.

Opona spadla, ale obecenstvo bouřilo dále a tu ti v orkestru pravili Veníkovi, že pochvala platí jemu, aby se obrátil k obecenstvu a děkoval. Veník se obrátil, děkoval a usmíval se, děkoval a usmíval se i jmenem Kristy.

Obecenstvo chtělo ještě vidět Kristu a tu ti z orkestru pověděli Veníkovi, že musí na jeviště a poděkovati se se zpěvačkou. Vynesli ho téměř na jeviště a když se opona zvedla, viděli z obecenstva, že Veník klečí u Kristy; volal: „Kristo! Kristo!", ale to v obecenstvu nebylo slyšeti pro veliké jeho hřmotění.

Pak opona spadla a pojednou jako by do obecenstva vrazil nůž a jako by každý člověk ten nůž cítil ve svých prsou.

Pak předstoupil kdosi před oponu, a oznamoval, že Krista upadla do skutečných mdlob, a v obecenstvu střídalo se ticho s bouří.

Pak již nepředstoupil nikdo před oponu, ale do obecenstva jako by vjel blesk a ten blesk zahřměl: „Krista jest mrtva."

Na toto uhození blesku bylo obecenstvo omráčeno.

Zatím na jevišti vyskočil Veník od Kristy a bloudil nyní po jevišti, jako před tím Krista. Pak zase klekl vedle ní a již tak klečeti zůstal. Kristu křísili, lékařové přikvapili a zazdálo se, jako by byla ještě naděje. Krista pozvedla oči, cosi jako by šeptala, cosi jako by hledala rukou a nikdo tomu nerozuměl.

Veník volal „Kristo! Kristo!" A Krista jako by sbírala hasnoucí síly ve světlý paprsek, utkvěla očima na Veníkovi, tkvěla na něm s úsměvem a řekla: „Našli jsme se!"

Veník klečel jako ve hrozném vytržení a mluvil: „Kristo! Kristo! Našli jsme se!"

Pak ji odnášeli z jeviště, ven, do vozu a Veník šel s nimi. Ve voze seděl dříve než ji tam položili, a když ji tam kladli, vzal ji do své náruče. A držel ji měkce a teple, že mohla býti jako v růžích, držel ji na svém srdci, dechem svým dotýkal se dechu jejího, okem svým zachycoval paprsky oka jejího a chvílemi, jako z hlubin duše, ozvalo se: „Kristo, našli jsme se!"

Ale Krista jako by nemohla více mluviti slovy: duše její mluvila jen pohledem a úsměvem, i v tom pohledu byl úsměv. A přece ještě se vzchopila k slovům: „Já věděla, že přijdeš, ale nenadála jsem se tě."

Vůz jel pomálu — byla to smutná sláva, ve které dnes jela domů, a přece se usmívala. Úsměv tenkráte platil jedinému, byl pravdivý a srdečný, byl jako celou bytostí, byl celým životem, ale životem, jenž plál již poslední zásobou. Krista to věděla, Veník to tušil a volal: „Kristo, neodcházej, budeme si povídat!"

„Pozdravuj dutý strom!" řekla Krista. „Chtěla jsem tě tam najít, tys přišel dříve — také dobře."

Přijeli před Kristin byt, Veník v náručí svém vynesl ji, nesl ji do pokoje, tam ji položil a Krista ještě hledala jeho tvář rukou.

A tvář byla úsměvem, pak oči stuhly, celá bytost již domluvila, nepohnula sebou více.

Veník zas klečel vedle ní, ale ona již nemluvila. —

Obecenstvo rozešlo se z divadla, mnozí obstoupili byt Kristin, mluvili o ní a o houslistovi, a po Praze rozletovala se zpráva, že jest Krista mrtva.

Bouře z divadla přešla nyní v město a tím že se rozprostranila, ubývalo jí jaksi zdrcující síly.

„Ranila ji mrtvice," pravili jedni. „Nešťastně padla," mluvili druzí. Na souvislost s hrou Veníkovou aneb s Veníkem nepřipadnul nikdo. Veník přisvědčoval. „Nešťastně padla," říkal.

Pak byl Veník u Kristy sám; v hlavách jí hořely svíčky a ty bděly s Veníkem. A tu se Veník zahleděl do té tváře — ach tak si byla podobna, tak byla krásna a tak jako by mohla přece jen ještě promluvit. Ani jako by nespala. Jako by jen tak z žertovné přetvářky zamhouřila oči a sevřela rty, kteréž může ihned otevříti, jakmile se jí zlíbí.

Veníkovi bylo, jako by ji viděl na loži z listí a mechu v dutém stromě. Lůžko z listí a mechu jí kdysi ustlal a ona s něho odešla. Toto lůžko, na němž ležela nyní, jí ustlal také, s toho se nehýbala.

Tu se Veník zeptal jejího stínu: „Kristo, pročs mne tenkrát opustila?" Ale Krista neodpovídala, ani její stín, Krista jen se usmívala. A Veník žaloval: „Tys mne tenkrát přece jen opustila!" Ale mrtvá Krista i k jeho otázkám i k jeho obžalobám tvářila se stejně, usmívala se, a nad tím projel Veníka mráz.

Pak se zahleděl znova do té krásné mrtvoly a tázal se znova: „Což se tak příliš krásně spí na lůžku bohatém, na polštářích hedbávných, žes opustila tak na kvap to moje lůžko z mechu a listí?"

Na to bylo Veníkovi, že ji musí vzíti s sebou a donesti na lůžko z mechu a listí, že snad na něm procitne, že se vzchopí . . . Pak myslil, že by bylo snadněji, jíti k dutému stromu, vzíti odtamtud listí a mech a ustlati jí tím — že snad by procitla také. Ale k tomu i onomu předsevzetí Krista tvářila se stejně, stejně se usmívala, jako by chtěla říci: „Jsem se vším spokojena, co učiníš," aneb zase také jako by pravila: „Bláhový, o mne již jest postaráno."

Tu stala se mu Krista tím poklidem tak záhadnou, že se odvrátil a řekl si, že se nebude více tázat. Netázal se a vzal do ruky housle, i prohlížel si je, kde že to v nich vězí, že mluvily tak břitkými ranami, až usmrtily Kristu? Vzal jako by na zkoušku smyčec do ruky a jemně jezdil po strunách. Jen tak jako by je hladil, aby znova nemluvily smrtí, jen tak asi, jako by si na ně pohrával, jen tak asi, jako onehdy Krista, když večer přistoupila k oknu a dívala se k hvězdám pološeptem a polohlasem zpívala „Osiřelo dítě."

Veník také přistoupil k otevřenému oknu, také se díval k nebi, tím směrem asi, jako onehdy Krista, když ještě mohla se dívat, a struny jeho vzdychaly šeptem „Osiřelo dítě". Slyšelali ho Krista, jako on tenkráte slyšel ji? Šel se k ní zase podívat a ona rovněž se usmívala jako dříve a jako by pravila: „Já to vím, ale což z toho?" Tak

lehce brala všecky ty jeho otázky a myšlenky, že musil si z těch otázek odpočinout.

Pak hladil jí vlasy, jako tenkrát u potůčku pod vrbami, když jim kukačka zakukala; a Krista klidně usmívala se i k tomu, jako by chtěla říci: „Máš měkkou ruku.“ A oči políbil jí, po kterých ale nyní netekly nijaké slzy, a v ústa jí políbil, na nichž ale všecko políbení již bylo vychladlé. A v ničem se mu nezpouzela Krista, ke všemu se usmívala a ke všemu jako by mluvila: „Jsem spokojena se vším, co učiníš.“

Usmívala se, nechť Veník činil cokoliv, nechť hloubal o čemkoliv, nechť se tázal, nechť naříkal — na všecko měla jen úsměv.

Vzal opět do ruky housle a pravil obraceje se s nimi ke Kristě: „Dýchaly kdys životem, teď z nich vane smrt. Kristo, přilákaly tě kdys, nyní tě zavraždily.“ A Krista usmívala se dále.

A usmívala se ještě, když jí přinesli rakev a když ji položili do ní a do květin. Usmívala se, když přišli zpěváci, s nimiž druhdy s jeviště k nadšení strhla obecenstvo, a když nad ní zapěli písně pohřební na rozloučenou. Usmívala se, když přišli kněží a odříkávali modlitby takým hlasem, jako by již se sypaly hroudy na její rakev. Usmívala se ještě, když víko kladeno na rakev, i když víko to již ji počalo přivírat, i když v posledním záblesku již vyměňovala světla svit za věčnou tmu. Víko zakrylo její tvář a zakrylo její úsměv. A Veník v duši ji viděl, kterak usmívá se dále i v rakvi i ve voze, do něhož ji kladli.

Tu když viděl, kterak koně s ní se počali pohybovat, byl by nejraději je vypřáhl a Kristu sám dotáhl až na hřbitov. Tuto zdálo se mu nedůstojno, že ji táhnou koně, jako tenkrát bylo nedůstojno, když ji táhli lidé. Lidé kráčeli za rakví, Veník kráčel mezi nimi. Bylo lidí nesčíslné množství a Veník byl jich částí; teď to cítil, že jest jich mnoho. Sám kdy by mohl Kristu odnesti, sám, kam by chtěl, bez obtížných svědků a oddati se bolesti své. Ale v tomto množství ani bolest není pravá. Tváří se pouze, a hloub to nejde.

To uviděl brzy. U brány městské až na několik odešli všichni a když počaly na rakev padati hroudy, byl tam on jediný a několik hrobařů. Pak i hrobaři odešli a Veník zbyl sám. A tu mu bylo, jako by zase teprv mohl s Kristou mluvit, jako by mohl rozvázati svou bolest a jako by i v té bolesti byl teprva zase svým.

Stál dlouho u hrobu a přicházel tam po několik dní — živý to pomník. Večer chodil k bývalému Kristininu bytu a nahlížel do oken, která zůstala ještě otevřenými. Ale z okna nikdo již nevyhledl, ani do ulice, ani k nebi, ani ku hvězdám.

Pak bylo Veníkovi, že už vše vykonal; odešel z Prahy, zaměřil k domovu a přišel jednoho večera na stráň, pod níž ubíhala řeka a na níž stál dutý strom pokraj dubového lesa.

V dubovém stromě ještě ustláno bylo lůžko z listí a mechu. Položil se na ně a byl úplně sám. Už ani myšlenky jeho neměly podstaty; počal se usmívati všemu jako Krista.

Byl podivně zemdlen a ačkoliv byl teplý letní večer, zdálo se mu, že jest zima.

Ptáci nezpívali už tím plným hlasem, tím zvučným proudem jako z jara; jen chvílemi ozval se jejich hlas, jako by jen chtěli se prohlásit, že jsou ještě zde. Když pak vzal Veník housle do ruky, bylo mu, že jsou ty housle také již vyznělé jako ti ptáci. Co jimi chtěl říci, to již pověděl; svoje plesy v nich vyplesal, svoje žaly v nich vyžaloval; teď nevěděl co s nimi. Byly v nich již jen zvuky, písně již domluvily.

Řeka šuměla jako vždycky a nad sousední vesnicí, jeho to rodištěm, snášel se již spánek. Ten spánek také zaťukal o dutý strom, a jako by se pokoušel o Veníka.

Ale snad jenom ten strom spánku rozuměl, Veník se mu vymknul. A tu počal zase přemítati a tázal se sama sebe, musiloli vše to být, co se stalo, a nebyloli možná to předejíti. Na to si odpovídal, že se tak musilo stát a že se dorozuměli. Vždyť se Krista usmívala a usmívá se ještě i v zemi.

Pak bylo mu to divno, že on a Krista, kteří vyrostli jako na jediné větvi, tak daleko od sebe se odvrátili, že jeden druhého ani uviděti, ani dotknouti se nemůže. Aneb jako dvě hory vedle sebe: dopolovic jsou jako srostlé, od polovic jich vrcholky od sebe se dělí a nikdy více se nesetkají. Snad jenom v bouřných mracích, kdy jedna na druhou pošle blesk. Jako on poslal blesk na Kristu a usmrtil ji.

Pak mu bylo v tom dutém stromě teskno, aneb že snad mu bylo teskno na tom lůžku, které tak marně počínalo býti lůžkem. Ulehl sobě před strom, na ono místo, kde tenkrát s Kristou pochovával svou matku, totiž šípek, proutky a mateří doušku, až z toho byla jeho matka. A na tom hrobečku bylo mu lépe.

Bylo mu, jako by vše to kolem sebe viděl a slyšel, co vídal tu a slýchal tehdáž, kdy pásal tu ovce. Jako by viděl tu malou Kristu, která za jeho houslemi zpívá „gloria“ a pak pláče, že ji od sebe odhání a že jest sirotkem.

A počal se znova usmívat tomu, asi tak, jak viděl usmívat se Kristu.

V to zakukala kukačka a byl ten její osamotnělý hlas v tom lese, v němž už málo co znělo, jako by osvědčením osamělosti, jako by zvonila na smutek. „Nemáš již asi komu zakukat,“ pravil Veník a usmíval se.

Pak poletoval kolem stromu netopýr, jako by něco hledal a Veník se mu pousmál a pravil: „Hledej, brachu, hledej.“ Pak uviděl, že jsou dva netopýři, viděl, že se našli a ve stromě ozval se pískot netopýrů mladých. A na to řekl Veník: „Jak jest to asi u netopýrů?“ A zase dodal: „Jsem také dutý strom.“

Pak počal se dívati na obzor a dole viděl řeku, která se matně leskla a nad sebou viděl bledou oblohu a bledé hvězdy. Do těch hvězd opět se zahleděl a hleděl v tu stranu, kam asi Krista hledívala a počal rozličné popěvky si pošeptávati. Stráň a život na ní v jeho upomínkách počaly poskakovati, jako bludičky v noci — tak asi byly ty jeho popěvky.

Pak si řekl: „Co platno, když přijde podzim, ptáci musejí odtud.“

Pocítil znova zimu. Na to opět ohledl se do stromu na lůžko z mechu a listí a pravil: „Co s tebou?“

A vstal a vyhrabal snad přes polovic toho lůžka. „Usmívej se také,“ pravil a udělal si z něho oheň. Bylo mu zima a ohříval se, a usmíval se a pravil si, že to veselé, kterak se ohřívá na Kristinu lůžku. Pak snášel a přikládal, až z toho byla hezká hranice a hořelo to vysoko a usmívalo se to, jak pravil. A usmíval se také. A bylo to ještě veselejší; od hranice chytil starý dutý strom a hořel jako velikánský ohnivý sloup, na všecky strany metaje jiskry. Celý obzor se rozplamenil, kouř táhl se žhavý k obloze a Veníkovi bylo, že jest to ještě veselejší, a že se nyní na něho usmívá vše, celý svět.

Tu vzal ještě jednou housle a jako by sebral všechen svůj život v jediný štipec, počal jej houslemi rozhazovat.

Bylo to krásné divadlo. Dutý strom svítil a praskal a Veník hrál k tomu světlu. Hrál a nápodobil všecky ptáky, kterých tu již nebylo. Hrál krásně, jako Krista, než upadla do mdlob, a Veník se usmíval.

Pak ve vsi zavzněl zvon, z onoho kostela, kde hrával s Kristou, zvon zavzněl na poplach.

Když lidé ze vsi přibíhali ku stráni, hrál ještě Veník pod stromem, že to vypadalo, jako v písni, kde hoří lípa a jiskry její padají na dívku pod ní ležící; jen že tuto hořel dub a pod ním byl Veník.

A když lidé počali stékati stráň, dutý strom s hrozným praskotem se sesul a v ssutinách těch umlkla Veníkova píseň. Lidé to zrovna viděli, jak jej to pohřbívá a vzkřikli jako z jednoho hrdla podél celé stráně.

Rodina netopýrův poletovala kolem.

Pak dohořelo vše, zhaslo vše, umlklo vše, dva lidské životy vyzněly, a na tváři smrti zkameněl úsměv.

Dutý strom, Kristino lože, Veník, housle — vše bylo jeden popel.

Z dějin nové literatury české.

I.

Rozvoj českého písemnictví ve vznešené části *slovesného umění* za naší paměti dvakrát poklesl: počátkem roku 1848 a koncem 1860. Doba třinácti let jest na opakování zjevu velice neutěšeného i v národě, jehožto existence s písemnictvím tak těsně souvisí, ku podivu krátká; však právě její krátkost opět svědčí o nezmarné životní síle našeho národa, neboť postačila, aby slovesné umění české rokem 1848 hluboce pokleslé, opět zdviženo bylo tak, že počátkem roku 1861 již vůbec nové ochábnutí mohlo býti pocítěno. Považímeli mimo to, že i politické i společenské poměry ve vlasti naší od r. 1850 do 1860

byly rozkvětu a účinnosti literatury mnohem nepříznivější, než ve čtvrté a páté desítce tohoto století, musíme s uznáním tím vděčnějším býti pamětlivi kulturního díla těch bratří svých, jenž z krátkého mezičasí učinili zvláštní, směrem i úspěchy velmi zajímavou kapitolu v literatuře naší.

Máme tuto kapitolu za zvláštní celek, nikoliv dle polohy její uzavřené mezi dvojím, život veškerého národa našeho prostupujícím rozhraním, ale z příčiny, vynikající z nejvnitřnější podstaty samy duševní činnosti české, pokud výhradně v písemnictví se jevila. Tento celek složen jest ze dvou částí, nestejné délky časové a nestejného úsilí duchového; rok 1857 ukončil část první, v původním myšlení a v uměleckém tvoření českém slabší než druhá, která trvala toliko tři léta. Obě pak spojené, z nichž první ještě silně klonila se k literarním časům předbřeznovým a druhá položila pevný základ k periodě nynější, činí dobu *literárního přerození našeho.* Takových důležitých změn v své celé literatuře nečítáme vůbec více než patero, čímž významnost nejnovější *myšlenkové revoluce* u nás jest snad některým pochybovatelům neb popíračům poněkud jasnější.

Kdo slovesné umění české i jen povrchně zná, máli spůsobilost k pronešení úsudku zcela objektivního, přisvědčí, že mezi výtvory jeho předbřeznovými a nynějšími jest rozdíl v počtu *ideí*, uměleckého spracování schopných, k esthetickému životu svrchovaně oprávněných. Uvedení nových ideí nepopíratelné pravdivosti do jakéhokoliv oboru duševní činnosti znamená všude *pokrok;* literární historik český užije tohoto slova při nejmladší kapitole svého předmětu. Rozdíly ve formách, ač zajisté značné a nikoliv nahodilé, ani nebereme tu zvláště na úvahu. Vzhledem k ušetření času, jenž v literatuře má cenu rovněž velikou jako všude jinde, litujeme velice, že všeobecný myšlenkový ruch evropský z roku 1848 měl na tehdejší pěstitele esthetické vzdělanosti v národě našem účinky až úžasné nepatrné; o úplném zanedbání spůsobilých tehdy podmínek domácích k nějaké nové *iniciativě vlastní* ani nechceme již šíře rozpisovati se při nich. Když starovlastenecká literární společnost česká po *dvacet let* neuznala potřebu, aby okres svého myšlení a tvoření rozšířila i osvěžila ideami sahajícími za hranice národního jazyka, a když všeliký pokus a přenešení na literární půdu českou ideí, i v každém Čechu co *člověku* svůj *odvěký základ* a své *věčné trvání* majících, ve svém lůně pokutovala tak krutě, jakož svědčí osud K. H. *Machův:* nechceme zde zevrubně vypisovati, jaké jiné interesy, nikoliv národní české, dovedly *národní* program písemnictví českého k *svému* užitku záhy obrátiti a ve službě tak dlouho udržeti na škodu nejvyšších účelův humanitních; víme, proč tato onoho času nejvyšší moc v duševním životě českém měla větší zalíbení na spisech n. p. Pickových než Máchových. Však když literatura předbřeznová svůj tak ostře a úzkostlivě obmezený program: vzbuzení národního vědomí a prohlášení národní rovnoprávnosti, v měsíci březnu 1848 spatřila naplněný, tu povinna byla srozuměti, *kam sebe i národ by vedla dále?*

K tomuto poznání ovšem nedostala se, hlavně proto, že nikdy před tím na ně nemyslila a se nepřipravovala. Všechny za třicet let přeložené básně a novely, v nichž pěstovány byly jiné idey a předměty,

než v domácím písemnictví českém, a jichžto počet k produkci původní zajisté překročil zdravou míru, v té rozhodné chvíli neměly na ustanovení nového potřebného směru v slovesnosti české ani nejmenšího účinku. Objevilať se, že všechny co pouhá kratochvíle více zažity byly čtenářstvem než spisovatelstvem naším; některé z nich, a tož právě ty, jichžto zúrodňující působivost na mysl českého spisovatelstva by byla bývala nejvhodnější a nejžádoucnější, a kteréž při své vysoké ceně umělecké ještě mají do sebe tu znamenitou vlastnost, že nepobouřily proti sobě žádnou ani náboženskou ani filosofickou orthodoxii v Čechách onoho času vládnoucí, jakož na př. Chateaubriandova Atala, Krasińského Agay-Han, Mickiewiczův Konrad Walenrod a t. d., byly v účincích svých obmezeny jedině na stanovisko — filologické.

Samostatné myšlení, a jen takové může pomoci a rozhoduje, vyšlo v literatuře české i z roku 1848 sevřeno v těch hranicích, v kterých bylo zatarasilo se v letech třicátých. A jak málo smyslu literatura česká měla pro všeobecné interesy lidské, jak nepřipravena byla stržena proudem příběhův roku 1848, nejdrastičtěji seznáváme z toho, že dne 9. března 1848, když Evropa již byla v plamenech, a když sama tehdejší perioda slovesného umění českého měla již toliko dva dni života, spisovatelstvo české, z něhož skládal se nejvyšší té doby areopag národní, dostoupilo nejohnivější prudkosti v svém domácím zápase mezi — *au* a *ou!* List Fr. L. Čelakovského, psaný toho dne z Vratislavi do Prahy,*) vypravuje tu malou situaci nejpřednějšího spisovatelstva českého ve chvíli veliké s mnohými ještě pro všeliké nynější potřeby naše velmi poučlivými podrobnostmi a pikantnostmi. Přirozený následek takové kulturní bezstarostnosti dostavil se v národě našem kvapně a v rozměrech žalostných. Roku 1849 položena do druhého svazku Časopisu českého museum tato zpověď: „V časopisectvu (politickém) se v loni zavírá celá naše literatura. *S 11. březnem přestala všechna činnost na poli obecné slovesnosti na celý rok***). Staroslavné *Květy*, které po tolik let bývaly hlavním organem všech literárních snah, brzy začaly odkvetat a ukázaly se před samým ještě zhynutím jako keř pomorančový, nesoucí zároveň květy i plody, pak ale podlehly nemilosrdnému osudu a proměnily se v suchopárný politický list. *Včela* slabě se doploužila až do konce roku. *Poutník* skonal na svatodušní nemoci. Moravský *Týdenník* došel též na slabých nohou až ke hrobu, a *Orel Tatranský* zašel k otcům již v březnu. Vážnější časopisectvo neméně trpělo. Časopis musejní přestal jedině pro nedostatek vhodných prací — ve druhém půlletí na třech svazcích.“

A v čtvrtém svazku dotčeného časopisu téhož ročníku, tedy na konci roku 1849 J. E. Vocel uvedl nové básně své do veřejnosti tímto smutným způsobem: „*Odhodlal* jsem se několik básní do listů těchto položiti, před obecenstvem *přísnějším* omluven jsa tím, že *nyní žádného orgánu krasovědeckého nemáme, a že tedy básnictví naše drahný čas zanedbáno jsouc ladem leží.* Byť i nynější doba

---

*) Bude vydán v pokračování korrespondence v Časopise musejním.
**) Bohužel, účet nebyl ještě ani v polovici!

se protivovala *obvyklému ledabylému veršování*, přece nesmí se účastenství při plodech básnických v obecenstvu našem dusiti, a to tím méně, *poněvadž doba naše rozšířenější pole obrazotvornosti otvírá a duchu nepřekáží, aby veškeré výsosti a hlubiny života proniknul.* Od strkujíce od sebe plody básnické, jakožto nehodné důstojnosti *dozralého* pokolení, a pracujíce pouze v oboru věd a střízlivé prosy, utvořili bychom sobě literaturu, jenž by ovšem učeností a vědeckou vážností slynula, nicméně by pověst měla básnické neplodnosti a suchopárnosti.“

Tyto zkušenosti a výpovědi sama jednoho z nejpřednějších tehdy pěstitelův krásného písemnictví českého potvrzují úsudek náš o převládající povaze slovesnosti české při rozproudění se veliké politické doby r. 1848, jakož i o mocném vlivu, jejž duchový ruch té doby na uvolnění a zúrodnění krasoumných snah v jiných národech měl a také u nás — míti mohl. Již *druhý* rok tedy doprchával, co *slovesnost* scházela mezi starostmi a pracemi národa, co písemnictví české vleklo se bez *esthetické* činnosti spisovatelstva; a když po uplynutí tak dlouhé již mezery v těchto nezbytných snahách každého v pravdě lidského života, básník uměleckými plody svými po celém národě nejnověji netoliko známý ale zaslouženě milovaný a proslavený, chtěl do listu vydaného „sborem pro vzdělání řeči a literatury české“ položiti několik zcela *časových* básní svých: měl k tomu potřebí zvláštní „odhodlanosti“, jako by byl podnikal věc povážlivou, při níž bylo obávati se odporu. Což jinak měly se básně v literatuře české až do 11. března 1848! Tenkráte vytisklo a vydalo se *všechno*, bez nejmenší odhodlanosti, mimo vůči — umění; a kritika neodsuzovala žádného — pokojného a pobožného občana, zvláště pak oblíbeny byly verše o vlasti a o milenkách, v rámci nevinné šablony. Nyní takové publikace nezávadných citův ovšem také ještě se odbývají, však toliko s nevyléčitelnou odhodlaností, kterouž zvláště v básnictví vyniká — mírně řečeno — prostřednost, a tudíž — nejmírněji řečeno — zbytečnost. — — Jak hluboce poklesly esthetické potřeby v našem národě, když i *přísnější* obecenstvo z dvouletého již mrtva v básnické stránce písemnictví domácího nevyvodilo pro opětnou zkoušku, možnoli jazykem českým ještě vůbec psáti verše, nic více než *omluvu*; a básník dotknul se důstojnosti svého umění velmi bolestně, když netoliko dopustil platnost takového sebe ospravedlnění, ale když i zaštítil se jím proti výčitce neb spíše proti nechuti obecenstva „méně přísného“, jehožto kulturní snahy, dvacet let zdržovány od poznání *celého* obvodu svých účelův, jakmile jen nejprvnější krok v životě praktickém zdál se jim zdařeným, ihned mněly se na vrcholu vší práce. A tu jsme u hlavního pramenu, z něhož pokleslost krásoumného písemnictví rokem 1848 vynikla. Obecenstvo, dle Vocelova pojmenování „méně přísné“, pod kterýmžto nikoliv naskrze případným titulem vidíme tehdejší tak zvané „širší čtenářstvo“, co jakousi protivu pouhého „spisovatelstva“, učinilo literatuře *coup d'état*: přestalo čísti. A proč? Jak rázem mohl zledovatěti v týchže myslech zápal, jímž slovesnost česká po dvacet let byla pěstována co nejdražší poklad národní?

Vocel sám o své době užil slov, v nichž složena jest nejpravdivější odpověď k této, v dějinách rozvoje národnosti české významné

otázce. Při zvláštní pietě, kteréž k spisům z doby předbřeznové z příčin vlasteneckých posud naskrze šetříme, velice byli bychom rozpakovali se, pověděti pravdu tak přímo. Však po Vocelovi smíme naditi se, že přímost nebude nám pokládána za příkrost. Obě idey, na kterých *původní* slovesnost česká od počátku tohoto století se rozvíjela až do roku 1848: láska k vlasti a láska k druhému pohlaví, nebyly po všechen čas umělecky pěstovány ani se stejným posvěcením, ani se stejným nadšením, ani se stejnými silami, ani — řekli bychom, se stejnou myšlenkovou *opravdovostí*. Uvažujíce všechny podmínky, ideí i forem, na kterých slovesné umění české v rozkvetání svém naznačenou dobou záviselo, nemůžeme neznamenati, že z nížin dosti smutných kvapně *vystupovalo* až do výše, na kteréž došlo čestného místa i v dějinách všeobecné osvěty světové, dle času až úhrnem do roku 1840; pak že znenáhla se nížilo tou měrou, jakouž přibývalo pěstitelův jeho, čím hojnějších, tím nestejněji schopných k podniknuté úloze a tím nestejněji pečlivých aspoň o *zachování* jinými již dosažené leposti i správnosti formy jazykové, kteréž zajisté lze naučiti se. Vstup „nové síly“ do *literatury* byl u nás i tenkráte velice snadný, ba mnohem snadnější než nyní, k tomu pak *vůbec* mnohem srdečněji a radostněji slaven než nyní. Přihlášení se k dvěma ideám, svrchu naznačeným, při sebe větší obmezenosti veškerého duchového fondu, ba i při sebe svévolnějších nedostatcích v známosti pouhé formy jazykové, postačovalo k uvítání „nového“ spisovatele a k nabytí práva účastenství ve vzdělávání slovesnosti české. Jedna z obou oněch ideí, láska k druhému pohlaví, jest příliš všeobecná a věčná, aby při velikém počtu předbřeznových pěstitelův krásné literatury české byla vyžadovala zvláštního nadání, a příliš podporována v šťastném účinku svém osobními buď nadějemi buď vzpomínkami i nejskromnějšího duchového života čtenářův, aby je byla pobádala k hlubšímu *studium* své podstaty a svých zjevův, než jaké v literatuře složiti považovali za potřebí. Lyrika srdce, plynoucí z poměru pohlavního, jest v předbřeznovém písemnictví českém dobrá polovice vší původní produkce; však více než tři čtvrti jejího sepsání jsou prosty vší — *poesie* a tudíž vší literární ceny. Jest nám až úzko při pohledu, jak málo z tehdejších básníkův, kteří nepsali než tak zvané milostné písně, mělo kousek uměleckého citu a esthetického smyslu. Nejprimitivnější dilettantismus vedl široké řečiště literatury, která co do lyriky lásky v převládající na počet části své nevyniká nad sbírku nejobyčejnějších milostných psaníček ze všedního života. Nyní již nikdo mimo badatele v rozvoji literatury nemůže přemoci se, aby je četl, a přece *pravá poesie* z oné doby nabývá čím dále tím svěžejší a mocnější působnosti v myslech nynějšího pokolení.

Druhá idea slovesnosti naší do roku 1848 vládnoucí, láska k vlasti, doznala prodlením času podobného osudu. Jak smutně se měla již brzy po r. 1840, svědčí zajisté nejpříměji opět sám jeden z předních pracovníkův oné doby na roli národní, *Karel Havlíček*, jenž v interesu dobré věci trpkým ale spravedlivým a nutným způsobem vyznačil potřebu hluboké a řádné reformy veškerého současného písemnictví v *kapitole o kritice*. „Především, pravil, nesmíme se tajiti mrzutou pravdou, že je v Čechách (také na Moravě a na Slovensku) z dopuštění

božího každý spisovatel také zároveň vlastencem, a tato bytost vlastenecká jest v něm s bytostí spisovatelskou nerozdílně spojena. To zdá se býti sice na první pohled nepatrná věc, ale každý kritikus nejlépe ví, jaký to je zpropadený háček. Některý spisovatel vydá knihu, některý kritikus napíše, že ta kniha nestojí za nic. Kdy by byl onen spisovatel jenom spisovatelem, neměl by proti tomu úsudku nikdo nic, ba ostatní spisovatelé by se v tom mínění všichni z bratrské a kolegiální lásky také shodli. Ale onen spisovatel je také vlastencem, a proto je v jeho osobě uražena sama vlast a všichni vlastenci napořád; a následovně se onen kritikus nesmí od té doby opovážiti v létě po deváté a v zimě po šesté hodině z domu vyjíti bez hole. To je však všechno ještě málo: kromě toho je v Čechách (také na Moravě a na Slovensku), každý vlastenec také (ach bože!) spisovatelem. A vlastencem může býti v Čechách každý tvor, rozumný neb nerozumný, jen když písně české zpívá, z korbelíčku si nalívá, při tom nezná větší slast, nežli milovati vlast! Pak spíše nějaké spisy a kritika o nich nesmí říci, že jsou špatné z příčiny svrchu uvedené. Takový je stav kritiky české.“

Takový bohužel po r. 1840 již zcela zřejmý a veřejně vyznaný byl stav písemnictví českého, zvláště slovesného umění. Idey, z které samo vzniklo a kterouž pracovalo na zdvižení celého národa, bylo již užíváno na poškození a zněšvaření jeho sama. Vlastenectví, kteréž z mužův ducha vzdělaného a mysli uměnám posvěcené činilo spisovatele české, již zavěšováno co skvostný plášť na bedra myšlenkové prázdnoty a esthetické pouště. Poklesnutí literatury naší strojilo se již několik let před 1848 z příčin ležících v ní samé; politické bouři roku 1848 zbylo jen dokončiti, co bylo více než zpoly hotovo.

Písemnictví české zvláště ve slovesné části své znenáhla zdálo se jedněm zaměstnáním, onoho času vlasteneckého žárlení nejspůsobilejším k dosažení jakési vyznačenosti mezi ostatními vlastenci. Jiní, veřejného vyznamenání osobního méně žádostiví a jedině k dobrému milé vlasti opravdově a poctivě hledící, neměli dostatečného poznání, jaké práce povinni byli se zdarem dříve vykonati v sobě samých, než by vstoupili do řady pracovníkův na vzdělání národa; psáti povídky o rytířích, krčmách a kovárnách českého středověku a básně o své lásce k vlasti neb k některé švarné vlastence zdálo se jim věcí nad vše pomyšlení snadnou: stran a sporův v literatuře o tato themata nebylo, každý „spisovatel“ zajisté a priori musil míti dvě milenky, v lásce k vlasti a k děvčatům shodovali se v principu všichni, vše ostatní byla — pouhá forma, kteréž k vůli ideám odpouštělo se velmi mnoho. A tak, s výminkami počtu skromného, beze vší kritiky vlastní i cizí psalo se, a z povinnosti vlastenecké čtlo se ještě po několik let v časopisech i v knihách o sobě vydaných; spisovatelstva obojího pohlaví přibývalo jako vody po jaře, čtenářstva co rok více, až tu z nenadání dne 11. března 1848 přestalo se čísti a za několik neděl i psáti. Ze strany spisovatelstva uvalena vina na *politiku;* a tak argumentováno i ještě některá léta pozdější. Takovým spůsobem domníváno se dokonalé omluvy ze zjevu v životě národním hned v první chvíli nemilého a čím dále tím trapnějšího. Na pohled byla k tomu obvinění — *třetího* úplná oprávněnost. Politickému čtení dařilo se; zábavné, jak tenkráte esthetiku

theoreticky súženo a prakticky až na mělčiny rozšířeno, hynulo; co tu přirozenějšího, než prohlásiti politiku za hrob slovesnosti? Některou měrou byla v tom tvrzení pravda; však měrou, jejížto podřízenost všeobecná situace literatury české v letech 1850, 1851 a 1852 co nejjasněji dokázala. Zajisté, veliké zimničné rozechvění ve vlasti naší nadešlo měsícem březnem 1848: naděje a obavy, děje nejpestřejší rozmanitosti střídaly se v hlavě i nad hlavou národa, k životu svému povolaného po tak strašných osudech a po úsilí tak dlouhém a klopotném, opět ve vší spůsobě práva veřejně platného: připustíme i neobmezenou zničující působivost nejprudšího rozčilení politického na esthetickou činnost národní společnosti naší po celá dvě léta 1848 a 1849, ačkoliv máme po ruce vyznání současného svědka*), že již z jara roku 1849 dotčené rozčilenosti velmi patrně ubývalo: ale roku 1850 přece již bylo v myslech českých a ve spisovatelstvu zvláště opět dosti zjevného klidu, aby bylo mohlo býti pokračováno v přerušené práci slovesné. Pobádalť již k novému ujetí se jí v polovici r. 1849 J. E. Vocel slovy důtklivými: „Znamenitou a v novější době téměř docela ladem ležící stránku literatury národní tvoří krásná prosa a básnictví... Třeba, aby i u nás krásná literatura se v *původní důstojnosti* vyvinula a *skvělejšího místa a oceňování obdržela nežli se to až posud dálo... Nám netoliko potřeba a čest národní, nýbrž i opatrná politika káže, abychom k* **původním krasovědeckým** *plodům zvláštní zřetel obraceli.*" **)

Však toto první důtklivé vyzvání spisovatelstva vlasteneckého k nové činnosti esthetické jedním z předních členův jeho bohužel zůstalo bez účinku. Za půl roku po tomto marném výstražném napomenutí, když neblahý a nepřirozený stav v národním ústrojí českém trval bez mála již dvě léta, počala domáhati se světla pravda, v kteréž poprvé vysloveno, že politika neměla v něm takovou vinu, jakáž dílem z pohodlí, dílem ze studu, dílem z klamu jí byla přikládána. „*Byť i nynější doba se protivovala* **obvyklému ledabylému** *veršování*..." pravil bedlivý pozorovatel o duchovém proudění své doby v Čechách, a pověděl tím přímý opak tehdy a ještě dlouho později oblíbené theorie o příčině pokleslosti české slovesnosti rokem 1848. *Vocel* nenaříká *politiku* ze žádného nátisku neb poškození spáchaného na krásné literatuře; naopak velebí ji, že se protiví *obvyklému ledabylému veršování*. V těchto slovích přímo vynešen úsudek o esthetické ceně převládající části slovesnosti české v posledních letech před rokem 1848 a *vyznačena hlavní příčina pokleslosti literatury naší oním rokem*. Tehdejší pokolení české, na kteréž literatura dle minulých poměrův by byla mohla působiti, dopustilo se jedině toho poblouzení, že cítíc se již „*dospalým*" nad *obvyklé ledabylé veršování*, mělo esthetickou vzdělanost vůbec za překročený již stupeň života.

---

*) „*Lhostejnost* jakási, která se nyní při snažení vědeckém a literárním a *dílem i ve společenském životě k národnímu životu jeví*... může velice překaziti směr a úlohu naši. (J. E. Vocel. Časop. čes. Mus. 1849. sv. 2. str. 148.)

**) Tamtéž str. 150.

Však vyléčiti je z tohoto, domácí literaturou samou zaviněného duševního poklesku bylo, zajisté vznešenou úlohou tehdejšího spisovatelstva vlasteneckého, jemuž doba sama nabízela velikou v tom pomoc, „*otvírajíc rozšířenější pole obrazností a nepřekážejíc duchu, aby veškeré výsosti a hlubiny života pronikmul.*“ Tak znamenitý prospěch mohlo slovesné umění české z politické doby r. 1848 pro sebe i pro veškerý národ náš vytěžiti, kdy by — *obvyklost* nebyla bývala nepřekonatelna.

Nestalo se nic, k čemuž Vocel v interesu esthetického zvelebení našeho národa vybízel a toužil. Ba on sám měl svou básnickou tvořivost již za sebou a věnoval odtud všechny síly své toliko *vědě*. Tutéž změnu v životě svém byli již dříve neb zároveň vykonali také Čelakovský a Kollár; kdož až do samého roku 1848 po drahně let vlastní neunavnou plodností řídili proud oblíbeného zábavného čtení, tím spůsobem provozujíce nepopíratelnou vládu v myslech veliké části tehdejší uvědomělé vlastenecké společnosti naší, když bouře politická se byla přehnala, spatřeni byli jiným zaměstnáním již dokonale odcizeni někdejší literarní práci své; Boleslav Jablonský, Jan z Hvězdy umlkli úplně; krásné literatuře české věrni a produktivní zůstali na příští léta v první řadě toliko Erben, Koubek a Němcová, k nimž družili se Klicpera, Chocholoušek, Sabina, J. J. Kolar a ještě tři, čtyři spisovatelé menšího významu.

Tak valně prořídlá objevila se na sklonku roku 1849 společnost, která v době předbřeznové pěstovala slovesnost českou. Tak úžasně ubylo pracovníkův v esthetické části písemnictví českého právě tou dobou, která „rozšířenější pole obrazotvornosti otvírala a duchu nepřekážela, aby veškeré výsosti a hlubiny života proniknul.“ A právě tou dobou, kterouž nového *čtenářstva českého rostlo přívalem.*

Zajisté, ještěli potřebí nějakého důkazu na vyvrácení liché žaloby, která veškeru vinu z poklesnutí slovesnosti naší rokem 1848 snesla na politiku, ba která se neostýchala užívati tohoto argumentu na pokrytí skutečných vinníkův ještě v těch časích, když o politice v Čechách již opět nebylo ani čichu, statistické výkazy *Matice české* podávají jej. Zpráva jednatelova, podaná ve valném shromáždění společnosti českého Museum dne 1. července 1850*) vypravuje, že počet zakladatelův Matice české od počátku roku 1847 až do konce r. 1849 z 1930 osob a 50 sborův vzrostl na 2830 osob a 83 sbory. Podrobné pak výkazy účtův Matice české oznamují, že tento znamenitý rozkvět národního ústavu literárního rozděluje se *měrou téměř úplně stejnou* na jednotlivé ročníky 1847, 1848 a 1849, a tudíž poučují nás, že doba nejohnivějšího politického rozčilení v národě našem, kterouž literární produkce naříkala z krvavého nepřátelství, nebyla ani nejmenší překážkou, aby *literární konsumce se přihlásila s potřebami velice rozmnoženými.* Pouze za tři léta 1847, 1848 a 1849 přistoupil k Matici české *třetí díl všech členův*, kteréž tento ústav po čas devatenáctiletého trvání svého byl v sobě shromáždil; mimo léta 1850 a 1851, kteráž jedině k vůli esthetickému mrtvu hozena byla také ještě do jámy — veliké politické

*) Časop. česk. Mus. 1850, svazek 3., str. 488.

rozčilenosti, jsou ročníky 1847, 1848 a 1849 nejšťastnější dobou Matice české co do — přibývání zakladatelův.

A co to znamenalo? Věc v dějinách písemnictví českého velmi důležitou. Kdo přistoupil k *Matici*, ohlásil, že *chce čísti*, a tož nikoliv *politiku*. A tak doba, na kterou uvalena byla vina z úpadku české slovesnosti, v pravdě nesla jí posilu a osvěžení; není vinou její, že jí nebylo rozuměno. Předně „otevřela spisovatelům rozšířenější pole obrazotvornosti a nepřekážela duchu, aby veškeré výsosti a hlubiny života proniknul"; za druhé vzbudila jim rozmnožený počet nového čtenářstva, jarého, dychtivého ušlechtění mysli a osvícení ducha..... Mohliliž sobě kdy přáti doby šťastnější, poměrův příznivějších? — A jak to vypadalo v literatuře? Jak užíváno rozšířenějšího pole obrazotvornosti? — Jak pronikáno veškeré výsosti a hlubiny života?

R. 1848: Zhynuly všecky časopisy belletristické; mimo to v celém písemnictví ani jediné znamínko esthetické činnosti.

R. 1849: „Úpír", romantická báseň Jos. Friče. — „Jan Hus", dramatická báseň Jos. K. Tyla. — „Slze", básně F. B. Květa. — „Všeobecné rukojemství", hist. pověst Pr. Chocholouška. — „Zlý jelen", fraška V. K. Klicpery.

Práce vesměs velmi slabé.

R. 1850: Mimo dva listy „Kvítí" Fr. L. Čelakovského v Časop. musejním toliko monstrésní již zjev v esthetice „Válka s Tatary", epická báseň od Ad. Josefa Vlčka, a zhola beze vší poesie sepsané „Písně a balády z války uherské" Vinc. Furcha.

Ze zoufalého téměř pocitu nevýslovitelné esthetické prázdnoty v písemnictví českém vznikl koncem r. 1850 úmysl na vydávání — *Lumíra.*

Ale jak slabé přípravy k podniknutí tomuto byly vykonány, dosvědčilo první číslo, vydané dne 6. února 1851. Po *třech* letech zase krasoumný orgán v písemnictví českém a počal — *překlady*...

Co mrzkost spáchaná netoliko na pravdě poměrův literárních, jichž jsme se tuto dotkli, ale ještě více na nejvyšších životních zjevech národa našeho v době pobřeznové, respective na muži, jenž těchto zjevův byl i původcem i — obětí, objevil se v druhé polovici roku 1852 na veřejnosti naší — policejní referát o duchovém ruchu v Čechách za půl páta roku, do té chvíle nejblíže minulého. *Poněvadž v letech 1848, 1849 a 1850 národ český neměl žádnou literaturu esthetickou, vystoupilo smělé čelo s tvrzením, že politická, kterou skutečně měl, nestála za nic, ba ještě více, že mu byla toliko na škodu!*

Logiku, která byla napsala: „Vzlet a napnutí roku 1848 byly takové, že sotva dá se mysliti, aby byly mohly větší ještě míry dosáhnouti: i muselť tedy vzlet klesnouti s vrcholu svého, muselоť napnutí unaviti síly nejvýše namožené, a nevyhnutelný následek bylo všeobecné ochabení, až došlo na nynější — abychom se bez obalu vyjádřili — *nečinnost a tupost.* A toho všeho věrný obraz podává nám literatura té přepamátné doby..." a několik řádek níže zase: „Pravda jest ovšem, že v tom převelikém množství plodův, jaké vydala literatura česká od r. 1848 u srovnání jen *poskrovnu nalézáme jadrného zrní;*" a již o málo dále: „Byť i literatura naše nebyla vydala právě žádných plodů

ceny všesvětové, ježto se nevyskytují každým rokem: *podala zajisté tolik pěkného a ušlechtilého, jako v kterékoliv předešlé stejně dlouhé době. Tolik k obmezení nářku* často slýchaného, jako by literární činnost Čechův byla v revoluční době valně ochabla a daleko za předešlými léty zůstala..." atd. atd.; *literárně-historickou správnost,* která na př. z Klicperových divadel „Uhlířku", vytištěnou již r. 1821, „Popelku Varšavskou", posouzenou ve Květech již r. 1844, „Brněnské kolo", přeložené do němčiny již v létech čtyřicátých, atd. atd.; .... z Macháčkových „Záviše", „Bulhara" a „Půjčku za oplátku", vytištěné již r. 1846 v Praze nákladem Ehrlicha; atd. atd... vítá a posuzuje co nejnovější, za rok 1848 nesahající plody dramatické literatury; *duševní výši,* která v polovici roku 1852 mohla „bohu vzdávati chválu" z toho, že již pominulo panování prostřednosti v písemnictví českém, že česká literatura již přestala býti diletantstvím a že již vyhovuje skutečné potřebě, atd. atd.... všecky tyto a ještě některé jiné, toliko ve slovesnosti naší činné schopnosti a vlastnosti spisovatele literárního přehledu v Časop. musejním roku 1852 klademe zde stranou; však *opovážlivost, kterouž týž člověk dotknul se politického charakteru Havlíčkova a žurnalistického působení jeho, v nejpřednějším tehdy orgánu národního písemnictví, nikdy ani nemůže býti s dostatek pokutována....*

Což tu dlouhého hledání hlubokých příčin? Havlíček té doby již seděl v Brixenu, a policejní ředitel pražský, rytíř Sacher-Masoch ve — *výboru českého museum!* Nadešlať již krásná doba, v které dle p. Jak. Malého „literatura česká z pouhé téměř soukromé spekulace proměnila se v opravdový prostředek přirozeného organického se vyvinování národa", doba, v kteréž dle ujištění téhož esthetického rukojmí „literatura česká netrpěla již žádných poručníkův nad sebou, poněvadž jich neměla již potřebí.." — doba, *v které z kancelářův ministerstva Bach-Thunova byl přislán rukopis Matici české s nejpřísnějším rozkazem, že jej musí vydat tiskem a tož v takovém počtu exemplářův, aby všichni zakladatelé byli tím spisem poděleni* (viz Helfertova Husa); *doba, v které vyhrožováno Matici české, že správa její bude přeložena do Vídně,* doba, v které ze starých článkův slovesných úřadně vymazávána byla slova: *vlast, vlastenský, Slované, práva a svobody národa, naše* (Čechy), *čeští bratři* atd. atd. (viz čítánky Čelakovského).

Pan Jakub Malý pověděl úplnou pravdu, když svůj policejně správný referát o české literatuře r. 1852 končil co *praktický* občan: „Setřen jest sice s vlasteneckých snah našich lesk poesie a zůstala pouhá prosa; onen však lesk byl prázdný klam, ale tato prosa jest skutečnost." Ještě r. 1850, dle vyznání jeho, *politická rozčilenost* v národě našem nebyla se umírnila až k té míře, kde by mysl nacházela obliby ve čtení pouze zábavném, a učiněný pod redaktorstvím jeho pokus o obnovení Květů v předbřeznové jejich podobě nezdařil se. Aby esthetickému kypu svému ulevil, „vzdělal podlé němčiny" a vydal švabachem poučný příběh z našich dnův, jmenem — „Kam vede loterie?" Roku 1852 již nemohl stěžovati sobě na *politickou rozčilenost;* vždyť již směl — kopati svázaného lva.....

Jak utěšený pokrok v životě našem byl tu vykonán! Jak velikolepě „proměnila se literatura česká z pouhé téměř soukromé spekulace v opravdový prostředek *přirozeného*, *organického* se vyvinování národu!“ Před rokem 1848 strhla se jednou veliká bouře v literatuře. V časopise českého Museum, když ještě *belletristická* produkce dle práva a rozumu v něm měla místo, byly v tiskařské sazbě některé nové epigramy Fr. L. Čelakovského, mezi nimiž také jeden velmi zdařilý na známého kněze a vlastence — X. Tento přátelskou ochotou tiskařovou dověděl se, jaké zvěčnění cizí prací mu přistrojeno jest. Nelenil, podnesl svou otázku, výbor Matice na kvap schválně se sešel a — Čelakovský vzal dotýčný epigram zpět ze sazby. Roku 1852 nějaká mimořádná porada výboru matičního před vydáním třetího a čtvrtého svazku musejníka mohla býti velice prospěšna literatuře i cti české!

Ferd. Schulz.

O všeslovanském jazyku a písmě.

Napsal *M. Hattala.*

(Pokračování.)

Ani z hlavních jazyků slovanských nevypadá ještě žádný tak, aby se hned a beze všech výminek mohl státi všeslovanským.

Spíše naopak i to ještě opakovati musím, že každý z nich obtížen je víc anebo méně posud i takými vadami, kterých je nesmírně těžko a jen několika neobyčejně schopným spisovatelům možno tak se zbaviti, aby mohli neodolatelně hýbati a vládnouti myslí a srdcem kteréhokoli z hlavních národů slovanských.

Hlavní z vad těch a příčiny jejich odhalil sem už v úvaze předešlé, slíbiv spolu, že je schválně zevrubněji vyložím a dokáži.

Vykonám to co do podstaty týmže spůsobem, kterého sem se u vedlejších jazyků našich držel.

Budu se totiž i tu říditi předně příslovím, dle něhož prý „bližší košile než kabát“, vezma nejprvé češtinu a sice mnohem bedlivěji do úvahy než polštinu, srbštinu a ruštinu.

Podruhé nespokojím se ani tu s pouhým vyčtením těch vad anebo nedostatkův, o které právě půjde, než oznámím spolu aspoň podstatu toho, jak by se ony napraviti daly a měly.

Jináče mohl by kdokoli právem obrátiti proti mně mezi jiným i ten ze zápisků tichého genia, J. Jugmanna, který se*) takto počíná: „Co prý platno nemocnému, jestliže mu učený lékař stav nebezpečný ukáže, jestli mu pravým jménem nazve neduh a přesvědčí, že je v pravdě nemocen a snad neuléčitelně nemocen, tázán jsa však o léky, pokrčí ramenama a vyzná, že jiných nemá, leč pomůželi si příroda sama.“

*) Časopis musea království čes. 1871 str. 279.

1. O češtině.

Čeština nevyniká sice ještě a sotva kdy i vynikne nad ostatní hlavní jazyky slovanské potud, aby se mohla státi všeslovanskou; ale může se ona již i nyní honositi více takými vlastnostmi, pro které s ní zvláště šetrně a laskavě zacházeti bude třeba u všeho, cokoli se kdy k ustanovení všeslovanského jazyka podnikne.

Jináče tím marněji by se zasazoval o to kdokoli, čím se méně podobá pravdě, že by p. Fr. Palacký*) buď pochleboval buď ubližoval Čechům, chvále mezi jiným „mysl jejich otevřenou, družebnou a nepodhlídavou, leda proti zjevným nepřátelům“; a haně nejvíc „urputnou jejich svéhlavost a z ní se plodící nesvornost a mstivost.“

Aby Slované těmi a podobnými vášněmi nejen stále hořeli než i zuřili proti sobě vespolek a konečně úplnou zkázu vzali, o to se nepřátelé jejich až na zbyt zasazují. Kdo však přítelem naším nejen slouti než i opravdu býti chce, ten se má nejen pilně vystříhati všeho, cokoli by nás rozvaditi mohlo, než i působiti proti tomu, seč právě jest.

Povinnosti té bych jistě nevyhověl, kdy bych sobě dříve dotčených vlastností češtiny více nevšimnul anebo nezasadil se nijak o to, aby se jich v příčině naší všemožně šetřilo. Pročež oznámím a dle nejlepšího vědomí i svědomí svého ocením z nich aspoň tři a sice takové, které za nejznamenitější pokládati musím dle všeho toho, co sem posud o básnictví a vzdělanosti ovšem více mimochodem nežli schválně připomenul.

a) Rukopisu kralovédvorskému a zelenohorskému jen ruské Slovo o polku Igorevě velice se podobá, vyrovnati se jim však málo čím může. Vynikáť Libušin soud a epická část písní kralovédvorských nad toto nejen metricky než i jináče všelijak: zejmena pak utěšenou prostotou, ryzostí a jadrností řeči, něžností citu a svěžestí fantasie, konečně řídkou jasností a spanilostí myšlének. Ony jsou proto o mnoho skvělejším a vzácnějším pomníkem někdejší vzdělanosti naší samostatně nabyté anebo těch přirozených schopností slovanských, kterých se již na počátku této rozpravy (I, 708 a 709) poněkud ujímám, nežli Slovo.

Ostatní Slované nemohou se ovšem ničím vykázati z týchže dob, co by aspoň vedle Slova jak tak obstáti mohlo. Avšak ke cti učeným jejich jakož i ruským s nemenší radostí než jistotou zaznamenati mohu předně to, že značná většina jejích o dotčených památkách aspoň co do podstaty právě tak smýšlí jako já. Nejmakavěji vysvitá to odtud, že jsou LS a KR do více jazyků slovanských přeloženy nežli Slovo, ačkoli to dříve vyšlo na jevo než ony.

Pravda je sice, že se proti přesnosti dotčených památek ozval nejeden i ze slovanských učených právem na slovo vzatých a že hlasův o té a podobných věcech nesluší jen počítati než i nejpřísněji a nejsvědomitěji vážiti. Že by se však s naší strany povinnosti té nebylo vyhovělo, to rozhodně zapírati musím, opíraje se o mnoztví důvodů, z nichžto tu bezpečně tuším přestati mohu na jednom a sice tomto.

---

*) Dějiny národu českého. Dílu I č. 1, str. 219 a 220.

Pan Fr. Miklosich, nejvíce proslulý z nynějších slavistů, má se ke Slovu o polku Igorevě zcela tak, jako kdy by ho vlastně ani na světě nebylo. Nedokládá se ho totižto nikde ani si ho jinak nevšímá veřejně. Jak se k němu v soukromí chová, do toho nám přirozeně není nic. To však je jistě zvláštní zmínky hodno, že Rusové na vzájem o dotčené smýšlení Miklosichovo vesměs jen asi tak dbají jako o loňější sníh; ačkoli nejeden z tak zvaných západníků jejich i za našich časů ještě nad míru a slušnosť čili tak vášnivě baží a dychtí po cizotě, že s urputností každému odrodilci víc anebo méně vlastní opovrhuje na mnoze i sebe lepšími věcmi domácími k vůli cizím i sebe horším, ty velebě, ony pak hanobě příležitě i nepříležitě. Neznám totiž ani mezi těmi žádného, který by se ani nyní ještě neostýchal veřejně pochybovati o Slově anebo vyhlašovati ho za bídné nápodobení gaelských básní, jak to tam ještě do nedávna bylo módou. Komu by o to více šlo než nám nyní, toho sobě dovoluji odkázati ku vydání svému vzácné té památky ducha staroruského, vyšlému r. 1858, prose spolu, aby mi laskavě bylo odpuštěno, že sem tamže na str. VIII spomenutý článek p. Miklosiche o jazyku ruských kronikářů vůbec a Nestora zvláště nazval výtečným. Té chvály ho zajisté žádný neuzná býti hodným, kdokoli ho mezi jiným jen s Nestorovým životopisem*) Theodosia, igumena kyjevo-pečerského, náležitě srovná, třebas ostatně i příznivěji smýšlel o p. Miklosichovi než já nyní, maje, bohužel, až na zbyt proč litovati toho, že zejmena proti nám ani nejobyčejnějších pravidel slušnosti nešetří.

Neostýchá se totižto strany LS a RK Büdingerovi, Feifalikovi a jiným podobným vlastencům německým posud tak nadržovati, že nás neuznal ještě ani toho hodnými, aby nám aspoň to oznámil, proč pochybuje o pravosti zvláště druhé z dotčených památek, ačkoli sem ho já k tomu již třikrát**) a snad i šetrněji vyzval nežli sluší. Podruhé a potřetí stalo se to stejně a sice doslovně takto: „Obgleich er es

*) Vydaným od O. Boďanského v III knize Чтеній въ имп. обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ 1858. Rukopis patřičný kladou učení ruští vesměs do XIII století, nepochybujíce, že je v něm spůsob psaní Nestorovi vlastní věrně zachován. Miklosich nemohl toho ovšem v dotčeném článku, vyšlém 1855, míti na zřeteli, ale že se to ani u vydání Nestorovy kroniky, počatého r. 1860 a nedokonaného posud, nestalo, tomu se divím. Ještě více pak zastavuji se nad tím, že ve starobulharském slovníku, vydaném od něho podruhé r. 1862—1865, na str. XXI o věku životopisu, kterého se poznámka tato týče, není též ani sebe nepatrnější zmínky, kdežto věk ostatních pomůcek svých velmi bedlivě ustanoviti hledí. Dopustilli se p. Miklosich obou těchto skutkův úmyslně, nezachoval se ani v té příčině, jak by byl měl, stoje nejspíš o to, aby ututlal mlácení slámy, které r. 1855 jen theoricky, ve vydání Nestorovy kroniky pak i prakticky provozuje. Sotva mu tedy i v té příčině více jde o prospěch vědy aneb o vítěztví pravdy než „u nejdražšího palladia velikého osmdesátimilionového národu slovanského a nejskvělejšího průvodního listu vzdělanosti, ušlechtilosti a svobodomilovnosti předků našich," jak RK nejnověji p. A. Vrťátko (Čas. mus. 1871 str. 435) právem nazval.

**) Poprvé v latinské práci své (De contiguarum consonantium mutatione in linguis slavicis. Pragae 1867. pag. 60), podruhé v obraně její (A. Schleicher und die slawischen Consonantengruppen. Prag 1869. S. 92) a potřetí též r. 1869 v čísle 187 a 188 Politiky, vzav tam původ jména Prahy do úvahy.

insbesondere auch im Ritterthum sonst weiter gebracht hatte als meine Wenigkeit, so war er doch bis auf den heutigen Tag nicht so ritterlich, den von mir hingeworfenen Handschuh aufzunehmen. Ich achte ihn dessen ungeachtet auch heute noch so, dass es mir billig erscheint, meine Herausforderung hiermit einfach zu wiederholen."

Opakuji to a spokojuji se s tím i nyní úmyslně a sice proto, aby každý, koho se týče, snadněji mohl souditi nejen v této příčině než i o tom, neubližujíli mně ti, kteří se neostýchají vyčítati mi i veřejně, že prý v literárných hádkách svých rád zapomínám na zásluhy protivníků svých.

Uznalosť lidská je co nápoj na dlani: dříve než ho okusíš, vyteče. Lepší nedostalo se ovšem ani mně za to, co sem posud proti Miklosichovi a jiným odpůrcům RK a LS vykonal. Ale co je po takém člověku, který se čehokoli jen proto ujímá, aby uznalosti a přízně lidské došel? Kromě toho nemůže, jak jedno z našich přísloví zní, ani pan Bůh vyhověti všem. Pročež ujmu se hrdinských a ušlechtilých duchů těch, kteří se k nám z dotčených památek velebně a slavně ozývají, nejen proti zjevným nepřátelům než i proti několika všelijak nespolehlivým přátelům jejich i více ještě a sice pod titulem: Beiträge zur Kritik der Königinhofer und Grünberger Handschrift. Jak velice toho potřebujeme, to vysvitne již i z rozpravy této poněkud, jasněji pak z toho, co lonější Sitzungsberichte der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften ze spomenutých právě příspěvků mých o nedlouho na ukázku přinesou.

Tamže slíbil sem dokázati, že epické písně kralovédvorské nejsou takými plody staročeského ducha, za jaké je většina dosavadních kritiků jejich má, kladouc je na roveň zejmena se srbskými písněmi hrdinskými. Takými ony nejsou než prostřednice mezi prostonárodní a umělou poesií. Ony tedy nepocházejí od básníků srbským slepcům podobných než od mužů, kteří nad obecný lid, k němuž i srbští slepci vesměs neomylně patří, vzdělaností svou znamenitě vynikali, ale básněním jeho nepohrdali tak neslušně jako víc anebo méně všichni ti, kteří za týchže časů verše své rymovali, než následujíce ho k umělému vzdělání jeho přispívali, seč právě každý z nich byl. *)

Zkrátka staročeští výtečníci tito pěstovali básnictví své tím přirozeným a pravým směrem, kterým starořecké tak ohromné dokonalosti a spanilosti dosáhlo, že mu nelze rovně najíti. „Mrzkosť jest poroba hospodinu, hriech v porobu samochtiec dáti šíju!“ Tak zapěl nejvzdělanější z nich v Jaroslavu a nepochybuji, že nám oznámil tím heslo nejen svoje a kralovédvorských společníků svých než i pěvce Libušina a Igorova. Je to téže heslo anebo týž duch a směr, kterými se i pěstovatelé opery české mají dle p. Pivody věrně a stále říditi. Jináče nedospějí v ní k žádné samostatnosti než octnou se konečně v takové porobě, která sotva bude i politování hodna. Nepochopuji zajisté, proč

*) Německy vyslovil sem to v ukázce dotčené stručněji a sice takto: „die epischen Gesänge der Königinhofer Handschrift sind keine Volkslieder sondern ein Mittelding zwischen der Volks- und Kunstpoesie oder volksthümliche, volksmässige Kunstepen.“

by se nesmělo i proti takým nešťastníkům čili vlastně nedochůdčatům obrátiti to z našich přísloví, dle něhož prý „kdo doma zmokne, toho ani pánu Bohu líto není."

Pokud však důkazů právě nastíněného smýšlení svého nevynesu, jak sem slíbil, na jevo, není proč zastavovati se nad tím, že sem se posud v rozpravě této (I, 708; II, 214 a násl.) o památkách, jichžto se ono týče, ani nezmínil. Stalo se to též úmyslně a s tou nádějí, že nejeden ze ct. čtenářův Osvěty dovede i sám téže památky náležitě obrátiti k tomu, aby se přirozené povaze a poesii naší od přátel i nepřátel našich víc uznání dostalo než ho žádati sluší dle těch důvodů, kterými se ho já tam domáhám.

S nemalým potěšením totižto zaznamenati mohu, že přívrženců smýšlení mému protivného čím dále tím víc ubývá a sice jistě i o takové muže, které příslušnými soudci v té příčině býti bez odporu uzná každý, komu jen o pravdu a to náležitě jde. Spomenu jich aspoň do třetice.

Panu K. Sabinovi*) zdá se již i to domnění, které sem já v Obraně Libušina soudu**) jen mimochodem na jevo dal, býti „podstatnějším" od ostatních, o nichžto se on tamže dříve vyslovil. Navzdor okolnosti právě dotčené vyznati musím, že týž pán tehdejší smýšlení mé věrně oznámil těmito slovy: „jen čistě lyrické básně Rukopisu Kralodvorského mohou do oboru prostonárodního básnictví náležeti; lyrickoepické naopak a Libušin soud pocházejí od básníkův a básnic věštbám vítězovým čili básnictví hrdinskému zvláště vyučených."

Pan K. Tieftrunk, vylíčiv povahu čtyř hlavních osob, oslavovaných třemi z písní kralovédvorských: Záboje totižto, Slavoje, Čestmíra a Jaroslava, a dokázav důležitosť toho „pro kulturní dějepis český" zevrubněji, pevně se o tom přesvědčil, že ani dotčené ani ostatní epické básně téhož rukopisu nepocházejí od prostonárodních pěvců.

Týmže směrem rozbírá pan K. Ninger píseň o Záboji a Slavoji v čísle 45 do 48 Národních listů lonějších pod titulem: Ukázka z Příspěvků k historii literatury české. Na samém konci ukázky té pak čteme doslovně toto: „Jako prý Fidiův Zeus olimpický, tak ani náš Záboj nemohl vyjíti než z rukou umělce dokonalého."

b) Čeština značně vyniká nad ostatní jazyky slovanské ryzostí a organickou spojitostí památek svých. Co se pak starobylosti jejich týče, tou se ona vedle bulharštiny a slovinštiny mnohem bezpečněji honositi může nežli kterýkoli z ostatních jazyků slovanských.

Literatura bulharská totižto vzala počátek svůj spolu s křesťanstvím, které se v krajinách podunajských tu i tam dávno před sv. Cyrillem a Methodem ujalo. Památky její z té doby byly dle výslovného svědectví mnicha Chrabra, umřelého nejspíše teprva v prvé polovici X století, řeckou a latinskou abecedou nesprávně psány. Víc o nich nevíme, majíce toho litovati, že buď úplně zahynuly buď ne-

---

*) Dějepis literatury československé. V Praze 1860 do 1865. str. 24.

**) V Časopise mus. 1860 na str. 63 do 66, dokládaje se tam mezi jiným i čtení svých o RK r. 1855. Tamže r. 1867 a sice na str. 155 do 173 vyšla rozprava, jížto se tu podruhé dokládám.

vyšly posud na jevo. Sotva se však velmi zmýlíme, domnívajíce se o nich, že kromě věcí nejpotřebnějších ku vykonávání služeb božích nic jiného neobsahovaly anebo že se ony i obsahem svým nejvíce podobaly prvotinám literatury slovinské, zvaným Frisinskými a psaným též velmi nespůsobně latinkou nejspíše v X století.

Kromě těch, popsaných ode mne zevrubněji ve Slovníku naučném, nemohou se Slovinci žádnou jinou památkou vykázati, která by věkem svým přesahovala XV století. Neníli však tak zvaná Confessio generalis v tomto psána, co se ani Fr. Miklosichovi*) nezdá býti docela jistým, nemají Slovinci naskrze proč zastavovati se nad tím, že P. J. Šafařík**) mezeru, o niž právě jde, o něco prodloužil, klada počátek novověké literatury jejich do polovice XVI století.

Bulharové, nejpříbuznější Slovincům, jsou v té příčině mnohem šťastnější, mohouce se bezpečně a slušně i tím honositi, že k osvětě a vzdělanosti dříve dospěli než ostatní Slované. Jeden z nejpatrnějších a nejmocnějších důvodů toho spomenul sem už výše (II, 211), oznámiv tam zkrátka, proč se oni Bulhary jmenují. Druhý spočívá v starověké literatuře jejich, kterou pan Miklosich marně nazývá staroslovinskou, jak sem na to též už mimochodem (I, 716 a 717) narazil.

Dějiny posvátné literatury té nejsou sice posud tak dokonale vylíčeny, jak by toho právem zasluhovaly; ale i z toho nástinu jejich, který sem ve Slovníku naučném (I, 977 a násl.) otisknouti dal, s dostatečnou jistotou a jasností vysvitá tuším všechno to, o čem se tu výslovně zmíniti mám, abych předešlý výrok svůj o češtině dokázal, pokud se on kromě Bulharův i Rusů, Srbův a Chrvatů týče.

Nelze předně o tom pochybovati, že literatura starobulharská nejvyššího stupně dokonalosti své za panování cara Simeona † r. 927, dosáhla. Hrozné bouře, které potom ubohou říší bulharskou až do konečného vyvrácení jejího skrze Turky r. 1392 zmítaly, zmařily v ní nejednu i sebe šlechetnější a vytrvalejší snahu literárnou.

S druhé strany však téže bouře spolu s osvětou a vzdělaností, kterou Bulharové již za c. Simeona nad sousedy své mimo Řeky znamenitě vynikli, beze vší pochyby nejvíce přispěly k tomu, že se posvátná slovanština nejen u většiny Slovanů: Rusů, Srbův a Chrvatů než i u neslovanských Rumunův a Škipetarů co církevní a úřední jazyk ujala a dlouhé časy zachovala.

Dotčení Slované smýšleli o ní proti přirozeným mluvám svým nejspíše všichni tak jako ctihodný otec letopisců ruských, Nestor, který ji vyhlásil***) za jeden a týž jazyk se svým, pravě, že „slověnьskъ jazykъ i rusьskyj jedinъ jestь." Pročež není divu, že jí mnohem déle přáli literárného života místo svých vlastních mateřštin než Rumuni a Škipetaři. Neznajíce však ani svých vlastních mluv ani posvátné slovanštiny náležitě, míchali tuto s oněmi víc anebo méně nechutně.

*) Vergleichende grammatik der slavischen sprachen. B. III, S. X.

**) Slovanský národopis. V Praze 1849. str. 72. Ani Slovníku naučnému (IV, 311 do 318) není Confessio generalis známa, ačkoli dotčený díl jeho r. 1865 čili o devět let později vyšel než kniha, které se ve předešlé poznámce dokládám.

***) Chronica Nestoris edidit Fr. Miklosich Vindobonae 1860. I, 14.

Nejdřív a nejvíce se jí zhostili Chrvaté, sloužící Bohu dle knih glagolicí tištěných; Srbové pak mnohem více nežli Rusové, jak to níže zevrubněji vyložím a dokáži.

Dle příměsků, kterými se památky posvátné slovanštiny u dotčených Slovanů psané anebo přepsané víc anebo méně od pravých bulharských liší, dělí je jazykozpytcové na vlastně bulharské, rusko-bulharské, srbsko-bulharské atd., ceníce přirozeně nejvýše ty z nich, které původem svým přesahují prvý úpadek říše bulharské čili r. 1019.

Ale, bohužel, neznáme posud mezi nimi žádné, o které bychom víc anebo méně nesměli pochybovati, že by byla starší od Ostromírova evangelistáře, přepsaného jistě r. 1056 a 1057 od Řehoře diakona Josefu Ostromírovi, posadníku Novgoroda velikého. Všecky zajisté, co jich koli posud na jevo vyšlo, buď jsou makavě pozdější buď nelze o nich, jak by náleželo čili diplomaticky, dokázati, že by byly staršími od evangelistáře dotčeného anebo že by se mu aspoň vyrovnaly věkem. Nemají totižto buď data (vročení) buď jiných k určení věku potřebných a dostatečných známek.

Týče se to zejmena památek glagolsky psaných, ze kterých nejedna přesností a starobylostí jazyka i nad Ostromírův evangelistář podivu hodně vyniká. Dle té vlastnosti samé však nelze ustanoviti věku týchže památek, jelikož pravá příčina její může mezi jiným i v tom vězeti, že tyto všechny aneb aspoň některé z nich psány jsou v krajinách, kde se bulharština neměnila tak rychle a značně jako v jiných, anebo že jsou jen věrnější, ač i pozdější přepisy starých originalů, vynikavších nad jiné přesností a čistotou jazyka.

Jakkoli se to ostatně má, tolik je neomylná pravda, že nejstarší památky posvátné slovanštiny nejsou dialektickými příměsky ruskými, srbskými, chrvatskými a jinými potud zaneseny a změněny, že by se po nich grammatická a syntaktická povaha jazyka bulharského za sv. Cyrilla a Methoda poznati a dle nich dosti věrně vylíčiti nedala. Historickou a archaeologickou cenou vynikají i památky pozdějších dob bez odporu značně, aesthetickou naopak i nejstarší skrovně, jsouce větším dílem jen překlady byzantských spisů náboženských a ne starořeckých klassiků, z nichž nejeden více je hoden než kopy byzantských. O starobulharském básnění konečně nelze dle týchže památek naskrze nic chvalitebného říci.

Co se ostatních Slovanů týče, z těch Poláci nemohou se honositi, mimo ovšem několik místných a jiných jmen zachovaných všelijak, žádnou památkou jazyka svého, která by věkem přesahovala XIV století. Nejstarší lužicko-srbské konečně jsou bez mála o dvě století mladší.

Dle všeho toho bezpečně říci můžeme předně to, že se dějiny češtiny mnohem snadněji a dokonaleji vylíčiti dají nežli kteréhokoli z ostatních jazyků slovanských, ani bulharského nevyjímaje.

Dále rozumí se tuším i to samo sebou, že, kdy by se osudy jazyka českého téměř od IX století až podnes tak vypsati nedaly, zůstaly by i dějiny slovanštiny vůbec a každého nářečí jejího zvláště s nejedné strany na věky temnými a záhadnými.

Jaké je konečně ceny jazyk pro historii vůbec a kulturnou zvláště, to znají dostatečně i ti z nás, kteří na př. Momsenovu římskou,*) Curtiusovu řeckou**) anebo jen Pravěk země české***) četli. Článek jeho právě dotčený končí se slovy Momsenovými, poněkud ovšem změněnými čili takto: „Z dějepisu neprýští se světlo ozařující počátky vzdělanosti národů vůbec a Slovanů zvláště; jiskry jeho tají se tu i tam v popeli hrobův; plněji však vybleskuje toto a proudí se z živého pramene jazyka. Neboť jazyk jest nejvěrnějším obrazem vzdělanosti národní; zprávy o pokrocích a změnách ve hmotném i mravním životě společnosti lidské učiněné v jazyku jeho jak v archivu nějakém složeny se nalezají, z kterýchžto památek budoucnost vážiti bude vědomosti sahající do věkův, o nichž v dějepisech mrtvé ticho panuje. A pramen takový temeniti se bude a prouditi, dokud lid jazykem otcův na rodné zemi slovanské mluviti bude." Několika doklady toho zavděčím se tuším ct. čtenářům svým o něco níže.

c) Čechové vynikají nad ostatní Slovany osvětou a vzdělaností. Rozumím tomu tak, že u žádného z národů slovanských nepronikla ještě osvěta a vzdělanosť všech i nejnižších vrstev jeho tak dokonale jako u Čechův. Uznávají to i z nejurputnějších nepřátel národa českého všichni ti, kteří Slovany s té strany dostatečně znají a zjevným pravdám odporovati nezvykli. Ale o příčinách a síle nebo moci osvěty a vzdělanosti české smýšlejí nejen ti než i přátelé Čechů na mnoze velmi mylně a všelijak neslušně. Pročež nebude tuším škoditi, posvítímeli sobě na to aspoň poněkud.

Co se mne týče, smýšlím o příčinách utěšeného výjevu onoho pod výminkou níže vyslovenou tak jako ten přítel Slováků, který se v č. 26 letošního Pokroku o „zřízení spolku na podporu studujících ze Slovenska na zdejší universitě i ostatních učilištích" zasazuje. Dle něho totiž „u Čechů není to jedině zásluhou historiků a učenců, že lid se probudil a že tak vysoce si váží poslů mínění veřejného," jak to právě téměř každodenně dává na jevo, „nýbrž jest to následek slavných dějin národa a osvěty staročeské, která svými poklady nynějšímu věku zachovanými osvěžila mysli lidu, a do této chvíle působí na vyvíjení ducha svorného k činnosti důstojné, minulé slávy hodné."

Výminka, na kterou sem narazil, zní zkrátka takto: smýšlíli týž pán o podstatě dějin českých tak jako já anebo jak jí p. Palacký†) učí. Dle toho totižto „hlavní obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím, ve smyslu dříve vyloženém; a jelikož Římanství ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva Čechů se dotýkalo, může se také říci, že dějiny české vůbec hlavně na sporu s Němectvem se zakládají, čili na pojímaní a zamítaní spůsobův a řádův německých od Čechův. Jest sice pravda, že i u jiných kmenův slovanských takovéto stýkaní obojích živlův se dálo: ale buď nebylo tak

*) Römische Geschichte. Berlin 1865 čili 4 vyd. I, 14—28.

**) Griechische Geschichte. Berlin 1858. Svazku I otisk 2, str. 15 a násl.

***) Vydaný od J. E. Vocela v Praze 1866 a 1868. str. 243 do 266. Škoda jen, že čistě jazykozpytné doklady jeho nejsou dosti správné.

†) Dějiny národu českého. Dílu I č. 1, str. 12 a 13.

všestranné, živé a pronikavé, na příklad u Polanův a Rusův, buďto skončilo se již dávno záhubou národnosti slovanské, jako u někdejších Luticův, Bodrcův a jiných Polabanův. Český národ sám jediný, k německému co roveň k rovni se přibočiv a od více nežli tisíciletí do svazkův nejužších s ním vstoupiv, uhájil až podnes národnosti své a jakkoli mnoho německého do života svého pojal i duchovně zažil, nepřestal proto býti slovanským národem."

Dopouštím tedy beze všeho odporu a dotčený přítel Slováků nejspíše mi též ochotně přisvědčí, že Němci k osvětě a vzdělanosti české od nepaměti přispívali a přispívají posud znamenitě, ale vesměs jen asi tak jako hrom k tomu, když na př. na místě domu, jenž od něho byl zapálen a vyhořel, vznikne jiný krásnější předešlého. Každé podobenství kulhá. To též a sice hlavně proto, že se v něm působení neživé věci ku působení živých bytostí, národů, přirovnává. Ale rád bych věru viděl takého učeného, který by mi dokázal, že se mýlím, pravě dále přímo, že je každý národ víc anebo méně egoistou, šetře prospěchů jiného vůbec a v osvětě i vzdělanosti zvláště jen potud, pokud buď musí buď myslí a kojí se nádějí, že tím sobě samému více prospěje než kdy by jim odporoval, seč právě jest. Že však u takého působení o dobrém úmyslu nelze rozumně ani mysliti, to se rozumí samo sebou. Ani toho netřeba dokazovati než jen připomenouti, že kde není dobrých úmyslů, tam není vlastně ani dobrých skutkův a zásluh, které by jakékoliv odměny hodny byly.

Pročež nesluší zejmena Němcům co národu hlásiti se o díky za to, čím kdy k osvětě a vzdělanosti české přispěli, a Čechové nemají též proč vzdávati týchže díků. Děje se však, bohužel, i to i ono často a sice tak, jak jsem už výše napověděl, a od lidí, kteří by takým věcem zvláště rozuměti měli, t. j. od historiků. Čemu se já nedivím, smýšleje o historii co vědě skoro tak nepříznivě jako na př. H. Th. Buckle v úvodě do svých dějin vzdělanosti anglické*) anebo jak sem to již v ukázce z výše spomenutých příspěvků svých ku prospěchu Kralovédvorského rukopisu poněkud i vyložil a dokázal.

Odkazuje ct. čtenáře své tam, připomenu tu jen to, bez čeho se právě nemohu obejíti, čili že i mezi německými historiky je příliš málo ještě takých, kteří by zároveň s výše spomenutým Momsenem a Curtiusem v historii nic jiného nespatřovali než „die Entwicklung der Civilisation" a dle toho ji pěstovali. Ohromná většina jich totižto přestává posud na všelijakém vypravování o životě mocnářův, o válkách, dvorských pletichách a jiných tak zvaných politických věcech.

K těm bez odporu patří zejmena všichni ti, kteří se neostýchali a neostýchají posud vyčítati zejmena p. Fr. Palackému, že se prý dopouští hanebné nevděčnosti, ujímaje se rodáků svých proti Němcům učenosti, která je „nur die Frucht deutscher Studien, ein Erzeugniss

*) Geschichte der Civilisation in England. Übersetzt von Arnold Ruge. Leipzig und Heidelberg 1860 und 1861. Slovník naučný výtečnosti toho spisu buď nezná buď neuznává. To však sotva se hodí i k ututlání jejímu u nás a sice mezi jiným i proto, čeho se o ní již v Osvětě této (I, 75 a násl.) dočítati možno.

deutscher historischer Kunst." Pan Palacký odpovídá v nejnovějším ze spisů svých *) na výčitku tu jen potúd, pokud se ona osoby jeho týče. Jak se mu to povedlo, o tom ať ráčí ct. čtenářové moji sami souditi, vezmouce při tom do laskavé úvahy předešlé a následující myšlénky mé o téže věci.

Cílem těchto jest objasniti poněkud jen to, jak smýšleli pohanští Římané o Němcích svého času a jak se odvděčili tito později osvěcovatelům svým římským a jiným.

Na prvou z těch otázek musím odpověděti tak, že je posud mezi Němci příliš málo ještě tak šlechetných lidí, kteří by se neměli proč styděti za smýšlení své o nás, srovnavše je s těmi, kterých se u pohanských Římanův o předcích svých často dočísti mohou.

Tak na př. Plinius starší, † r. 79 po Kristu, vylíčiv **) opravdu barbarské a bídné živobytí velkých i malých Chauků, nemohl se zdržeti, aby s opovržením, opovržení nad míru hodným, nezvolal: „A tito prý lidé, kdy by je nyní Římané podmanili, mluvili by o porobě. Tak jest opravdu: mnohým štěstí jen proto přeje, aby je trestalo." O něco pozdější Tacitus, bez něhož by Němci o prvotinách dějin svých málo co věděli, nesmýšlí mnohem příznivěji o předcích jejich, jak to nejnověji zejmena Watterich ***) bez obalu vyznává.

Neobávám se též naskrze žádného odporu od příslušných soudců, řeknuli dále, že značná většina Germanů za Tacita nevynikala osvětou a vzdělaností svou nad Chauky a žádný z kmenů jejich. tehdejších nad kterýkoli z nynějších slovanských. I to je neomylná pravda, že k nynější osvětě a vzdělanosti německé nejdřív a nejvíce přispěli Římané. Z důkazů tohoto výroku vytknu jen jeden i to více proto, abych spolu vykonal, co sem výše pod *b*) na samém konci slíbil.

Viktor Hehn horlil do nedávna v baltických krajinách o prospěchy německé tak odvážlivě, že se vláda ruská nemohla zdržeti, aby ho neposlala, jak Slováci říkají, do chládku. Tam však nevězel dlouho a na ujmu svou, osnovav tamž a bez mála i dokonav spis níže †) jmenovaný. Ukázky z toho a přízeň chytřejších jeho krajanů v Petrohradě dopomohly mu brzo potom ke hlavnímu bibliothekarství tamže, k čemu se on i dle mého mínění mnohem lépe hodí než ku politickým věcem. Nemohu totižto nepřisvědčiti těm, kteří dotčený spis jeho k nejvýtečnějším toho druhu počítají, vyznávajíce téměř jednohlasně zvláště to o něm, že mimo snad jen častěji již ode mne citovaný spis M. Müllera, nikde není historická důležitosť jazykozpytu tak rázně a neodolatelně vylíčena jako tam.

---

*) Zur böhmischen Geschichtschreibung. Actenmässige Aufschlüsse und Worte der Abwehr. Prag 1871. S. 174—177.

**) Hist. nat. XVI, 1, 1. Doslovně zní dotčené místo takto: „Et hae gentes, si vincantur hodie a populo romano, servire se dicunt! Ita est profecto: multis fortuna parcior est in poenam." Kdo z nás nerozpomenul by se tu mezi jiným i na Bismarkovo „dobrodění německého jazyka"?

***) Die Germanen des Rheins ihr Kampf mit Rom und der Bundesgedanke. Die Sigambern und die Anfänge der Franken. Leipzig 1872. S. 139.

†) Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa. Historisch-linguistische Skizzen. Berlin 1870. Čeho se z něho dokládám, to se vyskytá na str. 367 a 368. Z dotčených úvah o něm spomenu jen nejnovější, vyšlou letos 10 ledna v Göttingische gelehrte Anzeigen (Stück 2, S. 41—57). Tam se možná dočísti i důkazů toho, co se tu živobytí Hehnova týče.

Můžeme se tedy bezpečně spokojiti s jedním z četných výroků Hehnových sem náležitých. Dle něho slova z latiny do němčiny přijatá „učí, že od stěhování se národů téměř až do polovice středního věku všechno, čeho německá zahrada poskytovala, a velká část polních prací z Italie a Gallie anebo z jižní Francie pochází. Pokud podnebí dovolovalo, osvojili sobě Němci ustavičným pěstováním všechno, co Vlachy buď prvotně měly buď dávno z Řecka a z Asie dostaly.“ Ostatek jeho výroku těžko bez poznámek náležitě přeložiti. Vyčtěme ho tedy doslovně: „Nicht blos die Baumfrüchte, Birnen, Pflaumen, Kirschen, Maulbeeren, die Trauben und alle Manipulationen der Kelterung und Weingewinnung, dazu auch der Keller, *cella*, die Tonne und die Kufe, die Flasche, der Becher und der Kelch, sondern auch Blumen, Gemüse, Küchen- und Apothekergewächse, wie Kohl, *caulis*, Kabes, Kappes, *caputium*, Erbse, *ervum*, Wicke, *vicia*, Linse, *lens*, Petersilie, Zwiebel, Kümmel, Beete, Rettich (den die Römer selbst erst unter den ersten Kaisern aus Syrien als *radix Syria* bezogen hatten), *radix*, Meerrettich, enstellt aus *armoracia*, Münze, *mentha*, Koriander, Kerbel, Liebstöckel, *libisticum* statt *ligusticum*, Lavendel, Melisse, Polei, *pulegium*, Fenchel, Anis, Karde, Lattich, *lactuca*, Spargel und vieles Andere, sind lateinisch benannt; die Sichel ist das lateinische *secula*, Flegel — *flagelum*, Mergel — *marga*, *margila*, Speicher — *spicarium*; lateinisch sind Butter und Käse, Pferd und Zelter, die Masse: Meile, Centner, Pfund, Mutt, *modius*, Scheffel, *scaphum*, *scapilus*, Seidel, *situla* u. s. w. Wie die italienische oder gallische Villa mit allem Zubehör, den Gewächsen, Thieren und nöthigen Werkzeugen und Arbeiten auf deutschen Boden versetzt wurde, davon giebt Karls des Grossen *capitulare de villis* und das *specimen breviarii rerum fiscalium* ein deutliches Bild.“

A jak se medle odměnili Němci Římanům za ty a za mnoho jiných příspěvků k osvětě a vzdělanosti své? Nejmakavěji tak, že velmi znamenitě přispěli k úplnému zaniknutí Římanů. Je to vděčnosť?

Prvý rozkvět literatury německé od XII do XV století, o který se Feifalik proti Kralovédvorskému rukopisu zvlášť opírá, je dle G. G. Gervinusa*) a jiných podobně tomu nepředpojatých historiků příliš

*) Geschichte der Deutschen Dichtung. Leipzig 1871. I, 321 a násl. Odkud i k vůli okolnosti právě dotčené a idiotismům, o nichž i níže ještě bude řeč, převezmu sem aspoň to: „Das flaue Wohlgefallen an den schalsten Stoffen der Arthurmährchen untergrub in kürzester Zeit allen gesunden und kernigen Geschmack; der Minnegesang der Troubadours pfropfte auf das heimisch-deutsche Naturlied des Volks ein unverträgliches Reiss von romanischem Conceptenstil und amatorischer Sophistik; die vollendete Technicalität, die nach den französischen Vorbildern fortan das Grundgesetz der höfischen Dichtung ward, gewann ein schädliches Übergewicht über Geist und Stoff der Dichtung; d i e S p r a c h e s e l b s t ward in dem Augenblick, da sie sich ihrer mundartlichen Besonderheiten zu Gunsten einer gemeinsamen Schriftsprache abthat, v o n e i n e m n e u e n V e r d e r b e n h e i m g e s u c h t: eine Menge fremder Ausdrücke ging in die Arbeiten der oft sehr sprachunkundigen deutschen Übersetzer über; auf so vielen eingetragenen Gegenständen und Bräuchen hafteten die fremden Benennungen; französische Wörter und Sätze gingen in die Dichtungen gerade unserer besten Poeten, im Scherz oder Ernst gebraucht, als Schmuck oder Ent-

podřízené nápodobování cizích a zejmena francouzských vzorů. Druhý za Schillera a Göthe není též tak samostatným proti témuže živlu, jak by nám a jiným někteří příliš horliví vlastenci němečtí namluviti chtěli. Marnosť toho vysvitá mezi jiným i odtud s dostatek, že, jak to Němcům slovutný učený francouzký, Renan, loni dle č. 2 Národních listů letošních dobře připomenul, akademie berlínská byla do nedávna odpoly francouzkou.

A jak se odvděčili Němci těmto přispěvatelům k osvětě a vzdělanosti své? To určí každý z vrstevníků mých snadno, rozpomena se na hrůzy předloni vedené války francouzko-německé, a nebude jistě o to státi, abych mu oznámil, jak se vlastně má říkati té vděčnosti, kterou Němci tou příležitostí osvěcovatelům svým francouzkým dali na jevo.

Ale navzdor vší té ohromné síle a umělosti válečné, kterou Němci za téže vojny tak vynikli, jak sem to již v úvodě do rozpravy této poněkud i ocenil, bojí se oni přece toho, aby se jim Slovanstvo za příspěvky jejich k osvětě a vzdělanosti své dle příkladu jejich neodměnilo, a mají věru proč. Neubojí se toho totižto nikterak, zažijí a užijíli Slované kromě německé i jiných předchozích kultur aspoň tak dokonale a vděčně, jak se to Němcům posud povedlo.

O síle osvěty a vzdělanosti české sluší ovšem bez odporu dopustiti, že ji moc německé značně převyšuje a víc ohrožuje nežli se nejednomu i z nejsrdnatějších obranců národa českého zdá. S druhé strany však nevyniká tato nad onu tak ohromně, že by Čechům nezbývalo nic jiného nežli zoufati o budoucnosti své.

Abych to i dokázal, vyznávám upřímně poprvé to, že nevím ani nyní ještě, proč bych měl literaturu německou proti anglické a francouzké výše ceniti nežli sem to v německé replice své *) vyložil, opíraje se tam nejen o chvalně spomenutého již i tu Buckla **) než i o svědectví několika hodnověrných Němců samých. Odkazuje ct. čtenáře své tam, převezmu sem jen jádro výkladu svého, přidada k němu to, co se mi strany historie zvláště prospěšným býti zdá.

Mimo filosofii a filologii vynikají Angličané a Francouzi aspoň ve většině ostatních oborů literárných značně nad Němce. Filosofové těchto myslí ovšem velmi hluboko, ale učí vesměs tak temně, jako kdy by tím chtěli převýšiti i diplomaty, kteří dle Talleyranda mluvením neodhalují myšlének svých než zatajují. Francouzové naproti tomu dovedou i o mathematických věcech zajímavě a záživně psáti, vynikajíce tím i nad Angličany. Shakespearovi těchto zase, jak vůbec vědomo, není mezi novověkými básníky nikde rovně. Já smýšlím tak i o historicích anglických, jsa pevně o tom přesvědčen, že je bez občanské svo-

---

stellung über. Schon dies allein war genug, den Werken der neuen höfischen Kunst eine tiefeingreifende und volksthümliche Wirkung und Bedeutung von vorn herein abzuschneiden: im grossen Ganzen war sie ihnen durch ihren ausschliesslichen Bezug auf die Eine ritterliche Kaste benommen."

*) August Schleicher und die slawischen Consonantengruppen. Prag 1869. S. 26 u. 27.

**) Geschichte der Civilisation in England. Band I, Abth. 1, S. 208 folg.

body, jakou Angličané ode dávna nad ostatní národy novověké vynikají, nad míru těžko, snad i naskrze nemožno prospívati historii k opravdu vědecké dokonalosti. Pročež v tom „historickém umění německém", které sem už výše poněkud pokáral, nespatřuji nic jiného než, abych se nejmírněji vyslovil, kocurkovství; ale dopouštím, že historikové němečtí i následováním anglických více prospěli nežli čeští. Nemají však ani tito ještě proč spouštěti se v té příčině docela vzorův anglických, vědouce dobře, že „satius ex ipso fonte bibuntur aquae."

Co se konečně mého vlastního oboru týče, tomu Schleicherova methoda mnohem více škodila nežli prospěla, jak sem na to již i výše (I, 720) narazil. Ze spisů mých tamže jmenovaných může se přesvědčiti každý, koho se týče, mezi jiným i o tom, že ani Fr. A. Pott, který sobě po Fr. Boppovi a V. Humboldtovi o založení srovnávacího jazykozpytu největších zásluh vydobyl, nespatřuje v Schleicherově methodě pravého pokroku, vyhlásiv ji konečně za „kecke und für unkundige äusserst verderbliche theorie" a domněle nejvzácnější plody její čili prajazyky a tak zvané grundformy za „die verkehrtesten und allerabgeschmacktesten ausgeburten der phantasie, dunstgebilde, gespenstische gestalten" atd. Navzdor tomu ujímají se jich přece někteří jazykozpytcové slovanští mnohem vášnivěji než Němci!

Z Čechů, zoufajících o budoucnosti své, jen jednoho nemohu slušně opominouti mlčením: genialného zakladatele slavistiky, Josefa Dobrovského. Ten se nejspíš i na věčnosť odebral s bázní, o níž je právě řeč, nedav se jí ještě ani r. 1828 od p. Fr. Palackého *) zbaviti. Nicméně však věnoval ochraně národa svého celý svůj život. Nynější zoufalci čeští naproti tomu žijí nejspíše vesměs jen proto, aby jedli, a nejedí, aby žili sobě i národu ke cti a slávě. Pročež sotva stojí i o to, abychom se jimi dále obírali.

Obraťme se tedy raději hned k náděje plným pracovníkům na národa roli dědičné. Starý, ale jarý náčelník těch, p. Palacký, na místě dotčeném vyložil nám i smýšlení své v té příčině co do podstaty takto: „opravdovější snahy národa našeho o to, aby ohroženou národnosť svou zachránil, objevují se prý teprva po smrti Dobrovského, a úspěch jejich může se jen od r. 1848 za p o n ě k u d p o j i š t ě n ý pokládati; ba teprva známé národní a politické pronásledování za posledních let dovedlo povědomí národní ve všech vrstvách obyvatelstva českého potud zbuditi a sesíliti, že domnělé blízké zahynutí 'do nedozírámа daleka' (i n e i n e u n g l a u b l i c h e F e r n e) se pošinulo; neboť národ, který skutečně a opravdivě ale pokojně žíti chce, neumírá, byť ho i nebylo na miliony."

Maje i tu z menších národů, spomenutých už výše (II, 210), hlavně Dány na zřeteli, přisvědčuji ochotně p. Palackému, ale jen pod tou výminkou, kdy by se národ český neměl ustavičně stýkati s jinými bojujícími jako veškeré živočistvo o své bytí. Maje to však, musí přirozeně i on stále na mysli míti slova knížete zálabského, znějící v Ludiši a Luboru takto:

V míře válku múdro ždáti,
vezdy nám súsědé Němci.

---

*) Zur böhmischen Geschichtschreibung. Prag 1871. S. 166 u. 167.

Abych se dle toho i sám, seč právě jsem, „múdro" zachoval, připomínám výslovně, nač se u nás nejednou i velmi škodlivě zapomíná, čili že kdy by Němci nebyli sousedy národa českého, byli by jimi přirozeně jiní lidé a kdo ví, zdáli by se byli lidštěji měli k Čechům než Němci. Těm se vedle Římanův a z romanských národů zejmena vedle Francouzů sotva vedlo lépe nežli Čechům a jiným Slovanům vedle Němců. Kdo by o tom určitěji souditi chtěl, ten ať sobě nestěžuje spočítati aspoň ty ohromné ztráty lidstva, které plémě germanské dle výše dotčeného spisu Watterichova jen od Římanů do založení říše francké vzalo.

Jakkoli se to ostatně má, toho mi nemůže nikdo zapírati rozumně ani poctivě, že jako jednotliví lidé, tak i národové všemožně se mají o to starati, jak by mohli nejsnadněji a nejslušněji nejen živobytí své zachovati než i v osvětě a vzdělanosti prospívati.

O odpovědi na tu otázku není věru žádné nouze ani strany Čechů. Všimněme sobě poněkud bedlivěji aspoň té z nich, které se kromě Čechův i jiným Slovanům mimo Rusy od p. generala Fadějeva *) nedávno dostalo.

Dle něho „mnozí západní publicisté vyzývají Slovany, aby se podrobili svému osudu zaniknutí beze stop; proti zákonům přírody, praví oni, a proti historii nelze se vzpírati. Tak se také stane, přisvědčuje jim p. Fadějev, budouli se Slované brániti porůznu. Český kmen, odevšud obklíčený Němci, zmizel by první, za ním přijde rychle řada na ostatní."

Proti tomu ozval se pan J. A. Helfert **) takto: „Zdá se prý, že ruský general nezná, že Čechoslované v Čechách a na Moravě nejsou jen od včerejška než už od mnoha století obklíčeni se všech stran od Němcův a že navzdor tomu nelze ještě pozorovati žádných znamení toho, že by měli brzo zahynouti, jelikož jich během těch století neubylo a národní síly jim pořád a zřejmě přibývá. Nelze zejmena toho zapírati, že se národní síla jejich za panování 'nové doby', t. j. pokusů cislajtanského teutonismu o hegemonii více zmáhá než pouze progressí arithmetickou."

Národní Listy (1870, č. 42) těší nás ještě víc, ačkoliv o patřičných vědomostech p. Fadějeva méně pochybují nežli p. Helfert. I ony totižto „přejí sobě rychlé uskutečnění panslavismu, jak mu samy rozumějí; však nikoliv proto, že by se bály, že v nejbližší budoucnosti národ český 'zachvácen býti může živlem německým' a že dle Fadějeva není pochybnosti, že 'budeme poněmčeni do poslední duše'. Na národu našem spočívá prý tlak Německa již dlouhá století; boj mezi živlem slovanským a německým trvá na území našem již déle než tisíc let a přec nátlaku tomuto nečetný národ náš, obmezený sám na sebe, odolal dosud vítězně. Ba můžeme říci, že nám germanisace v pravém toho slova smyslu neubrala ani píďě půdy. Jen tam zapustil živel německý své kořeny, kde podporou vlastních králů našich založeny byly osady německé; však ani

*) O záležitostech východní a slovanské. V Praze 1870. str. 47.
**) Österreich und Russland. Wien. 1870. S. 30.

tyto během věkův nerozšířily se valně. Podél západních hranic českých vyrostl nám od bělohorské bitvy ovšem dosti silný polokruh německý; však i tu mohl se udržeti německý živel pouze za tou příčinou, že v třicetileté válce v těch stranách obyvatelstvo české úplně bylo vyhlazeno a že opuštěné půdy zmocnili se přistěhovalci němečtí. Germanisace polského živlu v krajích nyní pruských nemůže býti měřítkem germanisace v Čechách. Polský živel neosvědčil nikdy té houževnatosti proti německé rozdíravosti co živel český."

Ačkoli se neznám ve všech těch oborech, odkud i tyto i předešlé důvody pocházejí, mohu tuším přece bezpečně říci, že by p. Fadějevu nebylo těžko zbaviti nás té potěchy, která se o ně opírá.

Přede vším jiným mohl by sobě právem stěžovati na to, že se obě potěchy ty ku výmince jeho, proloženě vytištěné, zcela tak mají, jako kdy by jí vlastně ani nebylo. Potom slušelo by mu též proti oběma těšitelům ozvati se slovy, která nedávno z úst cara jeho proti pánům polským takto zazněla: „Jen žádných illusí, pánové, jen žádných illusí!"

Nepochopuji totižto nikterak, proč by se nesměl p. Fadějev týchž odpůrců svých mezi jiným i následovně ptáti: co vám po vítěztvích a houževnatosti, která vás už bez mála dvě pětiny půdy, zbrocené přehojně krví předků vašich, stála? Kdo vám ručí za to, že nátlaku němectva budoucně sami o sobě vítězněji odoláte, když vás pořád ubývá, na př. o ty ubohé rodiny, které se téměř co den ubírají dílem k nám dílem a to větším do Ameriky? Myslíte-li opravdu, že se vám ty kdy vrátí ku pomoci proti němectvu anebo že úbytek tím vzniklý kdy nahradíte, když vaše „více než arithmetickou progressí zmáhající se síla národní" nebyla ani s to, aby je udržela na rodné půdě jejich a vaší? Neznáte, že vás i dle p. Fr. Palackého *) „při vypuknutí třicetileté války asi $4^1/_2$ millionu" bylo? Zapomenuli ste na to, co se Zbirohem a s jinými statky koruny české stalo?

Nevidíte, jak prospěšně se namáhají odvěcí protivníci vaši na Moravě a ve Slezku o to, aby vás od ostatních Slovanův úplně odloučili a osamocené snadněji vyhladili do poslední duše. Bedřich veliký stál o svolení stavů českých k tomu, k čemu tehdejšího krále vašeho strany Slezka donutil a vaše „více než arithmetickou progressí zmáhající se síla národní" nezmohla se ještě ani k tomu, aby se Slezka aspoň slovy tak vroucně a neustále ujímala jako Moravy.

Co se pak Slovenska týče, tam ste ještě loni v č. 90 Nár. listů „z celé duše přáli národu maďarskému samostatnosti a svobody nynější," přidávajíce i to, že prý „v celém národě českém není snad člověka, který by se propůjčil na skrácení a porušení její". Nyní vás to ovšem mrzí velice, jak to zejmena č. 47 letošního Pokroku upřímně vyznává. Dle č. 26 týchže novin „nemyslíte aniž mysleti můžete na akci politickou ve prospěch Slováků". Tak se měli k těm i předkové vaši i za nejslavnějších dob historie své, neujavše se jich nikdy opravdu proti porobě maďarské. Ta trvá již bez mála tisíc let a kdo z vás by se neostýchal říci, že ona nepřispěla ohromně k tomu, čím se nyní Slo-

---

*) Dějiny národu českého. Dílu I č. 1, str. 5.

váci od Čechů liší?*) Navzdor tomu však nedovedl sobě ani ten přítel Slováků, kterého se to vlastně týče, literárných snah slovenských příznivěji pochopiti než takto: „propasť prý, která nás do nedávna od Slováků dělila, nebyla přirozená, nýbrž dělaná spisovateli, kteří odštěpením se od pravopisu českého mínili lehce se dodělati slávy, vlivu politického, vůbec postavení, jakým se honositi mohou naši vůdci v literatuře a v politice.“

Potom následuje výklad příčin osvěty a vzdělanosti české ten, kterému sem já výše (na str. 304) přisvědčil.**) (Pokračování.)

Josef Manes.

Od *Eduarda Herolda.*

(Pokračování.)

Mezi malíři byly se už dříve utvořily dva tábory: jedni byli Manesovci, druzí stranili Piepenhagenovi, poetickému velenadanému samoukovi. Později, když se zřídila škola krajinářská, spojili se Manesovci se stranou akademickou, a tato měla zvláštní výsadu: navštěvovati sobotní zábavy u hr. Thuna, který se snažil býti duší všeho uměleckého života pražského. V saloně jeho bývalo tu živo, veselo a volno; rozdíl ve stavech tu přestával, ředitel akademie i žáci jeho rovnoprávně kouřili doutníky a pili čaj hraběcí. Ve skupeních mluvilo se ne o politice, jako nyní, ale o pracích jednotlivých umělcův; jiní prohlíželi rozličná album a listy illustrované, o něžto bylo vždy v hojnosti postaráno.

Vedle malířů bývali tu: profesor zpěvu Gordigiani se svou Kristovskou hlavou, zpěváci Vogel a Schüttky, architekt Gutensohn, šeredný ve tváři ale nevšední umělec; dále drobný vždy hovorný přírodozpytec Conda, který o několik let později na cestách tak tajemným spůsobem zahynul. Tu seděl starý dobromyslný Rohrweck, druhdy vychovatel hraběte, tam štěbetal baron Kotz, pozdější c. k. říšský rada, onde ploužila se podezřelým spůsobem brzy tomu brzy onomu hostu v patách malá tlustá postava, všecky zpytujíc a do své knížky pilně tužkou kreslíc: to byl Rubenův přítel, malíř podobizen Seiberts, který se tím bavil, že hosti karikoval, často velmi duchaplně. Všichni to vědí, všichni se tomu smějí — jediný proti tomu bručí a konečně síň opouští, Gutensohn totiž, jsa nepřítelem všeliké karikatury. Konečně jest ve knížce jediný list nepokreslen. „Na ten, milý příteli,“ praví hrabě k Rubenovi, „musíš ty vykresliti karikaturu — Seibertsovu.“ Ruben přes všecko zdrahání musí poslechnouti. Tak to jde až do jedné hodiny s půlnoci; tu teprv se hosté rozcházejí do spoře osvětlených ulic.

Seiberts odporučen Thunem i Rubenem byl malířem větší části šlechty a bohatých kupcův. S mužskými podobiznami lépe se mu dařilo nežli se ženskými, ačkoliv měl v obyčeji dámy tyranisovati, nezřídka je proto s nepořízenou ze svého atelieru posílaje, že prý nemá

*) Srovnej předešlou část úvahy té čili II, 211 a 212.
**) Ve článku tom ponechán pravopis p. autorův. *Red.*

chuti malovat. Směl si to dovoliti, poněvadž byl cizinec a přítel hrab. Thuna; ostatně byl v módě, jako Ruben.

Ruben „Kolumba“ ve Mnichově začatého, s sebou do Prahy přivezl; dříve než ho dokončil, dbal hrabě Thun o to, aby obraz byl prodán. I našel se kupec v tehdejším předsedovi „společnosti přátel vlast. umění,“ hr. Ervínu Nosticovi. Tento velice modrokrevný, pyšný a chladný pán musil teprv za Rubena upozorněn býti, že žáci akademie nejsou triviální školáci: potom při své druhé návštěvě atelieru přece — smeknul klobouk, avšak nikdy se nemohl spřáteliti s myšlenkou, že i pražští umělci, majíli živi býti, peněz potřebují. „*Ti lidé musejí trpěti hlad, aby pracovali,*“ bylo jeho pravidlo, s kterým se ani malířům netajil. Byl to tedy nemalý čin hr. Thuna, když tohoto pána k zakoupení Rubenova „Kolumba“, a sice ještě nehotového, pohnul. Prošla léta, Kolumbus ploval pořád, jen na polo hotov, hr. Nostic ztrácel trpělivost, podobně i obecenstvo, kteréž aspoň jednou za týden *v Bohemii* četlo nějakou zprávičku o „tomto neobyčejném uměleckém díle.“ Hr. Nostic a obecenstvo byli čekáním vždy nevrlejší, Bohemie vždy žvatlavější — Ruben nedal se ničím ze své míry přivesti.

Teprvé po několika letech dospěly bludné plavby Krištofa Kolumba konce, měl zlatorodnou Ameriku, a Krištof Ruben měl 6000 zl. Obraz přišel do výstavy, i podniknuto vše, aby jej obecenstvo za největší umělecké dílo nové doby pokládalo. Profesor Grueber — byl dříve malíř pak architekt, hr. Thun povolal jej na místo Gutensohna, který se byl vystěhoval — napsal o „mistrovském Kolumbovi“ do Bohemie referát, od té doby zůstal jejím uměleckým referentem. Hluchost donutila jej k tomu, že zanechal přednášek o stavitelství a perspektivě; a když i jeho restauracím starých památných budov, jako na př. jižní strany radnice staroměstské přítrž učiněna, obmezil se na tu činnost, že po Čechách cestuje, naše staré romanské stavby zkoumá, měří, kreslí a ve vídenském „Centralblattu“ vypisuje. Tu pak lze od něho černé na bílém čísti, že my Čechové jsme byli největší nevědomci — a že všecky památné stavby u nás od Němcův byly provedeny. V posledních „Mittheilungen der k. k. Centralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale im öst. Kaiserstaate“ tvrdí, že Daliborka a věž na Dívčím Kameně jsou nejstarší věžní stavby v Čechách. Gottinský profesor Unger vytknul mu již jednou důrazně nevědomost ve čtení starých nápisův, ale Grueber trpí touže mozkovou chorobou jako Höfler; tento falšuje dějiny národa, on zase stavby. Gruebera přivedl do Prahy hr. František Thun, Höflera bratr jeho Lev Thun. . .

Ruben, Haushofer a Grueber byli pány situace, a zle se vedlo tomu, kdo si ten trojlístek na sebe popudil. Haushofer byl z nich ještě nejlepší, alespoň pracoval, kdežto Ruben po nešťastné výpravě Kolumbovské stálému odpočinku se oddal, ačkoliv i potom pod jeho jmenem práce na veřejnost přicházely. Tak objednán u něho nákres k nádhernému mnohoramennému svícnu, jejžto stavové čeští nejv. purkrabi Karlu Chotkovi darovati chtěli. Düsseldorfské, umělecké album poskytlo hotovou ideu, malíř Havránek komponoval bohaté listoví, R. Müller figury; provedení svícnu ve stříbře převzal zlatník Fortner. Mnoholi stavové

Rubenovi dali za kresbu, zůstalo tajemstvím; ale za chůze, které konal z kolleje do mostské ulice, by dohlednul na práci, žádal 400 zl.

Takové byly poměry v té době, když náš Josef Manes Prahu opouštěl. Maje po skrovnu peněz ale hojně nadějí přišel do Mnichova, najal sobě světničku a počal chutě pracovati. Obraz v Praze počatý „Petrarka i Laura" odložil stranou, ale tutéž myšlenku komponoval i maloval ještě jednou. Při vší své ohromné šetrnosti byl pohříchu nucen oddávati se pracím bezděčným, aby se uživil. Jsa příliš pyšným, aby se komu svěřil, snášel raději trpký nedostatek, a celé dni nepožíval než chléb i vodu. Rodina jeho nebyla s to, aby jej z neblahých těch poměrů vytrhla; sestra Amalie vyučujíc kreslení ve mnohých šlechtických domech, kde Rubenově straně odolali, rozdílela výtěžek svůj a pomáhala bratrovi, pokud jí bylo možno.

Pro takovou nepřízeň osudu jakož i Manesovo úzkostlivé svědomí umělecké přišel obraz „Petrarka i Laura" teprv po drahném čase na výstavu. Baron Heisler jej zakoupil. Nízká cena, kterou byl Manes ustanovil, padla z valné části na dluhy, z ostatku Manes kupoval modely, živil se a podnikal výlety. Nouze vrátila se brzy zase. Manes musil opět vzíti útočiště k malým akvarelám a zhotovení nového obrazu odkládati. Nalezl v té době nejednoho přítele; ale neušlo mu, že v hospodě umělcův mnozí naň pohlížejí přes rameno. Z počátku toho nedbal hledaje příčinu toho v hlouposti Švábů, kteřížto Rakušany vůbec a Čechy zvláště za falešné, nespolehlivé lidi pokládali. Avšak během času dověděl se od svých přátel pravého původu: že totiž některých mnichovských malířů došli *z Prahy* listové, ve kterých byl jak náleží očerňován! To naň učinilo dojem velmi hluboký, stal se nedůvěřivým ke všem a pokládal i nevinné lidi za špehy, kteří by jej u přátel a obchodníků v plodech uměleckých rádi ve zlou pověst přivedli. Byltě příliš málo lidí znalým a příliš nepraktickým i náruživým, aby sobě tak sprostého příkoří nevšímal, a ve vlastní činnosti neodvislost hledal; i stal se tudíž na drahnou dobu ke všelikému tvoření neschopným. A také když náklonnost k umění opět zvítězila, přece v srdci jeho zůstávala nepřemožitelná rozhořčenost.

Nejlepším těšitelem byl mu tehdy hist. malíř *Lasch*, jehožto společnost se mu brzy stala nevyhnutelnou potřebou. Lasch tou dobou pracoval o kartonech ku freskám, kterými pověstná síň pěveckých zápasův na Vartburce ozdobena býti měla. Též Manes zanášel se kartonem k obrazu, později provedenému: „Albrecht Dürer na cestě do Italie." Lasch prohlásil komposici jeho za výbornou, ale jak se podivil, když dostav se do skizzí Manesových týž předmět aspoň desetkrát v rozličném skupení sestavený shledal. „Máš přebohatou fantasii," řekl k Manesovi, „ale unavuješ se již zhotovováním tolika kartonů a studiemi k nim. Jedna komposice jest lepší nežli druhá, a mně by bylo těžko voliti, kterou bys provesti měl."

Také proslulý malíř „Sedmi krkavců" *M. Schwind* a těžce zkoušený *Ginelli* byli v těch letech důvěrnými přáteli Manesovými, a vážný *Cornelius* býval rád v jeho společnosti. Neboť když byl Manes při dobrém rozmaru, byl společníkem nevšedním; jemný jeho cit pro krásu pojil se se zvláštním sarkasmem, s jakým slabosti jiných líčiti

a tepati dovedl. Nepřátelé jeho v Praze i Mnichově musili umlknouti, Manes byl vůbec vážen a ctěn co umělec i člověk.

A tak se přiblížila doba, která měla zlomiti stará rezivá pouta absolutismu, aby sobě ukovala — pouta jiná, lesklejší. I v bodrém Bavorsku, kde jen zdražení piva rebelii působívá, shledalo se r. 1848, že sice také panovník z přílišné lásky ku kráse z mezí mravnosti vykročiti může, ale když této privátní zábavě blaho svých poddaných obětuje, že šetrnost a trpělivost lidu konečně praskne. Vypukla vzpoura nejdříve proti spanilé Lole, ale vzala záhy obrat hrozivější.

Manes chopil se zbraně jako mnozí jiní umělci, avšak byl jen na krátko povstalcem; necítiltě k tomu povolání, aby se v cizí zemi činil obhajcem vlasti, a že právě v ten čas od sestry své dostal peněžitou podporu, vzchopil se a odejel do Prahy. Sem byla jej už předešla pověst o vážnosti, jaké v Bavořích požíval; postaralič se o to Pražané, kteří jej byli v Mnichově navštívili.

Po bouři březnové počalo se opět vyjasnívati. Založena jest Slovanská Lípa, umělcové zřídili v ní umělecký odbor, jehožto členové rychle tolik se rozmnožili, že uzavřeli, prohlásiti se za jednotu samostatnou; na nábřeží najata zvláštní místnost a v ní stálá výstava zařízena. Uměleckému odboru v Lípě předsedal náš Manes, za předsedu samostatné jednoty volen *J. Hellich*. Členův přibývalo co den, i přikročeno k vydávání zvláštního listu. První list kreslil Hellich. Jednota uzavřela, vydati podobizny čelných zástupcův lidu; k jejímu vyzvání odebral se Manes do Kroměříže, kam zatím říšský sněm byl přeložen; a tu kreslil nejprvé dra. Riegra.

Podnikaje časté výlety do kraje věnoval zvláštní pozornost lidu vesnickému, jehož nezkažený národní mrav, dětská naivnost a důvěrnost, netknutá raffinerií polovičaté vzdělanosti městské, jej v nejvyšší míře vábily — zde oddával se studiím, které jej učinily největším malířem naším, malířem slovanským. Měltě obzvláštní dar pozorovací. Nic mu neušlo ani u výrazu hlavy ani v pohybu těla ani v rozmanitých krojích. Možno říci, že byl zamilován jako ženich do své kochanky; tak cele pohroužil se ve svou myšlenku, díval se po celé hodiny do jasného oka hanácké dívky, plného jak lásky tak i nevinnosti, a na silné pěkně postavy moravských jonáků.

V tu dobu vyzván jest od jednoty, aby druhý list pro členy její na rok 1849 zhotovil. Ideu k němu poskytnul mu mladý, hezký párek, tuším v Kojetíně; obraz zhotoven a nazván „Libánky“. Na jednoduchém moravském voze sedí oba mladí manželé, ženuška lásky plné oko pozdvihujíc k mužovi, an volně oprať v ruce drže, v pocitu nekaleného štěstí na ni se dívá. Nad nimi v otevřeném nebi plesají andělé; v rozích kulatého obrazu cukrují se holubi.

To byl první obraz Manesův, který měl ryze slovanskou povahu; v něm jest ten obzvláštní, líbezný, srdcejemný výraz tváře českomoravských Slovanův, jaký se mezi tisíci na první pohled rozezná.

Za pobytu Manesova v Kroměříži přišel tam též Mikovec; vraceje se z dobrodružné výpravy své co srbský dobrovolník procházel se městem v malebném národním obleku. Satirická rozmarnost ponukla Manesa, že mladého básníka karikoval; podařilo se mu to tak, že každý

nad obrázkem hlasitě se rozesmál. Avšak Mikovec, ač jinak velmi dobromyslný, nemohl mu pak nikdy zapomneouti, že ho činil směšným; ovšem ale nepřestával ho uznávati za jednoho z nejlepších českých malířů.

Tím časem portrétoval mimo Riegra též dr. Pinkasa, který jsa tehdy ještě v táboře svobodomyslných pašovské hospodářství v Rakousku ostře tepal (v časopise *Grenzbothu*, vydávaném od — Kurandy, tehdy *také* vlastence!), dále slavenou dramatickou umělkyní A. Manetínskou (později Kolárovou), matku pražské chudiny paní Fingerhutovou, architekta Václavíka a jeho choť.

Vrátiv se do Prahy komponoval rozličné motivy historické, illustrace k českým básním, mimo *jiné* maloval též obraz „Hubička", který jest vlastnictvím p. Ferd. Náprstka. Své dřívější komposice mnichovské, tu lehce načrtané tu přísně provedené, i počaté obrazy na papíře a na plátně vesměs buď odložil neb rozdal neb spálil a se vší svou neunavností jal se prováděti myšlenku, na Moravě pojatou: *studovati typus slovanský a tomu celý svůj další život věnovati.*

Měl jsem příležitost viděti mnohé komposice a nedokončené obrazy, o kterých jsem se právě zmínil. Mnohé byly rozkošné; tak na př. obrázek představující Vlašku s děckem, které objato ramenem matčiným na balustradě sedí, a s jinou ženštinou pohrávajíc po dětsku ramena k hlavě tlačí, aby je před lektajícími prsty chránilo. Dohotoveno a sice nad míru, líbezně a čtveračivě, bylo robě se svýma usmívavýma polozavřenýma očima.

Stála umělecká výstava, dostávajíc obrazy také z ciziny, slibovala státi se v Čechách středištěm umění. Pohříchu vzdal se na slovo vzatý malíř J. Hellich předsednictví a na jeho místo zvolen krajinář *Navrátil.* Tento byl ve svém oboru nevšední talent, měl bystrý smysl pro barvy a brillantní techniku; ale stupeň jeho vzdělání nebyl přiměřeně vysoký. Ve stanovách jednoty opomenuto určitě vyřknouti, kdo v sezeních má právo hlasovati, a poněvadž byl každý přijímán, stala se prvější většina skutečných umělcův později menšinou. Navrátilovi bylo příjemněji v kruhu lidí podřízených nežli mezi snaživými umělci, kteří záhy ze sezení zaplašeni jsou. K tomu dílem svým přispěli též Ruben i hr. Thun, kteří v rozkvětu jednoty úpadek své vlastní moci spatřovali; vždyť se jednotou umělci pražští stávali neodvislými od akademie a jejích správců, a to nemohli oba páni strpěti; brzy dovedli toho, že někteří malíři, mezi nimi Svoboda, pod nějakou záminkou z jednoty vystoupili a vystoupení svoje na veřejnost přivedli. Jiní zůstali při jednotě doufajíce v lepší časy.

Navrátil povolán jest, aby cís. letní sídlo v Ploskovicích vyzdobil; i složil k veliké radosti všech pravých umělcův v jednotě hodnost předsedy, ku kteréž po něm zvolen nestor malířů českých *Hořička.* Tento byl velmi schopný talent a jeho olejové podobizny en miniature jsou jediné svého druhu. Také veliké oltářové obrazy maloval s velikou bravurou, a když k tomu byl donucen, za krátkou dobu; mělli obraz býti v pravý čas hotov, musili se objednavatelé chápati rázných prostředkův. Když maloval „Sv. Vojtěcha na Zelené hoře za déšť se modlícího", a několikráte lhůty nedodržel, zavřeli jej konečně na zámek,

načež pilně pracoval. Někdy bylo přátelům dovoleno jej navštíviti. tak se stalo, že když k němu přišel sládek Podlipský (otec známého doktora mediciny) a vida jej zaměstnaného, za španělskou stěnou tiše stanul, Hořička zobrazuje štětcem déšť takto k sobě hovořil: „Nu, tu to máte — už prší! Dobře jsi se modlil, svatý Vojtěchu!“ Takovým spůsobem byl obraz přece dokončen. Ne tak šťastna byla dáma, která se od Hořičky co šestiletá dívka malovati dala: obraz zůstával rozdělán, dívka dorostla, vdala se, vzpomněla konečně na svou podobiznu i poslala pro ni svou dvanáctiletou dceru. Hořička hledá, podle podoby nachází obraz, ale ovšem nedokončený.

Hořička byl velikým přítelem hvězdářství, a často s naším Manesem chodil dlouho do noci pod širým nebem, obraceje řeč od umění k divům hvězdné oblohy. Dobromyslnosti jeho mnozí zneužívali. Jakož podotknuto, přijímán neprozřetelně do jednoty každý, kdo s uměním jen poněkud souvisel, jako kamenotiskaři a p.; takoví lidé zhusta tropili neplechu, když jednalo se o návrh v uměleckém ohledu důležitý. Při takových příležitostech chápal se Manes s důrazem slova, ale lidé majority pokřikovali, že „pan baron mluví“ a chechtali se urážlivě takovým vtipům, tak že nikdo nepředpojatý jednotě už dobře tušiti nemohl.

V tu dobu (okolo 1850) mnohé drobné práce Manesovy, illustrace písní a kresby příležitostné již na mnoze zhotovil u příznivců své rodiny hr. Tarouccy dílem u bar. Kotze z Dobrže. (Dokončení.)

Rozhledy literární.

Básně Hanuše Věnceslava Tůmy. V Klatovech 1872.
Jaroslav, báseň výpravná *H. V. T.* V Klatovech 1871.
Jan z Dubé. Báseň *Otokara Červinky.* V Praze 1872.

Ze všelikých příčin lidé zamilují se a milují: tito z lásky, jiní pro peníze, jiní ze zvyku, atd.; však k nejpodivnějším podnětům zamilovanosti patří dychtivost „*spravedlivého uznání*“, když se nechce přímo říci „*chvály*“. Jsou zajisté velicí hrdinové lásky, k nimž svět na věky hleděti bude s obdivem, na př. Leander a Hero, Abélard a Heloisa, Edgar a Lucie; však není nám vědomo, že některý z těchto oslavenců kdy a zvláště v nejprudším žáru svého blaha neb utrpení by byl šilhal po rukou p. t. obecenstva, tleskajíli mu. Takovému nízkému stanovisku nesmiřitelně příčí se již sama *opravdovost* dotyčného citu, i sebe méně zušlechtěného; přidružíli se pak k té opravdovosti citu ještě nejslabší, avšak *upřímná snaha umělecká*, jest vyloučeno silou dvojnásobnou. Těchto psychologických a esthetických pravidel nejspíše nebyl sobě jasně povědom pan *Hanuš Věnc. Tůma* ani při spisování, ani při vydávání tiskem svých „básní“. Jest věru trapný pohled na takové duševní úsilí a ještě trapnější na jeho ovoce. Kde tu začíti a kde skončiti; nikoliv kritikou, neboť ta vyžaduje přece jakousi míru myšlenkové neb formelní ceny při svém předmětu, ale pouhou zprávou o literárním plodu, spůsobeném na ponětích tak velice chybných a domáhajícím se rozhodnou vytrvalostí přece jakési veřejné platnosti? Jak co nejšetrněji

a zároveň dokonale odraziti útok, učiněný na zdravou mysl esthetickou právě v tom oboru, kde spisovatel pouhou *šetrností k citům vlastním* může zmírniti nepříjemný dojem, zaviněný nedostatkem svého umění?

Pan Tůma vzdal se této, zvláště pro první kroky v literatuře již dospělejší, neocenitelné výhody, a s důslednou přísností zmařil proti sobě všelikou možnost poshovění neb omluvy. Máme v písemnictví svém velikou zásobu mdlých, hrubých, špatných „lyrických básní"; však velmi málo takových, jichžto nezdaru hlavní příčina by byla *nepravdivost, nepřirozenost citu.* Básně Hanuše V. Tůmy patří do tohoto smutného oddělení literární produkce české. Jak pro bůh můžeme *my* jen poněkud věřiti básníkovi, když on již v dedikaci „své přítelkyni povždy drahé" oznamuje, že *„snad si najde zase děcko něžné, jež miloval by víc než duši svou,"* až ona — *odroste!* Podobné věnování zajisté jest *unicum* ve všech literaturách. A na tom základě sepsal pan Hanuš V. Tůma dosti objemný svazek veršův, jež nazývá „dítkami srdce svého z dob *bídy největší"* a vysílá do světa, aby sobě hledaly *„spravedlivého uznání".* Jaká to *„bída"*, která se těší již na *příští, mladší milenku,* která tedy, poněvadž děvčata dorůstají rychle, aspoň věděla, kdy jí bude konec, a mohla léčiti se nemalou útěchou z tohoto vědomí? V interesu naší „lyricky" již dosti zkoušené literatury vyslovujeme velmi snažnou prosbu k zastavovateli slunce Josuova, aby také zastavil „dětská léta" páně Tůmovy první přítelkyně „povždy drahé"; ani jediného opakování bohužel již opovězeného jeho „největší bídy" nechceme dožiti se.

A pan Hanuš V. Tůma jest schopen podle první ukázky zamilovati se nejméně co čtvrtý rok znova; *nepravdivost a nepřirozenost* citu jeho, aspoň v praktickém znázornění slovesném, v němž jedině interesuje *nás*, jest nevyčerpatelna. — Vinu tohoto našeho přesvědčení nese na sobě pan H. V. Tůma sám; napjalť všechny síly své, aby je v nás vzbudil a utvrdil. Možná, že mimo slovesnou praxis cit jeho jest opravdivý a že jeví se zcela přirozeně; však o to nepřísluší nám ani žádná péče; my známe jej toliko dle jeho „básní". Můžeme sobě velmi dobře pomyslit i takové živobytí ve skutečnosti, ale rozhodně porážíme domnění, jako by z něho kdy mohla býti vyvoděna — *poesie.* Nezralost podnikavého ducha, podporována některými zvláště „příznivými" okolnostmi erotickými, zajisté může učiniti život toho onoho člověka v užším kruhu stejně se vyvinujících bytostí zajímavým a třeba hlučným; však *umění* měří lidi dle jiného měřitka a *uznává činnost* zcela jinou. Neníť ještě Prometheem, koho oheň — pálí: ani sebe zanícenější záliba ve verších vlastních ani deset milenek ještě nedělá — básníka. Z tohoto klamu, spojeného s ukvapenou žádostí neprodleného účinku v literatuře ještě rozmnožila se původní umělecká nedostatečnost páně Tůmova. Lichost citu snažila se nabyti síly zdrážděním sebe až ke kolosálním nesmyslům; planost ducha domnívala se vyniknouti zvrácením nejprostějších pravidel obyčejného zdravého myšlení; neschopnost uměleckého tvoření zvrhla se až ve ztřeštěné kupení se zvláštním důmyslem vyhledaných nepřirozeností v světě duševním i hmotném; těkavost obraznosti rozmohla se až na zimničné přetrhování nejkratší myšlenky; a výsledek toho všeho: dlouhé povídání zpoly slaďounkých, zpoly strašných slov bez logického spojení, bez smyslu, bez pravdy. Takový du-

ševní nelad pomyslemež sobě ještě oděný mluvou velmi často nízkou, zhusta i sprostou, mluvnickými chybami a stylisací někdy až úžasně nedbalou a — pak zkusme, dovedemeli přitlumiti v sobě vzbuzenou jím nechuť až k té míře, abychom mohli vypisovati jej podrobně. *Celkový*, souborný dojem v takových smutných příčinách postačí literatuře úplně; básníkovi pak, jakož z některých veřejných polemických osvědčení jeho patrno, nepomohlo by ani sebe více citátův z jeho veršův.

S nepravdivým a s nepřirozeným „bolem", byť byl sebe větší, nezdaří se v esthetice již žádná spekulace, zvláště když tak nepoeticky se nám presentuje, a když i básník co chvíli vyznává, že sám se mu *směje*. Vůči těm výpovědem musí býti veřejnost tím opatrnější, aby tak vrtkavý cit za nějaké *uznání* ještě i *jí* se — nevysmál.

„*Jaroslav*", báseň rozpravná téhož spisovatele, ohlašuje se co první pokus v obnovení slovesné formy rukopisův královdvorského a zelenohorského. Není poprvé, co tato snaha v písemnictví našem se objevuje; však záhy vystoupilo proti ní všeobecné přesvědčení literární, že slovesná forma básní českých ze století 9. až 13. ani v rukou básníka první třídy nevyhovuje směru a potřebám básnického umění novověkého. Nápodobiti pak *pouhou formu* není věcí tak nesnadnou, aby bylo lze vyvarovati výčitce, že se chce obejíti péče o slovesný materiál, kterouž nynější básnictví s přísností čím dále tím důtklivější své pěstitele zavazuje. Holé pak opisování zvláště typických obrazův básnických a stylistických obratův z nejstarších památek naší literatury do nějakého nynějšího vypravování nesmí býti považováno za „pracování na základě domácím". *Na čem všechno a jedině záleží, jest samostatná, tvořivá síla básnická, plná vlastních citův a názorův*, uměleckým vzletem nesených; ta pronikne k *jádru* věkův minulých, řídí přítomnost a razí volnou dráhu času příštímu . . . .

Mnohem šťastněji než pan Hanuš V. Tůma vstupuje v básnickou literaturu českou pan *Otakar Červinka* s prací, nazvanou „*Jan z Dubé.*" Tu již v prvních řádcích a na hustých místech dále poznati vládu ušlechtilejší síly. Úcta k umění, zdravý a bohatý cit, vroucí srozumění kráse přírody dosti dospělý rozmysl života, jsou dobré základy *lyrického* talentu, Červinkova.

Na doklad stůjž zde aspoň ukázka reflexí basníkových až příliš hojných, ale vždy vážných, ušlechtilých, vřelých:

Učil jsem lásce! Není v světě díla
by nebylo od lásky stvořeno,
co zbudovala hmotná pouze síla
násilím opět bylo zbořeno.
Ta dobrá, věčně lidumilná víla
co rozdvojeno bylo spojuje:
ve všem se ona — v smrti také jeví
kdo o lásce — ten o životě neví
s porobou ona věčně bojuje.

Život jest síla — buďte tedy živi!
v lásce jest život věčný: spojte obě
a nesmrtelné vytvoříte divy
ba mrtví — oživnete ještě v hrobě.
Smrt není nic! Ji hlásal prorok lživý
lituji toho, jenž se před ní třese:
veselým vzhůru pohlédněte okem
a uzříte na nebi na vysokém
napsáno svatým písmem: milujte se!

Kdo vládne sebou všemu světu velí
jediný tyran jesti vášeň jmenem.
Pokud se ta choroba nezacelí
pak na darmo se po svobodě ženem.
A byť by osud nám dal svět i celý:
vášeňli nad námi svou vládu vede
jsme otroků otroci nejbídnější.
A tomu osud los dal nejvlídnější
kdo tyrany z otroctví k lásce svede.

Jen v lásce kvéte svoboda ta pravá.
Až všichni lidé tuto pravdu spatří
pak jedno bude srdce jedna hlava
a všichni lidé budou rodní bratří
pak válka vzplane ale nekrvavá
a posvátný se prapor k nebi vznese
a na něm svaté slovo v záři plane
jež velebný jak chorál světem vane
až na nebesích zazní: milujte se!

Vždy výš a výš! Hle jasné světlo všady
to lásky svátek člověčenstvo světí
a za praporem nekonečné řady:
to lidstva v lásce jest na nebe vzetí.
A v srdcích cnost smazala všechny vady
od hvězdy k hvězdám hřímá pozdravení
vesmírem veškerenstva lidstvu dáno:
„O milujte se! hle již svítá ráno!“
to svobody jest božské oslavení.

Červinka básní svou osvědčil skutečné nadání; avšak nyní potřebí přísného *studium* umění, stálého šlechtění citu, a zvláště pevného zařízení nejsprávnější *ekonomie* v užívání myšlenkových zásob, aby na těch základech vynikla umělecká stavba. Co „Janu z Dubé“ nejvíce vytýkati dlužno, jest až přílišné zanedbání této myšlenkové ekonomie, čímž místo jednotného dokonalého obrazu podána nám rozdrobená mosaika nejpestřejších barev, se sochou, jen v nejhlavnějších obrysech naznačenou, zároveň netoliko všechny odtesky, ale i balvan skály, z které pracováno. V takovém poměru jest druhý oddíl *Jana z Dubé* k prvnímu. Na jiném místě*) již vypsáno toto veliké umělecké pobloudení Ot. Červinky zevrubněji; shodujeme se s oním hlasem úplně, a jsme přesvědčeni, že při básníku, jehož snaha jest tak opravdová a ušlechtilá, byl přijat s touže srdečností, s jakouž k němu byl vyslán. Péče o správnost slovesné formy, ve všech částech jejích, zajisté také nebude čekati na opětné pokárání. *Ferd. Schulz.*

*) Květy. 1872 číslo 2.

Ze života Karla Havlíčka.

Od

Václava Zeleného.

I.*)

Karel Havlíček narodil se v horském městci do té doby málo známém, v *Borové Rudné.* Jmeno toto líčí věrně celou krajinu: jest ode dávna pokryta temnými *bory* za poslední doby ovšem velmi zřídlými, a v lůně chová hojnou *rudu* jednak železnou, která se na nedalekém Ransku a v Polničce o něco vzdálenější vzdělává, na západní pak straně stříbrnou, která již před šesti stoletími učinila Německý Brod důležitým městem horním, Jihlavu pak povznesla za jedno z nejslavnějších měst horních v střední Evropě; ano i za našich dnův zbudilo zde stříbro naděje posud nevyplněné. V tomto lesnatém horském kraji prostírá se Borová malebně po dlouhé stráni táhlého vrchu, na jehož temeni jižně od městečka stojí bílý kostel, jejž obzvláště od západu z daleka viděti. Obyvatelstvo živí se kromě hospodářství polního, zde nehrubě vděčného, zvláště tkadlcovstvím, nebo se v celé krajině výborně daří len; v poslední době tká se tu ještě více zboží bavlněného.

*) Havlíček hodlal, jak z mnohých známek viděti, vypsati sám život svůj. Soudím tak netoliko z toho, že jakýsi začátek sám učinil napsav stručné „vzpomínky“ níže položené, ale i z různých poznámek písemných o všelikých osobách, s nimižto obcoval; na jednom listě papíru, jenž obsahuje některé zápisky, jest jeho rukou napsáno: *„Poznámky k životopisu“*. Krutý osud nedal mu vykonati tohoto předsevzetí; ale činil, seč byl, aby bylo možné vylíčiti pravdivě rozmanité příběhy jeho života. Všecko, co se ho týkalo, dopisy přátel i jiných osob známých i neznámých, své všeliké pokusy i studie choval s velikou pečlivostí a zůstavil v řídké úplnosti; ano nalézají se v pozůstalosti jeho i věci na pohled nepatrné — i lékařské recepty některé a listy průvodní. Pohříchu nenakládalo se hned po smrti jeho s věcmi těmi dost opatrně a některé kusy zmizely, ze jmena všecko, co bylo v rozličných listech veřejných otištěno. Přece však jest zbytek tak hojný, že může se na něm založiti obraz jeho života zevrubnější než posud se dostalo kterému spisovateli českému. Důvěrou vážené rodiny Havlíčkovy, zejmena ctihodné matky jeho, dcery i obou bratří svěřeny mně jsou tyto drahocenné pozůstatky, jichžto jsem užil co nejbedlivěji k vylíčení života muže opravdu neobyčejného, rozumem i srdcem velikého. Úryvky tuto podané nechať jsou ctěným čtenářům zároveň ukázkou ze spisu, jenž se právě přibližuje k ukončení.

Spisovatel.

V tomto tichém, tehdy ode všeho světa odloučeném městečku — nebyloť té doby silnice na žádnou stranu — zakoupil si dne 23. prosince r. 1817 Matěj Havlíček, rodem z Velké Losenice*) kus pozemku, na němž r. 1818 vystavěl si dům pod č. 163. a zřídil si živnost kupeckou, první v Borové.

Téhož roku pojal za manželku Josefu Dvořákovu, dceru sládkovu, narozenou v Horní Cerekvi. Dne 31. října r. 1821 narodil se jim druhý syn *Karel* Boromejský Oldřich, jenž téhož dne od faráře P. Jana Brůžka jest pokřtěn.**)

O letech svých dětských napsal Karel Havlíček sám tyto stručné *„Nejdávnější vzpomínky z života mého v Borové.* ***) Narodil jsem se v Borové v č. 163. (který dům pak shořel a zcela jinak od nynějšího majitele postrojen jest) dne 31. října 1821 co druhý syn rodičů svých. První, Filip, brzy umřel. Přišel jsem na svět mrtev a jenom násilú mne přivedli k sobě. Musel sem být pořádný klacek, neboť jsem dlúho, až do syntaxi, měl na sobě jakúsi čtverhrannost a neohrabanost. As v 3. neb 4. roce jsem si na pavlači zlámal nohu pravú, nastúpiv na vařený brambor, které otec můj, tenkráte veliký milovník holubů, jim k žrádlu házel. Odvezli mne do Přibyslavi, kde jsem as čtvrt léta pod dohlídkou doktora ležel a stará bába mi nohu v deskách převazovala. Pamatuju se posud na ni, jak chodila v červené čepičce a jak já věda že mne, když spím, nebude budit k převazování nohy (co bylo bolestné) naschvál vždy dělal, jako bych spal. Později jsem

---

*) Dle křestní knihy velkolosenické narodil se Matěj Havlíček dne 8. února 1792. Rodiče jeho byli Martin Havlíček, sedlák ve Velké Losenici čís. 24. a Terezie Havlíčková, rodem Zachova.

**) Za kmotry byli mu Václav Kerouš, sládek borovský a jeho manželka Markéta. — Ostatní děti Matěje a Josefy Havlíčkových byli Filip, nar. 21. dubna r. 1819, zemř. dva dni po narození; *František*, nar. 5. října 1823; Petr Jan, nar. 20. října 1826, zemř. 20. října 1828; Marie, nar. 13. července 1828, zemř. 4. ledna 1829; *Josef*, nar. 12. března 1830; *Johana* Nep., nar. 7. května 1832. (Z matriky křestní borovské.) — Zemřelým třem dětem na památku vsazena jest na hřbitově borovském do zdi kostelní vedle vchodu do sakristie deska kovová.

***) Zmínili jsme se o tom svrchu, že z hojné pozůstalosti literární K. Havlíčka mnohé drahocenné rukopisy zmizely; mezi nimi také ten, z něhož váženy jsou tyto „vzpomínky", které jsme za tou příčinou musili vážiti z „Rodinné Kroniky" r. 1864 č. 2. a 3. Že jsou authentické, ukazuje vnitřní jejich povaha zcela zřejmě; zdá se nám však, že otisk není všudy správný, tak na př. udává číslo domu otcovského v Borové 19, ježto v skutku jest 163. „Vzpomínky" tyto psány jsou asi mezi r. 1842 a 1845; nebo dle poznámky redakce „Rod. Kroniky" napsány jsou v knížce s nápisem: „Tuto knihu jsem zřídil dne 12. listopadu 1842 ve Lvově. Karel Havlíček." A u prostřed knihy druhý nápis: „Vzpomínky z předešlého života, bez pořádku napsané, jak mi kdy napadly." *Jazyk* pak vydává svědectví, že byly psány buď v Rusích, neb brzo po návratu; nebo se v nich potkáváme *s rusismem* „dům byl *postrojen*" místo vystavěn, a za druhé nalézáme *ú* na místě *ou*, čehož Havlíček, jak z jeho rukopisů viděti, jenom mezi r. 1842 a 1845 užíval. — Nadějeme se ostatně, že všeliké rukopisy Havlíčkovy, ať se nalézají kdekoli, chovati se budou s onou pietou, jížto národ český zavázán jest jednomu z nejšlechetnějších synů svých, a že z *rukopisu* samého bude možné vynesti v příčině této úsudek docela určitý.

byl ještě jednú nebezpečně nemocen; ležel jsem tenkráte na faře, *protože jenom pan vikář tolik moci a důvěry u mne měl*, že jsem na jeho slova léky bral. Tenkráte tetinka*) schovala moje boty, kdy bych umřel, na památku."

Obrázek tento jejž Havlíček o dětství svém na rychlo vykreslil, srovnává se zúplna se zprávami zevrubnějšími, jichž dostalo se nám z jiných stran hodnověrných. Co do tělesné povahy praví posud žijící ctihodný učitel jeho v Borové, p. Antonín Línek, že „byl zavalitý a neobratný; po nešťastném upadnutí že několik let napadal na nohu, z čeho však později že vyrostl."

Rovněž tak shodují se všickni svědkové v tom, že co dítě býval vzezření nevlídného a zasmušilého, a při tom tak svéhlavý a neústupný, že bylo velmi nesnadno říditi ho. Vychování jeho i ostatních dětí doléhalo ovšem na starostlivou matku ještě větší měrou než stává se vůbec; neboť otec po celý den jsa zaměstnán živností, ježto vymáhala neustálé jeho přičinění osobní, nemohl přihlížeti k rodině. Matka byla i Karlovi dobrým duchem — k ní lnul až do smrti vroucí láskou synovskou.

Ještě důležitější místo než vlastní rodiče ujal v jeho vychování muž, o němž Havlíček sám v obrázku výše položeném praví, že měl u něho „nejvíce moci a důvěry", jejž i v dospělém věku mužském nazývá „vychovatelem" svým**), jemuž dopřál i místa v nejtklivější básni své — „Starý vikář".

Jan Brůžek,***) rodem Pražan, od r. 1819 farář v Borové, byl muž velmi bystrého ducha, nevšedního vzdělání a řídké svědomitosti v konání povinností svých, neméně přísný k sobě než k jiným, ve všem jednání bez úhony. Při tom byl horlivým přívržencem autority u věcech duchovních i světských požívaje sám v klidné osadě své i v okolí takové vážnosti, že této chvíle v celém království českém nebude asi muže sebe vznešenějšího, k němuž by lid s takovou úctou pohlížel, jako k P. Brůžkovi jeho farníci. Když pak se stal 1829 biskupským vikářem, zjednal si nevšední úctu v šírém okolí. Maje vysoké mínění o povolání kněžském nešetřil nikterak duchovenstva sobě podřízeného, ano byl pravým kladivem na ty, kdo buď zanedbávali povinnosti aneb pohoršení činili nezřízeným životem. Rovněž tak choval se i k učitelstvu; poněvadž mu na zdárném rozvoji škol opravdu záleželo, byl

*) Tato tetinka (vlastně teta matky Havlíčkovy) byla hospodyní u faráře Brůžka.

**) V listě panu Františkovi Palackému, daném v Brixenu dne 16. března 1853: „Zbývá nám vždy ona veliká a pyšná útěcha, kterou jsem si ještě od svého *vychovatele*, starého kněze pamatoval: „Res victrix Diis placuit, sed victa Catoni." (Paměť zde Havlíčka poněkud klamala, začátek verše tohoto zní: Victrix causa Diis etc.)

***) Ochotou pana P. Drozda nalezlo se místo, kde narozen. Dle matriky křestní při kostele farním u sv. Františka v Praze pokřtěn jest tam dne 22. června 1786 Jan Martin *Brůžek*, syn Josefa B., punčocháře, bytem v č. 664—I. Jan Brůžek byl 24. srpna 1811 na kněžství posvěcen, byl tři čtvrti roku kaplanem v Sázavě, potom v Budyni až do r. 1819, kdež povýšen jest za faráře v Borové, na patronátě knížete Dietrichsteina.

dozorcem velmi přísným, ano dle slov žijícího posud učitele byl na nedbalce *jako kat.*

Může se právem pokládati za štěstí, že Havlíček v útlém mládí dostal se do rukou muži tomuto opravdu výtečnému; ano Havlíček sám tak věc uvažoval v době, kde učení „starého vikáře“ dávno již přestalo mu býti vodítkem, přičítaje mu výslovně zásluhu, že napravil mnohou chybu, jížto se na něm dopouštěli v domě otcovském.

„Když jsme byli malí,“ píše bratrovi Františkovi z Brixenu dne 6. prosince 1854 o vychování dětí, „dával otec a taky ostatní v domě tobě ve všem přednost, proto žes byl čipernější a pohyblivější; škoda pro tebe z toho byla ta, žes byl pak rozpustilý a uličník a pro mne by byla z toho povstala zase ta škoda, že bych byl zcela ochabnul a taky k ničemu nebyl, *kdy bych náhodou zas nebyl měl na faře svůj vlastní domov, kde se mi taky proto víc líbilo než doma.* Pak když se objevily následky jejich vlastní chyby: pak zas já jen byl pořád chválen a ty pořád haněn: z toho by zas pro mne bylo nevyhnutelně následovalo to zlé, že by ze mne byl býval brzy nadutý hlupák, *kdy bych byl právě zas na faře skrze nebožtíka vikáře nenašel přísného a rozumného posuzovatele.*“ *)

Bylo jakési zvláštní kouzlo, ježto poutalo k opravdovému, ano přísnému vikáři malého svéhlavce. Jiné děti utíkaly úzkostlivě, když shlédly na ulici vážnou tvář vikářovu; nebylo při něm naprosto té lahodné pružnosti mysli, která se umí vpraviti v těkavé myšlenky dětské a s nimi se baviti. Bylať patrně toliko neoblomná klidnost a pevnost povahy vikářovy, která opanovala mysl Karlovu tak, že jak sám praví, ho byl i tam poslušen, když s ním nikdo, ani rodiče nemohli pořiditi ničeho.

Vikář pak obliboval si společnost vzdorovitého dítěte za tou příčinou, že při něm znamenal neobyčejné schopnosti, jichžto rozvíjení se s radostí i s bystrostí znaleckou pozoroval. Dle všech zpráv byl P. Brůžek první, jenž při neobratném a zasmušilém chlapci znamenal nevšední dary ducha **); ano předpovídal „že z tohoto dítěte bude něco neobyčejného“.

I stal se Karel takořka nerozlučným průvodcem Brůžkovým; ráno do kostela chodil mu ministrovat, odpoledne za času pohodlného chodíval s ním do zahrady neb i na vrch k kostelu, kdežto starý vikář rád sedával kochaje se v utěšené výhlídce, která na severozápad sahá až k starému hradu lipnickému, na jihozápad ukazuje výstavnou Jihlavu. Odtud rozhlížeje se po šírém kraji českém kladl asi Brůžek

*) Povšimnutí zasluhuje též místo v listu Vil. Gablera Havlíčkovi, daném 8. listopadu 1844: „Während du frühzeitig durch die Leitung des Vicärs vom alltäglichen Leben etwas abgewendet wurdest, wuchs ich auf, ohne daß eine höhere Idee in meinem Kopfe erzeugt worden wäre“ atd. Viděti z toho, že Havlíček i přátelům svým o působení vikářově při vychování svém dopisoval.

**) Slyšeli jsme tak od kanovníka mikulovského a nynějšího faráře přibyslavského, P. Fináčka, jenž oné doby jsa kaplanem v Přibyslavi přicházel na faru borovskou a podobné mínění z úst P. Brůžka slyšel; také p. P. Mišák, farář žďárský na odpočinutí, slyšel již po roce 1830 o tomto úsudku P. Brůžka, z úst P. Serbouska, tehdy lokalisty ječovického, před tím kaplana v Borové.

první símě lásky k vlasti v jímavé srdce chovanci svému; u něho beze vší pochybnosti vídal a čítal Karel první české časopisy. *)

Když pak Havlíček dorůstal, působil Brůžek i jinak, aby nabyl znalosti lidí a okolností, a brával jej s sebou na návštěvy k sousedním farářům i na visitace do škol, k nimžto jsa vikářem a okresním dozorcem škol měl dohlížeti. Projížďky takové nezůstaly bez důležitých následkův co do rozvoje povah Havlíčkových: jsa průvodcem a známým miláčkem vikářovým, býval do jisté míry účasten i uctivého přijetí ze strany duchovenstva a učitelestva, což nemálo přičinilo již v útlém mládí k onomu mužnému citu hrdosti osobní, jejž při něm záhy jest znamenati. Takovými cestami obrátil se záhy jeho zřetel ke školám obecným, jichžto později při činnosti své veřejné vždy velmi bedlivě si všímal povzbuzuje lid k jejich zvelebování. — Rozličných kratochvilných příběhů při těchto návštěvách zpomínal si rád i později a s nevšedním zalíbením je vypravovával. **)

Kromě faráře Brůžka byl i kaplan *P. Serbousek*, muž velmi bodrý a přímý, jenž si s Karlem velmi rád pohrával a jsa velikým přítelem čižby s sebou jej brával do pólí a lesů. Ačkoli pak již r. 1827 z Borové odešel na lokalii ječovickou (v okresu libochovickém), zůstal vždy v přátelském spojení s rodinou Havlíčkovou, a Karel zvláště když v Praze byl na studiích, navštěvoval jej o svátcích, čím svazek přátelský, učiněný mezi pětiletým pacholetem a dospělým vysoce vzdělaným mužem, zachoval se až do smrti v takové síle, že Havlíček P. Serbouska klade mezi tři muže, které na světě nejvíce miloval. ***)

Týž osud příznivý, jenž do Havlíčkovy otčiny uvedl dva duchovní i duchem i povahami mravními nad všednost vynikající a učinil je

---

*) Mezi knihami Brůžkovými viděli jsme Českou Včelu r. 1834 a 35 (vydávanou za redakce Čelakovského). Není to smělé domnění, že třináctiletý Havlíček, čítaje se zalíbením v tomto listě, již tehdy se stal vřelým ctitelem Čelakovského, jímž povždy zůstal, a snad i tehdy vsál v sebe nechuť k těm, proti nimžto Č. Vč. tehdy tak ostře si vedla?

**) Dotkneme jen jediného podobného příběhu, jejž ještě několik neděl před smrtí se vzácným humorem vypravoval. Jsa gymnasistou v Německém Brodě jel s vikářem na školní visitaci do vesnice P. Škola tamější byla z nejhorších v celém vikariátě, učitel neschopný, zkouška bývala velmi chatrná a po ní přicházela vždy přísná důtka vikářova. Ani tehdy nebylo lépe; zkouška šla velmi bídně před se. Tu když bylo po zkoušce, vystoupí žák v kožcnkách a začne činiti „řeč děkovací“. Máchaje rukama vykládá horlivě, že „jak praví moudrý Šalamoun, všecka učenost jest marnost nad marnostmi,“ a že „jenom chudí duchem budou blahoslaveni“. Žertovný ten obrat, jejž věci velmi trapné dal čiperný kaplan složiv tyto veršované „díky“, rozesmál i opravdového a přísného vikáře tou měrou, že učitel tehdy ušel důtky jinak nevyhnutelné.

***) Dostav zprávy, že P. Brůžek nebezpečně se roznemohl, psal Havlíček dne 31. října 1845 matce: „Nevěříš, jak mi je líto, že jsem právě k tomu času (k 24. dni narození svého *Spis.*) tak truchlivé psaní dostal od Tebe o takové nebezpečnosti pana vikáře. Bože kdy by tak umřel, měl bych tak divnou náhodu, že bych s žádným z těch tří, které jsem měl nejradši, tatínka, p. Serbouska a p. vikáře, ani před smrtí rozloučiti se nemohl.“ A když ho došla zpráva, že vikář zemřel, píše dne 3. prosince t. r.: „Ačkoli jsem již na smrt Jemnost Pána připraven byl přece si můžeš pomyslit, že mne to tuze zarmoutilo. Tak všichni tři Tatínek, Jemnost Pán a Pater Serbousek v krátkosti za sebou umřeli.“

vůdci a strážci jeho mládí, dal mu výborného učitele ve škole borovské. Bylať škola borovská od dávna dobře opatřená, od více než sta let má učitele velmi řádné, povolání svému s opravdovou láskou žijící a nejvyšších účelův škol — povznešení a ušlechtění lidu — dobře povědomé, za 104 leta ovšem toliko dva. Od r. 1768 do 1824 spravoval školu borovskou Antonín *Veselý,**) i vychoval trojí pokolení s rovnou pílí a svědomitostí. Když pak zemřel, ohlížel se farář Brůžek po důstojném nástupci a nenalézaje nikoho na blízku schválil učitele již zkušeného a slovutným děkanem kopidlanským Aloisem Vackem, i v literatuře české dobře známým mu poručeného, Antonína *Línka*, učitele v Bučevsi na panství kopidlanském. Dne 3. listopadu r. 1824 přistěhoval se nový učitel do Borové, a učil až do konce školního roku 1871, kdežto dán jest na odpočinutí.

Antonín Línek jest vzácným příkladem muže skromného a svědomitého, konajícího povinnosti s horlivostí časem nikterak neochabující, jemuž jedinou téměř radostí po celý život bylo vědomí, že koná vyměřený sobě úkol upřímně a poctivě. Jsa tak střídmý, že po celý život neužíval jiných nápojů než čerstvé vody a tak pravidelný v celém uspořádání života, že nebýval nikdy vidín mimo dům v hodinách večerních, uměl zachovati při dosti slabém ústrojí tělesném plnou sílu ducha do 80. roku, ano s neobyčejnou čilostí stopuje posud veliký pokrok na poli pedagogickém a raduje se s jarostí opravdu mladickou všemu, co slibuje prospěch nějaký těžkému dílu vychovatelskému.

Roku 1826 v měsíci říjnu přiveden jest mu do školy pětiletý Karel Havlíček. Ctihodný učitel, jenž se tímto žákem spravedlivě honosí, líčí jej co do tělesné povahy tak, jak jsme svrchu vypsali, praví o něm, že „pohled jeho byl více škaredivý než příjemný" a že „nikdy neviděl Karla se smáti, což mu podivné bývalo, poněvadž dítky školní všelijaké nepatrnosti se zasmějí."

Co do schopností znamenal při něm učitel, že „z počátku se těžce vyvinují" a že potřebí dopřáti mu času. K otázce dané „neodpovídal hned, nýbrž až si vše na mysli sosnoval a spořádal, dal určitou a váznou odpověď": Všem předmětům učil se s nevšední chutí, toliko k hudbě, jížto p. Línek též s velikým prospěchem učil, nejevil nižádné ani chuti ani schopnosti. Tím horlivěji oblíbil si počty, příběhy biblické, jakož i dějepis a zeměpis Čech, z nichž nejzajímavější dětem stránky učitel s zalíbením vykládal.

---

*) Dekret, jímž Ant. Veselý jmenován byl učitelem v Borové, dán jest ve Vídni dne 17. března 1768 a podepsán vlastní rukou knížete Karla Dietrichsteina, i jest věrným obrázkem celé doby, pročež jej tuto klademe: „Zum Bescheide, dem Supplicanten wurde die Borauer Schullmeistersstelle in ansehung seiner von dem dasigen Herrn Pfarrer angerühmten Fähigkeit in Gnaden zwar hiemit verliehen, weilen wir jedoch auf unserer Herrschaft Pollnau auch die Teutsche Sprache eingeführet, folgsam aus der Jugend utraquisten haben wollen, so wird sich derselbe in besagter Sprach vollkommener zu machen, und unsere Gesinnung ins Werck zu setzen bestens angelegen seyn lassen." Netřeba dokládati, že A. Veselý těchto žádoucích *utraquistů* z mládeže borovské nenadělal.

Chodiv po čtyři léta do školy borovské opustil ji již devítiletý; ale zůstala mu i s učitelem na vždy ve vděčné paměti.*)

Na podzim r. 1830 odešel Havlíček z Borové do škol cizích a od té doby přicházel jen na krátko do otčiny své; ale vždy mu zůstávala místem nad jiné milejším. Bylať při něm podivu hodná příchylnost — ano pravá přítulnost k rodišti; tklivá slova v Tyrolských elegiích obrácená k „borovskému kostelíčku" vyslovují celou tu vroucnost citu, s nímžto hleděl Karel Havlíček ještě v dospělém věku mužském k místům, kde trávil šťastný věk útlého mládí. Kdykoli pak přišel do krajiny, spěchal, ač rodiče byli již dávno v Brodě usedlí a v Borové neměl příbuzných, vždy do Borové a sice především na kopec u kostela, s něhož dlouho rozhlížíval se po krajině;**) také bývalého učitele svého neopominul navštíviti nikdy. A kdykoli naskytla se mu příležitost dověděti se něčeho o milé otčině, vyptával se s nemalou dychtivostí po všem, co se tam dělo, i jevil upřímnou radost z každého kroku zdárného, jejž rodiště učinilo.

A můžeme říci směle, že Borová přičinila nemálo k tomu, čím jest Havlíček národu českému. Mohloli se pokládati za okolnost příznivou, kde se kdo narodil opodál větších měst, která jsouce od století vychovávána duchem protinárodním klesla ve smýšlení nesamostatné a ochablé: bylo to pravým štěstím Havlíčkovi, že vychován jest v místě, kam nejenom nedosahoval vzduch rozličnými parami nezdravými nakažený, ale kde šťastnou náhodou shromáždilo se několik mužů mysli jasné a srdce zdravého, pracujících v klidném zátiší skromně a bez hluku, poctivě a neunaveně o vzdělání a mravní povznešení zuboženého lidu českého. Odcházeje devítiletý z otčiny odnášel si na mysli obraz muže silného, osvíceného, o dobro obecné usilujícího, muže neskláněijícího otrocky před nikým šíje své, muže bez bázně a bez úhony: a obraz ten nesetřel se nikdy s jeho paměti. Vzácnou mravní opravdovost, horlivou snahu o vzdělání sebe, upřímnou lásku k lidu odnášel si co dědictví z otčiny své. —

A ještě jedno! V otčině své slýchal jazyk český nejen z úst lidu sprostého, ale i ta nečetná vyšší společnost, v nížto spatřoval ideál svůj, byla pouze a ryze česká; cizí jazyk nejevil se mu tu jako něco vzácnějšího, ovšem pak pokládal jazyk český za přirozeně panující. Odtud ta mocná, zdravá hrdost národní, jížto se příčilo všeliké nejen podřizování jazyka národního, ale neméně i všeliké ponížené, pokorné domáhání se práva jeho.

Cítě to, čím mu jest rodiště, nazval se již mladík a nazýval se po celý život hrdě Borovským. — —

---

*) Toto smýšlení své osvědčil Havlíček i veřejně, když v polemice vzniklé o školy národní kdosi nejmenovaný mu vytýkal nevděk k učiteli; praví v čís. 30. České Včely r. 1847: „Redaktor těchto listův vzpomíná si posud se vřelou vděčností na svého dokonalého učitele ve farní škole borovské p. Antonína *Linka*, který již po mnoho let tamější školu s neunavenou pilností a s příkladnou pedagogickou schopností spravuje: proto ale není povinen všecky školy snad z vděčnosti chváliti."

**) Poslední takovou návštěvu vykonal tam v létě 1855 po návratu z Brixenu.

Znamenajíce při synu svém schopnosti nevšední určili jej rodiče záhy ke studiím; prvním pak krokem na této dráze bylo tehdy, aby se chlapec naučil německy. Borová leží nedaleko německého ostrova, jenž od Německého Brodu na jih za Jihlavu až k Stonařovu zabíhá; kdo chtěl dítě dáti naučiti němčině pro potřebu všední, posílal je do některého místa v té krajině,*) do Slapánova, do Dlouhé Vsi a j.; kdo však mínil dítě obrátiti k studiím, dával přednost školám jihlavským. Tak se stalo, že Havlíček sotva devítiletý poslán jest na podzim r. 1830 na hlavní školu do tohoto od pradávna jazyku českému nepřejícího města. Jak se tam vedlo nováčkovi českému mezi lidem cizím, o tom vypravuje sám ve „vzpomínkách“ výše dotčených takto: „Vzpomínky z Jihlavy 1830—31. — Roku 1830 jak se mi zdá velmi pozdě, dal mne otec do Jihlavy na normální druhý klas, abych se naučil po německu. Neboť až posud uměl jsem púze česky, a jen několik slov mne pan Línek naučil. Měl jsem učitele pana Losa, suchého, dlúhého, s černými vlasy, říkali jsme mu profesor; pan farář Batelovský**) učil náboženství. Oba byli mužové hodní, jen direktor Oller si ze mne a ze všech Čechů smíchy tropil; mně říkal: „ein bœhmisches Mensch hat ihn herein gebracht mir nichts dir nichts.“ Mezi spolužáky pamatuju se na Frant. Havlíčka, na Šeredu, na Justa Němce, na Senfta (representant aristokracie, u něhož jsem býval v domě). Chodilo mi to dost špatně. Doma mne přiučoval p. Slavík, učitel na hlavní škole, bytem v brněnské ulici, na jehož maličká kamínka se pamatuju a jemuž mnoho co do němčiny děkovati mám. Na housle učil mne jakýsi umělec, jenž při hodině vždy velmi roztrhaný kabát (takřka ze samých francli) na sobě míval. Bydlel jsem u paní Karminky a její dcery Luisy v někdejším knížecím domě s Havlíčkem, Kopečným, Langrovú z Ledče a jakúsi Monikú. Paní stará byla dosti hodna. Na tři psy se posud pamatuju: chrt, starý mops a tlustý malý. Hrávali jsme často na vojáky doma, a ve čtvrtek a v neděli jsem dostával dva groše a kupoval za to ovoce, jež jsem pak zabíjel jako krávy. Byl jsem veliká dětina. — Jednú jda pro pivo s cínovú konví zablúdil jsem a notně jsem promrzl. Náboženství německému učíval jsem se vždy na půdě s velikým pláčem, neboť jsem ničemu nerozuměl.

Bratr můj Frant. navštíviv mne jednú s matkú, když jsem ho dolů vyvedl v poledne na vojáky se dívat, lekl se tambora a splašil se, tak že jsme ho potom nemohli nalezti a již vybubnovati chtěli.

Věru se nepamatuju, čítalli jsem již tenkráte co.

Když jsem se domů navrátil, náš pacholek Vít Němec vzal mne do examenu; však ale když jsem jeho hatmatilce nemohl porozuměti, pochyboval velmi o mé učenosti.“

*) Okolní lid český nazývá německé obyvatelstvo zvláště v krajině u německého Brodce *Frantaláky* po vsi Frantálu či Franenthalu, bývalém sídle ženského kláštera cisterciáckého; staré české jmeno Franenthalu, *Pohled* z úst lidu obecného zúplna vymizelo. — Slovo Frantalák má do sebe cosi posměšného, zvláště hledíc k strakatině jazykové, kterou mluví.

**) Pat. Slavík, jenž později se stal farářem v Batelově, kde Havlíček u něho později i v prázdninách meškával a kde složil i „elegii na Batelovském vrchu.“

Obrázek na rychlo vykreslený a přece jak mocně uchvacující! Jest to věrné vylíčení všelikých útrap, které vítaly při vchodu do velebného chrámu umění každého mladíka českého. Či by si mohla nejplodnější obraznost vymysliti případnější obraz tehdejšího vzdělávání národu Českého než útlé pachole prahnoucí po vzdělání ducha, ježto se s velikým pláčem učí německému náboženství a z něhož si sám zprávce školy smíchy tropí!

Nelze diviti se, že trpké zpomínky na tuto první dobu mimo dům trávenou v jeho mysli vždy zůstaly živé a že vysvětlují velmi důležitou stránku jeho charakteru.

Hořká zkouška v Jihlavě trvala toliko jeden rok školní; v říjnu r. 1831 poslali rodiče Karla do třetí t. j. nejvyšší třídy na hlavní školu německobrodskou. Od té chvíle zůstal pak na školách brodských až do konce roku školního 1838, kdež ukončil studie gymnasijní. Německý Brod stal se mu i druhou otčinou, nebo již r. 1833 přestěhovali se tam rodiče prodavše živnost svou v Borové a koupivše si v Brodě na náměstí dům, v němžto živnost kupeckou dále provozovali.

O prvních dvou letech na školách v Brodě Německém, kdežto rodiče ještě v Borové přebývali, vypravuje Havlíček ve „vzpomínkách“: „V Německém Brodě v rocích 1831, 32, 33 III. klass a parva. V domácím životě těchto dvú let nelze dobře rozdíl činiti, protože jsem byl v jednom domě u panen Berlišových na stravě v brodském domě Dlabačově. V třetím klasse bydlel jsem s Rychterem a Leopoldem i Ferdinandem Matějkú dole v pokoji na rynk, v parvě pak na hoře v zadním velkém pokoji druhého poschodí s Černým syntaxistou a Rychterem rhetorem. Dole byl Maršal a hrabě Pötting.

Tomuto domu mám velmi mnoho co děkovat, avšak i co naříkati. Dostal jsem tam v tom čase svůj směr ke čtení a vzdělání sebe, tam se rozvinuly mé schopnosti, všichni se mé hlavě divili. To a tušení jakési síly v sobě udělalo ze mne nevázance, měl jsem to za čest vyváděti divné kúsky a neustúpiti nikomu.

Rychter sám bez vzdělání měl dobrého profesora nebožtíka Václava Divoka, podle jehož návodu někdy v prvním enthusiasmu doma se choval. V takových chvílích měl veliků chuť čítati nám všem; ačkoliv on sám ale brzy ochábl, ve mně jednú rozžatá svíce více neuhasla. Tak na mne dobročinný duch P. Divoka prostředkem tím účinkoval. Ve škole na normálce panoval tenkrát Dúbrava v celé majestátnosti svého katanského umění, jest to velmi horlivý sekáč (mrskáč) pædagog. Já mimo to prostředkem p. Dostalovým (katechetek s rozloženýma nožičkama) chodil jsem k panu Kareši, učiteli 1. klasy, a on mne připravoval do parvy.

Na počátku roku tohoto byl jsem ještě bázliv jako v Jihlavě, zbytek to byl po přísném návodu v Borové na faře, kde jsem se jako dorostlý chovati musil. Brzy však jsem v uličnictví a jiných u našich studentů zvyklých kúscích veliký pokrok učinil a drže se vždy jakési slušné meze (doma jsem totiž pořád tak usedlého dělal před rodiči) byl jsem ve všech věcech jak školních tak uličnictví jeden z nejprvnějších. Pračky, kúpání atd. zůstalo mi všech sedm let v Brodě, až

v Praze v logice opět nastala jiná perioda. Prvním všech takových svobodných umění býti nedovolilo mi, protože jsem chtěl všem pánům najednú slúžiti, býti i ve škole vždy mezi prvějšími; přec jsem však dle možnosti o primát se ucházel."

Když Havlíček přišel na školy brodské, mělo toto někdejší město mocných Lichtenburkův a Trčkův ráz docela zvláštní. Vnitřního života nebylo tu hrubě, nebylo průmyslu ani obchodu, a přece byl Brod městem dosti hlučným: leže na hlavní silnici z Prahy do Vídně viděl a slyšel Brod od rána do večera jezditi nesčíslné vozy nákladní ulicemi svými, četné hospody bývaly přeplněny hostmi z blízka i z daleka, řemeslníci měli dosti výdělku, velmi četní přípřežníci živili se tím, že pomáhali vyvážeti těžký náklad na sever i na jih. Této živnosti přálo nad míru položení města v údolí sázavském, nebo ať si jel kdo k Vídni neb ku Praze, musil do kopce a potřeboval tedy jejich pomoci. Krom toho bylo hospodářství polní vedlejším zaměstknáním téměř všeho obyvatelstva, zámožní měšťané aspoň byli téměř naskrze též rolníky.

Také „školy latinské" byly některé, zvláště chudší části měšťanstva vedlejším pramenem výživy. Gymnasium brodské nemívalo sice nikdy přílišného počtu žákův, ač nebylo na straně české po Litomyšl a Hradec Jindřichův, na severozápad až po Prahu nižádných škol latinských; však nedaleká Jihlava vábila i českou mládež k sobě a gymnasistův brodských nebývalo tehdy nikdy mnoho přes sto ve všech šesti třídách. Ti pak nalézali u zdejších měšťanů skromné, ovšem i velmi laciné příbytky i se stravou.

Mluviti o tehdejším životě *duševním* v Brodě jest dosti nesnadno; byl to život tak klidný, že ho nebylo téměř ani znamenati. Veřejných věcí ani obecních ani zemských jako by ani nebylo bývalo, tak málo si jich všímali; jenom o „vojnách" mluvívalo obyvatelstvo ovšem toliko z doslechu. Zvláště povstání polské r. 1831 pohnulo poněkud tichými myslemi, když prchající účastníci jeho městem projížděli. Novin tehdy kromě úředních nebylo; literatury české pak si obyvatelstvo všímalo jenom potud, pokud nepřesahovala „písniček a kalendářů". Ani gymnasium nemohlo zkypřiti půdy již dvě století úhorem ležící; byloť — kromě všech jiných příčin — cizí rostlinou, nebo poskytujíc mládeži všeho jazykem cizím nemohlo jeviti onoho postředního působení v obecenstvo, které jinak při školách bývá znamenati.

V tomto městě trávil Havlíček na učení sedm plných let přecházeje z věku pacholetského v jinošský. V době této v rozvoji charakteru nad míru důležité jeví se Havlíček namnoze jinak než před tím a po tom. Neměl tu nad sebou oné pevné vyšší vůle, která ho vedla v Borové a nutila ho chovati se jako dospělý člověk; neměl také onoho jasného vědomí vznešeného úkolu, ježto ho později v studiích filosofických unášelo k neunavené práci. Jsa nyní sám sobě pánem pustil uzdu chlapecké bujnosti a doháněl horlivě, co zmeškal v Borové pro přísnou kázeň vikářovu. V učení samém prospíval při tom sice tak, že býval vždy mezi předními žáky, avšak prospěch nebyl nikterak takový, aby se byl rovnal výtečným jeho schopnostem.

První rok v Brodě chodil Havlíček do třetí třídy na hlavní školu. Byla to obyčejná škola německá s žáky úplně českými, mezi nimiž

Havlíček naučiv se za rok v Jihlavě poněkud němčině snadno vynikal. Vysvědčení klade ho mezi žáky, kteří dostali první třídy s vyznamenáním. Jinak nezůstavil rok ten hlubokých stop v paměti Havlíčkově kromě osoby učitele Doubravy, jejž ve „zpomínkách“ nazývá horlivým sekáčem (mrskáčem) a jemuž postavil nehynoucí pomník známým epigramem:

Výklady kantora Doubravy
snadno chápe hned
každý žák, i třeba bez hlavy,
jenom když má hřbet. —

Ozbrojiv se potřebnou zásobou jazyka německého vstoupil Havlíček v říjnu r. 1832 bez mála jedenáctiletý do první třídy na gymnasium německobrodské.

Učiliště toto má v dějinách náuky a literatury české vzácnou slávu, že největšího badatele jazykův slovanských, Josefa Dobrovského, počítá mezi žáky své; také v dobách méně vzdálených vyšli z něho někteří spisovatelé nevšedních zásluh: právě té doby, když Havlíček začínal, končil tam studie prostomilý skladatel deklamovanek, František Jaromír *Rubeš*.

Učitelstvo, řehole premonstrátské z nedalekého kláštera želivského, rodem naskrze české, nebylo sice smýšlení národního, ovšem ani protinárodního, mívalo však vždy ve svém středu jednotlivce, kteří lnuli upřímnou láskou k národu i jazyku svému a vzbuzovali i mládež sobě svěřenou. Té doby, když Havlíček vstoupil do školy, učil tam v třídách humanitních P. Václav Divok, rodem z Českého Dubu, muž učený a vkusu vytřelého, důkladný znalec českého jazyka, jenž žáky své v skládání českém veršem i prosou horlivě cvičíval a vůbec k vyššímu životu vzbuzoval.*) Ale jeho snažení a působení nemohlo sahati za meze jeho třídy, ač jeho jmeno bylo chováno v úctě na celém učilišti; o úctě té vydává výmluvné svědectví i Havlíček přičítaje mu ve „zpomínkách“ výše položených aspoň postřední zásluhu o vzdělání své.

I té chvály hodno jest tehdejší gymnasium Brodské, že nikterak nepřekáželo přirozenému rozvoji povah přímých vystříhajíc se všeliké licoměrnosti náboženské i politické. Dle starého obyčeje chodívala mládež každý den před vyučováním do kostela, v zimě v létě; při tom však nebylo ani stopy lichého pobožnůstkářství. O věcech veřejných nebývalo arci často řeči, ale kdykoli se stala zmínka, byla přímá a bez obalu. I tak může se právem říci o učitelstvu tehdejším, že u vychování mládeže ničeho nepokazilo — chvála zajisté bohužel dosti řídká.

Zřízení vnitřní gymnasií našich bylo tehdy ovšem takové, jakéhož nadíti se bylo při známé zásadě, že mají vychovávati dobré poddané, nikoli učence. Proměna ve zřízení jejich r. 1819 provedená v době, kde mládež studující byla strašidlem revolučním konservativní Evropě a to nikde hroznějším než v Rakousku, směřovala patrně k tomu, aby míra učení gymnasijního se snížila. Tím, že učitelé gymnasijní, před tím dle předmětů rozdělení stali se učiteli třídními, zjednala se sice pevná kázeň — což ovšem bylo hlavním účelem celé proměny — ale

*) Velmi vřelé slovo promluvil o něm po jeho smrti rodák německobrodský p. Jan Hulakovský ve Květech r. 1841 č. 34.

učiněno zhola nemožnou věcí, aby se všem předmětům vyučovalo důkladně; úplné pak vyloučení náuk přírodních ze škol gymnasijních odvrátilo školy docela od života skutečného. Aniž se toto vypuzení náuk přírodních nestalo ve prospěch klasickým jazykům; v době, kde v sousedních krajinách německých náuky jazykové dosáhly výše netušené, kde i u nás Dobrovský tajemné skrýše jazyka bystrým okem prozkoumal a vysvětlil, učilo se klasickým jazykům na gymnasiích našich starou cestou mechanickou, z klasikův latinských četly se nelepé úlomky, a ku porozumění řeckým nebylo času.

Dějepisu učilo se jen zlomkovitě — a co z mathematiky na šest let bylo předepsáno, na to by při rozumném výkladu byla dvě léta postačila zúplna. Uvážímeli, že všecka tato „učenost" podávala se mládeži české jazykem cizím, nebude třeba šíře vykládati, že tehdejší gymnasia mařila díly naší mládeže.

Ústrojí toto přijalo jedenáctiletého Karla, aby jej vedlo „k vyššímu vzdělání". Osud přál mu i v této příčině, dostalť se mu učitele velmi pilného, P. Karla Šindeláře.*) Svědomitost jeho byla tak veliká, že žáky zvláště v prvních třídách hodinu i více každého dne vyučoval nad čas k tomu vyměřený.

Tak horlivému učiteli dostal se Karel na čtyři léta k vedení; neprospíval však při tom tou měrou, jak by se toho bylo bývalo naditi. Prospěch jeho byl sice po všecka léta dobrý — ale nikterak výtečný.**) Viděti jest, že se mu nedostávalo té mocné pružiny, která

*) P. Karel Šindelář, nar. 1800 v Něm. Brodě, odešel právě r. 1871 z gymnasium brodského, na němž přes čtyřicet let, v poslední době co ředitel svědomitě pracoval, na odpočinutí do kláštera želivského. Nikdy nepoznali jsme muže skromnějšího a svědomitějšího.

*) Doufáme, že nebude čtenářům nevděk, když zde otiskneme tabulku, rukou Havlíčkovou asi r. 1839 neb 1840, když byl v Praze ve filosofických studiích, sestavenou, ježto dává přehled o jeho prospěchu ve všech třídách gymnasijních:

	Sem.	Mores	Diligen.	Relig.	ling. lat. Stylus	Math.	Geog.	Graec.
I. Gr. classis	1.	adem	1	1	adem	1	adem	—
	2.	adem	adem	adem	em	adem	em	—
II. Gr. cl.	1.	adem	1	adem	em	adem	em	—
	2.	1	1	adem	adem	adem	adem	—
III. Gr. cl.	1.	1	1	1	adem	1	adem	adem
	2.	1	1	adem	adem	1	adem	adem
IV. Gr. cl.	1.	1	1	1	adem	adem	adem	1
	2.	em	em	adem	adem	em	adem	1
I. Hum. cl.	1.	em	em	em	1	em	em	1
	2.	em	em	em	adem	em	em	em
II. Hum.	1.	em	em	em	adem	em	em	em
	2.	em		em	em	em	em	adem

v Borové činívala, že „pilně se učil“; vyučování jazykem cizím nemělo té lahody a jímavosti, jako výklad jazykem mateřským; krom toho — vyslovujeme tu mínění založené na celé jeho povaze — nemělo vyučování formální dosti vnady jeho duchu ve všem k věci samé pronikajícímu. Tak se dá vyložiti, že Karel, jenž na škole borovské nevšední schopnosti na jevo dával, v prvních čtyrech třídách gymnasijních nikterak neosvědčoval zvláštních darů ducha.*) Ano všecko učení, suchopárné a nezáživné nemohlo nikterak poutati jeho ducha a zaměstknávati jeho vzrůstajících sil — a Havlíček pustil uzdu mladistvé skotačivosti a bujnosti.

Mimo obyčejné výjevy nezbednosti mladické mělo tehdy gymnasium brodské něco zvláštního.

Mládež německobrodská bývala tehdy velmi bojovné mysli a poněvadž nebylo nepřítele jiného, na němž by se osvědčila, obracela válečné choutky proti sobě; mládež na gymnasium a mládež na řemeslech postavily se do protivných táborů: studenti (bývali to žáci jen nižších tříd gymnasijních) a učedlníci— tak nazývaly se tábory nepřátelské — sváděli tehdy mnohou krutou bitku. V těchto bojích za nedlouho vynikl Havlíček nade všecky druhy tak, že pokládán za náčelníka, jmeno jeho nabylo jakési pověsti mezi přáteli i nepřáteli, ovšem pak i ve škole, kdežto mezi spolužáky požíval nemalé populárnosti, v učitelstvu však, jemuž v tak malém městě přinášeny jsou zevrubné zprávy o každé půtce a všech účastnících, zvláště pak o vůdcích, zjednalo mu pověst, že v prvních létech nemohl dodělati se výborné známky z mravův.**) Teprvé v druhém půlletí čtvrté třídy stal se s Havlíčkem co do vnějšího chování obrat, a to úplný: vyhlášený athlet přestal býti rušitelem kázně školní, stal se zvedeným mladíkem a byl v chování svém vzorem rozumného žáka, jehož chování po všecken ostatní čas na gymnasium nijak nevykračovalo z mezí slušnosti.***)

---

*) Zasloužilý učitel jeho v třídách grammatikálních řekl spisovateli zcela určitě, že na Havlíčkovi po celý čas, co byl jeho žákem, nebylo znamenati zvláštních schopností.

**) Havlíček zpomíná sám těchto zápasů spůsobem humoristickým v listě psaném ve Lvově dne 12. listopadu 1842 z cesty do Rus příteli Girglovi; praví tam o svém odjezdu z Brodu Německého: „Matka moje plná starostí o mú oteklú tvář hnala mne mnohem dříve na poštu, abych mezi tím, co druzí večeřeli, dobré místo, kde by na mne vítr neval, zasednul. Poslechl jsem. Po večeři však prvší occupans, jsa velice prudké krve mne nechtějícího místo opustit pomocí jiného svého collegy ... z vozu vyhodil, zapínadlo u pláště utrhl a ještě na cestu přes hlavu holí přetáhl. Tenkrát jsem byl v takém humoru, že jsem si toho ani nevšim, a jenom o tomto faktum as hodinu cesty filosofoval. Zcela chladně jsem rozvažoval, jaké škody z této neočekávané události mám. Celú noc na otevřeném místě sedět, propter utržené zapínadlo nezahalen; na cti mi to ale neškodilo; moji spolucestovníci mne neznali, a postilionové brodští dobře vědí ještě z mých athletskogladiatorských časů na gymnasium, že mám dost síly, a že jsem se tedy nechal z dobré vůle vyhodit. Čest mi zůstala tedy a zima mi bylo také“ atd.

***) V této příčině musíme poněkud odpírati Havlíčkovi samému ve „vzpomínkách“: „Pračky, kúpaní atd. zůstalo mi všech sedm let v Brode, až v Praze v logice opět nastala jiná perioda,“ praví bez rozdílu o celé době brodské. Co se týče *praček*, zmýlila ho paměť: *po* čtvrté třídě

V třídě páté — tehdy první humanitní — dostalo se Havlíčkovi nového učitele, P. Quirina Svobody, rodem z Hradce nad Labem. Byl to muž prudkých náruživostí, nespokojený se stavem svým, při tom však dosti schopný, ač velmi nepořádný učitel. Vyučování jeho bývalo jakž takž pravidelné jenom v prvním půlletí páté třídy, než si nové žáky poněkud vycvičil dle chuti své; cvičíval pak je hlavně v mathematice, poněvadž mu záleželo na tom, aby se ctí obstáli ve studiích filosofických, kde v prvním roce mathematika přemnohým bývala kamenem úrazu; ostatních předmětů všímal si jenom mimochodem, nejméně řečtiny, která byla nejslabší jeho stránkou. Jakmile pak minulo šťastně první půlletí páté třídy, tu nastaly jeho žákům šťastné doby — hodiny školní odbývaly se jen ledabylo a v létě se velmi zhusta ani neodbývaly; žáci kromě úkolů latinských a sem tam veršů německých neměli hrubě ničeho na práci — i bavívali se jak mohli, čehož jim professor z toho srdce přál. Vyražení žáků nejvyšších dvou tříd, poetů a rhetorů, — jak tehdejší terminologie tomu chtěla — byla již rozmanitější, měliť tehdy tito „velcí studenti" v Brodě již jakési postavení společenské, i dávali v masopustě bál, na kterýž přicházelo vše, co Brod a okolí měly nejvzácnějšího; když napadlo hodně sněhu, vyjížděli sobě na saních do sousedních vesnic, vycházívali i do nejbližšího okolí, kdežto při pivě hrávali v kuželky; doma pak bývalo hlavním vyražením hraní v karty — a zpěv. Bylať to doba sentimentálního prozpěvování při kytaře — a Havlíček sám, jenž nejevil v letech pacholetských nižádné chuti k hudbě, stal se pilným kytaristou a ohnivým zpěvákem. Byly tehdy mezi mládeží brodskou některé písně zdomácnělé, které takořka každý žák míval ve zvláštní knížce opsané a které se zpívaly při vzájemných návštěvách. Jedna z nejoblíbenějších písní byla německá „Bei Warschau schwuren," *) mimo to Mathissonova „Schweigend in der Abenddäm-

---

aspoň nebyl jich účasten, ano chování jeho bylo v páté a šesté třídě tak správné, že v šesté třídě ustanoven byl za dozorce nad první třídou, kteréžto cti dostávalo se — jakož se samo sebou rozumí — jen žákům velmi pořádným. Spisovatel těchto řádkův byv tehdy sám v první třídě má ještě v živé paměti velmi vážné chování *představeného* svého. — Omyl Havlíčkův zakládá se asi na tom skutku, že v Praze nastal s ním onen *vnitřní* obrat, o němž později.

*) Překlad této písně na jazyk český jest nejstarší český pozůstatek po Havlíčkovi. Překlad napsán jest na čtvrtce papíru švabachem, k čemuž později (dle písma a pravopisu asi r. 1846 neb 1847) učinil Havlíček toto NB. „V Poesii neb Rethorice (sic) v Něm. Brodě velmi rádi jsme zpívali píseň tuto německou. Přišla mi myšlenka, že by bylo lépe, aby byla po česku a hned ve škole v tom pořádku, jak zde, jsem ji přeložil, a hned jsme ji zpívali." Nebude tuším nezanímavé čtenáři, položímeli zde text i se všemi chybami, aby bylo viděti, jak daleko dospěl té doby v znalosti jazyka českého:

„Hle z Polska táhne deset granatnjku
K hranicjm Pruskym w nepřihodny čas
Truchliwjm krokem (bolestnau) w srdcych litosti diku,
A: kdo to, zwučy hraničnika hlas.
Tu wolat (zdichnaut) slissiš smutnč gednoho,
Poslednjch deset z pluku sstwerteho.

merung Schleier"; z českých písní byly nejoblíbenější „Když měsíček spanile svítil," „Sil jsem proso na souvrati". Havlíček býval účinlivým účastníkem všelikých vyražení a řízným vtipem a rozhodností zjednal si lásku i vážnost spolužákův svých u veliké míře.

Vědomosti šestiletým učením gymnasijním nabyté nemohly přesahovati míry tehdejší: vynikal sice zvláště v mathematice i dějepise mezi spolužáky, ale všeho, co se v těchto předmětech podávalo, bylo tak málo, že nijak nestálo za tak dlouhou práci. V skládání latinském předčil

Když v Pragi gſme krutě zapaſili,
  Zadny z ručnice ſtřelu nepuſtil
Nepřjtele gſme ſſtaſně porazili
Když genom ſtraſſne wocel w prſauch ryl
Znát Praga wernoſt ſrdce Polſkeho
Znat Praga chrabroſt pluku čtwrteho.

O Bratri genž gſme nepřitelſkau zbranj
  Zachwacenych was patřili gſe klaſt
Wſſak nikdy wic ſe nezacelý rany
  Na wěky ſtracena geſt mila wlaſt
O Boze Otče oſudu ctného
  Poſlednjm dopřeg s pluku čtwerteho.

Přiſaha tiſic v Warſchawy kleče
  Ze rany nechce z ručnic wypalit
Že razne w radech w nepřitelich ſeče
  Toliko bodcem woly puſobit
A wſſech z počtu zna wlaſt ſſlechetneho
  Zwe audama ge pluku čtwerteho.

Ats nepřitel nam ſ tiſ .... (smazáno) ſtřeli
  U Oſtrolenky ceſtu zamezil
Přec padili ſme na ſrdce mu wřeli
  Přec bodec cty nan ceſtu prorazil
Znát Oſtrolenka dne krwaweho
Znát zmužiloſti pluku čtwrteho.

Ach! běda! padla giž wlaſti rozmilá!
  O nepteg ſe kdo utlačowal gj
Powſtaute zeme genž Polſka zem zplodila
  A opet nam ranny krwacegi
A kde palený geſt negwečiho
  Strmějgj rany pluku čtwerteho.

Uchladly tiſic ſtatuim rekum ſrdce
  Preds z ručnic ſtrelu gſme nepalili
Ats ulehli gſme krute oſudu ruce
  Preds bodcemi gſme autok činily
Kde praudu geſt Wiſla krwaweho
  Tam ſtaly rady pluku čtwrteho.

Tak psal H. mateřským jazykem, když gymnasijní učení chýlilo se mu ke konci. Viděti, že neučiv se ve škole po šest neb sedm let ničemu českému zapomněl z pravopisu přemnoho, čemu se v Borové naučil; ač *sloh* sám zřejmě ukazuje, že pilně čítal básnické spisy české. Také dosti pružný verš jambický vydává patrně svědectví, že sobě všímal bedlivě českých veršův.

rovněž nad spolužáky: také německé verše spisoval dosti obstojné, za to řečtinu naučil se po příkladu učitele humanitního vážiti velmi lehko, aniž se v ní kdy dostal dále než ku pravidelným tvarům.

Nejblahodárněji působilo při něm za těchto let, že téměř každé svátky a značnou část velkých prázdnin trávíval u starého vikáře. Obcování s ním bylo příčinou, že ukončiv učení gymnasijní měl již tak jasné vědomí úkolu svého životního i cest k němu vedoucích, že nás při mladíku ani ne sedmnáctiletém naplňuje podivením.

O domnělém úpadku filosofie.

Od

dr. **Josefa Durdíka.**

(Pokračování a dokončení.)

O pokuse nového názoru světa, jejž podal *Ed. Hartmann*, jest tím nutněji promluviti, poněvadž v Německu už dlouho kniha nespůsobila takou sensaci, jako *Filosofie besvědomého*. Vyšla poprvé roku 1869 a nyní už třetí vydání se dobírá, což jest u knihy filosofické, původně pro menší obecenstvo určené a poměrně nikoli levné, úkaz dojista znamenitý. Ale nejen v říši německé, i všude jinde, kde německá literatura přístup má, rozšířila se působivost knihy té; v Rakousku má celý roj přívrženců, též v Rusi, v Americe, a činí i na obecenstvo anglicky mluvící taký dojem, že se o žádné německé knize v listech kritických tolik nemluvilo. I jest tedy na čase, abychom si úkazu toho také všimli; pokud mně známo jest, nestala se u nás o něm posud zmínka nikde.

Poněvadž pravý obraz myšlenky tak provedené mohl by se podati jen na základě vědeckého názvosloví, a vůbec čím stručněji se mluví, tím více filosofického vzdělání se předpokládá, obmezím se jako v předešlých případech pouze na populární, co možná srozumitelný obrys.

Veliký filosof *Leibnitz* (1646—1716) uvedl do filosofie jeden zvláštní náhled o duševním životě, který se novou psychologií ano novou vědou víc a víc osvědčuje. Přirozeně lze vyvinouti náhled ten as tak: Jsme si dobře vědomi, že myslíme, ale v jediném okamžiku můžeme v mysli své pojmouti jen několik málo představ, od těch přecházíme k jiným; ale i mezi těmi nejsou všecky stejně jasné, jedna jest nejjasnější, druhá méně jasná atd. I rozeznáme právem rozličné stupně jasnosti představ. A jako ve světě zevnějším říkáme malému stupni světlosti tma, můžeme i zde představy, které nemají dostatečné jasnosti, nazvati představami *temnými*. Leibnitz je zove také představami *malými*. Máme představy a nejsme si jich vědomi, totiž představy *besvědomé*. Jako se můj nynější stav, kdy něco určitého konám a pozornost vůlí svou k jedné řadě představ násilně řídím, liší ...ého stavu, kde myšlenkám dávám volný průchod, tak se dále liší ...ání, mdloby atd. Rozdíl v jasnosti představ vyznačuje

tyto stavy duševní. Někdy máme v mysli, čili u vědomí více představ (jasných), jindy méně. Temné představy jsou však při tom vždy v našem nitru uschovány a mohou po případě opět vyniknouti (paměť, obrazivost atd.). Rozličná výše duševní vlohy se tímto názorem také vysvětluje. Lidé se jen tím ohledem liší. Na temných představách zakládá se jejich letora, i povaha, *zvyk*, vlastnosti jednotlivé; a vůbec vracíme se k úkrytu temných představ vždy, kdykoli něco v životě vniterném vysvětlovati chceme. Nová psychologie povstala principem tímto. Leibnitz jest její pravý zakladatel, Herbart pouze reformátor, upravitel; on ji učinil teprv systematickou vědou. Avšak Leibnitz šel dále; on praví, že i zvíře má v nitru svém představy jasné a představy temné; těchto jest více než u člověka, zvíře stojí níže v posloupnosti všech bytostí. Co o jednom zvířeti platí, o všech musíme zopačiti; jako v nitru člověka představy stále trvají, tak má i každé zvíře, i nejnižší, své nitro, kdež představuje, čili má své vniterné stavy.

Co o jednom organismu řečeno jest, musí se připustit pro všechny, neboť není námitky; bylina jest také organismus, vede celkový život a jest bytost, jejíž nitro nižádnou jasnou představou osvětleno, tedy bezvědomé jest; všecky představy zde trvají v temnu. Ještě níže stojí představy v bytostech oněch, které skládají říši nerostů; ale i u těch mluvíme o stavech vniterných. Byl tudíž tímto směrem veden Leibnitz k dalšímu názoru, že totiž každá bytost bez rozdílu má své nitro — on objevil vniternost všech bytostí. Bytost takovou, samu o sobě, která má stavy vniterné, zove *monadou* (monas). Nejnovější věda chtíc nechtíc blíží se po krocích ku geniálnímu pranázoru Leibnitzovu: *temné představy*, vniternost všech bytostí, *monas*. Drobnohled, organická lučba, rovnomocniny, buňka, i opět výsledky filosofické od té doby učiněné vesměs nám podávají illustraci velkého pomyslu Leibnitzova. Jak uznaní historikové filosofie (znatelé to chladní všech oborů a soudcové přísní) bez obalu svědčí, vězí v Leibnitzově soustavě více, než se vrstevníkům jeho zdálo. Jedno po druhém se z ní vylupuje a vyrůstá v mohutné štěpy.

Jedna taková letorost jest soustava Hartmannova. Kdokoli něco ví o Leibnitzovi, nechť si na to zpomene, to jest nejlepším základem ku čtení knihy o „bezvědomém".

Co totiž Leibnitz odkryl jakožto vlastnost představy, že může býti jasnější neb temnější, to činí Hartmann samostatným principem. Představa neexistuje mimo mne, o sobě, nýbrž jest jen *stav můj* (vlastnost má); větší neb menší jasnost opět neexistuje mimo představu, o sobě, nýbrž toliko co vlastnost na představě samé. Můžeme si však vlastnost od věci vždycky odloučiti a ji o sobě si *mysliti;* v případě tom *odtahujeme* čili jak se latinským slovem říká abstrahujeme. „Žák jest pilný" — vlastnost jeho soudem vyznačenou odmyslíme si a učiníme z ní odtažitou čili abstraktní představu: *pilnost*. Kdy bychom pak dále *pilnost* myslili sobě ještě zvlášť, jako by existovala mimo žáka jakožto věc, pak jsme tuto vlastnost zvěcnili (hypostasovali), totiž skutečnou *věcí* učinili. Poněvadž náuka o temných představách v psychologii a všech s ní sdružených oborech, v otázkách všech života se týkajících, ano i v přírodní vědě vůbec tak úrodnou se býti ukázala,

chopil se Hartmann poznovu těchto bezvědomých představ, odtáhl bezvědomost a zvěcnil ji, učiniv z ní *„bezvědomé“* (das Unbewusste), kteréž jest podstatou světa.

Tím dosáhl jediného základního principu, a celá soustava jeho jest *jednotenství* čili *monismus*. Poněvadž však od Leibnitze až po tuto dobu přírodní vědy a filosofie mnoho odkryly, nemožno jinak, než že výsledkův jich užívaje nové myšlenky přijal do soustavy své. Nejrozšířenější soustava devatenáctého věku byla *Hegelova*; ona podstatou světa činí *ideu* (rozum absolutní). Druhá nyní valně rozšířená soustava jest *Schopenhauerova*, jež opět podstatou světa činí *vůli*. I slučuje Hartmann obě tím způsobem, že ideu a vůli praví býti *přívlastky* (attributy) bezvědomého. Možnost spojení takého zjednána jest hlavně prací *Schellingovou*, jenž stanovil princip totožnosti (býti a mysliti jest jedno), a v posledním útvaru své měnící se soustavy logickou ideu i vůli za úkony téže podstaty prohlašuje. Odtud hraničí Schelling s myšlenkou Spinozovou, a tím přichází na jevo poměr, kterak stýká se Hartmann s touto významnou soustavou novověku. Zbývá nám ještě jedno veleznámé jmeno k úplnému vymezení místa, kde stojí Hartmann, totiž *Herbart*. Soustava Herbartova však jest také monadismem, totiž pozměněná náuka Leibnitzova. Máme-li nyní zřetel k tomu, že přírodní vědy a veškeré výsledky stanoviska empirického, čili zkušenost vůbec (zahrnujíc i historii) jsou též podkladem stavby Hartmannovy, můžeme se nyní úplně orientovati, jak on se má ke všem hlavním myšlenkám až do našeho dne povstavším. Stručným tímto obrysem ovšem není věc vyčerpána, jen nejhlavnější body rozmanitého stýkání vyznačeny jsou.

Celou knihu svou Hartmann po „Všeobecných úvodních poznámkách“ rozvrhuje ve tři hlavní oddíly: *A) Projevování bezvědomého v tělesnosti. B) Bezvědomé v duchu lidském. C) Metafysika bezvědomého.*

V oddíle *A)* dovozuje bezvědomé, pokud se jeví v organické přírodě vůbec: tedy 1. jakožto bezvědomá vůle v samostatných výkonech míchy a nervů gangliových (v pochodech zažívacích uvnitř těla, tluk srdce, dýchání atd.). 2. Podíl bezvědomého představování při pohybech samoděčných. 3. Bezvědomá představa v instinktu. 4. Spojení vůle a představy. 5. Bezvědomé v pohybech odrazových čili bezděčných. 6. Bezvědomé v léčivé síle přírodní. 7. Nepřímý vliv vědomé činnosti duševní na úkony organické. 8. Bezvědomé v organickém vytvařování.

V oddíle *B)* dovozuje bezvědomé 1. v duchu lidském vůbec, 2. v lásce pohlavní, 3. v citu, 4. v povaze a mravnosti, 5. v soudě esthetickém a umělecké produkci, 6. u vzniku mluvy, 7. v myšlení, 8. u vzniku smyslového vnímání, 9. v mystice, 10. v historii, a 11. považuje bezvědomé i svědomost v jich hodnotě pro lidský život.

V oddíle *C) doceluje* oba předešlé, rozšiřuje i v pochody rostlin, vznikání druhův (Darwin) a dovozuje neomylnost bezvědomého. Tím, že bezvědomé provádí vše neomylně, vše moudře, vzniká ovšem svět co možná nejlepší (optimismus), ale vznik světa vůbec, ať jest jakýkoli, spadá v jiné ocenění. S vědomím spojena jest vždy strasť; z podstaty vůle vyplývá převaha bolesti, a lépe by bylo, kdy by svět ani neexi-

stoval; nechť jest sebe účelnější, nechť i přiměřeného zařízení a krásy, přece jest s ním vždycky sloučena bída a strasť (pessimismus). Že tento svět vůbec povstal, jest neštěstí; to zavinila vůle (alogické v bezvědomém) — ale ze všech, co povstati mohly, jest tento svět ještě nejpřiměřenější, nejsnesitelnější. Jen všelijakými podskoky podváděni máme blaho a štěstí za něco skutečného. Že vůbec něco takého, jako štěstí či blaho, býti může, jest přelud. Bažíme po tom, v čem blaho zakládáme, ale když toho dosáhneme, shledáme, že to byl klam. Bída jest se životem, s vědomím nerozlučně spojena. Vědomí vzniká už utrpením.

Pohlednemeli na osobní úsudky největších duchů všech dob, vyslovují se ti, kteří vůbec příležitosti užili, aby mínění své pronesli, rozhodně ve smyslu pessimistickém. Hartmann počíná motivem z Platonovy *Obrany Sokráta*. „Božský“ Plato, poeta-filosof, klade Sokratovi, muži ze všech smrtelníkův nejmoudřejšímu tato slova do úst: „Jestliže smrt všeho cítění prázdna spíše spánku se rovná, v němž člověk ni·vidění jakéhos nemá, což tu jest ziskem podivuhodným! Jáť zajisté myslím, že, kdy by kdo vybera tu noc, v níž tak spal, že ani vidění neměl, a ostatní jak noci tak dni života svého přirovnávaje k noci té po zralém uvážení říci měl, kolik lépe a příjemněji dní i nocí než tuto noc prožil ve svém živobytí: že by ten, tuším, — i nedím snad člověka obyčejného, ale byť sám perský velkokrál byl — počet takových nocí skrovninkým býti shledal proti počtu jiných dní a nocí.“ Krásněji a názorněji — praví Hartmann — lze přednost, jež v celku nejsoucnosti proti jsoucnosti přísluší, sotva naznačiti. Citové co citové jsou sice skuteční, ale zakládají se vesměs na přeludech; jakmile se ruší přeludy tyto, vzniká jiný o nich náhled. Slasť i strasť, oboje jest kladné, ale strastí jest více. Lidé hlubšího ducha pravdu tuto vždy cítili, sem a tam i výslovně pověděli; proto bývají geniové málo kdy tak šťastni jako lidé tupějších smyslův, a končí skoro vždycky náladou melancholickou.

Nyní probírá Hartmann, aby to ukázal, jednotlivé stavy a položení člověka. 1. Zdraví, mladost, svobodu, blahobyt jakožto podmínky nullového bodu v cítění. Všecky tyto stavy nepodávají totiž kladné slasti, nýbrž jen když povstávají z protiv svých, tedy v přechodu. 2. Hlad a lásku — chudobu a nedostatek potravy, boj o prostředky hmotného živobytí, a kletbu pojící se k illusorním slastem pohlavního pudu; klam, vystřízlivění a ostatních při tom strastí roj. 3. Soucit, přátelství a štěstí rodinné. 4. Marnivost, čest, ctižádost, slávy- a vládychtivost. 5. Náboženské povznešení. 6. Nemravnost. 7. Požitek vědecký a umělecký. 8. Spánek — bezesný, jakožto poměrně nejšťastnější stav, poněvadž jest jediný bez bolesti; *sen* už přináší lopotu života. 9. Výdělnost a pohodlivost. 10. Závisť, zlost, lítost, zášť atd. 11. Naději. Při všech těchto různých zjevech jest přebytek bolesti větší nad všecku možnou slasť. Kde se ještě blaho takovými prostředky za možné pokládá, tam jest člověk nebo lidstvo na prvním stupni přeludu.

Člověk míní, že blaho skutečně jest, a že ho skutečně dosíci může v tomto vezdejším životě, jen kdy by měl to či ono: ale kdy by to i měl, přec neměl by blaha — v tom záleží právě onen přelud.

Na tomto stupni nalézá se člověk ve svém mládí a nalézalo se lidstvo za starověku — židovsko-řecko-římský svět. Druhý stupeň přeludu, kdež štěstí vznáší se člověku ne více v životě vezdejším, nýbrž jakožto dosažitelné v záhrobí, v jakémsi transscendentním životě. Toť rozdíl mezi křesťanstvím a židovstvím; co v *tomto* se připovídá, na zemi se splniti má. Sliby učení křesťanského čelí vesměs v záhrobí. Hartmann vykládá za podstatu učení toho *přesvědčení o bídě všeho vezdejšího.* Jen víra a naděje v záhrobí umožňují, aby člověk „přemohl svět" čili aby „vykoupen" byl, totiž „zbaven hříchu a strasti". Vykoupení světa skrze Krista stává se tedy tím, aby všichni lidé následovali ho v pohrdání tímto vezdejším světem a v lásce, v naději a víře v život budoucí. Ctnost křesťanská co do záporné části své vyplývá z „pohrdání tělem", z něhož všecken hřích pochodí; co do kladné části své však z nejvyššího příkazu lásky. K tomu se ještě pojí zavržení všeho zevnějšího obřadu a všeho kněžského zprostředkování bohoslužby. Toť jest prý historický a jedině významný obsah náuky, Ježíšem vykládané. V tomto druhém stadiu bylo lidstvo ve středověku — náboženské zanícení. Ale celá ta naděje ukazuje se býti přeludem, a tím jest životná žíla názoru křesťanského podťata.

Třetí stupeň přeludu jest ten, kdež lidstvo promítá dosažení blaha v *budoucnost* pochodu světového ale vezdejšího. Hlavní náuka tohoto stupně jest: *vývoj*, a Leibnitz, jenž pomysl tento odkryl a v plném významu a v nejrozmanitějším užití upotřebil, může v tomto smyslu za positivního apoštola moderního světa považován býti. Naděje v budoucí kladné štěstí lidské jest však též přeludem. Čím více vědomí stoupati, čím více osvěty rozšiřovati bude, tím více bude vynikati strasť. Chudoba byla dříve též, a horší, ale nevědělo se o ní — nyní teprv, kdy massy dělnické počínají o své bídě přemýšleti, kdy počínají *věděti*, nastává dělnická otázka, pauperismus atd. Jakkoli a kamkoli lidstvo pokračovati může, největších strastí nezbude, ba ani jich neumenší. Vždycky to bude boj o život v rozměrech větších a větších, z něhož také jen větší svízel vzrůstá. Nejvýš nejmožnější postup světový jest síla pessimistického vědomí lidstva. Ježto lidé pokroku obyčejně jen proto žádají, aby byli šťastnější, a v tomto stavu věci konají, kterých by se jindy neodvážili, jest i tento přelud třetího stupně nutným článkem k jedině rozumovému stupni, totiž k úplnému prohlednutí, k pessimistickému vědomí. Proto jest přelud o pokroku posud *praktickým požadavkem.*

Někdo by soudil snad, že Hartmann proklamuje egoismus; nikoli — on právě největšího hlasatele egoismu, Maxe Stirnera, zevrubně rozkritisoval a ukazuje egoismus býti týmž planým přeludem jako ty, proti nimž Stirner horlí. Námitku, že toto vše vede tedy k sebevraždě, odmítá, že by dosažení blaha takým prostředkem také plynulo z čirého egoismu, který už vyvrácen jest. Jediný rozumný spůsob života vyplývá ten, aby člověk životu se oddal za tím účelem, by se konce dosáhlo, totiž všeobecného rozšíření pessimismu. Jen tento zruší všecko jalové nadsazování sebe sama, zruší marnivost, učiní člověka náchylným k obětem. On zove za tou příčinou soustavu svou *ethickým* pessimismem. Jako člověk, který stárne, poznává čím dál tím více marnost všeho

vezdejšího, tak i lidstvo samo v podobném jest pochodu, poznává totéž, světlo stoupá, pessimismus se rozšiřuje, lidstvo stárne. I lidstvu nadejde doba vysokého stáří, kdež vstoupí v dobu dozralé rozjímavosti, kdež přehlédati bude celou bouřlivou trýzeň minulého života a celou planost, marnost domnělých velkých cílů svých pochopí. Sestárlé, dozralé lidstvo nebude míti dědicův více; v oné vznešené melancholii, kterouž u geniův a znamenitějších starcův vídáme, bude se jako jasná myšlenka vznášeti nad hynoucím tělem svým, a podobno Edipovi na Kolonu v tušeném klidu nejsoucnosti útrapu jsoucnosti cítiti jako cizou, ne více jako vlastní strasť, než ještě jako soustrázeň s samým sebou. Toť jest onen božský jas a mír, jenž vane ethikou Spinozovou. Ale i pak neustane všecka útrapa, neboť lidstvo musí ještě snášeti, lopotiti se, šíti, až zatouží po nicotě, která jediná jest bez bolu.

Toť konec třetího a posledního stadia přeludu. Pochod světový jest ustavičný boj logického s nelogickým; logické vítězí. Výtěžek z prvního stupně přeludu byl zoufání nad vezdejším štěstím; z druhého byl zoufání nad záhrobním, a třetího úplné vzdání se nadějí na jakékoli štěstí. Všecka tato stanoviska jsou rázu záporného, životu však třeba jest stanoviska kladného, určitého, a to jest: úplné přilnutí osobnosti ku pochodu světovému k vůli jeho konečnému cíli, totiž k vůli všeobecnému vykoupení světa (ne více jako v třetím stadiu přeludu k vůli naději na jakés positivní štěstí v budoucím průběhu). Ježto sobectví, *tento prazdroj všeho zla*, theoreticky už vyvráceno jest uznáním monismu, nemůže v ohledu praktickém účinněji zlomeno býti, než poznáním planosti *veškerého* snažení, které ku positivnímu štěstí směřuje: i jest vyžadované přilnutí osobnosti k celku na stanovisku tomto tím snažší, než na každém jiném. Člověk musí poznati, že marně se namáhá, aby sobě kladného blaha opatřil, že toho nedokáže pražádným počínáním, nejméně však tím, které průběh světový zdržuje, totiž egoistickým, a že čím více v egoismus upadá, tím více bolestí jen sám sobě hromadí. Cíl všeho pochodu, jemuž vědomí za prostředek slouží, jest, aby svět vykoupen byl od útrapy jsoucnosti. Rozšiřováním pravého světla se pochod tento zrychluje. Osobní nesmrtelnost čili trvalé, věčné sebevědomí jest pouhý výkvět egoismu; kdo se egoismu zbavil, tomu věčné trvání jest nejen bezcenné, nýbrž hrůzyplnou, nejděsnější představou, pravým peklem.

Filosofie bezvědomého vede ku smíru se životem, neodvádí od boje, ale povzbuzuje — jen tím spůsobem dá se něčeho dosíci pro pochod světový. Na těchto základech buduje Hartmann praktickou filosofii. Obě nálady — pessimismus i optimismus — jsou zde zvláštním spůsobem spřeženy. Každé projevení vůle má za výsledek přebytek strasti. Toho se máme zbaviti. Představa vymaňuje se vědomím, které strasti tyto nejen cítí ale víc a víc ku poznání přichází, že všecko účinné chtění musí vrhnouti v nicotu zpět, kdež pak pochod i svět ustává. Logika v bezvědomém spůsobuje tedy, aby svět stal se co nejlepším, totiž takovým, *jenž dojde vykoupení*, nikoli takovým, jehož *strasť nekončeným trváním se svěčňuje*. Vůle svým chtěním přivádí zlo a idea sebevědomím zbavuje jeho tento svět, přivádějíc opět bezvědomí. Bezvědomí jest jediným záhrobím; řeč nemá jiného slova pro ně,

Co podkladem vší jsoucnosti jest, kladně naznačiti, toho nižádná filosofie nezmůže, zde stojíme před největší, poslední *prasáhadou*, co do povahy její naprosto nerozřešitelnou.

Hartmannova soustava není tedy ani egoismus, ani prostý pessimismus; ani nespadá s náukou Schopenhauerovou (podstata světa jest vůle), jak mnozí za to mají, ale liší se podstatně. Hartmann sám říká jí pessimistický monismus.

Toť jest hrubý jen obrys její. Ne snad jako fotografie velké olejové malby, nýbrž několik skrovných rysův perových k naznačení hlavních bodův — víc to býti nemá. Nemůžeť se ani zdáli několika těmito řádkami vyčerpati kniha držící více než 800 stran. Podle toho nechť každý soudí o dojmů originálu samého. Nechci ani chváliti ani haněti, referuju pouze. Učenosti, hloubky, důmyslu a všestrannosti nikdo upříti nemůže pokusu tomu, provedení jest smělé a velkolepé. Kdo má knihu samu, pochopí její výsledek; zůstaneť vždy vzácným, povzněcujícím čtením, ovšem nikoli pro každého. Však dostalo se jí též mnoho odpůrcův. Nejdříve filosofové sami. Oba hlavní směry filosofování nynějšího Hegelovci i Herbartovci jí odsoudili jednomyslně. Jen přívrženci Schellingovi uvítali ji chválou. Co se týče přírodozpytcův, musí se především vytknouti, že v jejich obor to přímo nenáleží; vyvrácení však náhledův Hartmannových z této strany musilo by se státi většími prostředky a jinými veličinami nežli jest na příklad Stiebeling. svrchu citovaný. On k tomu ke všemu chce arciť pod jednou spůsobou zničiti nejen Hartmanna, nýbrž celou filosofii šmahem, má se však i v porovnání s jediným Hartmannem as jako chlapec, který kritisuje nějaké velebné drama, ale ještě ani psáti neumí. — —

Vedle podobných pokusův nových však žije činnost filosofická jiným spůsobem. Předně nám trvají odkazy starších dob, které se rozšiřují a mimo to k dokončení neb zdokonalení vybízejí. Odkazy ty musí spracovány, s novými výzkumy v souhlas uvedeny býti. Tak abych příklad uvedl: Herbart se svými náhledy byl z počátku dost osamělý, myšlenka jeho vedle zářících soustav idealistických sotva se odvažovala na veřejnost. Nyní Heglovi ubylo, a Herbartovi přibývá přívržencův. Ale nedokonal všeho Herbart; soustava jeho má mezery, kdež on sám výslovně ostavuje úlohu silám pozdějším. Tak se to má zejmena s esthetikou: Herbart položil jen základ, ukázal směr. Zde jest tedy potřeba nepřetržité práce; a právě v tomto oboru stal se značný krok v před prof. Robertem *Zimmermannem*. Na soustavě Hartmannově právě vylíčené vidíme příklad jiný, jak v prohloubání starších myšlenek objevují se nové útvary — soustava tato vyrostla jen z jednoho úryvku myšlenky Leibnitzovy, a jako čtení Leibnitzových fragmentův povznítilo Hartmanna k zbudování celé soustavy, povznítí opět spis Hartmannův mnohé ku poznání Leibnitze. *Leibnitz se dá však ještě jinak vykořistiti*, než jak to Hartmann učinil, zcela jinak, neméně hluboko i velkolepě.

Podobně se to má s jinými obory, pracuje se tam a pokrok jest také viděti. Aby se však každý den stal veliký výzkum, tím se nižádná věda nemůže vykázati; neděje se každým časem veliký podnik epochální. Ale tím se nedá duševní činnost měřiti. Důležitá úloha nastává vždy epigonům velkých mistrův i velkých principií, aby je uváděli v život.

Toto jest také vědecká práce, a nevylučuje produktivnosti, jak by se zdálo. Za druhé nemůže v žádném oboru lidském citovati se podle libosti několik geniů najednou, kteří jsou nyní zaměstnáni. Neboť nikdo o nich neví, aneb aspoň, jsouli, v důležitosti jich zplna nepoznáváme. Ze všech nyní žijících mathematiků není žádný větším než byl Lagrange, ba všickni jsou o mnoho menší, pokud se nyní dá věc přehlednouti. Může to býti činěno dokladem, že mathematika upadá? Zajisté nikoli. Jednoho Jiříka Stephensona bylo dost, aby povstala železná dráha; on sestrojil první parní vůz čili lokomotivu. Může se nyní mluviti o úpadku železných drah, poněvadž žádný Stephenson nežije? Právě nyní se železné dráhy velmi rozšiřují,. lokomotiva se zdokonaluje. Tak tomu všude jest; ve všech oborech to trvá dlouho, než se znamenité výzkumy rozšíří v kruhy valnější; s filosofií není výminky. Všecky pokusy, kterých jsem se dotknul zde a nazval novými, jsou jen z části novými, jsou pokusy přivesti staré věci k dokonalosti. Ano pravím to sám, může někdo všecky tyto pokusy vyhlásiti za nepatrné (ale musil by je ovšem dříve sám důkladně znáti chtěje o nich souditi) — slovem tím by jen kladl jiné pokusy starší za vážnější a znamenitější. A právě v rozšiřování těch jest pro mne větší rukojemství pokroku a proudu světla, než v čemkoli jiném. Tak i filosofické myšlenky se šíří, ano všemi vědami, ani přírodních nevyjímajíc. Nejeden z nejmenších výsledkův jich jest právě rozšiřování světlých myšlenek filosofických. Přírodní věda prospívá lidstvu totiž dvojím směrem, předně že sobě pomocí její zlepšovati můžeme hmotný stav svůj, — zvemež to vlivem praktickým — a za druhé že měníme náhledy své o světě — toť jest právě vliv filosofický. Chtěli by protivníci filosofie tento druhý vliv udusiti? Není určité hranice mezi filosofií a přírodovědou, i metafysika byla vždy v nejužším spojení s vědomostmi o přírodě, jak u Hellénův, tak nyní. O jakémsi podstatném sporu nemůže býti ani řeči, poznání jest jen jedno. Bájená protiva mezi oběma náleží k věcem přemoženým a překonaným. Formule: „Co platí filosoficky, neplatí přírodovědecky, a naopak“ nemá smyslu. Spory a nedostatky v pojmech musí pravý vědecký zpytatel přírody také zříti, kde skutečně se objevují, a jest v tom filosofem, toliko se činnost jeho obmezuje na jeden úzký kruh. Vyrozumívámeli metafysikou více než náhled jediné školy, musí se říci, že byla vždy výkvětem všech vědeckých snah věku, posledním elementem výsledné čáry, jež ukazovala, jak vysoko duševní snažení postoupilo; co jest v obvodu jednotlivé vědy theorie, to jest v obvodu všech věd metafysika.

Vedle přírodních věd konají však touže práci také jiné vědy, historie, mluvozpyt — tak ku příkladu mnohý čerpá svou celou zásobu filosofických výrokův z Bucklovy „historie vzdělanosti v Anglii“, kterážto kniha jest sice velkolepý fragment, všemi přednostmi živé hlavy zplozený, ale i co do zamýšleného objemu i co do myšlenkové tresti jen fragment. Takým způsobem rozšiřují se v obecenstvu evropském filosofické myšlenky: ba nyní víc než kdy jindy. Neboť v čem chceme stopovati vliv dobrých knih? Co zůstane v mysli čtenářův? Tabulky, čísla, výčty, jmena? Z Bucklovy knihy citáty a doklady? Nikoli — nýbrž *idey* — idey to jsou, jež vědy rozšiřují a tím se jeví jich filosofická působivost. Mnohá však, ano všecky skvělé idey byly vysloveny

už dříve od filosofů — nikdo o nich neví — ale belletristou, básníkem, spisovatelem vědeckým teprv se řádně rozhlásí. Chtěli bychom snad, aby se idey nerozšiřovaly? Chceme zapomínati, čemu nás i nejpovrchnější historie učí, že za všech dob osvěta i pokrok dostávaly hesla od filosofických hlav? Klam se ztrácí, staré přesudky, byť jich byly celé soustavy, se boří, což jest jen důkazem *vzniku*, *zdaru*, *nikoli úpadku filosofie*.

V úpadku byla filosofie za jiných dob nežli za našich; kdy a kdekoli však tomu tak bylo, vyráží i vůbec rozdíl ohromnou jasností: porovnejme na příklad Helléuy s jejich původními mysliteli a Španěly za Filipův. Tam filosofie kvetla, zde byla v hrozném úpadku. Proti němu marno uváděti umění, ku př. básnictví neb malířství. Řekové měli vedle filosofie své také umění, ano můžeme říci, tam byly souřaděny spolu. Španělové měli umění, ale ono u nich nedosáhlo nikdy toho stupně, jako umění filosofických Řekův. Neboť básnictví, pravá poesie a věda jsou sice velmi daleko od sebe co do zevnějšího zjevu svého, co do formy a spůsobu sdělování: ale to, co je v nich právě podstatného, totiž *původní myšlenka*, bližšími je sobě býti ukazuje, než by se mnohý, jenž o tom posud nepřemýšlel, domníval. K té původní myšlence náleží v poesii i u vědě bez výminky obrazotvornost; geniální pojetí to musí býti, které utvoří rozhodující soud. Ve všem ostatním jsou věda a poesie v protivě k sobě; v tomto podstatném jsou jedno. Proto také vidíme, že kde cos klasického ukázalo se z jednoho oboru, tam jistě i v druhém hledati sluší mistry. Nejpříhodnější případ jsou vždy Řekové; ti měli velké básníky i zpytatele. Ale abychom neutkvěli zrovna na ideálním tomto národě, přihledněme k menším za naší doby, ku příkladu k Dánům, ti mají své znamenité učence i básníky — neb i k velikým zjevům, ku př. k Angličanům. Kdo může se chlubiti dvojicemi jako Shakspeare a Newton? Za naší doby, kterou tolikeří hlasové jednomyslně velebí za dobu pokroku, osvěty, mluviti o úpadku filosofie, jest podivno: jest nedopatření, jest nevzdělanost jednotlivce. Upadáli filosofie, pak nám za této doby nezbývá než vláda pověry. Ano ať jest to kdokoli — i radikalní materialista — on, jenž filosofii zavrhuje a tupí pověru, jest sám také obětí pověry.

Ale jak se to mohlo státi, že se přece mluví o úpadku filosofie? Ano, aby se klam z kořene vyvrátil, musí se také jeho povstání vysvětliti. Jestiť to s klamy jako se strašidly.

IV.

Jako v každé vědě, tak i ve filosofii jeden náhled ustupuje druhému, jedna soustava překonává druhou. Kolik rozličných náhledů bylo o teple a světle, o spalování, o pohybu a stroji! Přece se opuštění theorie flogistické nepovažuje za úpadek přírodovědy! Jednotlivý člověk přilne k náhledu některému, vžije se všecek do něho, ano stotožní jej s vědou samou, a tak i ve filosofii stotožní jednu soustavu s filosofováním vůbec. Když pak vyniknutím nových pravd soustava tato ukazuje se býti nedostatečnou, pokládá úpadek její za úpadek vědy celé. I s ve-

řejným míněním tak se děje. V Německu za poslední doby spůsobem nikdy nevídaným pronikla filosofie školy Hegelovy, tak že soustava tato za jedinou filosofii přímo se pokládala. Když pak její neshody se počaly více čítí a soustava Hegelova upadala, pokládal se úpadek Hegela za úpadek filosofie vůbec, a u veřejném mínění se to ustálilo. Mínění toto musilo se přirozeně tím více rozšířiti, čím více půdy Hegelova soustava prvé držela.

Takto vzniklo v Německu mínění o úpadku filosofie, a odtamtud dostalo se i k nám. Ano u nás stotožnila se bytost německá s filosofií tak, že němectví a filosofie pokládalo se za jedno. Filosofie považována jest přímo za vynález německý. Zrovna tí, co tupí u nás všecko filosofování, jsou více nadchlí duchem německým, než by jim ve snách připadlo. Neboť jen v Němcích byla taková reakce možna, kde dřív i tolik přehmatů se stalo. Tupení filosofie jest jen přechodný mrak, přeháňka, a v Němcích samých se zas opravuje. Avšak i co jest překonáno, nemá tupiti ten, kdo toho nezná. U nás mnohý slyšel nebo četl o Hegelovi a to mu dostačí, aby si učinil ponětí nejen o Hegelovi nýbrž o filosofii vůbec. Hegelova soustava byla zrovna módou, a každá móda mizí. I o Hegelovi mluvili se od lidí, kteří jeho soustavy neznají, jest to jednoduché tlachání a nemá pražádné váhy. Hegel jest sice překonán, ale tomu překonání se musí rozuměti. Přece má své zásluhy velké o vývoj a postup filosofických myšlenek, o ducha lidského vůbec. Hegel má ku Kantovi podobný poměr, jako Tycho de Brahe ku Koperníkovi; hájíť jakéhos staršího stanoviska, kročil zpět za Kanta, ale ve své práci přece domohl, mnohých výsledkův, které beze zřetele ku všeobecnému náhledu platny zůstanou. Tak jako Tycho, jenž tolik sebral pozorovacího materiálu, že na základě téhož mohl nový Koperničan (Kepler) teprv důkladně opraviti soustavu mistra. Nehledíc ani k důležitosti v historii vědy, ani ku postavení Hegla u prostřed snah v národě německém, má týž o sobě svou důležitost. Jeden omyl, omyl již u lidí osvícených — neboť naši popěrači filosofie k tak učeným výčitkám se ani nepovznesou — stran filosofie jest ten, že prý filosofie chce, smí a může užívati toliko methody deduktivní; indukce z oboru prý jejího úplně vyloučena jest a celý obsah svůj má filosofie vyvinouti z jediného principu, z jediné základní věty atd. Proto také bájí se u těchto, jak pravím už osvícenějších, o jakési „polární protivě mezi přírodovědou a filosofií"; báje tato podporována jest mnohými okolnostmi, kterých všech zde vyčítati místa není, zabíhát to příliš do psychologie i do historie vzdělanosti. K tomu přistupuje druhý *logický* omyl, že ku pravdě vede jen indukce a tak pomocí těchto dvou omylův snadno se dokáže, že filosofie jest jediný velký omyl. Zeptejme se jednou skutečně *vědecky* vzdělaného přírodozpytce, (tedy ne pouhého routiniera), jenž mimo přírodopis zná také mathematiku a mechaniku, zdali může se obejíti přírodní věda bez methody deduktivní. Muži, kterému pohodlí duševní neb vášeň nezkazila ústroj myslící, nepřipadne něco takého ani ve snách; on reklamuje pro vědu přírodní obě methody, poněvadž ví dobře, co vlastně jest ta indukce i dedukce. A tak reklamuje filosofie pro svůj obor též *obě* methody; co se týče methody, mezi oběma obory ani stínu polarity není. Filosofie užívá indukce i dedukce; právě nejčelnější pomysly se-

strojeny jsou na základě zkušenosti, jsou indukovány. Atomy v Řecku, i monady za doby mikroskopu. Proto jest zhola neoprávněn náhled těch, kteří proti filosofii vystupují kladouce jí za úmysl, užívati principův „dedukovaných.“ Není pravda, že filosofie chce vyvinouti celý obsah bytí a vědění z jediného principu. Byla to ovšem odedávna oblíbená myšlenka, ale Kant domnění to zničil. Filosofický duch ve svém pravém zjevení zaplašuje všecken dogmatismus, ničí i svůj vlastní klam, prohledaje půdu, na kterou co zakládá. Tak bez lítosti činil Kant; on zničil jedno hlavní dogma až do jeho doby ve filosofii vládnuvší. Ve Fichteově soustavě však se opět hlásí — toť onen filosofický Tychonismus; Fichte zase stanovil za účel filosofické práce dovoditi všecko z jednoho principu, i naznačil už k tomu konci methodu. Schelling pídě se za provedením záměru toho byl hnán důsledně k vyřknutí hlavní zásady, že bytí a vědění jest totožné (filosofie totožnosti) a Hegel konečně sloučil oba, vzal postulát Fichteho, zdokonalil jeho methodu, a podal ucelenou soustavu totožnosti. Oním nejvyšším principem, z něhož vše dovoditi se mělo, byl mu *rozum* jakožto rozum, hypostasován čili zvěcněn za podstatu světa. Ale nikdy nebyl smělý pokus ten, vše odvoditi z jediného principu, podniknut tak velkolepě a obsáhle jako Hegelem. I ukázalo se, že to nejde. V tom záleží negativní zásluha Hegelova.

To jest celý smysl jedině možných výčitek proti Hegelovi. Ovšem byly to právě přírodní vědy, na kterýchž se nezdar Hegelianismu nejkřiklavěji ukázal. Úryvky z jeho „Naturphilosophie“ znějí jako nejtemnější orakula; chtěl přírodě zákony diktovati, ale nezpytovati jí. Nebyla by přese všechna pochybení svá filosofie Heglova tak brzo klesla u vážnosti, kdy by se byl Hegel neodvažoval na toto pole. V těchto věcech však nikdo více ho nehájí; těmi se právě ukazuje, co už svrchu řečeno jest: tak to nejde. Chtíti však pro přehmat jediného filosofa odsouditi veškerou filosofii jest opět přehmatem v druhé krajnosti.

Při tom však idealistická filosofie nejnovější (Fichte, Schelling, Hegel) obohatila poklad světový svými myšlenkami, hojnými, hlubokými a krásnými, tak že bez ohledu k soustavám může se každý o tom přesvědčiti, kdo ve spisech mužův těchto jen ku kratochvíli se probírá. Mnohé běžné slovo nyní přešlo do řeči německé a také do — češtiny, při němž se na původce Hegla zapomnělo. Hlasy německé nás nesmějí v tom mýliti; jedni z nich tupí Hegla nade všecko pomyšlení zabíhajíce až v surovost; druzí opět tak vysoko velebí, pravíce, že Hegel jest jediný všesvětový filosof. Poněvadž pak Heglova soustava po několik desítiletí byla vládnoucí v celém Německu, a nyní vliv a vážnost její poklesla, domnívají se mnozí, že poklesnutí toto platí filosofii vůbec. Toť jen klam.

Pravý opak neb protiva proti Hegelovi jest však *Herbart*, jenž na základě Kantova učení zbudoval soustavu realismu a výslovně se proti tomu ohražuje, jako by chtěl odvozovati jediného principu. Herbart maje zřetel ku všem vědám a jich potřebám neměl sice počátek tak skvělý jako Hegel, ale za to průběh další byl tím solidnější. Škola roste ode dne ke dni. A ze jmena u nás v Čechách proslaven jes Herbart profesorem Exnerem, jenž před rokem 1848 přednášel filosofii na universitě Pražské. On zde Herbartovu směru založil pevnou

půdu; mnoho žákův jeho nyní naň s velikou vděčností zpomíná, a co se v Čechách o filosofii od té doby pracovalo, bylo vlastně vše ve směru jeho. Nejznámější jmena jsou v tom oboru professor Zimmermann, Volkmann, Dastich a j. Filosofie idealistická jest vlastně obnovený Spinozismus (*Neospinozismus*). Ona upomíná tak na Spinozu, jako Spinoza na řecké Eleaty. Herbart opět obnovuje myšlenku Leibnitzovu o monadách; učení jeho jest obnovený monadismus. Jako Herbart na Leibnitze, tak Leibnitz upomíná na řecké atomisty. Toť jsou ty dva vlastně jedině možné základní a skutečné rozdílné směry filosofického přemítání. Herbart pozměnil monadologii Leibnitzovu jen s ohledem ku potřebám věd přírodních; v těch zejmena držela vrch zásada Newtona o působení atomu do dálky s vyloučením všech vniterných stavů, které Herbart pojímá výhradně co sebeudržování popíraje vlastně všechnu vniternou změnu, kdežto Leibnitz právě v tom shledává všechno skutečné dění. Zásadou Newtonovou přerodily se přírodní vědy a vedeny příkladem jeho probíhají skvělou dobu svého vývoje, jehož konce nelze ani dohlednouti. Ony uznávají jediný děj: *pohyb*, který se děje mechanicky. Co do zevnějška mají úplně pravdu. Všecka zevnější změna jest pouhý pohyb. Ale jsoucnost nitra nedá se popírati; ono nám jest také dáno jako zevnějšek a jsme si vědomi změn vniterných čili představ. Věda nepředpojatá musí býti spravedliva i k této druhé stránce. Jí pak uvážila jak se sluší filosofie Leibnitzova.

Obě myšlenky, totiž Newtonova *o působení do nekonečné dálky* i Leibnitzova *o vniternosti* jsou tak veliké, že posud nejsou vyčerpány, že u vysvětlování skutečnosti posud nepronikly, ale daly filosofickému bádání na dobu nedohlednou věčný a trvalý základ. Všecky filosofické pokusy po nich, nikoho nevyjímajíc, jsou menší než rozsah myšlenek těch, podnikly se v oborech obmezených a musily vzíti za své, poněvadž už byly překonány než se zrodily. I Kant podává kriticismem svým nové prostředky, aby se ono sloučení uskutečnilo.

S tohoto vysokého stanoviska pohlížím na všecky soustavy, a mohlli bych filosofickou úlohu našeho věku jakož i pro budoucnost naznačiti krátkým slovem, nemohu jinak než: sloučiti v nějakém třetím vyšším náhledě náhled Leibnitzův i Newtonův; odkryti pravdu novou, v níž by obě tyto měly místa.*) K účelu tomu pracují všecky pravé vědy, volky nevolky, nevědomě či s plným vědomím. Jest to úplná neznalost duševního vývoje lidstva, uvíznutí v nejnižších vrstvách, tvrdíli se, že naše doba nemá svého rázu filosofického: ona má zcela určitý svůj ráz, jakž zde vyznačen jest, *provesti velkou záhadu sloučení obou základních myšlenek.* Ohromná to úloha, před níž ještě mnoho pokusův zanikne. Přírodní věda sama nyní cestou „induktivní“ v chemii a v atomistice začíná přicházeti k náhledu o vniternosti všech bytostí; a zejmena organické části ji k tomu vedou. Netušená světla rozbřeskují se nad temnými posud říšemi, a jest naděje jistá, budeli se týmže směrem pokračovati pevně dále, že dojdeme i konečného svitu stran nejzávažnějších otázek. Nezdar okamžiku nás nesmí zastrašiti.

*) Vyřknul a zevrubněji doložil jsem myšlenku tu v rozpravě, r. 1868 vypracované, a *1869* uveřejněné: Leibnitz und Newton. V Dobrosoli 1869.

Každá záhada obsahuje obtíže, to jest pravda. Nestejně snadnou prací dají se rozřešovati, některé se podaří rozřešiti dřív, jiné vzdorují staletím, jiné snad tisíciletím. Jeli záhada absolutně nerozřešitelna, jak to poznáme? Jen tím, že stopu čili kriterion nerozřešitelnosti na sobě nese; ku příkladu záhada učiniti čtverhranný kruh, neb sestrojiti perpetuum mobile atp. Jiné záhady mají tuto neshodu zakrytou posud, neshoda se časem objeví a záhady přirozeně mizí, neb se rozpadají v jiné. Jiné netušené záhady spočívají ještě v lůně budoucnosti; budeme sice čím dál tím více věděti, ale toho co věděti nebudeme, bude také čím dále tím více. Co se pak týče záhad nejtrudnějších, totiž filosofických, kterých sobě každý člověk zajisté více všímá než se obyčejně přiznává, musíme sice uznati jich obtížnost, ale proč by se nemohly dáti rozřešiti, nikoli nenalézáme. Ovšem se to rozřešení musí hledati a stane se jiným spůsobem, než si o tom dřevnější doby naděje činily; ale znenáhla se k nim blížíme přece a zejmena jedné z nich úžasným spůsobem. V práci této průpravné zajisté súčastněny jsou všecky vědy chtíc nechtíc, a pracují skutečně filosofii do rukou. Všecko popírání jest zbytečné, jest malicherné a svědčí jen o nízkém stanovisku, o zatemnělém zraku. Filosofie za naší doby neupadá, ale jest v květu, a rozšířený klam o domnělém úpadku povstal jen odtud, že některých lidí zamilované soustavy shledány byvše za nedostatečny musily potráceti vážnosti své. To jest jedno vysvětlení, jak klam ten vůbec povstati mohl. Avšak jest ještě jedna věc na uváženou, která náhled o úpadku positivně podporuje.

V celku filosofie nikoli neupadá — ale ovšem u mnohých jednotlivců. Mnozí jednotlivci nemají totiž dostatečného filosofického vzdělání. Kde se pak nějaký celek skládá z takých jednotlivcův, upadá filosofie zrovna u toho celku. A vysoké postavení nezachrání před takým úpadkem. Surovost zůstává vždy surovostí, třeba od učence pochodila. To jest jediný positivní doklad skutečného úpadku filosofie — že filosofie? Nikoli, nýbrž pouze vzdělanosti těch či oněch. K ocenění tohoto dokladu, i k vysvětlení jeho vzniku bylo by lze uvesti celou řadu znamenitých nedorozumění. matenici v pojmech a v úslovích, ku příkladu rozpor mezi „hmotným blahobytem“ a „duševní snahou“, tajemnou moc náhledův dávno překonaných a příslušných jim úsloví (aristokracie a demokracie a jiná hesla), odsuzování tu historie, tu mediciny atd.

Zvláště však poukázati chci na jeden případ zmatku, který dost už naplodil nedorozumění. Míním zde nedostatečné rozeznění dvou slov, která by se měla zvláště tam dobře uvážiti, kdež se tolik o školách jedná. Jsou to slova *vzdělání* a *zručnost* (routina). Tyto dvě věci si mnozí lidé a pohříchu i takoví, kteří mají vliv u věcech školy vůbec, nešťastným spůsobem pomátli. Posuzujíť ústavy vzdělávací jako školy odborové a naopak; chtějí, aby z ústavův vzdělávacích vycházeli odborníci, a z ústavův odborných lidé harmonicky a všestranně vzděláni. A přece mezi vzděláním a zručností je tak náramný rozdíl! Vzdělání jest všestranné, harmonické, a záleží hlavně v ideách, kdežto odbor vyžaduje hlubší vniknutí, za to dovoluje býti jednostranným. Duší odboru jest rozdělení práce, pěstování jen jedné stránky, *cvik*

soustředěný; onde jest to snaha po celistvosti, vycvičení co možná všech mohutností, zkrátka *harmonie*. U velkém celku má obojí své dobré právo; obého jest třeba a k obému musí směřovati každý národ, jenž chce s jinými státi v prvních řadách pokroku. Ale v jednotlivých případech to není jedno; mnozí spatřivše praktičnost a *hmotný užitek routiny*, *mají ji za cíl všeobecného vzdělání*, a pokládají vycvičeného routiniera nejen za autoritu v oboru jeho, nýbrž za *autoritu vůbec*, která *má právo souditi o všem*. Na prvním místě jsou však oni sami takými autoritami, totiž pokládají se za ně. Tímto zmatkem pojmů zejmena vzniká celá řada protivníkův filosofie, svrchu uvedených kategorií. Dále se to jeví na poměru dvou středních ústavů: gymnasií a reálek. Reálka má býti škola odborová, ale pachtí se za gymnasiem; gymnasium má dávati všeobecné vzdělání, ale mnohdy všemi silami vychovávají tam jednostranné odborníky. Všeobecné vzdělání má arciť vrcholiti v jakémsi filosofickém náhledu, ne snad v soustavě, ale má zajisté postaviti člověka na jistou výši, odkud by své vědění přehlédal, má mu vpraviti vznešené a světlé *idey o vědě, životě, kráse a práci*. Proto nemá býti chloubou jednoho gymnasia, že vycházejí z něho hotoví filologové, neb jiného, že hotoví mathematikové. Absolvovaný gymnasiasta má volným zrakem moci se obezříti, on má *všecky* náuky ty, však nikoli hloubkou odborníka, poznati, aby právě mohl sám voliti, čemu nejspíše by věnovati se měl. On dále má především representovati všeobecnou vzdělanost, vědění povšechné i vytříbení smyslu pro literaturu vůbec, zkrátka harmonii, kteráž jinde sotva má útulku. Jakéhos filosofického docelení tedy nutně se zde vyžaduje. I podává se to jaksi taksi na gymnasiu ve dvou posledních třídách vyučováním v logice a psychologii, ač nedá se upříti, že veliký příspěvek k tomu podává spůsob, jak se na gymnasiích vyučuje jednotlivým vědám, a že to zejmena obor klasických jazykův, kdež se má příležitosti užíti, aby se mimo znalost gramatiky jich rozšiřovaly *humanistické a esthetické názory*. Nechť se tomu v jednotlivých případech nevyhovuje, jak by se mělo, přece co se týče vzdělání u všeobecném smyslu slova, nemůže realista stačiti gymnasiastovi, byť ho v mnohých užitečných zručnostech předčil. Proto tak zvané reálky visí posud ve vzduchu; buď jsou to školy odborové, a tu nedostačují úkolu svému ani dost málo, roztřišťujíce síly svých učňův a vlekouce je dlouhým, příliš dlouhým kursem svým. Aneb mají to býti ústavy všeobecně vzdělávací — tu jim opět něco schází: ten jistý, dobře známý rys, jímž se liší od dobré reálky dobré gymnasium. Nechci ostatně tím tvrditi, že naše gymnasia jsou veskrz dokonalá; i jim právě v ohledu, o kterémž mluvím, mnoho schází — vady tyto temení však mnohem výše. Tak porovnávámeli jedním zřetelem gymnasiastu a realistu, činíme jednomu i druhému křivdu.

Úpadek filosofie můžeme tedy vymeziti dvojím spůsobem. Předně, že ji pěstují jen někteří. To však platí o každé vědě bez rozdílu. U těch, kteří nejsou zrovna botanikové, upadá botanika, u jiných mathematika atd. Kdo by chtěl z toho jakýsi skutečný úpadek dovozovati, mýlil by se velice. Úpadek tento jest jen domnělý.

Za druhé má právě filosofie mezi všemi náukami zvláštní postavení to, že se víc než ostatní vztahuje ku vzdělání všeobecnému. I kdo se

filosofií nezabývá jakožto povoláním svým, chce míti jistý povšechný náhled o světě — jeho vzdělání, chceli slouti vzdělancem, má míti filosofický ráz. Jím se liší od pouhého vycvičení v jednu stranu. I nastává otázka, jak stojí vzdělání filosofické vůbec. Otázce té není možno dáti odpovědi pro celou dobu, vzhledem k národům všem. Mějme zřetel především k zemi své. Tu ovšem nelze upříti, že vzdělání filosofické jest v jistém úpadku. Málo hloubky, rozhledu a harmonie! Mohl bych uvesti dokladů hojnost, ale způsobilo by to pohoršení. Mužové, kterýmž o vzdělání mládeže pečovati dlužno, mají míti nejen jasný rozhled ve své vlastní vědě, nýbrž také znáti její postavení k ostatním, její vztahy ke všem oborům — a mají znáti některý filosofický názor. Zde ukazují se velmi často mezery. Snad jsou tím vinny vyšší poměry — na vysokém učení samém; neboť něco z filosofie má se poslouchati, ale nemusí. Nejpodivnější představy rozšířeny jsou o filosofii u samých posluchačův filosofie. Učitelé na hlavních a národních školách stojí v tom ohledu lépe, poněvadž na pedagogiích se aspoň vyučuje pedagogice, a v náuce té náležitý zřetel věnuje se všeobecným potřebám. Máme nyní tolik českých škol, nižších i středních, vyučuje se po česku všem možným předmětům, ale filosofii nikde. Národ, v Čechách a na Moravě pět milionův duší silný, *nemá ani jediného učitele pro celou tu řadu předmětův, které jsou zahrnuty slovem filosofie.* Od náuk mathematických až ku theologickým jde řada výkladů českých, ale filosofie jest vyobcována úplně. A jeli kde potřeba jakožto docelení škol středních patrna, jest to zde. Uvedu jen jednu věc: kdož by popíral, že ti, kteří jednou budou vykládati mládeži předměty filologické, mají více esthetiky znáti, než nyní se děje? Že čtení klasikův má býti také odhalováním krás jich (neříkám *jen*, ale *aspoň také*), často *úplně* zapomíná se. Ale i o zástupcích jiných předmětů daly by se podobné uvesti touhy. Jsme zde vůbec v místě, kde přiznati se musím, že úpadek filosofie *není* domnělý.

Uvedeli se na vyvrácení toho, že se přece vykládá na gymnasiích logika a psychologie, nebude nikdo, jenž zná věc sám důkladně, míniti to opravdově. Každý učitel přednáší jisté předměty v několika třídách; z předmětův těchto musí býti zkoušen. Jsou však předměty, o kterých to neplatí, a k těm náleží psychologie a logika. Za druhé logika i psychologie považují se takměř za předměty neobligátní.

Podobně se má s jinými obory filosofie. Na universitě v Praze esthetika už několik let se nepřednášela, ani německy, *neřkuli česky.* Že se následky toho i na místech jeviti musí, kde by se něco takého jeviti nemělo, jest dostatečně známo. S tímto nedostatkem souvisí též mnohé zjevy v literatuře české samé. Jemnější a výše vzdělaní duchové to cítí velmi dobře — nač to uváděti? aby se jiní tím urazili, nestojí za to. Toť co se týče university. Druhé vysoké učení v Praze, polytechnika, může se právem odvolati na svůj ráz přísně odborový, že tedy s takovými věcmi jako filosofie nemá ze zásady co činiti. Ale od realisty i technika požadujeme také vzdělání všeobecného. Zajisté by neškodilo ani technikovi, aspoň mnohý z nich přímo po tom touží, slyšeti něco o psychologii — neb neslyšel o ní ani zbla — ba snad by mu

i prospěšno bylo, slyšeti něco o logice, o těch methodách, o kterých právě u odborníkův *báječné* představy rozšířeny jsou, o indukci a dedukci, o důkaze a jeho tvarech, o vědě a vědosloví atd. atd. — tím více po tom touží, čím lepší má podklad ke všem těmto věcem svými vědomostmi v mathematice a fysice, byť bylo jen k tomu konci, aby se předsudky mnohé zaplašily. Mnozí by to uvítali rádi co vhodné zaokrouhlení vědomostí svých, pošinuli by se jedním rázem výše a získali by snadnou prací jednoduchého poslouchání důležité známosti — kdy by se jen as tolik podalo, co ku příkladu gymnasiastům v psychologii a logice se podati má.*) Že by to nejen neškodilo, než i prospěšným bylo, vidíme také z toho, že *na cizích polytechnikách přednášejí se skutečně takové věci*; nechci ani uváděti, že se tam vykládává *o historii literatury*, o historii *vzdělanosti* i jednotlivých *umění, ano i esthetika*, ale co by bylo všem skoro nutnou potřebou, jest *logika a vědosloví* se zvláštním ohledem k mathematice i ku přírodním vědám. „Odbory" tím by ničeho neutrpěly. Však k takovým věcem není u nás ani půdy, ani času, ani přízně se strany veřejnosti, ani přízně se strany rozhodujících kruhův.

Česká filosofie někde pro své adjektivum, jinde pro své substantivum odsouzena jest.

Upadá tedy filosofie za naší doby? Ano — když tím vyrozumíváme filosofické vzdělání jednotlivcův tu i tam, tedy ku příkladu u nás. Že nemáme zvláštních zřízencův, kteří by se filosofií zabývali, jako ku příkladu Němci, Angličané, Dánové a všichni i nejmenší národové, stojící na nižším stupni než Čechové — za to konečně *my nemůžeme*; že nemáme mužův neodvislých, kteří by se filosofií zabývali, jako to v Anglicku bývá, za to také nemůžeme. Neb filosofie jako umění jest luxus — kde se bojuje o život, tam není času na takové zbytečné věci. Ale zač můžeme, jest něco jiného: z mimořádných situací odvozovati směle všeobecné věty a klamati sebe, že jsme odkryli pravdu; chtíti ku příkladu zavrhnouti všecko umění a všecko přemýšlení, poněvadž to vše jen ducha se týká, duch prý jest nic, hmota všecko atd. . . . Jestli se dá co uvesti na doklad úpadku filosofického vzdělání, jest to, jak jsem pravil, ohromné změtění všech pojmů u vzdělancův — lid jedná přirozeným taktem, neb jak říkáme instinktivně a neda se zmýliti. Ale „derangement" v hlavách jednotlivcův vzdělaných jest hrozný. Za mnohé takové zjevy můžeme přímo my sami. Posud a zhusta, příliš zhusta zaznívá naivní blábolení o věcech nejútlejších. Mladí lidé, kteří z něčeho sousto ulovili, roztahují se soudem svým tak neskromně, že surovost v myšlení i v smýšlení pokladají za znak jakési svobody. O nejsubtilnějších věcech, o kterých nejčelnější duchové přemítali, jednají tak, jako by dohlédali dna mořského. Newton stanoví působení do dálky, ale dodává, že jest mu pochod sám, kterakým se

*) Vím bezpečně, že podobný návrh učiněn a profesorským sborem české polytechniky velmi přívětivě uvítán byl — dokud byl zemský výbor německý. Když však nastoupil zemský výbor český, zas profesorský sbor změniv v té věci náhled svůj, byl *proti* zřízení podobné docentury.

to díti může, posud nepochopitelným; takový „mladík vědy“ nezná pochybností, v tom ohledu více pochopuje než Newton a říká při tom: Ten Newton musil přece býti obmezený duch, že nemohl pochopiti tak jednoduchou věc! Že tentýž mladík o významu Newtona pro přírodní vědu samu ani tušení nemá, ukazuje teprv celou planost a prázdnotu jeho. K takovým náhledům mládež přichází sama, nemajíc vzdělání filosofického, ale též okázale se k nim *vodívá*. Za takové věci můžeme my, a třebať bychom neměli svých myslitelův, duchův pro širší svět než pouze pro nás důležitých, něco máme míti, totiž aspoň *takt*; máme zpozorovati směry a stanice ducha času, a aspoň se v otázkách důležitých domáhati pravého světla. Úpadek filosofického vzdělání u nás není důvodem, že má ono ještě více upadati, — tak soudí se ovšem podle logiky afilosofické — nýbrž má býti spíše pobudkou, aby se tento úpadek aspoň tak na odiv nevynášel. Neklamejme sebe samých; tím nebudeme nikomu imponovati, a neprospějeme ani vědě ani vlasti. Všecky tyto řeči proti filosofii, kterých nezralí a jednostranní mladíci u nás se dopouštějí, jsou, jak jsem několikrát podotknul, pouhý chudерský „Abklatsch“ jedné malinké, pramalinké částky literatury německé — původní myšlenky v tom nepronesou ani jedné — a poněvadž ostatní velká, mnohem větší část, má jiný, řekněme filosofický ráz, mají u nás mnozí lidé přímo za to, že proti filosofii brojiti, jest brojiti proti poněmčení. To jest tolik jako zahazovati zbraň, a opět ukázka z té znamenité logiky materialistův. Rusové by musili kalkulovati takto: Lokomotivu vynašli Angličané, knihotisk Němci, fotografii Francouzi — tedy my toho nesmíme přijímati, neboť to není *národní!* Vzal jsem zde věci hmotné a makavé, abych oné logice příliš mnoho neukládal. Však i s věcmi abstraktními má se to podobně; život jest boj, a kdo v něm se udržeti chce, musí se zdokonalovati, musí užívati všech zbraní, a nikoli některých se vzdávati, poněvadž jsou od jiného, třeba od protivníka, vynalezeny. I jeho zbraní musíme proti němu bojovati. Knihotisk, fotografie a železné dráhy neruší ruskou národnost, nýbrž budou jí prostředky a zbraněmi, aby se zvelebila, na roveň s jinými postavila a důstojně s protivníky závodila. A jak s těmito makavými věcmi, zrovna tak se to má s myšlenkami. Němci rozšiřují osvětu, tedy musíme i my tak činiti, nikoli však právě proto, že Němci *osvětu,* my z pouhé národnostní zvůle rozšiřovati tmu. Každý by se usmál, kdy by se něco podobného tvrdilo. Ale tvrdí se to v jiném oboru a jest zrovna tak komické.

Oposice proti filosofii u nás má hlavně dva zdroje: první a hlavní jest materialismus, jehož postavení k věci té už svrchu jest naznačeno, druhý jest strach před němectvím. Tento strach na vlas rovná se onomu, jenž nutil bázlivého vojáka, aby se před bojem zastřelil; musí se to opět opakovati, že duch nikdy poroby nezavádí, že co v Čechách se poněmčilo, nestalo se než násilím hmotným, že dříve vražděním vyhynouti musilo plémě české v krajích pomezných, a pak v kraj pustý přišli Němci. Vědecké a myšlenkové výsledky sice národy sbližovaly ale nepotíraly. Jeli naše věc pravá, a jsouli myšlenky německé pravé, pak nám právě tyto myšlenky poslouží za zbraň proti každému

násilnictví ať pochodí od kohokoli. Když Němci v bitvách vítězili svou dobrou zbraní, pospíšily sobě ostatní mocnosti také, aby si zjednaly zbraň takovou. S myšlenkami jest to podobně, a více platí německé spisy, než německá zbraň. Mámeli v tomto závodění s němectvím nezahynouti, musíme jeho zbraní užívati na všech polích, a čím více se budeme rovnati Němcům co do vzdělání, tím méně se jich potřeba báti.

Nejapné úsudky o filosofii slýchám po mnohá léta — byl dávno už čas, aby se někdo o tom veřejně zmínil. Nechci poukazovati na podrobné následky této duchové surovosti. Esthetické vzdělání vůbec prý také není na té výši, jaké nutná jest potřeba; říkám zde „prý“, an tuto myšlenku jen *opisuju*, slýchaje stěžování podobné. Podivné prý náhledy o kráse, podivný vkus! Jaká jest hloubka našich myšlenek, jak se jeví v básnictví jediném? Jakých tu *nedorozumění*, jakých tu hádek, rozmluv a kázaní a výtěžek tak skrovný! Ale jest ještě jedno, zcela jiné pole, kde nedostatek vzdělání filosofického velmi trapně se čije a číti se bude čím dál, tím trapněji. Nechtěl jsem úvahou svou žádných určitých osob tepati, nýbrž na všeobecný stav poukázati. Hrot mého článku směřuje tam: aby konečně přestala u nás nezřízenost v náhledech těchto, aby se naši mladí učňové speciálních oborů trochu prohloubili, abychom konečně přestali chlubiti se duševní tupostí v otázkách těch, které se týkají člověka co člověka, v otázkách filosofických; a mámeli si bráti někoho za vzor, tedy to čiňme vážně a obírejme si vzory velké. Není odpornějších hlubšímu duchu dojmův, než slyšeti takové nedouky, mělké hlavy, jak jedním dechem filosofii a víru zatracují. Co zbývá jim samým? Jeli takový tupitel filosofie v jedné jen vědě zběhlý — a jen s tímto může ještě býti řeč — odkazuji ho k ní samé, aby si důkladněji všimnul pojmů jejích, aby probral jich výměry a stopoval dále, kterak všecky povstávaly, se měnily a ustalovaly — odkazuju jednoduše k historii vlastní jeho vědy. Odtud nechť si všimne též historie věd nejbližších, uhlédá tam pochod podobný, rozsáhlou, obtížnou myšlenkovou práci. I při experimentování musili velikáni přírodovědy mysliti. Mnoho, co se mu zdálo dříve „jednoduchým a pochopitelným“, objeví se pak v jiné podobě; spatříť on celou hloub, z níž vyprýštilo, a že mu jest nyní snadným děkuje právě filosofické práci zpytatelův. Když tak pozná historii několika věd ku př. přírodních, pošiň se ještě výše, domysli se, že jiné vědy podobný vzaly průběh, — i bude vstupovati k historii věd vůbec, k historii vzdělanosti — a v té mu vynikne důležitost náhledův filosofických. Historie vůbec musí úctu před filosofií obnoviti.

Proto jest už věru na čase, aby takové povídání bez hlubšího základu konečně přestalo. Nechť jsou poměry jakékoli, jsme to povinni svému vlastnímu duchu, abychom neutkvěli na povrchnosti a zejmena aby nám úryvek, pouhý a ne zrovna nejstkvostnější úryvek literatury německé nebyl vodítkem. Filosofie proto, že jest stará věda, nedá se odbyti Katonským výrokem, že jí více není třeba. Ani nahraditi ničím jiným se nedá; čím by jedině nahraditi se dala, proti tomu materialisté právě nejvíce horlí. Vědění jest krásná věc, ale všecken jeho sebe bohatší materiál zůstal by bez ceny, kdy by nebyl proniknut duchem filosofickým; podržel by snad svou cenu pro jednotlivá

zaměstnání jako každé řemeslo, neb praktická zručnost, ale to není cílem a koncem duševního snažení, ani se při tom lidský duch nespokojí. Jako jeden člověk sám nechce se spokojiti se stavem pouhého stroje, a byť byl i nejchudší, přece ještě hledá blaha citu a zakládá ve ryzím smýšlení hodnotu svou, tak jest to s celým národem i s celým lidstvem. A má snad vyšší postavení, obratnost, učenost sloužiti svým vyvolencům jen k tomu, aby pomocí její v sobě dusili tento pud vznešený a násilím se tlačili dolů, níže, než kam je vývoj času postavil? Věru, pak jest každý „muž z lidu“, který se vědám nižádným nevěnoval, osvícenější a moudřejší. On sice neumí ku příkladu z paměti citovati latinská jmena všech svalů v těle lidském, zná bylin a kamenův jen několik, ale mělké výroky zdánlivých velikánů mu také nezmětily přirozený jeho náhled, rozum a smýšlení; on touží výše, po vzdělání, po zušlechtění, a ctí ducha v sobě; nemůželi touhu po světle sám pro svou osobu ukonejšiti, zabaven jsa starostmi příkrého života, snaží se, vida ji jaksi vtělenou v synech svých, aby oni mohli lépe vyhověti jí, aby dosáhli, čeho jemu popřáno nebylo; on nehloubá dlouho, ale má to přesvědčení, že musíme v před, a že se úkol náš provede jen duchem a prací — to jest jeho filosofie. Býti povolánu ku pěstování vyšších interessů lidských, jest už velkým štěstím — ne všem dostane se takého vzácného osudu.

Kýž by si toho byli vědomi též, že skutečného zdaru dosáhnou v tomto zaměstnání jen tehdy, když mu věrni zůstanou, když jsouce povoláni k šíření světla nestanou se zrádci světla. Prostí otcové naši mají respekt před duchem a jeho hrdými činy — majíliž se synové jich propůjčiti k tomu, aby rozšiřovali novou temnotu? Ano člověk, lidstvo má vyšší důležitosti, kterých nemůže zničiti nižádná moderní věda, byť se matadorové materialismu a velikáni v ubíjení filosofie sebe horlivěji vědou dokládali. Jedna z těchto vyšších důležitostí jest také právo volné myšlenky, totiž filosofie — nechci ani uváděti jiných, a kdo je popírá, jest nyní už hlasem volajícího na poušti. Otázky týkající se myšlení samého nejsou vývojem nové vědy zapuzeny. Co jest to vření v nitru mém, co jest ten pud, jenž nedá se ohlušiti ničím v člověku? Ten celek velký, tajemný, tak zjevný a tak zahalovaný, a v tom celku já člověk — co o všem i o sobě souditi mám? Nechť pohlednu kolem sebe, nechť do sebe, všude tolik zjevův a záhad, že se cítím povznešena chápaje jich jsoucnost a hloubku. Úžas chvěje mnou a rozplývá se v trvalou náladu: toť onen filosofický žas, z něhož už jemnocitní Řekové odvozovali filosofování (τὸ θαυμάζειν). Nebylo přiměřeno, hned zpočátku výkladu celého přímo ukázati k tomuto žasu, jenž jest toliko ohlasem největšího tajemství kolem nás stále rozestřeného a v každé vědě při každém kroku vpřed v obzvláštním tvaru se jevícího, ohlasem tajemství světa, pohádky universální, o jejíž jsoucnosti nikomu pouhými slovy nedá se sdělení učiniti, kdo sám jí v sobě nepocítil. Na počátku by se nám surovější mysli, kterýmž tento jemný dar schází, mohli právem vysmáti, že *jím* chceme omlouvati a uváděti filosofii. Proto počali jsme jednotlivými částkami z celého oboru, kterýchž ani duch úplně nefilosofický popírati nemůže. Nyní však na výši přehledu svého dovoleno jest odvolati se k tomuto nejjasnějšímu tri-

bunálu. Kdy by i všecky jednotlivé potřeby a všecky zvláštní záhady filosofie byly vyvráceny, kdy by psychologie stala se fysiologií, mathematika počítacím strojem, umění řemeslem, vším tím by nezrušil se, neutlumil pud filosofický, obdiv a úžas v duchu lidském. Avšak i tu fysiologii bez filosofie bych rád znal; co by byla mathematika, od níž důsledně všecko, co filosofií zapáchá, by se odloučilo? že počítací stroj? — než odkud vzal se ten? Jsme opět ve filosofii, žasneme zas.

Nejvzácnější duchové, okrasy člověčenstva, nechť byli v jakémkoli povolání, nechť se nezabývali přímo filosofií, tedy básníci, zpytatelé různých oborů, státníci i učitelé více neb méně zřetelně přiznávají se k tomuto rozechvění mysli, jež vždycky se dostavilo, na konci všech rozřešených záhad speciálních. Nevím jak by mohla dobrá kniha o nějakém praktickém úkonu, ku př. o hospodářství, neb návod k experimentování udusiti v člověku tázání další. Každé prostudování nové knihy, z jakékoli vědy, znova je probouzí, ježto vznikají otázky, kterých dříve nebylo. Čím výše na osamělou horu stoupáme, tím širší rozvírá se nám obzor, tím více spatřujeme věcí nových, kterým se obdivovati, tím více naskytuje se předmětů, po kterých se ptáti musíme. To jest právě kriterion hlubší důmyslnější hlavy, že může nad jednoduchými věcmi žasnouti, kdežto člověk mělký nějakou průpovědí neb nejasným pojmem se spokojí a celé tajemství světa v něm obsahovati míní.

Filosofie jest souhrný název pro několik věd najednou, a každá z nich, jakož se vyvinuje, mění se. Tak děje se ve všech vědách. Tuto změnu považují mnozí za úpadek, — čímž prozrazují však na nejvýš úpadek vlastního filosofického vzdělání. Že se staré soustavy boří, jest právě důkazem pokroku. Že mnozí obratní odborníci ku př. botanikové neb filologové ani nemají filosofického vzdělání, nedokazuje pranic o filosofii samé, nýbrž jen o těchto odbornících. Jsou to jen jednotlivé hlasy, které ani jedné skutečné autority vědecké k své straně nemají. Závažnějších hlasův je dost, kteří potupné výroky v pravé meze odkazují. Chtěli bychom *my* uvíznouti na stanovisku zpátečnickém, když se ve světě *všecko* opravuje? Nedejmež duchové osvícení másti se křikem nedoukův a jednostranných nadšencův pro ideu konce. Vzdávati se filosofického ducha, nebude nikdy slavným svědectvím, a máme-li míti už vzory jakés, obeřme si raději Řeky a Dány, než Španěly neb jinou zem, kde filosofie ovšem nikdy nebylo.

Nehájím těmito slovy ani jedné určité soustavy, aniž proti které horlím — ani proti materialismu, nýbrž jen proti slepotě, kterouž on sám jsa filosofií, přec proti filosofii vystupuje — hájím toliko práva filosofování a práva soustavného vzdělávání filosofických nauk. Úpadek filosofie, totiž oboru v tom smyslu, jak filosofii na počátku zde jsme vymezili, jest jedním z planých pořekadel, jakž je rodí každý věk, a bylo by to hanba, aby se čas po čase proti němu neprotestovalo — ač toho vlastně k vůli věci samé potřeba není. Někdy se cos takého podnikne k vůli tomu, aby se širší obecenstvo orientovalo, aby se řeklo, že rafije na orloji doby už ukazuje jinam.

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

I.

„Vítej, příteli Vendelíne! Jsi hodný, že raději záhy než pozdě přicházíš. Ještě máme pokdy — přisedni!“

Příchozí, nežli uposlechnul, ještě se opatrně kolem ohlednul. Nikoho nezočil na blízku; neboť ačkoliv bylo jarní sváteční odpoledne a Pražané v zástupech z města se hrnuli: místečko toto skrývalo se v sadech, pyšné villy obklopujících, jako ptačí hnízdo v hustých haluzích.

Vystoupiv od pěšiny k soudruhovi do svěžího mlází, které jako by naschvál bylo vzrostlo v malou živou besídku, mimoděk zaletěl příchozí mladík zrakem do kraje, ve který se odtud otvírala půvabná vyhlídka právě jako na obrovský obraz — i chtěl za to přítele svého, arci ne poprvé, pochváliti, že u samé Prahy tak útulný, tak tajemný, tak poetický koutek vyhledati dovedl: avšak pohlednuv na něj a spatřiv na tváři jeho čtveračivý úsměv, rychle počal jinou rozmluvu.

„Ty máš cosi za lubem, Vojtěchu,“ řekl. „Nejspíše vyvedls mě sem dnes aprilem?“

„Nikoliv,“ zněla odpověď. „Ale tys kradl se v tato místa tolik plaše, otáčel jsi hlavu tolik úzkostlivě —“

„Ještě se mi posmívej!“ zatoužil naň Vendelín. „Kdy by mě někdo známý viděl, a mým rodičům se o tom zmínil!“

„Že jsi byl za branou na procházce? To mi přece přílišná bázlivost.“

„Milý Vojtěchu, já mám před rodičema tajemství, jehož předčasným prozrazením by mohli za své vzíti všichni moji krásní snové o budoucnosti. Proto se mé opatrnosti nesměj ani nediv. Raději, cos mi včera ve chvatu před matkou jen jako mluvenými hieroglyfy naznačil, nyní řádně mi vylož, ať vím, proč vlastně jsi mě objednal.“

Oba junáci seděli teď důvěrně v těsném útulku jako dva sokolové na jednom skalisku: Vojtěch plavovlasý, modrooký, s pevným, volným, jasným pohledem, jako by všechen svět byl před ním otevřenou knihou — Vendelín s havraními vlasy, temným, blouznivě toužebným okem, oba plní jarosti, ušlechtilosti, síly a vzletu.

„Hlavní věc jest,“ vece Vojtěch, „zdalis úlohu, kterou jsem ti včera podstrčil, s papíru vpravil do své paměti.“

„Stalo se šťastně v tajnosti noční — ale pořád nevím, za jakou příčinou?“

„Za tou, abys ji pěkně hrál.“

„A kdy? a kde?“

„Tamo, v té úhledné ville,“ ukazoval Vojtěch, „která papírníku Levinovi náleží. Pan Levin bude zítra slaviti své jmeniny, a poněvadž mu štěstí dalo manželku plnou něžné laskavosti, chystá mu tato mimo

jiná překvapení také divadelní pochoutku ve vlastním domě; hráti bude ona i slečna dcera, dnes bude poslední zkouška, za kterouž to příčinou paní Sidonie manžela svého z domu vystrnadila. Před tímto veledůležitým okamžikem vrátil včera hlavní hrdina „následkem nenadálého ochuravění" svou úlohu, paní Levinova všecka zoufalá poslala ji k panu režisérovi, totiž k mé maličkosti, já jí vzkázal na útěchu, že všecko spravím — vždyť jsem měl v záloze přítele Vendelína, který v těch věcech proti ochuravělému hrdinovi jest pravá hvězda proti svatojanské mušce. Ty budeš hráti jako Talma — a budeš uvítán jako spasitel: paní Levinové byla by se hlavní radost pokazila, větší tuším, nežli jejímu panu choti."

„Hm," váhal jaksi Vendelín.

„Žádné *hm*, příteli — musíš mi to k vůli učinit."

„*Tobě* k vůli, ano. Však — seznam mě přece poněkud s rodinou, k nížto mě vedeš."

„Fabrikant Levin," počal Vojtěch s rozmarnou ochotou, „jest boháč, a ty ho neznáš? Přeceť boháčové jak údové jedné rodiny vespolek se znávají."

Vendelín chtěl se na soudruha durditi.

„Zajisté," nedal se tento másti, „netřeba na vaše seznámení zvláštních příprav, a dnes se s ním ani nesetkáš. Co se dám týče, jest to macecha i pastorka, které bysi snadno za starší a mladší sestru považovati mohl, kdy by k sobě byly podobny. Slečna Božena jest páně Levinovou nejstarší dcerou, paní Zdena jest druhou jeho manželkou."

„Mluvme o dceři," podotknul Vendelín s přízvukem, který prozrazoval zvláštní domněnku.

„Mluvme o maceše," odtušil Vojtěch jako dřív, „onať zajímavější. Vdovec fabrikant zajel sobě v minulém létě do Karlových Varů a odtamtud dcerušce přivezl druhou matku. Bylo zcela přirozeno, že se tomu všickni známí divili — mezi námi řečeno, já se divím také. Pan Levin jest praobyčejný exemplář fabrikanta, paní Sidonie posud jest krásnou i má ducha. Mimo to byla vdovou *hraběcí*. Myslilo se tedy vůbec, že neměla jmění, že se jí velmi zalíbilo v penězích a statcích pana Levina."

„Nu, a teď o dceři," ozval se opět Vendelín.

„Ještě o maceše, milý! Za její nedlouhé vlády v domě fabrikantově vše se změnilo. První jeho žena měla prý o to hlavní zásluhu, že jmění jeho znamenitě vzrostlo, ale neměla smysl pro společnost, ba měla proti všemu hlučnému, veselému živobytí v domě nepřemožitelnou nechuť; paní Sidonie naopak — domácnosti paně Levinově v ní teprvé vzešla zoře, všude se rozložila nádhera, jedny radovánky stíhají druhé, vyhledává se k nim příčina, kde jen jakou možno nalezti. Paní Zdena ráda užívá života, umí k tomu peníze zužitkovat, ale pana Levina to těší: víť nyní, proč nahromadil bohatství, a paní Zdena jest netoliko jeho láskou ale i jeho chloubou. — Též tato villa dostala za druhé paní rychle novou tvář uvnitř i zevně."

„A jak — smímli věděti — jste se spolu seznámili?"

„Paní Zdena si ráda každého všimne. Domek, jejžto má strýc

Radota od fabrikanta v nájmu, měl obmýšleným změnám sadů padnouti v oběť. Paní přišla se očitě poučit, zbavila strýce bolestných obav, že bude musiti svůj zamilovaný koutek opustit, potom zastavila se u baráčku vícekrát a tak jsme se tam přirozeným spůsobem setkali. Jí ani to nezůstalo tajemstvím, že mimo nadějného auskultanta ve mně vězí také, s odpuštěním, literát; vybravši sobě tedy francouzský kus k zejtřejšímu slavnostnímu představení požádala mě nejprv, abych jej, jak čeští překladatelé rádi říkají, „vzdělal", a potom též, abych režii přijal. — Nu, a nyní o dceři. Slečna Božena jest dívka pěkná, trochu tuším vyhejčkaná, pánovitá, chladná."

„Oj, najednou se celá mračna hany potrhují!" podotknul Vendelín. „Víš, příteli, že jest to podezřelé?"

„Vidím, žeť tobě dnes podezřelá chvála i hana i všecko, což jest pod sluncem!"

„A nejpodezřelejší," dokládal Vendelín, „jest mi nyní tento tvůj dychánek zde, jejžto já bláhovec pokládal za nejnevinnější místečko na zemi, tak nevinné, že se pan doktor Vojtěch Blažej sem utíkává, by se tu stal dítětem."

„A zatím," vpadl mu přítel do řeči, „zatím dějí se tu věci přímo kriminální. Jsem zde tak uschován, že mne ani ptáci nepozorují, a tu přiletujíce chutě pojídají zrní, kteréž sami neseli, vysmívají se všem lidským zákonům, že člověku od práva husí kůže po těle běhá, i skládají revoluční písně na celý společenský řád. Já to všecko špehuji, abych to udal neli před slavným soudem tedy před velectěným p. t. obecenstvem."

„Jiných dobrodružství tu nemíváš?"

„Ty stromy zde v sadech — nevěřil bys, jak rozvazují, majíce za to, že jich nikdo nepozoruje."

„A nic více?" dotíral Vendelín.

„Inu," dí Vojtěch, změniv poněkud tón, „vidím už, že mi nic nepromineš. Tedy s pravdou před občana a co nejdřív *měšťana* Vendelína Brože mladšího: — měl jsem tu jednou malé dobrodružství, ale to bylo už v minulý podzim. Sedím zde a dumám — v tom zašustí to v listí, kterým už pěšina byla postlána, a přede mnou tu dívenka mladistvá, krásná a něžná jako ranní červánek, ale s tváří zarmoucenou a okem zaroseným. Povzdechla z hluboka, usedla, ukryla tvář ve trávě, zaplakala, až jí srdečko usedalo — hlasitě ale dojemně jako elegie harfy eolské. Ani jsem sám nevěděl, a již jsem opustil svůj úkryt a tážu se dost nesměle, zdaž potřebuje pomoci. Zaslechnuvši cizí hlas vyskočila všecka poplašena; však jediným pohledem osvědčila se doufám, že nejsem člověk zlý: stanula zrak majíc sklopený a patrně se chvějíc. Opakuji co nejšetrněji svou otázku, ano dovoluji sobě uchopit její rozechvělou ručku. Přece ještě ke mně oko pozdvihla, — a v tom oku, příteli Vendelíne, bylo tolik nevýslovných kouzel, že náhle se mnou hlava šla kolem. Škoda, přeškoda, že to vše trvalo jen okamžik — dívenka uprchla přece, a od té doby více jsem jí nezočil."

„Není tedy ve ville?"

„Snad není vůbec pod sluncem, snad jsem měl jen vidění: škoda,

že se vidění opakovati nechce! — Avšak, bude čas, abychom šli," řekl vstávaje. „Zastavímeli se na slůvko u strýce, bude pak na zkoušku zrovna čas."

„Na zkoušku!" opakoval Vendelín. „Vždyť pak mám i já tebe na zkoušku pozvati. Ale tys tím vinen, že ani k sobě přijít nemohu. Benefice našeho na slovo vzatého Benedy položena jest na repertoir; i zvolil ku představení novinku, tragédii od chvalně známého V. Blažeje —"

„První dramatický kus tohoto autora, ale klasický, ujišťuji tě," podotknul Vojtěch, když naň soudruh při posledních slovech pohlednul.

„I zve tě tedy mými ústy, abys se ostatním na autora velmi zvědavým hercům i herečkám brzy přišel ukázat —"

„A vyhlednout sobě místo," dí Vojtěch s důležitou tváří, „s kterého je propadnutí ještě nejonačejší. Já to nemám ještě vyzkoumáno, vstupuji na to lešení po prvé."

Pěšína zatáčela se kolem návrší do malého úvalu a tu stál domek oběma přátelům velmi dobře povědomý. Bůh ví, k čemu původně byl vystavěn; ovšem ale byl mnohem starší, než ta nákladná villa nahoře. Teď tu byl zbytečným, a vypadal, jako by si byl vědom, že tady jen překáží a tu novou krásu a nádheru jen kazí.

Avšak nebyl spustlý ani zanedbaný, naopak, zdi bílé jako padlý sníh, každý hřebík v pořádku, „všecko čisté jako na sloupku". Dvéře nizounké, okna všeho všudy čtyři vedly do dvou skrovných světniček. Pořádek a čistota nebyly s to, zakrýti chudobu. Na polední straně před domkem ohražen byl nějaký sáh půdy okleštkovým plotem, a tato zahrádka, jak byla malinká, přece dostačovala k tomu, aby strýc Radota po dlouhou řadu let mimo svou denní lopotu měl se oč starati, čím se obírati. V zimě v létě, den co den chodil za svým zaměstnáním do města, však nejen že ho to neomrzelo ale nebyl by příbytek svůj v domku chtěl vyměnit za nejpohodlnější byt v celé Praze. Známí se mu s tím posmívali, také rodina jeho byla nehrubě spokojena, však jemu „letohrádek pro hlídače" byl nerozdílně k srdci přirostlý.

Na jaře i v létě byl domek Radotovi jenom ložnicí; jinak zdržoval se, kopal, ryl, klestil, zalíval, četl, psal i jedl na zahrádce.

Malou chvíli před tím, než Vojtěch a Vendelín k domku se přiblížili, také na zahrádce sešli se dva přátelé, však ze starších dob: Radota už s hlavou i bradou jako mléko šedivou, ale vždy živý, jasné mysli, obyčejně i veselé tváře — a malíř Ticháček, poněkud sice mladší ale na těle i na duchu sklíčenější.

„Kdy jsem tě už neviděl!" pravil Radota. „Vypravuj o sobě i o rodině."

Ticháček proti hovornému příteli byl vůbec málomluvný, jeho řeči hlavně byly zrak a posuňky: dnes ještě nesnadněji než obyčejně slova hledal.

„Tys pořád jako ryba," řekl po delší přestávce — „opravdu ti závidím . . ."

Radota obrátil se k němu od svých keřů se vší pozorností.

„Ó — ty nepřinášíš dobré noviny. Mluv, co se stalo."

Malíř máchnul rukou, nutil se k úsměvu, ale když promluvil chvěl se jeho hlas a hrozil utonouti v slzách.

„Inu, což se stalo — já přijal místo u fotografa, u Rozkošného...“

Bolesti, s jakou Ticháček novinu svou zvěstoval, nikdo by tak dobře byl nerozuměl jako Radota. Ticháček žil ve svém umění s celou duší; zůstával chud, ano živil se velmi obtížně, následkem toho arci dávno odvyknul oddávati se práci umělecké dle chuti svojí, však sytil svou duši aspoň láskou k umění svému; aby pak je opustil, tomu bránil se velmi dlouho a téměř zoufale. Když i zamilovaný jeho žák odhodil štětec, při němžto nouzi trpěl, a vrhl se do nově objeveného zlatého dolu, camery obscury: Ticháček nemohl se po drahnou dobu nad tím utišit, ani tehdy, když Rozkošný z fotografie bohatnouti počal a konečně panský dům sobě pořídil. Slyše poprvé návrh, aby zanechal pracného, nevýnosného vyučování a vstoupil k Rozkošnému do závodu, Ticháček odmítnul to od sebe se vší rozhorleností co urážku své umělecké cti. Rozkošný, vida jej v nedostatku, po čase návrh svůj několikrát obnovil. Konečně tedy Ticháček přece donucen jej přijmouti.

Nastalo delší pomlčení. V oko malířovo vkradla se rosa.

„Příteli,“ vzdechl bolestně — „kam se poděly záměry našeho mládí!“

„Záměry krásného mládí,“ promluvil Radota chlácholivě, „vždycky buďtež požehnány, nikdy oplakávány! Nebylo ještě šlechetného člověka, jenžto by jich pak v životě svém cele byl dosáhnul. Jen dobrodruzi, lapači statků a rozkoší, někdy výše dostupují, než za mládí svého zaměřili. Nevěšme hlavy, příteli. Nevykonali jsme díla, kterým by se divil svět, neproslavili jsme svoje jmena, chtěvše býti otčině chloubou — ve stáří jsem já skromným korrektorem, ty fotografem: ale nežili jsme nadarmo. Snad nebyly síly naše takové, jak nám našeptávala mladická ctižádost, snad tím půda i doba naše vinna, že jsme nevynikli — nechť tomu tak či jinak, mně ze srdce mluví Čelakovský:

> Blah, kdo pěstoval své vlasti
> jednu růži, jeden štěp!
> Komu los však méně skvoucí
> padl, aspoň pro budoucí
> poutníky a poutnice
> urovnávej silnice!“

Při těch slovech podal Ticháčkovi pravici, a on jí srdečně potřásl.

„Doufám, že mě provodíš,“ pravil, násilně přemáhaje své pohnutí. „Fabrikant Levin vyzval nás, abychom mu fotografovali tento jeho letohrádek; i jdu, abych nejpříhodnější pohled na něj vyhledal.“

„Vím o tom také něco,“ podotknul Radota; „obraz žádá paní Levinová pro své přátele. Ona do domu fabrikantova také uměnám poněkud přístup otevírá; vždyť pak i vypátrala, že já mám jakés zahradnické vědomosti; a učinila mne správním radou v záležitostech svých sadův.“

„Ve službě uměn,“ dí malíř ne bez trpkosti, „bude míti v domě fabrikantově as ještě mnoho práce. Když u nás obraz objednával, dovolil jsem si mu podotknouti, on že by mohl villu tak příhodně položenou dáti malovat. „Ej což,“ odpověděl, „čiňte, pane, svým štětcem, co chcete: tak věrný obraz nepodáte, jako fotografická skříň, kteráž

mimo to i lácí vyniká." Znamenaje, proč to praví, ohradil jsem se, že nejsem malíř krajin ale historických obrazův: jemu nešlo do hlavy, že by v tom měl býti jakýsi rozdíl. Konečně našel ten prostředek: abychom mu villu fotografovali a fotografii barvami omalovali — nad to obrazu dokonalejšího ani prý nemůže být!"

„Obrať mysl svou k něčemu veselejšímu," napomínal Radota, ale více nežli slovo jeho účinkoval příchod Vojtěcha i Vendelína. Tvář Ticháčkova rychle se vyjasnila.

„Pojďte sem, pane Blažeji," řekl otvíraje svou mapu. „Poznáteli pak, odkud je vzat motiv k této skizzi?"

„Z tvé tragédie!" zvolal Vendelín.

„Co tomu říkáte, pánové?" tázal se Ticháček.

Všichni se shodovali, že to scéna uchvacující, komposice při nevšední síle velice ušlechtilá.

„A víte, od koho jest?" ptal se malíř dále, s pohledem nyní už vítězoslavným.

„Zajisté od žáka vašeho," dí Vojtěch, „s kterým můžete býti spokojen."

„Nikdy mně žádný tolik radosti nespůsobil!" nabýval Ticháček výmluvnosti. „Jest to netoliko moje chlouba ale také potěcha ve dnech těžkého zkoušení — avšak není to žák, nebrž žačka."

Mladiství posluchači jevili ještě větší podivení a ještě živější zvědavost.

„Jest to Miluška Benedova," ohlásil malíř s effektem.

„Benedy herce?" ptal se rychle Vendelín.

„Což má Beneda tak dospělou dceru?" ptal se Vojtěch skoro touže dobou.

„I vy čtveráku!" osopil se na něj žertovně malíř. „Vy se budete přetvařovat, jako byste o Benedově dceři ani nevěděl?"

„Nerozumím vaší otázce," namítal Vojtěch, „však ujišťuji vás, že nemám potěšení —"

Ticháček zakryl mu dlaní ústa.

„Tu hříšnou lež mohu potlačiti v zárodku!" zvolal, a nakloniv se k němu jal se utajeným hlasem činiti mu kázání: „Já proniknul hlouběji do tajemství, tak tvrdošíjně uzavíraného, nežli švarný pán myslí! Já sedával s Miluškou nad kreslením a pana Blažeje vídali jsme venku chodívat mimo. Nu," dokládal, sahaje poznovu do své mapy, „můžeme se přesvědčit, zdaž ji také tváří v tvář zapříti dovedete."

I pozdvihnul v pravici neveliký obrázek, podobiznu mladistvé dívky. Účinek toho na Vojtěcha byl příliš patrný; ale i Vendelín byl velice překvapen.

„Ukažte, ukažte!" volal. „Jeli toto vyobrazení pravdivé, pak jest vaše Miluška vtělený anděl!"

„Ba věru že jest!" svědčil horlivě malíř. „Není na celé boží zemi pěknějšího, líbeznějšího stvoření!"

„Mladistvá, krásná i něžná jako ranní červánek," prohodil Blažej, dávaje příteli na srozuměnou, žeť to dívka, o které před chvílí byl vyprávěl. „Vaše podobizna, pane Ticháčku, je znamenitá!"

„Aj vida, vida," smál se radostně malíř, „já přinesl příteli Ra-

dotovi ukázat vše, co mě nyní těší — a ono se i k jinému hodilo. Už tedy ví pan Blažej, že má Beneda tak dospělou dceru?“

„Ale já prosím za malé vysvětlení,“ uchopil se slova Vendelín. „Jakkoliv nejsem v domácnosti Benedově cizím, tohoto andílka nikdy jsem tam neviděl.“

„Několik už měsíců,“ vysvětloval malíř, „mešká Miluška v cizině, jeť společnicí u jisté šlechtičny, baronky Rossholdové.“

„Snad proto,“ ptal se mladík honem dále, „bývá Beneda mimo jeviště tak zádumčivý?“

„Zádumčivost jeho, mladý pane, má své kořeny v minulosti — život jeho nebyl vždy tak poklidný jako nyní...“

„A ještě mně dovolte se optati,“ ozval se Blažej, „když vaše vzácná žačka už několik měsíců za hranicemi, kterak přicházím k tomu vzácnému potěšení, že má povědomost o mojí skromné a posud soukromé hře a že z ní zvolila motiv ku své komposici?“

„To jest,“ žertoval malíř, „mám před těmito pány vydat svědectví, že se to všecko nestalo z vašeho podnětu? Nu tedy, jest pravda, že pan Blažej svou tragédii před ní choval pod pokličkou — on patrně miluje tajemnost: ale Milušce v literatuře nic pěkného neujde, a kus, který sobě otec její k benefici zvolí, bývá obyčejně dřív na jejím soudě nežli na jeho. Tím více bylo tak s *vaší* hrou — Miluška mně oznamuje v posledním psaní, s kterým svou komposici poslala: „Nemohu vám vyslovit, jak jsem do té tragédie zamilována, není scény, kterou bych nechtěla zobrazit. Posuďte přiložený list, který představuje vrchol básně. Jsem nad míru šťastna, že bohdá kus uvidím na jevišti, neboť paní baronka chystá se k návštěvě do Prahy.“

Ticháček citoval ta slova s rovnou bezpečností a plynností z paměti, jako by je četl s papíru; i Radota poslouchal jej s patrným zalíbením, jsa z toho potěšen, že přítel šťastným obratem na trampoty své zapomenul a tak se rozjařil.

„Já nemohu se ani zpamatovat,“ vece Vojtěch, „jakým množstvím příjemných věcí mě zasypáváte: kéž mohu brzy též já vám podobným překvapením se odvděčiti! Ale vy jste ve mně vzbudil vášeň, kterou také ukojiti musíte, ač nemámli se dopustiti zločinu.“

„Vášeň? Zločinu?“ opakoval Ticháček. „Vyjádřete se.“

„Učiňte mě pánem této podobizny.“

„Ó prosím — to žádáte v skutku mnoho!“

„Vy sobě můžete stvořiti jinou,“ doléhal Vojtěch. „Nedohánějte mě k nejhoršímu.“

„K čemu pak?“

„Tato podobizna musí býti má,“ zvolal ohnivě mladík. „K tomu jsem všeho schopen — nepůjdeli to jinak: já, muž zákona, vás na zpáteční cestě přepadnu a oloupím! Pravím vám, že nežertuji — nepřivádějte mne do kriminálu!“

A zmocniv se podobizny dokládal: „Neřekneteli nyní, že mně ji odstupujete dobrovolně, spáchal jsem tu dle jasného znění zákona loupež! Mějte ohled na můj mladý věk!“

„Když tomu tak,“ svolil konečně malíř, „nechci vás míti na svědomí.“

Vojtěch děkoval mu s nelíčenou radostí, dal si podobiznu schovat strýci Radotovi — a brzy potom vystupoval s Vendelínem nahoru k ville.

„To zastavení v domku se ti vydařilo," pravil k němu soudruh vida jej v nejutěšenějším rozmaru.

„Šťastný strýcův domek!" odvece Vojtěch. „Kdy by jeho nebylo, neznal bych asi svoje zamilované místečko, nebyl bych se tu setkal s tím nejpěknějším, nejlíbeznějším stvořením — věř, to malíř pověděl jen svatou pravdu! — Nebyl bych se ani dověděl — —"

„Že to nejpěknější a nejlíbeznější stvoření všecko jest zamilováno —"

„Do mé tragédie — to mě opravdu nesmírně blaží."

„Tys nedělníček, příteli Vojtěchu, i bez strýce Radoty a bez jeho domku.

„Nevím, nevím," namítal Vojtěch, „co bych as byl bez strýce Radoty. Onť toliko mým vzdáleným strýcem, za mého dětství zřídka přišel k nám na ves, ale jeho návštěvy daly mé mysli takový směr, že jsem toužil jenjen jíti na studie. Rodiče se dlouho vzpírali; strýc Radota nestal se tak velkým pánem, jak příbuzenstvo očekávalo, ba povídalo se, že si jenom bídu vystudoval; k tomu zůstal jsem já jim z dětí samoten, chtěli, abych po nich ujal stateček. Bránili mně, až jsem se z toho rozstonal; vidouce nezbytí, povolili. Že tedy nechodím po cestách docela jiných, než nyní s přítelem Vendelínem, že jsem stateček mně určený šťastně prostudoval a vše což mého s sebou nosím: k tomu nejvíce přispěl strýc Radota."

II.

Za takové řeči octli se mladí mužové u vchodu do villy. Od mřížových vrat spatřili už domácí paní, rozmlouvající se zahradníkem, který klobouk drže v ruce s hlavou pozorně nachýlenou poslouchal i odpovídal.

Vendelín mohl jen letem přehlednouti úpravu kolem letohradu, skrze niž poprvé kráčel, ve kteréž bylo mnoho vkusu a ještě více nádhery; jinak byl zrak jeho poután už jen k dámě, k nížto se blížili, ježto zde byla bohyní a sama o sobě byla zjevem velice zajímavým: postava jen prostřední výše, však držením těla imponující, krása tváře i všech tvarů jakož bývá po třicátém roku stáří dospělá, však ne ještě přezralá, odkvetající, v modrém oku jasný oheň sebevědomé duše, kolem rtů půvabný úsměv, v každém pohybu lahoda, v oděvu bohatství a elegance.

Zahradník byl zrovna v ten okamžik propuštěn, že se mohla paní obrátiti ku příchozím mladíkům, pokud byli ještě na některý krok vzdáleni, a je velmi vlídně přivítati. Blažej představiv Vendelína ohlásil, že jest úlohy své již úplně mocen.

„Vážím si nesmírně vaší ochoty," děkovala domácí paní. „Pan doktor Blažej, náš vzácný režisér, ředitel a intendant, má sice mou neobmezenou víru, však musím se vyznati, že jsem se až do poslední

chvíle poněkud obávala, aby se mu tak nesnadná věc povedla, jakož k mé útěše slíbiti ráčil."

„A já, milostivá paní," odvece Vojtěch, „musím se vyznati, že právě ta poslední chvíle, už zde před samou branou, vrhla mi do cesty obtíž největší, ano že hrozila slib můj planým slovem učiniti."

„Kterak to?" ptala se paní s dychtivostí.

„Můj přítel Brož šel se mnou ochotně až ku zmíněným vratům," vyprávěl Blažej a lehounký úsměv pohrával mu ve tváři, „když tu najednou oko jeho padne na výstrahu na zdi napsanou."

„Výstrahu?" podivila se paní. „Jaká pro bůh jest tam napsána výstraha?"

„*Cizím se zapovídá vstoupiti.* Tu přítel Brož zastavil krok, ano chtěl mermomocí učiniti obrat."

Vendelín se zarděl živým ruměncem.

„Ale Vojtěchu!" chtěl pokárati přítele, který se zčista jasna s takovou smyšlenkou vytasoval.

„Hněvej se třeba," nedal mu Blažej mluviti, „že všecko vyzrazuji: ale jen tím, že jsme vás spatřili, milostivá paní, rozhodnuto ve prospěch našeho představení."

Paní Zdena porozuměla lépe Vojtěchovi než Vendelín.

„Jak se mi zdá," pravila lahodně, „patří to tady podstatně už k řemeslnické práci, na konec též takovým nápisem letní byty opatřovat. Já přišla vloni k oněm vratům po prvé, nedala jsem se nápisem odstrašit, vkročila jsem a velice se mi tu zalíbilo. Přeju si, aby se vám dělo podobně," dokládala k Vendelínovi.

Blažej s velkou pružností obrátil řeč na hlavní věc, na představení; a poněvadž v kuse paní Zdena s Vendelínem měli hlavní úlohy a nejvíce spolu vystupovali, projevila ona přání, aby nejdřív scény své spolu zkusili; slečna Božena že zase pana režiséra důtklivě žádá, by ji zvláště vzal do cviku, ježto prý dnes už na ni trema jde.

Rozešli se tedy, a Vojtěch zamířil na terasu, spojenou se skleněným salonem, kde slečna jak obyčejně tak i nyní dlela. Stála s rukama na prsou složenýma, zrak nepohnutě upírajíc do kraje; kdy by větřík nepovíval jejími temnými kadeřemi a jejím bělostným šatem, mohla platiti za sochu nejmodernějšího rázu. Že mladý muž se přiblížil, ani nepozorovala.

„Líto mi, slečno," promluvil on, „že ruším vaši zábavu."

Dívka se obrátila, pozdravila příchozího se vší formálností, a pravila s jakýmsi polemickým přízvukem: „Zábavu? Jakou prosím myslíte zábavu?"

Byla černobrvka jižního rázu, postava nádherná, oko veliké, plamenné, tvář bledá. Pravilli o ní Vojtěch, že jest chladná, neznamenalo to, že ve společnosti její zůstával lhostejným; ale vnadám jejím scházel onen lahodný klid, kterým každá dokonalá krása srdce neodolatelně rozehřívá — v bytosti její byl jakýs utajený nepokoj, jenž i na mladého muže nakažlivě účinkoval.

On se slečnou byl ostatně dávněji známý než s kýmkoli z rodiny. Po celý ten čas, co papírník villu byl koupil, chodíval Vojtěch velmi [illegible] okolo do domku strýce Radoty. Vídávali se tu mimochodem

s domácí dcerou, však nejevili k sobě nižádných sympatií. Nejdřív se ani neznali, když pak se naskytla příležitost, že strýc jej rodině fabrikantově představil, pozdravoval mladík odměřeným způsobem, slečna ledabylo děkovala. Paní Zdena dostavši se do domu, nebyla tak nevšímavá; brzy ptala se Boženy na mimojdoucího: „Kdo jest tento pán?"

Slečna jen s těží se rozpomenula.

„Víšli, má líbezná," ptala se macecha, „že jest to mladík tak rozkošný, jakých jest velmi pořídku?"

„Ne, mamá," dí dcera, ne bez úštěpku, „to jsem podnes nepozorovala."

„Na spasení duše!" zvolala paní. „Má Boženka ke mně tak neupřímná — právě jako k macešel"

Takové výčitky dívka nijak strpěti nechtěla. Macecha byla sobě srdce jejího rázem dobyla; nezacházela s ní jako s dítětem, ale jako s důvěrnou přítelkyní, upoutala k sobě srdce její vřelejším citem, než sama nebožka vlastní matka.

„Věru, mamá," odtušila horlivěji než měla ve zvyku, „nevidím na tom člověku ale pranic zvláštního. Upozorni mě prosím na ty jeho vzácné vlastnosti."

„Dají se vysloviti jedním slovem," dí paní a doložila přitlumeným hlasem: „Neznamenáš toho, poněvadž jest takový, jako ty také ještě."

„Pak teprvé zhola nevím, jaký!"

Macecha štípla ji s rozkošnou důvěrností do tváře a vyřkla to půvabně tajemné slovo:

„Panenský!.."

Když za poslední doby Blažej zván do domu, změnil se vzájemný poměr jejich zevně jenom na konvenienční zdvořilost; v pravdě vyvinul se mezi nimi neviditelný zápas, jehož pravé příčiny sobě on i ona nehrubě byli vědomi. K divadelní hře jevila slečna málo chuti, podrobila se jí sama jen k vůli paní Zdeně, která přípravy ku představení podnikala s ohnivostí mladickou; Božena jala se schvální neschopnost svou k herectví stavěti na odiv — mladý režisér místo aby dokazoval opak toho a jí pěkně polichotil, odbyl to žertem málo pochlebným: „Však není váš pan otec divadelním ředitelem, před nímžto byste měla hráti pro engažování."

Na pochlebování a koření se ode všech mužských, zvláště mladých, byla Božena tolik uvyklá, že jí bylo věcí nejvšednější, kteráž ji pouze nudila. Tento jeden činil výminku, a to bouřilo její tajnou nelibost. Každá jejich rozmluva se rychle stávala pří; on pak nejenom odpíral jejím výrokům ale stavěl proti nim náhledy a pravidla svoje s takovou jistotou a lehkostí, že tak málo mohla odolati jako žák učitelovi. Avšak tím více cítila se puzenou k tomu, aby v tomto zápase konečně zvítězila, aby tuto výminku odstranila, Blažeje za volnost, s jakou se k ní choval, potrestala podrobením. Vždy na novo přesvědčovala se, že není způsobu, kterým by lze bylo jej ponížit — ale právě tím mocněji vzrůstalo její nevražení, její bojechtivost...

K otázce, s nížto dnes Blažeje přivítala, odpověděl on: „Myslím, že užíváte přepěkné, opravdu sváteční vyhlídky."

„Vy shledáváte tuto vyhlídku zábavnou?" dí Božena. „Mně není

bohužel nad ni fádnějšího pohledu — každá budova, každý strom mě straší v tom kraji, který jest na jaře, v létě i na podzim vždy stejně sestaralý.“

„Však vy jste se přece do něho. právě se vší pozorností zahleděla,“ namítal Vojtěch, „ano vím, že to činíváte dosti zhusta.“

„To snad může míti také jinou příčinu, nežli že lidé, kteří se tam dole hemží, mají den sváteční.“

„Vy ho, slečno, nemáte?“ ptal se mladík.

„Nechtěl byste mi dobrotivě povědět,“ odtušila ona, „jaký to vlastně pocit, ten sváteční?“

„Nelze ho tuším nikomu zobraziti leč odvoláním se na jeho zkušenost,“ odpovídal ochotně Blažej. „Na svátek se těší lidé, poněvadž sobě v ten den odpočinou od namáhání. Toho arci u vás není. Na svátek se těší lidé, poněvadž v ten den sytěji a chutněji se najedí. Toho u vás rovněž není. Na svátek se těší lidé, poněvadž v ten den jdou do kostela, vidí obrazy a obřady, slyší o ideálech, povznášejí se posvátnou hudbou, sklánějí se před bohem viditelně zjeveným — slovem, poněvadž je to pro ně řídký den poesie: avšak vám *každý* den může býti takový, pro vás mezi všedním a svátečním z těchto příčin není asi rozdílu.“

„To jest, všecky jsou mi všední.“

„Přec na některý den v roce s jakousi toužebností čekáte?“

„Ne s takovou, aby mně byl svátečním. Napřed vím všecko, co já komu neb co kdo mně učiní: jsou to pouhé formality, kteréž cit můj povznesti nedovedou.“

„Však dovede jej povznesti, rozjařiti přítomnost jistých osob, vám žádoucí?“

Božena zavrtěla svou pěknou hlavinkou.

„Ne nad prostřední míru,“ vece. „Chcete tuším říci, že jsem přece zamilována?“

„Je to příliš všední slovo, ale věc je v něm obsažena.“

„Nemám té slabosti.“

„Ah!“ dovtípil se Vojtěch. „Vy to, co já nazývám svátečními city, pokládáte za slabost?“

„Jestliže mě totiž lépe nepoučíte.“

„Pokusím se o to — však pod jednou výminkou: že si toho přejete.“

„Buďte ujištěn, že přeju.“

„Tvrdím tedy proti vám: Žíti bez chvílí svátečních není silou, nebrž nemocí.“

„Nebezpečnou?“ usmála se slečna.

„U velikém stupni. Neboť může vyhojena býti jen neštěstím — ztrátou zdraví, nedostatkem, hořkými slzami, dlouhými bolestmi.“

„Jen tím?“ vpadla mu Božena do řeči. „Nestavte na tom svůj důkaz — já vím o léku mnohem levnějším.“

„Jsem velice dychtiv, neboť uslyším něco, po čem přece toužiti ráčíte.“

„Ano toužím — a toužím jen po tom, abych mohla zaletět odsud pryč, octnouti se v cizích krajích, mezi lidmi, kteří by mě neznali —

kde by mně byl svět docela nový, kde bych se volně beze všech ohledův a vzpomínek na přátele i nepřátele toulati mohla tajemným tichem lesův, a za jasných nocí volně oddychati pod hvězdnou oblohou i poslouchati bublání potůčku. Proto hledívám do dálky, jako před chvílí."

„Vidím se pohnuta, slečno," řekl Vojtěch rozmarně, „svůj důkaz zastaviti, až byste svůj romantický prostředek zkusila. Patrně bych nyní mluvil nadarmo. Jenom že by rádno bylo do toho praneznámého světa ze známého vzíti netoliko domovský list ale i spolehlivou stráž, která by aspoň na zavolání přispěchala, kdy by se romantika stávala nebezpečnou."

„Nikoliv," promluvila Božena živě, — „abych dostačila sama sobě a nebyla nucena snášeti strážcovství a pomoc a dobré rady a všecky ty slasti, kterými pečlivá společnost člověka schopným činí k užívání svátečních okamžikův: to jest ideál mé romantiky!"

Blažej se maličko vztýčil a řekl pevným hlasem: „Liboli vám, slečno, přistupme k vaší úloze."

Chtěla něco namítnouti, však nepotkala se více s jeho zrakem. On příkrost jejích slov vykládal proti své osobě — ale kdy by mu nyní chtěla podat vysvětlení, pokořila by se . . .

Blažej uchopil psanou úlohu i dal heslo. Slečna přemáhajíc se, aby se zdála zrovna tak pevnou jak on, odpověděla slovy své úlohy. Vše šlo velmi dobře; Božena si dávala dnes záležeti jako v žádné zkoušce posud.

Také když se potom všichni v kuse účinkující shromáždili, a paní domácí Vojtěcha vyzvala: „Teď, pane režisére, buďte neuprosný!" — neměl už žádnou nesnadnou práci. Paní Zdena úlohu svou, hlavní v celém kuse, uměla vzorně; všichni ochotníci se jí od počátku obdivovali. Ale dnes byla zastíněna, dnes sama svůj obdiv lichotivými slovy vyjadřovala nade hrou pana Brože, kterýž netoliko se vší hereckou jistotou a obratností sobě počínal, než i všem teprvé objevil, co v úloze jeho vlastně vězí.

Kdežto druzí pozornost svou k němu obraceli, Božena hleděla sobě pouze pokynutí režisérova, snažila se mu dnes dle své nejlepší možnosti vyhověti. On sice nebyl neuprosný, přece však každé slovo jeho bylo určitým povelením; jenže svůj režisérský úřad vždycky tak vykonával a dnes ani o vlas jiným se nejevil.

Hned po zkoušce se oba přátelé poroučeli. Slečna Božena s těží zakryla vnitřní svůj nepokoj, jenžto ji pudil, aby s Blažejem ještě sama slovo promluvila. Avšak když se jí uklonil, jak za to měla, jen proto, že jí vůbec před ostatními pominouti nemohl, když nabyla přesvědčení, že s ní soukromí už více mluviti nechce: nepokoj její náhle proměnil se v hněv, a ona ještě o nějaký malý okamžik dříve, na jinou ovšem stranu, odcházela, než naši mladí přátelé.

Když tito před villu vyšli, bylo první slovo Vendelínovo: „Proč jsi mě, u všech všudy, pro ten ničemný nápis do takových rozpakův přiváděl, svévolný pane?"

Vojtěch se rozesmál.

„Ohledni se," pravil, „že to nebylo bez příčiny ani bez účinku."

Slova: „Cizím se zapovídá vstoupiti“ byla na zdi zabílena vápnem, kteréž teprv usychalo.

Mladíci počali opět rozprávěti o ville a jejích obyvatelích, jenže nyní řečnil hlavně Vendelín, povídaje o svých dojmech, které všecky byly příjemné. V proudu řeči jeho vytrhnul jej Vojtěch podotknutím, že se opět musí zastaviti v domku strýce Radoty.

„Proč to zas?“

„Pro poklad, na který já nezapomenu,“ dí Blažej, a brzy se vrátil s podobiznou pečlivě zabalenou.

Vendelín v skutku byl zapomněl — a v nejbližší chvíli zapomněl po druhé. Blažej na celé cestě do města hověl v rozmluvě rozjařenému příteli; avšak když konečně zavřel za sebou dvéře svého pokoje, a nedočkavě rozvinul získaný obraz: jako by se za ním zavřel všecken ten hemživý, hlučný svět, a jeho domácnost se proměňovala ve chrám.

Tak často se v mysli obíral obrazem dívky, kterou byl viděl jen několik okamžiků: nyní jej tu měl před sebou, tak živý, tak něžný, tak nebesky cudný, tak otevřeně prostičký a přece zas tolik tajemství v sobě skrývající — slovem, nevýslovně půvabný! Pohroužil se do něho celou duší. Mohl se ohlednouti, a on zatím nezmizel.

Kdy by byl tuto sličnou bytost nikdy neviděl, obrázek sám poutal ho k sobě tolikerou krásou, že se naň dosyta nahleděti nemohl. Rozkoši, kterouž jemu působil, podával se volně jako dětsko. Jinou stala se jeho radost, když sobě pak připomněl, že děvuška ta o něm ví, že se s ním v duchu obírá, že v plodech ducha jeho zalíbení nalézá: — tu stišil se jako pěna. Nejvnitřnější svatyně srdce jeho se otevřela, velebná i skvoucí, a on zval děvu: „Vstup, jenom zde mne poznáš!..“

V tom vyburcovalo jej hřmotné zaklepání na dvéře. S velikou nelibostí uschovával honem podobiznu.

„Jen otevřete,“ volal venku nevítaný host, „já vím, že jste doma.“

„Vy jste to, pane Parkose,“ dí Vojtěch otvíraje.

„Já, Apemant Parkos, k službám,“ odtušil příchozí, žena se dovnitř s kloboukem na hlavě, a vadivě dokládal: „Jsem tady dnes už po třetí!“

Pan Parkos neměl žádné zvláštní krásy aniž také žádné šerednosti ve tváři, avšak celé jeho vzezření nápadně upomínalo na psa, který nic nehlídá, věčně se toulá, nikdy neštěká nýbrž hned kousá. Každá píď na něm cynik — všecken zevnějšek nedbalý, ošumělý, špinavý. Ostýchavost za to ponechával jiným; konaje na sobě sám básnický křest nenazval se jen tak náhodou Apemantem. Stáří jeho určiti bylo věcí velice nesnadnou; pro drsnost pleti a zakrsalost těla vypadal sešlým hned za mladosti, ale právě staří hoši toho druhu do pozdních let mívají vždy stejnou tvářnost.

„Co mi způsobuje to zvláštní potěšení?“ ptal se Blažej.

„Jen řekněte: to zvláštní protivenství,“ odseknul Parkos. „Nebudete přece zapírati, že mě nemůžete vystát?“

„Mýlíte se — jáť vás velice mám rád.“

„Já pro svou osobu vás nenávidím,“ řekl host ohlížeje se po celém bytě.

„A proč, smímli se ptát?"

„Poněvadž jste takový nesnesitelný idealista."

„Vaše nenávist mě nevýslovně bolí," vece Blažej s úsměvem, „ale přes to přese všecko na této pozemské pouti idealistu se sebe svléci nikdy nehodlám."

„Nehodláte? Ono to může přijíti samo — dosti často se o to jiní postarají. — Jaké kouříte doutníky?"

„Okuste."

Parkos zapaluje sobě pokračoval v řeči: „Ostatně přicházím od svého redaktora, abyste mu poslal slíbený článek. Opakuji, že jsem tu dnes po třetí."

„Neschází mnoho, však hotov ještě není."

„Tedy sedněte a dopište ho. Já nesmím přijíti s holýma rukama, já slíbil, že vám nepůjdu s krku."

„Proč vy tak dávno už nic nepíšete?"

„Budu psáti také — půjčte mi péro a papír," odpověděl host a usedal. „Čert mě vezmi, jestli žertuji — já se bez článku odsud nehnu!"

Vojtěch s resignací počal hledati ve svých písmech, Parkos rychle pérem po papíře jezdil.

„Když jsem tak v tom," ozval se po chvilce, mohl bych také o vás napsati nějakou zprávu."

„O mně?"

„Vy jste solidní spisovatel. Mohl byste aspoň něco *hodlati* — či snad už něco hodláte?"

„Tak ledacos."

„Tedy jen se mi svěřte a zejtra bude se čísti: „Náš na slovo vzatý, spanilomyslný básník V. Blažej chystá opět —" mohu ještě přidati titulů, bude o řádek více, a solidnímu spisovateli to sluší."

„Co pak je u vás znakem solidního spisovatele?"

„Fádnost," odtušil Parkos.

„Ukažte přec, jakou pikatnost vy tu píšete?"

„Hrome, psal jsem to u solidního spisovatele pro solidního redaktora: podle toho jest to pikantní. Povolal mě dnes redaktor ad audiendum verbum, projevil mi vrchovatou svoji indignací nad tím, že se nenosím dle mody, a pohrozil, že zruší všeliké spojení mezi mnou a svým listem, nebuduli solidnější. Proto mu dnes sloužím s tak vzteklou horlivostí, že jsem u vás už po třetí. A který spisovatel mohl by solidněji tuto zprávu napsati?"

Podal při tom svůj rukopis Blažejovi, který četl:

„∴ *Úmrtí.* V neděli odpoledne zemřel zde v mužném ještě věku po delší nemoci pan Josef Boleslav Havlena, sochař, vždy věrný, vřelý národovec. Některé jeho práce vzbudily před lety pozornost širších kruhův i znalcův, opravňujíce k největším nadějím. Avšak osud nedopřál mu hmotných prostředkův, aby nevšední nadání jeho mohlo řádně vyvinouti se a vyniknouti. Po drahná léta musil zápasiti s nedostatkem všeho druhu, až i zdraví jeho podlehlo. Pokoj popeli jeho! — Pohřeb odbývá se v úterý o třetí hodině ze všeobecné nemocnice."

„Kdy byste chtěl míti o sobě též tak pěknou lokálku," ozval

se opět Parkos, „umřete, ale co nejdřív. Já nevím, jak to dlouho vydržím, tak solidně psáti. Umřete, a já nebudu nic více proti vám mít — solidní lokálkou o vaší smrti zasloužím si nějaký honorárek. Já dostanu slušný plat od řádku, ale jen od řádku. Nechceteli však mně to k vůli udělat, zůstaneteli raději na živě —“

„Nuže?“ ptal se Blažej.

„Může se snadno přihodit, že si to přece zasloužím, abyste tu svou lásku ke mně vyměnil za nenávist. — Dejte mi konečně ten článek.“

Vojtěch vzav vyhledaný svůj rukopis roztrhal jej na kusy a odhodil.

„Co počínáte? Kam myslíte, roztržitý člověče?“ zvolal Apemant Parkos.

„Vyřiďte svému redaktorovi, že mu až po druhé posloužím,“ odvece Blažej.

„Redaktor vám poví do živého!“ vadil se host — ale hned se zas ušklíbnul, pravě k sobě v duchu: „Vida, že není v pancíři svého idealismu také tak neranitelný! — Proto jsem celé odpůldne k vám běhal? Vezmi ďábel vás i vaše vrtochy!“

S tím odešel.

Soumrak se vkrádal do příbytku — Vojtěch vrhnuv sebou na stolici uchvácen jest vírem bouřlivých myšlenek. Bídně zahynul opět jeden duch!.. Jaký to strašný život! V prsou posvátný osten, pobádající mocně vždy ku předu, vždy výš: a v nohou, v rukou olovo nemožnosti! Oko upjato po jasném božském slunci ideálu, mysl jak orel puzena neodolatelnou touhou po výsostech lidskosti: však peruti zpřerážené, ochromené, a noha pracně brodící se blátem. V blátě tone duch i tělo zároveň — *takového* nešťastníka zachránit nikdo nespěchá, takového nikdo sobě nevšímá: vždyť hynoucí *duch* nevolá zoufanlivým pokřikem o pomoc! Pachtí se, až síly umdlévají, údy ustrnují — a život jest těžkým snem člověka, jejžto můra tlačí: naposled probouzí se, aby viděl, že ten sen byl pravdou a že všemu je konec! Ovoce všeho posvěcení, všeho nadšení, všeho úsilí jest na konci: taková novinářská zpráva! To není mučenictví, neboť v tomto je povznešení, oslava: ale to jest katanství, v tom je hrůza, skřípení zubů, šílenost, prokletství. „Neměl, bohu žel, prostředkův“ — o veliký bože, jak můžeš poslouchati takovýto žel! Kdo všecko má a k čemu všemu na této zemi prostředkův: a takový duch od tebe nad jiné nadaný a zvláště poslaný, musí zhynout umačkán, umořen, a pak — „Pokoj popeli jeho!“ O nelžete v hrdlo, pokrytci, říkejte bez obalu: „Pokoj našemu svědomí!...“

III.

Slavný den jmenin paně Levinových skláněl se k večeru; ti, kteří se na něj těšili, stáli teď na vrcholu jeho rozkoše, ti, kteří jej očekávali s obavou, teď už cítili se volnými jako ptáci.

Do počtu posledňějších nepatřilo jen samo služebnictvo, kteréž arci mělo perný den, ale i mnohá z dám, které jsouce do veliké společnosti na villu pozvány ve zlých byly pochybnostech, zda slavnost

ta pro ně příjemně či nepříjemně dopadne. Doma ve svém bohatství byly neobmezenými panovnicemi; však v jedné věci nemohly se měřit s paní Levinovou: ona byla urozenější. V tom byly napřed zastíněnými, ona jim svůj hraběcí původ mohla dáti pocítit: což by nejedna z nich na své dosavádní přítelkyně s patra byla pohledla, kdy by tak náhle poznala v sobě hraběnku!

Ženská společnost na ville byla tedy z počátku dosti skřehlá; však brzy se to změnilo. Paní Zdena zajisté osvědčila se nejroztomilejší hostitelkou. Přišla dnes bez nádhery v obleku, proti všem přítomným byla úprava její skromná; po prvním spatření chovala se ku každé dámě jako důvěrná známá, s okouzlující nenuceností podávala jim své srdce a vloudila se do srdce jejich. Strašidlo etikety zažehnávala svým pouhým zjevením, kam se obrátila, tam bylo jasno, teplo, veselo.

Pánové činili stranou a přitlumenými hlasy vzhledem k paní Zdeně manželu jejímu závistivé poklony; také dámy pravily sobě v duchu, že na panu Levinovi přece jen něco musí býti; a čeho dříve nikdy neznamenaly, dnes jevilo se jim v jeho postavě, v jeho tváři, v jeho chování — co se mu jindy vykládalo za hranatost, dnes jevilo se vážnou důstojností, bezohlednost v jednání, která se jindy odvozovala z nadutosti, dnes jevila se noblesou.

Oslavenec neměl dnes, čeho by si ještě více žádal. Zábava u stolu se rozhlučila i závodila s hudební kapelou; pan Levin velmi málo mluvil, obyčejně jen odpovídal pokynutím, úklonou, úsměvem — užíval štěstí svého se vším pohodlím, napájel se pohledem na choť svou a na společnost rovněž plnými doušky jako vzácným vínem ze své sklenice.

Radostné opojení v plném slova smyslu bylo obecné, když se po dlouhé hostině společnost konečně od stolu odpoutala a ve volných pohyblivých skupeních po sadech roztrousila. Tou dobou někteří členové její, mezi nimi paní Zdena i slečna Božena, tiše se vytratili; hosté z většího dílu věděli, že se chystá divadlo, však varovali se slůvkem to vyzradit zvláště panu Levinovi, který arci o všem také dobře věděl, nicméně se musil dáti — překvapit.

„Ještě tu není pan Blažej?" ptala se paní Levinová spěchajíc do šatny. Nikdo ho ještě neviděl; však po malé chvilce oklikami, kudy by se společnosti nejlépe vyhnul, vešel do sálu, v divadlo proměněného, aby přihlednul, zdali tu vše v náležitém pořádku. Venku bylo ještě denní světlo, zde při uzavřených okenicích zářily s bohatých mnohoramenných svícnů četné plameny. Sotva Blažej této změně poněkud uvyknul, přiběhla mu mezi kulisami vstříc paní Zdena.

„Zlý doktore," pravila k němu, „již jsem se obávala, že ani nepřijdete."

„Není ještě pozdě, milostivá paní," odtušil on, „hle, jsem první v sále a na jevišti. Ostatně mne tu dnes už nejméně potřebí."

„Jaká to domněnka?" zvolala paní. „Pranic bychom bez vás nesvedli! Napověda by bez vás čísti zapomněl. A tuto se přesvědčte!"

Při těch slovech uchopila pravici jeho do svých ruček — byly měkké jako aksamit a hedbáví, a krev proudila v nich tak vřele, že

jiskry elektrické z nich sršeti se zdály. Ona přitiskla ruku mladíkovu na své srdce, kteréž bilo sice poněkud rychleji a hlasitěji, nikoli však prudce, jak je trema rozhoupává. Jisker elektrických sršelo z něho arci ještě mnohem více... Krásná paní měla svůj kostym teprv z menší části na sobě, když ji starostlivost vypudila ze šatny na jeviště; za kulisami se familiárnost rodí hotová, jako Minerva z hlavy Jovišovy — paní Levinovou činila v tom rozstrojení tak vnadnou i luznou, až milému režisérovi sladké trnutí všemi údy proniklo.

„Nyní, když tu jste, utiší se opět,“ pravila paní o svém srdci. „Bez vás bychom ztratili svůj poklid, jako pocestní na lodi, která by uprostřed moře o svého kapitána přišla!“

Mámeli o našem hrdinovi pověděti božskou pravdu: když krásná paní zase odběhla, bylo mu as jako člověku, který od výhně na čerstvý větřík vystoupí; avšak jsme si toho vědomi, že naše porovnání silně pokulhává: mladému režisérovi od sličné ochotnice nebylo nikoliv do útěku...

Divadlo se oživovalo. Přišli nejprv hudebníci, pak znenáhla hosté; za oponou dostavil se po jednom celý herecký personál, obletovali tu i mnozí, kteří náleželi před oponu mezi diváky· okolo dám, zvláště okolo domácí slečny ustavičně jich byl malý roj.

Božena bavila se už hezkou chvíli na jevišti, aniž by s Blažejem posud slovo neb jen pohled vyměnili, on byl pořád stranou zaměstnán, všichni účinkující mimo domácí slečnu přicházeli se mu v kostymech svých ukázat, poslední poradu s ním vzít, dámy také otcovské požehnání od něho si vyžádat. Bylo mnoho strachu ale i mnoho žertu. Až v sále zahřměla hlučná fanfára, do ní vmísilo se mnohohlasé provolávání slávy — někteří zasvěcenci uvedli pana Levina jako maní do sálu, a již bylo překvapení hotovo.

Potom následovala dle úmluvy ouvertura, režisér spěchal kolem jeviště a kázal tichým hlasem ale přísným posunkem: „Prosím — na svá místa!“ Tu již nemohli se slečnou se minouti — ona sledovala jej pátravým okem, on pozdravil ji velmi zběžnou poklonou.

Avšak hněv jeho od včerejška nebyl tak prudký, aby se potají na ni už dříve byl vícekrát nepodíval. Byloli to světlem lamp, byloli to něčím jiným: shledával ji dnes valně proměněnou, jako by ji dávný čas byl neviděl, a ona se zatím stala ne starší ale naopak mladší, dětinnější, ostýchavější, jemnější. Byl to bez pochyby jen optický klam, ale kdy by ji tak dříve byl vídal, nebyl by as nikdy o ní řekl, že je vyhejčkaná, pánovitá, chladná, nebyl by se s ní as nikdy rozhněval.

Ostatně, řekl posléze v duchu, k čemu na to všechno vůbec mysliti! A chtěl se proti slečně docela v ledový pancíř upíti, když tu vedle něho stanula.

„Víte, pane režisére,“ pravila tlumeným hlasem, „že budu hráti velmi špatně?“

„Z jaké příčiny?“ prohodil on, dělaje sobě plné ruce práce.

„Vy jste se dnes na mne ještě vlídně nepodíval.“

Blažejovi vstoupila krev do tváře — zůstalť i pod ledovým pancířem horkokrevný, a nyní nemohl se domnívati jinak, nežli že si Božena s ním zahrávati chce, aby včerejší půtku obnovila.

„Račte se rozpomenout," odtušil lhostejně, pokud právě nyní s to byl, „že nehrajete k vůli mně ale k vůli svým rodičům."

„A vy jste se na mne na vždy rozhněval?"

„Slečno," řekl Vojtěch s mužnou hrdostí, „nemám štěstí náležeti mezi povahy, na jakéráčíte býti uvyklá, a povahy, jako jest vaše i moje, nesbližují se jinak, než leda k boji."

„Však jsem to již nahledla," dí slečna s mírností, jaké u ní Blažej nikdy prv nevídal, „měla jsem zlou noc a zlý den — — Hrdost proti hrdosti, a my se na vždy rozejdeme. Toho nemohu dopustit, vy o mně musíte soudit méně nepříznivě: — já vás nechtěla urazit, prosím zapomeňte na tu nelibost, ještě mi nevypovídejte nepřátelství na vždy."

Vojtěch sotva věřil svému zraku i sluchu: dívka, která jej tu odprošovala, ruku na smířenou jemu podávajíc, to byla v skutku zcela vyměněná Božena!

Rychle jí podal svou pravici.

„Netajím vám," řekl, „že mě nanejvýš překvapujete, mé slovo v zápětí vyvracíte skutkem: ale vyznati, že jsem vám soudem svým křivdu činil, bude mi největším potěšením."

„A já nyní budu dobře hráti!" doložila slečna s roztomilým úsměvem a odskočila vesele na svoje stanoviště.

Hra počala, a hned první výstupy přijalo animované obecenstvo s hlasitou pochvalou; když se paní Zdena na jevišti objevila, spůsobilo to mezi diváky nadšenou bouři: všem zdála se teprv nyní nevyrovnatelně vnadnou. A její hra diváky zrovna omračovala obdivem, tak že se ani vzpamatovati nemohli; po každém odchodu volali ji několikrát — a byli by ji volali nekonečně už za ten okouzlující spůsob, jakým se za pochvalu děkovala. Vše to arci nevadilo, aby také ostatní dámy na jevišti štědrým potleskem odměňovány byly.

Kus nazýval se *Vavřínový věnec* — paní Zdena představovala velikou umělkyni, které jest voliti mezi skvělými triumfy všeho světa na jedné straně a mezi láskou milování hodného avšak stíhaného muže na druhé straně. Ona odřekne se slávy a následuje muže svého z hluku světa do zátiší idylické domácnosti. Milování hodného avšak pronásledovaného muže hrál Vendelín.

„Vlastně byste se měl jíti poděkovat vy," vece paní Zdena k Vojtěchovi, vrátivši se s jeviště po kolikerém vyvolání. „Vy jste mdlý francouzský originál znamenitě opravil a nás ke hře teprvé schopnými učinil."

Básník a režisér bránil se s úsměvem proti zásluhám jemu přičítaným.

„Vám náleží vavřínový věnec dnešního večera," vpadla mu paní rozhodně do řeči, a pozdvihla pravici s věncem, jejžto s jeviště přinášela. Bránění stalo se našemu hrdinovi velmi obtížným, když na své tváři ucítil vřelý libý dech krásné paní, a na své šíji ručku její, kterou ho pevně k sobě skláněla. Byl pomaten a — šťastně ověnčen. Přítomní herci tiše tomu tleskali; úzkostlivost dávno všechny pominula, hráli se zápalem, s rozkoší.

Po chvilce octnul se u režiséra opět Vendelín.

„Tak nadšené posluchačstvo nebudeš mívati vždycky," prohodil Vojtěch.

„Nemysli, že jsou tam samí nadšenci," namítal přítel.

„Ale mrazivě přísnou tvář kritickou nikde jsi tam nevypátral?"

„Ještě něco horšího," dí Vendelín opravdově.

„Možnoli pak?"

„Bývá tu v dvoře také Apemant Parkos?"

„Nikdy jsem tu stopy po něm neshledal."

„Teď stojí mezi diváky."

„To bude mýlka, příteli!" pochyboval Vojtěch.

„Docela vzadu — v předsíni, mezi služebnictvem, krky natahujícím — a dívá se velmi pozorně. Taková satyrovsky ošklíblá larva učiní člověku všecko ostatní ctěné obecenstvo téměř neviditelným a vtírá se oku jen sama jediná!"

Vendelín obrátil se ku hře, Vojtěch přecházel po špičkách na druhou stranu jeviště. Slečna Blažena jej na té cestě zastavila.

„Udobřil jste se na mne opravdu?" ptala se ho.

„Každou pochybou byste mi ublížila."

„Nechci vám ublížit, ale vy jste mě zastrašil. Dovolíte mi, abych žádala na důkaz čin, a sice ne malý?"

„Podrobte mě jakékoliv zkoušce," dí on.

„Mně má romantika ani teď nevychází z mysli," pokračovala slečna šeptem, jakož celý hovor veden — „svolíteli tedy, podniknu zejtra romantickou cestu."

„Já k tomu mám svoliti?" smál se Vojtěch.

„Poshovte. Na té cestě, na stanici **ské, přijde na mne mrákota."

„To je na romantiku příliš určitý program!" smál se Vojtěch ještě srdečněji.

„Budu nucena vystoupiti z vozu," nedala se Božena másti, „a tu šťastná náhoda uvede mi v ústrety dobrého přítele."

Vojtěchův smích se rázem utajil.

„A ten dobrý přítel," dokládala slečna, „budete vy — neníli pravda, budete?"

„Já?" opakoval mladý režisér překvapen.

„Zejtra je na štěstí zase sváteční den — úřední zaneprázdnění vám tedy překážeti nebude. Chcete, abych užila jednou sváteční chvíle?"

„Nepochybujte ani na okamžik, že jsem vám k službám — neváhám proto, že bych snad — —"

„Vy přijedete a na tom mi dosti. Ranním vlakem, ano? Já se na stanici **ské o jeden vlak opozdím, ze své slabosti zotavím, a u přítelkyně budu vždy ještě záhy dost. Tedy ranním!"

Vojtěch se ochotně uklonil.

„A to teď bude naším tajemstvím?" končila slečna.

Jak uměla býti rozkošně důvěrnou a přítulnou! Bylo by to našemu hrdinovi na dlouhé hodiny poskytlo zábavné příjemné látky k přemýšlení — ale teď bylo nachvat, na jevišti se schylovala scéna ke konci. Po nějaké minutě opona spadla, i otřásal vzduchem poznovu potlesk.

Pan Levin byl posud na divadlo patřil v plnosti blaha jako ně-

jaký olympský bůh — nyní však nedalo mu to déle, povstal s místa svého, aby učinil zákulisní návštěvu, při kteréž beze všeho všudy ohledu — dnes už byla dle toho mysl jeho naladěna — chtěl svou nevyrovnatelnou choť na srdce přivinout a zulíbat. Aby se na jeviště dostal, musil učinit okliku po chodbě; vstoupiv do předsíně potkal se tu s Apemantem Parkosem.

Tento byl se v letohrádku objevil brzy po začátku divadla. Služebnicto přivítalo jej velmi podezřelými pohledy a bylo by jej sotva pustilo do vnitř, kdy by si na ně byl velmi zhurta nevyjel. Okřikoval a peskoval je s takovou pánovitostí, že přes jeho neúhledný zevnějšek musili jej pokládati za jakousi důležitou osobu.

Ptal se po panu Levinovi, a když sluhové tvrdili, že se nemohou opovážiti, v tu chvíli jej vyvolávat, řekl, že tedy počká, mluvit že s fabrikantem musí, kdy by oni pro to všichni výprask dostat měli. V předsíni usadil se nemaje valné chuti, obraceti pozornost svou na představení. Potom ale přece se vzchopil a jako druzí napjal krk, aby osoby na jevišti zočil.

„U všech ďáblův!“ hučel do sebe. „Jeli pak to možná? Či je to jenom podoba?“

Několikrát protřel sobě oči a vždy znova upřel je s největší dychtivostí na jeviště.

„Ona to — jestliže se mne fantaz nechytá, ona to!“ opakoval u sebe; pak tázal se nejbližšího sluhy: „Kdož pak je ta spanilá dáma?“

„Hm, kdo to je,“ zněla dosti nevážná odpověď — „milostivá paní je to.“

„Milostivá paní!“ osopil se naň potichu Parkos. „Pro tvou šlechetnou duši je tu dnes dobrý mandel milostivých paní.“

Sluha zesinal zlostí. „Jeli tento člověk jen tím, čím jej šat jeho ukazuje: ten poletí — no ten poletí, otrapa!“ Ale ten otrapa mluvil o domácím pánovi pořád s tak malým respektem jak o svém tovaryšovi — zatím tedy sluha zsinalýma rtoma přec prohodil: „Je to paní tohoto domu.“

„Paní Levinova!“ zvolal u sebe Parkos. „Podívejme se, to je teď paní Levinová! Věru, je to šprýmovné!“ . . . .

Když nyní Parkos fabrikantovi vstoupil do cesty, tento jej změřil od hlavy až k patě.

„Co jest?“ tázal se nevrle.

„Pane,“ počal Parkos velmi určitě ale ne vyzývavě, „přicházím v záležitosti —“

„Pane,“ vpadl mu Levin nemilostivě do řeči, „v tu chvíli nezabývám se žádnými záležitostmi.“

„Musíte učinit malou výminku,“ vece Parkos povýšeným hlasem. „*Vám* nebude hra vaší paní tak vzácná, abyste nějaký okamžik promeškati nemohl — vám ona může zahráti třeba každý den.“

„Člověče,“ osopil se na něj fabrikant, „jak si to dovolujete o mé paní mluvit?“

„Nuže, jak?“ postavil se mu Parkos.

„Ona není žádná herečka, rozumíte?“

„Hm, ona není žádná herečka,“ opakoval jizlivě Apemant, „ale já jsem tak drzý, pane, a znám také kousek minulosti paní Levinové, dříve hraběnky Kovenské — rozumíte?“

Pana Levina obešel z čista jasna mráz, a jazyk mu oněměl.

„Vy ji doufám znáte celou — tu minulost totiž?“ dokládal Parkos a oči jeho byly jako dva dravci, kteří zatínají pařáty do těla své oběti.

Fabrikantovi stal se ten člověk rovně děsným jak odporným — na cestě jeho růžemi vystlané se náhle před ním vztýčil ještěr.

„Co vlastně ode mne žádáte?“ řekl po chvilce div ukrývaje pomatení své.

„Sochař Havlena dodával vám některé sochy, a má od vás ještě něco za ně požadovat.“

„A pro to jste přišel?“ rozpálil se fabrikant znova.

„Pro to, pane.“

„Jaká to nestydatost od toho sochaře,“ vzkříknul Levin, „posílat mi v takový čas a tímto spůsobem své konto! Nepřijmu od něho více ani za vindru!“

„Váš hněv mu dodá,“ prohodil Parkos. „Bez toho včera ztratil všecky svoje zákazníky — náhoda tomu chtěla, že umřel.“

Pan Levin vyvalil na něj oči.

„On už byl jednou tak nestoudný člověk,“ pokračoval Parkos. „Nyní ku příkladu — ještě po své smrti! — nutí svou rodinu, aby k vůli němu zbůhdarma vydávala peníze, kterých ona ostatně ani nemá. Vy jste mu, pane, dvacet zlatých nedoplatil pod záminkou, že to musí slevit, že své sochy přecenil: kdy byste na tyto pozorněji pohleděl, našel byste na jejich bělosti krvavé stopy láce, pane. Kolikrát dvacet zlatých vy tu dnes ještě mezi těmi bělostnými sochami prošampanisujete: rodina nebožtíkova by bez nich do zejtří mohla upadnouti v šílenost.“

Fabrikant kvapnou rukou sáhl po tobolce i podal Parkosovi žádanou částku s urputnou prudkostí, aby ukázal, že nechce tou věcí ani sekundu déle býti obtěžován.

„Nu vidíte,“ ušklíbnul se ještě Parkos, „mohli jsme to vůbec odbýt stručněji, kdy byste nebyl tak příliš velký — pán!..“

S tím obrátil se k němu zády. Jakkoliv měl s milostpánem hádku, přece „neletěl“, neboť bylo příliš patrno, že se před milostpánem neponížil, že naň učinil neobyčejný dojem.

Dojem ten byl toho druhu, že pan Levin vzdal se úmyslu, za kulisami učiniti návštěvu, alebrž vrátil se na své místo mezi diváky. Na sochaře a nelibé požadování zapomněl ihned — ale Apemant Parkos zůstával mu v paměti živý a celý, jak před ním stál se svým jizlivým úšklebkem.

Kdy pak se to přihodí, aby znal ženich celou minulost nevěstinu? Uspokojí se věcmi nejhlavnějšími — a vdovec fabrikant, který byl tak šťasten, naleznouti milost v očích sličné, vůbec velebené hraběnky, musil by být hotový blázen, aby se sháněl po jejím podrobném a zevrubném životopise. Pan Levin věděl, že hrabě Kovenski byl polský emigrant, jemuž manželka trpké vyhnanství jeho nejvíce oslazovala —

a pan Levin nepotřeboval ani tolik vědět, aby se o přízeň její se vším úsilím ucházel.

A konečně — co pak řekl ten jedovatý člověk tak hrozného? „Znám také kus její minulosti — vy ji doufám znáte celou?“ Nad čím se tu vlastně pozastavovati?

Co panu Levinovi tělo mrázem polilo, nebyl ani obsah slov, byl to spůsob, jakým byla pronešena. Parkos neřekl nic určitého, ale pan Levin musil tušit věci šeredné — Parkos prohodil: „Podívejte se přec na svou paní“ — a pan Levin náhle věděl, že na jejích vnadných prsou místo růže spatří hnusnou ropuchu.

Mžikem zrodil se v něm pevný úmysl, vyzkoumati celou minulost manželčinu. Neznal v tu chvíli nikoho, jehož by se mohl tázati, nikoho kromě jediného Parkosa: však toho byl by se neotázal, byť na tom visel sám život jeho . . .

Hrálo se dále, paní Zdena okouzlovala diváky vždy více — jen na pana Levina kouzlo její pozbylo náhle svého blaživého účinku. Bylo mu v divadle dusno, až naň vystupovaly mrákoty.

Dlouho do noci trvaly hlučné radovánky na letohrádku — oslavenec účastnil se jich na oko jako dřív, ale v prsou jeho na místo dřívější veselosti umístnila se jakási temná, těžká prázdnota . . . .

IV.

Stanice **ská měla jmeno od malého města, nádraží vystavěno opodal od něho uprostřed polí. Vlak odfukuje vždy volněji zastavil se, konduktor ohlásil „jednu minutu“, několik pocestných, kteří tu čekali, spěchali se dostat do vozů.

Konduktor věděl, že tu má vystoupit jen jedna osoba — řádnému konduktorovi jest maličkost, míti to v paměti o všech štacích třeba z Prahy až do Vídně; mladý pán již vyskočil, ale tam volali ještě „otevřít!“ — a on musil vypustit také slečinku, kteréž lístek na další jízdu platil, která však se jinak rozmyslila. Řádný konduktor takovýto nepořádek vždycky nelibě nese a hned tak nemlčí pocestnému, jenžto si jej dovoluje působit — ale slečinka byla tak příjemná, a již tu měla i známého u sebe, že konduktor nelibost svou utajil.

„Dobré jitro, kollego Blažeji!“ ozval se jeden z pocestných, nahýbaje se z okna, kde dívka byla seděla. „Poroučím se vám, panenko!“

Kývnul ještě několikrát důvěrně hlavou, když vlak zase již se hnul.

„Panenko?“ opakoval Blažej ku své společnici. „To bude asi známost z vagonu?“

Soudil tak pohlížeje na oděv Boženin, který dnes byl velmi prostičký, ano vzhledem k obyčejné její úpravě chudý. Vojtěchovi slečna připadala jako v divadelním přestrojení, které jí však převýborně slušelo, tak že od ní zrakův odtrhnouti nemohl. Ne, nebylo to pouhé přestrojení — jevilali se mu Božena včera změněnou, dnes to byla dívka prajiná, kteráž na tu dřívější sotva ještě upomínala . . .

„Je to první moje romantická zkušenost," odvětila s úsměvem na otázku jeho. „Tento velmi hovorný pán, sotva nás osud do jednoho vozu přivedl, už se mě vyptával, zdali teprv cestu nastupuji aneb se už vracím, jsemli z Prahy aneb z venkova. Já, že od Prahy; chtěla jsem tím pramen zvědavosti jeho dříve ucpati, však zle jsem sobě poradila: on svoje otázky teprv jenjen sypal jako vyšetřující soudce, a mně zbyla menší zásoba omluv. A jelikož jsem v tomto ohledu debutovala poprvé, hnal mě resolutní pán z jedné tísně do druhé. Štěstí, že mi z počátku odpovědi skoro sám na jazyk vkládal, a tak jsem se prohlásila za panskou; po té on na mně vyzvěděl, že to nemohu jinde sloužit, nežli ve ville papírníka Levina, jehož bohudík znal jenom dle jakéhosi rejstříku."

„Pravda," svědčil Vojtěch se smíchem, „on má jistě nejpodrobnější rejstřík bohatých lidí nejen v Praze ale ve všech zemích koruny české, neli též za hranicemi: a ti z nich, které mají dcery na vdávání, jsou zaznamenáni jako svátky v kalendáři, červeně."

„To se shoduje," vyprávěla Božena — „neboť hned mne důvěrně začal examinovat o domácnosti, o každém členu rodiny, o slečně dceři zvláště, až přišel šťastně k otázce, zdali to pravda, že je pan Levin takovým boháčem. Já odpovídala dle nejlepší možnosti tak, abych své úloze co panská svědomitě dostála. Slečně Boženě jsem přílišné chvály nenaštědřila; nezdá se však, že by to bylo mému velmi živému společníkovi tuze vadilo. — Již ale laskavě mě poučte, s kým jsem to vlastně dobrodružila?"

„Jest to pan Jakub Vánkomil Soběhrab," dí Vojtěch, „svého znamení doctor dupplex —"

„Čemuž já pohříchu nerozumím —"

„Svěřil se totiž nejprvé filosofické fakultě, aby jej dovedla do krajů oplývajících strdím a mlékem; ona však oklamala jeho mladickou důvěru. Jakub Vánkomil Soběhrab umínil sobě, s moudrostí všeho světa nedělati dlouhé cavíky, zacházel s různými soustavami jako žralok se soudky z lodi padajícími. Ale fakulta mu na konci neposkytla vyjímaje bohopustý zmatek v jeho hlavě nic více než doktorský diplom. Proto rozkmotřil se s ní a vrhnul se do náručí fakultě paragrafů. Do veškerých práv pustil se týmže spůsobem, jako prvé do filosofických soustav, ale jura prý mu šla lépe k duhu; zmatkův prý tím v jeho hlavě nehrubě ubylo, ale vzešlo mu světlo, že býti velikým státníkem, provozovati národní hospodářství en gros je přece nejkrásnějším povoláním člověka. Jsa doktorem všeliké moudrosti a zároveň doktorem všelikých práv neví Jakub Vánkomil Soběhrab, proč by měl ještě nyní kterýkoliv muž devatenáctého století výše kladen býti nežli on."

Božena usmívala se poznámkám Blažejovým, ale když domluvil, netázala se více. A Blažej, sotva v nastalém pomlčení několik krokův učinil, již rozuměl, že každým z nich se on i průvodkyně jeho od dr. Soběhraba na míle vzdalují. Vstoupil mu náhle na mysl celý zvláštní význam toho, že tu kráčí po boku slečny nevěda vlastně kam a za jakým účelem.

Byliť se beze všeho dorozumívání od nádraží dali cestou, která vedla do polí a které během roku tak málo užíváno, že byla všecka

měkkou travou porostlá. Dávalli který pozor, kudy jdou, byla to slečna. Směřujíce mezi mladistvým obilím k mírnému návrší vystupovali tak na obzor celé rozložité roviny.

Dech volnosti zavanul po zemi. Lid vesnický, který tu v polích včera v kvapné lopotě se namáhal, zdaje se býti šlehán do roboty nelítostných démonův, dnes jako by slavil osvobození svoje, mezi týmiž poli vyšňořen a vesel ubíral se po všech stezkách ku městu i od města. Slunko na modravém nebi zdálo se býti původcem toho nového řádu, k němu to pozíral všechen kraj s důvěrnou bezpečí, každý keř, každá travička s tváří ozářenou utěšenstvím. A všecko tvorstvo bylo tak naladěno, že za tlumočníky svých citův před oblažujícím sluncem zvolilo něžné pěvce: právě měl tam kdesi v oblacích slovo skřivánek. (Pokračování.)

O všeslovanském jazyku a písmě.

Napsal

M. Hattala.

(Pokračování.)

Kdo se v novověké literatuře české nejen náležitě zná než i oceniti ji též tak dovede, ten z ní snadno může i pronikavěji dovoditi, nežli sem se já o to dříve (II, 311 a 312) pokusil, ba i dokázati konečně, že Čechové nemají ještě proč tak přílišně honositi se národní silou svou proti Němcům, jak to kromě p. Helferta a Národních listův i jiní rádi činí.

Nelze zajisté žádnému, kdo sobě na př. jen Řeků proti Římanům dle toho, co se jich výše (II, 215 do 218) týče, bedlivěji všimne, předně o tom slušně pochybovati, že v osvětě a vzdělanosti národní vůbec více síly národní vězí, nežli se jí může objevovati aneb osvědčovati těmi momenty života národního, kterých se dotčení odpůrcové gen. Fadějeva dokládají, berouce proti němu vlastně jen lidnatosť, polohu a přirozenou povahu (houževnatosť) národa českého do úvahy.

Ještě méně sluší se zastavovati nad tím, co všichni soudcové příslušní ode dávna hlásají, jednomyslně učíce, že je literatura národní vůbec o mnoho věrnějším obrazem anebo zrcadlem a právě proto i spolehlivějším čili bezpečnějším měřidlem kultury, jakož i spočívající v ní síly národní nežli cokoli jiného. Tak na př. dle p. Fr. Palackého *) „literatura každého věku a národu bývá nejvěrnějším zrcadlem duchovní jeho činnosti.“

Nicméně však má se i gen. Fadějev k měřidlu tomu příliš vojensky, t. j. nad míru a slušnosť málo ho potřebuje i ve spise výše dotčeném i v tom, kterým „ozbrojené síly Ruska“ posuzuje a ke zvelebení jejich všemožně přispěti hledí. Pročež není divu, že smýšlení jeho o Slovanech vůbec a neruských zvláště víc a sice podstatných chyb obsahuje.

*) Dějiny národu českého. Dílu IV č. 1, str. 375.

Vyčítaje mu to, nezvěstuji nic nového než jen oznamuji ct. čtenářům svým jádro těch několika kritik ruských, které se mi právě nejdůkladnějšími býti zdají ze všech, jichžto se spisům p. Fadějeva doma i za hranicemi velmi hojně dostalo. Za takou mám zejmena tu, které se níž i strany ruštiny dokládati míním, počítaje původce jejího, p. Oresta Millera, k nejznamenitějším historikům literárným a k nejšlechetnějším slovanofilům ruským.

Ani p. Helfert ani Národní listy nemohli kritiky té *) proti gen. Fadějevu spotřebovati proto, že potěchy jejich dříve vyšly než tato. Proč sobě jiných téhože smyslu nevšimli a, co tu nejvíce zmínky hodno, proč neocenili ani oni národní síly české aspoň dle novověké literatury české, o tom ovšem těžko co určitého říci a hádati nemáme proč.

Sotva bych se však zachoval i k nim i ke gen. Fadějevu, jak sluší, kdy bych ani toho nepřipomenul výslovně, že by jim každý ublížil, kdo by se neostýchal příliš ostře jim vytýkati zvláště to, že nehleděli určiti národní síly české ani tím měřidlem, které v novověké literatuře české vězí.

Chyby té totiž a podobných dopustila by se jistě značná většina i těch vrstevníků našich, kteří by takým věcem zvláště důkladně rozuměti měli, ale málo který z nich ještě rozumí. Míním tím přirozeně historiky, kteřížto sobě i nejpodstatnějších čili duchovných momentů života národního posud vesměs tak málo ještě všímají, že mi naskrze nelze o historii co vědě vůbec a české zvláště příznivěji souditi, nežli sem to již výše (II, 305 do 309) mimochodem vyslovil a poněkud i dokázal.

Dopustiv tam, že historikové němečtí i následováním anglických, jimžto mezi novověkými nenalezám nikde rovně, více prošpěli nežli čeští, neučinil sem těmto žádné křivdy. Kdokoli by mne z nich tím vinil, ten by jistě ublížil nejen mně než i pravdě, byť i necenil anglických historiků právě tak vysoko jako já, maje kromě svobody občanské tamže spomenuté i to na zřeteli, co nejslavnější ze všech dosavadních historiků českých, p. Fr. Palacký, nedávno **) mimochodem vyslovil, pravě, že „k dějepisu nestačí sama poctivost ani pravdomluvnost,

---

*) Заря журналъ учено-литературный и политическій. С. Петербургъ 1870. Svazku VI čili v červnu vyšlého str. 126 do 153. Nebude však tuším škoditi, převezmu-li již i sem aspoň následující výrok p. Millera: Нашему prý простому народу давно бы пора отъ насъ получить хоть нѣсколько такихъ дѣльныхъ книжекъ о братьяхъ Славянахъ, какія уже имѣются о насъ Русскихъ у Чеховъ, которыхъ прекрасная народнообразовательная литература должна бы и вообще возбуждать насъ къ соревнованію, какъ яркій, пристыдительно дѣйствующій примѣръ (str. 134 a 135).

**) Dějiny národu českého. Dílu IV č. 1, str. 377. Jak vysoce sobě váží týž pán i svobody občanské strany dějepisu, to nejpatrněji vysvitá ze předmluvy k č. 2 dílu V čili posledního týchže Dějin. Tam totiž na str. VII čteme mezi jiným i to, že se v Čechách „nacházeli vždy vlastenci, kteří studiemi svými rádi lnuli k historii české: ale za krutostí censury buďto museli obírati sobě za předmět jen jednotlivé věky a zjevy co nejméně závadné, aneb osvědčovati se duchem, který a priori zatracoval téměř veškery někdejší touhy a snahy národu.“ Ostatně je již i dle Tacita (Hist. I, 1) „rara temporum felicitas, ubi sentire, quae velis et quae sentias, dicere licet.“

není-li podporována vyšším ducha vzletem, aneb aspoň hojnější známostí skutkův a širší zkušeností věcí lidských.“ Že sobě však historikové němečtí i do r. 1848 nejen známosti a zkušenosti té snadněji mohli nabývati než i duchem výše se povznášeti nežli čeští, toho ovšem litovati může, kdo a jak právě chce, ale zapírati nesmí nikdo.

Podruhé nelze se jináč ani k tomu míti, že chvály té, o níž je právě řeč, i p. Palacký sám dopřál historikům německým a sice v té obraně, které sem se výše (II, 306) též už dotekl, vyzvav tam ct. čtenáře své, aby o ní sami soudili. Každý totižto z nich, kdo to náležitě vykonal, dopustiti musí, že p. Palacký i výčitku téhože „historického umění německého,“ které sem já tamže na str. 309, nejmírněji mluvě, kocurkovstvím nazval, pochlebnou (schmeichelhaft) býti uznává, nakolik se ona vzácné osoby jeho týče. Čeho by jistě nebyl učinil, kdy by o tom byl pochyboval, že Němci co historikové vůbec značně vynikají nad Čechy.

Potřetí Buckle u německých sousedů našich už takořka zdomácněl. Dějiny jeho totiž, ačkoli nejsou ani dokonány, vyšly přece německy loni již počtvrté a jednou i nedovoleným spůsobem. U nás naproti tomu tak jsou ony ještě nedostatečně známy, jak sem to již výše v poznámce ke str. 305 napověděl a zde, aspoň co se podstaty jejich týče, dopovím.

Dříve toho však připomenouti musím, že do dotčené poznámky po slovese „neuznává“ příslovku „náležitě“ přidati třeba. Čí chybu tím opravuji, po tom není nejspíše nic ani Slovníku naučnému. I on totižto bude, jak se nadám, nejvíce o to státi, aby zvěděl, proč mu vytýkám, že výtečnosti Bucklových dějin buď nezná buď neuznává náležitě. Stalo se to hlavně proto, že on dějiny ty beze vší výmluky „výbornými a proslavenými“ jmenuje, kdežto měl aspoň na hlavní vadu jejich asi tak naraziti, jak se mu to proti slavnému předchůdcovi Bucklovu, Ed. Gibbonu, potřebným býti stalo. Buckle totižto je též fatalista, t. j. neuznává svobodné vůle lidské. Jak já o tom smýšlím, to sem už třikrát *) oznámil, přisvědčiv pokaždé H. Steinthalovi *) a sice co do podstaty takto: kdy by se statistická čili fatalistická theorie Bucklova a Queteletova nejen u jednotlivců než i u celých národův ujala, zachvátila by je neomylně nemravnost podobná té, která dle Thukydida v Athenách za moru panovala. Tím nechci naskrze říci, že by Buckle, Quetelet a přívrženci theorie jejich byli nemravnými; ale to ovšem pravím, že jsou oni jen navzdor theorii své mravnými, nakolik jimi právě jsou, a že by theorie jejich jako mor působila. Pročež nemám ani historikům českým za zlé, že se žádný z nich nepostaral ještě o to, aby Buckle i u nás zdomácněl. T. B. Macaulay naproti tomu je cti té i více hoden, nežli se mu jí počeštěním jeho dějin Anglie dostalo, mezi jiným i proto, že ho sobě Buckle též velice váží.

Nevšední chválou uzná to býti každý, koho není tajno, jak soudí

*) A. Schleicher und die slawischen Consonantengruppen. S. 49. Počátečné skupeniny souhlásek československých. str. 34. Konečně v ukázce z Příspěvků mých, spomenutých výše čili II, 300.

**) Philologie, Geschichte und Psychologie in ihren gegenseitigen Beziehungen. Berlin 1864. S. 60 und folg.

Buckle o společnících svých, pravě na př. už v úvodě do svých dějin, že „v celé literatuře europské není více než tři anebo čtyry takové spisy, které se opravdu systematicky o to pokoušejí, aby dějiny lidské dle té methody vyskoumaly, kterou zejmena přírodné vědy nad jiné vynikly a bez níž empirická pozorování k vědecké pravdě dospěti nemohou. Ostatní historikové naproti tomu myslí, že nemaji jiné práce než události vypravovati a tu i tam mravním a politickým rozjímáním oživovati. Nad míru málo se tedy ještě ví o těch zákonech, které *duchem* a *osudy* národů vládnou. Strany všech vyšších směrů myšlení lidského je dějepis ještě tak nedokonalý a tak zmateným i anarchickým se objevuje, jak se to očekávati dá jen u předmětu, jehožto zákony nejsou známy, ba ani základ není ještě položen.“

Sotva se dopustím křivdy, vyslovím-li konečně i to domnění své, že historikové čeští následováním anglických neprospěli ještě ani tolik co ruští.

O nejznamenitějším z těch, p. Sergěji Solovьjevu, zajisté dobře a právem hlásá již i Slovník naučný (VII, 1138 a 1139) zvláště to, že on nejen „k tomu ukazuje, jak se vyvinoval znenáhla mocný stát ruský ze sbíraných zemí ruských“ než „bedlivě si všímá i vnitřních poměrů národu ruského.“ Nejsnadněji se možná o tom přesvědčiti z jeho Učebné knihy ruské historie, tamže chvalně spomenuté. Rusové však o mnoho více váží sobě té, kterou se školám jejich p. Ilovajskij zavděčil, líče v ní vnitřní poměry národa svého mnohem zevrubněji nežli Solovьjev. Více nežli třetina její totižto je těm věnována. Nejspíše proto sluje ona „oblíbenou a výbornou“ i ve Slovníku naučném.

Co se pak historiků českých týče, o prospěchu těch sotva bude kdo příznivěji souditi než já, srovnáli náležitě jen následující dvě svědectví nejvýtečnějšího z nich mezi sebou a s tím, co sem posud o historii připomenul a níže ještě připomenu.

Prvé z těch svědectví vyskytá se v programě, který p. Palacký r. 1828 patřičné vrchnosti ku prospěchu historie české předložil, vyčítaje tam *) předchůdcům svým mezi jiným i toto: „Unsere alten Chronikenschreiber waren gewöhnlich Privatpersonen, deren Einsichten eben so wie ihr Wirkungskreis beschränkt waren; unfähig, das reiche vielbewegte Gemälde ihrer Zeiten zusammenzufassen und der Nachwelt darzustellen. Ihre Aufmerksamkeit war nur entweder auf ihre nächste Umgebung, oder auf die Hauptbegebenheiten im Lande gerichtet, deren Ursachen, Bedeutung und Folgen ihnen gar häufig verborgen blieben. Es erklärt sich daher, warum selbst die besten böhmischen Historiker eine so unvollständige Kenntniss des Geschehenen hatten, warum das Ganze der böhmischen Geschichte fast nur aus einförmigen Thronveränderung- und Kriegscenen, aus Scenen innerer Unruhen und wilder zerstörender Kraft zusammengewebt ist, warum von dem ruhigen bürgerlichen Leben unserer Altvordern, von den Künsten des Friedens im Vaterlande, von der allmähligen Entwicklung der inneren staatsrechtlichen Verhältnisse, von der Landesverwaltung und deren Wirkungen

*) Zur böhmischen Geschichtschreibung. Prag 1871. S. 16 und 17.

auf das Wohl und Wehe des Volks in unseren Geschichten so selten Rede ist, warum wir überhaupt noch keine echt pragmatische, Geist und Herz bildende Nationalgeschichte haben."

Takové historie však nemá slavný národ český posud a sic ani po rok 1526. Litovati toho může ovšem též každý, kdo a jak právě chce, ale zapírati nesmí nikdo, ani omlouvati proti mně, jelikož mně ani ve snách nikdy nenapadlo znevažovati anebo zlehčovati těch ohromných obtíží a překážek, jejichžto přemáhaním sobě zejmena p. Palacký nesmrtelných zásluh vydobyl a vydobývá posud o dějepis český. Spíše naopak nejhlavnější z nich, nedostatek občanské svobody, spomenul sem už a ocenil i sám výslovně nejen ve předešlé části této rozpravy (II, 308 a 309) než i tu na straně 380. Pročež obrátím se beze všech dalších okolků ke druhému ze svědectví dotčených. Tím oznamuje nám p. Palacký na str. IX a X předmluvy k části 2 dílu V čili posledního svých Dějin národu českého předně to, že jsou ony „rokem 1526 ukončeny sice, ale nikoli dokonány." Potom vypravuje nám doslovně toto: „Bůh prý sám ví, postačili dnové živobytí mého úkolu ještě zbývajícímu. Nechci klásti váhy na to, že český text Dějin od roku 1253 do 1403 ještě ani vyhotoven není; neb i v jiných částkách mého spisu ve všech mnoho jest nedostatkův, které bych rád aspoň dle možnosti vyplnil a napravil, nežli odeberu se do věčnosti. Již sama kniha XVIII i poslední měla dle prvotního úmyslu mého končiti se líčením státního ústrojí a stavu právního i mravního za věku Jagellonského, též některých dat statistických, povahy a vzdělání ducha, zjevův vynikavších na poli literatury a krásoumy, ba i genealogie několika rodin, které měly mocnější nad jiné působení ve vlasti. Že se tak nestalo a že toho všeho nepodávám, pošlo předně z té úvahy, žeby vydání přítomné částky dějin příliš tím opozdilo se, a svazek tento sám žeby nabyl objemu nadobyčejného. Protož ohledem na to, že i pro dobu předhusitskou (1253—1403) nedostává se podobného líčení, umyslil sem raději zahrnouti veškeru práci takovou v jeden celek, a vylíčiti časem svým jako jedním proudem všecky proměny, které udály se během téměř tří století (1253—1526) jak ve státním ústrojí a v administraci, tak i ve mravních, právních a socialních poměrech národu českého, pokud známost jejich k lepšímu porozumění dějinám potřebna jest, aniž pak ještě ve vypravování samém podána býti mohla. Bude to vše činiti zvláštní ***přídatkový díl****) Dějin národu českého, k jehožto sepsání potřebí bude píle několikaleté, takže ani vydání jeho v určitou dobu napřed stanoviti nelze. Připojiti k němu hodlám některá zvláštní pojednání, ku př. počátkový nějaký pokus o duchu dějinstva slovanského vůbec a českého zvláště, o důležitosti a významu dějin českých v Europě atp."

*) K vůli tomu, co dále následuje, připomínám, že slova tato již i v originalu samém tak čili ležatým písmem jsou vytištěna. Jen proloženiny předešlé v obou těch svědectvích dal sem vykonati sám proto, aby je každý, koho se právě týče, snadněji mohl tak srovnati, jak toho i prospěch věci i vážnosť osob patřičných žádá.

Třeba tedy historikům českým ještě velmi mnoho a těžko pracovati o to, aby se konečně mohli zavděčiti národu svému historií opravdu pragmatickou čili takou, která by osudů ducha českého neodbývala přídatky jakýmikoli než na nich a dle nich byla osnována celá, jelikož o tom nelze slušně pochybovati, že základem veškerého dějinstva českého je duch národa českého.

Ačkoliv o zásadě, které se právě dotýkám, i vůbec i zvláště je již dříve toho velmi mnoho i důkladně psáno, nebude přece tuším zbytkem, oznámímli co nejstručněji aspoň tu nepopíratelnou pravdu, z níž ona přirozeně plyne. Míním to, že člověk pravidelně dříve myslí nežli mluví a činí cokoli. U národů vládne pravidlo to přirozeně též a ne opak jeho. Kdokoli by se tohoto proti mně ujímal, ten by mi nesměl za zlé míti, kdy bych mu vytknul, že mezi jiným psychologie buď nezná buď nechce šetřiti náležitě.

U takého podivína pak nedivil bych se nic ani tomu, kdy by nedovedl anebo nechtěl, jak náleží, sem obrátiti toho domnění, které p. Palacký, pokusiv se o velmi stručné vylíčení literárných snah národa českého za věku Poděbradova, vyslovil, pravě, že „i to postačí poněkud k označení pomyslův a ideí, ježto vládly a hýbaly duchem českým v pamatné té době“ (Dějiny IV, 1, 376). Pročež obrátím to sem raději sám, pravě, že dotčené pomysly a idey nevládly a nehýbaly jen duchem než i tělem českým a že bez důkladné známosti jejich nelze ani nejhlučnějším politickým skutkům národa českého za patřičné doby náležitě porozuměti. Tak se to přirozeně má i strany jiných dob a sice nejen historie české než i jakékoli jiné.

Ostatně milerád uznávám, že se o historii české za našich časů mnohem víc a pilněji pracuje nežli ve kterémkoli jiném oboře literárném. I to s potěšením zaznamenati mohu, že k objasnění vnitřních poměrů národa českého do r. 1436 výtečně přispěl zejmena ct. kollega můj, p. V. V. Tomek, svým Dějepisem města Prahy, jehož druhý díl loni vyšel.

Nevšedních zásluh vydobyl sobě o dějiny týchže poměrův i p. H. Jireček, nepřestávaje ve spise dole jmenovaném *) „na právu samotném“ než „obíraje se valnou částí jeho i líčením starobylého života pospolitého.“ Což ani dle mne nemá býti „divno nikomu,“ jelikož i dle přesvědčení mého „důkladné vyobrazení práva spočívati musí na dokonalé známosti pospolitých poměrů“ téhože času.

Sotva se však kojím marně i tou nádějí, že právě jmenovaní výtečníci a jiní jim podobní ochotně přisvědčí mému pevnému přesvědčení, dle něhožto Čechové nemají ještě proč přílišně honositi se národní silou svou proti Němcům, když ani pěstováním své vlastní historie, kterou se, jak vůbec vědomo, každý národ nejraději a nejbedlivěji obírá, nevynikli ještě více, nežli sem to právě nastínil.

Odkud mezi jiným i to již přirozeně plyne, že ani jiné obory novověké literatury české nemohou býti tak výtečně vzdělány, že bychom si neměli, co nejsnažněji právě můžeme, přáti, aby nám dotčené vlas-

*) Slovanské právo v Čechách a na Moravě. V Praze 1863 a 1864. Sv. I, str. IV.

tenčení zvláště ráčilo konečně z úst ujeti do rukou a do těla, abychom totižto národní síly své ke zvelebení osvěty a vzdělanosti národní více napínali než o nic*h* mluvili. Aby se to nejen ochotněji než i prospěšněji díti mohlo než posud, všimněme sobě poněkud ještě i několik jiných vedle předešlého nejpilněji vzdělávaných oborů novověké literatury české.

Slovanské starožitnosti, vydané od P. J. Šafaříka r. 1837, zýskaly jí jistě mnohem více cti, nežli se tohó i nejhorlivější z tehdejších vlastenců našich nadáli. Byly totižto brzo potom i do němčiny přeloženy a vydány v Lipsku r. 1844. Kromě toho dostalo se slavnému původci jejich jednoho z nejvzácnějších řádů v té příčině, pruského totižto, slujícího francousky pour le mérite a jiných vyznamenání a sice vůbec od cizinců více než doma. Komu by se to nepodobalo pravdě, tomu radím, aby sobě přečetl a náležitě sem obrátil přede vším jiným ducha plný a láskou ku pravdě neméně nežli synovskou nadšený životopis nesmrtelného nebožtíka, vyšlý ve Slovníku nauč. (IX, 2 do 13).

Učiniv tak, nezastaví se nic nad tím, když dále se stanoviska čistě literárného řeknu, že se Starožitnostem Šafaříkovým u nás o mnoho hůře vedlo než by nám slušelo honositi se národní silou svou proti Němcům vůbec a v těch oborech zvláště, do kterých ony patří. Kráčeli sme ovšem i v těch, ale, bohužel, více račím spůsobem čili nazpátek než napřed. Důvodů toho jest až na zbyt. Spokojme se tu s nejmakavějšími z nich.

Jak vůbec vědomo, nestihl slavný nebožtík dokonati Starožitností svých, byv nucen stráviti nejvzácnější dni života svého v bídě a pracích, většinou nejen vznešenému duchu jeho než i vůbec nad míru odporných a škodlivých. Byl na př. až do r. 1847 censorem českých knih! Rozumí se tedy již samo sebou, že v oné zmínce mé nevězí ani sebe slabší stín jakékoli výčitky. Právě tak rozuměti sluší i té, že dědicové Šafaříkovi Starožitnosti podruhé r. 1861 do 1864 jen s „některými, pohříchu nehojnými přípisky spisovatelovými“ vydali. Spíše naopak vzdávám jim za to, nakolik se mne týče, i výslovně nejsrdečnější díky své, ačkoli se samo sebou rozumí a zejmena chvalně spomenutý životopisec nebožtíkův je toho sobě i lépe povědom než nejeden z těch, kterým by slušelo dokonale znáti, že zejmena sousedé naši, Němci, ve všech těch oborech, do kterých Starožitnosti slovanské přímo i nepřímo zasahují, od r. 1837 až do našich dob doskoumali se hojně i takých vědomostí, kterých by nebožtík náš jistě s náležitou vděčností a řídkou obratností byl užil, kdy by byl mohl Starožitnosti své i podruhé sám vydati.

Zavděčím se však tuším většině ct. čtenářů svých, když objasním i to aspoň jedním a sice takým příkladem, ze kterého spolu i historická důležitost jazykozpytu, vyslovená výše (II, 304), ještě patrněji vysvitne nežli z těch, které se tamže na str. 307 více týkají Němců než nás.

K nejzajímavějším, ale spolu i k nejtěžším otázkám týkajícím s starobylosti naší, patří bez odporu tato: kdy se rozpadlo plémě slovanské na ta dvě pokolení, z nichžto jedno jihovýchodním a druhé západním sluje? Že se to před úsvitem hodnověrných dějin našich stalo, to jest už dávno známo i náležitě dokázáno a sice hlavně též výsledky

badání filologického. Ty však dovolují nám nyní i dále se odvážiti v té příčině, nežli se toho i tak důmyslnému duchu, jaký se Šafaříkův ve všem osvědčil, čehokoli se kdy opravdu ujal, nadáti bylo možná. Aspoň mně není známo, že by se kdy Šafařík byl výslovně kojil takou nádějí, ačkoli důležitosť jazykozpytu velmi často i nadšeně líčí a výtečně dokazuje, ale buď jen vůbec buď odpovědmi na jiné od naší podstatně rozdílné otázky.

Jakkoli se to ostatně má, tolik upřímně vyznati musím, že se výš (II, 306) oznámený V. Hehn ve spise tamže spomenutém o rozřešení nejen naší než i několika jiných jí podobných otázek obratně a většinou šťastně pokusil. Vyslídiv totižto na str. 225 a následujících i nejstarší stopy *kohouta* a rodiny jeho dle písemných a jiných vedlejších památek u národů, kteří vzdělaností svou již před narozením Kristovým víc anebo méně vynikli; dále dokázav, že ptactvo to nezavítalo k Řekům z Egypta než z Persie a sice teprva v VI století před Kr. a k Římanům ještě o něco později; konečně vylíčiv opravdu zajímavě, jak velice sobě vážili Římané kohoutů, dopřávše jim anebo vlastně jen žaludkům jejich i hodnosti prorocké a sice i strany nejdůležitějších věcí státných, na př. bitek, — obrací se na str. 233 k národům střední i severní Europy a nahrazuje u nich nedostatek historických památek jazykozpytem mezi jiným i takto: „Jelikož kohoutů přede druhou polovicí VI století před Kr. v Řecku ještě nebylo, nesmíme dopustiti, že by oni do vnitřní Europy před V stoletím byli zavítali. Co se prý ve vzdělaném Řecku rychle ujímalo, to pronikalo do barbarského severu jen zdlouhavě, znenáhla a po stupních. Okolo toho času pak museli

1) Germanové býti již odděleným celkem, jelikož kohouta zvláštním a jen jim vlastním jménem: *hana* zovou;

2) museli tehdáž ještě spolu a sice těsně bydleti, když je jméno to všem kmenům germanským společné: nerozpadli se tedy ještě na skandinavskou a kontinentalnou ratolesť;

3) Němci museli býti nejbližšími sousedy Čudů čili Finnů, jelikož se gothské jméno kohouta v čudštině co *kana* zcela pravidelně ujalo."

Co se dále tamže Němcův a jiných národů týče, to opominu mlčením, moha se tuším bezpečně spokojiti s následujícími výroky Hehnovými a přídavky k nim:

1) Slované a Litevci museli též už okolo V století před Kr. býti rozděleni, nazývajíce kohouta rozličně.

2) Slované museli se již ve prvotných sídlech svých rozpadnouti na jihovýchodní a západní skupeninu, jelikož jen u prvé z nich sluje kohout pravidelně spěvákem, a sice: starobulh. *pětlъ*, novobulh. *petel*, slovin. *petel* i *petelin*, srb. *pietao*, chrv. *piteo*, *pivac*, *pivčić;* rus. *pětuch*, *pivok*, *pitun*, *pětun* a podobně; u druhé pak nejčastěji *kohout*, *kohút*, *kogut* atd. Prvá řada těch jmen je téhož významu s lit. *gaidys*, které též vlastně pěvce znamená a nejspíš i germanské *hana;* ale původem svým liší se ona od sebe vespolek, pocházejíce od kořenů rozdílných mimo význam všem společný, zejmena pak *gaidys* je téhož kořene se slovesem *gĕdoti*, spívati a kokrhati, příbuzného našemu *hud*, starobulh. *gąd* v *housti*, *housle*, stbulh. *gąsti*, *gąsli* atd.

3) Slované, odloučivše se od Litevců, museli se stýkati s medoperskými kmeny rozličných jmen: se Skythy, Sauromaty a jinými, říkajíce společně *kurъ*, *kura* a podobně m. lat. *gallus* a *gallina* a m. perského: *churu*, *churûh*, *churûs*.

Ostatně o spojitosti té svědčí i jiné známky. Vyslovil to již i Hehn častěji a položil nám na dotčeném místě i pevný základ k tomu, abychom mohli bezpečně říci, že české *kokrhati* je téhož kořene se starobaktrickým *kahrka*, slepice, a jinými tamže spomenutými slovy.

Nabaživše se již kohouta a rodiny jeho, dejme se ještě poněkud i do raků, na které sem už výše narazil. O podobných jim obsahuje č. 246 Národních listů lonějších Gastronomickou studii a sice takou, která se bez mála celá i sem obstojně hodí. Chvály té dopřeji jí rád, ačkoli se mi zdá, že se dovádivý původce její sotva zdrží, aby ve výčitce, kterou Buckle ode mne výše dostal, nespatřoval „zbytků té pavučiny, v které křížový pavouk na útraty lehkověrných much nabobtnal", a neřekl i o ní, že je „již čas, aby se vjelo koštětem" do ní. Tím by se jí však vlastně nic neublížilo a pravé důvody proti ní přišly by mi od kohokoli vhod. Pan gastronom je sobě toho bez pochyby náležitě povědom i zachová se tuším dle toho a sice tím ochotněji, čím se ostatně méně lišíme od sebe vespolek smýšlením svým o racích, jichžto se studie jeho týče, nejmenujíc žádného z nich.

Tak na př. i já jsem „odjakživa velkým přítelem raků, ale jen vařených. V této spůsobě, jak známo, začervenají se, berou na sebe barvu studu. Tato jim sluší výborně. Ale majíli se zastyděti, musí se jim řádně zatopit. U nás je však takové zatápění spojeno s rozmanitými nesnázemi: poleny se na ně nesmí a třísky nic nevydají." Kromě toho má prý nejeden i z našich raků „ostrá klepeta, jimiž dovede uštípat i tvou čest i tvou celou politickou bytost."

Ovšem a vyjde to dostatečně níže na jevo. Navzdor tomu zatopil sem já již nejednomu i z takých raků a sice nejen domácích než i jiných. Spomenu z nich tu jen A. Schleichera. Ten zajisté tak nešetrně zacházel se společníky svými jiného směru vůbec a s protivníky pavučině velmi podobného materialismu s v é h o zvláště, jako kdy by i tím úmyslně byl chtěl potvrditi, že se ještě příliš málo odrodil od opic. Pročež báli se ho, pokud žil, i zakladatelé jazykovědy, Němci, vesměs velice. Jen Steinthal dal se častěji a tuším i srdnatěji do něho než já. Tomu hrdinovi konečně zdáme se my Slované vůbec „die schlaffsten unter den indogermanischen völkern" býti. Nicméně však nebál sem se ani já Schleichera navzdor vší urputnosti jeho a proti duchu nynějšího času, bažícímu velice po příbuzenství opičím, dokázav mu mezi jiným i to, že v nauce o souhláskách zůstal aspoň o půl a v syntaksi bez mála o celé století nazpět, ačkoli nelze zapírati poctivě ani rozumně, že by zejmena syntaksis měla býti vlastně základem veškerého jazykozpytu. Pročež opovrhnul sem i opičením se jeho po Fr. Miklosichovi strany Rukopisu kralovédvorského a sice tak dokonale, že sem ho neuznal hodným ani stínu té cti, které se p. Miklosichovi i tu (II, 299 a 300) ještě dostalo. Čemu se však sotva bude těšiti a nejvážnivější obhájce jeho a Schleicherův, V. Jagić, ještě méně. Ostatně od-

kazuji ct. čtenáře své ještě i k I, 720 a II, 309; strany p. Jagiće pak zvláště k tomu, čeho se mu níže dostane.

Co se konečně těch raků, na které sem posud jen narážel, týče, prvý z nich už ani nežije a pokud žil, tak utěšeně spíval a mimo starožitnosti i spory naše též už spomenuté (II, 208) na jiných národa rolích dědičných tak prospěšně pracoval, že se tuším bezpečně mohu spokojiti s tím, co sem dříve (I, 721) proti jeho Staroitalii slavjanské zaznamenal.

Druhý z tamž odsouzených starožitníků našich naproti tomu žije, chvála Bohu, a pracuje podnes. I zásluh všelijakých získal sobě pan A. Šembera jistotně. Těch neznevážíme, ba vykonáme nejspíš i dobrý skutek, všimnemeli sobě poněkud i tu jeho Západních Slovanů v pravěku, vydaných ve Vídni 1868. Sluší to tím svědomitěji vykonati čím je důležitosť jazykozpytu strany starožitností vůbec a našich zvláště větší a čím srdečněji litovati musím, že mi nelze ve výroku předešlém ani slova ku prospěchu p. Šembery změniti.

Kromě mne byla táž kniha jeho i od jiných a zejmena od p. Fr. B. Kořínka*) velmi nepříznivě přivítána, ačkoli není proč předně o tom pochybovati, že je týž pán zároveň s p. Fr. Palackým „rodem Moravan a národem Čech.“ Podruhé nedopustil se on nikdy novotárství tomu podobného, které mně p. Šembera příležitě i nepříležitě co skutek věčného zatracení hodný vyčítá, nemoha nejspíš ani okolnosti výše (II, 311 a 312) dotčené náležitě oceniti a nedostatku důvodů z věci samé čerpaných jináče nahraditi. Potřetí patří p. Kořínek v oboře svém vlastním čili v historii k nejodvážlivějším a nejrozvážlivějším novotářům, stoje všemožně o to, aby se ona zdokonalovala; co jest ovšem chvalitebno a bez novotáření naskrze nemožno. Vyzná se konečně týž pán nevšedně i v těch vědách, o kterých p. Šembera myslí, že „jsou po boku“ jeho etymologiím.

Dle p. Kořínka však ani to není pravda a přisvědčiti mu máme i v následujících věcech: poprvé v tom, že sobě p. Šembera nejen v etymologii než i v jiných vědách nad míru a slušnosť směle vede. Tak na př. „utvořil sobě dvojí druh Suevův, aby bylo i pro Šváby německé v historii a v ethnografii místa. Tolikéž dvoje Vandaly: jedny Slovany a druhé Němce; dvojí Burgundiony, Anyly, Gothy, ba i dvojí Longobardy“.

Komu by toho nebylo dosti, toho odkazuji ku předchozí zprávě p. Šembery o Západních Slovanech. Tam**) totižto dokládá se on beze všeho dokladu kromě J. Grimma a V. Jacobiho i P. J. Šafaříka tak, jako kdy by byl i ten „v nové době napověděl“ to domnění, jež on o starobylosti Čechoslovanů v nynějších jejich sídlech dokázati hledí, ale nemůže. Ani dotčeného napovědění nelze dokázati než jen pravý opak jeho a sice i tím výpiskem samým, který p. Šembera na str. 325 Západních Slovanů svých ze Starožitností Šafaříkových převzal. Preč toho ve předchozí zprávě své nešetřil a čeho se tím dopustil, to nech určí a nazvou, jak náleží, ct. čtenářové moji sami, mohouce mi ostatně

*) Český obzor literární r. 1868, č. 10, str. 152 do 156.
**) Dějiny řeči a literatury československé. Ve Vídni 1858. Sv. I, str. IV.

bezpečně věřiti, že je takých dokladův i v jiných spisech p. Šembery více, a že sem na to v úvaze své o dotčeném svazku jeho Dějin ani nenarazil, nechtě na to mravní povahy jeho ani sebe nepatrněji dotýkati, aby táž úvaha má nejen slula než i skutečně byla líbeznou. Jak se mi on za to odvděčil, to vyjde níže jasněji na jevo nežli z výčitky jeho, týkající se domnělého novotáření mého.

Podruhé výsledky Západních Slovanů jsou v ohledě praktickém i dle p. Kořínka opravdu strašné. Dopouštějí totižto „čtenáři slušně pochybovati o úspěchu Slovanstva proti světu německému, ba i o Rusy toho se báti, aby nebyli od baltické hrstky své podobně pohlceni, jak se to prý stalo Slovanům dávným mezi Rýnem a Labem, mezi sv. Gothardem a baltickým mořem.“

Proti tomu důvěřuje p. Šembera „ovšem u vyšší prozřetelnost a pokročilou lidskost.“ Já mám tu důvěru též, ale jistě podstatně jináče než on. Jsem totižto předně o tom pevně přesvědčen, že ve vědě anebo v osvětě a vzdělanosti vůbec i mnohem více moci vězí, než by se komu dle toho samého zdáti mohlo, čím se jí já v této rozpravě své více mimochodem nežli schválně dotýkám.

Neobávám se též odporu žádného, řka dále, že nevyniknemeli osvětou a vzdělaností nad jiné národy mnohem více nežli p. Šembera v těch vědách, do kterých Západní Slované jeho zasahují, nad své vrstevníky, zůstávaje na př. v nejdůležitější z nich, v jazykozpytě, téměř o celé století pozadu za těmito: neujdeme se ctí nebezpečí, které nám nejen od Germanů než i od jiných sousedů víc anebo méně skutečně hrozí a hroziti nepřestane, pokud se nám bude s jinými národy tak stýkati, jak sem to již výše (II, 309 a 310) napověděl a tu poněkud určitěji oznámím.

Věčně totižto trvá jen vyšší Prozřetelnosť, neberouc žádné změny a vládnouc nevyzpytatelně vším mírem, měnícím se ustavičně. Kdo v ni nevěří a pracuje ve svém oboře asi tak*) znamenitě jako Buckle v historii, toho sobě dovedu i vážiti co do podstaty tak jako onoho tu (str. 381) a jinde. Hněvu jiných protivníků svých vůbec a Schleicherovi podobných zvláště v této příčině nic se nebojím a o lásku nestojím, neuznávaje této hodnou býti ani stínu tak mrzké poroby, jaké se oni u přívrženců svých domáhají, věříce pevně v neomylnosť theorií svých a prakticky často i urputněji sobě vedouce, nežli sem to výše mimochodem oznámil.

Co se pak národů týče, z těch nezhynul posud a nezhyne nikdy žádný zcela čili „beze stop“, jak se gen. Fadějevu a jeho historikům i přírodozpytcům zdá. Jiní totižto mají v tom přisvědčiti p Fr. Palackému, napsavšímu v Dějinách svých (I, 1. 9 a 10) mezi jiným i toto: „Slabý národ prý hynul, dotýkaje se silného, a silný podléhal opět silnějšímu; a však síla duchovní a mravní vítězívala konečně nad

*) Tu a v jiných podobných tomu případech rozpomenouti se sluší na známý výrok, dle něhož každé podobenství chráme. Čeho příčinu velmi jasně vyslovil nejnověji nesmrtelný K. Havlíček (Sebrané spisy I, 177), pravě, že „není jediné věci na světě, jenž by jiné rovná byla ve všem.“ Komu by víc o to šlo, ten ať sobě ráčí všimnouti počátku rozpravy mé o Počátečných skupeninách souhlásek československých.

tělesnou. Nicméně jako ve hmotném světě nic nehyne naprosto, nýbrž rušíc se v jednom bytu, zárodkem bývá bytu jinému; a jako plemena křížením, sady štěpováním vždy se více sílí a šlechtí: tak i míšení se a splývaní různých národův dařívalo a daří se konečně ku prospěchu člověčenstva, hýbajíc a pružíc ducha lidského i zúrodňujíc ho vždy novými živly. Již v nejstarších osvěty sídlech, Indii a Egyptě, pozorovati bylo směs národův různého původu; do starého Řecka přinešeno bylo z Egypta i z Fenicie první símě vzdělanosti, které potom v blahodárné půdě té v nejutěšenější plody vyspělo; starý pak Řím teprv tehdáž opravdově světem zavládnul, když v něm květ osvěty řecké zdomácněl."

Z výroků těch jen posledního nemohu ani já pravým uznati, maje proti němu dle všeho toho, co ze předešlé části rozpravy této (II, 215 do 219) sem patří, výslovně připomenouti, že v starém Římě nezdomácněl vlastně pravý květ osvěty řecké než opravdu jen jedovaté výpary její, velmi podobné těm, kterých p. Šembera k vůli Západním Slovanům svým nejochotněji zažil.

Římané, neosvojivše sobě pravého jádra než vlastně jen jedovatou skořápku osvěty řecké a otrávivše se jí značně, vedli, jak vůbec vědomo, již i za tak zvané klassické doby své literatury nad míru prostopášný život. Pročež není divu, že nedospěli nikdy ani ke stínu té bujaré samostatnosti v osvětě a vzdělanosti, kterou se učitelové jejich, Řekové, na věky proslavili, a že konečně i mnohem časněji a strašněji zanikli než tito.

Pan Šembera nezahynul sice, chvála Bohu, posud od zažitého jedu, ale naběhal se za Západními Slovany svými a natrápil se s nimi ukrutně a mnohem marněji nežli se zejmena těm zdá, kteří se ho nejnověji tak neslýchaně ujímají, že sem snad už i zmínkou touto samou Osvětu naši jen poskvrnil. Staloli se to skutečně, prepytujem poníženě, jak rodáci moji v takových případech říkati zvykli.

Hlavní příčinou dotčeného neštěstí p. Šemberova je přílišné čili takové vlastenčení jeho, které se i tam na odiv staví, kde jen o prospěchy vědy státi sluší. Jeden toho příklad už výše byl mimochodem zaznamenán. Druhý týče se V. Jakobiho, též už spomenutého.

Toho totiž uznal konečně i p. Šembera sám v replice své *) proti mně tak chatrným filologem, že prý „čtenář, Jacobiho odjinud neznaje, za jiného ho míti nemůže, než za literárního šaška." Ale „znatel slovančiny, kterýž prý odjinud má vědomost laskavého smýšlení Jacobiho ke Slovanům, veliké poklesky etymologické rád mu promine a všelikého úsudku se zdrží." I tolik vděčnosti však uzná každý soudce příslušný býti zbytkem a přisvědčí mně, když řeknu, že není naskrze dovoleno „všelikého úsudku se zdržeti" ani o Jacobim ani o žádném podobném příteli Slovanstva, kdekoli se jich kdo tak dokládá jako p. Šembera svého vlastního šaška, neostýchaje se naskrze nic dopřáti mu místa vedle tak výtečných filologů, jakými neomylně a právem slují P. J. Šafařík a J. Grimm. Jen to bez odporu dopustiti mohu, že Jacobimu a podobným lidem šetrně vytknouti sluší vady, kdekoli toho prospěch vědy vymáhá. A tak sem se zachoval já k Jacobimu, vyčítaje p. Šem-

*) Časopis musea království čes. 1858, str. 616 a 617.

berovi, že se neostýchal ani výslovně *chváliti* opravdového šaška filologického strany Západních Slovanů svých, o nichžto bez pomoci nejdůkladnější filologie, jak už dříve řečeno i dokázáno, nelze nic hodnověrného na jevo vynésti. Pan protivník můj „bere prý důkazy své předkem a nejprvé z historie a topografie, pokládaje etymologii za věc vedlejší.“ Jak chytře sobě při tom vede, to již více známo než by se dalo ututlati takými spůsoby, jakých se on kromě dotčené repliky i jinde chápe, dávaje jimi i to makavě na jevo, jak podivně pokročil v lidskosti. Jaká je to medle lidskosť, když p. Šembera káže jiným, aby „se zdrželi všelikého úsudku“ o miláčku jeho, Jacobim, a když on o tři řádky po tom kázaní dovede i sám vyhlásiti téhož miláčka a pomocníka svého za literárního šaška? Že mně při tom a jinde velmi nadává, to jest ovšem pravda; ale co po tom, když ani tím nemohl vyniknouti nad jiné, nedoved ani k miláčku svému zachovati se jak sluší?

Maje všechno to na mysli, nedivím se naskrze nic ani tomu, že p. Šembera nejspíš ani netuší té ukrutné hanby a škody, která by Slovanstvo vůbec a Čechy zvláště neomylně zastihnouti musela, kdy by se náležitě dokázalo, že sme opravdu tak dávní obyvatelé Europy, jakými se p. Šemberovi býti zdáme.

Mohli by nám totižto potom ti protivníci naši, proti kterým se s počátku této rozpravy (I, 708*) přirozené povahy naší ujímám, o mnoho bezpečněji než posud slovy i skutky dokazovati, že sme opravdu jen k tomu stvořeni, aby nás oni co mrvy ke zvelebení své vlastní osvěty a vzdělanosti spotřebovati mohli.

Já se však neštítím jen proto tak dávných a bídných předkův anebo nepokládám Slovanů za mladší národ od Němců jen proto než i z mnoha jiných a zejmena filologických příčin, které svým časem jinde vyložím. Tu se zastavím aspoň poněkud ještě u toho, čeho proti dotčené hanbě a skodě nejvíce potřebujeme.

K vůli tomu odkazuji ct. čtenáře své předně ku proroctví, kterého sem se výš (II, 308) odvážil, ačkoliv ovšem i sám kaši jídám, ale volím vařené raky a jiná masa, což ostatně i o dříve (II, 212) spomenutém prorokovi dopouštím. Dle mne a nejspíš i dle tohoto hanby a škody dotčené nejdřív a nejsnadněji tím ujdeme, budemeli o vzdělání přirozených schopností svých tak pilně dbáti, abychom tím jiné národy nejen dostihli než i přestihli. Co se přirozeně jen tak státi může, jestli pravého jádra německé a jiných předchozích kultur nejen užijeme než i tak zažijeme, abychom dospěli k osvětě a vzdělanosti opravdu slovanské a dokonalejší předešlých. Od vznešeného cíle toho jsme ovšem ještě velmi daleko, ale dosáhneme ho jistě, budemeli se k němu bráti spojenými silami a ne porůznu, jako posud, a pilněji i opatrněji nežli posud. Jináče ho sotva dojdou i Rusové, ačkoliv ovšem vynikají značně nad jiné Slovany všeličím. Na lidnatosť svou zejmena nemají oni proč přílišně se spolehati než rozpomínati se náležitě kromě Římanův a jiných národův i na švába v pekárně. Ten má ovšem mnoho noh a přece

---

*) Kde však následující dvě chyby zvlášť opraviti čili čísti třeba: *potud* místo *posud* v řádku 26 a *vzdálenější* m. *vzdělanější* v ř. 29 shora.

sotva leze. Že ani ta ani předešlá (II, 217 a 218) upomínka není zbytečnou, to vyložím a dokáži svým časem zevrubněji. Strany pomoci boží spokojím se i tu s příslovím užitým výše (II, 300 a 301) co do podstaty k témuž cíli: kdo doma zmokne, toho ani pánu Bohu líto není.

Dle toho snadno dovede každý náležitě porozuměti i následujícímu výroku p. Palackého, z Dějin jeho (IV, 1, 374) vzatému: „Duch prý jak osob tak i národův zakrsává, zaklet jsa do těsného a jednotvárného kalu všednosti; naproti tomu křísí a zmáhá se dotýkaním, přemáhaním a zažívaním rozmanité cizoty, ježto šíří obzor i povyšuje rozhled myslný a kladouc do duše vždy nové zárodky myšlének, chová i zotavuje v ní napořád činnost ušlechtilou."

O p. Šemberovi a jiných jemu podobných badatelích konečně nepochybuji naskrze nic, že by buď už ani nežili buď se netěšili takému zdraví, jakým se který z nich právě může, kdy by se každá z patřičných věd tak ukrutně měla ku pěstovatelům svým jako chemie, vyhazujíc do povětří aneb aspoň všelijak zmrzačujíc a zohavujíc každého, kdo sobě všech jistých a bezpečných výsledků předchozího badání chemického náležitě neosvojil a navzdor tomu výtečným chemikem nejen slouti než i býti chce.

Že by mi p. Šembery i v tom případě, jak náleží, líto bylo, toho mi nedovoluje zamlčeti pokročilá lidskosť. Ale netajím se ani s tím, že mnohem srdečněji lituji J. E. Vocela vloni pochovaného.

Jeho Pravěk země české totiž obstojí se ctí a bezpečně i vedle nejlepších spisů, kterými se archaeologie německá přirozeně mnohem hojněji vykázati může. Došel také u západních sousedů našich vůbec nevšedního uznání. Tak na př. Ausland neváhal zavděčiti se čtenářům svým některými výňatky z něho. Výčitka, která se ho výše (II, 304 v pozn. 3) týče, byla za živobytí slavného nebožtíka poprvé vytištěna *) a přijata od něho zcela tak, jak sluší muži opravdu vzdělanému vůbec a výtečníkům jemu podobným zvláště. Co ke cti a slávě jeho jakož i ku prospěchu vědy tím ochotněji připomínám, čím je, bohužel, méně takých příkladův u nás, nedospěvších ještě ku pořádné kritice, jak ostatně níže zevrubněji vyložím.

Ohlednemeli se konečně po oboru, kde nebožtík, odloživ lyru, též věčného věnce hodnou, tak neunaveně a šťastně pracoval, zmocní se nás jistě ještě krutější žalosť, jelikož nám nezbude hned potom nic jiného než ozvati se slovy Mickiewiczovými: „Głucho wszędzie, ciemno wszędzie, co to będzie, co to będzie?" Ostatek rozumí se snadno již i dle toho samého, co sem o něco výše proti hrozícímu nám od jiných národů nebezpečí zaznamenal. **) (Pokračování.)

---

*) V rozpravě mé o jazykozpytě a přírodozpytě (Časopis mus. 1869 str. 214), kde je důležitosť mého oboru i strany několika jiných zevrubněji vyložena

**) Ve článku tom ponechán cele pravopis p. autorův. *Red.*

Rozhled ve dramatě francouzském.

Podává
František Zákrejs.

(Pokračování.)

II. Drama francouzského klasicismu.

R. 1552 způsobila zvláštní událost blíže Paříže veliký hluk po celé Francii. Hercové, kteří byli vystoupili v novém dramatě „Zajatá Kleopatra", pospíšili, rozjařeni neobyčejně příznivým úspěchem této hry, z Hôtelu de Rheims, v němžto se dávala, do nedalekého Arcueilu, ověnčili zde břečťanem jejího spisovatele Jodella jako druhého Bakcha i vzkřisitele pravého dramatu, okrášlili též sebe břečťanem a vinným listím, uchopili starého, huňatého kozla (*τράγος*), který jim byl v cestu vběhl, ovinuli ho jakožto zástupce patrona attické truchlohry (*τραγῳδία*), prováděli ho, tančili kol něho a přivedli ho vítěznému básníkovi, aby mu jím podali čestnou cenu dne, ano snad mu ho, jako by byl Dionysem samým, též obětovali. K čemuž Bakchovi a Jodellovi zapěn ve francouzské a řecké smíšenině Baïfem složený paian.

A jásot této nikoli samým lidem, nýbrž několika Gallořeky *udělané* slavnosti byl hranami přirozenému rozvoji francouzského dramatu národního*); touto mimonárodní, výlučnou, antikisující zábavou zahájena vláda *dělaného*, mimonárodního, výhradného, antikisujícího dramatu ve Francii. Již těmito slovy označena jest odpověď na otázku, ztratiloli se tímto spůsobem více nežli se získalo, a žel z této ztráty rozmnoží se zajisté, pomyslímeli, jak značným se pożdy býti jevilo nadání francouzského národa právě v dramatickém oboru, a povážímeli, jaké úžasné výše skoro současně dostoupilo španělské a zejmena anglické divadelní básnictví tím, že se neustalo bráti cestou opačnou než jakou se dali Francouzové, že totiž nezávisle pokračovalo drahou domácí, drahou *svou*. Avšak, nechať byla tato ztráta sebe větší, mámeli toto osudné vybočení francouzského ducha na půdu samovolné poroby pochopiti a pokud možná ospravedlniti, musíme nahlednouti v celý proud tehdejšího osvětového ruchu a rozkvětu.

Jakkoli činnost jednoho z předních representantů galłořeckého dramatického klasicismu, totiž činnost Voltairova, padá teprvé do století osmnáctého, a jakkoli pozoruhodné dozvuky tohoto směru, nájmě Ponsardem, zasahují ještě až do naší doby, rozvíjel se vlastní květ tohoto klasicismu jak ujařmenějšími jeho heroy Corneillem a Racinem, tak volnějším a proto více vyniknuvším Molièrem ve století sedmnáctém, tedy v době, kteroužto dějiny vzdělanosti vřaďují do věku renaissance a reformace**) aneb jiným slovem do periody, jež probouzela v člo-

*) Zde dodáváme, že ku poznání prvotin francouzského dramatu (Osv. 1872 str. 81—93) mimo jiné přispěli: Beauchamps, De Bèze, Du Cange, Caron, Jubinal, Lavallière, Leroux de Lincy, Lervy, Michel, Monmerque, Morice, Parfait, Riccoboni, Scaliger, Sismondi, Suard, Taillandier, Du Verdier.

**) Cf. Moriz Carriere: Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwickelung und die Ideale der Menschheit. Vierter Band. Renaissance und Refor-

věku vědomí lidské důstojnosti, touhu po čistém lidství, lásku k samostatnosti, úctu k spolučlověku; do periody, jež probouzela demokratství a vzbudila humanismus.

Jaká to doba! jaký život! jaké snahy, jaké činy, jaké výsledky! Převrat za převratem a téměř vždy převrat k lepšímu! Až po tu dobu nebylo lidí, byliť pouze stavové: páni, duchovenstvo, měšťané. Tu šlechta ochromena upotřebením střelného prachu, objevem Žižkovy taktiky, zavedením stálých vojsk Ludvíkem XI., ochromena, poněvadž odtud ve válkách více rozhodovali duch a množtví než osobní statečnost a rytířská cvičenost. Moc duchovenstva klesala, poněvadž klesla jeho mravní síla; proud osvěty valil se stále v před, a dogma zůstávalo na tomže bodu: jaký div, že bylo i s kněžstvem schváceno a zkrušeno proudem tím? O to značněji však mohutnělo čilé měšťanstvo. Jen otázky na zlepšení osudu dalších společenských kruhů, ku př. rolnictva neb dělnictva, zůstávaly na onen čas ještě netknuty. Čestnou výminku činil tu ovšem mimo jiné velmi sporé úkazy Jindřich IV.: každý sedlák měl míti v neděli kuře v hrnku: síla panovníkova spočívá na spokojenosti a blahobytu lidu. Avšak všestrannější pátrání po odpověděch na otázky ty podmínila teprvé revoluce. Zvláště vydatným pomocníkem při nivellování stavů byl vynález Guttenbergův. Poněvadž znárodňuje osvětu, jest tisk nejpůsobivějším reformátorem. Jím stala se literatura velmocí. Pouze jeho přispěním bylo lze náležitě rozšířiti vědy starých Řeků, aby se na jejich základě v nejrůznějších oborech zkoumání důmyslné stavby před se braly. Umění smí se pyšniti, že to byl jeho miláček, *Leonardo da Vinci*, jenž se stal otcem mnohé exaktní vědy. A jedině jarý vědecký ruch to byl, který v Kolumbovi vznítil myšlenky, jež ho přivedly k odkrytí nového světa; když pak Magellan nad to obejel zemi, kterouž víra potud byla považovala za ploštinu mořem ohraničenou, počala důvěra v rozum vítěziti nad biblí a dogmaty; a když *Koperník* co druhý Filolaos vyslovil i prokázal, že země není středem světa, nýbrž jenom družkou slunce, stal se rozum úplným vítězem, ano i římské blesky dohasly, když *Galilei*, *Kepler* a *Newton* opravili, doplnili a na vědu o harmonii světa povznesli vynález Koperníkův. Takto způsobovala reformace světských náuk zároveň širší reformaci názorů duchovních. U Slovanů byla tato ovšem již z největšího dílu skutkem, nemajíc však za přední cíl změnu věroučných článků; nýbrž, kdežto se Fotiem zahájený pravoslavný protestantismus zasadil více o dobytí neodvislé církevní správy, snažil se husitský protestantismus, zahajuje tudíž nový věk, tužiti čistotu křesťanské mravouky. Než přes to nalezneme ve svých dějích hojné strany mezi husity, které byly spojily všecky tři směry náboženských oprav do jednoho řečiště, ano nalezneme strany, které šly až na sám pokraj moderních názorů o věcech náboženských: a tak dlužno pokládati germánský protetantismus, probuzený v Německu Lutherem a Zwinglim a v Anglicku upevněný Eliškou, současnicí Shakespearovou, za postup v osvobozování lidského svědomí zasahující vlastně více do šířky nežli do hloubky. Ve Francii vnikl ze

---

mation in Bildung, Kunst und Literatur. Ein Beitrag zur Geschichte des menschlichen Geistes. Leipzig: F. A. Brockhaus. 1871.

Ženevy protestantismus přísného Calvina. A také do Italie zavanul dech reformatorských vichrů severních: Machiavelli zasadil mnohou pádnou ránu oprávněnosti zvláštního státu církevního neb státu feudálů v državě národa. A takž i na zřízení občanstva sáhla reformace, avšak berouc na sebe již vzezření revoluční: Machiavellův Principe uveden mezi Germány v život, v Anglicku Cromwellem a pro Německo Bedřichem II., kdežto Francie teprvé revolucí k místu přiváděla, co byli zameškali jak její státníci Richelieu a Ludvík XIV. tak doba Ludvíka XV. Jen pyrenejský půlostrov neúčastnil se opravních snah, naopak vyvstala odtud ze železné vlády posupného despotismu inkvisiční protireformační propaganda jesuitismu.

Reformační vymoženosti na mimovědecké půdě nebraly z pravidla bohužel vrch bez prolévání krve. Tím libější pohled poskytuje se nám aversem tehdejších osvětových dějin, totiž renaissancí, jejížto vavříny nekalila kletba ni raněných ni umírajících. Ostatně má renaissance mnoho společného s reformací, již proto, že obě v menší větší míře měly stejné heslo, totiž protest proti tehdejší přítomnosti. Než, kdežto reformace znamená přetvořování, tedy spíše postup, značí renaissance opětné narození čili znovuzavádění bývalého, značí zkrátka povždy couvání. Ovšem, lze také couvati ku předu, a zejmena zdá se, že by návrat z tehdejší, barbarskému středověku tak blízké doby, v osvícený řecký neb i římský starověk nemohl býti než šťastný, veliký pokrok, avšak zde sluší pomníti, že se rázem střední a ještě více reformační doby jeví být subjektivismus, který, jak ihned prokážeme, v oboru osvěty a hlavně u vývoji umění činí neli mocnější tedy aspoň stejně působivou páku postupu, jak objektivismus antický.

Již v tom zjevu zračí se tehdejší převaha subjektivismu, že velicí mužové věku, o němž mluvíme, nebyli v té rozhodné míře jako výtečníkové starověku výrazem národního ducha, nýbrž že váhou a nadáním své individuality vynikali. A rovněž uchýlila se, obdobně s jinými vědami, též filosofie, vedena jsouc Řeky, od patristiky a scholastiky k vlastnímu vědomí, k samostatnému nazírání do přírody a ku hledání pravdy na základech skutečnosti. Svědomost nabývala stále širšího pole, duševnost stala se duší doby. Plato, Aristoteles, stoikové, Epikur i materialismus a skepsis nalézali nadšených pěstitelů, zejmena v Italii a Francii, dalším bádáním stávají se Nicolaus *Cusanus* a hlavně Giordano *Bruno* (1548—1600), jenž slyne také co básník, předchůdci Leibnitzovými. Brunův i Leibnitzův názor o monadách, byť byl sebe hlubší, má přece do sebe také cos subjektivního. Podivuhodným dovršitelem německé subjektivnosti po Šebestianovi *Frankovi* a Valentinovi *Weiglovi* stal se ale geniální mystik Jakub *Böhme*. A právě od dovršené mystiky bylo potřebí, aby filosofie učinila přechod k druhému pólu subjektivismu, totiž k sebejistotě ducha, přechod to, jejž vykonal současník Corneillův, Molièrův i Racinův a předchůdce reflektujícího kriticismu Kantova, reformátor filosofie René *des Cartes* neb Descartes du Perron (Cartesius, 1596—1650).*) Descartes je totiž filosofem

*) Cf. Dějepisný nástin filosofie novověké. Sepsal dr. Josef Durdík. Díl I. Od Descartesa až po Kanta. Str. 22 a násl.

abstraktního idealismu, jeho filosofie vychází od prostého myšlení, od subjektu, a proto jest Descartes zakladatelem aprioristické filosofie; jsa tudíž protichůdcem zakladatele empirické filosofie, filosofa abstraktního empirismu Bacona Verulamského (1561—1626), vycházevšího tedy u filosofování od zkušebnosti, od objektu. Descartovými nejbližšími předchůdci jsou mimo Campanellu Montaigne (1533—1592), Charron (1541—1603) a Sanchez (1562—1632). Subjektivismus Descartesův zračí se již v nejproslulejší výpovědi jeho: „Myslím, tedy jsem.“ A Descartes myslí methodicky a vyjadřuje se ve formě skutečně vědecké, jak to především přísluší náuce náuk. Ačkoli se více zabýval theoretickými otázkami, obsahuje filosofie jeho též vzácné názory ethické, zejmena o mravní úloze ducha poznávati dobro i pravdu a tím ze zkázných náruživostí činiti své nástroje, pak o naší povinnosti ovládati se, bychom byli v pravdě volnými. Pro náš účel je zvláště významné to, že se ve francouzské literatuře následkem vlivu Descartesova usídlila jakás *rozumnost*, právě jako si Francouzové za Montaignem a Rousseauem oblíbili míti za ideál stav přirozenosti; neboť i u dramatických klasiků francouzských převládá tato rozumnost nad obrazotvorností, kdežto u Španělů jest tento poměr opačný a u Shakespeara v náležitou rovnováhu obou těchto duchových mohutností splývá.

Postoupíce k umění, narážíme na otázku: kterak se jevil subjektivismus v umě renaissanční? Tím, že renaissaece pojila křesťanského ducha s geniem hellenským, že ztělesňovala reformační duševnost antickou formou, tím, že typické v jejích rukou stávalo se charakteristickým. Při jednotlivých uměních přicházely k tomu ještě jiné momenty. U stavební renaissance, která se v Italii zrodila myšlenkovým splynutím vzorů hellenských a římských v nový vzor, nejpřiměřeněji se vyznačuje tento moment slovem, že renaissance jest „rythmus mass“, majíc do sebe cosi z nejsubjektivnějšího umění, z hudby. V malířství osvědčuje týž moment svou přítomnost ještě výrazněji; neboť právě tím, že nadchnuvše se krásou antických forem, umělcové první velikosti Leonardo *da Vinci* (1452—1519), *Michel Angelo* (1475—1564), *Tizian* (1477—1576), *Rafael Sanzio* (1483—1520), Antonio Allegri da *Correggio* (1494—1534) a j. pravdou učinili ve svých výtvorech ideál duševnosti, povznesli středověké umění výtvarné i nad výtvarné umění antické. Podobně jest to výtečný výraz charakteristické vniternosti, který pojišťuje obdiv znalců plodům německých výtvarců Albrechta *Dürera* (1471—1528), jenž byl více kreslířem než malířem, a malíři Hanušovi *Holbeinovi* mladšímu (1495—1543), jakož i plastikovi Petrovi *Vischerovi* (jenž byl činný 1489—1529). Stejně jest to výraz vroucího poetického naladění, jímž se stali velikými malíři Nizozemci Petr Pavel *Rubens* (1577—1640) a *Rembrandt* Harmentz (1606—1669) i Španěl Bartolome Esteban *Murillo* (1617—1682). Zvláště zajímavo jest pozorovati, kterak nejdokonalejší práce některých těchto umělců nesou ráz dramatického ruchu. A takž stalo se i naopak, že dramatické umění reformační a renaissanční doby právě tu — Shakespearem a Španěly — vstoupilo na nejvyšší stupeň uměleckosti, kde přes objektivnější antickou plastiku postoupilo k subjektivnější malebnosti. Ano kde drama tento krok neučinilo, jako u tragiků fran-

couzských, tam se to nestalo bez veliké ztráty. Týž moment — subjektivismus — povznesl za renaissanční doby hudbu, taktéž až i na výši dramatičnosti. Vyvíjelať se hudba pomocí velice zdokonalovaných svých prostředků od národní písně, jež tehdy mile četně bujila, a charakteristického kostelního zpěvu i hudby v epické oratorium, dále *Palestrinou* (1514—1594) v květ katolické církevní hudby a dospěla konečně následkem snahy, obnoviti starořeckou dramatickou hudbu, ku stvoření opery, jež po průpravních pracích Polizianových vykonal Vlach *Jacopo Peri* za básnické podpory Rinucciniho. Osudná to věc: hledána hudba, která měla poetický dojem dramatu sesilovat, a odkryta nebezpečná soupeřka vyššího vlastního umění dramatického. Jako renaissance *všech* umění, rozšířila se též opera v ostatní Evropě a zejmena také ve Francouzsku, při čemž však okolnost, že se Francouzové básníkem *Quinaultem* a hudebníkem *Lullym* v opeře mnohem více sblížili starověkému dramatu než Vlachové, proto významnou se stává, poněvadž jí podán doklad, že se u Francouzů vyskytal větší, jaksi příbuznější schyl k antickému dramatickému umění než jinde. Ostatně sluší zde ještě podotknouti, že probuzená hudby milovnost tehdejška zračí se vábnou melodiésností veršů i v tehdejším básnictví, a to jmenovitě též u francouzských dramatiků. Avšak subjektivismus osvědčoval svou působivost v oboru poesie ještě jinými směry než vlivem, jejž měla hudba, a co je při tom především podivu hodno: tato působivost subjektivismu jevila dosti silný vliv i na nejobjektivnější druh básnictví: na epos. Tak dodává zvláštního rázu *Ariostovi* (1474—1533) jeho humoristická malířkost, Torquatovi *Tassovi* (1544—1595) elegický idealismus, a takž nezůstal touž charakteričností svého věku nedotknut ani Luis de *Camoens* (1524—1579), jenž romantické a po výtce historické umělé epos povýšil na stolec dokonalosti. Nejen žeť protkal své Lusiady (= potomky Lusa, báječného praotce Portugalů) lyrickými vložkami, nýbrž vbásnil též v ústa svých reků nadšená místa oslavy národa, z něhož byl vyšel, okolnost to, která k tomu přispěla, že umělá jeho báseň stala se skutečně národním epem portugalským. V Anglicku proslavil se co hlasatel ideálu své doby, krásami antiky naplněný lyrický epik — Dante to svého národa — John *Milton* (1608—1674), jenž jest též lyrickým dramatikem. — Avšak nejen jednotlivci, nýbrž i sám lid byl básnickým subjektivismem, jenž si v umělé lyrice obliboval charakteristický sonet, naladěn; neboť z té doby datuje se, jak již na to poukázáno bylo, velký počet vzácných národních zpěvů.

Došli jsme po sám obor dramatického básnictví a chceme jemu tedy dle své úlohy věnovati delší pozornost.

Tu pak nám nadchází předkem otázka, které místo v dějinách osvěty a nájmě v dějích reformační a renaissanční epochy zaujímá tehdejší dramatická produkce. A odpověď zní: Místo nejčestnější. „Téměř současně,“ praví Štorch ve svém článku *Z Racina* v 1. svazku 32. ročníku Časopisu musea království českého, „téměř současně od konce 16. do konce 17. století vznikla u národů západ Evropy zajímajících, sousedů atlantického oceanu, naskrze původu smíšeného, s menším větším přídavkem romanského živlu, celá řada geniů dramatických, nepřekonaných posud,

a ne ve všem dostižených. Španělé *Lope de Vega* (1562—1635) a *Calderon* (1601—1687), Brit *Shakespeare* (1564—1616) a Francouzové *Corneille* (1606—1684), *Molière* (1622—1673) a *Racine* (1639—1699) jsou zhvězdění první velikosti na obloze umění básnického, zjev, kterým se žádný jiný věk honositi nemůže." Předsílajícím poznámku, že z porovnání číslic let, v kterých tito geniové působili, s číslicemi roků, v nichžto druhá reformační a renaissanční umění dostoupila vrchole, ukazuje se nám, právě jak to v starověku nalézáme, také v novověku květ dramatu býti pozdníčetem, an rozvinul se teprvé po květu umění druhých; chceme, bychom síře doplnili Štorchův nástin, za účelem svým dodati, že drama tehdejška, všude pod menším větším vlivem antiky, zmohutnělo nejen co do výše a hloubky, nýbrž i co do množství děl. Počet výtečných dramatiků z té doby jest úžasný, zásoba dramat jest nevyčerpatelná. Nejbližší naši pozornost vábí *drama dubrovnické*, pak práce Poláka Jana *Kochanovského* a našeho *Komenského*. Mezi Romány vynikají ze španělských národních dramatiků mimo *Lopea Cervantes*, Tirso de *Molina* (vlastně Gąbriel Tellez), jenž poskytl Molièrovi látku k Donu Juanovi a ve své Martě Pobožnůstkářce sepsal *ženského* Tartuffa, Diego *Ximenes de Enciso*, *Veles de Guevara*, pak *Guillen de Castro*, dle něhož Corneille stvořil Cida; na rozhraní mezi národním a umělým španělským dramatem proslul *Alarcon*, dle něhož povstal Corneillův Lhář; a z umělých dramatiků dvorských zaujímají nejčestnější místa mimo *Calderona* Francisco de *Leyba*, Matos *Fragoso*, Christoval de *Monroy*, Antonio *Mendoza*, *Cubillo* Aragonský, dějepisec *Solis*, Francisco de *Rojas* a Agostin *Moreto* y Cabaňa. O italském dramatu zmíníme se ihned, připojíce zde po katolických Španělích, předních to socích protestantského Anglicka v té době, prvé poznámku o dramatě zakanálském a sice stůjte zde z anglických dramatiků národního směru *Kydd*, *Lodge*, *Peele*, *Greene*, *Marlowe*, pak mimo *Shakespeara*, jenž v literární dějepravě zde místo má, *Moonday*, *Chettle*, *Heywood*, *Decker*, *Middleton*, *Rowley*; z antikisující školy anglické zůstal nejlepším dramatikem — druhým po Shakespearovi — zakladatel školy té dvorský poeta *Ben Jonson* (Benjamin Johnson); za jeho i Shakespearova vlivu básnil Filip *Massinger*; zvláště výtečnými jsou též *Beaumont* i *Fletscher*; dále vynikli *Brewer*, *Decker*, *Ford*, *Chapman*, *Webster*, *Carthwright*, *Marston*, *May*; pak mimo *Fielda* a *Sucklinga* Samuel *Daniel*, *Randolf*, *Greville*, *Stirling*, *Rutter*, *Habington*, *Day*, *Broome*, *Vilém vévoda z New-Castlu* a jeho choť Margareta. Kdežto cenu anglického i španělského dramatu zvyšuje jeho přes všecky vlivy co do jádra zachovaná samostatnost, obmezilo se vážné drama Italů, počínajíc si zcela opačně než jich výtvarní umělcové, kteří si rovněž zachránili plnou původnost, již nazíráním starověkých vzorů pouze zúrodňovali, bohužel na padělávání antického dramatu, zejmena Senekova. Nebyloť většim dílem spisováno v duchu své doby pro svou dobu, nýbrž v duchu minulosti pro věky minulé a rovněž z látek dávných dob. K tomu vázalo se přísně na neporozuměná pravidla Poetiky Aristotelovy, která v podobě nové doby došlé není bezpochyby než jen výtah namnoze porušený. A takž není toto drama výplodem národním, nýbrž libůstkou

dvorů a výlučných vzdělanců... Z velmi četných vlašských tragiků dobyli si zvučnějšího jmena *Trissino* (1478—1550) „Sofonisbou“ a *Rucellai* (1457—1526) pracemi v duchu Europidově utvořenými. Dále chválí se Trissinián Luigi *Alamanni*, pro svobodu nadšený to tragik, jenž 1556 umřel v bezděčném vyhnanství ve Francii, hostinně byv chován od Františka I. a Jindřicha II., pak mimo Orsatta Giustiniana a Cintia Luigi Groto (1541—1585), jenž za názvem „Hadrianna“ napsal truchlohru podobnou „Romeovi a Julii“, bezpochybný to pramen této Shakespearovy tragedie. *Angelo Leonico* odvážil se šťastně již na měšťanskou truchlohru ze současné látky, a Giambattista *de Velo* — což bylo méně šťastné — na použití prostomluvy místo verše. Jiní renaissanční dramatikové z 16. věku jsou Martelli, Speroni, Fuligni, Cavallerini, Decio da Horte, Manfredi, Torelli. Sedmnácté století přineslo již vážnému dramatu úpadek.

Zvláštním druhem divadelních renaissančních her italských bylo dvorské idyllické *pastýřské drama*, zejmena Aminta (1573) od Tassa, jenž ostatně napsal také truchlohru Torrismondo, a Pastor Fido (dávaný 1585, vytištěný 1590). Nemenší zvláštnůstkou jsou vlašské *vesnické hry*, ku př. Tancia od *Buanarottia*‘ t. j. hry, jež čerpaly látky ze života veského.

Pastýřské drama dýše již volnější, více novověký vzduch než vlašská tragedie. Stejně volně, ač opětně na základě antickém, ovšem mnohem národněji vede sobě vlašská veselohra, jižto vedle Trissina a Dovizia Bibienského stvořil geniální Lodovico *Ariosto*, jehož Negromante v ten čas i do frančiny byl přeložen. Jiný spisovatel na slovo braný politik Nicolo *Machiavelli* sepsal mimo dva překlady z Planta a Terence lehce reformační veselohru „Mandragolu“, v níž první odkryl licoměrně pobožnůstkářskou tartufferii. Jak výtečně, lze posouditi z toho, že Voltaire ho staví až i nad Aristofana. Zcela ve vlašský směr uvedl veselohru nadaný, avšak rovně frivolní Pietro *Aretino* (1492—1559), ač podržel v ní časovou satyričnost antickou. Také Aretino, jako Machiavelli neb Molière, sepsal (veselohrou l'Ipocrito) kus proti svatouššství. Ostatně mají vlašští a též francouzští básníci veseloher, zejmena tedy Ariosto, Machiavelli a Molière, hlubší podobnost tu, že zvláštní péči věnují kresbě charakterů. Výborným líčením povah a mravů vynikli též spisovatelé *improvisované*, ze starořímské doby zděděné *veselohry*: Scala, Andreini, Ruzzante. Když pak k ní vzdělaná veselohra obrátila svou pozornost, umenšila svou dřívější bezuzdnou bujarost. *Cecchi* hleděl děj místo na náhodě budovati na úmyslech charakterů. *Porta* a ve svém mládí též Giordano *Bruno* tvořili víc rozumem než obrazností. Jako později francouzský, osvědčuje nyní spanělský vliv svou působnost. U veselohru počínají vnikati výstupy a povahy vážné, což nalezneme v nemalé míře v *Accoltiově* Virginii, sociální to činohře... Jako tragédie, klesala nadál i veselohra vlašská.

A v kterou výši byla dospěla dramatika Vlachů ve svém květu? V takovou výši jak anglická nebo španělská nedospěla ni co do hloubky ani co do počtu básní.

Nuž, a tehdejší dramatika francouzská, kterouž nám obšírněji bude rozbírati, — kterak vynikla tato? Jest věru sotva druhá otázka,

na kterou by se dostalo příkřeji opačných posudků v odpověď; zejmena různí se hlasy o ceně renaissanční tragiky Francouzů a hlasy o jejich veselohře dosti silně.

Na tu chvíli poslyšme hlas domácí, soud to pronešený bez mimotních pohnutek, které vůči klasické tragédii francouzské vždy hráli veliký úkol. Tento český posudek uveřejněn jest v citovaném již článku „Z Racina" od něžnomyslného Karla B. Štorcha. „Je tragédie Francouzů — a tím slovem rozumí se jejich tragédie klasická, tragédie Corneillů a Racinů, — je tato tragédie snad jen pouhou čestnou vzpomínkou literní, trofeí ve chrámu francouzské slávy, bez ceny pro sebe a jen slavnou bývalými triumfy?" ptá se ve svém pojednání Štorch. „Či spočívá v ní skutečně něco, čeho cena trvalá jest, a nejen francouzská, nýbrž obecná lidská? . . může se snad i vedle Shakespeara se ctí jmenovati i nyní ještě a všude též Corneille a Racine?" Neb i Voltaire? dodáváme my. A pohorliv proti shakespearomanii, pokračuje Storch: „Shakespeare jest celý svět pro sebe, v němž se o pevnou kostru hlubokého zkušení opírá blankyt nejčarovnější poesie. Ale v dějinách umění neopětoval se ani Homér, ani Rafael, a nebude se opětovati ani Shakespeare. Před ním byli velcí dramatičtí básníkové, po něm byli a dá bůh, budou i dále, a třeba žádný z nich nemohl se mu vyrovnati ve všem, nalézají se přece též u jiných stránky, které je činí novými a v nichž zasluhují obliby i vedle Shakespeara a třeba nad ním." A podotknuv, že „klasická tragédie Francouzů není úkaz ojedinělý na poli dějin evropejských" a přived námi prvé citované místo o součastnosti Lopea, Calderona, Shakespeara, Corneilla, Molièra i Racina, vysvětluje úkaz ten kolik let před Carrierem téměř týmiž myšlenkami jako Carriere: „Nelze pochybovati, že se tato společnost zjevů též o společnost příčin podpírá. Dramatické umění, měloli zdárně vzniknouti, neměloli zůstati polomrtvým nápodobením staroklasických vzorů, vyhledávalo i dramatičnost samého věku, vytřelost vkusu, individuálnost mocnou sice ještě, ale přístupnou již i podajnosti a nakloněnou složiti se s celkem, věk, kde z příznivého poměru živlů domácnosti a veřejnosti krásné tovaryšství se tvoří, ideální, ježto čerstvé jest a s hmotným srovnávati se umí, kde činnost ani příliš rozdělena ani unavena není. Tyto výhody spojovala, v menším větším stupni, doba zmíněná; nasycena klasickými studiemi, vybředlými již ze suchého školometství, tvořila přechod od věku středního k novému, tak sice, že začátek její s dramatikou španělskou více onomu, konec pak, s klasickým divadlem Francouzů více tomuto náleží, a uprostřed, v samém jádře této doby, Shakespeare se skví." Jak viděti, pouští Štorch vlašskou a tytýž i slovanskou renaissanční dramatiku mimo zřetel.

(Pokračování.)

Giuseppe Mazzini.

Od

Karla Tůmy.

Totéž město italské, které dalo lidstvu Krištofa Kolumba, dalo Italii a svobodě Josefa Mazzinia: Janov viděl před 64 roky jeho kolébku, Janov viděl v těchto dnech jeho rakev. Otec jeho býval tam lékařem a profesorem na vysokých školách. Josef byl jediným synem. Dvě mladší sestry sdílely s ním blažené chvíle dětství, nad nímž rozpínala se peruť lásky nejčistší, lásky matčiny. Bylať matka Mazziniova paní rovněž tak spanilá duchem jako srdcem; a ta pravda dějin, kteráž jeví se nám od Gracchův až po Washingtona, ta pravda totiž, že pramenem ctnosti a ryzosti mužů v pravdě velikých bývá matka, osvědčila se i při Mazziniovi. Podobá se aspoň, že otec Mazziniův málo sobě všímal, jaký duch, jaký oheň vzněcoval se od útlého mládí v prsou synových; matka však znala ten oheň posvátné lásky k vlasti a lidstvu, onať jej sama v srdci miláčka svého pěstila a živila.

Mazzini sám vzpomíná toho v pozdním věku svém. Poučuje r. 1860 dělnictvo italské o *povinnostech člověka* praví v úvodě svého krásného pojednání: „Miloval jsem vás od úsvitu svého dětství. Republikanské instinkty *matky* mé učily mne záhy, abych v bližním svém hledal *člověka* a nikoli boháče nebo pána. A bezděčná, prostá ctnost otcova vedla mne k tomu, že jsem zvyknul obdivovati se více ctnosti mlčící, v úkrytu se obětující a trpící, nežli učenosti pyšně se ohlašující a v popředí deroucí.“

Jistý Angličan, spřátelený s Mazzinim, viděl matku velikého Janovana roku 1850, tedy již co stařenku, i psal o ní jednomu ze svých známých takto: „Ona jest posud krásná vzdor svému stáří a podobá se velice svému synovi. Nemohu ti ani vyjádřiti jaká to žena duchaplná a ušlechtilá i jak něžně umí cítiti. Seděl a poslouchal bych jí celé hodiny, když počne vypravovat o své minulosti a o trpkých zkušenostech svého bouřného života. Mluvíc o synu svém nemluvívá než slovy obdivu a plamenné lásky; ona věří v jeho veliké poslání s pevností a vroucností víry náboženské. Rozkošné jest podívání na tu stařenku, když vypravuje o jeho dětství, i kterak dospíval v mladíka, ana se v čistých jeho prsou vzněcovala láska učící jej povinnosti

k utlačené vlasti. Tu září její oko leskem nejživějším a všecka její tvář jako by zmládla a znovu zkvetla. Nikdy nemůže jej dosti vynachválit, jaký to býval hoch rozmilý, srdečný a přítulný, jak rád meškal v kruhu rodinném i jak jej všickni milovali. „Vidím jej pořád ještě,“ říkává, „kterak mi z rána přinášel květiny, a slyším jej pořád, jak mi večer zpívával, když ostatní mladý lid se bavil po kavárnách a divadlech.“

Mazzini pak sám zmiňuje se o své mladosti, an věnuje nejvěrnějšímu druhu svého mládí srdečnou vzpomínku: „Jacopo Ruffini byl mým prvním, nejlepším přítelem. Od dětinství až po universitu v roce 1830, kde žalář a vyhnanství nás roztrhli, žili jsme co bratří. Naše rodiny bydlely spolu, naše duše neustále splývaly v jednu. On studoval medicinu, já práva. Naše botanické vycházky, společná naše záliba v písemnictví vlasteneckém a především soulad duší našich spojoval nás vždy vroucněji, až vyrostlo mezi námi srdečenství, jakého jsem nikdy více nenašel a také nenajdu ... V letech 1827 a 1828 zabývali jsme se především otázkami literárními. Vzniklť tehda v intelligenci italské živý a plodný spor mezi školou *romantickou* a *klasickou*; náš spor ten mohl býti v pravdě nazván bojem mezi přáteli *svobody* a obhájci *autority*. Smutné položení Italie vedlo přirozeně k tomu, že otázka ta záhy nabyla rázu politického, a vlády zděšené tímto zjevem vrhly se krutě na mladé zápasníky za myšlenku svobody.“ —

Netřeba dokládat, že v popředí *těchto* byl Mazzini. On ovšem toho skromně zamlčuje, mluvě toliko o svém příteli. „Mladíci (vypravuje dále), kteří první podnikli výpravu za vítězství romantiky, upadli v podezření u vlád: ryze literární časopisy jsou potlačovány jedině proto, že hlásaly neodvislost — v umění. Odpověď naše na tuto surovost nemohla býti pochybná: my právě *navzdor vládám* přenesli nyní otázku tu s pole pouze literarného na půdu *vlasteneckou* a hleděli zásadu slepé a nehybné autority makavými důvody porážeti. Ruffini jeden z prvních pronikl až ku pramenu. R. 1829, tedy na rok před revolucí francouzskou, připojil jmeno své k těm, *kdož mezi popravištěm a vyhnanstvím poznamenávali onu dráhu posvátnou* vedoucí k osvobození Italie ... R. 1830, když francouzské hnutí veškeré vlády italské poděsilo, byla vláda piemontská první, která počala žalařovati a pronásledovati. Mne uvrhli v žalář na pevnosti savonské, na zálivu janovském.“

Byltě napsal Mazzini pro florentinskou „Antologii“ řadu článkův *o poesii*, kteréž obrátily naň pozornost tyranstva a spůsobily mu zatčení. „Ten hoch je nebezpečný,“ vyjádřil se jeden z vyšších úředníkův policejních — „máť příliš živý a přesvědčující sloh.“

A věru ten hoch měl — „živý sloh.“ Tak živý, že dovedl otřásti duší svého národa a otřásti trůny všech jeho utlačovatelův. Zachovaly se v pozůstalých spisech Mazziniových ty prvotiny bouřlivé jeho duše. I stůjtež z nich zde některé ukázky, poslyšmež, jak mladík dvoumecitmaletý za doby obecného omráčení a uspání duševního jal se mluviti k svému národu:

„Život národův a hymny mučedníkův — tito jsou živlové poesie, jakáž přežije naše dny. V tom jest *zdroj nových obrazův*, *nových*

myšlenek. Co pravíte? Poesie že jest mrtva? Že jest vyhoštěna ze staré Evropy? Vy oplakáváte poesii? Vy pláčete pro ty obrazy krásné, pro ty fantazie skvělé, pro ty slavné barvy našich otcův, žalujíce, že vše to zmizelo, že svět spustnul a že tu není více než širé prázdno, ve kterém bolest, nevěra a zmatek vespolek zápasí? Ne, ne! Poesie není mrtva! Poesie jest nesmrtelná jako láska, jako svoboda, jako tato věčná zřídla, ze kterých čerpá nadšení; poesie jest drahokam přírody a příroda nespočívá na nějakém trůnu nebo na oltáři nějakého kláštera. Poesie vyhostila se ze staré Evropy, avšak jen aby oživila Evropu mladou, tu novou, sličnou Evropu *národův*. Jako vlaštovka opustila ona své staré sídlo, ono bořící se stavení, však jen aby hledala jasnější nebe, květnatější zemi. Ona prchla od osamělého trůnu králův v širé zápasiště národův, v řady mučedníků vlasti, na popraviště hrdinného občana, v žalář zrazeného reka. Poesie nové doby zasvitla v řadách oněch republikanských vojsk Francie, když navzdor rozbrojům vnitřním, navzdor hrůze a bídě, čtrnácte zástupův bojovných spěchalo na hranice, bosí, v rozedraném šatě, s heslem svobody na rtech, nemajíce na světě ničeho nežli tu vlasteneckou kokardu na hlavě, v rukou bodák a v srdcích *nevyhladitelnou víru* ... Poesie nové doby objevila se tam na horách Hispanie, nadchnuvši ony horaly k hrdinnému boji gueril, učíc je vítěziti nad vojsky Napoleonovými, učíc je umírati pro vlast s písní svobody na rtech ... s písní, která se rozléhala od hory k hoře, od úvalu v úval a budila muže a tiskla jim v ruku zbraň na vraha cizáka! A vy se domníváte, že poesie, která při zrození svém takýmito činy se posvětila, může shasnouti, prvé nežli žila?"

„Jakže? Poesie myšlenky, myšlenky to svodody, vlasti, člověčenstva, pokroku, veliké, vznešené a nezištné idey — ta že nenajde svého pěvce? Či že ono hnutí duchův k pokroku neobsáhlému, ona moc, která pobízí pokolení lidská, aby se vrhala budoucnosti vstříc, tato touha po všeobecném sblížení se a sbratření, tato korouhev mládeže, jež nad Evropou vlaje, tento rozmanitý, všestranný, nekonečný odboj, jenž všude zdvíhá se proti tyranii, toto volání národův povstávajících z prachu, v němž hynuli, aby svých vyhrabaných práv znovu dosáhli, a na svých panovnících počet žádali pro to staleté, nespravedlivé utlačování, — toto dechem národův dokonané rozrušení starých dynastií, toto prokletí starých bludův a pověr a toto neklidné dychtění po nové víře, — tato nová Evropa, která se vybavuje ze staré, jako motýl ze své slupiny — to vlnobití života v lůně smrti, tento znovu se rodící svět: to vše není poesie? Pravím vám: v této Evropě, jiŽ pokládáte za umírající, jest tolik života, tolik zárodkův poesie, poesie pokolení a věkův, že ni sám genius ještě netroufá si ji rozvinouti. Či, snad že chmury smrtelníkův zastiňují tvář slunce, pohasnul proto jeho paprslek? Není více žádného slunce pro duše? Žádného paprsku krásy? Žádného ohně velikosti na světě? Nikoliv, poesie není mrtva! *Lid* ji vzbudí, *lid* ji vzkřísí z mrtvých. Ona dumajíc pozoruje Evropu; ona se chystá k novému náboženství člověčenstva; ona žádá od budoucnosti jeho znamení, ona naslouchá šepotu věkův příštích. A ona vstane dnes, zítra a zapěje píseň člověčenstva, píseň znovuzrození, zapěje ta krásná

jmena: vlast — láska, pokrok — svoboda! Potom zahájí poesie, kteráž jest ohlasem, ano vědomím světa budoucího, svoji třetí periodu, nejkrásnější, nejobsáhlejší to periodu, poněvadž obsáhne a sloučí ony tři zásady, ježto poznamenávají dějiny ducha a slují: Bůh, člověk a člověčenstvo. Pěvci! Bratři orla, miláčkové přírody, k této výši jest vám nyní upříti zrak. Tam vzhůru, tamtě pramen vašemu nadšení! K čemu nazpět zírati, k čemu putovati ku břehům Jordánu, k čemu toužiti po nivách orientu? Pravda, tam jest také poesie, avšak opuštěná, vyhaslá, oněmělá. Ale zde, vůkol vás, *před vámi* jest poesie živoucí, jest ruch, jest národ evropský, kterýž vás očekává. Pohleďte před sebe — tu jest poesie, popatřte do výše, buďte věštci budoucnosti — tamo jest poesie! Pozorujtež, kterak se tvoří nový svět, svět *svobody!* Hlásejte z plna srdce zásady práva, rovnosti a nezměnitelné spravedlnosti, kteréž ovládnou nový tento svět. Nezoufejte, ó, jen nezoufejte! My mladíci, my vás potřebujeme. Vy nám musíte svým nevadnoucím kvítím pěstit, krášlit a věnčit onu poesii, kteráž bouří v našich prsou, aniž by uměla se vyjádřit. My žádáme vaší písně, my jsme dychtivi naslouchati vaší hymně uprostřed toho boje, jemuž kráčíme vstříc. My potřebujeme té jistoty, že píseň vaše nás utěší při posledním našem vzdechu, jejž věnujeme vlasti, že píseň vaše co paprslek světlý spočívati bude na hrobech našich!"

Pro tyto myšlenky uvrhli jej v žalář. Domnívali se, že je Mazzini také zasvěcen ve spolek karbonářův. V Neapoli tehda politické vězně mučili, v Modeně jim míchali atropu belladonu v nápoj, aby oslabili jejich ducha a vynutili na nich vyznání. Vláda piemontská byla poněkud lidštější. Vrhala osoby jí podezřelé sice houfně do žalářův, avšak nevymýšlela na vězně muky podobné. K Mazziniovi nesměl žádný z jeho přátel, ani vlastní matka; směla mu toliko jídlo posílati. — Tou dobou propuklo polské povstání. Dobrá matička věděla, čím asi syna nejvíc potěší: když rozkrojil Mazzini chléb, jejž mu byla poslala, nalezl v něm zahnětěný lístek a na něm slova: „Polonia insurrexit." — Když pak po několika měsících dovoleno matce navštívit syna, byla první jeho otázka: „Jak to chodí v Polště? Daří se povstání anebo padlo?..."

Svoboda národů rodí se v okovech. „Neb kdyže jest chvíle příhodnější k boji s tyranstvem," ptá se Mirabeau, „nežli dokud úpíme v poutech jeho?" Avšak nikdy snad dějinná tato pravda neosvědčila se tou měrou jako tenkráte.

Aby tak vláda piemontská byla mohla tušit, *koho* to vězní, — jaké to myšlenky bují hlavou mlčelivého toho mladíka! Aby tak byli mohli tušit, že v tomto sklepení žalářním rodí se myšlenka spolku, před jehož mocí za krátko třásti a chvíti se budou všickni uchvatitelé Italie, aby tak byli mohli tušiti, že v hlavě tohoto básníka rodí se — spása národa italského!

„V těch měsících, které jsem trávil v žaláři savonském," praví Mazzini prostě, „vymyslil jsem si plán ku spolku *Mladé Italie* (Giovine Italia); přemýšlel jsem o zásadách, o kteréž by se strana naše opírala, i o cíli, jaký bychom si vytknouti měli; přemýšlel jsem o tom, jak věc počíti, kdož by asi mohli býti prvními, ježto bych vyzval

k podniknutí díla toho, i uvažoval jsem, nebyloli by prospěšno, kdybychom v práci své se spolčili s revolučními živly ostatní Evropy. Byli jsme mladíci, bylo nás málo, vládli jsme nesmírně skrovnými prostředky a neměli takměř žádného vlivu. Avšak mně zdálo se, že rozluštění úlohy záleží v tom, abychom nalezli a vyjádřili onu pravdu, kterou italský lid od věkův jaksi pudem vrozeným tušil, která doutnala pod popelem minulosti a hýbala se v srdcích Italie, však dosud němá byla. Z této pravdy musela nám vzejíti síla. *Sjednocení* a *republika* slula ta pravda. *Dějiny*, *povaha* lidu, *společenské* poměry vlasti, vše k ní ukazovalo. Ten musil být cíl našeho spolku.“

A tak v skutku mladý ten vězeň byl prvním v devatenáctém století, který po velikých vlastencích a státnících starší Italie opět nadšeně ujal se myšlenky: *sjednotiti roztrhaný národ* italský ve formě republikánské.

Ale doložme ihned: na tom nebylo dosti. Bouřný duch jeho nésl se mnohem dále. Vlast byla sluncem duše jeho — ale k čemuž slunce, když by nemělo světův, aby je zahřálo a osvítilo? „Jakási předtucha šeptala mi, že Italie zdvihnouc se, bude tvůrkyní nového života, nové mohutné jednoty pro *veškeré* národy evropské.“ Duši jeho naplňovala myšlenka ač ještě nejasná, kterouž o šest let později vyjádřil určitě, myšlenka to, že „v Evropě zeje jakési prázdno; že *autorita*, ta *pravá*, *dobrá*, *svatá* autorita, ve kteréž stále a vždycky, buďme si toho vědomi čili nic, spočívá tajemství veškerého života našeho, že tato autorita, kterouž matou mnozí se lží a klamným stínem, domnívajíce se zapírati boha, ani zapírají modly, — tato autorita že zmizela a vyhasla a *že proto v žádném národě nežije síla činorodá, síla iniciativy.*“ „Tuto myšlenku“ — psal Mazzini o třicet let později — „léta, studie a bolest nezvratně utvrdily v duši mé a posvětily na *víru*.“

A kteráž byla ta autorita, o níž snil spoutaný mladík v žaláři savonském? Kteráž byla ta myšlenka tvůrčí, jež zůstala mu hvězdou po celý další život jeho?

„Znovuzrozená Italie bude apoštolem mnohem vznešenějšího a obsáhlejšího náboženství nežli staré bylo: *Pokrok člověčenstva a sbratření lidstva* tak bude zníti *nový zákon světa*. Zákon to *pravdy*, kterýž bude učiti, že *národ jest tlumočníkem vůle boží na zemi*, že každý národ má zde svoje mravní poslání, svůj úkol v poslání člověčenstva, pročež musí býti *svobodným*, aby mohl síly své vyvinouti na zdar všech; — zákon to *lásky*, který nad myšlenku práva povýší *myšlenku povinnosti vespolné* a tudíž bude zřídlem *rovnosti* všech lidí jako národův.“

„O tom všem,“ praví Mazzini, „přemýšlel jsem za večerních výslechův žalářníka Antoniettia a za blbého domlouvání guvernéra Fontany, když přicházel ke mně do vězení, aby mne polepšoval. „A tak“ — dokládá co muž 52letý — „smýšlím i dnes, ovšem zraleji a důkladněji, ve své komůrce, v níž píšu a která není o nic větší než bývalo tehdejší mé vězení. A to mi vyneslo v životě žalobu, že prý jsem utopistou a střeštěncem, proto mne uráželi a zrazovali tak, že jsem věru mnohdy v trpkosti chvíle přál si býti raději ve svém žaláři savonském, mezi nebem a mořem, podál všech lidí . . . Budoucnost

rozhodne, zdali jsem snil či — předvídal. Dnes, kdy znovuzrození Italie svěřeno jest nemravným materialistům, jež nevědomá a zkažená lůza co velikány velebí, dnes ovšem zdají se naděje moje býti ztroskotány; avšak co pro jiné národy bylo by smrtí, pro nás jest bohdá toliko spánkem."

„Z těchto myšlenek vážil jsem přesvědčení, že nová práce naše především směřovati musí k *mravnému* pozdvižení lidu; že nesmí přestati v oboru politiky, nýbrž sestoupiti v hlubiny svědomí lidského; že nesmíme lidu toliko bořiti staré jeho pověry a předsudky, jež on zove vírou, ale že musíme stavěti v prsou jeho *nové svatyně*, *novou víru;* slovem, že snažení naše musí spočívati *na zásadách*, nikoliv na jakýchsi učeních o interesech lidských; na *povinnosti, a nikoliv na blahobytu*. Cizácká škola materialismu po několik měsícův mého života na universitě olupovala duši mou o její květy a pel; avšak čítání *dějin*, zkoumání *svědomí lidského* — *tohoto jediného znaku pravdy*, brzy opět navrátily mne k *idealismu otcův našich*."

Šest měsícův jej věznili, aniž by ho byli vyslechli. Posléze, nemohše mu dokázati viny, propustili jej, — však nikoli na svobodu, nýbrž — *do vyhnanství*. Sotva že směl na tři hodiny prodlíti v náručí milené matky . . .

Se srdcem roztrpčeným, však s duší silnou a bleskorodou opouštěl mladý vyhnanec vlast. Uchýlil se do Marsilie, věda, že zastane zde velký počet mladíků, kteří na roveň jemu vyhnáni jsou z vlasti, že ji — milovali.

A zde počíná jeho práce, jeho utrpení, jeho *oběť*. Co v žaláři v ryzé vyklíčilo mysli, to nyní na půdě cizinské mělo vyspěti v čin. Jedva se byl rozhledl, jedva se byl obeznámil s účastníky losu svého, a již s opravdovostí a horlivostí posvátnou přistoupil k dílu.

Jeho výmluvnost, jeho vědomosti, jeho mohutnost víry ve spásu vlasti, vše to od první chvíle vykazovalo mu samo od sebe přední místo v táboře vypovězencův; i netrvalo dlouho, a mladík třiadvacetiletý obracel na se tužby a naděje milionův. —

Mazzini mohl tráviti i mimo vlast život dosti pohodlný. Rodiče jeho byli zámožni a podporovali jej co nejštědřeji.

Avšak mladý ten muž byl člověkem *myšlenky*. On neznal jiné radosti života nežli pracovati za osvobození a lepší budoucnost ubohé vlasti. Penězi, které mu posílali rodiče, založil v Marsilii list „La giovine Italia" věnovaný této práci, — silou ducha, kterouž jej dařila příroda, utvořil spolek téhož jména, který by odchovával mládež italskou k oběti a činu vlasteneckému.

„Mladá Italie!" — Širočiny katanův se hnuly, kdekoliv po vlastech italských zaznělo toto heslo; tyrani bledli a papeženci metali kletby. A měli proč. Nebylať to křehká zbraň, ukutá v plamenech mečířské výhně, jež spolkem tímto čelila prsoum jejich, nýbrž byl to plamen sám, plamen neuhasitelný a nepřemožitelný, poněvadž zrozený bleskem ducha — bylať to ona zbraň obrovské síly, jež slove vůbec idea a jež slula zde *idea národnosti*.

Ano táž idea, která v národ náš po dvoustoletém hynutí nový, nevyhladitelný život vlila, táž idea před čtyřiceti lety vznítila duši Mazziniovu

a nalezla v něm apoštola nejhorlivějšího, pracovníka nejvytrvalejšího. Byť pro nic jiného, věru již pro tu práci zdatnou, jakouž přičinil se k probuzení a rozvoji této myšlenky, my Čechové jsme Mazziniovi povinni k díkům nejvroucnějším.

„Svět řídí se zákonem mravním, a zákon ten jest — pokrok.“

Na této zásadě, na této víře, kteráž byla do hlubin srdce i rozumu jeho zapustila kořeny tak pevné, že všecka jeho bytost s ní byla srostla, a žádná světa moc nemohla ji vyvrátit: na této víře v *člověčenstvo a pokrok jeho* stavěl dále a dospěl přirozeně k zásadě volného sebeurčení národův, k zásadě rovného jich práva k životu, k oné to myšlence věky zdušené a zašlapané, která dnes hýbe světem veškerým.

Rozumoval prostě a jasně:

„Člověk jest zajisté zrozen k velikým osudům. Cíl, pro kterýžto přišel na svět, jest patrně ten, aby svoje schopnosti vyvinoval volně, řádně a plnou měrou. Prostředek, mocí jehož člověk může dojíti cíle, jest *sdružení* jeho s ostatními, a příroda sama tento pud ku spolčování vložila v prsa lidská.

Avšak toto sdružování se, tento spolek člověčenstva nemůže býti uzavřen od jednotlivcův, nýbrž od *národův*; a sice od národův kteří mají jmeno své, vědomí života vlastního, svou vlasť, svůj vlastní prapor. Neníť člověčenstvo nežli *spolkem vlastí, nežli spolkem národův*, kteřiž jsou zde, aby v míru a lásce vykonali svoje poslání na světě. *Každý národ vstupuje v arenu podnikavosti lidské s jistým údělem síly a práce, kteráž mu jest vykázána.* Pokud tento svůj úkol, toto své poslání nevyplní, národové neumírají. Nikdo nedovede tento jim vykázaný úkol převzítii a vyplniti za ně. Kdož tedy žádá, aby láska k vlasti vymizela z prsou národův, aby zapřeli svou osobnost, svou národnost, slovem, kdo usiluje o to, aby ony úkoly rozličným těm kmenům lidské rodiny od samého boha vykázané se zaměnily a smísily, kdo hledí onu přirozenou různost lidstva zahladit a sklonit pod míru nevím ani jakého *světoobčanství*: ten bídně usiluje o to, kterak by roztříštil žebřík, po němž *člověčenstvo vystupuje ku svému ideálu*, ten žádá samovraždu na lidstvu — ten chce nemožnosti.

Právě opáčným směrem nutno pracovati: chceteli, aby člověčenstvo prospívalo, aby se zdokonalovalo mohutnějším pokrokem — tož mluvte k *národům o vlasti*, tož zářícími písmenami pište jim na čela znamení života jejich, tož bojujte za svobodu a samostatnost národův, aby tito bez překážek vespolek sobě mohli pomáhat, i aby každý z nich těže z práce ostatních, s úspěchem mohl dále rozvinovati onu linii myšlenky boží, kterouž vyznačil bůh na jich kolébku, v jich minulosti, v jich jazyce a v tváři jejich. Ta jest úloha doby, ta jest naše práce: zjednati harmonii mezi *vlastí* a *člověčenstvem*. A za tohoto pokroku, na této pouti lidstva ubývati bude každým krokem násilí, výbojův a nepřátelství, poněvadž nebude ani nadvládajících jednotlivců, ani nadvládajících národův, nýbrž toliko svazek *sbratřených* národův pracujících za společnými účely a interesy. Národové nemajíce se více čeho báti pro svobodu svou, nebudou musit tráviti síly své v zápase za práva: panující zásadou veřejného práva *nebude více*: *druh oslabujž druha*, *nýbrž všickni*

prospívejte, všem dařiž se lépe prací všech, — každý pokračuj a zdokonaluj se na prospěch ostatních.

K tomu bohdá dospěje lidstvo v budoucnosti, k tomu musí býti obraceno všechno naše snažení.

Tedy *vlasť především!* Abychom se mohli státi zdárnými členy veliké associace lidstva, musíme míti život svůj, jmeno své a sílu; slovem musíme býti *národem*. Avšak není národa bez *jednoty*; a není trvalé jednoty bez *neodvislosti*: despotové vezdy baží za tím, kterak by sílu národův rozptýlili a roztrhali. Neodvislost pak není možna bez svobody. Chtějíli se národové státi neodvislými, musí býti svobodni, poněvadž toliko oni samojediní mohou rozumět a vědět, kterak by si neodvislost zachovali; a *vlastní* prací, *vlastní obětí* musí jí sobě dobýti. Což ale nadchne národy k obětovnosti? Nic jiného než jenom sama svoboda."

Tyto byly zásady *Mladé Italie*. „Svoboda — rovnost, — člověčenstvo — neodvislost, — jednota" — tak znělo její heslo. A ratolístka cypřišová ze hrobu mučedníkův národní věci byla odznakem, jímžto poznávali se členové mladého spolku.

Šlo nyní o to, vštípiti tyto zásady lidu, nadchnouti jimi všecky mysli, všecka srdce, aby nabyly těla, aby vyspěly v *čin*. A to byla za tehdejších poměrův italských úloha, na niž odvážiti se mohla jedině síla takového nadšení, takové vytrvalosti a takové obětovnosti, jakouž byla opásána duše *Mazziniova*.

Čímže byla tehda Italie? Zdupaným rejdištěm cizí výbojnosti, vlastí beze jmena, — roztrhána, spoutána dvacaterými okovy, schromena úd po údu, — rouchem ukřižovaného lidu, o něž diplomaté cizáci surově metali losy. —

Rozervám na tisíce stran, zvykem poroby zkažen, cizími bodáky potlačen, špehouny obklopen a hrůzami násilnictví rovněž tak ochromen, jako potměšilostí římskou v temnotě ducha udržován — beze škol a bez svobodného tisku, beze všech svazků bratrství mimo společný pocit pomsty: takto šlechetný a vysoce nadaný ten národ podobal se již tělu, které za nedlouho vykrvácí, a diplomacii zdála se býti Italie již toliko pouhým zeměpisným pojmem.

Nescházelo ovšem ani tou dobou národu italskému povah železných, které před žádným tyranstvím se neskloní, vlastenců vzorných, hrdin a mučedníků.

Třikráte v desíti letech učiněny hrdinné pokusy obrany zoufalé, třikráte zahučely bouře povstání nivami italskými, — práce to karbonářů — než ani jeden z těch odbojův neměl jakéhos patrnějšího úspěchu. Ani když zvítězilo povstání, neudrželo se na dlouho. Nebyloť vůdcův aneb řekněme: nebylo toho muže, který by byl vrhnul v *lid* myšlenku dřímající ve všech: myšlenku *Italie.*

Pouhá myšlenka pomsty nestačí na revoluce. „Karbonarismus — praví Mazzini, — měl toliko jednu zbraň: negaci; on volal lidstvo k převratu a bourání, aniž by učil, kterak na zříceninách staré budovy vystavěti novou."

Spolek karbonářův, jakkoliv čítal členy své po tisících, jakkoliv nejlepší syny národa soustřeďoval pod prapory svými, přece nebyl s to

aby vydobyl národu svobody, poněvadž neměl pevné zásady čili myšlenky tvůrčí a silorodé, poněvadž *neměli* vůdcové *víry v lid* a vlastní jeho sílu. Stroje útoky a povstání, maje tajnou síť své organisace mistrně rozestřenou po veškeré vlasti, věřil a doufal karbonarismus neustále jen — v *pomoc cizí!* Zápal mladých zasvěcenců, kteříž snili o vlasti a republice, o boji a slávě — zápal ten byl podroben vůdcovství starších mužů, kteříž odchováni jsouce v ideách napoleonského císařství, malí povahou, chladní srdcem, spíše víru v budoucnost dusili, než aby ji rozněcovali.

Hynul tedy i ten karbonarismus, i ten květ vlastenectví italského; za to ale reakce bujela. Od Alp až po Etnu jedno pásmo nátisků a libovůle. Právo bylo vyhoštěno z Italie. Soudy sklesly na podajné nástroje mstivosti a násilnictva; policie stala se všemohoucí. Její vůle byla povýšena nade všechen zákon, ona mohla bez usvědčení odsuzovat k smrti, najímat bandity, vrhat do žalářů, vypovídat z vlasti, posílat do Bagna, mrskat a trápit v mučírnách.

Po každé nešťastné vzpouře přitužilo se násilí poznovu a všecko snažení vlastenců udušeno železem a morem žalářův.

Za takých okolností bylo patrno, že Italii nevzejde spása jinak nežli všeobecným obrovským zdvižením se lidu nadšeného plamennou vírou v právo věci své; že jest potřebí dáti celému národu jednu, velikou myšlenku, společný cíl — a pak jej s trpělivostí a opravdovostí největší k cíli tomu vychovávat. Slovem: *Italie potřebovala apoštola.* Apoštola vznešeného i mohútného, s evangeliem svobody v jedné, a s mečem v druhé ruce. Věštce a bojovníka, učitele a reka zároveň; muže velikého ducha a velikého srdce, který co pravý přítel lidu měl by dosti odvahy, aby přísností Catona a Tacita tepal jeho vady a nectnosti a zároveň tolik lásky, aby pro blaho jeho obětoval vše, co člověku nejdražšího: muže, který by podnikl boj s panující hrůzovládou *systematicky*, s železnou vytrvalostí a neohrožeností — který by boji tomu zasvětil všecek život svůj.

A muž taký štastné Italii žil, muž taký byl Giuseppe Mazzini.

V jeho srdci ryzém shlukly se útrapy jeho národa, avšak jen aby probudily sílu toho srdce velkého, kteréž bylo zrovna tak bujné jako něžné, objímajíc lidstvo láskou rovněž tak neskonalou, jako neskonalým bouřilo se hněvem proti tyranstvu. On měl víru ve spásu národa svého, ale on věděl též, jaké práce nesmírné zapotřebí jest k jeho spasení.

A on s nadšením, s posvěcenou myslí podnikl tu práci. „Znovuzrození Italie — jsou památná jeho slova k *Lamennaisovi* (12. října 1834) — znovuzrození Italie nemůže býti dílem ciziny. Znovuzrození žádá víru; *víra* žádá *skutky* a to skutky *vlastní*, nikoli nápodobení skutkův jiných. Jediný skutek vlastní síly, vlastní horlivosti jest národu padlému k většímu zisku mravnímu než deset zahraničnými vlivy neb diplomatickými úskoky spůsobených povstání. — Já hledím, abych všemi možnými spůsoby přesvědčení své rozšířil v lid. Potkávám se s velikým protivenstvím, ale neztrácím mysli. Od několika let zřekl jsem se všeho, cokoliv by vrhalo i jen stín blaha na život můj. Vzdálen od matky, od sester, ode všeho, což mi drahého, — i ztrativ nejvěrnějšího

přítele mládí mého v žaláři, a z jiných ještě příčin, jichž nezná nikdo mimo mne, rozžehnal jsem se s radostmi vlastního žití a pravil jsem u sebe: *Ty zemřeš uprostřed cesty, pronásledován a špatně pochopen.* — Avšak nebyl bych měl zajisté do sebe té síly k takému přemožení bouře, k takému sebezapření, kdy by veliká myšlenka *znovuzrození národa* italského *vlastní jeho silou* nebyla mi udělila křest víry."

Nezapomínejme, tak mluví mladík šestadvacetiletý, statného, spanilého těla, v bujarém rozkvětu svých sil. A mluvě tak, mluví z duše své, mluví pravdu.

Máme před rukama ještě jedno starší svědectví: „*O některých příčinách, ježto až posud bránily rozvoji svobody v Italii.*" Jestiť to řada článkův, jež psal do své „Mladé Italie" roku 1832, jsa tedy čtyřadvacet let stár. Mluví o vlasti a jak se ji má člověk zasvětit. „*Vlast především!*" volá nadšeně:

„Mluvímeť uprostřed pomníků našich otců a hrobův našich mučedníků, a tu musí býti slova naše silná, čistá, neposkvrněná ni lichotou ni záští, slavná jeho vzpomínka otcův, jako připověď, kterou bratří naši s popraviště volali ku svým spoluobčanům: *Vlasť především!* — A čímže jsme, abychom v chvíli, kde nás volá vlast, tázali se, jaké to může míti pro nás jednotlivce následky, co se nám může státi za naše řeči, za naše skutky pro vlasť? Doba jednotlivců minula, žijeme v době zásad. Žijeme v době, která zvolala k polským kopinníkům: „Nechať kopinníci padnou, ale Polska musí žíti!" *Myšlenka i čin*: totě život, totě pravý život pro nás: *vznešená myšlenka*, vdechnutá nám onou mocí, ježto stvořila člověka, aby byl velikým, aby byl bleskem zdravého rozumu, — vznešená myšlenka, když mladistvá, čistá duše naše, prosta mrzké vášně a neznající strachu rozhlíží se po nivách budoucnosti, které anděl nadšení ozařuje nehasnoucím svým paprskem, — a pak opět *vytrvalá, pilná, neomrzelá práce* pro uskutečnění myšlenky té, práce pěstovaná ve všech obdobách života, v poměrech nejmenších jako v oněch vzácných hodinách, které jsou hodny celých věkův, v listu rodinném jako v obsáhlé knize, v tajnostech spiknutí jako ve veřejném svědectví na popravišti. Takový život člověka povznáší, a za tuto cenu on radostně kráčí v boj za *svatou věc* a což mu po všem ostatním! Neboť člověk, který se věnuje velikému tomu boji člověčenstva, aniž by však byl dal nadějem, útěchám a radostem tohoto života navždy „s bohem," — člověk taký nemá žádného poslání. Já, kterýž píšu tyto řádky, zřekl jsem se, až na jedinou náklonnost, všeho půvabu života osobního a proto cítím se tím silnějším u hlásání myšlenky znovuzrození!"

Takovétéž povahy hledal, takovétéž chtěl odchovávat vlasti pod praporem Mladé Italie.

Podáme v krátkosti stanovy toho spolku, podáme i přísahu jeho členův; neboť v nich zrcadlí se všecka snaha, všecka síla duše Mazziniovy. Shledáme, že nebylo to žádné všední spiknutí, alebrž škola národa.

Článek prvý: Giovine Italia jest bratrstvem všech těch Italův, jižto věří v zákon *pokroku a povinnosti*, jižto jsou přesvědčeni, že Italie jest povolána býti *národem*, že může se jen vlastními silami jím

státi, a že tajemství její moci spočívá ve *vytrvalosti* a *sjednocenosti* jejích *sil*. Giovine Italia jest tedy spolkem všech Italův, kteří jsou hotovi zasvětiti *myšlenku i čin* velikému tomu cíli, *aby Italie znovuzrodila se v sjednocený, neodvislý a samostatný národ* synův svobodných a rovných.

Článek třetí: Kdožkoliv podniká dílo znovuzrození, musí míti víru. Giovine Italia věříc v sílu i poslání Italie bude *vychovávati* lid, hlásajíc jedině to, co vidí se jí pravdou býti. Ona bude udávati cestu, kterou po přesvědčení jejím Vlachové dáti se musí, cktějíli dojíti cíle. Avšak, pozdvihujíc před zrakoma Italie prapor a volajíc pod něj všecky, kdož v tomto praporu doufají a věří v znovuzrození Italie, *nestaví* jej na místo budoucího *práporu národního*. *Svobodný národ má plné právo své vlády*, kteréž nenáleží nikomu než jemu, on tedy vyřkne pak soud platný a důstojný o zásadě, o zákonu i práporu svého vlastního života.

Giovine Italia jest *republikánská* a pro *jednotu vlasti*. *Republikánská*, poněvadž *zkušenost* učí, že Italie nechová v sobě žádných živlů pro monarchii, a poněvadž se lid různých těch států snáze podrobí společné zásadě než společnému vladaři dědičnému; republikánská, poněvadž chce pozdvihnouti *lid* a dopomoci jemu k právu.

Giovine Italia jest pro *jednotu*, poněvadž bez sjednocenosti není v pravdě žádného národa, žádné síly. Avšak hlásajíc sjednocení veliké rodiny italské, *Giovine Italia nevyrozumívá* jednotou onen system centralisace čili *administrativního despotismu*, kterýž nemá s jednotou ničeho co činit. Ona nechce, aby jednota národní byla despotismem, nýbrž *svorností* a *spolčením* se všech. Samospráva, svoboda obcím, ale na venek společná síla.

Tyto své zásady bude Giovine Italia hlásat, vykládat a hájit přiměřenými *spisy*. Prvotní zasvěcenci budou o zásadách těch poučovat ty, kteří mají být teprv zasvěceni ve spolek, a tito stanouce se našimi druhy budou ze všech sil poučovat lid.

Zasvěcenci Mladé Italie nezapomenou, že první a hlavní věcí jest, aby mravnosti principu odpovídal *mravný čin;* — že *bez mravnosti není žádných občanův*, že počátkem a základem všakého činu posvátného jest *posvěcení duše člověka ctností*, že bratří Mladé Italie ničím jiným než toliko ctností mohou získati lid pro učení své, že *kdy bychom nebyli my lepšími těch*, kdož naše zásady popírají, nebyli bychom než malichernými sektáři. Avšak Giovine Italia není ani sektou ani stranou jakousi, nýbrž *věrou* i *apoštolstvem*. My předchůdcové italského znovuzrození musíme položiti základ jeho náboženství.

Článek čtvrtý: Prostředky, jimiž hodlá Giovine Italia dostihovati *cíle* svého, jsou *vychování* a *povstání*. Oba tyto prostředky musí se snoubiti a podpírati na vzájem. Vychování, pěstované *spisy*, *příkladem* a živým *slovem*, musí povždy a stále ukazovati na nutnost povstání, musí je kázat a hlásat; a když pak udeří hodina, v které povstání bude možným, *musí býti provedeno tak*, *aby z něho opět plynula zásada zdatná pro vychování národa*.

Vychování lidu, jsouc v Italii nuceno k tajnosti, mimo Italii bude

veřejným. Členové Mladé Italie budou přispívat, aby se ustřádal *fond* na *vydržování časopisův* a na jich rozšiřování. Každý vypovězenec italský stanižsk se apoštolem naším. Povstání pak musí v sobě chovati ráz a zárodek programu budoucí *národnosti italské.* Kdekoliv propukne, bude míti *italský* prapor, *italský* účel, *italskou* řeč. Určeno, aby vychovalo lid, bude jednati jmenem lidu, bude se o ten dosud zanedbaný lid opírati.

Přesvědčeni pak, že Italie *může* a *musí* se osvobodit *vlastní* silou svou, *budeme z událostí zahraničných sice vždy kořistiti, neučiníme ale na nich ani hodinu, ani pov hu našeho osvobození závislou.* Mladá Italie ví, že těm dvacetišesti milionům Italův k osvobození neschází síla, nýbrž toliko *víra.* Ona jim tedy tuto víru vdechne nejprvé slovem, pak písmem, posléze silou smělého činu.

Všickni národové, jenž podnikají válku proti cizímu utlačovateli, osvobozují se spůsobem války partiánské. Válkou takou nahražuje se na počátku povstání nedostatek stálých vojsk, tato rozptýlená válka pokrajinná svolává co možná nejvíce živlů do boje, odchovává všecek národ k válčení, posvěcuje každou píď půdy vlastenské vzpomínkou chrabrých činův, otevírá všem místním schopnostem pole činnosti, nutí nepřítele k nezvyklému boji, uvaruje následků porážky a ochraňuje věc národa před zradou, — jest nepřemožitelna a nezmarna.

Mladá Italie připravuje tudíž národ k takovémuto spůsobu boje.

Článek pátý: Veškeří bratři Mladé Italie platí do spolkové pokladny měsíční příspěvek 50 centimů (asi 25 krejcarů r. m.); kdož mohou dáti více, věnují při vstoupení do spolku větší část přiměřenou silám svým.

Článek sedmý: Každý, kdož přistupuje ku Mladé Italii, složí před přijetím svým tento závazný slib:

Jmenem boha a Italie,

jmenem všech mučedníků svaté věci italské, kteříž padli pod ranami domácí a cizí tyranie, —

při povinnostech, kteréž mne víží ku vlasti, v níž jsem zrozen a k bratřím, ježto mi dal bůh, — při té lásce, vrozené každému člověku k onomu místu, kde matka moje se zrodila, i kde děti moje živy budou, — při té nenávisti, vrozené každému člověku proti nespravedlnosti, zlovůli a násilnosti, — při tom ruměnci studu, jejž cítím před tváří občanů jiných národův, že nemám ani jmena, ani práv občana, ani vlasti, ani praporu národního, — při té touze duše mé, stvořené pro svobodu a přece sevřené v pouta, při památce dávné slávy a při vědomí nynějšího ponížení vlasti, při těch slzách italských matek pro syny zemřelé na popravištích, v žalářích, ve vyhnanství, při té bídě milionův:

dávám já N. N.,

kterýž věřím v poslání Italie a v povinnost každému Italu vrozenou, aby přispěl ku splnění tohoto poslání jejího;

kterýž jsem přesvědčen, že tam, kde bůh chtěl, aby žil národ, také jsou síly, aby jej utvořily, a že *lid* jest vládcem těch sil;

kterýž jsem přesvědčen, že *ctnost* záleží v *činu* a v *obětování se,* jakož opět moc v svornosti a vytrvalosti vůle:

dávám tímto jmeno své Mladé Italii, bratrstvu to mužův stejné se mnou víry a přísahám:

že chci se věnovati celý a povždy té úloze, *učiniti z Italie národ sjednocený, neodvislý, svobodný a republikánský;*

že budu vychovávati své bratry rodné k tomuto cíli Mladé Italie, a ku *ctnosti*, kterouž jedině cíl ten národu zůstane pojištěn; a že budu tak činiti všemi prostředky slova, písma i činu;

že budu bratřím spolku našeho radou i skutkem nápomocen a že zachovám tajnosti našeho spolku, byť mne to i život stálo. *Nyní a vždycky!*

Tak přísahám, svolávaje na hlavu svou hněv boží, opovržení lidí a hanbu křivopříseżníkův, kdy bych měl se této přísaze své celkem nebo částečně zpronevěřit." —

Ty byly stanovy Mladé Italie. Karbonarism stíhal zrádce a věrolomce své dýkou, Mladá Italie opovrhovala touto odvetou. Měla zbraň jenom na vrahy *národa*.

„Já byl první," píše Mazzini o třicet let později, „který jsem složil tuto přísahu. Mnozí tehda přísahali ji se mnou, kteříž dnes jsou — *dvořeníny*, nástroji „mírných", třesoucí se sluhové politiky Napoleonovy, pomlouvači a stíhači někdejších bratří svých . . . Opovrhuju jimi. Nechť mne nenávidí co svědka, kterýž je upomíná na víru, na niž byli přísahali, *avšak oni nemohou ani jediného skutku uvesti, který by dokazoval, že já kdys přísaze svoji stal se nevěrným.* Dnes jako tehda věřím v posvátnost i v budoucnost těchto zásad, *žil jsem a žiju co republikán, a co takový též zemru, vyznávaje víru svou až do vzdechu posledního.*"

Současně se založením jednoty (r. 1831) vyšlo též v Marsilii první číslo časopisu „Giovine Italia". Mazzini umínil si v tomto listu především odhalovati bezohledně všecky ty zločiny italských soudních a policejních úřadův a vůbec všechny ohavnosti, jichž dopouštěly se tehdejší vlády italské naproti národu.

Účinek časopisu takto píšícího byl ohromný. Od veliké revoluce francouzské despotism neuslyšel takové mluvy. Ryzost snahy, nadšení vlastenecké dýšící z každé řádky, mistrný, řečnický sloh, který přesvědčoval a rozněcoval zároveň: vše to jímalo čtenáře a „Giovine Italia", tento „list pravdy", stal se v krátkosti pro národ i vlády velikou událostí politickou. Vlády středoitalské stíhaly *smrtí* toho, kdo by list ten rozšiřoval a posílaly na galeje, při kom nalezeno třeba jen jediné číslo denníku Mazziniova.

Přes to přese všechno „Giovine Italia" čtla se po celé Italii. Obyčejní podloudníci zdráhali se sice přepravovati ji přes hranice; avšak našli se odvážní jonáci, mužové, hotovi jíti za myšlenku na smrt, a ti se postarali o přepravu svobodné myšlenky z Francie do Vlach. Nikdy nebyl žádný žurnál s větším zápalom redigován a nikdy s větší odvahou rozšiřován.

Každý ten jeho roznášeč byl hrdinou. Věděli, že jde tu o život, a přece neváhal nikdo. Stateční mladíci rozhazovali celé balíčky listu Mazziniho na veřejných procházkách, v divadlech a po domech. Tímže tajemným spůsobem na vzájem dostával mladý spisovatel v Marsilii

rychle zprávu o každé nové nástraze tyranstva a vůbec o všech důležitějších příhodách ve vlasti. Takž mohl Mazzini sdíleti světu strašlivé podrobnosti o řádění soudních dvorů římských, o vládě modenské a o policii neapolské, kteráž rázné vlastence (jako Ricciardiho) zavírala do — blázinců!

Slovem, list Mazziniho stal se nejkrutější metlou tyranstva, kdežto lid italský práhnul po něm jako po svém evangeliu. Všecka Italie probouzela se vůčihledě ze své otrlosti. Sálající ty jiskry z Marsilie zaněcovaly miliony srdcí.

I nemohlo ani jinak býti, nežli že tou měrou, jakou šířil a ujímal se *list*, šířil a rozvětvoval se též *spolek* Giovine Italia. A jako marně slídila policie vlád italských po rozšiřovatelích listu, rovněž rozbíjelo se všechno její úsilí, všechna její schytralost a lest o bdělost a *mlčelivost* statečných mladíků zasvěcených do spolku Mladé Italie. Marny byly všechny hrozby, marné všechno uplácení. Mladá Italie mohutněla a rozmáhala se takřka na očích všech vlád italských a přece jim ostávala neviditelnou, nepostižitelnou. Roku 1835 čítal již dle udání Angličana Seymoura (osobního to přítele Mazziniova) mladý spolek po veškeré Italii na 15.000 zasvěcenců, roku 1840 ale mohl prý se jich počet páčiti již na 28.000.

Mazzini pak sám sděluje o šíření se listu i spolku Mladé Italie tolik: „Z počátku stálo to mnoho práce a mnoho peněz. Však záhy poznali jsme, že v *plavcích* italských máme výborné pomocníky. Tento statečný lid učinil podniknutí naše možným; podnikliť odvážný úkol svůj s nadšením. Na lodích kupeckých rozváželi všechen náklad našeho listu do veškerých končin Italie; přistavše pak k břehům vlastenským svěřovali balíky chrabrým jinochům, aby je tito odvedli na místa určená. Odtud pak rozšiřována Mladá Italie dále v lid, a to přese všechno špehounství a přes mnohou neopatrnost s výsledkem nejznamenitějším. Nebylo krajiny italské, kde by nebyli o „Mladé Italii" zvěděli. Tudíž byl také účinek veliký. My učinili řetěz sdílnosti od jednoho konce vlasti k druhému, a všude hlásány jsou zásady „Mladé Italie" a všude prapor její s jásotem pozdravován. Počet přívrženců našich stále se množil, emisaři naši chodili z kraje do kraje a zařizovali shromáždění, zřizovány jsou tiskárny, které buď otiskovaly, co z Marsilie posíláno bylo, aneb zvláštní spisy pro místní potřeby vydávaly. Nikdo neznal bázně, všickni měli víru v úspěch. To bylo ovoce zásad, které od hrstky mladých lidí bez prostředkův, bez vlivu a bez důstojností hlásány a hájeny byly." (Pokračování.)

Josef Manes.

Od

Eduarda Herolda.

(Dokončení.)

R. 1850 bylo uzavřeno, podati králové anglické album, kteréž mělo malby a kresby malířův rakouských obsahovati. Manes spěchal do Prahy, aby k účelu tomu dohotovil obraz „*Sv. Magdalena*". Dlouho hledal model ku kající hříšnici; městské dámičky nebyly mu po chuti, pobyt jeho na Moravě rozhodnul byl jeho zálibu k silným, pěkným postavám venkovanek, z jichž obličeje naň ještě věrnost a nevinnost zářila.

Konečně našel dívku takovou, jejížto sličné tvary jej okouzlily, jejíž přirozený rozum s příměskem blouznivosti v jejích, temných dlouhými brvami zastíněných očích hlubší dojem naň učinily, než právě umělec od svého modele vyžadovati musí . . .

Byla to, jak sám vyznával, nejšťastnější doba jeho života. Maloval kajicnici Magdalenu (en miniature) s celým zápalem mladého, ideálního srdce. Ano, byl veliký idealista, nikdy nemohl se spřáteliti s drsnou skutečností, sprosté, materialistické jednání jej uráželo. Proto, mimochodem řečeno, byl odpovědným nepřítelem židů.

Obraz, o němž mluvíme, stal se mu osudným. Pozdvihujíc s vroucí radostí svou tvář a přece ještě pochybujíc, že jí odpuštěno, jak zvěstuje cherub nad ní s věncem se vznášející, stojí Magdalena podepřena o balvan, zlaté kadeře vinou se kol ramen a prsou jejích, ostatní tělo zahaleno jest červenavým rouchem; jest to hluboce citěný, uchvacující moment, jejž umělec zobrazil. — R. 1851 byl obraz dokončen a do Vídně zaslán. Avšak — nebyl uznán za takový, aby mohl do album vřaděn býti! Nenašli na něm žádných chyb, leda že tělo krásné hříšnice nebylo až po krk rouchem pokryto!

Manes byl dosti slabým, že následkem toho odmítnutí všecek na mysli poklesnul. K tomu přišly různice rodinné, zaviněné také osudným obrazem, aneb pravdivěji řečeno, modelem jeho. Manes nemohl déle v Praze vydržeti, opustil ji a bloudil bez pokoje a téměř bez účelu. V tu dobu (r. 1852) také matka jeho zemřela, on pak vyčítal sobě, že nemoc a smrt její byl urychlil. Vše to způsobilo, že býval často nemocen. I stal se málomyslným, odhazoval nejoriginálnější komposice svoje, bolestně volaje: „Nejde to, již nic neumím!"

Tím časem podařilo se hlavně povzbuzováním P. Štulce sebrati tak hojné příspěvky, že bylo lze pomýšleti na stavbu velikého romanského chrámu v rychle zkvétajícím Karlíně u Prahy. Tehdy více ještě než nyní všecka spása přicházela z Vídně — proto kardinál Švarcenberk jakožto protektor spolku pro vystavení karlínského chrámu plán objednal u vídeňského profesora *Rösnera*. Že pak Rösner ve Vídni sídlil, musel některý domácí umělec provedení plánu a řízení stavby převzíti; získán k tomu architekt *Ullmann* a plán Rösnerův jemu odevzdán, však on shledal, že plán — není k potřebě. V sezení u kardinála do-

kázal veliké nedostatky jeho, načež mu uloženo, by plán v duchu stylu románského změnil, ale s tou výminkou, by se to vše stalo na jmeno Rösnerovo. Ullmann tedy vykreslil nový plán dle vlastní idey, Manes skizzoval do něho freskové obrazy. To vše se kardinálovi velice líbilo, i dal Manesovi naději, že zhotovení freskových obrazů bude mu odevzdáno.

Manes obživnul opět. V následující době maloval některé podobizny a obraz „Sv. Jan“ objednaný od umělecké jednoty a veliký počet drobných obrázkův. Poznovu prošel Moravu, zabývaje se hlavně studiemi krojů, zašel do Vídně, kde se spřátelil s geniálním demokratickým sochařem *H. Gasserem*, známým revolucionářem z r. 1848, jehož při jiné pozdější návštěvě ve Vídni portretoval. Do Vídně poslal mu též B. Kroupa, tehdy pokladník umělecké jednoty, vyzvání, aby zhotovil spolkový obraz na rok 1854; Manes komponoval i kreslil na kámen známý „*Domov*“, alegorii, která nehrubě mnohým se líbila, jakkoliv jí Manes velikou poetickou hodnotu přičítal. Viděti z ní, že Manes ve Vídni přec jen po domovu toužil; v děvě na koni sedící shledáváme opět tahy jeho Magdaleny, ač jen nastíněné a více elegické.

Na jaře r. 1854 vrátil se Manes do Prahy, oživován novými zkušenostmi a novými nadějemi, i jal se pilně kresliti. Živě ho zaměstnával obraz dle básně nazvané „Poutník před obrazem na skle“, mimo to přípravy ku slavnému uvítání císařských novomanželů Františka Josefa I. i Alžběty. Dle jeho návodu sestavena na Starých alejích skupina sladovnických při vaření piva zaměstnaných též maloval dva obrovské obrazy na vítěznou bránu průmyslníkův, kteréž obrazy za pouhých 14 dní v sále ostrova žofínského zhotovil. Bůh ví, kam se poděly — ale snad jsou přece lépe uschovány, nežli Manesovy rovněž veliké obrazy k Schillerově slavnosti v Praze: těchto užívá se totiž v akademii výtvarných umění jakožto — stínidel!

Manes těmito pracemi dokázal, že umí pracovati také rychle a — dobře. Vrátilo se mu též jeho sebevědomí, a kdy by v Čechách bývalo mecenáše, kterýž by jej byl podporoval, zajisté bychom měli hojnější důkazy jeho velikolepého nadání. Poněvadž ale „naši“ boháči jiné nanejvýš jenom na cestách k Švertáskovi následovati dovedou a umění za věc náramně zbytečnou pokládají, musil se Manes opět a opět propůjčovati k drobným příležitostním pracím, kteréž ho jen na okamžik z peněžitých nesnází vytrhnouti mohly.

Manes pracoval pilně a to při zamčených dveřích. Byltě se stal ku každému nedůvěřivým. I to spozorovali přátelé jeho, že po svých výletech několik týdnů mívá neobyčejnou chuť do práce, pak ale opět upadá v smutnou zamlklost a tělesnou i duševní umdlenost, v některých však okamžicích nad nepatrnou maličkostí horečně se rozčiluje. — Studie *slovanských krojů* jej zavedly do Slezska i Haliče, a po návratu jeho bylo pravou rozkoší, poslouchati rozpravy jeho o rozličných uměleckých pokladech v těchto slovanských zemích.

Ruben byl nabyl přesvědčení, že působiště jeho v Praze jest — „příliš obmezené“, hr. František Thun tomu přisvědčil; a poněvadž tehdy vůbec bylo centralisováno, chtěl Thun i umění ve Vídni scentralisovati; bratr jeho Lev Thun, tehdy ministr osvěty, zřídil v minister-

stvu umělecký odbor, jehož duší arci byl František Thun. Tudíž byl Ruben povolán za ředitele c. k. akademie výtvarných umění do Vídně, na místo jeho dostoupil *Engerth* ne z vůle hr. Thuna, nýbrž vyšší protekci. Že pak se nechtěl propůjčiti za loutku, nebylo třenicím mezi ním a Fr. Thunem žádného konce; chtěltě Thun, nemoha pro vysokou protekci jinak, Engertha morálně donutit, aby se místa svého vzdal. Tak se stalo, že mezi obrazy, k pražské výstavě z Vídně zaslanými, byly květiny od jisté dámy malované; Engerth shledal obraz tak chatrným, že vystavení jeho odepřel. Ale tu se mu vytasili se psaním od Fr. Thuna, ve kterém nařizoval, aby obraz netoliko vystavěn, ale i od jednoty ku slosování zakoupen byl. Vídeňského fermanu musil Engerth uposlechnouti. Tento případ nebyl osamělý.

Ku společenské zábavě scházeli se umělci v ten čas do zvláštní světničky v kavárně Lorenzově; Manes poskytoval dosti látky k zábavě tu svou neobyčejnou láskou ke všem i škodlivým živočichům, tu svými pernými úsudky o uměleckých plodech, tu výbornými karikaturami, zanášenými do zvláštního foliantu. Ale nejednou seděl zamlklý a pošmourný, nesvěřil se nikomu, ale všem bylo patrno, že těžce trpí...

Velmi blahodějně osvěžila jej smlouva, uzavřená v tu dobu s knihtiskařem Bellmannem, dle které měl vydán býti *rukopis kralodvorský s illustracemi Manesovými.* Dílo to mělo se státi pravým uměleckým pokladem. Manes komponoval illustrace k některým písním a provedl je ve svém výtečném spůsobě s nesmírnou svědomitostí. Podniknutí nemělo k disposici velikých kapitálů, rozličné studie vyžadovaly značný náklad; Manes dostával 40 později 60 zl. za jednotlivou kresbu, polovice toho padla na studie. Nedal se tím odstrašiti, byltě podnikem takovým nadšen, hlava jeho byla plna komposic. Hotové kresby poslány jsou do Lipska Gabrovi, aby je ryl; ale ukázky, které od něho do Prahy přišly, nebyly Manesovi po chuti, pročež odebral se sám do Lipska a přivezl s sebou do Prahy mladého, zručného xylografa, aby pod jeho dozorem u Bellmanna ostatní obrazy do dřeva ryl.

Práce nešla tak rychle před se, jak sobě laikové myslili; nakladatel ztrácel trpělivost. Z počátku držel se Manes pořádku, v jakém tištěné básně po sobě následovaly, později, když jej poměry jeho vždy více rozlaďovaly, kreslil sceny z různých zpěvů, kteréž ho nejvíce vábily. Ke všemu jinému tísnily ho nesnáze peněžité, a on nechtěje jich známým prozraditi, vypůjčoval sobě od lichvářů, kteří mu 30 zl. vyplatili, a kterým pak po krátké době s úroky a za prodloužení lhůty 100 zl. dáti musil!

V nepřítomnosti Manesově přišla jednoho dne do bytu jeho mladá žena s roztomilým zlatovlasým osmiletým děvčátkem. Tam nechtějíce ani žádost její vyslechnouti ukázali jí dvéře. Manes vrátiv se slyšel, co se stalo — i byla to pro citlivou duši jeho rána přebolestná...

Po čase vyjev opět na Moravu, zhotovil tu v krátké době 12 velikých kartonův určených na ozdobení zámku jistého českého velmože. Obrazy, od něho pak i v malých skupinách provedené, představují dítky, kteréž zaměstnání, zábavy a hry dospělých napodobují. Manes, kdekoliv to šlo, umístil dětské postavy, a ony by ani nejlepším ze staroitalských mistrův nedělaly nečest. Sluší to vytknouti s tím větším důrazem, že

jest vůbec pořídku umělcův, kteří tak s pravým jemným citem charakteristický ráz dětského vzezření a pohybu najíti a zobraziti dovedou, jako náš Manes. Skupiny dítek, o nichžto jsme se zmínili, s těmi půvabnými naivními a přece čtveráckými hlavičkami, jsou dílo velmi rozkošné.

K malbě velikého olejového obrazu vrátil se Manes několikrát, ale nic nedokončil, ačkoli jej přátelé pobízeli a nepřátelé jej pomlouvali, že s takové dílo ani není. Drobných obrazův zhotovil i v době své rozervanosti značný počet, ale ježto se s pracemi svými tolik tajil, nejsou mnohé z nich známy, tím méně povědomo, v čích rukou se nalézají. Rozdrážděnost mysli svedla ho tehdy ku přehmatu, který odpůrcům jeho vložil novou zbraň do ruky: koupil dřevěný oltář, omaloval jej a zhotovil do něho olejový obraz, představující sv. tři krále, anif se koří Ježíškovi, v popředí pak klečí král Ferdinand Dobrotivý se svou chotí. Látka na obraz měla býti průhledná, avšak Manes vzal si do hlavy, provesti jej na hedbáví, nedal si to vymluvit, aniž zabránit, že obraz poslal do výstavy, doufaje, že král Ferdinand jej zakoupí. Naděje ho sklamala, obraz vůbec nebyl zakoupen, Manes měl z něho jenom škodu a nový pramen mrzutostí.

Mezi menšími pracemi jeho padají do toho času illustrace pověstí o Faustu pro Schwabův Volksbuch v Lipsku vycházející: jsou to kresby výborné s vybraným humorem pojaté i provedené, rovných musí jim pohledati.

V prvních letech šedesátých získal sobě Manes znamenité zásluhy o zachování *křížové kaple* v poštovské ulici. Místo, na němž kaple stojí, bylo jakožto staveniště zakoupeno, kaple, tehdy arci velmi sešlá, měla býti zbořena. Stálo to perný kus práce, než bylo vymoženo, že na to vandalství nedojde; práci tu vykonal Manes s *Uměleckou Besedou*, jejíhož výtvarného odboru byl prvním předsedou. Když věc dospěla tak daleko, že městské zastupitelstvo uzavřelo kapli zakoupiti, utvořena umělecká komise za tím účelem, aby vzácná ta památka starožitnosti důstojně byla restaurována; členy komise byli mimo Manesa malíři Lhota, Havránek a pisatel těchto řádků, pak architekt Ullmann a Baum. Provedení restauraco je zajisté posud v živé paměti.

Netečnost českého obecenstva k umění má jak u mnohého domácího talentu tak i u Manesa velmi těžký hřích na svěvomí. Illustrované vydání kralodvorského rukopisu bývalo by chloubou českého umění, ale když vydán první sešit, nenašlo se v Praze více nežli 5 — pravíme **pět** odběratelův!! Je to skvrna, která teprvé za pozdějších dob v celé své šerednosti bude viditelná, skvrna tím černější, anof celé krásné podniknutí tudíž bylo pochováno. Manes byl tak rozezlen, že nechtěl o dalším pokračování této práce ani slyšeti, nakladateli Bellmannovi přešla ovšem také všecka chuť.

„Tu vidíte, na jakém stupni ten váš národ stojí!“ říkali oběma umělci zahraniční, zvláště němečtí — a byloli kdy obvinění toho druhu docela spravedlivé, bylo to tentokráte.

A jiný příklad podobných zkušeností. Manes hledal sobě atelier; našed přiměřený byt, chtěl jej najmouti. Ptali se ho, kdo jest; a když to uslyšeli, odřekli mu byt, že prý *malíře* do svého domu nepřijímají!

Ku slavnosti posvěcení nového karlínského chrámu objednány jsou na vítěznou bránu dva veliké olejové obrazy, kteréž on také vzdor kratičké lhůtě zhotovil. — Velikou potěchou byla trudné jeho mysli návštěva, na kterou slavný Cornelius do Prahy přišel, a při které sobě jediného Manesa za společníka vybral s pominutím všech ostatních pražských umělců; přijel se svou mladistvou chotí, krásnou Vlaškou z Urbina, rodiště Rafaelova, kteráž z pouhé nadšené lásky k umění za šedivého kmeta se vdala. Tento poměr Manesa tak uchvacoval, že mladou paní zbožňoval nejinak než světici, provázel pak hosty netoliko po Praze, ale i do Plzně ano až do Mnichova, kde několik týdnů strávil. Vrátil se na duchu posilněn, dělal náčrtek za náčrtkem, ale chtěje se pustiti do velikého obrazu, spadl opět se svého nebe, a shledal, že nemá ku práci potřebných peněz. Místo, aby se vzchopil a z této mizerie energickými skutky vymanil, Manes morálně i fysicky vždy více jí podlehal.

Maloval drobné akvarely pro berlínského knihkupce, diplomy, prapory... R. 1864 navštíviv s karlínským purkmistrem Götzlem Vídeň, dostal prostřednictvím kněžny Esterhazyové pozvání, aby v kupli kostela tokajského vymaloval obraz narození Kristova. I spěchal do Prahy, zhotovil skizzi, vrátil se s ní do Vídně — ale když ji předložil, byla — odmítnuta. Nepochyboval, že v tom ruka Fr. Thuna.

V době následující přijal Manes vyzvání p. Götzlovo, aby ku bronzovým ozdobám na dvéře karlínského chrámu učinil výkresy, dle kterých by sochař Šimek zhotovil modely. Z počátku se Manes prací tou pilně obíral; pak odložil ji na čas, aby předsevzal práci naléhavější, *illustraci orloje na radnici staroměstské*. Cena 500 zl. na toto dílo ustanovená byla zajisté dosti skrovná; Manesova svědomitost nedala se tím ovšem mýliti, píle jeho byla tak veliká a potřeby k malbě tak drahé, že mu městská rada k určené ceně ještě 300 zl. přidala. Roku 1865 byl mistrovský obraz hotov, na své místo zavěšen; odhalení orloje stalo se rázem 12. hodiny v noci sylvestrové. Lid četně shromážděný uvítal nádherné umělecké dílo s jásotem — nejedna stará pověst zase obživla: že rok 1866 bude krvavým, že obnovitel orloje jako první jeho původce o rozum přijde...

V první polovici r. 1866 pracoval Manes o obraze, od dra. Riegra pro levý oltář chrámu karlínského objednaném, a mnohých illustracích, pro p. Lannu, v jehož rodině nalézal zotavení sobě tolik potřebného. Viděli jsme už tehdy, že ho tísní a ničí jakási tajemná můra; zábavou jeho bylo dívati se po celé hodiny na hry dítek, hladiti jich vlasy, při tom upadal v zadumání, ve kterém neslyšel, co k němu mluveno — a když byl vyburcován, přejel si rukou čelo, málo scházelo, že si svůj hedbávný vlas nerval, neodpověděl k žádné otázce a vzdálil se. Nikomu se nesvěřil, nevyřknul více nežli stesk: „Jsem nevýslovně nešťasten — bojím se, abych ještě o rozum nepřišel“ ...

O vojně r. 1866 upadl v nemoc. Pozdraviv se poněkud cestoval po Šumavě, po jižních Čechách a po Moravě — do Prahy vrátil se opět churav. Ač necítil právě bolestí byl velice mdlý, zvláště následkem toho, že nemohl v noci spáti, kdežto ve dne nezřídka nad prací usnul.

Bystrost mysli jeho a pamět slábly. Aby trapnému bdění nočnímu konec učinil, počal užívati opium, naučiv se tomu u prof. Purkyně.

R. 1867 připojil se ku slovanským poutníkům do Moskvy. Průvodčí, s nímžto v jednom pokoji spával, měl co dělati s podivnými zvláštnostmi jeho. Tak na př. Manes celou noc probděl a s jitrem teprvé ulehal; jindy chtěl o půlnoci jíti kupovat tužky a p. Jakkoliv byl duch jeho churav i oslaben, přece pilně kreslil studie: avšak — na cestě ztratil zavazadla a s nimi všecky kresby své!

Při návratu z Rusi vybídnul jej dr. Ed. Grégr, aby převzal redakci umělecké části illustrovaných *„Květů“*; Manes vykreslil pro časopis tento titulní vignetku, později podal některé illustrace, zejmena rukopisu kralodvorského.

Po delším výletu v lesích šumavských a křivoklátských, na kterých s velikým úsilím ale nadarmo hledal — žlutou růži, jal se kresliti veliký obraz *„Ruská pouť“*. Ale k malbě jeho již nedošlo, duch Manesův obestíral vždy osudněji závoj temnoty, jasné jeho okamžiky stávaly se vždy řidšími. Lékaři domnívali se, že by změna vzduchu, teplejší ponebí jemu nejspíš pomohlo. Pan Lanna umínil sobě tedy vyplniti dávné Manesovo přání, poslati jej do Italie. Dal mu peníze na cestu, kterou Manes r. 1870 přes Benátky nastoupil. První zpráva o něm přišla z Říma, byla psána nikoliv od Manesa nýbrž od sochaře Šimka, v Římě meškajícího. Tento v listu svém volal sestru Manesovu co nejdůtklivěji do Říma, poněvadž prý bratr její přišel o rozum!...

Na smrt ulekána poslechla sestra. V Římě našla bratra ve velmi zlém stavu, zevnějšek jeho byl zdivočelý, oděv rozedrán, kdežto dříve Manes vždy s pečlivou elegancí se strojil. Na cestě jej okradli o peníze, šaty a prádlo, co mu zbylo, pobrali hospodští, a co ti mu ještě ponechali, rozdával na potkání. Jenom velikému vlivu, jaký naň sestra po celý život měla, podařilo se, že se dal slušněji obleci a k návratu pohnouti.

V Praze potom pokoušel se ještě v tu onu chvíli pracovati. Obrazy té doby mají velikou ale velmi smutnou zajímavost — ukazujíť, kterak se organismus jeho rozpadávati počal, kterak ztrácel z nenáhla smysl pro barvu, konečně i pro krásnou, ušlechtilou formu. V nemoci své, ve které ho sestra s příkladnou pečlivostí opatrovala, brzy byl divoký, brzy plakal jako dítě. V divokých chvílích zničil valný počet svých komposic; leccos zachovala sestra, zvláště část *slovanských krojů* — jichžto jiná část mu na cestě do Říma ukradena byla — cyklus obrazů s názvem *Musica, roční počasy* a j. v.

Dne 9. prosince 1870 v 9 hod. večer spozorovala sestra, že přestal dýchati, přiskočila k němu, ant byl — dobojoval... Pohřeb jeho byl slavný, četné vynikající osobnosti kráčely za jeho rakví.

V posledním voze, jichžto dlouhá řada následovala, seděla mladá dvacetiletá dívka, které nikdo sobě nevšímal. Na hřbitově protlačila se k hrobu a vrhla do něho na rakev umělcovu prostý vavřínový věnec. Kdo jest ta dáma s krásnými zlatými vlasy? ptali se někteří z přítomných — málo bylo těch, kterým neušla podoba její. Přišla a zmizela zase — k nebožtíkovi měla největší právo...

V Manesovi ztratila vlasť vzácně nadaného malíře „perlu“, jak i německý umělec se vyjádřil, „pod jeho obrazy by se bez rozpaků psáti mohlo: „*Raphael pinxit!*“

Básně Elišky Krásnohorské.

Nad proudem žití.

Z dálky do dálky života proud
osudnou cestou tíhne —
musí hledat a bloudit a plout,
širé až moře stihne:
vlny nikde si neodpočinou,
k spěchu puzeny krouží a plynou
stálým rejem a matnými sběhy
mezi věčnými břehy.

Na břeh mnohý tam spanilý květ
zasela rajská vesna,
vlna míjí a nelze jí zpět —
byl to snad přelud ze sna?
Květy luzné, jste klam, že vás chvělá
krátkou chvíli jen zrcadlit směla?
neb snad proto, vy vznešené divy,
že jste krásny, jste lživy?

Lepé krásy a moudrosti luh
nad žití proudem zkvétá; —
těká ve snu jen blouznivý duch,
jenž k oné výši vzlétá?
Zdaž jej klamete, snové vy krásní,
že vás v čarovné chvíli jen básní?
že jen v zápalu světlém vás tuší
věstec vidoucí duší?

Ó co v nadšení božského znáš,
hraď si to vírou svatou,
v temnu žití ať pochodeň máš
v nesmrtelnosti vzňatou!
Nemni, nejvyšší věštba že klame:
ta jen dotkne se věčnosti samé!
S břehů jejích květ pravdy se třpytí
výše, nad proudem žití!

Cos vykonal.

„Cos vykonal?“ to sebe sama ptej se,
kdy poprvé zříš na svůj život zpět;
kdy počítáš dnů zašlých květy, znej se,
zda vypučel ti v nich i činu květ!
Ó paměť neblahá, kdy dnové jarní
jen rozsudek v ní čtou, že byli marní!
Suď sám a hned, než chladný smrti ret
„cos vykonal?“ se zeptá naposled!

Byť žití strom ti dlouho vztýčen zůstal,
zda zmrhané by mládí nahradil?
byť činu plod až pozdě zrál a vzrůstal,
jen záhy spěš, bys jádro zasadil!
Tvé žely, radosti, tvé sny a přání
jsou déšť a slunce svit a větru vání,
jest bouř a hrom tvůj osud v žití tom,
tys půdy hrsť — tvůj čin je plod i strom!

Věnec vavřínový.

Román

od

Vácslava Vlčka.

(Pokračování.)

Ne pouhý větřík — duch všeblaživé volnosti zavanul Boženě do lící, vábě duši její na svoje peruti, aby se na nich kolébala prosta všech pout a všeliké tíže jako ten motýl zde nad lučinou.

Stanula opět a opět, tu z hluboka vydychujíc, tu jiskrným okem do dáli k modrým lesům zaletujíc, tu bzučivou včelku v poletování jejím sledujíc.

„Jaká to silící vůně,“ pravila ukazujíc na kupiště květin: „zdali pak to jetel?“

„Ne, slečno,“ dí Vojtěch, „toť mateří douška.“

„O té nerozumné převrácenosti!“ zvolala ona. „Znám aloe, mám doma vůkol sebe všeliké cizokrajné rostliny: a vkročímli na nejbližší kus půdy domácí, jsem tak nevědoma, jako by sem přivedli divocha!“

Sbírajíc kvítky červené, bílé, modré a žluté ptala se na jmeno každého, i skládala je v kytici.

„V tomto snad se přece nemýlím,“ pravila přibíhajíc od strouhy na louce, „pomněnku snad přece znám?“

Blažej posvědčil. Dívka oddělivši dvě pomněnky, z jednoho ko-

řene vyrostlé, vetkala je do dvou kytic, ze kterých jednu mladíkovi podala, druhou sobě prsa ozdobila.

„Dobrotivý učiteli," podotkla, „chtěla bych, aby tato procházka v průvodu vašem trvala tak dlouho, až bych poznala i poslední dítko naší Květeny. Z těch, s kterými jste mě za tu chvíli seznámil, každá jest mi jako sestrou. Po rostlinách bychom přikročili k ptactvu. Já s hudbou strávila snad polovici svého života, já na vlas vím dle prvních zvukův, slyšímli Mozarta neb Rossinia neb Verdia — já si dovoluji úštěpek, když v lomozivém orkestru některý hudebník o půl noty pochybí: ale ze všech pěvců, co jich tady slyšíme, nerozeznám žádného ani po hlase ani po peří — protože tu náhodou nelítá můj zlatěžlutý kanárek!"

Naslouchala štěbetu ptactva, nápodobila tichounce a jemně jednotlivé tóny — zapomněla na to, zanotovala sama jakýs popěvek, utajeně jako cukrující hrdlička, až se hlas její rozpoutal a ona z plné radostné duše zazpívala.

Náhle zarazila se pohlednuvši na Vojtěcha.

„Pro milý bůh!" zvolala. „Vy se zamlčujete a hledíte nespokojeně — — Vy snad necítíte podobně jako já — ó, to by bylo strašlivé! Co byste pak o mně soudil!"

Bylo tomu v pravdě tak — náš hrdina nemohl se oddati té slastné volnosti, naopak pociťoval tíseň, která jej co chvíli více tížila, až mu dech váznul a srdce hlasitým tlukotem se ozývalo. Dělo se mu takovýmto spůsobem něco zcela neobvyklého, káral se v duchu, ale nic tím nespravil.

Otázka Boženina přišla mu tak znenadání, že v tom okamžiku obavu její toliko posunkem odmítnul.

„Avšak — vy jste tu se mnou proti vůli své?" dolehala ona poznovu. „Vám tato chvíle není sváteční? A z té snad příčiny, že nikoliv následkem neštěstí jsem se citu svátečního stala schopnou? Litujete, že jste žádosti mé vyhověl a se dostavil?"

Náš hrdina se v duchu usilovně sbíral, aby odpověděl se všemožnou střízlivostí.

„Chvíle tato," pravil, „na všechny časy vrývá se v mou paměť skvoucím písmem — a chatrné je to slovo, pravímli, že vaši sváteční citové mně jsou srdečným potěšením: avšak — zkouška, jíž při tom *mne* podrobujete, jest velmi krušná."

„Vás že podrobuji zkoušce? Prosím, jaké pak?"

„Vy se tážete!.."

Ano, tázala se — s pohledem tak jasným, jako by neměla ani zdání o svých vnadách, které při každém jejím pohybu v nové luznější podobě se objevovaly, — aneb jako by se s mladíkem bavila v saloně uprostřed četné společnosti a ne o samotě v šíré přírodě — aneb jako by on měl srdce kamenné, lidským citům nepřístupné. V pravdě však bylo našemu hrdinovi podobně jako junákovi, který se octnul ve společnosti čarokrásné rusalky — nebylo lze ubrániti se sladké opojnosti.

A ona čekala tak dychtivě na odpověď, o jaké to zkoušce mluví její průvodčí!

„Učinil jsem po vůli vaší, slečno,“ řekl tento po krátké přestávce, proti svému obyčeji poněkud pomaten, „dostavil jsem se — nyní už vyveďte mě z hádanek a vyslovte sama příčinu, pro kterou jste mě sem povolala.“

„Ano, proč pak jsem to učinila?“ kladla Božena sama sobě otázku. „Dobrý doktore, nedivte se, že o tom sama teprv bádati musím. Přišlo mi to včera do hlavy vnuknutím jednoho okamžiku — a hned jsem byla odhodlána. Pak jsem už jen přemýšlela o tom, jak vás udobřit — neboť jste se tou dobou na mne hněval! — a o tom, zdali mou žádost zkrátka neodmítnete. Prosím, propůjčte mi své rámě a poskytněte mi také duševní podporu, abych nalezla pravdu, jížto mám odpověděti na vaši otázku.“

Ujavši rámě jeho pozdvihla k němu důvěrně usmívavou tvář.

„Musíte věděti,“ pokračovala rozmarně, „že mi rozmluva s mužskými už po drahný čas vždycky působila jen mrzutost: ale kdežto po rozmluváčh s jinými pány jsem se mrzívala na ně, po rozmluvě s vámi jsem se napořád mrzívala na sebe. Teď už vím, proč: skrze vás dostalo se mi důkazu, že jest v mé hlavě zmatek — snad mnohem větší než ve hlavě Jakuba Vánkomila Soběhraba.“

Vojtěch musel se podívati, zdaž to po boku jeho kráčí a takové vyznání činí slečna, ježto dřív žádné slovo jeho nesnesla bez odporu. Chtěl ovšem něco ze zdvořilosti podotknout, ale ona ho nepustila k slovu.

„Pobouřil jste ve mně všecky vzdory,“ pravila. „Spatřovalať jsem svoji čest v tom, býti — silnou ženštinou. Posléze však jsem nahledla, že můj rozum byl pošetilostí, má síla mou slabostí. Nalezla jsem muže, kterýž ode mne nic nežádal, kterýž ode všeho světa nic nepotřeboval ano sám ze svého svět obdařovati mohl — muže, kterýž pravdu mluví a hájí bez koketerie a jest přísný ze šlechetnosti, kterýž jest smýšlením a skutky svými tak čistý a ryzý a nade všednost povýšený, že mu spolehlivě možno svěřit i samo spasení duše: — více nabyla jsem ve vlastních očích ceny, když jsem před vámi své vzdory skloniti musela, než kdy bych je byla dále prováděti hleděla.“

„Pro milý bůh,“ zvolal Blažej — „s jakou tváří mám poslouchati takové pochlebenství?“

„Zní moje řeč jako padělaný peníz, kterým proti ryzému kovu pochlebenství vždycky jest?“

Nikoli, řeč její měla čistý zvuk upřímného přesvědčení a měla také na hrdinu našeho mnohem podstatnější účinek, nežli že mu skromnost ruměncem líce zbarvila. Odvolání se k takové jeho šlechetnosti a ctnosti rázem vytříbilo jeho cit ze vší smyslné křehkosti takovou měrou, že situace nynější naprosto přestala býti pro něj krušnou zkouškou, a on byl průvodcem nevinnosti tak něžným, tak spolehlivým jako sám anděl strážce.

„Dost dlouho jsem se vzpírala proti poznání pravdy, nemocná proti lékaři,“ mluvila Božena dále. „Za to jest podrobení mé dokonalé. Včera složila jsem svou zbraň; jak to vlastně přišlo, budete vy lépe věděti nežli já. Vy umíte všecko vyložit, já sama sobě nerozumím — od vás chci se dověděti, jaká jsem, neboť vy mně povíte pouhou

pravdu. Nikdy jsem se posud nikomu nesvěřovala, nezatoužila jsem po důvěrnici — vám se ráda chci zpovídati, ač jestliže vy se na něco ještě ptáti potřebujete."

Pravdivá i vřelá byla tato její důvěra. Více než co jiného byla jí pramenem chvíle přítomná; volky nevolky zpytovala slečna svého průvodčího, a že by se na jeho místě každý jiný jinak zachoval, dobře rozuměla — v této chvíli teprvé v celém pěkném významu pochopila slovo paní Zdeny, žeť tento mladý muž je panenský... A on, jakkoliv se mu dívka ve všem podrobovala, přece dobře cítil, že nikdy tolik moci nad ním neměla jako právě v tu chvíli.

„Nejsem tak dokonalý, jak mě velebíte," pravil. „Vy spanilost svého vlastního skutku přenášíte na mne. Pravíte, že není, čeho bych od vás žádal: a v jednom dechu obdařujete mě darem nejskvostnějším, přátelskou důvěrností. Není muže pod sluncem, který by se dívce na vzájem něčím rovně drahocenným odvděčiti mohl. Složilali jste včera zbraň, vítězíte nade mnou dnes překvapením; arci tím nejpříjemnějším. Takové jest vaše podrobení, že bych se za šťastna pokládal, kdy bych vám v něčem mohl sloužiti. Bojím se však, že to nebude možno."

„Nebude možno!" opakovala dívka. „A já ve vás skládám všecku svoji čaku!"

„Vy oplýváte vším, čeho si jen lidské srdce žádati může," namítal Vojtěch. „Jste krásná, bohatá, milovaná od rodičův, ctěna od přátel, zbožňována od mužského světa —"

„A kdy byste nevím co ještě vyjmenoval," vpadla mu Božena do řeči, „a kdy by to i všecko pravda bylo: já přece nejsem šťastna! Nezapomínejte, že dnes poprvé mi vzešla sváteční chvíle. Jak se to stalo? Kdy bych s vámi v tuto dobu mluvila ne zde ale doma, trvám, že bych se ze všednosti nikterak nevymanila — tam jest mi vždy, jako by nás propasti dělily. Cítím se tam jakousi zakletou bytostí, proto se mně vždy chce do jakés neznámé ciziny. Přiznám se vám, že jsem se jednou dvakrát už převlekla i na potulky vydala — vy nad takovou romantikou pokrčíte rameny neb i čelo svraštíte, ale se mnou již to tak; neznám nic lepšího, stalo se to mou *fixe idée*. Omrzela jsem se vším, co jest vůkol mne; jediná macecha přišedši do našeho domu zaujala na čas živěji mou mysl. Avšak trvalo to na krátko — ona zůstala čilou, svěží, veselou, mne poznovu ovládla lhostejnost k celé naší domácnosti; zábavy matčiny mě tak málo rozehřáti dovedou jako peněžní záležitosti otcovy. Zdává se mi, že jsem už stařena k životu neschopná, vůbec připadají mně prapodivné myšlenky, ale samé neutěšené."

Vzpomínky takové hrozily zaplašiti prvější veselost její, čehož Vojtěch arci nepozoroval, ježto celá mysl jeho upoutána byla obrazem živobytí jejího ne zde ale v městě a na letohradě. Vysvětloval sobě vypravováním jejím tu slečnu, jak ji byl dříve mimochodem vídal a jak se s ní do posledních dnův setkával. Ani neznamenal, že se zamlčela, až ho jiný hrubý hlas z dumání vytrhnul.

„S poníženostì prosím, krásná signoro a vzácný pane dobrodzieji!" žadonil chlap jako hora, který se byl příční pěšinou přihnal, avšak vida náš párek se blížiti do cesty jim usednul, obrovský svůj kyj do

mladého žita zastrčil, pravici na prsa položil, hlavu prosebně nachýlil, oči pokrytecky zkroutil. — „Jsem nebohý invalid, dvoje kapitulací jsem sloužil, krev svou jsem v patáliích prolíval — o zdravé údy jsem přišel, nic jiného jsem si nevysloužil. Račiž se vaše dobrotivost nade mnou slitovati!“

Jakkoliv žebrák tento ani vzezřením ani spůsobem své prosby žádného milosrdenství nebudil, pospíšil sobě Blažej, aby ho dárkem uspokojil. Ale i poděkování invalidovo bylo mnohoslovné.

„Bože na nebi, jací to dva krásní lidé!“ mluvil za Vojtěchem i Boženou, a pokora na jeho tváři už sobě podávala ruku s rozpustilým smíchem. „Neviděl jsem tak pěknou dámu v celé Netálii ani v Maincu ani v Lemberku, ani v Peštu ani v Sedmihradsku. Ó blahoslavený pane ženichu!“

I neváhal připojit další pochvalné poznámky, kterých mladí lidé na štěstí už neslyšeli, poněvadž se vzdalovali a příliš sami sebou zaměstnáni byli.

„Romantika prospívá,“ podotkla Božena zas rozveselena — „už jste mým ženichem.“

„Avšak ne blahoslaveným,“ namítnul Vojtěch. „Neboť vy neznáte slabost, která se láskou nazývá.“

„Tak nezněl onehdy můj výrok!“ bránila se dívka. „Já chtěla jenom říci, že nejsem zamilována.“

„Když jest mi dovoleno, po všem se tázati: — byla jste snad někdy v lásce sklamána?“

„Vždycky . . .“

„Snad láska v srdci vašem zůstavila ránu —“

„Ó, to nikoliv!“ usmála se Božena. „Nechci vám ničeho tajiti — byl ten onen muž, který se mi na pohled líbil, ale můj román skončil vždycky s omrzelostí, nikdy s bolestmi. Nejen že jsem měla obzvláštní štěstí na Soběhraby, u nichžto *láska* jest jenom nepravý název pro *věno* — také ti, kteří skutečně o mou přízeň stáli, vzbuzovali ve mně docela něco jiného nežli úctu neřkuli vášeň. Smál byste se z plna hrdla, kdy bych vám vypravovala své první románové zkušenosti — bylať jsem sotva výrostek, když některé potají smlsané knihy ve mně vzbudily blouznivost. Začala jsem podobně jako slavný rytíř Don Quixote de la Manca — ale jak brzy a jak důkladně jsem vystřízlivěla! I ten hřích musí na jevo, trpělivý můj zpovědníku, že ctihodnému pohlaví mužskému u mne všemi zkušenostmi mými respektu nepřibylo — ač nesmíte mysliti, že bych své vlastní pohlaví zbožňovala. Často viděla jsem, jak zřejmý dojem na dívky mého věku činili mužové, na kterých jsem já živou mocí nic sympatického shledati nedovedla. Vše to nemohla jsem si konečně vysvětlit leč tím, že jest při mně jakýsi nedostatek. Nejsem docela tupá — dost zažiju vnitřního nepokoje, vzbuzovaného touhou nejasnou, ale často až bolestnou: však schází mně snad už od přírody jakýs přirozený smysl, jejžto jiné ženštiny mají. A tento nedostatek působí, že nemohu býti šťastna jako jiné, které by snad jinak spíše záviděly mně než já jim. Bude to nějaká organická srdeční vada, neníli pravda? — Avšak, mně se zdá, že nad přílišnou shovívavost vaši je má otevřenost ještě přílišnější.“

„Ujišťuji vás — —“

„Podejte mi důkaz.“

„Nuž a čím?“ ptal se Vojtěch.

„Můžete důvěru důvěrou oplatit?“

„Musím zajisté — zrovna tak, jako tyto rostliny slunci poupaty a květem oplácejí.“

„Neníli vám upřímnost moje odporná: — smím se i já po tajnostech vašeho srdce tázati?“

„Já vám žádné nezamlčím.“

„Vy ovšem milujete?“ pravila Božena, a když průvodčí její opravdově posvědčil, pokračovala: „Ale vaše láska zajisté jest jiná než bývá u členů vašeho pohlaví — povaha *vaší* lásky jest ono tajemství, kteréž poznati dychtivě si žádám. Milujete vášnivě?“

„Nikoliv, jeli vášeň jenom nestálá prudkost — *ano*, znamenáli vášeň celou sílu duše,“ odpověděl Blažej.

„A ona, jižto milujete, má nad vámi velikou moc?“

„Tak velikou, jako ten, který stvořil srdce mé.“

„A kdy by od vás žádala, s čím byste nesouhlasil?“

„Toť nemožno. Mé všecko smýšlení a chtění jest na ní závislé, ona pak ve své vznešenosti nezná bláhových rozmarů a vrtochů.“

„A zajisté je spanilá?“

„Jest to bohyně. Těch kteří mimo mne ji znají, jest valný počet, a všichni se v tom shodují.“

„A nejste na ni žárliv?“

„Nesmím být, nechcili se o všechnu přízeň její připravit.“

„Ano, vy milujete jinak než obyčejně mužští,“ vece dívka — „co mluvíme o předmětu lásky vaší, plane oko vaše vroucněji a jisté kouzlo ovládlo váš hlas . . .“

A tiše dokládala: „To i v tu dobu, co trvá tato naše společná procházka, jste *na ni* zpomínal?“ . .

„V každý okamžik — s pohnutou myslí,“ svědčil Vojtěch.

„Mohl jste mně tedy jen na polo sluchu dopřáti.“

„Tu jste v bludu,“ odpíral mladík. „Neboť jsem o tom přemítal, že se s ní důvěrně spřáteliti musíte, ačli se to posavade ještě nestalo.“

„Měla bych ji tedy znáti?“ zvolala Božena. „Ó, to prosím: jméno — jméno její!“

I utkvěla zrakem svým nedočkavě na jeho rtech.

A Vojtěch odvětil: „*Poesie* svaté jméno její . . .“

Upjatá dychtivost Boženina nebyla odpovědí ukojena, přece však tento nenádalý obrat pro ni neměl nic nelibého. Jakýsi sladký blesk šlehnul tajně její duší — zda pro to, že Vojtěch nevyslovil jméno žádné skutečné ženy aneb pro to, že právě jméno poesie vyslovil: ona uchopila se nového předmětu toho velmi ochotně, ano se zápalem.

„Poesie!“ opakovala. „Slýchala jsem to jméno, a dosti dlouho myslila jsem si jím něco podobného, jako jmenem víla, lesní panna nebo i jmenem anděl. Později viděla jsem poesii jakožto osobu na obraze ano jakožto živou osobu na divadle, avšak — nikde jinde. Po

tuto hodinu měla jsem ji za pouhý mythologický pojem. Vy však pravíte, že to bytost skutečná i živá i blahodějná?“

„Nejvzácnější dcera nebes na zemi!“ horoval básník. „Posvětitelka lidstva, spasitelka seslaná, by člověka zase uvedla v ztracený ráj. Však i v tom sdílí osud se všemi spasiteli člověčenstva, že lidé slyší a vyslovují jmeno její, ale srdce své před ní uzavírají — oči majíce nevidí. Sami hlasatelé její zhusta jsou víry prázdní pokrytci, farisejští kejklíři. Ona i blaho jedno jsou: lidé pak pachtíce se hledáním blaha surově ji ustrkují v životě a do říše báchorek ji vypovídají. Proto ve zlém posud postaven je svět — místo harmonie divoký boj sobectva, místo blaha útrapy, místo ctnosti zločin!“

Tak stal se náš hrdina z čista jasna kazatelem, však horlení jeho mělo v sobě ten ráz pravého apoštolství, že více nadšením než obsahem slov uchvacovalo. Pozorné posluchačky jeho zmocnil se v skutku onen pocit, kterýž působívá znovuzrození jak jednotlivců tak celých národův — pocit, že stojí před pravým božstvem, posud neznámým.

„Moji učitelové, vidím, nenáleželi mezi zasvěcence,“ pravila. „Oč šťastnější musel jste býti vy!“

„Bohu dík,“ svědčil Blažej, „dopřáno mi dobrých učitelů hned v útlém mládí.“

„Bojím se velmi, že na mne už nyní pozdě — snad onen můj přirozený nedostatek jest právě smysl pro poesii?“

Vojtěch horlivě odpíral.

„Ó pak prosím,“ dokládala Božena „sejměte bělmo s očí mých, buďte mi učitelem!“

Podal jí mlčky ruku, ona jí vřele stiskla. Uzavřeli tak bez dalšího slova smlouvu, která oběma působila slasť.

„Já věděla — ač teprv od včerejška, však přece s jistotou — žeť spása moje u vás!“ vece dívka s tichým jásotem.

A srdce našeho hrdiny oplývalo rozkoší. Byl poeta — a žil tu ve skutečné básni! . . .

V.

Nastoupilo mlčení. A slova nebyla by se jim hned tak vrátila, kdy by nový zevnější předmět pozornost jejich od jich vlastního nitra byl neodlákal.

Udeřen prudkým světlem obrátil se zrak obou zároveň v jedno místo. Světlo pocházelo od dvou skel, skla byla zasazena ve skříni, na zemi ležící; vedle ní na trávníku při nízkém keři odpočíval staroch. Naši poutníci nehledíce sobě cesty octli se na rozložitém návrší.

Blažej pohledem na kmeta mocně vzrušen, rychle k němu přistoupil.

„V skutku,“ pravil více k sobě nežli ku slečně, „totě Rozhoda!“

„A kdo jest Rozhoda?“ ptala se Božena s účastenstvím.

„Starý můj známý — a jeden z prvních těch výborných učitelů, kteří mě seznamovali s poesií.“

Dychtivě sklonila se dívka nad starcem; on pevně spal hlavu maje odkrytou, dlouhé rozcuchané šediny jeho po trávníku rozestřené

a ostré vrásky ve tváři rušily dojem klidu, jejž působívá tak vysoké stáří. Oděv ukazoval žebráka.

„Dávno jsem ho neviděl," řekl Vojtěch, „silně od té doby sešel ubohý tulák!"

„Počkáme, až se probudí," navrhovala Božena.

Mladík vrtěl hlavou.

„Rozum jeho se skalil," vece vkládaje peníz do klobouku starcova. „A mimo to, kdy by mne poznal, mohlo by to jen dávné rány jeho rozdrásati. — Bůh s tebou, stará hlavo! — Kus života, mně a jemu společného, chová v sobě vedle tiché radosti též mnohonásobné hoře..."

„Ó, to musíte vypravovati!" zvolala Božena.

„Jsme na vrchu," dí Vojtěch odcházeje s ní od spícího starocha — „třebať abychom si hleděli širého, sličného kraje."

„Vy jste mi otevřel vyhlídku mnohem lákavější, vyhlídku do svého života," prosila ona — „vypravujte o sobě a tomto kmetovi! Mám vaše slovo, že mně nic nezamlčíte!"

Vojtěch zamysliv se na některý okamžik počal:

„Tak veliký kus světa, jako s tohoto místa spatřujeme, neshlednul jsem já ještě, když se končil dvanáctý rok mého života. V horách, jichžto šedomodré hlavy v onu stranu viděti, zastrčena jest rodná moje ves; obyvatelé její z úvalu, ve kterém leží, pravidlem jen velmi zřídka vystupují, a mnoho jest těch, kteří za svého života jen jednou Prahu aneb některé poutnické místo navštíviti sobě žádají, ostatně všechen život svůj od kolébky až k rakvi jen na tom skrovném kuse země se pohybují.

Tak mělo arci také se mnou býti. Moji rodičové platili mezi rodáky za boháče, poněvadž ani přede žněmi nemuseli buď trpěti hlad nebo žíti na dluh, a poněvadž nebyli nuceni k zaplacení všelikých daní svůj pozemek kus po kuse prodávati. Aby to možno bylo, musili arci den co den pracovati do úpadu a odpočinek noční tak dobře večer jako ráno znamenitě skracovati. Co znamená slovo pohodlí, to v našem domě zůstávalo věcí zhola nepovědomou; co tu žilo, pořád bylo jako ve větru, ale nikomu nepřipadlo, že by to vůbec mohlo býti jinak, tuhá ostrá práce byla skutečnou ctností a konala se tudíž nikoli s nechutí a zasmušilostí ale spíše s rozkoší a veselím.

Nejkrušněji jest při tom těm, kteří ku ctnosti teprvé návod dostávají, totiž dětem, zvláště kde jsou tak přísní rodičové, jako byli moji. Neměl jsem nikdy žádné hračky koupené; a teprvé pluhy, vozíky a podobné, ježto jsem sám sobě hotovil, zastupovaly místo toho, čím městské děti bývají zasypávány.. V pěti letech byl jsem chůvou a v létě hlídačem domu, asi rok potom k tomu ještě pasákem a školákem. V létě ovšem, kde jsem koli večer dopadnul, tam jsem usnul, často vyhladovělý jako vlk; zbuditi mě k jídlu pak už všecky prostředky byly marné — ale ráno i za nejkratších nocí musil jsem před svítáním zas už býti na nohou. Ach, což jsem tu poznával, jakou přesladkou přežádoucí rozkoší by byla ještě hodinka dalšího spánku!

Všecky strasti celého týdne však nadvážil jediný den sváteční,

a v mé mysli bylo už slavnostní naladění, když jsem k němu ve svatvečer světnici a dvůr poklízeti pomáhal. Což teprv když se ráno vše vystrojilo a do kostela ubíralo, odpoledne pak na táčky chodilo, a já se na několik hodin jenom hře se soudruhy oddati mohl!

Byly ostatně i krom toho doby plné blaha. V zimních večerech shromážděné přadleny neb dračky ukracovaly sobě čas vypravováním všech možných pohádek a příběhův; já v některém koutku skrčen poslouchával s utajeným dechem. Později, když jsem se ve škole čísti naučil, hleděly to vykořistit tím, abych jim předčítal. Daly mně knihy, jichž obsah znaly dávno z paměti; přece však tu nad ním slzy prolévaly, tu podivením trnuly. To byla má první lektura — já seznav tak *Genovefu*, *Meluzinu*, *Raimunda divotvorce* zahořel jsem neúkojnou touhou po novém a novém čtení.

V krajině kolem naší vsi znal jsem každé křoví, každý kámen, skoro i každé kvítko, a každé ptáče: ale mysl má v tajnosti své zalétala vždy za ten obzor, kam oko nikdy ještě nepohledlo. Co bylo tam za těmi horami? Pohádky, onyno knihy a škola mi na tu otázku dávaly odpověď. Čarodějové, obři a zaklené princezny, králové, knížata a rytíři, slovem všichni znamenití lidé byli *tam*, hrady, křišťálové paláce, čarovné zahrady vesměs ležely *tam*, všecken lesk a všecka nádhera se spatřovala *tam*, co se událo kdy slavného, událo se *tam* — do našeho kraje přicházela o tom všem jen pověst, moji rodáci neměli v tom všem většího podílu, nežli že směli s podivením poslouchati a sobě vypravovati.

Nebyl jsem nikdy tak skromný, abych se rovně jim takovým podílem spokojil. Ve snách přicházeli ti slavní nádherní lidé ke mně; pamatuji se živě na ustrnutí všech svých domácích, když jsem sotva mluvit uměje jim s radostí vypravoval, co se mně v skutku velmi živě zdálo: kterak mě dobrý pán Ježíš a spanilá panna Maria navštívili... Avšak i za bílého dne bloudila mysl má mnohem více v onom tajemném světě, nežli se zaměstnávala svým okolím. *Tam* kladl jsem ve své obraznosti vždycky svou budoucnost. Ač mi k tomu nikdo pražádného podnětu neřkuli naděje nepodával, žila v skrytosti srdce mého přece pevná víra, že *tam* vlastně budu žíti svůj pravý život, ten posavadní jako by byl pouhým snem. A hle, stalo se — tak krásnou pohádku na příklad, jakou jsem si tehdy v obraznosti své jen vymalovati dovedl, dnešní den učinil mně skutkem — ve vaší společnosti, slečno."

„Jest to tak nutné, abyste mne pořád slečnou nazýval?" podotkla Božena. „Oč, že jsem já vám dnes ani jednou *pane* neřekla? Prosím, buďte ke mně spravedlivější."

Jakkoliv prostince slovo toto bylo proneseno, účinek jeho sáhal až hluboko do Vojtěchovy duše, a možno jej právě naznačiti jediným spůsobem: ono bylo poslem — prvního políbení. Mladík nemohl odpověděti leč pohledem — a po delší přestávce mohl k vybídnutí dívčinu teprvé zas pokračovati:

„Nad posvícení, veselky, koledy, masopustní maškary, pomlázky a máje a co se koliv během roku na vsi od všedního života liší — nade vše to slavnostnější doby mně způsoboval principál Rozhoda.

Tehdy byl arci ještě jiným člověkem — co jsme před chvílí

spatřili, jsou jen žalostné trosky. Vysoká jeho postava, kroj fantastický a sebevědomí, s jakým vždycky vystupoval, učinily ho v mých očích jedním z těch, kteří spravují svět. Měl vždycky dva výborné koně a do vsi přijíždíval v klusu a s hlukem. „Rozhoda je tu!“ ozývalo se hned na různých koncích vesnice, ano i v polích a na lukách, kdekoliv lidé byli zaměstnáni — Rozhoda svou přítomností strojil svátek i dospělým, neřkuli nám dětem.

Byl komediant, ale činil mezi toulavým tím lidem obzvláštní výminku. Před ním a jeho lidmi netřásl se hřebík ve zdi ani slípky v kukáni, nic nemuselo se schovávati ani hlídati; byli slušně živi ze svého umění, neshánělі, nežebrali jako jiní, ale do kteréhokoliv stavení kdo z nich vstoupil, tam byl hostem, hned musel přisednouti s ostatními ke stolu. Radota sám byl tak spřátelen se všemi hospodáři, že si s nimi tykal, ani mého otce ani nejstarších sousedů nevyjímaje; všem podíval se po každé na koně, jichžto byl rozhlášeným znalcem a uměl i hospodyním dávati mnohé užitečné vzácné rady.

Společnost Rozhodova nebývala četná, ale mnohostranné bylo její umění. Jednoho dne viděli jsme produkce na provaze vysoko ve vzduchu napjatém, a když si tam Rozhoda stolici vynesl, na ni se usadil a na nás jako na pravé zemské červíky pohlížel — a když konečně střemhlav dolů letěl, ale za prsty u nohou se na provaze zachytil: pokládali jsme ho za čaroděje, kterému pod sluncem všecky možné i nemožné věci jsou pravou hračkou.

Ku posledu vystoupila vždy Rozhodova Filipína, a tu všecko utajilo v prsou dech, sám otec principál se stával pozorným spokojeným divákem. Dívčina vznášela se i poletovala nahoře jako učiněný motýl; a když nazejtří přišla produkce jízdecká, a Filipína stojíc na koni bičíkem k nejprudšímu cvalu jej poháněla, vzdychávali mužští jak ženské: „Bože, aby tak spadla!“ Mně se taková obava vždycky zdála pošetilou, neboť jsem tuze věřil, kdy by byla dívka chtěla vzletnouti jak laštovice anebo byla koni poručila, aby vzletěl i s ní, že se ihned stane: vždyť kůň jak se blížila, běžel jí vstříc a pokleknul před ní!

Při těchto produkcích často slyšel jsem diváky vzpomínati na staršího Filipínina bratra Benedikta, s nímžto prý dříve společně na jednom koni prováděla umělecké kusy, jakým rovných nebylo. Před Rozhodou se o synovi tom nikdo nezmínil, poněvadž byl Benedikt rodinu svou opustil a kamsi do ciziny uprchnul.

U večer staral jsem se o to, abych se dostal v nejpřednější řadu před tátrum. Ach, co se vyrovná v životě hodinám, které jsem tam strávil! Tentam byl všechen skutečný svět, v němžto jsem byl živ, a já se octnul cele v rajské říši poesie, jejížto jmeno mi arci na dlouho ještě mělo zůstati neznámým. Nyní už žádný panovník ve všem svém majestátu nedovede na mne učiniti tak královský dojem, jako tehdy loutka Rozhodova — a dramatický umělec první třídy nemůže u mne dokázati více, nežli s vynaložením všech prostředkův vzkřísiti obrazy a pocity, kteréž v mou mysl zasel tátrum Rozhodův.

Slyšel jsem jedenkrát nebeskou hudbu a nebeský zpěv a zvuky ty potom nepřestávaly zníti v mé duši a ji rozechvívati. Tu přede mnou pravili, že to Filipína zpívala i hrála na harfu, a když jsem se

jal činit všelijaké naivní námitky, hleděli mně vysvětliti, že tyto komedie skládá Rozhoda, on že pohybuje těmi svými „osobami" a mluví za mužské jako Filipína za ženské. Všemi výklady u mne mnoho nesvedli; já sice věděl, že duch Rozhodův a Filipínin je s osobami na divadle v jakémsi tajemném spojení, ale s to jsem nebyl, abych věc v prosaické skutečnosti pochopil.

Léta míjela. Tu jednou Rozhoda, zavítav do naší vesnice rozhlásil, že tentokráte nám ukáže něco, co jsme ještě neviděli. Očekávání bylo veliké; já ovšem nemohl sobě představiti zhola nic dokonalejšího a vzácnějšího nad to, co bylo u Rozhody dříve vídati, ale žásnul jsem zrovna jako všichni ostatní, když se otevřelo jeviště od podlahy téměř až ke stropu, a když na ně vystoupili živě živoucí osoby, starý rytíř a jeho dcera a její milenec a jiní — a mluvili a hněvali se a naříkali a bojovali!

Tenkráte musil Rozhoda ve vsi zůstati mnohem déle, a kus s živými osobami několikrát opakovati. Úcta před ním vzrostla znamenitě, neboť on to uměl s náležitým sebevědomím ohlásiti, že i ten kus složil sám. Co do hry, zase Filipína nejvíce velebena: jak dovedla mluviti o své věrné lásce, jaké proudy slzí vylákala z očí posluchaček!

Od té chvíle věděl jsem, že já též budu skládati takové znamenité kusy, ale zůstalo to co nejskrytější tajnost v mém srdci uschováno . . . .

Rozhoda odejel, a svět vůkol mne byl náhle pustý a smutný, já připadal sobě jako ode všech lidí opuštěný a zavržený. Nic mě neblažilo než upomínka na Rozhodu, Filipínu a jejich umění. Domácí pozorovali na mně, že věším hlavu. Měl jsem dospělého bratra Karla, k němužto jsem lnul celým srdcem svým; byl měkké mysli, ke mně vždycky laskav, často mi nějakou radost spůsobil a někdy též před metlou kárající matky v ochranu vzal. V ten čas počal jsem býti jeho společníkem při koních. Vida mne kdysi na pastvě sklíčeného a bez příčiny slzičku ronícího, chtěl mě povyrazit a vyptával se, o čem si povídati máme, by mě to těšilo. Zašeptal jsem: „O divadle — o Filipíně."

Bratr se nad tím vůčihledě zarazil, avšak rozmluva o divadle a zvláště o Filipíně počala přece. Když jsem se při slastiplných upomínkách pláče zdržeti nemohl, vzal mě bratr na klín, líbal mě, sliboval, že o Filipíně často mluvit budeme — a já se rozveselil. Pokládal jsem to arci za *svoje* tajemství, když potom mezi námi o Filipíně v skutku bývala řeč, a život byl bych dal za Karla, že bral důvěrný podíl v tom, co všecku mysl mou naplňovalo.

Když po čase Rozhodu k nám zase cesta přivedla, Filipína jako dřív vznášela se na provaze i jezdila na koni. Po prvé zdálo se mi, že si mne mezi diváky všimla, ano že se na mne vlídně usmála, jako by jí povědomo bylo, co jsem se na ni namyslil. Nebyl to žádný omyl. Druhý den ráno potkala mě, jmenovala jmenem, laskavě pohladila tázajíc se: „Ty jsi na mne pamatoval, když jsem tu nebyla? A chtěl bys u mne pořád býti?"

Ó což bych za to byl dal! Celý jsem se tou myšlenkou roz-

blouznil — a když mě potom Filipína líbala podobně jak ondy bratr Karel, a mě i pěknými věcmi obdarovala, nepomýšlel jsem už na nic jiného, nežli že také od rodiny své uprchnu, abych pořád mohl býti u principála Rozhody, u Filipíny. Často říkali mně lidé domácí a sousední: „Až budeš sedlákem —," já neodvážil se ovšem nic namítnouti, ale že sedlákem nebudu, bylo u mne svatosvatě ustanoveno.

Bylo to v létě. Já s Karlem spával na palandě u koní, kterých se u nás vždy více drželo a které jsme spolu jak pod večer tak časně vyváděli na pastvu. Jednou v noci jsem ze spaní vyplašen a otcův hlas táže se mne: „Kde je Karel?"

Nevěděl jsem ani, že tu není, tím méně, kam odešel.

„On odcházívá v noci obyčejně?" ptal se otec dále. „S kým pak ho vídíváš na pastvě? Nechává tě samotného u koní?"

Byl bych na Karla nic nevyzradil, třeba bych sebe více byl věděl, čeho však nebylo. Mohl jsem jen jedno zapříti, že Karel na pastvě ode mne odchází.

Zlé tušení už mi nedalo usnouti, neboť otec neptal se více, ale zůstal tu se mnou. Kéž jen se Karel v tu chvíli vrátí! toužil jsem v duchu. Ale pohříchu minula dlouhá, dlouhá hodina, minula i druhá ještě delší, a on tu posud nebyl. Otec zdálo se že zdřímnul; jakmile však posléze venku tichounký krok zašustil, ihned se pozdvihnul — ve dveřích vstoupil Karlovi vstříc.

„Kde jsi byl?" tázal se úsečně.

Žádná odpověď.

„V tomto svém stáří ještě nevíš," dí otec, „že máš čest, ještě potřebuješ hlídače, abys jí nezahazoval?"

„Proč tak o mně myslíte?" namítnul Karel nesměle.

„A když tvá vlastní čest je tobě ničím," pokračoval otec, div krotě svůj hlas, „nemáš tolik svědomí, abys se ohlednul na čest svých rodičův, když o tom nemají ani tušení, připravuješ je o dobré jmeno, které sobě po celý svůj život zachovali, uvaluješ na ně veřejnou hanbu, aby si na ně lidé prstem ukazovali jako na lidi znamenané, kriminální?"

„Ale vždyť já to nečiním," bránil se Karel tichou námitkou.

„Jakže, ničemný! Budeš zapírat, žes měl zrovna schůzi s lehkou světoběžnicí? — Můžeš zapírat?!" zvolal otec, nedostávaje odpovědi.

„Otče" — vece bratr rozechvěným hlasem, „jmenujte si ji jak chcete, ale ona není lehká."

„Opovaž se ještě svoje cesty omlouvat!" okřiknul jej otec. „Pomni, tuláku, abys nepřišel ku dveřím tohoto domu a nebyl od nich odehnán!"

S tím se výstup skončil. Nazejtří bylo u nás všechno zamklé a pošmourné. Karel i já byli jsme celý skoro den pohromadě, ale málo slov jsme za celý den promluvili — přes tu chvíli zadívali jsme se na sebe, a Karel jen se smutným úsměvem hlavou pokynul. Mluvili jsme zas o Filipíně, ale mlčky.

Před následující nocí měl jsem tajný strach, který vzrůstal, čím se noc více blížila. Já ulehnul, Karel stoje vedle mne hladil mne po vlasech a po tváři. Ruka jeho se třásla, já věděl, že jím zmítá krutý

nepokoj. Nebyl bych tenkráte pro celý svět chtěl usnouti; byl jsem přesvědčen, že hrozba otcova nebude míti obmýšlený účinek. Karel potom přece také ulehnul, ale když myslil, že jak já tak všechno v domě spí, zlehounka se opět pozdvihnul a přistrojil. Tu jsem ho uchopil za ruku.

„Jen spi, můj hochu," šeptal on, „budeme muset přede dnem vstávati."

„Karle, vezmi mě s sebou!" vypuknul jsem já v slzy. „Ty jdeš k nim (myslil jsem Rozhodu a Filipínu) a již u nich zůstaneš!"

„Upokoj se, Vojtěchu," přimlouval mně bratr, „já se jistě zas navrátím, a to za malou chvíli."

Ani neodešel. Tenkráte ne otec ale matka mu vstoupila do cesty.

„Co chceš učinit, nešťastné dítě!" pravila k němu. „Chceš se rodičův i boha spustit?"

„Maminko," slyšel jsem bratra mluviti, „zde na kolenou vás prosím, abyste se nade mnou nezatvrzovali a mému neštěstí nechtěli! Filipína bude si vás vážiti, bude vás na rukou nositi, bude pracovati, aby si vaší lásky dobyla!"

„Kriste pane!" zvolala matka. „Už to není jiné — ona jej obloudila, ona mu skutečně učarovala!"

Bratr až úpěnlivě prosil dále, matka opět jej zapřísahala, aby ani krok z domu nečinil, nechceli způsobiti hrozné následky. Po mnohých důtklivých řečech podvolil se Karel matce v tom, co na něm především vymáhala: že dnes z domu nevykročí.

Na druhý den, když bratr odejel na pole, poslali mě rodiče pro Rozhodu. On přišel s tváří přátelskou ale za nedlouho odcházel všecek rozhněván. Já ovšem nesměl při jednání, které s ním rodiče měli, zůstati ve světnici, ale puzen palčivou dychtivostí vyslechnul jsem potají aspoň hlavní věc. Rodičové principálovi dokazovali, že Karel není pro Filipínu a Filipína není pro Karla, i žádali, aby též on učinil svou povinnost a zabránil své dceři všecko další scházení se s Karlem, anoť by z toho jen samé zlo pojíti musilo. Rozhoda to považoval za velikou urážku sebe i své dceři, odpovídal trpce a zhurta — pak odešel a dopoledne byl z naší vesnice pryč i s rodinou i se vším což jeho bylo.

A hned se rozkřiklo po celé vsi, jak příkře s Filipínou mluvil, jak rozezleně mým rodičům lál, že by prý na něm dceru jeho ani vymodliti nedovedli, a že by musila spíše vaz zlámati, než přáteliti se s takovou rodinou. Podobné řeči zase lidé do našeho domu honem donášeli, a tu se strhla prudká bouře proti komediantovi, jeho dceři a proti Karlovi.

Ale tím zdála se také celá záležitost býti odbytou. Karel už nic nežádal, v ničem neodporoval, nikam neodcházel, o Filipíně ani se mnou nemluvil. V domácnosti naší arci zůstávalo neveselo, Karel byl považován za vinníka, který sebe a celou rodinu do lidských řečí přivedl, a jak on šel po své práci, s nikým nemluvě leda se mnou, tak otec i matka trestali ho tím, že jen jednotlivé přísné slovo k němu prohodili.

Já byl dojista z celého domu nejnešťastnější, poněvadž jsem na nikoho se hněvati, nikomu vzdorovati nemohl. Mně rodiče i Karel i Filipína byli tolik drazí, a všecko mé dosavadní štěstí bylo ztroskotáno, srdce mé neustávalo krváceti. Jen ve snách oblažil mě někdy sladký klam, že jsem viděl vše opět usmířeno. Filipína byla v domě našem i pravila ke mně: „Nyní už spolu pořád budeme!" — a líbala mě ona i Karel, opět všecek šťastný.

Takový sen jednou splynul podivně se skutečností — já cítil políbení, ale také cítil jsem, že mi tvář slzou skropena. Než jsem se docela vzpamatoval, už se tiše dvéře zavíraly. Vyskočil jsem, hodil něco na sebe a vyběhnul na dvůr. Karel to spozoroval i vzdaloval se urychleným krokem. Nedalo mi to, kvapil jsem jako stín za ním. Ztratil a opět objevil se mým očím v roklinách a křovích; však netušil, že ho následuji, poněvadž se mi snadno ukryti mohl, a přec to neučinil.

Mezi naší a sousední vesnicí leží v horské kotlině rybník, sloužící ne tak chovu ryb jako mlýnu, v dosti rozsáhlé krajině jedinému. Tam octnul jsem se stopuje Karla — a tam na křovinatém břehu mi zmizel. Chtěl jsem hlasitě volati ho jmenem, ale hrdlo mé bylo staženo nesmírnou úzkostí, nohy pode mnou klesaly; na chvilku musil jsem usednouti a odpočinouti, abych smyslů nepozbyl.

Když jsem se pak opět vzchopil, slyším šplounání vody, veslem rozrážené. Měsíc na obloze svítil tak jasně, že bylo po celém kraji viděti. Na hladině vodní přede mnou se objevila loďka, Karel stál na ni vzpřímen, jiná osoba veslovala od břehu. Byla to ženská — byla to Filipína.

Uprostřed rybníka pustila veslo z ruky, povstala také, položila lokte své Karlovi na ramena. Byl takový klid vůkol, a celý ten výjev byl tak dojemný, že mě úzkost moje pominula; dříve domýšlel jsem se, že nás Karel opouští, aby s Filipínou vyhledal si jiný domov, nyní viděl jsem, že spolu nehodlají prchati, že se — každý z jiné obce — jenom scházejí na tomto místě, kde by jich arci od nás alespoň nikdo nehledal. V tomto případě nesměl se Karel dověděti, že jsem ho tajně provázel, nezbývalo tedy než před ním navrátit se domů.

Těžko mně bylo učiniti první krok na zpáteční cestu. Kdy by mne chtěli Filipína a Karel vzíti s sebou na loďku, abychom pluli tou tichou nocí po té lesklé hladině dál a dál, až bychom se octli tam v tom jiném neznámém, krásném světě, kam dávno zalétaly všecky mé tajné myšlenky!..

Nevím, jak jsem dlouho prodlel, konečně musel jsem se přec odtrhnouti od luzného toho obrazu a od svojich dum. Ještě stáli oba tam na loďce uprostřed rybníka — kdy bych aspoň byl mohl od Filipíny vlídné slovo, jen vlídný pohled dostati, abych věděl, že se na mne nehněvá jako na všecky naše domácí!

Bláhové žádosti! Obrátil jsem se od rybníka, jal jsem se vraceti. V tom od loďky dolehnou v ucho mé nejasné zvuky, já skočím nazpět na své předešlé místo — —

Loďka byla prázdna, houpala se nepokojně — hladina vodní byla rozčeřena, plaché kruhy rozletovaly se vůkol.

Vzkříknul jsem jako smrtelně raněn — smysly mé obestřela mrákota...“

Blažej se zamlčel, rozbolestněn smutnými upomínkami. Božena vinula k sobě rámě jeho úžeji.

„Dopovězte — ó prosím, dopovězte!“ pravila polo šeptem polo hlasem v upjatém očekávání.

„Zbývá velmi málo dopověděti,“ končil Vojtěch. „Mrtvoly obou nešťastných nalezeny jsou teprvé za několik dní, plných žalosti a hoře... Rozhoda, ztrativ prvé syna a nyní dceru, vyřknul děsnou kletbu nad naším domem a zmizel na čisto z krajiny. — Mně teprv tím bylo jistěji souzeno, že zůstanu na vždy rolníkem, neboť jsem byl teď jediné dítě svých rodičův. Také jsem neznal žádné cesty, kudy bych se mohl dostati do toho jiného kýženého světa; toho, aby rodičové syna svého dali na studie, u nás ani v okolí nebylo příkladu. Tu přišel k nám na štěstí strýc Radota, obíral se také poněkud mou maličkostí, spozoroval při mně jakés nadání a pronesl to osudné slovo: „Měli byste Vojtěcha dáti na studie.“ Mně vzešlo světlo — cesta byla objevena. Šlo to sice velmi ztuha, ale já už nedal jinak. Naposledy rozhodnul u rodičův nejvíce ten důvod, aby přílišné bránění také druhému dítěti jejich nestalo se osudným: dali mě tedy do škol. Poslední obava, kterou starostlivá matička při loučení projevila, v slzách dělajíc mi kříž a boha za odvrácení všeho zlého prosíc, byla ta, bych nevzal škodu na těle ani na duchu následkem — kletby komediantovy...“

Božena nesměla ani prozradit, jak hluboce ji příběh Vojtěchův dojímá; byloť její povinností, aby řeč obrátila na věci veselejší a odčarovala z mysli svého průvodčího i poslední stín trudné minulosti. To se já ovšem dokonale a za kratičkou chvíli podařilo.

„Víte, jak sobě dnes připadám?“ pravila, když se navracovali k nádraží. „Jako duch, který o půlnoční hodině po prvé z hrobu svého povstal. Zde u vás ovanul mě život — ale co nevidět vyprší hodina, místo kuropění zapíská vlak, a já klesnu zase nazpět. Kdy opět budu moci hrobu svému na chvíli uniknout, jen na vaší dobré vůli záleženo jest.“

„Nikoli na mně aniž na kom jiném než jedině na vás,“ odpíral Vojtěch. „Každýť je tvůrcem svého světa, a kdo pod tímto sluncem na obloze nebeské nemá za živa býti pochován, musí na obloze duše své zavěsiti ještě jedno, svoje vlastní slunce, pod nímžto teprvé nivy života jeho se zazelenají a rozkvetou.“

„A co musím učinit, abych toto druhé slunce sobě stvořila?“

„Musíte milovati,“ vece Blažej — „milovati muže vyvoleného, milovati umění, milovati vlast, milovati utištěné právo, milovati trpící chudinu, aneb což nejlepšího: milovati vše to zároveň!...“

Nikdy Božena neodcházela ze chrámu, od kázání v dobrých úmyslech tak rozplameněna, jako se nyní v nádraží loučila od Blažeje. On provázeje ji potom ještě zraky svými spatřil venku Jakuba Vánkomila Soběhraba, an s několika pány hlučně se baví; zočiv Boženu vstoupil jí s důvěrným smíchem do cesty, ano chtěl ji uchopiti za ruku. Ale ruka mu zdřevěněla a smích na tváři vzal smutný konec:

dívka vztýčivši hlavu proměnila se náhle v panovnici, která pouhým pohledem ohýbá šíje, a jeli pohled nemilostivý, zdrcuje.

Blažejovi zasmálo se srdce v těle nad tím výstupem, jehož tajným svědkem byl. Neměl žádnou chuť, potkati se tu s kollegou Soběhrabem, alebrž maje na nejbližší vlak ku Praze ještě celé hodiny čekati, vrátil se opět pod širé nebe mezi pole a louky.

Prsa maje přeplněna bloudil, kam ho koliv nohy nesly, a dumal a plesal a básnil a zpíval v duši své jako ten skřivánek.

Tu potkal se po druhé s člověkem, který prvé u cesty co nebohý invalid za almužnu žebral. Avšak nyní nebyla tvář jeho prosebná nebrž drzá, kyj neschovával nýbrž jako ručnici na rameně držel, a neseděl při stezce nebrž Vojtěchovi přímo cestu zastoupil.

„Buďte tak dobrý, pane, a pojďte se mnou,“ řekl beze vší pokory ale spíše tak, jako biřic vinníka zatýkající.

Vojtěch nebyl by při vzezření jeho ani na okamžik pochyboval, že jest od lupiče přepaden, kdy by proti němu nestál u samé vesnice, kam ovšem čirou náhodou se zatoulal.

„Což kdy bych neměl chuti?“ dí s ostrým pohledem k tulákovi.

„Ó, však já vám jí dodám!“ zasmál se tento spouštěje a zdvihaje svůj obušek.

„Půjdemeli spolu,“ vece Blažej, „povede nás cesta do této vesnice.“

„Ne do vesnice, ale do tohoto zámku,“ odpíral pobuda ukazuje na dům stranou ode vsi ležící, a v hustém, vysokém stromoví polo uschovaný. „Přece víte, kdo je na tom zámku pánem?“

„Já ne, ani vy, přítelíčku, to je jisto.“

„Já přece o poznání více než vy, to je také jisto, přítelíčku,“ odseknul invalid. „Neboť já jsem býval s urozeným rytířem, pánem a panem von Rosshold v poli, kde voní střelný prach, a to tady platí, rozumíte? Vy pak býváte v poli s krásnými signorami, ale jen v tom prachu, který vám od huby lítá. — A teď, abyste mi přece jednou rozuměl: urozený rytíř a baron Polykarp Rosshold, pán zde na dalkovském zámku, přeje si, když tak jdete mimo, abyste ho navštívil.“

Vojtěch neprodlužoval déle rozprávku s drzým poslem. Jeho představený v úřadě jmenoval se také baron Rosshold; byla tu tedy jakási souvislost, proto zamířil do zámku. Vysloužilec vykračoval sobě v patách za ním vojenským krokem, podotknuv prvé hlasitě o svém obušku: „Pozor, přítelíčku, mám ostře nabito!“

U vrat zámeckých skočil Blažejovi druhý, silně biřicovi podobný muž do cesty, volaje: „Hola — semhle, semhle!“

Volky nevolky poslechnul náš hrdina, však vstoupiv do vnitř, kam nový vůdce dílem jemu ukazovàl dílem jej strkal, viděl se pohnuta zvolati: „Kam mě to vedete?“

„Do vrátnice, panáčku!“ zněla odpověď.

„Co pak to znamená?“

„Arest to znamená!“ zkřiknul vrátný a odcházeje bouchnul za sebou dveřmi.

„Amanuensis tak skoro jsem,“ dí Vojtěch k sobě ohlížeje se po nevlídné komoře, v nížto se tak zčista jasna octnul, „ale neputuji za

novelou — nicméně jest to přece patrno a makavo, že mě strčili do šatlavy!"

VI.

Svobodný pán Polykarp Rosshold byl velmi dlouho starým vojákem, a hrdinský jeho duch pořád ještě neměl jiné příležitosti osvědčovati se než při exercírkách, parádách a manévrech. Nebylo tehdy vojen, ale čím méně hrdinové druhu Rossholdova stávali tváří v tvář proti nepříteli, tím bujnější a neskrocenější byla jejich bojovnost.

Prozřetelnost nedala Polykarpu Rossholdovi ve službě vojenské ošedivělému odejíti v zátiší občanského života bez nesmrtelných vavřínův. Nepřítel zahraničný chránil se pořád ještě probuditi lva, avšak vypuknul vnitřní odboj. Polykarp Rosshold vzplanul jako prales, který po staletí jen rostl a trouchnivěl, ale konečně zapálen jest. Oddělení nepřátel, kteréž on dle velikého operačního plánu bojem podstoupiti měl, couvlo, jakmile uslyšelo, s jakým odpůrcem má co činiti; ale Rosshold hnal se v patách za nimi, aby jedovatou zmiji nemilosrdně zašlápnul. Povstalci, nemohouce boji uniknouti, mstili se na něm tím, že hned při prvních výstřelech mu vehnali kouli do kterési části těla; vojáci pádem svého vůdce poděšeni prohráli šarvátku, a vítězní nepřátelé stíhajíce je zachovali se k zajatému hrdinovi velmi nedvorně: strčili jej s mnohými jinými do jakési místnosti, která byla vystavěna pro domácí zvířata, ne pro lidi neřkuli kavalíry, a sloužili jim tak, že z toho Rossholdovi vlasy šmahem slezly.

Povýšen jest na majora i dostal rytířský řád, a odtud nazýval se s obzvláštní zálibou rytířem; ovšem nemohl dále v řadách vojska sloužiti, alebrž odešel na dalkovský zámek požívat slavně zaslouženého odpočinku. Až posud byl všechen život jeho zasvěcen tomu, aby zástupové před ním jako na drátkách se otáčeli, každý vlas na sobě dle pravidla měli, jen dle pravidla některým údem hnouti směli, s neobmezenou poslušností dle každého pokynutí se řídili, s neobmezenou pokorou každý trest přijímali a ještě za něj poděkovali. Od té pak doby, co se potýkal se vzpourou, byl rozohněným nepřítelem všelikého ***nepořádku.*** Dlouho nemohl pochopiti, že by vůbec směl být nějaký rozdíl mezi vojanským a občanským řádem i životem, že ti, s kterými žil teď, nejsou vázáni subordinací, a on že musí svou prudkost krotiti; dopouštěl se přehmatův, pro které jej lidé poháněli před soud, a které byly takového rázu, že soud nucen jest, ukládati mu jednu peněžitou pokutu za druhou.

Tím odpočinek jeho pozbýval poklidu a proměňoval se v ustavičné potýkání. Ze zlosti vyšel nanejvýš — ale bylo to velmi zřídka — když po celý týden ze zámku nevykročil, z venkova nic neslyšel a jenom svými lidmi obsluhován byl; měltě ve službě samé vysloužilé vojáky, aby aspoň těm po starém spůsobu poroučeti mohl. Ze synův jeho arci nesměl žádný ničím jiným býti než vojákem; měli to na štěstí už v krvi, neboť žádný z nich ničím jiným býti nechtěl, ano dle souhlasného soudu všech učitelův pro žádný jiný stav nikterak se nehodil;

příroda sama byla vůle páně baronovy poslušnější než mnohý selský hřbet v Dalkově a okolí.

Ten Dalkov — to byla praprožluklá obec! Rytíř Polykarp nemohl jí ani přijít na jmeno. Jednoho jediného člověka povedlo se mu dostati odtamtud na svoji stranu, a to byl vysloužilec Lesák, týž, který dvoje kapitulací sloužil a navrátiv se domů k ničemu tolik náklonnosti neměl jako k zahálce, pití, různicím a pračkám. Tím vším nedovedl sobě získati žádné zvláštní lásky u svých krajanů, a že se rytíři Polykarpovi vedlo zcela podobně, nebylo nic přirozenějšího, nežli že Lesák našel v rytířovi milostivého patrona a rytíř v Lesákovi horlivého služebníka. Co se koli v obci, zvláště co se zbujnického dělo a promluvilo, o tom dostával Rosshold za tepla důkladné zprávy; Lesák byl člověk, který nemohl býti penězi zaplacen: všude měl uši, sebe tajnější pikle vyčenichati dovedl s nevyrovnaným mistrovstvím. Toť se rozumí, že o jeho allianci s baronem nikdo v obci neměl tušení! Polykarp po mnohých překvapených krocích přišel na tu chytrou smyšlenku, že musí Dalkované v bezpečnost ukolébáni, pak náhle v neviditelných tenatech zadrhnuti a v celé své zločinnosti objeveni býti.

Tento plán se výborně dařil, Dalkované šli na vějičku, a dovolovali sobě řeči, nad kterými trpělivost rytíře Polykarpa nejednou před časem puknouti hrozila.

Po neděli posléze minulé přikvapil Lesák na zámek.

„Vzácný pane!“ volal jako z brku vystřelen. „Jeli pak to pravda — jeli pak to možná? Já myslím, s tou královnou?“

Rytíř Rosshold rychle se vzpřímil a pozdvihnul své široce otevřené oko k příchozímu; osud obdařil jej nadbytkem rekovného ducha, nikoliv však zvláště martiální postavou: Lesákovi sáhal jen asi k ramenům, odkud snad pocházela jakási Lesákova nad ním převaha, kterou se nikdo jiný honositi nemohl.

„S jakou královnou?“ ptal se úsečně.

„Vy jste o tom tedy neráčil ještě slyšeti? Ó, to budou vaší milosti vlasy na hlavě vstávat!“

Polykarp sáhl sobě ostrým pohybem na paruku, jako by ji před podobnou pošetilostí varovati chtěl.

„Povídá se, že se na ni sběhli zrovna jako na nějakou zlopověstnou osobu,“ pokračoval Lesák, „a kamením ji vypudili z jejího paláce i z jejího království. A takového skutku že se dopustili její vlastní poddaní, kterým dřív mohla dávat hlavy stínati, jak se jí líbilo.“

„Stůj!“ vzkřiknul major vojensky, ve tváři všecek rozpálen. „A *kdo* takové věci povídá?“

„Tam ve vsi každý holobrádek. A co k tomu všecko přidávají! Urozený pane, co pak může svět obstát, když se říká už i o královně — —“ ostatek Lesák šeptal rytířovi jako zpovědní tajemství; ale každé slovo s tím důraznější horlivostí, čím nejpěknější byl jeho význam. Rosshold se vzdor své hladké paruce všecek rozčepejřil.

„A všickni tak mluví?“ zvolal. „Teď je máme. Pozor! Odkud pak to vyšlo? To musíme vědět!“

„Já to vím, vzácný pane: z Prahy to vyšlo. Mají toho plné noviny. A někde jsou o tom i písničky a obrázky — ó, jaké obrázky! Všecko to tam zevrubně stojí — jenže nevím, zdali té královně říkají Jezabela do pravdy nebo jenom přezdívkou.“

Rytíř Polykarp nebyl milovníkem novin. Držel sobě jenom jakýsi vojenský časopis, ale i ten po drahný čas jenom proto docházel do domu, aby měli v kuchyni čím koláče podkládati; přišlali časem Rossholdovi chuť sáhnouti po lektuře, vyndal sobě své dokumenty a pak těch několik čísel úředních novin, ve kterých během jeho života jmeno Polykarp Rosshold bylo vytištěno. Onoť v posledních letech bylo vytištěno častěji, ale v novinách neúředních a v takové souvislosti, že mu na to nesměl ani připomenouti, kdo si z něho nechtěl učiniti odpovědného nepřítele.

„Jdi, opatři mně ty noviny!“ velel teď Lesákovi. „Ale ať nikdo nemá tušení, pro koho je chceš — jdi radší až do města.“

„Ještě něco, urozený pane,“ řekl vysloužilec. „Včera byli z Dálkova v nějakém sesí, a tam se podivná věc uvařila. Co tomu ráčí vaše milost říci, že si sem svolávají lidi z celých Čech a doufají, že se jich aspoň padesát tisíc vynajde?“

„Padesát tisíc? Tady?!“

„Nějakou čtvrt hodinky odtud — tamhle na tom návrší: z těchto oken to zrovna dobře bude vidět.“

„Člověče,“ zvolal rytíř, „zdali pak si nepozbyl rozumu? Padesát tisíc — to už by bylo pořádné vojenské ležení!“

„Ale milostivý pane,“ tužil Lesák, „vždyť to ležení má v skutku býti, jenže oni tomu říkají tábor, jako za Žižky!“

„Za Žižky!“ opakoval Rosshold, stoje před tak ohromnou opovážlivostí, že mu rty a líce zsinaly. Dlouho se tentokrát vzpíral uvěřiti — ale konečně, zdaž se obecný proud tím směrem nehnal už po drahnou dobu? „Za Žižky!“ to bylo to pravé slovo — ani vesnická luza neměla před nikým respekt, chlubila se svou silou, mohla v každou chvíli sáhnouti k cepům, a jíti bořit a pálit a vraždit. Když se takovým lidem od vlády tak neslýchaně mnoho trpělo, měl rytíř Polykarp jen jednu naději: že ta shovívavost byla zúmyslná, aby jim, jak se říká, čert přistrčil, a potom že mělo náhle hromobití přijít a ducha vzpoury a nepořádku na věčné časy rozdrtit. Avšak — k tomu hromobití zdál se jemu býti už ten nejsvrchovanější čas!

Lesák nešel pro noviny do města — nač pak se zbytečně trmácet: však mu jich, jakmile jen hlesnul, v Dalkově s nesmírnou ochotností snesli celou haldu, na vlas jako by to už vrabci byli vyštěbetali, pro kterého tajného čtenáře je invalid sbírá. Dalkované byli s rytířem Polykarpem věčně na štíru, ale novinami byli by mu rádi posloužili každý den. Lesák to znal.

Měl tedy baron hojnou zásobu čtení — nu, a když se už jednou do toho pustil, prohlednul všecko. Bylo to pravda, vyhnali královnu! Bylo to pravda, ten „lid“ se svolával k táborům v mnohých tisících! Bylo to pravda, měli se vrátit Žižkovy časy — tady to stálo pořád a pořád černé na bílém! Ó, co tady všecko stálo! Bylali pak

ještě božská vláda na nebi a jaká vrchnost na zemi, když na takovéto řeči už nebyly řetězy, aneb aspoň lavice a hůl?

V tom zarachotil buben — zahučelo několik silných ran — rytíř rovnýma nohama vyskočil: konečně snad udeřila hodina trestu! — Marná naděje: v Dalkově nebubnovali tamboři k útoku nebrž kejklíři na komedii.

Příroda v českém básnictví

a V. Hálkovy básně „V přírodě".

Jasno, kteréhož hlavně za naší doby přibylo ve vědě přírodní, více než pokrok v jakémkoliv jiném vědění vyjasnilo mysl lidskou v rozměrech jejích velice obsáhlých a dosti hustě vyplněných. Kam toto jasno vniklo, tam již změnila se veškerá soustava myšlení, a tož nikoliv jedině v několika porůzných, nad hladinu všeobecné společnosti vynikajících bodech, ale mimo porůzné mezery již v celé společenské slitině; nikoliv toliko ve hlavách několika učenců, kteří ve vědě přírodní přímo pracují, ale i milionův, kdož jakoukoliv, větší neb menší měrou duševně *žijí*. Čím větší kde za této doby čilost a činnost ducha, tím patrnější v něm účinek nynějšího myšlenkového vrcholu světového: vědy přírodní. Takový duch ani nemůže uzavříti se proti zúrodňující síle, na blízku jeho, kolem něho působící; ani nevěda přijímá ji do sebe, řídí se jí, žije působením jejím. Drahně století lidstvo západní polovice evropské žilo ve vzduchu církevním, dýchalo jej do sebe plnýma plícema tak chutě a hrdinsky, až bez mála by bylo v něm se udusilo; atmosféra jest vyčistěna, zdravý vzduch přírody, déle než půl druha tisíce let co otrava kletý, kvapně léčí chorého a v jasné výši dává mu viděti pravdivý účel, ideál života jeho: *dokonalou lidskost*.

Starý svět nadpřirozený, jehožto vábné a děsné obrazy v životě nesčíslných pokolení lidských nastrojily a udržovaly zmatek podobný k šílenosti, rostoucím poznáváním věcí přirozených ustupuje kolem nás na všechny strany do dálky co chvíle větší, a zmizí úplně, poněvadž proň nikde není místa. Vědomí této předůležité změny v místopisu všesvětovém již stalo se dosti populárním, s ním pak přímo souvisí změněné již také ponětí *bytosti nejvyšší*. Tím časem, co kritika věd náboženských podává kněžím všelikého obřadnictví pravdivý rodokmen jejich božstev a odhaluje tajemství jejich zjevení, věda přírodní snáší pomysly k poznání té příčiny vší jsoucnosti, která na rozvalinách všech svárlivých soustav hierarchických, veškerým lidstvem v míru a bez překrucování myšlenkového ústrojí našeho může býti poznána. Již nyní v samém křesťanství šíří se přesvědčení, že dvě, tři pokolení nemohou na věky spoutati síly našeho rozumu a naší vůle. Bůh křesťanské společnosti novověké již není oním bohem strannickým a ukrutným, jenž zastavil slunce, aby přátelé jeho mohli déle vraždit; již není oním bohem zahálčivým, jenž pracoval toliko šest dní věnovaných spořádání

naší planety; již není oním vladařem, jehožto fantastická vůle oblíbila sobě zvracovati své vlastní zákony, aby mátla náš rozum! Věda přírodní má v těchto dalekosáhlých změnách poslušenství k nejpřednějším článkům dotýčné věrouky největší zásluhu. Rozvoj její postoupil již k té síle a plnosti, že základní články všelikého náboženství objevují se položeny v obvodu jejím. Otázka nesmrtelnosti lidské zajisté již s větší části své jest otázkou vědy přírodní, a ve smyslu nejsprávnějším musí *příroda* býti uznána za nejdokonalejší, pro všechny věky i národy platné a srozumitelné, nade všechnu pochybnost povýšené, nejnepravdivějším výkladem neporušitelné — *zjevení boží.* Jak mocně tyto již i do nižších vrstev myslícího lidstva vnikající názory působí na směr ideálního snažení našeho, na obsah onoho duševního majetku, jejž nazýváme vzdělaností, osvětou, není předmětem této úvahy; však kdokoliv se rozhledne v sobě samém, porovnaje své ponětí o osvětě s pomyslem téhož jmena nikoliv obecným ale i vzácnějším ještě na sklonku minulého století, přisvědčí, že věda přírodní aspoň v nejhlavnějších pravdách a v povšechném vlivu svém stala se nezbytnou částí neli již základem nynější *humanistické* kapitoly v životě lidském.

Naše mínění o přirozenosti lidské jest zřídlem našeho mínění o kráse; naše idea o člověku skutečném plodí naši ideu o člověku ideálním; *naše filosofie řídí naše umění.* Z těchto pravd přímo plyne, že změna našich názorův o přírodě, že dokonalejší, plnější známost přírody, že správnější srozumění přírodě jest nejpevnějším ba jediným základem našeho prospívání v *umění.* Pokud kde zkušenost a skutečnost vůbec nebyly předmětem a pravidlem myšlení, potud nemohlo tam umění v pravdivé podstatě své ani tušeno býti ....

Několik těchto vět, v největší stručnosti vyslovených, snad obrátí pozornost našich čtenářův k předmětu, jehožto poněkud zevrubnější rozbor naskytá se u nás vzbuzen nejnovější básnickou činností *Hálkovou.* Jest věru již nezbytná potřeba, abychom se rozhledli *v básnické části* písemnictví českého, jaké názory o přírodě v rozličných dobách jí vládly; v jakých poměrech k přírodě básnictví české prodlením tisíce let člověka vidělo a obrazilo; jakých vůbec osudův příroda v básnické literatuře naší až posud doznala. Vědouce, jak těsně nynější povaha nejvyšší vzdělanosti světové souvisí v nynějším vědeckým i esthetickým zpytováním a poznáním přírody, *bez rozpakův užijeme téhož měřítka pro vyznačení stupňův osvěty,* na jakýchž předkové naši dle svědectví, neli vždycky vůdcův aspoň tlumočníkův dotýčného současného života myšlenkového proměnou časův stanuli. Pochybujeli ještě nyní někdo o tom, další rozvoj a postup novověkého humanismu zajisté co nejjasněji dokáže, že jediné, pro všechny časy a místa naší země platné a tudíž jedině správné měřítko lidskosti, k níž čeliti musí všechna vzdělanost, všechna osvěta, jest poměr, jakýž člověk pěstoval a pěstuje mezi sebou a ostatním tvorstvem. Poměr tento nemusí zakládati se a nezakládal se vždycky na *pravdách vědeckých,* k těm drahocenným pokladům a pomůckám životních účelův probrala se některá ještě velmi malá část lidstva hlavně teprv prodlením tohoto století; však dávno před *vědou* přírodní byl člověku dán *cit* pro přírodu. Kde tento cit nebyl násilně zkažen, zvrácen, utlumen neb dokonce vyhuben, tam člověk

i beze všeho poznání vědeckého udržel se v čistém, blaženém poměru k přírodě; jakmile pak v činnosti své byl zastaven, nebylo člověku z bezcestí života jiné pomoci leda *vědou.*

Tento průběh nejvyšších interesův lidské jsoucnosti vidíme rozložený i v básnickém písemnictví českém jakožto v zrcadle posavadního života našeho národa. Předkové naši v době historicky nejstarší zajisté mohli honositi se velmi chatrnou *vědeckou* známostí věcí přirozených, a přece i z těch několika praskrovných památek básnické činnosti jejich vyniká jasný obraz přátelského, srdečného poměru, v jakémž žili s přírodou, ba nejhlavnější důkaz, jejž máme pro vzdělanost pradávných pokolení českých, v celém tehdy současném světě zajisté vzácnou, jest něžnost jejich pro přírodu, útlý jejich svazek, nejvroucnější spolužití s přírodou. V dějinách ideálního života lidského „Kytice“ a „Skřivánek“ mají větší cenu než „Záboj“ a „Čestmír“. Těch několik slov z neznámého srdce českého snad před tisícem let vyniklých, svědčí, jak velikolepý význam v životě lidském má čistý, nezkalený cit pro přírodu. K jaké výši životní dokonalosti národ náš byl by mohl povznesti se, kdy by celkem ještě byl měl tento původní cit, když vědecká známost zjevův a zákonův přírodních, rozlohy a ústrojí všehomíra, nesena silami ducha vesměs již zmohutněvšího, vystupovala na obzor vyšší myšlenkové činnosti evropské? Nebylť ho ovšem zbaven ve všech vrstvách svých; v těch nevyvratných základech, z kterých po vražedných pohromách znova vztýčil vůbec svou zvláštní přirozenou existenci, ukryl a zachoval jeho část po všechny časy v svých *písních národních;* však v těch vyšších odděleních své společnosti, kteréž jaksi před světem representovaly duševní činnost, myšlenkový ráz celku, viděl jej záhy zničena úplně. Záhubný účinek této mravní rány v celém dalším rozvoji ducha českého, pokud tento rozvoj byl vyznačován snahami tak zvaného vzdělanstva, sáhal velmi daleko a objevil se v plnosti své, když nadcházela doba vědeckého poznání přírody. *Zkažený cit* pro přírodu vznášel pak ve vlasti naší zatvrzelý, vášnivý odpor i nejjasnějším článkům nové vědy.

Vzorně soustavným a neuprosně vytrvalým působením dogmatiky římské byl v národě našem původní krásný, přátelský poměr člověka k přírodě netoliko zkalen a zrušen, nýbrž zvržen i na *nepřátelství.* S nynějšího, nikoliv sporně náboženského nýbrž smířlivě humanistického stanoviska svého musíme onu taktiku nových věrozvěstův po vlastech českých prohlásiti za nejžalostnější poblouzení. A tož hlavně z dvou příčin. Předně, poněvadž vůbec ani nepokoušela se o podání nějakých důkazův své protipřírodní náuky, což ovšem by bylo vzbudilo *rozumovou* činnost v učních, pro účely učitelův ještě více nebezpečnou než zbytečnou; ale poněvadž čelila toliko k opanování *citu,* jenž v převrácenosti své jest vždy mnohem věrnějším obhájcem všelikého bludu a nesmyslu, než zatemněný rozum. Za druhé, poněvadž s chytrostí opravdu mistrovskou štěpovala otravné bylí židovských názorův na zdravější kmen pomyslův slovanských o přírodě, a poněvadž pak udusujíc zdravou část kmenu domácího vybujnělým cizopasnictvem, tvářila se, jako by byla přímo pokračovala v pěstování původních ponětí českých. Pravda, původní nábožensko-světové názory našich praotcův strojily sobě jakýs

dualism, či správněji řečeno jakousi polaritu v přírodě, jejímižto representanty byli *bozi* a *běsi;* však tento jen jaksi zakulisní a celkem dosti tichý spor dvou *mravních* principův, jimžto ve věcech přirozených vykázána byla sídla z té příčiny, poněvadž v zdravé mysli nejdávnějších předkův našich nějaký zvláštní svět nadpřirozený neb mimopřirozený neměl ani nejmenšího místa, nevadil pranic, aby *příroda sama*, co dílo jediné nejvyšší *moci*, nezůstala v sobě svorná, sjednocená, člověku co domov přívětivá a milá. Běsi člověku požitek přírody ani sebe méně nekazili.

Dogmatika římská naprosto změnila tyto pomysly a tento přírodní život v Čechách. Polarita mezi bohy a běsy zde nalezená velmi dobře hodila se v její soustavu; bylať jediným článkem z původních přírodně-mravních ponětí českých, jehož v boji proti „pohanství“ netoliko ušetřila, ale jejž ve *své* formě jala se ihned pěstovati dále, a sesilovati. Postihlať v něm základ, na nějž učení své snadno mohla přenesti. Když totiž církev křesťanská počala osahovati národ český, bylo v ní dogma *o ďáblu* již dokonale utvrzeno; od století sedmého až do třináctého pracováno v ní toliko o zevrubném, úplném rozvoji zásady již přijaté, a dějiny duševního života v západní polovici evropské svědčí, že všechna theoretická činnost církve římské za oněch šesti století vrcholila se právě v tomto smutném snažení. Učitelé nového náboženství v národě českém nejdříve shrnuli všechny staré běsy zdejší do osoby nového ďábla, aby ponětí této protivy nového božstva v české mysli tím snaze se ujalo. Když pak vidělo se jim, že tato pedagogická lest se zdařila, sehnali pod firmu svého ďábla i všechny bývalé dobré bohy českého „pohanstva“ a tím přesmykli veškeren původní *kultus přírody* v národě českém na židovský princip *zla*, jenž do křesťanství co podstatná část byl přešel.

Novověká kritika věd dokazuje, že národní společnost židovská v těch časích, když v ní křesťanství vznikalo, neměla ani nejmenší vědomosti nové idey, kterouž byla zrodila věda řecká a kterouž věda doby naší co nejdokonaleji utvrdila, idey, že ani v ústrojí ani ve správě světa nemají pražádného místa síly nadpřirozené, jimž naivní víra nejstaršího člověčenstva přisuzovala nejvyšší panství ve všemmíru. Popírání zázrakův bylo za časův Ježíšových nejpřednějším článkem vědeckých výkladův na vysokých školách všech zemí, do kterých světlo rozumu řeckého bylo vniklo. Však v Palestíně nikdo neměl ani zdání o tomto velikolepém pokroku ducha lidského, i nejučenější a nejosvícenější členové tamější společnosti národní žili v dokonalé nadpřirozenosti, či vlastněji řečeno, nepřirozenosti. Známost zákonův přirozených i nejpatrnějších a nejbližších scházela jim tím úplněji, čím nenasytnější byla jejich žízeň zjevův divomocných, čím chatrnější byl jejich smysl, čím tupější jejich cit pro přírodu. Ježíš ani sebe méně nelišil se v těch věcech od svých krajanův. Věřil v ďábla, zázračnost nebyla mu výminkou ale pravidlem. Na tomto nesprávném stanovisku vůči přírodě církev křesťanská netoliko setrvala, ale upevňovala a obrazovala se na něm tím vášnivěji, čím snáze jí bylo, aby spočátku ve styku se zdravější myslí národův přirozenému životu bližších, jakož i později v proudu množících se, nepopíratelných pravd vědy přírodní svá bludná

mínění opravila. Mělať za to, že uznáním zvláště nezvratných zákonův a věčných pravd přírodních trvání její by bylo poškozeno neb ohroženo.

Dle tohoto přesvědčení svého řídila se i v národě českém, kde kultus přírody co nejpříkřeji odporoval soustavě jejího učení. Však chytře chytila se tu za háček běsův a za krátký čas *svedla zde jako všude jinde veškeru přírodu v moc — ďáblovu!* Hmota vůbec, všechen viditelný svět ve všech zjevech a tvarech svých: nerosty, rostliny, zvířata ba i člověk sám dle učení jejího byli sídlem a strojem ďábla; *celá příroda prokletým pramenem hříchu, říší ďáblovou.* Ďábel rodil se s člověkem z lůna mateřského, a proto zřízen exorcismus při křtu nemluvněte, velmi důmyslný obřad, jenž navzdor pokročilé osvětě i při kostelnících a svíčkových babách posud se provozuje s hrdinskou důkladností; ďábel mohl netoliko sebe ale i člověka měniti v zvířata, a mimo to pomocí svých spojencův (čarodějův) na škodu lidskou kdekoliv a kdykoliv chtěl, z čista jasna jako bůh při stvoření světa vzbuditi rozličný hmyz, červy, ponravy, spůsobiti bouřku, krupobití atd.; ďábel mohl v člověku nejzdravějším té chvíle zanítit smrtelnou nemoc, mohl jej v pravé poledne svésti z nejznámější cesty, zjeviti se mu na každém místě; ďábel se s člověkem narodil, pronásledoval jej po všechen život a číhal u smrtelného lože na jeho duši. Ďábel dělal s přírodou a v přírodě, co se mu zlíbilo, všechny síly a zákony její byly ho poslušny. Člověk spatřoval ďábla všude, kde ohromnost, zničující síla, temnota, samota v přírodě se naskytala. Tudy ďábel letěl, tudy šel, tu seděl, bydlil atd. Tu byla ďáblova zeď, tu ďáblův most; tu ďáblova jáma, tu ďábel zmařil stavbu chrámu, sem přinesl balvan skály atd. V Praze kněz učinil s ďáblem sázku, že dříve přečte mši, než on přinese jakýsi sloup z Říma do toho chrámu atd. . Co ještě dále připomínat na důkaz, jak uvedením a utvrzením idey ďábla v mysli národa českého dogmatikou římskou původní krásný, v pravdě lidský poměr člověka k přírodě netoliko úplně byl zničen, ale i v nejkrutější nepřátelství zvržen?

Zákonův přírodních, na kteréž člověk by byl mohl spolehnouti se, dle kterých by byl mohl mysliti, již nebylo, ďábel vše měnil dle okamžité vůle své; bývalá krása a poklid přírody byly lichotnou nástrahou ďáblovou, bývalá velebnost a úchvatná velikolepost její byly nyní pohrůžčivou stopou ďáblovou. Na místě bývalé lásky k přírodě pěstována v člověku hrůza z ní, a tož hrůza s perspektivou věčnosti, neboť *pokračováním přírody bylo — peklo*! Aby pak zmatek v ubohém rozumu věřících byl ještě větší, dogmatika římská jako všude kdekoliv ovládla mysli lidské, také v Čechách do přírody proti ďáblovi postavila *svaté*, kteří by jeho zlé skutky opět napravovali, toť se rozumí, že opět beze všeho zřetele k nějakým zákonům přírodním. Rozdíl mezi neobmezenou vládou ďáblovou a svatých v přírodě byl jedině ten, že on provozoval *kouzla*, oni pak *divy*. Mezi oběma těmito nadpřirozenými mocnostmi stála nejnešťastnější figura, kterou dějiny myšlení až posud znají, biblický „pán přírody“, člověk, nemaje nikde jistoty, nikde pokoje, v sobě rozerván, *od přírody odtržen, ba do nejkrutšího boje proti ní vyštván*, potáceje se od kolébky až do hrobu

mezi fantomy dvou světův nadpřirozených, bez smyslu pro nejvznešenější a nejněžnější zjevy vší skutečnosti, bez citu pro krásu a nejblaživější působnost opravdové jsoucnosti. Z tohoto strašného poměru člověka k přírodě jaké tu mohly vzniknouti pomysly a snahy, čelící k pokroku ducha, života lidského? Nebylaliž všechna opravdivá humanitní činnost jím zničena?

Básnické písemnictví české od konce století třináctého až do konce osmnáctého jest té smutné situace člověka v přírodě jasným důkazem. Nežilť ovšem člověk v Čechách s přírodou, nepsalo se v Čechách o přírodě po všechen ten dlouhý čas hůře než kdekoliv jinde, kde biblické názory světa, vypěstované theorií římskou až do nejvyšších závratných důsledností, svou vládu rozložily. V té kapitole jsou sobě úplně rovni všichni národové křesťanští a jich literatury, vůbecli nějaká kde byla v stoletích čtrnáctém, patnáctém, šestnáctém a sedmnáctém. Povšechný ráz veškerého tehdejšího básnictví evropského, pokud v tomto zračí se pěstování poměru člověka k přírodě hlavně pomysly z esthetiky a z filosofie života, jest svrchovaná *nepřirozenost.*

Velmi trapně působí na mysl naši rozbor básnictví českého v tom vzhledu. Nechceme domnívati se, že bychom my v oněch časích byli myslili o přírodě, cítili a žili s přírodou jinak, lépe; duch lidský snad musel tou temnou cestou se bráti, aby se dostal k světlu, aspoň jisto jest, že jí prošel; ale srdečně líto jest nám každého člověka, který v oněch časích žil, zvláště pak našich otcův, kteří proti všelikým jiným nešvarám a poblouzením lidského myšlení a proti jiným lžem života velmi záhy, i s nasazením národní existence své zdvihli boj.

V polovici století třináctého dostoupilo učení církve římské o ďáblu i v Čechách svého vrcholu, starý „pohanský“ smysl pro věci skutečné, původní cit národa českého pro přírodu byl úplně zničen. Idea ďábla, učiněná středem všech pozemských zjevův opanovala všechno myšlení tak úplně, že duševní život toliko podle ní se řídil. Pomysl o ďáblu a libovolném hospodaření jeho v přírodě naskytá se nám ve všech básnických plodech českých od polovice století třináctého až do sklonku osmnáctého jako červená nit, z níž se vypřádají a vedle níž střídavě neb častěji hromadně běží „esthetické“ soustavy zázrakův, čarodějství, prognostik, hadačství, snářův, vidění, proroctví, strašidel a podobných hrubších a jemnějších nepřirozeností z života hmotného i duševního. Čím hloub do těch časův, tím hustěji ďábel vystupuje v básních českých, tak že mnohdy vidíme jej v několika řádcích po sobě; vedle něho pak velmi zřídka všimnul sobě některý básník český, že také tráva roste a pták zpívá, k „vyššímu“ nějakému pozorování věcí pěti smyslům nejbližších nikdo z nich se nepovznesl, aby nepropadl hříšnému světáctví, tím méně pak přístupen byl nějaké *idei*, věcmi skutečnými vanoucí. Byloť středověké básnictví české jakožto zrcadlo tehdejšího vychování našeho národa, hlavně směru náboženského, či pravdivěji řečeno, biblického a legendářského, a tím samým povýšeno nad zdravé vidění věcí pozemských i nad pravidla správného myšlení; ale bohužel tato duševní taktika, privilegovaná v oborech, kteréž měřítkem pravdy měřeny býti ani nechtějí, nedovedla ustoupiti střízlivějšímu spůsobu myšlení ani v těch věcech, kteréž s vládnoucí tehdáž sousťavou

hierarchickou nesouvisely. I tehdejší tak zvané básnictví světské, ovšem velmi nepatrná část v „poetickém" spisování celé doby, úmysla provozovalo na sobě kruté násilí, aby nepřirozenostmi vynikalo. Netoliko člověk, ale i zvířata, rostliny a nerosty musily dokonale znáti celou tehdejší theorii orthodoxie římské, a zaříditi všechny zjevy svého trvání podle ní. V té dosti veliké spoustě veršovaných nepřirozeností v písemnictví českém v stoletích třináctém, čtrnáctém a patnáctém čteme s blažeností zajisté tisíckráte větší, než kterou cítí poutník v pustině saharské u pramene čisté vody na zeleném ostrůvku, že „dřevo se listem odievá — slavíček v keřku spievá: — máji, žaluji tobě, — a mé-cě srdce ve mdlobě," jakož žaluje „Tajná láska," milostná píseň ze století čtrnáctého; aneb následující dosti hrubé upozornění, že nadešel měsíc máj, ve verších, nazvaných „Májový sen:" „S velikonoci v tom čase — sviet se rodí znova zase, — rozličně se obnovuje, — když se již máj přibližuje, — máj, ten čas převeselý, — nenie takový přes rok celý. — A jako toho času bývá, — ježto tehdy všecko všady obživá, — což jest byla zima umrtvila, — všecko a vůdy osušila: — to máj všecko vzkřísí zase, — veselý veškeh sviet činie o tom čase — a rozličnie se zazelenává, — po všem svietie roste tráva, — po hájích, po lukách, po zahradách, — při potocích i při všech vodách, — a tak všady po všem svietie, — hojná zelenost. Všudy čistie — vonného kvítí a barev rozličných: — bílých, červených, žlutých, brunatných —" atd.; aneb ve světských písních ze století patnáctého „Ptačí hody" v tomto složení: „V Strachotině hájku — tuť biechom veseli: — ptáčkové zpieváchu — za dvě neděli. — Který zpieváše lépe — na patnáctém létě? — sovka a lelek. — Hrdlička, jiřička, — pěnkava, zezhulka — tuť sú hody měly. — Drozdík v háji zpieváše — s slavíčkem.... — vzhlédajíce na sě, — zpievásta tiem déle. — A štehlíček s střízkem, — s militkým papúškem, tuť sú radost měli. — A kalander jasně, — ten zpieval tak krásně — v tom hájku zeleném. — Ale jižť sú zaletěli — ptáčkové od nás, — nemohliť sú zde ostati — pro studený čas. — S kým nám chvíli krátiti, — ptáčkov nemajíce, — zmilitkých nevídajíc? — Čížek na oslíčku: — vyzřiž, pacholíčku! — pověz co tu jest."

Jakkoliv malé a pochybné ceny esthetické tyto verše jsou, přece pohlížíme k nim co k milým znamením, že hluboko pod všeobecným náplavem nepřirozenosti tu a tam ležela v Čechách perla citu ještě poněkud zaníceného pro nevinnost a krásu přírody. Od několika těchto světlejších řádek tím ostřeji odráží se jednak pochmurnost básnické literatury legendářské a biblické, jejížto nejvyšší rozbujněnost jest povšechným slovesným znakem století čtrnáctého, jednak nyní již více směšný než naivní nesmysl, provozovaný se skutečnými ideami a poměry přírodními v rozličných „Radách zvířat" a v „Esopických bájkách," kteréž v stoletích čtrnáctém a patnáctém čeští veršovci se zvláštní oblibou vzdělávali dle vzorův západoevropských. Plodům obou těchto hlavních oddělení básnického tvoření českého v dobách právě vytčených nemůžeme přiznati již ani žádnou cenu vhodného prostředku pedagogického, jakýmž zajisté jedině býti chtěly; neboť nepřirozenost bohudík již přestala býti zásadou v soustavě vychovatelské při dětech

rovněž jako při národech. Mimo to dávno dokazováno, že zkrucování, potlačování a ničení přirozenosti v duchu a v životě lidském mělo v lidské mravnosti účinek přímo opačný, než jaký byl obmýšlen.

Není místa v této úvaze, abychom tu položili podrobný rozbor hříchův proti přirozené pravdě ze všech legend a ze všech spracování látek biblických, které jazykem českým buď původně buď v překladu zhotoveny byly. Postačiž vybrati některé ukázky z původní, a dle tehdejšího kulturního měřítka nejpoetičtější *legendy o svatém Prokopu* (14. století), abychom dokonale seznali povahu poměru, v nějž otcové naši svým vzdělanstvem uvedeni byli k přírodě. Svatý Prokop hledal v Čechách poušť, „kde by bylo miesto sličné — a bohu slúžiti slušné. — I bra sě do jednoho lesa, — s sobú vši potřebu nesa. — Takž pak po tej púšči chodě, — přiblíži sě k jednej vodě, — ta voda Sazava slove, — ježto i dnes pod klášter plove. — Nechtě přes tu řeku dále, — shrnu sě při jednej skále; — ta skála stáše v tej chvíli — ot Kuřimě za dvě míli; — *v tej skále ďáblové přebývachu — a mnoho zlosti ukazovachu.*" Aby je skrotil, svatý Prokop usadil se při nich co poustevník. Však bůh nechtěl, aby nábožný jeho život zůstal světa tajný, pročež spůsobil, že kníže Oldřich na sázavskou horu zajel na honbu. A tu knížeti, v jedné krajině lesní v úplné samotě se proháněj́ícímu „sě zjevi jelen krásný, — veliký a velmi masný; kněz Oldřich sě nelekaje, — a v rukú lučišče jmaje, — zastřeliti jelen chtieše, — jenž před ním nedaleko tečieše, — nevelmi před ním chvátaje, — *jedno jako jmu rozum dávaje.* — A přeběhna chvíli malú, — i stavi sě nad tú skalú, — na niejžto svatý Prokop děláše, — v ty časy dub osěkováše; — zaskoči za svatého Prokopa nohy, — a obrativ k němu rohy: — *mezi rohy kříž jmějieše,* — kněz Oldřich-to dobře vidieše." Tímto zázrakem kníže poznal svatého muže, vyzpovídal se mu a pak požádal píti, aby uhasil svou trapnou žízeň. „Svatý Prokop: Jiného pitie nejmám, — než tu *vodu* jižto piem sám. — Vziem jistici, srdcem vzdechna, — svú rukú vodu požehna, — podav knězi, píti káza. — Napiv sě Oldřich, otáza, — divi sě: *Tak šlechetné víno jmáš* — na této pušči! kde je chováš?" Zázrak na zázrak; kníže Oldřich ihned jal se stavěti v těch místech klášter, jejž daroval svatému Prokopu co prvnímu opatu. Po Čechách rozletěla se pověst svatého muže, nábožní zástupové z daleka putovali k sídlu jeho, žádostivi poučení a ještě více zázrakův. Mezi putujícími byl také muž jakýsi, jmenem Menna, ten chtěl se svatým Prokopem choditi. Přišel sám jeden k Sázavě, stanul a ptal se na přívozníka; nebylo ho tu. Na druhém břehu v tu chvíli svatý Prokop s řeholníky svými právě dozpěvoval modlitby, „uzře Menna, smutně stáše — a k bohu srdcem vzdycháše, — že s ním rád choditi chtieše; — protože takto mluvieše: — Pro svatého Prokopa zaslúženie — dopřej mi, bože, převezenie! — To pověděv svej truchlosti, — *hned sě k němu člunek zprostí; — ostaviv onen prázden břeh, — učiní k němu ruči běh, — přimče sě k nemu upřiemo.* — To jest od mnohých vidieno, — ktož s svatým Prokopem běchu; — a takto k nemu mluviechu: — *kako tě jest sem bez vesla — lodi přes vodu přenesla?*"

Jiný zázrak. Přivedli k svatému Prokopu muže *„ten v sobě zlého ducha jmieše*, — ten sě na všechno trháše, — přehrozně zuby skřehtáše, — sšímaje své zuby i pleci, — chtě ze všech lidí uteci. — Chodiechu s ním přietelé v hlucě, — a svázavše jemu rucě, — an každemu chodi laje — na svatého Prokopa volaje: — Prokope křivdu mi činíš, — že mě ven ottudto pudíš; — však jáz tobě nic neškozi, — ač s tiemto člověkem chozi. — Pověděv to v dieblej zlosti, — vzlomi člověkem bez milosti. — Svatý Prokop, uzřev pracného (bídného, nemocného) — *ukroti v něm ducha zlého;* — poruči jej bratru čsnému, — a přikáza mocně jemu, — snažnú péči o nem jmieti, — postiec sě, *nad ním klatvu pěti"*; sám oddal se na modlitby, posty, mrskání těla, až po několika dnech „zaklev ducha zlého, — vyhna jej z člověka čsného. — To mnozí lidie viděchu (!) — kteřížkoli při tom běhu, — že velmi u brzkém spěchu — *vzletě na kostelnú střechu;* — *brzo vňuž pták sě svinuje*, — *letí preč sě nelenuje;* — *potom pak na zemi pade*, — *a na čtvero se rozpade."* Pro takové nepřátelské skutky ďáblové proti svatému Prokopu vzplanuli neukrotitelným hněvem, i bylo je prý slyšeti, jak sešedše se jali se volati: „Český člověk nad námi jest, — o němž jsmy dávno kladli lest, — chtiec jeho odsud vyhnati, — již se to nemóže státi; — nebo jsa závisti plný, — jmaje k nám nevěrné činy, — vše proti našemu sboru — obsědl zde nad námi horu. — Nuže Prokope! věz to, breč, — pro té musimy jíti preč. — Svatý Prokop požehnav sě, — posvatné rúcho ozvlek na sě, — bičík malý sobě učině, — i jide tam do jeskyně, — v svojí rukú nesa svaté, — a řka: Vy siemě proklaté! — vy jste hadového roda, — ješčerčieho k tomu ploda: — boží moci kazuji vem, — abyste šli odtuďto ven; — některde na púšči jděte — a nikomému neškoďte! — *Tdy črtie velikým prchem* — *prorasiece skálu, vrchem*, — *před svatým Prokopem běžiece*, — *své smutky sobě praviece:* — *Hoře na naše seděnie*, — *již ť našeho bydla nenie!* — *Sebrachu sě všechna říše*, — *i Milobusská tovařisie*, — *pojemše sě všecka obcc*, — *jidú v horu, jejž dějí Lobec."* atd. atd.

Nám takové vypravování ovšem již pranic neškodí; ale v těch časích, když všichni lidé je měli za pravdu, *věříce* všemu, co v nich sestaveno bylo, nemohlo vymyšleno býti na rozmetání veškeré duševní soustavy lidské, na otrávení poměru mezi člověkem a přírodou, na zmaření nejmenšího pokroku v pravdivé lidskosti nic spůsobilejšího. Že látky biblické nebyly upravovány do formy básnické s větším zřetelem k zjevům a zákonům přírodním, není snad třeba zvláštními doklady ještě dovozovati, ba kde v původním podání ďábel ani nevystupoval, tam „básník" český nemohl obejíti se bez něho, jakož n. p. svědčí koncem 14. století složená *divadelní hra na umučení páně*, v kteréž satan, belzebub a pekelní holomci na obecenstvo, v skutečnost pekla věřící, dělali příslušný dojem . . . .

S „Novou radou" zvířat páně Smilových Flašky z Pardubic potkali jsme se v Osvětě již na jiném místě*), při výkladu jiné kapitoly z kulturních dějin českých. Co jsme tam pověděli o stanovisku

*) Osvěta, 1871, číslo 7.

tohoto literního plodu ze století čtrnáctého vůči přírodě, má tuto svou zvláštní platnost. Zvířata v Nové řadě jsou nechutné karikatury, zbavena svých citův a svého života, oloupena o svou poctivou tvář, aby z ní udělána byla škraboška pro lidskou buď zkaženost neb hloupost. Čtyřicet pět zvířat oblečeno za lidské maškary, na nejhrubší posměch veškeré přirozené pravdy, na mrzkou urážku vší přírodní dokonalosti a krásy. Nemůžeme dosti vysloviti své podivení, že ještě za naší doby někteří znatelé literatury české mohli slovesnou skladbu páně Smilovu z Pardubic velebiti co památku snah humanitních; mimo cenu filologickou jest věru důkazem snah opravdivé humanitě přímo odporujících.

Účelu, za kterýmž „Nová rada" byla složena, mohlo se vyhověti úplným ušetřením přírody; několik mnichův z kteréhokoliv kláštera a několik lokajův z kteréhokoliv hradu bylo by tu znamenitou „mravouku" vyložilo s úspěchem rovněž dokonalým a bez poškvrnění solidní firmy, která pro takové transcendentalní obchody nemá ani nejmenší způsobilosti. Vždyť ve 14. století nebylo vůbec pražádné příčiny, aby napomenutí, v „Nové řadě" sebraná, byla musila snad pro bezpečnost života pokrývati své původce srstí a peřím zvířat. Věci, k jichžto vypravování tu provedena nesmyslná hra se zvířaty, mohla sobě tehdejší panující společnost v Čechách bez strachu pověděti sama. Tato hra zajisté netoliko uráží přirozenost samu, ale jest ve příkrém sporu i s nábožensko-filosofickými názory svých vlastních strůjcův. Osvěta čtrnáctého století nevěřila, že i zvíře má duši; ale položila mu na jazyk slova, která se dotýkají nejvyšších duševních interesův jejích. Ušetřením přírody při básnických výkladech těchto themat byla by aspoň negativně dovolila nám radostnou domněnku, že i ta veliká nepřirozenost jejího myšlení měla ve skutečnosti jakési meze; zároveň byla by takovou snadnou opatrností zachránila vůči pozdějším pokolením rozumnějším své nejtrapnější starosti před jakousi směšností, neboť příroda nenechá se karikovat bez trestu. Kdo z nás může nyní odolati pokušení srdečného úsměvu, čta, jak někdy orel, levhart, medvěd, řeřáb, vlk, sop, jelen, páv, osel, holub, skřivánek, zajíc, špaček, labuť, opice, liška atd. s nejopravdivější tváří musili vypravovati lvu o pekle, čertech, skřípení zubův; o prvotním hříchu, zatracení, zpovědi, očistci; o Římu, církvi, biskupích, prelatech; o dskách zemských, soudcích, odúmrtech; o nutné porobě sedlákův a právním panství šlechty; o rytířských kvasích, turnajích, tancích atd. atd.?.. Přírodě ovšem neuškozeno pranic nadužitím jí k takovým nesmyslům, jakož ona vůbec všecky zvrácenosti rozumu a citu lidského přečkala až po dnes v nejvelebnějším klidu svého pravidelného trvání, povždy a všude jsouc tatáž, ať jí člověk zná neb nezná, ať jí rozumí neb nerozumí; ale rozvoj lidskosti, opustiv svou jedině jistou a úrodnou půdu, bloudil za svým štěstím na bezcestích smyšlených nepřirozeností.

„Rada zvířat" sepsaná ve století patnáctém jeví na sobě patrné stopy hnutí reformačního, pokud se dotýká současných společenských poměrův českých, vystupujíc vedle aristokratické „Nové rady" co plod pera demokratického; také jest na ní patrné ochlazení předreformační, veškerou přírodu do svých forem přelevající zanícenosti hierarchické;

a z těchto dvou příčin můžeme ji považovati již za jakýsi pokrok, učiněný básnictvím českým od „Nové rady" ve spekulaci přírodní; však i ona celkem sosnována jest na potahování zvířat do myšlenkových poměrův i životních starostí člověka, jim úplně cizích. Rozum náš zajisté ani na vlas hloub nevnikne k podstatě duševní či hmotné tvorstva smysly naše obklopujícího, cit náš ani nejmenším hnutím nepřiblíží se k požitku krásy ve všemmíru rozložené, sourodnost naše s veškerou přírodou nepostoupí v našem vědomí ani o jediné pojetí, účely našeho života nevyjasní se nám ani jediným paprskem, vůbec lidskost naše neučiní ani nejmenšího pokroku, napomeneli nás lev, abychom boha svými hříchy nehněvali, rozhovořili se před námi liška o věčných radostech nebeských, vyzveli nás skřivánek, abychom bývali na poli při pluhu, v potu tváři své usilujíce, přimluvili se při nás křepelice, abychom o živnost svou s chudými se sdělovali, slíbili nám dudek, že nám koupí sukni a kabát, když nebudeme chodit leniví k obědu atd. V soustavě takovéto nemístné applikace přírody k člověku dočítáme se pak s nevětším podivením i této dosti skromné pozornosti k přírodě samé: „Potom všickni jiní ptáci, — rozličných hlasův zpěváci, — buďto lesní nebo polní, — domácí anebo vodní, — rozličné noty dávají, — *člověka obveselují.*" A na konci celé ptačí rady: „Kdo by mohl všecko vypsati, — ptačí noty rozeznati? — neb všickni z nich hlasy mají, — rozličně jimi zpívají, — v povětří létajíce, — *všecken svět potěšujíce;* — pole, vody, háje, lesy, — naplňují svými hlasy, a zvláště na podletní čas — vydávají největší hlas; — neb se tehdáž pojímají, — v plodu utěšení mají." — Několik takových řádek jest nám v přírodním kultu středověkého básnictví českého velikou potěchou.

K vyšším účelům filosofickým jal se užívati svých současných vědeckých názorův o přírodě, v části její astronomické, ovšem toliko v následování ač volném Alana z Rysselu, mnicha cistercienského v Clairvaux, český skladatel allegorické básně *„o mravném obnovení prvotné dokonalosti člověka."* Soustava Ptolomeova o devateru nebí nebyla by hledání pravdy bývala tak na závadu, kdy by básník byl s sebou do nich přinesl jen poněkud správnější pojetí přirozených poměrův na povrchu země, k jichžto seznání nebylo potřebí žádných dalekohledův, ani žádné mathematiky. Však *mysticism* provozovaný s nejjasnějšími duševními a hmotnými zjevy na zemi, jakmile jest přenešen na idey nejzáhadnější a na místa dle skutečnosti neznámá, teprv pustí se plným letem, nikde nenarážeje na odpor reelní, a sporův v sobě samém ani sobě nevšímaje. Pojetí Světoplozi (natura creans) co prostřednice mezi bohem a stvořeným všimmírem, na jejížto vynalezení filosofie středověká sobě nesmírně mnoho zakládala, nikdy nebylo puštěno z kruhu biblického, a jakkoliv uvnitř zdánlivě samostatně se proháněla, přece o svou ohradu nikdy ani nezavadilo. Bible sice nezná žádné Světoplozi, ale vidouc, že z ní nemá škodu, nenamítala nic proti ní; muselať také filosofům středověkým usnadnit neobmezenou víru ve věčnou nepřestižitelnost osvěty staropalestinské. Básník český ze svého výletu do devatera nebí, navštíviv místa, kde Adam byl stvořen, kde Lucifer sídlil, nežli byl svržen, a kde devatero kurův andělských posud se skvěje, šťastně snesl svou filosofickou průvodkyni, Světoplozi opět do

stánku biblického; ale k mravnému obnovení prvotné dokonalosti člověka — ve 14. století nepřispěl! K tomu musí se pracovati na zemi nikoliv ve. škatulkovém nebi Ptolomeovu.

Mimo tohoto básníka všímali sobě veršovci čeští v stoletích čtrnáctém a patnáctém z celé přírody hlavně zvířat a těch opět zvláště větších; z čehož také můžeme srozuměti, že cit jejich pro krásu, že smysl jejich pro estétický požitek přírody byl v jemnosti a dojemlivosti velice vadný; nejvyšší stupeň poetického blaha v přírodě byly mu *Ésopické bájky.*

Ačkoliv tento způsob slovesného spracování přírody i přírodozpytci i moralisty dávno dokonale odsouzen jest, jakožto špekulace na mysl lidskou zvláště pak dětskou sice důmyslná, ale celkem příčící se i pravdám přírodním i zdravým zásadám mravnosti: přece objevení se jeho v básnictví českém musíme vyznačiti za nemalý pokrok. Bájky připsané Ésopovi nejsou nic jiného než návody udělené lidem slabým, aby se opatřili proti silným, jak nejlépe mohou; vlastním jádrem jich jest *egoism lidský*, k jehožto illustraci užívá se zvířat ovšem v přírodě ale ne naskrze v poměrech přirozených; účinek jejich mravní jest tudíž velice nesprávný a sjednán ač důmyslným přece nedovoleným porušením přírodní pravdy: však vedle legendařských licencí a vedle biblické i hierarchické učenosti všelikých „rad“ mají v obrácení lidské mysli k přírodě přece jakousi zásluhu. Nepěstovalyť se v nich zázraky, nevystupoval v nich ďábel; a kdo jen pováží, co tyto dvě rubriky hierarchické soustavy římské v životě a v písemnictví národa našeho učinily škod, promine Ésopickým bájkám v stoletích čtrnáctém a patnáctém, co jim v století devatenáctém prominouti nemůžeme. Z egoismu hlásaného pomocí i porušené pravdy přírodní v bájkách Ésopických bylo již blíže k lidskosti než z rozumových zmatkův, spůsobených úplným zatemněním přírody v zázracích a kouzlech.

V století šestnáctém vstupoval do rozvoje osvěty v národě českém nový živel: tak zvaný *humanism staroklassický*. Osvěta, kterouž šířila a řídila církev římská, již nedostačovala některým duchům v Čechách, do rozřešování tehdejších sporných otázek náboženských a politických se nemíchajících; v Italii ba v samém sídle nejvyšších direktorův veškeré zázrakové a kouzelnické mašinerie křesťanské kvetlo té doby rozkošné „pohanství“ řecké a římské; „neutrální“ Čechové zajížděli tam na „vzdělání“ a vraceli se do vlasti s majetkem kulturním zcela novým. Vše, co doma viděli, zdálo se jim nyní *barbarstvím*.

K úsudku tomuto byli přivedeni nikoliv pouze nepopíratelnou zdrsnatělostí myslí českých, spůsobenou téměř stoletým během válečným na půdě domácí, ale ještě více seznáním, že z těch základův, na kterých osvěta západní Evropy po tisíc let pěstována byla, ani konservatism ani reformace nic řádného jiz nemůže vyvesti. Hledali vůbec jiné formy a jiný obsah myšlení. Pohanství starořecké, jehožto památky umělecké i vědecké po opanování Konstantinopole zbraní tureckou našly útulek v Italii, objevilo se jim co spása z posavadního duševního neladu západoevropského. Vědomo, jak velice *názory pohanství řeckého o přírodě* liší se od paralelní nauky novořímské; však tak zvaní humanisté středověcí šmahem přijali je za své, vžili se do nich vší silou svého

ducha a pomocí společného jazyka, za nějž oblíbili sobě latinu, snažili se zjednati jim uznání co nejprostrannější! V Čechách záhy vznikla dosti četná a velmi činná kolonie obnoveného pohanství staroklasického. Však mimo všesvětové pravidlo, že žádná zašlá forma kulturní již nikdy nemůže býti vzkřísena v původní síle a plnosti své, u nás hlavně dvě příčiny spůsobily, že snahy „humanistův“ nenašly úrodné půdy v mysli národa, ale že zůstávajíce obmezeny na úzký kruh svých pěstitelův, v počátečním kvapném vzrůstu svém brzo se zarazily a za půl druha sta let úplně uvadly. Předně sama vnější forma nově hlásané vzdělanosti, mluva latinská nesmiřitelně příčila se mocně činnému vědomí národnímu v Čechách a již tím odpuzovala od nové soustavy myšlení rozhodnou většinu zdejšího obyvatelstva; za druhé pak, a tu leží jádro otázky, právě tím stoletým sporem v kruhu názorův křesťanských, obě strany, konservativní i reformační staly se příliš utvrzenými křesťany, aby některá z nich byla mohla získána býti pro názory pohanské. Mimo to znamenaly obě strany, že *apoštolé humanismu staroklasického utkvěli na pouhé vnější formě přírodního pohanstva řeckého, v přesvědčení a životní praxi své zůstávajíce i dále rozhodní a věrní synové konservativní církve římské.* V básních jejich ovšem opět objevovali se Zeus, Apollo, Juno atd. v staroklasickém svém vzduchu přírodním; ale celá ta novohumanistická literatura byla toliko *camera magica*, o jichžto obrazův klamné nastrojenosti sami původcové jejich nejlépe byli přesvědčeni. K takovému *vědomému* bludu nenechala se strhnouti převládající většina myslitelův a spisovatelův českých, která právě na opravdovosti svého smýšlení a snažení nejvíce sobě zakládala; bludy nevědomé jí nevadily. Tak vidíme přírodní názory staroklasického pohanstva prodlením šestnáctého století v Čechách nalíčeny toliko v básnictví latinském; české odrazilo se od nich úplně. A přece i tato neupřímnost humanistův středověkých k tomuto přednímu článku osvěty lidské má v průběhu názorův našeho národa o přírodě, pokud tyto názory složeny jsou v básnictví českém, nemalou důležitost. Humanisté byli katolíci; ale theorii katolickou o zázracích a ďáblu v své poesii nepěstovali, ani biblické ani legendářské látky nelahodily jim; *raději pracovali s mythologií pohanskou, které nevěřili, než s mythologií novořímskou, v kterouž věřili.* Tento psychologický spor může nám postačiti, abychom poznali, jak rozhodnou sílu má esthetické vzdělání, třeba jen formální, nad pomysly věroučnými. Humanismu v Čechách sluší přiznati zásluhu, že básnické literatuře nepřirozeností biblických a legendářských, poesii zázrakův a kouzel vložil stavidla; vody tohoto spůsobu poetického myšlení v století šestnáctém opadly dosti patrně. Když pak umělá poesie česká na výšinách národních svým pěstováním přírody byla od pouhého zdravého citu k přírodě stále velice vzdálena, mysl lidu neliterárního žila dole s přírodou v zábavách a v utěšeních tak přirozených, že se zdá, jako by dva na tisíce let od sebe oddělení světové duševní byli zároveň snešeni na jedno místo. Zachovalyť se nám začátky *národních písní* českých ze století šestnáctého, kteréž dosvědčují, že vedle zvrácenosti duchův učených prosta mysl, s přírodou skutečně žijící, nikdy nevymkla se z objetí a ze spolku nejblaživějšího. Opa-

kujeme, že známe nyní toliko počáteční slova oněch národních písní, však nikdo nemůže domýšleti se, jako by ostatní bohužel ztracené znění jejich bylo chovalo v sobě něco jiného, než ozvěnu srdečenství, kteréž vedle umělé literatury zázraků a kouzel neumělý cit lidu vesnického s přírodou vzdělával. „Pod hájčíkem zeleným,“ „Stojí lipka v šírém poli listu širokého,“ „Proč kalina v struze stojí,“ „Čížičku ptáčku,“ „Sedláček z lesa jede, vesele prozpěvuje,“ „Léto milé rač nás,“ „Vím já hájek zelený,“ atd. Tyto začátky národních písní zaznamenány jsou v kancionálech bratrských z druhé polovice století šestnáctého za tím účelem, aby lid podle jich nápěvův zpíval tu kterou píseň chrámovou. Z toho patrno, že dotčené písně světské byly v lidu obecně známy a oblíbeny. Nám jest i ta velice kusá památka jejich nesmírně milá co drahocenný příspěvek k dějinám pravé osvěty našeho národa. Několik takových jisker ozáří nám celý zdravý myšlenkový svět český, utajený v údolích života veřejného.

Potupování všech „marností“ tohoto světa, kteréž působením neustálých bouří politických a vždy ještě přibývajících sporův náboženských učenci tehdejší prohlásili za summu životní filosofie, rozmrzelost ba zoufalost života, která v tehdejším vzdělanstvu zavládla, ovšem nebyly podnětem klidného a správnějšího patření na věci přirozené; a myšlenkový vzduch básníkův českých nebyl té doby jiný, než ostatních současných učených myslitelův a spisovatelův. V časích, v kterých *vědecká* známost přírody jevila se pracemi jako: „Spis o hrozném, strašlivém i předivném zázraku, jenž se stal v Platně při nějaké děvečce od ďábla posedlé;“ „zpráva o jednom potvorném srnci, kterémuž s malými růžky peří narostlo;“ „K víře nepodobná a nad přirození divná novina o nějakém velikém obru;“ „Vysvětlení, mohouli čarodejníci a čarodejnice sami povětří, krupobití, bouře a hromobití vzbuditi;“ „Vymalování vlastní a opravdové charakterův a liter, kterýž se na jedné rybě v jezeře u města Rostoka v zemi pomořské l. 1588 lapené ukázal a našel;“ „O čarách;“ „O obludách nočních;“ „Veliký zázrak, kterýž pán bůh v Čechách ve vsi Chrtěnici při jednom chudém člověku učinil, nebo když manželka jeho chleba napekla, třetího dne, když jej krájela, krev se z něho vyrazila;“ „Vymalování divu a zázraku: totiž tří slunci a tří duh na obloze nebeské, což v městě Normberce i jinde vidíno a spatříno bylo;“ „Knížka, v níž se kratičce o úkazích a rozličných hnutích v povětří ukazuje a z písma sv. vysvětluje;“ „Velmi divná; i hrozná vidění a zázraci, kteříž jen na obloze nebeské vidíni jsou v zemi marecké;“ „Div veliký, kterýž se stal v knížetství slezském při městech Lemberku, Hiršperku a Lubinu, kde pršelo obilí všelijaké i na pohledění velmi divné, z kteréhož obilí J. M. Cís. s některými pány a raddami svými ráčil jest jísti chleb,“ atd. atd. v době, v kteréž cheiromantika, astrologie a alchymie v Praze měly své ústřední sídlo, a v kteréž všechny posavad aspoň různě pěstované zmatky rozumu spjaty byly v jeden gordický uzel tím, že církevně-theologický živel přistěhoval se do laboratorií alchymistův, a že názory náboženské vyslovovány byly formulemi alchymistickými: v době takové zajisté by bylo bývalo největším zázrakem, kdy by umělé básnictví české bylo postihlo v přírodě nějakou krásu, kdy by v ní bylo

nalezalo nějaké potěšení, kdy by z ní bylo vyvozovalo nějaké *idey humanitní!* Chovalo se k ní ještě nejchvalněji, když počalo — *ignorovati ji na prosto*, obmezujíc se v nejvyšších plodech svých na parafrase žalmův Davidových.

A toto úplné ignorování přírody v umělém básnictví českém přešlo do století sedmnáctého i trvalo až do úplného zaniknutí té slovesné formy samy. Bylo by bývalo nadešlo nějaké polepšení v tom žalostném stavu osvěty české, kdy by tu byla bývala dopuštěna volná působnost didaktických snah *Komenského;* však *jesuitism* ulehl na vlasti naší se vší úmornou tíží své soustavy a dokonal tu v *otravě poměru člověka k přírodě*, cokoliv minulá století ještě nechala neporušené. I jalově obnovený staroklasický humanism padl mu záhy za oběť; bohové řečtí s lahodnými svými názory života a se svou srdečnou náklonností k lidem musili utéci z Čech, jichžto vzduch naplněn byl sirou a smolou. *Literatura obsahu nejhroznějšího zuřila v národě půl druha století* „k spasitelné bázni a k výstraze všech bezbožných lidí.“ — „Věčný pekelný žalář“ a „Zaklínač neb bič ďábla s obzvláštními zprávami na zlé duchy, kteříž se při pokladech nacházejí“ v šíleném, zločinném trhání věčných svazkův mezi člověkem a přírodou závodily se všelikými „Růžemi duchovními,“ „Hvězdičkami růžencovými,“ „Hodinkami,“ „Červenými Korály“ a „Životy svatých divotvorcův“ . . . .

V takové situaci byla nemožna vůbec všechna umělá poesie česká, s přírodou i bez přírody . . . .

Kdy by slovo „zázrak“ v dějinách všeobecné osvěty lidské a v rozvoji básnictví českého zejmena nebylo tak příliš diskreditováno, užili bychom ho pro naznačení veliké proměny, která v duchu a v životě národa našeho se stala koncem století minulého. Středověk sice trval v umění a ve vědě déle, než v politice, ale dnové jeho došli i v nich svého naplnění, v jednom národě dříve, v jiném později, až konečně nová doba svěžestí svou zavanula na velikém kuse země. Úleva v myšlení byla prvním znamením jejím; přirozenost myšlení prvním účinkem té úlevy. Písemnictví české zvláště básnické počalo znova, a do základův svých položilo *úctu a lásku k přírodě, vzniklou z poznání, že v ní neskrbeno méně krásou a intelligencí, než místem a časem.* Věda přírodní rozpínala aspoň kraje perutí svých již také nad národem českým, a západoevropské literatury, které plíseň středověkou již dříve se sebe byly setřásly, nejspanilejšími plody svými básnickými dokazovaly novému pokolení českých pěvcův, jak přebohatým skladem esthetického života jest příroda. Mysl obecného lidu českého, která své básnické útvary neukládala v knihách, ovšem tkala svůj krásný poměr k přírodě v hájích a po lukách pilně dále, ačkoliv z učených pěvcův domácích posud nikdo ještě sobě nevšímal, že příroda v poésii české vedle něho již kvete. Toto poznání vzešlo v novém umělém básnictví českém teprv po dvaceti letech, když v něm samém byla vykonána samostatná průprava, a když bylo schopno, pojmouti do sebe zúrodňující sílu básnictví přirozeného. Umělé básnictví české musilo

svou vlastní cestou postoupiti v kultu přírody dosti značně, aby postihlo estétickou a kulturní cenu písní národních. Stále množící se prospěch ve *vědeckém* poznávání přírody, spojený s pokračujícím ušlechťováním *citu* pro přírodu, upravoval v něm půdu k úrodě *vyšších pomyslův humanitních, správných názorův všesvětových a životních,* kteréž na něm žádá nynější doba, aby mohla uznati je za zdravý článek v ústrojí současné osvěty. Přehlížemeli nyní celkem umělou poesii českou od nejprvnějších básní *Puchmajerových* až po nejnovější *Hálkovy,* můžeme s prací její vzhledem k přírodě býti spokojeni. V této době, která objímá bez mála sto let a která zajisté i nám dle měřitka nynějšího rychlého proudění myšlenkového zdála by se příliš dlouhou, kdy bychom neznali všechny nesnáze formy a idey, s nimiž rozvoj osvěty našeho národa zápasil, básnictví české dohonilo v kultu přírody nejvyšší estétickou situaci novověkou, povznęšši se od prvních dosti hrubých pokusův v plastickém obrazení nejbližších zjevův přírodních až k jemným filosofickým reflexím o jediném zákonu všehomíra, od občasné zábavy s přírodou až k úplnému blaženému spočinutí v ní.

Když kulturní dílo básnictví českého tak daleko již dospělo, můžeme o průtazích jeho pronášeti se s myslí poněkud upokojenější; ale byl již svrchovaný čas, že na nynější svůj stupeň se povýšilo, vždyť již velmi povážlivě pokulhávalo za obecným duševním pokrokem našeho národa. Jediný skok, a jest opět v předu.

Dějiny přírody v novověké poesii české mají tři periody. První sahá od samých počátkův obnoveného veršování českého v poslední čtvrtině minulého století až do *objevení památek nejstaršího básnictví českého,* spojeného s poznáním esthetického pokladu, jenž složen jest v českých *písních národních,* dle rovného letopočtu až do roku 1820. V tomto čase zabývala se poesie česká hlavně probouzením smyslu a citu pro přírodu a *popisováním* přírodní krásy; vrcholu svého v tomto snažení dostoupila *M. Z. Polákovou „Vznešenosti přírody"*. — Perioda druhá počala osvěžením básnického tvoření českého vůbec, jež spůsobily příčiny právě vytčené, a rozplynula se s přerušením i s dodatkem až do roku 1857. Hlavním znakem jejím jest *oduševňování* přírody a přispůsobování zjevův jejích k účelům *lyriky.* Nejvyšší dokonalostí skvěje se umění české tohoto směru v poesii *Fr. L. Čelakovského* a *K. J. Erbena.* — Třetí perioda trvá nyní; heslem jejím jest vyšší, *humanitní reflexe* o zjevech a zákonech přírody, hlavním posud representantem *Vítězslav Hálek.*

Vyznačení těchto tří stupňův v posavadní české poesii přírody ovšem nemá ten smysl, jako by umělecké snahy každé periody byly ostře obmezeny s úplným vyloučením hlavního směru každé z obou druhých period; znamenáme toliko vynikající proud a obsah myšlenek každé doby.

Úloha periody první nebyla tak snadna, jak snad nyní mnohým z nás se podobá. Víme, jaká duševní situace v národě našem jí překážela, a v jakém zanedbání vězela tenkráte slovesná forma česká. Tudíž nebudeme ani usmívati ani diviti se tu naivnímu tu ráznějšímu spůsobu, jímž básníci naši koncem století minulého smysl a cit svého čtenářstva k přírodě obraceli. Účel mravní jest tu věru platnou omlu-

mluvou vad esthetických. *Vojtěch Nejedlý* v ódě svědčící Šebestyanu Hněvkovskému*) nejjasněji nás poučuje, co tenkráte v české poesii přírody bylo se strany básníka možno a vůči čtenářstva nutno. „Pod dubem rozložitým sedě, — na nebe jasné přímo hledě, — v radosti div sem neplynul. — *Ó jak hezky je na světě býti, — čisté rozkoše z nátury píti!* — Pěje sem věnec uvinul. — Hezky je, hezky je na světě býti, — ohlas řka, se mnou chce radosti míti. — Krásně se růže s kvitím *třpytí,* — nádherné slunce mile svítí, — do tvorů lejíc zdravý tuk. — Jaro po světě radosti seje, — *země, zvěři i ptactvo se směje,* — v lesích je slyšet skočný hluk. — *Člověk se jediný radosti zpírá,* — mizernou starostí duši svou svírá. — *V zahradě krásné jako v ráji, mrzutě dřímá v sladkém máji,* netěší *duba* zlatý květ. — Darmo stříbrný potůček hrčí, — tluče slavíček; skřivánek cvrčí, — darmo mu strojí včela med.“ — A dále: „Na bohu laskavém nemaje dosti, — *strašidla smejšlí a pekelné hosti.*“ — A opět: „Anděla z člověka vytočit chtíce, — hadů a satanů vypletli více, — v bláznostech bezedný (!) lid brodě, — tělu i duši drahé škodě, — *na vzdory přirozenosti,* — žádá, nevěda čeho chce míti. . . .“ „Nesytost vjela v lidské plémě, — pejchou si zmátla mozky země, — *hledajíc rajské končiny.* — Ha! *stůj na zemi zmatený duchu,* — vládni životem, užívej sluchu, — rozumně vzdělej dědiny. — Spokoj se: bůh svět dle potřeby stráží“ . . . . „Na tě se *přirozenost* směje, — do duše scvrklé rozkoš leje, — *na zemi nebe rozkvetá.*“ . . . A v „Psaní na Jaroslava Puchmíra“ týž rázný obhájce a blažený přítel přírody, *Vojtěch Nejedlý* pravil o vychování básníka: „Uč ho zdravý rozum znáti, — od zrn plevy, z hrubé rudy — ryzí zlato čistiti, — *v poli, v lese všecko všudy — v jisté kráse spatřiti.*“ . . . „Přirozenost zahanbuje — všecka lidská mudrování.“ . . . „Proč bych bláznil? Co jest potom, — krásným hochům sázet rohy, — *v písně míchat řecké bohy; — Čechové nic neví o tom.*“ . . .

K pozorování přírodní krásy a velebnosti vyzývali tehdejší čeští básníci Puchmajer, oba bratří Nejedlí, Hněvkovský, Rautenkranc, Táblic atd. i sebe na vzájem i ostatní čtenářstvo své, sami dle nejlepších sil svých snažíce se, aby jakés takés obrázky přírodních zjevův slovy zachytili; verše jejich jsou plny upomínek, porovnávání a pokynutí z přírody. Cit jejich v tom snažení jemností svou ovšem velice předstihoval i jejich oko i jazyk. Že již také do vyšší abstrakce přírodnické se zabírali, seznali jsme v dotčené ódě V. Nejedlého k Š. Hněvkovskému; na vzájem složil opět Š. Hněvkovský k Vojt. Nejedlému ódu o „pracovitosti“, dotykaje v ní některých poměrův člověka k přírodě způsobem nikoliv naskrze správným. Theorie biblická o „nerozumných“ zvířatech a o „panství“ člověka v přírodě již padla i ve filosofii i v přírodopisu. Intelligence již dávno není obmezena na lebku lidskou a dle svých potřeb, ve svých poměrech, svými účinky jest netoliko i každé zvíře ale i každá rostlina, ba každý druh a tvar hmoty takovým pánem přírody jako člověk . . . .

---

*) Nové básně, vydané od Ant. Puchmayera, v Praze 1798, str. 45.

Nejbližší úlohu básnictví českého vzhledem k přírodě na rozhraní nového století správně vyslovil Bohuslav Tablic: *„Říši bludů, pověr bořit, — šířit pole umění.“* V tom směru poesie česká konala svou povinnost, poznavši přírodu za nejdokonalejší prostředek k dosažení vznešeného účelu svého.

Veliký vzlet náhle spůsobil v tom šlechetném snažení českých básníkův *Josef Jungmann* svým mistrným překladem *Chateaubriandovy Ataly.* Mocnějšího povzbuzení k milování přírody zajisté nebylo lze do literatury české oné doby přenesti. Nešloť náhodou, že Josef Jungmann, chtěje dokázati spůsobilost jazyka českého k vyšším potřebám krásné i vědecké literatury, nejdříve sáhl k Chateaubriandově apotheosi přírody; a obmýšlený účinek spanilého překladu nebyl pouze filologický. Veliký humanista, pohlížeje k přírodě jemným okem indickým, s bolestí znamenal netoliko formalní ale ještě více věcné nedostatky literatury a osvěty svého národa, a umělecké krásy, jimiž „Atala“ na věky má pojištěné přední místo v básnictví světovém, nejjasněji svědčí, opravení, zvelebení a zušlechtění jakých názorův ve vlasti své sobě nejsnažněji přál.

V tom kulturním směru Jos. Jungmann ovšem nepřestal působiti po všechen život svůj, ač vznešeným snahám svým raději propůjčoval firmu cizí než vlastní. Nebylť básníkem, ale měl neomylný smysl pro nejvyšší účely básnického umění; cit jeho pro přírodu byl hoden hojnějšího daru tvorčí síly umělecké, než jakým vládnul.

Co před nalezením rukopisův zelenohorského a kralodvorského, jakož zároveň před poznáním umělecké ceny písní národních v poesii přírody *původními silami domácími* bylo lze spůsobiti nejlepšího, stalo se M. Z. Polákovou *„Vznešenosti přírody“.*

M. Z. Polák a Fr. L. Čelakovský s Karlem J. Erbenem uznáni jsou za největší básníky české v dobách, jichžto rozsah jsme svrchu vytkli. Tento zjev snad bude připuštěn za důkaz, že rozhodnou sílu v básnickém tvoření vůbec má zřetel k přírodě. — „Vznešenost přírody“ representuje jaksi soubor netoliko esthetických ale i vědeckých názorův, které o přírodě vzdělanstvo české v první pětině tohoto století mělo. Ačkoliv není lze popříti, že *Thomsonovy Počasy*, ještě více než Wileandovy a Kleistovy přírodní malby, na samu koncepci, jakož i na rozložení české básně působily nemalým vlivem, přece dlužno pěvci našemu přiznati, že vedle těch jím samým velebených vzorův zachoval úplnou samostatnost svých myšlenek a svého citu, a že dílo jeho má cenu dokonalého originalu. Nadšení Polákovo pro krásu a velebnost přírody zajisté bylo nejvyšším květem veškerého duševního života jeho, spůsobilost a síla jeho básnická skvěle osvědčily se provedením některých delších částí jakož i hojných podrobností; však celkový esthetický dojem jeho díla jest rušen jednak silným přimícháním učené prosy, která nyní se ukládá do přírodopisu, jednak některými úvahami ani vědeckými ani krásoumnými. Poukazujeme v těch příčinách n. p. k mineralogickému obrazu hor (str. 30), k chemickému a technologickému životopisu železa (str. 25), k účinkům sopek (str. 33 a 34), k vypsání následkův, které by stihly naši zemi, kdy by slunce zaniklo (str. 12), k užitečnosti i škodlivosti větru (str. 41),

atd. Těmto předmětům nedovedl Polák dáti básnickou formu a užil jich jedině pro přírodnické rozhovory; estetické portretování přírody skleslo při nich na prosaický výklad. Ovšem v době, v které národu našemu i to vše bylo novotou, vznešenost přírody, i tímto spůsobem vypsaná, valně vnikla v známost obecnější, a Polákova báseň přes tyto vady své vždy bude uznávána za vrchol původní poesie české od obnovení naší slovesnosti až do r. 1820. Na splození díla tohoto doba třiceti let ani nemůže býti považována za příliš dlouhou, naopak za dosti krátkou, porovnámeli vědomosti, pomysly, city a snahy v něm uložené se začátky jejich z konce století minulého . . . . .

V tom poměru doba druhá měla trvání delší, než povaha věci samé vyžadovala; protahování rozvoje v poesii naší vzhledem k přírodč bohužel dělo se právě v té době, jejížto básnická činnost dostala nejmocnější povzbuzení a osvěžení, jakéž vůbec znají dějiny písemnictví českého. Nyní již rozumíme osudům osvěty našeho národa tou měrou, že hlavní příčinou, pro kterou nalezené básně rukopisův zelenohorského a kralodvorského jakož i národní písně české v poetickém písemnictví našem došly tak vroucího uvítání a náhlé všeobecné obliby, jeví se nám nezkalená *přirozenost*, z nich plně vanoucí, přirozenost ve všech poměrech ducha i života lidského. Kvapné nápodobení odkrytých těchto pokladův na celé čáře novověké umělé poesie naší bylo důkazem, že zdravé símě padlo na zdravou půdu. *Oduševňování přírody*, *uvádění jí do poesie co nezbytného a vděčného živlu lyrického* stalo se všeobecným heslem básníkův českých.

Není po roce 1820 básníka českého, který by na tomto poli nebyl zkoušel své síly. Úspěchy ovšem byly ceny velmi různé, tím různější, když záhy vzniklo a ustálilo se v nižších a tudíž hustějších vrstvách básnické společnosti domnění, že vkládání několika sterotypních předmětův přírodních, s příslušnou symbolikou do veršův, jest věcí velice snadnou. Tajemství a pravý půvab přírody postihlo umělecké oko jen několika málo zasvěcencův; valná část pěvcův, ač svědomitě opisovala formy národních písní, i ač skládala básně dle vzoru přírodnických kabinetův, přece neuvedla přírodu do poesie české ani o vlás dále. Jakou ozdobou a mocí *symbolika přírody* v poesii jest, cítili zajisté všichni; ale dáti svému citu podobu z přírody, aby z toho spojení vzniklo dílo umělecké, to vyžadovalo *mistry*, jakých najednou nebývá mnoho ani v četnějších literárních společnostech, než jaké jsou v národě našem. My pokládáme se za velice šťastny, že v té době v tom spůsobu umění jsme měli dva: *Fr. L. Čelakovského* a *Karla J. Erbena*, při nichž pro výtečnost každého nemožno jednomu dáti přednost před druhým.

Oba tito miláčkové a milovníci přírody ovšem nešli v básnických plodech svých nad kultus přírody, jímž se skvějí národní písně; nešťastná spekulace s tvrdou a měkkou polaritou hmoty v druhém oddělení Růže stolisté není umělecké slávě Čelakovského pranic na újmu. Toliko divíme se, jak básník, jenž přírodu i vědecky znal, mohl zablouditi na takovou soustavu.

Veliké úspěchy, k nimž básnictví české Čelakovským a Erbenem povýšeno bylo, daly podnět k tvrzení, že poesie česká již nikdy nesmí opustiti spůsob, kterýmž oni ji zvelebovali, ba z menších duchův ozýval

se i hlas, že básnictví české, v té výši, na kterou je dovedli proslavení pěvci „Ohlasův“ a „Kytice“, již dostoupilo svého vrcholu.

Však zákon stagnace není zákonem přírody, není zákonem života. Nerozumné snažení tohoto způsobu ovšem některou chvíli může nastrojiti dosti patrné škody, však neudrží se a nesvítězí nikdy a nikde. Osudy přírody v poesii české též potvrzují tu věčnou pravdu. Brzy po roku 1830 usilováno v básnictví našem o ustanovení pravidla, že nesmí býti vzděláván jiný poměr oduševněné přírody k člověku, než jaký jeví se nám v nalezených zpěvích z doby nejstarší a v národních písních. Směr nový, vyniklý z ducha samostatné a rozhodné síly tvorčí, byl stíhán posměchem a potupou. Nepřisuzujeme tehdejší kritice smrtelný účinek na tělesný život *Máchův*, ani nevidíme pěvce „Máje“ v takové slabosti, abychom musili obávati se, že by program svůj přes všechnu zpozdilost a urážlivost svých kritikův v poesii české nebyl provedl vítězně, kdy by byl zůstal na živě o několik let déle; ale v interesu básnictví našeho, *v kterémž vždycky má skvěti se květ naší intelligence*, v interesu duševní a umělecké volnosti, na kteréž jedině pokrok všeho myšlenkového života se zakládá, v interesu osvěty, o jichžto jednotlivých minulých stupňův ceně pokolením příštím přísluší neli platnější aspoň rovněž platný soud, jako dotýčným vzdělavatelům a současným účastníkům jejich, velice litujeme toho způsobu, ba hanbíme se za ten způsob, jakýmž strážcové nejnovějšího „klasicismu“ v slovesnosti české obořili se na *Máchův romantism.* Právě v té době, když klasicism již dostupoval své výše, otvírání nových drah myšlení a uměleckého tvoření bylo hodno uvítání radostného se strany, která zákonům rozvoje ducha lidského povinna rozuměti.

Že vedle Máchy byli ještě jiní vzdělávatelé básnického písemnictví českého, a tož mezi samými „klasiky“, kteří k přírodě v nejširším smyslu slova pohlíželi také ještě s ponětími a s city jinými, než na jakýchž ukládání v tehdejší poesii naší přestávalo se, dokazují nejnověji na světlo vynešené *„Zápisky Jungmannovy“*. Na potlačování neb aspoň zamlčování takových názorův o přírodě a snah životních nastrojena byla tehdejší osvětou českou vládnoucí soustava náboženská, a tak dvě orthodoxie, esthetická a hiearchická, ač ne v spojení ale v současném působení svém byly překážkou pokroku v poesii české.

Plastické obrazení zjevův přírodních básnickým uměním českým postoupilo v této době k takové dokonalosti myšlenkového skladu i jazykové formy, jakouž jeví *Karla Vinařického* „Časy roku“. — *Fr. Douchův* velezdařilý překlad *Thomsonových Počasův* jest též spravedlivou chloubou té doby . . . .

Když klasicism ani v renaissanci své již nemohl dále, nové pokolení pěvcův ujalo se poesie české se směrem novým, jehožto hlavním znakem jest *reflexe.* Duševní život nynější doby, ve všech starých stránkách svých valně rozšířený a novými hojně obohacený, vyžaduje i vyššího způsobu poesie. *Vyžadování* ovšem neznamená zároveň *splnění*, a tak za naší doby není nedostatek básníkův, jichžto umělecké plody by byly bývaly počtěny za špatné i v obou dvou dobách předchozích; však úvaha naše hledí toliko k duševním vrcholům dob, a tu dlužno pověděti, že *reflexe* zdvihla poesii českou opět o několik stupňů

výše. Nejsme tak slabého zraku v dějinách osvěty, abychom tvrdili, že nad *náš* spůsob myšlení a cítění již nic dokonalejšího a ušlechtilejšího není; skromně spokojujeme se s jistotou *pokroku*. Vzhledem k přírodě tento pokrok v poesii české právě co nejjasněji zračí se *V. Hálkovými* básněmi, nazvanými *„V Přírodě“*.

Hálek rozhodně panuje v poetické situaci písemnictví našeho. Opět příroda tiskne vínek na skráně českého pěvce. Šťastným malířem přírody byl Hálek od samého počátku své umělecké činnosti; nyní jest zároveň jejím mudrcem, pravým *humanistou*. Tímto slovem vysloven hlavní směr a celkový dojem jeho básní „V Přírodě“. Humanism století devatenáctého ovšem nesmírně liší se od téhož pojmu ze století šestnáctého; názory o všech stránkách života lidského změnily se, pokročily k své dokonalosti měrou úžasnou. Přední zásluha zvelebeného vědomí v člověčenstvu náleží vědě přírodní. Sám pojem přírody rozšířen v duchu lidském až na hranice všeho myšlení a všechny staré spůsoby osvěty lidské jsou již překonány, přestiženy velikolepými účinky dalekohledu, drobnohledu a retorty. Člověk poznal ten ráj, z něhož ovšem nikdy nebyl vyhnán, ba z něhož nikdy ani nemohl uteci, ale jejž neviděl žije v něm. Poesie sklizí květy přírodní vědy, ani nemusejíc znáti její kořeny. Resultáty vědeckého bádání a poznání přírody vanou vzduchem naší doby, pronikají nás a vše, čehož duchem neb smysly se dotýkáme. *Poesie má pak o všem tom poslední slovo.*

Vizme jak pěje o přírodě Hálek. Oko jeho zbystřelo již k vnímání nejjemnějších hnutí a nejoutlejších kras přírodních zjevův; obrazy, které nejnovějším časem nám podává, patří k nejspanilejším uměleckým plodům toho druhu v poesii světa. Není možno něžněji obleci podobu a život přírody rouchem slova, než Hálek v básních: „Vyběhla bříza běličká“ — „Žitné pole, žitné pole“ — „Já s milenkou — dvě dětičky“ *) aneb

„Jabloň v květu! Po větvičkách
pěnkava se prochází,
v drobném hnízdě čtyry krčky,
každý matku provází.

Vrcholkem se větřík houpá,
větve v teplém oddechu,
a dva kvítky pozvedly se
v třepotu a pospěchu.

Světlo po listech se krade,
kam si sedne, pozlatí,
čtyry krčky vypnuly se —
„hleďme, my jsme bohatí!“

Sousedního stromu čermák
přines' velkou novinu:
stará sedla na vajíčka,
bude míti rodinu.

*) Sbírka básní „V přírodě“ čísla X. XIII. XXIII.

Čtyry krčky poslouchají,
větřík ani nedutá —
květy prší na mou hlavu
a má duše pohnutá".*)

Co tu v několika prostičkých slovích uloženo krásy, lahody, nevinnosti a vroucnosti přírodní? A básník přece ani jedinou čárkou nepodal nic než pravdu, nakreslil toliko nejvěrnější portrét přírody. Tak blaživě uchvacující jest ta krása ve své pravdě! Hálek pro své obrazy z přírody nehledá předměty od nás vzdálené, rozměrův ohromných, síly zdrcující, aby kouzlem neznámosti neb velikosti působil na mysl naši; ale co jest nám nejblíže, co všedností a maličkostí svou nevystupuje nad povrch běžné pozornosti lidské, co vedlé nás stále tiše žije a hyne v nejskrovnějších poměrech, k tomu uvádí nás, na to vybízí nás patřiti okem pozornějším, abychom seznali, že krásy a lásky v přírodě není konce! V tom umění jest Hálek mistr nedostižitelný.

Však příroda netoliko rozněcuje v našem básníku blaho esthetické; postačuješ jemu úplně i k nejvyšším potřebám a účelům života. A tu počíná reflektivní část jeho poesie přírody. Láska k přírodě neučinila z Hálka ani atheistu ani pantheistu, ale ovšem jest příčinou, že žádné z posavádních učení o božstvu nevidí se mu býti ani v souhlase s pravdou ani ukončením poznání. Opravu dotýčných pomyslův lidských, jakož i životní praxe, z těch pomyslův plynoucí, má za jistou jedině z přírody, jakožto jediného, zdravého zdroje naší duševní činnosti vůbec, a jakožto jediného stále se obnovujícího zjevení moci a důmyslu tvorčího. Že zvláště žádnou církevní dogmatiku nepovažuje za hlasatelku pravdy o božstvu, rozumí se z poměru nejbližších u nás známých církví k přírodě samo sebou.

Mimo přírodu nejeví se Hálkovi nikde a ničím žádná možnost k poznání boha. Co v té příčině posud zanedbáno, neb zkaženo, buďiž beze všech ohledův k všelikým nepřirozeným poutům, s odmítnutím všech i sebe déle panujících bludův opravováno. Příroda jest Hálkovi věčným nevyčerpatelným zdrojem netoliko poesie ale i náboženství.

„U Dodony stál svatý dub
a mocná slova šeptal;
ba věřte, vědí lesy víc,
než se kdy který mudrc zeptal.

V jich šumosnivé samotě
zpěv dětská trávil léta,
v nich bohové se zrodili
a všecka náboženství světa.

A na jich větvích dosavad
je rozvěšeno písní,
že celý národ poetův
je sotva kdy u verše vysní.

*) Máj, literární almanach Umělecké Besedy 1872, str. 5.

A v jejich šeru dosavad
je tolik náboženství,
že celé lidstvo může vždy
v nich obnovit své člověčenství.“

A na jiném místě:*)

— „bible má je kniha stará,
ač nový na ní každý list,
a zem a nebe — to v ní jedno
a blažen, kdo v ní umí číst.“

Boha *svého* poznání ctí Hálek dle této liturgie:

„Vím já, kdy k modlitbě se kleká:
když v kláscích hne se země ret,
kdy duše má jest plna zvuku
a duše mé jest plný svět.

Vím já, kdy zpovídat se bohu:
kdy šípek v květ se upraví,
kdy bůh rozpráví s každým broučkem
a též se se mnou zastaví.

Vím já, kdy světit velký svátek:
když otevrou se nebesa,
a mladá země z plné duše
v květ, vůni, píseň zaplesá.

Tak není to sic v kalendáři,
však světů kniha od věků,
a každý lístek jara ví to,
kdy bůh je nejblíž člověku.“

V přírodě uloženy jsou *zákony*, a *toliko jedny*, jimž všechen život duševní i hmotný podroben. Svět nadpřirozený se zvláštními pravidly jest planý výmysl lidský na znešvaření přirozenosti lidské.

„Ve vonné básni květomluvné luky,
ve světů nočních lesklém výronu,
já čítám zákony všech zákonů,
jež vyšly z přírody pravěčné ruky,

A ptáků zpěvných zvukosnivé bědno,
motýla vznik, národů zániky
a lidstva ples i bolů výkřiky —
to zákonů těch písmo jenom jedno.

A hájů zášer, lunou prokmitavý,
šperk strání ve vod bystrém podletě,
šum rozlitý po zemské planetě,
to zákonů těch výklad věčně pravý.

*) Máj. 1872 str. 1.

To jiná řeč, než zvůle země pánů;
to starší řeč, než v deskách s Sinaji,
víc božská, než co v chrámy vtěsnají,
a krásnější než kletby Vatikanu.

To vzniku řeč, to tvůrčí ruka pilná,
to lásky řeč a srdce jímání,
to mluva nejsladšího žehnání —
ta božská jen a v pravdě neomylná."

Všeliké při lidech osobování sobě moci božské na zvracování a popírání zákonův přírody jest svrchovaně směšná zpozdilost.

„Vy chlubná ústa Vatikanu,
vy místo boha bohové:
jen jediný mi stvořte lístek,
jímž páchnou keře růžové!

Jen jeden paprslek mi spřeďte,
jímž slunce v máji zářívá!
Však ani brouček o vás neví,
když v slunci tom se zahřívá.

Na místě božím! kde jest větřík,
jenž v pokyn váš si oddychne,
a kde jest krůpěj ranní rosy,
jež k vůli vám v něm zanikne?

Kde jest ta větev, která počká,
až sečtete jí poupata?
A přece každá vydá květů
za všecka vaše dogmata."

Theorie „panství" člověka v přírodě zavlekla člověka toliko k provozování a k trpění nevýslovných hříchův proti přírodě.

„Pán přírody! A otročil
všem nízké mysli stvůrám,
a kdož jej zvedli v člověka,
ty uštval k hrobu chmurám.

„Pán přírody! A nedoveď
ni tak si zmezit hráze,
by lidství své a nelidskost
měl aspoň v rovnováze."

Jedině příroda může člověka vyléčiti z duševního neladu jeho. Ač

— „těžko víru tomu soudit:
po věků dlouhém provodu,
mít za vůdkyni přírodu,
být člověkem — a přec tak bloudit!"

i ačkoliv

—„ člověk ve svém blouznění
i přírodu klaď mezi klaté,
a není v světě bláznovství,
pro něž by nenašel si svaté",

tož přece

—" každý den vychází slunce,
a chce nám svítit na cestu."

Pravdivé stanovisko člověka v přírodě Hálek na sobě vyznačuje takto:

„Nic nejsem víc, nežli ta růže,
nic víc, než slavík v podletí;
mé lístky s jarem opadají,
má píseň v jeseň odletí;"

nemůže pro sebe v přírodě žádati žádnou výminku a bolí jej

„že v slunci tom, jcž sluncem nám,
též musí zbělet naše kosti";

ale žije dle zákonův přírody, hledí také vstříc smrti dle těchže zákonův, když pěje:

„Však jako slavík má svou chvíli,
a růže v vůni propučí,
tak duch můj k své se chvíli hlásí,
a co je v něm, to zazvučí.

A to mi dosti, v chvíli pravé
že vydechnul jsem nápěvy,
v nichž zaplesal jsem beze stesku
a dotesknil se úlevy.

*Pak nechť i zahrajou si větry
nad hrobu mého trávníkem;
já v chvíli své, v mých růží květu
jsem přec jen býval slavíkem."*

Nejvyšší touhou života svého Hálek nesměřuje k osobní nesmrtelnosti, o které myslí, že vůbec není pro lidi; máť za to, že *naplní účel bytosti své buda správně po lidsku živ!* Prosíť boha za jediné:

„Jen zevšednět mi nedej, bože,
v tu píď, již měřils mi svou láskou;
to raděj smrt, smrt desaterou,
než býti hrobem s lidskou maskou.

Být člověkem a přec jím nebýt,
nic nemít, co je duši svato,
bez lásky, bez jara a touhy,
a v srdci chlad a nezahřáto!

Ó bože, radš bych chtěl se státi
na šírém poli sirým stromem:
ten z jara aspoň zakvěte si,
a v létě ptáčkům bývá domem."

K téže snaze po *dokonalosti lidské* vyzývá tímto tesklým hlasem:

„Mne ani mnoho nebolí,
když vadnout vidím krásu v květech,
vždyť se mi z jara vrátí zas
a krásnější snad v nových dětech.

Však bolí mne, když druhy zřím
květ za květem si z ducha pleti,
ze všech vyvlékat duši kras
a žíti dál a sevšedněti..."

Jako plod velikolepého humoru a umělecké dokonalosti vyznačujeme k závěrku tuto Hálkovu báseň:

„Jen jedno bych se naučit chtěl
od tebe, svatá obloho:
na lidstva výpar mračna stáhnout
a bleskem mlátit do toho.

Tak jako ty: v mžik zemknout světy
a hněvem šlehnout klikatým,
za chvilku pak mít vyčistěno
a být zas nebem hvězdnatým.

Však to nám lidem zdlouha chodí,
a proto je vše nezdravé:
koho má hrom vzít, ten jím vládne,
a bije jen v ty nepravé."

Není lze rozeznat, víceli poesie nebo filosofie mají v sobě Hálkovy básně „V přírodě". System v nich ovšem není; však nejpotřebnější věc ve všem a všude jsou — myšlenky; system zajisté se dostaví.

Ferd. Schulz.

Zimní saisona na českém divadle.

I.

Činohra.

Mimo všeliké mocnosti, které do řízení zemského českého divadla povolaně i nepovolaně zasahují, také vliv politický přes tu chvíli nad ním spůsobuje všelikteré přeháňky. Tak na příklad v podzim roku minulého vypůjčila sobě sl. policie po jednom hlučném představení z divadelní knihovny Sardouovu *Vlast*, kteráž následkem toho bůh ví na jak dlouho zmizela z repertoiru. Byl to také ještě kousek českého vyrovnání; za to však zdědilo divadlo české po témže vyrovnání na celou zimní saisonu vlasteneckého intendanta.

Národní družstvo, kteréžto druhdy v době kritické divadla českého se bylo ujalo a již po léta s vůlí zajisté nejlepší a obecným hlasem

neobmezeně uznávanou o správu jeho pečuje, za poslední zimy učinilo vzhledem k *uměleckému rázu i směru* divadla našeho nový pokus: jmenovalť p. *J. J. Kolára st.* ředitelem činohry, p. *B. Smetanu* ředitelem opery, oba s neobmezenou mocí. Této neobmezené moci musíme především rozuměti tak, že do řízení divadla českého má konečně přijíti ona žádoucí jednota, jejíž nedostatek za předešlých let hlavně zavinil neplechy, v časopise našem vloni obšírněji vypsané.*)

Jest veřejným tajemstvím, že vliv p. *Kolára st.* od té doby, co z německého divadla opět k českému se vrátil, za všech rozličných ředitelů, volených divadelním družstvem, vždycky se silně podobal — moci neobmezené. Jmenování jeho ředitelem našeho divadla in optima forma vítáno jest české veřejnosti nejen pro to, že p. Kolár má pro takové místo potřebné schopnosti, ale i z té příčiny, že se jeho neobmezená moc nyní musí jeviti spůsobem positivním, an za ni bude odpověden, čehož dříve nebývalo.

Účinkové této změny bez prodlení se objevili v činoherním repertoiru: *Shakespeare* (některý týden výhradně *samý* Shakespeare!) *Schiller*, *Göthe* a *J. J. Kolár* opanovali jeviště, a sice J. J. Kolár dvojnásob, totiž netoliko původními kusy svými ale také svými překlady ze Shakespeara, Schillera i Göthea.

Na každý spůsob byl ten obrat pokrokem proti té době, kdež v divadelní správě naší rozhodovalo mínění, že prý se tragédie přežila (!) a obecenstvo že musí do divadla býti vábeno francouzskými frivolnostmi a vídeňskými fraškami. Uvedením klasikův na české jeviště nebylo za minulé zimy obecenstvo z divadla nikoliv vypuzeno, naopak byla návštěva hojnější než kdykoliv před tím.

Jen v *odpoledních představeních* ve svátek dávaných zůstalo vše při starém. Do těchto představení chodí obecenstvo, které jenom jednou za týden má pokdy aneb jen jednou za čas může sobě vstup do divadla zaplatit; je vždycky velmi četné, vždycky slavnostně naladěné, avšak po celý boží rok nevidí v divadle nic než frašku, a to frašku nejnižšího druhu, nejen sprostou ale i sprosťáckou, kterouž herci pravidelně „pro toto publikum", ještě notně přefraškují. „Vy nedělní navštěvovatelé divadla," volá německý esthetik**), „vy hosté prostředních a vyšších prostor, kteří nemáte času a příležitosti, sebe s dobrým vkusem v literatuře a umění vzdělávati, kteří po celé týdny ku svému řemeslu neb obchodu jste přikováni a v neděli časně sobě přispíšíte koupit divadelní lístek — neběhejte tak zhola do každého kusu! Pomiňte raději někdy bídnou frašku, fraškovitou veselohru nebo francouzský překořeněný pokrm. Rozpomeňte se přece, že jste lidé, že se tudíž i při návštěvě divadla na vás přísluší, abyste trochu cítili, ano také *myslili*. Nevrhejte se mizernému kusu s tak malomocnou podajností do náruče, znamenejte tu impertinentní zlomyslnost, že příznivý účinek kusu jen na vaši bezhlavost jest vypočten! Rozpomeňte se na lepší věci, které máme pro jeviště, a to porovnání vám bez hlubokých vě-

---

*) *Osvěta* 1871 str. 149 a násl.

**) Kritische Wanderungen in drei Kunstgebieten, von Otto Banck. Leipzig 1865. Erster Band: Aus der deutschen Bühnenwelt, pag. 305.

domostí ničemnost škváru ukáže. A ještě něco! Neplácejte hned, až vám div ruce nekrvácejí, když se některý herec svésti dá, že prázdnou tiradu vší silou vykřičí a tak se roztahuje, jako by na obě strany najednou odejíti chtěl! Umělec se vám usmívá, neboť dobře ví, že co *on* vám podává, není nic, ale to že jsou blázni, kteří se mu za to pochvalou odměňují. Ale když herec s jemnou duchaplnou mírností, řeč třeba už známou, k srdci vnikající přednese, pak rozpomeňte se opět, že jste lidé, na kteréž i při zábavě se přísluší, aby cítili ano také myslili!"

Od jara až do zimy, tedy dobrou polovici roku krmí se veškero naše obecenstvo výhradně jen fraškami; proč se tento systém u odpoledního svátečního obecenstva po celý rok nepřetržitě pěstuje, proč se tomu lidu naprosto nikdy neposkytne, po čem práhne, totiž svátečního povznešení, ohně myšlenek a nadšení, proč se mu vždy jen zhruba nervy k chechtu polektávají, jedním slovem, proč se toto obecenstvo v divadle systematicky kazí místo aby systematicky bylo zušlechťováno: to jest tak jedna z četných pohádek našeho českého divadla.

Uvedeme ihned druhou, a jakož myslíme, tu nejvážnější. Nové ředitelství, jemuž obnovení vážného repertoiru za pokrok, za zásluhu počítáme, předstihlo však předchůdce svoje i v jiné věci, na kterou aby u veřejnosti jednou již ukázáno bylo, za velice nutné pokládáme.

Všichni vzdělaní národové mají divadlo k tomu nejvyššímu účelu, aby se na nich pěstovalo jejich *domácí umění*. My Čechové jsme k tomu ještě národem v poměrech docela obzvláštních; jako sobě svůj politický život teprvé perně vydobyti musíme, tak i naše *literární a vůbec umělecké snahy* mají teprvé mnohou a pečlivou prací dospěti a vykvesti v české umění. Při tom nekonečný náš politický zápas těmto uměleckým snahám pohříchu tisícerým způsobem ač ovšem bezděčně překáží.

Ačkoli pak v Čechách všecky vrstvy obyvatelstva v divadle mají velkou zálibu a počet divadel kočujících a ochotnických jest neobyčejně hojný: přece máme *jediné* divadlo české, jehož účel *umělecký* jest, a *původní dramatické umění české* má tedy na pražském jevišti *jediný* útulek, jediné *místo*, *kde může býti pěstováno*, *máli český národ v tomto nejvyšším umění vůbec něco vytvořiti*, *nadtož pak*, *máli se v něm jiným pokročilým národům vyrovnati*.

Už to jest nedostatek nad míru povážlivý; máli býti českému umění dramatickému pojištěn trvalý zdar, musí v zemích koruny české *stálých* divadel *s uměleckými* účely býti zrovna tak více, jako u kteréhokoliv jiného kulturního národa.

Na *jediném* svém jevišti obmezeno jest dále české dramatické umění na saisonu zimní, na dobu nejvýš šesti měsíců, ježto naše letní divadlo ze svých mnohých dobrých účelův umělecký účel vylučuje. V zimní pak saisoně má *činohra* jenom tolik místa, co na ni zbude po zpěvohře a operetě.

Na *jediném* svém jevišti nemůže pak ani za zimní saisony české dramatické umění pěstováno býti výhradně, ježto se slušný zřetel bráti má na výborné plody literatur cizích, jak nové tak i starší. Co se

těch *nových* týče, musíme hned tu připomenouti, že se překládají beze všeho výboru, že se nesahá hrubě jinam nežli k vídenským fraškám, vždy na potupu jmena českého psaným,*) a k francouzským komediím, jichžto poměr k našim domácím snahám v těchto listech už před rokem blíže byl vyznačen.**)

Nad všelikeré toto obmezení, vynucené nepříznivými okolnostmi, musí dramatická musa česká horší příkoří snášeti vinou těch, kteří za posledních let ve správě zemského divadla českého se vystřídali.

Povězme to krátce: *Na svém* **jediném** *jevišti jest* **české** *dramatické umění macešsky* **odstrkovanou popelkou.**

Daly by se sepsati dlouhé rejstříky mizerných škvárů německých, které se pro naše pražské divadlo na zakázku překládají, ovšem tak, aby se z nich aspoň nadávky Čechům vynechaly; zadáli však *domácí* spisovatel původní kus, jaké uherské měsíce to trvá, nežli se objeví mezi „nejbližšími představeními", ovšem pouze proto, aby na nové uherské měsíce mohl býti odkládán! Český spisovatel vydá kus i *tiskem*, divadelní správa se *po tři léta* nedá pohnouti, aby jej uvedla na jeviště, konečně ujme se ho rozumný herec, zvolí jej za benefiční představení — a hle, kus je nejlepší z celého roku, dostane i cenu!

Přijdeli pak český původní kus na divadlo, musí potom všechno časopisectvo jednu píseň odzpěvovati, totiž s politováním konstatovati, že k němu *opět* režie a herectvo neměli tolik šetrnosti, aby se byli svým úlohám naučili z paměti a odbývali dostatečný počet zkoušek. To je na českém jevišti důsledně zachovávaným pravidlem.***) V překladech hraje se pečlivě, výborně, vzorně — české drama drchá se a drchá, že i napověda ve své budce bývá v zoufalství, že hrdinka svého protivníka o hezkou chvilku dříve musí probodnouti, aby zmatek vzal nějaký konec! — Překladům na mnoze bezcenným dělá se napřed všemožná reklama, na úpravu jich vydávají se tisíce, když pak nedojdou obliby, dávají se opět a opět na repertoir, až konečně mnozí sobě pomyslí: „Když to pořád hrají, musí na tom přece něco býti!" — a jdou se na to podívat. Na úpravu české původní činohry není

---

*) *Osvěta* 1871 str. 20.

**) *Osvěta* 1871 str. 156 a d.

***) Na doklad viz ku př. divadelní referát o původním kuse v Národních Listech ze dne 22. února 1869, v němžto se praví: „Poněvadž se v otevřené scéně už jednou mluviti *musí:* nuž, mluví se chvilku, co slina na jazyk přinese, opakují se slova i věty, přidávají se synonyma jen což děláš — a tak dále do nekonečna. Slovo, které spisovatel osobám svým do úst vložil, přichází potom tak zmrzačeno k sluchu obecenstva, že by jen tehdy mělo ponětí o původní jeho podobě, kdy by zároveň drželo knihu v ruce; takto ale zná je pouze napověda, který má ovšem ve své budce s pány na prknech mluvícími zoufalou potíž. Však na tomto přibásňování není ještě dost. Ono se také zvláště v prudkých místech statně vynechává, z předu do zadu a naopak skáče, že tím povstává bohopustá drchanice — i povstává zejmena také veliký kříž pro ty, kteří zároveň na scéně stojí a svých úloh dokonale mocni jsou: vždyť nevědí, co si počít, aby přece svoje slova ke stvůrám druhých jakž takž připojili, aby se v těch saltomortálech přece zachytili — aby scéna přece nějak ku konci doklepána byla!" . . ."

v divadelní pokladně nikdy žádných peněz, ano tu scházejí nejpotřebnější dekorace, kostymy a rekvisity: a když české původní drama skrz celý ten prales překážek a protivenství přece vítězně pronikne a nejen dobrého ale i skvělého úspěchu dosáhne, jaký jest potom osud jeho? Ještě jednou je dají, ještě hůře je sehrají — a pak je odloží do starých papírů, aby se jím dále už jen moli obírali!

Připomenemeli ještě, že se cizím autorům, jimžto celý svět jest otevřen, za povolení ku překladu jednoho díla u nás platí až 400 franků v dobrém zlatě, domácí však spisovatel že za svou tragedii dostává celého půl sta zlatých v dobrých vídeňských papírech: pochopí zajisté každý, že domácímu českému umění se na *jediném* českém jevišti daří v skutku jako popelce.

Minulá zimní saisona se v tom ohledu obzvláště vyznamenala. Máme už velmi slušný počet dramatických spisovatelů, máme už velmi slušnou původní dramatickou literaturu: s tím vším za minulé zimy udělali krátký proces — *vyloučili to šmahem s jeviště!*

Abychom ani *Klicperu* a *Tyla* nejmenovali: pro zdařilé plody *Jeřábkovy*, *Hálkovy*, *Mikovcovy*, *Nerudovy*, *Sabinovy*, *Wenzigovy* atd. nebylo po celou zimní saisonu na *jediném* českém jevišti *ani* **jediného** večera, aby to na témže jevišti němečtí nejen snad Schillerové a Götheové ale i Mosenthalové, Anzengrubrové a jiné ještě nepoměrně chatrnější veličiny měli tím pohodlnější!

Jenom zásluhou dvou beneficiantův, snažících se ve prospěch svůj vždy předvesti původní novinku, stalo se, že přece provedena jest Zákrejsova nová truchlohra *Poděbradovna* a Štolbova nová veselohra *Zapovězené ovoce*. O třetím a posledním novém kuse saisony, Kolárově *Pražském židu* ovšem nebudeme se domnívati, že by se byl za ředitelství p. autorova na divadlo dostal jen protekcí některého beneficianta; za to ale sám dramaturg českého divadla p. Bozděch zadal svoje nové dva kusy při novém roce 1872 sotva s tím úmyslem, aby teprv při novém roce 1873 neli později provozovány byly. V saisoně r. 1872 také na ně nedošlo!

Jest to v devatenáctém století úkaz zajisté neslýchaný, aby domácí umění na své vlastní půdě, pod svou vlastní střechou takovým způsobem bylo nejen skracováno ale přímo ušlapáváno!

Věc ta nedala by se nikdy omluviti, nechť by třeba domácí produkce byla sebe slabší. Dramatické umění vůbec může bez divadla zrovna tak málo prospívati, jako sebe obratnější zahradník nemůže vypěstovati květ i ovoce, odepřeli se stromku jeho všeliká půda. Aby tak od Maďarův, jichžto umění jest také posud mladé, někdo očekával, že všecku maďarskou původní literaturu ze svého národního jeviště vyhostí a samé překlady dávati budou! K tomu přijde ještě to, že naše dramatická produkce za posledních let není nikoliv tak slaba, ona kvalitativně se vší ctí obstojí po boku velikých národů evropských — přes to přese všechno, že v těch letech byla doma proti hejčkané cizotě odstrkovanou pastorkyní!

Jaké to bylo práce, aby se naše pražské divadlo z německého podruží vymanilo; a když má česká musa své vlastní, ovšem i své *jediné* přístřeší, co jí to prospěje, anať je z něho vystrčena?

Kdy bychom byli naděleni *německým* ředitelem jako jsme nyní zase obdařeni německým intendantem, a kdy by ten německý ředitel všecku českou původní literaturu z repertoiru vyloučil — anebo kdy bychom měli *censuru*, která by to učinila: či bychom si to líbiti dali s chladnou myslí?

Aneb co by jiného mohl učiniti ten, kdo by měl vůli a moc, domácímu umění zadrhnouti krk — co pravíme, mohl by učiniti jiného, než vyhostit plody domácí literatury šmahem z jeviště?

S jakou tváří smí se něco takového díti za vlasteneckých ředitelů českého ústavu vůči tomu národu, který se po krejcaru skládá, aby mohlo zbudováno býti veliké národní divadlo? Má snad i to zbudováno býti zase k tomu účelu, aby se v něm cizota pohodlně uvelebila a roztahovala, domácí pak umění aby rovno žebrákovi stálo přede dveřmi zrovna jako za poslední saisony?

My za nynější doby musíme mezi evropskými národy vynikati tou specialitou, že máme své *zemské* divadlo, své herce, své obecenstvo jenom *k tomu*, aby to vše sloužilo cizotě, na útisk domácího umění!

Takovým hospodářstvím ředitelstva šťastně to došlo tam, že herectvo — viz výše! — uvyklo náhledu, jako by při domácích plodech nemělo jiné povinnosti, nežli je pohřbívati, a že *obecenstvo* soustavně vychováno k tomu, aby původní české kusy napřed bralo v lehkost! To jsou na každý spůsob velmi čisté výsledky, tím čistější, že *právě v oboru dramatickém má literatura naše nejlepší své síly a nejlepší svoje díla!* To je ta jediná odměna dramatickým spisovatelům českým, kteří za své divadelní kusy dostávají zrovna tolik jako nic!

Mluvíce o cizotě musíme doložiti, že za celou zimní saisonu dávána jednou *ruská* a jednou snad i *polská* veselohra: takovou měrou se v českém národním divadle při vyhostění domácí literatury pěstoval repertoir — *slovanský!* Více než jeden či dva večery nemohlo se pro slovanské kusy ubírati hejnům překladů z němčiny!

Vším úsilím bráníme se proti *odnárodňování*, proti tomu, aby cizím živlům nebylo nadržováno na úkor ducha domácího: v tom ohledu kráčí naše *národní* divadlo cestami, kterých nemůžeme schvalovati, na které se nemůžeme lhostejně dívati, proti kterým musíme důrazně protestovati!

Máme pevnou naději, že v té příčině hlas náš nezůstane osamotnělý.

Z původních novinek, výše už vypočtených, má největší literární důležitost **Poděbradovna**, tragédie v 5 jednáních od *Františka Zákrejse.* Jest to druhé dílo od tohoto spisovatele na jevišti provozované; prvním byla činohra *Národní Hospodář*, tištěna již r. 1866, ale teprv r. 1869 dávaná. Oběma pracemi dobyl sobě Zákrejs velmi čestného místa mezi českými dramatickými básníky.

Poděbradovna chvalně vyniká původní, vznešenou ideou, jasnou a říznou charakteristikou, napínavým dějem, ušlechtilou intencí, výbornou technikou. Vady, které dramatu tomu vytknouti dlužno, mají namnoze původ svůj v tom, že básník raději chtěl podati příliš mnoho nežli příliš málo. Byl myšlenkou svojí — zobraziti a oslaviti velikost jména

českého — v takové míře nadšen, že hrdinka kusu, dcera Poděbradova Kateřina Kunhuta, poněkud na úkor své lidské povahy představena co vtělený genius národa českého, povýšena na tak vysoký stupeň ideálu, až místy hlavou svojí oblakův abstrakce dotýkati se zdá; kardinál Bessarion, druhá hlavní povaha, jest nejen zástupcem katolického Říma nebrž více ještě zosobněnou církví, a podobně povahy ostatní mají ráz generický. Pochyben v ponětí a kresbě jest charakter krále Matiášův; honosná slova jeho jsou v odporu s malými skutky, vrtkavost jeho spůsobovaná každým zevnějším vlivem činí jej netoliko nesympatickým ale vůbec nedramatickým.

Děj kusu, s velikou obratností rozčlánkovaný a stupňovaný, také tím trpí, že jest příliš bohatý; následkem toho shrnuje se v jednom jednání takové množství činů, že na ně prostora časová příliš malou jest, a zvláště při nutném pro jeviště krácení skutečná tíseň se objevuje. Svádí k tomu také chvalitebná jinak snaha, každé jednání bez dekoračních proměn, t. j. o jediné scéně provesti. V těch věcech žádoucí ba nutna jest větší jednoduchost.

Za to větší rozmanitosti vyžadujeme vzhledem k motivování. Nemile zajisté působí to, že se vzpoura uherského lidu proti Poděbradovně na jevišti opakuje a tak nejosudnější momenty vícekrát rozhoduje; mimo to potřebí jest, aby motivy u větší míře vyrůstaly z nitra osob nežli se to děje v *Poděbradovně*, kdež mají své kořeny především v okolnostech zevnějších a hrozí tragédii učiniti kusem politickým, pouhou státní akcí.

Poděbradovna oplývá mohutnými úchvatnými scénami; přáli bychom sobě, aby žulovou stavbu svou básník hustěji byl protkal poetickými lahodami toho druhu, jako jest první shledání české princezny s Matiášem a její upomínky na první dobu jich lásky; výjev ten patří mezi perly kusu a svědčí o pravém básnickém posvěcení. — Stavba kusu ukazuje nám Zákrejse co spisovatele vybroušeného vzdělání, an zejmena rovněž důkladné jako plodné studium věnoval dramatikům francouzským v těch věcech, ve kterých jsou nepopíratelnými mistry.

Jazykem českým vládne spisovatel s nevšední obratností a ryzostí; dikce jeho jest vzletná, květnatá, má řečnický proud i gnomickou úsečnost dle potřeby; jenže i tu, s přílišnou pečlivostí Scylle prósy se vyhýbaje, básník nezřídka o Charybdis bombastu zavadil. *)

Poděbradovna potkala se při svém provozování (obzvláště také zásluhou naší proslulé tragédky paní Sklenářové Malé, kteráž obtížnou hlavní úlohu mistrovsky provedla) s úspěchem tak rozhodným, jak si toho jen básník a divadelní správa žádati může. A jaký to mělo následek? Dávali ji tolikráte, jako by se všude jinde stalo, aby se obecenstvo rozehřálo blahým ohněm vzletné myšlenky, ušlechtilého nadšení?

Dávali ji všeho všudy *dvakrát* — a jakkoliv byl po každé celý dům naplněn a jakkoliv byla po každé pochvala co nejživější a nejhlučnější: přece neušla osudu českých původních kusů na *jediném*

*) Podotýkáme, že *Poděbradovna* v tisku se nalézá, vyjdeť ve Štolbově Divadelním světě.

českém jevišti, zanikla ihned ve propastech divadelního archivu! Kdo chce může si ji teď přečísti; na jevišti musí Poděbradovny a podobné české hrdinky ustoupiti marionetám a kejklířským kozelcům *Princezny Trebizondské*, aby tato mohla býti dávána po padesáté a několikráté, k veliké rozkoši divadelných abonentův, kteřížto ji během roku asi dvacetkráte dostanou v předplacení! Vše to arci k lepšímu esthetickému vychování českého obecenstva! —

Drama, které za minulé zimy na divadle našem nejčastěji dáváno, jest **Pražský žid,** historická truchlohra v 6 jednáních od *J. J. Kolára.**)

Spisovatelská činnost p. Kolárova v oboru dramatickém má dva směry; starší, jenžto se vrcholí v *Magelоně*, a novější, jejžto vyznačuje — *Chňap, Lap, Šňůra.* Mimo tuto „vzdělanou" frašku uvedl pan Kolár v posledních letech na jeviště co novinky *Tři faraony, Mravence, Dejte mi čamaru* — také frašky, jež on nazývá veselohrami, a posléze řečenou truchlohru *Pražský žid.* Na všecky tyto práce dívalo se obecenstvo a namnoze i kritika skrze nimbus, který se u nás během let kolem jména Kolárova utvořil, ale všecky ty práce nejsou podle toho, aby slávu spisovatelovu rozmnožily neb utvrdily. Kdy by byl kdokoliv jiný takovými kusy debutoval na českém jevišti, byl by docela jinak pochodil — což jest jen novým dokladem, jak mnoho v divadle záleží na illusi.

S divadelním účinkem se Kolár dojista v žádném kuse nemine — jenže v prostředcích, kterými se to děje, nikdy není příliš vybíravým. Komika, kterou ve jmenovaných kusech (*Pražského žida* nevyjímajíc) pěstuje, nereflektuje na ducha nebrž na čivy, nevzbuzuje humor ale chechtání, věnuje se cele službám poslední galerie. Následek toho jest, že z těch praček, vyhazovů, kočičin, oblékání košil na jevišti a p. má snad kasa užitek, ale literatura nikoliv.

Jako *Mravenci* tak i *Pražský žid* prošel po druhé pérem spisovatelovým; původně to (pod jinými názvy) byly novely, ježto pak spisovatel více zdialogisoval nežli zdramatisoval, tak že i na jevišti novelami zůstaly. Literární cena jejich stala se tím illusorní; čímž arci není řečeno, že by se už proto líbit nemohly. Širší kruhy, jimžto se esthetického vzdělání nedostává, nečiní rozdílu mezi dokonalým dramatem a zescenisovanou novelou, a vezmou rádi touto za vděk, jen když je v ní hodně romantiky. Důkazem toho jest na př. paní Birch-Pfeifferová se svými četnými stvůrami, kteréž i v našem českém repertoiru (rozumí se samo sebou!) stále a horlivě se pěstují, a jichžto literární cenu *němečtí* kritikové názvem „dramatických jelit" až makavě naznačují.

Tvoře ze své historické novely *Pražská čarodějnice* činohru *Pražský žid*, nezmohl spisovatel látku svou ani v nejzevnějších věcech: nadělal *šest* aktů, se hrou musilo se počíti o půl sedmé a končilo se nedlouho před půlnocí. Co do vnitřní povahy nemá *Pražský žid* žádné základní *idey*, nemá žádné hlavní *osoby*, nemá žádného jednotného *děje*, zkrátka, není žádným organickým dějem, žádným dramatem.

*) Vydána jest v Kobrově Výboru dramatických spisů.

Na každý spůsob má *Pražský žid* dobrou polovici svého úspěchu děkovati své *historické* stránce; vpletenať v osnovu jeho bitva bělohorská, poprava staroměstská a více stránek našeho národního neštěstí po roce 1618. Širšímu obecenstvu to postačí, ale kritika táže se přede vším, zdali se vpletení tó stalo spůsobem uměleckým? Nikoli — zní odpověď — stalo se ne organicky, ale jen mechanicky, theatrálně, povrchně. Vlastní děj *Pražského žida*, který se na jevišti odehrává, jest jen nepatrnou episodkou z dob třicetileté války; k tomu přilepují se za jevištěm děje váhy světové, osudná porážka českého národa a hrozná persekuce jeho. Tím povstává ohromný nelad, převrácenost esthetickému citu naprosto se příčící.

Že by *Pražský žid* byl jakýmsi věrným *historickým obrazem*, my nikterak připustiti nemůžeme. Jest povinností básníkovou, aby nám ducha historického vykouzlil a vtělil mocí tvůrčí, v podobě tak živé, abychom cítili dech a tepnu jeho; práce jeho jest prajiná, než práce historikova neb archeologova. V *Pražském židu* nalézáme něco historie, něco archeologie a něco deklamace ve slohu o dobách pobělohorských u nás běžném — *duch* osudné té doby tam ničím není postihnut. Kus nazván jest po židovi, který jest na počátku čelnou osobou — na jakém *historickém* základě, nikdo nedovede vysvětliti. Takové židy nejmarněji bys hledal v tehdejší době — jeť tento Pražský žid šablonou z nejnovějších dob, dobrák a vlastenec, který ukrutné tisíce rozdává; jest to duševní blíženec hrdiny v *Einer von unsere Leut'*: kdo a proč *tyto* židy vynaleznul, je dostatečně povědomo — jak se stávají titulními hrdinami českých historických tragédií, toť jiná otázka.

Druhá polovice úspěchu *Pražského žida* zakládá se na živlech komických, v něm obsažených. Kolárovi dle vlastního jeho výroku (viz jeho předmluvu k překladu *Fausta*) žádných „Aristarchů mračnopozor srdce postrachem neomráčí“ — on má svou obzvláštní dramaturgii, dle níž po staroměstské popravě v třetím jednání neváhá čtvrtý a pátý akt své tragedie vyplniti komikou velmi hrubého zrna: hyperkarikaturou mnicha, hatmatilkou *půjdémus, in kouto, neviditelnitas* a p., komedií s převlečenými čerty atd., nad čímž ovšem poslední galerie přichází u vytržení.

Pomíjíme další úvahy o *Pražském židovi*, anať by nemohla býti leč negativní. Vyslovujemeli na konec přání, aby sobě Kolárova musa oblíbila opět solidní uměleckou práci, činíme to především z té příčiny, že jest Kolár nyní neobmezeným správcem ano pánem našeho divadla. —

Zapovězené ovoce, původní veselohra ve 3 jednáních od *Josefa Štolby* *) rozmnožila počet dobrých českých veseloher. Pokládáme ji za nejlepší práci tohoto spisovatele. Ačkoli právě toho „původního“ v ní ještě mnoho není, naopak objekt, charaktery a zbudování kusu hojné reminiscence (ku př. na známý kus *Musí na venek*) vykazují, přece dostává se Štolba blíže ku své vlastní komické žíle. Mámeli souditi dle posavadní produkce jeho, bude se k původní své komice musit ještě více než jedním kusem propracovávati; ale zkrátí sobě značně tuto činnost průpravní, obrátili za svou veseloherní camerou obscurou

*) Tvoří 1. číslo Divadelního světa.

pozor svůj více ke skutečnému životu, kdežto skrze ni posud mnohem více svět *divadelní* pozoroval.

Maškarní ples jest pro divadlo již příliš obyčejným zapovězeným ovocem; sáhneli Štolba do života, kdekoliv jej chytí, najde originálnější látku pro svou myšlenku. Mimo to najde živé *charaktery*, které když umělecky na jeviště přenese, docílí nepoměrně značnějšího účinku. V *Zapovězeném ovoci* jsou jednajícími osobami *Alex*, *Jaroslav* atd. Slyšíce jen křestná jmena ptáme se ihned: „Kdo pak jsou vlastně tito pánové?“ — Vnuci paní Dvořákové, odpovídá nám básník. „A kdo jest paní Dvořáková?“ — Vdova... A ty ostatní osoby jsou manželkami, přáteli, sluhami výše uvedených. Tak nás vede básník světem, v němžto na levo i na pravo jest prázdnota; nevíme, čím se ty osoby zaměstnávají kromě toho, co tu před námi na jevišti tropí; musí se nám zdáti, že to jsou rostliny bez kořenu a s velmi skrovným listím. Jsou to lidé theatrální ne životní; nenáleží k žádnému stavu, k žádné národnosti, náleží toliko k jednomu pohlaví a stáří, zeměpisně pak bezpochyby do Evropy, avšak mohli by též dobře do Ameriky náležeti. Vzdáli pak se dramatický spisovatel při charakterisování svých osob všech znaků, kteréž povaze poskytuje jistý stav, jistá profese, jistý stupeň vzdělanosti, atd., má velmi obtížnou práci, aby utvořil typy, a pak jsou to přece jen typy *papírové*. Štolbovi to posud bylo pravidlem; výminku učinil toliko ve frašce *Krejčí a švec*, ale zrovna ta výminka je cestou jedině pravou. Jakmile před nás na jevišti vystoupí ševcovský mistr, potřebujeme se šlaka po jeho *jméně* ptáti a přece okamžitě víme, s kým máme to potěšení; vystoupíli však nějaký *Alex*, lapáme lačně jednotlivá slůvka, abychom vnitřní prázdnotu pojmu něčím přece naplnili; *celého* obrazu osoby nedoděláme se nikdy.

Ještě jiný moment jest tu velmi závažný, totiž moment *národní*. Postavme osoby *Zapovězeného ovoce* na př. proti osobám Gogolova *Revisora*, a hned se ukáže, v jaké tu výhodě básník, který do života sahá, a oč znamenitější jest i účinek jeho veselohry!

Maje větší zřetel ke skutečnému životu nebyl by Štolba uvedl svého *P. Ignáce*, do *salonní* veselohry. Takový odporný člověk jest vůbec nedramatickou figurou, *takový* jezuita není dokonce žádným jezuitou, neovládnul by žádným domem, všudy by mu hned při prvním vstoupení ukázali dvéře. Už s pojmem jezuity sloučena jest větší hladkost, chytrost, známost světa; však P. Ignác jest obnošenou šablonou z bezcenných frašek. Odpůrce veseloherního hrdiny, jenžto intrikou má ze sedla býti vyzdvižen, musí přece jen vždy divákům býti povahou sympatickou, ačkoliv mu přejí porážku, nikdy nesmí býti povahou jakkoliv odpornou. Tu jsou Francouzové mistři, na jich vzory spisovatele odkazujeme: viz vévodkyni ve Scribeově *Sklenici vody* atd.

Živlů *fraškovitých* nalezáme ve Štolbově veselohře arci ještě více: když už *všichni* tajné návštěvě maškarního plesu se odhodlají, neměl by pak spisovatel *víru* divákovu podrobovati ještě těžším zkouškám, jako na př. tím, že náhodou manžel vezme na se oblek svého sluhy a manželka zas oblek své služky. K tomu jest oblek věcí příliš nahodilou, divák nezná v něm jednající osoby ode dávna i musí zase *věřit*, že ony se dle něho pak na vzájem pletou. Třebať tu větší roz-

manitosti a pravděpodobnosti, třebať jedním slovem *hlubší* umělecké práce.

Děj v *Zapověšeném ovoci* živě se rozvíjí, avšak jest na tři jednání přece jen skrovný, proto třetí akt je značně slabší nežli oba první. Dialog jest plynný, lehký — místy by mu právě závaží jadrnějšího obsahu, říznějšího *vtipu* valně prospělo. Snaha, oživovati proud řeči úsečnými otázkami a odpovědmi svedla spisovatele tu i tam na scestí, na př.:

Voříšek. Cilko, co to bylo?
Cilka (na rozpacích) Co?
Voř. To.
Cilka. Kdy?
Voř. Teď.
Cilka. Kde?
Voř. Zde!
Cilka. S kým?
Voř. S ním.
Cilka. Kdo?
Voř. Ty.
Cilka. Já?
Voř. Ty!
Cilka. Nic.
Voř. Nic?!
Cilka. Ne.

To není jádro, to jsou jen plevy vtipu. Také výrazy „bábrlinko“ místo babičko (?!) jsou zhola nemístné.

Štolba končívá své kusy *pravidelně* slovem, kteréž jest na jojich titulu; tak i zde při *Zapověšeném ovoci.* Když se to po kolikráte opakuje, stává se to uniformou, kteráž nemůže nikdy dost časně býti odhozena! *Václav Vlček.*

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL:

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK DRUHÝ — DÍL II

1872

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1872.

Obsah dílu tohoto:

R. 1872. Č. 7.

OSVĚTA

Ze života Karla Havlíčka.

Od

Václava Zeleného.

II.

Havlíček na filosofických studiích a v semináři.

Počátkem měsíce října r. 1838 přišel Havlíček na studie do Prahy. Byl té doby na duchu již tak dospělý, že mu účel i cesty k němu vedoucí byly rovněž jasně vytčeny. „*Vzdělati sebe, aby mohl vzdělávati národ svůj,*“ bylo mu pevným, rozváženým předsevzetím, ježto naplňovalo mysl jeho tou měrou, že mu nezbývalo ani času ani chuti všímati si něčeho jiného; podle vznešeného ideálu, jenž jej k sobě poutal mocí kouzelnou, neměly mu všeliké kratochvíle bujné mládeže pražádné síly svůdné. Sedmnáctiletý jinoch byl dokonalým stoikem.*) Nedbaje naprosto zevnějšku, vyhýbaje se všemu, co by jej odvrátiti mohlo od vlastního účelu, měl jedinou radost v svědomitém konání povinností svých. — „Filosofie“ pražská měla po celé zemi velikou pověst, vedle níž tři „filosofické ústavy“ v Litomyšli, v Budějovicích a v Plzni, spravované učiteli mnišskými, octly se zcela v pozadí. Každý schopnější mladík toužil po učení pražském, čehož následkem bylo, že první ročník míval okolo 450 posluchačů v jedné síni. Tak ohromné číslo činilo tento ročník velmi hlučným, někdy i bouřlivým shromážděním; mladíci posud přísné kázni zvyklí bývali dosti často velmi bujni v chování svém ku profesorům; v nepřehledném tom množství

*) U vylíčení povahy Havlíčkovy v této době bylo nám kromě listů Havlíčkových matce a vypravování jiných zvláště základem, co dr. Vilém Gabler, důvěrný tehdy druh jeho, zevrubně vypravoval. Obraz, jejž Gabler vylíčil, srovnává se zúplna s tím, co odjinud povědomo.

utonuli pak ovšem živlové slabí, ale mladíci pružní, snažliví vynikše z mnohohlavého davu nabývali tím vědomí povznášejícího, kteréž jim potom razilo cestu životem. Vkročiv do tohoto sboru předčil asi Havlíček dospělostí ducha, horlivostí a pilností nade všecky čtyři sta spolužákův; stopuje vyučování s myslí napjatou zapisoval si všecky výklady a opisoval vše doma na čisto, tak že každého dne pracoval do noci. Z předmětů bavily ho nejvíce filosofie a zvláště přírodopis.

Vyučování filosofii bylo tehdy v rukou muže opravdu výtečného, Františka *Exnera*. Jsa velmi horlivým a schopným stoupencem filosofické školy Herbartovy vykládal velmi světle a jadrně ovšem pak i neohroženě učení její; aby pak posluchače vedl ku přemýšlení samostatnému, jal se velmi často s nimi rozmlouvati o věci, kterou vykládal povzbuzuje spůsobem sokratickým žáky k odpovědem. V takových rozmluvách hlásíval se Havlíček velmi horlivě a obrátil pozornost profesorovu k sobě.

Mnohem více diviti se jest tomu, že Havlíček s pilností neobyčejnou stopoval i učení *přírodopisu*. Přírodopis v prvním jako dějepis v druhém ročníku filosofie měly to zvláštní postavení, že se jim musili učiti toliko ti žáci, kteří byli zproštěni placení školného; kdo zaplatil školné, zbavil se i povinnosti dělati zkoušku z těchto předmětů. Učení se těmto předmětům bylo tímto zřízením sníženo za pokutu chudším žákům za to, že nemohli platiti školného. Takové postavení nemohlo náukám těm zjednati veliké vážnosti u mládeže; přírodopis pak krom toho ani osobou učitelovou nenabýval šetrnosti. Učil mu tehdy Karel Presl, bratr vysoce zasloužilého spisovatele našeho Jana Svatopluka. Nesnadno pomysliti si nešťastnějšího učitele nad něj; čítaje hlasem dutým jednozvučným psané explikace nedodal nikdy učení svému živosti tím, že by byl nějaký předmět přírodnický ukázal; velmi nudné čtení bylo jedinou jeho prací po celý rok. V takových okolnostech bylo nevšedním důkazem dospělosti Havlíčkovy, že k tomuto předmětu zvláštní pozornost obracel a s nesmírnou pilností jemu se učil. Věděl, že se mu vědomostí přírodních zcela nedostává a uměje oceniti jak potřebné jsou, nedal se nikterak mýliti ani nedostatečným výkladem ze strany učitelovy, ani opovržením, které k němu jevili spolužáci, a „explikace" jeho z přírodopisu byla ještě po letech jeho krajanům velmi drahocenným vodítkem při učení se přírodopisu.

Bylať mysl Havlíčkova vůbec tak ustrojena, že názorem rychle a správně pojímal, cokoli se mu naskytlo; a kdy by se mu bylo dostalo dobrých učitelův, není pochybno, že by byl vynikl v náukách přírodních.

Kromě předepsaných předmětův chodil Havlíček v druhém roce i do některých jiných výkladův, jimžto tehdy *volné* říkali, poněvadž nebyli posluchači povinni poslouchati jich. Poslouchal zejmena přednášky profesora Exnera o dějinách filosofie, profesora Müllera (známého tehdy zvláště pilně čítanými referáty o divadle v Bohemii) výklady o esthetice.

Jsa zúplna pohřížen v učení nevšímal si Havlíček vnějšího ruchu

vlasteneckého, jenž tehdy mládež studující zachvacoval, tak že tu i tam mnohý básničky i prosaické maličkosti do Květů neb Včely skládal. Takové věci měl tehdy ještě za maření času, řídě se zásadou, že člověk musí sám dříve něčemu řádnému naučiti se, než začne učiti jiné. *)

Nebyl však ani tehdy ve „vlastenectví" nikterak nečinným; činnost jeho však lišila se od obyčejného tehdy spůsobu i vydává nepopíratelné svědectví o vzácné dospělosti ducha jeho.

Vystříhajo se všelikého spolku se spolužáky, jenž by jej byl odváděl od úkolu jeho, vyhlídl si dva z nich vynikající schopnostmi nad jiné za pomocníky v budoucím díle národním: Vilem *Gabler* a František *Girgl* byli jeho vyvolení. Sedě v kolleji nedaleko nich poznal brzo vynikající jejich vlastnosti, i ač měl při tom zápasiti s neobyčejnými překážkami, usiloval vší mocí o to, aby z nich vychoval řádné „vlastence", budoucí spisovatele. Neměl té doby ani jeden ani druhý vědomí národního. Gabler narodiv se v německém městečku Vartenberku neuměl té doby ještě ani česky mluviti; Havlíček však znamenaje, že jeho smýšlení jest velmi mírné a snahám českým o povznešení zanedbaného lidu spravedlivé, napjal všecky síly, aby jej zúplna získal a přiměl jej především jiným k tomu, aby se důkladně naučil jazyku českému, k čemuž ovšem sám slovem i skutkem napomáhal.

Neméně překážek nalézal při druhém příteli, Girglovi. Tento jsa rodem Pražan mohl sice bez přílišných nesnází připravovati se k úkolu, jejž mu velicí přítel vyměřil; ale přese všecky schopnosti činily nedostatek pružnosti, liknavost a nestálost Havlíčkovi mnoho trpkých chvil a uvalily na Girgla často plný proud jeho hněvu Chování Havlíčkovo k těmto přátelům bylo zcela zvláštní: pokládal je jaksi za svěřence své, ježto měl vychovati k velikému dílu národnímu, i vyvozoval si odtud všecka práva vychovatelská. Jsa v jednání s nimi nanejvýš přímý a bez obalu vytýkal jim důtklivě a často příkře, co se mu nelíbilo; a jakož byl sám na sebe velmi přísný, žádal toho i na přátelích. Když navštívil jej některý z nich, rozmlouval s ním chvíli přátelsky a býval i velmi veselé a bodré mysli; ale když návštěva trvala mu příliš dlouho, napomenul sám druha, aby šel domů učit se. Viděl-li, že vydal druh sebe menší peníz bez potřeby, vytýkal mu to ostře **). Že přátelství jejich tak přísné zkoušky šťastně přestálo, svědčí o čistých snahách všech tří jinochů, zvláště pak o kouzle, kterým důrazná povaha Havlíčkova měkčí mysli k sobě poutala.

Studie na universitě pražské ani život v hlučném městě nedotkly se nikterak základu povahy Havlíčkovy: hluboký smysl náboženský

*) Smýšlení toto vyslovil v listě, pohříchu ztraceném, jejž psal na podzim r. 1842 před samým odjezdem do Rus studujícímu v Praze krajanu napomínaje ho důtklivě, aby „pod čtyři až pět let ničeho do časopisů nedával, aniž se řídil příkladem mnohých spolužáků, kteří „ač jsú velicí oslové, přece buď po česku neb po německu do rozličných časopisův píší a obecenstvo hlúpostí svú trmácejí."

**) Dr. Gabler vypravoval nám, že několikrát když si za přítomnosti Havlíčkovy koupil za krejcar housku, Havlíček jej pro to káral jako pro věc zbytečnou.

spojený s vroucím citem národním zůstaly hlavními známkami jeho charakteru. Když tedy nastala chvíle, kde měl rozhodnouti, v který stav by vkročil, nebylo mu dlouho zápasiti, rozumělot se dle jeho mínění samo sebou, že bude knězem.*)

Více rozmýšlení způsobila mu otázka, zdali by měl vstoupiti do semináře hradeckého, kam dle rodiště i bydliště rodičův vlastně náležel, čili do pražského, kam jej vábila touha, aby let seminářských mohl užiti ku vzdělání ducha i v jiných oborech než bohosloveckém. Jak opravdově rozvažoval Havlíček otázku tuto, svědčí list, jímž mu starší přítel, studující theologie v Litoměřicích, Antonín Dlaske,**) odpovídal k otázce výše dotčené. „Žádáte ode mne rady,“ píše mu z Litoměřic dne 13. února 1840 „zdaliž máte do královéhradecké čili do pražské diécesí vstoupiti a to nejen hledíc k semináři ale i k budoucnosti. Určiti s jistotou mi zde nelze, tedy dle mého snad chybného nadání Vám chci vyložiti vnady a vady obou. Za Prahu mluví příčiny tyto: 1. Jak Vás znám, Vaši dychtivost po zdokonalení sebe samého, ovšem již v pražském semináři více příležitosti Vám jest. Tuť knihovna přenesmírná ..; tamť mužové velectění a vysoce učení, s kterýmižto v známost vjíti tak příliš příkré by snad nebylo, tamť, což ovšem obzvláštní pozornost požaduje poznati v člověčenstvu člověckost, co v budoucích letech předobré jest. — Za 2. má

---

*) Jaké bylo smýšlení jeho v této příčině, ukazují listy té doby matce psané. Píšeť dne 15. března 1840 kromě jiných věcí: „A nyní ti milá maminko chci přáti (dne 19. března byl matčin svátek); ale přání mé nebude takové, jaká bývají. Hleď nejmilejší maminko, abysi ve čtvrtek se dostala na studentskou mši (t. j. mši mládeže gymnasijní v Něm. Brodě. *Spis.*) a já budu právě týmž časem, totiž po 8. hodině u sv. Jana v zámeckém kostele klečeti a budeme se oba o jedno modliti, ty modli se za mne a sebe a všecky ostatní, a já budu modliti se za tebe, sebe a všecky ostatní. — V pátek však budu dle přání tvého po $11^1/_2$. v kostele zámeckém, nebo teprvé o 11. hodině chodíme ze školy. — Milá maminko Modli se za mne jenom o to, aby Bůh udělil požehnání při volbě stavu mého. *Nemohu ničím jiným státi se než knězem, všecko ostatní se mně téměř příčí a oškliví* (vor allem anderen habe ich fast ein Unbehagen und Abscheu); *ale chci býti knězem se vší opravdovostí* a proto doufám, že pro tento dobrý úmysl Bůh milost svou přičiní k tomu, k čemu my lidé dáti můžeme toliko snahu svou. *A kněz, když činí toliko co může, jest věru nejspokojenějším člověkem na světě.* Dnes ráno přečetl jsem si všecky listy, kterých jsem dostal od tebe, od otce, Františka, Pepíka (bratří), P. Serbouska, pana vikáře, Dlaska atd. zdá mi se, jako bych na tento malý čas byl u vás. A nyní přeji ti ještě hodně mnoho šťastných hodin.“ Připomínáme při této příležitosti, že listy Havlíčkovy k rodičům (vlastně k matce, nebo listů k otci neviděli jsme) jsou naskrze německy psány; bylo tak kázáno jakýmsi řádem domácím, od něhož Havlíček přese všecku horlivost národní neodvážil se uchýliti až r. 1843, když z Rus začal psáti česky, což otce velmi polekalo: viděl v tom počínání cosi velmi nebezpečného a budoucnosti synově záhubného. Žádal toho vůbec tehdejší dobrý mrav, aby Čechovi německy rozumějícímu psalo se německy.

**) Antonín Dlaske, rodem z Českého Dubu, příbuzný profesora brodského P. Divoka byl o tři léta ve studiích před Havlíčkem v Něm. Brodě; H. vážil si ho nemálo, jak z listu tohoto viděti. S mladším jeho bratrem *Karlem*, mladíkem nevšedních schopností, ale záhy zemřelým, Havlíček té doby, r. 1840, měl společný byt v Praze.

pražská diécesí také to půvabné do sebe, že tam z peněžitých ohledů snad lépe jest; a též i postupování široká brána otevřena jest, dílem na nějakou professuru, dílem fary, dílem do všelijakých ústavů, dílem v další obloze kanonikáty a t. d. 3. Stran podřízeného lidu též tam snad lépe jest, poněvadž přec blíž pramene vzdělanější a proto lépe řídíti se dá, čemuž bydlení vrchnostenstva blíž Prahy velkou převahu dává. — V Královéhradecku snad, jistě nemohu o tom souditi, protože přesvědčen nejsem, to *první* jest, číslo *druhé* však tam není, jak se mi zdá. Že i vzdělanost v tamějším lidu nepanuje, snad sám přesvědčen jste. Za to zas tato diécesí dvoje do sebe má, co pro ni se hlásí, který hlas ovšem zapříti nesnadno jest.

1. Jestiť diécesí Vaší, jest (buďtež dopuštěna slova) více vlast Vaše, může tedy požadovat, byste sílu svou v její blaho vynaložil; tamť rodiče, přátelé Vaši. 2. Lid požaduje Vás, anť potřebuje mužů silných a statných, by jej na vyšší stupeň dokonalosti vyzdvihli. Kde práce lehčí, kde více úroků pozemských, tamť bez toho se jich mnoho hrne; kde však přičinění trpké, kde práce mnoho, kde úroky pozemské skrovné, tam lidu pracujícího schází, ježto přece tím utěšenější jest viděti, ano semeno krásně vychází.. Tam patří slovo spasitele našeho: „Ejhle žeň veliká, ale dělníků málo." Tam kdo slovo boží hlásá, „hoden bude odplaty věčné." Kde lid méně vzdělaný, tam obyčejně dychtivost po slovu božím tím vřelejší, nemají pak leč náboženství, národnost a jazyk, co by mohli svým nazývati; oniť Boha (ať se tak vyjádřím) více potřebují a tudíž více se k němu obracejí... Bůh Vás posilniž v tak osudném rozvažování."

Podobné myšlenky zaměstnávaly dlouho mysl Havlíčkovu, kolísal se po několik měsíců mezi citem táhnoucím jej tam, kde byla „více jeho vlast" a touhou po snadnější příležitosti k dalšímu sebe vzdělání a rozsáhlejšímu dějišti. Ještě před koncem měsíce května psal bývalému spolužáku svému z gymnasium německobrodského list, jímž mu oznamoval, že hodlá hlásiti se do semináře hradeckého, i táže se po rozličných okolnostech, zvláště, kolik kandidátů asi z Litomyšle tam hlásiti se bude.*) Než posléze zvítězila neodolatelná touha Havlíčkova po vzdělávání sebe, hlásil se do semináře pražského.

Té doby nebylo tak snadno dostati se do semináře arcibiskupského v Praze jako za doby nynější. Nával kandidátů býval tak veliký, že dvakrát i třikrát převyšoval počet, jehož bylo potřebí. Bylyť ve všech ostatních oborech naděje studujících do budoucnosti tak zlé, že mnozí pro snadnější a bližší výživu obraceli se k stavu kněžskému; nebyli však ani takoví řídcí, kteří jako Havlíček, puzeni jsouce láskou k ubohému národu svému volili stav duchovní za tou příčinou, aby jsouce samostatnější než v kterémkoli jiném stavu mohli tím vydatněji působiti v jeho mravné povznešení. Při takovém množství hlásících se bylo pak kandidátům pocházejícím z cizích diécesí zvláště nesnadno dostati

*) Listu Havlíčkova neviděli jsme, ovšem pak odpověď p. Jana Klumpara, danou dne 8. června 1840. „Ubezpečuji Vás nejmilejší příteli," píše Havlíčkovi, „že bych se pokládal za velmi šťastného, kdy bych Vás měl na blízku, abych tím snadněji mohl užívati sladkého ovoce našeho starého přátelství".

se do semináře pražského, poněvadž se dávala přednost domácím. Že Havlíček přes to vše tam přijat jest, sluší přičítati výtečným vysvědčením z obojího ročníku studií filosofických.*)

Havlíček volil si stav duchovní beze všeho domlouvání a donucování se strany rodičův; matka schvalovala sice s radostí úmysl syna nade všecky milovaného, ale byla by neméně vřele žehnala i každému jinému rozhodnutí jeho. Otec pak, jehož střízlivý smysl kupecký nesnadno chápal bujný a vysoký vzlet snah synových, netěšil se hrubě tomu, že syn se pustil touto cestou, ale vida pevnou jeho vůli nepřekážel mu. „Starý vikář“ pak jsa velmi svědomitým knězem a znaje, jak těžko činiti zadost jeho povinnostem, neužíval váhy své v rodině Havlíčkově nikterak k tomu, aby nutil jej k něčemu proti jeho přesvědčení. Veden jest v tento stav vroucím citem náboženským, plamennou láskou k vlasti a přesvědčením, že touto cestou bude moci volněji a výdatněji působiti ve vzdělání a ušlechtění národu. Bylo to pravé, čisté nadšení, kterévedlo mladíka ještě ne zúplna devatenáctiletého do temných chodeb v jezuitské kolleji pražské. Tam chtěl ducha svého posilniti a obohatiti všemi vědomostmi, jimiž by potom křísil a sílil milý národ svůj. Nikdy nevkročil tam mladík s upřímnějším nadšením, s úmysly světějšími.**)

Vykonav důležitý krok, jímžto domníval se, že rozhodl o budoucnosti své, užil prázdnin potom nastalých ku pouti zábavné po Čechách a Sasích, první větší pouti v životě svém. Posud nesahaly jeho cesty dále než z Borové do Jihlavy a do Brodu, později z Brodu do Prahy; o prázdninách pak docházíval do Batelova k známému faráři a z Prahy do Ječovic k faráři Serbouskovi, jednou vzal ho otec s sebou jeda za obchodem do Brna. V prázdninách r. 1840 pustil se poprvé za hranice vlasti své.***) Byltě Havlíček velmi dobrým chodcem a bujná jeho mysl libovala si velice v rozmanitých malých dobrodružstvích naskytujících se poutníku pěšímu. Dle úmluvy napřed s přítelem Gablerem učiněné zastavil se pro něj v rodišti jeho, městečku Vartenberku, kdež několik dní trávil u jeho rodičův. Otec Gablerův nebyl sice mile překvapen prvním pohledem na přítele synova; vnějšek Havlíčkův, jehožto šatstvo pěší cestou z Prahy do Vartenberka nemohlo ovšem nabyti lesku, dojal pořádného obchodníka tak nepříjemně, že

---

*) V obou ročnících měl Havlíček v *prvním* půlletí ze všech předmětů první známku *s vyznamenáním*, v druhém půlletí pak měl ze všech předmětův první s vyznamenáním kromě logiky v I. a fysiky v II. roce.

**) Spisovateli jest posud v živé paměti výjev sběhlý v měsíci září r. 1840. Havlíček jsa tehdy návštěvou u vikáře Brůžka v Přibislavi došel do Borové a jmenem vikářovým pozval nás tři gymnasisty brodské do Přibislavi. Cestou nemluvil než o vznešeném povolání kněžském; v Přibislavi pak v zahradě farní, ležící na vysokém břehu nad krásným údolím sázavským, uchvácen byl takovým zápalem vypočítávaje vše, co řádný kněz v prospěch lidu můžo konati, že nepamatuji, aby byl kdy potom mluvil tak ohnivě a nadšeně.

***) O cestě této činí sice Havlíček několikrát zmínku, nikde však nenalezli jsme vylíčení její v jeho pozůstalosti; co tu o ní pověděno, pochází ze zprávy dra Gablera.

vystříhal syna svého takové společnosti. Než dosti krátký pobyt jeho ve Vartenberku postačil, aby otec Gablerův, muž ducha dosti vytřelého, soud o něm docela opravil. Divil se neobyčejné bystrosti jeho ducha i želel toliko toho, že nedbá si více slušného zevnějšku.

Z Vartenberku putovali „saským Švýcarskem" k Drážďanům, odkud prohlédše si památnosti obrátili se přes Hory Krušné k Teplici, a dále na Milešovku, kde se rozešli; Gabler vracel se domů, Havlíček spěchal navštíviti starého přítele P. Serbouska v Ječovicích. Vrátiv se odtud v září domů trávil ještě, než se odebral do Prahy, několik dní u vychovatele svého, starého vikáře v Přibislavi.

Z počátku měsíce října r. 1840 vstoupil Havlíček, ještě neúplně devatenáctiletý, do arcibiskupského semináře pražského, který jej měl vychovati k tomu stavu, jejž pokládal za povolaného buditele a šlechtitele národu.

Seminář arcibiskupský v Praze byl tehdy rovněž tak jako biskupské semináře v Budějovicích a Hradci Králové, — litoměřický maje většinu chovanců německých nemůže v této příčině býti postaven vedle nich — semeništěm ducha národního neméně než nauky a vzdělanosti katolické. Bylť sice všecko učení cizími jazyky — latinským a vedle něho německým, a jazyka českého nebylo úředně ani slyšeti; také představení a správcové důležitých těchto závodů bývali větším dílem prosti všeho toho, co již tehdy policie nazývala smýšlením českým (czechische Gesinnung); než pod úřední latinsko-německou pokličkou vřel mezi jarou mládeží tehdy již pravý, český duch tak zřetelně, že uchu poněkud bystřejšímu snadno bylo jej slyšeti.

Ježto tehdy na všech jiných fakultách studující smýšlení národního byli osamělí, stoje každý takořka o sobě, bylo tu pod jednou střechou pohromadě přes sto mladíků českých, mezi nimiž bystřejší a čilejší byli již proniknuti ideou národní, pěstovali pilně řeč i literaturu domácí a tou neodolatelnou mocí, která jest v každém opravdovém nadšení, strhli za sebou i mnohé druhy váhavější. Tak se stalo, že v semináři pražském panovalo tehdy jakési veřejné mínění vlastenecké, zastupované nejvýtečnějšími hlavami, že tam duch národní, nemaje jinde útulku, nejbujněji se vzmáhal a rozvíjel, a že semináře naše vysílaly každého roku mnoho nadějných kněží do správy duchovní, kteří vedeni jsouce šlechetným zápalem, usilovali o skutečné vzdělání národu svého, smývajíce s církve katolické ty skvrny, kterými před dvěma stoletími předchůdcové jejich, slepí nástrojové církevního i státního násilnictví, roucho její zhanobili. *)

*) O povaze těch, kdo tehdy vstupovali do semináře pražského, napsal Havlíčkův „Slovan" r. 1851: „Do theologie vstupovali tenkráte (před r. 1848) mladíci, jenž studia filosofická na vysokém učení pražském se skvělým výsledkem absolvovali a se studujícími druhých fakult směle měřiti se mohli. Velkou část nadějných kandidátů těchto nevedla do semináře touha po třpytících se infulích, doktorských kloboucích, tučných prebendách neb dokonce missionářských růžencích. Nikoli! *Oni šli odhodlaně pracovat na vinici národu svého, jejž vzdělanci jiných stavů chabě opouštěli.*"

Tato stránka života seminářského líbila se ovšem Havlíčkovi nejlépe. Vlastenecký jeho zápal, jenž tehdy celou jeho mysl uchvacoval, nalezl tu mnoho příbuzných duší; bylit mezi chovanci tehdejšími jinochové, kteří později proslulí činností spisovatelskou a větším dílem posud zdárně pracují v oboru svém: Václav Zikmund, zesnulý Inocenc Frencl, V. Kratochvíl, děkan Kasper, Fr. Mudra a Fr. Řezáč byli tehdy mezi předními žáky v rozličných rocích a stali se zvláště poslední dva Havlíčkovi milými druhy. Ve společnosti této vyšlehl humor Havlíčkův nezřídka neodolatelnou mocí; oni učinili tento rok Havlíčkovi na vždy milou zpomínkou.

Ostatní stránky života seminářského činily mu ovšem mnohem méně radosti. Duch vládnoucí shůry tehdejším semeništěm kněžstva pražského nebyl nikterak příbuzný s tím, jenž se nadšené mysli Havlíčkově zdál býti duchem právě křesťanským.

Vrchním správcem celého ústavu byl rektor Büttner, muž starý a dobromyslný, jenž však jsa pro velké stáří přítelem pohodlí a té doby již téměř zúplna ohluchlý, nemohl skutečně říditi otěží závodu tak rozsáhlého, i přestával na řízení tak zvané ekonomické správy. Pod ním byli postaveni dva nižší dozorcové, préses P. Antonín Rost a viceprésea P. Plaucar. Dozorství nad učením a chováním se žactva bylo takořka zcela v rukou jejich. Přihlížeti k tomu, aby v čas vstávali a lehali, studovali a si odpočinuli, aby ve všem šetřilo se pořádku a kázně, k tomu byli tito présesové. Nedělili se však rovnou měrou o vládu seminářskou: P. Rost jsa výše postaven a pohyblivější i účinlivější než P. Plaucar byl řídícím duchem mezi čtyřmi zdmi seminářskými.

P. Rost, ač rodem Čech, byl smýšlení protinárodního, i odvracel slovem i skutkem kde koho mohl od čtení českých knih a časopisův; jedinou jeho snahou bylo, aby mládeži vštípil onen smysl náboženský, jenž pohřižuje se v mystickém rozjímání, v životě pak jevívá se co plané růženečkářství. Nebylot se čemu diviti, že z mládeže chtěl vychovati co nejvíce přívrženců snah svých; a poněvadž probudilí vlastenečtí jinochové pojímajíce křesťanství z plodných jeho stran vyhýbali se jeho svůdným sítím, bylo mu národní jejich snažení tím protivnější. Nalézal pak mezi slabšími hlavami vždy některé věrné, kteří ať si z přesvědčení, ať k vůli přízni jeho snah účastníky se činili, od ostatních nehrubě lichotivým názvem Rostiani jsouce znamenáni.

P. Plaucar, rodem z Poličky, předčil důmyslem a učeností nad oba představené; ale podřízené jeho postavení a chování v mnohem malicherné a titěrné nedalo mu dosíci toho působení, kteréž by jeho duchu bylo slušelo. Ve správě podobných závodů potřebí kromě zdravého rozumu a rozsáhlých zkušeností zvláště charakteru přímého a pevného, jenž sám sebou v mládeži budí úctu a přichylnost, jenž prohlížeje ve všem k vznešenému účelu umí říditi směr nevšímaje si malicherných věcí, aspoň nikdy pro ně netýraje. P. Plaucar měl však všecky výtečné vlastnosti ducha slabost, že o všech i sebe ne-[illegible]ěcech věděti chtěl, že mladíky příliš bedlivě stopoval [illegible]ným, ještě častěji směšným činíval. Že

mládež tehdy nechovala k němu přílišné úcty, viděti nejlépe z přezdívky, kterou ho poctili nazývajíce ho vůbec „ficínkem.“ *)

Rost činil se svými věrnými *stranu* dosti silnou počtem, méně duchem a vážností. Proti této stála pak strana, která hledajíc v povolání kněžském uspokojení vyšších tužeb domáhala se i hlubšího pojímání učení křesťanského; její hlava byla mimo seminář — P. František *Schneider*, tehdy učitel náboženství na školách polytechnických a náměstek ředitelův při škole reální. Schneider byl důmyslným a činným přívržencem katolického filosofa Bernarda Bolzana; hlavní úkol filosofie jeho, aby vedla rozum ku poznání potřeby zjeveného náboženství a ukázala, že náboženství toto nemůže býti jiné než katolické, přijal i Schneider za svůj a po mnohá léta působil vydatně netoliko mezi žáky svými, než i mezi chovanci arcibiskupského semináře. Hlubší hlavy mezi dorůstajícím kněžstvem chodívaly — obyčejně ve čtvrtek odpoledne — k mistru svému i rozmlouvali tam o všem, co se jim právě naskytlo. Tu vyslovovali pochybnosti, které v nich to neb ono učení zbudilo; jindy žádaly poučení o věci, která jim zůstala temná; jinde zase sdíleli se s ním o všeliké strasti a trampoty, **) hledajíce u něho útěchy a úlevy. Návštěvy u Schneidra mívaly ráz rozmluv sokratických: kdo si přál poučení, vyložil stručně, čeho si přeje a Schneider začal ihned rozmluvu veda tázajícího se střídavými odpověďmi a otázkami k cíli. Obcování s tímto mužem rozumu i srdce výtečného osvěcovalo i povznášelo všecky mladíky k němu docházející a mnozí z nejvýtečnějších kněží našich vzpomínají podnes vděčně hodin u něho trávených přičítajíce mu hlavní záslulu všeho dobrého, co vykonali. Tohoto kruhu Schneidrovského byli tehdy hlavními účastníky Fr. Řezáč, Fr. Mudra, V. Kratochvíl; Havlíček ač byl též vřelým ctitelem Fr. Schneidra, přicházel k němu jen zřídka.

Učení theologické samo nezaujalo zúplna mysli Havlíčkovy. Té neunavené píle a horlivosti, které jsme se obdivovali v obou rocích studií filosofických, není při něm nikterak znamenati při učení se theologii. Sluší ovšem uznati, že náuky v prvním roce theologie vykládané duchu jeho ve všem ke skutečným potřebám přihlížejícímu a toho, co v životě neprospívá, málo vážícímu nemohly se již samy sebou hrubě líbiti. Byly pak dva předměty: obecné dějiny církevní a úvod v studium starého zákona, při čemž vykládaly se židovské starožitnosti a jazyk hebrejský. Havlíček měl v studiích historických veliké zalíbení; ale církevní dějepis unavoval paměť jeho nesčíslným množstvím různých sekt kacířských, jichžto učení vštěpovati si v paměť zdálo se mu zbytečným namáháním. Aniž pak nalézaly při něm židovské starožitnosti s jazykem hebrejským větší přízně. Tak se není

*) Odvozeno ze slova *vice* (préses). Přezdívka ta provázela ho po všecka léta činnosti vicepréseské.

**) Jak si v takových případech počínával P. Schneider, vypravoval nám ctihodný kněz, přítel Havlíčkův, jehož jmeno však nejsme oprávněni uveřejniti. Přijda jednoho dne k Schneidrovi toužil mu trpce rozličného týrání, ježto musil snášeti od správy semináře. Vyslechnuv všecko pozorně tázal se P. Schneider krátce: „Chcete býti knězem?“ „Chci.“ „Chceteli býti knězem, nesmíte takových věcí příliš vážiti; či se domníváte, že až budete ve správě duchovní, budou vás zavinovati do plének?“

lze diviti, že učené výklady o všelikých heresiích a o rozmanitých zvláštnostech vyvoleného národa jenom na polo poslouchal a i čas, jejž musil ve škole tráviti, všelikým spůsobem kratochvilným vyplňoval *).

Však činný duch jeho nezahálel, ač nenalézal dostatečného zaměstknání v učení nařízeném. Ano snaživost Havlíčkova jeví se rovněž skvěle jako v letech minulých, ovšem cestami jinými.

Havlíček byl nyní netoliko uvědomělým Čechem, ale i Slovanem; úmysl jeho nenesl se pak toliko k ústnímu poučování lidu, nýbrž již i docela určitě a jasně i ke spisovatelství. Aby pak účelu tohoto dosáhl, jal se tehdy s neobyčejnou pilností učiti se všemu, čeho se mu vidělo býti zapotřebí k důkladnému poznání i ducha národu českého i všech národův slovanských. Naučiti se důkladně českému jazyku, potom i všem ostatním slovanským, poznati mravy a obyčeje, písně národní, bájesloví, dějiny politické a literní všech národův slovanských — ten byl jeho plán v semináři pražském vzdělaný, jejž přičinlivý a důrazný jeho duch ihned uváděl ve skutek **).

S největší horlivostí usiloval, aby se naučil jazyku českému. Vědomosti, kteréž si přinesl ze škol nižších, byly ovšem dosti chatrné; cítě to pustil se zvláště v druhém roce studií filosofických s nevšedním zápalem do učení se jazyku mateřskému, v semináři pak s neobyčejnou vytrvalostí jal se následovati rady Jungmannovy, *čítal bedlivě českou biblí*, a dosáhl za jediný tento rok takové obratnosti a správnosti v českém slohu, že se vyrovnal i lepším spisovatelům ano nad největší díl tehdejšího spisovatelstva patrně předčil. Kdo soudně přečte báseň jeho sepsanou ke dni 24. června 1841 na oslavení jmenovin prof. Jana Kř. *Smutka* a Jana Kř. *Mařana* a porovná ji co do jazyka s plody tehdejších básníků, uzná nestranně, že kromě Fr. Lad. Čelakovského a K. Jar. Erbena, jenž tehdy jenom několika osamělými básněmi znám byl, Havlíček jadrností a správností jazyka aspoň rovnal se všem našim veršovcům.

I později, když jazykem českým vládl tak obratně jako málo který spisovatel, nespouštěl se chvalitebného zvyku čítati zvláště v ranních hodinách kusy z biblí a kochati se v jadrné, ryzé řeči její; zůstal až do posledka, čím se v Tyrolských elegiích sám nazývá, „čtenářem biblí."

Krom toho pak zvláštní píli obracel k studování písní národních,

*) Zajímavý pozůstatek takových zábav jest čtvrtka papíru, na nížto dole pozdějším písmem Havlíčkovým napsáno jest: „*V semináři r. 1841 ve škole*". Na listě tomto sestavil si 24 spůsoby, „jak by se mohlo do důchodu kleť a zavěrovať. Sestaveno mistrem Karlem Havlem Borovským." Tyto *jadrné* spůsoby překládal pak na jazyk německý, při kterémžto díle musil dvakrát připsati unübersetzbar, a dvě zcela vynechati. Dále tam jsou zapsány „Zdvořilosti a poklony" ovšem ve smysle ironickém, jichž jest osm, z nichžto šest opět přeloženo jest na jazyk německý. Není pochybnosti, že také mnohý epigram na P. Rožně, ač o tom není zvláštního připomenutí v rukopisech, povstal v takových *prázdných* hodinách.

**) Nemůžeme dáti věrnějšího obrázku této usilovné pilnosti Havlíčkovy než opíšemeli vlastní jeho rukou psané „*Rozvržení prací na celý týden*":

jejich jazyku i míře, což pak později zvláště v době brixenské s neobyčejnou vytrvalostí dále veda sestavil si úplný přehled písní českých národních ve sbírce Erbenově podaných.

Dny	Od 5 do $^1/_2$6	$^3/_4$6—6	od $^3/_4$7—8	od 10 do 11	11—12	1—2	4. do 6.	6—7	od $^3/_4$ na 8 —$^1/_2$9	$^3/_4$9—10
Pondělek	Ilirsk.	Každého dne se přečte jedna neb více národních, slovanských písní a naučím se jí nazpaměť a to bude: Srbská					Mluvnice česká		Čtení české	Mluvnice ruská
Outerek	Bible	Česká		Matematika			Slovanské národní písně		Zeměpis slovanský	Polská řeč
Středa	Řeč polsk.	Ruská	Dějiny české.				Historia národův slovanských		slovanská literatura	Ilirsk.
Čtvrtek		Srbská	Česk.				Porovnání mluvnic slovanských		Čtení české	Přehled týhodne
Pátek	Bible	Slovácká	Národní písně		Matematika		Archaeolog. hebr.	Mluvnice hebraj.	Čtení české	Mluvnice hebrajská
Sobota		Jinoslov.	Mluvnice hebrajský	Matematika		Archæologia hebraica	Historia všeobecná		Česká litt.	Česká
Neděle	Bible		od 6—7 Dějiny české	Matematika			Mluvnice arabská		Čtení latinské	Ilirská

K vysvětlení této tabulky budiž doloženo, že dle pořádku tehdejšího chovanci seminářští vstávali o 5. hodině v zimě v létě; o 9. hodině

Že kromě jazyka českého učil se najednou všem ostatním hlavním jazykům slovanským, svědčí o neobyčejné horlivosti, s nížto se věci chopil; šlo mu tu patrně především o to, aby porozuměl písním národním a vůbec knihám ve všech slovanských jazycích psaným a toho dosáhl zúplna za r. 1841 a 1842, četl snadně knihy v kterémkoli slovanském jazyku složené. I dějiny slovanské, zvláště pak starožitnosti z výtečného díla Šafaříkova pilně studoval.

Že i jazyk latinský a mathematika nalézají se mezi náukami, kterým v semináři věnoval některý čas, jakož i že chodil do přednášek prof. Vietze o dějinách rakouských, ukazuje, že přese všecku horlivost v slovanských studiích uměl ceniti spravedlivě i váhu a důležitost náuk obecně vzdělavacích.

Uprostřed usilovných prací, jimižto vzdělával se za schopného dělníka na roli národní a církevní, stal se v jeh mysli převrat, jenž musil — dříve či později — vésti jej na jinou cestu než byla ta, na nížto měl dostati se kněžským seminářem.

Prvotní, řekli bychom nejstarší příčinou, že Havlíček odhodlal se k stavu duchovnímu, byly hluboké dojmy, které v mysli jeho dětské a pacholetské učinilo vzorné působení dvou kněží, které ještě v dospělém věku kladl v srdci svém na roveň s otcem, „starého vikáře" a P. Serbouska.

Vroucí láska k vlasti, která touž dobou srdce jeho opanovala, líčila jeho ohnivé obraznosti povolání kněžské jakožto jedinou cestu, kterou by mohl provesti vznešené ideály své, pracovati ušlechtění, ovšem pak i o povznešení národu svého. Když pak vstoupil tam, kde ideály měly začínati uskutečňovati se, kde měly nabývati podoby živé, tu potkal se s trpkým sklamáním! Čím ohnivěji a nadšeněji vylíčil si napřed budoucí povolání své, tím hroznější musil býti účinek všední skutečnosti, která jej příchozího do temných chodeb semináře pražského vítala. Co tam spatřil, nemohlo ovšem nikterak činiti zadost jeho ideálům. Měl v mysli hluboce vyrytý obraz kněze, jenž ozbrojen jsa mečem rozumu a lásky kráčí pevně a věrně v čele lidu sobě svěřeného za vyššími účely lidskými. A tu shledal ve správě ústavu, jenž měl býti průpravou k onomu vznešenému povolání, lidi všední, bez vyšších snah, prosté všeho nadšení, ježto rodí skutky velké a šlechetné. Jest mimo všelikou pochybnost, že holá tato skutečnost hnula mocně celou myslí Havlíčkovou.

Jaká byla povaha jeho, působil zajisté pohled na skutečné neřesti a nešvary mnohem výdatněji v jeho přesvědčení než sebe důmyslnější a důkladnější pojednání o nedostatcích zřízení církevního by bylo učinilo.

Jest pak v té příčině velmi zanímavé, že listův, psaných ze se-

večerní mělo se jíti spat, což však nevykonávalo se přísně a postačilo, když po 9. hodině bylo ticho, t. j. ti kdo ještě déle studovali, nesměli překážeti těm, kdo šli spat. Že od 8. do 10. hodiny ráno a od 2. do 4. odpoledne není v tabulce ničeho, vysvětluje se tím, že to byly hodiny, kde musil býti ve škole, kde tedy nebylo potřebí nižádného zvláštního ustanovení.

mináře nevane nikterak tak vroucí nadšení náboženské jako z listův psaných před vstoupením do semináře; ano čteme v listě psaném dne 15. května 1841 matce, v němžto líčí nepřehledné zástupy poutníkův svatojanských: „Mám radost z toho lidu, když přijdou do kostela, nevědí kam by se dříve dívali, nebo náš (t. j. seminářský) kostel jest velmi krásný, celý kostkovaným mramorem vydlážděný, a tu zaslechnou shůry zpěv náš, tu se na nás dívají a diví se tomu množství klerik, a dnes k tomu ještě rektor s čepicí svou, to budou teprvé míti podívanou. Když tak vidím horlivost dobrého lidu, *horším se, že vedle toho musím dívati se k nehodnosti mnohých z nás, kterou tak mnoho se kazí.*"

To by byly ovšem velmi slabé známky, že se v mysli Havlíčkově děla změna. Jsou některé zřetelnější.

V denníku, jejž spisoval si v semináři*), líčí Havlíček přímě a ohnivě onen veliký obrat, jenž té doby v jeho mysli šel před se; i jest to obraz uchvacující, jejž tu jinoch devatenáctiletý o vnitřním zápase vylíčil:

„Zpomněl jsem si, jak jsem co malý klučina v Borové na roráte chodíval, jak ten malý kostelíček nacpán býval samým známým lidem českým a jak pan farář sotva k oltáři se protlačiv hlasitě s lidem zanotoval: „Rorate coeli!". Byla to jediná příležitost, kdy on spolu zpívával. Zpomněl jsem si na to u svatého Klimenta na oratorium — sám teď jsa bohoslovcem, a zabolelo mne cosi! . . . *Však vím co.*

Na den sváteční matčina jmena (t. j. dne 19. března) *poslední útok* učinilo křesťanské náboženství na mne proti ukrutné nevěře — a ta nevěra, kat můj a ukrutník — zvítězila! — Dnes v chrámě připadlo mi, jak mám její svátek světiti. Matku miluji, a když miluji, miluji hodně! — První tedy myšlenka má byla na modlitbu; cit pudil mne modlit se — tu nastal boj, rozum za dětinství to vyhlašoval! Může modlitba tvá — ptal se — jakou změnu v opravdovském světě spůsobit? Nemodlíš se jen pro své uspokojení? — Hoj, kdož by to stádo myšlenek, co hlavou mou se prohnaly, teď vypsati mohl? Kdo umíš ducha lidského posuzovati, uznáš, co ve mně vřelo! Napsat to nesnadno — — — Konečně umínil jsem si, že o duševních záležitostech počnu přemítati a takto zdokonaluje se, že nejlépe oslavím svátek své matinky!" —

Ježto z místa tohoto mluví zoufalý bol duše zápasící o to, co jí nejdražšího, zápasící marně, jeví se v místě o něco pozdějším opět jakýsi klid a odhodlanost setrvati na cestě, kterou si vyvolil: „Dnes byl jsem u přijímání! Bůh ať mne sílí. *Jak jsem započal — nechť dopřáno mi kráčeti dále.* Stý díl jen když toho provedu, co mi jak chrám strmí před očima, tož dosti dovedu."

Avšak byla to jenom resignace okamžitá, ježto za nedlouho ustoupila mocným proudům myšlenek a citů protivných naň dorážejícím.

---

*) Také tento zlomek nenalézá se v pozůstalosti Havlíčkově; ale opis laskavostí p. Soběslava Pinkasa nám podaný má všecky známky vnitřní pravdivosti do sebe.

Úkol vlastenecký, národní, jejž posud hodlal konati zároveň s úkolem křesťanským, nutil jej na jinou cestu. Vyjádřiv sotva resignaci píše ihned dále: „Láska k vlasti a Slovanstvu brojí ve mně proti právům člověčenstva! Římské dějiny mne pokazily — — Křesťanské náboženství a hlavně matka má vychovaly mne k vlídnosti; rozum však a opět láska — ten plamen srdce mého — káže mi nevlídnost — a na tuto stranu se nakloniti musím!!! — Tak tomu buď! K lásce přiznává se mnoho lidí, jeden ať pro *lásku nelaskavým* se stane. Hurrá! Dejte mi železo! Hurrá! — A ještě ta těžkost! Křivdu nerad snáším a nyní kde učím se udušovat měkkou lásku a citlivost, držán bývám za hrubce! — Bože! jaký to konec se mnou vezme! — Houpám se, houpám!“

Chovaje v sobě úmysly obrovské, jichžto břímě na mysl jeho naléhá, cítí důtklivěji, že se mu nedostává druha, věrného, rázného přítele, jenž by hotov byl kráčeti s ním odhodlaně a pevně za týmž účelem. Ohlížeje se mezi známými vyslovuje žhoucí touhu po příteli, jenž by vyplnil jeho srdce:

„Dosavad jsem žádného nenašel, abych jej mohl tak milovati, jak mne srdce pudí. Tak se mi zdá, jako bych měl srdce pořád rozevřené k lásce a jak by žádný tam nevstupoval! jak bych nikoho do něho zavříti nemohl. V některé chvíli myslím, že již tam kohosi mám, — avšak brzy zas prázdno — připraveno pro příchůdce. Napadlo mi dnes, že to snad bude můj malý bratřík! Dejž bůh! Neboť tu prázdnotu déle nevytrpím. Girgl a Gabler mi začínají vypadávat ze srdce, aniž ho kdy docela opanovali. Myslil jsem, že zde v semináři nalezne někoho. Ovšem nalezl jsem, ale jen tak napolo: Šk.... tuze lichotivý a to mne zahání — Kl..... v myšlénkách děcko, plný předsudkův, kteréž kdesi na slovo přijal a teď se jich drží a nespustí. Ř..... tuze předložitý, tuze uctivý — jedná více dle hlavy, málo ze srdce.. Frenzl (ačli mu křivdu nečiním) nezdá se mi být upřímným — a Mudra? No Mudra, to dobrá, dětinská duše, v níž jak v otevřené knize dle vůle čísti se může. K tomu ovšem že srdce mne táhne — ale ku podivu, že mysl a rozum činí mně v tom překážky! — Já divoký, odhodlán vrahům hlavy sraziti a rozsápati na kusy to plémě vyzáblých tváří — a on, jako beránek očekává, až pak bůh sám tomu konec učiní.

Oh, jen jedno srdce jak mé ať též tak bojuje a spokojen budu!

Ten Mudra! — Přírodo, proč jsi mu nedala červenější krve? Proč ne jiskrných očí — proč ne zavalitějších oudů? — Mohli jsme trónem spolu zatřásti — mohli hnát útokem na ty hradby... a tu se naň dívat musím jak na krásnou jen květinku! Líbí se mi, v rukou ji nosím — ale nemohu okolo krku, okolo pasu ji obejmout! Jak bychom já a on mohli jedna duše býti? On odhodlán za jinými hlasateli pokoje jíti — kdežto já sám jsa svým bohem v těch věcech neočekávám jiných vůdců, jiné pomoci, krom vlastní vůle, vlastní síly své. Sám toliko na bedrách vleku ukrutnou myšlenku, kterouž mi láska vštípila jinou lásku ze srdce vypudivši — a to srdce na tu lásku k vlasti jaksi s úžasem hledí...“

Obraz tento mocným štětcem vyvedený představuje nám zápas, který v mysli smělého k životu samostatnému probouzejícího se mla-

díka vedou fantasticky obrovské myšlenky a záměry s ideálem jeho mládí, líčí tuhý boj, jejž náboženský cit a nelítostivý rozum, s živostí jen tam možnou, kde líčící byl sám předmětem krutého zápasu. Jak psychologický pravdivé jest vylíčení toto, nejzřejměji vysvitá z toho rysu, jenž náboženství v boji stísněnému volá na pomoc matku — tento zdroj nejčistší lásky proti chladnému rozumu.

Zde jest posud zápas, i ač vidět, kam se kloní vítězství, nemůže se říci, že by boj již byl dobojován; nebo mezi zoufalými výkřiky slyšeti i hlas, jak se zdá, klidný a pevný, jenž jako by zvěstoval vítězství idey náboženské.

Leč ani tu nezůstaneme v pochybnosti, přečtemeli si jiný list*), na němžto složil novou „*Víru, Naději, Lásku:*“

„Věřím v Boha, otce, všemohoucího, stvořitele nebe i země. Věřím, že o něm nebudu nikdy nic jistého vědět, a věřím, že by to pošetilost byla přít se, kolik má vlastností. —

Věřím v Krista, syna člověka, učitele našeho, jenž se počal z Marie, pod Pontským Pilátem trpěl, ukřižován umřel. Věřím, že jen z nouze a pro hloupost židovskou se jmenoval synem božím, že ale sedí na pravici boží, věřím. Věřím v svatých obcování,**) v život věčný. Amen.

Nedoufám ničehož, neb nic z toho, co Římská církev doufá, nepotřebuji a byť bych potřeboval, dosáhnouti nemohu. Hříchy mi Bůh odpustiti nemůže, a kdo by to myslil, ovšem si ulevuje, ale Božstvu i lidstvu se rouhá. Ani zatratit ani odměnit mne Bůh nemůže a nechce. Já sám se mohu zatratit a odměnit sobě (v jiném smyslu) —

Miluji, ale co nevím, za zásluhu si to nepokládajc, neb láska se mnou srostla jako květ se stromem. Ale Boha nemiluji, neb ho jen ctít mohu, ale ne milovat. Též veškeré lidstvo nemiluji, neb mnozí lásku nezasluhují; nepřátel milovat nemohu, aniž jich Ježíš miloval, ačkoliv tak praví, neb jiná věc někoho milovat a opět jiná o jeho dobré péči mít. Láska se neplatí po penízkách a kdo praví, že celý svět miluje, ten ani nezná lásku a pošetile mluví.“

Toto vyznání „Víry, Naděje, Lásky“ staví se již přímo proti *zjevenému* křesťanství přijímajíc toliko to za pravdivé, co pouhý rozum chápe — tímto presvědčením octl se Havlíček již vně církve katolické; toto přesvědčení musilo jej nevyhnutelně vyvesti z kněžského semináře na jinou dráhu.

Bystrý duch Havlíčkův poznal zajisté záhy, že proměněné smýšlení nedá se nikterak srovnati s povinnostmi pravého kněze a přímost povahy jeho nebyla by nikdy snesla nehodné licoměrnosti, kterážto vykonává skroušeně prázdné obřady. Proto již záhy přátelům svým mimo seminář, Gablerovi a Girglovi, říkával, že „v semináři nevydrží“ a „již asi v měsíci červnu r. 1841 věděli, že vystoupí.“ ***)

Úmysl tento však hodlal oznámiti teprvé na začátku školního

---

*) Lístek oktavový, psaný rukou Havlíčkovou, starým pravopisem a na konci připsáno pozdějším písmem Havlíčkovým: *V Semináři 1841.*

**) Zde byla napsána slova „v hříchů odpuštění“, ale jsou přetrhána.

***) Vlastní slova dra. Gablera.

roku 1841—42. Že poněkud váhal učiniti krok rozhodující, dá se ovšem tím vysvětliti, že mu musilo býti dosti příkré přiznati se rodičům, kterak se mu stav duchovní, jejž si vyvolil s takovým nadšením před nedávným časem, zúplna zprotivil; ano vyznání takové musilo se mu státi tím nesnadnějším, že vlastních příčin rodičům svým, zvláště pak zbožné matce, nemohl ani vyložiti.

Z nesnází takových vytrhlo jej představenstvo seminářské. Nebylo správcům ústavu tohoto nikterak zapotřebí zvláštní bystrosti zraku ani ducha, aby poznali, že cesty tohoto smělého mladíka nedají se srovnati s cestami, jimiž měli vesti mládež sobě svěřenou.

Chování se jeho k nim bylo příliš samostatné a hrdé, aniž bylo se nadíti, že by se kdy obrátilo v jinou stranu; ano tak smělý byl tento mladík, že neostýchal se dělati vtipy o vznešené vrchnosti a skládati epigramy na samého velkomocného présesa, epigramy oplývající bujným, perným, často až příliš řízným vtipem, které potom ostatní chovanci se zvláštním zalíbením opakovali. *) Také mnohý žert, jejž provedl se spolužáky, zdál se býti přísným dozorcům nemístným a nepříhodným. Neméně bylo jim proti mysli, že náuk předepsaných nehrubě si všímal čině jenom tolik, kolik musil, aby jakž takž obstál, ježto jiné předměty nepotřebné neb i přímo závadné pěstoval se zvláštní pilností a zálibou. Bylo jim dobře povědomo, že učí se jazykům slovanským, ba i *ruskému*, jenž jakožto jazyk národu schismatického jim byl znamením smýšlení nedosti katolického; věděli, že i mezi druhy svými jest šiřitelem smýšlení nebezpečného. Nádoba byla plná, o jedinou krůpěj a více musila přetéci.

Dne 24. června r. 1841 slavili oba profesoři prvního roku, Jan Smutek i Jan Mařan jmenoviny své; chovanci prvního roku umínili si povzbuzeni jsouce Havlíčkem oslaviti je způsobem méně obyčejným. Měla se jim podati česká óda pěkně vytištěná a složiti měl ji Havlíček. Byla to báseň zcela zvláštní. Od té doby, co se gratulační básnictví pěstuje, nedopustil se snad příležitý veršovec větší smělosti, než Havlíček za tehdejších okolností. Báseň jeho klasickým rozměrem (veršem alkaickým) a jazykem plamenným hlásala světu základní myšlenku učení slovanského, že sestárlý západ evropský musí ustoupiti mladému, jarému Slovanstvu.

Ač západ vetchý v neklidě vrávorá
Plodův mudráckých z Kristova objetí
  Moc vyrvav se; ač mu jiskra
  Chladne svatá v rozumech ochablých:
Bystré Slovanstvo jiskru drahou, Bohem
Zvoláno, přejmouc v nezkalené prsa
  Vědu ji pěstovavši zdárnou
  Obnovenou svede zář na východ.

Křesťanské roucho, v kteréž oblekl Havlíček myšlenku, nepřičinilo ničeho k tomu, aby se stala příjemnější urputným nepřátelům všeho slovanského, byť bylo světské neb církevní.

Velmi nemile dotkla se báseň i jednoho z těch, jimž na oslavu byla složena: Jana Mařana.

*) Epigramy na P. Rosta (Rožeň).

Napsal totiž mladistvý, neopatrný pěvec i tyto řádky:

Dopřálo vážní Vám nebe mistrové
Uměn posvátných *šlechtiti Slávii:*
Ne díky, Vám jenom zdar může
Zásluhu odplatiti přeslavnou.

Klidný čtenář nespatřil by v tom ničeho, leč že vděčný žák blahořečí učitelům svým, že jim Bůh dopřál umělosti vzdělávati, šlechtiti mládež českou, a tím národ český (Slávii). Ale profesoru Mařanovi bylo asi povědomo, jak zlomyslné vykladače nalezne óda Havlíčkova na rozličných „vysokých místech" *) i spatřoval v tom velmi nebezpečnou poklonu, když se mu řeklo, že *šlechtí Slávii*, či vychovává schismatiky. Aby se sebe svalil všeliké podobné podezření, jímž ovšem byl zcela nevinen, odmítl ihned druhého dne, přijda do kolleje, tuto poklonu se vší určitostí od sebe dokládaje, kterak prý se domnívá, že k takovým řečem nedal se strany své nižádné příčiny. Aby pak dodal důrazu slovům svým, choval se od té doby k opěvovateli svému s patrnou nevlídností, z čehož přátelé Havlíčkovi v semináři — nevědouce o tom ničeho, že Havlíček hodlá sám opustiti seminář — netušili mu ničeho dobrého. Jak pohlíželi na tyto okolnosti nejupřímnější druhové Havlíčkovi, svědčí lístek, jejž František Mudra odešed po zkouškách o několik dní dříve na venek z rodiště svého Lišně dne 29. července 1841 psal příteli svému do Prahy, v němžto na konci praví: „*Nyní nezbývá nic nežli Vám ještě trochu štěstí přáti na Pana Jana Křtitele Mařana, aby snad se Vám nechtěl mstít, za to, že jste ho přivedl v podezření, jako by on Vám kacířství přednášel.* Přeji Vám tedy, aby u jeho přítomnosti ústa Vaše se podobala Palestýně, která mlékem a medem oplývala — jimiž byste ho podmazal."

Přání „dobré duše" Mudry nevyplnilo se; Havlíčkovi dostalo se při zkoušce z jazyka hebrejského a z výkladu Starého zákona — druhé třídy. Co z této druhé třídy sluší přičísti snaze zkoušejícího, aby se očistil z podezření v jeho okolnostech ovšem nad míru nepříjemného, a co nepřílišné píli zkoušeného, jest nesnadno rozhodnouti. Doložíme toliko, že dle zpráv mnohých bývalých chovanců semináře pražského špatná známka z hebrejštiny byla skutkem *velmi* vzácným, **) tak že po mnoho let nebýval jí nikdo obdařen; i Mařan býval velmi mírným soudcem posluchačů svých, jichžto hebrejská učenost jen velmi zřídka zabíhala dále než k dosti chatrnému čtení několika kusů hebrejských a odříkání latinského překladu, jemuž se naučili z paměti. Nesnadno si mysliti, že by Havlíček nebyl dosáhl ani té nizounké míry, které se vůbec užívalo, a které dosáhli i nejslabší jeho spolužáci.

Zlé vysvědčení z hebrejštiny stalo se představenstvu seminářskému

*) Jak směšné bylo tehdejší počínání vysoké policie rakouské u věcech *slovanských*, toho rozkošný obrázek vylíčen jest v posledním spise paní Podlipské.

**) Slyšeli jsme od kněží, kteří bývali žáky prof. Ullmanna, jenž po mnohá léta vyučoval hebrejštině, kterak posluchačům svým vypravovával, že za všecka léta dal toliko jednomu posluchači dvojku z hebrejštiny a kterak prý později slyšev tohoto posluchače pěkně kázati, ještě toho želel, že mu kdy dvojku dal.

žádanou pákou, aby nemilého chovance dostali z místa, na němž se jim stal tak obtížným.

Dne 9. září došlo Havlíčka v Brodě Německém psaní rektora Jana Büttnera dané 7. září, jímž tento mu oznamoval, „poněvadž za pobytu svého v semináři velmi málo povolání k stavu duchovnímu ukazoval, zabýval se více s předměty mimo obor náuk theologických a proto z nedostatku pilnosti dostal druhé známky z hebrejského a z výkladu Starého zákona, poněvadž prý krom toho velmi lehké zásady (sehr leichte Grundsätze) jevil, vidělo, prý, se Jeho Arcibiskupské Milosti po zprávě o chování alumnův vyloučiti ho z semináře.“ *)

Ačkoliv pak Havlíček vrátil se z cesty církevní již po roce, nezůstal rok ten bez mocných a trvalých následků v jeho mysli, ano smíme říci, že bez desíti měsíců, které prožil v semináři, nebyl by se stal tím, čím jej vidíme, že by jeho veřejná činnost byla měla namnoze jiný ráz, jinou barvu. Seminář učinil jej na celý život čtenářem biblí a zásobil jeho ducha mocnými obraty i obrazy biblickými, které ve spisech jeho potkáváme; v semináři poznal ono mechanické, všeho ducha prázdné pobožnůstkářství, které mu bylo nade všecko protivné; v semináři roznítilo se v něm ono neukrotitelné záští proti veliké lícoměrnosti; rok seminářský naplnil mysl jeho přesvědčením, že ústrojí církevní potřebuje opravy od kořene, máli se církev vrátiti k velikým účelům svým; slovem rok v semináři pražském přičinil nejvíce k tomu, že Havlíček v činnosti své pozdější obrátil zřetel i k věcem církevním a vší mocí usiloval o jejich napravení.

O průplavu suezském.

Od

dra. Ant. Tille.

Průplav suezský slavnostně otevřen jest dne 17. listopadu 1869 a dnem tím světovému obchodu odevzdán. Událost tato oznamovala se svého času všemi novinami a byla předmětem všeobecné živé rozprávky, ježto se točila o nejdůležitější pro lidské dílo otázku: zdali průplav vyhoví svému účelu neb nevyhoví, čili zdaž se zdaří aneb bude prací marnou. Odpovědi byly sporné a sice nejen od povrchních pozorovatelů nýbrž i od učených a zkušených v tom oboru posuzovatelů, rozumování a dokazování velmi různé.

*) Podle *soukromého* tohoto přípisu rektorova stůj zde *úřední* vysvědčení o zachovalosti, jež týž rektor Havlíčkovi o měsíc později vydal: „Wohlverhaltungszeugniss. Von Seite des fürsterzb. prager Seminär (sic) wird dem Havlíček Karl auf sein Ansuchen das Zeugniss ertheilet, dass er sich während seines einjährigen Aufenthaltes im genannten Seminär fleissig auf die Wissenschaften verlegt und einen wohlgesitteten Wandel geführt habe. Urkund dessen meine eigenhändige Unterschrift und Beidrückung des Seminärsiegels. Prag am 9. October 1841. Johann Büttner, Probst und Rektor des fürsterzb. Seminärs.“

Ježto nyní uplynulo půl třetího roku od zmíněného dne, kterého obrovské to dílo odevzdalo se veřejnému užívání, a zprávy o užívání jeho spolehlivé docházejí, lze nám o díle celém rozprávěti klidněji a důvodněji.

Účel celého díla poznáme hned pouhým pohledem na mapu: průplav suezský má skrátiti námořskou cestu z Evropy do jižní a východní Asie. Že podniknutí to užitečno jest, nahlížíme popatříce na mapu. O tom, že značně lépe *sobě* prospíváme, skrátímeli dráhu a dobu jízdy, přesvědčen jest každý; přesvědčeni jsme však z nové doby naší zavedením železnic a paroplavby, že skracujíce dráhu a dobu jízdy všeliké prospíváme nejen těm, co jezdí a zboží dopravují, nýbrž *všeobecnému* blahu lidí. Z té příčiny jest podniknutí suezského průplavu dílo obecně důležité, lidstvu vůbec užitečné, dílo nejvýš chvalitebné.

Užitečnost ta dále lépe se objeví, uvážímeli, že průplav suezský skrátí dráhu ležící mezi zeměmi od starodávna nejlidnatějšími a velmi rozličnými, jižní a jihozápadní Evropou, a jižní a východní Asií. Země evropské totiž rozkládajíce se v zeměpasu mírném mají značně jiné plodiny než zmíněné země asiatské hlavně v horském zeměpasu rozložené, ale také obyvatelstvo rozličné nejen národností a náboženstvím, nýbrž i prací a výrobky práce, z čehož domysliti se můžeme, že oboje ty země mají vážné příčiny, aby spolu čilý a mnohý obchod vedly; také tomu zkušenost tisíciletá důkladně nasvědčuje. Uvážímeli konečně, že pro rozsáhlý obchod průplav suezský skrátí námořskou cestu okolo mysu Dobré naděje jdoucí a celou téměř Afriku obcházející znamenitě, a sice některým zemím na třetinu (na př. Řecku do Přední Indie), jiným ač o menší díl přece celkem a průměrně o polovičku, budeme, přejíce všeobecnému pokroku dobra, přáti zdaru i průplavu suezskému.

Jak žádoucí bylo prokopání šíje suezské, dělící lidnatými zeměmi obklopené moře středozemské od moře rudého a indického oceánu, to poznáváme z pokusů dřívějších dob. Již před 32 stoletími lidé spozorovavše, že šíje suezská, bránící jako závora lodém středozemského moře plouti na břehy Indie, plodinami požehnané, jest v poměru k dráze východné dosti úzká a překážejících hor prostá (vynikajíc nejvýš 37′ nad hladinu mořskou), dali se do práce, aby lodém splavnou cestu prokopali. Ale lidstvo tehdy neumělo ještě jinak se spolčovat a jednotit, než hlavně k válečným výpravám odevzdávajíc se v moc vojenských vůdců neb neobmezeně panujících králů, kteří uměli statisíce vodit k pobití tisíců, zřídka kdy však odhodlali se k vykonání prací obecnému užitku sloužících. Proto první tři pokusy podniknuté egyptskými králi (z nichžto třetí, pocházeje z Persie, vládl lidstvem od Sahary až k Indu) ke konci nepřivedeny. Teprvé čtvrtý král, pocházející z duchaplného národů hellenského, jmenem Ptolemaios filadelfos, v 3. století před Kr. provedl dílo, průplav z rudého moře od řeky Nilu, kterouž lodě z průplavu do středozemského moře se dostávaly.

Před tím vystavěl lid egyptský svým králům spíš nemalý počet obrovských pyramid, které dosud v nás obdiv vzbuzují, neb divíme se v nich nejen obrovské rozsáhlosti lidského díla, nýbrž i obrovské spozdilosti ubohého lidu, jenž tak ohromná neužitečná

díla k samolibosti králů nesmírným namáháním vykonával blíže místa, kde mohl prací menší provesti dílo sobě a celému lidstvu veleužitečné.*)

Ptolemajův průplav nedbalostí ještě žalostnější než byla neodhodlanost k zhotovení zašel v středověku, nový věk pak našed Evropanům do jižní a východní Asie novou cestu okolo mysu Dobré naděje, o prokopání suezské šíje nedbal, tak že podniknutí to až naší době zůstaveno.

Nyní pak ještě neprovedlo království egyptské, jemuž záležitost ta nejbližší jest, aniž která státní společnost důležitý úkol ten, nýbrž provedla ho společnost dle novodobého způsobu spolčovacího sdružená (Compagnie universelle du canal maritime de Suez): lidé rozličných států složili na 400.000 akcií dva miliony franků, za kteréž jiní zhotovili potřebné stroje a jiní propůjčili páže, až vykopali průplav.

U výkonu tom zúčastnili se lidé rozličných národností, z nich nejpředněji Francouzové, kteří duchem a penězi nejvíce přispěli. Z jednotlivců jmenovité zmínky zasluhuje předně francouzský inženýr Ferdinand *Lesseps*, jenž rozsáhlou práci tu od r. 1854 řídí, a místokrál egyptský Muhamed Said, jenž mocí svou prospěšně práci podporoval. Angličané přičinili se též horlivě, ale ve smyslu opačném: hledíce si v příčině této více prospěchu svého než pokroku všeobecného překáželi celému podniknutí všemožně.

Jaký průplav suezský jest, vyličují zajímavé „Obrazy z ciziny“ od J. Nerudy, které ho celý živě a zábavně vypisují, vypravujíce o cestě spisovatelem po průplavu a okolo něho vykonané. Zde uvedu jen hlavní rysy. Průplav suezský vychází ze středozemského moře u města Port Saidu, prorývá šíji suezskou směrem k jihu, vina se někde klikatě, prostupuje několik jezer a končí u města Suezu do Rudého moře vbíhaje, jest $21^1/_2$ zeměp. mile dlouhý, 100 métrů (= 316′ vídeňských) široký a 8 métrů hluboký, jenže hloubku tu ještě nemá všude.

Celá práce byla nesnadná, obrovská, majíc překonati mnohé a velké překážky: vystřílela tvrdou skálu, hotovila hráze do jezer, bojovala proti horkému ponebí a pustotě okolí rovně vytrvale jako obstarávala věci a přípravy potřebné; při tom zhotovila pobočná díla i jinak užitečná, vystavivši železnici a vykopavši kanál z Nilu přivádějící sladkou vodu v okolí průplavu, kteráž spolu zúrodňuje okolí nově vzrůstajících měst (Port Saidy, Ismaily a Suezu) a nosí menší lodě z Rudého moře do Nilu.

K tomu dodati sluší, že přese všecko namáhání a obrovský náklad celé podniknutí ještě není do konce provedeno, jmenovitě není průplav ještě v celé šíři a dálce své patřičně vyhloubán; k úkolům těm druží se také nesnáze záležející hlavně v nedostatku peněz, poněvadž akciová jistina již úplně jest vydána. Úhrnem jsou však tyto nedostatky jen podřízené, hledíli se k celku díla, jež je přece dílem veleznamenitým, naší době k veliké cti neméně jako k užitku sloužícím. Že znamenité a chvalitebné jest, nahledneme důkladně, porovnámeli je

*) O jedné z egyptských pyramid se vypravuje, že na ní 100.000 lidí 30 let pracovalo, kterouž prací mohl vykonat a udržet se průplav dokonalý.

s jinými výkony lidstva i naší doby. Jmenovitě krutá válka několikrát více stojíc, aby vykonala maření životů a výrobků lidských, nedá se ani porovnati s onou prací jedině k užitku lidstva vykonanou; slouží zajisté nám lidem mnohem více ke cti, sdružímeli se k vyrobení velikého díla užitečného než shluknemeli se k zabíjení se a maření vzájemnému. Jak mnohem více byl by prospěl na příklad Napoleon III. Francii, kdy by ji byl navedl k ještě většímu nákladu na průplav suezský než k jakému se odhodlala (ač značně se súčastnila a on o to zásluhu má), než že uvedl ji ve válku, kteráž způsobila jí mnohé nesmírné ztráty a ztížila ji kontribucí pět a dvacetkrát větší než činí celý zmíněný akciový kapitál na průplav suezský! — Významně zajisté počínají řečené Nerudovy „Obrazy z ciziny" popis svůj: „Věru, že jsem s kloboukem alespoň v myšlenkách smeknutým stál na palubě francouzského našeho korábu, když jsme se blížili Port Saidu. Měl jsem spatřiti nejobrovštější dílo našeho století, kanál suezský, uskutečněný nyní sen několika předchozích tisíciletí. A bylo mě tedy, jako bych byl měl pomoci zde slavit největší vítězství našeho věku, dosažené bez krve, na spásu pokolení budoucích. Lidský duch a lidská pilnost rozrazily kamenné pouto Asie a Afriky, spojily dvě moře, přišinuly nám východní Asii, skrátily cestu do Indie o dvě třetiny, vkouzlily život v mrtvou poušť, z písku a vody vyčarovaly zemi, města, zelené sady, květnatý háj."

Průplav suezský jest tedy *proveden*, a ode dne svého slavnostního otevření do dneška, ač ze všech nedostatků se nevyzul, k plavbě neschopným se nestal a nezašel, jakž mnozí se byli domnívali; jiná otázka však jest, *jak prospívá.* Z udání spolehlivých, jež od počátku roku 1870 do konce měsíce října 1871 sahají, vyjímáme: v roce 1870 projelo lodí 502, za deset měsíců roku 1871 (do 13. října) 616. Udání tato již dostatečně potvrzují, že průplav čím dál tím více prospívá, neb použilo ho za deset měsíců roku lonského o 114 lodí víc než roku předlonského, a vypočtemeli si z desítiměsícového počtu počet pro celý rok 1871, nabýváme čísla (přibližného) 739 čili o 237 lodí víc než za rok 1870, takže tedy v druhém roce svého trvání o polovici větší návštěvu měl než v roce prvém. Tážemeli se na počet cestujících, které na lodích průlivem projeli, poznáváme přibývání ještě větší: v roce 1870 projelo průliv 24.032, v roce 1871 do konce října pak 35.083 cestujících.

Příznivé tyto úkazy ujišťují nás, že velkolepé a blahodárné dílo *se zdařilo* a pokud toho potřebí má, se zdokonalí. Kromě udajů těch utvrzuje nás v přesvědčení tom hlas v příčině této rozhodně důležitý: Angličané hned od počátku byli podniknutí průplavu suezského nepřátelští obávajíce se, že jihoevropské země, okolo středozemského moře rozložené, budou jim v obchodu nepříjemně soupeřiti, i neopominuli též osočováním a podezříváním bojovati a jmenovitě i možnost zdaru upírati; nyní však vyslovil se vážný anglický list *Daily-News* (v dubnu letošního roku) následovně: „*Nemůže se již pochybovati, že suezský průplav, jakožto triumf inženýrského umění nejpříznivější z úsudků, jež při jeho otevření byly se vyslovily, pravdivými býti dokázal.*"

Hledímeli k povaze lodí průplavu nového používajících, shledáme, že *plachetní lodě* se mu vyhýbají a starou delší cestou okolo mysu Dobré Naděje se berou, a to nejen pro poplatek, jenžto se za použití průplavu odvádí, nýbrž z té příčiny, že jim „úskalí posud majáky neopatřená a nepříznivé větry Červeného moře nebezpečny jsou."

Používají tedy průplavu jen *parolodě*. Obchodník západoevropský, na př. londýnský, amsterodamský, lissabonský, platí za dovoz zboží plachetní lodi, mys Dobré naděje objíždějící, posud méně než paraníku kratší cestou suezskou plujícímu, avšak má zboží průměrně 80 dní déle na cestě a tedy jistinu do něho vloženou déle bez užitku; proto jest celkem doprava po parolodi na Suez výhodnější, a průplav má i s tohoto hlediště budoucnost pojištěnou. K tomu přistupuje výhodný úkaz, že parolodě znenáhla vůbec a stále se rozmnožují.

Zajímavo jest nahlednouti do výkazu se zřetelem na státy, z kterých jsou lodě suezským průplavem plující. Žádný ze států u středozemského moře ležících, jimž přede všemi průplav suezský jest příležitý, nevykázal se tolika loďmi jako znamenitě vzdálenější Britsko, jež stojí tu na prvním místě: vykazujeť dvě třetiny veškerých lodí, kteréž průplavu použily. Angličané svorně a důrazně *zavrhovali* prokopání šíje suezské, když přípravy se děly a pokud práce se konala; avšak teď, když průplav je hotov, v největší míře ho užívají a sice čím dále tím více: projeloť průplavem suezským lodí anglických za celý rok 1870 289, do 31. října r. 1871 již 401. Takto Angličané nejlepší důkaz o zdaření průplavu podávají a k jeho vydržení nejvíce přispívají.

Pozorujemeli, hledíce na mapu, polohu *středomořských států*, uznáváme, že jsou na zdar a trvání průplavu suezského odkázány, chtějíli s bohatou Východní Indií rozvinouti obchod samostatný a vymanit se z podruží a závislosti světovládného obchodu anglického. Rozpomeňme se, že v starém i středním věku v obchodu a pak i ve vzdělání nejpřednějšími byli národové moře středozemského a že jejich obchod a po něm i vážnost obecná klesala od doby, kdy v obchodu je národové západoevropští předstihli. Tito totiž použivše vynálezu magnetické střelky, našli cestu do Západní a okolo mysu Dobré naděje do Východní Indie, a zmocnili se obchodu do bohatých těch zemí, když Italiané, kteří tehdy hlavně obchod do Východní Indie v rukou měli, zboží prostředkem asiatských zemí neb Egyptem kupujíce s nimi závoditi nemohli. I můžeme očekávati, že národové středozemského moře valně se pozvednou, hmotně napřed a pak snáze i duchovně, až z pěkné příležitosti nového průplavu kořistiti dovedou. Bývalé převahy a přednosti, jakými národové ti ve středověku (jmenovitě Italiané a částečně dalmatinští Dubrovčané), zvláště však u věku starém (jmenovitě Feničané, Hellenové, Karthaginci a Římané) vynikali mezi národy veškeré země, ovšem již nenabudou, neb tehdy byla lodní plavba jen plavbou pobřežní, pohybujíc se skoro jen po středozemském moři, nyní však zmocnila se moře světového, jehož jest středozemské moře částí sice důležitou a slavnou, ale přece jen nevelikou; avšak pro sebe mohou evropské země středomořské, jsouce dílem nejlidnatějšího a nejvzdělanějšího dílu země, velmi mnoho učiniti, užijouli náležitě a hbitě průkopu šíje suezské, kteráž dosud zavírala jim cestu do nejbohatších

plodinami zemí východoindických, zjednávajíc přednost národům západoevropským u širého oceánu položeným. Nehodami mnohými sklíčené Španělsko, v obchodu indickém druhdy nejslavnější Italie, Turkem tlačený půlostrov balkánský i se staroslavným Řeckem především mohou z výborné příležitosti suezské těžiti, Francie však mnohem delším pobřežím k otevřenému atlantskému oceánu lnoucí nejčileji se snaží, aby Marsilii učinila středištěm obchodu středozemského. Rakousku otevřela se dnem 17. listopadu 1869 krásná příležitost, což uznal i císař, súčastniv se osobně slavnostného otevření průplavu; i poměrně vzdálenější Rusko strojí se kořistiti z ní.

Který ze středozemských států a národů nejdříve a nejrázněji uchopí se kynoucí výhody, nejvíc získá a nejpřednějším bude v důležité této věci; kdo nedbalým bude a zmešká, bude opět v podruží, neli již obchodu anglického, tedy jiného, snad souseda svého středomořského.

Záhodno, abychom zvláště k *Rakousku* přihledli. Mocnářství rakouské přiléhá jen k jednomu moři, adriatskému totiž, kteréž jest značnou částí, velkým zálivem moře středozemského, i jest tudíž co do zámořského obchodu na jediné toto moře odkázáno. Přímořské země rakouské jsou Přímoří (Terst, Istrie), Horvatsko, Vojenská Hranice a Dalmacie, kteréž dohromady mají mořský břeh 235 mil dlouhý. Přístavů dobrých, dílem výborných, mají země ty hojnost jsouce tak mnohem šťastněji nadány než protější téhož moře pobřeží italské, jež má v Benátkách, Ankoně a Brindisi přístavy skrovnější a teprv namáháním lidské ruky spůsobené.

Z rakouských zemí nejdelší pobřeží má *Dalmacie* (delší než všecky ostatní tři země dohromady) a také přístavů mnoho, ale námořský obchod krásné této země, skoro vesměs národem slovanským obydlené, daleko zůstává za velevýhodnou tou příležitostí od přírody jí poskytnutou, a to z více příčin, z nichžto hlavní jest, že nemá potřebného pozadí: kdy by aspoň Bosna s ní byla v jednom státním svazku sdružena, a sice Bosna nesklíčená panstvím duchamorným, své bohaté přírodní nadání volně rozvíjející, povznesla by se Dalmacie rychle a znamenitě, zvláště teď, když by horlivě a výdatně kořistila z volné dráhy průplavem suezským, i vzkřísila by bývalou slávu slovutných Dubrovčanů.

Z přístavů rakouských nedůležitější je tertský jakož jest i *Terst* největší, nejčilejší a nejdůležitější přímořské město (čítá přes 100 tisíc obyvatelů), v němž soustřeďuje se zámořský obchod rakouský.

Uvažujemeli hledíce na mapu, jak důležit Rakousku je průplav suezský, shledáváme, že důležitějším jest než Francii, Španělsku a Rusku, ku kterým státům lnou ještě jiná moře kromě středozemského, a že mu rovně důležit jest jako Italii, Turecku a Řecku, jimž otvírá jedinou bránu k nejkratší námořské cestě do nejdůležitější pro obchod zemí východoindických. Všimnemeli si počtu rakouských lodí, které průplavu suezského použily, nacházíme čísla: za rok 1870 lodí 24, roku 1871 do konce října lodí 53. S potěšením shledáváme značný pokrok, ale celkem jsou čísla přece jen velice skrovná, a porovnávajíli se s počtem lodí anglických, nepatrná. Rakouský obchod nemůže se přirovnávati k světovému anglickému, ale z Terstu do hlavního tržiště

Přední Indie, Bombaje, jest o třetinu kratší cesta než z Londýna (takže lodě tam o 10 dní dříve než z Londýna dojedou) a vytčený počet lodí nikterak nestačí, aby obstaral dovoz jen polovičky zboží, (zvláště bavlny), jehož Rakousko, v průmyslu pokračující, z východní Indie potřebí má, tím méně děje se, co by k velkému užitku Rakouska díti se mohlo, aby rakouské lodě obstarávaly dovoz pro některé země *sousední*, jmenovitě země německé od středozemského moře vzdálené; rovněž není počet ten dostatečný, aby obstaral vývoz rakouských průmyslových výrobků.

Úsudek tento potvrzuje stále trvající faktum, že se do Rakouska zboží východní Indie dováží po lodích cizozemských a sice docházejíc od Londýna, Amstorodamu a Hamburku, kteráž velká zajížďka spojená se cly valně je zdražuje; podobně mnohé naše průmyslové výrobky týmiž cestami a klikami do Východní Indie se ubírajíce obchodní svůj užitek cizozemcům zjednávají. Jmenovitě *země české* odbírají nemálo zboží hamburského takto nad potřebu dlouho a daleko voženého, ač více než jedna železnice s Terstem je spojuje. České země ovšem vzdáleny jsou od reje námořského obchodu majíce k nejbližšímu svému moři, adriatskému, přes 40 mil, *ale nedostatečnost rakouského námořského obchodu přece pocitují* a lepšího a brzkého rozvoje jeho přáti sobě musejí, jmenovitě aby země přímořské nesmírně výhodné příležitosti, jakouž jim průplav suezský nabízí, rázně a rozsáhle užily.

Užitek z obchodu vyplývající, zvláště nabývá-li lepších spojovacích prostředků, jakýž naskytl se rakouskému obchodu otevřením řečeného průplavu, připadá předně ovšem *obchodníkům* samým, v tomto případu jmenovitě přímořským, ale pak i *průmyslníkům* a *všem spotřebovatelům*, a spůsobili částečně blahobyt, stává se základem, na němž snáze se rozvíjí i duchovné vzdělání. Proto i nám vhod bude, povzneseli se námořský obchod rakouských zemí přímořských.

Skutečně však učinilo se v Rakousku ještě *velmi málo*, aby se těžilo z velkých výhod otevřením průplavu suezského poskytnutých, což dosvědčuje sám vídensky list „Wiener Tagblatt,“ jenž letos napsal: „S žalostí musíme pozorovat, že od otevření průplavu suezského pro využití příznivé námořské polohy Terstu, vyjma zařízení parníkové linie Lloydu z Bombaje do Terstu, *tolik jako nic se nestalo.*“ Týž list pak mluvě o výsledcích rakouské výpravy do Východní Asie vykonané, praví: „Co do nynějška (do počátku letošního roku) ze strany rakouské se stalo, aby znamenité výlohy, výpravy východoasiatské pro obecnost se zužitkovaly, sotva zmínky zasluhuje . . . . Že za těchto okolností sousední nám země se strojí, aby ač méně příznivou námořskou polohu mají, nás předešly, jest zase zrovna významné pro naše rakouské poměry. Již pomýšlejí v Severoněmecku na to, by užily netečnosti (Indolenz) Rakušanů, i není nemožno, že usadí se v Terstu německá společnost, aby nám odtud své zákony diktovala; v Oděse již sestoupila se obchodní společnost s jistinou 25 milionů rublů pro plavbu průlivem suezským.“

Laokoon, dílo doby římské.

Od

dr. **Miroslava Tyrše.**

I.

Jako umění samo má záhady a tajné hlubiny své, jež pochodeň vědy dosud světlem zcela nepronikla, tak i dějepis jeho, nejmladší odnož vědy historické, dosud v sobě chová přečetné otázky různým způsobem zodpovídané a spory až podnes nerozhodnuté.

Jeden z problemů sem patřících a ze všech snad nejnesnadnější jest L a o k o o n. Povaha děje, umělecká hodnota skupiny, doba, v níž povstala — vše je sporné při obdivuhodném výtvoru tomto.

Úkolem úvahy naší jest především určiti dobu, ve které dílo tak znamenité vznik svůj vzalo; avšak objeví se, že nelze to řešiti bez podrobnějšího rozboru sochy i s hlediště krásoumného. Ještě více: nutno veškeren téměř vývoj umění antického na zřeteli míti, k literatuře jak řecké tak římské přihlížeti, ano i ku všeobecným událostem kulturním a politickým pozornost svou obrátiti. Avšak nesnadnosti úlohy rovná se tu důležitost její. Běží o to, zda Laokoon do doby alexandrinské neb římské spadá, zda nedlouho po smrti Alexandrově na Rhodu povstal aneb zda tvůrcové jeho Agesander, Polydoros a Athenodoros snad o tři sta roků později za časů Titových žili a pracovali, zda výtvor tak zvláštní a proslavený řeckému neb římskému času i duchu náleží. I u jiných soch jest otázka o původu nerozhodnuta; avšak ať rozhodnutí tak neb jinak dopadne, týkáť se ono povždy jen díla samého, a úsudek o době, do níž se socha položí, zůstane celkem týž jak před tím býval. Ale od konečné odpovědi na otázku o času Laokoonově závisí, jak známo, zároveň úsudek náš o době hellenistické a římské; a v d ě j i n á c h u m ě n í v ý t v a r n é h o p o s m r t i A l e x a n d r a V e l i k é h o n e n í j a s n o s t i ž á d o u c í a p ů d y n a s k r z e p e v n é a s p o l e h l i v é, p o k u d s p o r t e n t o t r v á, a p l a t n ě u r o v n á n n e n í.[1])

O žádném výtvoru uměleckém nemáme spisů a pojednání tak četných,[2]) u žádného se tato četnost důležitostí lépe neospravedlňuje. Více než sto let již trvá velká ta pře o to, do kterého dědictví proslulá skupina vatikanská náleží, zda Řecko neb Řím má k ní větší právo; ze strany obhájců té jak oné strany veškeren důmysl vynaložen a věc všestranně na přetřes vzata; myslíme, že líčení pře se již již ke

---

[1]) Tak uznává i nejnovější dílo, předmětu toho obšírněji se dotýkající, Overbeck: Geschichte der griechischen Plastik. II. 207. (II. vydání, 1869). Tamtéž ovšem jaksi zoufalé vyznání se činí, že se zdá, jako by spor o době Laokoonově platně rozhodnouti nelze bylo. Ovšem, že již ohromný materiál, který za touto příčinou prostudovati nutno, jaksi odstrašuje, ani k tomu nehledíc, že napotom celou záležitost znova prozkoumati třeba.

[2]) Literatura o Laokoonovi obsahuje od roku 1534 až na rok 1869 celkem 79 spisů výhradně neb částečně o soušosí vatikanském jednajících.

konci chýlí, a že tudíž na čase, vše v jedno závěrečné uvážení shrnouti a o konečný úsudek aspoň se pokusiti.

Pakli jej zde ve prospěch strany římské vynášíme, děje se to po nejbedlivějším prozkoumání akt veškerých a po nestranném vyslyšení všeho, co tím neb oním směrem kýmkoli proneseno bylo; ano doplnili jsme i řadu námitek proti Římu tam, kde se nám neúplnou býti zdála. Není tu okolnosti na přetřes nevzaté, avšak každý téměř jen s jednoho hlediště na věc patřil, co filolog, co archeolog neb esthetik k ní přihlížel, a přece tu jen spojení všech prostředků nepopíratelný úspěch zaručuje.

Přistupujíce zde k náhledu, že Laokoon jest plodem první doby císařské, nestavíme se tím snad nikterak nad onu řadu mužů zasloužilých a slovutných, kteří pro rhodický původ skupiny se vyslovili; avšak přejeme si též, aby u každého důvody a nikoli jmena u věci této rozhodovaly. Také před obhájci téhož náhledu, k němuž i my se přidáváme, neosvojujeme sobě přednosti jiné nežli soustředění všech sil na tento předmět jediný a výhodu většího a jasnějšího rozhledu duchem a prací předchůdců připraveného.

V každé veliké při jsou též části méně zajímavé a málo rozhodné. Nutno se při nich ozbrojiti trpělivostí, jaké historická kritika vůbec vyžaduje. Za našich dnů nikdo už dějepis umění za pouhý soubor zábavností nepovažuje, v němž vypravování anekdot s exklamacemi obdivu se střídá. Jsme naopak proniknuti vědomím, že stojíme i tu na půdě vědy, a že nikoli pouhý byť i duchaplný nápad, nýbrž jen methodické zkoumání a podrobné porovnávání zde k cíli vede. Ba jsme v tom teď i přísnější než ti, kdož prvotní práce skutečné ceny ve směru tomto podstoupili. Když dějiny umění po prvé na poli vědy historické se objevily, znali jsme již děje národů a států jednotlivých v celé souvislosti jejich, ba měli jsme již přehled povšechného vývoje dějepisného, tudíž v podstatě to, co nyní všeobecnou historií nazýváme. Tím spíše bez rozpaku přikročeno k tomu, aby postup umění při jednom národu o sobě v celosti byl vylíčen. Nyní ovšem vidíme, že třeba dříve jednotlivosti vyřídit a na jisto postavit, než správný obraz jakéhos celku nakresliti možno. Zároveň pak jednotlivé výtvory i co do umělecké ceny a zvláštnosti své v tolikerých případech tím teprv pravého a nezvratného posouzení došly, tím spůsobem konečně v pravém světle a na pravém místě svém se objevily. Sem náleží především též Laokoon. Z počátku mezi plody nejsvrchovanějšího umění vřaděn ano i do časů Fidiových položen [1]), napotom zas i podceňován, v každém případě ode dávna k nejznámějším sochám antickým náležeje, došel dosti pozdě posouzení pravdivějšího a podstatnějšího, a světlo na jedinou skupinu tuto soustředěné objasňuje odrazem opět celou tu dobu, do které ji potom klásti nutno.

---

[1]) Tak de Fontaine ve svých poznámkách k Virgilovi. První, který se pro římský původ skupiny vyslovili, byli Marliani a Montfaucon; pro Rhodos vystoupil později Winkelmann. Lessing, jak známo, k římské straně se přidal. Jmena ostatních obhájců toho neb onoho náhledu z poznámek vysvitnou.

Nejdříve tedy všeobecný dějepis umění, pak monografie, pak opět dějepis povšechný, avšak zbudovaný na základech vytříbených a zjištěných.

Co zde podáváme, přejeme sobě, by rovněž považováno býti mohlo za stavební příspěvek k budově takové. Byl by tím položen ovšem jeden z úhelných kamenů, ačli jen provedení s umíněním na roveň postaveno býti může.

II.

Zřídla, z nichž obě strany důvody své čerpají, jsou povahy přerůzné.

Co do *zevnějších okolností a znaků* nutno zřetel svůj z předu obrátiti k místu, kde skupina nalezena byla a v úvahu vzíti části, z kterých se skládá, ač přesvědčení naše jest, že z obého sotva cos rozhodného lze vyvozovati. Důležitější jest ovšem již zde prozkoumání tak zvaných replik, relievu, soch a maleb týž předmět představujících, jichž dobu naskrze určitěji stanoviti lze jest. Že podpisy umělců na podstavci sochy scházejí, nepřispívá právě k rozptýlení nejasnosti v otázce této vzniklých. Větší váhu má, že aspoň dvě jmena — Agesander totiž a Athanadoros — na jiných výtvorech plastických se našla s jmeny mistrů Laokoona v podstatě souhlasná a nutno zajisté okolnost tuto s podrobnou pozorností a opatrností uvážit a prozkoumat.

Obracejíce se k *starým spisovatelům* v té příčině důležitým musíme především vyšetřovati, s kterým z básníků řeckých neb římských vylíčení děje v skupině nejlépe souhlasí: a po té k dějepisným zprávám o Laokoonovi přihlednouti. Co do básníků tu v první řadě Sofokles a Virgil se vyskytují; co do zpráv bezprostředně k udání doby čelících, toliko jedno avšak tím závažnější místo v starším Pliniovi zevrubně na přetřes vzato býti musí.

Na konec, pokud písemná podání a zachované památky k tomu dostačují, v úvahu pojmouti dlužno, *s kterou dobou Laokoon dle povšechné a umělecké povahy své nejtěsněji souvisí.* Koncepce a komposice, myšlenka a provedení její se nám tu zároveň co historické instance objevují, od nichžto závisí rozhodnutí, zda sousoší vatikanské na dráze umění čistě hellenského neb řecko římského se nachází.

Postupem tímto zároveň vylíčení pře, čím dále dospěje, tím zajímavějších látek se dotkne.

Bezprostřední a positivní důkaz o době, do které Laokoon náleží, podala by ovšem jen zpráva starého spisovatele, nepochybná a různé výklady naprosto vylučující, aneb snad nápis na soše, který by podobou písmen o času vytesání svého nepopíratelné svědectví vydával [1]), ačkoli by i tento z doby pozdější pocházeti mohl. Avšak takového dokladu nemáme a není naděje, že by se kdy našel. Nutno tudíž, s pílí tím úsilovnější k nepřímým důkazům přihlížeti a přesným provedením

---

[1]) Velmi důležité bylo by též podrobné určení mramoru, z něhož skupina vytesána jest. Říká se, že je to velkozrný druh *salino* zvaný; avšak věc na jisto postavena není. Salino je ovšem materiál Medicejské Venuše, tedy sochy zcela nepochybně římské.

jakož i souhlasností jejich bezprostřednost nahraditi. Přirozeně bude tudíž naší snahou, dokázati, že žádná z okolností v předběžném přehledu svrchu naznačených a zde více neb méně na váhu padajících rhodickému původu sousoší vatikánského nutkavě nenasvědčuje, a že naopak vše, co na dobu Laokoona určitější světlo vrhá, dílo to Římu a časům prvních císařů přikazuje.

III.

Doba nejvyššího výkvětu umění vlašského, doba Lionardův, Michelangelův a Rafaelův, všechna téměř čelnější díla antická, která nyní sbírky italské zdobí, z rumu a ssutin časů dávných opět na světlo vynesla. Mezi nimi též Laokoon na jaře roku 1506 na bývalém návrší Esquilinském v přítomnosti Giuliana da San Gallo a Michelangela byl vykopán.

Jakkoli nález skupiny, již onen největší sochař doby novější „il portento dell' arte“ nazval, tenkráte celým Římem hýbal, přece mohl za čas povstati spor o to, *kde sousoší (napotom do Vatikanu přenešené) vlastně se našlo;* a jak ze všeho tak i z toho důsledky pro dobu Laokoona vyvozovány jsou. Plinius totiž vypravuje [1]), že Laokoon v domě vojevůdce Tita (in Titi imperatoris domo) se nacházel, kdežto dle pověsti, ovšem později vzniklé, nikoli v paláci než ve veřejných lázních týmže císařem založených, v tak zvaných thermách Titových nalezen jest. Z toho pak odvozováno, že skupina vatikánská není táž, o které Plinius se zmiňuje, nýbrž že jest toliko napodobněním skupiny této.

Než i výklenek v thermách, v němžto dle onoho tvrzení Laokoon nalezen byl, i podstavec, na němž prý tam stál, jsou pro skupinu tuto příliš malé; [2]) a ještě jiné okolnosti proti tomu svědčí. Místnost totiž, kde onen výklenek se nachází, náleží k řadě komnat později vykopaných, než již za Tita zasypaných a na každý případ již tehdejším přestavováním světla zbavených, tak že se nikterak k tomu nehodily, aby výtvory umělecké v nich na odiv se stavěly [3]).

Za to na východ od lázní Titových na témže návrší esquilinském, na němž Titus obýval, dosud mohutné zříceniny se vypínají, jejichž poloha s palácem Titovým co nejlépe se srovnává a právě v těchto místech mezi kostelem sv. Lucie a tak zvanými sette Salle dle udání souvěkých spisovatelů sousoší v přítomnosti svědků svrchu řečených vykopáno jest [4]). Avšak i kdy by skupina vatikánská na jiném místě se byla našla, nestačila by okolnost ta k důkazu, žeť pouhou kopií sochy z paláce Titova; neboť víme, že v Římě díla umělecká místa svá začasté měnila. A tak všeliké domněnky na této domněnce zbudované v nivec se rozpadají, a zejmena ta, která by v případě tomto

---

[1]) Historia naturalis XXXVI. 4. 11.

[2]) Thiersch. Epochen der bildenden Künste. Feuerbach, Geschichte der griechischen Plastik. p. 185.

[3]) Thiersch, Epochen. p. 323.

[4]) Presso a S. Lucia in Selce ele sette Sale. Nardini. Roma antica. L. III. c. 10.

dovozovati chtěla, že skupina vatikánska jest pouhým napodobením, kteréž starší a tudíž snad rhodický originál předpokládá.

IV.

Sotva že Laokoon na nové místo své postaven byl, ihned přistoupeno k vyšetření, zda skupina vskutku *z jednoho balvanu* (ex uno lapide) vytesána jest, jak Plinius o sousoší v paláci Titově podotýká.

Shledalo se už tenkráte, že tomu tak není. Již Michelangelo tři, Rafael Mengs pět a Petit Radel dokona šest kusů rozeznávali, z nichžto dílo se skládá. I z toho pak souzeno, žeť vatikanský Laokoon není týž co Laokoon Pliniův, nýbrž že jest bez pochyby pouze jeho kopií. Avšak již Christoforo Romano a Michelangelo, jimž uloženo bylo, aby vykopanou sochu zevrubně ohledali, vyslovili se co do věci této, kterak spáry tak dokonale ukryty a výtečně zatmeleny jsou, žeť dlužno dáti rozhřešení Pliniovi co omylem snadným a tudíž prominutelným pojatému.[1])

Podobně Winkelmann o spojce téměř nepozorovatelné mluví, jež ukazuje, že starší z obou synů zvláště byl pracován.[2]) Rovněž Visconti ujišťuje, že skupina na pohled z jednoho kusu pracována býti se zdá a že třeba na podstavec vystoupit, aby kdo o pravé povaze věci se přesvědčiti mohl;[3]) a podobně vyslovili se všichni, kdož sousoší vatikánské blíže ohledávali. Tím méně lze bylo složení na práci *nové* rozeznat. Plinius pak v ničem co podrobnější pozorovatel výtvorů uměleckých se neobjevuje a omyl jeho vysvětluje se netoliko tím, co jsme o umělém spojení částí právě uvedli, ale i patrnou snahou velebiti skupinu, náležející k předním ozdobám paláce téhož Tita, jemuž celý spis svůj věnoval. Žeť pak právě to za obdivu hodné vytýká, že celé sousoší z jednoho kusu vytesáno jest, promineme mu snad, když si připomeneme, kterak by až podnes valná většina při každém podobném díle této „jednokamennosti“ jeho více se obdivovala, nežli všelikým jiným skutečným krásám, dokonalostem a přednostem jeho. Vždy byl a bude i v řadách tak zvaných vzdělanců převážný počet těch, kteří umělost nad umění kladou, jelikož každý bez obtíže a bez namáhání nahledne, jak nesnadno bylo, něco vyvesti a provesti, kdežto hlubší soud o výtvoru uměleckém a úmyslech umělcových předpokládá přirozené nadání, odborné vzdělání a vážnější i zevrubnější rozbor díla. U Plinia však nikde ani se stínem snahy podobné se nepotkáváme; stojíť on v ohledu tom úplně na stanovisku velikého obecenstva a chce patrně vynášeti sochu nad jiné právě tím, čemu by *ono* nejvíce se obdivovalo.

---

[1]) Sr. Hermann Grimm; Leben Michelangelos I. p. 241. Totéž přiznává i Overbeck, Gesch. d. gr. Plastik. II. 205, ač jinak k rhodické straně náleží.

[2]) Winkelmann. Gesch. d. Kunst. II. 698.

[3]) Visconti. Oeuv. div. p. 280.

A tak netoliko z věcných důvodů dříve uvedených, nýbrž i vzhledem k osobní povaze spisovatelově výrok Pliniův nemá nikterak rozhodné váhy. Sousoší na Esquilinu vykopané nepřestává proto býti originálem, [1]) že z více kusů se skládá, a nutnost, jakýsi starší snad upřímo rhodický vzor pro ně předpokládati, ani zde ničím na jevo nevychází. —

V.

Skupina vatikanská není *nikterak jediné dílo* výtvarné, kteréž Laokoona za předmět sobě obralo.

Známe dosud tři zlomky skupin [2]) z nichž jedna na jisto v kolosální velikosti provedena byla; tři hlavy, [3]) ježto snad rovněž ke skupinám náležely a z nichžto jedna na sobě má známky dřívějšího pozlacení, dále jedno poprsí celkem věrně napodobené, [4]) jednu malou sošku bronzovou, [5]) jeden reliev [6]) a jeden peníz kontorniatský, [7]) celkem tedy deset rozličných zobrazení, k nimž též zobrazení ve vatikanském ko-

---

[1]) O tom ostatně již pro výtečnost a dokonalost práce nikdo opravdově nepochyboval. Žeť by jen slepý o originálnosti Laokoona pochybovati mohl, již Visconti s důrazem podotknul. Viz též Welker, Alte Denkmäler, I. 341, kdež jinak přece rhodický původ hájen.

[2]) Sem patří: *a)* tak zvaný „Torso farnese" nyní v Neapoli se nacházející, hlavu, prsa a pravou paži v sobě zahrnující, k čemu dříve i hadi náleželi, bez pochyby zbytkové kolosu ku zdi přiléhajícího. Abeken. Bull. dell'. Inst. 1837. p. 218. Sr. též Archæol. Zeitung, 1863, č. 178, kde hlava zobrazena je, a Stefani v Bulletin de l'Acad. de St. Petersbourg. T. VI. p. 28, kde se torso tento do druhé polovice druhého století po Kr. klade. — *b)* Zlomky, o nichž Pirro Ligorio se zmiňuje: nohy a hadi též větší než v skupině vatikanské. Heyne, Antiquarische Aufsätze 2. p. 36, 27. — *c)* Zlomky, jež Flaminio Flacca uvádí. Montfaucon: Diar. ital. c. G. p. 136. Též Winkelmann VI. se na str. 101, 106, 208 o troskách těchto zmiňuje.

[3]) Jestiť to: *a)* Hlava bez krku, o níž Aldobrandini mluví. (Statue di Roma p. 241.) *b)* Hlava bologneská dle Stefaniho (Bulletin de l'Academie de St. Petersbourg T. VI. p. 29.), dílo pozdější doby římské. Obě hlavy též u Winkelmanna VI. 107, 208. *c)* Spodní část hlavy se zbytky dřívějšího pozlacení. Winkelmann V. 138.

[4]) Poprsí ve Villa Litta u Milana v téže velikosti, v témž postavení a s týmže výrazem jako hlava v skupině vatikanské dle prohloubených zřítelnic teprv po Hadrianovi vzniklé. Srv. Schorn, Annal. dell' Instit. arch. T. IX. p. 160.

[5]) Malá Bronza v Amsterdamu, o níž Falconet v díle svém (II. p. 300) se zmínil.

[6]) Relieve Ildefonso. Wink. VI. p 207. Laokoon se syny, nad nimiž Eros, jako by jim ku pomoci spěti chtěl, letmo se vznáší. Sr. též Hejne. Antiqu. Aufsätze. II. 45.

[7]) Peníze kontorniatské jmenují se, jak známo, tak dle italského contorno = contour = obrys, jelikož kruhovitou čarou na kraji svém označeny jsou. Kontorniaty tyto mají však jen podobu peníző, nebyly od státu raženy a v skutečné užívání nikdy nevešly. Eckhel. Doctrina numorum veterum. Pars. II. Vol. VIII. p. 276. Ukazujíť pak na jedné straně hlavu proslulého muže, obyčejně římského vladaře, na druhé výjev historický, mythologický, circenský, lovecký, divadelní a p. Eckhel n. j. m.

dexu Virgila[1]) a jistý počet řezaných drahokamenů[2]) se druží. U nižádného z nich o římském původě není pochybnosti.

K tomu přichází ještě počet děl, kteráž sice jedni v podezření mají, že teprv z doby renaisanční pocházejí, kdežto druzí při antickém původu jejich setrvávají. Sem náleží zejmena hlavá z carského musea[3]) dále známé poprsí Ahrembergské[4]), jedna bronze[5]) a dva relievy[6]), z kterých tak zvaný reliev Wittmerův zvlášť počtem čtyř hadů od vatikanské skupiny se odchyluje.

Žádná z těchto prací uměleckých nepoukazuje sice nezvratně a upřímo k době, v níž by vatikanská skupina byla povstala, než přece mimoděk k určitějšímu domnění nás vedou.

Co se penízů kontorniatských týče, tož sice právě ten, jehož pravost v pochybnost brána není[7]), na líci Laokoona se syny v nápadné obdobě se skupinou vatikanskou nesa, na rubu hlavu Vespasiana ukazuje, za jehož vlády Plinius dílo své ukončil a tudíž i ono místo

---

[1]) Výkres v Seroux d'Agincourt. Histoire de l'art vol. V. Planche XXII. 1. a dle toho ve „Verhandlungen der 16. Philologen-Versammlung p. 167. Laokoon v plném rouše s pláštěm, jako od větru pozvednutým. Synové zde jako v kontorniatech v podobě malých dětí zobrazeni jsou. Obraz ze 4. neb 5. století pochází; sr. Stefani Bull. de l'Acad. de St. Petersbourg p. 31, 32.

[2]) I na drahokamenech Laokoon zobrazen bývá. Když však všechny moderní práce se vyloučí, nezbývá ze starých ani jeden, jejž bychom v dobu před Titem položiti mohli. Stefani Bull. p. 29, 30.

[3]) Viz Gedeonov: Notice sur les objects d'art de la galerie Campana à Rome, acquis pour le musée impérial de l'Eremitage p. 92. no 6. Hlava je zde méně do zadu nakloněna, ústa méně otevřena, výraz mírnější než ve skupině vatikanské. (Sr. zobrazení v Archaeolog. Zeitg. 1863 č. 178.)

[4]) Nejznámější replika Laokoona i ve fotografiích všude rozšířena. Stefani (Bull. p. 29), Feuerbach (Geschichte der Plastik p. 190) a Thiersch (16. Phil. Versamlg. p. 171) ji za antickou mají, onen dle prohloubených zřítelnic v dobu po Hadrianovi ji klada; kdežto Welker (Das akad. Kunstmuseum zu Bonn) ji za výrobek 6. století považuje. Důvod jeho, že totiž v hlavě té závod dvou „principií" patřiti lze, ovšem ničehož nerozhoduje, jelikož v každé replice, jež přece naprostým opakováním originálu není, dva „principy" jednak původního vynálezce, jednak následovníka se setkají. Žeť by však jeden z těchto „principů" rázu rozhodně moderního byl, Welker nikde nedokázal. Více snad padá na váhu, že v hlavě Ahrembergské dolenní zuby viděti jest, což tušíme u žádné antiky dosud se neshledalo, jakož i hlavně okolnost ta, že práce sochařská na dobu úpadku v umění, po Hadrianovi se jevícího, je příliš znamenitá.

[5]) V Casselu a sice větší (1' vysoká). Druhá menší (8") za rozhodně moderní se pokládá.

[6]) Jsou to: *a)* Reliev madridský. Laokoon téměř v profilu na pravo; starší syn od oltáře spěchaje, mladší na zem sklesly; malý Amor s toulem na zádech stojí v levo na oltáři za Laokoonem, pravou ruku na rameno mu klada, levou oči bolestně si zastíraje. *b)* Reliev Wittmerův v Římě. Otec podobně jak ve vatikanské skupině na oltáři; motiv obou synů, téměř stejně velikých, týž jako na relievu madridském, čím ovšem důvod pro pravost obou prací se získá. Otec je dvěma hady napaden, každý ze synů jedním, mladší je střemhlav s oltáře svržen a břich jeho hadem je roztržen. Sr. vyobr. v Avrchaeol. Ztg. 1863, č. 178.

[7]) Eckhel, doctrina numorum vet. VIII. 288 dva kontorniaty s Laokoonem uvádí, jež oba později v 16. Phil. Versamlg. str. 168 zobrazeny jsou. Avšak jeden z nich s hlavou Neronovou i Welker za křiklavě moderní prohlašuje.

napsal, jež k Laokoonovi se vztahuje; i mohli bychom se tedy domnívat, že mezi oběma je zde vztah takový, aby hlava na rubu zároveň značila čas, v němž Laokoon povstal; aspoň nedá se mysliti jiný spůsob, kterým by obě strany k sobě se vztahovati mohly. Ale žel, že na penězích kontorniatských hlava císařova dobu nikterak nenaznačuje [1]) a že až dosud na žádném z nich jakousi souvislost mezi rubem a lícem dokázat a odůvodnit nelze, [2]) ačkoli se to přece jaksi pravděpodobnosti příčí, že by se obrazy na obou stranách zcela libovolně k sobě byly dostaly. [3])

Však významnější než ono setkání se Laokoona s Vespasianem jest okolnost jiná, netoliko jednoho, nýbrž všech svrchu uvedených děl se týkající. Známo, kterak staří proslulé výtvory umělecké opět a opět napodobovali a s menší větší přeměnou v motivech napořád opakovali, z kterýchžto kopií a replik i nám valný počet soch, relievů ba i peníző se zachoval. Též s Laokoonem jsme shledali, že takto se dělo, a tu právě padá na váhu, že ani jediné z četných vypodobnění svrchu uvedených z doby po Lysippovi následující nepochází, jak by očekávati museli, kdož skupinu tu za dílo školy rhodické považují, ba že nižádné z nich do časů před Titem důvodně položiti nelze. Že by však dílo v makedonské době vzniklé a dílo tak znamenité, jakým Laokoon bez odporu jest, teprv po Titovi se bylo napodobovalo, sotva kdo opravdově předpokládati bude; a pokud by na základě tomto se rozhodnouti měl, naklonî se zajisté spíše k náhledu tomu, že skupina povstala za dob Titových, neb správněji řečeno Vespasianových; neboť za doby, ze které místo Pliniovo pochází [4]) nebyl Titus ještě císařem (caesar) než pouze vojevůdcem (imperator); ačkoli jak ve správě říše činně se súčastňoval, tak i k umění přihlížeti a palác, v kterém s Berenikou bydlel, plody jeho vyzdobovati zajisté neopomíjel. Že též Laokoon k sochám na ten účel zhotoveným náležel, jest domnění, které na tomto místě již sotva jakožto nemožné lze odmítnouti. (Pokračování.)

[1]) Peníze kontorniatské jsou vůbec záhadou numismatickou. K čemu se jich užívalo, naprosto stanoviti nelze. Též jisto, že hlava císaře na rubu neopravňuje k soudu, že by peníz za vlády jeho ražen býval; neboť jednak netoliko hlavy císařů, nýbrž i jiné (na př. Antinoa) na rubu se nalézají, jednak i jiné znaky určitě to dokazují. César má na př. diadem, Trajan příjmí Pius Felix, což vše za dob jejich v užívání nebylo a na konec jsou rázem svým příliš sobě podobny, aby z časů tak rozličných pocházeti mohly. Má se ze všelikých důvodů za to, že teprv za dob Konstantina Velikého se raziti počaly a že Pl. Valentinian byl poslední, za jehož vlády takto se dělo.

[2]) Tak na př. Alexander V., Nero a Trajan, všichni na líci tentýž obraz Scylly mají a p.

[3]) Aspoň nemožno není, že i za Konstantina a později se vědělo, žeť Laokoon v době Vespasiansko-Titovské byl vytvořen.

[4]) Dílo Pliniovo vyšlo r. 77 tedy dvě léta před nastoupením Tita.

Rozhled ve dramatě francouzském.

Podává
František Zákrejs.

(Pokračování.)

Štorch chtěje zákonnost u vyvinutí evropského dramatického básnictví dovoditi, poukazuje k tomu, že, odpovídáli thesis obraznosti, kráse, antithesis pravdě, synthesis pak souměrnému obou těchto živlů vyrovnání, totiž dobru, jakož ve španělských básnících panuje *obraznost*, tak v Shakespearovi vládne duch *pravdy*, a tak francouzská tragédie stojí na stupni *idey dobra*, kteréž jednotlivé obecnému podrobeno činí. Směr tento — totiž obětování se individuálního obecnému, ohled žádaný od panující společnosti, zákon z tehdejšího stavu vzdělanosti francouzské — směr tento, praví dále Štorch, je ve francouzské dramatice tak mocný, že nepřestal na pouhé podstatě dramat, ale že se i básnické formy jejich chopil, sevřev ji v nejpřísnější zákonnost, v stěsnanou jednotu: Myslí tu Štorch zákon tří „Aristotelových jednot, jednoty místa, času a děje, jehož jho drama francouzské podstoupilo.“ Že pak francoužští tragikové i při tomto obmezení „díla vyvedli, jimžto nepředpojatý soud trvalou cenu poetické krásy neodepře, vydává tím skvělejší svědectví o jejich nadání a umění.“

Že u nás známost klasické tragédie francouzské tak tuze zanedbána jest, přičítá Štorch právem vlivu literatury německé. „Nestojí romanští a germanští národové nikde snad v ohledu literním tak příkře proti sobě, jako na oboru vyšší dramatiky. Pravíme s důrazem „vyšší“, neb v nižší dramatice, určené k pouhé zábavě, má Paříž posud všecka divadla podmaněna a nejšpatnější fraška nových Gallů nalézá všude většího obecenstva než celé jejich klasické divadlo. Vítr plévy nejdále rozfoukne.“ To psáno jest r. 1858. Co by o těchto plevách napsal Štorch r. 1872?

Ještě jednu větu budiž mně zde dovoleno uvesti ze Štorchova článku, poněvadž se v ní jeví, kterak si její pisatel byl vědom působivosti subjektivismu v renaissanční době na tragiky francouzské. „Při převaze společenských ohledů ve Francouzích a především v Paříži nebylo ani možná, aby se básník docela u vyvolený děj pohroužil, *aby v náležité míře objektivním byl;* nevděk muselo se všecko, historie i mythologie, blížiti způsobům a citům společnosti panující, nemělo-li býti barbarské neb směšné.“ Jak vynucený, smutný to subjektivismus!

Zcela opačný úsudek, než jaký nám podává Štorch, byl však o francouzských tragicích působením Lessingovým zapustil kořeny v Němcích. Lessing byl naplněn zcela podstatnou obavou, že by u Němců tehdy obvyklé napodobení Francouzů úplně mohlo zničiti samostatný rozvoj národního německého dramatu, proto svou Hamburskou Dramaturgii vyvrátil autoritu Corneillův a Voltairů ze základů*).

*) Lessings Werke. Neue rechtmässige Ausgabe. Stuttgart. G. J. Göschen'sche

a poukázal na vzor Němcům příbuznější, totiž na Shakespeara. Tím opět bezděky položil základ bezmezné shakespearomanii německé, mezi jejížto přední heroy náleží salonní esthetik August Vilém v. Schlegel, a náleží též mezi nejhustěji čítané dějepisce dramatu. Jak Shakespeara slaví, tak opět odpíravě mluví o francouzských klasicích. Uznávát sice některé jejich přednosti, avšak v sumě jest jeho náhled doslovně tento*): „Francouzové snažili se utvořiti svou truchlohru dle přísné idey, avšak pojali místo toho jen pojmy odtažené. Jich požadavky byly tragická vážnost a velikost, tragické situace, náruživosti a pathos, zcela nepokryté a čisté, beze všeho cizího přídatku. Jsouc takto vytrhnuto z toho, co je obkličuje, muselo všecko toto škodovati mnoho pravdivosti, hloubky a zvláštnosti, celek jejich skladeb musel ale postrádati živé vnady rozmanitosti a svobodného vyličování, jakož i oněch úchvatných účinů, jež na nás působí jen co se jemně připravuje a ponenáhlu za dobrovolného upouštění“ (od čeho?) „vzrůstá. Jejich theorie tragického umění stojí asi na tom stupni, na němž stálo jejich zahradnické umění za času Lenôtrova. Celá zásluha hledá se v triumfu, který byl v přírodě uměním vynucen. Pravidelnost jest jim pouze vykruženou souměrností jako šňůra rovných stromořadí, ořezaných plotů a t. d. Marná byla by snaha, stavitelům takovýchto zahrad na anglickém parku“ (Shakespeare!) „pochopitelným učiniti plán, ukrytý pořádek, a prokázati jim, jak řada krajinných obrazů, které svým povystupováním, svou změnou a svými protivami vzájemně si přednosti zvyšují, všecky“ (kdo?) „za cíl mají povzbuditi jisté rozpoložen mysli.“ Jak patrno, není zde sloh Schlegelův právě zcela správný. „Trvale zakořeněné předsudky celého národa“, pokračuje náš historik, „jsou málokdy nahodilé, nýbrž souvisí s všeobecnou nedostatečností vnitřního nadání, z nížto ani výteční duchové, kteří jiné řídí, docela vyjmuti nejsou. Pročež nelze podobné předsudky nejen za příčiny považovati, nýbrž nutno je míti zároveň již za význačné účinky. Rádi připouštíme, že úzká soustava“ („Aristotelových“) „pravidel, rozbírací rozumová kritika, francouzské básníky truchloher svírala; přece však zůstává pochybným, bylili by z vlastní náklonnosti obsáhlejší formy umění volili a jak by je byli vyplnili. Prostředků ani vloh nejpřednějším z nich zajisté nescházelo.

Posuzujíli se jednotlivosti, nelze jim ničeho prominouti; v celku mělo by se jich více litovati než jim výtky činiti, a kde za tak nepříznivých okolností přece něco výborného vykonali, dvojnásobně jim se obdivovati, ačkoli na žádný způsob nemůžeme místa dáti všední průpovídce, že překonaná obtíž radost působí, aniž jaké zásluhy na tom nalézáme, aby umělecké dílo bylo zároveň umělůstkou. Pouze musí

Verlagshandlung. 1869. (V 6. svazích.) Vierter Band. Hamburgische Dramaturgie. 1767—69. (Ve 2 [polovičních] svazcích.) Zejmena viz str. 36. o Voltairově Semiramidě, str. 51. o téhož Zaïře, str. 100. o Corneillově Rodoguně, str. 123. o Voltairově Meropě; o Corneillovi co dramaturgovi v. 74. část (str. 254). a násl.

*) Ueber dramatische Kunst und Literatur. Vorlesungen von August Wilhelm von Schlegel .... Nach der zweiten Ausgabe. Wien 1825. V třetím díle na str. 12—14. První vydání tohoto spisu vyšlo r. 1800.

vypínavost Francouzů, kterou se ze své jednostrannosti celému lidskému pokolení za zákonodárce vkusu vnucují, s náležitým důrazem odmítnuta býti."

Göthe přeložil Voltairova Mahomeda, Schiller Racinovu Fédru; Gutzkow pobádá ke studium francouzských klasiků; podobně dějepisec francouzské literatury E. Arnd; překlady klasiků těch do všech řečí se množí: toť jsou znaky, že v klasické dramatice sotva asi jest tolik stínů a tak málo světla. A nejnovější německý hlas o tom stvrzuje tento náhled značnou měrou. Míním zde Carrierův soud podaný ve spise již citovaném. „Čest," praví Carriere, jeden z nejpřednějších německých esthetiků a dějepisců osvěty, „čest stává se základním motivem v dramatě Španělů, a Shakespeare stává se básníkem svědomí." V tom se jeví zároveň u Španělů a u Shakespeara *subjektivismus*, vyznačující se u Francouzů divadelním motivem lásky . . . „Ve shodě s časem a duchem století dosáhla též francouzská poesie vrchole v dramatě, jež nabylo ale podoby, jaká zvláštnostem literatury přiměřena byla: znalost uměleckých věcí a pravidlo převládá nad přírodou a fantasií, dvorskost panuje nad rázem národním." Španělský vliv vnikal, avšak „Richelieu i akademie zakročili, dali se na stranu klasicistů a vymezili dramatu pravidla jeho; Corneille sám, jenž si byl v praxi z počátku ještě volněji vedl, pomáhal je theoreticky stanoviti. Vzhledem k Aristotelovi prokázal Lessing: „Některé mimochodem položené poznámky, jež se u něho nalézaly o tom, jak se má drama nejspůsobileji sestrojovati, měli za podstatu věci a co jest podstatného, seslabili všelijakými výklady a mezemi." Že se děj na témže místě udáti musí, neřekl filosof nikde, a v Aischylových Eumenidách,) v Sofokleově Aiantovi mění se scéna." Ostatně nalézají se proměny jeviště také v starořeckých veselohrách, zejmena ku př. Aristofanovaných Žabách. „Nic méně bylo ve Francouzích dovoleno, aby se děj v různých pokojích téhož paláce, na různých místech téhož města dál, jakož se právě ani na tom nestálo, aby ve skutečnosti za dvě nebo tři hodiny k provozování potřebné dospěl konce, nýbrž připouštělo se, že se smí rozšířiti na celý den, ano že se místo 24 hodin jeho také 30 hodin vzíti může! Takto zúženi, dí dále Carriere, vkládali básníci v jedno místo události, jež různá dějiště žádají, aneb nakupovali mnoho případů v jediný den; poněvadž se scéna měniti nesměla, muselo se mnoho vypravěti, co bychom rádi viděli a sami prožili; a jak slabá jest technická nuzná výpomoc důvěrníků, kteří události před počátkem vlastního děje (prvního jednání) aneb mezi hrou za jevištěm sběhlé vypravují!

„Z náruživostí a záměrů osob tvoříce pohnutky k dějům, obraceji Francouzové zrak do budoucnosti, napínají očekávání v naději bázně, a jsou tímto spůsobem v pravdě dramatičtí; pak se ale čin před námi nevykoná, nýbrž opět se jen vyřkne, jak čin ten na cit nazpět působí, což prožijeme."

„Než co Francouzové vlastně chtěli, bylo to pravé: uzavřený děj" — Aristotelovu přehlednost, kterou vymáhá každé umění — „a toho dosáhli; a soustřeďování mělo v zápětí prospěch, že se všemu zbytečnému vyhýbali, že hlavní věc s plnou jasností a určitostí na oči

stavěli, cíl a záměr s důraznou rozhodností vztýčili a k němu postupovali. Místo co by pestrou plností událostí a charakterů byli bavili, učili, jak se má rozumným vyznačením pohnutek rozum upokojovati, co nahodilého vymíseti a příčina i účinek v souvislosti představovati. Takto se uzel zadrhuje a rozvazuje, takto žádá Corneille i aby se počet vydal z výstupu a odchodu každé osoby, aneb aspoň vydat mohl. Události nalézají ozvěnu v citech charakterů a vyvozují se z jejich zvláštností, z jejich náruživostí; jasná určitost pohnutek vede k tuhé srážce zápasících mocí, a pravost toho se pozná i zužitkuje že vlastní pružina dramatiky ve vnitřním rozporu, v duši rekově spočívá, že jeho duševní zápasy to jsou, jež také nás nejvíce dojímají."

„Také tu domáhají se Francouzové, jsouce vedeni studiem Římanů, velkosti a důstojnosti slohu, také zde převládá řečnickost a reflexe nad bezprostředním přirozeným projevem citu. Také zde působí dvorský mrav, působí tón vznešené společnosti škodně, nechtěje se snad jenom se svou galanterií v řečech herců neb dějinných hrdinů starého věku setkávati, nýbrž všude rád maje plný libomrav, odměřenost, důvtipně libé, lesklé obraty řeči.

To bylo, proti čemu horlil Lessing." „Avšak týž Lessing nechtěl, aby bezzákonnost vstoupila na místo násilných zevních pravidel." Zajisté, koncentrace jest tu předním požadavkem. Či neohrožuje se přehlednost, když se v jediný kus nakupí kolik dějů, když se postup jednání roztříští dvaceti nebo více proměnami právě tak, jako když se události vlekou kolika generacemi? Přikazovat, okovy připoutávat nemůže, nesmí tu esthetika, ale radu, aby si zde básník hleděl klásti meze, dávati zajisté má a musí zejmena co se týče meziaktových proměn tím nutněji, poněvadž naše divadelní dějiště jinak spůsobeno jest než za doby, v které kvetla renaissanční dramatika.

Vizme jen, jakých prospěchů dociluje nynější francouzská divadelní produkce šetřením těchto ohledů!

Nuž, a kterak soudí se o francouzské renaissanční veselohře?

„Francoužští kritikové", praví Schlegel *), „a mínění, které se jimi stalo panujícím, prohlašuje jen jediného svých básníků veseloher, Molièra, za klassika." „Voltaire **) nazývá ho otcem pravé veselohry, a pro Francouzsko může se to nechat platit. Dle Laharpa jsou Molière a veselohra jmena totožná, on jest prvním filosofem mravu, jeho díla jsou školou světa. Chamfort jmenuje ho nejprostomilejším učitelem lidstva od času Sokratova, a míní, žeby Julius Caesar, který Terence nazval polovičním Menandrem, Menandra byl nazval polovičním Molièrem. Pochybuji." A tak pochybuje vůbec o Molièrovi, a to výrazy velmi odpíravými. Chtěl tím salonní tento esthetik německého romantismu povýšiti Shakespeara? Divný to spůsob povyšovati jiné nebo sebe snižováním jiných!

Než vizme, jak soudili ještě jiní, a poněvadž jsem se — poněkud zúmysla, také proto, že hlas cizí po výtce má u nás větší váhy než domácí — octnul v citátech, budiž mně v této stati ještě jeden pro-

*) Na uved. m. III. str. 60.
**) Tamtéž str. 65.

minut. „Molière," dí Adolf Laun,*) „zaujímá v literatuře světové vysoké místo; u všech kulturních národů požívá jmeno jeho veliké vážnosti, jeho kusy se mnohonásobně překládaly a spracovávaly, Moratin ve Španělích, Holberg v Dánsku měli ho za vzor, tak i angličtí básníci veseloher v sedmnáctém a osmnáctém století. Hlas kritiky, vyjímaje hlas našich romantiků, byl mu povždy nejvýš příznivý. Ano i v Anglicku, vlasti Shakespearově, staví se od mnohých, mezi jiným od W. Scotta, ve veselohře nad onoho. Že tomu ve Francouzích jinak není, rozumí se samo sebou. Jemu jedinému zůstal tu vínek za bouře romantiků" — Viktora Huga i druhů — „proti jich klasickým veličinám neroztrhán. Schlegel tvrdil, že Molière ve Francouzsku zastaral, jeho sláva a jeho popularita tam ovšem na čas vybledly, avšak od delší doby skví se opět nejjasnějším leskem. Jeho kusy žijí v dnešní chvíli právě jako před dvěma stoletími na pařížském jevišti, mnohé, co se odložilo, zase se vyhledává a s posloupnou pečí studuje i provozuje. Nikdy se o něm literární dějepisci a kritikové tak horlivě nečinili jako nyní, stále nová vydání jeho vycházejí, slovníky, komentáry a monografie o něm píší se v rostoucím počtu. Horlení pro Molièra je ve Francouzsku zrovna tak veliké jako horlení pro Shakespeara v Němcích a Anglicku. — Až po Schlegelovu nepochopitelně strannou a malichernou kritiku Molièra v dramatických přednáškách požíval tento také v Německu vysoké vážnosti." „Spisovatelé naší klasické a předchozí epochy přičítali všichni velikou cenu jeho veselohrám. Lessing, jenž zápasil proti klasické činohře, vyslovil důrazně svůj jemu obdiv, a Goethe, který si ho byl již záhy oblíbil, zůstal mu až do konce života věren; pravilť k Eckermannovi: „Molière je tak veliký, že vždy znova žasneme, když ho přečítáme; já čtu každoročně několik jeho kusů; neboť mi malí lidé nejsme hodni, abychom velikost takovýchto věcí v sobě zachovali, a musíme po chvílích k nim se vraceti, abychom dojmy podobné v sobě obnovovali."

Dle Carrierova úsudku získal Molière mnoho nad tragiky, kteří cizí a starodávné děje dramatisovali, tím, že pro své přední práce čerpal látku z vlastní zkušenosti.**) Molière jest nejsubjektivnější básník renaissance, a jeho básně nemohou dokonale pochopeny a posouzeny býti než s jeho životopisem v ruce; v tom ohledu jest velmi podoben Götheovi. Dále nazývá Carriere Molièra líčitelem mravů první velikosti a nejvzácnějším zrcadlem pro dějiny osvěty v 17. století.

„Molière spojuje galskou veselou pohyblivost s germánským smyslem pro pravdu a románským citem pro formu; živlové francouzské povahy jsou u něho tak stejně smíšeni jako u málo spisovatelů." A připojiv mimo jiné úvahy též podotknutí, že Molière vzrůstá v boji s pošetilostmi a ničemnostmi světa, shoduje se — abychom posléz přivedli také citát citátu — s tímto výrokem Launovým: „Básník podává nám úplně domalované obrazy, v nichžto typičnost a individuálnost památným spůsobem splývají. Pošetilosti, kterým se posmívá, mají vše-

*) Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart. Hilburghausen. Svazek VII. 1871. 3. sešit, str. 162. Nyní se tato revue jmenuje Deutsche Warte

**) Cf. nejnovější o tom dílo: *Molière.* Eine Ergänzung der Biographie des Dichters aus seinen Werken. Vor Paul Lindau. V Lipsku 1872.

obecný význam, nejsouce pouze nahodilé na jedné osobnosti aneb na jednom stavu váznoucí vrtochy nebo bláznivosti; veselohra jest obrazem doby a mravů a povznesla se tímto spůsobem k neznámému až posud významu pro praktický život, jehožto zrcadlem i školou se stala."

A jak veliký jest tedy *u nás* počet překladů francouzských klassiků dramatických? Nejiný než ten, že z tragiků není doposud přeloženo téměř nic a z Molièra dosti málo. Nuž, a máme se bez překladů těch nadál obcházeti?

Zůstavme si další důvody své odpovědi na chvíle, kdy děje francouzského dramatického klasicismu a život i díla jeho menších a větších representantů projdeme.

Doba (1552), v nížto *Ancien Régime* obdržel dionysský mythus své tragédie arcueilskými nadšenci, nastala — bychom se tu dotkli politických dějin, které bohužel nebývají bez nemalého vlivu na vývoj umění a věd — brzy po vládě francouzského krále Františka I. (1515—1547), a sice za let vladaření Jindřicha II. (1547—1559), jehožto nástupci v občasí od Jodella po Corneilla postupujícím byli králové František II. (1559—1560), Karel IX. (1560—1574) Jindřich III. (1574—1589), Jindřich IV. (1589—1610), Ludvík XIII. (1610 až 1643) a od r. 1643 Ludvík XIV. Za Františka I. pozbyla Francie do značné míry rozhodného slova ve věcech italských, převahy pak nabyly zde Karlem V. Španěly a rod habsburský. Za to zasloužil si František I. trvalejších vavřínů činným povzbuzováním umělců i i učenců. Za Jindřicha II. přivtěleny jsou k Francouzsku od Němec Toul, Mety, Verdun a od Anglicka Calais. Nabytím Calaisu došly neblahé, nekonečné druhdy boje mezi Anglickem a Francií své dohry, avšak řevnivnost mezi oběma národy dochována ještě až i do našich dnů. Náboženská válka mezi katolictvím a hugenoty dospěla za Karla IX. přes zaručenou náboženskou volnost ku tragické katastrofě Bartolomějské noci. Když byli Jindřichem III. vymřeli Valoisové, vstoupili na trůn Bourbonové Jindřichem IV., který, byv dosud vřelým hugenotem a přestoupiv nyní ke katolicismu, ediktem nantesským r. 1598 opět náboženské rovnoprávnosti platnost a vlasti mír zjednal, načež se finance upořádati, a průmysl i obchod opětně vzrůstati mohly. Avšak když byl Jindřich zahynul zločinem Ravaillacovým, a za nezletilého Ludvíka XIII. Marie Medicejská vlády se uchopila, zmáhaly se opětně státní nepořádky a všeobecná nespokojenost. Aby tyto skoncoval, svolán r. 1614 národní sněm, ale bez výsledku, aspoň bez výsledku jiného, leč že sněm nesešel se až teprvé v revoluční rok 1789.

Méně okolnost, že posléze král Ludvík XIII. sám vzal žezlo do rukou, jako důležitý čin, že r. 1624 správa státu svěřena *Richelieuovi*, spůsobily stále mocnější zvedání politické síly Francouzska, které mělo následek ten, že Francie v brzku se stala první evropskou mocí, a to nejen politickou, nýbrž hlavně vlivem své slovesnosti také první evropskou mocí kulturní.

Vláda Richelieuova jest vláda násilí: hugenoté zkracováni na svých právech, každý odpor proti kardinálově absolutismu stíhán přísnými tresty. Množení francouzského vlivu na venek zaplaceno pozbýváním občanských svobod vnitřních. Tak bylo též za vladaření „Ri-

chelieuova ducha“, jak Dumas st. nazval kardinála Mazarina, v době nezletilosti Ludvíka XIV., kterýžto král, když byl sám vstoupil na francouzský stolec a posavádní absolutismus dovršil v despotismus, dokonanou renaissanci římského césarismu vyslovil větou, která jest temenem politického sobeckého subjektivismu, větou: L'état c'est moi.

Sotva činívá se kterému národu tak častá výtka jako Francouzům, že na to připustili, aby král Ludvík XIV. pouze sama sebe stanovil býti státem a ne občanstvo, aby z lidu, z měšťanstva, kněžstva, šlechty i královských princů neučinil než rámec svého pychu, aby obnovil soustředivý lesk samovlády Karla Velikého . . . této předchůdkyně dvojího napoleonství. Ovšem není to radostný zjev, avšak kde byla tehdy celistvá volnost domovem? Nemusilaliž se utíkati do severní Ameriky? nebylli Řím, v menším obvodu sice, ale přece stále stejným, ano stále neustupnějším despotou? a zdaž netísnily Španělsko mimo inkvisici též ruce neobmezeného panství? A Německo? neopanovalli v něm, vzdor osvobozujícím ideám reformace, despotismus tím těsnější, poněvadž to byl despotismus tuctový? Jeli který národ možná poněkud omluviti, je to národ francouzský, jehož romanskou krví proudil sklon k římskému centralismu, a jehož duchem mimo to prochvívala dědičná záliba Starofranků ve feudalismu i absolutismu. Také v tom jest jakás, ovšem málo radostná renaissance. Francouzové čím dále tím rozhodněji viděli v králi representanta celého národa a v jeho snaze i oslavě cíl i slávu svou; bylo to sřeknuto jak by všeobecným tajným hlasováním. Jako ve zvycích a mravech, ano i v jazykovém ústrojí, takž i ve státním zřízení Francouzů vážila vždy příliš mnoho konvencionelnost. A takž tomu bylo i ve vědě a v umění, zejmena též v básnictví a jak jsme s dostatek již viděli, také v dramatice.

Mimo jednostrannou výtku hyperloyalnosti, která se činívá Francouzům reformační doby, jest nám zde také omeziti stejně *jednostrannou* výtku přemrštěného dvořáctví, která se činívá zejmena renaissanční jejich dramatice. Dvorské poety neměla jediná Francie. Při své přehlídce reformační a renaissanční činnosti evropské setkali jsme se všude s básníky dvorskými, ano sám veliký a misofrankům nedotknutelný Shakespeare — což jest v Jindřichu VIII. než dvořácký dramatik? A že mnohá *dvorská* báseň byla dosti ostrou, abych tak řekl: troubadourskou *kárací* písní služebnou, poznáme nájmě u Molièra.

Jak velice ostatně mělo francouzské občanstvo pravdu, ač pravdu velice smutnou, považovaloli krále za zosobněný národ nebo stát, dokazuje zjev, že to nebyl lid, nýbrž teprvé sám král, Francouzův père des lettres *František I.*, jenž vzbudil francouzskou renaissanci věd a umění a jenž o ni horlivou péči měl. Z věd pěstovaly se hlavně starožitnictví, římské právo, jazykozpyt i mathematika, a z oboru filosofického jest nám k tomu, co již pověděno bylo, přidati, že r. 1561 vydal Josef Scaliger latinskou poetiku, která se stala zákonníkem jak humanistů tak renaissančních literatur, ačkoli se zaměstnává více stanovením druhů veršů, figur i básní a za starořeckou esthetikou odporučuje *nápodobení* za vodítko básníků. Tato poetika jest matkou francouzských poetik až po Batteuxa a německých až do Lessinga.

Z oboru umění jsou tu před Ludvíkem XIV. pozoruhodny jen umění dvě. Prvním jest stavitelství. V něm vynikl Pierre Lescot postavením západní strany pařížského Louvru v polovici 16. věku, v renaissančním, avšak gallskou jarostí a románským smyslem pro lad prodchnutém slohu, pak Philibert Delorme a Jean Bullant později vystavenými, méně výtečnými Tuileriemi. Pařížská radnice vystavěna za Jindřicha IV., a výrazné nádherné stavby z této doby mají mimo to města La Rochelle, Lyon a Remeš. Druhým z řečených umění jest poesie.

Ovšem doba originálnosti žádným cizím vlivem neporušované byla zašla: zašli časové milostných troubadourů a bodrých i duchaplných trouvèrů i časové jejich Contes et Tabliaux, zašla doba polovičních básníků a polovičních kronikářů Villehardouina, Joinvilla, Froissarta, a zašla doba veselého *vynálezce vaudevillu Olivera Basselina*, doba *Advokáta Pathelina* i doba vždy dobrodružného, chudého, bujarého, duchaplného, dvakráte provazem ohroženého lyrika *Villona*, současníka to Ludvíka XI. Joviálně bujní, několikeři to Villonové, Clément *Marot* (1495—1544) a François *Rabelais* (1483—1552 neb 1553), z nichž onen, Marot, ve svém mládí byl také v jednotě herců v Enfants sans soucis, činí již přechod v epochu renaissanční, s nimi pak s povídkami svými *Markéta z Valoisu*, choť krále Jindřicha II. Navarrského, známá nám také svými dramaty národního rázu.

Nuž a když nadešel vliv antiky, byl tento s to *úplně* ovládnouti? je francouzská povaha tak podajná, že by mohla naprosto podlehnouti cizímu duchu? Nikoli, této nemožnost neměla místa ani ve Francii. „Ačkoli . . . renaissancí," dí Alexandr Büchner*) „*cizí vlivy* silně do francouzského básnictví vstupují a odtud, střídajíce svůj původ, nikdy zúplna z něho nevymizely, neuhasíná přec vedle nich národní sloh, gallský duch, nikdy docela, nýbrž jeví se často právě tu ve svém nejkrásnějším květu, kde se jeho protiva k nejvyšší mocnotě povznáší, jako v *Molièrovi* a *Lafontainovi* za *veleklasické epochy*, v *Bérangerovi* za počínající vlády *romantické školy*. Také vluzuje se někdy, jako nepozorovaně, do děl svých nejvlastnějších odpůrců, na př. v díla *Boileauova* a *Voltairova*." Velmi dobře označuje dle Büchnera *Moric Hartmann* jevitele onoho ducha co „četnou básnickou rodinu aneb raději dynastii, která se ve všech literárních epochách Francouzska objevuje, ji vyznačuje a francouzskému písemnictví, vedle všech jiných literatur, dodává zvláštního a jedině jemu vlastního rázu: rodina to Rabelaisů, Regnierů, Lafontainů, Molièrů, Beaumarchaisů, Bérangerů." A čím se jeví tento *vieil esprit gaulois*, tento starý gallský duch? Lehkovážností — ecce *levitas gallica* u Césara — tedy svěžestí, nestálostí, stálým dychtěním po něčem novém, graciosním povzletem, pak ješitností, radostí z hlučného povyku o sobě, tedy mnohdy přehnanou chlubností — gaskonnádami — a z druhé strany zbožnou péčí ne o důkladnost a hluboké myšlenky, nýbrž o lahodný *sloh* — argute loqui — a pěstováním ne vážně vznešených, nýbrž lehkých a veselých

---

*) Fransözische Literaturbilder aus dem Bereich der Aesthetik, seit der Renaissance bis auf unsere Zeit. Von Alexander Büchner. Frankfurt a M. 1858. 2 díly. V. str. 13. v 1. dílu.

látek.*) A uvážímeli, že nám jest jednati s národem *jižním* a *románským*, nejen že, ovšem vyhražujíce si právo samostatného svého soudu, nebudeme se divit, zdáli se jim, obyvatelům *jihu*, leccos býti místným a přirozeným, co se nám podivným, upřílišeným, směšným nebo nepochopitelným býti vidí, nýbrž nebudeme se z druhé strany ani nad tím pozastavovati, že sobě co *Romané* libovali více *římské* než řecké básníky, a proč je na př. Scaligerovi Virgil mnohem větším básníkem než Homer, anebo proč dramatikové v tragédii raději napodobili *Seneku* než Sofoklea a ve veselohře raději *římské* komédy než Aristofana.

Jako reformace, poněvadž měla člověku vrátit žádoucí prvotní stav křesťanství, nebyla než vlastně též renaissancí, tak opětně nebyla tato již sama v sobě než do jisté míry reformací, a sice v podobě pokrokové reakce proti scholastice, zavádějíc totiž na místo úcty ku svatým a blahoslaveným úctu k antickým hrdinám a pěvcům. Učencové, kteří tímto spůsobem důraz kladli nejen na křesťanskost, nýbrž na humannost, na lidství, byť i pohanské, a tedy po právu humanisté slouli, šířili tuto svou lásku k antice jednak vyučováním a jednak učeným básněním v antickém duchu ano i v antické řeči.

Avšak mnozí také vyskytali se mezi nimi mužové, kteří za stejným účelem používali *živoucích* jazyků, jsouce tudíž zároveň donucováni, aby aspoň pokud to živoucí, modernější jazyk žádal, modernisovali ducha antiky. A k takovýmto humanistům, kteří mnohdy teprvé národní písemný jazyk přitvořovati a stanoviti musili, náleží také *Jodelle* a s ním někteří z přátel jeho, které jsme viděli v Arcueilu.**) Škola, kterou tito humanisté, avšak mimo antické též *italské* vzory na zřeteli majíce, tvořili, čítala *sedm* členů. Jsou to Pierre de *Ronsard*, Joachim *Dubellay* (neb *du Bellay*), Antoine de *Baïf*, Ponthus de *Thiard* (neb de *Thyard*), Remi *Belleau*, Amadis *Jamyn* (neb dle jiných Jean *Daurat*), a konečně náš Thespis francouzského klasicismu Etienne *Jodelle*, pán Limodinský. Dle svého počtu (7), nazvali se a slovou *francouzskou Plejádou*, Sedmihvězdím (Pléïades).

Odkud toto jmeno? Již v starověku nalézáme kruh akademických básníků podobného názvu, totiž tragické *Sedmihvězdí* alexandrinské (*Πλειὰς τραγική — οἱ Ἑπτά*). Dějinné prameny jmenují vlastně více než sedm těchto básníků. Dle dvou starých scholií jsou to tito: Homeros mladší, Sositheos, Lykofron, Alexandros, Filiskos, pak dle jednoho z těchto scholií Dionysiades aneb dle druhého Sosifanes, a konečně Aiantides. Oceňují se různě: v starém věku nazváni jsou *ἄριστοι τραγικοί*, nejlepšími básníky truchloher, a v naší době jednak v pochvalným smyslu pravými Seneky***) a jinak, ve smyslu opačném, sedmi alexandrinskými divy světa, které dobře prohlednuté, jsou místo hvězd jen „chumelem učených svatojanských mušek.“ †)

---

*) Cf. Büchnera ibid. str. 4—7.

**) O *humanismu v Čechách* podal pojednání J. Truhlář v Musejníku 1870, 4. str. 370 a násl.

***) Tento výrok učinil dějepisec řecké literatury T. A. Wolf a

†) druhý výrok J. L. Klein, námi již jmenovaný historik dramatu.

Uznanou hlavou gallořecké, z počátku *Brigádou* se zvoucí Plejády — již tento název jest gaskonnáda — byl tehdy ve vzdělané Evropě nejvýše slavený *Ronsard* (1524—1585), „kníže francouzských básníků“, jak nazván byl a jak také sám se psal — druhá gaskonnáda. Je to amalgám *básníka* Nejedlého s Vlčkovským. Jeho řeč jest groteskní, poněvadž chtěl tehdejší dětský jazyk francouzský zreformovat v mužný jednak složenými, jednak novými a obakrát prapodivnými slovy; i stal se tak deformátorem francouzštiny. Ač sobě nebyl vědom úlohy básníka, psal přece mnoho, vole si však látky závažnější. Jen někdy se mu poštěstí mimoděk, že jest celým, ryzým Gallem. Jeho soudruh, *Dubellay* (1524—1560) jest hlasatelem a zákonodárcem řeckovlašskogallské, jinak ale přísně katolické naší školy: Napodobit, jest jeho heslo a jeho zákon, napodobit Římany, jak tito napodobovali Řeky, napodobit Řeky a napodobit básníky z vlasti Petrarkovy! O sedmihvězdnících ostatních vyjímajíc Baïfa, který zdělal překlad ze Sofoklea a Jodella, není se zde šířiti lze, poněvadž buď nejsou nic aneb jsou jen málo důležiti a poněvadž zejmena platněji nevynikli na kolbišti dramatickém, na kterém Plejáda nejtrvalejších úspěchů dosáhla. Vyskytují se sice již před r. 1549 francouzské překlady vlašských kusů a římských veseloher, zejmena Terenciových, pak překlady řeckých tragiků, najmě Euripida, avšak první rozhodnější krok učiněn na dráze klasicismu přece jen provedením *Ronsardova* veršovaného překladu Aristofaňovy veselohy „Plutos“ r. 1549 a druhý, naprosto rozhodný krok provedením Jodellovy *Zajaté Kleopatry* r. 1552.

Jodelle, vrstevníky Ronsardovým démonem zvaný, jest pařížský rodič z r. 1532. Již v 16. roce uveřejnil gallořecké lyrické práce a již v 20. roce sepsal epochální tragédii *Zajatou Kleopatru* a intriční veselohru *Abbé Eugen*, jež byly dávány v týž den. Mimo to sepsal tragédii *Obětující se Dido* 1558 v alexandrinech, avšak v žádné své práci nedostihl svých vlašských. *Eugen* sepsán jest v osmislabičných *jambických* verších a v římském slohu, změněném francouzskými rysy.

Jodelle veršoval velmi rychle: *Eugen* byl hotový na čtvero posezení a *Kleopatra*, která na kolik *věků* rozhodla osud francouzského, německého, vlašského, ano také španělského i anglického dramatu, dokonce pouze v několika *hodinách*. Jeho dramata učinila Jodella na čas slavným, jako byl Ronsard, a sám tento zapěl o nich, že

> .... Sophocle et Ménandre,
> Tant fussent-ils sçavant, y eussent pu apprendre.

Chudáci! — Gaskonnada za gaskonnádou!

Tato *Zajatá Kleopatra* jest slabý, neladný a celkem nechutný kus — právě jako třeba *Eugen* nebo *Dido*, a co jej činí epochálním, není než jeho antikisující směr a jeho technika či vlastně jeho mašinerie. Prologem *Kleopatry* jsou hlavně lichotky čtěné králi Jindřichovi II. Hrdinkou jest známá královská milenka Antoniova, který vystupuje v prvním jednání co duch, aby žalnými řečmi minulá i budoucí neštěstí vypsal. Více se v 1. aktu nestane, jakož vůbec celé toto drama postrádá skoro všeho děje. Kleopatra nevystoupí než ve třech posledních aktech. Konec kusu sestává z vypravování choru ale-

xandrinských žen o samovraždě Kleopatřině. Řeč Jodellóvy tragédie Ronsardovsky deformatorská, místy krásořečnická. Vždy ale mluví básník *sám*. Verš je z části alexandrinský, z části v pěti stopách jambický. Epochální mašinerie *Kleopatry* pak spočívá v tom, že se v něm zachovávají „Aristotelovy" tři jednoty místa, času a dějů, že jest psán dle Horaciova předpisu v 5 aktech, že v drama zavádí alexandrinský, jambickému trimetru starořeckých tragiků obdobný verš, a že šetření těchto závodů stalo se konventionelním, nedotknutelným zákonem. Trůn Ludvíků padl dřív než majestát Jodellovy mašinerie.

Brigáda, nemajíc svého divadla, zřídila si jeviště v hôtelu remešském a později v kolleji boncourtské, Jodelle vystoupil po způsobu antických dramatiků co protagonista, v hlavní úloze kusu, Ronsard, de la Péruse a Belleau, hráli též; dvůr byl u vytržení, a král obšťastnil básníka svou přízní a pěti sty tolary: dramatický klasicismus stal se poesií dvorskou. Než osobní vlastnosti Jodellovy a jeho činnost nebyly tak uspůsobeny, aby mu byly mohly zachovati náklonnost obecenstva a královu, tak že zemřel r. 1573, ač tehdy ještě dosti mladý, v týchž okolnostech, jako později mnohem mistrnější jeho žák Racine, totiž prost přízně dvorské a obecenské.

Úspěch *Zajaté Kleopatry* vpoutal mnohou sílu na dráhu dramatickou. Tak sepsali Péruse *Medeu*, Toutain *Agamemnona*, sedmihvězdník Jean de la Taille *Zuřivého Saula* i *Gabaonity*, jeho bratr Jacques mimo *Daria* též *Alexandra* a sedmihvězdník Jacques Grévin mimo dvě veselohry *Julia Césara*. Jean de la Taille svou předmluvou k *Saulovi* a Grévin svou předmluvou k *Césarovi*, jednajícími o dramaturgických zásadách Aristotelových a Horaciových nemálo přispěli k ukotvení těchto zásad u básnictva i obecenstva francouzského. Odet de Tournebu neb Tournebeuf napsal jednu z nejvíce pozoruhodných veseloher své doby. Jiní dramatikové tehdejší doby jsou François d'Amboise, Jean Godard, de Beaubreuil, Boussy a j. Jeden z nich, Pierre de Laudun, vydal r. 1597 „Art poëtique", t. j. svými slovy Aristotela i Horáce. Dle názoru svých krajanů vzorným dramatikem a na každý způsob vzdělavatelem humanistické francouzské dramatiky stal se *Robert Garnier* za Jindřichů III. a IV. tím, že také napodobil aktivnějšího Seneku vedle někdy pasivnějších Řeků, že v tragédii *Bradamante* vynechal chor, že uvedl v drama lehčí, elegantnější verš a přece šetřil povznešenejší dikce, ano že její povznešenost sesiloval sentencemi. Jeho slavená tragédie *Hippolyt* jest předchůdkyní Racinovy *Fédry*. Praklasicimus razí si stále hladší cestu. Na druhé straně stali se Jean de la Taille ve slohu Ariostově, Macchiavelliově a Bibbienově psanou veselohrou *Corrivaux*, pak, aspoň dle *Suarda*, zvláště kanovník *italského* původu a pouhý překladatel italských dramatiků *Pierre* de Larivey neb *de la Rivey* předchůdci *Molièrovými*, zejména jest tohoto veselohra *Duchové* předchůdkyní Molièrovy *Školy manželů*. Rivey je sobě, jak jeho předmluva k prvním jeho veselohrám dokazuje, povědom co chce: totiž spojiti humanismus s gallským duchem.

Nemůžeme zde pokročit, aniž bychom se nezmínili o tehdejším literárním vlivu Malherbově, ač tento spisovatel není dramatikem. *François de Malherbe* (1555—1628, nezískal sobě zásluh o *vnitřní* po-

stup na písemnické dráze Francouzů, ale, a to nikoli bez velmi škodných následků, *o zevní formu jazykovou.* Důraz, který na tuto kladl, působil tak mocně, že skutečně napříště větší cena připisována tomu, kdo, ač nebásníkem, pěstoval tuto *zevní* stránku básnění než těm, kdo si hleděli stránek poesii *vlastnějších.* Malherbe položil sice meze ronsardisování a sedmihvězdním gaskonnadám jazyka i slohu, obvyklým již nejen v literatuře, nýbrž i ve „vyšších" společnostech, vymýťoval však i všecka učení v časovém duchu jazyka, a hájil učený purismus s takovou filosofickou nemilosrdností, že mu přezděno slovíčkářských a slabikových tyranů. Nejlépe ho charakterisuje anekdota, že na smrtelné posteli pokáral zpovědníka svého z učiněné jazykové chyby. Ve věcnějším ohledě byl mu Horácův De Arte poetica liber ad Pisones neomylným zákonníkem. *Malherbovou* největší smutnou zásluhou to jest, že gallskost konečně *podlehla* klasicismu. Z Malherbova přívrženstva pak povstala (1635—1637) sama proslulá *Académie française* tím, že Richelieu jeho kruh učinil oficielním literárním spolkem, písemnickou absolutní autoritou, jakýmsi Richelieuem v literárním státě. Tím ovšem nabyla poesie veřejné vážnosti, avšak nešťastný směr, dle kterého podstatu básnictví tvořila forma a nikoli zároveň obsah, zapustil v to nejhlubší kořeny. Jazyk Francouzů nalezl sice v akademii záštitu elegantní své přesnosti, avšak jejich literatura stala se při tom přísně *akademickou* jak na újmu svou tak na velikou, trvalou újmu obecné národní vzdělanosti. Ostatně nalezl Malherbe i v jiných soukromých akademiích následníků, hlavně však ve svých přehnanostech. Mimo to kutily se v těchto kruzích škrobené milostné pletky a ještě škrobenější literární výtvory. Nepřirozená mluva, štítící se vlastních výrazů a titěrné preciésní mravy staly se, jak za příležitosti jedné Molièrovy hry uvidíme, modou. Úsměv, který toto počínání snad vzbudí, zmizí, pováží́meli, že podobné škrobenosti a kroucenosti *slohu* byly tehdy velmi silně rozšířeny, jak dokazují eufuismus v Anglicku, marinismus v Italii, gongorismus ve Španělích a jezovitský stil všude.

Zmírající drama národního rázu poskytuje žalostný pohled. Konečně zaniklo dílem na ubytí a dílem z vůle parlamentu. Proto se jalo Pašijové bratrstvo, dávajíc od r. 1548 svá představení v hôtelu burgundském a zvouc se tedy Comédiens de l'hôtel de Bourgogne, pěstovati Jodellův klasicismus, ale neumějíc vedle svého nižšího vzdělání tyto hry tak dobře dávati, jak je hráli studenti v kolejích, pozbylo za nedlouho celého obecenstva, i pronajímalo svůj divadelní privilej kočujícím společnostem, až se tu později ustavila společnost *herců králových,* předků to jednoty *Comédie française.* Jiná nová společnost zřídila se v hôtelu d'Argent ve čtvrti du Temple a nazvána herci *Maraisskými.* Její duší stal se od r. 1600 na pozemské statky chudý, proto ale bohužel na špatné své hry (tragédie, tragikomédie, pastorálky) bohatý *Alexandre Hardy,* jenž, řídě se antikou, aniž by ale byl zachovával tří jednot, jak dle vlašských a zejmena také dle *španělských* her as 600—800 kusů do r. 1623 sepsal, z kterých pouze 41 vydal.

Z nesčíslných nástupců Hardyových buďte zde pouze jmenováni Viaud, markýz de Racan, Troterel, Retrou, pak Mairet, první dramatik

pojmenovaný na divadelních cedulích, kdežto herci na nich nebyli jmenováni než až v 2. polovici 18. století. A jaké kusy psali dramatikové ti? Tragédie jejich byly tak nudné, jako jsou asi Gautierovi nudnými tragédie praklasiků, tak nudné, že nemůže býti nic nudnějšího, leč vyjmouli se — tehdejší komédie. Jen *farces* činily místy čestnou výminku.

Konečně naplněni jsou dnové, a do Paříže zavítal normandský mladík, jehožto dramatická prvotina v Maraisu neobyčejně se zalíbila. Tento básník jmenoval se *Pierre Corneille*; rok 1636 pak učinil ho Corneillem *velikým*.

V přírodě.

Od

Vítězslava Hálka.

I.

Ten velký epos světa báje
nám k vůli nezmění svůj chod,
a mámeli to v knihách jinak,
tím nesmažem ni jeden bod.

Tím chlubno nám jen, jak k té básni,
již z hvězd nám skládá světa duch,
my máme srdce malicherné
a nuzně rozladěný sluch.

Tím chlubno nám, jak s myslí mělkou
v ty velikánské rozměry,
v nichž příroda propukne v jaro,
ne ducha zvem, leč litery.

A chlubno nám jen, jak v tu rozkoš,
s níž jara verš se béře v let,
my duši odpínáme křídla
a tuhnout chcem a kamenět.

A přec ta srdcejemná píseň
jen k našim strunám spřádá děj,
že slyším v dozvuk i ten refrén:
pojď, potěš se a rozuměj,

II.

Na drnu kyprém, v kořaní
sedla si krása bez zvaní,
sedla si měkce vedle mne,
s mladostí v tváři dojemné.

U nohou tenké praménky,
sedla si v kapraď, v pomněnky,
nad sebou větvic vlažný stín,
hleděla lesům do hlubin.

„Hledals mě v mořích, výšinách,
v světů a nebes končinách,
hledals mè v štěstí, v žalu svém,
a já tak blízko doma jsem.“

Seděla, hlas jak do zpěvu,
na tváři důlek úsměvu,
oko jak duše prohřátá,
rty jako k růžím poupata.

„Však tys mne hledal nejradší,
kde jsou mně květy nejsladší,
proto jim v plnou lásku tě —
našels mne v pravdě, v prostotě.“

III.

Dnes slunce se v háji prochází
a s větvičky na větev bloudí,
to jako ten chlapec na holkách,
to na větvi hubičky loudí.

A líbá a cosi šeptem dí
a hladí a tiskne jim ruku —
až hájem to slastí zachvělo,
a srdce mé pospíchá v' tluku.

A jestli mne všecko nemýlí,
to sluníčko také jde ke mně,
mně zahřívá v květy poupata,
ba sahá až do duše jemně.

A jestli mne všecko nemýlí,
ví, kterak se o srdce prosí:
v mé duši jak v háji písniček —
a radostí měl bych i rosy.

IV.

Skřivánci táhnou od jihu
s paprsky teple slunečními,
a jestliže k nim hledím déle,
jsou myšlenky mé mezi nimi.

Tak tedy přece tomu tak
co stará moudrost věřit učí:
na podzim nejen o ty ptáčky,
i o své myšlenky jsme chudší.

A tedy tomu přece tak,
co milo mně nad všecka slova:
má duše s ptáčky odmlčí se
a s jarem rozzpívá se znova.

Skřivánci táhnou od jihu,
mé myšlenky jsou mezi nimi,
a v duši mé již jako v polích,
kdy zahrajou si oseními.

V.

Smrt v noc se loudí pod okénko,
tam panna myslí na ženicha,
smrt na kost zadrnká si v píseň
a panna slouchá, sotva dýchá.

„Jsem ostrý hoch, vždy stejně mladý
a věrnost neberu tak příaně,
mám žen i dívek plný harém,
jen tebe nemám do své písně.“

A panna jako ve snu, klesá
mu na rty, v náruč, beze hlásku,
jen ret se v políbení zachvěl:
„Já dnes mu přísahala lásku!“

A ostrý hoch se smí i zasmát:
„Když zrušíš, o tos právě žena;
jen přiviň se a líbej, líbej,
a uvidíš, jsi rozvedena.“

Pak přišli v smutku, se ženichem,
rvou sobě vlasy, slzy kropí,
smrt mne si ruce, panna mlčí,
a jedni druhých nepochopí.

VI.

V hedbávném mechu pod jedlí
myšlenky mé si usedly,
a jak ten pejsek ke stádu,
srdce mé po jich příkladu.

Kolem nás mechu aksamit
v lístky a kvítky porozvit,
v nich jako s hvězdy ukáplá
rosička mrká nasáklá.

V tom jako do hor pašeři
mravénci s ranci sem zaměří:
kudy jde cesta, věděli,
že kol té jedle zbloudili.

Rychle se pavouk s větvice
v kývadlo změnil na nitce:
jestli že jim to lahodí,
sám že je cestou zprovodí.

Jedle si z hloubi oddychne,
šumí a náhle utichne,
pavouk se v plánech zastaví —
pašeři táhnou ve zdraví.

VII.

Matičko rci — byl bůh kdy mlád
a bylas krásné dítě snad:
jakou to chodil cestičkou,
bys všem se stala matičkou?

„Mé dítě, ke dni zásnubí
bůh tkal mi nebes obrubí,
oblohu modrou, hvězdy v ní,
a to byl šat můj svatební.

A v lásky čas, v dne oslavu
já chystala si výbavu:
dům nesmírný svůj, veliký,
v něm moře, háje, slavíky.

Pak v lásky čas, v den záslibu
bůh líbal v žhoucím polibu,
až prohřál světy hnedličko,
a vylíbal jim sluníčko.

To bylo v máji. Doba ta
je věčně láskou prohřáta,
zem, nebe nejde z objetí —
vy čiňte k naší paměti."

VIII.

Pojď sem, ty pohozená lebko:
buď nevíš nic, neb nepovíš;
a co zas já vím a co říkám,
jsi hlucha, o to nestojíš.

Nuž jaký hovor, kde jen ptaní
a zatvrzelé mlčení,
kde hloubka jen, a žádné mosty
neb přechody a změlčení?

A přec to ptaní náš je život,
a mřeme sobě v odpověď;
ba ptaly se už celé věky,
jen více nikdo nedoveď.

Žít na smrt, kvésti na zvadnutí,
být vše a ničím — obojím?
Neptám se víc. Ta lebka mlčí
a o jinou řeč nestojím.

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

Rytíři Rossholdovi bylo v tu chvíli nejinak než jako by se pod ním vzpínal bujný, nezkrotitelný oř — duchu bojovnému nejrozkošnější kolébka, s nížto nanejvýš jakousi podobnost má houpání lodi pod nohama námořníka, dlouhým pobytem na pevné zemi usouženého — rytíř Rosshold tisknul v levici úzdu, v pravici meč a otvíral ústa ku hřímavému povelení: avšak nastojte, před ním ani za ním nebylo vojska.

Jediná vojenská uniforma zjevila se rozdychtěnému oku jeho, uniforma před tváří všech předpisů bezvadná, jenom poněkud miniaturní, neboť světoborce, kterýžto v ní vězel, nedospěl posud dále než do chlapeckých let. Ostatně sám světoborce Napoleon jednou v těchto letech dojista nebyl větší.

„Čau, papá," pozdravil vojensky kamarádským spůsobem. „O paní tetě posud ani vidu ani slechu, ačkoliv jí sem už i pošta psaní přinesla."

„Paní Desiderie má tak rozsáhlé známosti, a je všude hostem tak žádoucím, žeť jí nesnadno projeti krajem několika mil, aby nebyla zdržena."

To řekl starý kavalír s obzvláštní vřelostí a vážností k nepřítomné dámě; příchod synův a rozmluva o tomto předmětu měly ten blahý účinek, že na svou mrzutost a příčiny její rychle zapomněl.

„Zapal si," doložil podávaje synkovi doutník.

Usedli proti sobě každý do jednóho rohu pohovky; Rosshold syn, jemuž by nikdo ještě mandel roků byl nehádal, zahaloval se v oblaky dýmu s tak důstojným vzezřením a dělal zrovna tak ve všem všudy starého vojáka jako Rosshold otec, kterému každý soudil aspoň kopu let. Tento zase jednal se synem s tak mužnou důvěrností, jako by Rosshold *junior* ani věkem ani límcem od něho se nerozeznával, alebrž jako by co nerozdílný soudruh běhy života, trampoty bojů a slávu vítězství povždy byl s ním sdílel.

„A co se tety dotýká," řekl po dlouhém, vážném pomlčení, „byla by všeliká netrpělivost velmi nevčasná. Povolal jsem tě proto, abys tu dobyl srdce jejího — a srdce dámy, příteli Roberte, není žádné nepřátelské dělo, postavené na vrchu, kterýž nutno ztéci co nejrychleji stůj co stůj! A což teprvé srdce dámy, kteráž je tak uvyklá na vzduch a výsluní dvorské, jako paní Desiderie! Škoda, že jest právě nyní u dvora cizího."

„Pokusíme se!" prohodil Robert a po prvé se usmál — maličko, kratičko, ale velmi potutelně.

„Paní Desiderie má nad míru pěkné jmění," vykládal pan Polykarp. „Myšlenka, že by mělo naší rodině býti ztraceno, jest nesnesitelná! Přičiň se, abys každé takové nebezpečenství z kořene odstranil — že to bude jenom na tvůj vlastní prospěch, nemusím ti připomínat. Mimo jmění jsou tu její konnexe, ačkoliv — škoda! na ten čas jest u *cizího* dvora."

„Přece pak mi pověz," dí s důležitou tváří Rosshold mladší, „co se mezi vámi a tetou Desiderií přihodilo?"

„Co pak by se bylo mělo přihodit?"

„Inu, když se teta najednou *těm* tak naklonila" — Robert máchnul rukou, jako by žhavým doutníkem ukazoval na ty, o nichžto mluvil — „až dceru jejich k sobě vzala, musilo se přece něco šustnout?"

„Pravda, musilo," svědčil starý kavalír, opět se rozehřívaje. „Ano více, musilo se to kouti velmi dlouho a velmi vytrvale, neboť paní Desiderie, kteráž je tak uvyklá na vzduch a výsluní dvorské, kteráž je vzor dokonalé šlechtičny, měla nejméně příčiny, takovým lidem dovoliti k sobě přístup, ba vejíti s nimi ve spolek. Já jsem nervosní, jak jen si na ně vzpomenu! Je to nešťasný osud naší rodiny — a tak, ale tak nezaviněný! A ona se s nimi najednou počne přátelit! Snadno si pomyslit, co se nažebronili, co se jí nasužovali, než toho dosáhli, aby sobě do své vlastní domácnosti vzala stálou exekuci! Bohdá, že už toho nyní má zrovna tak dost; že sem k nám přichází návštěvou, je toho neklamným znamením. V tomto novém směru musíme

zde mysl její utužit, aby dcerkám komediantským na vždy zašly laskominy, dráti se do její společnosti. Propast, kteráž nás od tohoto lidu děliti musí, nikdy nemůže býti dost hluboká. Je to neštěstí naší rodiny!“

Sentenci tuto (poněvadž se synovi nevidělo nic poznamenati) opět i opět vyslovoval. Pak nastalo poznovu dlouhé, vážné pomlčení; oba Rossholdové obírali se jen svými myšlenkami a svými doutníky.

„Nu, a jak se tu jinak bavíš, Roberte?“ ozval se potom major Rosshold.

„Jakáž tu zábava pro našince!“ odtušil kadet Rosshold pohodiv pohrdavě hlavou jako pravý bojovník, který mimo svou vůli z hluku vojenského života na pustý ostrov šosáckých civilistů byv vyvržen, touhou po svém jediném živlu div se nerozstůně.

Ostatně zavdala mu otázka otcova příležitost, aby se rozhovořil o živobytí na vojenské škole. Starý poslouchal velmi pozorně; a mladý byl natropil i zažil tolik čtveráctví, ježto panu otci jeho vlastní mladá léta co nejživěji připomínalo, že se hovor jich stal velice živým, a starý se brzy smíchem ohýbal.

Najednou zašustěly hedbávné šaty — dáma velmi pečlivě a bohatě vystrojená vstupovala do komnaty. Pravdivěji bychom řekli: vznášela se, neboť byl krok její tak lehký, že sluch o něm nic nezvěděl, a držení těla tak umělé, že se chůzí v pravo ani v levo nenaklonila — plynula na šumivém hedbávném proudu.

Na rtech jejích kvetl líbezný úsměv, obličej její měl sličné ušlechtilé tvary a nejjemnější pleť, všecko vzezření a každé hnutí její bylo živé, svěží, lahodné; nebyla už právě žádnou mladicí, ale v čem se na ní pokročilejší stáří vlastně jevilo, nedovedli bychom tak snadno vypátrati.

„Velký bože!“ vzkříknul Rosshold *senior* s tak prudkým pohybem do výšky, jako by až do měsíce doraziti hodlal. „Roberte, synu — jak jsme mohli býti tolik roztržiti!“

Rosshold *jun.* se důstojně pozdvihnul ku své nejmistrnější, ku své státní pokloně.

„Nemohla jsem si odříci potěšení,“ řekla dáma, „zůstaviti kočár a jíti parkem pěšky —“

„To se vám, drahá, znamenitě povedlo,“ vpadnul jí pan Polykarp do řeči. „Co jsme se načekali a přece jak jsme překvapeni! Ó vítejte, vítejte, drahá Desiderie, co nejvzácnější host tohoto skrovného domu!“

Tu dopřál slova synu svému, který se viděl nucena, s pečlivou tváří důtklivě poznamenati, že v této místnosti jest plno kouře a tudíž milostivé tetince nutno, ji bez prodlení opustit. Ihned jal se Rosshold *sen.* sám sebe peskovati, že už ho ta mládež i v šetrné pozornosti předstihá, i dovolil sobě otázati se, zdaž laskavá paní teta se na Roberta přece ještě pamatuje a co říká jeho prudkému vzrostu. Ona pamatovala se na něj, kdež byl ještě tak malininký.

Rosshold *jun.* spěchal se odvděčiti dvornou poznámkou: „Oč pak může konečně paní tetinka býti starší nežli já!“

„Čtveráku!“ usmála se naň rozmarně dáma, vycházejíc v průvodu

obou z komnaty. „Mohla bych býti vaší bábou. Zde na tomto pokolení jest řada, poslouchati vaše lichotivé řeči.“

I ukázala na slečnu, kterážto při příchodu několik kroků za ní v předním pokoji byla stanula. Rosshold otec i syn byli opět překvapeni, ne tak obrovsky jako před chvilkou, ale přece do pravdy: dívka byla tak rozhodně krasavicí, že celý ten pokoj zvláštním světlem zářiti se zdál — bezděčně nachýlili před ní oba Rossholdové šíje své velmi hluboko. Desiderie se zálibou na to patříc váhala na okamžik s představením, až ji oko pana Polykarpa žádostivě pobídlo.

„Miluška, moje společnice . . .“

„Ona! Ta — !“ zvolal rytíř, arci jen v duchu, i mrsknul na dívku okem po druhé. Hm, podivno — nenacházel na ní honem nic, ale pranic, nač by svou nenávist, nač by aspoň svou nelibost zavěsiti mohl. Bezděčně promluvila jeho ústa, že ho velice těší . . .

Páni doprovodili dámy k jich pokojům, a mezi tím, co se tyto převlékaly, starali se oba rytířové o tabuli, o další pohodlí a zábavu jejich.

Při stole potom pan Polykarp skoro výhradně rozmlouval s paní Desiderií; ale duch jeho větším dílem její mladistvou společnicí se zaměstnával. Sotva se odvážil vzpomenouti, že ta osůbka je z lidí, kteří jsou neštěstím jeho rodiny; když se na ni podíval, byla ihned hlava jeho myšlenek takových zhola neschopna — a nemohl sobě pomoci, musil se na ni dívati pořád a pořád! Byl sobě podnes představoval, že dcerka „těch“, (kteří byli neštěstím jeho rodiny) jest u paní Desiderie služkou, sotva kdesi v koutku trpěnou: a nyní paní Desiderie nejhladším a nejjemnějším (bylať vůbec jenom samá hladkost i jemnost) spůsobem dala na srozuměnou, že máli ona zde býti ctěna, musí se především veliká pozornost prokazovat její Milušce!

Ah, mon dieu — už tedy dcerka těch lidí, kteří byli neštěstím jeho rodiny, měla paní Desiderii docela ve své hrsti, a pěkné jmění této s ukrutnou pravdě podobností už dostalo svah pro řečenou rodinu velmi nebezpečný: ale páně Polykarpův zrak ani touto otravující myšlenkou nestal se zamračeným a nepřátelským, když na Milušce spočinul. Kdy by se byla k paní Disiderii lichotila, kdy by vůbec jen znaménko jakés dotíravosti, koketerie aneb jakékoliv jiné nectnosti na sobě byla ukázala — ano; ale ona byla tichounká jako pěna, skromná jako fialka, až radost krásná, k tomu plná prostoty, neviny a srdečnosti — jedním slovem, byla neodolatelně líbezná.

Paní Desiderii neušlo, kterak pan Polykarp kouzlu bytosti Miluščiny podléhá, i uvedlo ji to v rozmar nejrůžovější. A tak se stalo, že celé společnosti (abychom tak řekli) srdce se rozpučela a rozkvetla. V milém takovém rozjaření naprosto zaniká i stín všeho, cokoliv má kdo v sobě proti druhému trpkého — radost a veselí nejrychleji vyhojuje z nepřátelství a sobectví, nejrychleji člověka člověku sbližuje.

Po jídle paní Desiderie žádala se ještě projíti parkem, který sobě velice libovala. Při té procházce nestalo se tak čirou náhodou, že s Robertem na jiných stezkách se octla, pana Polykarpa s Miluškou pohromadě zůstavila.

Rosshold *sen.* porozuměl, že mu nastala nevyhnutelná nutnost

býti šarmantním. Sebral všecku svou starou sílu, i podařilo se mu aspoň býti hovorným; upozorňoval, vysvětloval, vtipkoval, činil dvorné poznámky — a Miluška upírala naň své nebeské oko, usmívala i ruměnila se, až z toho srdce v těle plesalo, tu radovala se z překvapující perspektivy, tam nemohla se do syta nadívati na malebné skupení starých dubův.

„Aj, už vidím," zvolal pan Polykarp, „že vám jen měli štětec dáti, abyste byla velikou malířkou krajin!

„Štětec mi dali, pane barone," odvětila zlatohlávka svým tichým, jasným hláskem — „ale jsem malířkou nesmírně malinkou, a k tomu ne malířkou krajin."

Starý kavalír uváznul v hovoru. Ta dívka byla i umělkyní! Ale teď už nebylo nic dosti zázračného, aby tím u ní býval překvapen.

„Přiznávám se vám," řekl potom, „že už nepamatuji, aby se mi co na těchto místech bylo líbilo. Vy mi teprv nyní otvíráte oči a ukazujete krásu, která by mně jinak na vždy skrytou zůstala."

„Soudíte příliš laskavě, pane barone."

Rosshold *sen.* se najednou zastavil.

„Ale prosím," pravil důrazně, „proč mne pořád tak cize titulujete?"

„Cize, pane barone?" vece dívka nechápajíc, odkud ta otázka.

„Jest vám to tak nemožno, míti ke mně srdce?"

Rozuměla mu ještě méně, jen pohled její odpovídal, žeť její srdce samá láska.

„Musili vám pěkných věcí o mně namluvit!" dokládal on.

„To je hrozný omyl, pane barone!"

„Nuž tedy, proč jsem vám jen pořád samým baronem?"

„A což by mělo být jinak?" odvětila dívka otázkou, vždy více jsouc udivena.

„Tyť zrovna činíš," zvolal pan Polykarp, neznamenaje, že jí najednou přestal vykati, „jako bysi nevěděla, že jsme krevní příbuzní!"

„Příbuzní?!" opakovala Miluška.

„Bůh mě tresci!" vykříknul starý Rosshold popatřiv jí v obličej, kterýž klamati nemohl. „Ona to v skutku neví!"

„Tuším, že ráčíte žertovati," pravila dívka poněkud v rozpacích nad podivným jeho jednáním.

Pan Polykarp nemohl a nemohl zraku i sluchu svému uvěřiti.

„Otec tě tedy vychoval do tohoto věku, a nikdy ani jedinýkrát ti nezjevil: baron Rosshold je náš příbuzný?"

„Nikdy."

„A což teta?"

„Milostivá paní?" tázala se dívka soudíc dle jeho posunku.

„Ano, Desiderie — také by ti o tom byla nic neřekla?"

„Ani slova."

„A ona není tobě ničím víc než paní?"

„Ó, čím mi jest!" dí Miluška. „Ku vlastní dceři nemohla by být laskavější, a při tom jest mi víc než přítelkyní, sestrou!"

„Nuže," řekl pan Polykarp, „pomiňme rozbírati, z jakých příčin

tobě posud příbuzenstvo naše tajeno: mně žádný ohled nemůže déle jazyk vázati, abych ti neřekl, že otec můj a tvůj praděd byli vlastní bratří. Proto prosím, abych ti právem příbuzenství směl tykati."

Miluška se uklonila.

„A prosím dále, abys mě více jinak nenazývala, nežli strýcem svým, jímžto jsem."

„Jak sobě přejete," zašeptala ona.

„Přeju sobě," řekl staroch s náhlým pohnutím, podávaje jí obě ruce — přeju sobě, abych dovedl získati tvou lásku v takové míře, jako paní Desiderie!"

Paní Desiderie v tom se s Robertem blížila. Po chvilce byla už se starým Rossholdem několik kroků před mladými lidmi.

„Jak se vám líbí moje Miluška?" ptala se ho maní.

„Je to nejroztomilejší andílek, jakého jsem kdy viděl!" odpověděl pan Polykarp se zápalem. „Jsem do ní zamilován, ano závidím vám ji!"

„Opravdu?" usmála se paní.

„Na mou čest! Jsem tak starý chlap — a teprvé dnes se tady učím, proč lidé jako vy jsou tak jemní a dobří, a proč lidé jako já jsou tak drsní a plní nectnosti: kdy bych měl tak roztomilé stvoření kolem sebe, byl bych za týden lepším člověkem!"

Už dávno nemluvil rytíř Rosshold tak upřímně od srdce, jako dnes, cítil se až jaksi rozlítostněn ....

VII.

Sluha vstoupiv jim do cesty vyřizoval paní Desiderii, že na ni v zámku čeká jakýsi pán, od něhožto přinášel lístek. Na lístku bylo vytištěno jmeno *Beneda*, a tužkou připsáno bylo slovo: *Soukromí.*

Desiderie s nejsladším úsměvem opustila svého průvodce; ale když tvář její nikdo více viděti nemohl, objevily se na ní patrné stopy nepokoje. I krok její, vždy tak harmonický, nad obyčej se urychlil.

U zámku na místě, které bylo druhým dvorem a zahradou zároveň, za květnatým keřem ukryt hleděl jí vstříc podvečerní host; vysoká postava jeho, zahalená v lehký plášť, stála bez pohnutí, tvář poněkud churavěla bledostí myšlenky; jen oko temně planoucí živě sledovalo každý pohyb přicházející dámy.

„Vítejte, vítejte —" pozdravila jej tato stručně, když z úkrytu vystoupiv poklonu svou jí činil. „A pojďte se mnou dovnitř."

„Jakž Miluška," řekl příchozí, „ví, že tu jsem?"

„Posud nikoliv."

„Docela dle mého přání."

Octli se v komnatě.

„Avšak, milostivá paní —" chopil se host slova, „vy jste rozčilena, můj příchod jako by vás polekal!"

„Přicházíte v patách za námi....

„Myslím, že tu jste už přece déle.“

„Opozdili jsme se na cestě. Upokojte mě sám, milý Benedo. Dávno jste Milušku neviděl, bylo by velmi pochopitelno, kdy byste jí byl přijel až třeba na hranice naproti: ale — nepřivádí vás bohdá nic horšího?“

„Milostivá paní — —“

„Jsem polekána — před vámi smím se chvěti: nechceteli mě napínati na skřipec, podejte mi nejprv na to pravici, že nepřicházíte s úmyslem, abyste Milušku mně odvedl!“

„Nuže, nepřicházím s takovým úmyslem,“ odpověděl host. „Z dobré polovice přivedl mě sem kdos jiný než Miluška i musil bych teprv tady naleznouti pohnutku, abych Milušku zas s sebou pod otcovskou střechu vzal.“

Desiderie pořád ještě naň patřila s jakousi nedůvěrou; v chování jeho, ač pomíjel obřadů, byla přece dobrá míra zdrženlivé odměřenosti.

„Především tedy,“ pokračoval, dovolte mi otázku, zdaž chování Miluščino vám nezavdalo příčinu k nespokojenosti.“

„Můj bože — k nespokojenosti!“ zněla odpověď. „Ona mi každou žádost vyplní dříve, nežli se v mém srdci zrodí — sama pro sebe nemá žádného přání, vším se spokojí, všecko snese jako by to na ni samé zlaté štěstí dštilo. Nemá vášní jako jiní lidé, nemá křehkosti jako jiné ženštiny, a má jen jednu vůli: připravovati všem vůkol sebe blaho. Jest na pohled krásná jako růže, a duše její rovněž jest tichá i skromná i líbezná jako libovůně. Podmaní sobě srdce každého, kdo se s ní koli setká, nevyjímajíc ani nesrdečné dámičky, jimžto jest jinak každá krasavice trnem v oku jako vrozená nepřítelkyně. — Ostatně k čemu to povídám, vy to všecko víte dříve i lépe nežli já. Nyní rozumím, co jste obětoval, když jste ji z domu svého propouštěl!“

„Nemusím podotýkati,“ vece Beneda, „že tu o mne neběží. Tážu se nejprvé k vůli vám, milostivá paní. Ačkoliv pak Milušku velice chválíte, přece mohly velmi snadno býti okamžiky, kde byste litovala změn, které se jejím vstoupením do vašeho domu udály, kde byste si přála, aby se to bylo nestalo.“

„Ó, vy jste ke mně velmi tvrdý!“

„Nikoliv. Jest docela proti úmyslu mému, dotýkati se vás nelibě. Ale prosím, abyste pro tu chvíli zapomněla na mluvu dvorskou, a zjevila mi pouhou pravdu s touže svědomitou otevřeností, s jakou já ji hledám. Nerozumějte mi, jako bych se dělal soudcem nad vašimi skutky a city — mám jen blaho Miluščino na zřeteli, a jsemli v té příčině úzkostlivým, před vámi nebudu se z toho musit omlouvati, třeba jste vůbec k dívce lásky neměla.“

Vše to paní Desiderii více ještě znepokojilo.

„Já vám rozumím,“ pravila s těžkým povzdechem. „Já vidím celou šlechetnost vašich úmyslův a v úctě se před ní sklaním: ale vy nerozumíte mně — nikdy mi rozuměti nebudete, poněvadž jste dávno, poněvadž jste jednou na vždy ve mne všecku víru ztratil. Ját ovšem i to chápu, však činí mne to nešťastnou!“

„Kdy bych byl jednou na vždy víru ve vás ztratil," namítal Beneda, „nehleděli bychom sobě nyní tváří v tvář. Takto ale přišla doba, kde jsem ve vás větší víru měl, nežli v sebe — pořád ovšem o Milušce mluvě. Zakusil jsem v životě svém tolik těžkých bojů, že síla moje silně vyčerpána a duch můj často už není pružný dost, aby setřásl můru trudnomyslosti. A tak když Miluška dorostla, sama radost nad ní zvrhala se mi v pocit nejtrpčejší. Za neštěstí musil jsem pokládat i to, že jí bůh při mé chudobě obdařil pěknou tváří, kteráž jí snadno mohla být údělem nad jiné zkázonosnějším. Poznala jste, jaký to něžný tvor který dovede s obtížemi života zápolit — a právě žeť taková, bude se k ní dech otravy tím drzeji dotírati. Jak jí proti všemu tomu opatřit? Já neviděl žádné možnosti; a k tomu jsem si nesměl tajiti, že lnouc ke mně tak vřele, z mé vlastní otrávené mysli nejdřív vezme nákazu. Tu jsme se — vy a já — opět sešli . . . Pravda, zkoumal jsem podstatu náklonnosti vaší k Milušce s velikou nedůvěrou. Našla jste svoje dítě, minulost oživla v mysli vaší, octla jste se v lyrické bouři — mně bylo vyčkati a zvěděti, mnoholi zbude účinku trvalého. I nesvědčí to o žádné předpojatosti, když jsem nabyl přesvědčení, že vy budoucnost Miluščinu lépe opatřiti můžete než já, a když jsem po všem tom, co se v minulosti bylo stalo, vám ji odevzdal. Přiznávám se, že bych to nikdy nebyl učinil, kdy by Miluška byla jiné povahy, kdy by potřebovala přísného dozoru aneb mohla přílišnou dobrotou v nectnosti upadnouti. Nyní uplynuly měsíce, co ji máte na svých očích — a já se k *vám* obracím, abych poznal poměr, který se tou dobou mezi vámi ustálil."

Paní Desiderie byla oči své zakryla dlaní, pod kterou jí do klína spadla bohatá slza. Nyní odpovídajíc hleděla pohnutí své přemoci.

„Bylo pro mne nesmírným dobrodiním," pravila, „žeť Miluška tak lásky plná dušinka: dosáhla jsem místa v jejím srdci dříve než jsem toho zasluhovala . . . Měla jsem ji stále na svých očích, u svého srdce — směla jsem v každou hodinu k sobě říci: „Tento andílek jest mým dítětem —" však nemohla jsem to říci ani jednou, aby se v patách zatím neozval hlas: „Ale nesmíš se k ní hlásit, ona to nesmí tušit — rtové její nikdy nenazvou tě matkou, srdce její nikdy při tom k tobě prudčeji nezatluče! . ." A tak Miluška stále zaměstnávala nejen mé srdce ale i mé — svědomí . . ."

Beneda máchnul nespokojeně pravicí.

„Nemyslil jsem," pravil, „že by při pestrém a zábav plném živobytí vašem taková sentimentálnost měla k vám přístupu, a neslyším to rád. Vyhostěte všecky takové myšlenky!"

„Pestré a zábav plné živobytí," podotkla paní, „bylo mi ovšem dlouho živlem jako voda rybě. Ale nyní jest jinak — mohla bych se s ním rozloučiti, aniž bych se po něm teskným okem ohledla. Ano, přijíždím do Čech s touhou poustevničí — k *vám* vracím se s prosbou: Nevypovídejte mě více do ciziny!"

„Já? Kterak já?"

„Dejte k tomu své svolení, abych se ukryla kdesi v zátiší a mohla žíti jediné Milušce."

Beneda vrtěl hlavou.

„Nerozumím, proč mně činíte pánem svým a rozhodčím, kdežto ani ode mne ani od nikoho jiného nezávisíte."

„Závisím cele od vašeho jediného slova," pokračovala Desiderie. „Svolte k tomu, abych směla Milušce se objevit!"

Beneda se prudce vztýčil.

„Co to pravíte!" tázal se s přísností až hněvivou.

Paní pozdvihla k němu sepjaté ruce.

„Nikdy! Nikdy!" zvolal on ještě prudčeji. Jeho mohutná postava s tou rozhorlenou tváří, s tím vysokým čelem a prokvetlým, krátce přistřiženým vlasem podobala se uraženému, neuprosnému panovníkovi.

Desiderie klesla před ním na kolena.

„Nezatvrzuj se tolik!" prosila úpěnlivě. „Ty nevíš, co tím na mé srdce uvalúješ!"

Pohledem takovým do duše proniknut Beneda sehnul se k ní a šetrně ji pozdvihnul.

„Opakuji vám, že nejsem tvrdý," pravil po delší přestávce. „Ale pro bůh vás prosím, nepodávejte se citům svým — rozpomeňte se, že jsme takovým lyrismem již dosti se nachybovali a že přišla doba, kde jedině rozumem spravovati se musíme! Vždycky bych proti tomu protestoval, abyste se pro tak velikou náhlou změnu ve svém živobytí rozhodovala —"

„Máte mne za nestálou."

„Nuže ano, myslím, že byste se brzy nudila a kroku svého trpce litovala."

„Když byste mi ponechal Milušku, ani do nejdelší smrti!" odpírala paní.

„Tu právě to vězí! Co vás láká, jest pouze lesklý přízrak, který hrozí svésti vás k osudné chybě. Povolíte v slabé chvíli svému citu a řeknete Milušce: „Já jsem matkou tvojí!" Čeho tím dosáhnete? Vyznání, zkroušení vaše může slouti pokáním — ale utajíteli se, bude pokání vaše míti mnohem vyšší cenu, ono bude vždy tím dokonalejší, čím více zřetele při všem budete míti na Milušku a čím méně na sebe. Prohlašte se dívce, a způsobíte tolik co bouřlivá vichřice v zahradě jejího života — spoustu. Stížíte ji studem a hanbou. Bude vás i potom s láskou vinouti k srdci svému, ale srdce ji při tom vždycky zabolí, byť ne k vůli ní aspoň jistě k vůli vám! A prohlásíteli se jednou jí, chcete před ostatním světem dále ji zapírati? Aneb chcete *nyní* s tímto světem podnikati zápas, dáti všem sebe pomlouvat, všem na sebe prstem okazovat?"

„Podrobuji se docela vaší vůli," zašeptala dáma podávajíc mu ruku.

„Musím nyní žádati více," mluvil on dále. „Učinila jste mi pevný slib, že zůstanete Milušce vždy jen tím, zač vás jí představím — a hle, nyní shledávám, že jste užuž se viklala. Paní baronko, nemámli dívku ihned s sebou odvesti, pro bůh, pro blaho nevinné dcery vaší dejte mně bezpečnější rukojemství, že slibu svému dostojíte!"

„Přísahám vám při všem, co mi svatého," promluvila Desiderie, „že se bez vašeho svolení Milušce nikdy co matka neprohlásím! Že

jsem vás tu za svolení takové prosila, když jste vyslovil to přetěžké „Nikdy!“ — z toho nesmíte domýšleti se, že bych se vůči dívce kdy zapomenouti, přenáhliti mohla. — Snad vás i moje přísaha zůstavuje v pochybnostech?“

„Znepokojuje mě, že celá tato záležitost není už více vyvřelá a vykvašená. Pokud o ní nedovedeme jednati s nejstřízlivějším poklidem, nezbavím se bázně, že z ní pojde neštěstí Milušce, vám i mně!“

„Chybila jsem tu před vámi,“ řekla Desiderie, rychle nabývajíc pevnosti ve hlase i pohledu — „ale dobře se tak stalo. Vzešlo mi vaší zásluhou jasnější světlo než kdy koliv dříve. Postihla jsem svou vlastní chybu — byla jsem příliš sobecká. Napravím se. Příliš to mnoho, že Milušku mám i že mám její lásku. Přivedl jste mne k poznání, že bych svůj ráj mohla ztratit pro jediné zapovězené ovoce... Miluška přichází — zavolám ji a nechám vás o samotě.“

Stalo se — dívka stanuvši na prahu jako náhlým prudkým světlem oslněna, potom s tichým nevýslovným zvoláním vrhla se otci na krk. Vinouc se k němu skrývala hlavinku svou na jeho prsou, pak opět a opět pozdvihovala k němu svou tvář s úsměvem na rtech a s rosou v oku. Žádný z nich neměl za drahný okamžik ani slova.

„Nu, moje dušinko,“ ozval se konečně otec vyjasňuje tvář k úsměvu, „máš prý sobě velmi mnoho co stýskati — počni, já poslouchám.“

Dívka jej pohladila po čele.

„Bývalo vždy tak jasné?“ ptala se.

„Vzpomněl jsem na tebe, když se chtělo kaliti.“

„Matinka zdráva?“

„Zvláště nyní na jaře.“

„A což dědeček?“

„S těží se mi podařilo udržeti jej v Praze do jara. Jakmile teplé slunko zasvítilo, musil neustále býti hlídán, a brzy přec jen zmizel. Dosti dlouho jsem o něm nevěděl. Konečně vypátral jsem stopu jeho, a nyní vyjel jsem z Prahy, abych se naň podíval. Našel jsem jej nedaleko odsud, a schválně stočil jsem se s ním v tato místa, doufaje, když tebe tady naleznu, že tvým vlivem nejspíše ho nazpět dostaneme. Však pohříchu, právě zde setkali jsme se s tlupou komediantův, a veta bylo po vší mé práci. Nyní hned s ním lidskou mocí ničeho nepořídíme. Ostatně shledal jsem, že je zdráv a mnohem jasnějšího ducha, než kdykoli v Praze býval: potřebujeť on svobodu neobmezenou; jak znamená jakoukoliv ohradu, nic mu neprospívá všeliké pohodlí. Lidé ho všude znají, nikdo mu neublíží. Jenom tuláci, s nimižto se přátelí, bývají škůdci jeho; on rád rozdává, co má, oni pak jej obírají také o každý lepší kus oděvu: kolikrátkoli jsem jej oděl, vždy potom našel jsem ho zase jen v hadrech.“

„Snad bychom mohli ještě dnes k němu dojíti?“

„Bez veřejných výstupů by se to už vůbec státi nemohlo,“ odpíral Beneda — „a těch musíme se naprosto vystříhati zde, na blízku tohoto zámku.“

„K vůli tomu příbuzenství?“ ptala se dívka.

Otec se na ni rychle podíval.

„Co pravíš o příbuzenství? . .“

Miluška vyprávěla, jakou měla přede chvílí v parku s panem baronem rozmluvu.

„A ty se netážeš,“ dí pak otec, „proč jsem ti o tom dříve nic nepověděl?“

„Ne, milý otče. Patrnoť, že to záleželo na panu baronovi, abych v něm teprv dnes o novém příbuzném se dověděla.“

„Docela jsi uhodila na pravdu,“ svědčil Beneda. „Budiž to také cele panu baronovi zůstaveno, pokud ten příbuzenský poměr chce pěstovati. Aby se nezdálo, že stran toho i v mé návštěvě jakýs úmysl jest, musím sobě pospíšiti s odchodem. Čekám ještě jenom na odpověď, které jsi se prvé vyhnula: Jak se ti dařilo v tom novém životě, mezi cizími lidmi?“

„Tak šťastně, milý otče, že to krátkou chválou neodbudu! Přiznávám se, že mi na odchodu z Prahy bylo více do pláče, než bylo třeba — musila jsem uteci stranou s mnohým tajným deštíkem slz, a nyní to sotva chápu, jak jsem byla bázlivá. Našla jsem všude tolik dobrých lidí, že bylo mé všecko živobytí jako jeden dlouhý svátek. Jako by to všickni věděli, že jsem z domova láskou vyhejčkána; a místo aby mě z té chyby vyléčili, bojím se, že ji zrovna společným srozuměním ve mně pěstují. Budu vám o tom mnoho, mnoho vypravovat, až jen přijdeme do Prahy!“

Beneda poslouchal dívku mile se usmívaje, ale zrak jeho tkvěl neodvratně v oku jejím. Hledal odpověď na otázku nevyslovenou ale předůležitou: zdali snad Miluščino srdce z ciziny v jiném ohledu změněno se vrací? Byl s výsledkem svého němého pátrání spokojen — s blahým pocitem vtisknul políbení na její alabastrové čelo . . . V malé chvilce potom opouštěl zámek.

Tu ho rytíř Rosshold *sen.* zahlednul, však bylo to už za slabého světla, bylo to už z dálky, a ten tajemný host byl pláštěm i kloboukem svým celý zakryt! Pan Polykarp byl nesmírně zvědav, jaká to as byla návštěva, však ptáti se neodvážil ani z daleka; na rtech paní Desiderie kvetl opět líbezný úsměv, všecko vzezření a každé hnutí její bylo živé, svěží, lahodné, hovor její duchaplný, jako by jí perle se rtův plynuly: ale o návštěvě hláskem se nezmínila, jako by této vůbec ani nebylo.

Kdež by se starý kavalír nadál, že i ten tajemný host byl z těch, kteří jsou nezaviněným neštěstím jeho rodiny — a kdy by mu byl někdo pošeptal, že paní Desiderie, jejímžto skvělým dokonalostem každou chvilku více se divil, na které vše zbožňoval vyjímaje pouze tu okolnost, že na ten čas byla u *cizího* dvora, že tato dáma před oním tajemným hostem prosebně klečela: pan Polykarp byl by s největší horlivostí vzal utrejch na to, že cos takového je nejhanebnější lež, a byl by — nastojte — hrdinský svůj život skončil nerytířskou smrtí, otrávením. Na štěstí mu to nikdo nepošeptal, jemu samému pak by něco takového ani ve snách horečky bylo nepřipadlo: i zůstal vzácný jeho život na ten čas mimo všecko nebezpečenství.

Rosshold otec i syn shledávali to docela přirozenou věcí, že dámy po dnešní cestě záhy večer opouštěly společnost. Sotvaže pan

Polykarp od nich s posledním „Líbeznou noc!" odešel, již opět vracel se zvěstuje, že se stalo něco, nad čím jest velice nešťasten. K důtklivým otázkám poplašených ženštin pak oznámil, že už před jich příchodem pro ně pošta přinesla listy, on však v proudu rozkoše návštěvou jich působené že na listy docela zapomněl, a ostatní že byli roztržiti dost, aby chybu jeho sdíleli! Omlouval sebe a Roberta, žehral na své lidi, a s těží byl přimlouváním obou dám k tomu přiveden, aby se poněkud utišil.

Konečně odešel, vloživ oběma dámám po lístku do ruky. Miluška ihned spěchala do svého pokoje ku světlu; paní Desiderie také lámala pečeť, v pravdě však svému listu nevěnovala žádné pozornosti, alebrž mezerou, skrze kterou dvéře jen přivřené pohled do vedlejšího pokoje zůstavovaly, stíhala tajně každé hnutí dívčino.

Miluška poznavši písmo utěšeně se usmála. Četla s patrnou radostí, až náhle tvář její celá ruměncem vzplanula. Ó jak jí nevýslovně slušel tento ruměnec, svědčící o jakémsi sladkém úžasu! Byl písmem, ze kterého tajná jeho svědkyně četla urychlený tlukost mladistvého srdečka. Miluška často pokrývala své jasné oko hedbávnými řasami, klopíc je jako přede světlem příliš skvoucím, a přece zas spěchala čísti dále. Kdo zobrazí ten půvab, když panenské oko v takovéto samotě andělským studem se klopí?

Desiderie byla by mnoho za to dala, kdy by byla mohla nahlednouti v obsah Miluščina psaní. My smíme jej vyzraditi: přítel Ticháček jí oznamoval, kterak se právě setkal s panem Vojtěchem Blažejem, a vypisoval obšírně, jakým spůsobem při tom přišel o její podobiznu — spěchal jí tu ztrátu oznámiti, jakmile se navrátil, a sliboval při setkání o tom ještě více pověděti . . . .

Po drahné chvíli teprvé naklonila se i paní Desiderie nad svoje psaní k lampě. Obsahovalo jenom několik řádek, čtenářka je v okamžiku přelétla — však ruka i oko její strnuly, tak držela je a hleděla v ně bez pohnutí.

Úžas její byl mnohem větší než prvé Miluščin, ale také byl příjemný. Desiderie přišedši k sobě z prvního překvapení, vztýčila se v náhlé vítězoslávě, vždy ještě držíc list, vždy ještě v něj pohlížejíc.

„On sám!" zašeptala rtoma, radostí se chvějícíma, prsa její bouřlivě se zdvíhala. Klesla na pohovku, jako by nebyla s to mocný ten dojem unesti, a brzy potom povstala opět, aby na svém hedbávném proudu pokoj semo tamo přeplula. I to hedbáví šumělo jásavě.

„Král sám ji miluje!" šeptala si opět, a jako táhlou ozvěnou opakovala vícekráte: „Král — *král!*"

Až zase tím slovem sama sebe probudila z víru skvělých snův i ptala se sama sebe s nedůvěrou: „Jeli pak to možná?" Ano, Miluška okouzlovala každého, všichni mužští, kteřížto ji byli poznali, blouznili o ní: ale že by sobě byla zvábila srdce samého panovníka, toho se Desiderie nikdy nenadála.

„Jeli pak to pravda?" tázala se opět i kvapila poznovu s lístkem ku světlu.

Hladký dvořan napsal tam jen jako mimochodem slovo o nej-

jasnějším pánu, na pohled velice nevinné — ale paní Desiderie znala mluvu dvorskou, a v té bylo tu řečeno nesmírně mnoho a nesmírně jasně. Bylo tu řečeno, že panovník tento list psáti poručil, že Milušku ihned pohřešil a nepřítomnost její těžce nese, že sobě co nejrychlejšího návratu jejího žádá, že láskou po ní stůně.

Byla to nepochybná pravda, paní Desiderie mohla se volně a bezpečně podati myšlenkám a citům, které se v ní tato nenadálá novina vzbuzovala. Nutno vyznati, že byla v tu chvíli prosta všeliké poustevničí touhy, že nebyla nikterak náchylna ku prosbě: „Nevypovídejte mě více do ciziny! . . .“ Měla u dvora (škoda že *cizího*, litoval touž dobou pan Polykarp) dosti protivníků, s nimižto vedla neustále namáhavé boje, až ji to v poslední době už často unavovalo: těm nyní v duchu všem patu svou zasazovala na šíji. Byli cele v moci její, mohla je týrati libovolně, mohla je ode dvora zapuditi, to jest zničiti, kdy se jí koliv zlíbilo. Mohla učiniti vše, cokoliv chtěla, vládla králem, vládla vším dvorem, byla všemocnou panovnicí. Král hořel láskou k Milušce, Miluška ve své nevinnosti nebyla by z toho uměla kořistit, kdy by neměla jí.

Tu proud myšlenek v hlavince paní Desiderie najednou vrazil na jakousi překážku.

„Miluška ve své nevinnosti . . .“ opakovala bezděčně. I zdali pak byla dívka opravdu tak velice naivní, za jakou ji ona po tuto hodinu považovala? Či neuváděla právě tato novina posavadní náhled o ní u velikou pochybnost? Dívka, o jejížto přízeň tolik mužův stálo, jejížto lásku sám král vyhledával, byla by si toho posavade nepovědoma, jakou má nad mužskými srdci moc, byla by k tomu posavade venkoncem lhostejna? To paní Desiderii najednou bylo nejvýš k pravdě nepodobno — Miluška stála před ní náhle ne co prostinká dušička, plná tiché skrovnosti, nemající vášní, nemající pro sebe žádného přání, alebrž co smělá, mocná ženština, za největšími účely bezpečnou nohou kráčející, prostředky své s neobyčejným důmyslem volící, bez hluku ale slavně vítězící.

Desiderie byla posavade s Miluškou zacházela jako s milým dítětem — nyní pocítila před ní bázeň. Musila sobě od nynějška k ní hleděti svrchované opatrnosti, aby sobě uchovala její přízeň i vyzkoumala, mnoholi jest mistrné přetvářky v dívčině chování, v němžto po tu chvíli nižádné přetvářky byla netušila.

Roji takovýchto myšlenek obletována neznamenala, jak dlouho se neklade na odpočinutí.

„Král — sám král!“ zašeptali rtové její často v její dumání s tím slovem konečně i ulehla. Mohloliž býti pochybno, že psaní, které Miluška zároveň s ní dostala, také se týkalo lásky královy? Kdo je asi sprostředkoval? Ó, Miluška *musila* míti důvěrníky, a Desiderii se o tom všem ani ve snách nezdálo! Kdy by v to psaní nahlednouti mohla, otevřel by se před ní celý svět vědomostí, kterých nyní nevyhnutelně potřebovala!

Na tomto předmětu nyní utkvěla všecka mysl její. Minula půlhodinka, ve které paní Desiderie mnohokráte napolo se pozdvihla i opět

se uložila. Konečně vzpřímila se docela a v největší tichosti jako pravý stín vešla do vedlejšího pokoje.

Miluška odpočívala na loži, a jakkoliv tvář její byla v přítmí obrácena, přece Desiderie nepochybovala, že spí. Nevýslovný jakýs klid vycházel od dívky, anať v pocitu dokonalé bezpečnosti volňounce oddychovala — jenom noční lampa zaplála nepokojným kmitem jako žehravý strážce.

„Ó, není divu, že král ji miluje, že láskou po ní stůně! . ." řekla paní Desiderie v duchu, pohřížejíc se zrakem svým v ten božsky sličný, božsky cudný obraz.

Tu jí přišla jiná myšlenka. Do ložnice Miluščiny vloudila se dvorská dáma, zde v sobě pocítila matku. Před některou hodinou byla se Benedovi zpovídala, že vzhledem k dívce posud byla příliš sobecká, i slibovala napraviti se a jen blaho Miluščino míti na zřeteli. Jak dlouho dostála svému slovu? Co nahledla v osudný lístek, pustila cele úzdu jen své vlády a slávy chtivosti. Tak byla nestálá, tak byla dcery nehodna! Dvořanka v ní sice spěchala namítati, že právě přízní královou Milušce nejskvělejší budoucnost se otvírá, ale cit mateřský proti tomu volal: „Nikoliv!" i ač nebyl výmluvnější, odpor jeho byl prudký a mocný.

Paní Desiderie nepomyslila více na to, proč sem byla přišla, nepátrala po Miluščině psaní: duše její zmítala se dále tím novým bojem. Ani dvořanka matku ani matka dvořanku nedovedla rozhodně přemoci, a právě tato nerozhodnost činila boj velmi trapným, ano nesnesitelným.

„Jak jsem bídná, opovržení hodná!" ozýval se hlas z hlubin nitra jejího.

„Jsi pošetilá," odpovídali s úštěpkem hlasové jiní ze všech uhlů světa. „Vnucuješ se do směšných ohledů, citlivůstek a svědomitůstek. To je účinek návštěvy Benedovy, a přece i on zatracoval takovýto lyrismus a dokazoval, že jedině rozumem spravovati se nutno!"

A rozum mluvil docela jasně: že má paní Desiderie největší příčinu k vůli Milušce a k vůli sobě dnes výborně spáti a v nejsladších snech se kolébati, a ráno vstanouc nad skvělým osudem jásati a pak ho plnými doušky užívati, jak by všecky její známé bez nejmenšího rozmýšlení byly učinily.

Přece se nemohla od lože dívčina odtrhnouti. Hle, ona byla v skutku tak něžný tvor, a právě počínal se sobecký, lží a klamu plný svět k ní drze dotírati, aby snad krásu její učinil její zkázou. — „Nyní jest na tobě, abys činila svou povinnost!" zahřímal hlas tak přísný, tak pronikavý, že Desiderie ohromená, polo zdrcená rozpjavši ramena, dívku tělem svým zastříti chtěla. Na místě toho však údové její bezděčně klesli až na lože.

Miluška se probudila.

„Milostivá paní?" zašeptala udivena.

„Zlí snové mě trýzní . . ." vece Desiderie. „Beru k tobě útočiště, k loži tvému nemají přístupu."

„Opravdu, mně zdálo se cos velmi příjemného."

„Četla jsem to ve tvém obličeji."

Toto slovo panino bez úmyslu pronešené vykouzlilo na tvář dívčinu růžovou záři, zraky její zachvěly se nejkrásnější rozpačitostí.

Desiderie chopila půvabnou hlavinku její do svých rukou, které se v bohatých, zlatých prstencích vlasů Miluščiných ztrácely.

„Nemám to věděti, nemám to sdíleti, kdyžtě tvé srdce šťastno?“ ptala se, nyní arci s obzvláštním úmyslem.

Dívka jí porozuměla — v odpověď přitulila kvetoucí líce své k jejím ňadrům.

Před okny v parku se právě rozhlaholil slavík . . .

VIII.

Pan Polykarp po nespočetných mrzutostech konečně v přítomnosti paní Desiderie přece zas jednou byl jak náleží živ, i okřál a rozveselil se tím, že neměl dnes na spánek ani pomyšlení. Zasednul si tedy ještě s Robertem, a při sklence rozpovídali se tak, že potom už vlastně žádný z nich s určitostí nevěděl, máli právě slovo Rosshold *sen.* či Rosshold *jun.* a co asi tak jest předmětem debaty. Pan Polykarp octnul se posléze v podstatných pochybách o tom, zdali bdí či sní, zdali jest na dalkovském zámku ve své komnatě anebo na půdě rebelantské v místnosti, vystavěné pro domácí zvířata, ne pro lidi neřkuli pro kavalíry.

V pravdě měl pan Polykarp velmi strakaté a namnoze velmi škaredé sny. Byl už dávno bílý den, když sluha jeho, vplíživ se kolikrát už do ložnice, schválním šramotem toho dokázal, že pán oči protrhnul. Sluha nachýlil se co nejochotněji ku všelikým službám, pán zasupěl hlasitěji a stáhnul obočí, zapudil tak sluhu i chrápal dále. Když se to vícekrát opakovalo, sluha ušetřil si schvální šramocení a čekal, až se pánovi uráčí povstati.

Uráčilo se konečně.

„Mně se zdá, že je hodně pozdě?“ byla první sentence, kterou pan Polykarp pronesl, a patrně byla ovocem obtížného zkoumání.

„Není snad ještě víc než poledne,“ ohlašoval sluha.

Pan Polykarp byl u veliké nejistotě, zdali se mu o paní Desiderii pouze zdálo anebo jeli v pravdě hostem jeho. Bylot mu jaksi podivně melancholicky okolo srdce a ještě podivněji okolo hlavy.

„Co pak dámy?“ ptal se po chvilce.

„Ještě se nevrátily, vaše milosti.“

„A osle, proč jsi mě dříve nezbudil?“ osopil se rytíř na sluhu.

„Poslušně prosím, já budil — ale vaše milost ráčila mi po každé ukázati dvéře.“

„A odkud se mají vraceti?“

„Vyjely, vaše milosti — nejspíš snad do chrámu páně, když máme dnes boží svátek.“

Ah — něco se tak zamihlo panu Polykarpovi pod lysinou, na které nosíval svou paruku — něco mu paní Desiderie o vyjížce včera povídala. Však zpomínání bylo mu trudné. Paměť mu — krom jeho kavalírské urozenosti a důstojnosti — ukazovala spíše na modrý pondělek než na boží svátek.

Přišel rytíř Rosshold *jun*.

„Zaspíš soudný den, papá," podotknul s jemnou ironií.

„A což ty? Jak jsi spal?"

„Dobře, ale málo — asi tři hodinky."

„A nemáš hlavu těžkou?"

„Pah!" odtušil opovrženlivě Robert, a vytáhnul z doutníku modrý kouř s tak vážnou pílí, jako by to byl rozum celého světa. „Nevěděl bych, proč těžkou!"

„Čertův synek!" řekl v duchu pan Polykarp s uctivým obdivem. „Jeho se to ani netklo, a mně je tak kanibálsky . . ."

Ano humor jeho byl tak kanibalský, že kdy by právě stál proti nepřátelům, byl by je na snídaní sápal jako lev, arci jako lev pouze s historickými troskami zubů.

Takovémuto humoru zrovna vhod přišel Lesák s novým raportem.

„Vzácný pane", zvěstoval, „co jsem *včera* věděl, to je všechno nic: teprvé na večer se sběhly kroniky! Přitáhla do vsi taková světoběžná sběř, hráli komedii. A měli s sebou dědka už říkaje mechem obrostlého, ale v tom zrovna vězel ďábel. Ukazoval kukátko, a tam už měl tu zahnanou královnu také, a k tomu všecky potentáty, kteří ztratili trůn anebo prý se brzy budou stěhovat. Jesu Kriste, uši mě tady ještě brní, jakou měl ten plesnivec nevymáchanou hubu! Dalkované arci se tomu líbezně usmívali. Potom si dědek vlezl za tátrum a vyvedl si knížata, princezky a prince na drátkách — no, teď to teprv šlo! Urozený pane, bojím se to po něm opakovat."

„Jen opakuj!" poroučel rytíř.

„Bojím se, že mi ústa sklesnou, zkamení!" namítal bohabojně Lesák — ale nedal se už ani jednou pobídnouti a opakoval.

„Kde pak je ta sběř?" zvolal Rosshold vyslechnuv jej.

„Přede dnem se vytratili z vesnice."

Pan Polykarp byl odhodlán. V tu chvíli velel Robertovi vsednouti na kůň a Lesáka vypravil pěšky, aby prohledali okolí a kde by jakou podezřelou osobu, zvláště pak někoho z té světoběžnické sběře a nejpředněji kukátkáře dopadli, aby hned zadrželi a na zámek přivedli.

Sám sobě ponechal úlohu nejdůležitější, odebral se do Dalkova rovnou cestou k obecnímu starostovi.

„Buď ho donutím, aby stíhal lotry, svoje spojence — aneb, budeli se zdráhati, přivedu ho do jejich společnosti na lavici obžalovaných!"

Takový byl jeho věhlasný plán, starosta mu tenkrát uklouznouti nemohl.

Tento buď právě odněkud byl přišel aneb někam vyjíti hodlal — náhoda tomu chtěla, že oba stanuli proti sobě s kloboukem v jedné a s holí v druhé ruce.

„Mluvím k obecnímu úřadu," počal kavalír. „Vám zde náleží vykonávati policii — přicházím vám v tom směru službu prokázat."

„Místo obecního strážníka jest obsazeno," podotknul starosta suše, a Rosshold se rázem zakohoutil. Ještě kdy by starosta býval

z toho mladého pokolení, ale takto se panu Polykarpovi stářím aspoň vyrovnal!

„Táži se vás," pokračoval tento rozčilen, „bylli jste včera přítomen tomu, co zde světoběžní kejklíři tropili?"

„Potom, kde jsem já byl a nebyl, pane barone, vám s dovolením pranic není."

„Proč jste je nedal zavřít," křičel pán — „aspoň toho starého kukátkáře?"

„Poněvadž je to blázen," odtušil starosta. „Kdy bych pak já měl všecky blázny zavírat, začal bych s bližšími a s takovými, kteří nás tu více obtěžují!"

To by přece nikdo déle nevydržel! Pan Polykarp necítil se více, ruka s holí se rozpřáhla — hůl sice zachytila o trám nízkého stropu, ale dopadla přece na tělo starostovo. Starosta byl s místními poměry lépe seznámen — jako by panu baronovi ukázati chtěl, kterak se *tady* vypláceti musí, švihnul ho s chladnokrevným rozměřením holí přes záda. A pan Polykarp spatřil se tak náhle venku přede dveřmi, jako by se ho byl dotknul kouzelný proutek.

Vracel se na zámek v podivném jakémsi pomatení. Hůl starostova měla nejen tu vlastnost, že zanechala na tom jistém místě trvalý pocit, ale působila i na ducha podivným ochlazením. Zámecký pán podobal se kohoutovi, jehož bojechtivost nepovolí, pokud je v něm duch a pokud na něj konev studené vody nevyhrknou; tu konev zde zastupovala starostova bandaska. Rosshold *sen.* nebyl by prvé nikdy uvěřil, že by bůh dopustil růsti dřevu, které by se odvážilo přiblížiti beze všeho respektu k jeho kůži; avšak nyní, když víra jeho jednou ranou byla otřesena, chápal, že by po té ráně mohly následovat jiné hustěji. Ano, hůl starostova spůsobila první puklinu v žulové jistotě jeho posavadního přesvědčení, že jest narozen k tomu, aby jen poroučel — duch rebelie, kterýž potentáty vyháněl aneb dokonce odevzdával v ruce popravčích, snad už dokonale, na vždy a všude zvítězil nad zákonem a pořádkem — shovívavost k němu byla přílišná, pravá chvíle propasena! Pomyšlení to vystoupilo před naším rytířem jako děsná příšera — rekovné jeho srdce v ten okamžik cítilo lidštěji, stalo se přístupným bázni, bázni o člověčenstvo, z kterého v takovýchto poměrech bůh ví co býti mělo!

Takovéto elegicky sentimentální chmury zaplašil z mysli jeho poněkud vrátný, vycházeje mu vstříc, a poslušně hlásе, že Lesák už jednoho delikventa přivedl, a její milost paní baronka se slečnou že už přijely. Panu Polykarpovi vrátil se rázem všechen oheň mysli jeho.

„Hlupáku," odpověděl vrátnému, „jak můžeš jmenovati Lesáka před paní baronkou a slečnou?"

„Poslušně prosím, on tu byl dříve — "

„Neodmlouvejte, vrátný," ozval se tu třetí hlas s kazatelskou káravostí — „*nikdy* svému pánu neodmlouvejte, nikdy!"

„Vy jste to, doktore"? vece baron k mluvčímu, jenž nebyl nikdo jiný, nežli Jakub Vánkomil Soběhrab. „Přijel jste se podívat na Roberta? On vašemu vychování dělá na ústavě čest a zde dělá čest vychování vojenskému."

„Moje vychovatelské působení u něho," podotknul Soběhrab, „bylo pohříchu jen krátké — "

„Můj syn také neměl býti ani filosofem ani advokátem ani státníkem alebrž vojákem," vpadl mu pan Polykarp do řeči. „Avšak dobře, že tu jste, doktore — dějí se tu věci, že budete žasnout!"

Soběhrab poslouchal s přísnou tváří výklad rozhorleného rytíře o zpupnosti luzy, o zjevném rebelantství, o velezrádě a urážení majestátu — jen o starostově holi nezvěděl ani slovíčka.

„Proč se vůbec trpí poběhlictvo?" zvolal Rosshold na konec. „Co je poběhlík jiného než desertér od zákonitého pořádku? Jako s desertérem mělo by se s ním nakládati!"

„Vysoce ctěný pane barone," poznamenal důstojně dr. Soběhrab, „vy máte úplné pravdu. Ale všecko toto zlo prýští a udržuje se z jednoho nedostatku: z nedokonalého nebo převráceného vzdělání národohospodářského. V tom ohledu mohu býti poněkud pyšným na svou národohospodářskou soustavu, která jest vůbec docela nová a která slávě Smithův, Careyův, Malthusův, Bastiatův, a jak se ti páni všichni jmenují, tne do samých kořenů."

„Vyslechneme spolu toho lapeného ptáka, co?"

„Docela dle vaší vůle, pane barone," dí Soběhrab. „Co pak se týče toho, aby podobné zlořády jednou dokonale byly vymýtěny, mohu více učiniti. Hodlám se usaditi na universitní stolici národního hospodářství. Bohužel mají o mém spise souditi lidé, kteří nejsou s to mu porozuměti, a já musím hledati jiné cesty, abych zmařil intriky svých nepřátel, kteří se ani na nebezpečenství státu neohlížejí a těm, kdož by jej vytrhnouti dovedli, z nekalého sobectví, z nízké závistivosti všemožné překážky v cestu kladou. Vy ráčíte míti konnexe už u dvora, prosím, abyste mně svou pomoc neodepřel."

„Co bude mého možného, rád učiním," slibovai pan Polykarp. „Ale neopomeňte za podporu požádati také paní Desiderii, která ovšem na ten čas u cizího dvora jest, nicméně vlivem svým věci vaší znamenitě prospěti může. — Vrátný, přiveď sem toho lapeného škůdce!"

Toto komando spůsobilo, že náš básník, který v šatlavě každou minutou menší zálibu nacházel, poměrně dost brzy z ní vystupoval, doufaje, že se mu celá hádanka teď vysvětlí. Ale tato naděje rychle zmizela. Neboť sotva že se nohou svou zámeckého dvora dotekl, objevilo se před ním divadlo, které nejen bylo novou hádankou anobrž více fantastickému snu nežli výjevu ze skutečného života se podobalo.

Vraty vjížděl na pěkné ryzce podivný jezdec: tělo staré ale postava mohutná, zevnějšek žebrácký ale hlava pansky vztýčená, pohled velitelský, pravice hrdě v bok opřená.

Blažej arci hned poznal, že to starý komediant Rozhoda: ale jak přichází na kůň a kde se tady béře, chápal tím méně, že při jezdcovi pěšky jechal uniformovaný výrostek, kterýž v této situaci silně vypadal co vojáček pidimužík. Patrně bylo mu dost nesnadno, s koněm držeti krok.

„Hleďte," zvolal na druhé straně dvoru pan Polykarp k Sobě-

hrabovi — „co Robert umí! Porovnejte jeho věk, jeho zrůst s tím, jehož přiváží zajatého: Goliáš a David! Jak spurně ten starý zlosyn pohlíží! Na tom viděti, že jest podrývač, svůdce lidu, hanobitel posvátných osobností!“

Každé z posledních slov pronášel zlostněji, neboť zvláštní ten jezdec zrovna proti němu a Soběhrabovi koně zastavil a s blahosklonnou důstojností na ně pohlížel.

„Moji věrní ministři!“ pozdvihnul pak hlasu svého. „Vy o to pečujte a usilujte, abyste si rozmyslili, jak to činiti máme, aby se nám nedařilo tak zle! Už jsme tolik lidu a tolik země prohráli, že mně nad tím srdce krvácí. Vždycky nepřátelé vypátrali, co zamýšlíme a co se děje v ležení našem.“

„Nuže, slyšíte to!“ zvolal Rosshold *sen.* k Soběhrabovi. „Takové jedovaté paskvily se netoliko po vesnicích veřejně hlásají, ten lotr se i opovažuje, mně do očí tak mluviti!“

Jakub Vánkomil Soboběhrab byl ovšem střízlivější nežli pan Polykarp, i vyrozuměl, že staroch mluví slovy z loutkové komedie: přece však tvářil se rovněž rozhorleným jako velectěný pan baron.

„Kukátkář!“ ohlašoval Robert otci. „A teď dolů!“ poroučel zhurta Rozhodovi.

Tento pohlednuv na něj, za okamžik vece: „Tebe, Kašpárku, proměním já v draka, a ty polezeš proti nim a budeš na ně drápy vztahovati, já však udělám okolo nich železnou mříži, a oni —“ tu obrátil se opět k Rossholdovi staršímu — „oni budou v úzkosti své na tebe, Kostohryze, volati.“

Nad takovouto smělostí starochovou Rosshold otec i Rosshold syn zároveň projevili hlasitě svou velikou nevoli.

„Aj!“ zvolal komediant k Polykarpovi. „My jsme tě k velikému štěstí povýšiti mínili, ty však naši zlost a ukrutnost na sebe uvaluješ. Učiň to, co jest naše císařská vůle! Sice velikými mukami trápen býti máš!“

Tu Rosshold syn pozbyv všeliké trpělivosti učinil pokus, aby zajatce s koně stáhnul. Avšak on seděl pevně jako kamenný jezdec v Donu Juanu.

„Ha, sluho zrádný!“ rozkříknul se. Zaprodaný spiklenče, s takovou na svého pána přicházíš?“

Trhnul koněm a mladý hrdina prudce odražen, jak dlouhý či vlastně jak krátký byl, udeřil sebou o zem. Rozlícen vyletěl v okamžiku zase vzhůru a skokem zavěsil se koni na úzdu.

„Zkroťte toho padoucha!“ křičel v největší zlosti Rosshold *sen.* na všecky, kdož tu stáli, a rozháněl se chutě sám, aby při tom dle síly a vášně své pomáhal. V tom jej ze zadu něžná ruka zadržela.

„Drahá Desiderie — vy!“ zvolal rozpačitě.

Byla k němu na šumivém hedbávném proudu připloula, aniž by to ve svém rozčilení byl pozoroval. Ve tváři její nekvetl úsměv alebrž bolest, která se však u ní nejevila všedním způsobem. Stahujíc zajisté svaly bolest ruší krásu sebe sličnějšího obličeje; ale Desiderie náležela k oněm jemným bytostem, které trpí jako nevinné ptáče: učiň mu

sebe krutější bolest, protkni srdéčko jeho, vzezření jeho ač dojemné vždy zůstane sličným.

„Pro bůh!“ pravila. „Co zamýšlíte s tím starým člověkem?“

„Odevzdati ho četníkům, na soud, do žaláře!“

„Nebesa, jaké scény! Váš vlastní syn jej honil a nyní se naň sápe. O, je to hrozné!“

„Vaše srdce jest příliš měkké, drahá,“ řekl pan Polykarp. „Musíte věděti, že tento člověk je šibal, usvědčený zlosyn, podrývač, svůdce lidu, hanobitel posvátných osob a důstojností!“

„Kdy by to všechno pravda bylo,“ namítala dáma, „neměl byste to raději všemožně zakrývat, nežli takovéto skandalní výstupy spůsobovat?“

Rosshold *sen.* zděsil se nad tak ostrou důtkou.

„Drahá Desiderie,“ omlouval se, „povinnost plniti je často arci krušno — ale já jsem tím zavázán zákonu a pořádku.“

„Mám za to, že jste také něčím zavázán své rodině!“

„Ale prosím,“ ptal se pan Polykarp, neslýchanou přísností paní Desiderie omráčen, „jak souvisí tento tulák s mou rodinou?“

„Můj bože!“ zvolala paní. „Vy ho tedy neznáte!“

„Neměl jsem podnes to potěšení.“

„Já také ne, ale Miluška ho poznala.“

„Jsem velice dychtiv —“

„Jak se jmenuje?“ vpadla mu Desiderie horečně do řeči. „Je čas, abyste to věděl: jmenuje se — Rozhoda!“

„Rozh—!“ vzkříknul starý kavalír a v polovici slova leknutím oněměl.

Zatím se scéna rychle měnila. Starý komediant, když se na něj Robert, Lesák a vrátný rozehnali, netratil srdce.

„Hoj!“ volal, vzpínaje koně. „Jsteli vy rytíři, knížata i králové, věděti máte, že jsem já ten, v jehož rukou jste jen hračkami. Nyní se vám poznati dávám!“

I rozevřel oděv svůj na prsou, jako by svou hvězdu ukazoval. Doráželi naň přece; tu v pohledu a počínání jeho počala se ukazovat divokost.

„Blesky svěťte! Hromy kvečte! Živlové slyšte rozkaz můj!“ provolával slovy čarodějné komedie, vrážeje koni paty do žeber a dělaje s ním krkolomné skoky a obraty.

Bylo veliké nebezpečenství, že při té honbě buď někoho povalí a zašlape, aneb sám koněm vždy vzplašenějším smeten bude a snad i životem to zaplatí. V takový osudný okamžik vběhla mezi ty, kteří jej pronásledovali, mladistvá kvetoucí děva, a stavíc se starochovi na oči pozdvihovala k němu sepjaté ruce.

Blažej trhnul sebou, když se v té vřavě ženská postava mihla a bezděčný výkřik vydral se mu z prsou, když poznal, že to Miluška. A již pádil do té vřavy také sám.

Však dívčino zjevení spůsobilo nenadálý obrat. Starý jezdec, spatřiv ji, vší svou silou zadržel koně. Když pak té chvilky stihatelé jeho užiti chtěli, aby se ho zmocnili, zabránil jim pan Polykarp, pospíchaje od jednoho ke druhému, vlastní rukou ho zpět odtrhávaje

a stále provolávaje: „Nechte ho! Nechte ho, pravím! Ani se ho nedotýkejte!“

„O ty sladký anděli Salvárie, slečno vlašská,“ řekl Rozhoda upřeně pohlížeje na Milušku. „Ty jsi ta nejlepší ze všech slečen na světě, tvůj hlas mi zní neustále v uších a pomnění na tebe oblažuje mé srdce!“

I seskočil s koně.

„Nechte ho!“ volal Rosshold *sen.* poznovu, když se druzí ryzky chápali, jejíž úzdu Rozhoda nepustil. „Nechte ho, poroučím vám — i koně mu nechte!“

„Náš starý už také blázní!“ podotknul Rosshold *jun.* nevrle pohlížeje na otce. Ale kadet marojovi nesmí odmlouvati.

Rozhoda otočiv páže své okolo dívky učinil pokus vyzdvihnouti ji na koně. Paní Desiderie úzkostlivě vykřikla; Jakub Vánkomil Soběhrab spěchal jí prokazovati rytířské služby.

Náš básník byl starému komediantovi rychle porozuměl; vždyť byl citáty, kterýmiž on teď mluvil, hned za dětství slýchal z jeho úst a posud zněly sluchu jeho podobně jako místa klasická. Miluška v náručí Rozhodově — jak živý to obraz Leara i Kordelie! Nikdy aspoň nemohlo býti Kordelie sličnější . . .

Přistoupiv k starochovi a položiv ruku na rámě jeho snažil se Vojtěch promluviti naň ve smyslu jeho, ačkoliv cítil, že se mu to nyní nedaří, jako by se mu bylo dařilo u věku chlapeckém.

„Co míníš učiniti, šlechetný příteli a otče milý?“ pravil. „Z jakého ohledu chtěl bysi ji na kůň bráti a odjížděti? Raději sám hleď u ní zůstati, my všickni pro toto šťastné shledání se radujeme, tabuli s jídlem a pitím připravíme, především pak na místě černých praporů červené a bílé na důkaz naší blaženosti vyvěsíme.“

Rozhoda spokojeně mu hlavou pokyvoval.

„I byl jeden rytíř britanský,“ řekl potom, „ze všech nejznamenitější, neboť šestnáct jiných svým dřevcem ze sedel vyházel. Hned mu bylo provoláváno skrze trubače, že jest výtečný, i byl on odveden na královskou slávu . . . Což ty, Salvárie, a což ty, Cintio — co sobě přejete za vaše utrpení?“

„Přejeme si toto,“ odvece mu Blažej: „zůstaň zde u nás a bude se ti dařiti po pansku.“

„Poněvadž se oba milujete,“ dí opět staroch, „vemte se a zde přede všemi buďte svoji.“

Tu přivinul k sobě dívku i zaplakal srdečně. Po tom s tajemným pohledem a ještě v slzách promluvil tiše k ní a Blažejovi: „Nemyslete si, že vás neznám. Ty jsi Filipína — a ty jsi její miláček. Chtěli mně namluviti, že jste umřeli, ale já věděl, že jen svou lásku skrýváte a proto mezi cizími lidmi se zdržujete. Oni vás neznají, a já vás neprozradím. Nyní vám dávám své otcovské požehnání. Již pak vypršela hodina moje, musím se vraceti.“

Slova jeho oba mladé lidi učinila řeči neschopnými. Miluška snažila se ještě starce zadržeti, avšak on vyhoupnul se opět do sedla.

„Vyjděte si na procházku do řeřabinového a jasanového stromoví,“ řekl; „tam jest pěkné záslunní, tam budu s vámi mluviti o věcech,

které se týkají mé osoby . . . . Musím zase do svých hor — jsem dobrý duch Karbonius Aldevarius!“

Provolav hlasité poslední slova, bodnul koně, a poněvadž pan Polykarp nedopustil, by mu kdo bránil, vyjel cvalem do druhého dvora a odtud do parku.

Miluška obrátila se k Vojtěchovi, který tu stál jak okouzlen. Obraz dívčin, jejžto získal od Ticháčka, ukazoval bytost tolik půvabnou: ale což to vše bylo proti skutečnosti, kterou nyní spatřoval! Na obraz malovaný a na ten, který mu v paměti utkvěl od prvního setkání se s dívkou, byl uvyknul pohlížeti s důvěrností: teď zdálo se mu, že před krásou tak oslňující neměl by leda skloniti hlavu i koleno a v němém obdivu jí se kořiti . . .

Dívka zase především cítila toho potřebu, aby mladému muži jakés takés vysvětlení podala. A nebylo k tomu času víc než okamžik.

„Řeč jeho jest vám nesrozumitelná . . .“ zašeptala.

„Spíše moc, jakou nad ním máte,“ dí Blažej, sotva přemáhaje nesmělost, která ho nepochopitelným spůsobem svírala.

„Ontě můj děd, otec otce mého.“

„Beneda!“ zvolal Vojtěch. „Totě tedy Benedikt?!“

„A Filipína byla jeho dcera,“ podotkla Miluška se sklopeným zrakem.

„Já ji znal — já jediný ze všech lidí jsem byl svědkem její smrti.“

„Vy!“ zvolala nyní děva v náhlém udivení. „Kterak to možno?“

„Miláček její byl můj bratr . . .“

Ještě na sebe pohledli — beze slova. Tu pak přistoupil k nim s dr. Soběhrabem pan Polykarp, který se byl od Lesáka dověděl, že Blažej jest ten druhý lapený škůdce, a od Soběhraba, že jest státní úředník, strážce pořádku i zákona!

Omlouvání rytířovo nebylo by mělo tak snadno konce, kdy by paní Desiderie nebyla prohlásila, že bez prodlení hodlá odjeti, všecko zdržování že by bylo marné. Mohloliž se na čí hlavu najednou více nehod shrnouti nežli se dnes dělo panu Polykarpovi? Cítil se nesmírně nešťastným. Sám Jakub Vánkomil Soběhrab jen tak povrchně a mimochodem jej potěšoval, anoť mu více na tom záleželo, paní Desiderii výmluvně dokázati, že by se ani slunce nikdy chmurou nezastřelo, kdy by jen národohospodářské vzdělání šlo dle jeho z brusu nové soustavy, nade všecky jiné nepoměrně výtečnější.

Když měl za to, že je o tom dostatečně přesvědčena, spěchal upozornit Blažeje, chceli se s ním vrátit do Prahy, žeť k tomu nejvyšší čas.

Na cestě hleděl náš básník od svého průvodce nabyti dokonalejšího světla o některých poměrech rodiny Rossholdovské.

„Milý pane kollego,“ pravil Soběhrab, „já byl sice u barona v domě, ale znám ty věci také jen tak zhruba. *Roshoda* jest původní jmeno celé rodiny, která se nyní na dvě větve dělí. Společný předek její byl kupcem; válka uvedla ho na mizinu, živil se nuzně kramářstvím. Ze dvou synův jeho jeden cítil větší náchylnost k umění a stal se komediantem — druhý měl neodolatelný pud obchodnický a stal se za francouzských válek z kramáře koňákem, z koňáka dodavatelem, boháčem a naposledy baronem. Důmyslný vynalezač titulův pro novo-

pečené barony dokázal při té příležitosti svůj mistrovský kousek, tak že titul nové šlechtické rodiny: *Rozhoda von Rosshold* prvějšímu jmenu jejímu se podobal a zároveň na hlavní zásluhy povýšeného koňáka ukazoval. Arci se *Rozhoda* z titulu brzy vypustilo a synové prvního barona jako ku př. pan Polykarp už by na ně dávno byli zapomněli, kdy by se neudržovalo v té prožluklé komediantské rodině, z nížto jsme dnes toho starého blázna a jeho spanilou vnučku poznali."

Soběhrab přidal několik velmi peprných poznámek o předpotopním zpátečnictví majora Rossholda; stran lidu toulavého jevil před Blažejem svrchovaně liberální náhledy toho smyslu: že lidé, kteří se z řádu společenského co do jmění, manželství a t. p. vymykají, vlastně jsou nejpřednějšími pionéry nové budoucnosti lidstva . . .

S toho přišel přirozeně na svou novou národohospodářskou soustavu, načež se z něho velikolepé idey jen hrnuly, jako když stavidla vytahne. Zakládal patnáct spolků, ve kterých (mezi námi řečeno) nikdo jiný předsedou, starostou, náčelníkem býti nemohl, než on; v patnácti jiných pracoval co místopředseda, náměstek starostův, náměstek náčelníkův, neb aspoň co výbor, čestných diplomů měl nepočítaně, deputace, zastaveníčka, průvody s pochodněmi byly u něho nejen na denním ale i na nočním pořádku.

Měl dále v hlavě asi pět bank, z nichžto každá byla národu českému dávno nevyhnutelnou, přebolestně cítěnou potřebou, z nichžto (mezi námi řečeno) žádná nemohla obstáti leda když on bude zasedati v ředitelstvu, a ježto všecky se tak skvěle vypláceti musily, že mu co prvnímu úředníku aspoň jedné z nich dvacet třicet tisíc ročně ujíti nemohlo.

Mimo to zasazoval se o založení politického klubu, kterýž měl čítati statisíce členův a o to dbáti, aby do sněmu voleni byli mužové pravé ceny, pravého nadání a vzdělání, pravé ráznosti a vytrvalosti — při čemž (mezi námi řečeno) věci jiný průběh ani míti nemohly, nežli že dr. Jakub Vánkomil Soběhrab co první takový muž tam také první přijde, a jakmile se konečně české ministerstvo zřídí, portefeuille národního hospodářství — nebo také osvěty — nebo třeba policie neli vojenství — po případě i vnitřních nebo zevnitřních věcí obdrží.

Měl i pro kollegu Blažeje návrh. Zanášelť se vedle jiných také tím plánem: založiti veliký časopis, jejžto by musilo odbírati všech osmdesát milionů Slovanů, jenžto by sám jediný pěstoval nejen všecky rubriky, co jich koli všecky časopisy pod sluncem dohromady pěstují ale ještě několik rubrik docela zvláštních, nikde nebývalých, a jenžto by (mezi námi řečeno) zakladatele a vlastníka za dvě za tři léta snadno učiniti mohl milionářem, Rothschildem.

„Vy jste při svém mládí už tak na slovo vzatý literát, pane kollego," končil — „vy byste mohl převzíti řízení takového listu."

Náš hrdina byl jaksi roztržitě poslouchal, Soběhrab musil mu návrh svůj opakovati. Když se to stalo, nešlo to Blažejovi do hlavy, že by řízení takového listu v jiných rukou spočívati mohlo nežli právě v rukou Jakuba Vánkomila Soběhraba.

„Já bych sobě vymínil jen národní hospodářství," řekl tento, „ostatní všecko zůstavil bych vám, jmenovitě literaturu a umění, neboť se vám vyznávám, že jsem mimo svoje odborné studie dlouhá léta nic

jiného nečetl. Ani skoro o politice; neboť máme politiky dost v životě, a já mám k ní tak zvláštní přirozené nadání, že bych v celých haldách theoretických spisů jenom našel, co se u mne samo sebou rozumí. Co pak se dotýče veršů, románů a těm podobných, nebude při mém praktickém směru a mé životní činnosti nikdo snad žádati, abych se jimi zabýval. Já jdu do divadla, ano, jen když mám po chvíli. Rád se tam zasměju i jsem velikým přítelem hudby a baletu, pane kollego — ano baletu, hahaha"!

I jal se potutelně pohvizdovati nápěv kankanu. (Pokračování.)

Zimní saisona na českém divadle.

II.

Zpěvohra.

V době, o kteréžto referovati máme, vyskytly se na jevišti českém *dvě nové původní zpěvohry*, a obě jsou zdařilé: toť věru tolik, že bychom v této příčině s minulou saisonou velice mohli býti spokojeni! Ano, což více, obě tato díla pocházejí od *nových* skladatelův: neboť ačkoliv jmena Rozkošný a Hřímalý u nás už dobře známa byla, tento po prvé vystoupil s operou vůbec, Rozkošný zas po prvé s operou velikou, a oba dosáhli nevšedního úspěchu.

Za jedno půlletí dvě zdařilé původní zpěvohry, dva noví velenadaní operní skladatelé, toť zajisté na poměry naše dosti, toť zajisté zjev tak utěšený že bychom mohli vyhostit už všecku obavu o budoucnost dramatické hudby *české*, ano že bychom se na tu budoucnost musili srdečně těšiti, kdy by — ano, kdy by to bylo všechno, když se nám rodí dostatek hudebních talentův, kteréž by mohly závoditi s cizinou, které by mohly podati *slavný* toho důkaz, že co Čech to hudebník, kteréž by skutkem učinily slovo našeho básníka: „My vítězíme zpěvem."

Avšak pohříchu, *není* to všechno, když se nám rodí lidé hudebně vysoce nadaní. Důkaz nemusíme shledávati z daleka. Před desítiletím *neměli jsme ještě žádné české původní zpěvohry* (ač nechtělli by někdo „Dráteníka" za souhrn českých operních skladeb té doby počítati): čím to bylo? Nerodili se nám do těch časů žádní talentové? To nikdo tvrditi nebude; hudebních skladatelů byla v Čechách za všech časů hojnost — a před desítiletím stál na př. Smetana v plné své mužné síle. A přece jsme neměli žádné původní opery, *poněvadž jsme neměli místa, kde by bývala vypěstována.* Opery neskládají se jen tak, jak se u nás říká, do foroty, a sice ještě méně, než činohry: činohra se může tisknouti a čísti, opera se hned tak netiskne, i když už s výborným úspěchem obstála na jevišti — viz jen naši nynější operní literaturu!

Operní skladatelé vyskytnou se tedy jenom tam, kde se díla

jejich mohou provozovati. A od té doby, co v našem vlastním, třebas i jen prozatímném divadle operní musa česká našla přístřeší, vyskytovali se nám původní čeští skladatelé oper v počtu překvapujícím a nadaní v míře rovněž překvapující.

Začali jsme pozdě, ale naše počátky jsou velmi mnohoslibné. Nicméně jsou to vždy přec jen ještě *počátky*. I jest na tom nesmírně mnoho záleženo, aby se počátky tyto svědomitě a úsilovně pěstovaly, by z nich vzešla *česká zpěvohra*, která by v hudebním světě jmenu českému zjednala nejprv *místo*, potom *čest*, konečně bohdá i *slávu*.

Proto jest svrchovaně důležito, *jakým způsobem* **jediné** *české jeviště i v tomto ohledu jest řízeno.*

Jako p. J. J. Kolár pro činohru dostal p. Bedřich Smetana v minulé saisoně pro zpěvohru od našeho divadelního družstva úplnou moc. Pan Smetana je z letnějších operních skladatelů českých, nicméně není tomu dávno, kde stoje *mimo* české divadlo, s první operní svou skladbou českého jeviště se domáhal a těžké stesky nad tím pronášel, že se *domácímu* skladateli tak veliké překážky v cestu kladou, že prý s tak zlovolnou liknavostí u českého divadla provozování *Braniborů v Čechách* se protahuje. Tehdy se p. Smetana zaříkal, *že by uznával za svou nejsvětější povinnost podporovati každý domácí talent*, kdy by měl to štěstí, býti kapelníkem české opery.

Letos tedy byl a jest ředitelem české opery s neobmezenou mocí. Této mohl konečně užívati také tím způsobem, že by byl dával výhradně *svoje* skladby. Ale to se nestalo, on vedle své *Prodané nevěsty* připustil Rozkošného *Svatojanské proudy*, a za jeho ředitelství teprvé před nedávnem dostala se Hřímalého velezdařilá zpěvohra *Zakletý princ* na české jeviště. Tato poslední potěšitelná událost zastřela mi vše, co před tím z divadelních kruhů pronikalo u veřejnost o překážkách Hřímalého dílu v cestu kladených, ano zastřela na chvíli celé neutěšené hospodářství „české“ opery.

Avšak poslední událost v artistické správě operní namíchala do mírných barev mého obrazu temných stínů, a svědomí kázalo, abych ničeho nezastíral když jsem uslyšel, že Hřímalého *Zakletý princ* na dále *ne před českým ale před německým obecenstvem* dávati se má. Ano, rozkošná zpěvohra, po dlouhém čase opět toužebně vyčkaný výkvět domácího ducha, která po několik večerů četné naše obecenstvo utěšeně bavila a naději budila, že z talentu mladého, velenadaného skladatele vypučí nám více krásných ratolestí na stromě české opery, tato roztomilá novinka jest pro nás — ztracena! Mluvilo se již za časů příprav o obtížích, jaké se mladému skladateli s provedením *Zakletého prince* dělaly; mluvilo se též, že Hřímalého skladba má zabezpečené přijetí a provozování v německé zdejší opeře pro ten případ, když by proti všemu očekávání a proti vší přirozenosti ředitelstvo české opery nepřízní svou skladatele odpudilo. Že na těchto řečech bylo něco pravdy, dalo se souditi mezi jiným i z té okolnosti, že se již tenkráte pracovalo o německém překladu zmíněné opery.

Tenkráte neznali leč jednotlivci z díla Hřímalého některé partie,

a přece ozývalo se proti pletichám, domácímu skladateli hrozícím, už tehdy hlasité reptání, sahajíc daleko přes tak zvané přísně divadelní kruhy.

Musím se přiznati, že se mi dlouho zdálo přemrštěným; den 13. května b. r., kde Hřímalého nová zpěvohra po prvé se dávala, vyvedl mě z bludu. Každý čtenář bude se mnou toho mínění, že opernímu řediteli velmi mnoho na tom musí záležeti, aby nová, původní zpěvohra česká jeho řízením co možná nejskvěleji pronikla, když už ji uznal za způsobilou k provozování. Dne 13. května stalo se však mnoho, co vydává jiné svědectví. Den před tím zpíval sbor v aréně; na den 13. května položena zkouška na zpěvohru *Faust*, která jak známo pro sbor není žádným odpočinkem, a k tomu ke všemu *téhož* dne donucen ubohý sbor, aby — pro lepší zotavení se k večernímu představení nové původní zpěvohry!! — namáhavým zpěvem po celé odpoledne v aréně v pravém slova smyslu se utrmácel. Musili se v týž den v aréně dávati zrovna *Banditi*, kde sbor téměř s jeviště neodchází!

Jako jedním hlasem ozval se po našem pražském časopisectvu výkřik nevole nad takovýmto chováním se operní správy k původní novince. Veřejně i soukromí vyslovovány jsou o tendencích, ze kterých takové jednání se prýští, náhledy operní správě nikoliv lichotivé. My jsme toho daleci připustiti, že by nynější ředitel takto jednal z nějakých nízkých ohledův — my přistupujeme rozhodně k tomu mínění, že se ty fatální věci sběhly beze všeho úmyslu jeho: ale tu věží právě ten háček! Operní ředitel (a k tomu s neobmezenou mocí!) není jen proto operním ředitelem, aby nad původní díla jiných skladatelův schválně *nekasil*, ale proto, aby jim všecky překážky s cesty odstranil, aby (svou neobmezenou mocí) všecko učinil, *ničeho neopominul*, co by ke zdaru jich sloužilo. Kdo toho nečiní, nečiní právě svou první povinnost, a neobmezená jeho moc nepůjde národnímu ústavu k duhu, když se u něho budou předpokládati úmyslové nejušlechtilejší — o případě opačném ani nemluvíme!

Hřímalého *Zakletý princ* přes to vše, čeho jsme se dotkli, měl úspěch velmi rozhodný; obecenstvo přijalo jej s jasotem, kritika vesměs s pochvalou. A přece jest to nyní smutným skutkem, že *Zakletý princ* je pro české divadlo — ztracen. Skladatelé libreta i hudby jsou donuceni, vzíti operu nazpět; ředitelstvo divadelní nechce ji, leč by se skladatelé podvolili jeho výminkám. Ovšem, když se má zjednati pro české jeviště *cizí* nějaká skladba, musí se ředitelstvo divadelní podrobiti beze všeho všudy výminkám skladatele — cizího.

Zakletý princ je pro české divadlo ztracen, a historie jeho jest pro Hřímalého velmi mocnou pobídkou, aby co nejdřív opět psal operu pro divadlo — české!

Svatojanské proudy od Rozkošného zmizely z repertoiru, a bylo potřebí ostrého vystoupení v našich žurnálech, aby jim alespoň o sv. Janě *Prodaná nevěsta* učinila jednou místo.

Zpěvohry našeho Bendla, našeho Šebora, našeho Skuherského jsou pro naše *jediné* divadlo za nynější operní správy v divadelním archivu tak dobře pohřbeny, jako by se nikdy vůbec ani byly nezrodily. My

protestujeme proti domněnce, že by nynější ředitel opery naší *schválně* z repertoiru vylučoval vše, co dobrého pochází od jiných domácích skladatelů než od něho — ale nemůžeme neviděti, že *je to v skutku vyloučeno*, a musíme vylučování domácích původních skladeb s *jediného* českého jeviště, nechť se děje i bez úmyslu anebo třeba s úmyslem andělsky krásným, pokládati za neslýchanou převrácenost ano za přímou cestu ku zkáze českého umění, jež teprvé vypěstováno býti má!

Co se nyní v řízení opery na českém divadle děje i *neděje*, jest docela podle toho, aby se *nevyvinulo* nic, co by domácí povahou jen zapáchalo, ač neníli to zrovna z péra p. Smetany; stále přežvykují se díla cizí, mezi nimižto fraškovité škváry valnou část zpěvoherních večerů pohlcují. *Jediné* české operní jeviště jest takto ve službách cizoty. Připojímeli k tomu obraz nakreslený redaktorem těchto listů v předešlém čísle o činohře, musíme nad tím ustrnouti, *jak žalostné, jak přímo zoufalé postavení jest vykázáno umění českému na* **jediném** *českém jevišti*, jehož prvním rozumným účelem přece jenom to jest, aby právě *české* umění vedlo ke zdaru a rozkvětu! —

Již tedy ne k uvítání, nýbrž na rozloučenou několik ještě slov o nové zpěvohře **Zakletý princ**. *Hřímalý* dokázal v tomto svém prvním operním pokuse veškeré schopnosti, jež mu zabezpečují skvělou budoucnost. Lehká vynalezavost, plynné spracování pojatých myšlenek, bohatost melodií, úplná znalost orkestrálních živlů i úplná nad nimi vláda, k tomu výtečná vzdělanost hudební tvoří dohromady skladatelské jmění, s jakým se již něco kloudného pořiditi dá. Ryze vlastenecká povaha Hřímalého spůsobila to, že vřele přilnul k domácímu zpěvu, a tak se stalo, že jsme mezi posloucháním jeho melodií cítili se jak náleží doma, nejsouce uráženi žádným odporem mezi českým slovem a hudbou. Pohlednemli na poměr, jejžto Hřímalý udržuje mezi hlavními dvěma činiteli operními, totiž mezi zpěvem a orkestrem, musíme mu vzdáti úplnou chválu. Odřeknuv se zastaralého spůsobu, podle kterého orchestru připadá úloha pouze provázeti zpěv, rozvinuje v něm Hřímalý podivuhodný samostatný život jednotlivých hlasů, kterýžto život dovede zase tak obezřele obmeziti, že nikdy nevystupuje na úkor zpěvu a jeho representantů, jak to na příklad pozorovati lze při směru Wagnerovském. Rozvaha, s jakou Hřímalý dovedl vystříhati se té i oné výstřednosti, jest zárukou velevzácné samostatnosti, která vzhledem k době tak zplašené, jako jest doba naše, tvoří vlastnost zrovna neocenitelnou. Chtěje se krátce vysloviti o tom, co Hřímalého hudbu k *Zakletému princi* celkem vyznačuje, uvádím hlavně líbeznost melodií, jichžto požitek nám nižádná umdlévající sladkost nekazí, lehounkou plynnost vzdálenou vší prázdnoty a povrchnosti, a v skutku mistrovské uspořádání zdařilých jednotlivostí v krásný, okouzlující celek.

Vedle této rozkošné novinky, které bych pouze vynechání některých méně důležitých částí odporučil, byly to jen ještě *Rozkošného* půvabné **Svatojanské proudy**, ze kterých jsme za minulé saisony stejně těšili se vzhledem k domácímu umění. Posledně dávaly se o sv. Janě a jakož podotknuto, stálo to mnoho boje, než se vymohlo, aby jich provozování se dělo za přítomnosti venkovských hostů. Za to však bylo provedení samo také z fundamentu nepodařené, a nemohlo býti jiné, když

neučiněna k nim než jediná a to chatrná zkouška! Jako zpěvohry Bendlovy a Šeborovy tak musejí i *Svatojanské proudy* odpočívati tak dlouho, až úplně z paměti zpěváků vymizí, a tudíž pro každý ovšem řídky případ — beze snadu na rozmnožení záslnh — musejí se „studovati z nova".

Snad bude někdo mysleti, když se české zpěvohry zanedbávají, že se operní správa ujímá tím horlivěji skladeb *jinoslovanských* skladatelů. Tím by české divadlo vykonávalo přece aspoň část povinností, které již pouhým svým jmenem za své uznává. Co pak by se ale potom mělo díti s tou veškerou cizotou, která jest tam tak pohodlně ubytována, když by se jí slovanštinou kazil vzduch? Jedinýkrát vzpomenuto zase na Glinkova *Ruslana*, ovšem ne operní správou, nýbrž benefiční volbou zasloužilého pěvce Lukese. A provozována byla Glinkova skladba způsobem takovým, že tvůrce jejího as v hrobě znepokojilo přání, aby již v prvním jednání mocí „Černomora" odnešeno bylo zároveň s Ludmilou raději celé jeho dílo z prostor českého divadla a nevrátilo se tam leda po svědomitější přípravě.

Nuže, snad se tedy užívá „české" opery k tomu, aby se jejímu obecenstvu předvádělo v živém postupu vše, co ten cizí operní svět nového zrodí, když se už cizotě tak výhradně slouží? Nikoliv — repertoire tohoto ústavu jest jako kolo, které v každé době otáčení svého má svůj jistý vrz, a jen když to vázne a má se tomu pomoci, uslyší se tentýž vrz dvakrát nebo třikrát. A tak se vrzají dobré i špatné věci cizích skladatelův, jak byly za dřívějších ředitelstev v oné době nastudovány, kde nynější ředitel „české" opery, stoje ještě mimo české divadlo, těžké stesky pronášel nad tím, že se domácímu skladateli tak veliké překážky v cestu kladou, a se zařikal, že by uznával za svou nejsvětější povinnost — — ut supra.

Tu i tam ozve se vrzavé kolo operního repertoiru arciť také jinak než obyčejně; a za to máme děkovati blahorodné instituci *beneficií*. Kdy by nebylo benficií, sotva bychom se byli dočkali přece i Gluckovy *Ifigenie*, třeba sebe dávněji slibované.

Vzhledem k „Ifigenii" nemohu nevysloviti politování, že nikomu z našich representantů umělecké kritiky nezdá se býti Gluck dosti posvátným monumentem historie dramatické hudby, aby se kdo byl ozval proti přiměskům, kterými Wagner dílo arcigeniálního velikána — „opravil". Byť to byly přídavky a změny sebe efektnější, neolepujte jimi staré monumentální stavby umění hudebního! Či vás mrzí velebný chrám proto, že vaše vlastní stavby stylu uherského, kde všecko bez ladu a skladu, jen tak páté přes deváté na hromadu sházeno, vedle jeho věčně krásných tvarů zůstavují dojmy směšné? Ležíť zajisté v nepovolaných opravách Wagnerových Gluckovy Ifigenie taktika, která silně svědčí, že Julian Schmid*) na pravdu uhodil, pravě o Wagnerovi, *že svými ideami nevyslovuje než vědomost o koncích svého talentu.* Ano, tato vědomost pudí Wagnera „opravovati" díla nevyčerpat elných duchů. Myšlenka v skutku není zlá — špatně by to pro Wagnera neznělo, kdy by název: *Gluckova Ifigenie od Wagnera* přišel do zvyku! —

---

*) Ve své „Geschichte der deutschen Literatur im neunzehnten Jahrhundert."

Jeden směr pěstuje „česká“ opera přece s podivuhodnou horlivostí, a ten jí zaručuje pověst. Jest to balet. Náš balet není sice zrovna znamenitější nad jiné, ale tančit musí pořád: i když se na *českém* divadle dává česká *historická* opera, musejí tančit v husitském ležení — Adamité . . .

Frant. Pivoda.

Literarní rozhledy.

Obrazy z ciziny. Nakreslil *Jan Neruda.* V Praze 1872.
Různí lidé. Cestovní episody od *Jana Nerudy.* V Praze 1871.

Kdo ví, jakou cenu pro život má cestování, dovede vyznačiti příslušné místo v literatuře cestopisům. Cestovati pro vyšší účely života ovšem není věcí tak snadnou jak zvláště novověké způsoby komunikační navádějí k domnění; literatura pak hledí k cestopisům s požadavky tak četnými a přísnými, že ne každý, kdož i vyniká způsobilostí k cestování, jest schopen, aby obohatil písemnictví svého jazyka cestopisem. Ačkoliv cestovati náleží k nejstarším zjevům i vědecké a umělecké, i pouze zábavomilné snahy lidské, tož cestopisy v dokonalosti své vyskytují se teprva v nejmladších kapitolách literatur již pokročilejších, jsouce zároveň jedním z článkův, jimiž každé písemnictví může a musí dokázati, jednak že pěstuje duševní spojení svého národa s ostatním světem, jednak že samo domáhá se k současné myšlenkové výši v společenstvu.

Cestopisy v několiku posledních desítiletích zásluhou vzdělavatelův svých francouzských a anglických vytvořily sobě prostrannou a volnou, ale k svému zdaru právě z té příčiny neobyčejného spisovatelského ducha vyžadající formu *encyklopédií* věd a umění ve spolku s pronikáním zjevův společenských, s badáním praktických poměrův životních. V čem vůbec záleží ráz některého národa a jeho vlasti, čím některý sbor lidstva se svým kusem země vyniká co samostatný celek, co osobnost zvláštního hmotného i duševního ohraničení, ať ve vědě ať v umění, ať v mravích, ať v práci, ať v soukromí ať v společenstvu, ať v domácnosti ať veřejně, ať v blahu ať v strastech, v době minulé neb nynější: to vše jest látkou moderního cestopisu, jenž slovesnou skladbou svou rozmnožil obor *belletrie* novým druhem, jsa v pravdě zvláštním způsobem *románu.* V této formě má cestopis vůči literatuře i čtenářstvu úlohu velikou, podnikaje pod všeobecnou a s osamotnělých stanovisk vykonatelnou kontrolou práci několika nejrůznějších odborův osvěty a písemnictví. U nás zdařila se ta úloha *Janu Nerudovi* měrou nejskvělejší.

Jan Neruda jest spoluzakladatelem moderního, kulturního směru v krásném písemnictví českém; v té snaze ozdobena jest činnost jeho úspěchy znamenitými. Bojovník myšlenky, stále pohotově, stále v zápase, má v dějinách osvěty české svůj zvláštní list, na němž jeho cestopisy vyznačeny jsou písmem zlatým.

S chloubou můžeme povědět, že Neruda „Obrazy z ciziny" rozmnožil počet oněch spisův českých, kteréž plným právem slouží jiným i nejbohatším a nejpokročilejším literaturám ve svém oboru *za vzor*. A když v některé stránce svého duševního života dospějeme k takovým plodům, slušno, abychom je vyznačili také doma na pravdivém jejich místě. *Různí lidé* jsou podstatným doplňkem *Obrazů z ciziny*, jako krůpěje rosy na krásné svěží kytici.

Mimo kapitolu „Život na moři", uveřejněnou v Osvětě (ročník I. číslo 2.), *Obrazy z ciziny* a *Různí lidé* vesměs po prvé vycházely ve feuilletoně *Národních listův*, vzbuzujíce v literatuře i v čtenářstvu neobyčejný u nás ruch. Sebrány ve dva celky soustřeďují svůj esthetický a kulturní účinek.

Jihovýchodní Evropa, jihozápadní kraj Asie a severovýchodní končina Afriky, tři díly světa s částmi svými v rozvoji ducha lidského, v osudech člověčenstva velice památnými; tolik různých způsobův lidského života; tolik rozmanitých tvarův ideálních snah a praktických směrův ve společenstvu lidském; příroda v tak velikém rozměru svých proměn a zjevův; jaké to povzbuzení ducha električně dojemlivého a umělecky produktivního! Neruda cestoval s nejvyšší snahou kulturní, co znatel dějin, co znatel umění, co znatel srdce, co milovník přírody, co badatel ústrojí společenských, co šiřitel osvěty, co člověk, jenž všude a ve všem hledá ideu člověka: jeho cestopisy jsou dokonalými plody literárního umění. Jest věru až podiviti se té jistotě, s kterouž ihned zdomácněl v krajinách a v národech tak velice od sebe rozdílných, jak všude ihned vstoupil v proud života, jak všude ihned postihl jádro myšlení a cítění lidského, jak všude ihned rozložil minulost vedle přítomnosti, srozuměl životním proměnám, radostem i utrapám lidstva, jak vůbec dovedl všude postihnouti pravdivý obraz země a obyvatelstva ve všech vrstvách jeho: v Cařihradě rovněž jako v Římě, v Benátkách jako v Jerusalemě, v Neapoli jako v Athenách, v Bělehradě jako v Kahiře, v Polji jako v Joppe, v Bukurešti jako v Pompeji atd. atd. Tato bohatost, ba neobmezenost vnímavosti nejjemnější rovná se při Nerudovi jedině jeho mistrné produkci umělecké, která pak ze skladu mysli vyvážila „Obrazy z ciziny" a cestovní způsoby v takové *pravdě*, *plnosti a poesii*, že čtouce je, unešeni jsme neodolatelně do oněch krajin a mezi ony národy, kudy náš vypravovatel cestoval. Ani netřeba připomínati, že Nerudův cestopis vyniká zvláště zevrubnými a nejpečlivějšími *studiemi sociálními*; v tom oboru oko a mysl jeho pracují k nejvyšší dokonalosti, objímajíce a pronikajíce látku svou takovou silou a ostrostí, že nejtemnější směsice snah a osudův vzdáleného lidstva objevuje se před námi v jasném rozložení. Tato umělecká výtečnost, nebrž výhradnost Nerudova osvědčila se v *Obrazech z ciziny* a v *Různých lidech* co nejskvěleji.

Z celého díla, jak nám v sebrání podáno jest, vane blažívá moc umění, založená jednak na souměrnosti přebohatých názorův kulturních, vědeckých a společenských, jednak na nejsvěžejší lahodě esthetické formy. Ne každá literatura světové slávy a moci má cestopisné dílo té myšlenkové síly a slovesné líbeznosti, v jaké nám podal Jan Neruda své „Obrazy z ciziny". Kdy by byly sepsány jiným jazykem, jistě již

by byl oznámen nějaký mizerný jich český překlad. Co z takových zkušeností následuje pro náš originál?

Když básník umělec se vydá na cesty, má z něho literatura ovšem větší užitek než z obyčejného „touristy"; že *Obrazy z ciziny* nejsou psány ve verších, nevadí ani nejméně jejich umělecké ceně.

Ferd. Schulz.

Máj. Literární almanach Umělecké Besedy. Pořadatel *Otakar Hostinský*. Na památku desítiletého trvání Umělecké Besedy. V Praze 1872.

Veliký kus naší literární historie v tomto věku pojí se ku jmenu *Máj*. Před čtyřiceti lety vystoupil u nás skvělý talent s básní toho jmena, v nížto se jevil směr v písemnictví českém po tu dobu nevídaný. Nepřízní osudu zhynul pěvec *Máje* K. H. Mácha hned ve svém mládí, a teprvé po třiceti letech vztýčen v literatuře české opět prapor, který s ním byl padl, vztýčen od mladého pokolení literátův, jižto nemajíce na ten čas jiného orgánu, v almanachu *Máji* co nový šik na poli literárním se objevili a toto po nedlouhém zápase vítězně ovládli.

Síly almanachu tohoto byly statné, svěží, vzletné, obsah jeho výborný, nezbývalo leč přání, aby *Máj* odtud již pravidelně každým rokem přicházel opět — ale pohříchu, přání to se nesplnilo. *Máj* dříve všelikého nadání zaniknul.

Pohříchu, zaniknulo krásné a tolik potřebné podniknutí — to slovo hrozilo se státi našemu písemnictví osudným. Musilo býti žalostně často pronášeno soukromí a veřejně, o jednotlivých větších dílech i o časopisech! Ano, musilo býti pronášeno tak často, že už na české obecenstvo všeliké působivosti pozbylo; lidé naši poslouchali a četli je asi s takovým pocitem, jako by v české literatuře panovala dlouhá cholera, jako by se tudíž samo sebou rozumělo, že každou chvíli nějaké literární podniknutí, byť sebe krásnější a potřebnější, pochováváno jest do hrobu, a oni jako by nemohli ničím pomoci, nic zabrániti, nic učiniti.

Bylo tedy u nás mrtvo? Nikoliv, bylo živo, ba hlučno. Nadešla doba nového politického ruchu; literárních sil bylo v politické práci potřebí, ony také všude stály v popředí, a můžeme říci, že neváhaly duševně i fysicky se vykrvacovati, aby jen vedle literatury politické nebyly ostatní obory českého písemnictví jedním pustým suchopárem. Ale těchto ostatních oborů a zejmena krásné literatury sobě obecenstvo nevšímalo. Zdálo se, my Čechové že máme písemnictví svoje proto jen, aby kdykoliv toho nastane smutná potřeba, vždycky vzkřísilo vědomí a sílu národní a pak bylo zas pomítnuto. *Naše vzdělanější třídy, třída měšťanská skoro celkovitě, upadly v tom ohledu v pravé barbarství, literární interes, který jest u každého národa předním znakem vzdělanců, patřil mezi nimi k citům neznámým, nečili v sobě žádné potřeby, čísti díla ušlechtilé literatury domácí, neřkuli aby se po nich sháněli, je odebírali!*

Odtud to hynutí podniků velepotřebných, odtud ty neutěšené mezery na všech stranách. *Šeredně dlouho byla česká literatura, bylo vůbec české umění u českého obecenstva pravou popelkou.* Zahnízdil se v přečetných vrstvách obecenstva toho náhled, jako by ti literáti, jako by vůbec ti umělci všemi svými snahami jen jakési svoje choutky

ukájeli — proti tomuto bohopustému předsudku musilo a musí se posud podnikati pravé křižácké tažení!

Teprvé v *desátém* roce svého trvání dovedla toho naše Umělecká Beseda, že vyšel její almanach. Mnohá léta to trvalo, co se o to pokoušela — *nadarmo* . . .

Nový *Máj* neznačí sice nový směr, ale jest jedním ze znakův nové, bohdá lepší doby literární. Politický náš boj nade vše očekávání se prodlužuje — tím větší jest toho potřeba, *by se literatura od politiky emancipovala.* Jest svrchovaný čas, aby u nás nejen jednotlivci, nebrž abychom co národ přišli k vědomí, že vítězství naše v politickém zápase není *posledním* účelem naším, že pojištěný život politický, o nějžto usilujeme, má nám býti jenom základem, jenom nutnou podmínkou k vykonání vyšší úlohy mezi národy. Kdy bychom této vyšší úlohy vykonati, *kdy bychom po svém politickém vítězství právě u vědách a umění co národ ovoce vydati neměli* — byl by náš nynější politický zápas holou zbytečností . . .

Máj jest jedním z těch znamení, kteráž zvěstují, že onano literární cholera jest u konce. Ovšem uvidíme ještě mnohé úmrtí, ale toho se nadějeme, že nebudeme čítati teď už osudný náhrobní nápis: „Zaniklo zase krásné a tolik potřebné podniknutí!" Máme bez toho celý rozsáhlý hřbitov samých takových náhrobkův, nechtějme ho nyní ještě rozšiřovat na svou nesmazatelnou hanbu, na svou nesmírnou škodu!

Máme vzhledem k umění vůbec mnoho, přemnoho doháněti, vzhledem *k umění domácímu* mnoho, přemnoho vykonati. A tu v novém *Máji* především poukazujeme na důležitý článek dra. *Tyrše:* „O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké"; spisovatel ukázav, čeho všeho vždy a všude byla i jest potřeba, aby umění rozkvetlo, vypisuje, kterak *u nás* nyní nemožno ještě říkati: „Dostavujme aneb stavme, a to již dnes —" nebrž: „*Snášejme kameny!* Vzbuzujme účastenství, interes i porozumění, a to nejen v Praze ale po všech městech našich —" usilujeme přivraviti dobu, „kde umění bude *potřebou* života, budou se obrazy a sochy kupovati, bude se jinak stavěti než nyní se staví, budovy naše též umělecky se vyzdobí a umění monumentální se povznese. *Prostředkův není nedostatek,* schází však rozšířené *vzdělání* umělecké . . . Činnost naše musí míti svůj střed: tím budiž *Umělecká Beseda,* jejímž úkolem právě jest zvelebení českého umění: máli to provesti, „musí *národ* snahu její učiniti snahou svojí. Sem vstupme všichni!" —

Mimo Tyrše přispěli k výbornému obsahu *Máje* prosou: dr. *J. Durdík* (Rudolf Mayer, literární vzpomínka), *Kar. Světlá* (Okamžik), *V. Hálek* (Cestopis na Oupor); — básněmi pak: *V. Hálek, S. Čech, El. Krásnohorská, L. Quis, G. Pf. Moravský, Ad. Heyduk* a *J. V. Sládek.* O pracích těchto máme obecenstvu jen jedno slovo pověděti: Vezměte a čtěte! *Vácslav Vlček.*

R. 1872. Č. 8.

OSVĚTA

Stanovisko vědy zeměpisné.

Podává

Jaromír J. Jahn.

Zeměpis byl po celý starý a střední věk až ke druhé polovici 18. století jen nesystematickým seznamem jmen; tu teprv počato s pořádáním a seřaďováním nashromážděné látky vědecké. Vzdělávání vědeckých zpráv přivedlo schopné muže k tomu, aby stanovili, čím vlastně zeměpis co věda jest, a jaké výsledky vůbec poskytnouti může. Nalezeno, že náhled až posud obvyklý byl příliš obmezený, že zeměpis má obor větší, a vymáhá studie rozsáhlejší nežli mnohá jiná věda.

Úlohou jeho stalo se vypsání poměrů země k ostatním tělům nebeským, pak vypsání země o sobě se vším, co v ní a na ní obsaženo jest. První část jednající o poměrech země co tělu nebeském, nazývá se geografií mathematickou a obsahuje v sobě tolik astronomie, na kolik tato širším vzdělaným kruhům jest přístupná. Geografie fysická zabývá se zemí co hmotou přírodní a vyžaduje užití fysiky a chemie, kdežto rozdělení těl ústrojných, zemi obývajících, jest rozšířením a upotřebením věd přírodních v oboru zeměpiseckém. Vypsání poměrů na zemi, hledíli se k ní co k bydlišti člověčenstva, tvoří geografii politickou. Poněvadž pak tato má v sobě obsahovati minulost i přítomnost, mohla by se (a to v souhlase s novými náhledy v literatuře německé vzniklými) nazývati historickým zeměpisem.

Zeměpisec musí do všech odvětví věd přírodních aspoň potud vniknouti, aby jim porozuměl. Zeměpisu mathematickému základem jest astronomie a této zase mechanika; fysický zeměpis čerpá z oboru věd přírodních; historický zeměpis vyžaduje znalost dějepisu; mimo to nemůže se obejíti bez statistiky, kteráž jest vylíčením rozličných poměrů

společnosti lidské, a teprvé od časů Francouze Queteleta vědou jiným rovnou. Ostatně zeměpis co věda netoliko od jiných věd podporu přijímá, on se jim za ni hojně odměňuje, jsa botanikovi, zoologovi, dějepisci, filosofovi nezbytnou vědou pomocnou.

Odkrytím nových zemí v 15. věku zeměpis znamenitě byl obohacen. Jednotliví osvícení učenci blížili se i k vyššímu pojmutí vědy; tak na př. Bakon Verulamský již podoby v útvarech zemských porovnával zeměpisně; než to byly zjevy osamotnělé, a byly to takřka jen pohledy do budoucnosti vědy, ještě hustým závojem zastřené, a neměly dalších následků. — K tomu bylo též stanovisko kartografie t. j. nápodobení tvaru a obrazu země tak nízké, že spíše překáželo vývoji vědy, než aby jej podporovalo; neb na základě nedokonalých zobrazení země a jednotlivých oddílů jejích mohla se konati porovnání jenom nesprávná.

Poněvadž v jiných vědách, zvláště v jazykozpytu, bylo dosaženo podivuhodných výsledků *methodou srovnávací*, použito spůsobu toho i v zeměpise, a sice nejprv francouzským učencem d'Anvillem v druhé polovici minulého věku. Pak následovali Jiří Forster, později Ritter a Alexander Humboldt, i stali se zakladateli vědy zeměpisné. Trvalo to dlouho, než tento spůsob zkoumání vnikl do obyčejných kruhů učeného světa. Ve školách docela sobě nevšímáno nového stanoviska vědy. Obyčejné učebné a příruční knihy jsou jen sbírkou zeměpisných dát, rozeznávajíce se jen tím od konversačních slovníků, že nejsou látky podle abecedy spořádány. Čestnými výminkami jsou tu velké příruční knihy zeměpisné od Klödena a Wappäusa.

Srovnávací methoda však může se teprv v nejnovější době honositi výsledky znamenitějšími, a to zvláště od důležitého zlepšení kartografie. Hlavně vynikají tu dva mužové, kteří duchaplným spůsobem umějí čísti z map nových, a sice Elisée Reclus (la Terre) a Oskar Peschel*). Napomoženo tu ovšem valným postupem příbuzných věd: v geologii pracemi Lyella, Bischofa, v meteorologii Dovem a Mührym, ve znalosti moře Maurym. — Ač učenec i z klidného bytu svého může souditi o tvarech končin vzdálených a vykládati jich příčiny, jest přece největší důležitost vyhrazena přímému názoru přírody. Proto jmenovitě Reclus nad své kollegy vyniká vysoko, že není jen theoretikem, a že soudí všude dle vlastního názoru, že takřka na přírodě samé mnohé zákony vyzkoumal, kdežto jiní čistě theoretickým spůsobem, dle map soudí. Starší mapy byly v každé příčině nedostatečné, nové jsouce provedeny největší péčí, dovolují mnohý velice poučný pohled na zevnější stavbu země. Jeť na nich netoliko celý reliev v plochy zemské zjevně vyobrazen — co vrchol toho spůsobu platí mapy švýcarského generala Dufoura, — nýbrž pozorujeme na nich též hloubku moří, rozšíření vzdělanosti hmotné i duševní, kůru zemskou dle spůsobu vzniku; zkrátka nabýváme z map více poučení, nežli dříve z obšírných knih.

Ale jakým spůsobem zmocnili se spisovatelé *učebných knih* tohoto bohatého materiálu? Domýšleli se pojednávati o zeměpise dle methody srovnávací, když na př. řeknou: Evropa má $^1/_5$ plochy Asie,

*) Neuere Probleme der vergleichenden Erdkunde a Ausland.

$^1/_4$ Ameriky, $^1/_3$ Afriky jsouc při tom skorem tak veliká co Australie; aneb: středem jezer v severní Evropě jest moře baltické, v Evropě střední Alpy, tam tedy moře a tu nejvyšší díl pevniny; dále: Rakousko-Uhersko má objem Bornea, anebo jest větší Francouzska či Německa ale má méně obyvatelstva než tyto země; — ten neb onen ostrov australský jest as tak velký jako krajina chotěbuzská neb vládní okres opolský.

Srovnávací zeměpis co věda zkoumá základy všech výjevů pozemských a sice pomocí bystrého pozorování a porovnáváním tvarů a výjevů. Nestačí mu říci: Alpy oplývají bohatstvím ledovců a jezer, Pyreneje a Kavkaz i větší díl Kordiller jsou v obojí příčině mnohem chudší, nýbrž povstanou tu otázky: proč právě Alpy oplývají ledovci a jezery, proč vznikají ony a tato a kterak mizí? jaké to připouští úsudky o stáří poměrném těchto pohoří? Proč pozorujeme fjordy jen v ponebích chladnějších? Proč má tato řeka ústí deltové a ona jiné? Odkud to, že právě Mongolsko, Iran, Arabie a Sahara jsou pouštěmi? Byly nynější stepi vždy bez lesů, a možnoli doufati příznivého výsledku při zakládání lesů v stepích? Proč jsou u pohoří vždy z jedné strany výšiny a z druhé nížiny? Byla údolí dříve než řeky, které jimi odtékají, aneb později? Jakým spůsobem vznikly ostrovy? Kterak se dají odůvodniti nynější formy pevniny; byly za všech geologických dob tvary souše tytéž? jsou nynější tvary snad poměrně jen mladého původu? A p. v.

Nutno uznati, že všecky tvary vodorovné i kolmé nejsou jen pouhou hrou náhody, nýbrž že to vše má své příčiny, které badáním znenáhla objeviti možno. Rozřešení tohoto úkolu domáháme se vyhledáním podobných tvarů v přírodě, jež nám vyobrazují co možná důkladné mapy. Když takové podoby u větším počtu vyhledáme a pomocí řádného přírodovědeckého vzdělání přehledneme, vyzkoumáme podmínky jejich vzniku. Jest nám jako by mapy samy vypravovaly, co se stalo se zeměmi a jejich podobou, i můžeme směle nazvati mapy dějepisnými dokumenty v příčině zevnějšího tvaru naší země.

Z toho úkazu že neznáme úplně vyvinutého těla nebeského, jež by nemělo podobu koule, dovozujeme mezi jiným důsledně, že i naše země má tvar koule. Zkoušky spektrálním rozborem ukázaly, že těla naší soustavy planetové, ano i mnohé stálice jsou podobné hmoty a soustavy s naší zemí; z toho dovozujeme, že vznik jejich šel před se za týmiž poměry soustřeďování hmoty.

Když nalezení trilobitů podá geologovi důkaz, že má před sebou nejstarší útvar vrstevnatý; a sauriové vyskytnouce se mu jsou nezvratným důkazem útvaru jurského, a nalezený zub žraločí jeho myšlenky obrátí k útvaru křídovému: může i zeměpisec za nynější doby z objevení nebo nepřítomnosti jistých tvarů ústrojných leccos bezpečně dokázati. Tak na př. schází ve veškerém úvodí moře černého a kaspického úhoř i losos, kdežto se obě ryby ve všech mořích a řekách evropských nalézají; to vede k domněnce, že za dávných časů bylo černé moře, jako kaspické nyní, odděleno od moře středozemního, a že rozvodí oněch moří ostře byla naznačena, pročež změna místa oněm

živočichům nebyla možna ani na zemi. Bosporus tedy musí býti geologicky původu dosti nového.

Pozorujíce některé pohoří dle původu jeho, shledáme, že má každý tvar své příslušné rozčlenění; víme o prahorách, že jich odvětví jdou od hlavní výše transversálně; horniny sopečného útvaru nejsou nikdy v řetězu, velmi často však mají rozčlenění radiálné; vrstevné hory jsou rozčlenění rovnoběžného, a jsouli rozkáceny a odděleny rozsedlinami příčnými, tvoří hornatiny menší, hlubokými průlomy ostře oddělené, malé horské spousty. Takto připraveni můžeme sobě dovoliti při pohledu na mapu úsudek o původu té neb oné horniny.

V krajinách hornatých blíže točen schází tekoucí voda a prohlubiny neb údolí jsou naplněny ledovci, které pomalu odvádějí ledy pevniny do moře; nalézáme tu prvotní průlomy a rozsedliny nezrušené ve své začáteční příkrosti a ostrosti tvaru. Tyto horniny se tekoucí vodou nehrubě mění, anať zde působí jen co led, tedy jen tíží svou, a obrušuje dráhy ledovců. I roztažná síla vody mrznoucí působí tu slabě a nečiní škod velikých, neb půda do větší hloubi vždy zamrzlá nedovoluje vodě vnikati do nitra země. Erose čili změna povrchu zemského vymíláním bude tedy v pásmu studeném vždy jen slabá.

Při vysokých hornatinách v pásmu mírném, na př. Alpách, tak dobře prozkoumaných, nalezneme u vyšších končinách tytéž výjevy, jak na vysokém severu: kraje údolí a stěny jsou ostré, údolí naplněna ledovci. Ale ve spodních končinách již útvar mnoho ze své původní ostrosti ztratil, následkem trhavé síly vody mrznoucí, jakož i vymílání skoro po celý rok působícího; půda údolí je zploštěna, spád více urovnaný, usazeninami skoro vodorovnými vod vymílajících.

V pásmu horkém účinkuje erose mnohem výše, neb tam déšť jistým časem bez ustání padá, a voda tedy může svou činnost vyrovnávací v mnohem vyšším stupni vykonávati, údolí naplňovati, roviny naplavovati atd.

Nenalézáme však ve všech pohořích, které jsou rovné výše a podobného položení jako Alpy, výjevy ledovců, ano i v Alpách ledovce přečasto svou polohu a rozsáhlost měnily. Průsmyk sv. Theodula v Alpách penninských po dlouhý čas byl schůdný, ano i opevněný, teď se jím ubírá část ledovce, a schůdnost jest velmi znesnadněna.

A naopak bylo mnoho míst jindy pokryto ledovci, která nyní jsou bez ledu; často řídí se podobné úkazy místními změnami klimatickými. Srovnámeli pak stopy starých vymizelých ledovců s nynějšími, nalézáme, že onyno měly menší spád než tyto; ohromný po tisíce a tisíce let působící tlak půdu, na níž se ledovec pohybuje, tak ubrousí, že ledy dříve a častěji dojdou pasem nižších a dolejších, než náhrada shora stačí. Zbude pak nahoře ledovec jen nehluboký, ke skále přimrzlý, nehybný neb netekoucí leda za času letního; tento se může udržeti déle, an nemá tolik příležitosti, aby si dráhu svou učinil schůdnou. Následkem toho dovozujeme, že Pyreneje a Kavkaz, majíce jen málo ledovců sekundérných čili temenných, a ukazujíce hojné stopy bývalých rozsáhlých ledovců, jsou horniny starší než Alpy, které ještě mají ledovce primérní či prvotní, zasahující do údolí pásma teplého.

Můžeme tak porovnávati i jiné hornatiny vespolek, a víme, že i geologie z důvodů svých vlastních vynesla úsudky podobné.

Při porovnání tom třeba hleděti ještě k jiné a sice hlavní příčině ledovců, totiž k *vlhkosti*, neb následkem hojné vlhkosti zachovávají se v Alpách ledovce déle nežli v horách méně vlhkých, dostávajíce vždy hojné náhrady za roztálý led, často i při spádu příkrém.

U dolních konců ledovců berou počátek bystřice alpské, ježto vody pramenící v nižších horách živí se vodou vnikající do vrstev zemských. Velký díl vody však odtéká pod zemí, tvoře podzemní úřečí, zvláště v pohořích vápenatých; aneb dokonce vytéká teprv na dně mořském. Nemáli pohoří, kterým se ubírá potůček dolů, četných rozsedlin, uorazí voda brzy k nějaké překážce, a nemohouc téci dále, vstoupá — vznikne *jezero*. Hladina jeho bude za pravidelného přítoku tak dlouho vstoupati, až voda buď svým silným tlakem překážku prorazí aneb takové výšky dosáhne, by mohla odtékati, aneb až výpar bude větší než přítok. To se opakuje u každé překážky, a potok může takto proteci několika kotlinami; každý neupravený potok tvoří vlastně řadu přirozených nebo strojených kotlin, jež souvisí pouhými prameny vody.

Řeka velkého spádu vždy odnáší s výše mnoho rumu, který je v horách hrubý, ale po další cestě stálým třením zjemní na prášek; kde se spád zmenší, tam se usadí rum: tak se děje při vstupu do kotliny, která přijímá příměsky vody, z kotliny se tato ubírá čistá a jasná. Při takovém dovozu však musí hladina jezerní tak dlouho vstoupati, až nastane rovnováha mezi přítokem z jedné, odtokem a výparem z druhé strany; v úplné míře sotva kdy se to vyskytne. Jeli přítok silnější, zvyšuje se hladina jezerní, jezero zaujme větší prostoru a podá větší příležitost k výparu; stoupáním může jezero prolomiti dolní hráz, odtok bude rychlejší a řeka nemůže jezero udržeti: nalezneme ji potom tekoucí na půdě údolí od ní samé vyplněného, jezero zmizelo. Bývalých jezer jest mnoho: údolí Aluty severně od Brašova, údolí Mury u Judenberka, nížina u Celovce atd.

V Alpách nalézáme jezera u velikém množství, jen ve východních Alpách jest jich méně, což nám dovoluje souditi, že tyto jsou starší a že se řekám jich podařilo vyplniti kotliny jezerní; můžeme úsudek ten rozšířiti též na Pyreneje i na Kavkaz a řekneme: Alpy majíce množství jezer a ledovců proti ostatním jsou mladší velehoří.

Tekoucí voda jeví činnost vyrovnávací, řeka hledí zmenšiti a upraviti svůj spád; v pohoří se této činnosti valně nedaří, ale v nížině jeví řeka tvořivou sílu. Množství hmoty, kterou řeka silného spádu vleče, skládá na místech spádu slabšího, kdež se řečiště rozšiřuje; řeka mění často svůj běh bloudíc od jedné stěny údolí ke druhé, neb si často své řečiště zanáší; tak to pozorujeme u řek neupravených v nížinách. Máť sice voda snahu dosáhnouti nížinu po nejkratší cestě, tou by byla přímka; vrazíli však na překážku, uchýlí se ve směr jiný, tak že řeky plynou k moři v neustálých křivkách, které se rozličným tlakem neustále mění (Mississippi, Seine, Tisa, Rýn od Basileje k Mohuči, Labe v středních Čechách atd.) Kde jest řeka upravena dle zásad jiných, jež na přirozené vlastnosti tekoucí vody se zakládají, tam

hledí hráze bořiti a zase jako dříve v serpentinách téci (Loire, Rhone). — Řeka tedy, která jezer nemá, může za podobných okolností býti považována za starší než řeka, která má ještě jezera.

Naskytá se nyní zajímavá otázka, co bylo dříve, zdaž údolí či řeka?

Tvary Alp jsou v mnohých směrech rozsedlé, a podélná údolí Rhony, Rýna a Innu nelze přičítati činnosti vody, neb jsou to údolí daleká i dělí prahory od hor vrstevných; majíli tyto řeky vytékati z hor, jest jim proniknouti předhořími, což nazýváme *prorvy* řek: tak Inn u Kufštýna, Rhone u St. Maurice, Rýn u Maienfeldu. Inn u Kufštýna více rovnoběžných řetězů Alp vápenatých po sobě proráží; máme považovati tuto úzkou příčnou rozsedlinu za výsledek činnosti Innu, aneb to připisovat jiným příčinám? Pohoří řasnatá, tedy vápenatá i Jura mají velmi četné rozsedliny příčné, jež nejsou vždy řečištěmi; i nebudeme je v celé hloubce považovati za účinek vody, ježto mnohem jednodušší příčinu nalézáme ve zdvižení pohoří, kdež vzniklo mnoho rozsedlin podélných a příčných; na bystřiny často nepatrné byla by to práce ohromná.

V krajině bohaté na déšť vykonají řeky též velkolepější práce. Tak bystřice Lütschine svým nánosem rozdělila jezera Brienzské a Thunské; bystřice Seez zamezila Rýnu cestu přes Sargans do jezera Wallenstadtského. Silný po více dní padající liják spůsobí větší zkázu než sebe delší prška, průtrž oblaků sebe kratší zanechá hroznější stopy, než nejdelší liják. Mezi obratníky jest tedy zkázonosná činnost padající vody mnohem větší, a kdy by tamější pohoří byla stejného stáří s Alpami, musela by dříve ztratiti ledovce i jezera než tyto, t. j. dříve přijmouti ráz starší horniny, a pak by pomohla geologie ku poznání poměrného stáří.

V pásmu horkém voda v kratším čase působí k vyrovnání spádu; mají tedy řeky mezi obratníky krátký běh horní a dlouhý běh dolní, kde skoro spádu není. Náplavy řek meziobratníkových vzrůstají jinou měrou než náplavy řek pásma mírného.

Tropická průtrž oblaků spůsobí v území naplaveném rokle převelké příkrosti a hloubky (Barranca v Mexiku a Kalifornii); v našich naplaveninách najdeme jen slabý obrázek onoho výjevu, když v měkčím území déšť rokle vymílá.

Ale ani v nížině netvoří řeka zcela samostatně své řečiště, poněvadž se často do té práce přítoky mísí. Tak mění Pad běh svých přítoků u jich ústí, jsouť tam všechny k jihovýchodu ohnuty; ony zas jej posouvají pomalu sice ale stále blíž k Apenninu.

Amazonas mění ve spůsobu podobném běh svých přítoků (Ucayali, Madera, Tapajoz, Rio Negro), rovněž i Mississippi (Arkansas, Red River); Orinoko jest nucen svými přítoky andeskými téci po úpatí Sierra Parime.

Kde není rozvodí zcela zřejmě naznačeno, nastane dělení vod; nejčastěji vyskýtá se v nížinách amerických a severoruských. — Překazíli se činnost vyrovnávací řece položením hrází, zvyšuje ona stále své řečiště, což má za následek nebezpečné povodně (Rhone, Loire). Rozumněji založeny jsou hráze Padu: jsouce v středním běhu dosti

široké, mohou pojmouti celé množství vody; proti ústí zužují se vždy více.

Podoba ústí řídí se připlaveným rumem a mořskými proudy při ústí. Kde jdou proudy mořské kolmo k břehu, tam nastane boj mezi vodou říčnou a návalem přílivu; narovnání děje se rozšířením ústí, které musí pojmouti vody přílivu, i vzniknou *delty záporné* č. estuáry (La Plata, Lorenzo, Gironde, Seine, Loire, Tajo, Severn, atd.) Ani tu se nevyrovná vždy nával vln mořských v rozšířeném řečišti, nýbrž nastanou často silné protiproudy (*pororoca* u Amazonas, *mascaret* u Girondy a Seiny).

Rum od řek přinešený musí se pak nalezti jinde, tak od Amazony na pořící Guayanském, kdež ústí řek jsou mořským proudem obrácena k severu; podobným proudem jsou řeky od Sierra Nevada de Santa Marta k ústí Magdaleny obráceny k severozápadu. Mořským proudem jest nucen Mississippi stavěti své delta k jihovýchodu. — Řeky mohou složiti na místě ústí naplaveniny své jen tam, kde není mocných proudů ani silného vlnobití, tedy nejvíce v mořích středozemních. První spůsob jest delta. Jak u říčných ostrovů stálé ubývání shora a přibývání po proudu pozorujeme, tak i při ústí deltovém řeky stále ničí svou bývalou práci a blíže u moře se dělí. Nil se dělil dříve u Memfidy, nyní pod Kairem, což se pro budoucnost sotva změní, ježto nyní ramena jeho hrázemi upontána jsou.

Některá ústí podobají se sice deltům, ale povstala tím, že moře nabylo převahy nad pevninou a vniká stále do nitra pevniny (Rýn, Amazonas).

Na mnohých místech tvoří řeky v boji s vlnami mořskými se svého nánosu hráze (Lido, liman, barre, nehrung), za těmito jsou pak jezera pobřežná, *laguny* (Haff — v Karolině, benátské laguny, limany černého moře, haffy Odry, Visly, Preglu a Němenu). Proudy mořské často mění ústí řek (Adour, Senegal). Kde jest přílišné sucho, nemají řeky dost síly doraziti k moři (v pampách argentinských, ve stepích kaspických. — Podoby ústí jsou i u jezer podobné.

Často se tvrdí, že řeky vyplákly kotliny jezerní, ale skutečnost tomu odporuje: řeky pracují o *vyplnění* jezer svým náplavem. K tomu jest většina jezer hlubší než hladina mořská (jezera kanadská i alpská); pak jest množství jezer bez odtoku, a ta nemohou býti prohlubena svými přítoky. Řeka protékajíc jezera, jsouc bohata na vodopády a katarakty, a majíc v jistých poměrech ústí deltové, platí tedy v podobných poměrech za mladší, než řeka, která toho všeho postrádá.

Řeka pohoří vápenatého přečasto vnikne do nitra země, neb se jí podaří spíše takto odteci; v Krasu, v Juře a v horninách podobných nalézáme mnoho nevyvinutých toků, jež ubírají se jeskyněmi; teprv sřícením těchto vyvine se úplný tok, t. j. údolí se stane viditelným, byvši dříve pod zemí (Poik-Unz, Rjeka, Trebinštica, Lika, La Sorgues u Vaucluse, la Touvre blíže Angoulême).

Vymýtění lesů má často za následek rychlejší vzrůst delty; tak u Rhony po zpustošení Alp mořských. Náplav Nilu v malé části dojde moře, řeka na mnoze jej uloží v údolí svém, a tím je zúrodňuje; zvyšuje své delta, ale nepostupuje do moře; neb rozšíření při povodni

umenšuje rychlost její a úrodný náplav před ústím se ukládá. Též lidská práce často běh ano i ústí řek změní (viz nížinu lombardskou). Voda řeky Amu Darja jest k účelům orby tak rozdělena, že řeka nemá více síly, aby dosáhla svého starého ústí v kaspickém moři, a ústí se do jezera aralského.

Rozsedliny přímoří norvežského, *fjordy*, nejsou úkazem osamělým, nalézají se též v Gronsku, v Patagonii, v Novém Zélandu, ve Skotsku a Irsku atd., vždy ale jen v ponebí chladném. Hmoty ledovců, které jimi odtékají neb odtékaly, nepřispívají valně k jich zničení a nemohou je naplniti. V chladném ponebí nalézáme sice dost naplněných fjordů — v Bretagni, na jižním úpatí Alp, v jižním Islandu — avšak to se stalo teprv po zaniknutí ledovců. Ale když v pásmu horkém fjordů nenalézáme, buďto nebylo jich tam nikdy aneb, což pravdě podobnější, se tam vymílání tak mocně působícímu podařilo vyplniti a vyrovnati hluboké tyto rozsedliny.

K těmto a podobným úsudkům vede nás pilné pozorování dobrých map, spojené s trochou znalosti přírodních věd. Podotýkáme, že nový názor přírodozpytců *příčí se všem theoriím násilných převratů* a že působiště sil vulkanických velmi *obmezuje*.

Horniny tvaru nevrstevnatého, krystallinického: žula, rula i svor, jsou z nejstarších. Když tedy žádná hornina vrstevná na nich neleží, byly zajisté již pevninou, když ještě nejstarší vrstvy tvořily se na dně tehdejších moří. Celé jižní *Čechy* a východní *Morava* jsou takové krajiny, náleží tedy *k nejstarším částem souše evropské*, a rozsedliny, jimiž mohly vody odtékati, tvořily nejstarší řečiště Čech a Moravy. Vltava z jedné a Dyje z druhé strany se svými přítoky jsou nejstaršími řekami Čech i Moravy, a zmíněné části těchto zemí byly *ostrovem* v moři silurském a později devonském. Když tak ohromná hornina, jako jest českomoravská vysočina, která pokrývá několik set čtverečných mil, nenáhle do výše stoupala, nechť jakoukoliv silou zdvíhající, vzniklo v hornině množství rozsedlin a roklí, u kterýchž se často dá rozeznati jistý směr. Fjordy norvéžské mají směr k přímoří kolmý; severní Alpy vápenné mají rozsedliny ve směru poledníků. V jižních Čechách panuje při rozsedlinách směr poledníků a směr na tento kolmý. Ve směru poledníkovém jde rozsedlina, kterou odtéká Vltava od Vyššího Brodu k Zbraslavi; dráha Františka Josefa jde rozsedlinou podobnou, která ale vícekráte mění směr svůj: nejdříve jde od Gmundu údolím Lužnice až k Táboru, kdež přechází do údolí vedlejšího, přes nízký přesmyk vstoupí do úřečí Sázavy a končí v údolí nuselském. K rozsedlinám vých.-záp. směru náleží části vedlejších údolí Vltavy.

Podle podoby ostatních rozsedlin nebylo údolí Vltavy od počátku tak pravidelné, jako nyní, řeka měla as velikou práci narovnávajíc své řečiště, jak tomu ještě nasvědčují Svatojanské proudy. Často Vltava zajisté zaneslá rumem část svého údolí a musila stoupati a tvořiti dočasná jezera, až větším tlakem vody překážky překonala. Tak byla krajina budějovická za času hnědouhelného jezerem, a na některém místě bylo údolí její zajisté zacpáno. V celku můžeme však souditi dle četných s Vltavou rovnoběžných rozsedlin, že její údolí jest starší než první jím tekoucí voda, že tedy údolí bylo dříve než řeka.

Jiný příklad vysvětlí to ještě zřejměji. Labe se pramení v Krkonoších, které náleží k prahorám; proudí se od Vrchlabí až k Litoměřicům krajinou, jež patří k útvaru křídovému a novějšímu náplavu, pak protéká Středohořím, jež patří k útvaru eruptivnému; později od Děčína až k Pernu pískovcem. Průlom jižním hřebenem Krakonoše, kde Labe vystupuje z pohoří pramenního, jest jen dřívější rozsedlina. V útvaru křídovém vystupuje Labe činně co tvůrce svého údolí a mění často běh svůj, jak vidíme na jeho serpentinách a „starých Labích“, ač i tu pozbylo mnoho z domnělé svobody své, neboť teče nad Pardubicemi u Spojila „v úzkém“ přes práh čedičový a u Labského Týnce jest súženo rulou „v oklikách“. Že serpentiny dlužno přičítati zákonu o odrazu, měnícím se dle půdy, na kterou voda stále vráží, již svrchu podotknuto. Pozorujeme však na Labi jakož i na ostatních řekách českých ještě jiný, velmi pamětihodný úkaz. Labe totiž podemílá neustále pravé břehy své, které bývají vyšší, kdežto levé jsou nízké a naplavené. Podobný úkaz nalézáme u všech řek severní polokoule, vyjímaje Mississippi a Rhonu; známoť nejlépe o veletocích ruských a sibiřských, že mají pravé břehy vysoké. Na jižní polokouli znamenáme úkaz opačný, tam levé břehy bývají vyšší. To vede k myšlence, že úkaz ten pochází z otáčení se země o její osu. Proudy vzdušné i mořské spravují se v činnosti své týmže zákonem, i jest jisto, že ani řeky nesledují pohybu země tak rychle jak pevniny. Tečeli řeka ve směru od severu k jihu na polokouli severní, opozďuje se vždy více za pohybem země a vrhá se na břeh pravý. Tečeli řeka od jihu k severu, má na jihu následkem pohybu větší rychlost k východu, než dále na sever a vrhá se tedy zase na břeh pravý. Rhone činí výminku, neboť podlehá účinku zhoubného Mistralu, který od času zpustošení Cevenu vždy prudčeji vane. Mississippi kloní se k východu, neb západní S. Amerika nachází se v nenáhlém stoupání a východní v nenáhlém klesání. Řeka tekoucí od východu k západu, tedy ve směru zemského pohybu, proudí rychleji a snadněji, než řeka směrem opačným tekoucí.

Než Labe Čechy opouští, má ještě Středohoří a české Švýcarsko před sebou. Kdy by tam nebylo bývalo rozsedlin, byla by hladina Labe tak vysoko stoupala a se rozšířila v jezero, až by byla výše k odtoku potřebné dosáhla, aneb až by byly vody některou slabší hráz prorazily.

Za času horního útvaru křídového byly střední a severní Čechy jezerem; české Švýcarsko náleží k témuž útvaru. Když se tato krajina zdvihla, zůstalo na úpatí Rudohoří množství jezer, slatin a močálů, jimžto nynější jich obyvatelé děkují z velké části blahobyt svůj, neb na jich dně jsou uloženy bohaté sklady hnědého uhlí. Dle naší znalosti čedičů a znělců českého středohoří trvají tyto tak zvané ohněrodé hory již dlouho v klidu; ony však prolomily útvar křídový, ano i ložiska hnědého uhlí, a změnily jich uložení; byly tedy později zdviženy, když byla jezera na úpatí Rudohor odtokem vod již vysušena.

Toť se dělo patrně nějakou roklí v pískovci, která pak byla Labem ve spojení s odtokem zmíněných jezer prohloubena. Neb kdy by nebývalo rokle takové, byla by se zajisté zvýšila hladina labská a

utvořila jezero, zvýší středních pískovců, totiž 1200′, a jezero to by bylo naplnilo celé střední Čechy. Rozsáhlá ložiska rumu a jílu tam pocházejí od tak zvané doby ledové; jinak tu nenalézáme stopy podobného původu.

Byltě tedy průlom pískovcem již dříve, ač ne ve své nynější hloubce, jak tomu nasvědčují ještě bezpočetné podobné rokle v českém Švýcarsku a sice ještě před vzniknutím Středohoří. Toto překáželo nyní odtoku Labe, a kdy by v něm nebývalo rozsedlin, byla by se zajisté hladina labská opětně zvýšila a sice k výši pánve hnědouhelné na úpatí Rudohor, a Labe bylo by odtékalo přes Bílinu, Duchcov, Teplice Ústí, neb tam by nebylo stoupalo o mnoho výše než 800′ nad hladinu mořskou, tedy o mnoho méně, než obnáší střední výška Středohor.

Jest tedy tak zvaný průlom Labe od Litoměřic až k Pernu již rozsedlinou dřívější a Labe mu dalo jen pravidelnější spád.

Podobně můžeme tvrditi o řece Dunaji: Aby Dunaj mohl opustiti kotlinu hornouherskou, byl by se při souvislosti hor pilišských a neogradských zajisté rozšířil v jezero, a toto bylo by odteklo východně od lesa Bakoňského, neboť tamní krajina jest nižší. Dunaj však odtéká údolím od Ostřihomu k Vácovu. V horní uherské nížině nalézáme sladkovodní útvary, což nasvědčuje domněnce, že rozsedlina zmíněná nebyla tak hluboká, jak nyní jest.

Ještě poučnější jest příklad z Alp, běh řeky Adige soutěskou veronskou. Hladina Adige, aby protekla mezi Monte Baldo a Monti Lessini, byla by se zvýšila tak vysoko, že by byla odtekla spíše nižšími rozsedlinami, ježto jsou: Buco di Vela od Trentu do údolí Sarky k Lago di Garda, průsmyk u Mori od Rovereda k jezeru Gardskému, a od Trentu přes Pergine do Val Sugana (horní údolí Brenty). Máme tedy právem nyní za to, že soutěska veronská byla dříve.

Nemohliť jsme tu ovšem hleděti k věci velmi důležité, ale příliš málo prozkoumané: tak zvané *saekulární stoupání a klesání* bylo pozorováno teprvé v přímořích.

Rozhled v oboru duševědy.

Podává

dr. G. A. Lindner.

I.

Mohutný ruch, který za našich dnů vědy přírodní k výsledkům vždy smělejším unáší, osvědčuje nadvládu svou nejen v oboru *hmoty*, ale zasahuje působením svým i v říši *ducha*. A to v ohledu *theoretickém* i *praktickém*. Tamo klesá znenáhla onen příkrý *dualismus*,

který velkolepou a jednotnou říši veškerenstva rozbíti usiloval na dvé světů — zde mizí ono pověstné *dvojité účetnictví* vědy a víry, které nejen že dvojím loktem úkazy přirozené měří, ale i dvojím spůsobem prakticky k nim se chová.

Hmota, síla a zákon — to jsou ta kouzelná slova, která nové evangelium věku devatenáctého v sobě zahrnují. Co se nedá vměstnati v tuto trojici, jest velkému davu abstraktním, ideálním, ničím. Co nemá *násornost* hmoty, *měřitelnost* síly a *stálost* zákona: přestává býti předmětem vědy. Údaje a čísla, váha i míra — to jsou základy, na kterých vědecký duch času našeho jediné přestává.

Čím více půdy nabývá *hmota*, tím více jí tratí *spekulace*. Patřme vůkol sebe, a shledáme, jak málo pracovníků tu zbylo na kvetoucím někdy, nyní dost pustém luhu *filosofie*. Je to pochopitelná a a celkem zdravá reakce proti výstřednostem oné spekulace, která problem světový bez ohledu na obtížnou ale velmi důležitou práci přírodozpytu cestou pouze syllogistickou rozřešiti usiluje, a která tu, kde povážný chod syllogismu nestačí, smělým letem geniálních nápadů a vidin k závratným výšinám nedostihlé abstraktnosti se bere. Zde musí ovšem obraznost pružností svou nahraditi, co prostá logika nemotorností svou poskytnouti nedovede. Takovým spůsobem se stává, že filosofické plody rozličných badatelů přestávají na vzájem se podporovati a společnou práci tvořiti, jak to u věd přírodních pozorovati možno, kde každý jednotlivcův výtěžek celku prospívá: nýbrž že se rozmanitě rozbíhají, jeden druhému odporujíce, tak že posléze tolik soustav máme, co filosofických hlav a že jeden druhému více nerozumí. Trvání takové jalové spekulace — o které již Göthe se vyslovil, že kdo jí hoví, je jako zvíře na suché poušti — nalézá se nyní na doběrku, rozkládajíc se jen zde onde na stolicích učitelských, od vlády dosti dobře placených; nebo nesrózumitelnost takových soustav je dobrou zárukou, že lidu škoditi nemohou. Konec tohoto spůsobu filosofování zvěstoval poslední prorok transcendentální spekulace, *Hegel*, smutným vyznáním: „Jen jediný mně porozuměl a ten mně ještě — nerozuměl!"

S touto jalovou spekulací nemá pravá filosofie nic společného. Filosofie potrvá, pokud bude trvati v ňadrech lidských ona metafysická snaha, dopátrati se konce a základu všech věcí, uvesti v jednotu, co jest po různu, doceliti a upevniti, co jest kusé a vratké. Jest to ona metafysická snaha, o jejížto všeplatnosti svědčí kostely a chrámy, oltáře a růžence, náboženská vyznání a filosofické soustavy. K této světodějinné a světověké snaze přihlašoval se povždy, od doby husitské až podnes národ náš český, který ostatně o jalovém spekulování ničeho věděti nechtěl. —

Nejpřednější filosofický interes jest ten, který se pojí k výzkumu *duše lidské*. Dosti pozdě se dostal bádavý duch k tomuto předmětu. Započav hvězdnatým nebem, jehožto zákonnost dříve byla pochopena, nežli úkazy přirozenosti zemské, počínal člověk ohlížeti se vůkol sebe sama, roztřiďovati to, co rozmanité a vysvětlovati to, co temné — až konečně přestal na sobě samém, na svém vlastním *já*, které jakožto zrcadlo všehomíra všechno do sebe pojímá, co rozprostřeno v šírých

prostorách nebes a země. Avšak více než „zrcadlo"; nebo zrcadlo přijímá a odráží s úplnou věrností dojmy zevnější; duše však *tvoří* onen svět, ve kterém každý z nás se pohybuje, nalézaje v něm veškerou slast a strast, nebe neb peklo, *ze sebe sama*, ovšem že za příčinou dojmů zevnějších k smyslům našim narážejících.

Prohlásili jsme výzkum duše, poznání svého vlastního *já* za přední interes filosofický i věku našeho. Nebo jako člověk *mikrokosmem* se nazývá a jest, tak jest duše lidská obdobou duše všehomíra — vzájemnost těla a duše pravzorem oné tajemné pospolitosti hmoty a ducha, jejížto rozluštěním veškerá filosofie od *Anaxagora* a *Platona* až na *Kanta* a *Hegla*, od *Sokrata* až na *Moleschotta* a *Vogta* se namáhala. Pochopíce bytost vlastní duše, pochopíme i ústrojí všehomíra.

Především sluší znamenati, že svět, v kterém kráčíme, je světem *naším*, výplodem tak dobře našeho *já*, jako předmětů vnějších. Novověký materialismus drže se *hmoty* míní, že nad ni nemůže býti pęvnějšího a nezvratnějšího základu poznání. Ovšem, stěnu hlavou proraziti nelze; avšak jen poněknd hlubší a zevrubnější úvaha postačuje k poznání, že to, co zoveme *hmotou*, není nic jiného nežli soujem jistých pocitů o *viditelném*, *tvrdém*, *těžkém*, *nepromiknutelném* atd., tedy *soujem představ*, které původně v duši naší své bytí mají a které teprv následkem jakési, ovšem že velmi rozšířené a nutné *domněnky* na zevnějšek přenášíme.

Výjevům zevnějším odpovídají výjevy vnitřní, ano tyto jsou původnější a jistější oněch. Je sice možná, že by nebylo žádných *předmětů zevnějších* mimo *já*, a skutečně máme filosofický system (Fichteův), který v této myšlence vrcholí; není však možná, aby nebylo žádných *výjevů vnitřních*, t. j. stavů duševních, poněvadž vědomí naše nám přítomnost a bytost těchto stavů bezprostředně ohlašuje.

Duševěda je tedy jakousi *vnitřní přírodovědou*. Při tom arci musí panovati veliký rozdíl mezi spůsobem, jakým každá z obou věd postupuje. V *přírodě* se rozkládá hmota širým prostorem; jedno je umístěno *vedle* druhého; v *duši* se rozprostírá veškerá rozmanitost údajů vnitřních jedním toliko směrem posloupnosti *časové*, tak že vše, co současné jest, spolu v jediný bod vnitřního uvědomění padá. Jednotlivý úkaz v přírodě dá se snadno odloučiti ode všech úkazů současných, prostorem od něho oddělených — zde se dá snadno ustanoviti, který výjev z druhého vychází a která řada po sobě následujících úkazů svazkem příčinnosti souvisí, nebo příčina i účinek nejen časovou posloupností, nýbrž i — alespoň v přečetných případech — prostornou blízkostí k sobě patří. U *vědomí duše* naproti tomu teče neustále jediný a nepřetržitý proud výjevů vnitřních, v kterém to, co současné jest, prostornými hranicemi se rozdělovati nedá, kde tedy mnohem nesnadněji jest to, co svazkem příčinnosti souvisí, k sobě potahovati a takto jediný proud vědomí v rozličná vlákna vnitřního příslušenství rozkládati. Odtud pochází, že pokroky duševědy méně rychlé a nápadné jsou nežli postup přírodovědy.

Přece však nelze popírati, že mezi postupem obou panuje jakási analogie. Starší přírodopis spatřoval úlohu svou v roztřiďování pří-

rodnin, jako starší fysika úkol svůj v tom spatřovala, by pro každou třídu výjevů zevnějších zvláštní sílu ustanovila. Práce *Linnéa*, *Jussieua* a *Cuviera* v příčině roztřídění organického tvorstva jsou zajisté důležitým pokrokem k objasnění přirozenstva; nicméně však musíme je považovati jen co průpravu a přechod k onomu úkolu, který si novější přírodozpyt vytknul, pátraje po *zákonech*, dle kterých přirozené tvary povstávají a hynou, dle kterých vzájemně na sebe působí, se přetvořují a jeden do druhého přecházejí.

Podobný průběh objevuje se nám v oboru duševědy. *Aristoteles*, *Wolff* a *Kant* přestávají ve své psychologii na pouhém roztřídění stavů duševních; žádnému z nich nepřipadá, vývoj jednoho z druhého a všech společně z jistých zřídel chtíti vysvětlovat. Duševěda jejich libuje si u vypočítávání všelijakých mohutností a sil duševních, jichžto počet se znenáhla značně rozmnožil. Všelijaká pásma vnitřního příbuzenství, rozmanité stupně podřízenosti a seřaděnosti panují mezi těmito mohutnostmi duševními. Konečně přišel *Gall*, otec kranioskopie, a vykázav jim místa na lebce, ztotožnil je s jednotlivými vypuklinami jejími. Rozum a um, paměť a vůle, obraznost a vtip, zlodějství a vraždychtivost pokryly lebku. Tím byla methoda pouhého roztřiďování uvedena v posměch.

Herbartem vzešla psychologii nová doba. Herbart ukázal k tomu, že ony mohutnosti duševní, kterými jeho předchůdcové chtěli vysvětliti všechen duševní život člověka, „báječné bytosti" jsou. Jako fysiologie veškeré orgány tělesné z *vláken*, tak skládá psychologie jeho veškeré úkony duševní z *představ*. Všechny, i nejsložitější výjevy života duševního ukazují se nám z tohoto hlediska co *osudy představ*, jistým zákonům psychologickým podlehajících.

Dvojí otázka se tu namítá. Předně: Odkud berou představy v duši naší *původ* svůj? — Za druhé: Jaké jsou *zákony*, kterými se osudy představ řídí?

Že veliká část představ našich od *smyslnosti* pochází a cestou pěti smyslův k duši se dostává, je snadno pochopiti. Představy tyto jsou tak nazvané *pocity*, jichžto mimo všeobecné čití tělesné patero druhů rozeznáváme, jelikož každý zvláštní druh nervů smyslových vnějšímu dráždění jiným spůsobem odpovídá. Duševní obsah pocitů zachovává paměť, přetvořuje obraznost, srovnává rozum; obsah tento vidíme v nejrozmanitějších kombinacích k novým a novým úkazům duševním se pojiti. Že by ale obsah pocitů smyslných postačoval k tomu, aby vzniknutí *všech*, i těch nejsložitějších, nejodtaženějších a nejvyšších úkonů duševních se vysvětlilo, že by na př. i pouhé vidiny rozumové, mravní úsudky, esthetické city, náboženské pojmy atd. z tohoto společného zřídla *smyslnosti* pocházely: toť myšlenka tak smělá, že před Herbartem žádný se neopovážil s úplnou jasností a určitostí ji pronesti a provesti. Náhlad o *vrozených ideách* a vrozených mohutnostech provází nás celou starší psychologií. Anglický filosof *John Locke* (1632—1704) první popíral jsoucnost vrozených ideí a vytknul zkušenost jakožto jediný zdroj poznání našeho. Však mínění, že mimo tento bohatý zdroj ještě jiná zvláštní zřídla duševního poznání člověku přístupna jsou, udrželo se až na dny naše. Je to jmenovitě tak zvané

rozumové zření, kterým prý nám přicházejí všelijaké vidiny přes zkušenost smyslnou, od kterého se psychologové až po dnes jen velmi těžko mohou rozloučiti. Jeť to ovšem princip velmi pohodlný způsobilý, vysvětliti všechno, co do obyčejného rámce života duševního se nehodí.

II.

Představy duševní dle Herbarta rozeznávají se od sebe nejen svou *jakostí* (kvanlitou) alebrž i svou *mocností* (kvantitou). Co do *jakosti* své stojí k sobě buď v poměru totožnosti, buď různosti, buď protivnosti či nesnášelivosti. Co do *mocnosti* hledí každá svou zvláštní jakost proti všem ostatním chránit a zachovávat, splývajíc v jedno s představami totožnými, snášejíc se s různými a bojujíc s protivnými. Vědomí naše je totiž *přísná jednota* a není v něm vlastně místa ani pro *dvě představy sobě odporující* v tom smyslu, že by *obě zároveň* svou celou mocností v něm mohly se umístit. Každá z obou protivných představ naléhá spíše na druhou a vyžaduje dle mocnosti své odstoupení představy protivné; tento poměr je *vzájemný; jedna* představa tlačí na druhou, aby odstoupila, a čím mocnější která představa jest, tím mohutnější je též nátlak, kterým na druhou působí, a kterému tato se podvoliti musí.

Výsledek bude ten, že každá představa trpí představou druhou, nemohouc se vyšinouti k onoma stupni *mocnosti* čili *jasnosti* (neboť u vědomí se větší mocnost jeví větší jasností), kteréž by byla dosáhla, kdy by druhá protivná představa jí v tom nebránila. Vědomí totiž co přísná jednota může se v jistém okamžení bráti toliko směrem jedním; přestavy protivné, současně v něm se stýkající, hledí je ustanoviti ve směrech rozličných — tento poměr je týž, co poměr sil pohybujících, na jeden bod naléhajících, a výslednici co prostřední sílu ze sebe vytvořujících. Představy tedy, které původně pouhé jakosti byly, *stávají se silami*, jakmile v jednotu duševního uvědomění splynou.

Myšlenka tato tvoří osu psychologie Herbartovy. Ukázala se býti velmi úrodnou k vysvětlení oné pestré rozmanitosti, která obsah duševního života našeho tvoří.

Jestliže jsou představy *silami*, dají se *měřiti*, neli *skutečně*, tedy alespoň *ideálně* t. j. dá se mysliti, že jedna představa je co do mocnosti dvakrát, třikrát, vícekrát větší než druhá. Každá představa dá se vyjádřiti *číslem* a představit *čarou;* všech pomůcek, které *mathematika* poskytuje duchu lidskému, lze užiti v psychologii. Duševěda se mění ve fysiku.

A skutečně neváhal Herbart, *statiku a mechaniku představ* pomocí vyšší mathematiky napsati; kterýžto podnik zároveň udivení, nevoli, potlesk i úžas buditi musí.

Jakže? Duch lidský by se měl dáti vypočítat jako pohyb koule na ploše nakloněné? pohybování představ má se říditi těmi samými zákony, kterými balvany hmotné se řídí? Svobodný vzlet ducha lidského, kterému čas a prostora nadarmo hranice klade, měl by býti

pouze mechanickým účinkem pohybu představ, tak jako vzlet větroplavce, roztažlivostí lehkého vodíku do vyšších končin uneseného a vichřicí sem tam zmítaného?

Přesahovalo by to prostoru těchto řádků, kdy bychom základní myšlenku Herbartovu o upotřebení počtu v duševědě v celém rozsahu vyložiti a proti všem námitkám brániti chtěli. Bude zajisté málo učení, která by nedorozuměním a převrácením výkladu tak přístupna byla, jak ona.

Tolik snadno pochopiti lze, že okamžitý stav vědomí našeho se řídí dle *všech* představ, které nejen právě na mysli *máme*, nýbrž které jsme vůbec kdy na mysli *měli*, a že v tomto součinu tak rozmanitých duševních živlů ony představy před jinými výsledek určovati musí, které buď samy o sobě jsou *mocnější*, aneb které se mocnějšími *stávají* tím, že se o veliký počet představ s nimi sloučených opírají. Tak na př. obraz vzdáleného přítele, zemřelé milenky, dávno nám odcizené vlasti neodolatelnou mocí na mysli nám tane a proti návalu představ cizích vítězně se brání: a proč? protože obraz přítele, milenky, vlasti sloučen jest s nesčíslnými jinými představami, které jej proti všelijakým nápadům nepřátelským chrání. Nejhorší osud, jenžto představu potkati může, jest *zapomenutí* — zapomenutí nejen na okamžik, ale na vždy. Běda milence, jejížto obraz bledne a klesá v duši milencově, blaze té vlasti, jejížto obraz na nejvýše postaven v duši synů jejích, tak že žádné přeludy, žádné opačné směry, žádné mámení smyslů a žádné pronásledování tento slunečný obraz zatemniti a v prach strhnouti nemůže!

Vědomí naše je shromaždiště, bojiště představ. Zde se shlukují, nakupují, seřaďují, zdvihají a potlačují. Bouře a klid, city a snahy provázejí toto vlnění představ, a uprostřed tohoto vlnobití, kde vlna vlnu stíhá, stojí co nebetyčný farus naše *já* — nezlomeno, neporušeno, nechť cokoli vůkol něho se děje, a bouře vlnění duševního vůkol něho jakkoli zuří.

Ale nad vlnami panuje *zákon*. Jako zmítaný koráb jen hříčkou větrů býti se zdá, při tom ale přísné zákonnosti sil přírodních neméně poslouchá, nežli koule na ploše nakloněné běžící: podobně vládne zákonnost i zdánlivé zmatenosti představ, a nezřízenému boji živlů duševních. *Vypočítat* se ovšem nedají *skutečné pohyby* korábu vlnami zmítaného, jako se nedají vypočítat *pohyby představ*, které okamžitě tuto žádost, onen cit, tento úmysl plodí; a to proto, že zde i onde kombinace podmínek a příčin, k jednomu výsledku činných, na nesčíslných živlech se zakládá a každým okamžikem se mění. Nikoli, vypočítat se nedá napřed povětrnost zejtřejšího dne, ani jednání člověka, ačkoli obé jistým zákonům podlehá; ale ovšem se ustanoviti může, jaký účinek setkání se jistých přirozených podmínek míti musí, tak dobře, jako se napřed pověděti dá, jak se v jistých daných okolnostech zachová muž, který jednání své dle nezvratných zásad říditi byl uvykl.

Čeho se rozpočtům Herbartovým, v psychologii upotřebeným nedostává, jest *jednotka*, dle které by se stavy duševní měřiti a jeden s druhým porovnati daly. *Duševní loket*, kterým by se představy mě-

řily, není posud nalezen, a bez pochyby že nikdy nalezen nebude. Nicméně však dlužno upozorniti na pokus, který za poslední doby k tomu směřuje, aby alespoň elementárné stavy duševní, *pocity*, *míře* podrobeny byly. Míníme tak zvanou *psychofysiku*, založenou *Fechnerem*.

Pocity smyslné pocházejí od zevnějších dojmů, které se ovšem měřiti dají. Těžší závaží tlačí mocněji na čidlo hmatu; teplota 15 stupňův účinkuje jinak než teplota 10°; mocnější osvětlení budí i jasnější pocity zraku a následek silnějšího tónu jest mocnější pocit sluchu. Závaží, stupně teploty a osvětlení, tóny dají se objektivně měřiti; síla neb výška tónu dá se na př. po celou stupnici velikosti provesti. Nastane tu otázka: jaké jsou proměny pocitu, od jistého zevnějšího dráždění pocházejícího, když toto dráždění co do velikosti neb mocnosti své celou stupnicí probíhá? Pokusy, které v příčině této *Webrem* a *Fechnerem* s fysikální přísností předsevzaty jsou, vedly k tak zvanému *zákonu psychofysickému*, kterým se poměr přibývání síly zevnějšího dráždidla a vnitřního pocitu řídí. Shledáno předně, že míra vnějšího dráždění jistého stupně velikosti dosíci musí, máli vůbec jakýsi uvědomělý pocit na mysli vzniknouti; a za druhé že přibytek velikosti, který se vnějšímu dráždění dostati musí, aby vnitřní pocit jistý přírůstek mocnosti své u vědomí našem dosáhl, od prvotné mocnosti onoho dráždění závisí a s mocností touto roste. Čím větší na př. jest závaží, které tlakem svým jistý pocit budí, tím větší závaží musím k němu přidat, aby pocit tlaku, jím spůsobený, o jistou veličinu se zvýšil, aby na př. *značně* mocnějším se stal. Mathematicky se dá vyjádřiti zákon psychofysický tak: že přibývání síly postupuje *při vnějším dráždidle* dle zákona řady *arithmetické*, při vnitřním pocitu dle zákona řady *geometrické*, aneb že síla *pocitu* jeví se *výkonem logarithmu* síly *dráždidla*.

Měj si zákon, který odvislost síly pocitu od síly dráždidla stanoví, výraz ten neb onen: nám postačuje, že zákon takový vůbec existuje; neboť pomocí jeho dá se mocnost pocitu s mocností dráždidla srovnávati, a jelikož toto měření přístupno jest, i *měřiti*. Takovým spůsobem byl by onen *psychologický loket*, o kterém Herbart při svých pouze ideálních rozpočtech pohybů duševních ovšem ani sníti nemohl, alespoň pro obor elementárných představ, t. j. pocitů smyslových nalezen*)

III.

Mathematika psychologie *Herbartovy* a bádání *psychofysická* mají ráz přísné vědy, zachovávajíce postup induktivní. Buď si pravá

*) Netajíme se tím, že míra i těchto elementárných představ pouze *relativní*, nikoli však *absolutní* jest. Nebo tak nazvané *rozhraní představ*, které bod nulový všeho měření představ naznačuje, není nic *stálého*, kolísajíc dle okamžitého naladění nervů a dle všelijakých podmínek psychologických i fysiologických. Tuto okolnost dobře prohlednul již náš záhy zvěčnělý *Dastich*, vyslovuje se o míře vnějšího dráždění, která bodu nulovému onoho měřítka představ odpovídá, takto: „Míra této síly jest netoliko pro jednotlivé osoby, než pro jednotlivá čidla, ano při témž čidle i pro jednotlivé jeho části rozličná.“ Dastich, Emp. psych. str. 45.

bytost duše ta neb ona, zákony, dle kterých představy u vědomí našem vznikají a vzájemně na sebe působí, zůstanou ve své platnosti.

Ale v čem záleží tato pravá bytost duše, o které jsme si až posud žádné domněnky nedovolili? kde se nalézá ono shromaždiště představ, které *vědomím* nazýváme? na kterých objektivních základech tkví ono nesmírné množství střídajících se představ, jehožto měnivou výslednici co své vlastní *já* cítíme? Jsou představy tyto rozložené na *více* objektivních základů, aneb soustředěny jsou v jediné a jednoduché bytosti reální? — Odkud v prvním případě ona přísná sjednocenost duševního vědomí našeho, která přese všechnu rozmanitost a přese všechny protivy představ, citů a chtíčů celým životem nás provází? odkud v druhém případě to pochází, že takové množství představ, v jediném mathematickém bodu se pronikajících, místo aby v bezetvárný chaos a v omamující vír tu splynuly, v podivuhodném ladu a skladu se sřaďují tak, že život vnitřní veškeré poměry života zevnějšího napodobuje? Kde nalézají představy *místa* v duši k onomu seřadění a rozvinutí, kterého se jim dostati musí, majíli zevnější prostornost se všemi věcmi v ní obsaženými napodobovati? Aneb nepotřebují dokonce *žádného místa* k tomu, prostírajíce se pouze *linií časovou* a přenášejíce dle povahy duše veškeru rozmanitost poměrů prostorových v obdobnou rozmanitost poměrů časových, jako se myšlenky z jednoho jazyka na jiný překládají?

Otázky tyto jsou velmi vážné a nelze se jim na delší čas vyhnouti. K tomu přichází, že k zodpovídání těchto otázek všelijaká *očekávání mravního obsahu* se pojí. Není zajisté žádnému z nás lhostejno, zdali to, co *duší* nazýváme, je *reální bytostí* aneb jen jakousi *výslednicí*, jakýmsi plaménkem, jenž nad mozkem našim se třepetá.

K těmto vážným otázkám má nejsnadnější odpověď — *materialismus. Duše je mozek a mozek je duše!* „Jako játra, žluč, jako ledviny vylučují moč, tak mozek vylučuje myšlenky.“ V této pověstné výpovědi vrcholí materialistický náhled o povaze života duševního: ostatně tak hrubý a nic nevysvětlující náhled o tom, co duší nazýváme, má jen nejkrajnější levice školy materialistické.

Že úkazy duševní vznikati a existovati mohou pouze *prostřednictvím úkonů tělesných,* a že *soustava nervová* toto prostřednictví vykonává, tolik uznati se musí *s každého* stanoviska. Kde zkušenost tak zřetelně mluví, jako zde, mizí všechno pochybenství. *Kterak* se toto prostřednictví vykonává, kterak v tajemných hlubinách mozku pohyby tělesné v myšlenky, myšlenky v pohyby tělesné se mění, o tom mohou panovati rozličné náhledy a domněnky. Čím tajemnější je říše tato, tím více půdy zbývá úvahám spekulativním a tím obezřeleji a svědomitěji pokračovati musí, kdo s pravdou se minouti nechce, svědomitěji zejmena než *Vogt, Moleschott* a *Büchner.*

Nejrozšířenější materialistický náhled o povaze bytosti duševní je ten, který duši vyhlašuje za *výslednici* úkonů nervových. Avšak již před dvaceti lety upozornil věhlasný a poctivý německý učenec *Lotze* na to, že náhled tento nemůže udati bod, na který ona výslednice naléhá. Anatomie soustavy nervové neposkytuje ničeho, co by náhled tento podporovalo; v mozku nenalézá se žádná místnost, v které

bý se vodící dráty nervů v jeden bod sbíhaly — naopak souměrné rozdělení částí mozkových zdá se myšlenku jakési organické jednoty naprosto vylučovati. Avšak kdy by se i skutečně všechna vlákna nervová v jedné místnosti mozku sbíhala, musila by přece tato místnost více býti než jediný mathematický *bod;* dojmy, v tomto středu se sbíhající a od něho vycházející, musily by se i v tomto případů rošířiti na celý okres hmoty mozkové a proniknouti onu část *nervoviny centrální*, kterou jakožto předsíň duše považovati dlužno. Ona jednota vnitřního sebevědmí, která považovati se musí za základní skutek života našeho, utonula by v rozsáhlosti této nervoviny centrální, neexistujeli zvláštní reální bytost naprosto jednoduchá od hmoty rozdílná, která pravý střed spolupůsobení soustavy nervové tvoří. Tato nehmotná jednoduchá substance, o které materialismus ničeho věděti nechce, jest *duše*.

Však přiznejme se, že ubytování této substance uprostřed mozku a poměr její k nejbližším částicím jeho velmi záhadné jsou; ano že se zde potkáváme s obtížemi výkladu, kterých lehkomyslné bádání ovšem sobě nevšímá, které ale až posud překonány nejsou. A sice takto.

Celé ústrojí soustavy nervové prozrazuje jednu myšlenku a směřuje k jednomu konci, je totiž zřízeno tak, aby jednotlivé dojmy od periferie ke středu aneb opačně postupující, *nesmíšené po isolovaných drahách* ku konci svému se dostaly, budíce v prvním případě u středu určitý *pocit*, v druhém případě na povrchu těla určitý *pohyb*. Tak na př. každé jednotlivé vlákno nervu zrakového k mozku přináší svůj zvláštní dojem, odpovídající stavu oné části sitnice čili retiny, od které vlákno toto vychází. Totéž platí o dojmech na povrchu těla vzbuzených; každý takový dojem postupuje po zvláštním vodiči nervovém, jako po dobře isolovaném telegrafickém drátu ke středu soustavy nervové, a budí tu zvláštní *pocit*, který vedle své jakosti i jistý vztah k místu, na kterém byl povstal, v sobě chová; vztah ten Lotze *lokální známkou* pocitu nazývá. Podle těchto lokálních známek můžeme totiž i s zavřenýma očima udati místo těla, které předmětem zevnějším dotknuto bylo, což by možná nebylo, kdy by veškeré dojmy v téže části těla zbuzené svého zvláštního od všech jiných částí těla se lišícího rázu neměly. Z toho všeho následuje, že nesčíslné množství isolovaných drah do středu soustavy nervové se sbíhá — každá z nich určena jsouc k tomu, aby správy z jisté části těla k tomuto středu přinášela. Opatření, aby nesčíslné množství těchto v středišti mozku se sbíhajících a po isolovaných kolejích k němu se dostávajících správ se nepomíchalo a na místě organického přehledu o stavu celého povrchu tělesného pouhý chaos neutvořilo, jsou skutečně velkolepá a podivuhodná.

Ústřední pošta londýnská, nádraží pařížské, policejní departement Napoleonovy Francie — tyto a podobné ústavy musí míti dobře promyšlené a až do nejpodrobnější nitky uspořádané zřízení, nemáli na místě pořádku všeobecný zmatek v nich nastati. Na londýnské poště sbíhají se miliony dopisů a nákladních kusů na tisícerých vozech ze všech stran přicházejících, a každý dopis se v krátkém čase dostane na patřičné místo. A přece ústřední poštovní úřav londýnský nelze porovnat s ústředním ústrojím, které nám dala příroda pro obchod nervový, *s mozkem!*

Ještě nedospěla naše fysiologie k tomu, aby nám poskytnula Ariadninu nit v tomto velkolepém bludišti, které více pokojů a dvorů obsahuje nežli římský vatikán, více kanálů, a mostů, průlivů a průplavů než Benátky, více vodovodů a vodotrysků než Versailly — tolik ale víme již nyní, že nejvyšší rozkvět organické hmoty, nejsmělejší umělecké dílo přírody, na kterém člověk s nasazením svých nejlepších sil po celý život pracuje, jest ona prostora 65—70 kostkových palců měřící, v které *budova mozku* se rozkládá. Na těchto 65—70 palcích mozkoviny závisí osud člověčenstva. Ještě nepovstal žádný *Koperník*, jenž by zákonnost v tomto světě vláken a zrnek (ganglií) odhalil a nám význam těchto záhybů a rýh, těchto ostrovů a mostů vysvětlil; není však pochybnosti, že i ten nejjemnější záhyb oněch rýh pro vývoj duševní svou důležitost má, a že naděje a zoufání, nejvyšší vzlet obraznosti a otupělost zvířecí na povaze oněch záhadných a podivuhodných výtvorů visí.

Stanovisko každé filosofické školy dá se nejlíp tím naznačiti, jaký má náhled o mozku. *Materialismu* jest mozek *duší samou; hrubému dualismu jest nástrojem*, na kterém duše co na nějakém klavíru hraje; *přírodovědeckému dualismu jest ozvučnou půdou*, která stavy duševní svým zvláštním naladěním provází, jich sílu a jich rhytmus ustanovujíc — jakási předsíň duše, kde se periferické dojmy soustřeďují a na onu spůsobu přetvořují, která k účinkování na duši nejspůsobilejší jest; *spiritualismu* konečně jest mozek jako tělo a celý svět zevnější vůbec pouhý výplod vlastního *já*.

Nejzávadnější a nejzáhadnější bod u výkladu stavů duševních ve smyslu monadické jednoduchosti a samostatnosti duše jest ovšem spůsob jejího spolupůsobení s posledními zakončeními nervů, po celém povrchu těla se rozprostírajících a v mozku na úzkém prostoru se sbíhajících. Jelikož tento prostor jakousi *rozsáhlost* míti musí, na př. nějaké rozsáhlé blány neb mozkové hmoty (Lotzův nervový parenchym) musí všechny dojmy, po isolovaných drahách ku středu soustavy nervové se dostavší, v tuto rozsáhlou blánu neb hmotu jako v nějaké moře se rozlíti a *smíchati*, čímž by všechny výhody jejího isolovaného vodění, na které příroda takovou důležitost klade, na zmar přišly. K čemu ten důmysl v ustrojení soustavy nervové, k čemu všechna ta opatření, aby dojmy mezi povrchem těla a středem mozku po isolovaných drahách vedené, mezi sebou se nepomíchaly, když konečně všechno v úžinách mozkoviny v strakatou směs splyne, prvé nežli přijde k účinkování na jednoduchou bytost duše, která přec jen v jednom bodu, na jednom místě sídliti může?

Vzhledem k této nesnadnosti výkladu vznikl náhled, že *sídlo duše* v soustavě nervové nikoli *stálé*, nýbrž *pohyblivé* jest, t. j. že duše v každém okamžení je tu, kde největší organická činnost mozku nejjasnější stavy duševní budí. Mozek by se v případě tomto podobal hromadě temně žhavého uhlí, na něžto se z jedné strany vzduch dmýchá; na místě, kde průvan této hromady se dotýká, musí se uhlí rozpáliti a živěji hárati, a tento bod může, jakmile směr průvanu se změní, od jednoho místa k druhému po celé hromadě uhlí se pošinovati. V podobenství tomto bylo by místem nejživějšího rozžehnutí sídlo duše a průvanem elektrické výkony nervů.

Jiné nesnáze výkladu se pojí k tomu, jakého druhu ono *spolupůsobení duše s hmotou* jest. Jednoduchá bytost duše nemá totiž žádných ramen, které by mohla vystrčiti naproti hmotě, ani žádných oken, kterými by působení nervů do jejího vnitra dostati se mohlo. Důmyslnější badatelé rozličných filosofických táborů dostali se v těchto okolnostech k tomu, že *účinkování* duše na hmotu a hmoty na duši v obyčejném toho slova smyslu docela popírali. V popředí těchto badatelů stojí *Leibnitz*, jehožto *předustanovená harmonie* světová ten smysl má, že se dvojí proud událostí vedle sebe a neodvisle od sebe valí, proud událostí zevnitřních a vnitřních, v kterém dva a dva body, současně v sebe padající, k sobě náleží a k sobě se hodí, ačkoli vzájemně na sebe neúčinkují. Nejslovutnější žijící badatel v oboru tomto, *Lotze*, který stanovisko filosofické se stanoviskem exaktního přírodozpytu co nejúžeji spojuje, přichází též k výsledku, dle kterého zvláštního účinkování duše na hmotu a naopak není, nýbrž duše své zvláštní stavy vnitřní *příležitě* dle stavů zevnějších, t. j. úkonů nervových ze sebe samy zplozuje, pročež se i náhled tento *occasionalismus* nazývá. Ano i stanovisko přísně *fysiologické* dostává se k podobnému výsledku. Známý badatel *Emil Huschke*, jehožto zvláštním oborem prozpytování mozku jest, vyznává zřejmě, „že každé působení myšlenky na hmotu a naopak nemožno jest“,*) ana by zde hmotná příčina v nehmotnou myšlenku a naopak vniknouti musela, a každá myšlenka takovým spůsobem *dvojí rozličnou příčinu* měla, předně *pohyby hmotné*, které ji zplodily a za druhé *předcházející myšlenku*, kterou ona myšlenka zbuzena byla — kdežto *každá* z obou těchto příčin a ne teprv obě dohromady k onomu účinku (t. spůsobení zvláštní myšlenky) postačovati má. —

Ustaňme v dalším stopování pokroku vědeckého, který ducha našeho povznáší, ačkoli nedospěl ještě k rozřešení oné zázračné *transsubstantiace hmoty a ducha*. Ze dvou stran se blíží vědecký postup této svatyni, která nejvyšší problem filosofie v sobě zahrnuje — ze strany *filosofické duševědy* a ze strany *přírodozpytu;* a jako dva horníci naproti sobě pracující, které jen tenká vrstva hmoty již dělí, slyší jeden klepání druhého. Nadějme se, že i tento Mont-Cenis bude konečně proražen, a že sobě přátelsky podají ruku, kdož podnes ještě s podezřením, neli opovržením na sebe patří — *filosofie* a *přírodověda*.

---

*) Emil Huschke: „Schädel, Hirn und Seele“ str. 167.

Laokoon, dílo doby římské.

Od

dr. Miroslava Tyrše.

(Pokračování.)

VI.

Mohlo se očekávati, že jmena umělců, jak Plinius je uvádí, též na plinthě neb na podstavci sochy vytesána jsou. Než všeliké hledání zůstalo marné, *podpis sochařů naprosto tu schází.* Že by skupina vatikanská proto pouhou kopií byla, na kteréž by pak ovšem umělci sotva podepsáni byli, to při výtečnosti práce jen s ostychem prohozeno býti může;[1]) avšak pro rhodický původ přecevšelicos z toho vyvozováno bylo.

Než připusťme na chvíli, že by technické provedení skupiny tomu dovolovalo, abychom o původnosti jeho pochybovali. Tu pak co se Říma týče, ovšem k tomu lze poukázati, že na originálech tam zhotovených čím dále tím hustěji jmeno umělcovo napsáno jest,[2]) a rovněž povědomo, že i na Rhodu všelijakými nápisy na sochách až plýtváno bylo.[3])

Avšak měloli by na základě toho vzniknouti domnění, že Laokoon snad ani římským ani rhodickým originálem není, přece vzhledem k Římu odvětiti lze, že obyčej podpisů nebyl nikterak bez výminek, a tudíž i zde odchylka od něho možná;[4]) a pokud Rhodu se týče, právem k tomu poukázáno, žeť při předpokládaném převezení sochy do Italie sotva zároveň i těžký podstavec z dalekého ostrova vlečen, an v Římě zajisté mramoru nedostatek nebyl.[5])

Tak se důvody a odvody na vzájem tu váží a vysvitá jen, že nedostatkem podpisu o původnosti neb nepůvodnosti skupiny vatikanské nic na určito tvrditi nelze.

Než jak se to má s původem a s dobou Laokoona, pokud by z nedostatku podpisu o tom souditi se dalo? Tu zajisté jest jaksi pravdě podobnější, že nápis s podstavcem na Rhodu zanechán jest, nežli že socha bez nápisu v Římě zhotovena byla, a souhlasila by s tím též okolnost, že i tak zvaný farnesský býk (kterážto velké dílo mramorové dle jasného svědectví Pliniova z Rhodu do Říma přenešeno bylo [6]) podpisu naprosto postrádá.

Avšak čím jest dokázáno, že podstavec, na kterém nyní skupina ve Vatikaně stojí, týž jest co podstavec, na němžto stávala v domě Titově? Vždyť přece jeden hlas o tom jde, že Laokoon nyní příliš

---

[1]) Sr. IV. pozn. 4.

[2]) Overbeck, Gesch. d. griech. Plastik, p. 206. 2hé vyd.

[3]) A. Feuerbach, Kunstblatt, 1846. Nr. 57.

[4]) Toť připouští i Overbeck, Gesch. d. gr. Pl. p. 206.

[5]) Welker, Alte Denkmäler III. p. 384.

[6]) Sr. Rhodo advecta (z Rhodu přivezená), Plinius XXXVI. 10.

vysoko jest postaven.[1]) Odkud zná Plinius jmena sochařů, jižto ji zhotovili — an přece sám si stěžuje, že mnohost umělců o jednom díle pracovavších proslulosti jejich vadí[2]) — když je buď osobně co vrstevníky neznal, buď jmena jejich na podstavci nečetl? Kdo zaručuje, že farnesský býk původně bez podpisu nebyl a že tu podpis buď při obsáhlé restauraci skupiny aneb snad již při stroskotání jejím nazmar nepřišel,[3]) ani k tomu nepřihlížeje, že originálnost tohoto více rozsáhlého než geniálního díla přece v pochybnost brána býti mohla? A proč na konec Plinius se o tom nezmiňuje, že Laokoon z Rhodu do Říma přenešen byl, když přece u býka výslovně to podotýká?

Tak tedy i co do původu Laokoona z toho, že podpis schází, nic důvodného nevyplývá. Jen tomu na konec diviti se jest, že jsou přívrženci strany rhodické, kteří rovněž originálnost sousoší vatikanského svrchu v pochybnost branou hájí, kdežto přece dle vlastního vyznání jejich k tomuto originálu toliko opáčení z dosti pozdní doby římské náležejí.[4])

VII.

Jestliže na skupině vatikanské podpisy umělců úplně scházejí, potkáváme se za to na některých jiných výtvorech plastických z části na Rhodu, z části v Italii nalezených *s jmeny, ježto dle Plinia též umělcům Laokoona náležela.*

Jak vůbec ve při této všechno snešeno, co by jen poněkud k rozhodnutí sporné záležitosti přispěti mohlo, tak vtažen sem též nápis na zlomku mramorové vásy v Louvru[5]), dále slova na podstavci sochy jistého Aleximbrotidy na Lindu[6]), předním to městě rhodickém, a též jiný nápis v Trastevere nalezený[7]). Než veškeré epigramy tyto pouhé konce jmen zhotovitelů udávají, přední písmeny časem na zmar přišly a toliko domyslem v jmeno Athanadoros se doceluji, tak že z nich nic platného odvozovati nelze.

Určitější ráz mají slova na podstavci jiné sochy v Lindu nalezená i zvěstující, že jistému Athanodoru, synu Agesandrovu pro zbožnost

---

[1]) Laokoon stojí nyní tak vysoko, že obličej nikterak jasně rozeznat nelze, ano i jiné části v nepěkném skrácení se objevují. Litujeme, že aspoň zde nižádného protokolu o vykopání skupiny se dopátrati nelze; nepřiměřeným postavením Laokoona vzniká přirozeně domnění, že socha teď na původním podstavci svém se nenalézá. Tak soudí též Visconti, Musée Pio-Clem. 277.

[2]) Sr. Quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum (an proslulosti některých při dílech výtečných počet umělců vadí).

[3]) A. Feuerbach, Kunstblatt, 1846. Nr. 57.

[4]) Tak Overbeck, Gesch. d. gr. Pl. II. 208.

[5]) Nápis, ovšem zde a jinde velkými začátečními písmenami psaný zní: ... *δωρος Ῥόδιος ἐποίησε.* — Raoul Rochette: Supplément au Catalogue des artistes p. 160. a 234. Rochette sám zůstavuje rozhodnutí, zda nám zde s umělcem neb s pouhým dělníkem činiti jest.

[6]) ... *ναιοδόρου Ῥόδιος ἐποίησε.* Než již Ross, který nápis ten na Lindu našel, pochyboval, že by jmeno, které by zde jen otce sochařova značilo, za ono Athenodora bráno býti mohlo.

[7]) .... *ος Ἀγησάνδρου ‖ ἐποίησε.* Bull. d. Instit. 1867. p. 143.

a občanské ctnosti jeho na počest postavena byla. [1]) Objevuje se tu shoda jmen, na první pohled ovšem překvapující a od obhajců rhodického původu Laokoonova za plný téměř důkaz považovaná. [2]) Avšak kde stojí psáno, že tento zbožný Athanodoros též sochařem byl a možnoli sobě pomysliti, že by se okolnost ta z dosti dlouhého a obšírného věnovacího podpisu byla vynechala, zvláště kdy by oslavenec na ostrově, v takové míře uměním proslulém, k strůjcům tak znamenitého díla byl náležel, za jaké Laokoon se pokládati musil? Uvážímeli k tomu, že Athena přední bohyní a ochranitelkou ostrova rhodického byla [3]) a že v souvislosti s tím jmeno „Athanodoros", jež „od Atheny darovaného" naznačuje, na Rhodu k nejobyčejnějším příjmením náleželo, s kterým i jmeno Agesandros po dlouhou dobu v rodinách se střídati mohlo: tož veškeré úsudky, na totožnosti jmen zbudované zhola v nivec se rozpadávají. Dodáváme jen ještě, že totéž jmeno i za časů římských nikoli řídkým nebylo. [4])

A tak toliko nápisy na podstavcích, na ostrově Capri [5]) a v Antium [6]) nalezených, jsou povahy takové, že k vážnějším dokladům používány býti mohou.

Ukazujíť podstavce tyto jakýsi vnější znak shody v tom, že oba z tmavého mramoru v Italii řídkého a vzácného zhotoveny jsou: na

---

[1]) *ὁ δᾶμος καὶ ἡ βουλὴ τῶν Λινδίων ἐτίμασε] Ἀθανόδωρον Ἀγη(σ)άν[δρου || καθ' ὑοθεσίαν δὲ Διονυσίου ἐπαίνῳ, χρυσέῳ στεφάνῳ || καὶ εἰκόνι χαλκέα || δεδώκαντι δὲ αὐτῷ καὶ ἀναγόρευσιν || τᾶνδε τᾶν τιμᾶν εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον || καὶ προεδρίαν ἐν τοῖς ἀγῶσι || καὶ σίτησιν ἐν ἱεροθυτείῳ καὶ στεφανοφορίαν || ἐν ταῖς πανεγύρεσι, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν || αἷς ἄγοντι Λίνδιοι || εὐσεβείας ἕνεκα τᾶς ποτὶ τοὺς θεοὺς || καὶ ἀρετᾶς καὶ εὐνοίας καὶ φιλοδοξίας || ἃν ἔχων διατελεῖ εἰς τὸ πλῆθος τῶν Λινδίων || καὶ εἰς τὸν σύμπαντα δᾶμον.* Ross sám nápis tento dosti neurčitě klade do doby macedonské, téměř 2 století v sobě zahrnující.

[2]) Tak zvláště činí J. Overbeck, an rád fakta násilně k náhledům svým přikloňuje. Gesch. d. gr. Plastik. II.

[3]) Sr. Ross, Archæologische Zeitung. Ročník 9. p. 282 sgq.

[4]) Jmeno Athenodoros též v **římské** době zhusta se naskytuje i u lidí z otroctví propuštěných; ba 1834 našel se až u Mohuče nápis: Piis manibus Gal. nat. Rhodi Athenodorus pater fecit. Welker, Alte Denkmäler II. 339.

[5]) *Ἀθανόδο* (?) *ρος Ἀγησάνδρου || Ῥόδιος ἐποίησε.*

[6]) Nápis z podstavce v Antium nalezeného pro zvláštní důležitost v plné podobě sem klademe:

ΑΘΑΝΟΔΩΙ Σ ΑΓΗΣΑ ΟΥ
ΡΟΔΙΟΣ ΕΠΟΗΣΕ

V první době císařství (31.) římského nalézáme litery podoby té, že na př. u písmeny *A* jen stínová čára je poněkud nahoru prodloužena. Na začátku našeho letopočtu shledáváme, že v témže *A* též vlásková čára nahoru se prohybuje a na místo váhorovné čárky prostřední dvě poněkud šikmé a dole se křižující nastupují. Když pak ještě dolenní malé váhorovné čárky podobu tupého úhlu na se vzaly, vyvinulo se z toho *A* jako v nápisu našem. Sr. Stefani Bulletin de la classe des sciences historicophilologiques; de l'Academie de St. Petersbourg. Tom. VI. p. 22. sqq

oboú Athanodoros, co syn Agesandrův, co sochař, co muž rhodický a co takový se objevuje, jehož díla v Italii se nacházejí; což vše s oním spolustrůjcem Laokoona nápadně se shoduje.[1]) A tak tedy by na snadé bylo, ze stáří oněch nápisů a podstavců uzavírati na dobu, ve které Laokoon povstal.

Co se zpředu ostrova Capri týká, známo jest, že Tiberius (14—37) tam přebýval, myslí se tudíž, že socha, k níž podstavec náleží, patřila k oněm, jimiž císař tento palác svůj vyzdobil; dále se tvrdí, že nápis původní není, jelikož s neskromností u originálních podpisů uměleckých prý nezvyklou velikými literami po celé délce plinthy se rozkládá, dovozuje se z toho, že nápis prvotní[2]) a tudíž i socha před Tiberiem zhotovena byla, a přimýšlí se k tomu, že se to nikoli v Italii nýbrž na Rhodu stalo, odkud Athanodoros pochází, i uzavírá se z toho, že i Laokoon netoliko od umělců rhodických, nýbrž na Rhodu samém vytvořen byl.

Než čím jest dokázáno, že socha, jejížto podstavec na Capri se našel, císaři náležela, čím jest podstatně zaručeno, že po Tiberiovi žádný z velmožů římských nebydlel na ostrově, jehož rozkošná poloha již tenkráte daleko proslulá byla,[3]) a kterak je zjištěno, že socha nikoli v Italii nýbrž na Rhodu byla zhotovena, kdežto přece tak převeliký počet umělců ze všech světa úhlů v Římě pracoval — a jakým právem lze tedy na základě tom o rhodickém původu Laokoona cosi platného uzavírati, i kdy by se připustilo, že ten, od něhož socha na Capri pocházela, s oním mistrem Laokoona, jejž Plinius na třetím místě uvádí, jednou a touže osobou byl?

Co do podstavce v Antium nalezeného, který se nyní ve Villa Albani nachází, povědomo, že Nero (54—68) v témže městě svůj palác měl, z čeho týmž způsobem se soudilo, žeť socha k němu patřící před císařem tímto a tudíž tím více před Titem se nezhotovila, a dále podobně jak svrchu se vyvodilo, žeť na Rhodu v dobách květoucího tam umění povstala. Žel však, že nápis objevuje litery takové, které teprv v druhém čtvrtstoletí *po* narození Kristově v užívání vešly a odtud až přes začátek druhého století se naskytují[4]), což by proti vzniku sochy v době alexandrinské bez odvolání rozhodovalo, ano i s dobou Titovou co nejlépe se shodovalo, kdy by se z druhé strany týmiž důvody, jak jsme u podstavce capriského byli uvedli, původnost podpisu nepopírala; což ovšem za námitku u skrovné míře vydatnou lze považovati. A tak i zde opět váha se prospěch římské strany se kloní;[5])

---

[1]) Ne zcela srovnává se s tím ovšem okolnost ta, že Athanodoros ve všech nápisech co samostatně pracující umělec se vyskytuje; nenahlížíme pak, proč proslulým mistrem nebyl, kdežto přec jen společnost práce dle Plinia proslavenosti sochařů vadí. Též Overbeck uznati musil, jak nápadná jest okolnost, že Polydoros ve všech nápisech schází. Gsch. d. gr. Plastik II. 208.

[2]) Overbeck. Geschichte der gr. Plastik, II. 204.

[3]) Sr. Stefani, tamtéž, p. 8. sqq.

[4]) Viz poznámku 9. Sr. Stefani, tamtéž, p. 21. sqq.

[5]) Lessing (Laokoon XXVI. p. 286.) mimo to uvádí, kterak všichni umělci, již ἐποίησε (shotovil) na místo ἐποίει (hotovil) užívají, pozdějšímu věku náležejí, což že by i pro dobu Laokoonovu závažné bylo, kdy by totiž Athenadoros na podstavci podepsaný s oním spolustrůjcem skupiny naší za

což, i kdy by to ke skutečné jistotě méně přispívalo, přede nikterak lhostejno býti nemůže, poněvadž to s podobným a určitějším výsledkem úvahy o replikách souhlasí.

Na každý způsob již prozkoumání zevnějších vztahů a znaků vedle případností pro rozřešení sporu nerozhodných i takové nám vytklo, jež římský původ Laokoona co věc u značné míře pravdě podobnou nám objevují.

VIII.

Vyšetřivše okolnosti zevní přihledněme *k literatuře antické* pokud nejprv o mythu pak o skupině samé zprávy nám zůstavila.

Hrozný konec Laokoonovců, s královskou rodinou trojskou spřízněných, co předehra záhuby Priamidů a Ilia byl více než jednou předmětem básnického vylíčení, při čemž okolnosti vedlejší ovšem rozličným spůsobem vypravovány byly.

Již Kyklikové *Arktinos* a *Lesches* (v polovici osmého století př. Kr.) Homera, jenž Iliadu s pohřbem Hektorovým končí, doplňujíce, o pozdějších událostech při obléhání Troje jednajíce, též osudu Laokoonova se dotkli. O Arktinovi zejmena, dle zlomku u Prokla zachovaného víme, že v epické básni, Iliupersis zvané, hadi (či draci) Laokoona a jednoho ze synů jeho utracují [1]) O sto let později *Pisander* o témže předmětu se zmínil, ale žel, z vypravování jeho ničehož nám se nezachovalo.

U *Sofoklea* (492) mythus o Laokoonovi zvláštního dramatického zpracování došel, než tragedie jeho, jsouc bez pochyby částí většího kyklu, na dobro se ztratila. Jen tolik ze Servia (jenž na konci čtvrtého století po Kr. Virgila komentoval) na jisto víme, žeť draci u Sofoklea určitá jmena měli, avšak ani toho se nedozdvídáme, jak tato zněla.[2]) O Hyginovi, který za dob Augustových představeným alexandrinské bibliotheky byl, toliko se domníváme, že obsahu tragedie Sofoklovy se dotýká. Avšak i kdy by tomu jistě tak bylo, nedozdvídáme se z něho ničeho více, než předně, že Laokoon, Anchisův bratr, proti vůli Apollina, jehož knězem byl, se oženil a dětí zplodil; toto pohřešení pak že Apollon příležitostně posláním oněch dvou hadů potrestal; za druhé, žeť Laokoon co kněz hřebím zvolený Neptunovi u břehu mořského obětoval, že draci od ostrova Teneda z moře se vyřítivše zpředu oba syny Antifanta a Thymbraia utratili a pak teprv Laokoona, jenž jim

totožného se pokládal. Můžeme jen říci, žeť ovšem *ἐποίησε* na Apotheosi Homera, na Salpionově vase, na tak zvaném Germanikovi, jakož i na Venuši medicejské na jisto z doby poalexandrinské pochází; za to však mnohá díla, ačkoli římská (jako farneský Herakles, skupina umělce Menelaa ve villa Ludovisi, socha Stefanova ve villa Albani a j.) přec skromnější *ἐποιει* nám objevují.

[1]) *ἐν αὐτῷ δὲ δύο δράκοντες τόν τε Λαοκόωντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παίδων διαφθείρουσι.* Proklos. Chrest. u Bekkera p. IX.

[2]) Stojí tam jen: „Horum same draconum nomina Sophocles in Laocoonte dicit.“

ku pomoci spěchal; a konečně žeť lid hrozný ten příběh považoval za trest boží, tím zaviněný, že Laokoon proklál dřevěného koně, jenžto prý Atheně byl zasvěcen.[1]) Žeť pak celý výjev tento na jevišti se neudál, nebrž co za ním sběhlý vypravován jest, samo se rozumí.[2])

O Bachylidovi, jenž brzy po Sofokleovi žil, nevíme než (a to ze Servia), že též o ženě Laokoonově se zmiňuje, že draci od ostrovů kalydnických přišli a po vykonaném díle v lidi se proměnili.[3])

Lysimachos, spisovatel z doby alexandrinské, draky tyto dle téhož Servia Kurisis a Periboia jmenuje.[4])

O Lykofronu, tragiku z třetího století čteme, že — dle výkladu ovšem nikoli nepochybného — draky chlapcožrouty nazývá,[5]) podle čehož by se zdáti mohlo, jako by u něho snad jen synové Laokoonovi zahubeni byli, jak u pozdějšího Quinta Smyrnaea na určito se děje.[6]) Od *Euforiona*, mythografa z dob Antiocha Velikého (kolem 220) prostřednictvím Servia co do průběhu katastrofu předcházejícího se dovídáme, že Trojané po přistání Řeků kněze Neptunova ukamenovali, ježto obětmi svými připlutí nepřátel nezamezil. Když pak Řekové na pohled od obléhání Troje upustili, zvolen hřobím Laokoon, kněz Apollina Thymbraiského, by na místě zavražděného Neptunovi obětoval. Tento pak tím se byl pohřešil, že před obrazem boha se ženou svou Antiopou pohlavně obcoval, za kteroužto příčinou i se syny svými od draků zahuben byl.[7]) —

K těmto řeckým spisovatelům z básníků římských především *Virgil* se druží. Jakési předchozí viny Laokoonovy s hlediště svého právem si nevšímaje přestává na známé báji o dřevěném koni, do jehož nitra nejudatnější vůdcové Řeků se byli uschovali. Nedůvěřivý Laokoon, s výše hradu, připíliv mocnou silou kopí do oře vráží tuše lest achajskou; dle Trojští věří podvodným slovům Sinona, žeť

---

[1]) Laocoon, Acetis filius, Anchisæ frater, Apollinis sacerdos, contra voluntatem Apollinis cum uxorem duxisset et liberos procreasset, sorte ductus, ut sacrum faceret Neptuno ad litus, Apollo occasione data a Tenedo per fluctus maris dracones misit duos, qui filios ejus Antiphantem et Thymbracum necarent. Quibus Laocoon cum auxilium ferre vellet, ipsum quoque nexum necaverunt. Quod Phryges idcirco factum putarunt, quod Laocoon hastam in equum Trojanum miserit. Hyginus fab. 135.

[2]) Welker, Griechische Tragödien, I. 154.

[3]) Sane Bachylides de Laocoonte et uxore ejus et de serpentibus a Calydnis insulis venientibus atque in homines conversis dicit. Servius Mythogr. II.

[4]) Hos dracones Lysimachus Curisin et Periboiam dicit. Servius, tamtéž.

[5]) καὶ παιδοβρῶτας Πόρκεως νήσους διπλᾶς. Lykophron 347.

[6]) Q. Smyrnaeus též Calaber zvaný (390 po Kr.), chtěje Homera napodobňovati a doplniti, vypravuje, jak následkem proklání dřevěného oře země se třese; Laokoon oslepne a teprv teď, když přese všechno v šílenosti své na tom stojí, aby kůň se spálil, posílá Athena dva hady, kteří však jen hochy přepadají. Trest jeho záleží zde v tom, že synům svým na pomoc spěti nemůže; on sám vyvázne bez poranění. Srv. Lessing, Laokoon V.

[7]) Ut Euphorion dicit post adventum Graecorum sacerdos Neptuni lapidibus occisus est, quia sacrificiis eorum non vetavit adventum. Postea abscedentibus Græcis cum vellent sacrificare Neptuno, Laocoon, Thymbraei Apollinis sacerdos, sorte ductus est, ut fieri solet, cum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulacrum numinis cum Antiope uxore sua coeundo. Et ob hoc immissis draconibus cum suis filiis interemptus est. Servius Aen. II. 201.

kůň Atheně zasvěcen a jen proto v té výsosti zbudován, by branou do města odvlečen býti nemohl. Hrozný zjev dvou ohromných hadů, jež od Teneda přicházejíce na Laokoona a syny jeho se řítí, u víře té tím více je potvrzuje. Majíce je za posly uražené bohyně, otvorem do hradeb prolomeným kůň do města vlekou a — Ilion padne. Tak i zde drakové co mstitelé Atheny lidu se objevují. Děj pak ve skupině vylíčený vypravuje Virgil takto: Hadové jako by uvědomělí stran úkolu svého útok vykonávají. Zprvu pak „malá těla" synů obvinou a zkousají, po té i otce, jenž se zbraní na pomoc spěchá, přepadají. Trup a krk jeho obtočivše, hlavama vysoko nad něj se vypnou. Marná je snaha, by rukama obviny jejich roztrhl; černavý jed jejich — jenž s hřry naň spadá — již obvazy kněžské mu třísní. V zápasu smrtelném hrozné skřeky k hvězdám povznáší; hadové však dílo své dokonavše ve svatyni Atheny se uschovávají. [1])

Z těch konečně, jižto po Virgilovi příběh tento vypravovali, už jen *Petronius Arbiter* sem náleží, jelikož ostatní spisovatelé předmětu toho se dotýkající teprv po Titovi žili [2]) a tudíž na koncepci a komposici skupiny vatikanské nižádného vlivu míti nemohli. Petronius celkem Virgila se přidržuje, zmiňujeme se tedy jen o dvou dodatcích a novotách jeho: předně že synové v infulách a tedy co kamillové při oběti otci přisluhovali a za druhé, že každý z nich na vlastní nebezpečí zapomínaje bratru pomoci, a uštknutí hada od něho odvrátiti se snaží; tak že vzájemná láska i nade strachem a hrůzou tu vítězí. [3])

Toť v úplnosti vše, co z příslušných spisovatelů o příběhu víme, jejž i skupina vatikanská nám líčí.

Kterému z popisů zde uvedených je dílo sochařské nejbližší a co z toho vyplývá v příčině doby v níž zhotoveno bylo?

U Arktina nehledě ani k odlehlosti doby, toliko jeden ze synů s otcem jest utracen; u Lykofrona, jenž ze všech nejbližší jest době, v níž umění rhodické vznik svůj vzalo, zdá se, že toliko hoši

---

[1]) . . . . Illi agmine certo
Laocoonta petunt et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus.
Post illum, auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, spiris ligant ingentibus: et jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit.
Aeneis lib. II. 212—222.

[2]) Jsou to již uvedení: Quintus Smyrnaeus s příjmím Calaber (390 po Kr.) a Servius commentator Virgilův z dob císaře Arkadia.

[3]) . . . . . . *infulis* stabant sacri
Phrygioque cultu gemina nati pignora
Laocoonte, quos repente tergoribus ligant
Angues corusci. Parvulas illi manus
Ad ora referunt, neuter auxilio sibi
Uterque fratri: transtulit pietas vices,
Mors ipsa miseros mutuo perdit metu!
Petronii Arbitri satiricon excerpt. ex libris XV. XVI.

od hadů přepadeni byli, což i opakováním téže okolnosti u Quinta Smyrnaea k pravdě podobným se stává.[1]) Ve skupině vatikanské však otec s oběma syny hady jest utracen. Co Lesches a Pisander vypravovali, o tom nám nic povědomo není, a oba revněž i časem od doby alexandrinské příliš vzdáleni jsou. Z Lysimacha jen jmena draků známe, od Bachylida k. tomu se dovídáme, že po vykonání skutku v lidi se proměnili, což obé zajisté k sousoší vatikanskému nikterak se nevztahuje. Euforion konečně u Servia jen motivaci trestu šíře nám vypisuje, co do děje čteme tu zkrátka, že Laokoon se syny svými od draků byl usmrcen; i souhlasíť to úplně s učenými a nikoli popisnými intencemi mythografa, jehož suchoparné vypravování žádných vzorů pro umělecké vylíčení neposkytovalo.

A tak tedy na jedné straně toliko Sofokles, na druhé Virgil s Petroniem zbývají a rozumí se, že rhodická strana k řeckému tragedovi zde přihlíží, kdežto obhajcům původu římského ovšem Virgil co vzor a pramen na snadě leží.

Ještě jeden případ jest arciť možný, ba velmi pravdě podobný, že totiž umělcové děj sice z básníků ba z obecné tradice znali, při vylíčení svém však jen vlastní obraznosti a vlastního úsudku se přidržovali. Neboť že mezi spůsobem, kterým básník děj vypravuje a mezi zobrazením jeho ze strany umělce výtvarného je rozdíl **zásadný**, o tom nyní už nikdo nepochybuje;[2]) a též sotva komu připadne, že by dílo tak znamenité, jakým Laokoon jest, do podrobna jakéhokoli spisu poetického se přidržovalo, a takto pouhou illustrací ku kterémukoli básníkovi býti mohlo.

Než jakkoli porovnání básníků řeckých a římských s pozůstatky umění antického pochází z dob, ježto se starými sochami nic jiného nedovedly, než že pomocí jich místa klasiků objasňovaly a vykládaly, přece již spor i zde jest v proudu a nelze nám tudíž nikterak jemu se vyhnouti.

Přihleděmež nejdříve k důvodům z motivace děje a z analogií historických vzatým.

Co se tu především Sofoklea týče, praví se, že *u něho záhuba Laokoonovců lépe než u Virgila je odůvodněna.*[3]) Jelikož však z tragedie jeho nic se nezachovalo, předpokládá se tu arciť, že to co Hygin o Laokoonovi vypravuje, obsah ztraceného dramatu jest. Nezvratně dokázáno to není. Než dejme tomu, žeť to nade všechnu pochybnost: co z toho vyplývá? Motivace je ovšem pro **báseň** a zvláště pro drama věcí velmi důležitou: avšak pro sochu? Hygin vypravuje, že Laokoon proti vůli Apollina se oženiv, děti zplodil a tím hněv boha na sebe uvalil; i myslí se, že snad si Laokoon na počátku dramatu

---

[1]) Žeť draci u Lykofrona jen chlapce usmrtili, je náhled Lessingův, jejž v „Laokoonu" V. pronáší. Když bychom však s Welkrem (Griech. Tragödien I. 152) za to měli, žeť to ze slova παιδοβρῶται nejde, pak o ději při Lykofronu vůbec ničehož nevíme, co by zde poněkud na váhu padalo.

[2]) Známo, žeť Lessingův Laokoon hlavně objasnění a zdovodění tohoto rozdílu jest věnován a že otázky historické jen mimochodem se dotýká.

[3]) Welker. Alte Denkmäler I. 324. Overbeck. Gesch. d. gr. Plastik. II. 213.

na vinu tu vzpomněl a ve zvláštním monologu obecenstvu ji vyložil.[1]) Možná! Než kterak měl umělec toto zavinění Laokoonovo naznačiti? Neučinil tak; avšak — což přece snadno učiniti mohl — ani kopí na podstavci nevytesal, co naznačení oné bližší příčiny, že totiž dřevěného koně oštěpem proklál Nejde z toho, že umělcům na motivaci ničehož nezáleželo a že domnělý důvod z tragedie Sofokleovy vzatý v nivec se rozpadává?

Dovozuje se dále, že Aischylos (525 př. Kr.) Niobu psal a že Skopas (420) neb Praxiteles (as 400) záhubu Niobidů u velké skupině mramorové zobrazili; též se podotýká, že Euripides (467) Antiopu na divadlo uvedl, Apollonios a Tauriskos pak (kolem 150) že tentýž případ ve farnesském býku nám představili. Připojuje se, že Aischylem a Sofoklem (5. stol. př. Kr.) Athamas za předmět tragedie zvolen byl a že Aristonidas (v 2. stol.) jej z kovu provedl v lítost a stud pohrouženého.[2]) Z těchto příkladů pak se vyvozuje, že dramatická poesie vůbec zdrojem sochařských výtvorů bývala i uzavírá se na konec, že Sofokles k strůjcům Laokoona (dle Rhodičanů kolem 300 neb později zhotoveného) v podobném poměru se nacházel. Avšak nápadno především, že básně a sochy s nimi u souvislost uvedené co do času 100, 200 ano i 300 let od sebe vzdáleny jsou, z čeho by aspoň šlo, že dramatická představení velmi pozvolna na řecké sochaře působila. Z toho pak, že dva, tři neb snad i některé jiné předměty tehdy vůbec známé sochařům a dramatickým básníkům společny byly, dovozovati, že drama pramenem uměleckých výtvorů bylo, jest úsudek zajisté velmi smělý. Spíše s podivením jest, že básníci a sochaři víckráte v předmětech svých se nepotkali, nežli domnívati se, že při té hojnosti dějů všechněm povědomých umělci do divadla pro látky své docházeti musili. Bylo to především živoucí a každému běžné podání z dob předhistorických, ze kteréhož i výpravné i výtvarné umění společně čerpalo, ba tvrdíme, že náhled, který by v takové míře a takovým spůsobem umění od literatury odvislým učinil, by snad se hodil pro malířství anglické, které v podřízenosti své namnoze nad illustrace k Hamletovi, Learovi neb Vikáři Wakefieldskému téměř se nepovznáší, avšak sochařství řeckého je naprosto nedůstojný. Máli v době moderní snad dosud literatura vrch nad uměním,[3]) v době tragiků řeckých tomu nikoliv tak nebylo. I Sofokles neznačí ještě vrchol dramatické literatury vůbec, avšak Skopas, Praxiteles, ano i mistři Laokoona jsou

---

[1]) Tak míní Welker. Griech. Tragödien I. 154.

[2]) Overbeck, Gesch. d. gr. Plastik II. a j. m.

[3]) Tak bylo rozhodně v století minulém. Je vůbec zajímavo pozorovati, jak v 16. a 17. věku na pevnině evropské umění mnohem znamenitější význam nad básnické písemnictví má, kterak na to v století 18. umění skoro odumírá a literatura neobmezeného téměř panství dochází; a jak v století našem zas umění pozvolna se sbírá a přístojného postavení svého se domáhá. U Řeků od válek perských až po Alexandra V. básnictví výtvorům uměleckým nikoli nedůstojně po bok se staví, ačkoli díla tak svrchovaná a věčně živoucí, jako řecké sochy přec nezůstavilo; ale v pozdější době, o kterouž tu jedině běží, poetická literatura umění výtvarnému nikterak se nevyrovnává.

podnes nepřekonáni, ba nikomu nepřipadne na mysl, že by je za dob. našich někdo jen dostihnouti mohl.

Mythus, jak jej Virgil vypravuje, co do motivace osudu Laokoonova [1]) shledán jest *nemorálním*, jelikož prý bohové co spojenci podvodného Sinona proti vlastenci, knězi se objevují. Co se z toho pro určení doby vyvozovati má, jest poněkud nejasno. Vždyť jsme právě jednoduchou avšak v tom ohledu rozhodnou okolnost vytknouti museli, že umělci všelikou vinu Laokoona lhostejně pomíjeli. Aneb — předpokládáme tak, jelikož jiné příčiny se již domysliti nelze — má se snad za to, že mravní cit Agesandra a druhů jeho byl příliš jemný, aby dle římského básníka tak nedostatečně a nemorálně motivujícího byli pracovali? Přihledněme k věci blíže.

Usouzením božským Troja padnouti musí. [2]) Vše záleželo na tom, by dřevěný oř, jenž v nitru svém nejčelnější vůdce řecké choval, neporouchaný do města se dostal. Když Laokoon lesť nepřátelskou tuše a hlásaje kopím do koně bodnul, řinkotem zaduněl vnitřek jeho. Laokoon pak nebyl nikoli jen obyčejný kněz, než bratr Anchisův a tudíž z rodiny královské; tím závažnější jsou slova jeho naproti lživým smyšlenkám Sinonovým. Nejpřednější rekové hellenští, jádro a duše celku, byli od vojů svých odloučeni v moci trojské. Pakli se výstrahám Laokoonovým věřilo a dle návrhu jeho kůň se stroskotal, byla i záhuba Řeků jistá a Troja zůstala zachráněna. [3]) Musel se státi div, by osudové se splnili, muselo se potrestáním Laokoona objeviti, že kůň je skutečně Atheně posváten — Laokoon musel zahynout.

Tím myslíme, že příběh i u Virgila dostatečně jest motivován. [4]) Avšak zda morálně? zda bohů důstojně? Snad nikoli z hlediště moderního; ale jinak soudil svět antický a to nikoli snad jen římský nýbrž i hellenský.

Tož tedy bohové spojenci podvodníka Sinona proti vlastenci Laokoonovi? [5]) — Předně: ne spojenci! Sinon je pouhým nástrojem jejich, nikoli Sinon neb původce koně Odysseus — vyšší řízení je příčinou, že svaté Ilion padne.

Za druhé: Nikdo nepochybuje, žeť Homer věrným tlumočníkem náhledů, jež Řekové o bozích svých chovali, a přece jsou bohové u něho nikoli snad jen spojenci podvodníků, jsou sami podvodníky a výslovně co tací se uznávají. Jen jeden případ! Hektorovi na př. jest souzeno, by rukou Achillovou padnul. Má se tedy hroznému Pelejovci postavit, Athena mu dodává k tomu smělosti. Nečiní toho však v postavě vlastní, než podobu Deifoba na sebe béře. Hektor na podporu bratra se spoléhaje počíná boj; oba protivníci vrhají oštěpem po sobě, obou oštěpy s účelem se minou. Athena však Achillovi odhozený

---

[1]) Visconti. Musée Pie-Clement. II. 266.

[2]) Sr. Ilias II. 112—118.

[3]) Aeneis II. 55—56.

[4]) Žeť ostatně i za římských dob spojení osudu Laokoonova s jakousi erotickou průvinou v zapomenutí nepřišlo, o tom dle domnění našeho dříve uvedený reliev madridský (str. 507.) svědčí. Dle toho i podle vědomostí za dob římských konec Laokoonův byl s důstatek a morálně motivován.

[5]) Overbeck, Gesch. d. gr. Plastik II. 213.

oštěp tajně vrací; domnělý Deifobos od boku Hekterova mizí a tento přední zbraně své zbaven a druha postrádaje zvolá, že A t h e n a h o p o d v e d l a,[1]) než Achillem proklán padne. A není Hektor přední ochrance Ilia, též vlastenec šlechetný a větší snad než Laokoon? neví snad Homer, co bohům řeckým sluší? a nesplnil se podvodem osud Hektorův a s ním též v podstatě i osud Ilia?

V čem tedy mohla se motivace Virgilova mravnímu názoru umělců příčiti?

Snad v tom, že bez zvláštního odůvodnění s Laokoonem i synové jeho zahynou? I to je v nejpřesnějším smyslu antické!

V antickém světě ve všem k celku více nežli k částem se přihlíží a tak i záhuba obyčejně celý rod stíhá a obsahuje.[2]) Kdo při Niobidech a Labdakidech po pohřešení jednotlivců se ptá aneb každému zvláště je vytknout dovede? A přece všichni zahynou.[3]) Tak i u synů Laokoonových. Může se podotknout, že proti vůli boha a tudíž v hříchu jsou zplozeni, což za to mohou? Může se to za krutější část trestu považovat, že Laokoon děti své hroznou smrtí umírati vidí, aniž by je vyprostiti mohl? Toť na každý spůsob raffinovaná ukrutnost ze strany uraženého a dle náhledů našich též sotva boha důstojná. Můžeme však též říci, Laokoonovci zahynou, jelikož vina i jednoho člena celému rodu záhubu ustrojiti může, a n á h l e d t e n t o b u d e a s p o ň v s t e j n é m í ř e s p r á v n ě a n t i c k ý. Dodáváme již jen, že též u Sofoklea Laokoon koně proklál, a že i u něho Trojanům okolnost tato k pochopení záhuby otce i synů úplně dostačuje.

Pakli takto motivace celé události nám nikterak vaditi nemůže, bychom předpokládali, že umělci vylíčení římského básníka na zřeteli měli, tož i *spůsob, kterým Virgil vlastní děj v skupině znázorněný nám vypisuje,* nás ničím nedonucuje, abychom od něho k Sofokleovi se uchýlili.

Že Laokoon co kněz pojat jest, jak již z obvazů kolem hlavy vidno, s Virgilem ne méně než se Sofoklem souhlasí. V řeckém jak v římském vylíčení pak hadi nejdříve syny obtočují a potom teprv na otce ku pomoci spěchajícího se vrhají. Zde tedy skupina od tragedie rovněž jak od epické básně se odchyluje.[4]) Avšak nikoli tento moment nebezpeče a pomoci, nebrž společná záhuba Laokoonova i synů jest to, na čem v celém tom průběhu důraz spočívá. Básník, který nám celý postup události vypravovati může, jak z různých momentů po sobě jdoucích se skládá, utracení Laokoona ovšem po smrti synů položiti mohl; sochaři však, kteří celou posloupnost děje nám představiti s to

---

[1]) Ilias XXII. 299.
[2]) Sr. Herrmann, Achte Philologen-Versammlung p. 57.
[3]) Žeť tomu tak, uznavá i Overbeck, Gesch. d. griech. Plastik II. 214.
[4]) Lessing (Laokoon V.) ovšem praví, že při ohromné délce hadů tito najednou se rozvinouti nemohli, a že tudíž musel okamžik nastat, kde otce hlavama a předkem již přepadli, kdežto zadek ještě kolem chlapců obtočen byl. Tak ovšem ovinutost všech osob popisu Virgilově se nepříčí. Avšak u básníka jsou *oba* chlapci již mrtvi, když hadi Laokoona napadají; v tom tedy přece je odchylka, ovšem zákonem rozmanitosti při umělcích podmíněna a naskrze nutna.

nebyli, na podání jediného momentu obmezeni jsouce, nemohli patrně než, co v básni na dva okamžiky rozděleno jest, v jeden jediný moment shrnouti a chtějíce podati pravé jádro básně, museli nutně příběh v celosti a soustředěnosti jeho vylíčiti.

Z téže okolnosti, že se totiž o záhubu Laokoontovců následkem božského řízení jedná, vysvětliti lze, že na odboj a odpor v skupině žádný důraz se neklade. Nikoli zobrazení jakéhos zápasu, než vylíčení společné a neodvratné smrti a zkázy byl úkol umělcům povahou mythu vytknutý.

Žeť pak co do způsobu obvinu sochaři básníka sledovati nemohli, i když ho znali, o tom nyní již sotva kdo pochybuje. Hadi dvakrát kolem trupu a boku ovinuti, jak Virgil je popisuje, byli by postavu otce nesnesitelně zohyzdili.[1]) Co básník jakožto jeden předcházející moment mezi jinými vytknouti mohl, a to pouze pro obraznost, která živost skutečnosti nikdy nedostihuje, to nemohli umělci ve skupině trvale a v celé děsné šeredě do mramoru vtěliti.[2]) Totéž pak platí o krcích a hlavách nestvůr nad hlavou Laokoona se vypínajících a hnusným jedem jej třísnících. Básník může míti na okamžik i výhradně úmysl ten, by v nás hrůzu způsobil;[3]) povzbuzuje v nás přec jen nejasnou vidinu a co dále následuje, dojem ten opět snadno setře; avšak sochař podlehá především též pravidlům krásy a v tom jediném momentu ze všech, který on nám předvesti může, nesmí tedy ničehož představit, co by již z předu ji naprosto vylučovalo a dojem zcela opačný učinit muselo. Jestliže konečně Laokoon ve skupině nekřičí, kdežto přece u Virgila „hrozné skřeky k hvězdám pronáší," nejde z toho nikterak, že umělci Aeneidu neznali. Křik bez vydávání zvuku není křikem a zvuk zajisté leží mimo obor sochařství. Umělci nemohli nám znázornit, že Laokoon hrozně křičí,[4]) než jedině snad že násilně ústa rozparuje. Zde pouhý posuněk bez skutečného křičení spíš směšně než hrozně vypadá.

Pokud tedy vlastního děje se týče, všechny odchylky od Virgila rozličnou povahu výpravného a výtvarného umění co nejpřesněji jsou odůvodněny. Abychom však i v uvědomělé jistotě útoku a obvinů[5]) i v mimovolném obranném pohybu levé paže i v pootevřených ústech, ano snad i v pohledu vzhůru, tudíž k hvězdám obráceném nespatřovali

---

[1]) Sr. skvostné vydání Drydenova Virgila (v Londýně 1697). Nacházíť se tam co illustrace též rytina Fr. Cleyna, vypravování básnického se přidružující. Ačkoli tam hadi jen jednou kolem těla otočeni jsou, vznikl z toho přece obraz v pravdě šeredný. Je právě rozdíl mezi pouhou illustrací, ježto nevolnicky sleduje popis básníka, bez ohledu, zda se všechno též se zákony výtvarného umění shoduje, a mezi skutečným dílem uměleckým, jež děj samostatně pojímajíc výhradně k pravidlům výtvarným přihlíží.

[2]) Lessing, Laokoon V.

[3]) Toho právě chtěl Virgil se svým poněkud raffinovaným popisem docíliti.

[4]) Tak rozřešil spor, zda Laokoon křičí neb vzdychá, krátce a řízně Schopenhauer, Welt als Wille und Vorstellung. I. p. 268. §. 46. (III. vydání.) Ostatně již zataženost břicha — uštknutím do boku podmíněná — proti křičení svědčí. Při křičení bránice dolů se vypne a, jak každý snadno se přesvědčiti může, břich ven a ku předu tlačí.

[5]) agmine certo Laocoonta petunt.

přece jakési reminiscence na popis básníkův, ovšem reminiscence zákony výtvarného umění modifikované, tomu myslíme že nižádná závada nebrání.

Ani ta okolnost nesmí se tu přehlednouti: pokud Sofokles vůbec a jeho tragedie o Laokoonovi zvláště na Rhodu povědomé a populární byly, o tom ničeho nevíme. Známo naopak, že charakterní i intriková komedie jest v dramatu representantem doby této. Nemůžeme tedy nikterak tvrditi, že Sofoklem a právě na Rhodu k skupině vatikanské podnět byl dán. Ale tolik je jisto, že Virgil byl v císařském Římě básníkem nejpopulárnějším a nejslovutnějším. Gramatikové spisy jeho záhy mezi školní knihy vřadili, rhetorové themata z něho brali, jeho řeč před jinými za vzornou se pokládala, s jmenem jeho zásady víry, života a ušlechtilého vzdělání sloučeny byly, k žádné básni římské tak jako k. Aeneidě vlastenecké upomínky Římanů se nepojily. [1]) I pozdní poesie látku z něho vážila, ba díla jeho řídkou vyjímkou i na řecký jazyk převedena byla. Vliv Virgilův takto až téměř na počátek moderní literatury nezmenšen zůstal. Jaké vážnosti pak on sám v Římě požíval, vysvítá z toho, že veškerén lid uslyšev v divadle verše Virgilovy povstal, a spatřiv básníka náhodou přítomného tutéž poctu jak Augustovi jemu prokázal. [2])

Je snad v takových okolnostech k pravdě nepodobno, že by umělci v Římě žijící neb Titus sám aneb snad ti, jichžto znalecké vzdělanosti carevič úpravu paláce svého svěřil, právě na předmět, v básníku tomto spůsobem tak vynikajícím vylíčený, byli připadli?

Co se konečně Petronia týče, jenž věkem svým Titovi ještě bližší jest, podotkli jsme již, že u něho po prvé synové infulami přiodění otci co camillové a tedy u oltáře přisluhují. To ovšem se skupinou v míře nápadné souhlasí; na oltář je Laokoon od hada poražen a roucho camillů synům z těla se svází. Starší syn na vlastní nebezpečí zapomínaje pln soucitné hrůzy vzhůru na otce vzhlíží. Zdaž nepodobá se i ta okolnost reminiscenci na Petronia, jenže na místě lásky bratrské láska synovská tu vstupuje, jak skupení, jež mladšího bratra od staršího nevyhnutelně oddalovalo, s nutností vyžaduje?

Tak tedy i vše to, co o možných těch pramenech víme, z nichž umělci děj snad čerpali a předmět svůj vážili, řecký vznik pro skupinu nikterak nevymáhá, více než jednou okolností však římský původ Laokoonův pravdě podobným činí. (Pokračování.)

---

[1]) Známo, že Aeneida Římany od Trojanů odvozuje; Romulus a Remus jsou tam potomkové Aeneovi; také Augus us od něho pochází. V tom smyslu ani Aeneův strýc Laokoon není osobností Římanům zcela cizí a odlehlou.

[2]) Stran postavení a významu Virgila v literatuře římské viz Bernhardy, Gesch. d. röm. Litteratur. p. 442.

Giuseppe Mazzini.

Od

Karla Tůmy.

II.

(Pokračování.)

„Vlast padla, ale my ji opět zdvihneme!"

Tak znělo první pozdravení, ježto vzkázal mladý vyhnanec z ciziny svému národu. Slova ta byla tyranům k smíchu, duším zakrsalým viděla se býti hluchou frásí, drzostí anebo šílenstvím. „Třeští ze sna ten ubohý hoch!" — smáli se doktrináři. — „Práhne po slávě, třeba Herostratově" — odsupovali zákonníci.

A zatím byla to slova pravdy, byla to *přísaha*. Snad nikdo jiný v celém národě italském té doby neměl práva k takému slovu, leč ten mladý vyhnanec. Ne snad že by v čase tom nebyla měla Italie jiných ještě věrných synů: tlouklo pro ni na tisíce srdcí neméně upřímných, neméně šlechetných, krvácejících bolestí nad obrazem, jakýž poskytovala spoutaná a zdrcená vlast, hotových položiti za ni v oběť i svůj život. Avšak tu naději pevnou, že tato padlá vlast povstane k novému, mohutnému životu, že v tomto uhněteném, porobou zkaženém, nemyslícím lidu dříme přece vždy ještě jiskra božské síly, která potřebuje býti toliko zbuzena a rozněcována, aby jednoho dne vyšlehla jako ten plamen Vesuvu, hrozna i velebna zároveň, a drtíc pouta despotismu aby učinila z rozmetených těch údův opět *národ*, veliký, svobodný národ: *tuto mocnou víru ve vlastní sílu lidu italského* choval té doby v duši své toliko muž jediný — Giuseppe Mazzini. A že to nebyla žádná víra mrtvá, alebrž víra *činorodá*, že za touto jedinou myšlenkou ducha chtěl pracovat, trpět a umřít: proto nebylo to žádnou ješitností, žádným výtečnickým pychem, když po onom povzdechu srdcelomném odvážil se zdvihnouti volněji prsa a zvolati k padlé vlasti své: *My tě opět zdvihneme!*

Tím nechtěl mladý ten muž národu svému vtírati se za náčelníka; nezatoužilť Mazzini v celém životě po vavřínu pro skráně své. Byl v skutku po drahná léta nejvěrnějším vůdcem svému národu, ale sám nikdy nehledal místa předního. „*Žádnému člověku*," jsou slova jeho, „*a byť měl duši Washingtonovu a geniálnost Napoleonovu nesmí národ slepě svěřovati osud svůj. Dokonce národ, který domáhá se svého vzkříšení: tenť, pokud bitvy trvají, ustavičně státi má sám s rukama zdviženýma jako Mojžíš, dokud Sinai hřměl* . . ."

Mazzini chtěl býti toliko vychovatelem lidu svého, Italie toho potřebovala. Apoštolství pravdy, svobody a ctnosti, toť úloha, kterou si vytknul. A s jakým to zápalem, s jakou to bouří nadšení vrhnul se v ten hrobový chlad, kterým mrznul a tuhnul všecek duševní život národa!

„Vy mladí spoluobčané moji!“ volá hned v prvních číslech své Mladé Italie, „jeli ve vás vůle k novému životu, poslyšte hlas toho, jenž k vám mluví, jenž jest mlád jako vy, zanícen těmi též vášněmi co vy, jenž vás miluje jako naději věku a předpovídá vám budoucnost plnou slávy, jitřenku naší svobody, našeho národního vzkříšení! Poslyšte ten můj slabý, skromný hlas, kterýž není ani s to, aby vyjádřil ty vášně šlechetné, jež mi v prsou bouří — a on vás přece dojme, vím to, vím, on vás přece *povznítí k činům;* neboť je to hlas srdce . . . I vložte ruku na srdce své a ucítíte, že vám bije mocněji. *Buďte tedy mocni! Chtějte jen, pak i dovedete!* Přidejte se k nám. Shlukněte se kolem praporu, jejžto pozdviháme; jestiť to prapor váš; a jestliže *my* jej první pozdvihli, jest to pouhým dobrodiním, jediným to dobrodiním *vyhnanství.* Přidejte se k nám až do té chvíle, kdy bude lze vyjádřiti myšlenku duše celou, úplně; až pozdravíte onu hodinu, která vám otevře dráhu k *činům*, pak povstaňte a zašlapte tento náš prapor v prach; zdvihněte za něj prapor krásnější, vznešenější a tento náš zašlapte nohama, poněvadž musíte *po něm vystoupiti na vyšší stupeň pokroku;* poněvadž my nejsme špatní, ale *vy musíte být lepšími* a konečně, poněvadž jest nám vyvrátiti lživou tu výtku, která se snad zdvihá proti nám, a dokázati, že jsme nikdy nebažili po prospěchu osobním. Nyní může vám učení naše býti k užitku a jednota zásady a vedení potřebou. Potom však bude jednota *národní* zcela jináče působit. Pak rozhlednete se kolem sebe a změříte naše řady: a v ruchu událostí a v proměně dob objeví se vám za toho znovuzrození vyvolenci boží sami sebou. Tam kde shledáte *nadšené hájení zásad nemnohých ale jadrných, promyšlený čin, sílu k neskonalé oběti, ducha i nadšení, a takovou hloubku přesvědčení, že zrada ani možná není:* tam jsou vaši vůdcové, z těch volte, v této přesné volbě jest spása Italie.“

Jest nám jako bychom četli některý z těch listů plných ctnosti republikánské a skromnosti občanské, psaných národu od Jiřího Washingtona, jejž Byron ušlechtile „Cincinnatem Západu“ nazval. Leč Washington byl dospělý muž, povaha utužená v protivenstvích života; Mazzini, an takto psal, byl mladíkem, v jehož žilách hárala nejohnivější krev Itala, jehož prsa oddychovala prvním vznětem veliké tvůrčí myšlenky. A přece měl již tolik síly, že v okamžiku, kde vztyčoval prapor nové idey, dovedl říci: prapor ten jest toliko prozatímní, práce naše jest toliko průpravou — ty mládeži italská jednoho dne musíš zašlapat tento náš prapor, abys pozvedla vyšší, krásnější na jeho místě!

Všickni vrstevníci souhlasí v tom, že duchem svým vysoko přesahoval všecky druhy svého mládí, že již v osobnosti jeho byla jakási vnitřní síla, která jej poznamenávala za vůdce a člověka mohutného. Sám *Mariotti*, jeden z nejúhlavnějších nepřátel Mazziniových, doznává, že v jeho pohledu a celém vzezření bylo cosi vznešeného, čím každého sobě získal a podmanil. Benátčan Foresti uzřel jej v těch letech (1832—33) ponejprv v Marsilii i vypsal živě dojem, jakýž na něj učinila osobnost jeho: „Šel jsem na střelnici, kde se exulanti cvičívali ve střelbě. Když jsem se byl poněkud rozhlednul, padnul zrak můj na mladíka, který o pušku opřen čekal, až na něho dojde řada výstřelu.

Byl štíhlého vzrostu, asi 5 střevíců a 8 palcův vysoký, oděn v černý aksamitový kabátec dle kroje janovského, hlavu stínil mu širostřechý klobouk republikánský. Dlouhý, černý kadeřavý vlas splýval mu až na ramena a svěžest jeho bledých tváří jakož i jemnost rysův dodávaly obličeji jeho téměř ženského vzezření. Ale když mladík ten pozdvihnul ty své velké černé oči plné lesku a žáru a obnažil to svoje vzneslé, hrdé čelo, shledal jsem, že mám před sebou muže v prvním rozkvětu mužné síly, v němž jest cosi nevšedního. Rty a bradu stínil mu černý lesklý vous — ne, ne to nebyla již žádná měkkost ženské tváře, to byla hlava plná ohně a síly, to byl vzor mladého Itala. Byl jsem o něm již četl a slyšel; a jak jsem jej uviděl, pravil jsem sám u sebe: to nemůže býti nikdo jiný nežli Mazzini! A byl to.“

Týž Foresti byl pak čtrnácte let vězněn a mučen v rakouských žalářích. Přestáv svůj trest odebral se do Londýna, kdež setkal se opět s mužem, jejžto po čtrnácti letech na první pohled poznal zase. „Tu sei (ty jsi) Mazzini!“ vzkříknul na potkání. „Si, sono“ — (ano, jsem) zněla odpověď, a od té chvíle byli oba nejlepšími přáteli. — Vedle toho stůjž obraz, který o něm podal politický nepřítel, vyslanec bývalého německého buntu, který zrakoma despotismu a policajtství osobnost jeho si prohlíží: „Mazzini,“ zní zpráva jeho — „ve svém zevnějšku jeví úplně ráz svého ducha a své povahy. Oheň, který v něm bouří, zdá se, jako by trávil tělo jeho. Jest prostřední postavy, spíše menší, štíhlý, ale nikoliv slabý. Bledá tvář, lesklé plamenné zraky, dlouhý černý vlas a krátký černý vous dodávají tváři jeho výraz podivný a ryze národní. V hovoru jest nad míru živý a umí oživiti celou společnost. Ve všech kruzích, kdekoli obcuje, působí onou zvláštní silou přítažlivou a podrobující, která bývá při *mužích celých, pevného přesvědčení a silné vůle.* Jeho výmluvnost jest uchvacující. Mluv řečí tak květnatou, jako by básnil. Mazzini patří k onomu druhu revolucionářův, *kterým nejde o hmotnou stránku revoluce, ale kteří s náruživým nadšením jdou za myšlenkou svou*, jížto jsou celí uchváceni. On jest neunavný ve svém snažení revolučním a vyniká povahou i schopností nade všecky své druhy. Revoluce jest mu náboženstvím. Z těch příčin mám jej za nejnebezpečnějšího ze všech.“

Zrak nepřítele bývá bystrý. V Mazziniovi opravdu našel národ italský pravého muže *myšlenky*, jako v Garibaldiovi muže *činu*. A myšlenkou Mazziniovou, již i nepřítel zove jeho „náboženstvím“, byla revoluce, t. j. nikoliv pouhé povstání, nýbrž *znovuzrození národa.*

Jest věru podivuhodno, jak nespravedlivě a křivě byl od let posuzován muž povahy tak ryzé a průzračné. Nemluvíme o úsudcích strany, kteréž vůbec vřelé vlastenecké snažení jest trnem v očích, kteréž idea národnosti jest žalostným pobloužením a osvobození národův zločinem. Těm ovšem byl Mazzini vtělený zloboh.

Ale též u lidí, kteří zovou se pokročilými a svobodomyslnými, namnoze posud panuje o Mazziniovi mínění, jako by býval pouhým konspirátorem, věčným toliko podněcovatelem nespokojenosti lidské a strůjcem povstání.

Neupírají mu zásluh o sjednocení národa italského, neupírají, že byl vzorným vlastencem, avšak zvykli řaditi jej k oněm bojovníkům

svobody, kteří mají za účel toliko překot a poboření dosavadních zlořádův ve společnosti státní, kterým povstání samo v sobě jest účelem a koncem a tudíž veškerá činnost jich života pouze k tomu jest namířena, aby uhnětený národ zmužil se k odboji proti bezpráví a jeho pachatelům. Tak vylíčili Mazzinia světu zejmena Němci. On, člověk synthese, nikdy nebyl duchu německému po chuti, buď že nemohli aneb nechtěli jej chápat, kreslili tvář jeho prostě dle obyčejné šablóny a zpitvořili na dobro. —

Mazzini nebyl všedním „revolucionářem z instinktu", žádným fanatickým bořitelem.

Položíme zde vlastní jeho výroky — nechť mluví sám o spiknutí, o povstání a revoluci. Jeho osobnost mohli jsme naznačit kresbami cizími, však duši jeho zobrazíme v zrcadle vlastních jeho slov.

Montanelliovi píše (16. července 1847) *o spiknutí*: „Spiknutí není pro mne žádný princip, nýbrž pouze neskonale smutná událost, vynucená okolnostmi tak, že stala se nezbytnou. *Veškero mé osobní snažení po veřejnosti touží*, i měl byste býti ke mně spravedliv a zpomenouti si, kterak jsem býval začasté i z neopatrnosti viněn, poněvadž jsem od počátku vedle práce tajné volil pracovati veřejně; měl byste se rozpomenouti, že se Giovine Italia hned od zrození svého postavila přímo na odpor starému karbonářství, poněvadž toto všude a ve všem pracovalo potají; my jsme konali tajně pouze to, co nedalo se veřejně konati, avšak hned od počátku pozdvihli jsme prapor všem zřejmý a jasný a shlukli jsme se kolem něho s otevřeným hledím co hlasatelé *zásad a pravd veřejných.*"

Jedva pak jaro volnosti roku 1848 zasvitlo i národu italskému, utvrdil slova svá skutkem. Zbavil Mladou Italii povahy tajného spolku a dostavil se s druhy svými na veřejné zápasiště za svobodu i jednotu Italie.

Ohlásil čin ten národu v milanském listu Italia del Popolo dne 13. května 1848 tímto osvědčením: „Jakmile uzřeli jsme jitřenku volného slova nad vlastí svou, ihned vzdali jsme se práce tajné. Myť už od přirozenosti nenávidíme vše, co kráčí cestami tajnými a křivolakými, a radostně vystupujeme ze soumraku a ticha tajemství, v nežto jsme se halit musili, pokud cizí i domácí tyranie zabraňovaly vše hnutí veřejné, a stavíme ideál svůj na oči všeho světa. Prohlašujeme volně své myšlenky a právě proto, *že věříme v jich pravdu, nepotřebujeme jim k vítězství dopomáhati zbraněmi nepoctivými* My nekujeme spiknutí, my *kážeme.* Nechať se svět a zákon dějin zapřisáhnou za nás.

My, apoštolové víry, která na prapor svůj píše: „Bůh a národ" nikdy z netrpělivosti neb smělé nedočkavosti nepohřešíme se proti onomu zákonu lásky, jemuž nás učí bůh. My nikdy neprotivíme se vůli národa, byť i proti nám se stavěla; my ctíme a uznáváme, na čem národ ze svobodné vůle své se ustanoví, nechť i skutek ten nevystihuje k ideálu, jenž jako hvězda nad námi svítí. Avšak kdož smí k nám zvolati: Zapřete tento svůj ideál? Naopak: dopřejte nám jmenem boha, jmenem nedotknutelnosti myšlenky, aby tento prapor náš, o němž musíte dosvědčiti, že za všech dob byl držán rukama čistýma, aby

tento prapor i na dále povíval ve vzduchu ideí jakožto vidina budoucnosti, která se vznáší nad kolébkou lidu vyrůstajícího v národ."

A tímto vyšším cílem, který mladému vyhnanci rozpaloval duši, za nějž pracoval až do šedin pořád s týmže nadšením, pořád s touže neunavnou horlivostí a hrdinnou obětovností: byla *veliká revoluce italská.* Povstání bylo mu jen prvním krokem revoluce, pouze jedinou její stránkou, a sice *zápornou;* jeho touhou ale byla stránka *positivní*, on chtěl revoluci plodnou, revoluci *ducha*, pozdvižení národa k nové *vyšší pravdě* a úloze civilisační.

„My nemáme žádného učení tajného, aniž co společného s těmi, jimž toliko o překot a pobořeni dosavadních zlořádů běží, kteří ale nevědí, co by na místě těch sbořenin postavili. My chceme, aby lid povstal ze svých okovů. Nám jest povstání více než právem, více než povinností, nám jest nutností: vždyť znáte letopisy tyranstva, které nás potlačuje; my bojujeme za život, za statky své, za osobní bezpečnost a svobodu. Proto zvítězíme; nemámeť co ztratit, ale můžeme všechno získat. Než na tom nesmíme přestati. Nám jest třeba *znovuzrození*; my se musíme státi lepšími! Neboť teprv toho dne, kde všickni staneme se lepšími, mravnějšími, spravedlivějšími, kde všickni budeme sobě bratry, kde statečnost i poctivost budou nám ctností nejvyšší, *teprv toho dne budeme v pravdě svobodnými.* A tento krok ku předu, toto vyšinutí se národův na vyšší stupeň dokonalosti mravní: toto zanícení duchův novou vyšší ideou, která se vtělí v život a zlepší všechny společenské poměry národův: toť jest, co rozumíme revolucí. A při sám bůh: kdy by při revoluci nešlo o uskutečnění a obecné provedení *nové společenské zásady, nové pravdy*, která odčiní křivdy a zlořády posavadních zřízení a pošine lidstvo *na vyšší stupeň mravnosti*, — kdy by revoluce nehlásala lidstvu nový všeobecný zákon *pravdy a lásky a nečelila k tomu, aby sjednala souladu mezi účelem jednotlivce a cílem člověčenstva:* netoliko že bychom se nepsali revolucionáři, alebrž pokládali bychom přímo za povinnost svoji každému hnutí revolučnímu ze všech sil se opříti.. Však nikoliv! Nám jest revoluce vychováním národa k cíli vyššímu, mravnějšímu, my nechceme pouze bořiti, my chceme stavěti. Stavěti dílo pokroku, civilisace. . . .

Láska, moudrost, pravda a spravedlnost ve všem a pro všecky, rovnost společenských a politických práv i povinností, — sdružení se všech národův, všech svobodných mužův k jedinému vespolnému pokroku, kterýž obsáhne celé člověčenstvo: toť naše snažení, toť náš cíl, toť naše podniknutí . . .

My všickni věříme v pokrok co v zákon pověčný, kterýž dán byl lidstvu od boha a s ním zároveň i síly, aby lidstvo zákon ten naplniti mohlo. *A cílem pokroku toho jest harmonický rozvoj veškerých duševních, hmotných i mravných schopností člověka*, a prostředkem k dosažení cíle toho jest *sdružení se lidí.* My všickni máme víru *v lid*, co v jediného a ustavičného tlumočníka tohoto zákona. My všickni prohlašujeme starou autoritu za vyhaslou pro vždy.

My nedopouštíme, aby vláda nad národy a lidstvem původ svůj vážila z náhody, privileje nebo dědictví. My chceme, aby sobě národové

spravovali osudy své sami prostřednictvím mužův nejlepších duchem i srdcem.

My toužíme a pracujeme, aby lidé stávali se mravně ušlechtilejšími a vždy víc a více pozdvihovali se k *pochopení a uskutečňování toho ideálu lásky a moci*, kterýž bůh a vesmír objevuje duchu lidskému. Aby tak se stalo, hleďmež, by každý člověk u společnosti, ve které žije, nalezl *vychování*. Ježto pak vychování není možno tam, kde *bída* a nouze člověku brání vzdělávati ducha svého, a kde nerovnost všechno vzdělání hned u pramene rmutí: proto *bojujmež proti nerovnosti a bídě*. Nerovnost jest křivdou a hříchem před tváří boží, vyjma nerovnost ducha, jež od něho pochází, a dobrých skutkův, kteréž jsou zásluhou člověka; bída jest rovněž křivdou, kde nepochází z viny vlastní; a tam musí býti vina tato potrestána. Avšak bídu nezaviněnou společnost musí odčinit a zhojit. Člověk musí prací svou sloužiti společnosti. Tato jest na vzájem povinna dáti člověku chléb duše i těla: vychování a prostředky ku práci.

Posvátná jest nám *osoba* člověka, posvátná *společnost* lidská. My nehodláme podmaniti jednu na prospěch druhé a založiti tak tyranii povšechnou; aniž chceme hlásati, že práva člověka jednotlivého jsou neodvislá od společnosti a odsouditi tak sebe k věčné anarchii. My hledáme spůsob, jakým by díla svobody a díla associace byla přivedena ve spanilý soulad a zdárnou rovnováhu. Život jest nám posláním: *zdokonalování národa a tím zdokonalování lidstva jest cílem života*. Prostředky k cíli tomu nechť volí si jednotlivec dle svého zvláštního povolání svobodně sám.

Posvátni a nedotknutelni v podstatě své jsou nám trvalí ti živlové lidského života: *rodina, vlast, vlastnictví a víra;* avšak svatý jest nám *především pokrok*, tento první živel a zákon života. Žádný z oněch živlů nedá, nesmí se odstraniti, ale všecky musí se v mírném pokroku *přetvořovati, stále zušlechťovati a k cíli přiváděti*. Dějiny jsou nám v tom učitelem i rukojmím. Rodina starých právníků římských není více rodinou křesťanství; vlastnictví dob feudálních není více tím vlastnictvím věku našeho, jež vyšlo z revolucí na konci osmnáctého a na počátku devatenáctého století. A takž i v budoucnosti jak rodina tak i vlastnictví proměnám podlehati budou. Rovností lidskou a vlivem národního vychování stále se zušlechťujíc, rodina stane se svatyní, ve které odchovávání budou vlasti řádní občané, tak jako opět vlast vychovávati bude občany své pro člověčenstvo. — *Vlastnictví*, jsouc dostižitelné všem, jsouc znamením a plodem vykonané práce, představovati bude člověka jednotlivého v jeho poměrech ku všemumíru hmotnému, tak jako myšlenka, vlastnictví a síla to ducha jeho, stanoviti bude jeho platnost a váhu ve světě mravném. A samo *náboženství*, stále se čistíc od pověr a bludů, stane se pak podporou pokroku a zušlechtění lidstva; dojdeť zajisté k tomu, že přestanou se lidé různiti pověrami a sjednotí se v jediném pocitu zbožném, kterýž klíčí ve svědomí každého člověka: *v lásce ku pravdě a spravedlnosti*. —

Ale nyní máme, díky vládám, rodinu, která nejčastěji odchovává mládež k sobectví, máme vlastnictví, na němž lpívá křivda a hřích,

a konečně náboženství, kteréž chabě vrávorá mezi pohanstvím a pokrytstvím. Nuže, neníliž na čase, aby chrabří mužové všech národův v Evropě i Americe podali si ruce ku stálé pospolité práci za svatou věc svobody a pokroku lidstva? aby všemi národy jediné šlo heslo: jediný pán — *bůh*, jediný zákon — *pokrok*, jediný tlumočník zákona božího na zemi — *národ*, jediný vůdce národa — *ctnost* a *velký duch!*"

Ejhle, toť onen hrozný revolucionář, toť onen nejnebezpečnější buřič Evropy! Toť vyznání víry člověka, jejž osmnácte „osvícených" vlád ve století devatenáctém odsoudilo k smrti, jenž bez mála po čtyřicet let musil jídati trpký chleb vyhnanství a stále unikati před špehy a slídiči vlád evropských.

A divné té hry osudu: právě týž panovničí rod italský, který dnes sklízí ovoce vlastenecké práce Mazziniovy, ba právě ten jediný panovník, v něhož Mazzini aspoň po nějaký čas měl důvěru a kterého tudíž hleděl nadchnouti láskou k Italii, ten první vyřknul ortel smrti nad mladým vyhnancem!

Světoznámý jest onen list, jejž roku 1831 Mazzini psal králi Karlu Albertovi z rodu savojského, an tehdy na trůn sardinský nastoupil. Zraky všech vlastimilův obracely se nadějně na mladého panovníka, o němž šla pověst, že v srdci svém jest upřímným národovcem. Očekávali od něho osvobození a spásu vlasti. I Mazzini sdílel tu sladkou naději — neváhal ji vyjádřiti. Promluvil k novému panovníku listem, jakých nezná historie mnoho; podnes jest list ten vzorem řečnické síly a spanilosti slohu. „Pane," pravil k němu, „nepohledl jste nikdy ještě zrakem orlím na tuto krásnou vlast, na niž i příroda se usmívá, která již po dvacet století stkví se v dějinách člověčenstva památkami největšími? Nikdy, nikdy jste nepohledl na tuto vlast velikých duchův, na tento národ vládnoucí nekonalými silami, kterým nic jiného neschází než toliko spojení? Ejhle, zdaž není ta naše krásná Italie samou přírodou střežena takými mohutnými hradbami, že dostačí pouhá mocná vůle a několik nadšených prsou, aby ji ubránili proti všem nájezdům cizáctva! — Což nepravil jste nikdy ještě sám u sebe: Hle, ona jest stvořena k velikým úlohám! — Nikdy vám ještě hlavou neprobleskla myšlenka: Utvoř jako bůh z chaosu, z těchto roztříštěných živlů krásný veliký svět; spoj tyto rozmetené údy Italie a budeš moci zvolati: Jest celá má a jest šťastna! A budeš velikým jako bůh stvořitel a dvacet milionů lidí zvolá: Bůh na nebi a Carlo Alberto na zemi!

Anebo vaše srdce nemiluje Italii? Nemáte citu pro ten nešťastný, hynoucí lid a místo abyste se stal jeho osvoboditelem, spasitelem a stvořitelem, chcete býti jeho tyranem? Pozor, pane, rozvažte dobře, co činíte! Vy můžete lidstvo sekerou a popravištěm v skutku zarazit a pozdržet, ale víte na dlouholi? Na chvilku. Na chvilku, pravím, kolik totiž potřebuje národ, aby zvážil prolitou krev. A když ta chvilka prchne, zadáví on pochopy, tyrana i kata. — Za oněch dob, kdy nevědomost a pověra v pouta jímaly ducha lidského, kdy nikdo nehleděl ani v minulost ani v budoucnost, tenkráte luza ještě pokládala hrůzovládu za sílu. Však dnes jinak jest, můj pane! Dnes ví každý, že hrůza povznešená na systém bývá toliko důkazem slabosti, toliko odleskem strachu, jakýž trápí duši onoho, jenž chápe se takových pro-

středkův; dnes ví každý, že hrůzovláda jest pouhou nutností pro člověka zoufalého a ztraceného, který ku svému zotavení nezná už jiné cesty leč tuto pochybnou. Dnes pouhá hrozba více nestačí. Dnes *musíte* se vskutku ničemným státi, co tyran žíti a co tyran umříti, oči si zavázati a na slepo v pravo a v levo mečem mávaje ku předu se vrhati! Slovem, musíte svrhnouti škrabošku člověka a brodit se v krvi jako ten Nero. Ale co dokázal Nero? Dokázal a dotvrdil toliko, že tyranie jest — nemožností! Neboť krev žádá krev. Z každé oběti povstává mstitel. Sražte deset, dvacet, padesáte hlav: tisíce se vám jich zprotiví znova! Hydra pomsty neumírá v národech ani v jednotlivcích; a ocel spiklencova nikdy není strašnější nežli když broušena jest na náhrobku „mučedníka. — Aneb chcete lid udolati lstivostí? Trudné a hořké to podnikání. Vy skoupíte luzu zlatem, vojsko důstojnostmi; vy rozešlete své špehy do rodin a uspíte nádherou a zkažeností zámožné třídy občanstva; vy udržujete zášti mezi vojskem a občanstvem a špehujete každé hnutí, každé slovo, každý pohled, a sice bez ustání, aniž byste jen na krok se omeškal před stínem zražených: neboť jste ztracen, jakmile otrokům i jen chvilky dopřejete, aby se dorozuměli! . . . Avšak vzpomeňte na ony duše ze železa, které nepovažují žádného tyrana za tak mocného, aby se před ním třásly, aniž za tak bohatého, aby je mohl koupiti, na ty duše mužův, kteří toliko *myšlence* žijou a toliko *smrti* se poddávají. Či snad není mužův takových? Málo jest jich, ovšem; ale přece *jsou* a *budou*. A posvěceni neštěstím k svatému poslání, mužové ti budou míti sílu ohromnou a vliv strašný, poněvadž pravá síla na lid magneticky působí. Ty bodáky, které dnes protknou jejich prsa, zítra obrátí se na prsa vaše; nesmíte totiž zapomenouti, že pod uniformou vojáka také ještě tluče srdce, a to srdce bratra, syna, přítele . . . Však přes to přese všechno snad přece podaří se vám zástupy lidu zaraziti, a vzpouru v počátcích udusiti.

Avšak pane, jest jedno slovo, tvrdé k poslyšení a ještě tvrdší k vyslovení tomu, kdo nenávidí zločinu. Dovolíte mi však přec, abych je vyslovil! Kdo uchrání vás před dykou? . . . Či se rouháte i této?

Nuž mějtež se za nesmrtelna! Avšak *kletba potomstva? A hanba věkův?* Kdo vás ochrání, pane, před těmito dykami ducha? .. Žaláře, vyhnanství, pronásledování? — Ale svět je veliký, příliš veliký, aby neostal na něm spisovateli aspoň kouteček; a ten spisovatel vštípí vaše zločiny v paměť lidskou, a tuto nedovede zahladit žádná tyranie, žádná poroba světa!

Nedalliž onen starořímský senát dějiny Cremutia Corda spáliti na hranici? A ejhle, veliká duše Tacitova vyňala z oněch p'amenů jiskru, která v jeho letopisech na věky vypálila tyranům Říma na čelo znamení hanby. I stala se snad již hanba pro čela králův tak lehkou, že byste jí dovedl nedbati? Pomněte, králi, že potomstvo zasedne nad vámi k soudu, a *rozsoudí, zdali jste volil býti prvním mezi vrstevníky svými, anebo posledním z tyranův Italie!*"

Ale Karel Albert, „tento Hamlet mezi mocnáři," jak jej Mazzini později nazval, nebyl s to, aby takové mluvě porozuměl. Myšlenku

a čin žádal od něho mladý patriota, on zatím nebyl schopen ani nadšení pro myšlenku.

Odpověď jeho byla odpovědí všech tyranův: dal stříleti vojáky a důstojníky, při nichž byly nalezeny opisy toho listu. A brzy spatřujeme i dynastii savojskou v řadě těch vlád, které zděšeny jarým ruchem Mladé Italie všemožně dotírají na Ludvíka Filipa, aby Mazziniho i přívržence jeho vyhostil z Francie.

Ludvík Filip ovšem nedal se dlouho prosit; brzy jala se policie francouzská vypovězence marsilské za nejrozmanitějšími záminkami stíhati a sužovati a jednoho po druhém z Francie vypovídati.

Však přede všemi šlo jí o Mazzinia. Za jakou záminkou tohoto vyhostit? Byl sice zakladatelem spolku Mladé Italie, ale stanovy spolku toho nijak neohrožovaly Francii, aniž se spolek ten dopustil dosud jakéhos skutku nemravného.

Uchopili se tedy těch starých prostředkův: nařknutí a ošemetnosti. Dne 31. března 1833 nalezeni v Rhodezu dva Italiané, jakýs Lazzareschi a Emiliani, zavražděni s dykami v prsou. Padli rukou jistého mladého Itala. Vražda byla tajemná, nikdo neznal jejich motivů; a to byla právě despotismu voda na mlýn. Ihned přinesl francouzský Moniteur obšírnou zprávu o zločinu tom „jejž dle všech znamení nespáchal nikdo jiný nežli spolek Mazziniův Mladá Italie". Oba zavraždění náleželi prý ku spolku tomu a zradili jej. Následkem toho byl prý v Marsilii odbýván tajný soud, jemuž předsedal sám Mazzini a tento soud vyřknul prý nad zrádci ortel smrti, který vskutku také „s hroznou dovedností" jest vykonán . . .

Mazzini vyvstal proti té ohavnosti s veškerou energií rozhněvané duše své. „Lepšími zbraněmi neumíte bojovat?" tázal se Moniteura a protestuje co nejrozhodněji jmenem Mladé Italie, žádal, aby soud nalezl pravdu. Skutečně také postavil se na soud a dovodiv svou nevinu a mrzkost celého nařknutí byl výrokem soudním prohlášen za nevinna. Ale že přiznal se býti zakladatelem a náčelníkem Mladé Italie, jest policejně vypovězen z Francie. Nicméně i po vypovězení svém ještě nějaký čas přebýval tajně v Marsilii, spisuje v úkrytu články pro Mladou Italii a rozšiřuje tento list s dvojnásobnou horlivostí. Však na dlouho nebylo lze takto obstáti. Uchýlil se tudíž na půdu republiky švýcarské, do *Ženevy*.

Nové místo, rozumí se, nezměnilo jeho snažení, spíše naopak. Ženeva hostila tehdy politické vypovězence téměř všech národův; tito uvítali Mazzinia s nadšením. V krátce byl jejich duší a hlavou; každý choval v srdci nadšenou lásku k uhnětené své vlasti a plamennou nenávist k utlačovatelům.

Mazzini dovedl tyto city soustřediti k jedinému společnému snažení za svobodu *lidstva*. „Věc každého utlačeného národa jest věcí naší. Kdekoliv lidé úpí v okovech, kdekoliv krvácí srdce mužův poctivých nad obrazem zbědované vlasti: tam jsou bratři naši, tam jest nám spěti a pomáhati!"

V tom duchu psal, učil a pracoval Mazzini ve Švýcarsku dále. Časopis, organisaci, propagandu, vše vydržoval v těch letech nejvíce z vlastního jmění sám a sám. Což divu, že taký vzor lásky vlastenské

budil obdiv a pobádal k následování? Netrvalo dlouho a tábor Mazziniův se šířil. Srdce hledalo srdce. Ze všech končin Italie spěli jonáci statečných duší k hrdinnému hlasateli svobody italské, a ukazujíce mu svá chrabrá prsa, své silné páže volali: „Veď nás k činu!“ A tam za horami dřímal uštvaný, zbodaný lev a kol žeber ovíjel se mu obrovský had. Tam trnula Italie v mrazivém objetí poroby.... Ještě snad mohl se lev ten probudit a hada roztrhat; ale po chvíli, kdož ví, byloli by mu ještě lze vyvázmouti z jeho kotoučův? Mazzini znal toto nebezpečí, znal povahu svého národa. Italská krev prahne po činu. Nečinnost ji otravuje a zmrtví. Proto tolik zoufalých vzpour a tolik zoufalosti v porobě. Nejednou zableskly meče a dýky v tu čirou noc duchamorného útisku, než blesky ty byly slabé; nekonečná tma pohltila je všecky. A nyní byla tma úplná. I ta jediná hvězda naděje zmizela a zanikla — i ten Carlo Alberto přidal se k utlačovatelům Italie. Nebylo vyhlídky, nebylo východiště z té bídy. Národ malátněl jediné to slovo Mazziniovo budilo se sna. Však na dlouholi chví se tyranie před pouhými slovy? A dlouholi bude nešťastný lid věřiti pouhým slovům útěchy, nevida skutkův? Bylo potřebí přidati slovům důrazu, odvážiti se činu.

Mazzini neváhal. Svolal tu bujnou statečnou mláď i dal jí *heslo k dílu.* Jeho jmění obnášelo tehdáž 12.000 franků; koupil za ně zbraně, vtiskl je svým jonákům v pravice a ukázal jim na Piemont. Mladíci vrhli se slepě na žoldnéře despotismu; plni idealismu jako vůdce jejich, doufali, že nadšenou odvahou svojí strhnou vše kamkoliv přijdou a provedou křižácké tažení za svobodu po celé Italii. Však vedlo se jim jako všem lidem, neznalým světa. Lid vyrušen ze svého strnutí díval se na ten hrdosmělý zástup v úžasu, neměl odvahy přidati se k němu. Byltě příliš zotročený a na duchu poklesly, aby se byl dovedl povznesti k takové oběti. Nechal ten hlouček hrdin vykrváceti vedle svých chyží, povzdechl, politoval té mladé krve — a to bylo všechno. Jenom desátý díl té statné mládeže vrátil se na půdu švýcarskou.

Avšak Mazzini nedal se tímto neštěstím zmýlit. Měl za to, že vlast potřebuje nevyhnutelně činův, že žádná ta krůpěj krve lidské prolité pro svobodu Italie není prolita nadarmo, pročež neváhal a s onou vytrvalostí, kteráž jest význačnou známkou povahy jeho, obnovil tu svou prořídlou armádu a svěřil ji dávnému karbonáři generálu Ramorinovi, aby s ní vtrhnul do Savojska. To byla ona pověstná výprava savojská podniknutá v únoru roku 1834, ze které Mazziniovi tolik pomluv, tolik protivenství vzešlo. Ramorino za kus zlata zrušil svou přísahu, zradil důvěru Mazziniovu a vydal nejlepší krev Italie nepřátelům na pospasy. Vláda Karla Alberta ze všech stran přijímala blahopřání „ku šťastnému zašlápnutí revoluční hydry“, začež ovšem musila způsobiti gratulantům nějaký vděk: dala Mazzinia odsouditi k smrti. Že však širočina katův sardinských nedosahovala až do švýcarských hor, hleděli jej aspoň mravně odpraviti. Vypuštěna tou dobou celá smečka najatých pamfletistův, kteřížto musili líčiti posvátný hněv nad bohaprázdným tím zlosynstvím Mazziniovým, prolévati krokodilské slze nad mrtvolami „ubohých svedených těch mladíkův“, a volati k matkám

italským, aby varovali děti své před tím ďáblem v podobě lidské, jenž slove Giuseppe Mazzini!

Ale duše Mazziniova byla opásána vírou příliš silnou, aby tímto neštěstím byla ochromena. Druhové jeho se chvěli, on stál uprostřed těch mrakův jako skála. Ještě nezrodil se ten blesk, který by toto téměř dovedl roztříštit. Naopak duch jeho, jako by právě nehodou tou nových dostal křídel, pozdvihl se k nové myšlence a ve chvíli, kde se tyranie těšila, že revoluční ruch opět na drahná leta je udolán, Mazzini odpověděl jí ze Švýcar novou organisací revoluční: *Mladou Evropou.* Byltě již dříve povzbudil svobodomyslné muže národa francouzského, německého, polského i švýcarského, aby založili ve vlastech svých spolky po spůsobě Mladé Italie; a v skutku již během roku 1834 vznikly na půdě švýcarské ohniska Mladé Polonie, Mladé Germanie, Mladé Helvetie a Mladé Francie.

Nyní ale pravil k těm mužům různých národův: „Viztež, jak nás despotismus udolává jednoho po druhém. Nepřátelé a utiskovatelé lidu všude dobře jsou srozuměni, pásmo společného prospěchu víže je k sobě, jeden pomáhá druhému proti národům. Což jiného zbývá těmto, než aby učinili podobný svazek proti tyranii? Podejme si pravice, abychom stáli pevněji, uchopmež se za ruce a takto postupujme. To bude zcela jiný, pevnější, vítěznější postup než dosud." A Mladá Evropa měla býti výrazem této alliance svobodomyslných mužův ze všech národův ku společnému boji a pokroku!

Nový tento spolek, který Mazzinia přijal za svou hlavu, vyzval tudíž veškeré národy, aby vytrhli se z posavadní uzavřenosti své a pospolu v bratrském srozumění bojovali proti despotismu pomáhajíce druh druhu a „takto položili základ ku všeobecnému rozvoji myšlenky a činu, směřujícímu k obrácení zákonův božích na vládu lidskou." Mladá Evropa vytkla si pak za úkol: uspořádati lidstvo tak, aby ustavičným, nepřerušovaným společným pokrokem co možná nejdříve dospělo k oné pravdě božské, k onomu zákonu mravnému, jímžto by se všecko řídilo a spravovalo. „Tu pevnou víru a naději chováme," věstil Mazzini na konec svého provolání, „že za nedlouho na místo staré Evropy králův dostoupí mladá Evropa národův. Jestiť to boj mladé svobody proti starému otroctví, boj mladé rovnosti proti starým výsadám, boj nových ideí proti staré víře. A bude to boj vítězný!"

Možnoli, ještě určitěji a jasněji vyjádřil snažení své v brošuře rok na to (1835) jazykem francouzským vydané, jež měla název „Foi et avenir" (Víra i budoucnost.) Bylť Mazzini v písmě i slově mocen frančiny, angličiny a němčiny, jakož i polštině se přiučil. Nechať obhajcové nynějších řádův společenských a státních náhledy jeho zovou přemrštěnými, snahy jeho zločinnými, přece nedovedou upříti, že jest cosi velebného a vznešeného v té pevné víře Mazziniově v lepší budoucnost národův, v budoucnost, kde *rozum* a *mravnost* vejde v platnost i právo své. A tato víra živá dýše z každé řádky řečeného spisu. Přísně, bezohledně odhaluje v něm Mazzini slabosti a neduhy tehdejší demokracie, která prý posud osvědčila, že má toliko sílu k boření a rušení starých křivd, nikoliv ale *k organickému spo-*

jení a znovuzrození národův. A on nežádá toliko sjednocení hmotné, ale i jednotu mravní; touží, aby lidstvo povzneslo se k nové vyšší myšlence, aby se připravovalo nové náboženství *všeho lidstva*, jehož osou byla by *láska* a *spravedlnost*. Proto praví: „Republika, jak my jí aspoň rozumíme, jest obcí, ve kteréž svoboda toliko jediným jest živlem a podmínkou nezbytnou . . .“

„Však republika musí býti zároveň školou ctnosti lásky a spravedlnosti lidské, ona musí učinit lid *šťastnějším* odstraňujíc bídu a všeliké nepravosti, jež plynou z bludu nerovnosti a ze tmy nevzdělanosti lidské. Strana republikanská nemá býti tedy pouhou stranu politickou, alebrž řekl bych spíše stranou náboženskou. Ona má své zásady, svou víru, své mučedníky od časův Spartaka. My přicházíme jmenem boha i člověčenstva. My věříme v jediného boha, živoucího tvůrce všehomíra, a svět jest nám zjevením jeho. My věříme v jediný všeobecný a nezměnný zákon a ustavičný rozvoj jeho. My věříme v člověčenstvo co v obec v životě spojenou, v níž myšlenka boží na této zeměkouli co nejvznešeněji vyjádřena jest, pročež lidstvo jest nám jediným vykladačem zákona božího. My věříme ve sdružení a spolčení se lidstva, jež není leč uskutečňováním myšlenky boží na světě. My věříme ve *svatý spolek národův, v jich svobodu a rovnost, v národnost jejich, toto nejvlastnější vědomí národův* a posvátná jest nám vlasť jakožto kolébka národnosti.“

Tou dobou meškal následkem nešťastné revoluce polské ve Švýcarsku velmi značný počet polských emigrantův.

Nebývalo tehdáž v lůně emigrace polské ještě tolik braku jako teď, většinou byli to mužové pěkných povah, kteří hrdinně snášeli neštěstí vlasti své a tudíž požívali soucitu a přízně všech téměř národův. Švýcarská republika poskytla jim volný asyl, ostatní vlády evropské pro první čas toho strpěly. Ale jakmile se přičiněním Mazziniovým vlastenci polští vzchopili z nečinnosti své k nové práci a vstoupivše pod prapor Mladé-Evropy hleděli se sbratřovati a dorozumívati s vyhnanci ruskými, jal se absolutismus v Petrohradě rovněž jako v Berlíně a ve Vídni nevraživým okem pohlížeti k Alpám švýcarským, a za nedlouho naléhaly řečené mocnosti na malou pohostinnou republiku co nejdůtklivěji, aby zejmena polským emigrantům nedávala útulku. Mazzini vida rozpaky vlády švýcarské i tíseň ubohých synův polských, učinil pokus, aby je zachránil.

Vydal spisek s názvem: *Jsou vyhnáni!* v němžto se s vyštvanými emigranty polskými na oko radostně loučil. „Neboť moudré ty vlády, vyhnavše vás z těchto hor, učinily z vás tolikéž apoštolův, kteříž ponesou ducha i učení revoluce v širý svět, hlásajíce slovo boží veškerým národům. Jděte bratři od vlasti k vlasti i probouzejte ospalé, a jednou budeme blahořečiti té slepotě, která vám nedopřála asylu v těsných údolích švýcarských, alebrž vykázala vám za arénu — celý svět.“

Avšak nadarmo. Despotismu se dařilo, byl smělý a zpupný. Vláda švýcarská musila povoliti, a za nedlouho zvěděl Mazzini, kterak kabinety vídenský, berlínský, pařížský a sardínský též o jeho vyhnání ze Švýcarska usilují. Zvěděv to, nečekal na vypovězení, ale šel sám

do *Londýna;* toto město nyní po deset let mělo býti jeho ochranou a spolu svědkem nejhorlivější jeho činnosti ve službě vlasti a člověčenstva. (Dokončení.)

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

IX.

Nazejtří po slavnosti svých jmenin jel fabrikant Levin s manželkou svojí do Prahy na jakousi návštěvu. V jedné z užších ulic musil kočí kvap bujných koníků zadržeti, poněvadž se potkával s povozem, ve kterém kdosi svou poslední cestu konal, z umrlčí komory na svaté pole; za rakví následoval neveliký zástup lidí a dva tři nájemné kočáry — na každý spůsob byl to tedy nepatrný člověk, jejž pochovávali.

„Kdo jest asi ten ubožák," prohodila paní Zdena maní.

Pana manžela to nemile překvapilo, že si choť jeho takových věcí všímá, jej právě zaměstnávaly jiné pocity, ant viděl, kterak se hlavy toho „truchlícího" průvodu skoro vesměs po jeho otevřeném kočáře otáčejí. Nicméně nemeškal se ohlednouti po voze pohřebním, maje za to, že tam potřebná dáta o tom ubožáku budou vyvěšena. Nenalezl tam žádného nápisu — příbuzní toho ubožáka se bez pochyby nenadáli, že paní v tak bohatém kočáře prokáže nebožtíkovi tu čest a učiní jej předmětem otázky ku svému panu manželovi.

Tento nenalezl žadného nápisu, avšak, kdo ten ubožák jest, přece zvěděl. Mohl se vší jistotou odvětit: „Ten ubožák není nikdo jiný, než sochař Havlena, který nám také dodával sochy —" a paní Zdena by tu zprávu byla přijala s velmi živým účastenstvím: avšak na místě toho pan Levin pokrčil dost nevážně ramenoma, a s jakousi prudkou mrzutostí zřetel svého ducha od nebožtíka obrátil ku svému nákrčníku, jako by v něm náhle pozoroval vražedný úmysl, že mu chce úkladně hrdlo zadrhnouti.

Příčinou takového jednání byla ta okolnost, že pan Levin mezi truchlícími ahledl tvář, ne sice dávno ale velmi povědomou, Apemanta Parkosa. Mžikem oživnul v paměti jeho včerejší výstup v celé odpornosti své; k tomu Parkos i nyní očima svýma jej pálil; ano souseda svému s jakýmsi úštěpkem na něj a manželku jeho ukazoval. Zajisté mu povídal „ten kousek minulosti", který ze života paní Levínové znal, a který musil býti takového rázu, že se panu Levinovi dělaly před očima mžitky.

Ó, kdy by tak byl mohl doslechnouti, co ten jedovatý člověk povídal! V noci byl po všelikém zmítání na konec po každé dospěl k tomu, že by nejjednodušší bylo, Parkosa nějak získati a od něho samého vyzvěděti, co mu bylo povědomo. Teď, když ho zase viděl, opět rozuměl, že s ním přímo jednati jest nemožno.

V tom muž, s nímžto Parkos mluvil, pozdvihnuv klobouk panstvo v kočáře pozdravoval. Jaká to šťastná náhoda — byl to Levinův nájemník Radota!

Fabrikant byl od té chvíle velmi roztržitý; nemoha to ve společnosti ani ukrýti ani zapírati, sváděl to na malé bolení hlavy po včerejší hlučné slavnosti . . .

Když se na svou villu navrátil, byl už soumrak; on proti všelikému obyčeji svému vyšel si ještě na procházku. Sestoupil kvapně k domku pod villou, zastihnul Radotu šťastně na zahrádce i vyzval ho, aby jej kousek cesty provodil. Po nedlouhém okolkování vytasil se jako maní s otázkou, kdo byl ten muž, jenž při odpoledním jich setkání právě s Radotou mluvil.

„Člověk dobrodružívý,“ odpovídal tento, když pouhé jmeno fabrikantovi nepostačovalo, „často kousavý, nikdy hrubě příjemný, ale celkem velmi politování hodný.“

„Utrpěl nějaké neštěstí?“

„Neštěstí nejžalostnějšího druhu. Od přirozenosti neobyčejně nadán rozepjal duch jeho záhy křídla k nejsmělejšímu letu. Byl jako démon nejen smělý ale také hrdý, slávy chtivý. „Chci více býti nežli prorokem!“ ohlašoval ve svých prvotinách. „Nemáte ode mne poslouchat jen věštby, výstrahy a napomenutí tesklivá — pro věštce nemáte leč tupou hluchotu neb hloupý úštěpek: budu vám *vladařem*, abyste se kořili! Podmaním vás a vzdělám sobě království — vaše srdce budou trůnem mým. Až vám umíráček bude ohlašovati mé úmrtí, nechte sobě své slzy, a své kameny: já nechci býti oplakáván, neboť nikdy neumru, a pomníky nesmrtelné sám si postavím.“

Pan Levin s velikým vnitřním nepokojem poslouchal ten citát, který v něm budil ještě větší bázeň před tím opovážlivcem a ještě větší k němu nenávist.

„Tuším,“ prohodil, „že mu smělé plány selhaly.“

„Měl sílu, však neměl trpělivost. Dobýval vavřínu uměleckého jako vojín — útokem, nevěděl a nechtěl věděti, že pro věnec vavřínový hlava umělcova jen pod trnovou korunou dozrává... Zápas jeho s lidmi a okolnostmi nepříznivými byl vždy prudší, vášnivější a dospěl brzy ku konci pro něj osudnému: ze vzletného idealisty stal se bezohledný cynik, jehož oko nespatřuje v celém světě nic jiného než nejdrsnější bohopustou prosu — dříve byv ve vlastních očích božstvem, pak viděl v sobě povalenou, šlapanou modlu, síly svoje, kterých onen zápas nezmařil, nyní svévolně ničil on sám.“

„Starý příběh o původu ďábla,“ podotknul fabrikant. „Zdali pak by mu byla ještě pomoc?“ . .

„Žel bohu,“ dí Radota, nemaje tušení, jaká lest se skrývá v této dobromyslné otázce — „neznám prostředku, kterým by nynější Parkos

mohl býti změněn. Proti té chorobě není léku — je to zničený organismus, zmařený duch . . ."

„To je chyba, zlá chyba. Ale kde pak se ten nešťastný člověk dříve už setkal s mou paní?" ptal se pan Levin dále, jakoby nic, v pravdě však odpověď s úzkostlivým utajením očekával.

„Právě dnes se mi teprv o tom zmínil, když jsme o pohřbu vašnost potkali," vece Radota.

Zrovna jak pan Levin se domníval!

„Pravil jste, že je dobrodružný," pomáhal Radotovi, který se zdrženlivým stával. „Býval také za hranicemi?"

„Ano — vaši paní choť poznal v Polsku."

„Co hraběnku Kovenskou?"

„Ještě dříve — hned co umělkyni."

„Tak . . ." dí pan Levin, skrývaje pečlivě, jak zajímavou mu to bylo novinkou, že hraběnka Kovenská dříve byla — umělkyní . . . „To bylo arci — to bylo tuším — —"

„V posledním polském povstání," dokládal Radota, když pan Levin váznul. „Parkos odešel k povstalcům — náhoda svedla ho s milostpaní v jednom táboře."

„Tak . . ." řekl zase pan Levin, jako by mu to bylo snadně pochopitelno, ale v duchu svém opakoval: „Tedy umělkyně — a umělkyně uprostřed povstalecké bandy! To je to pravé místo pro umělkyně — jistého druhu! . ."

Pan Levin byl tajně tak rozechvěn, že se nedovedl do té míry přemoci, aby dále pokračoval rovněž diplomaticky jak posud.

„Žádám vás —" vece, „řekněte mi upřímně všecko, co ten člověk povídal."

„Nebylo toho tolik —"

„Chceteli se mi zavděčit, povězte to jeho vlastními slovy."

„Těch nepamatuji," řekl Radota určitě. „Vyjadřuje se svým zvláštním způsobem, a já ho poslouchal s myslí dosti rozptýlenou. Obsah slov jeho byl ten, že by se byl v Polsku nenadál, uviděti paní Zdenu zde a po vašem boku."

Pan Levin byl pevně přesvědčen, že Radota slyšel mnohem horší řeči, které nyní tají. Avšak nedolehal na něj déle, obrátil rozmluvu na jiný předmět a po chvilce se s Radotou u vrat letohrádku rozešel.

Zatím měla mysl jeho v tom, co zvěděl, látky dost a dost. Hraběcí urozenost jeho manželky už nebyla pýše jeho žádným sloupem — paní Zdena posavade před ním na trůnu se vznáševši, stála před ním teď — na pranýři.

„Dobrodružná poběhlice . . ." mumlal skřípaje zuby. „Že lapla nějaké to polské hrabátko, tím hůř — vždyť šla lovit mezi takovou sběř!" . .

Nyní teprvé chápal, co znamenalo Parkosovo slovo: „Vám ona může zahráti třeba každý den —" nyní teprvé tušil, co vězelo v otázce: „Vy doufám znáte její minulost celou?" — nyní teprvé rozuměl, proč mu ten člověk byl tak do duše odporným. Roztrhal nebe jeho jako kus papíru a jej uvrhnul v očistec . . .

Pan Levin neměl ani nejmenšího pomyšlení, s chotí svou ještě dnes se baviti neb jen se s ní shledati — tu jej ona překvapila svou návštěvou. Vstoupila mu na oči docela jiná, než jak on se s ní právě v mysli zabýval — byla zrovna tak vnadná, tak sebevědomá, tak okouzlující jako včera. S roztomilou starostlivostí vyptávala se pana manžela, jak se mu nyní vede, zkoušela sličnou svojí ručkou teplotu jeho hlavy, navrhovala rozličné prostředky.

Fabrikantovi se vše, co byl slyšel a co u sebe byl přemítal, v její přítomnosti zdálo býti jen ošklivým snem, z něhožto se právě probudil. Odpovídal jako jindy, ale slyšel uvnitř jakous pustou ozvěnu svého hlasu; a důkazy laskavosti přijímal od paní Zdeny s tajným mrazením.

Noc strávil tak nepříjemně, jako by měl ustláno na jehlách. Když se ráno s manželkou u snídaní sešel, pocítil zase tak blahou úlevu, že k sobě pravil: „Naposledy to všecko není pravda — a já jsem blázen, že si svoje štěstí sám otravuji!“

A kdy by hned všecko bylo pravda, kdy by na paní Zdenu sebe horší věci vyzvěděl, co se mělo díti potom? Pan Levin nemohl se těšit na okamžik, kde by na ni zahřměl: „Vím o tobě všecko!“ — nemohl, poněvadž cítil, že *tuto* ženu tím nezdrtí, ani nepoleká. Kdy by se byl nevím zač na ní mstíti chtěl, cítil se proti ní bezmocným: to tajnou jeho muku činilo tím trapnější.

Umínil si vyhledávati příležitost, aby o minulosti manželčině hovor počal — snad že jej ona sama nejlépe upokojí, aneb aspoň na ní spozoruje, zda se zarazí, zda se nějakými rozpaky prozradí. Jak se to tedy jenom vůbec dělati dalo, prohodil: „Drahá, musíš mi přece jednou o svém minulém životě vypravovat. Jaká mi to bude zábava!“ . .

„Milý příteli,“ odvětila paní s lahodným pohledem ale pevně, „posloužím ti všedními příběhy svými, kdykoliv zachceš: ale to ti netajím — a znamením bude mi to také u tebe — že se k minulosti obrací jen, kdo s přítomností není spokojen a budoucnost ho nevábí.“

Manžel co nejživěji protestoval, že by to mělo platit o něm.

„Uvidíš, že dojde na má slova,“ tvrdila paní: „veta po dnech štěstí u toho, kdo v poměrech našich minulost z hrobu citovati počne.“

„Když tak soudíš,“ pravil pan Levin žertovně, „zavřeme všelikou minulost pod sedm zámků!“

Nutil se dle toho jednati. Jel do města, obracel mysl k věcem obchodním, k penězům. Byl by chtěl podniknouti cosi nového — ale aby o tom přemýšlel, k tomu byla mysl jeho přece zas jen churava. Tu zahrčel venku kočár a hned po tom vstoupil mladý elegantně vystrojený pán.

„Mám tu čest s panem továrníkem Levinem? — Jsem dr. Soběhrab.“

Fabrikant nezůstal dlouho v pochybách, co host mu chce; skvělá výmluvnost tohoto zaujala všecku jeho pozornost. Jakub Vánkomil Soběhrab důtklivě se o tom vyslovil, kterak jsou četné kruhy, jednoty,

spolky a družstva, pracující o povznešení domácího průmyslu, které to s lítostí nesou, že pan továrník Levin se v jejich středu, že se v jejich *čele* nenalézá. Byla by to radostná událost, kdy by jeho účastenství déle postrádati nemusily, a on — dr. Soběhrab — pokládal by to za jednu ze svých předních zásluh, kdy by se mu podařilo, pana Levina k tomu přiměti.

Pro ten onen z patnácti spolkův, které zakládal, potřeboval protektora — vyhlídnul k tomu pana Levina; v jednom že spolků, ve kterých pracoval, chtěl panu Levinovi postoupiti místo předsednictví; co se všudy výborství týče, mohl jej snadno na roveň s sebou povznesti. Z pěti bank, ježto měl v hlavě, měla první ihned státi se skutkem a odpomoci jedné nevyhnutelné, přebolestně pociťované potřebě celého národa — panu Levinovi při tom dr. Soběhrab vykazoval důležitou úlohu. Lichotil si — on vůbec silně lichotil, panu Levinovi silně i sobě samému silně — lichotil si nadějí, až se pan Levin s jeho novou národohospodářskou soustavou (o které mohl podotknouti, že u všech znalců budí sensaci) blíže obeznámí, že spolu v užší spolek vejdou a znamenité věci provedou.

Pan Levin byl se posavade spolků, jednot, družstev, besed a klubů vzdaloval, poněvadž si myslil, že mu jich není potřeba, že se spolčují pouze ti, kteří sami o sobě mnoho nepořídí; jemu však množily se peníze, že si to lépe ani nepřál, i uvyknul na spolky, jednoty, družstva i besedy dívati se s půdy jako aristokrat na kruhy sprosté.

Ale nyní mu Soběhrab přišel velice vhod — sliboval mu peněžitý zisk, čestné úřady, zasloužné účinkování — pořád ukazoval na cizinu a vedle jmena Levinova pořád stavěl zahraničná jmena evropské pověsti, sliboval mu rozptýlení, zábavu. Krom toho imponoval mu bezpečností, s jakou nejtěžší problemy směle rozřešoval, sebevědomím, s jakým na důležitost, činnost i autoritu svou mimochodem poukazovati nucena se viděl, rázností, s jakou všeliké námitky z kořene vyvracel, vědomostmi, s jakými o celé zeměkouli nejinak mluvil než o nějakém krámku a které při všelikém lichocení panu Levinovi chvílemi nejinak vykládal než nějakému žáčkovi — imponoval mu konečně osobními známostmi svými, mezi kterými žádný domácí výtečník nescházel.

Ještě téhož dne dostavil se pan Levin do jedné poradní schůze — a opravdu znamenal, že tam budí obecnou pozornost. Ještě téhož dne byl volen do prozatímního výboru a stal se jeho místopředsedou. A pak už to šlo bez přetržení: sezení výborů, sezení odborů, schůze komisí, schůze důvěrné, valné hromady — všude návrhy, dodatky, debaty, boje. Všude stál Jakub Vánkomil Soběhrab silně v popředí, všude činil znamenité návrhy, skvělou výmluvností je odporučoval, protivné náhledy zdrcujícím spůsobem odsuzoval, všude s takovou horlivostí a s takovým důrazem vystupoval, že kdykoliv někdo jiný slovo promluvil, on — dr. Soběhrab — hned zase řečnil.

Takovým spůsobem měl pan Levin nejhojnější příležitost, dr. Soběhrabovi vždy více se obdivovati. Mimo to Jakub Vánkomil zvláštním spůsobem jej vyznamenávati nepřestával, náhledy jeho (i takové, kteréž mu prvé ani na mysl nepřipadly) nad jiné vynášel, zkušeností jeho

vždy sobě (u veřejném rokování) vysoce vážil, hlas jeho pro poučení ostatních vyžadoval, do všech kandidatních listin jmeno jeho vpravoval. Pan Levin mu od samého počátku srdce přiložil, tím rychleji vzrůstalo pak mezi nimi přátelství. Co nejdříve pozval fabrikant Soběhraba k sobě na letohrádek.

Jakub Vánkomil pozvání velmi rád přijal, vždyť co se vrátil z Dalkova, každodenně kolem villy koňmo na procházku jezdil. Přiklusal tedy se vší jezdeckou bravurou, shoupnul se s koně, rozhlednul se v pravo, v levo a koho nejprvé spatřil, to byla onehdejší známost z vagonu.

„Ah, dobrý den —!“ řekl blahosklonně, a přidal titul, který se skládal z obzvláštní smíšeniny slov „panenko“ a „slečinko“ — první mu jižjiž z úst vylítlo, když se pro druhé rozhodnul. „Šťastně jste se vrátila z výletu? To mě těší. A jakž bylo s milostnými avanturami? Ó — vy čtveračko!“

To doložil, proto že se naň dívka vesele usmívala. Měl velikou chuť štípnouti jí do roztomilého líčka — však další záměry jeho zde to zatím nedovolovaly, mohl by to někdo viděti.

„Nechtěla byste mi ukázati k panu Levinovi?“

Božena vyplnila vůli jeho. Po nedlouhé chvíli přišel fabrikant s hostem k dámám, představil jim dr. Soběhraba, jemu pak představil svou paní — svou dceru.

Leckdo by nyní na místě Jakuba Vánkomila před Boženou přišel do rozpakův: u něho však toho nebylo — nejspíše blahodějný následek jeho nové národohospodářské soustavy —: on toho naopak použil, aby se slečnou okamžitě byl důvěrně známým, aby s ní o tom dobrodružství vtipně žertoval, aby jí nejpochlebnější poklony činil. Boženě byl by jindy Jakub Vánkomil sotva tolik smíchu vylákal (čím se mu toto více dařilo, tím více překypoval vtipem), však ona se z výletu svého vrátila opravdu s nejlepším rozmarem a bavila se s doktorem veškeré moudrosti a veškerých paragrafů hnedle i o jeho národohospodářské soustavě tak, že byla radost ji viděti.

Dvojím vítězem se tady Jakub Vánkomil už bezpečně cítil — zbývala ještě jedna tvrz, přízeň paní Zdeny. Tu to vázlo. Jakub Vánkomil nebyl ten, jejžto by patrná chladnost mohla odstrašit, naopak umínil sobě, býti neodolatelným: — nic naplat, paní Zdena nedala sobě od něho vštípit ani stín sympatie neb té vážnosti, jaké se domáhal; proud slov jeho přijímala mlčky, s tím úsměvem, který by jinému řečníkovi hůře zatápěl, než sebe prudší oposice, a když na něj pohledla, přimhouřila poněkud oči.

Pan Levin to pozoroval. A jaký to u něho mělo následek? Počal nenáviděti — Blažeje, našeho hrdinu. Proč ten u paní Zdeny požíval tak veliké přízně? Dříve to panu Levinovi bylo dosti lhostejné — v této chvíli však mu i to připadlo, že by měl také co manžel příčinu, bráti to přísněji ...

Když Soběhrab odešel, odhodlal se pan Levin k první půtce s paní Zdenou. Ptal se jí, co soudí o tom mladém pánu.

„Budu ti velmi povděčna,“ dí ona v odpověď, „když můj soud

o něm doplníš. Jeho řeči jest příliš velkolepá míra, by se z ní na prvníkrát pravé jádro vyhledati mohlo."

Ihned jal se pan Levin se zápalem vychvalovati dr. Soběhraba, co muže tak znamenitého, za jakého jen Jakub Vánkomil sám sebe pokládal. Čím déle k tomu všemu manželka mlčela, tím horlivěji se do té chvály zamlouval, až konečně dr. Soběhrab byl ještě větším divem zeměkoule, nežli sám nedávno ve svém životopise vlastní rukou napsal a vytisknouti dal. Jakub Vánkomil byl se o to postaral, aby se panu Levinovi ten životopis do rukou dostal; pan Levin, který chtěl od manželky nějaké odpírání slyšeti, sáhl konečně i po tom životopise a předčítal z něho některá místa, kde spisovatel (nikde arci nestálo, že to psal Jakub Vánkomil sám!) líčil život neobyčejného toho muže — dr. Soběhraba — v letech, když požíval ještě mléka mateřského, když se mu jazyk rozvazoval a když počal své studie na slabikáři, „který dlužno pokládati za lodičku nesoucí vzácný ten zjev na rozčeřené moře jeho nynějšího blahodějného, činů plného, cele službám národa i člověčenstva zasvěceného života."

„Prosím, drahá, zajímá tě to?" ptal se pan Levin, když paní Zdena pořád ani slůvkem neodmlouvala.

„Ó, velice," odpověděla. „Vidím, že máme oba nesmírně příbuznou krasochuť."

„My dva?" tázal se manžel, který to přece nedávno na své oči viděl, že Soběhrab se choti jeho nelíbí.

„Mně je Dickens spisovatelem nad jiné milejším — a co tu od tebe slyším, jest učiněná kapitola z *Pickwickův*."

Z této odpovědi pan Levin mnoho neporozuměl. Nepamatoval se, že by někdy byl Dickensa měl v rukou, a staloli se to, zajisté se s ním nezabýval jinak, než že jeho papír znaleckým okem prohlednul; Pickwickové nepatřili mezi firmy, s kterými byl pan Levin ve spojení — k čemu byl by je tedy měl znáti? — Ale tolik sobě ze slov paní Zdeny přece vybral, že v nich vězelo jakés silné koření. Byl by tomu šel na kloub, byl by se s ní přece dostal do půtky: ale v tom přišla nová návštěva — paní baronka Desiderie Rossholdová.

A hned byl na letohrádku vzduch tak slavnostní, jako by tam byla princezna královské krve zavítala. Pan Levin měl ke všemu, co s panovnickým dvorem souviselo, hlubokou, zrovna bezednou úctu. Že k paní Zdeně přicházela dáma dvorská a přicházela co vřelá ano horoucí přítelkyně: to byla zrovna svěcená voda na ty neblahé duchy, kteří mysl páně Levinovu proti manželce jeho popuzovali. Mžikem stála před ním paní Zdena zase vysoko, jako na trůně — zhrozil se toho jakožto zločinu svého, že ji byl v myšlenkách svých snížil, — snížil až na povrhel . . .

Desiderii poutal ku Zdeně svazek podstatnější, srdečnější náklonnosti, než by se od dvorské dámy očekávalo. Hraběnka Kovenská byla jí prokázala velmi platné služby; v době, kde baronka Rossholdová nástrahami protivníků svých u dvora nebezpečně se viklala, octly se nitky situace docela v rukou paní Zdeny, ačkoli stála mimo kruhy dvorské; mohla baronku zničiti, avšak ona ji zachránila, zachránila nezištně, způsobivši v její prospěch diversi, aniž by ji byla důvěrněji

znala, aniž by od ní nějakou službu na vzájem vyžadovala neb i jen přijmouti chtěla. Nedbala o dvorské výsluní, na kterém by se jí patrně bylo dařilo — a tato její vlastnost vzbudila jí mimo vděčnost také úctu paní Desiderie.

Neviděly se po dlouhé měsíce, a to hned od svatby paní Levinové — co si tu měly všecko povídati! Ale dnes přijela baronka přítelkyni svou jen k srdci přivinouti, musila nakvap odbývati množství ceremonielních návštěv. Mohly, jdouce domem, jen o jednotlivé záležitosti zavaditi, o nichž jedna věděla, že jsou druhé důležitými.

„Také novou společnici máte,“ dí domácí paní s pohledem na Milušku, která po boku Boženině následovala.

„Velmi milou,“ podotýkala baronka. „Ostatně byla tu se mnou hned na podzim, zrovna tehdy jsem si ji odvážela z Prahy — ale v svatebním davu i hluku nemohla jí tehdy zbožňovaná nevěsta spozorovati.“

„Je tedy Pražanka?“

„Dcera dramatického umělce Benedy.“

Paní Zdena v tom se prudce ohledla přes rameno — tuším, že vlečka jí kdes uvázla.

„Prosím za odpuštění,“ řekla, opravujíc oděv, „koho jste jmenovala?“ A když od Desiderie jmeno po druhé slyšela, dokládala hledíc na Milušku: „Rozmilé dítě.“

„Vzácný zjev,“ svědčila baronka. „Ujišťuji vás, drahá, že mě společnost její oblažuje!“

„Pak musíte dovoliti, abych i já se do ní zamilovala,“ dí paní Levinova s úsměvem, ale maličko pobledlá. „Nechte nám ji tady, co budete odbývati návštěvy, pak vám ji přivezu.“

Desiderie mileráda svolila.

Miluška byla na místě, kde druhdy nastoupila ku svojí nové paní, kde uprostřed veselé, hlučné směsice svatebníkův ona jediná měla srdečko těžké, kde s tajným pláčem loučila se od domova, při čemž ji náš Blažej překvapil.

Jak šťastnou cítila se nyní při návratu! Onde to místečko, kde se na rozloučenou před ní tak neočekávaně Vojtěch vyskytnul a duši její na mnohé dny tajemně rozechvěl — tam ten domek, kde si podobiznu její se zápalem vyžádal . . . A zde nahoře jednali s ní nejinak než se svým miláčkem. Božena jen v první chvíli byla poněkud zdrženliva, bedlivým okem zkoumala dívku, ale jen proto, že ji zjev této velmi příjemně překvapil; čtvrthodinka postačila, by se mezi nima rozvila vřelá srdečnost.

S paní Zdenou šlo to ještě rychleji. Po barončině odjezdu chopila Milušku za obě ruce, a laskavě i něžně zahleděla se do jejího oka.

„Milostná dušinko,“ pravila, „buďte na nějakou hodinu naše. Můžeteli mou sympatii odvětit, dovolte, abych vás objala i pocelovala.“

Miluška vrhla se jí na srdce. Příliš dojal ji tento nový důkaz, že jí lidé všude tolik lásky prokazovali. Nevěděla, jak se jinak odvděčiti, nežli že ku Zdeně i Boženě celým srdcem přilnula, že v srdci jejich ihned byla domácí a že utěšenství svoje tichým, nevýslovně roz-

tomilým veselím na jevo dávala. Jsouc nanejvýš jemnocitná, byla při tom prosta všeho chorobného citlivůstkářství; tajemně hlubokou vodou byl její cit, ale voda ta byla beze rmutu, křišťálově jasná, vždy skvěla se buď třpytem slunce aneb svitem luny.

Paní Zdena vyptávala se jí nejprv na otce, pak zponenáhla na všecky rodinné poměry. Každou odpovědí rostla její náklonnost k dívce.

Odpoledne zavedla ji do svých pokojů, kdežto jí mimo jiné též svoje šperky ukazovala. Bylo jich mnoho a byly velmi drahé.

„Těšilo by mě,“ řekla domácí paní, „kdy by se vám něco z toho zalíbilo, abyste si to vzala na památku.“

„Milostivá paní!“ zdráhala se Miluška užiti tak veliké dobroty. „Nejsem s to, vám kdy něčím milým se odvděčit —“

„Klamete se,“ namítala paní Zdena. „Poskytujete srdci mému potěšení, proti kterému všecky tyto trety nic neváží.“

Slovo to bylo ryze pravdivé — paní Zdena hledíc na Milušku v obzvláštním pohnutí, vetkla jí do hlavy skvostnou jehlici a přitiskla zlaté její vlasy ke rtům. Potom otevřela ještě jakousi přihrádku a vyňavši dva medaillony předložila je dívce. Na jednom byla mužská, na druhém ženská hlava vyobrazena; obě byly sličné. Pohled mladého muže byl volný, smělý skoro vyzývavý, ale bylo patrno, žeť to následek mocné vůle, překypující síly.

„Totě otec!“ zvolala Miluška.

„Tedy posud podoben?“

„Velmi se změnil, ale hlavní rysy dobře lze poznati.“

Druhý obrázek ukazoval mladistvou dívku s blankytným snivým okem, a s jakýmsi nad míru příjemným ostychem na ladné tváři, jako by byl malíř vtělenou skromnost zobraziti chtěl. Originál byl Milušce nepovědomý.

„Stojí vedle vás,“ dí paní Zdena; „ale na každý způsob jste vy k obrázku mnohem podobnější, nežli já nyní.“

„Oba maloval Ticháček,“ podotkla dívka.

„Znáte ho?“

„Jakožto svého učitele.“

„Musím vám pověděti,“ pravila paní, „že s podobiznami těmito malé tajemství jest spojeno.“

„Nuž, neví o nich před nikým, zůstanou i tuto uschovány co tajemný poklad“ — při těch slovech Miluška ukázala na své srdce.

„Až je jednou — jakož doufám — spolu otci vašemu předložíme,“ dokládala paní Levinová.

Vyšla odtud s Miluškou, ale když tato s Boženou do hovoru se zabrala, vrátila se tam opět. Zavřela za sebou na zámek, usedla, zahleděla se před sebe. Tvář její změnila se v živou dojemnou elegii, zůstal v ní poklid, ale slza za slzou řinula se po ní...

Někdo zkusil otevříti — pan Levin se ozval za dveřmi. Zdena mu otevřela.

„Co vidím? Tys plakala! Něco se přihodilo?!“

„Upokoj se,“ řekla paní pokojně a pevně. „Játť jsem se jenom bavila — minulostí.“

A víc o tom ani slova. Pan Levin tajně trnul — nebylo mu jasno, co má na svém svědomí, ale bylo to dojista něco velmi zlého...

X.

Představení ve prospěch pana Benedy bylo velmi hlučné. Obecenstvo bylo novým kusem nadšeno, spisovatel byl opět i opět bouřlivě volán; také čelnějším hercům dostalo se hojné pochvaly, nade všecky pak vyznamenán Beneda, který vždy v přízni obecenstva vynikal a dnes obzvláště novou svojí úlohou je uchvátil.

Den potom shromažďovala se na letohrádku páně Levinově zase společnost. Když se objevil Blažej, uvítal jej Jakub Vánkomil Soběhrab z daleka: „Sláva! Trojnásobné, hřímavé sláva!" — i potřásal mu tolikrát rukou a přál mu tak hovorně štěstí a velebil jej nesmírně lichotivými poklonami, že na hezkou chvilku nemohlo být ani pomyšlení, aby se někdo jiný z přítomných k hrdinovi našemu dostal.

Než si to Blažej odbyl, aby jej všichni pomocí buď němé neb hovorné výmluvnosti přátelskými city srdce svého zasypali, objevila se paní Zdena, která s ním také svou zvláštní rozmluvu rozpředla, při tom jako náhodou od ostatních se vzdalovala, až jim s očí zmizeli.

„Milý pane poeto," řekla tu paní, náhle se zastavujíc a na Vojtěcha upřímně pohlížejíc — „můžeteli pak míti ve mne důvěru?"

Milý poeta byl šťasten, že mu dopřáno, na takovou otázku vřele posvědčiti.

„Ale ve všem — jako ku příteli," doložila ona.

Milý poeta byl by se krásné paní v tu chvíli ochotně i vyzpovídal.

„Musím vám pověděti," pokračovala paní Zdena, „že jste komusi z tohoto domu spůsobil dnes bolest, trápení, ano tak malé zoufalství."

„Já? Můj bože — vy nežertujete! Kterak já?"

„Když jsem já i kdosi dnes měly potěšení na ulici vás viděti, zdál jste se příliš lhostejným — jako byste včerejší slávou byl zhrdnul."

„Milostivá paní —!"

„*Mně* nemusíte nic vysvětlovati," řekla Zdena velmi přátelsky, stisknuvši mu ruku. „Mám za to, že vám rozumím."

Ano, náš hrdina to cítil v hloubi duše, že tato sličná, laskavá, ducha i citu plná dáma bezprostředně, volným okem v jeho nitru čísti umí.

„Kdosi jiný čeká na vysvětlení," končila paní. „Vejděte zatím sem — já přijdu brzy zas."

Vojtěch poslouchaje pokynutí jejího vešel do dveří, na které mu ukázala. Krok jeho rychle se opět zarazil — neboť tu před ním stála Božena, majíc úsměv na rtech, ale v očích slzy, a s utajeným dechem na tváři jeho utkvívajíc.

Vysvětlení, na něžto čekala, přišlo jí bez mnohé řeči, bez jediného slůvka, jako blesk rychle a jako blesk neodolatelně — v nejbližším okamžiku vrhla se Vojtěchovi na srdce...

A když po drahném pomlčení opět slov nabyla, tázala se ho,

pozdvihujíc k němu své veliké černé, láskou opojené oko: „Viď, že mě miluješ?"

„Milostný anděli," vece on v odpověď, „jak nebeský mi připravuješ okamžik!"

„Okamžik!" opakovala dívka blouznivě. „Jen okamžik — po nekonečném čekání, po nepřehledné řadě zdlouhavých hodin! Celý můj život by nestačil, aby se duše nasytila tvým pohledem, aby se do žádosti přesvědčila, že jsem na tvém srdci, že jsi můj — ó můj!"

„Neumím ti slovy nic už odpovědět!.."

„Ach, tomu snad muž nikdy nesrozumí, kterak srdce ženské stůně touhou po takové chvilce a čeho by se pro ni odvážilo! Když jsem tě včera viděla v pravém domově tvém, když na tisíc srdcí pro tebe nadšeně tlouklo a všichni tě tolik oslavovali: myslila jsem s jistotou, že aspoň na okamžik tě přece ještě toho večera budu míti samotna. A tys nepřišel — jaká to byla noc!"

„Věděl jsem, že už není lze, samotnou tě najíti."

„Ty muži studený! Kdy bych já měla takovou volnost jednati jako ty, bůh ví, co bych nepodnikla! — A dnes, při tom potkání na ulici, když mé srdce bušilo, jak rozhoupaný zvon: jak poklidně jsi pohlížel, jak odměřeně pozdravil! Co jsem se od té chvíle natrápila! Buď mě nemiluje, pravila jsem sobě, aneb největší láska mužova nikdy nepochopí, jak miluje srdce *ženské*. Ano, já mám všecku příčinu se hněvat a rmoutit!"

I odvrátila se od Vojtěcha.

„Aj, rozkošná škorpilko!" dí on. „Po druhé třeba na ulici zvolám z plné duše: Drahá, jediná — miluji tě!"

„Drahý, jediný — miluji tě!" opáčila dívka u vroucím záchvatu a vrátivši se kvapně v jeho náruč přitiskla hlavu svou na jeho prsa. „Já jenom takto ukryju se před lidmi, a bude mi jako na samotě kdekoliv."

Náhle se opět vztýčila.

„Ne — já hrdě povznesu své čelo, aby celý svět viděl, že tebe mám já jediná, že jsem neskonale šťastná!"

„Sladká kněžko, jakou mi to věstíš budoucnost!"

„Ty sám jsi kniha, ze které věstím — v toběť i rukojemství, že se věštba vyplní."

„Máš ve své ruce čarovný prut, kterým do života vkouzlíš ráje, jichžto jsi věštkyní."

„Pravdali to: i čarovný prut sám jsi vložil do mé ruky! Ale není tomu tak. Tvůrcem krásy a blaha v pozemském ráji jest tvůj duch — mně toliko dovoleno, dále vstoupiti a nesmírnými poklady tak se těšiti, jako by mně náležely. Neodpírej mi — já to jasně vidím, a proto jest má blaženost tak veliká, že jí ani nechápu — a že když na ni patřím, oči mně přecházejí..."

Tu hlas její najednou zaniknul v rozechvění citů — sáhla sobě k srdci, jako by tam náhlou bolest potlačiti chtěla.

„Drahá, co se děje?" ptal se starostlivě mladík.

„Zlá myšlenka projela mi hlavou..."

„Mluv, duše má!"

„Vojtěchu, tak veliké jest to blaho, které mi tebou vzešlo, že jest mi někdy, jako bych se probudila a mé blaho jako by přešlo co klamný sen . . .“

„Jaká to pochyba!“

„Jest to možná — musím se sama sebe tázati — aby zůstal vždy cele a jedině mým? Bůh ví, čí to hlas mi odpovídá: „Nikoliv!“ — a já, když si pomyslím, že by jednou zase tak chladný poměr mezi námi nastal jako dřív, sotva že o rozum nepřijdu!“

Na vášnivou její řeč odpověděl Vojtěch jemně ale s mužnou pevností: „Jestliže na mém srdci nepoznáš, jak těžce takovými obavami hřešíš proti naší lásce, proti mně i sobě: pak bylo by každé slovo moje nadarmo!“

„Ó, vždyť já to cítím, že se dopouštím těžkého hříchu! Ach, prosím, nezpomínej mi provinění mého! Jsem děvče bojácné, bláhové, plné slabostí — mou silou, mým rozumem, celou duší mou jsi ty! Měj se mnou trpělivost, a za hřích, ve který z přílišné lásky k tobě upadám, jen pro bůh tím mě netrestej, abych tě viděti, abych i jedinou hodinu na tebe mysliti nesměla!“

A s náruživým ohněm jej políbila.

Byli by zapomněli na čas, ale paní Zdena dle slova svého přišla zase i odvedla našeho hrdinu nazpět do společnosti, která se zatím byla rozmnožila.

U stolu měl Vojtěch za společnice paní Zdenu a paní Desiderii, naproti seděla Miluška vedle svého otce. Vojtěch byl ustavičně v proudu živé rozprávky, ale s Miluškou vystřídal za celou hostinu jenom málo slov; za to setkali se častěji zrakové jejich — Miluška se při tom po každé zaruměnila, avšak i Vojtěch znamenal, že mu před ní krev bezděčně do tváří vstupuje . . .

Boženě družili mladí páni Brož a Soběhrab. Slečna byla velmi veselá, bavila se mnoho zvláště s Jakubem Vánkomilem, kterýžto ji shledával nejčarovnějším stvořením, ježto kdy viděl, i nepřestával na cestu její házeti květy svých nejvybranějších poklon. Při tom ho arci ani na okamžik neopustilo vědomí vlastní velikosti; Božena také mnohým dvorným slovem mu polichotila, projevujíc neobyčejné vřelé účastenství vzhledem k jeho nové národohospodářské soustavě. Výkladům jeho někdy tak naivně žensky porozuměla, že bylo v těch místech velmi mnoho smíchu, ve kterém Jakub Vánkomil Soběhrab svým oblíbým řehtáním podobně vynikal, jako na zahradě v hlasech zpěvného ptactva kdákající slepice.

A opět se tam hovor přitlumil — Božena mistrným obratem zavedla řeč na hrdinu básníka, který tu seděl při stole, vyzvídajíc, jak o něm soudí její společníci. Vendelín vynášel Blažeje se zápalem, s nadšením; líčil povahu jeho co pravý diamant, mluvil o skvělém nadání a slavné budoucnosti jeho, a pokládal to na konec za své největší štěstí, že mu dopřáno v tak vzácném muži míti srdečného přítele. Chválu jeho Božena poslouchala s planoucím okem; nic o tom netuše stal se jí Vendelín v tu chvíli po Vojtěchovi nejmilejším mužem . . .

Také Jakub Vánkomil neopominul, v té věci hlasu svého povznesti. Nic nepochyboval, že ctěný kollega Blažej jest na nejbez-

pečnější cestě státi se českým Shakespearem, jakož i že povaha jeho jest nad míru krásná — shledával toliko, že mu jedna vlastnost schází: praktičnost. V tom ohledu že je pravé dítě, na svět se dívá tak naivně, ba možno říci tak lehkomyslně optimisticky, jako by to byla idyla, jako by celá národohospodářská práce člověčenstva v tom záležela: víti umělcům vavřínové věnce.

Tímto svým vtipem Jakub Vánkomil sám sebe tak překvapil, že se mu ihned výše naznačeným spůsobem smáti počal. Avšak, nestalo se, čeho se nadál — chorus ho neprovázel, a celá společnost ohledla se po kdákajícím národním hospodáři. To však jeho nic nespletlo. Jal se pokračovati ve své oraci; bral si to na starost, aby ctěný kollega Blažej stal se praktičtějším. I on — dr. Soběhrab — počítal jej mezi své milé přátele, avšak on — dr. Soběhrab — neměl ve zvyku pěstovati některý poměr, aby tento nenesl reálné ovoce. Chtěl Blažeje postaviti v čelo velikého časopisu, jehož založením on — dr. Soběhrab — se pilně obíral, jejžto musilo odbírati všech osmdesát milionů Slovanů, jenžto sám jediný měl vedle národního hospodářství pěstovati nejen všecky rubriky, co jich koli všecky časopisy pod sluncem, dohromady pěstují, ale ještě několik rubrik docela zvláštních, nikde nebývalých.

To bylo zas tak něco slečně Boženě vrchovatě zajímavého; dotazovala se velmi dychtivě na podrobnosti toho velikolepého časopisu, kterým chtěl dr. Soběhrab zastíniti světové *Times* (jichžto posud nikdy neviděl), i nepřestávala se výkladům Jakuba Vánkomila obdivovati, kdežto soused její Vendelín už nevěděl, kam se obrátit, aby smích svůj ukryl.

Společnost seděla už při světle lamp, když najednou okny z venku vnikla neobyčejná záře. Všechny to překvapilo, jen dr. Soběhrab usmívavě hlavou kývaje prohodil: „Aha! Aha!“ — na znamení, on že ví, kolik uhodilo. V tom se ozval dámský hlas: „Nebesa, snad to není požár?!“

„Ó nikoliv!“ zvolal mocným hlasem dr. Soběhrab. „Račte všeliké obavy vyhostit — to jsou docela nevinné, docela neškodné plameny!“ A úsměv jeho dokládal k tomu: „To já znám! To je u mne na denním i nočním pořádku!“

„Průvod s pochodněmi!“ zaševelilo to po sále. Zjev na této ville nikdy nevídaný. Komu pak na poctu? Básníku Blažejovi a dramatickému umělci Benedovi? Pokračování včerejšího triumfu? — Jakub Vánkomil Soběhrab se usmíval vždy potutelněji, vždy vítězněji. Venku se rozhlaholil sborový zpěv — „Budiž tobě sláva, čest!“ slyšela společnost v sále docela zřetelně, ostatnímu obsahu kantáty rozuměla méně, až ji ze všelikých pochybností vyvedla deputace, kteráž od průvodu dovnitř přišla, před pana Levina předstoupila a svým řečníkem ohlásila, že spolek venku zastoupený za velikou čest si pokládá, míti v muži tak vynikajícím svého protektora a že nemůže opominouti, provolati mu za to trojnásobné hřímavé „sláva!“

Dr. Soběhrab, který se byl jakoby nic k oknu postavil, zdvihnul prudce ruku a zkříknul z plných plic: „Sláva!“ — načež venku teprvé hřímavé volání následovalo. Hosté v sále aplaudovali.

Pan Levin nemohl tajiti, že jest příliš hluboce dojat, aby odpověděl co jiného, nežli že spolku přeje vše dobré, a že seč jeho síly jsou, ve prospěch jeho učiní — a s tím že mu provolává: „Na zdar!“ Opět zdvihnul dr. Soběhrab u okna prudce ruku a zkřiknul z plných plic: „Na zdar!“ — opět venku hřímavé volání a v sále aplaus. Po té se dr. Soběhrab ujal slova sám i pronesl skvělou řeč, kterouž velebil slavný spolek, pana Levina co jeho vysoce ctěného protektora, a nejvíce sebe co zakladatele spolku. Na konec zase trojnásobné „Sláva! Na zdar!“ — zase venku hřímavé provolávání a v sále aplaus. Jiná kantáta a nepřestávající provolávání slávy dr. Soběhrabovi a panu Levinovi — toť bylo důstojné zakončení slavnostního výjevu.

Dr. Soběhrab jal se ihned zprostředkovati přechod k nové zábavě ve společnosti: učinil o tom řeč, kterak včera triumf slavilo umění, dnes průmysl. Některé jeho výroky, kterými průmyslu poněkud silně nadsazoval, zavdaly Vendelínovi příčinu k námitkám, a v malé chvíli celá společnost byla zaujata živou debatou, čemu náleží přednost, zda průmyslu a obchodu či umění. S rozličných oborů práce smekla se otázka rychle na osoby, na lidi rozličného povolání.

Pan Levin a jeho přítomní přátelé mínili mezi sebou, že je to ukrutně směšné, hádati se, zda přednost náleží továrníkům, obchodníkům a vůbec lidem, kteří mají bohatství, anebo veršotepcům, malířům, komediantům, baletnicím a vůbec lidem, kteří vlastně všichni zrovna tak z almužen žijí, jako flašinetláři a harfenice, jenže vybírání almužen trochu pohodlněji zařízeno mají . . .

Blažej usmívaje se mlčel — přítel Vendelín bojoval dobře i nepotřeboval pomoci. I Beneda mlčel, ale na tváři jeho obrazilo se nepokryté opovržení.

Jakub Vánkomil užíval více hlasu svého, Vendelín vtipu. Debata stala se hádkou, která každou odpovědí nabývala větší ostrosti.

„Mluvím s hlediště národohospodářského,“ řekl Soběhrab, „a nemohu neviděti, že umělcové co lidé fantasie a veselé mysli, lidé zábavy a požitku jsou oněmi kobylkami z pohádky; mravenci však jsou ti, kdož peníze pracně shromažďují a pohromadě udržují. Nepopíratelné faktum jest, že *kapitál* tvoří žulové sloupy lidské společnosti — a k tomuto jsou umělci v takovém poměru, že by spíše staré sloupy rozbořily nežli nové vystavěli.“

„Dovolte, abych vaši národohospodářskou soustavu poněkud doplnil,“ namítal Vendelín; řeč jeho byla příkrá, však on přednášel ji tím nejmírnějším a nejlahodnějším hlasem — obsahovala mnoho tvrdých křemenův, ale přes ty řinula jasná vodička zrovna jako v idylickém potůčku. — „Ale prosím, abyste mi jednou dal domluviti, jakož já vám posud do řeči neskočil. Lidská společnost má dvoje kapitály, jedny hmotné, druhé duševní. Jak první tak i druhé dobývají se prací. Kapitály hmotné od pradávných časů dobývalo prací svou dělnictvo, které touto prací zmařilo svůj život a z ovoce jejího nedostalo nic více, než kus bídného chleba k dosti chatrnému nasycení svého hladu. A tak to posud. Staví se železné dráhy, z lidské společnosti jedni jich užívají k svému pohodlí, druzí z nich do svých pokladnic hromadí peníze: třetí, kteří práci vykonali, chodí vedle nich pěšky,

vyhublí, otrhaní, hladoví, zmrzačení — ovšem jenom ti, kteří při stavbě o život nepřišli ... A s duševním kapitálem jest to na vlas takové. Jedni ho dobývají s nasazením všech svých sil, svého života, druzí se ho zmocňují, aby jednak své pohodlí na světě rozmnožili, svůj přepych zvýšili, jednak duševní kapitál ve svůj hmotný prospěch využitkovali. Od starých časů rozeznává se nová doba tím, že dříve boháči, užívajíce ovoce práce hmotné sami často práci duševní se oddávali; v nynější společnosti toho nevidíme, lidé mající peníze nezabývají se ani vědami ani uměním, to jediné umění snad vyjímajíc, jak by peníze své zmnohonásobili a jak by za ně co nejvíce rozkoše na tom světě sobě koupili, při čemž rozkoš vyššího vzdělání vědeckého neb esthetického u nich pravidlem napřed vyloučena jest. A tak nyní zástupcové práce jak hmotné tak rovněž i duševní *z chudiny* vycházejí a v mučenictví žijou — s kobylkami a mravenci a se žulovými sloupy společnosti vypadá to poněkud jinak nežli ve vaší národohospodářské soustavě!"

Jakub Vánkomil se v palčivé netrpělivosti dočkal konce — a již se na novo protrhával mrak výmluvnosti jeho, když se paní Zdena k němu obrátila s žádostí, aby jí také dovolil slovo pronesti. Uklonil se velmi ochotně, ale ještě se mu nezavřela ústa, zrovna jako by je klíčem byl natáhnul k replice, na kterou teď nedošlo.

„Musím v jedné věci odpírati panu Brožovi," vece líbezná paní, Jakuba Vánkomila více sobě nevšímajíc. „Není tomu všude tak, že by se lidé bohatí vyhýbali duševní práci, jmenovitě umění. Na důkaz povím kratičký příběh. Znala jsem potomka staroslavné hrdé rodiny — polské, ne české — který jednoho dne rozbil svůj šlechtický erb i zašlapal svou hraběcí korunu. Po tom rozdal všecko jmění své mezi chudinu, a šel co umělec chleba tělesného sobě dobývati, chlebem duševním jiné živiti. Vypuklo povstání proti cizím utlačovatelům. Umělec náš co pěvec a co bojovník tvořil v kraji nejpřednější stráž povstalců — kam postoupil, nepřátelé musili couvnouti. Za ním teprvé bratr jeho vedl zbrojné zástupy, kteréž by puškami a kosami svými nebyly tolik pořídily, co pěvec svým nadšeným slovem, ano kteréž by bez něho rychle bývaly ztraceny. Až se dostaly na blízko města, v němžto nepřátelská strana měla mocnou oporu. K útoku na ně nemohli se povstalci nikterak odvážiti, a přece, kdy by se jim nebylo podařilo se ho zmocniti, bylo po nich neodvratně veta ... V městě bylo dusno jako před bouří; nikdo nesměl se v ničem uchýliti od posavadního živobytí svého, nesměl častěji vycházeti z domu ani déle doma zůstávati, nesměl jmenovitě zasmušilé čelo ukázati, třeba měl k zármutku nebo hněvu největší příčinu. Kdo by nebyl chtěl býti takovou loutkou, stal se podezřelým, octnul se v moci biřiců, v žaláři, ve vyhnanství ... V divadle se hrálo, obecenstvo nesmělo scházeti, musilo se objeviti v rouše slavnostním, musilo se v meziaktí hlasitě baviti — a hejno vyzvědačův poslouchalo, kde se ozve nějaké rebelantské slovo. Opona se vyzdvihla, počala jakási šprýmová scéna. V tom venku na ulici padne jedna, druhá střelná rána, zahlučí lomoz. Herectvo vzplašené se rozstříkne, a na prázdné jeviště vstupuje mladý, krásný muž s plamenným zrakem, v pravici vysoko pozdvihuje prapor svobody a velikým hlasem provolává: „Odhoďte pouta! Bojovníci otčiny jsou zde — jděte

dobývat své volnosti!..“ Na okamžik nastoupí hrobové ticho — samým biřicům ohromením strnuly údy. „Vítězství anebo smrt!“ zvolá náš umělec na jevišti — „Vítězství nebo smrt!“ zaburácí to celým divadlem. Vše se vzchopuje. V tom hluku houkne z některého kouta bambitka — mladík s praporem beze slova klesá. Biřicové neměli odvahy vyskočiti k němu na jeviště — nač by také byla střelná zbraň....“

Paní Zdena učinila přestávku — také mezi přítomnými posluchači bylo ticho, jak by z nich ducha odčaroval. Teprvé po chvilce ozvala se skoro šeptem otázka: kterak všecko skončilo? Posluchači oddechli a brzy volali jedním hlasem: „Ano, kterak pak to všecko skončilo?“

„Prapor padlého pěvce byl zase pozdvižen —“ odpovídala paní Zdena.

„Smíme věděti, od koho?“ vpadnul jí do řeči Blažej.

„Prosíme, prosíme!“ volali Vendelín, Božena i jiní, když vypravovatelka vůčihledě váhala.

„Jakási ženština — tuším, z divadelního personálu — přiskočila, a prapor před očima umírajícího pěvce vzhůru povznesla... Po tom prý kvapila s ním do vřavy na ulici. Obyvatelstvo na všech stranách chopilo se zbraně, touže dobou povstalci z venku podnikali útok — do rána byl bratr pěvců se svými zástupy pánem města.“

XI.

„Na nesmrtelnou paměť pěvce hrdiny!“ zvolala se zápalem Božena povstávajíc.

„A na čest hrdinky, kteráž jeho prapor zase povznesla!“ dokládal Blažej.

Jakub Vánkomil, který se byl dosud s otevřenými ústy duchaprázdně na paní Zdenu díval, teď první zkříknul: „Sláva!“ I pan Levin pozdvihnul svou sklenici — neboť zrak choti jeho tkvěl na něm. Byla pokojná, byla sličná — ó kdež by se byl jednou nadál, že pod tolika půvaby a pod tím klidem jest ukryto něco jemu tak hrozného, že se nyní div nezachvěl...

Nežli se dámy vzdálily, utkal ještě Blažej paní Zdenu v krátkou, soukromou rozmluvu.

„Nezneužiju té důvěry, které jste mně dopřála,“ pravil tiše, „když se vás, milostivá paní, otážu na jednu ještě okolnost příběhu, jejžto jste nám vypravovati ráčila?“

„Vy nikdy ničeho nezneužijete, milý poeto,“ zněla vlídná odpověď.

„Jaké bylo jmeno pěvce hrdiny?“

„On s erbem a korunou i své jmeno zahodil.“

„Ale jeho bratr?“

„Vy jste už hádal — nuže?“

„Kovenski.“

„Jste věštec,“ dí paní Zdena a stiskla mu ruku.

„O děkuju — děkuju vám!..“ zašeptal náš básník horoucně. Paní Levinová byla by jej v tu chvíli jediným pokynutím mohla poslati za sebe do plamenů...

Mužská společnost zůstala dále pohromadě, aby se teprv nyní nenuceněji bavila, toliko Beneda i Blažej se domácímu pánu poroučeli.

Vše, co se tu dnes dělo, nespůsobilo panu Levinovi dobrý rozmar. Ten příběh ze života paní Zdeny — *on* ihned věděl, kdo ta hrdinka na jevišti vlastně byla! — učinil mu přítomné hosti *umělce*, k nimž bez toho valné lásky neměl, na konec odpornými. Ještě kdy by s nimi byl mohl naložiti, jak by byl chtěl — ale to se k nim musil míti jako k nevím jak vzácným osobám!..

„Velice mě těší,“ pravil nyní k Benedovi, „že jsem poznal vás i vaši dcerušku. Můžete být na to hrdým, že máte takovou krasavici.“

Herec odmítnul to pouhým posunkem.

„Proč pak jste ji posavade nedal k divadlu?“ pokračoval fabrikant.

„Není pro divadlo určena,“ dí Beneda zkrátka.

„Proč pak ne? Každý mužský vám na první pohled řekne, že k tomu má skvělé schopnosti, aby dělala na prknech větší furore nežli třeba Pepita de Oliva, haha!“

„Není k tomu určena, aby dělala furore,“ podotknul herec beze všeho žertu ve svém pohledu.

Fabrikant viděl, že ho domrzívá — to mu působilo jakési vnitřní zadostučinění, to činilo jej mluvným.

„Ale to je škoda!“ řekl. „Odkud pak se má dostati tak vynikající kráska na jeviště, když sám dramatický umělec své dceři vstoupiti tam brání? Vy přece uznáváte, že je na jevišti krásy potřeba?“

„Ale mám při tom jednu výminku.“

„Zajisté nejste ten člověk, který by svůj stav pokládal za méně důstojný než jsou jiné, neb dokonce za stav vůbec nedůstojný.“

„Nepokládám — ale pod tou jednou výminkou.“

„Jsem dychtiv slyšeti, pod jakou!“

„Pod tou,“ dí Beneda přitlumeným hlasem ale důrazně — „pod tou, pane, aby každý padouch dříve nežli do divadla přišel tam, kam náleží.“

„Jakže?“

„Ale on tam zřídka i po divadle přijde.“

„A co tím, pane, míníte?“

„Kriminál, pane.“

Pan Levin rázem zblednul jako stěna.

„K vašim službám!“ doložil Beneda i odcházel.

Fabrikant už ho asi sotva slyšel. Blažejovi, jenž byl svědkem celého výjevu, nezbývalo než domácímu pánu přáti dobrou noc a následovati za hercem.

Octli se v čarovné jarní noci, ale nebylo jim volno, drahnou chvíli žádný z nich nepromluvil. Na zádumčivou uzavřenost u Benedy byl Vojtěch uvyklý; v poslední době vyvinul se mezi nima svazek společné přízně, ale mimo upomínku na Filipínu nedotýkali se svých

soukromých poměrův, předmětem rozmluv jejich bývalo umění. Ale dnes neodolal mladík zvědavosti své i žádal za vysvětlení posledního výstupu mezi hercem a fabrikantem.

„Milý příteli,“ odvece Beneda, „jakkoliv vy jste optimista, já pak pessimista, mám vás upřímně rád, a ze zvláštního zřetele na některé vaše poměry odhalím vám kus svého života. Že jsem od své rodiny uprchnul, víte náhodou již ze svého mládí. Co mě k tomu přimělo, byla ctižádost; obdiv vesnického lidu se mi zprotivil, kejklířství, kterým jsem ten obdiv vzbuzoval, bylo ničemné, já cítil v sobě sílu k těžšímu, vznešenějšímu umění, a dychtivost jiného uznání, jiné slávy.

Mladému komediantovi nebylo tak snadno, státi se hercem, a dlouho bylo by povídati o všech těch překážkách, jež musily překonány býti, než se noha má dotkla prken divadla stálého. Ale překážky mě neunavily. Já cíl svůj položil nesmírně vysoko, chtěl jsem se státi hercem tak slavným, jako který koliv jiný byl — snášeti hlad i všeliké nedostatky mně bylo tehdy maličkostí, která mou mysl ani na okamžik nezachmuřila, o které nikdo nezvěděl.

Neměl jsem důvěrníka, neměl jsem protektora, neměl jsem vůdce — ale neměl jsem hrubě také povědomost, že bych koho takového potřeboval. Učil jsem se všemu, čeho známost jsem u jiných pozoroval, učil jsem se všemu sám, ale tím usilovněji. V takových poměrech jsem dorostl v muže. Postava, hlas a jiné zevnější prostředky mně konečně otevřely branku na velké divadlo — však tu mi na novo nastala práce sisyfovská. Jen zřídka mi dali nějakou úlohu, vždycky nepatrnou; já vystudoval ji s největší pečlivostí, abych vyniknul — kritika se na mou snahu dívala s úsměvem a přivedla k tomu konečně i obecenstvo, že se usmívalo, když jsem ze své úložky něco příliš dobrého dělal a tak z rámce obrazu vyčníval.

Tehdy netušil jsem, kterak nahodilý předsudek kritiky, obecenstva i ředitelstva, ježto se oběma řídí, hrozí pohřbíti všecky moje sny a naděje, jak se to nejednomu talentu přihodilo a přihází. Pořád jsem věřil, že po dnech nepatrnosti vzejdou dnové triumfů — kdežto kritika i obecenstvo o mně vtipkovaly a ředitelstvo bylo odhodláno mě propustiti. A přece triumfy přišly dříve všeho nadání.

Čirou náhodou slyšel mě kdys učitel zpěvu, když jsem si zanotoval píseň. Napjal pozorně sluch, zavedl mě k pianu i dal mi zpívati, co hrál.

„Člověče,“ zvolal naposled, „vy o tom ani nevíte, že máte hlas, kterým byste mohl po Evropě dělat sensaci? Odhoďte všecko, a učte se zpěvu!“

Učil jsem se zpěvu. Za půl léta debutoval jsem už v parádní operní úloze, a v skutku jsem slavil nejhlučnější vítězství. Při vystoupení ještě mi div hlas neudusila bázeň — bylo mi dobře povědomo, že jsem v pěveckém umění veliký slaboch; ale s prvním vysokým *C* spadla se mne trema: obecenstvo bylo u vytržení, a ještě v meziaktí uzavřel jsem s ředitelstvem smlouvu, kterouž se moje postavení u divadla stalo nad jiné skvělejším. Stal jsem se tam skoro neobmezeným pánem. Celý svět viděl nyní mou nádhernou postavu, mou neobyčejně živou

a ušlechtilou hru a velebil to při mém každém vystoupení. A což moje vysoké *C!* Mohl jsem chybně zpívati, nedbale hráti, obecenstva sobě nevážiti, ředitelstvo tyranisovati — vše bylo zapomenuto, jak jsem přišel se svým vysokým *C*. A já měl vysoké *C* tak snadno pohotově, jako kteroukoli jinou notu.

Můj triumf neobmezoval se na jeviště. Před mým vysokým *C* rozletly se dokořan dvéře všech salonů, všude byl jsem vítán, obdivován, hejčkán. Nedosti na tom — i nejeden boudoir neměl pro mne zámků, patřilo to najednou zrovna v můj veřejný závazek, ucházeti se o přízeň bohatých dám — a těmto najednou sláva moje propůjčovala volnost, aby se samy o mou přízeň ucházely . . .

Byla mezi nimi šlechtična spanilá, mladistvá ale již vdova. Starého muže, na nějžto ji byli přikovali a jenž ji mimo jiné svou žárlivostí dvě tři léta život proměňoval v trýzeň očistcovou, toho zrovna v Praze pochovala. „Poznala jsem tě povzdálí,“ pravila mi utkávajíc známost v maškarním plese — „jsem krásná a miluji tě. Láska moje stala se vášní, než jsi ji spozoroval . . . Nechť nyní volně bije mé srdce, dlouho poutané! Nechci déle dusiti jeho hlas a ulévati jeho plamen odpíráním! Nechci déle nuzně žít: lesklé nádheře, hlučnému plesu otevři své brány, srdce moje, dosud tiché jako němota klášterní — odvrhuji všecka pouta, u vytržení chci požívati rozkoš lásky opojné! A ty, chladný muži, musíš býti můj! . .“

Já, příteli, neuměl jsem tehdy o svých poměrech rozumovati, nebyl jsem si toho vědom, že umělec jest knězem poesie, který nesmí utratit své posvěcení, že umělec, třebas i vítězný jako Hannibal, v rozkošnické Kapue na zmar přichází: — avšak přes to, příteli, jsem dlouho odolával.

Vedle hýřivého ukájení rozmařilých smyslů poznal jsem jinou lepší lásku. Z chudé rodiny přišla na jeviště dívenka nejvýš šestnáctiletá, lahodné poupě, jako sličná tak rovněž nevinná . . . Nelze mi tajiti, s jakou hořkostí na ti věci vzpomínám. Už tehdy na první pohled vzniklo ve mně přesvědčení, že divadlo, že balet není půdou pro tak něžnou a čistou květinu — beze všeho rozmyšlování učinil jsem se strážcem a ochrancem jejím, bděl jsem nad ní žehravě, nedopustil jsem, aby s ní někdo zahrával aneb i jen promluvil, jak se mně nelíbilo, provázel jsem ji na jeviště i domů — a měl jsem dosti vlivu, aby se někdo k vůli dívce odvážil na sebe mě popudit.

Její vděčný úsměv, její srdečná přítulnost ke mně působily mně nejčistší rozkoš, jakou jsem kdy poznal — ona byla skutečným pokladem mého srdce, a já se denně kochal pomyšlením na ten okamžik, kdež ji řeknu: „Budiž mou chotí! . .“

Neřekl jsem jí to nikdy. Ona jednoho dne na smrt uděšená, bledá, s rozcuchanými vlasy, s potrhanými šaty vrazí do mého bytu. Nikdy dříve tam nebyla. Zachytím ji ve svou náruč, anať se chvěla jak osykový list, ptám se, přimlouvám jí, anať těkavým okem plaše vůkol pohlížela jako na rozumu pomatená.

Dlouho to trvalo, než jsem ji poněkud utišil, dlouho, než jsem se příčiny jejího nynějšího stavu doptal. A pak jsem sám div šíliti nepočal!

Musím se vysloviti krátce. Jeden z těch bídákův, jižto i do chrámu božího vcházejí jen s myslí hampejskou, a kterým jest divadlo něčím docela jiným než chrámem umění, vlákal dívku nic zlého netušící, do svého domu, kdež před ní předstoupil jako před osobu, o které se to samo sebou rozumělo, že dávno přestala býti upejpavou. Vždyť byla od divadla, od baletu — a o baletu se na samém jevišti v komediích přes tu chvíli obecenstvu povídají vtipy velmi hrubého jádra!.. Mladistvá baletnice se mu zalíbila, a on měl peníze, aby si na trhu vyhlídnul otrokyni . . . Odpor dívčin byl faunovi jen pikantním kořením, dotíral na oběť svou vždy drzeji — až ona v zoufalém vyděšení okno vyrazila, chtíc se jím dolů vrhnouti, a tak se vyprostila.

Příteli, to bylo hrozné — však mnohem horší bylo, co následovalo. Rodina dívčina zadala žalobu, já bláhovec sám jsem nejprudčeji na to tlačil, aby padouch došel zaslouženého trestu. Nastalo dlouhé vyšetřování. Bůh ví, kolikrát volali dívku na výslechy, kolikrát s největší zevrubností musila povídati a ukazovati, zrovna poznovu odehrávati, co se mezi ní a obžalovaným událo!

Tak ji opět a opět napínali na mučidla, strhávali s ní oděv nevinnosti, setřeli s ní panenský pel . . . Znenáhla přestala se hroziti svých slov — — Než se rok s rokem sešel, nebyla již tak ostýchavá. Konec byl, že se stala lehkou ženštinou . . ."

„A fabrikant?" otázal se po delší přestávce Blažej, nemaje už o tom pochyby, jak pan Levin s tímto vypravováním souvisí.

„Ušel všemu trestu," dí Beneda. „Dívka neměla svědků, jakých spravedlnost žádala! — Tento příběh, milý příteli, stal se mi osudným. Podťal jedním rázem mou víru. Vrhnul jsem se do náručí vdovy šlechtičny — vrhnul jsem se do proudu rozmařilosti. Ničil jsem své síly se svévolnou vzdorovitostí, a tak zprudka, že jsem v krátké době i svého vysokého *C* pozbyl, vůbec zpěvný hlas ztratil a ze zpěváka opět pouhým hercem se stal. Neklesnul jsem zrovna v předešlou nepatrnost, také jsem se dosti brzy vzpamatoval — však už veta bylo po mých mladických plánech, neboť veta bylo po mé železné síle. Zůstalo jen otravující vědomí, že jsem uváznul na počátku své dráhy — a druhé, žeť umění jenom slovy velebeno, skutečně však v nedůstojné porobě šlapáno jest . . . ."

Blažejovy myšlenky dlouho do noci dlely na letohrádku. Zapomněl na pana Levina, však měl před sebou obraz dcery jeho — vedle toho položil podobiznu Miluščinu a dlouho, dlouho neodvratně na ně pohlížel. Potom psal verše . . .

Také obě dívky obíraly se jím ve svých myšlenkách. Každá s jinými pocity . . .

Když byly dámy jídelnu opustily, Božena uchopila Milušku pod paží a sběhla s ní do zahrady. Ve vonném křoví při cestě zastavila krok.

„Víšli, drahoušku, k vůli komu sem tě vedu?" šeptala s vroucí důvěrností.

Miluška netušila.

„Je to muž — — Nesmíš se lekati. Seděl s námi při stole — už jsi uhodla?"

„Není lze,“ dí Miluška v jakési tísni.

„Moje dušinko,“ pokračovala Božena, „přítelkyně ťuká na tvé srdečko — chceš je otevříti? Uhodla jsi, že to Blažej, viď?“

Miluška nejsouc slova schopna i chvějíc se po celém těle vrhla se Boženě na krk. Nepravila sobě ani v myšlenkách, co se bude díti, slova Boženina spůsobila jí podivnou závrať.

„Viď, že to muž, jaký se ti líbí?“ mluvila Božena vždy horoucněji. „A což kdy bys ho znala! Což o něm ví, kdož jen na pohled o něm souditi může! Nikdo ho nezná, nikdo mimo mne. Ó jak ti vyslovit, kterak jsem šťastná, že on mě miluje! A kterak ti vypsati, jak nesmírná jest moje k němu láska! Musím ho aspoň ještě shlednouti. Ach že se od něho vždy ještě odtrhovati musím!“

Tak šeptala, tisknouc k sobě Milušku, až blízko na pískové cestě zašustěly kroky. Tu Miluška náhle vyvinuvši se z objetí jejího uprchla . . .

Paní Desiderie drahnou chvíli čekala na svou společnici.

„Zas nám příjemně uplynul den,“ pravila — „o návratě ani nepřemítáme. Co říká moje Miluška?“

„Já? Kterak bych já směla rozhodovati —“

„Čekám na tvé slovo. Rozhodni.“

Dívka přitulila své líčko k její ruce.

„Jestliže tě zde nezdržuje srdečko —“

„Vraťme se!“ zašeptala dívka.

„Brzy?“ ptala se Desiderie líbajíc jí v čelo.

„Co nejdříve — zítra . . .“

„Vyjedeme zítra, dušinko.“

Paní Desiderie vinouc dívku k sobě znamenala, kterak obličej ukrývá, ano kterak v ní srdce buší — i pravila k sobě v duchu: „Však znám toho příčinu . . .“ (Pokračování.)

O všeslovanském jazyku a písmě.

Napsal

M. Hattala.

(Pokračování.)

Historie literárná neosiřela sice u nás ani jednou od časů J. Dobrovského tak žalostně jako archaeologie po Vocelovi, ale ty síly národní, které sme dosavadním pěstováním jejím osvědčili, jsou tak skrovné, že se jimi naskrze nesmíme honositi proti Němcům. Nesluší nám to nikterak ani proti Rusům ještě, jelikož nás už i ti v oboře témže značně předstihli, dospěvše v něm od bibliografického anebo kronikárského stanoviska ku pragmatickému dřív i šťastněji než my.

Přesvědčíme se o tom tuším úplně, počnouce dovoditi od J. Jungmanna samého.

On ve předmluvě ku prvému vydání své Historie literatury české r. 1825 vyznává mezi jiným i to, že prý „již okolo r. 1804 uspořádal pro sebe a k svému jediné poučení zbírku jakousi podle jmen spisovatelů.“ Později však „poznav novou P. Greče historii literatury ruské, polsky s dodatkami ve Varšavě r. 1824 vyšlou, a zalíbiv sobě její soustavu, ano zprávy politicko-historické od dějů jazyka a přehled literatury od spisů vlastních odděluje, pořádek svůj zrušil a docela předělal, něco přidaje, mnohem více vynechaje. První tři odstavy čili paragrafy na větším díle od samého Greče přijal, v tom jednak od něho odstoupiv, že spisy ne pode jménem spisovatelův, anobrž podlé předmětův a věcí spořádané uvodí, jména pak ona vzadu klade s odvoláním se na čísla knih, aby tudy prospěch obojího pořádku všemožně spojil.“

Podruhé vyšla historie ta r. 1849 s hojnými ovšem opravami a dodatky rozmanitými, ale, co se podstaty čili zásad týče, zcela tak jako poprvé čili vlastně též jen co bibliografie. I to vysvitá dosti jasně a hodnověrně z předmluvy, napsané k ní od p. V. V. Tomka, co tehdejšího sekretáře Sboru matičního.

Dle té totižto „tisk textu byl větším dílem ještě za živobytí a pod dohledem J. Jungmanna dokonán. Zhotovení potřebných registříků, ku kterému zvěčnělý již nestačil, uloženo jest dotčenému sekretáři Sboru matičního asi v ten spůsob, jak skladatel sám obmýšlel. Dokonání práce této nemálo obtížné protáhlo se sice z rozmanitých příčin, ale vypadlo přece jistě dle úmyslu skladatelova čili bibliograficky.

Tak na př. u prvého a nejdůležitějšího rejstříku, obsahujícího „popis všech spisovatelů českých s krátkými životopisy, a poznamenáním titulů knih jednohokaždého, hleděno prý jediné na úplnost a určitost dat ze zevnějšího života, nikoli na charakteristiky nebo popsání a ocenění literární činnosti jednohokaždého. Nebyloť toto a nemohlo býti účelem díla takového spůsobu“ čili bibliografie, jak ono tamže na str. IV i výslovně a právem sluje, ačkoliv ovšem obsahuje víc i takých věcí, které vlastně ani do bibliografie ani do pravé historie literárné nepatří, jako na př. dějiny jazyka.

Kdo totižto na duchovné plody i takého národa, jakým jsme my, opravdu pragmaticky hledí a vylíčiti je usiluje, ten má i s nimi samými mnohem více práce, než by mu možno bylo, zanášeti se prospěšně ještě i dějinami jazyka též pragmaticky. Pročež zanechávaje líčení těchto jazykozpytcům, obírá se jimi sám jen potud, pokud toho právě potřebuje, aby krom aesthetické ceny plodů duchovných i spojitosť jejich s ostatními výjevy života národního v patřičných dobách náležitě poznal a určil.

Nicméně však nejen ochotně než i vděčně uznati sluší, že sobě slavný nebožtík i o historii literatury české nevšedních zásluh vydobyl. Tak máme o něm hlavně z následujících příčin smýšleti.

Předně kdokoli historii jeho zejmena s vydanou od J. Dobrovského podruhé r. 1818 náležitě srovná, ten spozoruje v každé části její takořka makavé stopy znamenitého pokroku. Dále pravdu má p.

K. Sabina, pokládaje*) bibliografii „za úhlavní přípravnou nauku k dějepisu literárnímu“ a přidávaje, že „bez dostatečné znalosti náležitých knih nelze pokročiti v nijaké vědě.“ Konečně beze všeho odporu dopustiti sluší, že ani sousedé naši, Němci, nedospěli v oboře témž od bibliografického stanoviska ku pragmatickému dávno a hned.

Do nedávna totižto pracovali oni o historii literárné ještě hlavně dvěma spůsoby, z nichžto prvý klassickým aneb aesthetickým a druhý romantickým sluje.

Klassičtí aneb aesthetičtí historikové literární, jak už i po jménu jejich poněkud poznati možno, zasazovali se předně a hlavně o to, aby vypravováním jejich vyšlo na jevo, jak se patřičné plody duchovné vůbec i zvláště mají k těm vzorům, kterých sobě oni hlavně dle klassiků římských i řeckých a dle zásad oblíbené sobě soustavy aesthetické natvořili. Co se na př. básnictví, uznaného již i tu (I, 708 a 709) právem za nejdůležitější část každé literatury, týče, o tom historikové klassicko-aesthetičtí po předku ustanovili, jak má každý, hlavní i vedlejší druh jeho vypadati, aby mohl slouti klassickým, a ocenivše dle toho básníky, o které jim právě šlo, nevšímali sobě dále jiných okolností buď naskrze nic buď jen běžně a leda bylo. Zejmena pak nedbali oni o přirozenou spojitosť literárného působení s ostatními výjevy života národního, nejspíš ani netušíce náležitě, že jako ve přírodě vůbec dle J. Liebiga**) a jiných „ani kapka vody nepadne na zem ani prášek se nehne z jednoho místa na druhé bez nucení“ čili náhodou anebo maně: tak ani v říši literárné neděje se nic bez dostatečné příčiny anebo nic není úplně samostatného, samorostlého aneb isolovaného než jeden výjev je nepřetržitě spojen s druhým co příčina s účinkem.

Romantičtí historikové literární dopouštěli se nedbalosti té ještě víc a škodlivěji, zvykše i na duchovný život římský a řecký hleděti a rozjímati o něm se stanoviska příliš idealného čili skutečnosti nad míru a slušnosť pohrdajícího, jako na př. bratří Schlegelové.***)

Starší a mnohem znamenitější z nich, August Vilhelm, umřel teprva 1845. Kdo kromě toho i předešlou úvahu mou o politické historii vůbec a německé i české zvláště (II, 305 do 309 a 380 do 385) sem náležitě obrátí, ten bez odporu dopustí, že ani u Němců nemůže ještě býti pragmatických historiků literárných na zbyt a tolik jmenovitě, kolik by nám jich ovšem snadno, ale marně napočítali vlastenci jejich podobní tomu, jehož umění historické sem v též úvaze své, nejmírněji mluvě, kocurkovstvím nazval.

Avšak mohou se Němci již i nyní slušně honositi nejednou historií aspoň své vlastní literatury opravdu tak výtečnou, o jakéž u nás není posud ani vidu ani slychu ještě. Litovati toho může ovšem též

---

*) Dějepis literatury československé. V Praze 1860 do 1865. str. 5.
**) Chemische Briefe. Leipzig und Heidelberg 1865. str. 24 a 25.
***) Komu o zevrubnější vylíčení obou těch method jde, toho sobě dovoluji odkázati k č. 134 a následujícím Beilage zur allgemeinen Zeitung r. 1858, kde je Geschichte der französischen Litteratur seit der Revolution 1789, vydaná od Juliana Schmidta, výtečně vzata do úvahy.

každý z nás, kdo a jak právě ráčí, ale zapírati nesmí žádný, nechceli se dopustiti vlastenčení podobného právě spomenutému.

Gervinus na př. svými dějinami básnictví německého i dle Slovníka naučného vyhověl „u Němců poprvé požadavkům historika literárního, vykládaje a posuzuje v nich plody literatury německé ze života národního a sociálních i politických poměrů každé doby. Mnozí prý vším právem kárají tvrdou řeč díla tohoto,“ vyčítajíce mu, že je „jen zasvěcencům záživno a kritika více v negaci záleží, avšak nemohou mu upříti velikou koncepci při líčení fásí literatury německé a skupení jednotlivých básníků.“

Páté, zcela přepracované vydání týchže dějin dospělo za živobytí Gervinusova jen po druhý svazek a není posud dokonáno. Dotčených vad nebudou ony ovšem ani dle toho vydání zcela prosty, zejmena pak nevyrovnají se obratností a příjemností slohu Kobersteinovým, Vilmarovým a Wackernagelovým, ale dají se přece mnohem snadněji pochopiti a zažiti nežli protivníkům jejich bude vhod. Těch je mezi Němci více než jinde a sice hlavně proto, čím Gervinus i nad Wackernagela nejvíc a nejchvalitebněji vyniká.

On totiž i co literárný historik mnohem častěji a rázněji odporuje přílišnému vlastenčení a jiným vadám rodáků svých než tento. Vysvitá to poněkud už i ze Slovníka naučného, připomenuvšího dobře, že Gervinus za politické smýšlení své byl i k soudům poháněn a trestán, co Wackernagela nikdy nepotkalo. Dostatečné jistoty pak nabude o tom každý, kdokoli na př. jen úsudky Gervinusovy o prvém rozkvětě literatury německé vůbec a koruně jeho čili o Nibelungách a Gudruně zvláště s Wackernagelovými náležitě srovná.

Prvého z těch úsudkův užil jsem už výše (II, 307 a 308) k objasnění té podivné vděčnosti, kterou Němci francouzkým osvěcovatelům svým nedávno prokázali. Hodí se on výborně i sem, vynikaje znamenitě nejen rázností než i určitostí, zevrubností a pravdivostí svou nad ten, kterého se ve Wackernagelových dějinách literatury německé, též už (I, 719) chvalně spomenutých, nejstručněji na str. 32 a 33 dočísti možno.

Tam totižto sluje ovšem prvý rozkvět literatury německé též a sice hlavně dobou „der Edeln, der Hofsprache und der romanisierten Deutschheit,“ ale vesměs příliš panegiricky, kuse a neurčitě.

Tak na př. hledí tam Wackernagel přílišné podřízení tehdejší literatury německé francouzkému živlu i omluviti, připomínaje marně, že prý „se ona jako náhradou za to zase v Italii stala vzorem.“

Kdy by to totiž i zcela pravda bylo, nemohlo by přece poskytovati žádné pravé omluvy ani náhrady, jelikož i Wackernagel sám později (str. 149 a j.) uznává, že se tehdejší literáti němečtí*) k obecnému lidu velmi neslušně měli, pohrdajíce jím urputně a nedbajíce

---

*) Z nichžto však mnozí, nevyjímaje ani nejznamenitějších, nejsou vlastně hodni toho jména, nenaučivše se nikdy psáti, ba ani čísti, jako na př. původcové Parcivala a Wigaloisa, Wolfram von Eschenbach a Wirnt von Gravenberg i dle Wackernagela (str. 107 a 199) samého. I mezi provençalskými troubadoury bylo takých výtečníků více (Diez, die Poesie der Troubadours. Zwickau 1826. S. 39).

o vzdělání jeho téměř nic. Ostatně pak rozumí se samo sebou, že se oni tím nejen veliké chyby než i škod všelijakých dopustili a že se chyba nedá omluviti chybou ani škoda nahraditi škodou. „Dem gemeinen Manne blieb damals nur ein Niederschlag der früheren allgemeinen Volksdichtung." Co tím Wackernagel na str. 32 vlastně míní, tomu kromě mne i jiní sotva porozumějí. Tak neurčitých výroků pak je tamž i víc a žádným z nich nenaráží se dostatečně na ty nešvary, kterými jazyk i nejvýtečnějších památek středověkého písemnictví německého oplývá, zapáchaje francouztinou mnohem silněji a škodlivěji, nežli bychom se toho dle str. 127 domysliti mohli.

O Nibelungách a Gudruně soudí Gervinus co do podstaty tak nepříznivě jako filosof Hegel, káraje na př. na str. 404 a násl. ty z rodáků svých, kteří dotčené památky nejen na roveň kladou s Iliadou a s Odysseou než i více jich sobě váží nežli těchto, jako zejmena Vilmar.

Ten pochlebuje rodákům svým i mnohem opovážlivěji, vychváliv tu dobu literatury německé, do které Nibelungy a Gudrun právě patří, mezi jiným i takto: „Ihr Charakter in seiner höchsten Spitze und reinsten Blüte gefasst, ist prý die innige Verschmelzung des Deutsch-Nationalen mit dem Christentume zu einer harmonischen Einheit bei der strengsten Selbständigkeit der deutschen Literatur gegen fremde Volkselemente."

Proti čemu ovšem těžko nepsati mnohem trpčejší satyry než je ta, které sem k obraně Libušina soudu proti anonymovi Tagesbota aus Böhmen*) užil, vzav tam hlavně Nibelungy do úvahy. Ty totiž i samy o sobě jsou úplně s to, aby na posměch obrátily přílišné vlastenčení Vilmarovo, vynikajíce nad Gudrunu značně oslavováním nejen pití krve spojeného s oplzlými narážkami než i jiných surovostí, nesmyslův a nepravostí všelijakých.

Navzdor tomu a předešlé výstraze domácí a jiným chválí Nibelungy i Slovník naučný nad míru a slušnosť, opíraje se o Vilmara tak důvěrně, jako kdy by buď neznal buď nechápal ani té chvály, které se Gervinusovi tamže dřív a dle toho i tu výše dostalo.

Posledním vydáním svých dějin však zasloužil sobě Gervinus chvály

*) Prager Morgenpost 1859, Nr. 8 und 9, kde se zevrubných dokladů všeho toho dočísti možno, co tu bez nich zůstaveno. Nebude však tuším zbytkem, převezmuli sem aspoň úsudek Hegelův. Dle toho „kann das Nibelungenlied den spanischen Romanzen ebenso wenig als der Iliade und Odyssee an die Seite gesetzt werden. Denn obschon es diesem schätzenswerthen, echt germanischen, deutschen Werk nicht an einem nationalen, substantiellen Gehalt in Bezug auf Familie, Gattenliebe, Vasallenthum, Diensttreue, Heldenschaft und an innerer Markigkeit fehlt, so ist doch die ganze Kollision aller epischen Breite zum Trotz eher dramatisch-tragischer als vollständig epischer Art, und die Darstellung tritt einerseits ungeachtet ihrer Ausführlichkeit weder zum individuellen Reichthum noch zu wahrhaft lebendiger Anschaulichkeit heraus, anderseits verliert sie sich oft ins Harte, Wilde und Grausame, während die Charaktere, wenn sie auch derb und in ihrem Handeln prall erscheinen, doch in ihrer abstracten Schroffheit mehr rohen Holzbildern ähnlich sehen als sie der menschlich ausgearbeiteten, geistvollen Individualität der Homerischen Helden und Frauen vergleichbar sind" (Aesthetik. Berlin 1838. S. 408).

té i víc, oceniv tam i Nibelungy přísněji, spolu však i důkladněji než ve předešlých.

Tak na př. hlásá tam na str. 387 již i nejnovější domnění Bartsche a jiných, dle kterých skladatelem Nibelungů je nejspíše Konrad von Kürenberg, jeden z nejstarších minnesängerů, často jmenovaný v listinách psaných v Pasovsku r. 1146 a 1147.

Na str. 388 pak soudí Gervinus o Nibelungách i takto: „In den Nibelungen trit prý der einstige Sang der Bauern in einer neuen aristokratischen Würde, die volksmässige Sage in neuem Kunstkleide auf; die alte Heroenzeit ist in die Atmosphäre des 12 Jahrhunderts herübergerückt; die Recken des Alterthums bewegen sich in ritterlichen Bräuchen und Trachten, handeln aber in urzeitlicher Wildheit; der Stoff trägt das Gepräge der Vergangenheit in der er wurzelte, die Form aber spiegelt die Gegenwart in welcher der Dichter schrieb ab; das christliche Ceremoniel verdeckt die heidnische Sitte, die zwar noch fast mehr durchscheint als unter dem höfischen Putz die Nacktheit der Heroennatur."

Wackernagel nevychvaluje sice Nibelungův ani na str. 206 ani jinde tak přílišně a marně jako Vilmar a jiní, ale nadržuje jim přece též mnohem více nežli sluší, nevyčítaje jim na př. ani největších vad jejich už výše spomenutých.

Ostatně však hodny jsou jistě Wackernagelovy dějiny té cti a chvály, které jim Bartsch, jeden z nejslovůtnějších germanistů nynějších, nedávno *) dopřál, váže jich sobě též o mnoho více než Kobersteinových a Vilmarových nejméně. Spolu však ubližuje Gervinusovým, nezmíniv se o nich ani slovem než jen naraziv na ně výrokem níže vyčteným.

Týmže výrokem potvrzuje Bartsch ovšem můj, dle něhož není ještě ani u Němců pragmatických historiků literárných na zbyt, ale prozrazuje i to, že mu upřímnosť Gervinusova není po chuti.

Mnohem určitěji dal to na str. 114 na jevo, pokládaje tam přílišné vlastenčení Vilmarovo za „eine liebevolle Hingabe an den Gegenstand."

Táž laskavosť, všímajíc sobě jen nejznamenitějších plodů literatury německé a líčíc je jazykem velmi obratným, často i krásným, přispěla nejspíš a nejvíce k tomu, že Vilmarova historie ještě i r. 1869 a sice potřinácté a tak nedbale mohla býti vydána jako dříve častěji čili že „ani v textě ani v poznámkách nebylo novějších badání užito."

*) Germania. Vierteljahrsschrift für deutsche Alterthumskunde. Wien 1871. I, 109—120, kde Bartsch dotčené tři historie mnohem bedlivěji srovnal než ostatní působení literárné a život týchže nebožtíků. Narážka, týkající se Gervinusa, zní tamže na str. 119 následovně: „Leider ist Wackernagels Geschichte der deutschen Litteratur ein Torso geblieben, es reicht bis in den Anfang des 17 Jahrhunderts und seit 15 Jahren ist es nicht fortgeführt. Auch ist dazu keine Aussicht vorhanden; denn wer vermöchte bei den riesig wachsenden Dimensionen der neueren Litteratur in gleicher Weise es zu vollenden? Vielleicht, dass Wackernagel selbst vor der ausserordentlichen Stofffülle zurückschreckte." To je sotva pravda, jelikož několik paragrafů téže historie v pozůstalosti Wackernagelově nalezeno a již i vydáno (Zeitschrift für deutsche Philologie. Halle 1872. S. 33—48).

Mnohem hodnověrnější a důkladnější Kobersteinova naproti tomu vyšla jen čtyrykrát a Wackernagelova, vynikající značně i nad tuto zůstala nedotiskem, jak už ve předešlé poznámce připomenuto.

Gervinusova konečně vychází, jak sem už též mimochodem oznámil, právě popáté a dochází ustavičně častějšího uznání i vůbec i strany Nibelungů zvláště zejmena u zahraničných Němců.

Tak na př. i dle Vilhelma Wegenera *) „passt für das Nibelungenlied der stolze Name deutsche Ilias auf hundert Punkten nicht, am wenigsten aber in Betreff der Volksthümlichkeit. Siegfrieds Fahrten sind darin lücken- und nebelhaft gezeichnet, Brynhildens Vergangenheit wird sehr vermisst, ihr Ende ist poetisch ungerecht behandelt, Etzels fremdartige Grösse tritt nirgends hervor, die Darstellung der Kämpfe in Etzelnburg ist etwas verworren, andererseits ist manches Wunderliche dem höfischen Zeitgeschmack zu Liebe über Gebühr ausgeführt; das Colorit ist vielfach ungleich, oft bleifarben. Das Christenthum ist im Nibelungenlied bekanntlich nur als eine Art Firniss angewendet und offenbart sich fast allein durch Messgeläut" atd.

Naši Němci naproti tomu i mnohem opovážlivěji bočí od Gervinusových dějin než výše spomenutý pomocník jejich a redaktor Germanie, Bartsch, neostýchajíce se nic ani tak zpozdile jim odporovati, jako na př. jakýsi H. Huss.

Ten totižto vzal předloni **) Nibelungy s ethické strany tak chytře do úvahy, že se na př. pití krve a oplzlostí jimi oslavovaných ani nedotekl. Pročež není divu, že konečně neváhá „navzdor odporu Gervinusovu přisvědčiti Schlegelovi, dle kterého prý se Nibelungy ku mravnému vzdělání mládeže výborně hodí."

Nad tím a předešlými příklady přílišného vlastenčení německého však nesmíme se velice zastavovati, nejsouce ani sami bez nich a majíce se k Němcům i Rusům v témž oboře opravdu tak, jak sem s počátku úvahy této zevrubněji řekl.

Nelze zajisté předně o tom slušně pochybovati, že ani ta z historií literatury naší, která se u nás po Jungmannově nejvíce na slovo vzala a rozšířila, není nejlepší. Míním p. Šemberovy Dějiny řeči a literatury československé, jejichžto prvý díl letos už po čtvrté vyšel a sice s tou částí druhého dílu, která z prvého vydání jeho r. 1868 „zůstala v zásobě" (str. VI).

Slujeli dle toho letošní vydání na obálce dobře druhým, o tom

---

*) Das Nibelungen-Lied. Poetisch neugestaltet. 2 Ausg. Leipzig. 1871. S. 1—4. Ještě určitěji vyčítá Nibelungům zvláště nedostatek pravého smýšlení křesťanského čili pohanský ráz San-Marte, vlastně A. Schulz, jeden z nejdůkladnějších znatelův a nejhorlivějších ctitelů středověkého básnictví německého (Rückblicke auf Dichtungen und Sagen des deutschen Mittelalters. Quedlinburg und Leipzig 1872. S. 32 folg.) Okolnosti té nedokládám se co kněz než k vůli tomu, co níže dosavadním obrancům Rukopisu kralovédvorského vyčítám. Žádný z nich totižto nedovedl ani pohanského rázu Nibelungů proti Feifalikovi náležitě obrátiti, ačkoli by se to i dle výše spomenuté obrany mé Libušina soudu snadno bylo dalo.

**) Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien. Wien 1870. §. 831—856.

ať soudí jiní o své ujmě. Já sobě všimnu jen obsahu jeho, abych co nejstručněji dokázati mohl, oč mi právě jde.

K tomu cíli odkazuji ct. čtenáře své přede vším jiným k těm výčitkám, kterých se p. Šemberovi již ve předešlé části této rozpravy (II, 388 do 392 *) dostalo. Nejvážnější anebo nejdůtklivější z nich je bez odporu ta, že sobě p. Šembera i co literárný historik nad míru a slušnosť směle vede, nedokládaje se často ničeho ani tam, kdež o dobré jméno jiných jde. Nedbalosti té však dopouští se on jistě i v letošním vydání svých Dějin a sice nejčastěji a nejpříkřeji tam, kde proti Slovákům vlastenčí.

Tak na př. dle poznámky ke str. 78 dílu I téhož vydání „jest prý Šafařík toho mínění, že Čechové až do XIII století vyslovovali *g* místo *h*, na př. gora místo hora, protože písaři tak psali; kdy by však tomu tak bylo, byliby musili Čechové také vyslovovati *h* místo *ch*, na př. homútové za chomútové, hladný za chladný, poněvadž se též tak psalo."

Ovšem, škoda však veliká, že p. Šembera nedokázal aniž kdy dokáže, že by Šafařík o té věci byl kdy tak smýšlel. Na str. 65 týchže Denkmäler der böhmischen Sprache, jejichžto strany 67 se p. Šembera s počátku dotčené poznámky k vůli *ř* výslovně dokládá, zajisté čteme o *g* doslovně jen toto: „Das *g* für das jüngere böhmische *h* herrscht in beiden Fragmenten **) durchgängig: glaua, glinu, pognati, gor, pogane, godina u. s. w.; jetzt hlava, hlinu, pohnati, hor, pohané, hodina u. s. w. Das *h* statt des ältern, ursprünglichen *g* kommt im Böhmischen erst in S c h r i f t d e n k m ä l e r n des XII Jahrhunderts vor."

Dle toho pak má slavný nebožtík náš p s a n í *h* m. *g* takořka makavě za starší a sice o celé století nežli se toho dle p. Šemberovy poznámky domysliti možno. Co se však v y s l o v o v á n í týče, věk tohoto není od Šafaříka tamže nijak určen. Proč se o to aspoň potud nepokusil, pokud strany *ř* na str. 67, o tom nelze nic určitého říci a hádati nemáme proč. Ale to bezpečně říci můžeme, že, hledě na str. 67 i to ustanoviti, kdy počali Čechové a Moravané *ř* nynějším způsobem vyslovovati, nepostavil psaní s vyslovováním tak neobezřetně, ať nedím zpozdile, na roveň, jak ho tím p. Šembera obakrát beze vší příčiny viní, než rozeznal toto od onoho dosti srozumitelně.

Aby o tom ct. čtenářové moji i sami snadněji souditi mohli, dovoluji sobě z tehdejší nauky Šafaříkovy o *ř* přenésti sem aspoň toto: „Wenn wir auch gern zugeben, dass die Böhmen in der Zeitperiode, in welche unsere Fragmente fallen, den Unterschied des harten und weichen *r* gekannt und in der A u s s p r a c h e genau beobachtet haben, so können wir doch die Meinung, die Aussprache des letztern wäre schon damals der heutigen gleich gewesen, nicht theilen. Denn es ist kaum glaublich dass, ungeachtet der U n b e h i l f l i c h k e i t d e r ä l t e s t e n S c h r e i b w e i s e, die sogar den Unterschied des *c* und *č* oder *s* und *š* unbezeichnet liess, dennoch bei der auffallenden Natur dieses schwirrenden Lautes, irgend einem Schreiber des XI oder XII

---

*) Kde však na str. 389, v řádku 3 shora *se* místo *na to* čísti třeba.

**) V Libušině soudu totiž a ve zlomku evangelia sv. Jana.

Jahrhunderts wenigstens zufällig nicht ein *rs* oder *rz* entwischt wäre, falls die Böhmen wirklich schon damals das *ř* so ausgesprochen hätten, wie sie es seit dem XIII Jahrhundert thun." Proto se domnívá, že Čechové a Moravané *ř* za těch dob, do kterých Libušin soud a zlomek evangelia sv. Jana patří, tak vyslovovali jako Slováci podnes.

O pět roků později*) nedopřál už té cti Šafařík své mateřštině, jelikož ani nenarazil na slovenčinu, uče, že prý „*h* a *ř* v Čechách o sto nebo i více let dříve vyslovovány, nežli jich v písmě znamenáno." Dle poznámky pak toho se týkající „v latinských listinách a rukopisech z XI a XII století ve slovech českých, větším dílem vlastních jmenech, ovšem pouze *g* a *r* se vyskýtá; než taková vlastní jména psávala se stereotypně bez ohledu na vyslovení. Ještě v písni na Vyšehrad**) nacházíme: Naše slunco, Vyšegrade tvrd, a v Passionalu: Spytigněv, Dragomira a Gradišče, jistě pouhým zvykem od písařův tak napsaná, nebo jináč tam všudy *h* stojí, jakž Čechové tehdáž skutečně vyslovovali."

Ale ani to ani nevšední zásluhy, kterých sobě Šafařík zejmena právě dotčenými Počátky svými o češtinu vydobyl, nevymohly mu u p. Šembery ani tolik šetrnosti, kolik jí i největší zločinec právem žádati může, t. j. aby ho nekárali za nedokázané zlé skutky vůbec a za takové zvláště, které již sám dobrovolně a dostatečně odčinil.

Pročež není divu a snadno by se i dle toho samého, co sem posud proti p. Šemberovi mimochodem zaznamenal, dopustiti mohlo, že sobě on proti mně ještě mnohem odvážlivěji vede. Nebude však tuším zbytkem, dokážili to i tu ještě aspoň jedním příkladem.

Na str. 114 dílu I Dějin svých letos vydaných poznamenal p. Šembera o mně doslovně toto: „Za příčinu, proč Slovákům zvláštního jazyka spisovného potřebí, klade p. Hattala kromě „nezvučnosti řeči české" také velikost národu slovenského, kterýž prý počítá 3 miliony duší."

Slova „nezvučnosti řeči české" opatřena jsou i tam znamením dokládacím, jak se samo sebou rozumí, proto, aby se myslilo a věřilo, že pocházejí i ona i to, co se po nich lidnatosti slovenské týče, z některého z mých spisů. Z těch však není tam a nemohl býti žádný právem jmenován proto, že žádný z nich neobsahuje nic takého, čím by p. Šembera poznámku svou dokázati mohl.

Zejmena pak nehodí se k tomu moje Grammatica linguae slovenicae, collatae cum proxime cognata bohemica (r. 1850), o níž p. Šembera tamže v textě též beze všeho důvodu a proti skutečné povaze její napsal, že sem prý „v ní sestavil pravidla řeči nové, založené na Zvolenčině."

---

*) Počátkové staročeské mluvnice. V Praze 1845. str. 7. Jak se ostatně nauka právě dotčená má, to sem už na str. 39 do 42 rozpravy své o Počátečných skupeninách souhlásek československých zevrubněji vyložil. Tamže na str. 18 do 21 najde ct. čtenář i důkazy toho, co proti zvolenskému původu mé slovenčiny dále v textě samém mimochodem připomínám.

**) O té později dokázáno, že je podvržena. Pročež příklad z ní vzatý vlastně ničeho nedokazuje a jen proto není tu vynechán, aby citát byl docela věrným.

Na straně její III totižto spokojil sem se s jmenováním těch stolic, kde se v Uhrách slovensky hovoří, nezmíniv se o počtu Slovákův ani slovem. Co v příčině této tím více znamená, čím se méně zapírati dá, že sem na též a na II i IV str. počet všech ostatních tamže spomenutých Slovanů dle Slovanského národopisu Šafaříkova výslovně oznámil.

Co se pak zvučnosti čili fonetické krásy jazyka slovenského týče, o té přisvědčuji na str. VI M. Hodžovi, který přede mnou přítele svého, L. Štúra, veřejně pokáral mezi jiným i za to, že češtině nezvučnosť příliš ostře a nespravedlivě vyčítal a že sobě zvučnosti jazyka slovenského jakož i počtu Slováků mnohem více vážil k ospravedlnění svého pokusu nežli sluší.

Nesmýšlel sem totiž ani tehdáž o obou těch věcech příznivěji, nežli sem to již i tu (II, 208 do 212) poněkud vyložil, oznámiv spolu i hlavní a několik vedlejších příčin toho, proč sem se slovenčiny tehdáž ujímal i nyní ujímám.

Odkazuje ct. čtenáře své tam a zejmena ke str. 210, kde se i počtu Slováků Štúrových a náděje na tom osnované dočísti mohou, pravím konečně, že p. Šembera v poznámce, o níž je právě řeč, smýšlení Štúrovo mně podstrčil i to však chybně, jelikož ani Štúr nenapočítal Slováků celé tři miliony než jen 2,753,000 a nehledí jen tím a domnělou nezvučností jazyka českého než i jináče všelijak dokázati, že je Slovákům zvláštního jazyka spisovného třeba.

Čeho se p. Šembera vším tím dopustil, o tom ať soudí ct. čtenářové moji sami. Já sobě proto dovolím jen tolik ještě říci, že se p. Šembera vlastenčením svým Vilmarovi snadno vyrovná, jestli ho nepřevyšuje.

Ostatně však vyniká Vilmar znamenitě nad p. Šemberu a sice hlavně proto, že on se stanoviska pragmatického vlastenčí přílišně ve své historii literatury německé, tento pak v Dějinách svých „zůstal skřehlým na kronikárském stanovisku Jungmannově."

Tak zní doslovně jádro úvahy mé o týchže Dějinách *) a neobsahuje ani nejmenší křivdy, ačkoli je vlastně jen dle prvého dílu jejich, vydaného poprvé r. 1858, psána. Přisvědčili mi zajisté v tom dva z nejpříslušnějších soudců takých věcí a prozrazuje to p. Šembera sám.

Míním tu předně pana V. Nebeského. Ten vyniknul jistě v oboře témž, ač jen monograficky, přece tak znamenitě, že se bezpečně můžeme spokojiti též se samým jádrem úvahy jeho. Dle toho **) pak dotčený „spis p. Šemberův jest vzdělán docela dle vzoru základního díla Jungmannova a má tudíž z velké části podstatu bibliografickou jako literatura Jungmannova."

„Ani druhému z mých svědků, panu Ferd. Schulzovi, nelze slušně odepříti téže cti. Dle něho ***) „nejprvnější a nejškodlivější příčina, sám pramen veškerého literarno-historického poblouzení prof. Šembery jest úplné zanedbání pragmatiky v nejstarších dějinách básnictví netoliko při národu českém, ale vůbec."

*) Časopis musea království čes. 1858. str. 298 do 304.
**) Český obzor literární r. 1868, č. 10, str. 145 do 148 a 163 do 168.
***) Národní listy r. 1868, č. 22 a 24.

Úsudek ten však, týkaje se jádra každé literatury čili básnických plodů vůbec a nejvzácnějšího z našich, Rukopisu totižto kralovédvorského (srv. II, 298 do 301) zvláště, zní vlastně i poněkud trpčeji anebo přísněji nežli předešlé. Pročež nebude tuším zbytkem, převezmuli sem aspoň hlavní z těch myšlének, o které se on tam opírá.

Hned po něm čteme tam takto: „Prof. Šembera myslí sobě básnickou činnost celého národa i jednotlivce způsobem naprosto jiným, nežli skutečnost při všech národech a při všech pravdivých básnících nás učí. On nejvznešenější a nejmocnější činnost mysli lidské podrobuje vlivům, které od idealu tak jsou vzdáleny, jako řemeslo od umění. Takovým způsobem, jakým prof. Šembera myslí sobě a vykládá nám původ Rukopisu Kralodvorského vůbec a jednotlivých částí jeho zvláště, v žádné literatuře po celém světě nevzniklo ani jediné umělecké dílo, které cenou svou i toliko z daleka smělo by rovnati se k Rukopisu Kralodvorskému. Cesta, kterou ty básně, jež nazýváme Rukopisem Kralodvorským, dostaly se do jedné knížky, jest přímo opačná, té cestě, na které je hledá prof. Šembera.“

„Tyto básně nemají ani společného skladatele, ani společnou nějakou školu. Slovútní mistři čeští Očko a Bohumil byli svého času zajisté výborní profesoři gramatiky a logiky; však nebudou pokládati za urážku své hodnosti, když učená čtení jejich o gramatice a logice nepovažujeme za *věščby vítězovy*, a když ani mezi nejpilnějšími žáky jejich nehledáme básníky Rukopisu Kralodvorského. Obecná škola na hradě pražském, kdež mezi r. 1260 až 1278 také dotčení slovútní mistři učili, zajisté má své vzácné zásluhy o povznešení básnického umění v Čechách, ale poměr této školy k Rukopisu Kralodvorskému jest roven poměru *Jidáše a Piláta* k *Záboji*, *Dvanácti apoštolův* k *Čestmíru*, *Tisíce rytířův křesťanských* k *Zbyhoni*; písně: *Hospodine rač pomstiti toho, ktož miluje falešně koho* ke *Kytici*; a písně, která počíná: *Svět se točí jako kolo, nejeden má naděje mnoho* k *Růži* atd.“

„Knížka, kterou jmenujeme Rukopisem Kralodvorským, ovšem pochází z konce XIII století, však jest toliko sbírkou zpěvův, na mnoze již dávno ano velmi dávno před tím pěvci již naprosto neznámými složených a v tradici národa přelévaných z paměti dědův do paměti vnukův. Při tomto dlouhém, mnohonásobném přelévání z doby v dobu ovšem mnohé jazykové změny v původní starožitné skladbě byly zcela přirozeny, ano byly tím hojnější a patrnější, čím výše do dávnověkosti sáhal original. Uvážímeli při tom ještě i tu pravdu, že v samé sbírce převzácných pozůstatkův původního básnictví českého jest drahně patrných pravopisných, mluvnických ano i textových pokleskův a chyb opisovačových, zajisté nebudeme hledati původce těch nedostižitelně krásných a velebných zjevův tam, kde domýšlí se jich prof. Šembera,“ nerozeznávaje dosť ani s l o ž e n í od s e p s á n í, ačkoli rozdíl ten „jest veliký a zvláště při epických zpěvích Rukopisu Kralodvorského *Záboji* a *Čestmíru* velmi podstatný a důležitý.“

„Že tyto básně dříve, nežli neznámý sběratel koncem XIII století je položil do Rukopisu Kralodvorského, byly s e p s á n y, to nikdo na světě posud tvrditi nemůže a netvrdil; však že dávno, velmi dávno před tím byly s l o ž e n y, o tom již není ani nejmenší pochybnosti.

Jak prof. Šembera o skladateli básně *Záboj* dle Maciejowského může s dobrým literárním a historickým svědomím vyslovit, že byl křesťan, jenž zabrav se v mysli své do časův pohanských, tuto báseň v duchu pohanském složil, tomu věru můsíme se diviti."

Já však nedivím se tomu naskrze nic u člověka, který je tak makavých nedůsledností schopen jako historik náš i dle p. Schulze. Pan Šembera na př. „namítá proti pohanskému původu básně *Záboj* i to, že jest v ní úplná neurčitost topografická, čehož by prý nebylo, kdy by báseň složena byla hned po příběhu. V *Záboji* tedy chce prof. Šembera míti topografii, v *Beneši* a v *Oldřichu* jí má dost a nevšímá si jí, tvrdě beze vší příčiny, že i tyto básně teprva r. 1260 — 1270 byly složeny!"

Kromě toho nebude tuším škoditi, připomenuli již tu, že se p. Šembera co filolog jen kvantitativně liší od Maciejowského. Kdo se o tom očitě přesvědčiti chce, ten ať náležitě srovná jen nejnovější rozpravu p. Maciejowského o Polistech čili Poljanech *) se Západními Slovany Šemberovými. Dále však ať nezapomíná mezi jiným na to, že se zakladatel slavistiky, Josef Dobrovský, nenarodil na zemi polské než na československé.

V odpovědi své na mou úvahu, oznámené tuším už dosti dříve (II, 390 a 391), velmi důtklivě naráží p. Šembera mezi jiným i na to, že sem ještě žádné historie literárné nesložil. Výčitka ta týče se ovšem i p. Nebeského a Schulze.

Ale právem připomenouti mohu proti ní předně to, že se i Wackernagel teprva po dvacítiletém působení literárném dal do spisování své historie literatury německé a přece vynikl jí nad společníky své kromě Gervinusa tak značně, jak už výše vyloženo.

Podruhé není naskrze proč protiviti se K. Havlíčkovi, napsavšímu v kapitoli své o kritice **) mezi jiným i to, že prý „není zapotřebí, aby kritik to co posuzuje, sám lépe napsati dovedl. Již Lessing, jistě kritik a spisovatel z nejznamenitějších, takto soudil, ba ještě i kritikům radil, aby pronášejíce úsudky své o vadách spisů, nikdy neudávali spůsoby, jak by se nedostatky opraviti mohly, to prý že již není ani povinností ani potřebou. Zdálo by se, že tato věc tak patrná a pochopitelná jest, že by ani nikomu připadnout nemohlo žádati, aby vždy posuzovatel všechno, co dobře posouditi dovede, také tak učiniti aneb dokonce napraviti uměl, a přece velmi často v takovém smyslu mluviti slyšíme ba i čísti musíme. Což pak mám, když řeknu, že déšť tomu neb onomu škodí, také ihned ten déšť zastaviti umět? aneb když řeknu, že mokro obuvi škodí, již takovou obuv zhotoviti, které by mokro neškodilo? Aneb nesmím dříve říci, že jsou v některém domě malá okna, až se vyučím veškerému stavitelství a sám několik domů vystavím?"

Konečně prozrazuje p. Šembera i sám, ovšem nepřímě, ale dosti srozumitelně, že skutečně „zůstal skřehlým na kronikárském stanovisku

---

*) Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1872. XVIII, 64 do 77, kde se týž pán i Západních Slovanův opravdu dokládá.
**) Sebrané spisy. V Praze 1870. I, 169.

Jungmannově," a sice ve předmluvě, která je sice již r. 1868 psána, ale i v letošním vydání Dějin jeho beze vší změny otištěna.

Tam totižto vyznává p. Šembera hned na počátku i to, že prý „rozvrhl spis svůj za příkladem slovútných mužů M. Greče (r. 1822) a J. Jungmanna (r. 1825) na patero částí, položiv napřed jádro dějin obecných a dějin umění, po něm dějiny řeči a literatury a na konec vyčtení spisů znamenitějších."

Že by dle toho již i titul Dějin jeho jináče měl zníti, to se rozumí samo sebou a snadno se dá náležitě obrátiti sem každému, kdo historii literárné lépe rozumí než p. Šembera. Pročež přestanu na následující úvaze.

Greč a Jungmann jsou ovšem slovútní mužové a sice hlavně proto, že pokud žili, všemožně stáli o pokrok vůbec a v těch oborech zvláště, kde sami nejusilovněji pracovali. Pročež kdy by z mrtvých vstali a seznali, co se od smrti jejich až podnes ku prospěchu historie literárné stalo, sotva by se těšili chvále právě předešlé a zarazili by se velice zejmena nad tím, že p. Šembera ani v bibliografii nestál o pokrok, spokojiv se s „vyčtením spisů znamenitějších," kdežto měl příkladů svých aspoň tak bedlivě a chvalitebně následovati, jako na př. nebožtík J. Hanuš svými Dodatky k Jungmannově historii literatury české *). Neučiniv tak, nezůstal-li skutečně skřehlým na kronikárském stanovisku Jungmannově?

Ještě více skřehlým objevuje se p. Šembera tam, kde dějiny řeči české líčí, veda sobě větším dílem tak pokročile, jako kdy by zejmena ani J. Dobrovského nikdy nebylo bývalo na světě. Dokázav to v úvaze své zevrubněji, dovolil sem sobě konečně i to říci, že bych já jeho filologisováním snadno mohl dokázati, že „jsem potomkem markomanského krále Ataly, o kterém nám p. Šembera" i na str. 16 posledního vydání Dějin svých „všelico chvalitebného vypravuje. Spiritus asper mně nejen hanáckým spůsobem než i jinak**) sluší. O dvojím *t* pak v názvisku mém mohu komu libo všelijak dokázati, že se příčí nejen duchu celé slovančiny než i skutečnému znění jeho u mých rodákův."

Že sem ani tím úsudkem neublížil p. Šemberovi, to vysvitá nejpatrněji a nejhodnověrněji z nejnovější rozpravy pana Fr. Miklosiche. Ten je nejbližším kollegou p. Šembery, není mým přítelem a vyhýbá se hádkám i tam, kde to sotva lze ospravedlniti, jako na př. strany Rukopisu kralovédvorského dle předposlední části této rozpravy (II, 299). Nicméně však dal se v dotčené rozpravě***) i Miklosich a sice dosť odhodlaně do p. Šembery, maje bez pochyby i toho na mysli, když píše, „dass man bei gutem Willen ohne viel Scharfsinn nach der bisherigen Methode alles, selbst Meka und Medina slavisch erklären kann, wie schon Šafařík bemerkt: Jazyk slovanský tak jest bohatý a tak ohebný,

---

*) Těch sobě i letošní Věstník bibliografický (č. 4, str. 86) velice váží, nazývaje je „vzácným příspěvkem k bibliografii literární historie."

**) Měl sem při tom na mysli přísnosť, kterou co kritik dávám na jevo, ujímaje se, seč právě jsem, pravdy.

***) Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen. Wien 1872. I, 1. Na str. 2 i výslovně jmenuje p. Šemberu.

zasadíš-li se o to úporně a zápalčivě, z kteréhokoli jména na světě, třebas židovského anebo mexikánského, přerušováním ústrojných jeho živlův, natahováním a překrucováním, slovem mučením, předce naposledy vždy nějaké slovanské zvuky vynutíš; ale ostojí-li to s pravdou, toť je ovšem jiná otázka. Spisy 2. 417."

Navzdor tomu váží sobě přece mnozí z nynějších spisovatelů českých p. Šembery i co filologa více než Dobrovského, Jungmanna a jiných, píšíce na př. *a pročež* místo *a proto*, skloňujíce kromě *Francouz* i jiná cizí jména měkkými příponami: Krause, Zeuse atd. Maje o tom níže zvláště promluviti, připomenu tu jen to ještě, že se p. Šembera dotčených a několika jiných chyb na konci repliky své proti mně skutečně též beze všech dokladův ujímá.

Z ostatních historií literatury české jsou jen dvě i tu zmínky hodny. Míním předně tu, kterou Slovník naučný (II, 432 do 442) obsahuje. Ačkoli je příliš krátká, sluší jí sobě přece mnohem více vážiti nežli Šemberovy. Není sice ani ona, jako žádné dílo lidské, bez chyb, ale tak strašných nenalezl sem v ní nikde, jakými Šemberova zejmena strany Rukopisu kralovédvorského oplývá.

Pročež milerád přisvědčuji letošnímu Věstníku bibliografickému (č. 5, str. 110), vyznavšímu upřímně, že „nemáme ani v jazyku českém příručného a spolu důkladného dějepisu literatury naší, díla takového, jakých Němci o literatuře své mají bez počtu. Bylo by snad prospěšno, kdy by pro počátek alespoň vydán byl dějepis literatury české ze Slovníku naučného o sobě? Bylo by třeba jen trochu jej doplniti a rozšířiti, zmíniti se více o době nejnovější, a bylo by snad poslouženo pro nejnutnější potřebu, měli bychom nějaké rukojeti dějin literatury české.

Pochybuji však o tom, že by původce téhož dějepisu dovedl i této potřebě náležitě vyhověti, neznaje na př. metru Rukopisu kralovédvorského ani co se počtu syllab týče ještě dostatečně. Dle něho totižto básně Kralovédvorské „srovnávají prý se s básněmi epickými dle vzorů cizích v tom, že jazyk básnický má obraty podobné a že verš je obyčejně osmislabičný." Proti čemu odkazuji každého, koho se týče, zejmena ku předmluvě Šafaříkově, vyskytající se před Thunovým překladem Rukopisu kralovédvorského *).

Dějepis literatury československé, vydaný od p. K. Sabiny, je bez odporu i mnohem větší cti a chvály hoden nežli se-mu jí tu (II, 301 a 624) mimochodem dostalo. Vynikáť on znamenitě nad oba předešlé nejen rozsahem než i obsahem svým, ačkoli nepřesahuje tak zvané klassické doby literatury naší. Navzdor tomu vedlo se mu mnohem hůře než Wackernagelově historii literatury německé. Nakladatel jeho totižto, p. A. Storch, vzal místo užitku tak velikou škodu, že jí u nás v oboře tom těžko rovně najíti. Pročež není divu, že týž dějepis i co se dokladů vydaného textu jeho týče zůstal nedotiskem.

Ostatně však též upřímně vyznati musím, že dějepis p. Sabiny i vedle Wackernagelova sotva obstojí tak bezpečně a čestně jako Istorija russkoj slovesnosti, drevnej i novoj, kterou napsal a od r. 1863 až podnes častěji vydal A. Galachov. Kdo by se o tom i sám pře-

*) Gedichte aus Böhmens Vorzeit. Prag 1845. S. 30–34.

svědčiti chtěl, ten ať náležitě srovnati ráčí hned hlavu prvou Sabinova dějepisu o starobylém bájení a básnění s tím, co jí u Wackernagela v §. 3, 7, 16 a jinde, u Galachova pak v §. 10 do 30 vydání prvého odpovídá. Učiniv tak, snadno spozoruje, že se dějepisec náš tam mnohem více podobá romantickým předchůdcům svým než Galachov a Wackernagel nejméně.

Kromě toho i dle Slovníka naučného (II, 432 do 442 a VII, 1139 a 1140) bezpečně říci mohu, že Rusové v oboře tom i vůbec dále a šťastněji dospěli nežli Čechové.

Sám pak mohu to tuším i patrněji a hodnověrněji dokázati a sice tím, že Rusové i pěstováním nejvzácnějšího plodu literatury české, Rukopisu kralovédvorského, nevšedně vynikli nad Čechy, mohouce se již i nyní slušně honositi poprvé lepším vydáním a podruhé důkladnějším pochopením téže památky, nežli je kterékoli z dosavadních českých.

Co se vydání týče, z ruských za takové mám nejnovější čili to, kterým se nám letos p. N. Nekrasov *) zavděčil, a sice hlavně proto, že se on prvý postaral o úplný slovník Rukopisu kralovédvorského. Ostatně pak přisvědčuji příznivému úsudku p. J. Vaclíka o tom vydání **) tak ochotně, že nemohu s ním ani toho „litovati, že p. Nekrasov pomíjí krutý boj českých učenců“ vůbec a „bratrů Jirečků“ zvlášť o pravosť téhož rukopisu.

Mám k tomu přemnoho příčin, z nichž tu na dvou přestati musím. Poprvé soudím ***) o dotčeném boji přísněji než p. Fr. Palacký čili tak, že „on proti opravdu vědecké polemice skoro tak vypadá jako sprostá pranice proti pravidelnému souboji.“

Podruhé ruští učení, jako na př. O. Miller a A. Gilьferding †) pochopili pravou povahu básnickou Rukopisu kralovédvorského mnohem lépe nežli kterýkoli z českých, smýšlejíce o ní skoro zcela tak jako já tu (II, 300 a 301). ††) (Pokračování.)

---

*) Краледворская рукопись въ двухъ транскрипціяхъ текста съ предисловіемъ, словарями, частью грамматическою, примѣчаніями и приложеніями. Санктпетербургъ 1872.

**) V čísle 47 letošního Pokroku, kde nám týž pán i níže spomenutý spis Gerbelьův o něco méně příznivě oznámil.

***) Sitzungsberichte der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag 1872. II, 19 38, kde se čte ukázka z mých Beiträge zur Kritik der Königinhofer und Grünberger Handschrift výše (II, 300) spomenutá, počínajíc se právě dotčeným úsudkem p. Palackého (Zur böhm. Geschichtschreibung. Prag 1871. S. 192) čili takto: „Die viel besprochene Streitfrage über die altböhmischen Handschriften überhaupt ist bis heute weder abgethan, noch hinlänglich aufgeklärt; von jeher hat der zelus daran mehr als die scilentia Theil genommen, und zwar von beiden Seiten.“ Že p. Palacký tím vlastně i sebe samého odsuzuje a která z dosavadních vydání českých Rukopisu kralovédvorského pokládati sluší za nejlepší, to z ukázky mé vysvitá též dostatečně.

†) Поэзія Славянъ сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей изданный подъ редакціею Ник. Вас. Гербеля Санктпетербургъ [illegible] str. 18 a 328.

††) V článku ponechán pravop[illegible]ův. *Red.*

R. 1872. Č. 9.

OSVĚTA

Taras Ševčenko.

Podává

Václav Dunder.

Ševčenko počal nám dlouhou a rozsáhlou, opravdivou národní dumu, jejížto ohlas rozlehl se po celé Ukrajině, píše P. A. Kuliš, slavený spisovatel malorusky. „Ševčenko jediný byl účasten nadšenosti národního básnictví; dopomáhalť mu k tomu genius národní, a básník obdařil ho na vzájem křídloma orlíma. Opojil ducha svého národní písní, oním nejsilnějším výtryskem života, jehož jediná krůpěj v sobě zaujímá mohutnost nesčíslných chvil všedních. Básně Tarasovy jsou vínem rozveselujícím, neb ačkoliv smutným a slzami zkaleným nápěvem opěvují temný osud lidský, přece ovlažují duši oživující vodou. Nechtělť bůh, jenž ho byl seslal, aby pěl umrlým, ale aby povzbuzoval žijících k činům života."

Ševčenko pochází z chudé vesnické chýžice. Narodil se r. 1814 v gubernii kijevské ve vsi Moříňce, na statcích Němce Engelhardta, jehož poddanými rodiče Ševčenkovi byli; brzy však přesídlili tito do nedaleké vísky Kerelivky, kdež Taras vyrůstal k tomu, aby později snášel nesčíslné útrapy, ale též aby dosáhnul úcty a slávy, kteréž se mu netoliko u vlastního národa, ale u všech národův vzdělaného světa dostalo.

Šťastným byl Ševčenko jen v prvních letech dětských. R. 1823 ztratil matku, a otec jeho viděl se nucena svým dítkám dáti macechu. Tato měla již vlastní děti. V neshodách dětských mívaly děti macešiny vždy právo na své straně, dítky mužovy stávaly se maceše víc a více nemilými. „Neminula hodina," vypravuje Taras, „bez sváru mezi námi dětmi, neminula hodina bez rozepře a křiku mezi macechou a otcem." — Taras dostal mnoho ran nevinně, mnoho jiných způsobil si svou vzdorovitostí.

V ten čas měl častěji příležitost s sestrama svýma navštíviti blízký monastyr (klášter) lebedynský, jenž od povstání Kozáků proti Polákům leta 1768 ve velké byl u lidu pověsti a památce. Tam trávil tehdy stařičký *černec* (pravoslavný mnich), očitý svědek oněch krvavých dnů, a ten vyprávěl hošíkovi o ukrutném vraždění Poláků skrze povstalý lid ukrajinský, o „posvěcených nožích“ atd. Vše to nesmírně dojalo ducha hochova. Ševčenko přiznává se, že už tehdy se v duši jeho zakořenila idea pozdější jeho básně *Hajdamaci*.

Roku 1825 umřel Tarasovi též otec. Z jmění svého tomuto nic neodkázal, pravě, že z hospodářství ničeho nepotřebuje, že z něho bude buď velmi dobrý člověk, aneb veliký ničema. Taras odevzdán nyní na učení k *ďakovi* (církevnímu zpěváku) buhorskému. Ševčenko liboval si v učení, ale nepřestal býti svévolný; ďak zase byl sprosťák a piják. „Bylť to první despot,“ praví Ševčenko, „s kterýmž setkal jsem se v životě, a ten vštípil mi pro můj celý život nevýslovnou ošklivost a hrdost vzhledem ke každému útisku, jaký člověk na člověku páchá.“ — Když se Tarasovi nadávky a bití ďákovo zhnusily, zpočátku utíkal v daleký svět, a nabloudiv se dosyta, přinucen jest vrátiti se nazpět.

Maje chuť k rejsování a malování utekl k jednomu a druhému malíři; ale nevalně pořídiv musil se konečně r. 1829 vrátiti do Kerelivky a vstoupiti k Engelhartovi do služby za kozáka pokojového. Oděn v kurtku a v široké šaravary obsluhoval pána doma i doprovázel jej na cestách. Ale místo co měl tiše státi v koutě předpokoje a nic nedělaje jenom napjatým sluchem čekati na tlesknutí panské ruky, notoval si často písničky a zaměstnával se rejsováním.

Engelhart konal časté cesty do Kyjeva, Vilna, Petrohradu i bral Tarasa s sebou. Ve Vilně jednou, když pán odešel do plesu a v domě vše utichlo, rozžehl Ševčenko v postranním pokojíku svíčku i dal se do rejsování. I byl tak horlivě zaujat svou prací, že ani nezpozoroval přibližující se čas, o kterémž pán měl vrátit se z plesu — any najednou se dveře hřmotně otevrou, Engelhart vejde, a vrhne se vztekle na Ševčenka, tahá jej nemilosrdně za uši i bije pěstmi do hlavy za to, že svítě uprostřed papírů mohl prý dům i město zapálit! Ráno ještě rozkázal vozkovi, aby Tarasa bičem zmrskal.

Ale týž Engelhart vida nevelkou lokajskou schopnost Tarasovu a pohnut jsa prosbami jako i patrným talentem jeho odevzdal jej r. 1832 na čtyři léta do učení k malíři Syrajevovi do Petrohradu. Mladý učeň rychle na umělecké dráze postupoval, tak že si Engelhart brzy od něho podobizny svých milostnic malovati dal. — V tom čase poznal Ševčenko malíře, Ivana Maximoviče Sošenku, s kterým až do smrti své v přízni setrval. —

O svém vymanění z nevolnictví píše Ševčenko sám takto: „R. 1837 představil mne přítel můj, malíř Sošenko, tajemníkovi akademie krásného umění, V. J. Hryhorovičovi, s prosbou za vysvobození z těžkého osudu mého. Hryhorovič dorozuměl se v tom ohledu s Žukovským, který uzavřev nejprvé smlouvu s vlastníkem mým, požádal malíře K. P. Brintova, aby zhotovil podobiznu jeho k vylosování v soukromé loterii. Brintov byl s tím srozuměn a v krátce podo-

bizna Žukovského byla hotova. V. A. Žukovský, slavný básník velkoruský, jenž si tímto činem postavil pomník nejčestnější, s pomocí hraběte M. J. Vělhorského uspořádali tedy loterii na 2500 rublů, a za tuto cenu koupena volnost má dne 22. dubna r. 1838."

Osvobozen od pout poddanských oddával se nyní Taras dílem rejsování a malířství, dílem básnění, navštěvoval akademii krásného umění a Brintov, výtečný malíř i učitel jeho, velice si oblíbil schopného žáka, k jehožto vymanění tak mnoho byl přispěl. Ostatně tou dobou opanoval Ševčenka zvláštní duch světácký. Fintil se, konal ustavičně návštěvy, vůbec vesele žije málo chápal se práce, zvláště malířské. Ne jednou jej za to Sošenko plísnil, haně mu skládání básní.

R. 1840 seznámil se Ševčenko s Kuchareňkem, jenžto se později stal generálem černomořských kozáků, a s kterýmž spojovalo jej upřímné přátelství. R. 1844 posléze povýšen jest na hodnost mistra malířství.

Nejprvnější jeho plody *literární* povstaly v letní zahradě, kterouž hned za prvních časů pobytu svého v Petrohradě často navštěvoval, kresle sobě tamější sochy. „Přísná musa ukrajinská," praví ve své autobiografii, „dlouho stranila se od prsou, ztýraných ve škole, v čeledníku a na cestách v hostincích; leč když ovanul mě větříček svobody a navrátil citům mým čilost dávnějších let dětinných pod otcovskou střechou strávených, tu teprv objala a přitiskla mě k sobě v oddáleném kraji."

Z nejprvnějších básnických pokusů svých odevzdal do tisku toliko baladu *Pričina*, (zakletá). Jest to kazka (národní pohádka) čerpaná z úst prostého lidu maloruského. Dívčina, sirotek, zamilovala se celým srdcem do kozáka; ten odjel na vojnu a dlouho se nevracel. Tehdy věštka udělala jí, že nebohá stavši se měsíčnou bloudívala v noci nad břehy Dněpru i pjala se na stromy, aby shledla miláčka. Ach, zajisté zahynul — ani nepřikryli *kitajkou**) jeho mládenecké oči, ani slza dívčiny neomyla jeho bílé líčko, orel z cizí krajiny vydloubal zřítelnice, vlci roztrhali tělo. Nepřijde miláček, ona ho nepozdraví v krásný den svatební. Dlouhý vrkoč nerozpletou, její oltář, toť mohyla. Vlny Dněpru hučí, bouře se vzteká. Potom usmiřují se živlové, vichr rozhání chmury a měsíček osvěcuje vlny a břehy. Sbory duchů nekřtěných dítek po řece laškují, až uzří postavu, ana se pne na strom a s vrcholku jeho kolem se rozhlíží. Konečně slezla; rusalky na ni číhaly a sotva na zemi vstoupila, udusily ji svévolnice s zelenými vrkoči dle zvyku svého lehtajíce jí u veselém smíchu. A právě tehdy před východem slunce vracel se kozák domlouvaje unavenému vraníkovi; neb chaloupka milenky již nedaleka, tam ona přivítá je srdečně, tam si odpočinou. Avšak nastalo ráno, kohout zapěl a rusalky uprchly zůstavivše zadušenou dívku na břehu.

Uzřev ji kozák tulí ji k sobě, ale nevzkřísí více. I rozráží svou hlavu o dub. Druhého dne dívky našly dvě mrtvoly pod stromem a polekané uprchly.

Potom ale přicházejí družky, hořké roní slzy a druhové hluboký

---

*) *Kitaj*, jemná bavlněná látka chinská červené barvy, do které druhdy zahalovali mrtvoly.

hrob kopou; přišli popové s korouhvemi, zazvonili v zvony, pochovali těla a usypali na nich dvě mohyly. Posléze zasadili nad kozákem javor a sosnu a v hlavách děvčete červenou kalinu, na které žežulka i slavíček z večera v žalopění o nich vzpomínají.

Báje o rusalkách jest mezi lidem maloruským valně rozšířena; svědčí o tom přemnoho písní národních, z nichž jedna podala Ševčenkovi látku k básni *Rusalka*. Vesničanka svedená pánem porodila dcerku. Rozhněvavši se s ním, vyšla s děťátkem nad vody Dněpru a pustivši je do proudu zaklela, by vyplynulo rusalkou a pomstilo se na jejím svůdci, svém otci, dusíc ho lehtáním, aby nevysmíval se oběti své. Plynulo děťátko vlnami ukolébané, až jej rusalky uzřely a mezi sebe přijaly. Druhého dne čeká rusalka, nevidí však otce — snad se matka udobřila s pánem a znova hejří v paláci? Týden minul, matka s pánem na břehy nepřicházela. Ale jednou

„vyjšla maty pohuljaty —
ne spytája v palatách,
pana Jana ne ma doma,
ni s kim rozmovljaty."

Znuzená vyšla k řece, přece si vzpomněla na dcerušku — ale zdá se jí to již tuze dávno! Vrací se tedy zpět do paláce — ale již nedošla, neb uslyševše ji rusalky poskočily k ní a lehtajíce potopily ji uprostřed hlasitého smíchu. Jedna jenom nesmála se rusalka . . .

R. 1840 vyšla na světlo první sbírka básnických plodů Ševčenkových pod názvem.

Kobzar, v kteréž mimo *dumy* úvodní nacházejí se básně: *Najmička*, *Pričina*, *Utoplena*, *Perebendja*, *Topolja*, *Oda na Osnovjaneňka*, *Ivan Pidkova*, *Tarasova nič*, *Kateryna*.

První místo náleží básni Kateryna, jíž věnoval básník V. A. Žukovskému na památku 22. duba 1838 s heslem: „*Dobre roby, dobre i bude.*" V básni té dotknul se jedné z nejbolestnějších strun života lidu vesnického a neobmezena k lidu tomu láska plá z každého jeho slova vyprávění. Opuštěný tento lid celou svou osvětu chová jedině v srdci svém; a právě jeho poctivost a srdce náklonné k milování ve zlo se mu obrací, stávajíc se často příčinou neštěstí ubohých děvčat vesnických. Jsou hezká i padají často za oběť nepravosti s hora rozšiřované. Kateřina zamilovala si mladého vojína, nedbajíc na výstrahy matky a otce ani na pomluvy sousedů. Nadarmo očekává stařičká máti dcerku k večeři, neb ta, nejednu noc v zahrádce líbala jiskrné oči milencovy, ani netušíc, kterak zlo se vkradlo. Náhle zatroubili v pochod, černobrvý rozloučil se, a Kateřininy vrkoče pokryty.*) Z počátku ne mnoho o to dbala, neb sladce jest trpěti pro milého, jen to jí líto, že děvčata bez ní na návsi zpívají. Kateřina umívá se v slzách, a když o půl noci jde pro vodu, zastaví se pod kalinou prozpěvujíc *Hrycja*,**) až kalina rosou zapláče. Potom vrací se do chyže, tou-

*) Děvčata na Rusi chodí prostovlasá, což jest významem jich zachovalosti; padlou dívku přinucují ženy pokrývati hlavy šátkem mužatky. Protož nešťastná taková zove se *pokrytkou*.

**) Veleoblíbená rusínská píseň národní, jejížto počátek zní: „Ne chody Hrycju na večernycju."

žebně pohlížejíc v novém šátku okýnkem. Minulo půl roku marného čekání, Kateřina zatím za kamny kolébá děťátko — vojenského synka. Ubohá, co vytrpí úkorů a výčitek! Ba zlí lidé ani její matky nešetří, osud dcerky jí vyčítají.

Zde přerývá Ševčenko vypravování a na spůsob písní a povídek národních činí krásný obrat lyrický:

„Kateryno, serce moje!
Lyšeňko z toboju!*)
De ty v svíti podyneš — šja
Z' malym syrotoju?
Chto spytaje, pryvitaje,
Boz miloho, v svíti?
Baťko, maty — čuži ljudy,
Tjažko z' nymi žyty!“ —

Kateřina ráda by si vyšla do zahrádky poplakat, ale lidé se dívají. Teprv po západu slunce jde do sadečku s malým synáčkem na rukou, oči její bloudí semo tamo: „Zde jsem ho vždy očekávala, zde s ním rozmlouvala, a tam — ach synku, synku!“ Nastalo jaro, zase vycházela Kateřina, leč nezpívá již černobrvá, ale osud svůj proklíná. Milý snad by bránil, ale on daleko, nevidí, kterak pláče jeho jediná, neslyší, kterak nepřátelé se jí posmívají. Snad zahynul za tichým Dunajem! — aneb tam kdes v cizině jinou již miluje? — Ne! nezahynul miláček, žije zdrav! — Neoblíbil si jinou, neb kdež nalezne takové oči, kde takové černé brvy? — Uměla máti brvy dáti a k tomu i černé oči, však neuměla dáti příznivého osudu. A bez štěstí bílé líce — jak kvítek na poli, slunce ho upálí, vítr zláme, okolojdoucí zašlápnou neb utrhnou.

Matka i otec velí Kateřině opustit rodnou střechu a jíti do širého světa. Z úst matčiných ozývají se výčitky zhanbené dívce činěné, ale i výrazy neuhaslé lásky mateřské. Ráda by prominula vinu, ale nemůže, neb zlý svět bůh ví co by na to pověděl. Praví k ní: „A což veselka, dcerko moje! Kdež je tvůj párek? Kde *svítilka***) s družičkami, starostové, bojáři?***) Dcerko drahá, ty můj kvítku růžový! Jak jahodku, jak ptačátko já tebe milovala, a ty za to zle se odsloužilas. Jdi dceruško v daleký kraj, buď šťastna v cizině.“ Ještě vyřkla, po té jako mrtvá na zem sklesla. Nebohá vrhá se k nohám otcovým lkajíc: „Odpusť otče, holoubku můj drahý, sokole můj milý!“ Ale otec zkrátka ji odbývá: „S bohem, dítě! Pomodli se k němu, boha najdeš všude, nechť ti vše odpustí, i mně lehčeji bude!“ Sotva vstala nebohá dívčina, jde do zahrádky a vzavši s sebou hrudku země rodné, s děťátkem na rukou opouští chaloupku otcovskou.

Za vesničkou u silnice jak topol stanula, jak rosa polily ji hořké slzy — nevidí světa, jen tulí k sobě děťátko, plačíc je celuje. A ono jak andělíček neví o ničem, toliko ručinkama outloučkýma prs mateřský hledá... Takové to příkoří, praví básník, činíme jedni druhým: toho

---

*) Zle to s tebou.
**) Nejmladší družka, jež o svatbě rozžatou svíčku nosívá.
***) Družina svatební.

poutají, toho zabíjí a onen hubí sám sebe. A proč? Bůh jediný ví. Svět zdá se široký, a není, kde se přituliti na něm. Jednomu osud poskytl celé dědiny, druhému zůstavil sotva tolik, co potřebí na hrobovou jámu. A kdež jsou ti dobří lidé, s kterými srdce prahlo žíti? Zahynuli, zahynuli!....

„Jesť na śviti *dolja* *) —
a chto [1]) ji znaje?.....
jesť na śviti *volja* [2]) —
a chto ji maje?....
jesť ljude za śviti —
śriblom, zlotom ssajuť [3])
zdajeťśja, panujuť —
a doli neznajuť. [4])
Ni doli ni voli!..
Z nuďhoju, ta z horjem [5])
župan nadivajuť, [6])
A plakaty — sorom... [7])
Vozmiť [8]) śriblo, zloto,
ta buďte bahati
a ja voźmu slezy [9]) —
Lycho vylyvaty... [10])
Zatoplju nedolju, [11])
dribnymy slezamy,
zatopču nevolju, [12])
bosymy nohamy! —
Tohdí [13]) ja seselyj,
tohdí ja bohatyj
jak bude serdeňko
po voli huljaty." [14])

Třetí oddíl básně počíná překrásným, slzami takřka nakresleným výpisem poutě Kateřininy v kraji neznámém, mezi lidmi lhostejnými za zimní chumelenice. Nevypráví však básník najednou, co se dále s ní stalo, zůstavuje nám ji hledající milence a sám přetrhuje nit povídky úvahou žertovnou: Bodejž by vás, černé brvy, raději nebylo, než aby se pro vás takové útrapy snášeti měly! — Někdy se básník rozhovoří, zapomínaje na dobro na bohatýrku svou. Velí počkati, sám pak vyptávaje se po cestě praví: „Daleká to cesta, známť ji drazí bratři, dosud ještě bez hrůzy nemohu o ní vzpomenouti. I já ji někdys změřil, bohdejž bych ji byl nikdy nekonal. Vyprávěl bych vám o ní, leč kdož mi v to uvěří!"

Kateřina zatím putuje až za Kyjevem, za Dněprem o vyžebraném chlebě — těžko za něj prositi, ale dítě? Stává se, že s synáčkem i pod plotem noclehuje — ach, střežte se černobrvky, aby se vám nic

---

*) Rusínské národní přísloví: „*Z ščastja ta z horja — skuvalaś dolja*" — významně naznačuje původ „*doly*", dokládajíc, že skuta z *štěstí* a *hoře*. Kde převládá první, nazývá se „dolja" (dobrá), kde zas poslední, sluje „*nedolja*" neb „*dolja neščastlivaja*".

[1]) kdo. [2]) vůle. [3]) skvíti — lesknouti se. [4]) zdá se jako by panovali a přece štěstí nepoznají. [5]) v utrápení a smutku. [6]) župan — dlouhá říza ze skvostné látky. [7]) hanba. [8]) vezmete si. [9]) slze. [10]) vyplakati licho = zlo. [11]) Zatopím neštěstí, nepříznivý osud. [12]) rozšlapu nevoli. [13]) tehdy. [14]) dle vůle skákat, veseliti se.

podobného nepřihodilo, nadarmo tázaly byste se pak, proč lidé bez lítosti s vámi zacházejí, neb koho bůh tresce, toho i oni pronásledují:

„Ljude hnutśja, jak ti lozy,[1])
kudy viter vije.
Čoho chotjat ljude?[2])
Ščob plakala?[3])
Neplač Katerino,
ne pokazuj ljudam slezi,
terpi do zahinu![4])
A ščob ličko ne zmarnylo,[5])
do schid soncja v temnim lisi
umijśja slezami.[6])
Umijeśśja — ne pobačjuť,[7])
to i ne zasmijutśja:[8])
a serdeňko odpočine,
poki slezy ljutśja.“[9])

Co v několika těchto řádcích útrpnosti a křesťanského milosrdenství k lidem, a co nedůvěry a trpkosti zároveň!

Nastala zima, Kateřina se plouhá skrze závěje, na nohou majíc jen obuv z lýka a na těle jedinou suknici. Potkává oddělení vojínů, táže se po svém Ivanu. Ale vojáci ještě se jí vysmáli. Posléze, po nesčíslných trampotách dal jí osud potkati se s miláčkem.

V skvostném obleku jel v čele jízdeckého houfce. S pronikavým křikem vrhá se mu nebohá k nohám; ale místo kýženého přivítání, jak hrom udeří v její srdce potupa: „Dura, atvjažiśja!“ kliď se!“ Nadarmo ukazuje mu synáčka.

„Odžeňte zběsilou!“ zahřměl rozkaz, a po chvilce všickni zmizeli, na cestě zůstalo jen maličké dítko, nebť matka skryla se — pod ledem blízkého rybníka.

Po několika letech ubíral se touž cestou do Kyjeva bohatý pán s chotí. U cesty stál slepý kobzář, a k němu tulilo se pachole smutnou píseň pějíc. Maličko zastavil se kočár, bílá ručka kývla na otrhaného hošíka a po zemi kutálel se měďák. Pán též vyhledl z povozu, odvrátil se však rychle, poznaltě syna svého a Kateřinina po očích a černých brvách. A zase hnul se povoz v další cestu a Ivanka, sirotka almužnu počítajícího, chmura prachu zahalila.

Ševčenko povznesl pověst o nešťastné Kateřině do počtu plodů toho druhu nejkrásnějších a nejzdařilejších úvahami plnými tu lyrismu a výtryskujícího citu, tu hlubokých názorů o světě a lidech. Řídil se při tom zcela zvykem prostonárodním. Básník uchopil jednu slzu ze života lidského, ale silou své lásky divotvorně ji objasnil, Prostá vesničanka, dcera lidu prostého, stala se bohatýrkou, svedené děvče mučenicí, svůdce zločincem.

Co podobných bolů volá o denní světlo, o slzu soucitu, o potupu a soud na křivdu a nespravedlnost! V *Kateřině* vystupuje Ševčenko jako obrance práva božího.

---

[1]) vrby ohýbají se. [2]) co chtějí. [3]) abych. [4]) trp až do smrti. [5]) Aby to nebylo na lících znát. [6]) do východu slunce v temném lese umývej se slzemi. [7]) nezpozorují. [8]) i nevysmějí se ti. [9]) a srdečko oddechne si, pokud slzy roní.

Pověst *Najmička* (Najatá) jest ve své tresti rodnou sestrou *Kateřiny.*

V neděli ráno, raničko celá step od burácejícího vichru pokryla se hustým prachem, a uprostřed stepi na mohyle seděla mladá ženština s bouří rozmlouvajíc a k srdci svému tulíc synáčka, v slzách a hanbě počatého. Zde básník pomíjí svedení samo a lásku k svůdci, jež byla tepnou v srdci Kateřinině, zde rekyně dává výhost minulosti, nekojí se už nadějí vlastního štěstí, jest ovládána jedině pocitem mateřské lásky. Postava *Najmičky*, vznešenější nad Kateřinu ozářená jest leskem posvátnosti.

Žilo sobě tehdáž dvé starých lidí, Trochim a Nasta, manželstvo se milující, požehnané statky a štěstím, jemuž jen jedno scházelo — dítky. Za jednoho dne svátečního seděli oba před chalupou smutně duma jíce. Proč je tak opanoval smutek? Snad se už připravují na onen svět? A kdož je vypraví? Kdo pochová? Kdo zapláče pro ně? Nemají dítek, a jmění jich cizí lidé rozeberou! V tom uslyší jakýsi pláč, vzchopí se i naleznou před vraty děťátko zavinuté, natahující k nim své ručinky. Utěšili se vidouce takto i svůj budoucí osud i štěstí své! Přijímají podvržené dítko, a hned činí přípravy ke křtinám. Nazvali nalezence Marek. Těší se starouškové, sami nevědouce, kterak by chlapečkovi jak nejlépe vyhověli. Po roce přichází k starým neznámá mladá ženština prosíc za službu. Přijmou ji, neb nedostává se jim už sil k obstarávání celého hospodářství i malého Marka. Chtějí se shodnouti o mzdu, ale Hanna nechce o tom slyšeti na pozdější čas to odkládajíc. Jest tu ráda, jak by se byla za pána vdala aneb celou ves zakoupila. Přičiňuje se v hospodářství od rána do večera, nejvíce však dbá o malého Marka.

Kdy jen může, béře ho na ruku, pěstuje, líbá, češá ho starostlivě, umývá i do čisťoučkého odívá jej prádla. Těší se staří, že nalezli takovou služku. Vždyť ona pro jich Marka jako rodná matka. Ale najatá ne vždycky tak vesela. Noc toliko a Marek, když se probudí, vidí její slzy a slyší hořké naříkání. A však noc hlucha a něma, a Marek neumí ještě mluviti aniž ví, proč pěstounka jeho pláče. V noci proklíná ona osud svůj, vzdychá, naříká, slzami Marka máčí, až ten nepokojeně obrátí se v postýlce. Tu nechává pláče a běží k děťátku i kolébajíc ho a křížem svatým žehnajíc modlí se nad ním. Ubohá najatá! . .

Zatím mnoho uplynulo vody, mnoho minulo let. V chalupě pochovali stařenku Nastu a pozůstal toliko sám Trochim, jenž v smutku svém těšil se vyrůstajícím Markem. Zanedlouho a Marek již vozatačí stav se *čumákem**), ba již čas pomýšleti na ženitbu jeho. Starý Trochim radí se s Annou a ta ráda by carovnu pro Marka vyhledala, ale nechť si sám dle srdce svého vybere.

Vyslali tedy starosvaty, a měla býti veselka. Ale kdož zastoupí Markovi matku? táže se Trochim Hanny; staré Nasty není více, ne-

*) Čumák = vozka, jezdící za obchodem.

dočkala se veselky — i rozplakal se staroušek. A Hanna stojíc u dveří, trhla sebou, omdlela nebohá. Přiblížil se posléze čas veselky. V chalupě nastala hlučná vřava, po celý týden napřed činí se velké přípravy a staroušek pomahá, kde jen může, ač jej sotva nohy nosí, i s družičkami tancuje, poskočí si *tropaka*,*) zve hosti, známé i neznámé, všickni se veselí.

Ale kdež najmička Hanna? — Putovala do Kyjeva k svatým pečerským. Nadarmo přál si toho staroušek, a Marek až plakal, prose ji, aby mu byla matkou; opřela se proti tomu Hanna, nechtěla — jenom ho požehnala, rozplakala se i vyšla za vrata. V Kyjevě prací rukou vydělala si něco peněz, pak koupila pro Marka čepičku posvěcenou v pečerách posvátných, aby ho hlava nebolela, a pro mladou jeho žínku prstének od sv. Barbory — a teskníc vrátila se do chalupy. Sotva ji zdaleka uzřeli, vyšli jí naproti Marek i se ženou a přivítavše ji radostně za stůl posadili, učastovali a o Kyjevě se vyptávali. Sama pak hospodyně ustlala jí lůžko v světnici. „Proč mne tak milují?“ pomyslila si Hanna, „snad se domyslili? Ne, ne, to jen tak z dobrého srdce.“ — Čtyři roky po sobě opakovala poutnice dalekou cestu svou. Již po čtvrté se vrací, tu však se rozstonává na cestě a sotva dochází do chalupy. Přivítala ji Kateřina jak dcera vlastní mátku a Trochim jak otec; byli sami doma, neb Marek dlel ještě na cestách. Čtvrtý prstének přinesla již Hanna Kateřině a tři svěcené svíčky, jenom Markovi a sobě tenkráte nic nekoupila, nedostalo se jí peněz a vydělat již nemohla. A dětem sotva půl obvařanku (preclíka) přinesla a tím je podělila. Kateřina umyla ji nohy i na lůžko položila. Roznemohla se Hanna — nejí, nepije, jenom po Markovi se táže slze roníc z vyhasinajících očí. Pořád hůře vede se Hanně. Již se i vyzpovídala a poslední pomazání přijala. Stařičký Trochim nemaje pokoje chodí okolo ní a Kateřina dnem i nocí ani oka neodvrací od nemocné. Zatím ale sejček nad komorou cosi nedobrého věstí a nemocná vždy tišeji se ozývá: „Kateřino, dcerko milá, či ještě Marek nepřibyl? Kdybych věděla, že se ho dočkám, že ho ještě jednou uzřím, snad bych ještě počkala trochu!“ — Majíc smrt před očima, ždá své drahé dítě, aby ho požehnala, to dítě, pro kteréž tolik trpěla, nad kterým tolik prolila slzí, kterému celé posvětila žití.

Konečně vrací se Marek s tovaryši svými, zpívá, nepospíchá do hospody, napájí jen volky. Veze Kateřině drahého sukna, otci opasek utkaný z červeného hedbáví, Hanně kus zlatohlavu na čepec a pěkný šátek červený, dětem střevíce, smokvy a hrozničky; a všem dohromady soudek vína cařihradského i kaviaru od Donu. Přibyl — chvála bohu! — „slyšíš Kateřino? přibyl! . . pospěš mu naproti, přiveď ho ke mně! . . chvála ti spasiteli! sotva jsem se dočkala!“ — a tichoučko, jak by ve snu, šeptá: „Otče náš!“

Přibyl Marek a uzřev všecky okolo sebe vyjma Hannu ihned se po ní táže, či snad nezemřela? Kateřina vede jej k ní. Marek ve dveřích se zastavil omráčen. A Hanna šeptá: „Chvála, chvála bohu! Přistup blíže, nelekej se . . . Vyjdi, Kateřino — ráda bych mu pově-

*) Maloruský tanec národní.

děla to i ono.“ Marek naklonil se nad polštářem u hlavy nemocné. „Marku! pohleď na mne — zda víš, jak já život svůj zmařila? Já nejsem Hanna, najatka — já....“ i umlkla. Rozplakal se Marek. A znova umírající otvírá oči, upírá je na Marka, až slzy tvář její zvlažily. „Odpusť synu! Sama jsem se trestala po celý život svůj pokání činíc o cizím chlebě, já — já matka tvoje!“ Upadl Marek, až se zem zatřásla. Procitnuv z mdloby spěchá v objetí matčino, ale matka na věky již zesnula.

Celé toto vyprávění podáno jest takořka biblickou tklivostí a prostotou převyšuje co do nezkalené mysli křesťanské všecky jiné plody Ševčenkovy. Duch kobzáře odvrátiv se na chvilku od příkrých dojmů společenských, perutěma očištěnýma od zoufalství a nenávisti povznesl se k ideálu tichého kajícího obětovného bolu. Ale mluva jest v *Najaté* slabší nežli v Kateřině, zvláště nápadno jest, že se tu Ševčenko zdržuje skoro všech reflexí, které z úst básníkových vycházejí, nicméně však jsou jako z úst prostého lidu vyňaty, a bez kterých národní báseň maloruská hrubě obejíti se nemůže. (Dokončení.)

Ze života Karla Havlíčka.

Od

Václava Zeleného.

III.

Doba soukromých studií a cest na zkušenou.

(Od října 1841 do března 1845.)

Opouštěje pražský seminář arcibiskupský rozžehnal se Havlíček i s luznými sny mládí svého, z nichžto jej drsná ruka chladné skutečnosti vyburcovala. Hloubavý rozum vyvrátil posavadní názor na svět, jejž si přinášel z domova, dětinná víra ustoupila nepokojnému pochybování, z něhož s velikými bolestmi rodilo se samostatné přemýšlení a pojímaní světa. Jinoch ještě ne zúplna dvacetiletý jest tu již docela *svým* — od té doby kráčí cestami, které si volí, nedávaje se ničím mýliti, za cílem zřetelně poznaným, byť i nepochopitelným mysli všední, neb všedními péčemi zaměstnané.

Od této chvíle razil si Havlíček dráhu sám, kterou si tak pevně vyměřil, že nižádné ani sebe větší překážky, ani odpor těch, kdo mu byli nejmilejší, nemohl ho z ní strhnouti.

Chtěl státi se spisovatelem. Nemohlli hlásati lidu svému slovem živým učení spasitelného, aspoň psané mělo rozléhati se jeho slovo po vlasti a buditi dřímající národ.

Nepříliš uchýlil se od původního úmyslu: chtěl býti blahověstem

národu svému, prvé v vážném rouše katolického kněze, nyní v prostém kabátě občanském.

Avšak mladistvý zápal nemohl popříti všeho práva všední potřebě: musil pomýšleti, kterak by si na budoucí dráze, po nížto mohl dojíti veliké cti, ale jak se tehdy věci měly — sotva kterého prospěchu hmotného, zjednal vezdejší chléb.

Bylyť okolnosti tehdejšího spisovatelstva českého takové, že nemohl ani odvážiti se, aby řekl rodičům o budoucnost jeho pečlivým, že hodlá státi se spisovatelem. Spisovatelství naše bylo tehdy — čím ovšem posud zúplna býti nepřestalo — pouhým ochotnictvím; kdo spisoval, živ byl od nějakého úřadu neb jiného zaměstnání a spisovatelství bylo toliko zálibou, které úřad dodával vážnosti a výživy.

Nastala tedy Havlíčkovi velmi prostá a při tom nesnadná otázka, kterou cestou by se měl pustiti, aby dosáhl toho, bez čeho spisovatel býti nemohl, — úřadu nějakého.

Při tehdejší zmrtvělosti všeho života veřejného bylo i sebe schopnějšímu mladíku dosti těžko dodělati se jakéhokoli postavení. Právnictví tehdy smutně proslulo desetiletou službou bez platu; také lékařství pozbylo již dávno staré pochvaly, že by dávalo „bohatství". Krom toho neměl Havlíček ani k jednomu ani k druhému sebe menší chuti; a jiné řádné cesty, kterou by se schopný mladík, jenž nechtěl býti knězem, po odbytí studií filosofických měl dáti, mínění veřejné tehdy hrubě neuznávalo.

V těchto nesnázích vyhlédl si Havlíček cestu dosti příkrou a koncem svým nehrubě slibnou a skvělou — učitelství na gymnasium. Cesta tato neodváděla ho nikterak od jeho ideálů, vždyť bylo hlavním jeho úkolem *učiti* národ; krom toho pak viděl na nejednom učiteli pěkný příklad, jak se dá činiti zadost povinnostem učitelským a vlasteneckým zároveň. Gymnasia česká honosila se tehdy Josefem Jungmannem, Vácslavem Klicperou, Vácslavem Svobodou Navarovským, K. S. Macháčkem, Josefem Chmelou, Fr. Šírem a jinými spisovateli na slovo vzatými.

Takovými úvahami jsa veden Havlíček koncem měsíce září r. 1841 z prázdnin, které do konce trávil co theolog, odjel do Prahy co kandidát učitelství gymnasijního.

Přijda do Prahy činil hned potřebné kroky, aby se dostal mezi uznané kandidáty učitelství, jimž tehdy *auskultanti* říkali. Dle tehdejšího obyčeje chodili totiž kandidáti s povolením direktoratu všech gymnasií českých do přednášek k některému profesoru, aby se prakticky přiučili methodě vyučovací, po kterémžto *poslouchání* nazýváni jsou *auskultanty*. Auskultant neměl jiné povinnosti než choditi do školy a stopovati výklady profesorovy; dle toho neměl také jiného práva, než že mu dovoleno choditi do školy. Stávalo se však dosti často, že zašloli něco profesora, zkušený kandidát býval požádán, aby ho na krátko zastupoval; ze starších auskultantů ti, kdo již několik konkursů (zkoušek) šťastně odbyli, brávali se za suplenty na delší čas a ti konečně postupovali — ovšem zase po letech — za profesory.

Již dne 9. října r. 1841 napsal Havlíček žádost k c. k. direktoratu

gymnasií českých, proboštu Pöllnerovi, aby mu bylo povoleno auskultovat na gymnasium staroměstském, které tehdy spravoval Josef Jungmann. K žádosti své připojil všecka vysvědčení z gymnasium, ze studií filosofických i z tak zvaných volných předmětů i nadál se, že bude uznán za hodna té „vysoké milosti —“ choditi auskultovat.

Naděje tato nevyplnila se. V odpovědi velmi rychle vydané, podepsané již dne 13. října dává mu ředitel gymnasií českých věděti, že se jeho žádosti na ten čas vyhověti nemůže pro přílišný nával kandidátův k učitelství, že však ho vyzývá, aby se podrobil zkoušce (konkursu) buď dne 18. neb 25. listopadu a podstoupili ji s dobrým prospěchem, že bude moci opět hlásiti se.

Byla to první nehoda, ježto jej na této dráze stihla. Havlíčkovi šlo tehdy patrně o to, aby byl neprodleně přijat za auskultanta, ježto doufal, že tím rodiče nové jeho dráze nehrubě důvěřující poněkud upokojí. Výminkou však uloženou bylo vyplnění žádosti jeho jednak odročeno, jednak tou měrou stíženo, že se toho nikterak nenadál. Nepokládalo se tehdy nikterak za věc nevyhnutelnou, aby kandidát podrobil se zkoušce dříve než by byl přijat za auskultanta; ano auskultantství samo bylo připravováním se ke zkouškám. Odpovědí tou přinucen jest Havlíček buď odročiti žádost na neurčitý čas, což mu však poměr k rodičům činil věcí velmi nesnadnou neb podniknouti zkoušku dříve než mohl učiniti nevyhnutelné k tomu přípravy.

Havlíček pustil se cestou druhou. Přípisem dne 21. listopadu žádal za dovolení, aby se mohl podrobiti dne 25. listopadu konkursu rozepsanému o místo gramatikálního učitele na gymnasium chebském. Zkoušky k dosažení učitelství gymnasijního té doby odbývaly se jenom, když místo nějaké bylo uprázdněno i podstupovali zkoušku všickni, kdo chtěli místa dojíti: ať si byli staří či mladí, ano třeba byli již deset i více konkursů šťastně odbyli.

Zkoušky ty byly písemní; kandidáti, bylli konkurs o místo gramatikální, musili odpověděti k otázkám ze všech nauk, jimž vyučovalo se v gramatikálních třídách: z jazyka latinského, řeckého, z dějepisu a zeměpisu a z počtů.

Požadavky kromě jazyka latinského nebyly hrubě veliké; kdo znal tolik, co bylo obsaženo v knihách školních o těchto předmětech, nemohl se snadno potkati s nehodou; aby však tyto knihy znal, toho bylo nevyhnutelně potřebí. V tom však právě byla nesnáz Havlíčkovi, jenž neměl kdy vštípiti si v paměť všeho, čeho bylo potřebí.

Vykonav dne 25. listopadu zkoušku konkursní měl za to, že ji odbyl šťastně. Nedostávaliť kandidáti tehdy nižádného vysvědčení, zdali a jak odbyli zkoušku; jedině v tom případě, když chtěli dostati dovolení k soukromému vyučování, dáno jest jim stručné vysvědčení, že podstoupili zkoušku s dobrým prospěchem; příznivé vyřízení konkursu záleželo ovšem v tom, když dostal kandidát místo. Jsa tedy toho mínění, že dostál výmince, která mu byla v odpovědi k jeho první žádosti vyslovena, podal dne 27. ledna 1842 druhou žádost, v nížto dovolávaje se zkoušky dne 25. listopadu 1841 vykonané opakoval prosbu, aby byl přijat za auskultanta na gymnasium staroměstské.

Ačkoli žádost tato podána byla plné dva měsíce po odbytí zkoušky i bylo tedy právem nadíti se, že posuzující profesoři již vykonali úkol a vyslovili zdání své o jednotlivých kandidátech, musil přece čekati ještě půl páta měsíce, než ho došla odpověď. Teprvé přípisem daným dne 13. června oznámil mu probošt Pöllner, že jeho žádosti na ten čas vyhověti se nemůže, poněvadž, prý, zkouška, které se podrobil, od censorův nebyla uznána za dostatečnou." *)

Nezdaření toto dalo Havlíčkovi dosti zřetelně cítiti, jak drsná jest i ta cesta, kterou si nyní vyvolil a jak málo nadějí může dělati si tam, kde pro *přílišný nával* kandidáty *na ten čas* pryč posílají. Vida mezi *šťastnějšími* spolukandidáty nejednu šedivou hlavu přesvědčil se sám na své oči, že on — dvacetiletý holobrádek může si ještě počkati.

Ostatně nemohlo toto vyřízení jeho žádosti, jakkoli bylo příkré a ve zvláštních jeho okolnostech nepříjemné, dotknouti se cesty, kterou od samého počátku roku s nadšením se pustil, a kterou vytrvale kráčel nedávaje se ničím mýliti.

Jeho mysl byla všecka uchvácena vznešenými myšlenkami o úkolu, jejž si vytkl a roznícena láskou k vlasti tak, že vedlé těchto velikých předmětův všecko ostatní bylo mu všedním, jímž opovrhoval. Učení bylo mu jedinou prací a jediným vyražením. Studuje po celý den buď v bytu svém buď v bibliotéce universitní vyhýbal se všeliké zábavě, ano ve své vlastenecké unešenosti pokládal za hřích všelikou zábavu, která by odváděla mysl od velikého úkolu národního. S jakou vroucností pojímal povinnost svou k vlasti, ukazují slova, která napsal v noci dne 13. ledna 1842 do sešitu: „Bože dej mi, abych byl pilným, aby ze mne někdy měli Češi radost." Výmluvnějším ještě svědkem tehdejší jeho zanícenosti jest „*Modlitba vlastencova*," složená v tichém pokojíku jeho té noci, které se vlastenecké obyvatelstvo pražské hlučně bavilo na „českém bále" na ostrově žofínském, dne $\frac{26}{27}$. ledna 1842 o 2. hodině: „Vyryjte do desk železných, že v Praze roku 1842 byl ještě Český společenský bál! — Kde těch Čechů nabrali? —

Bože! Můj Bože! nedej nám vyhynúti v otroctví, nám, jejichž otcové se nepodali celé Evropě. Dej nám setrvalost v pracích, a po-

---

*) Nebude od místa, položímeli zde odpověď v životě Havlíčkově dosti důležitou doslovně:

Nr. 603.

Ihre vorliegend erbetene Bewilligung zur Auskultirung an dem hierortigen altstädter Gymnasium wurde mit dem hierämtlichen Erlasse v. 13. Okt. v. J. Z. 122 von der Bedingung abhängig gemacht, dass Sie sich der am 25. Nov. v, J. abgehaltenen Konkursprüfung für die Gram. Lehrerstelle zu Eger mit Erfolg uuterziehen.

Allein, da diese Ihrerseits abgelegte Prüfung von den Censoren als nicht probehältig erkannt worden ist, so kann Ihnen auch vor der Hand die vorgenannte Bewilligung nicht zugestanden werden.

Die Gesuchsbeilagen folgen zurück.

Vom k. k. Gym. Stud. Direktorate Böhmens.

Prag am 13. Juni 1842.

Pöllner.

žehnej vše, co započíná čistá láska k vlasti a k slávě velikých otců našich. Nedej vrahům šlapati nám na šije u hrobu otců našich, před nimiž utíkávali otcové jejich, ale smiluj se nad matkú chudú vlastí naší a rozmnožuj její dobré syny.

„Veliký, dobrý otče! plyň tam nad nimi plesajícími, a odpusť jim, jestli někdy pro milostné usmání jedné dcery české na jho bratří a sester svých zapomínají. —

Bože, který jsi mne obklíčil trápením kolem okolo, který jsi vysoko nade mne postavil všelikú radost a hluboko pode mnú všelikú naději: dovol mi aspoň tuto noc za ně za všechny proklínat naše vrahy!

Dovol mi v oku svém sjednotit zuřivost veškerých jinochů českých!

Dovol mi překročiti meze síly své a dovol mysliti jen na chvíli, jak drtím v rukú všem našim vrahům najednou hlavy a prsa, jen jedno, jen jediné okamžení!!

Svatí duchové . . .“ *)

Zvláštní obraz mladíka dvacetiletého, žijícího jenom sobě, myšlenkám a účelům svým a zamítajícího, odsuzujícího vše, co se k výši jeho snah nepovznáší! Dvacetiletý jinoch plný bujné síly s trpkým úštěpkem směje se českému bálu v Čechách, ježto bodromyslní vlastenci tonou v radosti, že opovržený jazyk český opět ozývá se skvělými síněmi, z nichžto byl tak dlouho vypovězen; té chvíle, když oko všech září v blaženosti, žádá si on, aby se v oku jeho soustředila zuřivost všech jinochů českých. S výše ideálního světa svého shlíží s útrpným politováním na malicherné pachtění těch, kdo pro milostný úsměv zapomínají velikých povinností svých k národu.

Této zanícenosti citu, o které již zlomky z „denníku“ vydávají zřetelné svědectví, hověl způsob jeho života nevšední měrou. Havlíček byl uprostřed velikého hlučného města živ o samotě; samota pak rodí netoliko veliké myšlenky, ale zvláště hluboké city. Nedávaje se životem vnějším nikterak mýliti, měl tím bohatší, mocnější, samostatnější život vnitřní, jenž nejprudším jsa odporem proti všemu, co tehdy u nás mělo platnost veřejnou, učil jej hleděti s trpkou ironií na obyčejné pachtění kolem sebe.

Horoucí mysl vlastenecká, a rovněž překypující nenávist utiskovatelů národu českého podněcovány jsou té doby v ohnivém jinochu čtením, rozbíráním, ovšem i částečným překládáním spisů muže za hranicemi našimi tehdy horlivě velebeného a proklínaného, u nás však nehrubě známého. Abbé francouzský, Hughes Félicité Robert de **Lamennais** hýbal tehdy již po čtvrt století národem francouzským, ano celým světem katolickým. Obdařen jsa živou fantasií a kouzelnou mocí slova, ježto velmi často vznášelo se do výše prorocké, stal se nadšeným hlasatelem učení co do podstaty středověkého, že lidstvo nemůže jinak dojíti svobody a blaha, leč podrobíli se všecky státy křesťanské vrchnímu řízení stolice papežské. Jsa nad papežem papežštějším odsuzoval příkře i svobody církve gallikánské, jimiž francouzské katolictvo hradilo se

*) Zde rukopis končí se.

proti přílišné moci stolice Petrovy. Avšak „poslední tento otec církevní" — jak jej lichotivě nazval papež Lev XII. — uvalil na se hněv nepřátel svobody, když prováděje přímě myšlenku svou o vznešeném úkolu dědice Petrova, jal se hlásati, že potřebí rozšiřovati svobodu lidu, připustiti i nižší vrstvy obyvatelstva ku právu hlasovacímu a ztenčiti všecku svobodu sžírající moc státu. Tuhým bojem s jesuity a jejich přívrženci octl se konečně již padesátiletý bojovník za svrchovanost papežskou na půdě čistě demokratické, zabíhaje zhusta až tam, kde blouznění socialistické ohnivou jeho obraznost unášelo za meze možnosti. Nadšenému hlasateli svobody novověké nezbývalo pak z někdejší zbrojnice nic, leč slovo mocným vzletem biblickým nade všecky vrstevníky vynikající. „Slova věřícího" (Les paroles d'un croyant) nazval Lamennais první spis, kterým světu ohlásil, že se odtrhl od staré víry. Prorocky tajemná řeč, obrazy plné síly a vzletu, smělost, s nížto hlásal učení, že doba králův minula a že rychle přibližuje se doba, kde národy dojdou práva, ohnivý důraz, s nímžto zastupoval právo chudého lidu, vše to uchvacovalo jímavé mysli a učinilo nejhorlivějšího velebitele neobmezené moci papežské jedním takořka mžikem předním apoštolem demokracie francouzské. Havlíček poznal některé spisy muže tohoto, zvláště „slova věřícího" jak se zdá, od mladých Poláků, s kterýmiž r. 1841—42 v Praze přátelsky obcoval*) a uchvácen jest jimi tak mocně, že „slova věřícího" i překládati se jal, a sice s neobyčejnou pečlivostí. Překlad z hruba učiněný opisoval si do zvláštní knížky, pěkně vázané na papíře růžovém, téměř krasopisecky. Nedokončil však překladu, nýbrž ustál v článku XIII., na čisto pak opsal jen do polovice IX. Překlad tento jest posud nejstarší prosa Havlíčkova — a i za tou příčinou nebude nezajímavé, podámli zde některých ukázek. „I. Ve jménu Otce i Syna i Ducha Svatého. Chvála budiž Bohu na výsostech a na zemi pokoj lidem dobré vůle. Kdo má uši, slyš; a kdo má oči, obzírej se, neboť dnové se naplňují . . . *Již je tomu osmnáct set let, co Bůh Syn vyšel símě Božské a Duch Svatý je zavlažil.* Člověčenstvo uzřelo květ semene toho, a zakusilo ovoce, ovoce stromu života, kterýž z novu vsazen jest do naší bídné dědiny. Pravím vám, radovali se radostí velikou, když uzřeli světlo a pocítili nebeskou jiskru v srdcích svých. *Ale nyní země opět zatemněla a zchladla.* Otcové naši viděli slunce zapadat; když zašlo z obzoru, třáslo se veškeré lidstvo. *Nastala noc,* a s nocí cosi neslýchaného hrůzou svojí rozmnožujíc strach noční. *Černý jest západ jako noc, matka jeho, ale k východu jest šero.*" Po tomto úvodu líčí tehdejší stav člověčenstva, nepokojný, ku převratům rychle se chýlící i prorokuje z povšechného převratu porážku Satanášovu a založení panství Spasitelova — svobody — mezi všemi národy: „Napněte uší svých a rcetež mi: Odkud povstává zmatený a neobyčejný povyk, jenž ze všech stran na nás doléhá? Vložte rukou svých na zem a rcetež mi, proč se třese? Cosi neznámého všude vře,

*) Soudím tak z toho, že mezi jeho knihami nalézaly se překlady polské některých spisů Lamennaisových, zejmena pak „slov věřícího"; originálu francouzského, ani jiného překladu — pokud paměť neklame — tam nebylo.

vře to a božskou jeví sílu. Vidíte jak každému srdce hraje, jak každý v ouzkostech očekává?! Synu člověka vystup na pahorek, a vyjev nám, co vidíš? — Vidím na obzoru zsinalý oblak, a po krajích je plamenný jako záře velikého ohně. — Synu člověka, co vidíš ještě? Vidím jak moře zmítá vlnami a jak hory potřásají vrškami (sic) svými. Vidím řeky proměňovat běh svůj, a pahrbky se sesypávat a naplňovat oudolí zříceninami. Vše se bouří, vše změňuje stav svůj. — Synu člověka co vidíš ještě?

Vidím v dálce sloupy prachové, stýkají se, splývají do sebe, a spojují se v jedinou velikánskou horu. Táhnou přes města, a města mizí pod nimi, a za nimi vymřelá, pustá planina. *Vidím národy zdvihati se v bouři a krále blednout na stolcích svých.* Válku vidím mezi králem a národem, válku přeukrutnou na rozhodnutí. Vidím jeden, dva stolce rozbořeny, a národové rozvalují zříceniny po celé zemi. Vidím národ bojující jako někdy bojoval archanděl Michal se Satanášem. Doráží na vraha svého ranami přeukrutnými; ale nemá sám, čím by se přikryl a vrah jeho přioděn jest silným brněním. Pro Boha! již klesá! Touto ranou mu odňali život! — Ne, jest jenom raněn. Marie, Panenská rodička Páně, přikrývá ho pláštěm svým, a vznáší, laskavě se naň usmívajíc, nad bojiště. Vidím jiný národ bojovat bez přestání, časem se mu obnovuje síla, a ten národ má na srdci znamení kříže.

Vidím třetí národ, jemuž šest králů stojí na krku a po každém hnutí vjíždí mu šestero dyk do srdce. Vidím na velikém zámku kříž zatknutý ve hrozné výšce, sotva ho znamenati, neboť jest přikryt černým florem. Synu člověka co vidíš ještě?

Vidím východ ve velikém zmatku. On spatřuje paláce své se bořící, a chrámy padající do prachu, a pozdvihuje očí svých jak by se ohlížel po jiné slávě a po jiném Bohu. — Vidím na západu paní vzhledu vznešeného a s jasnou tváří. Pevnou pravicí vykrojuje brázdu a po jejím pluhu vzrůstají nová pokolení, modlí se k ní a zpívají k ní chvalozpěvy. — Vidím k severu lidi, jimž jen v hlavách zůstalo několik jisker božského ohně a to nimi (sic) zmítá: ale Krystus se jich dotýká křížem svým, a srdce se jim odevírají. — Vidím na jihu pokolení mnohá v jakémsi zakletí, těžké jarmo jim vazy svírá a shrbuje k zemi: ale Krystus se jich dotýká svým křížem, a oni se vztyčují. —

Synu člověka co vidíš ještě?
Neozývá se! — Volejme opět!
Synu člověka, co vidíš?

Vidím Satanáše utíkat, a Spasitel s angely svými dosedává na stolec světa."

Vylíčiv potom barvami nejhroznějšími působení panovníkův na zemi a napomenuv důtklivě všecky národy, „dítky jednoho otce" k bratrské svornosti, dotýká se záležitosti chudinské těmito slovy: „Proč nalezne každé zvíře pokrm svůj, jak kterému jest zapotřebí? Proto že žádné jinému ho nevydírá, a že se každé spokojí tím, co zahradí potřebu jeho. Kdyby v oulu povstala včela řkouc: Všechen med jest

můj! a kdyby o své hlavě vším vládla, co se všeobecnou prací sneslo, jak by to s ostatními včelami vyhlíželo?

Země tato jest velikým oulem, a lidé jsou včelami. Každá včela právo má na tolik medu, co potřebuje k obživě své; pakli najdeš lidí nemajících toho, což (sic) jim třeba, jen tím to jest, že není mezi nimi spravedlnosti a lásky. Spravedlnost jest život, a láska také jest život, ale sladší a veselejší život. — Povstaliť křiví proroci, a přemluvili některé lidi, že všechni jiní jsou jen pro ně stvořeni: a když oni tomu uvěřili, uvěřili též i druzí na slovo křivých proroků.

A když se lživé proroctví rozšiřovalo a udusilo pravdu: zaplakali andělé na nebesích, neboť předzvídali, že surovostmi, nepravostmi a jinými neřády naplněna bude veškera země.

Všichni lidé rovni sobě stvořeni jsou, aby pánu Bohu sloužili: kdo jinak praví, rouhá se pánu Bohu. Kdo chce mezi vámi býti velkým, nechť vám slouží, a kdo chce mezi vámi býti prvním, nechť vám slouží všem. Zákon boží jest zákon lásky, láska se nepovyšuje nad jiné, ale obětuje se za ně. Kdo pak praví v srdci svém: Já nejsem jako druzí lidé, neboť jsou mi dáni, abych nad nimi panoval, a s nimi i se vším, což jejího (sic) jest, dle libosti nakládal: — tenť jest potomek satanášův. A satanáš jest pánem světa tohoto, a pánem jest všech těch, jenž tak smýšlí (sic) a činí; a ti, jenž tak smýšlí a činí, opanovali zemi pomocí satanášovou. *Ale království jejich jest jen na chvíli, a konec této chvíle ještě my uzříme.* Bojováno bude bojem velikým, a anděl spravedlnosti a anděl lásky bojovati budou po boku těm, kteří se ozbrojí, aby království spravedlnosti a lásky opět uvedeno bylo v lidstvo. A mnozí zhynou v tomto boji, ale jména jejich nevyhynou ze země, ale stkvíti se budou jako paprsek slávy Božské. Protož ozbrojte se zmužilostí, kteříž snášíte křivdu, a posilněte se v duších svých, brzo zasvitne den zkoušky, toho dne má každý život svůj obětovat bratřím svým, a po tom dnu přijde den vysvobození.“

Čtení „proroctví Lamennaisových“ bylo Havlíčkovi patrně jakýmsi mostem, po němžto dostal se z církevního smýšlení mladých let do novověkého názoru na svět; sloh biblický, prorocký vzlet myšlenek činily mu spisy Lamennaisovy rovněž tak milými a příbuznými jako horoucí nenávist všech utiskovatelů a pevná naděje opět a opět s zápalem vyslovovaná, že doba násilí blíží se rychle ke konci a že nastává den svobody. V tom však záležela všecka podobnost mezi starým apoštolem nové doby svobody, jenž dávaje se unášeti lesklými mlhavými obrazy tratil půdu skutečnou pod nohama a stával se čím dále tím blouznivějším snílkem a mezi nadšeným mladíkem, jenž povznášeje mysli své mocným slovem o lepší budoucnost všech národův obracel učení toto především k národu *svému*, mladíkem, jehož bystrý rozum nedal nijak uchvátiti se skvělými výtvory fantastickými tou měrou, aby se mu ztratily potřeby skutečnosti. I tak vidíme, že touž dobou, když si liboval v blouznivém horování proroka pařížského, s neunavenou pilností usiloval o další vzdělání své a bujné sny mladické týkaly se toliko rozličné práce, kterou hodlal prospívati v dospělém věku vlasti své zubožené.

Ano pilnost jeho dosáhla tohoto roku takové míry, že rok od října 1841 do října 1842 sluší pokládati za rok nejpilnější a nejusilovnější práce v jeho životě.*) Pracovalť od rána do noci s nedlouhými přestávkami. Ráno čítával vždy asi půl hodiny bibli; potom buď doma neb v bibliotéce universitní studoval až do poledne, vypisuje si stále z knih: po obědě navštívil někdy některého z přátel svých, Gablera neb Girgla, aneb přišel někdo k němu, což netrvalo dlouho, někdy došel si na chvíli do kavárny přečíst novin; odpoledne a večer býval vždy doma a čítal a psal obyčejně až do půl noci, často i déle. Kavárny a hostince, které u nás té doby neměly ještě tolik důležitosti, jížto se jim později dostalo, byly mu tehdy z té duše protivné. Největší zábavou bývaly mu návštěvy u Girgla, kdežto všichni tři přátelé i hrou a zpěvem veselívali se, při čemž Havlíček hrával na kytaru, což, ačkoli nedosáhl nikdy mistrovství na tomto nyjícím stroji, s velikou chutí číníval. Také k němu přicházívali časem známí, a sice kromě přátel právě jmenovaných někteří druhové z semináře, zvláště Mudra.

Mezi přátely svými měl Havlíček jakési prvenství, jemuž se všickni ochotně podrobovali, přijímajíce od něho všelikou radu, ano poddávajíce se i daleko sahajícím jeho plánům za volné spolupracovníky. Bujná mysl jeho vykreslila celý obraz budoucí činnosti jemu i jeho druhům, obraz tak smělý a velkolepý, že z toho viděti mysl mladistvou, která si ráda tvoří plány ohromné. S Gablerem a Girglem rozdělil se takořka o všecken vzdělaný svět, každý z nich měl poznati některé z hlavních literatur důkladně, sepsati dějiny jejich a převáděti nejdůležitější spisy na jazyk český; také někteří druhové z semináře zejmena Řezáč a Mudra měli úkol na tomto rozsáhlém poli sobě vyměřený. On sám vymínil si národy slovanské a skandinavské,**) Gabler

*) U vylíčení tohoto roku byly nám pramenem: zprávy dra. Gablera; p. Klejzara, nyní evang. faráře v Ostrově v Poznaňsku, jenž v školním roku 1842 jsa externistou na theologické fakultě pražské s Havlíčkem společný byt měl (u Turků na Koňském trhu), a P. Václava Zeleného, faráře vrčeňského, jenž v témž bytu s Havlíčkem přebýval v měsíci říjnu roku 1842. Nejlepším pak svědectvím tehdejšího života Havlíčkova jsou velmi bohaté výpisky z oboru dějin všech národův slovanských, zvláště Slovanských Starožitností Šafaříkových, z dějin slov. literatury, ze slovanského bájesloví, z mluvnic i básní slovanských, ježto nejvýmluvněji označují tehdejší jeho činnost.

**) Nebude tu od místa, zmínímeli se o křivém vylíčení povahy Havlíčkovy ve spise překladem i v náš jazyk uvedeném. Antonín Springer, jenž útěk svůj od praporu, jemuž z mládí sloužil, zakrývá tím, že prapor tento v mužském věku hanobí, vylíčil ve své „Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden“ 1809, II. Thl., str. 21 atd. Havlíčka co se týče snah o vzdělání jeho, tak křivě, že nemůžeme toho pominouti mlčením. „Für die literarische Seite der czechischen Bewegung“ — píše p. Springer — „besass er eine geringe Empfänglichkeit. Er hasste alles deutsche, er befand sich aber nicht wie alle anderen Czechenführer in der widerspruchsvollen Lage, dass er der deutschen Bildung irgend welchen Dank schuldete. Wie sein Kopf, seine äussere Erscheinung auch nicht den leisesten Anklang an die deutsch-occidentalische Natur verrieth, so hatte sich auch sein Geist frei von deutschen Einflüssen entwickelt.“ K vůli pouhému kontrastu, u historika velmi nemístnému, vyslovil zde p. Springer v několika řádcích mnoho nepravdivých věcí. Nemůžeť — jakož nado

měl studovati zvláště frančinu a vlaštinu, Girgl angličinu a španělštinu, Řezáči ponechána stará i nová řečtina. Měl pak dle toho plánu každý z nich nejenom z knih poznati život duševní těchto národův, nýbrž i cestami a přebýváním v cizích krajích nabyti živého obrazu o tom, co měl národu svému vylíčiti.

Jak rozmanitou činnost na poli národní literatury hodlal Havlíček provozovati s přátely svými, toho zajímavý obrázek napsal asi této doby neb počátkem r. 1843, obrázek, jenž bude vždy zajímavý důkazem mladického jeho horování.

Na dlouhém, úzkém pruhu papíru napsal tituly spisů, které hodlal složiti buď sám neb s přátely svými, i s rokem, kterého každý spis měl být vydán i s místem, kde. Dle rozličného směru měly se spisy vydávati i pod různými jmeny: komické neb satyrické měly býti od Kohoutka, básnické od Havla Borovského, vlastenecky povzbuzující od Blanického, naučné od Havla Borovského neb i Karla Havlíčka; přítele Gablera jmenuje tu Sénským, Girgla Ostrovským. Zní pak tento seznam takto:

Gladiatoři. Román H. Borovského. V Praze 1848. K pětist. památce. (t. j. university pražské) 1.20 kr.

Cesty po veškerém Slovanstvě. Vykonané r. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. H. Borovským. III díly. 2.40 kr. V Liptovském sv. Mikuláši. 1847.

Mluvnice jazyka písemního Ruského, a jeho prostých nářečí. Prací H. Borovského. 1848. V Praze. 1.30 kr.

Slovník ruskočeský Borovského. V Praze 1849. 2.

Porovnávající mluvnice jazyků slovanských s ohledem vzatým na litevský a rumunský. H. Borovského. V Praze 1852. 2.30.

Gramatyka jazyků Litevských H. Borovského. V Praze 1850. 40 kr.

Smíšené básně H. Borovského. 1851. 40 kr.

Páni bratři. Pastorální román H. Borovského. V Lipt. sv. Mikuláši. 1.40. 1846.

Čert a jeho království. Humoristický příspěvek k historii a bohosloví H. Borovského. S obrázkami. (sic) Lipsk. 1849.

Ulie Hielau. Pověst normanská H. Borovského. V Brně 1848. 30 kr.

Bohoborec. Tragédie H. Borovského. 1849. 40 kr.

Krátká historie literatur Slovanských. H. Borovského. 1847. 20 kr.

Krátká historie literatury Anglické. F. Ostrovského. 1847. 20 kr.

Krátká historie literatury Francúzské. G. Sénského. 1847. 20 kr.

Krátká historie literatury Vlaské. G. Sénského. 1847. 15 kr.

Krátká historie literatury Španělské. F. Ostrovského. 15 kr.

Krátká historie literatur normanských, švédské a dánské. H. Borovského. 10 kr.

---

všecku pochybnost vysvitá ze všeho, co jsme posud o H. pověděli, nemůžeť býti křivějšího úsudku nad ten, že H. nevážil si literární činnosti české, neb že duch jeho neměl dosti jímavosti s této strany; již záhy připravoval se k ní s neobyčejným úsilím a pokládal ji za vlastní úkol svůj. Ošemetné pak jest stavěti Havlíčka proti ostatnímu spisovatelstvu českému a chváliti při něm, že neměl „německé vzdělanosti z ničeho děkovati". Kdyby p. Springer nebyl se na čisto vyzul ze všelikého citu slušnosti a spravedlnosti k našemu národu, cítil by sám, že nemá příčiny hlásiti se o vděčnost ten, kdo s úmysly sobeckými vnucuje někomu cokoli; či má národ český ještě děkovati z toho, že se násilím zbavuje národnosti své? Invitis non dantur beneficia! Ostatně měl H. vzdělanosti německé právě asi z tolika dobrodiní děkovati jako francouzské; z německé literatury čítal a studoval pilně Lessinga, z francouzské Voltairea.

Krátká historie literatury řecké staré i nové. F. Řezáče. 20 kr.
Kr. historie literatury německé. H. Borovského i Ostrovského. 1849. 20 kr.
Hlas volající z Blaníka ku (sic) všem věrným Čechům. 1848.
Famfrnonoši. Román H. Borovského. V Praze.
Malá encyklopedie Slovanská. H. Borovského v Praze.
Příběhy, které se sběhly v loni na panství Lhotském. H. Borovského. V Praze. (Satyr.)
Senatus populusque Kocurkovianus. H. Borovského. V Praze.
Historie republiky ..... Sestavena prací H. Borovského. V Praze. 1849.
Kohútek:
Podpory vlasti čili hoši rádi hrají na vojáky. Veselohra, pod kterú by spisovatel zajisté své jméno byl podepsal, kdyby jeho ctižádostivost nebyla menší než péč (sic) o zdraví svého milého hřbetu. V Praze 18..
Nová papryka. Nasázel H. Borovský. V Praze 1847. 10 kr.
Pan Záviše. Truchlohra H. Borovského. V Praze 1851.
Velká láska. Román Havla Borovského. V Praze 1849.
Životy svatých a světic s písničkami.
Kázaní na neděle a svátky na celý rok. Sepsané od blaženého otce kněze Havla Borovského S. J. t. j. z tovaříšstva Ježíšova a vydané od S. S. řádu Jezovitského. V Římě.
Nedvědí almanach na rok 1848.
Dějiny veškerého člověčenstva. Sestaveny pracemi a súhlasným míněním Borovského, Mudry, Ostrovského, Řezáče a t. d. V Praze 1860.
Rozumný učitel venkovský. Encyklopedie sestavena od Borovského, Mudry, Ost. a t. d. V Praze 1848.

Sluší doložiti, že později při větším díle těchto spisů na místo jmena H. Borovský napsal nad titul jiný, buď Kohútek, Blanický a při spisech gramatických i Havlíček. Při velmi horlivém snažení svém vlasteneckém neměl té doby Havlíček téměř ničeho s mladými spisovateli, nehledaje jejich společnosti a jsa jim ovšem zúplna neznámý. Spisovatel, jenž Havlíčka té doby nejlépe poznal a k němuž snažný učelivý mladík té doby s největší úctou pohlížel, byl Pavel Josef Šafařík.

Šafařík byl tehdy úředníkem v universitní bibliotéce, hlavním jevišti tehdejší činnosti Havlíčkovy. Studuje s pilností jeho „Starožitnosti“ i „Národopis“ právě tehdy vyšlý, jakož i mluvnici i literatury všech slovanských jazykův, získal si Havlíček známost a přízeň velikého učence, jenž o bystrém a přičinlivém mladíku měl mínění velmi dobré.*) Zdali a pokud užil Havlíček rady největšího badatele o jazycích slovanských při učení se jazykům slovanským, nelze pověděti.

Při jednom jazyku slovanském dostalo se mu pomoci spůsobu ovšem docela jiného — při jazyku polském. Seznámil se totiž s některými mladými Poláky v Praze studujícími, z nichžto s jedním, Leonardem Skarszewskim, vešel v dosti vřelé přátelství. Tím uveden jest v nový obor myšlenkový, polský revoluční, jehož některé stopy zachovaly se v jeho pozůstalosti: jest tu přeloženo několik úryvků z „knih národu Polského“ jakož i modlitba „vlastence polského“, z nichž dýše

*) Soudíme tak z některých okolností. Hlavní jest ta, že Šafařík schválil Havlíčka za vychovatele prof. Pogodinu, jak později vyložíme; potom velmi lichotivá zmínka o H. v listě dra. Staňka Čelakovskému. Jest velmi ku pravdě podobno, že tato známost Staňkova o H. pocházela od Šafaříka, jemuž Staněk přátelsky obcoval; nebo není stopy, že by H. tehdy Staňkovi samému byl býval známý.

čistý duch polské emigrace. Sympathie jeho s Poláky jsou té doby nade všecku pochybnost; již to, že s polskými mladíky měl svazek přátelský, jest samo sebou dostatečným svědectvím, že věci polské nemohl býti nepřízniv. Krom toho vane listy Leonardovými (jak se Skarszewski vždy podpisuje) ton tak důvěrný,*) že viděti tu vřelý svazek mladický; ano v měsíci srpnu a září putoval Havlíček s přátely polskými do Haliče a do Karpat, užívaje pohostinství polského. Avšak Havlíček ačkoli choval v srdci svém upřímné sympathie s Poláky, ač pilně čítal Mickiewicze a Brodzińského a shodoval se s Poláky v opravdové nenávisti utiskovatelův jejich, touž dobou byl — s nestranností nám Čechům vlastní, oběma svářícím se stranám však těžko pochopitelnou — i vřelým přítelem *národu ruského* a velmi horlivě učil se i jazyku i literatuře tohoto nejmohutnějšího kmene slovanského, ano několik neděl po cestě s polskými přátely vydal se s opravdovým nadšením mezi nenáviděné Polákům „Moskaly", aby očima svýma spatřil a poznal národ, na němžto nejpevněji zakládal naději v budoucnost Slovanstva.

V letě r. 1842 po lopotném studování desítiměsíčním pustil uzdu chuti své po cestování, maje ovšem zapotřebí zotavení tělesného. Napřed vykonal krátkou cestu po severovýchodních Čechách za čtyři dni od 26. do 29. června. Šel na Benátky, Mladou Boleslav, Hrubou Skálu a Trosky a přes Jičín, Poděbrady a Nymburk vrátil se do Prahy. Vylíčil pak příhody své na této vycházce velmi stručně, sem tam humorem.**) „Neznaje velikú část vlasti své české vydal jsem se 26. časně ráno na cestu. Kouřímský, boleslavský a bydžovský kraj v kapse, Gablerův letní kabát (sivák) krátký, hůl a několik dvacetníků táhl jsem k staré Boleslavi, tam na kostely se podíval a pak lesem ku Benátkám kráčel (vykúpav se v Jizeře). V Benátkách . . . v hospodě jsem měl zvláštní vyražení, napadl jsem tam dohazovače svateb a nevěst, tak zvaného starosvata a rozhorliv se na tak nehodný způsob manželství nalhal jsem těm balšánkům notně. Vydával jsem se za studenta pražského, rodilého Moravana, studovavšího i v Němcích a horlivého přírodoznatele nec non dobyvatele zlata, jenž v úmyslu má na Uralu v ruské službě pracovati. Viděl jsem tam velikú rozpustilost.

Týž den byl jsem ve vsi as tři čtvrti hodiny od Mladé Boleslavi na noc, však pro muziku jsem velmi pozdě a to ještě jako pes, zavrtán v několika otepech slámy spáti se uložil. I nevdané ženské měly na hlavách čepce s ukrutnými širokými mašlemi. Chování nebylo velmi příkladné . . . . Před tím byl jsem viděl dva staré hrady, v kterých ale již jak vlašťovky sedláci své chalúpky nalepili.

27. v pondělí jsem hrozně časně vstal (byloť mi zima) a k Mladé Boleslavi táhl. Město se strany, odkud jsem přicházel, leží na pahorku

---

*) Skarszewski nazývá na př. v listech svých Havlíčka opětně „drakem"; ano jeden jeho list, došlý patrně cestou soukromou, má stručný přípis: „Drakowi".

**) Vylíčení této cesty jakož i následující cesty do Haliče a do Tater nenalézá se v pozůstalostech jeho, ovšem pak jsou tam kratičké zápisky o obojí; otisk v Rod. Kronice r. 1863 srovnává se co do podstaty s těmito zápiskami a má všecky známky pravosti do sebe.

skalnatém, překrásný pohled. Starý zámek (nyní kasárna) na samém začátku města jako uzel stojí. V městě se pekú napořád věnečky a byly tenkrát velmi bílé. V městě mnoho židů a tudy i mnoho krámů. Pobyv tam asi půl druhé hodiny a zvědavé židovce za protestantského hevanského theologa z Hale se vydávaje, táhl jsem ku Kosmonosům utěšenú krajinú.

Po všelikém bludění a na zdař Bůh kráčení přišel jsem do roviny do vsi Žďáru. Pak jsem již nedaleko Hrubé Skály u jedné chudé selky hrnec mléka snědl na plotě a asi půl bochníka chleba k tomu, a dal jsem jí, ačkoli jsem sám nic neměl, přece desetník, čemu se velmi divila. U Hrubé Skály jsem ještě trochu poseděl na jedné skále naproti ní a dobře jí prohlédnuv táhl jsem v dešti k Troskám. Tam jsem vyšel na Bábu (neb na Pannu dělali tenkrát schody), sešel jsem se tam s dvěma sedláky rozšafnými z Libuně a s myslivcem. S nimi jsem měl ostrou politickou polemiku, oni se mne ale štítili. Navštívil jsem s nimi nedaleko Trosek starého kameníka, který mluvil velmi čistou češtinu a byl pravý Staročech. Toho dne jsem nocoval notně promoknuv s pastýřem stoje pod stromem ve vsi za Libuní, kde jsem se za studenta majícího jíti do Rus vydával. Časně ráno jsem odtamtud táhl k Jičínu s ženou nesoucí na hřbetě dříví na prodej, která mne titulovala: milý človíčku . . . Přes Poděbrady do Limburga (Nymburka) na noc; tam mi dělali s pasem mrzutosti, ale já chtěje jíti pryč přivedl jsem je k rozumu. Na této cestě mi s ruk (sic) kůže slezla od horka a opálen jsem byl jako polomúřenín."

Mnohem delší a zajímavější byla cesta, kterou od 30. července do 7. září z Prahy přes Kolín, Chrudim a Litomyšl, Mohelnici, Šternberk a Opavu do Haliče vykonal. Průvodci byli polští studující Leonard Żuk Skarszewski a Skirliński. O pobytu v zemi haličské píše mezi jiným: „8. srpna jsme přes Vadovice dorazili do Tlučaně, kde byl otec Skirlińského. U Skirlińských jsme byli jenom do 7. hodin odpoledne a ještě toho dne jsme v jejich najtyčance jeli do Křivačky hrab. Želińského starého. Tam jsme jenom nocovali a jedl jsem tam ponejprv znamenitú večeři po polsku: brambory s syrovým kyselým mlékem a nakládané okůrky. Druhého dne jsme odtamtud v dešti vyjeli se sedlákem do Smerdzący v republice Krakovské (také Želińského). Sedlák jel jako drak a všude přímo a promokli jsme tak, že na nás chlup suchý nezůstal. 9—12 (inclus.) jsme nocovali tam, a sice proto, že tam byl zámek pustý, jenom na slámě a přikryti kabáty. Wolkowský, písař, nás podlé možnosti tam bral pod protekci a šafář, malý hbitý Polák, nám vařil pořád barszcz, żur a jiná polská jídla. Navštívili jsme blízký pivovár, a tam jsem svú zběhlost v pití piva ukazovati musel (co Čech).

„Vydal jsem se chromý v botách hraběte starého Želińského 12. do **Krakova** a za den jsme co možná prohlédli, ačkoliv já s velikú bolestí. V Krakově jsem viděl v chrámě Kościuszkův hrob, nad kterým jsem plakal. Nejvíce mne dojal v Krakově zpěv kněze jednoho v chrámě kathedrálním, který smutným hlasem žalmy zpíval, vždy chvilku přestav. Královský zámek pronajat židům, jichž vúsaté brady z oken vykukovaly, neřád a břevna ležela na dvorech a ze strany města byl nápis senatus

pop. Krak. renovari curavit atd. Strážník ve věži Marianské již pořád zatrhoval po německu. — Pil jsem tam ponejprv mjód a kúpil v Súkenicách veliké boty na cestu. Vojsko republiky viděl jsem, mnoho se stavělo i divadlo. Navracujíce se vylezli jsme na mogilu Kościuszki.

13. odpoledne jsme se dali na cestu do Tlučani přes Vislu . . . V Tlučani jsme nyní zůstali až 15. pozdě ráno jsme vyjeli na Kalvarii na odpust (púť). Sešel jsem se tam s panem krajanem kaplanem, kterého jsem i po polsku slyšel kázat, po česku již neuměl. Odpoledne k nám přišel a tančil s námi mazurku a krakowiak i zpívali jsme a pili punč. Velmi vesele nám čas uběh: Kabalu jsme rozličnými cedulkami a t. d. provozovali, pak hru polskou: Budzie ciebie. V Kalvarii jsem viděl pohromadě celý národ polský, mnoho Horalů a Slováků ba i Moravců. Velmi veselé podívání.

15. jsme dorazili do Křivačky přes Lanckoronu, rozbořený zámek naproti Kalvarii. V Křivačce jsme jenom odpočívali a 16. odpoledne nás hr. Żeliński dal vyvezti do Myšlenic. Odtamtud jsme se dali pěšky na cestu K. Skarszewskému do Gródku; vyprovázel nás spolužák Skarszewského, dobrý člověk. Šli jsme naschvál celú noc; jenom jsme v noci kdesi ležeti na kládách a ráno jsme přijeli do Bochni (svezli jsme se s sedlákem jedúcím do Bochni asi hodinu cesty). Poněvadž jsme tam nenalezli žádného (neb tam na nás měla čekat příležitost), šli jsme hned dále podrazivše se trochu húskami a kořalkú. Pak jsme táhli celý den předhořím tatranským, obzvláště pak k večeru viděl jsem židovské město s krajským žalářem v starém zámku . . . Čím jsme přicházeli blíže ku Gródku, tím krásnější byl kraj. Vůbec mají Tatry ve svých předhořích velmi veselú, zdravú zelenost, a ta s prudkými avšak nevysokými vrcholy jest v nich nejpříjemnější.

Před západem slunce jsme ještě dorazili nad Dunajec, ale již velmi pozdě do Gródka. Tam byl p. Kanty a p. Štěpán, příbuzní Skarszewských, ale mladá paní i sestra nebyly doma. 18. 19. 20. srpna. Tyto tři dni jsme prožili v Gródku dosti vesele. Gródek leží velmi zastrčen mezi horami na Dunajci.

20. srpna večír pozdě vyjeli jsme s Petrem Skarszewským odtud: jeli jsme nad Dunajcem (překrásné podívání) do Nového Sącze. Tam jsme nocovali.

Vyjížďějíce ráno na hory do Příšové, vesnice, kterú měl Petr v arendě od staré paní Žukové, viděli jsme velmi krásnú krajinu: Nový Sącz v malé rovině obtočený kolem do kola horami; jest to jedna z nejkrásnějších krajin celé Haliče. Na cestě jsme dohonili bankrotovaného kupce z Čech, jenž se domů vracel s uzlíčkem. Jsa v přívětivém rozpoložení ducha dal jsem mu ovšem skrovnú pomoc, avšak dosti veliký díl svého celého jmění. Okolo poledne jsme přijeli do vesničky Příšové již dosti hluboko v předhoří tatránském. Byl jsem tam dva a půl dne ve veliké společnosti polských „pánstev a braci“; nejenom p. Kanty, Štěpán, literát, bratr Petrů, ba i sám Marcelin Skarszewski a Montbirek se opět sjeli. Splechtali, divili se, že jsem tak málo vesel.

Hned na přivítání jsem vypil dosti velikú sklenku araku a Po-

láci velmi byli spokojeni s mým pokrokem. Procházeli jsme se po horách, jednú i já sám. Dobrý p. Petr nás nijak od sebe nechtěl pustiti . . .

23. srpna časně ráno táhli jsme se k Tatrám nejrozmanitějším údolím Dunajcovým mezi samými vrcholky, obrostlými to jehlíčím, to lupením. Skrovničké chalúpky sedláků vykukujou sem a tam jako jezulátka, avšak ve vsích malá živost, protože mládež s dobytkem ve vysokých Tatrách. Kdo nikdy podobnú krajinu neviděl, celý je bez sebe. Já aspoň velmi si přeju opět uvidět Tatry . . . Nedaleko od Čornštýna (před ním) vyjde se ze zálesa a tu uvidíš ponejprv vysoké Tatry. Já uviděl ponejprv vysoké hory. Vznešený k podivení pohled. Na Čornštýn jsme vylezli a viděli odtud za řekú v Uhřích, Medvědici, hrad starý, posud ještě obydlený. Čornštýn sám již jest velmi porúchán. Nedaleko za Čornštýnem měli jsme malú nehodu, totiž několik hrubých a nadutých „jagrů“ hraničních urputně od nás požadovalo pasy, a poněvadž to učinili v Haliči, hrubě nechtěli jsme učiniti tak. Chtěli nás tedy svázat, hrozili, proklínali a bili i kolbami, ba i bodu nastrčili. Avšak my nedadúce se překřičet žádali jsme odvedenu býti k nejbližšímu úřadu, ku Krobickému, ku kterému jsme i tak mířili.

Dlúho nechtěli, avšak nás tam konečně doprovodili, kde je Krobický napřed dobře vypeskoval, vyhnal a div nepotlúka, nás však poznav Skarszewského dobře a hostinsky přijal, jak sluší na Poláka . . .

Ráno časně 25. srpna šli jsme skrz Koscieliska a dále údolím Černého Dunajce. Drápal jsem se tam na skálu. U výtoku Černého Dunajce jsme dlúho byli, tesajíce tam svá jména: já dlátem, Skarszewski vytesal velikánskými písmenami na pravo od výtoku „Terezie,“ pak jsme se vydrápali na vysokú horu zavírající údolí Černého Dunajce a odtud daleko hleděli do Uher. Napivše se žinčin a nakúpivše sýra v šalaši přišli jsme dosti pozdě nazpátek do Koscielisk noclehovat. Odtamtud jsem přinesl černú polskú svíčku na památku. *Vocel* tam byl nedávno před námi. Druhého dne jsme v Zakopaném prohlídli trochu fabriku a dorazili jsme toho dne do Bukoviny, poslední hospody před neobydlenými, hlubokými Tatrami. Před večerem nás častovala švítořivá Polka (nepoetických náhledů) z malé vesničky dobrým mlékem, jako vůbec nám horalé skoro všude, kde jsme o vodu prosili, mléko darmo pít dávali. Najali jsme tedy průvodníka, nakúpili jídla, učili hospodskú péci a špýlovati kuřata atd. 27. ráno jsme tedy vytáhli do hlavních Tater, v údolí, kde se vlastně bokem na hory jde, spojili jsme se s velikú karavanú Poláků a Polek z Bochni a celý den i noc jsme s nimi provedli.

Toho roku bylo veliké sucho, prodrápali jsme se tedy vodopádem nahoru k sedmi jezerům a odtud pak dále k morskému oku. Skákali jsme jako kozy. Přes morské oko jsme přeplynuli a já s několika vydrápal jsem se k černému jezeru. Déšť nás zastihl.

Dobře promoklí, někteří bez boty přitáhli jsme do salaše pastýřské a tam okolo ohně všichni do hromady bez velikého studu jsme se sušili a pak spali na seně byvše od Poláků druhých podporováni přikryvadly. Ráno Skarszewski, Skirliński a já táhli jsme nazpátek,

oni chudáci skoro bez bot. (Později museli chodit v krbcích). Moje krakovice (boty) dobře sloužily až do sv. Mikuláše a tam jsem dal kúsky podevší přišít, avšak než jsem domů došel, opět se ty nové kúsky rozedraly, ale staré podešve zůstaly in statu quo. Dobře mi posloužily.

28. srpna rozlúčili jsme se dosti srdečně u salaše na říčce: já místo pasu zul boty a prošel říčku na uherskú stranu, kde již potom žádného doptávání nebylo. Okolo 10 hod. přišel jsem do vsi Javořiny, huti železné. Tam v hospodě u žida pije víno sešel jsem se s hutníky českými a protože u žida nebylo nic co jíst (sic), zavedli mne k správci Šlapáku, (který, jak jsem se potom od otce dověděl, na Ransku sloužil a s otcem velmi dobře byl znám a flintu mu spravoval). Tam jsem se vydával za hodináře z Čáslavi, studovavšího dvě školy v Brodě a t. d. a velmi dobře mne přijali . . víno a lívance nepřestávaly. Byl jsem svědkem rozhýřilého a hrubého živobytí těchto p. krajanů, jak velmi neupřímně spolu zacházeli a snad každú neděli hrozili přestat pracovat, když se trochu vínem podnapili. Já vyslyšel všechny jejich vzájemné nadávky pro et contra. Pamatuju se, že bych večír chtěje s holkami žertovat, skoro byl přišel k výprasku. Časně ráno jsem se odtamtud vyklidil.

29. ráno vyšed odtamtud přišel jsem lesem do Kežmarka; potkával jsem na cestě často stáda ovcí a krav s velkými uherskými psy, kteří mi dost strachu naháněli nemajícímu proti nim žádné zbraní. V Kežmarku jsem obědval, nakúpil ovoce, odsekl židu násilně se ptajícímu, čím mi může posloužit: aby šel pryč, a on hned mne za filosofa prohlásil. Ve vinárně sešel jsem se se starým Prušákem, pijákem a protestantem, kterému jsem se za lutherána vydával a za myslivce, a jen těžko jsem se od něho odšrúboval a od jeho protekcí, nebo mne pořád vábil, jíti k jakémusi generálu a t. d., rekomendoval mi faráře ve Vlké. K večeru jsem se sešel s dvěma pány Velkskými, kteří mi velmi rekomandovali téhož faráře.

Udělal jsem si tedy švandu a šel k němu, byl jsem však špatně přijat a donucen v hospodě nocovat. Avšak jsem tam měl veliké pohodlí a velmi laciné. Časně ráno jsem odtud vyšel za tmy, než slunce vyšlo, byl jsem již asi tři hodiny od Velké: tam vstúpiv do hospůdky chtěje se ohřáti sešel jsem se s divnú figurú: studentusem v haleně, v širáku a bosým, šel jsem s ním kus cesty a velmi lituju, že jsem nemohl více. U Východné leže a odpočívaje s mapou byl jsem pozdraven od dvú Slováků, bratří Jambrichové, kteří mne pstruhy nalovenými vlastnoručně, vínem a kulášhušem dobře častovali: byl jsem s nimi u učitele a poštmistra; vyprovodili mne. Pozdě na večer jsem dorazil do sv. Mikuláše. Před městem jsem potkal mladého Hodžu, který, když jsem naň po latině promluvil, (abych ho neurazil), hned mne vyhuboval, že je Slovák. Zavedl mne k bratru svému M. Hodžovi 30. večír. Tam jsem pobyl, četl Nitru, opsal řeč Kollárovu na sněmě církevním; pobyl u Fejérpatakyho a pak 1. září časně ráno odtamtud vyšel a dorazil přes Rožemberk až do vesnice pod samou Tatrou na Váhu . . . Časně ráno 2. vyšed odtamtud chtěl jsem přes Tatru rovnú cestú přejíti, ale bludil jsem dlúho, až jsem nocoval

u jednoho tkadlce, Čecha; . . . Časně jsem vyšel 3. tedy, přes Raječ jsem dorazil as v 10 hodin do Váh-Bystřice a tam popiv vína a husi pojed táhl jsem přerozkošnou krajinou po Váhu a vykúpal jsem se v něm.

Spěchal jsem co možná a pozdě večer odraziv se od silnice došel jsem do hraničné vsi Suče, ač mne velmi strašili. Tam přede vsí s mlynářovým synem jsem se sešel, u kterého jsem také nocoval v stodole, bylo mi tuze zima . . .“ Odtud dne 4. ráno přišel do Hrozinky, načež přes Uherský Brod, Hradiště, Buchlovice, Meziříc dne 7. září pozdě večer do Brodu dorazil, kde naň již Gabler čekal.

Cesta, kterou tu Havlíček tak živě a lehce vypisuje, byla jeho nejdelší cestou pěší; mělť sice velmi daleko sahající plány do budoucnosti, chtěl cestovati zvláště v zemích turecko-slovanských, ale různé překážky nedaly mu provesti těchto jemu velmi svodných plánův: cesta do Tater byla mu první a poslední velikou cestou pěší.

Otuživ tělo namáhavou cestou šestinedělní, a obohativ ducha mnohými krásnými obrazy krajin a různými zkušenostmi o lidech vracel se koncem září r. 1842 do Prahy, kde měsíc říjen trávil týmž způsobem v plných studiích jako rok minulý. Z tohoto úsilného studování vytrhl jej najednou vábivý hlas volající ho do krajů, po jichž poznání již dlouho prahnul do Rus. Hlasu tak mocnému nemohl odolati: koncem října opouštěl Prahu i Čechy, spěchaje s nevýslovným nadšením východním do Moskvy.

Laokoon, dílo doby římské.

Od

dr. Miroslava Tyrše.

(Pokračování.)

IX.

Od mythu *k zprávám o vzniku skupiny* přecházejíce, přistupujeme k úvaze všech dosavadních daleko nesnadnější, avšak, jak přesvědčeni jsme, též důležitější a r o z h o d n ě j š í. Myslíme tím místo u Plinia, v kterém tento vrstevník Titův, a spisovatel co do slohu žel začasté poněkud nejasný o Laokoonovi zmínku činí.

V 36. knize velkého přírodopisného díla svého totiž o mramoru pojednávati hodlaje zmiňuje se u příležitosti této zároveň o sochařích, jižto pracemi mramorovými prosluli;[1]) podobně jako v knize

[1]) Historia naturalis XXXVI. 4—5.

34., kde o mědi mluví, též o sochách bronzových se rozepisuje [1]) a v knize 35. při látkách barevných rovněž o obrazích a malířích jedná. [2]) Vypočítav pak z předu nejznamenitější sochaře a díla jejich v jakési posloupnosti časové, a došed takto až k proslulé stařeně Myronem zhotovené, kterouž známý milovník umění Asinius Pollio [3]) pro sbírku svou získati chtěl, sochy k sbírce této náležející zejmena uvádí. [4]) Letopisný pořád takto místopisným zaměniv vyčítá po té výtvory sochařské, bez ohledu na čas, v kterém povstaly, pouze dle místností, v kterých pospolu se nacházejí. Udav díla mramorová, v portiku Oktavie a na Palatiu postavená, a po nich sochy v zahradách servilianských beze vší zvláštní poznámky vyjmenovav v patrném přesvědčení, že počet slavných umělců a děl téměř již vyčerpal, k paláci Titově s tímto zvláštním obratem přechází:

„A ne mnoho více pak jich proslulo, an proslavenosti některých i při dílech výtečných počet umělců vadí, jelikož ani jeden (o sobě) v držení slávy není, ani více zároveň jmenováno býti nemůže, jako při Laokoonu, jenž v domě imperatora Tita jest, dílo, jemuž přede všemi (výtvory) malířství a umění sochařského přednost sluší. Z jednoho kamene jej a syny a údivné obviny hadů dle výnosu rady s usnešené porady [5]) *shotovili největší umělcové Agesander, Polydorus a Athenodorus, Rhoďané.“*

K tomu pak bezprostředně druží se místo o sochách v palácích Palatinských a při Pantheonu Agrippově jednající:

„Podobně palatinské domy césarů naplnili nejosvědčenějšími díly Craterus s Pythodorem, Polydeuces s Hermolaem, Pythodorus jiný s Artemonem a co jednotlivec Aphrodisius tralliánský. Pantheon Agrippovo ozdobil Diogenes Athenský a Kariatidy při sloupech chrámu jeho co vzácná díla uznány jsou, podobně jak sochy na vrcholi postavené, ale skrze vysokost místa méně oslavované.“ [6])

---

[1]) Tamtéž XXXIV. 9—19.
[2]) Tamtéž XXXV. 34—42.
[3]) Asinius Pollio, přítel Virgilův, jak známo, knihovnu a sbírku soch v Římě zařídil a všemu obecenstvu přístupné je učinil.
[4]) Mezi nimi nacházel se též nyní tak zvaný „farnesský býk“, o kterémž později se zmíniti musíme.
[5]) Tímto dvojím způsobem totiž slova „de consilii sententia“ lze přeložiti.
[6]) Latinský text místa zní takto: „Nec deinde multo plurium fama est, quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum, quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nuncupari possunt, sicut in Laocoonte, qui est in Titi imperatoris domo, opus omnibus et picturæ et statuariæ artis proferendum. Ex uno lapide eum et liberos draconumque mirabiles nexus de consilii sententia fecere summi artifices Agesander et Polydorus et Athenodorus Rhodii. Similiter Palatinos domus Cæsarum replevere probatissimis signis Craterus cum Pythodoro, Polydeuces cum Hermolao, Pythodorus alius cum Artemone et singularis Aphrodisius Trallianus. Agrippæ Pantheum decoravit Diogenes Atheniensis et Caryatides in columnis templi ejus probantur inter pauca operum: sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata.“ Hist. n. XXXVI. 4. 11.

Zmíniv se pak ještě v Herakleovi při portiku od Nationes, o Thespiadách, při chrámu bohyně Felicitas, jakož i o Pasitelově Jovišovi v chrámu Metellově Plinius opět místopisný pořad opouští a jaksi dodatkem ještě některé umělce porůznu uvádí, s Mermekydem a Kallikratem drobnými pracemi proslulými svůj záběh v obor umění konče a k přírodopisnému vypravování svému opět se vraceje.

Uvedli jsme slova o Laokoonovi pro patrný vztah a zvláštní důležitost i v souvislosti s tím, co o umělecké ozdobě paláců a chrámů z dřívějších dob císařských tamtéž se praví, a rovněž, co je předchází a následuje, jsme vytkli; i obrátíme se nyní k podrobnějšímu rozboru jejich, jakož i k odvažování, ocenění a pokud třeba k doplnění důvodů z nich čerpaných, kterýmiž jak římská tak rhodická strana na sebe dotírají.

Podáváme zde poprvé podrobnou úvahu o místě celém, jakož i o všech jednotlivých částech jeho, nabyvše přesvědčení, že dosavadní buď příliš všeobecný buď toliko k jistým výňatkům zřetel beroucí spůsob tím vinen jest, že dosud většího a rozhodnějšího výtěžku ze slov Pliniových se nevydobylo a že naopak věc tím nejasnější se stala, čím více učenci o ní se rozepisovali. —

Již počátek místa zavdal podnět k výkladům sobě naprosto odporným. Plinius praví, že po sochařích, které již uvedl, nezbývá mnoho mistrů proslulých, ježto by vyjmenovati mohl, „*an proslavenosti některých počet umělců vadí*“ okolnost totiž, že společně díla svá zhotovovali, kdežto přece u téže sochy více jmen v paměti podržeti a povždy v úplnosti vyčítati nepohodlno bývá.[1])

Než pakli okolnost tato proslulosti umělců na závadu jest, čím to, že Plinius mistry Laokoona, kteří přece také společně pracovali, výslovně zná a k nejvýtečnějším umělcům je počítá? Bylo by to dle vlastního výroku Pliniova možno, kdy by sochařové tito před třemi sty lety na vzdáleném Rhodu byli žili a pracovali, a dá se tudíž věc vysvětliti jinak, nežli tím, že Agesander, Polydor a Athenodor co vrstevníci spisovatelovi v Římě žili,[2]) a tudíž při novotě a neobyčejnosti skupiny pro palác Titův zhotovené Pliniovi arciť nutně povědomi a snad i osobně známi[3]) byli?

Avšak jak mohli strůjcové tak znamenitého a v každém ohledu překvapujícího díla, jakým Laokoon jest, ku počtu umělců za Plinia neproslulých náležeti, když v Římě současně s ním žili a pracovali?[4]) Stačí tu v skutku důvod o mnohost jmen se opírající? Neznamená neproslulost jejich, že toliko velkému davu diváků neznámi byli, že toliko znalcové jmena jejich v paměti chovali[5]) a nesouhlasí to vše s odlehlostí doby, v níž Laokoon povstal, nežli se souvěkostí umělců, kteří jej zhotovili?“

[1]) Poznámka tato není nikoli tak nemístná, jak mnozí se domnívají, než spíše velké obecenstvo, jak v Římě, tak i jinde velmi dobře charakterisuje. Sr. co do obdobného příkladu z doby novější Stahr Torso II. 82.
[2]) Visconti Oeuvres IV. 281.
[3]) Herrmann. 8. Philologen-Versammlung 1851 p. 57.
[4]) Welker. Alte Denkmäler I. 332.
[5]) Brunn. Künstler-Geschichte I. 476.

Tak ovšem by se zdáti mohlo, kdy by jen proti tomu se namítati nedalo, že právě jen v Římě dle téhož Plinia uměleckými díly zanešeném, v Římě, kde nepřehledný vír záležitostí veřejných a soukromých ohromnou většinu obyvatelstva aspoň ode všeho důkladného zaměstnávání se s výtvory sochařskými odvracoval, [1]) mnohost umělců k společnému dílu spojených slávě jejich na ujmu byla. Neboť z dob dřívějších a v Řecku, kde ovšem umění výhradnější pozornosti se těšilo, jsou časté toho příklady, že umělecká díla více než jednoho původce měla a žeť přece původcové tito obecně známi a proslaveni byli. [2]) A nevztahuje se na konec výrok o neproslulosti též k umělcům, jež po dvou pracující „palatinské domy césarů nejosvědčenějšími díly naplnili," ač přece — jak níže dovodíme — v Římě nedlouho před Pliniem žili a pracovali?

Klonili se takto při počátku rozhodnutí spíše ve prospěch strany římské, tož slova následující: *„jenž v domě imperatora Tita jest"* okamžitý ten úspěch, ovšem jen na pohled, opět zváží. Neboť dá se dokázati, že Plinius slova „jest" právě o dílech odjinud do Říma přenešených začasté užívá. O bronzových sochách Polykleta, Pythagora, Praxitela, Tisikrata a Sthenise; o malbách Polygnota, Zeuxise, Parrhasia, Thimanta, Protogena, Antifila, již vesměs mimo Řím pracovali, dí Plinius, že v Římě „jsou" neb „byly"; [3]) kdežto o umělcích tamtéž pracovavších jiné výrazy mu běžny bývají. Tak odvoláno se k tomu, že v místě zde vytknutém o Krateru, Pythodoru a ostatních se praví, že palatinské domy výtvory svými „naplnili", o Diogenovi Athenském, že pantheon „ozdobil" a v odstavci následujícím o Pasitelovi, že Joviše nyní v chrámě Metellově stojícího „udělal". [4]) Ano i k tomu by se poukázati dalo, že ve výrazech „naplnili" a „jest" tak blízce vedle sebe postavených jakási zúmyslná protiva spočívá; tak že když „napl-

---

[1]) Máme zde na zřeteli místo, kde Plinius podotknuv, žeť Venuše Skopasova v Římě se nacházející onu od Praxitela shotovenou předčí, a dodav, že by každé jiné město mimo Řím proslulým učinila, k tomu připojuje: „Romæ quidem multitudo operum eum obliterat ac magni officiorum ac negotiorum acervi omnes a contemplatione talium abducunt." Hist. nat. XXXVI. 4. 7.

[2]) Sr. Lessing, Laokoon XXVI. p. 530. (Vydání Lachmannovo z r. 1839.) Winkelmann, Geschichte der Kunst. II. 331 (I. vydání).

[3]) Doklady, jež Overbeck, Gesch. d. gr. Plastik II. p. 268. N. 51 nastrádal, jsou: *a)* z knihy, XXXIV., v které o broncových sochách se jedná: Astragalizonti od Polykleta — qui *sunt* in Titi imperatoris atrio; sochy Pythagorovi — ad ædem fortunæ hujusque diei . . *sunt;* sochy Praxitelovy — quæ ante felicitatis ædem *fuere;* Apollo a Simon od Batona — qui *sunt* Romæ in Concordiæ templo; Mars a Mercur od Tisikrata — qui *sunt* in Concordiæ templo Romæ; Ceres, Jupiter a Minerva od Sthenise — qui *sunt* Romæ in Concordiæ templo. — *b)* Z knihy XXXV., v níž malířové se uvádějí — O Polygnotovi; hujus *est* tabula in porticu Pompeji; Helena Zeuxise — *est* in Philippi porticibus; Theseus ad Parrhasia — qui Romæ in Capitolio *fuit;* heros Thimantův — quod opus nunc Romæ in templo pacis *est;* Iolysus Protogenův — qui *est* Romæ dedicatus in templo pacis; Hesiona, Alexander a Philippus s Minervou od Antiphila — qui *sunt* in schola in Octaviæ porticibus.

[4]) Stran umělců v palatinských domech Césarů, jakož stran Diogena viz poznm. 6 na str. 663. O Pasitelovi praví Plinius: Iovem *fecit* in Metelli æde. XXXVI. 5. 12.

nění“ přirozeně k souvěkosti umělců se vztahuje, prosté „jest“ proti tomu by značilo, že Laokoon pro palác Titův zhotoven nebyl, než co dílo dřívější odjinad tam se přenesl. [1])

Avšak trváme, co rozhodují takové rozdíly a odlíky slohové zvlášť u spisovatele, který někdy snad hledaností slov, nikoli však přesností slohu vyniká? Rozhodují zajisté tím méně, an všechna „jest“, o které by jakýsi důkaz se opírati mohl, z knih předcházejících vzata jsou a nikoli z knihy XXXVI, v kteréž o Laokoonovi se jedná. Jaká váha může se dále rozličnosti slov přiložit, když netoliko o novějším Pasitelovi se vypravuje, že Joviše „udělal,“ nýbrž též o starých mistrech, jakými Fidias a Myron byli, se dí, že díla za dob Pliniových v Římě se nacházející „zhotovili“; [2]) ba když se dovídáme, že týž Jupiter Pasitelův pro jedno z měst velkořeckých zhotoven byl a teprv později do Říma jest *přenešen*. O Laokoonovi pak a několik řádek níže téhož „zhotovili“ (fecere) se užívá. A co konečně oné protivy mezi slovy „jest“ a „naplnili“ se týče, nemohl Plinius přece říci, že palác Titův Laokoonem „naplněn“ byl, a stačí zajisté výklad přirozenější, že již pouhá rozmanitost v stylisaci v obou případech užívání rozličných výrazů vyžadovala. [4])

Tak tedy ze slov „jest“ a „naplnili“ nic závažného pro rozřešení sporu o době Laokoonově nevyplývá.

Důležitější je úsudek, jejž Plinius ihned po nich o umělecké ceně skupiny pronáší, nazývaje ji dílem, *„kterému přede všemi (výtvory) malířství i umění sochařského* [5]) *přednost sluší.*

Ať jakkoliv na slova tato pohlížíme, nepopíratelný smysl jejich jest, žeť Laokoon netoliko mezi sochami, nýbrž mezi všemi výplody umění výtvarných — ani obrazy nevyjímaje — první místo zaujímá. Chvála tato, jak každý jen povrchní znatel dějin právě těchto umění přisvědčí, při všech uznaných výtečnostech díla bez odporu z míry vykračuje, a jest tím nápadnější u spisovatele, který netoliko že nejpřednější mistry znal — a to i z doby té, v níž umělecká činnost na vrcholi svém stála — nýbrž i svrchovaná díla jejich odevšad do Říma

---

[1]) Sr. Overbeck, Geschichte d. griech. Plastik II. 210.

[2]) Tako Fidiovi: *Fecit* et Cliduchum et aliam Minervam, quam Romæ Paulus Aemilius ad ædem fortunæ hujusque diei dedicavit. XXXIV. 19. 1. O Myronovi pak: *(Fecit* et) Herculem, qui est apud circum maximum in æde Pompeji magni. — Totéž „fecit“ ostatně i při dvou umělcích Overbeckem (viz pozn. 15.) na doklad uvedených přichází, o Thisicratovi praví Plinius: idem *fecit* Martem et Mercurium. Sthenis Cererem, Jovem, Minervam *fecit*. U Batona pak nutno doplniti: Apollinem et Simonem *(fecit)*.

[3]) Natus hic in Græca Italiæ ora et civitate Romana donatus cum iis oppidis Jovem *fecit* ebureum in Metelli æde, quæ campus petitur. Hist. nat. XXXVI. 4. 12.

[4]) Nedbalost Pliniova hlavně v nespořádanosti a neurčitosti slohu záleží; žeť by však nejprimitivnějšího pravidla stylizace nebyl šetřil, aby totiž tentýž výraz ve větách poblíž sebe stojících se neopakoval, ničím dokázati nelze.

[5]) Ars statuaria znamená obyčejně tolik, co umění kovolitecké. Když jsme slova ta — ve smyslu širším je berouce — zde co umění sochařské přeložili, tož o obvyklé pojímání jich a zvláště též o Welkera při tom se opíráme. Sr. Alte Denkmäler I. p. 334. Nota 5.

snešená, sochy Fidiovy, Praxitelovy, Lysippovy a j. před očima měl a s Laokoonem je porovnávati mohl.

Připomenuto sice, že podobný nadmírný enthusiasmus pro Laokoona až podnes nezřídka se najde, žeť až posud ještě Laokoon mnohému co nejvyšší ze všech uměleckých výtvorů řeckých platí, žeť dále taká „hyperbole obdivu" nejméně znamená u Plinia, který na jiných místech spisu svého rovněž Zeusovi Fidiově, Polykletovým Astragalizontům a Knidické Afroditě Praxitelově přednost přede všemi ostatními díly uměleckými prý přiznává. [1])

Avšak co se onoho nadmírného enthusiasmu týče, nemůžeme nepřipomenouti, žeť právě především o úsudek Pliniův se opíral, že aspoň nyní již zastaralý jest, a že od té doby, co zvláště skulptury z věku Fidiova v známost i širšího obecenstva přišly, sotva kdo jen poněkud soudný Laokoona za nejvyšší dílo řeckého sochařství považuje. [2])

Co do Zeusa, Astragaliontů a Afrodity pak jest sice pravda, že Plinius je zvláštní chválou vyznačuje, nikoli však spůsobem takovým, že by tím úsudek o Laokoonovi plného důrazu svého pozbyl. O Zeusovi Olympickém se praví, že „nikdo ho nenapodobí." [3]) Než Zeus ze zlata a ze slonové kosti zhotovený a u velebném klidu co světovládce na stolci svém sedící byl dílo zcela jiného druhu, než mramorový Laokoon, ve všem nejvyšší pohnutost jevící. Není nutno, ba ani možno není, aby doba, která jedno z nich zplodila, i druhé vyvodila, tím méně, aby ten, kdo jedno z nich sestrojil, zároveň něco původně vytvořiti dovedl, [4]) co by druhému „napodobno" bylo. Mimo to dílo Fidiovo aspoň nad všechny výtvory malířské se neklade, jak přece s Laokoonem se děje. O tak zvaných Astragalizontech, chlapcích to astragaly či kostkami sobě hrajících, dí Plinius, kterak přemnozí za to mají, žeť díla nad ně dokonalejšího není, [5]) výrok nikoli v té míře určitý a povšechný, jak o Laokoonovi, „jemuž přede všemi výtvory malířství a umění sochařského přednost sluší." Co se konečně Afrodity, od Praxitela pocházející, týká praví se, že „všechna ostatní díla jeho předčí, [6]) slova to, která se tím méněúsudku o Laokoonovi pronešenému rovnají, an brzy na to Afroditě Skopasově i před Praxitelovou přednost se přisuzuje. [7])

Tak tedy přes všechny tyto úsudky o nejvýtečnějších dílech pro-

---

[1]) Tak tvrdí totiž Overbeck, Geschichte der griech. Plastik II. 211. Místa, kde se to u Plinia děje, doslovně uvésti ovšem opominul. Podobně počíná si týž spisovatel i jinde, kde by podrobné přihlížení k věci provedení umíněného důkazu poněkud stížilo.

[2]) Nám aspoň z literatury nijaký příklad toho povědom není.

[3]) Phidias praeter Jovem Olympium, *quem nemo aemulatur*, fecit ex ebore æque Minervam etc. XXXIV. 19. 1.

[4]) Klademe zde důraz na původnost vytvoření, neboť s věrnou kopií Zeuse Olympického potkáváme se, jak známo, ještě za dob Antiocha IV., tedy 3. století po Phidiovi.

[5]) Hoc opere nullum absolutius *plerique* indicent. XXXIV. 19. 2.

[6]) Opera ejus sunt Athenis in Ceramico, *sed ante omnia (opera ejus) est* non solum Praxitelis verum in toto orbe terrarum Venus, quam ut viderent multi navigarunt Cnidum. XXXVI. 4. 4.

[7]) Praxiteliam illam antecedens XXXVI. 4. 7.

nešené chvála Laokoonovi udělená v celé neomalené nápadnosti své setrvává a čím méně za to míti můžeme, že vnitřní hodnotou sousoší tohoto s důstatek odůvodněna jest, tím více nuceni jsme ohlížeti se po podmětech zevnějších, jež Plinia k výroku tak z míry pochvalnému přiměti mohly.

I ze strany obhajců rhodického původu skupiny zde připuštěno, že Laokoon a zhotovitelé jeho proto v také míře jsou velebeni, jelikož skupina v paláci Tita se nacházela, jemuž Plinius celé své dílo věnoval. [1]) Z toho by ovšem ještě nenásledovalo, že Laokoon za dob Titových též vytvořen byl. Avšak známe z Plinia jinou řadu děl uměleckých, nacházejících se ve vztahu dosti těsném dílem k Titovi dílem k otci jeho Vespasinovi, za jehož vlády, jak vytknuto, Plinius žil a spisoval. Jsou to Astragalizonti, o nichž se dovídáme, že v atriu téhož Tita stáli [2]) a dále sochy od Vespasiana do chrámu míru věnované, a v jiných budovách jeho postavené, od umělců pergamenských a Boetha Karchedonského, pocházející.

S jakou chválou Plinius o Astragalizontech se zmiňuje, svrchu jsme již uvedli, o sochách v chrámu míru a jiných budovách Vespasianových se nacházejících pak dí, že to byly nejproslulejší ze soch těch mistrů kteří je zhotovili. [3]) Z toho jiní vyvozovali, že Plinius vzhledem k Titovi a Vespasianovi jaksi co pochlebník se choval, [4]) my bychom

---

[1]) Welker, Alte Denkmäler I. 3. 34.

[2]) — qui vocantur Astragalizontes, et sunt in Titi imperatoris atrio. XXXIV. 19. 2.

[3]) Plures artifices fecere Attali et Eumenis adversus Gallos proelia Isigonus, Pyromachus, Stratonicus, Antigonus, qui volumina condidit de sua arte. Boethi quamqam argenti meliores infans eximie cancerem strangalat. Atque ex omnibus (operibus), quæ retuli, clarissima quaeque in urbe jam sunt dicata a Vespasiano principe in templo Pacis aliisque ejus operibus. XXXIV. 19. 2. 4.

[4]) Již Thiersch, Epochen der bildenden Kunst, 1825, p. 112 vzhledem k Titovi domnění to vyslovil. Hettner, Vorschule der bildenden Kunst I. 278 nakloněn jest, spatřovati v tom u Plinia „jinak ne příliš nadšeného" též pochlebování umělcům, již skupinu zhotovili. A. Feuerbach, Kunstgesch. Abhandlungen IV. p. 53—55, ač, jak myslíme, bezprávně i k Vespasianovi poukázal, a vůbec Plinia co dvořana — pochlebníka vylíčiti se vynasnažil. Pakli však již z pouhé chvály Laokoonovi, i Astragalizontům i sochám do chrámu míru věnovaným uštědřené vyvozoval, že Laokoon za dob Titových povstal, tož pozapomněl, že Astragalizonti a díla v chrámu míru na jisto od starších mistrů pocházejí. Proto námi důraz položen na rozdíl mezi úsudkem o Laokoonovi pronešeným a mezi způsobem, kterým o ostatních těch sochách zmínka učiněna. Žeť pak Plinius o Laokoonovi mluví tak, jak ani o nejslavnějších dílech z doby svrchované dokonalosti nemluvil, již Hettner Vorschule der bild. Kunst I., 277 mimochodem podotknul. Slova „omnibus præferendum" ostatně Visconti, Oeuvres VI. p. 280 toliko k dokonalosti výrazu vztahuje; Stahr Torso II., 81, zas vyslovuje náhled, žeť jimi pouze naznačeno býti mělo, že Laokoon byl nejvýtečnějším toliko z těch děl malířských a sochařských, jež v paláci Titově stála; avšak z celého místa Pliniova podobná podmíněnost chvály nikterak sevyvoditi nedá. Uvádíme ještě, že Otfried Müller, Hallische Litt. Zeitg. 1835 p. 247 výraz „ars statuaria" v obyčejném a užším smyslu co umění kovolitecké překládá. Z toho pak vyvozuje, že Plinius vyjádřiti chtěl, kterak Laokoon volností a smělostí komposice, u děl mramorových povahou materiálu v ohledu tom obmezené, nad jiné vyniká, vlastnostmi tudíž,

spíše na to upozornili, že jakkoli pochvalně výroky o dílech těchto znějí, přece skutečnou hodnotu jejich sotva přesahují a že rozdíl mezi nimi a úsudkem o Laokoonovi proneseným jest velmi důležitý a podstatný.

Kde vězí příčina rozdílu toho? Vždyť zvláště Astragalizonti od mistra nejproslulejšího pocházející rovněž Titovi náleželi a sláva jejich stejnohlasným úsudkem všech století zjištěna byla.

Tak tedy ani osoba majetníka ani výtečnost díla rozdíl tento nikterak nevysvětluje.

Než mimo to je již j e n j e d n a okolnost závažná, kterou se obě skupiny od sebe lišiti mohou: d o b a totiž, v kteréž povstaly. Jelikož pak tak nápadná rozdílnost v úsudcích, obou děl se týkajících, něčím dovozena a vysvětlena býti musí, nutno při nedostatku důvodů jiných míti za to, že rozličné ocenění s rozličností věku bezprostředně souvisí. Jsouli tedy Astragalizonti na určito dílo s t a r é, předpokládati dlužno, že Laokoon byl výtvorem za těch dob n o v ý m, s čímž i jiné okolnosti v souhlasu se nalézají. Neboť ačkoli starší a staletími uznaná díla sběratele a majetníka zajisté oprávněnou hrdostí naplňují, [1]) přece „hyperbole obdivu,“ za kterouž obhajcové rhodického původu výrok Pliniův berou, překvapující novotou díla co nejpřípadněji se vysvětlí, tím tedy, že skupina právě z rukou umělců byla vyšla, předmět nový a obdiv, jejž koncepce a provedení zbudily, dosud čerstvý byl, a Plinius i Titus nesetřeným a nezevšednělým dojmem díla unešeni byli. Také pak jisto, že chvála Laokoonovi udělená též b e z v ý m i n e č n ý m a n a p r o s t ý m s p ů s o b e m svým podstatně i od nejpochvalnějších úsudků, o jiných sochách pronešených, se liší. Pokud pak se předpokládati dá, že Plinius úsudky tyto jednak z podání, jednak hlavně též z Pasitela [2]) a Varrona [3]) čerpal, kteří oba před dobou Pliniovou žili a psali, nabízí se mimoděk myšlenka, že též rozdíl ten i zde zvláště vzhledem k výroku o Astragalizontech nápadný, jinak vysvětliti nelze, než že o slovích, o kteréž zde běží, nikoli se starším a cizím, nýbrž se samostatným náhledem Plinia a vrstevníků jeho se potkáváme. I tato okolnost tedy srovnala by se nejsnáze s domněním tím, že Laokoon starším dílem nebyl, alebrž za dob Pliniových povstal, tak že ovšem nižádný úsudek z předcházejících spisovatelů vážený, o něm pronešen býti nemohl. [4]) —

---

které skulptura do té doby jednak malířům, jednak kovolitcům přenechati musila. Avšak smysl ten byl by zajisté slovy „omnibus et picturæ et statuariæ artis præferendum“ až příliš chatrně naznačen a při povrchních těch znalostech uměleckých, jež Plinius všude osvědčuje, nelze předpokládati, že by o mezích jednotlivým uměním vykázaných byl měl uvědomění tak jasné a podrobné.

[1]) Tak Welker, Alte Denkmäler I. 334 namítá.

[2]) O Pasitelovi, jenž za dob Pompejových, tedy as 100 let před Pliniem žil, dí se: Admiratur et Pasiteles, qui et quinque volumina scripsit nobilium operum in toto orbe. Hist. nat. XXXVI. 4. 12.

[3]) M. Terentius Varro, jak známo, byl nejučenější starožitník římský. Z něho, jakož i z Pasitela Plinius patrně správy své o dílech uměleckých v podstatě čerpal.

[4]) Již Hettner Vorschule d. b. K. I. 270 a Feuerbach, Kunstgesch. Abhndl. IV. p. 49 vyslovili přesvědčení, že Plinius není zde „pouhý epitomator

Než jak náhled tento s tím se shoduje, žeť Plinius praví, že celá skupina „*z jednoho kamene*“ zhotovena byla, kdežto přece, jak již podotknuto, sousoší z více kusů se skládá? Jestiť možno, tak se otážeme, že by Plinius nebyl věděl, jak věc se má, kdy by umělci byli vrstevníky jeho bývali a tak říkaje, pod očima jeho Laokoona pro palác Titův byli pracovali. Nezáleží již v tom patrný důkaz, že skupina naše z doby alexandrinské pochází?

Ne tak zcela! Než dejme tomu, žeť by z toho nutně šlo, že Laokoon s Pliniem souvěký není, tož přece býti před Pliniem není již totéž co náležeti do času nástupců Alexandrových, zbývá mezi oběma vždy ještě doba dosti prostranná. Avšak ani souvěkost mistrů, již Laokoona zhotovili, s Pliniem, který nám zprávu o něm podal, tím nikterak vyloučena není. O umělosti při spojení kusů jednotlivých jakož i o povrchnosti Pliniově již na jiném místě jsme se zmínili, a zajisté že důvody z toho čerpané i zde na váhu padají. [1]) K nim pak tu dodati lze, že celé místo zřejmě na nejvyšší chválu Laokoona vypočteno a nastrojeno jest. I podotknutí, že celá složitá skupina z jednoho kusu je vytesána, nevychází tudíž tak ze zevrubného ohledání její, než patrně ze snahy té, aby sousoší co dílo v každém ohledu obdivuhodné vytknuto bylo.

I to snad na konec uvážiti sluší: Umělci patrně se snažili, aby složení díla svého všemi prostředky technickými zakryli. Není tudíž k pravdě podobno, že by každému na skupinu nedokonanou nahlednouti byli dovolili; a mimo to právě s ohledem k pracím nedohotoveným jistá choulostivost umělecká dosti často se naskytuje. Pakli by se však přece předpokládalo, žeť by Pliniovi takovéto nahlédnutí případně se nebylo odepřelo, kterak dovoditi lze, že týž Plinius ve službě státní ano i ve vysokých hodnostech vojenských na rozličných a vzdálených místech povždy téměř zaměstnaný o dílo ještě nedohotovené v takové míře se interessoval, a že právě v Římě byl, když Agesander, Polydoros a Athenodoros na skupině své pracovali? [2]) —

úsudků cizích“, nýbrž že zde římský úsudek o vlastních nohou stojí. Feuerbach shledává v místě tom „ton protektora umění, jenž v plném pocitu znalectví svého a snad i jiné přednosti neb jakéhosi závazku si vědom, mladší v Římě od Tita samého zaměstnané rodině umělců naproti starým školám uměleckým žádaného uznání zaopatřiti chce.

[1]) Thiersch Epochen der bild. Kunst p. 100 praví, žeť Plinius výrazu „ex uno lapide“ i o skupinách užívá, jež pro objem spletení a skrze volné části postav nikterak z jednoho kusu se skládati nemohly, jako na př. býk farneský. Avšak nesnadno provesti teď důkaz přesný, že namnoze restaurovaná a nyní ovšem z mnohých kusů se skládající skupina tato již původně z více částí sestávala. Tolik zdá se býti jisto, že celá hořejší část podstavce z téhož kamene jest a že lyra Amfionova, levé chodidlo Zethovo, stará část Dirky a šat Antiopy, jakož i malý Bachant s podstavcem s ním bezprostředně souvisí. Co se stromu týče, jenž býkovi za podporu slouží, tvrdí se ovšem, že jenom hořejší část jeho z téhož kusu co býk sestává. Sr. Welker. Alte Denkmäler, I. 365 poz. 13.

[2]) Nemáme sice úplných dát o tom, kde Plinius každý rok svůj strávil, avšak přec víme, že r. 45—52 byl vůdcem jízdy v Germanii, že r. 67 stal se procuratorem v Hispanii, taktéž známo, že v Africe byl a že co velitel loďstva, jež v Misenum co v stálém přístavu leželo r. 79 při erupci Vesuvu, co oběť horlivosti své pro vědy přírodní nehodou skonal.

Rozhodněji tušíme padají na váhu *„údivné obviny hadů"*, na něž ihned potom důraz je položen. Zmínili jsme se již o tom, kterak chvála Laokoonovi udělená spíše k samostatnému úsudku římskému, nežli pouhému opakování výroků řeckých se podobá. Totéž jeví se zajisté ve spůsobu, kterým úsudek ten se zdůvodňuje. Sem pak mimo udání, že skupina z jednoho kusu zhotovena byla, též vytknutí oněch údivných obvinů náleží. Tak tedy ani svrchované pravdivosti celého díla, ani pohnutosti výrazu dosavadní meze sochařství odvážně přestupujícího, ani smělosti a důmyslnosti komposice slovem se nedotknuto, tak mlčením prominuto vše, v čem skutečná přednost a zvláštní výtečnost celého díla záleží, tak tedy nikoli vylíčení lidí, alebrž obviny hadů obdivu zde docházejí! [1]) I to zajisté nemůže než utvrditi nás v náhledu tom, že Plinius úsudek svůj ani z Pasitela ani z jiného pramene řeckého nečerpal, kde by na jisto s jiným k podstatě věci přiléhajícím spůsobem posouzeni byl se potkal. A tak i tato okolnost tomu nasvědčuje, že Laokoon nepochází z dob, o kterých řečtí spisovatelé nám památku zůstavili, z dob tedy, které až ke konci republiky římské sáhají, nýbrž spíše z pozdějšího času císařského, s jehožto povahou i onen spůsob chvály snadno se shoduje. Lidi oproti přemocné síle zvířecí spatřovati, bylo divadlo Římanům napořád obecnější, jež zajisté s hledem znaleckým stopovati a posouditi dovedli. Žeť již Virgil ve známém vylíčení děje s nápadnou obšírností a děsnou pravdivostí o podobě a obvinech téhož hadstva se rozepisuje, budiž zde toliko připomenuto. [2]) —

Bezprostředněji než vše, co jsme zde rozebrali, poukazují na pohled slova *„de consilii sententia"* k době, v níž Laokoon povstal. Je s dostatek známo, že to je oficielní formule užívaná povždy, když o věcech se jedná, jež *„s výnosu rady císařské"* provedeny byly. Pakli tedy z nařízení jejího sousoší Laokoona zhotoveno bylo, nemůže býti pochyby, že skupina v císařském Římě a nikoli v Rhodské republice vznik svůj vzala.

Než žel! že průběhem rozepře se objevilo, kterak slov „de consilii sententia" netoliko o výnosech císařské rady, alebrž též v případech zcela jiných užíváno bylo, a to, jak sami tu poznamenáváme, i od spisovatelů Plinia předcházejících. [3]) Jsou to ovšem jen případy výminečné, avšak přicházejí k tomu i důvody jiné, jež k opodstatněnému pochybování o činnosti rady císařské v případě tomto nás navádějí. Co z jedné strany tu namítáno, že totiž nahlédnouti nelze, kterak císařská rada připadla na předmět tak nový, na koncepci a komposici

[1]) Welker. Alte Denkmäler I. p. 334 sice obviny hadů s provazem u býka farneského v paralelu staví. Zde však padá na váhu, že obviny hada „mirabiles" se jmenují, že by však provaz údivným (mirabilis) neb jinak se byl nazval, o tom v Pliniovi ničehož nestojí.

[2]) Sr. Feuerbach. Kunstg. Abh. IV. 49.

[3]) Tak zejmena Seneca: Quidquid honeste fit, una virtus facit, sed *ex consilii sententia;* quod autem et omnibus virtutibus *comprobatur*, etiamsi ab una fieri videtur, optabile est. Epist. mor. VII. 5. 11. Co do míst ostatních srovnej Overbeck Schriftquellen 392 č. 2031. Stefani Bulletin de l'academie de St. Petersbourg 1849. pag. 9. poz. 5.

tak velkolepou a originální,[1]) tož ovšem odvětiti lze, žeť příběh, z Virgla dostatečně znám byl, a že touže radou jen předmět tento nikoli však spůsob provedení sochařům se vytknul, tak že koncepce a komposice výhradně umělcům přináleží.

Závažnější však jest okolnost ta, že tajná rada z dob Augustových pocházející pokud víme, o veřejných a nikoli též o soukromých záležitostech pojednávala a uzavírala.[2]) Přiznáváme se taktéž — co dosud přehlídnuto — žeť se neví, zda Titus již za živa otce svého takovouto tajnou radou obklopen byl. —

Ku kterým osobám neb k jaké společnosti osob tedy slova „de consilii sententia" se vztahují?

Zastancové původu rhodického tvrdí, že nutně tolik co „z porady umělců" znamenají, neboť nelze sobě prý nikterak představit, že by umělcové k dílu tak složitému a patrně do všech podrobností uváženému přistoupiti mohli, aniž by se dříve co nejzevrubněji byli poradili.[3])

Ovšem! Avšak pakli se tvrdí, že Plinius právě okolnost tuto spornými slovy oněmi výslovně vytknouti ohtěl, značí to patrně též tolik, že předpokládal, kterak i opačný případ možný a myslitelný jest, jako by totiž tři umělcové k společnému dílu přistoupiti mohli, aniž by se dříve o komposici a provedení byli umluvili a usjednotili. Že by to vůbec v jakémsi případě — o sousoší tak složitém, jakým Laokoon je, zde ani nemluvě — možno bylo, aby totiž každý ze spolustrůjců jen tak na zdař bůh do kamene tesal, nenapadne zajisté nikomu, ani když o sochařství nižádných bližších vědomostí nemá. Plinius byl by tudíž něco naskrze zbytečného poznamenal, což při zúmyslně stručném a všech zbytečností se vystříhajícím slohu tím méně s pravděpodobností se srovnává. — Zda pak pro všechny ty rozmanité a obsáhlé úmluvy, které se mezi umělci před započetím díla státi musily, slovo „sententia" je výrazem případným a dostatečným, o tom slušně pochybujeme, nemohouce si nikterak představiti, že by se vše to zahrnouti dalo do souboru slov, která bychom v kterémkoli smyslu sentencí nazvati mohli.

K tomu přichází na konec, že — aspoň v místech dosud vytknutých — slova „de consilii sententia" nikdy se nevztahují k pravdě těch, již to, o čem úrada se stala, též sami vykonávají, ba že výraz „de consilii sententia" co naprostá protiva toho, co „sua sponte" či samoděk podnikáme, vůbec povědom jest; kdo cokoli „de consilii

---

[1]) Tak Overbeck Gesch. d. griech. Plastik II. 208 sqq.

[2]) „Velut consiliario in rebus *publicis*" praví Sueton Tib. 55 o členech rady této. Že by Plinius slov „de consilii sententia" zde jen ve smyslu žertovném neb ironickém byl užil, jak Welker (Alte Denkmäler I. 326) tomu chce, svědčí jen o tom, žeť i učenec jinak znamenitý časem slabým chvílím podlehá. Netřeba zajisté dokazovati, že Plinius o dokonalosti a umělecké hodnotě Laokoona největší pojem má a že toto přesvědčení svoje nejrozhodnějším a nejvážnějším spůsobem vyjádřiti chce. Že by však někdo při takovémto vyjádření zároveň ironicky žertovati mohl, je naprostou nemožností psychologickou. Sr. Stefani Bulletin p. 1. poz. 4.

[3]) Bergk. Index sectionum Marburg p. IV. Overbeck Gesch. der griech. Plastik II. p. 210.

sententia“ činí, vykonává tedy dílo jinými mu uložené a nikoli takové, jež i co do původu jedině jemu náleží. —[1])

Když takto slova, o něž spor běží, ani k státní radě ani k umělcům se nevztahují, kterak vůbec přístojně vyložena býti mohou?

Myslíme, že přec ještě jiný výklad tu zbývá; avšak myslíme též, že když z tří případů vůbec možných dva povahou věcí se vylučují, ten jediný, jenž vybyl, tím více pro rozsouzení pře na váhu padá. Možný a dle všeho co víme, jedině zbývající případ tento jest, že Titus rozsáhlou stavbu a především též umělecké vyzdobení paláce svého k o m i s i z n a l c ů svěřil a že její „consilium“ to bylo, z něhož Laokoon na místo své v témž paláci se dostal.[2])

Že by se zvláště ozdobení díly uměleckými náhodě bylo ponechalo, a b e z předběžné úrady znalecké bylo stalo, sotva že sobě kdo pomysliti může; a pakli v případě našem z téže „porady znalců“ zároveň rozhodnutí se stalo, komu se které dílo svěřiti má, aneb kterému návrhu přednost uděliti sluší, tož nestalo se nic jiného, než co i za našich dnů již při každém jednotlivém pomníku veřejném komise soudců vykonávají, a ustanovení komisí podobných je věcí tak přirozenou ba naskrze nutnou, žeť zajisté i v starém věku se dělo, jak u stavby a vyzdobení Erechteionu na Akropolidě athénské s dostatek víme.

O poradě a rozhodnutí komise na konec též Plinius snáze věděti mohl, než o soukromé úradě umělců mezi sebou, zvláště kdy by se tato snad n ě k o l i k s t o l e t í p ř e d t í m na vzdáleném ostrově byla přihodila; a přece zastancům rhodického původu nezbývá, než tvářiti se, jako by věřili, že skupina před několika sta lety na místě několik set mil odlehlém se zhotovila a jako by přec Plinius, jenž výtvorů uměleckých jen mimochodem se dotýká, i o úmluvě umělců ji spracovavších věděl.

Komu by se to však přec poněkud k pravdě nepodobno býti zdálo, ten ovšem tím více upevní se v náhledu tom, že slova „de consilii

---

[1]) Sr. Stefani Bulletin p. 8, 9.

[2]) Tak i Lachmann Archäolog, Zeitung 1848, p. 337, kde však vyloučenost náhledů jiných nikterak dokázána není. Žeť by se, jak Overbeck, Gesch. d. griech. Plastik II. p. 268 dí, slova „de consilii sententia“ jen k stálým komisím vztahovati mohla, tomu odpírají i místa, jež on sám uvádí na doklad toho, že „consilium“ v souvislosti této „císařskou“ radu značiti nemusí. Neboť ani „cnosti“ (ve svrchu uvedeném místu u Senecy) ani „dvanácte bohů olympických“ (u Plinia mladšího ve větě: „fulmina a Jove dicunt mitti et tres illi manubrias dant, prima, ut ajunt, monet, secundam mittit Jupiter quidem, sed ex consilio sententia: duodecim deos *advocat.* Epist. V. 11.) ani soukromá rada v záležitostech „rodinných“ (u Cicerona: *Adhibui* in consilium duos, quos tunc civitas nostra spectatissimos habuit Corellium et Frontinum; his circumdatus in cubiculo meo sedi. Dixit Curianus, quæ pro se putabat, respondi paucis ego, neque enim aderat, qui defunctæ pudorem tueretur: deinde secessi, et ex consilii sententia mater tua justas habuisse causas irascendi tibi. Brut. 86), k nimž, jak Overbeck sám dokládá, slova de consilii sententia se rovně vztahovati mohou a vztahují, nejsou v případech vytknutých jakousi „stálou komisí“, než všude jen s komisemi „ad hoc“ jmenovanými porovnati se mohou.

sententia“ rozhodněji než vše co u Plinia předchází, římskému původu Laokoona nasvědčuje. —

Že Plinius v téže větě mistry Laokoona k *„největším umělcům“* čítá, je *„summi artifices“* nazývaje, nepřispívá sice novým důkazem k rozhodnutí sporu, avšak souhlasí přece s tím, co jsme z chvály, s kterou o díle zmínka se děje, pro římský vznik skupiny byli vyvodili.

Nápadno sice, že od umělců tak znamenitých nižádné dílo jiné s chvalou vytknuto není, žeť tudíž snad jiných děl jejich v Římě nebylo, což by pak nejsnáze tím se vysvětlilo, že mistři tito v Římě nepracovali; taktéž by se vytknouti mohlo, že Plinius o některých umělcích věkem jemu bližších ledacos osobního připojuje,[1]) u Agesandra, Polydora, Athenodora však na pouhém uvedení jmen přestává: avšak nikde v celé té umělecké episodě přírodopisného díla Pliniova se snahou se nepotkáváme, aby práce jednotlivých umělců v úplnosti vyčtena, aneb o všech umělcích v Italii stálé bydlících cosi bližšího nám povědíno bylo. Vždyť rovněž v místě zde vytknutém o Crateru, Pythodoru a ostatních sochařích taktéž mimo jmena nic bližšího se neuvádí. Za to však ovšem je pozoruhodno, že spisovatel, který sice díla umělecká ne však osobnost umělcovu pochvalnou poznámkou vyznamenává,[2]) zde vyjímkou tři jinak neznámé mistry rhodické jakožto „summi artifices“ uvádí, což arciť nejlépe ze souvěkosti a z onoho bližšího styku se vysvětlí, jejž předpokládali již chvála dílu samému udělená nás naváděla. —

„Agesander, Polydorus a Athenodoros Rhoďané,“ jež Plinius s příjmím „summi artifices“ uvádí, jak právě poznamenáno, u žádného jiného spisovatele starého se neobjevují,[3]) taktéž z nápisů svrchu rozebraných toliko Athanadoros, syn Agesandrův, co sochař znám jest, ačkoli totožnost tohoto Athanadora s Athenodorem Pliniovým právě dokázati nelze.[4])

Že mistři Laokoona zde výslovně co „Rhoďané“ uvedeni jsou, nerozhoduje nikterak o době a místě, kde skupina vznikla; vždyť víme kterak, jakmile Římané území řecká v Evropě a v Asií opanovali, umělecká činnost v nich čím dále tím více odumírá, a kterak zvláště sochaři davem do Říma se stěhovali, kde ohromné bohatství ze všech světa úhlů nastřádané a modní záliba Římanů jim přehojnou a výnosnější práci zaručovaly.

Avšak připusťme na okamžik, že Laokoon na Rhodu zhotoven byl a že z doby Alexandrinské pochází a vizmež, jak by se to s výpovědí Pliniovou srovnávalo; dotknuli jsme se věci této již, zde však nutno ji šíře rozvest, aby příznak „Rhoďané“ nás nemýlil.

---

[1]) Welker. Alte Denkmäler II. 332.

[2]) Ovšem vyjímaje některé případy, kde někoho k jiným přirovnává. Viz též Feuerbach, Kunstgeschichtliche Abh. p. 49.

[3]) Pausanias X. 9. sice též jistého Athanodora uvádí, avšak co umělce z Klejtoru rozeného, kdežto Athenodor Pliniův z Rhodu pochází. Pakli, jak myslíme, Agesander, Athenodor a Polydor soudobně s Pliniem žili, nemůže být nápadno, že dřívější spisovatelé jich neznají.

[4]) Je to shotovitel známých soch, jejichžto podstavce v Antium a na ostrově Capri se našly.

Jak že tedy? na vzdáleném ostrově moře středozemního a snad tři sta let před Pliniem skupina povstala? odtud s jinou přehojnou kořistí válečnou do světového města se zanesla,[1]) do téhož Říma, o němž, jak uvedeno, týž Plinius dí, že pro nesmírnou spoustu děl uměleckých a pro zaměstnanost myslí ohromným návalem záležitostí jinakých i nejznamenitější výtvory umělců nejproslavenějších v něm nepovšimnuty zůstati mohou?[2])

A zde znají se umělci, jež žádný nápis na soše neb na podstavci nám nejmenuje,[3]) ačkoli nižádný z nich ani dle Plinia k mistrům všeobecně proslulým nenáleží? zde se posud ví, že z Rhodu pocházejí, že dílo své po předchozí úradě zhotovili? ano i jmena jejich určitě se uvádějí a tedy po třech stoletích dosud povědoma jsou, ačkoli jinak „proslavenosti" i při dílech výtečných počet umělců vadí?

To vše je v takové míře pravdě nepodobno, ba nemožno, že nesnadno nespustit se domněnky o rhodickém původu Laokoona a to tím více, any všechny nesrovnalosti tyto ve shodu co možná nejúplnější se uvedou, pakli se skloníme k náhledu, že skupina v Římě povstala a že Agesander, Polydor a Athenodor vrstevníky Pliniovými byli. —

K podobnému sporu, jak slova „de consilii sententia" též výraz *„podobně"* — „similiter" — podnětu zavdává.

Podotýkáme ihned, že ať již ono „podobně" k tomu neb onomu souboru slov vztahujeme, pro rhodický původ sochy ničehož se nevyzíská.

Patrno pak, že výraz „podobně" v trojím půtahu pojat býti může;[4]) můžeť se totiž vztahovati k menší proslulosti umělců následkem společné práce jejich,[5]) aneb k tomu, že díla svá de consilii sententia shotovili,[6]) a konečně k tomu, že tak, jak umělcové rhodičtí Laokoonem esquilinskému paláci Titově nejpřednější ozdobu uměleckou poskytli, rovněž i před nimi palatinské domy césarů „Craterus s Pythodorem, Polydeuces s Hermolaem, jiný Pythodorus s Artemonem a co jednotlivec Aphrodisius Trallianský nejosvědčenějšími díly sochařskými naplnili."[7])

---

[1]) Od té doby, co Marcellus řecké kolonie Syrakusy vydobyl a nejvzácnější památky umělecké co ozdobu triumfalního průvodu svého z nich do Říma přenesl, stalo se to zvykem, podmaněná města hellenská o umělecké výtvory jejich olupovati a poklady krásy do světovládného Říma snášeti. Říká se, že na konec tolik soch co lidí tam se nalézalo.

[2]) Plinius XXXVI. 4. 7.

[3]) O scházení podpisu aspoň strana rhodická se opírá, předpokládajíc takto, že Laokoon na původním svém podstavci stojí. O tom, jak se to s rhodickým původem sochy srovnává, viz též Ans. Feuerbach. Kunstgesch. Abhandlungen IV. p. 51. Hettner Vorschule I. 277.

[4]) Že by se „similiter" též k slovům „ex uno lapide" — „z jednoho kamene" — vztahovati mohla, jak Welker, Alte Denkmäler I. 330 prohodil, nemáme za možnost vážného povšimnutí hodnou, a to tím méně, an nikdo půtah takový určitě zastávati se neodvážil.

[5]) Tak Brunn, Künstlergeschichte I. 476.

[6]) Heyne, Antium tempora. Opus c. V. p. 391. Schulze. Jahns Jahrbücher, 1829. XI. p. 66.

[7]) Häckermann. Die Laokoongruppe, připouští sice možnost, že slovem similiter palác Titův na Esquilinu a paláce dřívějších císařů na návrší pala-

Než kterak je dovoleno, věc v ten smysl vykládat, že též umělcům pro palatinské paláce pracovavším co do proslavenosti okolnost na újmu byla, že společně díla svá prováděli, když mezi nimi Aphrodisius Trallianský co sochař o sobě pracující se uvádí.

Co pak půtahu mezi slovy „similiter“ a „de consilii sententia“ se týče, tož consilium buď radu císařskou, neb svrchu dotčenou komisi značí a pak římský původ skupiny se připouští aneb poradu umělců před dílem společně provedeným znamená a pak opět jednotlivec Aphrodisius každému vztahu neúprosně vadí.

Zbývá tedy jen výklad třetí, dle kterého Agesander, Athenodorus a Polydorus „podobně“ pro palác Titův na Esquilinu pracovali, jak před tím Craterus a Pythodorus s ostatními umělci pro paláce na návrší palatinském byli činili, co výklad jedině bezzávadný a pro římský původ Laokoona ovšem velmi rozhodně vysvědčující. —

Pakli výraz „podobně“ v tomto smyslu nutně pojmouti dlužno, tož sloveso *„naplnili“* — *„replevere,“* jež po něm následuje, ovšem tím určitější váhy nabývá.

Marně zastancové rhodického původu se snaží, ujišťovati nás, kterak Plinius vlastně jen říci chtěl, že paláce palatinské sochami mistrů řečených „naplněny“ jsou, [1]) tak že umělci tito pro dotčené paláce nepracovali, nýbrž že díla jejich teprv odevšad se shledala a pak na Palatin se postavila.

Zajisté, že překrucováním podobným a libovolnou záměnou aktivní konstrukce s pasivní textu samému zjevné násilí se děje, [2]) ano neváháme vysloviti, že kdy by takovýto způsob polemiky v obyčej vešel, každá vážná a věcná rozepře o výklad důležitých míst by téměř nemožnou se stala. Strana, která k takovýmto prostředkům sáhá, vyzrazuje tím spíše vnitřní slabost neb aspoň náruživost svou, [3]) než že protivníka jimi poráží.

---

tinském k sobě se vztahují, nevidí však nutkajícího důvodu k tomu. Ve výkladu pouze filologickém ovšem důvodu takového nikdy nenalezneme; použili jsme však zde, jak při slovech „de consilii sententia“ methody vylučovací, všechny jen poněkud přístojné vztahy uvádějíce a dokazujíce pak, že vesměs, vyjma jediný před zevrubnějším soudem obstáti nemohou. Dle Rhodičanů ovšem slova „et singularis Aphrodisius Trallianus“ do souvislosti se nehodí, totiž jim; nám hodí se zcela správně a dobře. Sr. též Thiersch Epochen p. 75.

[1]) Brunn; Künstlergeschichte I. 476. Tvrdí se tam, že slova Pliniova „jednoduše“ co aktivní konstrukce pojata býti mohou.

[2]) Sr. Haakh. 16. Philologenversammlung. p. 170.

[3]) Zajímavo jest, že strana rhodická, která sama ráda za vítěznou se prohlašuje, naskrze téměř vášnivostí a někdy i rabulistikou nižádného prostředku se neštítící vyniká, kdežto u zastanců římského původu celkem s klidnějším a objektivnějším uvažováním věcí se potkáváme. Podotýkáme zde mimochodem, že též onen „singularis Afrodisius Trallianus“, jenž ovšem Rhodičanům neméně vadí, stylistickou nedbalostí Plinia se vykládá, aneb zkrátka na pozdější notou marginální býti se dekretuje. Avšak — nehledě ani k libovolnosti tvrzení podobných — pakli slovo similiter k menší proslulosti umělců vztahujeme, nebyl by „Afrodisius co jednotlivec“ pouhou nedbalostí než přímým nesmyslem, který přec Pliniovi nikdy vytknouti

My zde při přímém a doslovném smyslu slovesa setrváváme.[1]) Když však Craterus a ostatní umělci paláce prvních císařů pracemi svými „naplnili“, tož snad dovoleno bude z toho uzavírat, že též za dob těchže císařů žili; a „podobně“ pracovali a žili pak Agesander, Polydorus a Athenodorus za dob Titových, pro jehož palác Laokoona shotovili. —

Poněkud zoufalý jeví se nám po tom po všem býti prostředek strany rhodické, pakli dokázati se snaží, že „*Craterus s Pythodorem, Polydeuces s Hermolaem a jiný ten Pythodorus s Artemonem*“ přece za časů prvních císařů žíti mohli, jelikož prý k pravdě podobno není, že by tři dvojice výtečných umělců v době tak krátké a to ve věku mezi Augustem a Vespasianem se vynacházely, ve věku, který tak skrovný počet proslavených sochařů vykazuje.[2])

Avšak společné práce sochařské nejsou nikterak snad jen přeřídkou vyjímkou ve světě uměleckém; starý věk znal hojnost umělců, kteří společně díla svá pracovali;[3]) a že se to zvlášť při skupinách dělo, kde rozsáhlost díla více pracovních sil vyžadovala, o tom zajisté též Laokoon a s ním často porovnávaný farnesský býk vysvědčuje. Kdo pak zná rychlost, s níž právě za prvních císařů paláce se stavěly a umělecky vyzdobovaly a kdo si připomene, že právě velkolepost spojení sil vymahající je předním odznakem všech podniků tehdejších, ten se přizná, že sotva která doba spolčení umělců při výtvorech sochařských v takové míře vyhledávala, jako ta, do kteréž s Pliniem dotčené umělce klademe. Doba ta pak není nikterak příliš krátká, obsahujeť v čísle okrouhlém plných 80 let,[4]) tak že každou z řečených tří dvojic co k jiné generaci náležející si mysliti můžeme.

Co se dále skrovného počtu proslavených umělců týče, jež od Augusta až do Vespasiana žili, tož předně podotknouti sluší, že Plinius pro tehdejší dobu sám rozdíl mezi velkým — summus — a proslaveným — clarus — umělcem činí,[5]) udav jak na jiném místě vytknuto bylo, též příčiny, proč i nejvýtečnější díla v Římě nepovšimnuta zůstati mohla. Že však ony dvojice umělců mimo Plinia nikde uvedeny nejsou, svědčí právě co nejrozhodněji pro to, že v Římě a za dob císařských pracovali. Opakujeme, že Pasiteles a Varro, poslední velcí a jakési úplnosti se dopínající spisovatelé o umění, na sklonku republiky římské byli žili. Po nich „knihy slávy jsou zavřeny“[6]) a

---

nemůžeme, a co se ujištění dotýče, že týž Afrodisius původně ani v textu nestál, právem poukázati lze k tomu, že by pak perioda všeho zakončení postrádala.

[1]) Tak i Thiersch, Epochen d. bild. Kunst. p. 75.

[2]) Tak namítá Welker. Alte Denkmäler I. 338.

[3]) Viz Lessings Laokoon XXVI. Již Winkelmann, Gesch. d. Kunst II. 331 poznamenal, že by o starších dílech, která víc než jednoho otce měla, dlouhý seznam se shotoviti dal. A je snad pravdě podobnější, že císařové díla právě těchto dvojic uměleckých po celém světě teprv shledati dali? a jak se vůbec dostala do paláců jejich v takém počtu, že je „naplňovala“, když pro tytéž paláce zvláště jednána nebyla?

[4]) 31 před Kristem až 54 po Kr. Sr. Thiersch, Epochen p. 110.

[5]) Vždyť i umělci Laokoona jsou sice „summi“, nikoli však „clari artifices“ (claritati obstante numero).

[6]) Výraz Thierschův, Epochen d. b. K. 110.

zvláště o umělcích římských již jen jediný Plinius a to jenom mimochodem, se zmiňuje.[1]) Že tedy s jmeny Cratera a ostatních jen u něho se potkáváme, vysvědčuje právě pro náhled, žeť to jsou umělcové pozdější po republice a tudíž za císařů na živu jsoucí. Že by však sice tehda byli žili, avšak jinde než v Římě byli pracovali, kde nejsnáze přání císařů seznati, s architekty se smluviti a s povahou místností, pro něž sochy určeny byly, se obeznámiti mohli a kam, jak známo, sochaři z celého řeckého světa davem se stěhovali, nesrovnává se nikterak ani s rázem doby, ani s onou svrchu dotčenou energickou rychlostí, s kterou v císařském Římě u podobných podniků si počínáno bylo. Craterus a Pythodorus, Polydeuces a Hermolaus, jakož i druhý Pythodorus s Artemonem jsou tedy dle všeho, co v úvahu vzato býti může, umělcové, kteří v Římě bydliště své měli, zvoleni, by paláce prvních císařů umělecky ozdobili a s nimi pak ovšem i Agesander, Athenodorus a Polydorus, kteří „podobně“ pro pozdějšího Tita pracovali. —

Zbývá tedy již jen *„Diogenes Athenský“*, jenž *„Pantheon Agrippovo“ vzácnými sochami ozdobil.*[2]) Jestiť on jediný z mistrů uvedených, o jehož dobu nižádný spor neběží. Pracoval pro Pantheon a žil tedy za časů Augustových.

Není to mimotní!

Souvislost celého místa Pliniova se nám teď pojednou a nenuceně objevuje. Je v něm naskrze řeč o umělcích z doby císařské. Nejdříve mluví Plinius o strůjcích Laokoona, jakožto časem mu nejbližších, pak o umělcích z doby císařů předcházejících, na konec o Diogenovi, jenž za počátku císařství v Římě byl proslulý. Obrátímeli nyní pořad tento, objevují se nám Agesander, Athenodorus a Polydorus na konci skvělé a téměř nepřetržité posloupnosti velikých mistrů, již za dob císařů žili a pro ně pracovali, posloupnost tuto zároveň co nejdůstojněji zakončujíce. —

Úhrnečný výsledek vyšetřování jest tudíž, že v celém místě Pliniově není ani slova, které by jen poněkud rozhodně pro rhodický původ Laokoona na váhu padalo; za to však i svrchovaná chvála nade všechny výtvory sochařství a malířství jej vynášející i důraz, s kterým ze všech zvláštností a předností jeho právě jen „údivné obviny hadů“ vytknuty jsou, dále pak slova „de consilii sententia“ a ještě více všechny ty podrobnosti, které Plinius o strůjcích jeho ví, jakož i ono „podobně“, kterýmž Agesander a druhové jeho k umělcům pro paláce císařů pracovavším bezprostředně se vztahují, důrazně pro náhled opáčný vysvědčují. Vezmemeli k tomu ještě celou souvislost místa, na jehož

[1]) Po Pliniovi sice ještě Pausanias ve svém cestopisu o uměleckých výtvorech se zmiňuje, avšak jen o těch, jež v Řecku našel.

[2]) O sochách jeho na vrcholi Pantheona postavených se sice dí, že „pro vysokost místa méně oslavované“ jsou, avšak praveno to patrně jen u porovnání s karyatidami téhož mistra před tím uvedenými. Není to tedy nikterak jakýmsi důkazem, že jak Brunn Künstlergeschichte 471 tomu chce, slovo similiter se naskrze jen k menší proslulosti vztahuje. O významu Diogena na tomto místě sr. Thiersch, Epochen p. 75.

konci s Diogenem se potkáváme, nemůžeme zajisté než říci, že slova Pliniova i co do částí i co do celku s tvrzeními strany rhodické nikterak se nesrovnávají, pro římský původ Laokoona však ve všem souhlasné a naproti všem výkladům jinakým naprosto nevývratné svědectví vydávají.

(Pokračování.)

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XII.

„Na okamžik, pane kolego," zadržel Blažeje po své úřední popovinnosti jdoucího dr. Soběhrab, maje po boku starého Radotu. „Jsme tady na čekání, a vy nám už novyváznete."

„Doufám, že se mnou neobmýšlíte nic nekřesťanského?" dí náš hrdina. „Prosím oč běží?"

„O časopis, který už byl vícekrát předmětem našich rozmluv —"

„Ah — jejžto chcete založiti pro všech osmdesát milionů Slovanů?" usmál se Vojtěch. „A se všemi rubrikami — —"

„Vy žertujete, my nikoliv," vpadl mu Soběhrab do řeči. „Nebudeme časopis zakládati, poněvadž ho již máme. Vidělo se nám totiž lepší cestou, časopis už vycházející ve své vlastnictví převzíti. Pro kolik milionů čtenářstva má vycházeti, to nyní bude vaší věcí, ctění pánové. Proveďte v něm vnitřní reformy dle svého vlastního uznání; odstraňte rubriky a zařiďte nové, naznačte nám muže, které sobě v redakci míti přejete — my vám k tomu dáváme plnou moc. Pravímli *my*, míním družstvo mužů vynikajících jak jmenem tak jměním, kterým na tom záleží, aby list náš nad ostatní raději předčil, než jen se jim vyrovnal. Uložili mně, záležitost tu s vámi dojednati, ctěný pane kolego. Vím, že jste svoje vzácné síly věnoval posavade několika listům: nuže soustřeďte je nyní v jednom, jehož budete pánem. Výminky materielní ustanovte sobě sám. Nemám jiného co dodati, než abyste při doplňování redakce vzal všemožný ohled na muže, jako jest tuto ctěný pan Radota, zasloužilý veterán naší literatury, který jest lepšího hoden, než aby na své stáří cele ukován byl k práci ducha i tělo umořující."

Radota patrně pohnut pozdvihnul vděčné oko k Soběhrabovi; tento natáhnul k němu pravici a silným potřesením jeho ruky dotužil své uznání jeho zasloužilosti.

Blažej nežertoval více. Zaručil své účastenství při časopise; ale v jaké míře se to státi má, o tom pravil že třeba důkladněji se dorozuměti. Ustanovili sobě k tomu zvláštní schůzi, kteráž po návrhu a žádosti dr. Soběhraba ještě téhož dne se odbývati měla. S tím se rozešli.

Blažej vstoupil do velikého starého domu, jehožto přitmělé chodby hospodařivý stát velmi zřídka bíliti dával, a v němžto nos a plíce ihned toho pevného přesvědčení nabývaly, že se tu i vzduchem šetřiti musí a časté otvírání oken že by bylo aspoň takovým nehospodářstvím, jako zbytečné plýtvání úředním papírem.

Náš hrdina si ostatně té okolnosti nevšimnul; za to neušlo mu, že denní společníci jeho v kanceláři dnes jakýmsi zvláštním okem naň pohlížejí. A sotva svou práci předsevzal, přistoupil k němu pan rada, nejbližší jeho představený.

„Ještě jsem vám negratuloval k vašim slávověncům," pravil — a bylo to poprvé, co zde někdo k Blažejovi slůvkem projevil, že ho zná nejen co úředníka, nebrž i co spisovatele.

„Já viděl váš kus," dokládal pan rada, když Blažej se jen s úsměvem uklonil. Ani po tomto podotknutí neučinil nic jiného, a pan rada pokračoval: „Nevedla mě do divadla jen pouhá zvědavost alebrž i moje povinnost — nejen co vašeho dobrého přítele, alebrž i co úředníka, jemužto jste přidělen."

Vojtěch přestal se usmívati, ale vztýčil svou hlavu.

„Bohužel přesvědčil jsem se o tom, co jsem už dříve proslýchal," dí pan rada takovým hlasem a s takovým pohledem, jako by povídal, že se hodně říznul do prstu.

„A to by bylo, pane rado?"

„Milý příteli, vy píšete ovšem hezky hladce, máte oheň i ostří — ale co je to platno, na dráze vaší vám to ku předu pomáhati nebude."

„Pane rado," řekl Blažej, „nikdy mi nebylo vytýkáno, že bych svým úředním povinnostem nečinil zadost —"

„Já vám to ani teď nevytýkám! Vy nic nezanedbáváte, vy máte nevšední známosti a schopnosti, a kdy byste byl jenom úředník, mohl bych vás jen chváliti. Ale vy jste také spisovatel, a co píšete, věru není tak nevinné! Pod svým plným jmenem pronášíte zásady a koketujete s theoriemi, které by proti vám, státnímu úředníku, mohly zbudit i tiskový zákon! Dovolte mi domluviti. Rozumím vám lépe, než vy sobě sám; vy jste mlád — a já k vám mluvím co zkušený člověk: až se dostaví léta, pomine vás všecko blouznění, a vy si to budete pak libovati, že jste si mladickou lehkomyslností na starší léta obtíží nenastlal. Zanechte všeho spisování — anebo aspoň zkoušejte své péro na věcech praktických. Později vás bez toho takové hračky samy přejdou."

„Hračky!" zvolal mladík, bezděky vybuchaje.

„Ano hračky, ale tak nebezpečné, že byste jimi celé svoje štěstí zničiti mohl. Jáť nechápu, že vy, muž tak rozumný a solidní, hrajete hazardní hru se svou budoucností. Slibte mi, že mě uposlechnete — já to s vámi dobře myslím."

„Jsem vám velmi povděčen, pane rado," odvětil Vojtěch určitě, „ale prosím nežádejte ode mne sliby, kterých nikdy dáti nemohu."

„Je to vaše poslední slovo? Nikdy?

„Nikdy — mé poslední slovo."

„Pak vám nemám už nic jiného říci, než abyste přišel k panu presidentovi."

V tom Blažej bez odkladu uposlechnul.

Oddělení, ve kterém pan president svou kancelář měl, bylo mnohem příjemněji upraveno — schody nejen čisté ale i koberci pokryté, chodba jasná, malovaná, květinami ozdobená, libou vůní páchnoucí. A po celý rok tichá: ke dveřím páně presidentovým blížil se každý jen po špičkách, a s utajeným dechem u nich naslouchal, zdaliž uvnitř návštěva, zdali na jemňounké zaťukání pan president odpoví.

Blažej musil čekati, až někteří páni, kteří před ním k dveřím se byli dostavili, jeden za druhým svou věc u pana presidenta vyřídí a pozpátku couvajíce s hlubokou poklonou jeho pokoj opustí. Konečně došlo i na něj.

President Rupert von Rosshold neměl ani ve svém vzezření ani ve svém chování té živosti, jako jeho bratr Polykarp. Neučinil ani jediného zbytečného pohybu, což mu dodávalo neobyčejné důstojnosti. Přicházejícím úředníkům pokývnul hlavou, a sice silněji neb slaběji dle dietních tříd, do nichžto náleželi. Ostatně byly také třídy, kterým vůbec ani nekývnul. Hluboko se pan president v těchto místech klonil jen vždy jednou za drahný čas, když sem zavítal ministr, jeho excellence.

Bývalo to zřídka, ale pan Rupert přece už takových vysokých návštěv pamatoval velmi mnoho. Byl velmi, velmi dávno v úřadě i zažil velmi hojných proměn: jeho vlastní jádro zůstávalo jimi netknuto. On začal pod systémem, kde se i úředníkům říkalo *on* a kde se vyplácelo na lavici, jen což děláš; on sloužil za dob revolučních, za absolutismu, za centralistické konstitučnosti a stal se venkoncem spolehlivým sloupem vlády liberální. Nahoře vystřídalo se ministrů, že se nebylo snadno rozpomenouti, který před rokem byl představeným páně presidentovým: ale co jich koliv přišlo za všelikých systémův, panu presidentovi všichni vyslovili svou úplnou spokojenost — co se jich koliv vystřídalo, panu presidentovi po každé přibyl nějaký nový řád aneb jiné vyznamenání.

I ty hodiny v kanceláři páně presidentově zdály se z respektu k němu tlumiti své ťukání; obrazy pak i sochy, představující vesměs osoby vládnoucí ke každému vstupujícímu o panu presidentovi zvěstovaly: „Tenť jest, jenžto zde naším jmenem poroučí!"

Našemu básníkovi pan president nepokývnul. Jako jeho hlava zasazena byla ve zlatém límci, tak oči jeho vroubeny byly zlatými brejlemi, skrze které na příchozího zraky svoje upjal.

„Dr. Blažej nepochybně?" ptal se po chvilce,

„K službám."

Baron nechal mladého muže státi, kde stál, totiž blíže dveří,

očistil zlaté okuláry, jež mu na krku visely, nasadil si je před zlaté brejle a jal se po chvilce od svého stolku přes celý pokoj k němu mluviti. Byl to jakýsi druh kázání, přednášený hlasem zpívavým, jednotvárným, více pronikavým nežli zvučným, v celku ne velmi líbezným.

„Koho stát přijme za svého služebníka," vece, „od toho žádá, aby mu státní služba byla povoláním.. Řádný muž věnuje se povolání svému cele; stát chce jen řádné muže za své služebníky, koho přijme, toho také živí, protož nedovoluje, aby státní služba komu byla jen tak vedlejší věcí. Také vy jste si státní službu vyvolil za své povolání; stát žádá, abyste při něm byl celým duchem, abyste je miloval. Stát vám připomíná, že takové povolání je příliš důstojné, abyste je odbýval jen tak mimochodem. Dvěma pánům nelze sloužiti; ale vy sobě oblibujete alotria."

Tu baron čekal, aby mladík promluvil. A on tomu očekávání vyhověl, řka velmi zdvořile: „Pane presidente, mámeli se pustit do rozpravy o této věci, prosím slušně, abyste mě nenechával státi."

Pan president sám se na ta slova pozdvihnul.

„Co to má býti?" pravil v důstojném udivení.

„Váš pan bratr na Dalkově," dokládal Blažej, „strčil mě tyto dni pro nic za nic do šatlavy — on se totiž ve mne přehmátnul: mně nepřipadlo považovati to za nějaké příkoří. Avšak proti tomu vzpírá se moje čest, aby v saloně vzdělaného muže nakládáno bylo se mnou jako s lokajem."

„Mladý muži," zvolal pan president, „co si tady dovolujete, jest neslýchané. Povolal jsem vás, abyste zvěděl, že jste přesazen do Bukoviny — přesazen následkem toho, s čím jste se v poslední době vytasil na veřejnost. Vy to stavíte na odiv, že duch převratu vámi lomcuje. Vy píšete jako odpovědný nepřítel státu. A zde se chováte, jako by vám nikdy ani ve snách nepřišlo zdání, že jste *podřízeným* úředníkem!"

„Pane presidente," ozval se Blažej, „děje se mi křivda."

„Měl byste děkovat bohu, že jste jenom přesazen."

„Nemohu se tomu přesazení podvoliti —"

„Vyprosím si, abyste mi přestal odmlouvat!"

„Pak nemám nic více podotknouti, než že svůj úřad v tuto chvíli se sebe skládám a ze státní služby vystupuji."

To pověděv povýšeným hlasem uklonil se Blažej a pevným krokem opouštěl komnatu.

Takový obrat rozmluvy presidenta překvapil, skoro zarazil. Nevěřil svým uším — ale opravdu: ten mladík, který zde měl pokorně odprošovati, teď hrdě odcházel!

„Stůjte, mladý muži!" zvolal president v náhlém bezděčném rozhodnutí. „Vraťte se. — Nemáte nikdy říci, že jsem vás nezadržel, když jste činil osudný krok, neb dokonce že jsem vás k němu dohnal. Chci vás vyslechnouti, vyslovte se. V čem myslíte, že se vám děje křivda?"

Byl to ústupek, jaký pan president nikdy ještě žádnému podří-

zenému úředníku neučinil; Blažej to věděl a nebyl za to v duchu neuznalý.

„Ráčíte tvrditi," řekl s všemožnou mírností, „že jednám mimo službu svou jako nepřítel státu. To jest omyl, který se na tom zakládá, že o státu každý z nás jiné ponětí má. Vy, pane presidente, ráčíte býti toho náhledu, státem že jest vládní aparát, stát že úřednictvem končí; a poněvadž „podřízené" úřednictvo jest jen služebnictvem státu, skládá se dle toho stát jen z úředníků vyšších. To je starý náhled o státu, já vyrostl v novějším. Mně jest stát spolkem veškerého občanstva, účelem spolku jest pojištění rovného práva všem stavům a jednotlivcům, jakož i pojištění volného, stálého rozvoje a pokroku jak jednotlivce tak celku. Vám na tom záleží, aby ve státě (dle vašeho smyslu) všecko zůstávalo nedotknuto a nedotknutelno, já dle sil svých o to usiluji, aby všecko stále se zlepšovalo. Chci seč jsem k tomu přispěti, aby nedostatky a chyby nechť sebe zastaralejší, byly vykořeněny — a to vy nazýváte duchem převratu. Žádam od státu, aby mně pojistil mou svobodu, a bráním se tomu, když by ji mně neb komukoliv jinému svévolně chtěl skracovati; za to jsa svoboden chci všecku svou sílu a péči vynaložiti, abych prospěl svým spoluobčanům. Chci raději, aby z toho jednou vyplývala státu čest, že jsem jeho občanem, než abych od státu nějakou milost přijímal. Toho druhu jest mé povolání — chci se mu věnovati cele."

Pan president sledoval řeč mladíkovu dosti nesnadno; situace jemu tak neobvyklá působila, že nelibé city pozornost jeho silně hatily. Tolik arci vyrozuměl, že tentò mladý člověk se do státní služby nikterak nehodí — ale přece mu nyní odpověděl: „Neslyšel jsem nic, co jste tu koliv povídal — více učiniti nemohu."

„Mám své odstoupení zadati písemně?"

„Ano, když na něm stojíte. Nepřekvapte se — mladý muži, zdá se mi, že neníli tu smutnější příčiny, laciná chvála některých lidí na vás zlý skutek dokázala. Dejte si času k rozvaze, nežli své poděkování zadáte!"

Pan president byl nachylnější věřiti v tu *smutnější* příčinu — mladík byl totiž dle jeho domnění nejspíš na mysli pomaten. Po Blažejově odchodu se tato domněnka stala pevným přesvědčením starého pána: kterak pak by jinak byl podřízený úředník na samém počátku své dráhy mohl takto před presidenta předstoupiti, takto mluviti a jednati. Taková byla ta nynější doba, mladému pokolení spražovala mozek. Pan president pohlednul kolem sebe na obrazy a sochy, a zdálo se mu hříchem, aby se tím mladým mužem déle v mysli své obíral . . .

Náš hrdina octnuv se na ulici pocítil ono uspokojení ano povznešení mysli, jaké jen po dobrém skutku následuje. První cesta jeho byla ku příteli Vendelínovi, aby mu pověděl, co se právě přihodilo.

Vendelín měl v pěkném domě otce svého nejpěknější byt. Oděn v drahý župan seděl ve své knihovně, maje všude kolem sebe množství spisů, z velké části otevřených neb hustými vložkami opatřených. Pokoj ovanul příchozího tím jemným vzduchem, jaký jest jen v domácnosti zámožného učence, jenž ničeho sobě odepříti nemusí, vše sobě

z prostředků svých opatřiti může, při svých studiích žádné starosti nezná.

Blažeje uvítal jako milého bratra. Bývali spolužáky od chlapectví, a když dospěli, sjednotily se duše jich v přátelství jako silnější a slabší bylina ku společnému vzrostu. Silnější byl Vojtěch, Vendelín přítulnější, jsa netoliko milujícím bratrem ale i upřímným ctitelem Vojtěchovým. Považoval jej za dobrého genia svého života; neboť Vojtěch unesl ducha jeho ze všední prosy do krajů poesie, oživil, co v srdci jeho dřímalo, vyslovil určitě, co Vendelín jen tušil, přivedl jej netoliko k novému názoru světa, nebrž dal i vlastnímu jeho životu nový směr. Nadchnul jej pro umění, tak že je Vendelín se vší horlivostí studovati počal a záhy se rozhodnul, jemu cele se věnovati. Tu pak Vojtěcha tím pevněji co svého vůdce se držel — dostihnouti milého přítele, bylo mu jediným účelem: neboť jako byl přesvědčen, že Vojtěch mocným krokem k nesmrtelnosti kráčí, tak i jeho ideálem nejvyšším, na oltář vlastního srdce postaveným stal se — věnec vavřínový . . .

„Anděl strážný tě přivádí," pozdravil nyní Vojtěcha, „abys mě vytrhnul z očistce!"

„Není tu očistec zrovna viděti," odtušil Blažej.

„Hleď, tu je psaní od ředitele Kloubka," ukazoval Vendelín. „Úmluva mezi náma jest hotova — on je s tím srozuměn, abych prvně vystoupil co *Záviš*, ustanovuje čas na den, těší se na můj příchod — a moji rodiče nemají posud o ničem ani tušení!"

„Ale u všech všudy, proč pak jsi je na to už nepřipravil?"

„Ty nevíš, jak choulostivá, obtížná to věc. Ach, ty pořád ještě neznáš mé rodiče. Jsou to lidé z míry dobří, ale pro tyto věci nemají žádného smyslu. Bůh ví, kolikrát už jsem šel, abych s nimi konečně promluvil, — ale jak před otcem neb matkou stojím, teprvé vidím tu bezednou propast, která je dělí od mojich snah i cest, a nemohu o tom začíti! Všecka řeč, kterou jsem si napřed připravil, je nemístná, nevhodná."

„A ty se tak nejlépe pocvičuješ v úloze Hamleta," podotknul Blažej.

„Ústně to nepůjde," pokračoval Vendelín ve svém stýskání. „Nahlednul jsem, že musím rodičům svým vše odhaliti písemně; tu mi nebudou skákati do řeči, musejí přečísti všechno, i vyvrácení svých námitek. Chtěl jsem za tou příčinou na některý den odejeti —"

„K čemu pak? Napiš psaní, pošli je otci neb matce a vyjdi si na procházku — než se vrátíš, budou věděti všecko. Jenom neodkládej!"

„Milý příteli — se mnou vypadá to hůř, než sobě myslíš. Ztrácím všecku sílu, všecku důvěru v sebe. Tady —" Vendelín ukázal na své knihy — „tady je tolik různých mínění, a když vše nejsvědomitěji uvážím, nemohu se ani pro žádnou školu dokonale rozhodnouti."

„To jest; máš svrchovaný čas, abys vybředl trochu z theorie a zkusil se v praxi!"

„Bude asi všechno marné — milý Vojtěchu, padla na mne pochybnost, zdali vůbec mám povolání k tomu, co jsem si tolik zamiloval — a nemohu ti vyslovit, jak mě pochybnost ta trýzní! Počal

jsem psáti rodičům — ale potom jsem napsal list řediteli Kloubkovi, že jsem se rozmyslil, že nevystoupím . . ."

„Abysi vystoupil," pozdvihnul Vojtěch důrazně svůj hlas, „to milý váhale stalo se nutností. Příliš dlouho jsi se k tomu připravoval. Budeli tvé vystoupení vítězné, dobrá: spadnou s tebe všecky pochyby, všecka nerozhodnost; pakli propadneš, také dobrá: budeš míti o sobě jistotu. Řeknešli dnes: „Nevystoupím" — do zítřka tě to rozejde, budeš zase s Kloubkem vyjednávati, zas rodičům psáti — nevyvázneš z trapného hamletování, budeš tím jen hynouti. Povím ti, co jsem právě já učinil."

Vojtěch vypravoval svůj výstup s presidentem. To působilo vydatněji než mnohodenní domluvy: Vendelín se vzchopil, Vojtěch po žádosti jeho provázel jej k otci.

Pan Petr Brož, měšťan pražský a člen sboru ostrostřeleckého, byl zrovna jako jeho otec, děd i praděd domácím pánem, a sdědil mimo tuto důstojnost po svých předcích i tu nezvratnou víru, že býti pražským domácím pánem je nejvznešenější povolání pod sluncem. Následkem toho pan Petr ostatními stavy poněkud pohrdal, a poněvadž byl ducha satirického, častěji si do „nedomácích pánů" zabrousil. Rozumí se samo sebou, že se nikdy žádným řemeslem ani obchodem nezabýval; to však výslovně podotknouti sluší, že také nikdy v žádné kanceláři nesedával, ačkolivěk jeho mladá léta padala v dobu, kdež alespoň nějaký praktikantský úřádek zastávati musil, kdo zvláštní cti požívati chtěl. Proti tomu již tehdy pan Petr byl v oposici a tomu přesvědčení svému zůstával až podnes věren.

V některých jiných věcech učinil proudu časovému přece jakési ústupky. Drahná léta nebyl vzal po celý rok do ruky nic jiného nežli kalendář; potom zvenáhla, velmi znenáhla dovolil, aby přicházely do domu noviny, do kterých se pak po čase sám také podíval, až konečně nyní svůj časopis denně celý přečetl, od úvodního článku až na poslední inserát.

A ptáte se, čím se přece zabýval, aby den za dnem nějak vyplnil? Ó, pan Petr měl ustavičně práce dost! Předně byl ku svému domu v takovém asi poměru, v jakém byl před svou svatbou k paní Brožové, to jest v jakémsi zamilovaném poměru. Kolikrát jej denně poinšpiciroval! a to zevně, z předu i ze zadu, a uvnitř od půdy až do sklepa — při čemž jednak přemýšlel ba zrovna sobě hlavu lámal, co by se mělo přistavěti, přestavěti, zastavěti a nastavěti, jednak k tomu přihlížel, aby nikde nebyla zeď škrábnuta, chodba polita, dvéře zaprášeny, schody zabláceny. Shledalli někde skvrnu nebo smeť, naplnil se svatou rozhorleností, i volal dolů celým domem jako na lesy: „Ať sem jde hned Vokůrka!" Vokůrka byl jeho domovník, takto v chůzi trochu liknavý, ale na zavolání pana domácího své nohy a plíce bezohledně obětující. Než došel nahoru, udýchal se, že nemohl jiného slova ze sebe vypraviti, než „Milostpane!" ale to vypravil ze sebe za minutu šedesátkrát.

„Řekněte těm lidem, Vokůrko," řekl k němu ve zmíněném případě pan Petr, a křičel pořád jako na lesy, ačkoli teď už Vokůrku

držel za rameno — „že můj dům není žádný chlív, a kdo tu nechce držeti čistotu, že tady nemusí být ani hodinu déle, než má zaplaceno!“

Za druhé měl pan Petr u domu zahradu — ne velikou, ale také ne jen tak všelijakou. Udržoval spojení s panskými zahradníky, a navštívil ob čas zahradu některého jiného domácího pána, by po tom celý týden měl se čemu rouhati.

V této zahradě měl pan Petr za třetí včely; každý moudrý čtenář uzná, že by tyto jediné samy o sobě byly dostačovaly, aspoň na jaře, v létě a na podzim pana Petra cele zabaviti.

Nejen k vůli zahradě a k vůli včelám, ale už jaksi od přirozenosti měl pan Petr zvláštní náklonnost a také zvláštní schopnost, pozorovati počasí. Za tou příčinou činil sobě ve svém kalendáři u každého dne poznámky, jaká byla povětrnost, a dle této pak byl hotov každému pověděti, jak bude zítra, za týden aneb budoucí měsíc. Co pak se meteorologické methody dotýče, byl pan Petr rozhodným přívržencem Sejčkovým, to jest, nedbal zrovna postihovati všelijaké podrobnosti zjevů přírodních, alebrž soudil hlavně podle instinktu.

Jednou míval pan Petr také s dítkami dost zaneprázdnění; to přestalo; čas, který mu tudíž nadskočil, rozdělil pan Petr mezi svého pudlíka z menší a mezi své dýmky z větší části: opět dva předměty, které by jednoho celého domácího pána zaměstnati mohly. V poslední době vzniklo v paní Brožové také podezření, že má pan Petr někde už také pikslu schovanou.

Jakož výše podotknuto, byl pan Petr též ostrostřelcem, a sice takovým, který při žádném veřejném vystoupení sboru nescházel a vždy svou dokonalou quamilitarností téměř sboru nevšední byl okrasou. Konečně byl také pan Petr ve své čtvrti otcem chudých, kteří mu také více mrzutosti než práce nadělali — mrzutosti nad tím, že vůbec jsou, zvláště pak že jsou i v té čtvrti, kde stál jeho dům pěkný jako panenka o námluvách.

Vendelín a Vojtěch našli pana Petra v zahradě. Měl jim ihned mnoho znamanitého ukazovati, a byl by je takovým spůsobem bavil až do oběda, kdy by jej byl syn z toho nevytrhnul.

„Milý tatínku,“ řekl v takovém naladění, jako by se vrhal se skály, „buďte tak dobrý, přečtěte sobě toto psaní.“

„Co pak je to? — Přečti mi to sám!“

Psaní bylo od divadelního ředitele Kloubka, obsah jeho kus po kusu přednášeti bylo Vendelínovi holou nemožností.

„Já to přečtu,“ nabídnul se Vojtěch.

Pan Petr poslouchal, až mu dýmka vyhasla — pak si ze své tajné piksly šňupnul i zvolal: „Co to za nesmysl? Nač mám tohle poslouchat?“

Vendelín podotknul, že se to týká jeho, a Blažej vysvětlil, oč běží, a Vendelín doložil prosbu, aby otec proti tomu nic neměl.

„Koupili jste si lán v třešti, holobrádkové?“ ozval se úštěpačně pan Petr změřiv oba nevelmi vážným pohledem. Při své titulatuře nebral na to ohled, že mladí mužové mají pěkná vousiska, kdežto jeho vlastní brada byla jako melounek, hladká totiž, jinak poněkud čtverhranná. — „Podívej se, Agatko,“ obrátil se k své manželce, ana se

k nim blížila, „tihle klackové přišli zvláště pro to, aby si ze mne dělali blázna, a nevědí nic hloupějšího než mi povídat, že Venda chce jíti mezi komedianty!“

Pan Petr když byl mezi důvěrnými známými (mezi které arci Blažej patřil), miloval rázné vyjádření. Paní Agata zase ráda své smýšlení naznačovala ironickým úsměvem; a poněvadž bývala jednou velmi hezká, slušel jí ten ironický úsměv tuze dobře a vzbuzoval jí obzvláštní respekt.

„Když jsme se ondyno dívali na kus pana Blažeje,“ podotkla s tímto ironickým úsměvem, při tom volným nízkým hlasem, který byl docela příjemným a nutil posluchače k pozornosti — „řekl mi Venda, že by Vojtěchovi záviděl, kdy by to nebyl jeho přítel — no, záviděl bys mu ještě dnes, třeba to nebyl tvůj přítel?“

„Dojista, maminko!“ řekl ochotně syn.

„Tak? Vidíte, pane Blažeji, to je přece přítel! Řekne „Dojista,“ ačkoliv by ho nikdo na boží světlo nedostal, kdy by *jej* tak veřejně zostudili.“

„Zostudili? Jako koho, maminko?

„Nepište jim nic, pane Blažeji,“ pokračovala paní Agata dobromyslně, bez ironického úsměvu, spíše k opovržení náchylná. „V divadle houkají a bubnují, abyste se jim ukázal jako zázračný člověk, a pak na vás v novinách poctivého vlasu nenechají.“

„Musím se vám přiznati,“ řekl poeta vesele, „že nevím, o čem mluvíte.“

„Co pak jste to nečetl,“ ptala se paní.

„To je dobré,“ podotknul pan Petr, „já to četl mojí, kdo ví kolik už je tomu hodin, a on ještě nic neví. Já vás mám přes to stejně rád, doktore — ale dejte tuhle mému pudlíkovi kus chleba, on ho dnes od vás nevezme, na mou duši!“

Vyšlo na jevo, že Vojtěch ani Vendelín nečtli ty jisté noviny, ve kterých to zostuzení stálo.“

„Přečteme si to,“ pravil Blažej, „ale nyní vraťme se k tomu, o čem jsme počali.“

Šlo to velmi nesnadno, ale konečně stalo se přece: pan Petr a paní Agata pochopili, že jediný syn jejich žádá státi se hercem! To spůsobilo u nich zrovna takový účinek, jako by jim zvěstoval, že jde do Turek dát se na mohamedanskou víru.

Pan Petr nevěda zlostí co činí, křičel jako na lesy po Vokůrkovi, a když tento přiběhl a milostpánovati počal, hnal ho pan Petr ke všem čertům. Pobouřením neviděl, neslyšel, necítil se.

„Tu máš svého mazlíčka!“ ušklíbnul se častěji rouhavě na paní Agatu. „Vždycky ho vystrojovat jako loutku, vždycky mu všecko povolovat, vždycky miličkovat, vždycky na něm si zakládat — teď mazlíček neví nic jiného než býti komediantem.“

Komediantem on, jenž byl syn domácího pána i měl sám domácím pánem býti! Kdo něco takového slyšel od stvoření světa? Pan Petr se tím pomyšlením mohl zrovna proměniti v krocana!

Paní Agata s tváří velice zamračenou pověděla svoje mínění mnohým peprným slovem. O umění se jakživa tak málo starala jak

o eskymáckou módu, k lidem, kteří do cechu umělcův se počítali, měla zrovna takové sympatie jako k cikánům. Vychovala dvě pěkné dcery, ku kterým se přirozenou měrou dralo mnoho mladých mužských — paní Agata ke mnohé věci přivřela oko, ale když si nějaký takový umělec dovolil někde ve veřejné společnosti s dcerou její začíti hovor a ona s ním se smála, žertovala, bavila: za to paní Agata doma vždycky dceři vyčinila nejinak než jako by tato před celým světem cti své byla zadala.

Tohle s Vendelínem bylo kouskem prohnaného šibalství — z pomsty ho svedli na takovou cestu a nasadili proti rodičům! Když syn slavně prohlašoval, že se ku kroku tomu odhodlává z nejhlubšího svého přesvědčení, po nejzralejších úvahách a že od úmyslu svého ničím odvrácen býti nemůže, ukončila paní Agata resolutně celý výstup.

„Jdi mi s očí!“ zvolala zrovna jako generál. „Jdi mezi komedianty, ošklivý člověče — zprotivil jsi se mi, nechci tě viděti, nechci o tobě věděti!“

„A pamatuj si,“ dokládal pan Petr podobným tónem, „budešli od koho co potřebovat, aby to nebyl tvůj tatík. Kdy bych neměl své jmění komu ze své krve dáti, rozdám raději babám, které se u kostela modlí — budu vždy otcem chudých, otcem komediantů nechci být nikdy!“

Po této deklaraci se paní Agata obrátila na cestičku v pravo, pan Petr na cestičku v levo.

Blažej zkoumavým okem hleděl na Vendelína.

„Pojď, příteli —“ dí tento poněkud rozechvěn, ale pevně, „jest rozhodnuto.“

Tatam byla jeho vahavá nejistosta — rodičové tolikerým způsobem uráželi to, co mu bylo svaté, a to ještě před přítelem, jenž mu zároveň byl knězem umění, že by se byl musil pokládati za zbabělého zrádce, kdy by své lepší přesvědčení proti nim nehájil. Teď bylo jeho svrchovanou povinností, vše opustiti, veliké protivenství podniknouti, pod praporem umění třeba mučednictví vytrpěti.

Blažej k ničemu již nepovzbuzoval, z ničeho nezrazoval. A mezi tím, co Vendelín rukou rozčilením se chvějící své knihy ku stěhování skládati se jal, četl on v novinách článek, následkem kterého by páně Petrův pudlík od něho byl kus chleba nepřijal. Vojtěch ihned poznal péro Apemanta Parkosa.

„Máme novou tragédii,“ stálo ve článku. „Potkaloli tím českou literaturu štěstí či nehoda, není díky bohu a Lessingovi, tenkráte pochybno. Bůh totiž hned před sto lety Lessingovi diktoval do péra zlaté pravidlo toho rozumu: „Jak mizerný musí býti kus, když sobě při něm obecenstvo žádá viděti živou figuru autorovu!“ Nu, a tenkráte obecenstvo volalo autora napořád za každou scénou, a zajisté, bývalo by mu nejmilejší, kdy by hned po prvním vyvolání pan V. Blažej místo svého kusu na jevišti setrval až do konce. Pan V. Blažej jest na pohled gentleman docela příjemné façony, o jeho tragédii nelze to říci. Díváli se rozumný člověk na pana V. Blažeje, uvěří konečně, že by ten pán snad mohl býti básníkem — díváli se na jeho tragé-

dii, ztratí tu víru na věky věkův. Pan V. Blažej co autor náleží do počtu optimistických idealistův, kteří svůj světový názor mají buď ze spisů Schmiedových a Nieritzových aneb v nejlepším případě s divadelních prken — v nejlepším případě jest to tedy názor veskrze prkenný. Na trh života lze je tak málo poslati, jako hloupého Janka v pohádce pro čtvrtci — ďas ví, co by se jim přihodilo! Zůstávají tedy na nivách světa, který je směstnán do velké malé divadelní boudy, trhají tam travičku a kořínky, ze kterých svařují nové krmičky pro člověčenstvo divadelní, p. t. publikum nazvané. Což mohou krmičky jejich býti, nežli špenát! Jen když se podává s hodným povykem. Pathos, pathos! Navrhuji pro pana V. Blažeje, až se stane korunovaným básníkem, do erbu turecký buben, an teď na tento nástroj dává morální koncerty. Zdáli se návrh můj málo květomluvný, může do téhož erbu býti zvoleno křičící zvíře, které čert svým časem místo ovce stříhal, a prohlížeje potom hrstku štětin řekl: „Mnoho křiku, málo vlny." — Optimističtí idealisté jako pan V. Blažej jsou v jedné řeči velikány, obry: v poetické spravedlnosti. Jindy p. t. publikum slýchávalo přísloví, malé darebáky že věší, kdežto velcí v kočářích se vozí: ale páni idealisté staví se mezi p. t. publikum a svět a vyvěšují na odiv svou poetickou spravedlnost podobně, jako druhdy ruský ministr při carské cestě svému Imperatorskému Veličestvu malované kvetoucí osady ukazoval, aby nouzi a zoufalost utiskovaného lidu viděti nebylo!"

Takovým způsobem šlo to dále. Dnes by byl Blažej Parkosovi už neřekl: „Jáť vás velice mám rád —" žluč rozlila se mu po všech údech, nenávistí vočkována i v něj nenávist. Tento Parkos nebyl mu jen osobním nepřítelem, ale podnikal útok vandalský na převzácné skvosty všeho lidstva: proto přisáhal mu Vojtěch nesmiřitelný boj . . .

XIII.

Bojem, jedním nepřetržitým bojem stalo se brzy veškero živobytí našeho hrdiny. Spatřujemeť jej nyní mezi českými oposičními žurnalisty, kteří mezi žurnalisty všeho vzdělaného světa jsou docela zvláštní species. Jinde prolévají novináři inkoust, aby své straně ku vládě pomohli a s ní sebe pozdvihli: ministerské křeslo, palác v městě a letohrad za městem jsou tak v celku nejvyšší ideály této moderní bojující církve; ale poněvadž nejvyšších ideálů vůbec jen řídcí orlové dostihnouti mohou, obecné hejno drobného novinářského ptactva nesměřuje tak vysoko, alebrž hledá v redakcích jen gáži, pokud možno skvělou, ale neníli jinak, i velmi chatrnou za vděk vezme. Němcům stala se žurnalistika jedním z nejsnadnějších a nejvýdatnějších prostředkův k vydělávání peněz, redakce jejich jsou pravými koloniemi zaslíbené země, ovšem také plny židů.

Jinak u nás. Českého spisovatele do redakce vede posvátné nadšení. Český novinář je posavade v skutku bojovníkem: národ jeho nemá bojovníků jiných, a přece není národa druhého, jenž by měl těžší zápas nežli on. Český novinář ochotně by jako Winkelried hroty

nepřátelské shrnul v jeden bod, ve svá prsa, a nezachycujeli rány svým tělem, jistě je zachycuje duchem svým. Píše žlučí a krví svou, ne inkoustem. Aby byl chladným, to patří v obor holé nemožnosti; ohněm svým netoliko nepříteli odolává nebrž i lid svůj rozplameňuje. Žádnému umdlení nesmí býti přístupným; a jediný odpočinek čeká ho tehdy, když své tělo do hrobu neb na mrzáctví přivede. Obyčejně bývá to hezky záhy: ten div má se teprvé udáti, aby na dráze české žurnalistiky někdo sestárnul ....

Náš hrdina hned ku svému snídaní zasedá tváří v tvář se svými odpůrci, jichžto jmeno jest množství. Sahá do haldy novin, a kamkoli oko jeho padne, všude vidí útoky, které musejí býti odráženy. Po celý den a dlouho do noci potýká se na obranu svobody proti porobě, platných práv proti svévoli, rovnosti proti privilejím, osvěty proti tmářství, pokroku proti zpátečnictví, poctivosti proti švindlu, zákona proti libovůli, idey proti sobectví, osvěty proti pověře, krásy proti sprostotě — slovem všeho, což jest dobré a pravé, proti všemu, což jest zlé a křivé. Potýká se s osobami z ministerstva až k podomkovi v posledním úřádku, od papeže až ke kostelníkovi, od rektora vysokých škol až k poslednímu šosákovi v zemi, od divadelního intendanta až ke psíkům, bez kterých ta ona stará panna ani ve chrámu Thalie býti nechce.

Vyčerpává potýkáním co den svůj čas a svoje síly, ale nazejtří počíná s novým zápalem, s novou svěžestí. Půtek spíše se mu přimnožuje nežli ubývá: vždyť co nevidět musí polemisovat i v příčinách národohospodářských! Dr. Soběhrab nemá pokdy časopisu sobě hleděti, jeť samá akcie, samá banka, samá bursa; zbudeli mu po těchto některý okamžik, věnuje ho svým námluvám.

Jest tak dobře jako prohlášeným ženichem Boženiným. Nemá sic po tu chvíli takové jmění, jako pan Levin, ale jest na nejlepší cestě k tomu, státi se milionářem; pan Levin se mu obdivuje i pokládá to za štěstí, že se tento národohospodářský genius (národohospodářstvím pan Levin nevyrozumívá nic jiného než spůsob, rychle zbohatnouti) k domu jeho připoutal.

V tom smyslu vyjádřuje se často před svou dcerou i před svou manželkou. Za to však staneli se někdy ještě zmínka o Blažejovi, neopomene nikdy morálně kopnouti toho „rytíře s tureckým bubnem čili řvoucím štětináčem“, jak si jej dle Parkosova článku nazývati oblíbil.

Dámy se v této příčině s panem Levinem nehádají; Božena sice k tomu z počátku jevila veliký svah, ale paní Zdena jí to vymluvila, radíc, aby jen jako prvé dvoření Soběhrabovo bez všelikého odporu přijímala.

Dívka poslechla, žertuje na oko s Jakubem Vánkomilem jako dřív, ale v důvěrném soukromí před paní Zdenou věší hlavu.

„Neteskni, moje duše,“ přimlouvá jí laskavá macecha. „Nic tak zlého se ještě neděje.“

„Což nemluvil otec zase o mé svatbě?“

„Žertem. Musíš to ze své strany žertovně přijímati.“

„A netupil zase Vojtěcha?“

„Tím dříve přestane, čím marněji čeká, bychom odmlouvali. Jest nyní velmi dráždivý, proto musíme zvítěziti prozřetelností. Nic prozraditi a nabyti času — v tom je naše spása.

„A ještě kdy by jen *to* bylo — donutit se k nikomu nedám!.. Ale co mi srdce užírá, jest něco hroznějšího . . .“

„Mluv, má duše.“

„Ach matinko — zdaž on mne posud miluje?“

„Netrap se svévolně vlastními vrtochy!“

„Jsouliž to pouhé vrtochy?“ stýská Božena. „On tak ustavičně zaměstnán, on tak celou duší ve svou práci pohroužen: musíli se k vůli mně na chvilku vytrhnouti, jest při mně jen tělem, ne duchem, a mezi tím, co se nevidíme, kdy pak má chvilku, by na mne tak vzpomenul, jak já na něho mysliti neustávám?“

„Dovol mi,“ dí paní Zdena, „proti otázkám otázku položiti: Kdo pak to onehdy první provolal slávu nesmrtelné paměti pěvce hrdiny?“

Božena objala milou těšitelku a hleděla vyjasniti tvář a býti vesela. Brzy však vyhledala samotu, a oddala se smutku svému na novo.

„Onehdy jsem nevzpomněla,“ vece sama u sebe, „že pěvec měl jistě milenku. On padnul — on padnul!.. Jak bylo jí, co počala?“

Tu připadlo Boženě, že to byla ona ženština, kteráž prapor padlého hrdiny pozdvihla.

„Zdaž bych já to dovedla? Můj bože —“ vyznávala se sama sobě — „jsem tuším velmi ničemná, neboť já necítím jiné povinnosti než milovati muže srdce svého, a nemohu se smířiti s myšlenkou, že by jemu co jíti mělo nad povinnost milovati mne! Co mi celý svět se svými hesly, se svým lomozem? Nežádám od něho leč jediné srdce, ale v tom nechci býti popelkou, v tom chci míti svůj chrám, svůj palác i svou hrobku! Vlast, národ, člověčenstvo — — Jsem asi šeredně sobecká, ale bůh pomozi, já jiná býti nemohu!..“

Tyto myšlenky Božena ani před paní Zdenou nevyslovila, vyznávala se z nich před jedinou důvěrnicí — před Miluškou, písemně. Když potom přišla odpověď, ptala se paní Zdena: „Nuže co pak ti Miluška píše?“

„Kázání!“ odtušila Božena. „Od začátku do konce kázání. Pořád jmenuje *oběť*, a to matinko, jest mi slovo nepochopitelné, jmenuje povolání naše, a tomu já nerozumím, neníli to moje láska!“

Paní Zdena ptala se na obsah Miluščina listu ze zvláštní příčiny. I ona byla dostala psaní z téhož místa; nebylo od Milušky ani od Desiderie, ale týkalo se jich obou, zvěstujíc, že paní baronka Rossholdova nabývá rozhodného vlivu u dvora, příčinou toho pak že jest Miluška . . .

Těmito rozpravami se paní Zdena velmi pilně v duchu obírala. Po mnohých myšlenkách poslala Benedovi lístek toho obsahu: „Čekám vás s novinami o Milušce — přijďte hned.“

Za nedlouho Beneda v skutku přišel; paní Zdena uvítala jej ve své komnatě.

„Vyznávám se, milostivá paní," pravil on, „ačkoli prahnu slyšeti zprávy o své dceři, že jsem váhal sem přijíti, a že jsem se rozhodnul teprvé, když jsem zvěděl, že pan Levin je na cestách."

Fabrikant byl skutečně s dr. Soběhrabem odejel do Vídně.

„Smím věděti, proč?" tázala se paní.

„Náš rozchod s vaším panem manželem nebyl právě přátelský — — On se dotýkal velmi vytrvale mé nejslabší stránky, a já se pohříchu někdy neumím přemoci."

„Nevím o ničem — nestalo se tedy mezi váma nic velikého. O vás doufám, že nehledáte záminku, nás se vzdalovati!"

„*Přízeň vaše*, milostivá paní, jest mi vzácná."

„Již se prosím posaďte."

Beneda sedal, však nedosednul. Na stole ležely ony dva medaillony, jež onehdy Zdena Milušce byla ukazovala — herec vyskočiv pohlížel střídavě na obrázky a na paní, ježto mlčky hnutí jeho sledovala.

„Madame," řekl konečně, nemóha své rozčilení ukryti, „to zde neleží náhodou!"

„Zajisté ne," dí ona pokojným, jemným hlasem.

„Prosím snažně za vysvětlení!"

„Ráda zodpovídám každou vaši otázku."

„Od koho ráčíte míti tyto podobizny?"

„Od té, pro kterou byly zhotoveny . . ."

„Dostaly se vám prostřednictvím nouze? anebo snad prostřednictvím smrti?"

„Dostaly se mi darem."

„A ona —" Beneda ukázal na ženskou podobiznu — „zda žije tak, abyste vy o ní mluviti mohla? Znáte příběhy jejího života?"

„Všecky . . . Dávnoliž tomu, co jste jí neviděl?"

„Tak dávno téměř, jak stará jest tato podobizna?"

„A brzy jste na ni také nevzpomenul?"

„Ó příliš často mísil se pelyněk toho vzpomínání ve chvíle mého života!"

„A když vám po letech přišla zase osobně na oči: opravdu jste jí zhola nepoznal? Ani vy?"

„Že mně přišla na oči!" zvolal Beneda. „A já jí nepoznal! To musila býti hrozně změněna."

„Hrozně nikoliv," dí paní Zdena. „Vyšla sice z mladistvé svojí podoby, ale nesmíte si o ní dělati křivé myšlenky . . ."

„A kdeže jsem ji viděl?"

„Tady — v tomto domě."

Beneda se v duši své zachvěl. Nastalo pomlčení, ve kterém se s domácí paní neodvratně na sebe dívali.

„Milý příteli," promluvila ona potom měkce ale klidně — „podáte mi svou ruku? . ."

Beneda podal jí pravici, levicí zakryl sobě tvář. Následovala nová přestávka. Herec i paní opět a opět na sebe pohlíželi — pohledy svými výmluvně hovořili o svém životě . . .

„Ale pro bůh,“ ozval se potom Beneda, „jak se událo setkání vaše s panem Levinem?“

„Událo se náhodou v lázních. On mě rovněž tak nepoznal, jako vy.“

„Ale nyní —?“

„Podnes nemá tušení, že jsme se dříve v životě už byli potkali.“

Udiven patřil herec na paní.

„Znám z vašich osudů jen jeden příběh,“ promluvil pak, „jejžto jste ondyno ve společnosti vyprávěla — —“

„Suďte zatím z toho na ostatní,“ vpadla mu Zdena do řeči. „Mé osudy jsou velmi pestrá směs — jindy budu vám o nich vypravovati, pokud vás to neunaví. Dnes toho nechme — a mluvme o Milušce. Líto mi, že ješte neznám její matky.“

„Té už také nepoznáte.“

„Vaše choť je přece živa i zdráva?“

„Ale jest Milušce jen macechou.“

„Vy jste byl dvakráte ženat?“

Beneda váznul s odpovědí.

„Jen jednou — a přece jest tomu, jak jsem řekl.“

„Ó pak není Miluška vaší dcerou!“ zvolala paní Zdena, proniknuta náhlým vnuknutím.

„Co myslíte!“ odpíral Beneda.

„Byl jste jen pěstounem, vychovatelem jejím — a já matku její znám!“ pokračovala paní velmi určitě.

„Podáváte se omylu —“

„Baronka Rossholdová jest její matkou!“

„Pro bůh,“ řekl Beneda, skoro bázlivě se ohlížeje — „ať vás nikdo neslyší. Posud nikdo tajemství toho neznal — nejméně pak tuší je Miluška, pro kterou je vlastně skrýváme.“

„V mou mlčelivost směle důvěřujte. Miluška stala se mně drahou právě jako vaše dcera —“

„Ona v skutku mou dcerou jest — a myslím, že k ní mám více práva nežli matka její. Vězte všecko. Paní Desiderie nechtěla, by román její se mnou světu se vyzradil; přišla doba, kde toto utajení provesti mohla jenom zapřením přírody — zapřením citů mateřských. Já protestoval — a roztržka mezi námi byla dokonalá. Když se dítko v tajném úkrytu, kdež Desiderii nikdo neznal, narodilo, já objevil se mimo všecko nadání matčino u jeho kolébky a prohlásil jsem: Mé jest to dítě — a z rukou otcových nic ho nevyrve!“ Desiderie neodvážila se odporovati. Vdala se potom za jednoho z Rossholdů. Teprvé nedávno spatřila svou dceru opět — a já konečně dopustil, aby ji vzala k sobě.“

Příčiny, kterými k tomu byl pohnut, vyložil Beneda paní Levinové podobně, jak jsme je z úst jeho už na zámku dalkovském slyšeli. Zdena poslouchala velmi pozorně.

„Nuže,“ končil herec, „noviny, kteréž máte o Milušce, týkají se snad těchto věcí?“

„Netýkají se Miluščina rodu," odvětila paní opatrně. „A tím, co jsem se právě dověděla, nabývají zcela jiné tvářnosti."

Bylť paní Zdeně nyní patrno, že nejchoulostivější stránkou Benedovou, o které se prvé sám zmínil, jest netknutá pověst jeho dcery. Tím méně směl býti udržován v nevědomosti o tom, co jí o paní Desiderii a Milušce bylo psáno, ale také tím nesnadnější, zvláště při jeho prudkosti, bylo na takovou stopu jej uvesti. Paní Zdena jednala se vší možnou diplomacií; Beneda také žádný nepokoj na sobě neukazoval, byl v tu chvíli dosti hercem, aby ukryl, jaké domněnky v něm nevinné poznámky Zdeniny budí a jaká bouře se v něm následkem toho rozpoutává.

„Dovolte," řekl teprvé, když viděl, že další vyzvídání jeho už jest marné — „dovolte, abychom dnes rozmluvu svou skončili. Já tam dojedu, a sice bez odkladu!"

Paní mu ještě na rozchodu chlácholivě přimlouvala, avšak on slyšel už jen hlas, ne slova její . . .

Pan Levin měl se z cesty své vrátiti pozdě na večer; dámy proto neodcházely na odpočinek. Paní Zdena bavila se čtením, když k ní najednou přikvapila Božena, na smrt bledá, na celém těle se chvějíc, nejinak než jako by děsné strašidlo jí v patách bylo.

„Co se přihodilo — ach matinko!" odpovídala k úzkostlivé otázce panině. „Vojtěch přišel sem do zahrady — ovšem potají. Sotva jsme spolu počali mluviti, přistoupí k nám ozbrojený člověk."

„Ty mě lekáš! Dopověz!"

„A praví k Vojtěchovi: „Ve jmenu zákona jste zatknut." Já zastoupím mu cestu a pravím k Vojtěchovi: „Uprchni!" Ale už se ho druhý chopil ze zadu. Jest odveden — do žaláře!"

Nežli se dámy poněkud ustáliti mohly, zahrčel vůz — pan Levin přijel.

„Což dovíli se to otec!" šeptala Božena.

Fabrikant vyjadřil nad tím své potěšení, že choť a dcera naň čekaly, za to jim odevzdal ihned pěkné dary, a zvěstoval dobré noviny, zvláště tu, že se dr. Soběhrabovi v bursovních a bankovních záležitostech vydařily velmi znamenité věci, že ve dvou ve třech dnech získal velké sumy peněz.

A o témže předmětu začal pan Levin mluviti hned zas ráno při snídaní. Však tu mu najednou úřední noviny dobrý rozmar pokazily; zvěstovaliť, že na dnešek v noci zatknut na letohradě pana fabrikanta Levina u Prahy redaktor Vojtěch Blažej, který byv pro celou řadu tiskových zločinů a přečinů obžalován, vzbudil na příslušných místech odůvodněné podezření, že hodlá prchnouti za hranice. Policie že překazila tento úmysl jeho v okamžiku, kde jak se zdá jej prováděti počal.

Pan Levin se náramně rozezlil, že jmeno jeho do takových věcí smícháno. Zhurta i příkře, jako posud ještě nikdy, obořil se na dámy, co tu člověk ten měl dělati?

„Nic tu neměl dělati a také zde nebyl," odpověděla chladně paní Zdena. „Bude ti však známo, že nájemník dole v domku jest jeho strýc a že se tam téměř denně scházeli. Tam byl asi zatknut."

Fabrikant hučel ještě cosi o tom, že tu takový člověk dříve měl volný přístup a že bude dobře, když se hned tak každý do domu nezavolá a nepřipustí. Potom šel po straně se vyptat, kdo tu včera byl. Zvěděl, že Blažej nikoli, ovšem ale — Beneda.

To jej schladilo. Ten herec mohl paní Levinové povídati historky — — Posud jich dle všeho neslyšela, pro budoucnost musil spojení Benedovo se Zdenou zabrániti. Napsav do úředních novin opravu, že redaktor Blažej nebyl zatknut v jeho letohradě nebrž u svého strýce, překvapil dámy tou zprávou, že je chce obě vzíti s sebou do lázní, ale že nesmí s tou cestou býti odkládáno.

Boženě byla ta zpráva trn do duše: ona měla se teď se svými vnitřními bouřemi pohybovati v lázenských společnostech. Avšak odmlouvati se neodvážila — otec asi věděl více, nežli na sobě posavad ukázal . . .

Na kvap děly se přípravy k odjezdu. Jakub Vánkomil co den přicházel, vlastně přijížděl dámy při tom pobavit — konečně je doprovodil na nádraží a rozloučil se od nich se slibem, že srdci svému neodepře, do lázní za nimi aspoň výlet učiniti.

Rodina páně Levinova seděla už ve vagoně, když na vedlejších kolejích do nádraží zvolna přijížděl vlak.

„Miluška!“ zvolala Božena hledíc ven.

„Zde?“ ptala se paní Zdena.

„Přijíždí s tímto vlakem — dobře jsem viděla.“

„Bylo by to možno . . .“ podotkla paní.

Byla to pravda. Mezi tím, co se vlak s rodinou fabrikantovou s místa hýbati počal, Miluška s otcem svým vstoupila zase na půdu, odkud před některým týdnem pryč pospíchala. Vracela se dříve všeho nadání. Na líčku jejím poblednul ruměnec, oko přes tu chvíli s tajnou úzkostí pozdvihovalo se k otci, který šel po boku jejím zamlklý a pošmourný jako bouřlivé mračno.

Sotva se dotkli nohou pražské ulice, potkali Apemanta Parkosa.

„Ah,“ pravil, „přece také některá zbloudilá ovce do ovčína se vrací.“

„Co míníte?“ ptal se Beneda hlasem sotva srozumitelným.

„Že se pražské ulice vyprazdňují. Právě odjíždí můj přítel Levin s paní a dcerou do lázní; mého přítele Blažeje strčili do chládku, přítele Brože nedovedl v Praze zdržeti ani duchovní rádce, kterého naň maminka z fary povolala, on — přítel Brož — odešel na venek mesalliirovati s občankou Melpomenou. Nu, vy jste hodni, vy se vracíte. Od vás, slečno, jest to oběť — u nás totiž nesídlí na ten čas pražádný dvůr, zde není pro vás ani žádný surrogát toho, co jste v residenci opustila.“

Parkos, který se u Milušky neobyčejně mluvným stával, byl by mluvil dále — v tom dívka zděšeně vykřikla: Beneda, jak by mu náhle neviditelná ruka srdce protkla, padnul bez obrany na dlažbu.

S novým srdcelomným výkřikem vrhla se Miluška na něj. Parkos spěchal ku pomoci, kolemjdoucí přiskakovali, sběh a hluk rostl jako lavina, voláno po kočáře a po lékaři.

Nejevě žádné známky života zdvižen jest herec do vozu.

„Mrtvice . . .“ neslo se v zástupu ode rtů ke rtům.

Do bytu Benedova přivezli otce i dceru jako dvě mrtvoly: choť hercova spatřivši oba rovněž upadla do mdlob.

Byt jindy tak poklidný proměnil se v místo agonie, v místo hrůzy . . .

Po dlouhém namahání lékařů přišel i Beneda k sobě zase — ale jazyk jeho zůstal ochromen, nepromluvil slova více. Také všech otázek sobě nevšímal, toliko po Milušce obracel ustavičně oko své! Tvář jeho zůstávala bez výrazu, ale oko bylo zkoumavé.

K večeru nabyl poněkud vlády údův svých. Tu chopil se pravice dceřiny a pozdvihnul ji jako k přísaze. Proniknuta bolem sklesla vedle jeho lože na kolena. V tom se u něho mrtvice dostavila poznovu — do mnohohlasého večerního slavění pražských zvonů mísil se tesklivý umíráček . . .

Třetího dne potom viděla Praha slavný pohřeb. Nesli ke hrobu na slovo vzatého umělce, na jeho rakev věnovali spolkové i jednotlivci veliké množství věnců — nade všemi skvěl se krásný věnec vavřínový.

Nemůže se říci, že na večer Beneda už byl zapomenut: mnoho mluvilo se o jeho smrti a příčině její. Romantické pověsti jenjen se rojily.

Parkos v hospodě své poslouchal takové řeči s nejjizlivějším úsklebkem. Mlčel a chvílemi psal na kus papíru. Pak odešel, papír zanechav na stole. Lidé se ho chopili, četli verše, které na něm psány byly, a o vavřínovém věnci na Benedově rakvi jednaly. Strhnul se lomoz, až zakročila policie a papír zabavila.

Po tom shledáno, že papír ten obsahuje nejen mrzké uražení majestátu, ale vůbec nejdrzejší rebelantství: — úřední noviny stíhaly Apemanta Parkosa zatykačem . . . (Pokračování.)

Z Neapole na Vesuv.

Upomínka z cesty

od

Ervína Špindlera.

Pronikavé hvizdnutí, které oznamovalo, že vlak jedoucí z Říma právě opouští Casalnuovo, poslední stanici před Neapolí, na polo probudilo nás z tvrdého spánku. Promnu sobě oči, zvednu hlavu s vaku, který mi byl polštářem, ospale rozhlédnu se po soudruzích, podobnou prací zaměstnaných, konečně zabloudím očima k oknu a tímto do ranní krajiny.

Pohled do přírody probudil mne úplně z dosavadního polosnění. Lehký výkřik milého překvapení ozval se ve voze z mnohých úst, hlavy rychle skupily se u oken, neboť před námi na levo pojednou objevil

se Vesuv, šedý ten velikán, jehož mohutné boky právě byly střásly noční roucho své, kdežto témě ještě pokrýval věnec mráčků. Dostačí jediný pohled na velebnou tuto sopku, aby charakteristické obrysy její utkvěly v paměti. Nezapomenutelným stane se pohled na ni v Neapoli, když za večera na břeh nás láká neodolatelné kouzlo žhoucího oka jejího.

Vlak se zastavil. Lomoz, jemuž rovného málo kde slyšeti jest, ohlušoval nás, sotva že jsme z nádraží vystoupili. Na sta vozků pokřikuje tu, honí a tahá tě, nabízí se, šlehá bičem, vychvaluje koně a vůz, vyptává se; konečně máš té vřavy dost a sedneš do kočáru. Současně s tebou vyskočí na kozlík ke kočímu jakýsi člověk, který se zdá býti s ním v dorozumění.

„Dolů, jen dolů!“ volám na nepovolaného hosta, ale nadarmo; kočí se ho ujímá, odporučuje ho co nejvřeleji a nutno tedy spustiti zhurta. Již chce kočí šlehnouti koně a rozhodnouti spor přerušením jeho, když právě v čas zvednu deštník, abych jím pohrozil. To spomohlo. Nadávaje slezl náš nezvaný průvodčí s kozlíka a vůz mžikem se ztratil v hlučné směsici lidstva, povozů a předmětů. Kdo chce ujíti marné útratě, musí již v nádraží sprostiti se vtíravého průvodce, poněvadž cesta jeho s kočím nemá jiného účelu, než aby namluvil hostinskému, k jemuž kočí jede, že on mu cizince opatřil a vymámil z něho zpropitné, jež pak cizinec s účtem ostatním zaplatiti musí.

Je čas vzíti plán města a za jízdy se s ním seznámiti. Jedeme z nádraží do ulice del Carmine, která vede přímo na „zelený“ trh neapolský, oživený od rána do večera neunavnými prodavači. Podlé trhu obrátíme se u kostela del Carmine (s hrobem Konradinovým) na malé náměstí a branou del Carmine k přístavu. Vesuv, jejž jsme na chvíli byli ztratili s očí, trůní opět před námi na protější straně přístavu a nad temným odleskem jeho v moři houpají se vlny a kolébají se lodi, oživující přístav. Domníváš se, že stojí u samého moře a kdyby nebylo bílých těch čar, které způsobují ulice pobřežních míst Portici, Resina a Torre del greco, nezdál by se ani dvě hodiny cesty od Neapole vzdálen býti.

S levé strany k Vesuvu splývá Neapol nepřehlednou spoustou domů s předměstím Portici, s Resinou a Torrem del greco. S pravé strany Vesuvu vybíhá do moře čarovný půlostrov sorrentský, jenž dělí záliv neapolský od salernského. Nedaleko cípu půlostrova leží jako vysněný obraz ostrov Capri ve třpytícím se moři. Salerno, Amalfi, Capri, Sorrento, Castellamare, Pompeji — krajní to body jediného cípu země a každý z nich tisíceré budí upomínky na nejrozkošnější rozhledy, požitky a krásy.

Dílem po břehu dílem ulicemi jedouce zastavíme konečně na nábřeží na čtvrti cizinců, S. Lucii.

Bylo to rozkošné jitro nedělní, které nás přivedlo poprvé do Neapole. Nemohouce blouditi sbírkami v museum neapolském, umínili jsme si toulati se městem, abychom je povrchně seznali a na dále nebezpečného červeného průvodce již v městě nepotřebovali, neboť jisto jest, že kdo vstoupí s Baedekrem do krámu, kupuje mnohem dráž než prozřetelný cizinec, který jej schová do kapsy a zapře cizince.

Zašli jsme do kavárny na snídaní. Bylo tam hlučno a plno cizinců. Sotva že jsme vstoupili, již popadl nás mladý Amerikán z jedné, Němec americký z druhé strany a oba nabízeli místa ve voze na Vesuv.

„Na Vesuv!“ zněla ozvěna v duši.

Myšlenka, že sotva do Neapole jsme přijeli, již vycházka na Vesuv kyne, byla příliš lákavou, abychom byli mohli odolati. Posnídavše za malou chvíli zasedli jsme do volného vozu a za hodinu byli jsme za Portici, předměstím neapolským, v Resině. Portici i Resina leží na rovině pobřežní. Při každém domě dílem k moři, dílem do vnitř země prostírá se zahrada. Kamkoli pohledneš, je moruše, réva, fík, atd.

V Resině čeká na cizince již první zástup ochotných sluhů a neapolských dotěravců. Ten ti nabízí osla, onen mulu, jiný koně; kluci výrostkové nabízejí hole a strkají ti je tak neodbytně k nosu, že jednu koupiti musíš. Zatím, než kočí předpřáhl třetího koně, ohlédli jsme se po nějakém ovoci. Rozumí se, že jsme zvolili pomeranče. Za 4 soldy (as 8 krejcarů) odnešeno 18 velikých pomerančů do vozu, neboť čím výše na Vesuv, tím dražší ovoce a víno, až konečně na temeni zaplatiti musíš za jediný a malý pomeranč tolik, kolik dole 10 velikých pomerančů stojí.

Konečně bylo zapřaženo, kočí šlehl do koní a jeli jsme do vrchu. Resina leží na samé patě Vesuvu. Hlavní ulice podél moře je rovná, pobočné ulice k Vesuvu jdou již do kopce a sice tak, že než kůň zdmi zahradními vytáhne vůz za Resinu, již koně odpočívati musejí.

Za Resinou stále ještě provázejí zahrady a vinice cestu na Vesuv, ale již za hodinu počne cesta zkamenělou lavou, jejíž zevnějšek činí dojem skutečně velkolepý.

Pomysleme sobě moře černých vln, stuhlých v nejbujnějším rozčeření, rozpraskaných místy náhlým povrchním stuhnutím, protkaných po kraji zelenými pažity a vinicemi, domysleme sobě v černé té spoustě postavy fantastické, tvary zápasících obrů a neznámých tvorů, kmeny povalených stromů, balvany a zase hady kolem nich ovinuté, to vše barvy černě hnědé, jen v trhlinách ouzkých hnědě červenavé a představme sobě celou stráň vrchu takovým povrchem pokrytou a jen oklikami silnice prorvanou — a budeme míti nedokonalé ponětí o úpatí Vesuvu k Resině a Torre del greco; nebo lépe o všech stranách Vesuvu, poněvadž tak, jak vypadá dolení část Vesuvu směrem jihozápadním, jeví se též, vystupujemeli od Pompeji. Jen s té strany, kde hřeben Sommy jako pláštěm pokrývá v půlkruhu kuželovitou svrchní část celé hory, nejsou pole lávová, poněvadž zde láva nemohla rozlíti se do nížiny, alebrž toliko do údolí, které vzniklo mezi Vesuvem a Sommou (Atrio del Cavallo).

Cesta mořem lávovým trvá dobrou hodinu a nám trvala ještě déle, poněvadž naše trojka nestála za nic a vůz přese všechno okřikování koní nechtěl a nechtěl s místa. Nezbývalo nám než pěšky dokončiti pouť ostatní. Oběť tu tím snadněji jsme mohli přinésti, poněvadž vůz bez toho nemohl dále s námi než k observatoři, od posledního výbuchu tak proslavené svým obyvatelem, prof. Palmierim.

Vedle observatoria, jež stojí as v polovině vrchu, nachází se také malý hostinec a níže při silnici ještě jiné dvě hospůdky, kde za hodně peněz špatné Lacrymae Christi (slzy Kristovy) dostati lze. Víno to v ryzosti své je lahodnosti nemalé a vyniká nejen zvláštní sladkostí ale i bledou barvou svou. K jmenu jeho vztahuje se zvláštní pověst. Když prý Lucifer vypověděl poslušnost bohu, shodil jej bůh s nebe; však on při svém pádu na zem strhl s sebou také nejkrásnější díl ráje, totiž okolí neapolské. A když Kristus, než se chopil úřadu učitelského, světem se bera, do těchto míst přišel, zželelo se mu ztraceného ráje tak velice, že hořkých slz proliti musil. Avšak i pláč jeho měl býti světu užitečným, neboť z každé slzy, která se vyronila z očí jeho, vzrostl keř révový a nikde po celém světě *než na úpatí Vesuvu* nedaří se vínu onomu, které na památku události té se zove Lacrymae Christi. Pohříchu domnívá se „poustevník“ u observatoria, že nikdo z lidí není hoden píti slzy Kristovy tak, jak réva sopečná je poskytuje, a bryndá do nich nejen vodu ale i vína jiná, trpká. Proto také je láhev pravého Lacrymae Christi velikou vzácností a čím více se Neapolitán dušuje a zaklíná, že lepšího vína není na světě, tím více jest nedůvěra cizincova k němu oprávněna.

Mrzuté slízání s kočáru, který nás měl dopraviti až k observatoři, bylo hlavní příčinou, že jsme se cestou rozprášili a každý sám pro sebe na cestu k Vesuvu vydali. Od observatoria vede cizince bezpečný, ale ve svých požadavcích nestydatý i neodbytný průvodce as půl hodiny samým mořem lávovým až ke kuželi sopečnému, který na všech stranách stejně jest strmý, ale na západ šlakami, na jih a východ popelem pokryt. Zde počíná nejobtížnější část celé cesty. Každý krok výše spojen jest s namáháním, neboť šlaky sesypávají se pod nohama, hůl, o kterou se chceš opříti, boří se a uniká, s hůry sesypávají se za šlépějemi předchůdců šlaky posunuté, slovem na celé pouti od paty kužele sopečného až nahoru k sopouchům není jediná píď pevné půdy, tím méně pěšina neb vyšlapaná cesta nějaká. Po celou hodinu musíš lézti a drápati se vždy výše, místy chytati se i rukama, až konečně v chladu zděné malé ohrady odpočineš, maje před sebou jen malý ještě kus cesty, co by kamenem dohodil. Po celou cestu nabízí průvodce cizinci řemen, za který jej vzhůru vésti a pádu chrániti slibuje; ale dobře učiníš nedbaje jeho slov, neboť řemen onen nemůže chrániti nijak a kdyby cizinec na řemen zavěšený nepozorností vlastní upadl, musí padnouti průvodce též nebo pustiti řemen. O nějaké ochraně nemůže býti řeči. Ovšem jsou průvodci na Vesuv již tak vycvičení chodci, že také dámy nebo pány na nositkách vynésti dovedou, ale cestu konají tak zvolna a tak opatrně, že pohled na strmácené otroky musí nemálo pokaliti mysl výletníkovu. Mimo to je pohodlí takové příliš drahé, aby kromě dam někdo na ně reflektovati mohl, ba i dámy chodívají na Vesuv beze vší pomoci.

Kdož vystoupí na temeno Vesuvu, zapomene pojednou všechny trampoty a všechnu unavenost. Zvláštní pocit rodí se v prsou; vzduch naplněný dusnými výpary a sirnými plyny, tlumí náš dech; vzpomínky na hrozné výbuchy Vesuvu, na sršící déšť kamenů, vařící se vody, a popela, na řinoucí se lávu, která ničila města, zalila jezera, povalila

zdi, veškerou vegetaci okolní spálila a po letech v černé moře zápasících vln ztuhla, honí se hlavou; v tom zazní opět děsný praskot mocností podzemních, zem se zachvěje, a vzduch se otřese hřměním a hučením, praskotem a ranami padajících balvanů. V Neapoli slyšeti bylo bouři sopečnou tak slabě jako hřmění, které se vzdaluje. Cestou stále hlasitěji ozýval se Vulkán, pracující pod sopouchem na dně žhavého jícnu; na temeni Vesuvu ovládne nás tato mocnost přírody veškerou svou silou. Hudba sama nemá té moci zdrcující, toho účinku pokořujícího, jaký jeví na člověka mohutný akkord rozezlené přírody. Uchvácen mohutností tou chopím se ramena svého průvodce, žádaje ho, aby mě vedl dále k samému jícnu.

„Hned se sem vrátíme, pane," odpověděl, „jen co tam onen malý sopouch sobě prohlédneme."

Odváděl mě na levo od hřmějící tlamy Vesuvu k malému kuželi, z kterého bez přestávky valil se kouř bílý a šedý. Musím podotknouti, že povrch Vesuvu jest podroben stálým změnám, jako výjevy, které na něm pozorovati lze. Tím jde, že každý cestovatel popisuje činnost Vesuvu a podobu temene jeho jinak. Každý výbuch zničí buď nějaký jícen starý, anebo působí jiné nové, a mnohý jícen promění se výbuchem v kužel, kdežto jiná kuželovitá ústa Vesuvu propadnou se do vlastního nitra, zůstavujíce otvor nahoře široký a do vnitř súžený. Kuželovité jícny Vesuvu nazveme hrdly, široké otvory do vnitř se užící — sopouchy.

Když jsem v květnu letošního roku s přítelem Švagrovským na Vesuvu byl, pracovala sopka na třech místech. Na temeni z úzkého kuželovitého hrdla na sever ležícího valil se sirnatý kouř a šlehal rudý, nachový plamen. K tomuto hrdlu vedl mě průvodce nejprvé. Nápadný je povrch tohoto malého kužele již svou barvou. Sirný prach jako květ usazuje se na šlakách a popelu teplé země okolní; čím blíže k pokraji hrdla, tím žlutější jest barva usazené síry, až konečně lem hrdla samého svítí se nejkrásnější barvou světlezelenou. Čím dále od výparův hrdla, tím více přechází žlutá barva síry v barvu rezavou, hnědou a červenou, až pak na místech pouhým popelem krytých ztrácí se sirný květ zúplna. Blížili jsme se z pásma síry červené do pásma síry žluté a každým krokem přibývalo horka, až průvodce se zastavil, nechtěje kráčeti dál. Zápach sirný nutil mě takřka ke kašli, tak že jsem šátkem ovinul svá ústa, abych mohl ještě o několik kroků dále. Avšak kuželovité hrdlo bylo zde již tak příkré, že jsem nemohl učiniti kroku. Mimo to byly šlaky pásma žlutého tak kypré a rozdrcené, že noha nemohla opříti se o ně a vystoupiti; napadlo mi, abych si pomáhal rukama a lezl po čtyrech výše. Ale půda zde byla již tak horká, že jsem nevydržel rukama ani minutu na ní. Nezbývalo než pomoci sobě jakž takž holí a tak přece jsem ještě udělal dva nebo tři kroky výše. Namáhání mé nezůstalo bez odměny. V té výši spozoroval jsem, že hrdlo jícnu má dosti hlubokou skulinu, kterou možno jest pohlednouti dovnitř. Učiním dva kroky na pravo a překvapen shledám, že úzké hrdlo kužele objímá vlastně dva jícny místo jediného, a že toliko přílišná súženost pažby mezi oběma jícny dovoluje plamenům z obou jícnů šlehajícím, aby nad přepažením se srazily v jeden.

Podobně i kouř nedělen vychází z hrdla. Chtěl jsem ještě o krok postoupiti výše, ačkoliv horko země již stávalo se nesnesitelným, ale v tom z nenadání obrátil se vítr, šlehl mi plamen s kouřem do tváře a než jsem couvnouti mohl, zalil mě kouř sirný tou měrou, že jsem zpět upadl do šlak a na obou rukou do krve se rozedřel. I přiskočí průvodce, pomáhá mi na nohy a odvádí mě k sopouchu druhému, k němuž cesta vedla přes šlaky a popel. Sopouch ten, jen asi třicet kroků od hrdla kuželovitého vzdálený, má objem malého rybníka a súžuje se znenáhla až do šířky dvou neb tří sáhů a do hloubky šesti neb sedmi sáhů. Otvor ten v hloubce stále jest naplněn kouřem a z něho ozývá se také ono velebné hřímání, které již z Neapole poutalo pozornost naši a zvláště v noci v pobřežním bytu na S. Lucii činilo na nás dojem magický.

Za chvíli nabyl jsem jasného ponětí o příčinách hřmotu a praskotu, hřmění provázejícího. Sotva že jsme totiž na samém pokraji sopouchu chvíli byli stanuli, již ozvalo se stále vzrůstající hučení ze dna tlamy, kouř zvedal se zvolna do výše, za ním s praskotem a hlukem, jemuž rovného nikdy jsem neslyšel, vyzvednuty balvany kamenné do úzkého hrdla sopouchu, zde silou vše drtící roztříštěny na malé kusy a vyhozeny deštěm prudkým nad hladinu pokraje, načež s praskotem slabším padaly zpět a po vnitřní ploše sopouchu skutálely se do bezedného jícnu. Málo který z kamenů těch přeletěl okraj sopouchu a zaryl se do popela. A staloli se někdy tak, bylo to pravidelně k straně jižní a jihovýchodní, k níž vítr jest obrácen, ani jednou k straně severní, kde jsme stáli.

„Což, dnes je hej," pravil po chvíli průvodce; „dnes padají malé kousky, není tu nebezpečno; ale před čtyrmi dny nebylo tu radno postát. Balvany několik centů těžké lítaly na pět sáhů nad sopouch, — však tamhle leží takový chlapík," dodal, odváděje mě na levo k němu.

Cesta nás vedla samým popelem. Kam zabořila se noha naše nebo hůl, všude vyvalil se kouř. Na levo spatřili jsme ještě jeden sopouch tak velký, jako byl onen, jejž jsme právě opustili. Byl to sopouch vyhaslý a jen na povrchu kouřící. Uvnitř vypadá, jako by byl zasypán žlutými květy. Je to síra, kterou zde zůstavil na památku zuřící druhdy jícen. Obešli jsme jej a mimo něj tři neb čtyry menší sopouchy zpoly naplněné popelem. Pak obešedše hřmějící tlamu dali jsme se na cestu zpětnou. Kdežto cesta na Vesuv koná se od observatoře na té straně, kde šlakami jest pokryt, aby noha přec jakž takž udržeti se mohla, sestupuje se k vůli pohodlí stranou popelnou, a smělými skoky po tyči, při nichž nic nemůže se státi než že obě nohy po kolena do popela zabředou a půl i celý sáh po skoku dolů se svezou, možno zkrátiti sobě cestu tak, že k patě kužele ani čtvrt hodiny netrvá. Odtud vede již pěšina nasypaná z drobné lávy a zarovnaná hrubozrným pískem podél paty až k oné cestě, po níž jsme od observatoře ke kuželi byli přišli.

Vedle děsně velebných výjevů a úkazů moci přírodní poskytuje Vesuv cizinci v odměnu ještě jeden požitek, který nemůže nahražen býti ničím. Čtenář uhodne, nač myslím. Je to kouzelný obraz, který

se jeví oku, rozhledneli se s temene Vesuvu. Před námi dotýkají se země a nebe v kouzelném políbení a jako svědci snubu jejich vynořují se z hladiny mořské v pravo Ischia, v levo Capri, krásné dva ostrovy, které střeží vchod do zálivu neapolského. A ty břehy! Jako by příroda všechny krásy své byla chtěla v jediném koutku světa vystaviti na odiv, tak pyšní se zde i Neapolí svou, na niž pohled i smrt činí vítanou. Nad Neapolí půvabné předhoří Posilipo, jenž oku záliv pozzuolský skrývá; za ním stydlivě vynořená Procida. Na levo Sorrento, ve strmé výši stvořené to hnízdo sokolí — a po břehu nedaleko vnadně rozložené bílé pruhy castellamarské pod nebetyčným vrchem S. Angelo. Tam hle Torre dell' Annunziata, město takměř nad hrobem Pompeji vystavené, jako Torre del greco nad ssutinami Herculana.

Však již schyluje se slunce k západu. Temně modrou oblohou mihají se pršky světla zlatostkvoucího, nejzazší okraj moře pokryt nachem a nádherné roucho jeho prorývá koráb s rozdmutými plachtami. Myrty rozumné probouzejí se k životu a dýchají vůni, cypříš šepce vavřínu, že blíží se večer, doba to hodů v celé říši bylinstva, aloe smutné vyvinuje se z objetí svlačce a révy, a mandlový strom se závistí pohlíží k pinii, která trůní nade všemi a za všechny k nebi se modlí. Již pokleslo slunce do tůně mořské. Záplava rudá zděšeně chvěje se obzorem a svým úsměvem zlatí vše, nač žehnajíc ještě pohledne. Zvony tisícových věží rozzvučí se elegickým hlaholem, na Vesuvu hřímá, s průvodem mandoliny pěje osamělý veslař na malebném člunu modlitbu svou a hlava tvá ukládá se ve vonný mech opojena rozkoší nebes.

Netušil nikdo ze smrtelníkův, že až desetkrát ještě zmizí slunce v loktech bělopěnných, mocnosti podzemní zuřiti počnou v dílně Vulkánově, soptíce smrt a zkázu, ničíce život a jmění, boříce směšná díla lidská a zaplašujíce na věky bláhové jeho sny. Tam, kde příroda odhaluje zrakům lidským veškeré půvaby své a všechny své hrůzy, cítí člověk veškerou nicotu a mdlobu sil svých.

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

I.

Připravuje se starožitný pán Bohuslav z Michalovic k mučenické smrti, kterouž v osudný den 21. června 1621 podstoupiti musil „pro zastávání cti a slávy boží, náboženství pod obojí a svobod zemských" s jinými 27 věrnými a při pravdě stálými Čechy, pronesl se k těšícímu jej kněži evangelickému v ta památná slova: „Věřte mi pane otče a

bůh jest mi svědkem, aby mi chtěl císař život můj darovati, i mé všecky statky navrátiti a k tomu ještě panství veliké přidati, žeť bych toho k sobě nepřijal a raději bych volil sobě umříti. Neboť kdy bych živ zůstal, musil bych se na hrozné tyranství a soužení svých milých přátel dívati, *nebo byloli kdy zle v království českém, to po naší smrti bude — —*“

Byla to slova prorocká a vysoce tragická, jež vyslovil umírající stařec při pohledu na slunce zapadající nad vlastí českou. Prorocká tím, že nám několika sice jednoduchými tahy, avšak velmi dojemně a pravdivě před oči uvádějí strašnou pobělohorskou minulost národa českého, a vysoce tragická tím, že v nich nalézáme neklamný výraz tehdejšího obecného zoufání nad lepší budoucností a bolestný obraz ochablosti a zmalátnělosti, jež v míře nemalé a skoro nepochopitelné byla zmocnila se všech myslí.

Nepřátelé národa českého krok za krokem bez unavení a s použitím všech i nejhroznějších prostředkův pracovali na úplném zničení a vyhlazení jeho, a v národě českém rozervaném hádkami náboženskými nalézalo se sice na tisíce lidí odhodlaných podstoupiti všeliké trápení a mučenictví za své přesvědčení, avšak nenalézalo se více lidí odhodlaných k hrdinnému životu. Nalézalo se lidí, kteří dovedli rekovně umírati, však ne již bojovati a vítěziti po příkladu starých Táborův. Význam povstání českého a vůbec truchlivých dějin českých za doby třicetileté války objevuje se nám v pravém světle, když je porovnáváme s dobou husitských válek. Dvě stě let a jaký to ohromný rozdíl a převrat v životě tak malého národa! Tam národ sebevědomý a nadšený za svobodu myšlenky a slávu národní; národ hrdin, kteříž vydávajíce se v nerovný boj s celou Evropou spolehali přitom jedině na svou vlastní sílu, neočekávajíce pomoci od nikoho, než od moci své myšlenky a svého nadšení, a při tom národ mučeníkův, kteříž klesajíce na hranicích umírali s veselou myslí, že jich krev vzbudí nových bojovníkův božích a uspíší konečné vítězství.

A roku 1618 jak málo můžeme mluviti o takovémto národu českém! Vidíme před sebou obyvatelstvo rozdrobené v rozličné stavy, žárlivé na své dětinské přednosti a tituly; vidíme mezi panstvem českým množství sice mužův vysoce učených a šlechetných, statečných obrancův práv zemských a svobody náboženské, avšak značná část tohoto panstva stýkajíc se v mnohých poměrech s protestanty německými prosákla silně cizotou a názory feudálními, zaváděla mravy přespolní a tím odcizovala se vlastnímu národu vždy více. A tato část panstva stála v čele povstání českého. Známá jmena vojevůdcův českých Anhalta, Mansfelda, Hohenlohe, Thurna a jiných, kteří co cizinci ani českého jazyka neznali, jsou průvody toho. Druhá pak větší část šlechty české spravujíc se učením bratrským byla sice ve všem za jedno se srdcem lidu, však právě toto učení bratrské hlásajíc, že „jedině pláč a slzy jsou zbraně církve, takže toho nikdy chváliti nelze, když stavové náboženství svého vojensky zastávají“, způsobilo to, že mezi staročeskými rody nalezlo se — jak jsme již pravili — po roce 1620 na sto mučeníkův a ožebračených vyhnancův, avšak skoro ani jediný válečný

hrdina, kterýž by ne pouze hojným modlením k bohu, ale i ráznými činy byl zastal se práv zubožené své vlasti.

V době té nejvážnější a neosudnější, jakáž nastala zemi české, vidíme stav městský u většině vyhejčkaný blahobytnými poměry, schoulostivělý a stučnělý na všech údech, skrbivý, sobecký a nevlastenecký. I vidíme lid selský, kterak více méně lhostejným divákem se stává, když se jedná o životní otázky národa, a to proto, že jednak pánové jeho, kteříž tu i tam byli mu stali se pravými utiskovateli, rozhodně se tomu vzpírají, aby bral podíl v hnutí politickém, strachujíce se nesmírně každého projevení z jeho řad; jednak že duchovní správcové jeho utvrzujíce jej v onom fatalismu, dle kteréhož povinni jsme každé protivenství, poněvadž od boha přichází, trpělivě snášeti, dostatečně o to péči vedli, aby lid obecný nezmužil se k rozhodným činům v době, kde nešlo pouze o svobody stavův vyšších, ale rovněž o jeho dobro, o jeho víru a vlast.

Možno na jisto tvrditi, že osudné poměry tyto, kteréž ostatně nebyly dílem několika pouze let, nýbrž prací a plodem celého století, více přičinily ke konečnému nezdaru války české a napotom k úplné záhubě českého národa, než rozličné ďábelské úklady jezovitův a vražedné zbraně Huertův. Bylyť tím základním zlem, bez kteréhož by nebylo bývalo možné, aby jediná bitva byla rozhodla osud několika pokolení. Jedině ony poněkud vysvětlují nám v dějinách lidstva osaměle stojící úkaz, že národ druhdy tak slavný na poli bitvy, snesl toho bez vážného odporu, když jemu nejšlechetnější syny povraždili, tisíce jich do žalářův k zahynutí zavlekli; hrady, města i vesnice jeho úplně zkazili, v drť obrátili neb popelem položili, chrámy i hřbitovy znesvětili a z nich kněze vyhnali. Jedině tak pochopiti možno, že národ takový trpělivě mlčel i k tomu, když jej v počtu zajisté čtyř milionův duší v celé koruně české škrtnutím pera k duševní smrti odsoudili a napotom násilím ze srdce mu vyrvali víru předkův; když jeho práva a svobody nohama pošlapali, když vytisknuvše jej ze zděděných sídel, co žebráka za hranice vyštvali, aby jeho pohubené statky bezcitnými cizinci osadit mohli; když duševné poklady jeho, jeho knihy a písemné památky, práci to několika věkův na hranicích pálili a širou tu krásnou vlast změnili v jedinou poušť.

Bez předpokládání těchto neblahých poměrův nebylo by nám ani možno odůvodniti onu ohromnou proměnu, jakáž s národem českým během desíti let po bitvě na Bílé Hoře byla se udála. Při vší zchytralosti, s jakouž sobě restaurace katolická v krajinách českých počínala a vzdor všemu násilnictví, s jakým po ta leta proti národu českému pokračováno bylo, nemůžeme přece onen úžasný úspěch, jakéhož v obyvatelstvu českém již r. 1630 jezovitství docílilo, položiti jedině na účet jeho.

Stopujemeli dějiny jednotlivých států, nalezneme skoro u každého národa dobu jeho úpadku, kteráž zahájena byla ochabnutím a rozkladem jeho sil, i tajemnou jakousi předtuchou smrti, jež vždy ochromila mu rámě rozpínající se k novému životu. Vznik doby takové možno zvláště tehdy znamenati, když národ některý vyčerpává svých sil bez úspěchu v zápase, kterýž již není pro něho novým, nýbrž pouhým opakováním

neb pokračováním minulých bojův za jednu a tutéž ideu. A v takovém stavu unavenosti nalézal se národ český v čas třicetileté války. Setkáváme se v čase tom při něm s bezpříkladnou odvahou k snášení velikých utrpení a zároveň s neustálým spoléháním se jedině v cizí pomoc. Důvěra v konečné vítězství vlastní silou vymizela v něm skoro úplně. A to v jaké žalostné míře! V době nejhroznějšího pronásledování a divého řádění cizího žoldáctva spatřujeme ob čas povstávati obecný lid v některých krajinách na př. v Hradecku, na Opočně, Kouřimsku, v okolí Kácova, Čáslavi a jinde více ze zoufalství a z donucení, než z jakéhos náboženského neb národního fanatismu, však jen tu a tam setkáváme se s někým z vyšších stavův, který by se byl takovémuto ruchu mnohdy beroucímu na sebe ráz skutečné národní války, přidružil neb postavil v čelo. Můžeme snadno domysliti se příčiny toho, rozpomenouce se, že i sám dějepisec a emigrant český Pavel Skála ze Zhoře, rozpráveje ve své historii o těchto bouřkách lidu selského neb obecného po městech, vždy s jakýmsi opovržením mluví o té „selské zběři záškodní“ aneb „o té pražské chase popeněžní.“ Emigrace česká očekávajíc pro svou věc pomoci jedině od cizích dvorův, nesoudila zajisté jinak o tomto hnutí lidu, a máme toho doklady po ruce, že v mnohých případech ani nedovedla náležitě je využitkovati. Odtud to hlavně pošlo, že v království českém po smrti posledních Staročechův na popravišti Staroměstském bylo zle — tak zle, že historická pravda ve své hrozné tvářnosti předstihuje veškeré pomysly lidské. Odtud to pošlo, že když naděje v cizí pomoc osvědčovaly se stále marnými, nezbyly na konec obyvatelstvu českému než dvě cesty vyhnanství a odpadlictví.

Nuže přikročme ku krátkému vypsání těch dějin, jejichž pozorování činí na nás dojem mocného přílivu i odlivu pobouřeného moře, moře to, v němž tekly proudy krve i slzí otcův našich. Přikročme k vypravování zvláště událostí leta 1631, kde na obzoru národa českého vystoupivší červánky zdály se předpovídati příchod vykoupení, avšak v brzce zanikly jsouce pouhými zvěstovateli příštích krvavých časův.

Rok co rok po celou skoro dobu třicetileté války zasvitala národu českému z některé strany hvězda spásy, ku hranicím českým blížily se voje protestantské unie a jejích spojencův, reformace katolická ustála na čas ve svém katanském díle; avšak jedva prošel nějaký čas, hvězda zapadla, naděje klesly a nepřátelé s novou zuřivostí vrhali se na ubohou svou oběť, na národ český.

Po bitvě na Bílé Hoře po drahný čas obracely se kalné zraky obyvatelstva k posádkám Mansfeldským, jež půl druhého roku statečně se bránily v Plzni, Táboře, na Vorlíku, Zvíkově, na Třeboni a v Jindřichově Hradci. V tu dobu vévoda sedmihradský Betlén Gábor a markrabě krňovský Jan Jiří ve srozumění s Mansfeldem vzdvihli válku proti Ferdinandovi II., vtrhnuvše mocí válečnou do zemí českých. Naděje probuzeny veliké — než r. 1621 schýlil se ku konci, Mansfeldští jedno město po druhém vzdali do rukou císařských, Betlén Gábor uzavřel mír a statečný markrabě krňovský přesilou na hlavu poražen a za hranice zahnán. Následky toho pocítilo veškeré obyva-

telstvo české v míře přehrozné. Nastala doba, kterouž pamětní kniha města Slaného dojemně nazývá „tempus plenum lachrymarum“.

Dle tajného dobře promyšleného plánu pokračovali tu císařští místodržící v Čechách ráz na ráz. S počátku opatrnost jim velela, aby zatajovali pravé záměry i halili veškeré pronásledování své v podobu trestu pro „ohavnou rebelii“. Konfiskováno jmění *prvních emigrantův*, kteříž byli s králem Bedřichem do ciziny uprchli, provedena exekuce pražská, zatýkáno a vězněno na tisíce obyvatelův — a všemu tomu dáván před cizinou význam pouhých politických opatření. Však koncem roku 1621, když všeliké nebezpečí pro stranu císařskou již bylo minulo, učiněn první krok, kterýž nenesl více na sobě znak pronásledování pouze politického, nýbrž náboženského a národního. Mluveno sice stále ještě o pokutování pro ohavnou rebelii, rozhlašováno, že evangelické kněžstvo bylo hlavním původcem českého povstání, avšak jalovým těm řečem nevěřil již ani sám kurfiřt saský, kterýž přece po exekuci pražské v listech k Slezanům prohlašoval, že táž exekuce spravedlivě a beze všeho zřetelu k náboženství vykonána byla a že císaři ani na mysl nepřišlo pro víru koho pronásledovati.

Nejprvé vypovědíni jsou cís. mandátem (13. prosince 1621) čeští evangeličtí kazatelé z měst pražských na věčné časy i musili v nejtužších mrazích ze země se vystěhovati. Týž osud stihl ku konci roku 1622 německé evangelické kněžstvo v Praze a napotom ostatní kazatelstvo po krajích. Na tisíc „praedikantův“ opustilo rodnou zemi a s nimi valné zástupy věrných ubíraly se do ciziny. Jim v zapětí následoval stav učitelský, tak zvaní „praeceptorové“, kteříž v stejnou skoro dobu vypuzeni jsou ze škol a z vlasti. Toť byli *první exulanté čeští.* Dvě leta na to, když následkem ukrutností, jichž vojsko císařské po krajích se napáchalo, přemnozí hotovili se k vystěhování, místodržící čeští již nejevili stejnou ochotnost k vystěhovalcům, nýbrž vydali mandáty, kterýmiž stěhování se z vlasti přísně zakazovali, poněvadž prý ono co „patrná vzpoura a neposlušenství“ jest na zjevnou urážku a potupu důstojenství císařského. Odtud činěn při provádění konfiskace a jiného pronásledování vždy rozdíl mezi vypovězenci a utečenci.

Při řečeném zákazu byly rozhodnými známé důvody šlechetného Pavla Michny: „že k vystěhování ještě není čas, protože evangelíci mnoho mají, co by s sebou odnesli; prvé třeba jich o všecko připraviti, pak že s nimi, když ničeho míti nebudou, všecko snázeji půjde.“ A o to tu hlavně šlo! Po celý rok 1622 pracováno na úplném ožebračení veškerého obyvatelstva. Více než polovice všeho nemovitého jmění v království českém jest skonfiskována, všechny zápisy v dskách zemských a knihách městských v čas „správy rebelské“ zanešené, jsou vymazány, a což nejhroznějším bylo zločinem a čímž zvláště méně zámožnější obyvatelstvo na mizinu jest přivedeno: dobrá stará mince jest šeredným spůsobem zlehčena, staré zrnité peníze za neberné prohlášeny a na jich místě bezcenné plíšky mezi lid puštěny. Nastalo v zemi české hořekování a bědování, do něhož se mísil pouze nezbedný posměch cizáckých divochův a úlisné řečnění, slibování a vyhrožování katolického kněžstva, jež mezi tím všech kostelův a far evangelických se ujalo a reformaci v náboženství s nařízenými komisemi provozovati

počalo. Činnost jeho však na čas zastavena jest nařízením samého knížete Lichtenšteina. Betlén Gábor s velikým vojskem na konci roku 1623 po druhé vtrhl do Moravy — místodržící čeští vyslali proti němu všechno vojsko z Čech a nebylo tudíž radno pobuřovati lid svévolnostmi. Brzo však přešla bouřka a po dvě leta 1624 a 1625 pokračovalo se v započatém díle reformačním. Ve městech mluvilo se s počátku pouze o „vyučování ve víře katolické", kdežto po krajích Lichtenšteinští dragouni a jiná vojenská sběř donucovali násilím obyvatelstvo k přestoupení. Zprávy, podávané nám od hodnověrných svědkův o spůsobu, jakým tehdy jezovité s chasou vojenskou obyvatelstvo na víru katolickou převracovali, poskytují přežalostný obraz spustlosti lidské. Nelze si vymysliti ukrutenství a tyranství, kteréhož ožebračené obyvatelstvo by nebylo musilo zakusiti v oněch časích. Hřbitovy evangelické jsou rozkopány, všechny památky zhanobeny, mrtvoly evangelíkův pochovávány pod šibenicemi, sňatky a křty od „praedikanta" potaji vykonané stíhány velikými tresty, všichni nekatolíci zbaveni všech občanských práv, v městech jim práva měšťanská odňata, živnosti zastaveny a kladení do knih zakázáno; — avšak čím bylo to všecko proti hanebnostem a schválnostem, jež zlotřilá soldateska na lidu selském tropila. Na tisíce obyvatelův prchalo tu po tajmu do ciziny. Někteří snášejíce srdnatě všechna protivenství ostali v zemi, avšak již mnozí umdlévali a zoufajíce nad sebou přestupovali. Z mnohých měst více než polovice všeho obyvatelstva z domův utekla, zanechavši příbytky své pusté a bez hospodářův. Byla to *druhá tajná emigrace,* která nejvíce do pohraničných zemí se obrátila. Jejich statkův ujali se po městech císařští rychtářové k ruce císaře.

Když tak veškerá země od jednoho konce k druhému naplněna byla pláčem a žalobou, po třetí zasvitla naděje národu českému r. 1626. Dánský král Krystián vypověděl straně katolické válku v měsíci dubnu a Betlén Gábor po třetí vtrhl do Moravy. Prodlením celého roku naděje stále rostly, než když se schyloval osudný týž rok ku konci, váleční obhájcové protestantismu Mansfeld a stateční vévodové výmarský a halberstadtský zemřeli, s Betlénem Gáborem vyjednán v Levoči mír a král dánský vytlačen jest císařským vojskem z Německa. Nastal opět příliv moře utrpení a bídy. Neboť když takovým spůsobem zdálo se, že moc protestantův jest na vždy zlomena a nikoho více není, kdož by se věci jich statečně ujal, tu nastala dávno kýžená doba pro stoupence jezovitův, přivesti své konečné záměry k platnosti. V Čechách a na Moravě vzdor tomu, že již tisícové obyvatelův k přistoupení na víru katolickou přivedeni byli, reformace katolická ještě daleko nebyla skončena. Více než polovice všeho v zemi přítomného obyvatelstva posud trvala u staré víře, i šlo při ní tudíž o dokončení započatého díla. Ve Slezsku pak, v kterémž za poslední války stavové rozhodně se postavili na stranu protestantskou a v němž pluky emigrantův českých pod vůdcovstvím Mansfelda a Thurna dlouho odpíraly vítěznému pochodu vojův Valdštýnských, po obdrženém vítězství zbraní císařských jednalo se o ožebračení všeho obyvatelstva a o vyhubení protestantismu zároveň. Všeliké to barbarství, jež na národě českém od sedmi let pácháno bylo, zakusila nyní knížetství slezská v míře svrchované, ano hroznější

ještě, neboť chasa vojenská, kteréž v krvavém tom díle připadl hlavní úkol, postupem války vždy více divočila a pustla.

Než na tom nemělo se přestati, strana jezovitská osnovala již záměry sahající mnohem dále. Ne pouze země české, nýbrž všechny kraje protestantské v Německu měly zpět býti přivedeny do lůna církve. Nastal již ten čas, kde nebylo zle toliko v zemích českých, ale i německých; přišla doba, kde soldateska císařská i na obyvatelstvu zemí německých počala stejnou měrou prováděti svou zvůli, jako dříve byla činila v Čechách, k čemuž knížata německá tak lhostejně a licoměrně byla přihlížela. Roku 1628 jest to již vysloveno zcela určitě, že císař musí se státi absolutním pánem v celém Německu, jakož se jím stal v zemích svých dědičných, a že odevšad kacířství vypleněno a v drť obráceno býti musí.

V Čechách v měsíci březnu roku 1627 nařízeni jsou komisaři „k reformaci v religii“ pro celé království české a ti jmenovali pro jednotlivé kraje zvláštní krajské komisary, jimž bylo uloženo z kořene vyvrátiti „prokleté sektářství kacířův“. Donucovací prostředky, jakýchž při tom proti obyvatelstvu užíváno, nebyli v Čechách novými. V městech pražských, na něž teprvé nyní s reformací opravdově došlo, činěny dům od domu seznamy všech nekatolíkův, dávány jim lhůty k přestoupení, zavírány jich živnosti, do jich domův položena loupeživá soldateska a když vydrancovaní obyvatelé se rozprchávati počali, strojeny na ně pravé honby. Jsouli pak dopadeni na útěku, opatřeni jsou vězením, co „zběhlí tvrdošijní kacíři“. Všechno to dělo se po venkově měrou ještě mnohem krutější, i není lze diviti se, že násilí takovému opět přemnozí počínali se podrobovati, chtějíce poslední zbytky svého jmění zachrániti.

Však při mnohých obyvatelích, kteří přesvědčení svému věrni ostati chtěli, následkem stálého vydírání soldatesky nastávala již ta doba, kde „neměli, co by s sebou odnesli“ a nebylo tudíž příčiny, proč by se jim — žebrákům — vyhnanství zakazovati mělo. Tím vysvětluje se částečný obrat, jaký v měsíci červnu r. 1627 v nakládání s nekatolíky nastal. Do toho času komise reformační každé stěhování se z vlasti stíhala co vzpouru, nyní však, když již vyznavači víry evangelické řídnouti počínali, ukládala sama jistému vždy počtu „urputných sektářův“ lhůtu k vystěhování. Ve svých patentech pak prohlašovala, že se císař „milostivě resolvíroval, poněvadž prvé škodlivá rozdílnost v náboženství tu minulou ohavnou rebelii spůsobila, aby mimo katolické náboženství žádné jiné jakžkoli smýšlené vyznání v království českém trpíno nebylo a kteří ještě k němu nepřistoupili, aby k němu, ač chtějíli v zemi zůstati, co nejdříve náležitými prostředky přivedeni byli, tak aby všichni v jednotě víry a mysli s králem svým se srovnali.“ I dávány tu šlechtě polo- neb celoroční lhůty „ad conversionem vel emigrationem“, během kterýchž měla statky své prodati a země prázdna býti. S měšťany již nečiněno takových okolkův; měsíc — dva měsíce byly pro ně nejdelšími lhůtami k vystěhování. Pokud se však týkalo lidu poddaného, ostalo vše při starém. Jemu pod trestem smrti zakazováno stále opouštěti panství, na němž nebyl více pokládán za člověka, nýbrž za pouhý robotující nástroj. Noví cizáčtí pánové jeho

snažili se dovesti toho při něm mučením a pokutami, aby se sjednotil s nimi u víře.

A okolnost tato na pohled lhostejná měla pro budoucnost národa českého důležitost rozhodnou. Třem vyšším stavům bylo povoleno vystěhovati se z vlasti a oni učinivše tak zahynuli bez paměti v cizině. Lid však obecný jak v městech tak i po venkově *nesměl* opustiti svou rodnou půdu, musil zůstati zde, aby po vůli svých nových, ze všech koutův světa sehnaných pánův se plahočil a otročil. Než divným řízením osudu zůstal on zde ve své zemi, aby na svých bedrách krvavým tím mořem cizoty, jež nám v té době zatopilo širou vlast, přenesl sám a sám český život. Arci více než dvě třetiny jeho v oněch válečných dobách vyhynuly a zvláště z pohraničných krajův rozutíkal se houfně lid český vzdor všem zákazům do ciziny. Avšak právě na těchto opuštěných sídlech pohraničných, jež ihned němečtí osadníci zaujali, vidíme, jak by se beze vší pochybnosti v celém království českém bylo dělo, kdyby na štěstí cizinci nebyli všemožně prováděli zásadu: „Cujus regio, ejus religio".

Navraťme se pak k těm, kteří z rozkazu komise reformační stali se exulanty a o nichž se pochvalně vždy pravilo, „že se nechtějí protiviti zjevné vůli císařské, aby přestala různost v náboženství."

Bylo to poprvé roku 1627, co se úředně otevřeně prohlásilo, že žádný nekatolík nebude více v zemi trpěn. Kdežto dříve evangeličtí kněži byli příčinou povstání, dospělo se během času k tomu, že prý různost u víře spůsobila „ohavnou rebelii".

Jakkoliv dovolené evangelíkům vystěhování vždy za velikou milost prohlašováno bylo, ve skutečnosti nebylo ono ničím jiným, než pokračováním v počatém ukrutenství, poněvadž vystěhovalec okolnostmi donucen byl k tomu zanechati v zemi netoliko veškeré své nemovité jmění, ale i rodinu svou. On nesměl nezletilých dětí svých vzíti s sebou pod pokutou konfiskace veškerého jmění, neboť ty od okamžiku jeho vystěhování nazývány jsou „sirotky" a většina jich odvedena jest mocí do seminářův jezovitských. Ani pak s onou nepoměrně již menší částkou jmění svého, jež do té doby mu ještě byla zbyla, již neshledal se vzdor tomu, že v patentech výslovně bylo mu povoleno rozprodati své statky. Pravili jsme již, že každému, kdož bez rozkazu se vystěhoval aneb dětí svých nezletilých s sebou za hranice „zašikoval", veškerý statek byl skonfiskován. Jest nepochybné, že takovýchto emigrantův bylo u porovnání s exulanty nepoměrně více, zvláště v roce 1628, kdy plenění a pálení celých měst a vesnic, vraždění a páchání hrozných hanebností nemělo ani konce a proměňovalo obyvatelstvo v plachou zvěř, jež po lesích se skrývajíc hledala východiště z kraje hrůzy a bídy. Konfiskace statkův tudíž této co do počtu *třetí emigrace české* vždy ještě dosti značnou částku vynesti musila. Vedle toho však ani kdož z rozkazu komise reformační co exulanté pryč se odebrali, nedočkali se na konec jiného osudu a nezachránili z jmění svého ničehož. Propadli rovněž všeobecnému odírání jako emigranté v jiné toliko spůsobě.

Kdož se strojil na cestu do ciziny, ať šlechtic, ať měšťan, musil předložiti seznam svého jmění, jež zvláštní katolické komise

na velikou jeho ujmu odhadovaly. Když kupní cena statku byla ustanovena a našel se kupec, který by v ceně té statek ujal, srazila se z ní nejprvé pokuta, kteráž na majitele pro provinění jeho v čas rebelie uložena byla. Jest pak známo, že tato pokuta roku 1621 skoro na každý statek a každý dům uvržená, ohromné sumy obnášela. Po odražení této pokuty měly se zaplatiti zadržalé kontribuce, soukromé dluhy a v městech mimo to měl šestý díl celé sumy obrácen býti co příspěvek na zaplacení obecních dluhův městských. Patrno, když cena odhadní byla sama o sobě velice nízká, zasedělé pokuty obnášely polovici i více celé sumy a obecní dluhy po všech městech následkem válečných nákladův vzrostly v úžasné míře, že zbývající dobírka kupní ceny byla praskrovná a za tehdejší peněžní tísně skoro žádnému vystěhovalci vyplacena nebyla. Nemohlli emigrant statek svůj prodati aneb nedošelli od kupce zaplacení — což obé bylo pravidlem — musil jmenovati na svém místě katolické plnomocníky buď ku správě a prodeji statku, buď k vymahání „kvot emigrantských“. S prodejem tolika statkův a domův nešlo to tak snadno; — nedostávaloť se ani takových kupcův, kteří by za cenu na nejmenší míru uvedenou byli chtěli se jich ujmouti a to z té jednoduché příčiny, že spuštěné tyto statky velmi málo vynášely a majetníku ukládaly v ty časy nesmírné břemeno stálého ubytování vojska a odvádění velikých berní. Rovněž i neurovnanost poměrův politických a stálá nejistota, zdaž na konec věci předce se ve prospěch protestantův neobrátí, byly zajisté okolnosti, jež každého řádného kupce dovedly odstrašiti od nabytí majetku spůsobem tak nepoctivým.

Věc stane se srozumitelnější, uvedemeli, že jsme v pražských knihách dekretův napočetli na Starém Městě 501 a na Novém Městě 678 majitelův domů, kterýmž bylo během let 1627 a 1628 nařízeno od komise reformační, vyprodati se a pryč táhnouti. Kdež pak bylo možno uskutečniti tolik prodejův! Dostavilo se sice množství cizích spekulantův, zvláště všelikých vojenských dobrodruhův, avšak ti zaplatili penězi jinde nakradenými na nejvýše tak zvaný „pardon“, ostatní vše ostali dlužni a na konec nedali vystěhovalcům praničeho. O uskutečnění takových zdánlivých prodejův starali se po městech hlavně ctihodní patres societatis Jesu na př. v Praze kolej jezovitská u sv. Mikuláše na Malé Straně, a to proto, že jim císař v měsíci červenci r. 1629 daroval všechny posud nezaplacené pardony a pokuty peněžité, a jim tudíž na prodeji k vůli vlastnímu zisku velice záleženo bylo. Jakéhož tu rozličného šejdířství a darebáctví prováděno na všech stranách, dlouho by bylo vypravovati. Bylať to doba, kde okrádal bez milosrdenství jeden druhého: bratr bratra, kněz své věřící, pán své poddané.

Mámeť podnes ještě četné upomínky na ony časy mezi námi. Procházímeli jmena nynějších majitelův statkův neb domův po městech v království českém, setkáváme se tu s přemnohým potomkem oněch svěřencův jezovitských, kteří řečeným levným spůsobem dostali se v držení české půdy.

Až do r. 1630 pouze malá část těchto statkův mohla prodána býti a nařízení plnomocníci, bylili trochu svědomitými, aspoň část úroků

majitelům za hranice vypravovali. To však netrvalo dlouho. V měsíci květnu r. 1630 již zakázáno jest vypláceti úroky. Pouze tehdy, když by exulanté dokázali, že žijí na nepodezřelém místě a že na verbování vojska proti císaři podílu neberou, směl se jim úrok vydati, avšak kapitál pod žádnou výminkou nesměl jim býti dodán. Netrvalo dlouho a vyšel druhý mandát, v kterémž vyhrožováno exulantům, nevrátíli se k svým statkům během čtyř měsíců co katolíci, že jich všechen statek za odběžný držán a k ruce císaře pobrán bude. Odůvodňováno to tím, že prý „všechna dobrotivost císaře nic nespomohla a oni trvajíce tvrdošijně v kacířství, ze země pryč odešli, nechavše dům, statky i pole opuštěné a tak když mnozí již přes tři léta pryč ostávají, statky jejich pustnou, žádného užitku nenesou, berně z nich žádné nevycházejí a vojsko v nich bydleti nechce.“

Rozumí se samo sebou, že mandáty tyto pouze na oko vydány byly i že málo který vystěhovalec o jich obsahu zvěděl. Nevrátil se tuším nikdo a v měsíci říjnu 1630 vykonán jest první zvod k rukoum císařovým do neprodaných posud „domův a gruntův emigrantských“. Co se pak dříve již prodaných statkův týče, nařízeno v prosinci téhož roku z komory královské, aby všechny nezaplacené a na statcích váznoucí dobírky ne více „vyhoštěným emigrantům“, nýbrž jedině do důchodův komorních odváděny byly. Když byly statky „emigrantské“ (jak se později chybně i místo „exulantské“ pravilo) během leta odhadnuty, přikročeno k jich rozprodávání. Valná část prodejův, — ač daleko ještě ne všechna — uskutečněna jest v měsících květnu a červnu r. 1631; — tudíž několik pouze měsícův před návratem emigrace české do Čech. Počet těchto, ku prodeji ustanovených statkův musil býti ještě dosti značný,*) když na př. rada Starého města pražského v březnu r. 1631 „pro boha“ prosila císaře, aby daroval obci pražské tyto konfiskované domy, jež cís. rychtář pouze odhadnul, ale posud neprodal, na zaplacení ohromné sumy dluhův. Odůvodňovala pak žádost svou tím, že obec pražská následkem dlouhého a nesmírného nákladu na posádku vojenskou do tisícův se vdlužiti musila, tím k znamenité ruině a škodě přišla a sousedé její v takovou záhubu upadli, že „mnozí ani suchého chleba v to drahé léto do sytosti najísti se nemohou“. Podobné žádosti přednesla i ostatní královská města, než bez výsledku. Vytěžené peníze musily odvedeny býti na komoru královskou, aby tak při těchto exulantských statcích ráz konfiskace byl zachován.

Toto konfiskování hromadné nebylo však v ty časy osamělým a jediným pokutováním obyvatelstva českého. V letech 1628 a 1629 následkem násilného provádění reformace po všech skoro krajích bouřil se lid, táhl houfně do lesův k tajným schůzkám s evangelickými predikanty a někde v počtu mnoha tisíc sváděl šarvátky s vojskem. Tím dávána příčina k novému pronásledování. Celé vesnice poměněny v spáleniště, jejich obyvatelé se rozprchli a kdož postiženi jsou, mu-

---

*) V kutnohorském archivu nalezli jsme seznam 62 domův emigrantských, jež v ten čas co zboží odběžné k pošacování přišly. Většina těchto statkův odhadnuta byla v sumě 15 až 100 kop. miš. — tedy v ceně dosti skrovné.

sili podstoupiti ohavnou smrt. Bílá věž na hradě pražském ve svých temných sklepeních v ony dny hostila na sta buřičův, emigrantův a predikantův, kteříž byli v podezření, že pozdvihovali lid neb činili pobuřující řeči proti císaři neb katolické víře. Po městech v čas největšího pronásledování mnozí „tajně se puntovali, závazky mezi sebou činili, že nikterakž od své víry neodstoupí, jiné slovy neb skutky od obrácení se k víře katolické odvracovali a k odstěhování se pryč radili". Ti těžkými pokutami, mnozí i hrdlem ztrestáni jsou a zvláště k jich statkům vždy hleděno bylo.

Podobný osud potkal i ty, kteří knihy kacířské rozšiřovali, dopisování s emigrací sprostředkovali, cizí poddané, kteří pro „zatvrzelé své kacířství" z gruntův vrchnosti své byli zběhli, přijímali, fedrovali neb přechovávali a vůbec jakýmkoliv spůsobem novému řádu v Čechách se protivili. Bylit i přemnozí mezi katolíky, kteří jenom na oko přestoupivše potaji staré víře věrni ostávali. I ti upadali v těžké pokuty, kdykoliv se na ně prozradilo, že ku přijímání pod jednou neb na procesí nešli, když toho trpěli, že manželky jich „v bludech mizerně vězely" a jsouce s nimi předvoláni u přítomnosti kněží z bludův jich nevyvedli aneb jiným spůsobem bývalým souvěrcům svým nějakých služeb prokazovali. Při pokutování tom převládala a byla často opakována zásada, „že prý císař není žádostiv krve kacířův", než k statkům jich že hleděti musí, aby jim tak moc všeliká odňata byla. A poněvadž celý národ český byl za kacířský pokládán a ani těm, kdož mocí přivedeni byli k přestoupení na víru kat., nebylo přílišně důvěřováno, pracováno jest jak k duševnímu, tak i hmotnému zničení celého národa.

Uvedše z prvu příčiny, kteréž umožnily uskutečnění této myšlenky na pohled šílené a nemožné, můžeme jedině na jich základě porozuměti tomu skutku úžasnému, že během pouze desíti let provedeno jest v Čechách dílo, jehož příkladu není v dějinách jiných národův. Národ mnohočetný, kmen mohutný, přes jehož čelo přešly tisícileté bouře, povalen jest rázem k zemi, postaven mimo všechen zákon, jeho zděděné po otcích jmění — *obnášející více než tři čtvrtiny celého království českého*, jak o tom úřední listiny nepochybné vydávají svědectví*) — skonfiskováno jest k rukoum císaře a napotom rozdáno

---

*) Ve sněmovní proposici, kterouž králověští komisaři dne 19. května 1631 zahájili sněm stavovský v Praze, žádal císař Ferdinand II. na stavích rychlou a náležitou pomoc na penězích proti králi švédskému Gustavu Adolfovi. Proposice tato jest v mnohém ohledu vysoce důležitá i budeme míti později příležitost obsah její podati. Prozatím uvedeme slova, kterýmiž císař podporoval svou žádost, aby stavové z vlastního měšce pomoc nějakou svolili a nikoliv jak posud se dělo na poddané své je uvalili „weil die Vnterthanen theils entlauffen, theils verarmt vnd gar übel zugerichtet sind, dass sie also mit grosser beschwernuss die contributiones entrichten müssten." Stavové pak mohou jmění své lehce šacovati a dle toho poměrnou berni odváděti „in anmerckhung, *dass fast drei Viertl der Cron Behaimb wegen der vergangenen Rebellion confiscirt vnd von vns denen Besitzern vmb gewisse Summen gelts verkaufft vnd hingelassen worden.*" (Arcibisk. archiv Pražský fasc. XX.) Viz ostatně spis D'Elvertův „Die Bestrafung der böhmischen Rebellion."

neb rozprodáno za fatku cizákům. Třetina jeho usedlostí jest cizí soldateskou vydrancována a popleněna a z nich dřívější majitelové vytisknuti a zapuzeni jsou do ciziny. A ač všemožně pečováno o to, aby získáni byli noví držitelé, kteří by ujali se opuštěných panství a domův, přece valná část statkův ostávala stále bez hospodářův a v městech královských skoro polovice všech domův byla opuštěna, zbořena neb spálena.*) Jak úhlavní nepřítel protestantův Vilém Slavata zprávu činí, vystěhovalo se v tu dobu 36000 rodin ze země české a máme důvodnou příčinu počet tento vztahovati hlavně k exulantům, však nikoliv také k emigrantům, neboť kdož mohl spočívati ty bezčetné řady jmenovitě obecného lidu, které v útěku za hranice hledaly svou jedinou spásu. Ti kteří mezi vystěhovalci byli lutherané neb se českou konfesí spravovali, usazovali se obyčejně v pohraničných místech saských a lužických. Naproti tomu bratří u většině ubírali se do Polska a Uher, kdež je vítaly staré osady české povstalé následkem pronásledování v 16. století. Všichni jsouce na mizinu přivedeni, odkázáni byli na práci svých rukou a na podporu dobrých lidí. Šlechtičtí vystěhovalci pak vstupovali houfně do cizích vojenských neb dvorských služeb, snažíce se všude vzbuditi národu svému vykupitele.

Ostatní obyvatelstvo české, kteréž v zemi bylo zůstalo, až na malé výminky, přiznávalo se k víře katolické. Zprávy z rozličných

*) Když r. 1627 poprvé opět na základě snešení sněmovního berně vybírány býti měly, jmenována jest sněmem stavovským komise, kteráž vyšetřiti měla, kolik je v městech a na panstvích usedlostí obydlených, z nichž berně vycházeti mohou a kolik naproti tomu jest usedlostí neb domův prázdných, zavřených, pustých, zbořených a spálených. Sečítání toto dálo se poprvé v březnu r. 1628 a zdá se, že ob čas v něm pokračováno bylo. Není o tom žádné pochybnosti, že v archivu českého místodržitelství nalézají se podrobná akta tak zvané komise visitační, jež práce tyto řídila a leží na snadě důležitost těchto pamětných sepisů, jež chladnými sice ciframi, avšak pravdivě vypravují nám o krvavých událostech minulých dob. Nebylo nám na ten čas možno použíti při práci této oněch úředních pramenův, než nalezli jsme aspoň v archivech dvou venkovských měst hodnověrné listiny sepsané pro řečenou komisi za účelem upravení poměrův berničných. Z listin těchto dozvídáme se, že v Hoře Kutné bylo r. 1620 celkem **788** domův, r. 1628 bylo z nich 32 rozbouráno a postoupeno páterům societatis Jesu na vystavění koleje, 111 bylo opuštěno a zavřeno, poněvadž majitelé jich pryč se odebrali, jiných 146 domův bylo prázdných, pustých, vojskem rozbořených neb spálených, takže celkem **289**. domův žádného užitku neneslo. Mimo to na čtyrech předměstích bylo rovněž mnoho domův „skrovných, chatrných a laciných, z nichž mnozí sousedé odešli a posavad ucházejí." R. 1631 vzrostl počet pustých domův na **329** a r. 1653, tedy pět let po skončení třicetileté války; kde již noví obyvatelé se byli usadili a živnosti své opět provozovali, napočítalo se ještě **453** zruinovaných domův. — V městě Čáslavi před r. 1620 bylo **250** domův, z těch r. 1631 pouze **149** obydleno bylo a r. 1651 již jenom **117** stavení se našlo, ku kterýmž však se počítaly již i takové „chatrče otrhané, v nichž obyvatelé hlavy své pouze před deštěm schovati mohli". Obě tato města poměrně neutrpěla v oněch časech tolik, co jiná místa na př. Písek, Prachatice, Tábor, Pelhřimov, Nymburk, Slané, Žatec a j. a kdy bychom ani jiných zpráv mimo tyto neměli, již na jich základě mohli bychom sobě dostatečný učiniti pojem o hospodářství, jakéž nejprvé soldateska na reformaci vyslaná, napotom různá nepřátelská vojska po krajích našich provozovala.

stran od katolických kněží konsistoři pražské během r. 1630 podávané, shodují se v tom souhlasně. Aspoň tolik bylo zajisté docíleno, že majitelé statkův a domův byli katolíci. Reformace v mnohých městech pokračovala úžasně rychle. Kdežto na př. dne 3. srpna 1627 psala komise reformační radě Nového Města Pražského, „že skoro všichni obyvatelé Nového M. (mimo některých málo osob) posud v bludech ostávají a ani ku zřízeným instruktorům na vyučování nechodí," již 13. května 1628 vyslovovala své potěšení z toho, „že již v Novém Městě spasitedlná reformaci až na něco málo k vyřízení svému přišla". V jižních Čechách již v roce 1624 starali se Martin don Hoef-Huerta, Balthazar de Maradas a zvláště pověstný Zdeněk Kolovrat-Libštejnský s Lichtenštejnskými dragouny o „promovírování víry katolické". O městech Litoměřicích, Mostě, Ústí nad Labem, Mělníku, Trutnově, Kolíně, Chrudimi, Čáslavi a Kutné Hoře nalezli jsme určitých zpráv, že do r. 1628 všichni jich obyvatelé byli již katolíky. Pouze na okolní lid vesnický vedli sobě katoličtí farářové hojné žaloby, že se stále ještě kacířství přidržuje.

Než byloli v náboženském ohledu tak zle v království českém, bylo neméně zle i v ohledu politickém. Velkolepá budova starého zřízení zemského založená na staročeské statečnosti a poctivosti zřítila se rázem. Kdežto ona zaručovala aspoň několika stavům jich svobody a lidu poddanému poskytovala stav poměrně dosti snesitedlný, zvrhla se nyní v takové nevolnictví i jařmo všech tříd obyvatelstva, o jakémž nebylo dříve slýcháno v zemi české. Staří věrní obyvatelé koruny české, kteří měli po starém zákonu na nohou býti a až do přemožení odpírati nepřátelům a škůdcům práv zemských, nežili více. Kdy by byli vstali, byli by s úžasem spatřili, jak stará domovina jejich proměnila se v pravý pelech škůdcův zemských, kterak v království českém vedle několika velikých lupičův a darebův naleză se na tisíce menších pobertův a lotrův, jimž domácí obyvatelstvo vydáno bylo na milost i nemilost. Nebylo tu více místa pro ně, kteří byli představitely starého řádu zemského. V tu dobu již cizota přemáhala český národ. Ve všech úřadech zemských, krajských a městských, v chrámích i školách, v životě veřejném i soukromém opanovali pole cizinci a s nimi spojení převrhelci. S náboženskou reformací kráčeli ruku v ruce odnárodňování, němčení a všeobecný úpadek na vzdělanosti a mravech. Vidíme to zřetelně při lidu obecném, který upadal čím dál tím více na těle i na duši. Nelze se tomu ani diviti, že i on vida veškeré zásady lidskosti a spravedlnosti nohami pošlapané a v nic obrácené, v brzce se přiučil od nových svých pánův řemeslu loupeživému. Právě v tom roce, o jehožto událostech se rozepsati chceme, měli hejtmané krajští a rychtářové městští plné ruce práce s chytáním a odpravováním „škůdcův zemských, tak zvaných Petrovských ...."

V takovém žalostném spůsobu bylo postaveno království české v čase, když po čtvrté k hranicím jeho blížila se pomoc, kterouž šlechetný Komenský vítal nadšenými slovy: „Když nejen země česká, ale i celá německá plné ohavností byly, nepřátelé nebe s zemí mísiti a všecko tyranstvím a bezbožností naplňovati nepřestávali, ejhle vzbudil

bůh od půlnoci vichr, kterýž až posavád zdi bezbožného Babylona viklá, klátí, podvrací!"

II.

Když v míru lubeckém poslední, jak se zdálo, válečný obhájce protestantismu německého, král dánský za to, že jemu navráceny jsou země jeho na pevnině ležící, odstoupil z válečného jeviště a převzal závazek chovati se nečinně k záležitostem svých souvěrcův, tu zdál se býti pro stranu císařskou příhodný čas provesti i v říši německé dávné záměry. V Německu samém nebylo možno očekávati, že by se provedení myšlenky obnoviti v říši německé starý stav právní, jaký byl za časův Hohenstaufovcův, vážné a nepřekonatelné překážky postavily v cestu. Na stolcích kurfiřstských v Sasku a Branibořích seděli slaboši, kteří jsouce dbalými více osobního svého zisku než zájmův podanných svých, kolisali se stále mezi oběma stranama a pro samé obavy, by je nepotkal osud zimního krále českého, neodhodlali se nikdy k řádnému činu. Jejich odporu nebylo potřebí se obávati. Jiní pak protestantští národové vedouce války v týž čas s katolickými mocnostmi, a majíce takto svázané ruce nemohli přispěti stoupencům svým německým na pomoc. Švédové válčili s Poláky a Holanďané podporováni jsouce Francouzy, statečně potírali námořskou moc Španělův. Zdálo se, že není nikoho více, kdož by se na odpor postavil straně císařské, když by ona v říši německé započala promovírovati náboženství katolické a zvětšovati panovnickou moc tou měrou, jakož v Čechách byla učinila.

Šťastné postavení toto, jakéhož se straně katolické hlavně vojenským štěstím vojska Valdštýnského dostalo, rozplameňovalo velice smělost i odvahu dvora vídeňského. Bylotʼ již slyšeti od mnohých katolických horlitelův hlasitě pronášeti záměry, že po zemích německých přijde řada i na neněmecké protestantské krajiny a po vyplenění neb podmanění všeho kacířstva stará sláva svaté německé říše opět se zaskví v nové záři.

V Německu počalo se po příkladu země české s pokutováním a konfiskováním zemí a statkův těch rebelův, kteří po čas války dánské proti císaři bojovali. Jakmile mír uzavřen byl, nebylo již potřebí více tohoto pláštíku. Vydán jest restituční edikt, jímž v první řadě bylo namířeno na severní knížata německá, z nichž většina v poslední válce nikterakž císaři se nezpronevěřila. Náboženské pronásledování bylo tu patrně pouhou formou k novému vydírání a loupežení a dobrým prostředkem k porozšíření moci císařské nad německými stavy. Pro soldatesku císařskou a její vůdce musily se najíti nové země, v kterýchž by tito mohli nepěkné řemeslo své dále provozovati, v Čechách nebylo již více co bráti. Statky církevní v severním Německu, jež následkem hnutí protikatolického dostaly se do správy administrátorův protestantských, byly velice vítanou kořistí. Konfiskováním čili „restituováním" jich byla by moc knížat severních velmi ztenčena bývala a přívrženci moci císařské byli by měli příčinu těšiti se na náležitou odměnu za své dobré služby.

Nehledě ani k tomu, že v ediktu kalvinisté vesměs vypovědíni jsou z říše německé a katolickým vrchnostem výslovně jest přiznáno právo donutiti poddané své k srovnání se s nimi u víře, tož řečené konfiskování duchovních statkův bylo tak důležitým ustanovením, že kdy by se bylo provedlo, pro budoucnost protestantismu by rozhodně osudným bylo se stalo. Nebezpečí bylo tu veliké a ono rostlo vůčihledě každým dnem, v kterém bylo popřáno Valdštýnovi verbovati nové vojsko. Celé severní Německo bylo již zaplaveno rotami císařskými, kraje a města jeho jsou vypleněny a pustošeny; násilné převracování na víru katolickou mohlo započíti v něm každou hodinu. Až na jediné město Štralsund, kteréž statečně odrážželo veškeré útoky cís. vojevůdce Arnheima, veškerá ostatní města severní dobrovolně přijala posádku císařskou.

Neočekávané zápletky pojednou ochromily císařské straně rámě napřažené již k poslední ráně, jež se protestantismu a tak zvané „svobodě německé" zasaditi měla. Katolická Francie ovládaná bystrým duchem Richelieuovým, jakož i liga katolická v jižním Německu, v jejímž čele stál kurfiřt bavorský, byly by s největší sympatií provázely vyplenění a zničení všeho kacířstva, jenom kdy by ono nebylo v zápětí svém co přirozený následek přivodilo zvětšení moci císařské v Německu a převahy španělské v Italii. Pojednou objevilo se, že vyhubiti posavádní cestou protestantismus v Německu znamená zrušiti rovnováhu evropskou ve prospěch neobmezené nadvlády domu habsburského nad celým světem.

To rozhodlo nad osudem restitučního ediktu. Richelieu upotřebil veškerého svého vlivu při dvoře polském a švédském, aby dlouholetá válka ukončena byla čestným pro obě strany příměřím. V jedné části polské šlechty, kteráž nespokojena byla se státní správou krále Zygmunta III. a stále se protivila válčení se Švédy co jednání marnému a zájmy národu rušícímu, nalezl francouzský dvůr horlivé zastance svých záměrův. Nemalá náhoda i tomu chtěla, že právě v tu dobu vypuklo povstání obecného lidu na Ukrajině pod vůdcovstvím Tarasa Bulby a to donucovalo Poláky moc válečnou v jinou stranu obrátiti. Tak uzavřen jest pokoj a Gustav Adolf, jehožto sláva válečná rozlehala se již tehdy od úst k ústům, maje uvolněné rámě mohl stanouti v čele ohroženého protestantského světa.

Na druhé straně liga katolická vynaložila vše, aby osvobodila Německo od muže, kterýž jediný ve zvětšení moci císařské viděl i svůj prospěch; muže, který neohlížeje se na prostředky, pracoval k zavedení vojanského absolutismu a tudíž k porobě všech v říši německé a již také žoldáctvu svému pustil plnou zvůli při drancování všech, bez rozdílu ať katolíkův neb protestantův. (Pokračování.)

R. 1872. Č. 10.

OSVĚTA

Vývoj nauky o buňce rostlinné.

Podává

K. L. Renger.

Jest tomu právě dvě stě let, co proslulý *Malpighi* seznal, že rostliny složeny jsou ze samých drobnohledných částic, které jsouce zvláštní blanou kolem do kola objaty, *buňkami* se zovou. Tehdy zajisté netušil, že během dvou století věda rostlinopisná své nynější výše dosáhne, že buňka svou vlastní literaturu míti bude a že celá řada přírodozpytců na tomto skrovném poli se proslaví.

Vynález Malpighiův stal se základem všech pozdějších výzkumů v oboru rostlinné anatomie; na něm se znenáhla stavělo, až konečně před očima udiveného světa objevila se budova netušené rozsáhlosti a dokonalosti. Že pak v novější době nauka o buňce znamenitě se posunula v popředí, tomu nelze diviti se, neb shledáno a všeobecně stvrzeno, že buňka jest základem *veškerého* organického života pozemského, ježto z buněk co částic prvotných zbudována celá říše rostlinná i živočišná a veškeren ústrojný život odvoditi se musí od činnosti těchto ústrojných prvků. I jest na bíle dni, že empirický směr badání přírodovědeckého novější doby spatřuje v buňce zřídlo všeho organického života na zemi a již proto nabývá nauka o buňce pro každého vzdělance zajímavosti nevšední. Jest však i nauka o buňce skvělým pomníkem neunavené činnosti ducha lidského, jenž žádných obtíží se nehrozil, až konečně dospěl tam, kam zlepšené optické nástroje novější doby přijíti mu dovolily. Mnoho arci ještě práce vykonati jest a to práce lopotné, vymáhající celé síly duševní, avšak celá řada proslulých badatelů ručí nám za to, že bude vykonáno, co vůbec vykonati lze, a že nauka o buňce v nejbližší době dospěje vrcholu svého vývoje. Pracujeť se stále s úsilovnou pílí o důkladné provedení

podrobností fytotomických a lze se nadíti, že nadešla již doba, kdy všecky sporné a záhadné otázky v oboru tom rozřešení dojdou.

Dle starší, na mnohých vysokých školách ovšem až posud pěstované nauky jest buňka rostlinná tílko v původním tvaru kulovité, neozbrojenému oku sotva patrné, kolem do kola zvláštní blanou objaté, majíc uvnitř vrstvy lučebně od sebe rozdílné, soustředně seřaděné. Dokonalejší známost o vrstvách těchto, které během času rozličná jmena dostávaly, velmi znenáhla se vyvíjela, a teprvé důkladným všestranným prozkoumáním těchto vrstev pravá podstata buňky rostlinné seznána jest. Mezi tyto podstatné části buněčné počítáno: *protoplasma*, *jádro buněčné*, *vak primordiální* a *blánu buněčnou*.

V novější době nabyla nauka tato na mnoze jiného rázu, čehož zásluhu hlavně *Pringsheimovi* *) a Maxm. *Schultzeovi* přičísti sluší. Zásluhy Schultzeovy týkají se především úplného objasnění podstaty protoplasmatu **), kteréž i v říši živočišné a jmenovitě v třídě kořenonožců objevil. Od té doby považuje se protoplasma s jádrem buněčným za jediné zřídlo života buněčného, a názor ten došel téměř všeobecného uznání, čímž nauka o buňce vůbec a rostlinné zvláště značně pokročila.

Buňka rostlinná, v prvotném stavu svém nelišíc se téměř ničím podstatným od buňky živočišné, jeví se nám nyní co samostatný organismus drobnohledný, jehož rozličné částky původ svůj vzaly z polotekuté, sliznaté, na nejvýš proměnlivé, dusík v sobě obsahující látky, již *protoplasma* nazýváme. Toto vytvořuje postupem času, dříve neb později, kolem sebe pružnou, z cellulosy se skládající blánu, ježto až do nedávna za podstatnou část buněk se pokládala, ano dle učení mnohých vlastní buňku tvořila, kdežto protoplasma i jádro buněčné na pouhý buněčný obsah sníženy jsou. S odumřením protoplasmatu přestane nutně veškeren život buněčný a pak se nám jeví pozůstalá blána buněčná co oděv, co rakev živé buňky a na ni bez práva název buňky přenášíme; dle toho mohl by někdo i opuštěnou pupu nazývati motýlem.

Název *protoplasma* ***) pochází od H. V. *Mohla*, jenž největších zásluh o rozvoj nauky o buňce rostlinné si získal: onť první v drobnohledném badání počal raziti cestu samostatnější, vzdav se všech hypothetických domněnek a uznávaje jenom to, o čem na své vlastní oči se mohl přesvědčiti. A jako Hugo v. Mohl v těchto svých vědeckých

---

*) *Pringsheim:* Untersuchungen über den Bau und die Bildung der Pflanzenzelle. 1854.

**) *Max Schultze:* Das Protoplasma der Rhizopoden und der Pflanzenzellen. Ein Beitrag zur Theorie der Zelle. Leipzig. 1863.

***) V české literatuře, pokud mi známo, překládáno *protoplasma: prvotní slis*, *životní šťáva* neb *šťáva* vůbec; v novější době počal však dr. Lad. Čelakovský užívati původního řeckého názvu, což se mi zdá nejlepším prostředkem, vyhnouti se všem nezdařeným pokusům názvoslovným. Příklad jeho jest i ve mnohých jiných případech následování hodný, jmenovitě tam, kde názvosloví řecko-latinské nabylo již práva občanského ve vědecké literatuře Němců, Francouzů i Angličanů. Vědecké názvosloví spůsobuje bez toho začátečníkům veliké obtíže i netřeba vstup do chrámu vědy vynucenými pokusy názvoslovnými ještě znesnadňovati.

výzkumech přešťastným byl, anoť se téměř všem od četných pozorovatelů a kritiků sankce dostalo, byl i neméně šťastný u volbě potřebného nového názvosloví, o čemž „protoplasma“ skvělé svědectví podává. Mohl definoval protoplasma co dusičnatou látku polotekutou, drobounkozrnou, sliznatou, nabubřitelnou, i poukázal zřejmě k tomu, že blána buněčná i všechen pevný obsah buněčný původ svůj z protoplasmatu berou. Jodem barví se na žluto, kdežto mu roztok cukrový a kyselina sirková pěknou růžovou barvu udělují. Protoplasma nalézáme ve všech mladých buňkách bez výminky, nalézá se také ve všech starších, ještě šťávu obsahujících buňkách, avšak v dřevních buňkách a cévách, které v sobě vzduch obsahují, už ho nebývá. Bylo sice protoplasma již před Mohlem známo, avšak on důležitost jeho v úkonech buněčného života objasnil.

Zajímavou vlastnost protoplasmatu, totiž jeho kroužení uvnitř buňky, odkryl již r. 1772 *Bonaventura Corti*, jenž přese všecky nedostatky tehdejších optických nástrojů důkladně prozkoumal a ustanovil zákony, dle nichžto se protoplasma v buňkách characeí pohybuje. Výzkum jeho však brzy přišel v zapomenutí: *Treviranus* r. 1807 domýšlel se, že něco zcela nového odkryl, když kroužení protoplasmatu v buňkách Nitelly pozoroval.

Podrobněji zkoumali *Göppert* a *Cohn* toto kroužení, kdežto *Agardh*, přihlížeje k zákonitému spojení jednotlivých proudů, osm zákonů vynalezl, dle nichž protoplasma v rozličných částech těla charového krouží.

Předůležité jsou v oboru tom pojednání Alex. *Brauna* z r. 1852. — Pohybování zrneček protoplasmových objevil *de Bary*, čímž nemálo prospěl dokonalé známosti o pohybování se protoplasmatu. V témž směru podporován byl od *Cienkowského* i *Hofmeistra*, kdežto *Kühne**) poměr protoplasmatu k rozličným vlivům zevnějším zkoumal. Kühne konal své pokusy na prášníkových chlupech Tradeskancie virginské a zde pozoroval, že protoplasma jest organismus nejen kontraktilný nýbrž i dráždítelný, čímž opět nové světlo v obor nauky o buňce rostlinné přišlo. Těmito výzkumy získána též důkladná známost o plasmodiích myxomycetů, u kterých amoebovité pohyby, podobné pohybům některých kořenonožců z říše živočišné, zjištěny byly.

Jiný způsob pohybů protoplasmových pozorován u řasinek rejdivých výtrusů. Bylo to r. 1843, když *Unger* vydal dílo, které v učeném světě nemalé pohnutí způsobilo a již svým titulem**) všeobecnou pozornost na sebe obrátilo. Pozoroval totiž rejdivé výtrusy řasy Vaucheria a domníval se, že postihnul rostlinu, ana se v nálevníka vyvíjí. Neměl ovšem názor ten dlouhého trvání, avšak zavdal podnět, že obor těchto pohybů důkladně prozkoumán jest. Zabývali se výzkumem tímto mezi jinými *Schacht*, *Nägeli*, *Hofmeister*, *Thuret*, *de Bary*, *Alex. Braun*, a jmenovitě *Pringsheim*, jenž svými důkladnými pracemi o pohlavním rozplozování Vaucherií a Oedogonií nové názory v obor ten vnesl. — Měřením pohybů protoplasmových a vý-

*) Dr. W. *Kühne*: Untersuchungen über das Protoplasma. Leipzig, 1864.
**) *Unger*: Die Pflanze im Momente der Thierwerdung. Wien, 1843.

zkumem vlivu temperatury zabývali se *Max Schultze*, *Nägeli*, *Mohl*, *Hofmeister*, *de Bary*, *Sachs*, *Kühne* a j.

Přese všecky tyto výzkumy nelze však říci, že by naše dosavadní vědomosti o protoplasmatu v ohledu lučebně fysikalním i fysiologickém postačovaly. Mohl definoval protoplasma především co onu polotekutou hmotu, která se mu co tvořivý materiál uvnitř buňky jevila, — kdežto v novější době se pojem protoplasmatu vším právem rozšířil na všecky albuminaty, od kterých život buněčný na mnoze závisí, jakož i na jádro buněčné. V nejnovější době zabýval se prof. *Haustein**) v Bonnu zkoumáním pohybů protoplasmových a výsledek jeho zkoumání byl, že nelze protoplasma považovati za pouhou „*látku*", nýbrž za *organismus* uvnitř blány buněčné, kterouž si ku své ochraně utvořil jako mlž neb hlemýžď svou skořápku a v kteréž se rovněž tak jako hlemýžď ve své skořápce pohybuje.

Hmota protoplasmová, dokud pevnou blanou není objata, však toho schopná i k tomu určena jest, zove se *buňkou primordiální*. Tato jeví se nám co kulička protoplasmová, uvnitř které jádro buněčné se nalézá, a jejíž povrchní vrstvu Mohl za blánu považoval, a primordiálním vakem (Primordialschlauch) nazval. Že tento vak není žádnou blanou nýbrž pouze kožní vrstvou protoplasmovou (Protoplasmahautschichte), dokázal nejprvé dr. *Pringsheim*. Z počátku málo který histolog hlásil se k tomuto názoru, i neváhám tvrditi, že od té doby, kde Max Schultze rozhodně mezi stoupence Pringsheimovy se přihlásil a úplnou analogii mezi primordiální buňkou rostlinnou a živočišnou obhájil, teprvé ujala se nauka tato všeobecně. V novější době hlásí se ku starší Mohlově theorii také dr. *Dippel***), nazývaje Mohlův primordiální vak jmenem „Zellhaut" aneb „ursprüngliche Zellmembran", kdežto blánu buněčnou nazývá „Zellstoffhülle." — Podobné zpátečnické pokusy přijdou tuším v zapomenutí, aniž by jasno v novější nauce o buňkách panující zatemniti dovedly.

Při této otázce naskytuje se mi příležitost, promluviti o zásluhách *Purkyňových* při objevení analogie v elementárním ustrojení zvířat a rostlin.***) Jak známo, připisuje se *Schwannovi* zásluha, že prvním byl, který dokázal, že v ustrojení elementárním rostlin a zvířat analogie jest. Nelze upříti, že Schwann znamenitých zásluh v oboru histologie si získal, avšak *nebyl* prvním, jenž vyslovil myšlénku o dotčené analogii.

Bylť to *Purkyně*, jenž to učinil nejen o dvě leta dříve, nýbrž i spůsobem takovým, jenž jest zcela ve shodě s nejnovější naukou o buňkách jak rostlinných, tak živočišných. Schwann vydal své dílo pojednávající o analogii buněk zvířecích a rostlinných r. 1839†),

---

*) Verhandlungen des naturhistorischen Vereines der preuszischen Rheinlande und Westphalens. Jahr. 7. 1870. —

**) *Dr. Leop. Dippel:* Das Mikroskop und seine Anwendung. Braunschweig, 1872.

***) Zároveň upozorňuji na článek dr. *Frant. Novotného:* „Purkyňovy zásluhy o učení, že jest analogie v ustrojení elementárním zvířat a rostlin" v Časopise česk. lékařů. roč. IX., čísla 23, 24. —

†) *Schwann:* Mikroskopische Untersuchungen über die Uebereinstimmung in der Structur und dem Wachsthum der Thiere und Pflanzen. — Berlin 1839.

kdežto práce Purkyňovy do oboru tohoto spadající již z r. 1833, 1835 a konečně r. 1837 pocházejí. Jsou to dissertace drů. Wendta, Krobera a Fraenkela, vesměs žáků Purkyňových, kteří navedením jeho ve svých histologických výzkumech zřejmě na analogii mezi buňkami rostlinnými a živočišnými poukázali. Při schůzí německých přírodozpytců r. 1837 v Praze odbývané přednášel Purkyně o žlázách pepsinových, jichž ustrojení první byl vyložil a nakreslil. V této přednášce vyslovil se následovně o dotčené analogii: „Tím spůsobem konečně uvede se zvířecí organismus na tři základní formy: tekutou, zrnkovitou a vláknitou. Zrnkovitá forma pak uvádí nám na mysl analogii rostliny, která, jakož známo, skoro zcela ze *zrneček* nebo *buněk* složena jest. Jako u rostliny každá buňka svým vlastním životem (vita propria) nadána jest, čímž ze všeobecné šťávy svou vlastní látku sobě připravuje a zvláštní šťávy ve vlastní dutině ukládá, tak podobného cos můžeme si představiti o tvoření a roztvoření zrneček enchymových. Vůbec odkazuje nás toto ponětí o zrnkovině organismu zvířecího na přísnější porovnávající studium fysiologie rostlinstva." — Z uvedeného místa vysvítá, že co nazýváno bylo u rostlin buňkou, Purkyně u zvířat zrnem nazval. V zrnech těch, jak dále popisuje, jest centrální jádro (nucleus), však žádná blána nečiní zevnější obal. Jest tedy Purkyňovo „*zrno*" „ein Klümpchen Protoplasma, in dessen Innerem ein Kern liegt", což jest definice buňky, jakou nám podávají histologové novější doby s M. Schultzem v čele. — Po vyjití Schwannova spisu měl o tomto předmětu Purkyně ve slezské společnosti pro vlastenecké vzdělání přednášku, která jest také zajímava tím, poněvadž udává, jak buničky zvířecí se chovají a od rostlinných se rozeznávají; v téže přednášce zároveň zřejmě podotkl, „že nejzřetelnější jest tato analogie v stavu vyvinování, u rostliny v cambium, u zvířete v protoplasmatu plodku." Mimo jiné hájil pro sebe a pro Valentina, s nímž společně pracoval, původnost Schwannova výzkumu. Že to učinil spůsobem skromným, jemu obyčejným, nedošla zvěst o tom širších kruhů; že však v lůně společnosti svrchu uvedené nebyl nikdo, jenž by byl o oprávněnosti nároku Purkyňova pochyboval, o tom nejlépe svědčí gratulační spis prof. *Göpperta*, předsedy téže společnosti, v němž prioritu domnělých Schwannových výzkumů přímo Purkyňovi připisuje. Tím bolestněji musí se nás dotknouti slavnostní přednáška, již v *téže* společnosti za příčinou oslavení pětadvacítiletého předsednictví *téhož* prof. Göpperta měl prof. dr. Cohn. V této řeči, která brzy na to tiskem vyšla*), přičítá se zásluha svrchu uvedeného výzkumu jedině Schwannovi, kdežto přece *přítomný* předseda před krátkou dobou se tím honosil, že z úst Purkyňových poprvé v *týchže* místnostech první zvěst o důležitém tom výzkumu vyšla. — V čem příčina této, mírně řečeno, nešetrnosti leží, nelze mi udati; avšak domnívám se, že jest to naší povinností, abychom se hlásili ku každé perle ducha českého, kterou sobě naši sousedé bez práva přisuzují. Líto mi, že nemohu do slova tu položiti dotčené místo z gratulačního spisu, jejž prof. Göppert za

*) *Dr. Ferd. Cohn:* Die Entwickelung der Naturwissenschaft in den letzten fünfundzwanzig Jahren. Ein Vortrag von — Breslau, 1872.

příčinou oslavení osmdesátých narozenin Purkyňovi zaslal. Nalézáť se originál v rukou biskupa Stroszmayera, jelikož akademie jihoslovanská zamýšlí vydati obšírný životopis tohoto našeho velikána. —

Po tomto příležitostném odchýlení budiž mi opět dovoleno, abych k svému předmětu se vrátil. Podstatu primordiální buňky objasnil nejprvé *Cohn*, kdežto *H. v. Mohl* kožní její vrstvu již r. 1844 popsal, nazývaje ji vakem primordiálním. Tutéž vrstvu pozoroval ještě dříve *Kützing* u některých řas a popsal ji pod jmenem buňky amylidové (Amylidzelle.) Také *Karsten* ji pozoroval a za druhotní buňku měl, kdežto Nägeli za zvláštní vrstvu sliznatou ji pokládal. Th. Hartig pozoroval ji v buňkách šťavnatých plodů a nazval ptychode, avšak podstatu její neseznal. Hugo v. Mohl prohlásil ji za první, tudíž nejstarší, z cellulosy nesloženou dusičnatou *blánku*, nad kterou teprvé blána buněčná se usadí. Proti tomuto názoru vystoupil *dr. Pringsheim* a dovodil, že nějaký vak primordialní co blána, od protoplasmatu oddělitelná, vůbec není, nýbrž že jest to vrstva protoplasmová, která v mnohých případech ve stavu zvolného zhuštení se nalézá a zenáhla ve vrstvu od protoplasmatu lučebně rozdílnou přechází. Buď jest Mohlův vak primordiální pouhou vrstvou protoplasmovou, od protoplasmatu lučebně ničím se nelišící, tudíž protoplasmatem a nikoliv zvláštní blanou; aneb jest blanou, od protoplasmatu lučebně rozdílnou, pak se nám jeví co blána buněčná, z cellulosy složená, již nutně za druhotní útvar pokládati musíme. Dle toho musíme vak primordiální co zvláštní blánu dusičnatou z nauky o buňce rostlinné vymýtiti. Podotknouti sluší, že *Sachs* Pringsheimovu kožní vrstvu nazývá „Protoplasmaschlauch.“ *)

Podstatné částky buněčné jsou, jak jsme již pověděli, *protoplasma* a *jádro buněčné*. Kdekoliv protoplasma co zvláštní individuum buněčné jeviti se počíná, tu ihned počne se tvořit kolem jistého středu jádro buněčné. Jádro toto, jsouc vždy v protoplasmatu vnořeno, jest více méně kulovité tělisko, ze zrnitě polotuhé látky utvořené, kteréž jak lučebné zkoumání reagenciemi dokazuje, tak jako protoplasma z dusičnatých látek se skládá. Jsouc útvarem protoplasmovým, povstalým odrůzněním pevnějších látek protoplasmových, jeví se nám jádro buněčné s počátku co tělisko z látky stejnorodé, polotuhé neb i tekuté utvořené; později odrůzní se uvnitř jedno, dvě neb i více *zrneček jádrových* (Kernkörperchen, nucleoli) a tu nabývá jádro buněčné povrchu pevnějšího, jenž však nikdy ve zvláštní blánu se nepromění. Jádro buněčné pozorováno ve všech mladých buňkách rostlin tajno- a jevnosnubných; jenom v buňkách hub a lišejníků nebylo nalezeno, ačkoliv se musí pochybovati, že by zde scházelo. Zhusta se přihází, že v buňkách, které rychle několikráte po sobě se dělí, rozplyne se

*) V české literatuře dostalo se vaku primordiálnímu, ačkoliv vždy jen mimochodem o něm pojednáváno, dosti různých pojmenování, jako *vnitřní buněčný vak* (Sachs, Živa); *vak prvorodný, vak prvotní, blána prvorodná* (Čelakovský, Živa); *blánka buněčná oproti stěně buněčné* (Renger, Živa) etc. etc., vše na důkaz, že jsme přes příliš theorii Mohlově holdovali.

jádro buněčné a smísí se s látkou protoplasmovou, z které dříve bylo povstalo.

Jádro buněčné objevil *Robert Brown* již r. 1833 a nazval je *nucleus cellulae*; *Schleiden* seznal důležitost jeho při tvoření buněčném a nazval je *cytoblastem*. Dle Schleidenových pozorování vznikají v protoplasmatu větší kuličky, kolem kterých znenáhla se sbírají menší zrnečka, která v jedno splynouce, jádro buněčné utvoří; jádro toto nebývá, aspoň v první době, žádnou blanou objato. Dle *Nägeliho* jest jádro buněčné měchýřkem, tudíž blanou objato, a vzniká dvojím spůsobem: 1. samostatně, t. j. objevením se jádrového zrnečka, kolem něhož se vrstva protoplasmova uloží, kteráž se kuspeninatou blanou oděje; 2. dělením staršího jádra buněčného ve dvě nová. Dle *Hofmeistra* však nevzniká dříve zrnéčko jádrové; toto považuje on za útvar druhotní a nikoliv nutný. *Mohl* nemohl zvláštní blánu na něm s jistotou dokázat, kdežto *Unger* rozhodně k názoru Nägeliho se hlásil. Důležitý vliv jádra buněčného na tvoření nových buněk všichni tito zpytatelé uznávali; jediný *Karsten* tvrdil, že utvoření nové buňky není závislým od předcházejícího utvoření jádra buněčného. *Schacht* měl také za to, že se jádro buněčné zvláštní blanou odívá.*) Dle Hofmeistra na místě, na němž jádro bunečné utvořiti se má, nikdy neobjeví se dříve zrnečko jádrové. K tomuto názoru, který již před lety byl vyslovil, hlásí se *Hofmeister***) ještě v novější době, ačkoliv se zdá, že názor Schleidenův a Nägeliho o utvoření se jádra buněčného kolem dříve povstalého zrnéčka jádrového i v zootomii svou platnost má. — Zajímavá jsou pozorování, která v nejnovější době prof. *Haustein* vzhledem k pohybům jádra buněčného konal. Dle jeho pozorování pohybuje se jádro buněčné vedle kroužícího protoplasmatu zcela samostatně, namnoze směrem zcela opačným, při čemž tvar jeho mnohým patrným změnám podlehá. Dokud tyto pohyby trvají, jeví jádro buněčné mnoho podobnosti s mladým plasmodiem anebo jiným amoebovitým organismem.

Dříve neb později odívá se buňka primordiální kolkolem zvláštní blanou, z cellulosy složenou, která nejsouc podstatnou částí buněčnou k dosažení vyššího účelu, totiž k utvoření tkaniva, určena jest. Jakmile totiž buňky primordiální v jakékoliv tkanivo spojovat se počnou, pozorujeme, že kožní vrstva protoplasmová pevnou blanou se pokryje. Tato blána, útvar to druhotní, z protoplasmatu vzniklý, považována po dvě století za buňku rostlinnou, kdežto vlastní buňka, totiž individuum protoplasmové s jádrem, pouhým obsahem buněčným nazýváno. Neoprávněný tento název buňky sotva dovedeme z obecného názvosloví vymýtiti, jelikož za dlouhou dobu nabyl práva občanského i ve vědě i v mluvě obecného života.

Max Schultze a jiní považují vytvoření blány buněčné za známku znenáhlého upadání života buněčného; z ohledů fysiologických dalo by se i tvrdit, že blána vzhledem k úkonům životním individua protoplas-

---

*) *Dr. Herm. Schacht:* Die Pflanzenzelle, der innere Bau und das Leben der Gewächse. Berlin, 1852.

**) *Wilh. Hofmeister:* Die Lehre von der Pflanzenzelle. Leipzig, 1867.

mového jest hrobem buňky, jak to i *Purkyně* ve svých přednáškách činíval.

Že buňka rostlinná do kola skutečnou blanou objata jest, seznal *Malpighi* již r. 1670. Totéž domnívali se *Grew* a *Hedwig*, kterýž poslední činil již rozdíl mezi buňkami a cévami. *Wolf* a *Mirbel* myslili si buňky bez blány, jako dutinky v hmotě stejnorodé, od kteréhož názoru však Mirbel v pozdější době upustil. Všickni pozdější pozorovatelé jako *Link*, *Amici*, *Dutrochet*, *Sprengel*, *Rudolphi*, *Kieser*, *Moldenhaver* atd. definovali buňku rostlinnou co měchýřek, skutečnou blanou objatý. *Grew* vykládal ve své „Anatomy of Plants“ vznik blány ze spojení vlákének, téhož náhledu byl *Mayen*. Teprvé pozdější badatelé jali se rozeznávat blánu původní a vrstvy na tuto se usazující a ji takto sesilující. Dle *Schleidena*, *Mohla* a *Ungera* děje se usazování sesilujících vrstev na vnitřní stranu blány buněčné, kdežto *Harting* a *Mulder* mimo to ještě vyměšování vrstev na vnější stranu blány buněčné dokázati se snažili. *Hartig* zavrhuje naprosto usazování vnitřních vrstev a nazývá nejvnitřnější blánu (z části vak primordiální) vrstvou nejstarší (ptychode), na jejížto vnější stranu se vrstvy sesilující ukládají, které pak „astathe“ zove. Co v. Mohl prvotní blanou nazývá, pokládá Hartig za jakýsi tmel (eustathe) mezi buňkami, nečině rozdílu mezi prvotní blanou Mohlovou a látkou mezibuněčnou. Dle *Wiganda* splývají prvotní blány buněk se dotýkajících v jedno, tvoříce takto pevný tmel mezi tkanivem buněčným; dle všech ostatních zpytatelů děje se však spojení buněk v tkanivo pomocí zvláštního spojiva, látky mezibuněčné. V novější době dostal z části náhled Wigandův vrch, že není žádné látky mezibuněčné a že tato domnělá látka není nic jiného, než vzrostem způsobené odrůznění střední vrstvy společné blány, která vzniká splynutím buněčných blan dvou sousedních buněk.

O známost lučební povahy blány buněčné získali si nepopíratelných zásluh: *Schleiden*, *Payen*, *Harting*, *Mulder*, *Mitscherlich*, jmenovitě však *Nägeli* a *Sachs*. Známou reakci jodu a kyseliny sirkové na cellulosu odkryl *Schleiden*. *v. Mohl* užil nejprvé lučebních reagencí při zkoumání drobnohledném a dosáhl tou cestou mnohých úspěchů. Jmenovitě rozhodl hádku o podstatě pokožky, dokázav, že se skládá ze dvou od sebe zcela rozdílných vrstev. Týmž způsobem také dokázal, že usazování vrstev na vnější stranu blány bunečné naprosto nemožné jest a že prvotní blána buněčná nemívá otvorů. Avšak názor jeho, že vzrůst blány buněčné se děje usazováním vrstev sesilujících na vnitřní stranu blány buněčné, našel v novější době odpůrce, co do počtu sice skrovné, však hlasem svým tak závažné, že již nyní sporná otázka tato za vyřízenou pokládati se musí a sice v rozhodný prospěch Mohlových odpůrců. Již r. 1864 vyslovil *Nägeli**) myšlenku, že Mohlovy theorie o vzrostu blány buněčné v mnohých případech není možno užiti, a vyslovil theorii, dle které blána buněčná roste a se sesiluje tak zvanou intussuscepcí. Základy k této theorii intussuscepce položil však r. 1858 ve své rozsáhlé práci o zrnech škrobových.

*) Sitzungsbericht der Münchener Akademie, 1864, Mai und Juli: Ueber den inneren Bau der vegetabilischen Zellmembran.

Intussuscepcí vyrozumívá Nägeli spůsob, dle kterého z protoplasmatu jisté látky ve spůsobě tekuté se odlučují, pomocí diffuse mezi molekuly blány buněčné vnikají a konečným ztuhnutím vzrůst její podmiňují. Tato duchaplná theorie byla s počátku přijata s velikým odporem; avšak doklady Nägeliovy byly tak závažny, že řada odpůrců den ode dne řídla, — a může se říci, že se těší dnešní doby všestrannému souhlasu.

Srovnámeli veškeré novější výzkumy z oboru nauky o buňce rostlinné, jak v světle zcela jiném objeví se nám buňka, než ještě za doby Schleidenovy? Dle Schleidena byla buňka pouhým měchýřkem, naplněným šťavou tekutou; H. v. Mohl definoval buňku co tělisko měkké, huspeninaté, z protoplasmatu, jádra bunečného a vaku primordiálního se skládajícího a blanou buněčnou se odívajícího. Dle nejnovějších výzkumů jeví se nám buňka co zvlášť organisované individuum protoplasmové, které ve všech úkonech nepopíratelnou samostatnost osvědčuje. Tato samostatnost jest výsledek vnitřního sostrojení molekulárního, pomocí kteréhož buňka odpor činí všem silám a hmotám zevnějším, které jejímu zachování na úkor jsou, vnímajíc naopak vše, co zdaru jejímu prospěšné jest. Trvání individua buněčného podmíněno jest přijímáním kysliku a vydáváním kyseliny uhličité, kdežto výživa jeho na vnímání i jiných látek v okolí jeho se nalézajících spočívá. Buňka roste potud, pokud více látky potravní vnímá než ze sebe vylučuje, a množí se tím spůsobem, že z buňky matičné dvé neb více nových se urozuje. Jakmile v úkonech těchto nepravidelnosti se objeví, počne buňka chorobnět a život její ukončí se v témž okamžiku; v kterémž molekulární sestrojení se změní a vlivům vnějším podlehne. Dle všeho svrchu uvedeného jeví se nám tudíž buňka ve smyslu širším co konečný výsledek odrůznění rozdílných, s počátku v protoplasmatu smíšených částic hmotných. — Stopujemeli pak život ústrojný od prvních počátků až k svrchovanému stupni vývoje, na němž se nalézá člověk, shledáme, že veškerý život, i nejsložitější vznik svůj béře z této nepatrné buňky. A jakož buňka zvířecí a rostlinná tentýž útvar jest, jest i život ústrojný jednoho a téhož původu. Protož lze jen v dokonalé známosti života buněčného hledati rozřešení všech záhad ve vniternosti organických bytostí se naskytujících. Ovšem až posud zahalen původ života buněčného rouškou tajemnou, neb až posud nelze nám světlo a teplo proměniti v život, aneb ze světla a tepla utkáti jedinou buňku. Životní jiskra přenáší se opět pouze jen živým tvarem — a jelikož každý živý tvar složen z buněk, proto nelze si mysliti, že by bez buňky bylo ústrojného života. Toť pravda tak jasná a nepopíratelná, že v novější době není přírodozpytce, jenž by o ní mohl pochybovat. Ovšem jsou mnozí, jichž povolání jest, aby o pravdě této pochybnosti co možná nejvíce rozšiřovali, — avšak marná práce! Ode dne ke dni nové světlo vyzařuje z induktivního směru badání přírodovědeckého, že snad nedaleká jest doba, kde i slepí prohlédnou! —

Laokoon, dílo doby římské.

Od

dr. Miroslava Tyrše.

(Pokračování.)

X.

Snad že *povaha veškerého vývoje umění antického* proti spisovateli o témže umění se staví, že celý ráz sousoší vatikanského jen v době makedonské se pochopuje, že Laokoon plodem za dob římských nemožným a nepochopitelným se býti ukazuje?

Tak ovšem tvrdí ti, již rhodický původ skupiny naprosto zastávají.

Na tomto poli zároveň dosud s nejmenším odporem se potkali[1]) a jsme tudíž zde více než u kterékoli z úvah předešlých odkázáni na zbraň a sílu vlastní.

Přihlídněmež se zrakem nepředpojatým avšak též nezastrašeným, zda zastancové věku alexandrinského jsou tak neranitelnými důvody obrněni, jak celkem sami se domnívají.

Přirozený postup bude, že zpředu s povšechného hlediště si objasníme, zda Laokoon povahou svou co nutný a důsledný plod umění řeckého se objevuje a zda v tomto rozumu přirozeně na dráze vývoje uměleckého až na dobu alexandrinskou leží. Pak do podrobnějších úvah se spouštějíce, obrátíme zřetel svůj k tomu, pokud snad Laokoon se srovnává se směrem umění rhodického vůbec a Lysippa zvláště, jehož učeň Chares na ostrově tomto žil a působil. Po té pak Laokoona s býkem farnesským porovnáme, který dle Plinia z Rhodu do Říma přenešen byl a za nejčelnější památku sochařství z téhož ostrova se pokládá. Na konec k umění v Římě pěstovanému přistoupíme a příbuznost sousoší vatikanského se směrem římským vyšetříme, i povahu výtvorů uměleckých i ráz celé doby v úvahu berouce.

První otázka jest tedy: *Leží Laokoon na dráze umění řeckého, jak od věků starších až na dobu diadochů se vyvinulo a proměnu vzalo?*

Praví se, že ano, a to ve směru dvojím:

---

[1]) Jedině Thiersch, Epoch. d. bildenden Kunst, i k této stránce otázky šíře přihlíží; než děje se to toliko ve směru dvojím, jednak obhájením výtečnosti umění římského až po dobu Hadrianovu, při čemž ovšem někdy příliš daleko zabíhá (III. p. 69. sqq.), jednak tím, žet se vysvětluje, kterak se státi mohlo, že antické umění vůbec politický a sociální úpadek tak dlouho přetrvalo. (III. p. 77. sqq.) Obou okolností těchto však teprv na konec historického rozboru svého se dotknouti můžeme. Žet na ně s hlediště zcela jiného pohlížíme, tam se objeví.

Jednak co se výrazu a děje týče, jednak nejen s ohledem k tomu, nýbrž též k potencování veškerých prostředků uměleckých, jež v skupině se jeví.

Praví se zpředu: U Eginetů pouhá pohnutost těl bez výrazu vášně, který by s rozčilením boje se srovnával, u Fidia napotom ve štítech parthenonských — při Poseidonu [1]) — pathos ideálnímu obsahu podřízený; v skupině, jenž záhubu Niobidů nám líčí, pathetičnost, již osamostatněná avšak krásou postav a vznešeností výrazu ještě umírněná, u Laokoona na konec p a t h o s n i č e m u n e p o d ř í z e n ý a n i č í m n e z m í r n ě n ý. [2]) Neoznačuje tedy Laokoon třetí a poslední stupeň vývoje, jehož „pathetičnost" v sochařství vůbec dojíti mohla a nejeví se již tím Laokoon co nutný důsledek umění čistě hellenského?

Ne tak zcela! Nedejme se především pojmem tak širokým a poněkud odlehlým mýlit, jaký slovo „pathos" v sobě zahrnuje. U Poseidona důraz položen na affekt urputného hněvu, pocházející z toho, žeť Atheně ochrany v zemi attické se dostalo; u Nioby affekt vznešeného bolu nad ztrátou dcer a synů božskými střelami zahubených. V Laokoonu však dle vlastního přiznání strany rhodické [3]) bolest čistě tělesná, jak uštknutí hada ji způsobuje, on k dětem svým nikterak nepřihlíží, pri něm a nikde v celé postavě jeho na affekt, na rozechvění duševní jakýsi důraz nepoložen. Jestiť to obraz zápasu smrtelného, agonie v předposledních okamžicích jejích. Laokoon není nikterak pathetický n e ž p r o s t ě p a t h o l o g i c k ý; on není dalším krokem a přirozeným postupem na dráze umění řeckého, než s k o k e m na pole naprosto jiné, odvratem od lidskosti skutečně hellenské k tvrdosti opravdově římské, jež v hrozném usmrcování lidí, co v divadle nade všechny rozkošnějším a vítanějším se pokochávala. [4])

---

[1]) Hlava Poseidona ovšem, jak známo, se nezachovala; hořenní část trupu, jež v britickém Museu se nachází, arciť žíly silně naběhlé objevuje, což právě o podřízenosti vášně nesvědčí.

[2]) Overbeck. (Gesch. d. griech. Plastik. II. 226.)

[3]) Overbeck. Gesch. d. gr. Pl. II. 218. Jak by ostatně možno byle, aby Laokoon synů svých si ani nevšímal, kdy by tělesný bol celé vědomí jeho nezajímal.?

[4]) Zastancové původu rhodického arciť uvádějí, že řečtí umělci též Filokleta, Heraklea v rouše otráveném, umírajícího Alexandra, potrestání Marsya a Medeu, jež děti své zavražditi hodlá, vypodobnili, ba dokládají se i vypravováním Senekovým (Controv. II. 37.), dle kterého prý Parrhasios Olynthického zajatce koupiv, jej mučil, by dle něho muka Prometheova vypodobniti dovedl. Avšak náleží to k těm již charakterisovaným prostředkům zoufalým; ba nemůžeme se vždy ubrániti myšlence, že tyto vlastně jen vypočítány jsou pro čtenáře, jež neradi do podrobna se přesvědčují. — Pythagorův Filoklet, jehož repliky nám ve dvou gemmách, v Berlíně a v Bonně chovaných, se zachovaly, byl vypodobněn, jak o hůl — neb v gemě bonnské o dvě hole — se opíraje zvolna ku předu se béře a nikoli výraz bolesti v obličeji, než opatrnost, s kterou rek raněnou nohu ku předu staví a celá ta pravdivost, s níž kulhavo postupuje, poutá tu pozornost naši. To pak úplně srovnává se s povahou umělce, jehož přednost dle Diogena z Laerte (VIII. 47.) nikoli snad ve výraznosti obličeje než r y t h m u t. j. v ladné srovnalosti všech pohybů záležela. K tomu pak s dostatek známo, že v době předfidiovské, do níž Pythagoras padá, na výraz vnitřních stavů vůbec praskrovný důraz se kladl.

Avšak, tvrdí se dále: veškerý vývoj umění od doby Fidiovy záleží v rozšíření mezí tenkráte stanovených, vycházející *se snahy převršiti* to, co předchůdcové byli vytvořili. Laokoon pak i co do komposice i co do dojmu leží na konci dráhy této a je to potencování snad nejvyšší v umění řeckém, co ve všech částech skupiny vatikanské se objevuje. [1])

Žel, že především blíže nevyloženo, kterak tomu rozšiřování mezí rozuměti náleží. Že by ideály bohů a typy heroů v jedné době platně stanovené dobou následující zas v jiné formě byly vypodobněny bývaly, přec nikde a nikým se neshledalo. Raději a přiměřeněji hledal sobě každý věk předmětů nových a celé povaze své příbuzných. A to vším právem! Umění sochařské není zajisté ani v sobě „obmezeno" na velebný klid neb přísnou krásu postav Fidiových, ani Fidias sám neb kdokoli jiný podobných „mezí" mu „stanovil". Že později krása od-

Nemůžeme zde nepoznamenati, že Pythagoras dlouho před Sofoklem žil, který taktéž tragedii „Filoklet" nazvanou napsal. Vážil snad i zde umělec předmět z dramatického básníka, jak u Laokoona se tvrdí? — Herakles v rouše otráveném, od mistra neznámého, měl dle Plinia (XXXIV. 19.) spíš pohled zasmušilý než bolestný a byl tedy taktéž Laokoonu naprosto nepodobný. — Hlava tak zvaného umírajícího Alexandra — či Kapanea, jak jiní tomu chtí — představuje sice bez pochyby člověka v posledních okamžicích života, avšak pouhá smrt — buďsi již v posteli, v níž Alexander skonal, buď bleskem, jímž Zeus Kapanea z hradeb thebanských svrhl, nemá v sobě povahu děsnosti oné, která záhubu Laokoonovců charakterisuje. Mimochodem budiž zde podotknuto, kterak Overbeckův výklad, že totiž hlava florentinská Kapanea představuje, nikterak s okamžitostí se nesrovnává, s kterou blesk — a to Zeusem zvláště metený — životu konec činí. Usmrcení náhlé a okamžité nemůže v hlavě umírajícího člověka znázorněno býti. — Potrestání Mursya, skupina, ku kteréž bez pochyby i tak zvaný brusič florentinský náleží, nepředstavovalo nikterak snad odření smělého satyra, jenž s Apollinem závoditi se odvážil. Jak veškerá vypodobnění předmětu toho a zvláště též torso Mursya v Berlíně chovaný ukazuje, byla tu pouhá příprava trestu vylíčena, a satyr na stromu pověšen, aniž by se ho nůž byl dosud dotknul. Z celého útvaru sochy vychází na jevo, že umělec nechtěl snad dílem svým dojmout, než jedině na postavě natažené znalost nahého těla na odiv postavit. (Sr. Friederichs Bausteine p. 384.) — Timomachus, jenž Medeu maloval, žil a pracoval již v Římě a shotovil obraz tento jakož i jiný, šíleného Ajanta představující na zakázku Césara a nepadá tedy pro řeckou dobu na váhu. Ostatně ze zachované malby pompejské souditi lze, že Medeu vypodobnil nikoli snad, jak děti své vraždí než v okamžiku před činem, před vchodem do komnaty jejich stojící. Boj mezi chtivostí pomsty a láskou mateřskou vylíčiti byl patrně úkol, jejž umělec si vytknul. (Sr. Welker. Kleine Schriften III. p. 450. J. Overbeck Pompeji II. 210.) — Co na konec Parrhasia se týče, dostačí poznamenat, že již r. 380 př. Kr. kvetl, město Olynthos však že teprv r. 348 př. Kr. dobyto bylo. Že by však někdo dobu slovutnosti své téměř 70 let byl přečkal, je případ zcela neslýchaný; tím méně předpokládati lze, že by ještě k takovýmto novým a poněkud energickým studiím byl náklonnosti měl. Nyní se má důvodně za to, že Parrhasios dávno před dobytím Olyntha skonal. Seneka pak nikoli jakousi autoritou dějepisnou není a zpráva o zajatci od umělce na smrt trýzněném nedokazuje než co on jakožto Říman za věc vůbec možnou pokládal. Že však takováto pověst vůbec povstati může, dokazuje podobná báchorka o Michelangelovi roztrušovaná.

[1]) Brunn, Gesch. d. gr. Künstler I. 494.

přísnosti se odloučila, že krása o sobě, snad i jemnější avšak vždy čistá krása předmětem umění sochařského se stala, že na místo klidu pohnutost avšak vždy přiměřená a pravdivá nastoupila, bylo snad konečným vybavením z dřevních mezí hieratických, avšak meze povahou umění stanovené tím nikterak z pravého místa se nepošinuly. Umělci dovedli čím dále tím dokonaleji i pohnutost zvlášť v obličeji znázorniti, nové předměty, jež věkové dřívější vypodobniti nedovedli, staly se takto pozdějším přístupné: v tom — chcemeli slov zřetelných užiti — „záleží vývoj“ a budiž to jednou zřejmě vysloveno — jistým směrem též pokrok umění i od doby Fidiovy.[1]) V době alexandrinské, pokud v ní vůbec zvláštní směry se vyskytly, sochy kolosální, postavy barbarů a konečně genre a idylla v popředí vystupují, avšak nikde nespatřujeme, že by meze, umění sochařskému právem vyměřené, se byly přestupovaly a v obor malířství vybražený se bylo zabíhalo[2]) Spatřujeli tedy kdo při Laokoonu živly malebné, tož právě tím z umění doby hellenistické spíše jej vylučuje. V Římě ovšem aspoň při reliefech hranice sochařství a malířství, jak známo, čím dále tím více se stírají.

Snahu „převršiti to, co předchůdcové byli vytvořili“ ve směru tom, v kterém Laokoon leží, takéž nikde nespatřujeme. Snahu po dokonalejším vylíčení stavů vnitřních přec nikdo nepředpojatý příhanlivě pouhým „převršováním“ jmenovati nemůže. A tak se také

---

[1]) Nyní, kde víme, že druhdy v nadšených hymnách oslavované hlavy Zeusa Otrikolského a Hery Ludovisské ani do doby Fidiovy a Polykletovy nenáležejí, kdežto naopak elejsské peníze s hlavou Zeusovou a farnesské poprsí Hery nás poučily, že za umělců těchto mnohem větší přísnost a jednoduchost zvlášť v náboženském umění panovala, dlužno poněkud jinak o povaze dob mezi Periklem a Alexandrem souditi. Zajisté že za časů Fidiových nepohnutost v obličejích, u postav eginetských tak nápadná ještě zcela nevymizela a že v tom rozumu Fidias a Polyklet se Zeusem, s Athenou a Herou na rozhraní stojí mezi výtvory hieratickými a uměním absolutním, toliko dle vlastních zákonů svých se řídícím; vždyť i snímatelná roucha zlatá ještě v skutečné šaty oděné idoly starořecké nám jaksi připomínají. Teprv Skopas a Praxiteles hlavu a obličej rovnoprávnou částí těla lidského učinili, pohnutost i v této části ze všech nejdůležitější vylíčujíce a vedle vnějška i rozrušení vnitřní nám zobrazujíce. Dodáváme, že bez pochyby oni teprv — to úplně dovedli.

[2]) Pakli se to sem tam o Apollonovi belvederském praví, při čem se pak především uvádí, že se sebe poukazuje, totiž k tlupám gallským, jež egidou od svatyně své odpuzuje, tož na to odvětiti sluší, že takováto neuzavřenost není nikterak malebná, než vadou jak v sochařství tak neméně i v malířství. Ostatně je víc než pravdě podobno, že socha belvederská, dle usvědčení nejpřednějších autorit jsouc z kararského mramoru — teprv za dob císařských v užívání vešlého — vytesána, z dob římských pochází. Pakli snad i starších vzorů ve věnovacím daru aitolském má, tož přece již pro výtečnost práce předpokládati nelze, jako by z rukou pouhého kopisty byla vyšla. Jeli však replikou samostatně pojatou, pak i ona překvapující povaha celého zjevu, která by snad jaksi malebnou nazvána býti mohla, na vrub umělce bez pochyby v Římě pracovavšího připadá a to tím více, an jiná hlava Apollonova nedávno v Římě nalezená a co do rozměrů souhlasná mnohem přísnější a jednodušší sloh nám objevuje, tak že proti hlavě belvederské dojem originálu činí. (Stran hlavy této, jež nyní majetkem sochaře Steinhäusera jest, sr. Friederichs Baust. 387.)

o snaze podobné snad jen při Lysippovi mluviti může, pokud tento štíhlost s jakousi mohutností spojiti se snažil, trupu a okončinám na širokosti ubíraje avšak též hlavu menše, by ramena tím opět statněji vystupovala. Avšak s takovouto snahou u Laokoona nikde se nepotkáváme; zde na poměry částí tělesných nikterak důraz položen není, než naopak vše na výraz a zobrazení bolu vynaloženo a to v takové míře, že v celém umění alexandrinském, pokud je z výtvoru na jisto do časů těchto náležejících známe, s ničím se nepotkáváme, co by se sousoší vatikanskému s důstatek přirovnati mohlo.

Co poslední okolnosti zde na váhu položené se týče, že Laokoon totiž jakožto skupina snad do doby diadochu náleží, v níž též se skupením farnesského býka a s věnovacím darem krále Attala se potkáváme, jehož zbytky bez pochyby v rozličných postavách padlých a umírajících barbarů se zachovaly; tož vzhledem k skupinám vůbec známo, že takové již od dřevních časů Dipoina a Skylly se shotovovaly, a tudíž dobu makedonskou nikterak necharakterisují; pakli však na jednotnější uzavřenost sousoší vatikanského důraz se klade, [1]) a v tom postup od volnějšího sestavování dob dřívějších k těsnější sounáležitosti osob se spatřuje; tož odvětiti sluší, že při vší přehlednosti a jednotě, prostředky vnějšími — o nichž později se zmíníme — docílené přec vztah mezi jednotlivými osobami je dosti nepatrný. Otec o děti své nedbá, on a mladší syn každý pro sebe umírají a na konec téměř jen obviny hadů jsou, jež všestrannou spojitost a vzájemný vztah částí k sobě uskutečňují. Dlužno pak dodati, že skupiny štítové povždy již pro velkou rozsáhlost a úplnou plochost svou volnější způsob komposice vymáhaly, při tom přec vnitřní půtah osob a částí objevujíce, že v starších sousoších Eireny a Pluta, Menelaa a Patrokla osoby v souvislosti, mnohem vniternější se nalézají a že římská doba v překrásném skupení, nyní Menope a Aipytos nazvaném nám dílo co možná nejuzavřenější zanechala. —

Přihlednemeli na konec *k podrobnostem provedení*, tož i zde v ničem řecký ráz se neukazuje. Hlavy jak v době hellenské tak hellenistické objevují nám všude plochy nepřetržitě a tudíž základní formy lebky i při tváři s výrazem bolestným, jak Niobe a tak zvaný umírající Alexander jej vykazují; u Laokoona však i čelo takovým způsobem rozryto a rozkouskováno jest, že v celém řeckém umění s ničím podobným se nepotkáváme. Tatáž rozdrobenost pak u vlasů a vousů se opakuje, jež nikdež ve větších masách nesouvisí, ano v celém těle takové rozčlánkování svalů se jeví, jakého při nižádné soše z časů předřímských neshledáváme.

Tak tedy Laokoon ani dle povšechného vývoje dějinného ani co do způsobu zdělání s plody čistě hellenskými v nižádné souvislosti se nenachází. — —

Téhož výsledku se doděláme, pakli od umění řeckého vůbec *k sochařství rhodickému zvláště* zřetel svůj obrátíme.

[1]) Overbeck. Gesch. d. gr. Plastik II. 239.

Umění na Rhodě sice již za Pindara tedy v šestém století př. Kr. kvetlo[1]) a po smrti Alexandrově jakož i po statném obhájení ostrova proti Demetriovi novým vzletem se povzneslo a dále potrvalo; avšak projdemeli celou tu řadu děl uměleckých, jichž památka se nám zachovala,[2]) tož — nepřihlížejíce zde zatím k býku farnesskému, jejž umělci z T r a l l e s shotovili — nenajdeme než athlety, lovce, oděnce obětující, sochy poctné, Apollona, Musy, Artemidu, Venuši, Heraklea a co dílo u všech nejznámější Athama v stud a lítost pohrouženého, tedy ani jediný předmět, který by Laokoonu jen z daleka se podobal. Z téhož vypočítání předmětů na Rhodu zobrazených pak vysvítá, že rozvržení umění tamějšího na veřejné, v kolosech si libující a soukromé, „jež by mysl divákovu, záležitostmi obchodními a denními starostmi života ochablou, živou pohnutostí svou opět rozrušovalo,“[3]) je co do poslední části smyšlenkou ničím neopodstatněnou; neboť ty athleti, lovci, oděnci obětující, Apollo, Musy atd., o kterých se dočítáme, nemohli zajisté nikterak jakýsi účinek rozčilující jeviti. Celé roztřídění toto je patrně jen proto na místě svém předesláno, a při „ochablosti mysli“ co k pravdě podobné vylíčeno, aby Laokoon s „rozrušující“ povahou svou o domnělý vývoj umění na ostrově tomto se hodil. Je to opětná ukázka prostředků, ku kterým strana rhodická začasté bezděky sáhati musí, aby náhled svůj na povrchu možnosti udržela. — —

Avšak snad že Laokoon aspoň *se směrem Lysippovým* se srovnává, jejž Lindický Chares brzy po smrti Alexandrově z Hellady do vlasti své přenesl?

Žel že porovnání skupiny vatikanské se známými výtvory Lysippovými rovněž jen p r o t i rhodickému původu vysvědčuje. Také u Lysippa je svalstvo všude ve v e l k ý c h plochách rozloženo a nikde přes míru nevystupuje; u něho pak, jak vůbec při škole peloponesské, především na pohnutost v n ě j š í a tělesnou důraz položen, a s předměty pathetickými neb pathologickými zde n i k d e s e nepotkáváme. Přihlídnemeli konečně k proporcím co ke známce pro Lysippa nejvíce charakteristické, tož rozhoduje zajisté již první pohled na mocnou hlavu Laokoona proti všeliké příbuznosti jeho s výtvory mistra Sikyonského. Vytknouce pak sobě zvláště onu sochu, na kterou ze všech nejdříve si vzpomeneme, když jmeno Lysippa vyslovujeme — Apoxyomena totiž, který rovněž ve Vatikánu se nachází, shledáme, že délka jeho osmi hlavám a třem partiím se rovná, kdežto délka Laokoona toliko 7 hlav 2 partie 3 minuty obnáší.[4]) Rozdíl o v í c e n e ž p l n o u d é l k u h l a v y je tak značný a závažný, že zajisté zasluhuje, aby co nový důvod proti pravděpodobnosti se uvedl, že Laokoon v době alexandrinské na Rhodu zhotoven byl. — —

---

[1]) Pindar. Olymp. oda XVI. ep. 3.

[2]) Viz seznam u Brunna. Gesch. d. gr. Künstler I. 459.

[3]) Brunn. Tamtéž p. 518. Přehlíží se tu ovšem, že ještě více v Římě mysli nátlakem záležitostí všedních ochablé zpružení potřebovaly.

[4]) Claude Audron. Les proportions du corp humain mesurées sur les plus belles figures de l' antiquité. (1 hl. = 4 part.; 1 = part. 12 min.)

Neméně nežli povšechné uvažování postupu dějinného padá dle tvrzení strany rhodické jiná skupina tu na váhu, ježto dle výslovného svědectví Plinia z Rhodu do Říma přenešena byla a která nyní pod jmenem *farnésského býka* v Neapoli se nachází. Zobrazujeť nám, jak známo, pomstu Zetha i Amfiona, kteří *Dirku* při bakchické slavnosti na horu Hythairon přišlou býku k rohům přivázali, utracujíce ji týmž spůsobem, kterým ona matku jejich Antiopu usmrtiti chtěla. Z přední strany Amfion, Zethos, Dirke a býk se objevují, vzadu Antiopa téměř nepohnuta stojí.

O ní vzhledem k Laokoonu se praví, že netoliko z téhož ostrova do Říma se dostala, alebrž též že „co dílo z téhož ducha vzniklé“ a „jakožto analogie do očí bijící“ při úvahách o době skupiny vatikanské předůležitá jest[1]) a že „všestranná vnitřní příbuznost její s Laokoonem“ s takovou tíží na váhu padá, „žeť i nejlepší důvody pro římský vznik sousoší vatikanského sotva s to jsou, aby s jakýmsi úspěchem proti tomu působily.“ [2])

Stručnými slovy: Farnesský býk je pověřené dílo rhodické, je s Laokoonem ve všem příbuzný; tudíž Laokoon z Rhodu pochází.

Vyšetřme opodstatněnost úsudku toho, který ovšem v každém případě jen záruku analogie by poskytoval.

Tedy zpředu: *Farnesský býk je „pověřený pomník z doby výkvětu umění rhodického.“* [3]) Odkud to víme? Nápisu na něm není a jediný starý spisovatel, který se o skupině neapolské zmiňuje, je opět Plinius, jenž na stručnou poznámku se obmezuje: Mezi pomníky v majetku Asinia Polliona nachází se Zethos a Amfion a Dirke a býk s provazem z jednoho kamene zdělaná z Rhodu do Říma převezená díla Apollonia a Tauriska. [4]) Nápadno je zde především, kterak tu výslovně vytknuto, že býk z Rhodu do Říma převezen byl, což o Laokoonovi nikde se nepovídá. [5])

Taktéž sluší nepřehlednouti, kterak toliko podotknuto, že skupina býka na Rhodu stála, nikoli však že tam též zhotovena byla. Apollonios pak není dle téhož Plinia z Rhodu nýbrž z města Tralles, na sever uvnitř Karie položeném a od ostrova dosti odlehlém, totéž se přirozeně a bezvýminečně o Tauriskovi předpokládá, a řadí se takto oba mezi četné umělce cizí, jež odjinud na Rhodos se přestěhovali,

---

[1]) Brunn. Gesch. d. gr. Künstler I. 495.

[2]) Overbeck. Gesch. d. gr. Plastik II. 250.

[3]) Overbeck. Tamtéž.

[4]) Zethus et Amfion ac Dirce et taurus vinculumque ex eodem lapide a Rhodo advecta opera Apollonii et Taurisci. XXXVI. 10. O několik řádek výše pak se praví, že mezi monumenty ve sbírce Polliona Asinia nacházel se též „Hermexotes Taurisci non caelatoris illius sed Tralliani“.

[5]) Co se oné „jednokamennosti“ týče, jíž býk s Laokoonem má společnou, nemůžeme v tom nikterak jakousi obdobu obou skupin spatřovati, jelikož týž Plinius tutéž okolnost i u lvice s eroty vytýká, jež dle něho od Arkesilaa, tedy od umělce v Římě pracovavšího pochází. Pakli Brunn (Gesch. d. gr. Künstler I. 496) praví, že u Plinia vzhledem k oběma skupinám jakýsi důraz na to položen, žeť při obou „mnohé nesnadné problemy rozřešeny a v jednotu uměleckou uvedeny jsou,“ tož připomínáme jen, že v obou místech Pliniových není ani slova, jež by jen z daleka k tomu poukazovalo.

kde bohatství obchodem nastrádané stálou výnosnou práci jim zaručovalo. Není dále nikterak pravdě nepodobno, že býk jen v otčině jejich Trallos zhotoven byl. Jakým právem a s jakou určitostí tudíž býk co „pověřený" representant „rhodického umění z doby výkvětu" se pokládá?

Avšak dejme tomu, že by sousoší neapolské v skutku takovýmto representantem bylo, a vizmež, co by z toho pro dobu Laokoona vyplývalo! Musíme k tomu obě skupiny ovšem do podrobna a nejen povrchně porovnat, při tom od známek a okolností více vnějších až k samému jádru koncepce a komposice přistupujíce.

Dotýkáme se z předu *spracování povrchu a pojímaní těl,* jak římské a neapolské sousoší je objevuje. Obyčejně poslední práce u díla sochařského dlátem se neděje. Pilník, hrotité železo ano i pemza povrch uhlazuje a spojení ploch dokonává. U Laokoona, jak známo, těchto pomůcek nikde použito není, „všude s nevyhladitelnými stopami dláta se potkáváme", všude a zejmena u otce dláto podél svalů je vedeno, jako by nám vláknité složení jejich objeviti chtělo. [1]) Dojem suchosti a hubenosti, jakýž u býka nikde se nejeví, je tím zvýšen a podporován. Souhlasí to též s onou rozdrobeností svalstva, jako by povrchu pleti a tuku zbaveného, kterou jsme již dříve u Laokoona vytkli, kdežto býk, jak vůbec díla z doby alexandrinské a dřívější, všude velké plochy a plné formy nám ukazuje. [2])

Roucha v skupině býka naskrze husté a jemné řasy nám objevují, jsou jak vůbec při dílech řeckých, všude skutečně na tělech upevněna, a rovněž slouží tu k naznačení místa, kde děj a vykonání pomsty se sbíhá. „Jak vítr povždy na výšinách pohrává, tak i v roucha Antiopy a Amfiona zde duje." [3]) Pláště Laokoona a synů jeho mají patrně úkol zcela jiný. Jsouť, jak bez dalšího dovozování zřejmo, podporami soch, avšak především též pomůckami u komposice. U staršího a z části též u mladšího syna vyplňují mezery její, při otci hladkou a tím příliš jednotvárnou plochu oltáře zakrývají a podobně svršek hada mezi otcem a mladším synem kryjí. Řasy jejich jsou všude mocnější a effektněji aranžované, než v skupině neapolské; na pravdivost však v ničem přísného ohledu nevzato. Pod cípkem na levé straně syna mladšího had s velikou opatrností po těle se prosoukati musil, aby roucho nesvržené a v řasách tak pravidelně klikatých potrvati mohlo; a ještě méně pochopujeme, jak by plášť na levém rameně staršího syna jen chvilku držeti mohl.

---

[1]) Tento způsob spracování povrchu jeví se také na místech skrytých, jichž by žádný přepracovatel nebyl se dotknul. Mimo to takovýto způsob práce v 16. století, kde by se přepracování podobné jedině bylo státi mohlo, nikde nepřichází. Sr. Brunn. Gesch. d. gr. Künstler I. 478.

[2]) Býk ovšem je v přemnohých částech restaurovaný a zvlášť jsou všechny hlavy a rohy nové, avšak trupy Amfiona a Zetha jsou staré, což k posouzení ploch zajisté dostačuje. Zachování chodidel a jiných částí s podstavcem namnoze souvisících docelení skupiny usnadnilo, tak že restaurace celkem za případnou považována býti může. V. Welker, Alte Denkmäler I. 364. Overbeck, Gesch. d. griech. Plastik II. 214.

[3]) Slova Welkerova. Sr. Overbeck, Gesch. d. gr. Pl. II. 249.

Známe v tom ohledu jen jednu sochu čelnější, na které roucho způsobem podobným a podobně nepochopitelným drží, je to tak zvaný Germanicus v Louvru, tedy dílo zcela nepochybně z doby římské pocházející, což jen tím na váhu padá, pakli na předpokládaném vzoru řeckém náležité držení roucha přiléháním hole Hermesovy tak zvaného caducea dostatečně zabezpečeno jest. (Pokračování.)

Rozhled ve dramatě francouzském.

Podává

František Zákrejs.

(Pokračování.)

Corneille.

Králové, jimž se dostalo cti, že za jejich panování básnil francouzský Aischylos, jsou Ludvík XIII. (1610—1643) a Ludvík XIV. (1643—1715), přední pak státníci, kteřížto jí sdílí, jsou Richelieu a Mazarin. Všichni tito mužové žili ve století, jež divadelní dějepisec Royer*) podstatně nazývá velikým stoletím divadla ve Francouzích a Španělích, jelikož onde Petr Corneille, Racine a Molière, zde pak Caldéron, Tirso de Molina i Alarcon psali, kdežto drama v jiných zemích nalézalo se ve stadiích buď úpadku nebo pokusů nebo nápodobení. Avšak, jakkoli obojí divadla, španělské i francouzské, vysoko dospěla, jest přece mezi nima základní rozdíl ten, že dramatická síla Španělů je původní, samorostlá, a že francouzské drama nemohlo obstáti bez cizího, zejména též bez španělského vlivu. Takto stali se, jsouce ozvěnou španělských děl, Corneillův Cid i Corneillův Lhář, kteří zahajují skutečné drama ve Francii, literárními Pyreneji, jež spojily vlast Lopea, tohoto španělského Aischyla, s vlastí Racinovou. A zápyrenejský vliv jeví se po výtce u Corneilla býti tak mocným, že tohoto lze směle pojmenovati španělským dramatikem Francouzů. Ostatně nebyl v tomto ohledě Corneille než pravým dítkem své doby, která oblibou všeho španělského (života, módy, herectví a literatury, znalosti španělštiny) byla opanovala vkus Paříže i Francouzska.

Rodištěm *Corneillovým* jest město Rouen v Normandii, ležící as 15 mil na severozápad od Paříže, a den jeho narození jest 6. června

*) Historie universelle du théâtre par Alphonse Royer. Paris 1867—70. Čtyři svazky: V. III. str. 1. Royer chce mimo to současné dramatické literatuře, o níž ve svém díle posud byl nejednal, věnovati doplněk. Avšak již nyní jest jeho spis nejúplnějšími dějinami dramatu, poněvadž J. L. Kleinova, ač mnohokráte rozsáhlejší práce, jíž potud vyšel II. svazek dílu IX., ještě daleko nedospěla po drama nynějška.

1606. Méně jmeno křestné *Pierre* (Petr) a více jeho díla činí znamenitý rozdíl mezi ním a jeho mladším bratrem, taktéž dramatikem *Tomášem* Corneillem.

V jejich rodině bylo právnictví jako dědičným, sám otec byl generálním advokátem, avšak zároveň i lesním mistrem, a tak se i syn Petr, vystudovav s úspěchem rouenskou kolej jezovitskou, dle přání rodičů věnoval právům, avšak necítě k tomu ani povolání ani chuti, a tedy asi s takovým výsledkem jako jemu sourodý Goethe. Ač nikoli ze stejných příčin. Kdežto Jupiter Goethe také v životě všestranně imponoval, byly advokátovi Corneillovi na ujmu jednak nepříznivý zevnějšek, neobratné pohybování se a nevýmluvnost, jednak mocný duch a mimo to hlavně též — přímost a poctivost. Avšak všecky tyto nedostatky a přednosti nebyly mu závadou v okolnosti, která ho dle tvrzení učinila básníkem. Okolnost tato byla milostná avantura, — láska, která povždy v dílech i srdcích francouzských dramatiků tvořila zvláště důležitého činitele. Corneille, byv představen jedním ze svých přátel jeho milence, zvítězil v jejím srdci nad přítelem v několika dnech.

Toto štěstí podalo mu látku k první jeho veselohře, kterou přesmeknutím písmen ve jmenu své milenky (Mlle. Milet) nazval *Mélite.* Nenílí tato anekdota nic než mythus, vyznačuje aspoň mythus tento dosti prostomile Corneillův subjektivismus renaissanční doby.

Mélitou počíná se první z tří dob Corneillovy produkce*) — 1. doby průprav, 2. doby květu, 3. doby úpadku, — a sice trvá *doba průpravní* do r. 1636. Kusy v ní sepsané jsou tyto: *Mélite*, komédie, 1625, dle jiných 1629; *Clitandre*, tragédie, 1632; — *La Veuve*, Vdova, komédie, 1633 neb 1634; — *La Galerie du Palais*, Galerie paláce (spravedlnosti v Paříži), komédie, 1634; — *La Suivante*, Panská, komédie, 1634; *La Place Royale*, Královské náměstí, komédie, 1835; — *Médée*, Medea, tragédie, 1635; a *L'Illusion* (comique), Přelud (komický), komédie, 1636.

Všecky tyto kusy mají něco společného, a to společného zároveň se všemi kusy Corneillovými a také Shakespearovými, totiž to, že mají, dle schválně anebo mimoděk komického předpisu Horácova, po pěti aktech. Co je v nich zvláštního, vytknu ihned, připoje i nástin jiných důležitějších momentů z průpravní doby našeho dramatika.

Obliba, jakéž *Mélita* došla, byla pro Corneilla rozhodnou. Učinilať ho divadelním spisovatelem. Avšak přese vše nadšení, jež vzbudila, vytýkáno jí, ačkoli má složitý intriční děj zbudovaný dle španělského slohu, přílišnou chudobu látky. Corneille položil tedy do Klitandra schválně převršenou míru děje a vměstnal jej ostatně též v období 24 hodin, aby se neřeklo, že nezná pravidlo jednoty času jako se mu to bylo též vytklo při Mélitě.

*) Jedno z nejnovějších vydání Corneilla, z něhož zde citováno bude, jsou *Oeuvres complètes de P. Corneille.* — Oeuvres choisies de Thomas Corneille. Paris, librairie de L. Hachette et Cie, 1869. 5 dílů. S životopisem obou Corneillův.

Tehdy byli Francouzové obmezeni na žertíky Hardyovy, neznajíce ještě komika i komédx Molièra: čímž vysvětluje se úspěch, jehož dosáhly oba Corneillovy první kusy a i třetí jeho práce *Vdova*, a pozornost, již byly vzbudily u *kardinala de Richelieu*. Tento prelát, jenž potud nebyl sepsal než theologickou knihu, stav se prvním ministrem, „větším králem než král sám," byl by s velikou chutí připojil ku své státnické proslulosti také slavné jmeno dramatického spisovatele. A sosnoval si to velmi pohodlně a chytře. Zřídil si totiž malou dílnu na dramata, zrovna jako si později otec Dumas zřídil továrnu na romány, sám naznačil idey kusů, a jeho pracovníci *L'Estoile*, *Boisrobert*, *Colletet* a — nejlepší z nich — *Rotrou* hotovili pak kusy samy. Obdařiv Corneilla štědře, přijal ho pan kardinál do této dílny. Věc zdařila se mimo nadání: povstalé takto Richelieuovy kusy *Mirame*, *les Tuileries a la Grande Pastorale* jsou kusy bídné a vykonaly své povolání úplně: ponudily dvůr zcela důkladně. Můžeme si pomyslit, jaké to bylo literární neštěstí pro Corneilla, když ho Richelieu za to, že si náš básník „praotcovi evropské byrokracie" dovolil beze všeho poslušného respektu vypracovat jeden z aktů jemu svěřených jinak, než mu bylo předepsáno, ze své továrničky propustil!

Jeho následovní kusy: *la Veuve*, *la Galerie du Palais*, *la Suivante* a *la Place Royale* došly stejně šťastného úspěchu, vyznačujíce se jakous dramatickou silou; avšak důležitější postup značí tragédie *Medea*, kterou Corneille následkem prý dojmu, jejž naň měla Mairetova Sofonisba, vstoupil na práh klasicismu, ač při tom snad zůstal, jako posud, na půdě španělské. Neboť Seneka, dle něhož jest Medea zdělána (jeli totiž Lucius Annaeus Seneca, Neronův učitel, básníkem římských dramat Senekovskými zvaných) byl rodem Španěl, z Corduby. Známo jest okřídlené slovo „Moi" z Corneillovy Medey. Její služka Nerina ptá se jí totiž: Dans un si grand revers que vous reste-t-il? Načež Medea odpoví: Moi, moi, dis-je, et c'est assez.*)

I poslední průpravní kus Corneillův, l' Illusion, jest sepsán ve španělském slohu. Básník sám dí o něm ve své nezlomné nepokrytosti: „První jednání není než prolog, tři následující jednání tvoří komédii nedokonalou, poslední jednání jest tragédie: a celek v jedno spichnutý činí komédii."

Vzdálenost Corneillova od Paříže spůsobila, že se první vydání *Přeludu* hemžilo chybami. Neboť, abych se zmínil o Corneillově žití v této době, neměl bydliště v Paříži, a sice tísněn jsa chudobou, zvětšovanou již za živobytí otcova starostmi o rodinu, o bratra Tomáše i sestru. Jeho příjmy činil honorár herců za kusy a kardinálovo služné za dramatické spolupracovnictví. Do Paříže pak nepřicházel než k představením svých kusů a do dramatické dílny Richelieuovy.

Rok *Přeludu* jest rokem *Cida*. A tímto počíná *doba Corneillových triumfů*. Pojmenuji ihned dramata sepsaná v čase tomto. Jsou to: *Le Cid*, tragédie, 1636; — *Horace*, Horác, tragédie, 1639; *Cinna*, ou la Clémence d'Auguste, Cinna čili smírnost Augustova,

*) *Nerina*. Co vám zbývá v tak velikém neštěstí? *Medea*. Já — já, pravím, a to postačí. (Jedn. I. výst. 5.)

tragédie, 1639; — *Polyeucte Martyr*, Polyeukt mučedník, tragédie křesťanská, 1640; — *Pompée*, Pompejus, tragédie, 1641; — *Le Menteur*, Lhář, komédie, 1642; — *La Suite du Menteur*, Pokračování Lháře, komédie, 1643; — *Théodore, Vierge et Martyre*, Bohdana, panna i mučednice, tragédie křesťanská, 1645; — *Rodogune, Princesse de Parthes*, Rodoguna, královna Partů, tragédie, 1644; — *Héraclius*, tragédie, 1647; — *Andromède*, Andromeda, tragédie, 1650; — *Don Sanche d'Aragon*, komédie heroická, 1650; a *Nicomède*, tragédie, 1650.

Z těchto 13 kusů jsou mimo Cida čtyři dramata *korunou dramatické produkce Corneillovy* totiž *Horác*, *Cinna*, *Polyeukt*, *Pompejus*, a čtyři jiná z nich, totiž *Lhář*, *Rodoguna*, *Heraklius a Nikomedes*, jsou díla po oněch *nejvíce na slovo braná*.

Obraťme svůj zřetel především k *Cidu*. Tento byl poprvé dáván v prosinci 1636 v divadle Maraisském na staré ulici du Temple, za ředitelství Mondorya, jenž stvořil úlohu Rodrigovu. Zbožňovaná herečka Mlle. de Villiers dávala Chiménu, jsouc zajisté oděna skvěle dle nejnovější mody šatem jí od některého z kavalírů darovaným. Royer (III. str. 6 i násl.) podává živý, ač obraznostní obraz tohoto prvního představení. Sám Corneille při něm scházel, snad proto, že neměl na cestu z Rouenu do Paříže. Tehdy trval ošklivý zvyk, že posluchači, kteří si za to byli zaplatili tolar vstupného, při hře seděli až i po obou stranách jeviště. Dekorace při činohrách byly zcela prosty, jinak to bylo ovšem při kusech strojových — tout comme chez nous. Očekávaloli obecenstvo nějaký všední tuctový kus, musilo se konečně poddati nevídanému, slavnostnímu úspěchu. Sám lid odtud říkával o tom, co se mu zvláště líbilo: Totě krásné jako Cid — beau comme le Cid. A co více: jistí se, že Corneille měl svého času překlady Cida do všech evropských jazyků mimo řeči — slovanské a tureckou. Kus musil se častěji opakovati, ano, byl i dáván třikráte v Louvru a dvakráte v domě kardinálově. A sice v Louvru na poukaz samy králové, která ve vítězství Cida zřela vítězství své španělské vlasti. Neboť jest tato Corneillova tragikomédie sepsána dle španělského vzoru, totiž (ovšem velmi samostatně) dle Guillema de Castro y Bellvis, jenž opět zajisté čerpal, jak sám Corneille myslí, z Marianova spisu Historia de España (kn. IV., hl. 50.) a pak zajisté i z Romancera. Voltairova domněnka, že Corneille přiosobil si mnoho z Diamantovy hry *el Honrador de su padre*, postrádá vší důvodnosti, poněvadž Diamante r. 1636 neměl ještě ani 6 let. Poměr jest tedy opačný: Diamante čerpal z Corneilla.

Nahlédněme již do Cida sama. Don Rodrigue miluje Chiménu. Avšak jejich otcové se svadí. Bylť don Diègue, otec Rodrigův, od krále obdržel úřad, na nějž si činil naděje otec Chiménin don Gomès, hrabě de Gormas. Váda dojde tak daleko, že hrabě dá donu Diégovi políček. Diègue vyzve tedy syna, by místo něho, slabého starce, pomstil tuto urážku. Syn poslechne a hraběte v souboji zabije. Jak rázné, jak charakteristické, jak v pravdě básnické jest Rodrigovo proto se odsuzování! *Don Rodrigo.* Slyš mne! *Chiména.* Já umírám. *D. R.* Okamžik. *Ch.* Jdi, nech mne umřít. *D. R.* Jen čtyři

slova: pak — mi neodpovídej leč tímto mečem. *Ch.* Jak! ještě celým krví mého otce zbroceným! *D. R.* Má Chiméno .... *Ch.* Odstraň tento předmět nenáviděný, jenž vytýká tvůj zločin a tvůj život mým očím. *D. R.* Patř raději naň, bysi roznítila svou nenávist, zvětšila svůj hněv a urychlila můj trest. *Ch.* On je zbarven mou krví! *D. R.* Ponoř jej do mé krve a znič takto barvu krve své. *Ch.* Ach jaká ukrutnost zabíjí to v jednom dni otce ocelí, dceru pohledem! Odstraň tento předmět, nemohu jej snésti: ty chceš, abych tě slyšela, a zabiješ mne!“ — Jak v pravdě tragický to konflikt!

Rodrigue vysvětlí Chiméně, že nekonal než povinnost. Ona to uznává, avšak přes lásku svou mu nemůže odpustit. Rodrigue jde tedy na radu svého otce bojem za vlast odčinit svou vinu a dobude nad Maury skvělého vítězství. Král don Fernand tudíž stvrdí jemu hrdý název *Cida*: „Dva králové (mauršti) tebou zajatí budou ti odměnou: oba nazvali tě svým Cidem přede mnou. Poněvadž Cid v jich jazyku jest tolik co pán, nebudu ti záviděti tento krásný čestný název.“ (Jedn. IV., 3.)

Obšírný popis vítězné bitvy náleží k nejnádhernějším místům francouzské poesie. Chiména prosí krále, by potrestal Rodriga i žádá na všech kavalírech jeho hlavu: nechť se s ním bijí, a kdo jí hlavu jeho přinese, nechť přijme ji co výboj svůj. Král nesvolí leč aby Cid jen jeden souboj s některým kavalírem podnikl. Don Sanche, milující Chiménu, se k tomu hlásí, a don Fernand ustanovuje, že Chiména má vítězovi, nechť jím bude Sanche nebo Rodrigue, připadnouti co choť.

Rodrigue oznamuje své Chiméně, že se dá za svůj trest zabíti od Sanche, od čehož ale ona, podléhajíc lásce, jej odvrací.

Cid tedy soupeře jen odzbrojí, a stává se tím co vítěz ženichem Chiméniným. Král přestává přes vše bránění se Chimény, jíti za otcova vraha, na tom, aby se tak stalo, dodávaje velmi jemnocitně, aby tudy chceli odložila zasnoubení na celý smuteční rok.

Bylli divadelní úspěch *Cida* neočekávaně velký, nebyla o mnoho menší závist jeho dramatických kollegů. Mairet i Claveret vydali hanlivé spisky. Podobně Scudéry, který dokazoval, že obecenstvo nemá práva, by se mu Cid líbil. Ano sama Akademie se na pokynutí ministerského dramatika Richelieua do toho vložila vydáním posudku*) Scudéryovy brožury. Tento posudek dochází obyčejně v literárních dějinách nejpříkřejšího odsouzení, ač obsahuje vedle mnohých lichostí a nemoudrostí také přece jen některé zdravé názory, což sám Voltaire uznává. Akademie vidí ku př. bezpodstatně mrzkost v tom, že Chiména není ještě pomsty chtivější, jakož vůbec pánové ti neporozuměli vášni pravé lásky! A podobně nařkli bezprávně, poněvadž ze servilnosti, hraběte de Gormas z fanfaronství pro slova jako:

> Pour grands que soient les rois, ils sont ce que nous sommes:
> Ils peuvent se tromper comme les autres hommes ...**)

---

*) Sentiments l'Académie française sur la tragicomédie du Cid. 1638. Zredigováno Chapelainem.

**) Nechť jsou králové jakkoli velicí, jsou tolik co my: mohou se mýlit jako jiní lidé.

Arciť jsou to slova tehdejšku neslýchaná! — Jinak ale nutno uznati za pozoruhodné tvrzení Akademie, že básník nemusí se báti, jako by spáchal bohaprázdnost, změnili dějinnou pravdu, a rovněž nelze zavrhnouti náhled, že Infantka v Cidu jest úlohou zbytečnou, ač bychom ji v něm jaksi neradi postrádali. Druhý díl úvah Akademie vytýká Corneillovi chyby proti duchu jazyka i veršovnictví, a sice dle Voltairova seznání mnohdy bezdůvodně; avšak jinak také zhusta brání přesnost Cida proti výtkám Scudéryovým, z nichž ale některé Voltaire přece zase uznal býti podstatnými. Celkem soudí Akademie o Cidovi, že látka není vhodná, že je rozuzlení vadné — látka ta vymáhá tragické zakončení —, že je v kuse mnoho zbytečných episod atd., že však „nicméně přirozenost a mohutnost náruživostí, síla i libojemnost mnohých myšlenek, a jakás nevysvětlitelná lahoda, ježto se mísí do všech vad kusu, tomuto vymohly pozoruhodné místo mezi francouzskými básněmi tohoto druhu . . ." Tak byl tedy celkem, jak dí Voltaire, od Akademie mnohem více odsouzen Scudéry než Cid. Přece však tento posudek, sesílen jsa útoky jiných působil na Corneilla tak neblaze, že odtud na tři léta odložil péro.

Má se Richelieuovi právem za zlé, že podmínil příkrý soud Akademie, a byť i to byl učinil z příčin politických, aby totiž, jak na to Royer upozorňuje, seslabil španělský vliv králové, která protegovala „Cida"; nicméně musí se tu též uvážiti, že na druhé straně kardinál, ač přemožen co dramatik, v týž čas Corneillovi prokazoval mnohou liberalitu, že nájmě r. 1637 dal králem otce Corneillova — sit venia — povýšiti v šlechtický stav, a že — což byla ostatně nejlepší veselohra od něho — Corneillovi vymohl ruku milenčinu. Náš milý dramatik byl si totiž 1640 oblíbil *Marii* de Lampérière, avšak pan lieutenant général její otec nechtěl tomu rozuměti, poněvadž Corneille nebyl bohatý než na starosti o rodinu svého otce. Kardinál povolal si tedy zlého pana Lampérièra ad audiendum verbum do Paříže a prostě mu nařídil, aby Marii dal zarmoucenému poetovi. Později vzal si Corneillův mladší bratr Tomáš Mariinu mladší sestru. „Corneille," dí životopisec, „který jest byl dobrým synem a dobrým bratrem, stal se výtečným manželem." Všech jeho šest dítek vychováno jest v Rouenu, z něhož se nepřestěhoval až teprvé v 56. roce svého věku. Letní měsíce trávíval Corneille po některé roky u svého přítele hénonvillského faráře Legendra. V roku *Horáce* ztratil svého otce († 2. února 1639).

Jako v *Cidu* zůstal Corneille také v nejskvělejších perlách své produkce: v *Horácovi*, *Cinnovi* a *Polyeuktovi*, Španělem. „Dímli, že byl veskrze španělským," praví Royer, „nehodlám tím říci, že si násilně vypůjčuje od toho neb onoho záhorského básníka látku neb osobu nebo třeba ideu: avšak hluboká obdobnost, kterou byl shledal mezi jeho spůsobem mysliti a vyslovovati své dojmy a mezi počínáním si španělských básníků, stotožňuje, abych tak řekl, jeho ducha s duchem oné země, kde konečně nalezl veliké obzory, o kterýchž byl snil. Pocitové cti, libojemnosti, neobmezené oddanosti, ideální lásky, příkře přísné povinnosti jsou vlastním základem španělského divadla v krásném současí tří Filipů, a totéž tvoří základ Corneillovské činnosti." Vše

to však nebylo překážkou, aby se Corneille nejevil Španělem *francouzským*. O tom svědčí nájmě jeho sklon k antice, ku klasické formě a k Aristotelovským pravidlům.

Horác, (kteroužto tragédii divadelní cedule i ještě Carriere chybně nazývají *Horaces*, Horácové) věnován jest z vděčnosti za prokazovaná dobrodiní, jak podotýká sám Corneille, monseigneurovi kardinálu vévodovi de Richelieu, a přímost básníkovy povahy nepřipouští nepříznivý toho výklad, nýbrž svědčí spíše o tom, že poměr obou mužů k sobě nebyl kalen značnými kyselostmi. Možná, že Corneille přední pohnutku k sepsání *Horace* nalezl v Lopeově *el Honrado Hermano*, avšak vlastní pramen poskytl mu Titus Livius (I. 23. sqq.). *Horác* slaví lásku k vlasti. Kus počíná dialogem mezi mužnou Sabinou, rodičkou z Alby, sestrou známých tří Kuriácův, a mezi jemnou Kamillou, Římankou, sestrou proslulých tří Horácův. Jest před bojem mezi Římem a Albou o budoucí panství světa. Sabina, která jest v Římě provdána za jednoho z Horáců a sice za sama reka tragédie, zmítána jest mezi láskou ku svému choti a domácímu krbu. Podobně děsí se Kamilla, znepokojena jsouc zlými sny, jednak o Řím, o své bratry a jednak o svého milovaného ženicha, předního z tří Kuriácův. Marně doufaly, že z nastalého příměří nadejde mír, neboť Kuriác, Kamillin ženich, přináší jim zprávu, že se boj má rozhodnouti zápasem tří Římanů proti třem Albanům. A sice zvoleni jsou právě tři Horácové, aby bojovali za Řím, a tři Kuriácové za Albu. Ze slov, která k sobě mluví týž Horác a týž Kuriác, kteří se sobě stali soupeři na smrt, lze vycítit, kdo zvítězí: odhodlanýli Říman či měkký Albanín: *Horác*. Naše neštěstí jest veliké; dosáhloť nejvyššího stupně: pozoruji to úplně, avšak netřesu se před tím: nechať mne vlast proti komukoli použije, přijmu slepě tuto slávu s radostí .... S týmže plným a upřímným veselím, s jakým jsem si vzal sestru, utkám bratra; abych přerušil konečně tyto zbytečné rozhovory: Alba tě vyvolila, *já tě neznám víc. Kuriác. Já tě znám posud*, a *to* mne zabijí. (II. 3.)

Při slovech „*Je ne vous connois plus, — je vous connois encore*, dí Voltaire, zavzněly výkřiky obdivu; nebyloť potud slyšeno nic tak vznešeného: ani v Longinu“ — kterého Corneille výše cenil než sama Virgila — „není jediného příkladu podobné velikosti. Za takovéto rysy zasloužil sobě Corneille příjmí Velikého, aby se jím rozeznal od nejen bratra Tomáše, nýbrž od všech ostatních lidí. Pro takovýto výjev,“ dokládá náš Aristarch, „odpustíme tisíc chyb.“

Avšak rek Horác není nikoli tak bezohledný jak odhodlaný; neboť klade příchozí sestře Kamille na srdce, by přece ctila i za chotě si vzala Kuriáce, kdy by tento zvítězil. Skvělá jsou též slova otce Horáce, jímž svého syna i Kuriáce pobízí do boje:

Faites votre devoir, et laissez faire aux dieux*)

Odpor vojsk proti zápasu zpřízněných Horáců nutí římského

*) Čiňte svou povinnost a zůstavte vše bohům. (Konec 2. jedn.)

krále Tullia, by na bozích vyžádáno bylo rozhodnutí, máli se tento zápas státi čili nic.

Tato zpráva — skrývající v sobě mistrný, diváka, abych tak řekl, okřívající moment — naplňuje nadějí Sabinu, nikoli však Kamillu. Kterou z nich tušení zklamalo, lze seznati z tohoto návěští otce Horáce: „Vaši bratrové zápasí, tak tomu chtějí bohové.“

Avšak starý Říman nechce proto lkáti, nýbrž jediným jeho cílem zůstává sláva jmena římského: „Den, den vzejde, v němž po celé zemi Řím rozšíří postrach před sebou jak bouře, a v němž, co celý vesmír se třásti bude pod jeho zákony, toto velké jmeno stane se králům žádoucí poctou: bohové slíbili našemu Eneášovi slávu tuto.“ (III. 5.)

Přichází zvěst, že dva synové Horácovi padli, a jediný choť Sabinin že zůstal a že prchá z bojiště. Starý Říman otec Horác velice hořekuje nad nestatečností synovou, a na otázku, co by si byl přál, aby syn byl podniknul proti třem, odpovídá: „*Qu'il mourût* — Aby byl umřel —“! (III. 6.) Obecenstvo bylo unešeno, a Voltaire nenalézá podobného slova v celém starověku.

Avšak rozezleného otce dochází nyní zpráva, kterak Horác, svým útěkem rozděliv od sebe poraněné Kuriáce, jednoho z nich po druhém usmrtil. Pomysleme si radost otcovu! Avšak pomysleme si rovněž žal Kamillin, která rukou bratrovou ztratila svého mileného zasnoubence! Vítěz přichází, její hněv proti němu v celé náruživosti propukává, Horác ji marně chlácholí, a když ona konečně klne Římu a přeje si záhubu domoviny, pozdvihne bratr proti ní meč a usmrtí ji. Jaký div, že tento mohutný výjev, v němž Horác sestru za jeviště pronásleduje a za jevištěm zavraždí, takže v té chvíli scéna zůstává prázdnou, jinými dramatiky byl následován! — Teď i Horacova choť Sabina žádá si smrt, želíc bratrů svých. Avšak, jako u Kamilly, vítězí také v Horácovi láska pohlavní nad láskou rodinnou. Je to rys zcela románský, a u Slovanů nadešel by zajisté opak toho (v. Štúra). — Horác prchá, by jeho láska odolala jejím prosbám. Otec pak Horác jest pln lítosti, že vítězný jeho syn zneuctil svou ruku zabitím sestry, avšak chce ho před přísností zákona zachrániti *sobě*. Pročež, když Říman Valerius, jenž miloval Kamillu, králi Tulliovi obžalobu z vraždy vznáší na reka Horáce, a když byla Sabina bezúspěšně za chotě podávala svůj život na smír spravedlnosti, obhajuje otec Horác *poslední* své dítě mocnou řečí, takže vlast Tulliovými ústy posléze vyřkne ortel: „Dvě žezla v ruce mé, Alba Římu podmaněná — ty mluví hlasně, by zůstal živ.“ (V. 3.)

Horác žij, avšak rozhněvaní bohové buďte obětmi usmířeni! — Tak všude vítězí stát nad rodinou. Nechci dokládati, proč nás tu musí ováti idea Antigony.

Jak viděti, byla volba látky k *Horácovi* jednak šťastnější jednak osudnější než volba látky *k Cidu*. Šťastnější, poněvadž *Horác* připouštěl zakončení dramatu přiměřenější než *Cid* přísně dle dějin; a osudnější, poněvadž je *Cid* z doby nám bližší a příbuznější, kdežto *Horác* jedná v minulosti vzdálenější, cizejší. A snad proto je řeč v Cidu charakteričtější a v Horácovi akademičtější. Používám tohoto výrazu, ač se Akademie nebyla vyjádřila proti charakteristické mluvě, nýbrž

ve svých Sentiments o Cidovi spíše naopak. Ale nechť nás tato strojená mluva sebe více odvrací od dojmů kusu, a nechať voláme: „Ne, *tak* nemluví cit a těmito místy neděje se postup výjevů v životě! —" přece vždy nám táž řeč i stavba kusu imponuje. Neboť řeč, pohybujíc se, jako charaktery, téměř ve stálých anthithesách a vyslovujíc tudíž stálý rozvoj kontrastujících pocitů, jest všude duchaplná a spojení scén vyniká orgáničností *u Cida* postrádanou. Nicméně však ačkoli Corneille ve svém rozboru (examen) *Cida* sám klade důraz na Horácovo pravidlo, že co se před našima očima vyvíjí, více nás dojímá, než co se nám sdílí vyprávěním, přece jest Corneillův *Horác* po výtce jen samé vyprávění, takže na jevišti skoro neslyšet než myšlenkový reflex hrajících osob z činů za jevištěm vykonaných. To připomíná na starořecké drama, podobně jako naň připomíná okolnost *tragédie* Horáce, že rek tělesně nezahyne. V té míře přece nepřevládalo vyprávění v *Cidovi* a následující Corneillovo drama *Cinna* značí v tomto vzhledě ještě větší přesnost a tedy rozhodný pokrok.

Naproti tomu není v *Horácovi* dodržením pravidla jednoty času děj tak urychlován a tištěn, jako v *Cidovi*. V obou pak šetří se stejně, totiž méně rozhodně, přísná jednota místa: neboť děj se vůčihledě koná na více místech, ač v jediném městě, tu v Seville, onde v Římě.

Renaissanční subjektivismus Corneillův značí se *v Horácovi* několikerými zjevy. Corneille líčí zejmena v minulosti dobu svou, dobu Ludvíků, dobu rostoucího absolutismu, a stále není to nikdo jiný než Corneille sám, jenž mluví ať co Horác nebo co Tullius, byť se skrýval sebe pečlivěji. Takž má všude řečnická pompa vrch nad poesií srdce.

Než přese všecky nedostatky je *Horác* práce mistrova, a mnohé místo přinutí nás k výkřiku: To zní jak Shakespeare!

Možná dost, že rozhodné vítězství, jakým nad závistivci *Cidova* úspěchu na římské půdě *Horácem* byl dobyl, Corneilla k tomu povzbudilo, že na téže půdě sáhl po nových vavřínech. I napsal *Cinnu*. A jakož sám měl v největší lásce (tendresse) *Rodogunu*, konstatoval z druhé strany o *Cinnovi*, že četní vzácní úsudkové tomuto přisuzují první místo mezi jeho básněmi, a Francie v skutku posud pokládá toto drama za Corneillovo nejlepší dílo. Z více důvodů. Již látka *Cinny* jest proto valnější, než sám krásný sujet *Horáce*, že se prostředněji dotýká mysli diváctva a čtenářstva, jednajíc o věcech, jež povždy hluboce budou jímati pozor a srdce obecenstev, totiž o záležitostech politických, a to zejmena, jdeli o tak důležitou otázku, jakou jest poměr monarchismu k republikanismu. Tvrdívá se sice, že takovéto látky nemají dosti básnickosti do sebe, při čemž musívá za důvod sloužiti výrok ve Faustu, že politická — píseň jest ošklivá píseň, avšak zde se jednak nepováží malinká okolnost ta, že tento Goetheův výrok nevyslovuje sám Göthe, nýbrž jeden z jeho ostrých hochů, ano že Göthe sám sepsal Egmonta, a jinak zapomíná se neustále, že každý básník má povinnost, stále ovšem při tom hledě k budoucnosti, psáti pro svou dobu, pro dobré svého národa, a že tedy má právo, vyslovovati své idey politických věcí a pro ně rozehřívati. To učinil Corneille zvláště *Cinnou*, ač ovšem v duchu své doby; kterýmžto duchem ale básník v *tomto*

vzhledě, t. j. zde z politického zřetele, také posuzován býti musí, nemáli se mu křivditi.

Pramenem *Cinny* jest Seneca, týž Španěl z Corduby, o němž již byla zmínka, avšak nikoli co domnělý dramatik, nýbrž co stoik, jenž napsal „De clementia," kde v hl. IX. knihy I. uvádí Cinnův příběh. Corneille pak přibásnil — dle výroku Balzacova „zbožňování hodnou litici" — Emilii a učinil ji přední osobou své činohry. Emilie nenávidí césarského samozvance Oktaviana Augusta z té duše, poněvadž byl za triumvirátu proskripcí na hrdle ztrestal jejího otce a svého poručníka C. Torania. Její milenec Cinna má jeho smrt pomstít. Ač se lekají nebezpečí z toho vzrůstajících, nedá se v úmyslu svém oblomiti ani upozorněním své důvěrnice Fulvie na dobrodiní, vážnost i vliv, jež jí vládce udílí namítajíc: „Všecka tato přízeň nevrátí mně otce" ... (I. 2.) A dále: „Se slastí, že pomstíme rodiče, spojme slávu, která vychází z potrestání tyranů, a dejme rozhlásati celou Italií: Volnost Říma jest čin Emiliin ..." (I. 2.)

Vždyť milenec proto nemusí ztratiti život, a byť i to býti musilo — „Manům otcovým jsem povinna touto obětí ..." (I. 2.)

Příchozí Cinna líčí pobouření spiklenců proti Augustovi, jím rozvášněné. Na druhý den chce césar na Kapitole obětovat, i budiž tedy on, Augustus, sám tou žertvou! Tak usnešeno. Když po té Cinnův propuštěnec přinese zprávu, že Cinna i Maximus, tedy obě hlavy spiknutí, jsou povoláni před Augusta, strachuje se Emilie, že je vše vyzrazeno, a naléhá na Cinnu, by prchnul před neúprosným hněvem vládcovým. Avšak, vidouc Cinnovu odhodlanost, neváhá víc, nýbrž prosí, aby milenec neposlouchal jejích slov srážejících ho a vyzývá jej:

Meurs, s'il en faut mourir, en citoyen romaine ..*)

Druhé dějství sestává pouze z dvou výstupů. V prvním z nich má August, lekaje se piklů, avšak o spiknutí nic netuše, poradu s Cinnou a Maximem, jaký spůsob vlády by měl v Římě zavesti: „Jednejte se mnou co s přítelem, nikoli co s panovníkem; Řím, August, říše jsou v rukou vašich; *vy podřídíte Evropu, Asii a Afriku zákonům mocnáře aneb zákonům republiky;* vaše mínění jest mně pravidlem, a jedině tímto spůsobem chci býti samovládcem nebo prostým občanem .." Cinna odpoví mu, pokrytě ho bodaje. Nikdo prý se *nezříká* (jak August) výsosti zákonně nabyté, nýbrž *zachovává* s dobrým svědomím, čehož byl si dobyl bez zločinů, a čím kdo vznešenější dobro opouští, tím více sám odsuzuje se, že ho zle byl nabyl; nechať tedy Augustus tento znak hanby nevtiskuje vzácným ctnostem, které ho učinily mocnářem a to po témže právu válečném, jež Římu podmanilo celou zemi. Naproti tomu radí Maximus, by se césar vzdal samovlády: „Poslechněte, pane, vnuknutí nebes, a stanete se slavným u potomstva, více tím, že jste se své moci vzdal nežli že jste jí sobě vydobyl; i uvažte, že vládnete v Římě, kde je nenáviděno mocnářství, a kde jmeno císařské šíří hrůzu." V odpověď nazývá Cinna volnost pouhé

*) Umři, musíšli umřít, co měšťan římský .. (I. 4.)

dobro z domyslu, škodnější než prospěšnější; neboť, kdežto *dobré* kníže zachovává ve všem řád, nerozhoduje lid, když je pánem, než vřavami, netázaje se nikdy rozumu: „Nejhorším státem je stát lidu.“ Načež August: „A přece jediným, jenž může Řím uspokojit. Jeť onano nenávist ke králům . . . (v něm) příliš zakořeněna.“ — Ano, pane, svědčí horlivě Maximus, tento starý omyl — republikanismus — je šťastným omylem, jenž stokráte kráčel přes hlavy králů. Nikoli, dokazuje Cinna z dějin, volnost nebudí než běsy občanské války — i prosí Augusta, by svou mocnou rukou Řím sjednotil a tak zachránil, i kleká o to před ním, zapřísahaje ho láskou k vlasti jmenem celého Říma. Augustus tedy milostivě se ustanoví na tom, že mu je sice vlastní klid velice milý, že však Římu povolí, a nechať prý ho potká sebe větší neštěstí, chce svou záhubu, aby jej zachránil. A zůstane samozvancem, přislibuje Cinnovi i Maximovi důležité úřady a onomu nad to též Emiliinu ruku. Po odchodu Augustově ptá se udivený Maxim: Co jest váš zámysl po této krásné rozpravě? „Týž, který jsem měl a jejž budu vždy míti.“ Jak, „hlava spiklenců klaní se tyranii!“ — Jak, „hlava spiklenců chce ji nechati beztrestnou!“ Chci zříti Řím volným, volá Maximus. A Cinna: A já jej chci osvobodit zároveň a *pomstít!*

„Politické úvahy, posuzování světových poměrů jakož i ústavních forem na jevišti v této důstojnosti a jasnosti,“ praví Carriere, „to bylo něco nového a velikého.“

Třetí jednání. Maxim, který také miluje Emilii, jest žárliv na Cinnu a rozpakuje se, nemělli by ho vyzradit. Také Cinna, trápen svědomím, jež mu činí výčitku nevděku páchaného na jeho dobrodinci Augustovi, jest na vahách i děsí se, jak by mohl do jeho prsou vetknouti dýku. Ale, ach! zbožňuje Emilii a přísaha víže ho, by nenáviděl césara. Emilie tedy dí k němu: „Vidím, an se pykáš a nestojíš v slibě; ty mne chceš raději z jeho ruky nežli z mé, avšak nevěř, že ti kdy takto budu náležeti; on může otřásti zemi krokem svým, svrhnouti krále s trůnu a rozdati své státy, proskripcemi zkrvavěti zemi a moře a dle libosti měniti řád celého světa; avšak Emiliino srdce jest mimo meze jeho moci.“ Nechať jedná tedy Cinna co hrdoduchý Říman, znamenaje, že nebesa nikoho nepovolala, by žil bez pána! Cinna povoluje, ale se slovy: „Však vězte, že Augustus je menším tyranem než vy“ — a se slibem, že zavraždí, by se za to ztrestal, také sebe.

Čtvrté jednání. Maximus vše vyzradil, a August je v zoufalství. Komu má nyní svěřovati tajemství duše a péči o život? Nechať mu nebe odejme svěřenou mu moc, když dávajíc poddané, odnímá přátele, když největší dobrodiní panovníků nemají v zápětí než nenávist. Než i jeho mučí svědomí: „Jak! ty chceš, aby tě šetřili, a sám jsi nešetřil ničeho! Pomni na potoky krve, v nichž se tvoje rámě koupalo! . . . . A pak odvaž se žalovati osud z nespravedlivosti, když vidíš, že tvoji se zbrojí, by tě potrestali smrtí.“

Ale vždyť ho sama zrada nutí k přísnosti. „Potrestejme zákeřníka, utraťme spoluvinníky . . .“ A již opět leká se nové krve a nových poprav, než — jestliže ho nenávidí Řím, chce August triumfovati nad jeho nenávistí. I on chce umříti, ale dříve zničiti Cinnu. Augustova

choť Livie přichází radíc mu, poněvadž přísnost nezastavila nepřátelství proti němu, aby užil dobroty, smírnosti. Avšak césar nechce se zapomenouti tak velice. Odejdou, a Emilie vchází, plná radosti, že se spiknutí daří. Ale důvěrnice Fulvie ji poučí, že je vše ztraceno. Nechať tedy! „Minulali jsem se s výsledkem, není moje sláva o to menší...“ Maxim přichází, aby ji zachránil lodí k útěku připravenou, a vyznává jí svou lásku. Tu volá Emilie: „Ty se odvažuješ mne milovat, a neodvažuješ se jíti na smrt!“ I vyčítá mu jeho zradu a vyzvavši jej zdrceného a zapírajícího: „Pojď umřít se mnou, abys se ospravedlnil!“ odchází k Oktaviánovi. Maxim tedy chce svého svůdce, propuštěnce Euforba zavraždit i umřít sám.

Páté dějství. Augustus připomíná Cinnovi dobrodiní svá: „Tvoji rodiče byli nepřáteli otce mého i mými, a já, když jsem se tebe zmocnil, nemstil jsem se než tím, že jsem ti daroval život a zahrnul tě laskavostmi; ty se na to nepamatuješ, avšak chceš mne zavražditi! . . . Co byl tvůj cíl? vládnouti na místě mém? *Ty?* vždyť jedině má přízeň je tvojí slávou a z ní vzchází tvá moc!“ A když Cinna hrdě žádá za soud, dí k němu césar: „Sám vyřkni svůj rozsudek a jmenuj svůj trest! . .“ Livie přivádí Emilii: „Vy ještě neznáte všecky vinníky, zde Emilie jest také mezi nimi.“ Tu vzkřikne Oktavián, podobně jako někdy J. Caesar k Brutovi: „Et toi, ma fille, aussi — Také ty má dcero!“ Emilie vyzrazuje vše, podávajíc vládcovi svůj život v oběť. Cinna ji velikomyslně hájí: Emilie tytýž opět zastává Cinnu a prosí na konec: „Vy jste nás chtěl spojit, nerozlučujte nás.“ — Ano, odpovídá Oktavián, a nechať vesmír užasne nad trestem jak nad zločinem. Též přichozí Maxim, soužen vědomím své špatnosti, viní se ze spáchané vraždy. Vida tolik lítostí, odpouští tudy smírný August a dí slavené slovo:

Soyons amis, Cinna . . .*)

„Ty zrazuješ má dobrodiní, já je chci zdvojnásobnit! Přijmi konsulát na příští rok! Miluj Cinnu, má dcero! navraceje ti chotě, vracím ti víc než otce.“ To usmiřuje i Emilii: „Můj hněv, jejž jsem měla za nesmrtelný, umírá; jest mrtev, a toto srdce stává se věrným poddaným.“ A Cinna žasne: „O ctnosti bezpříkladná! tato mírnost činí vaši moc spravedlivější a můj zločin větším!“ August pak přimlouvá se, aby bylo odpuštěno i Maximovi, a končí velikolepou činohru prominutím trestu všem spiklencům.

Co tu mocných dojmů! co tu krás! Odvrhněme na ten čas své námitky a oddejme se obdivu Corneillova génia! A především odpusťme politikovi k vůli básníkovi — básníkovi, jenž ústy Maximovými za času Ludvíků vyslovil krásný verš:

Jamais la liberté ne cesse d'être aimable —

„Ne, nikdy svoboda svůj půvab netratí!“ Kdo ví, jaké boje bojoval, než podlehnul době! (Pokračování.)

*) Buďme přáteli, Cinno! (V. 3.)

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

(Pokračování.)

V měsíci červnu 1630 sešel se v Řezně sjezd kurfiřtův, kterýž stálým naléháním dovedl toho při císaři, že Valdštýn v srpnu složen z vůdcovství císařského vojska a vévodství meklenburské k rukoum říšských stavův jemu odňato jest.

Pokud šlo pouze o nenáviděného vůdce císařského, byli kurfiřtové svorné mysli, vždyť zemělačnost a soběckost, s jakou Valdštýn ze stávajících mezi nimi sporův ve svůj prospěch kořistiti hleděl, týkala se jich všech stejnou měrou a do tohoto času zjevné záměry jeho politické v ničem se s prospěchy ani katolíkův ani protestantův neshodovaly. Když však jednalo se o to, jakých prostředkův mají se stavové němečtí uchopiti proti cizému vetřelci: králi švédskému, tu kurfiřtové ihned zaujali stará svá stanoviska.

Volenci protestantští vidouce, že Gustav Adolf s bojovným vojskem 18000 mužův u ostrova Rujany na půdu německou vystoupil, nabyli konečně odvahy žádati na sjezdě odvolání restitučního ediktu, a zastávati se toho, aby s králem švédským o mír jednáno a vojsko císařské i ligistické rozpuštěno bylo.

Pochopitelno, že strana katolická o něčem takovém ani slyšeti nechtěla. Pro ni bylo sesazení Valdštýna nutným prostředkem k tomu, aby reformace katolická v Německu provedena býti mohla v jejím smyslu. Vpád krále švédského do severních Němec byl katolické ligě vítanou příležitostí přivesti nepřátelství své proti straně protestantské k platnosti tak, aby ona sama provedla restituování církevních statkův k rukám původních držitelův církevních a nikoliv císař ve prospěch svých generálův. Jejím neunaveným přičiněním proměněna válka po dvanácte let hlavně za účely politickými vedená na nějaký čas opět v zápas náboženský a nedalo se tudíž očekávati, že by ona na polovici cesty se zastavíc ovoce svého snažení jinému přenechala. První vymožeností její bylo, že postaven jest v čelo spojeného katolického vojska známý z bitvy na Bílé Hoře bavorský generál Tilly, a nelze se tomu diviti, že horlivost náboženská sesazením Valdštýna ještě více roznícená viděla v jmenování jeho návrat časův křižáckých válek a neviděla, co se před očima jejíma v severním Německu a i v zemích českých dělo.

Tamť zajisté všude přistání Gustava Adolfa, o němž obecně známo bylo, že pomocí svou vojenskou umožnil obranu poslední protestantské bašty Štralsundu a v příměří s Poláky uzavřeném vymínil zemím baltickým svobodu náboženskou, vzbudilo nadšení ohromné. Zrovna jak by nový jarý duch byl zavál světem, okřávaly a přímily se mysli protestantův. I v národě českém mysli všech poctivých lidí, co jich ještě zůstalo na živě buď v zemi neb cizině, mysli tolikerým nevyslovitelným

utrpením a bezměrnou bídou k zemi uhnětené a až k bezcitnosti a churavému šílenství přivedené, pojednou jak by divem uzdravovaly, jasnily se a nabývaly opět naděje v lepší časy. Každým dalším postupem švédského vojska do středu Německa bylo pozorovati zmáhati se vždy větší ruch mezi emigrací českou a obyvatelstvem v zemi, kteréž z valné části pouze na oko zhostilo se staré víry. V našich pamětech písemných té doby — arci počtem na ten čas velice skrovných — nalézáme stopy dvojí činnosti v národě českém: zjevné na poli válečném a tajné záležející v rozličném vyjednávání a umlouvání.

Za hranicemi od polovice r. 1630, kde který Čech byl schopný nositi zbraň, spěchal buď do řad švédského vojska, buď do osad českých vystěhovalcův v krajinách pohraničných, aby tam vycvičil se v řemesle válečném.

I tvořily se v Sasku a Lužici po osadách českých malé tlupy ozbrojené, jež odtud v počtu 20 až 50 osob vpády činily do zemí českých. Shlukli se tu obyčejně kolem některého šlechtice, jenž statky své v Čechách ležící buď pro povstání neb pro víru opustiti musil, a přátelé a vrstevníci jeho pokusili se zbrojnou mocí majetek mu zpět vydobyti aneb aspoň na nepřátelích se vymstíti. Po celých deset let trpkého zkoušení pro národ český nebyla nikdy doba tak příhodná k tomu, jak právě počátkem r. 1631, kde v celé zemi sotva tisíc mužův císařského vojska se nalézalo a ostatní válečný lid do říše proti Švédům vytáhnouti musil. *)

Šarvátky však, jež emigranté na mnohých místech s císařskými posádkami sváděli, jakož i bouřky lidu selského jimi vyvolané byly pouhým blýskáním, jež na nejvýše stranu císařskou upozorniti mohly na blížící se bouři. Malé roty vystěhovalcův nepouštěly se do větších bitek, aniž provedly jakés větší záměry, než tu i onde vypadly z úkrytův lesních, před přesilou ustupovaly a byloli zle, navrátily se zpět za hranice.

Hornaté krajiny rudohorské a krkonošské byly pro takovouto potulnou válku zvláště spůsobilá půda. Lid v krajích těch horských nejstatečněji posud odporoval reformaci katolické a jsou doklady po ruce, že myšlenka svobody náboženské, když již vyštvána byla dokona z nížin, z měst i vesnic, nalézala útulku dlouhý čas ještě v těchto krajinách horských. Kdykoliv totiž komise reformační s vojskem blí-

---

*) V proposici sněmovní ze dne 6. února 1631 žádaje císař na stavích českých, aby mu větší část na berních k potřebám válečným svolili, upozorňoval je, „kterak odporníci a nepřátelé jeho netoliko všelijakého fortele a nepřátelských ouskokův proti království českému, nýbrž až i těch nejposlednějších prostředkův vyhledávajíce, již se i k cizím národům obrátili, jich pobídli a k tomu přivedli, že jsou se proti němu válečnou mocí nepřátelsky postavili.“ Žádal pak na ostatních, aby pro obhájení „vlasti své milé“ nových 600 pěších povolili naverbovati: „poněvadž guarnison pražský pro obhajování celého království nařízený velmi mdlý a na ten čas toliko 600 osob pěších a 100 jízdných silen jest a tak kdy by kde (čehož pán Bůh uchovati rač) od těch ještě v zemi, jako i ven ze země na pomezích zůstávajících jízlivých a zjitřených odporníkův co nepřátelského před se vzato býti chtělo a proto některé pasy a města osazeny býti měly, města pražská neosazená zůstati by musila.“ Archiv kutnohorský.

žily se k osadám v horách, povstával všechen lid jako na znamení, hrnul se za hranice a vracel se teprvé tehdy, když utlačovatelé jeho s nepořízenou se byli vrátili.

Zvláště města horní v Rudohoří vynikala ve vytrvalosti. Tak v městě Jáchymově r. 1624 komise reformační, chtějíc po vyhnání evangelických kněží dominikána jakéhos Landherra za faráře do kostela uvesti, potkala se s příkrým odporem obyvatelstva.*) Lid horní vzbouřil se, přepadl chrám a cizí kněz pouze útěkem zachránil svůj život od ukamenování. Soldateska, kteráž na to k potrestání města vyslána byla, ničeho tuším nepořídila, aspoň rok následující sprostředkováním kurfirsta saského slíbeno jest městu, že do tří let má při staré víře zanecháno býti. V skutku teprvé r. 1630 počala tam reformace sázením katolíkův do rady a vyhnáním několika z bohatších a vlivu požívajících měšťanův z království českého. Lid obecní obklopen jsa ze všech stran vojskem a vida nezbytí snesl toho mlčky, avšak brzo dočkal se příležitosti, kde vše v starý pořádek uvesti mohl.

Ku konci února 1631 přišli hejtman kraje litoměřického pověstný hrabě Zdeněk Libštejnský z Kolovrat a děkan loketský Melchior von der Wahl s dvěma jezovity a praporcem vojska do města, chtějíce v „spasitedlném díle“ reformačním pokračovati. Tu povstal lid horní po druhé a maje v čele svém některé emigranty celou výpravu reformační přemohl a zajal, lid císařský odzbrojil a hroze komisařům usmrcením přinutil je podepsati slavný revers, že na vždy nechají protestantské obyvatele na pokoji a nikdy více práh města nepřekročí.

Od té doby stal se Jáchymov ohniskem agitace protestantův a branou, kudy emigrace česká vracela se do své vlasti. Správa města přešla do rukou protestantských vzbouřencův, katolická rada městská, jakož i císařský horní úřad se rozutíkali,**) lid horní i okolní cvičil se ve zbrani, brány a hradby obsazeny jsou ve dne v noci strážemi a obec jáchymovská k okolním městům učinila vyzvání, aby s ní v obhajování víry byla za jedno.

Místodržící čeští dobře pochopujíce, že by ze vzpoury takové pro stranu císařskou v časech tak pohnutých vážné nebezpečí povstati mohlo, žádali ihned ve Vídni o vojsko. Když žádná pomoc nepřicházela, psali 4. dubna o ně po druhé, podotýkajíce, že nebezpečí tak vzrostlo, že ani 600 mužův k potrestání Jáchymovských více nestačí, neboť vzdor prošlému napomínání horníci jáchymovští nechtějí zbraně složiti, emigranté ze všech stran k nim se sbíhají a jest se velmi obávati, aby lid okolní se nepozdvihnul a z toho nová rebelie nepovstala. Avšak i tu nadarmo psali, teprvé když i na jiných místech známky vzpoury se objevovaly a oni opětně o pomoc do Vídně se utíkali a vždy naléhavěji o to dopisovali, odpověděl jim kancléř český Vilém

*) Peschek „Geschichte der Gegenreformation“ II. str. 231. Arcib. arch.

**) Tak tušíme sluší rozuměti slovům „Als ... die reformatio hier angangen, aber wegen das tumultuirenden Pöbels sich gar gehling zerschlagen, hat der gemeine Mann das sceptrum ergriffen, das kais. Oberamt und uns den Rath mit Anthuen allerlei Despekts hintangesezt,“ jež nalezáme v omluvném spisu, jejž katoličtí rádní jáchymovští v březnu r. 1632 do Vídně podali. Arch. místodržit. česk.

Slavata.*) Obávaje se totiž, aby do Čech válečný lid z té příčiny vložen nebyl, velmi se durdil na časté dopisování místodržících a zdá se z dopisu jeho vysvítati, že raději pravý stav věci císaři zatajoval. Tím vysvětluje se, proč při dvoře nepřikládali záležitostem těm velké váhy, proč nečinili ničeho k uhájení důstojnosti císařské a jak se státi mohlo, že Jáchymov od té doby až do r. 1633, kde dobyt a vypálen jest od vojska Valdštýnského, ostával v rukou proticísařských.

Úspěch povstání jáchymovského byl pro emigraci českou mohutným heslem a popudem k novým pokusům. Jakýs emigrant Sejfried vpadl s lidem svým do kraje žateckého, jest však zajat a vsazen do bílé věže na hradě pražském. Bylť to následek nařízení, jež do krajův bylo prošlo, aby kdekoliv který emigrant postížen bude, ihned byl zatčen a nepřestoupneli během 14 dnův k víře katolické, do bílé věže v Praze vsazen byl. Stejný los měl potkati každého, kdo obecný lid bouří a řeči rebelské vede proti císaři, zřízení zemskému neb katolické víře. V stejnou skoro dobu se Sejfriedem Žibřid Koc z Dobrše a více osob ze stavů vyšších až ke Klatovům se dostali. Počátkem března vyslány jsou z posádky pražské do Ústí nad Labem, Teplic a Hrobů menší oddíly vojska proti emigrantům, kteří do kraje slanského a litoměřického „loupežně“ vpadli a mimo jiné klášter doksanský přepadli a vydrancovali. Byliť pak pokud víme mezi útočníky Jiří a Lacek Sekerkové ze Sedčic, Karel Pfefferkorn a Albrecht Šťastný Materna z Květnice. V stejný čas Vilém Kinský švagr Adama Trčky z Lužice do Fridlandska vtrhnul a statku svého hanšpachského se ujal. S ním vrátili se svobodný pán Tschirnhans a Hanuš Hofman, kteří se zmocnili bývalých svých panství Grabšteinu a Mimoně.

O podobných zájezdech na rozličná místa, mimo jmenované kraje i do krajův boleslavského a hradeckého podniknutých po všechny měsíce r. 1631 až po vpád Sasíkův do Čech zprávy se činí.

Místodržící čeští vidouce tudíž, že by sami nedostatečni byli odpírati novému povstání, kteréž by v zemi v čase tak nebezpečném emigrací vyvoláno bylo, dopisovali se o to ke kurfiřtu saskému i žádali jej, aby vystěhovalce české, kteří do Čech vpadli, přísně ztrestal, jim další pobyt v pohraničných místech saských zamezil a hranice vojskem svým střežil. Rovněž po dvakráte i císař kurfiřtu dopsal „v příčině těch neřádů“ jak Slavata praví, „jež se na pomezích království českého a v zemi saské činí.“

Volenec saský, o němž u dvora vídeňského pevné měli přesvědčení, že „proti císaři a zvláště proti království českému ničeho nepředsevezme,“**) osvědčil v záležitosti té na novo obojetnou svou povahu, jakouž z vypravování dalšího častěji seznáme. Ačkoliv uzavřel již alianci se Švédy proti císaři a ač vojsko císařské ze tří stran do zemí jeho

*) Psalť do Prahy dne 18. července: „Jest se obávati, aby při dvoře skrze takové vaše časté psaní o těch neřádích napomezích válečná rada příčinu nevzala k tomu raditi, aby byl díl aneb všecek ten v nově verbovaný pěší lid zde v Čechách na ta pomezí kvartýrován, z čehož by království a těm krajinám veliká záhuba pojíti musila.“ Jindř. arch.

**) Dopisy Viléma Slavaty k místodržícím českým 9. a 18. července 1631. Archiv Jindřichohr.

bez opovězení války bylo vpadlo, odpověděl přece 2. srpna ochotně k žalobám místodržících českých, že již dal v Torgavě ztrestati vinníky mezi emigrací českou a ve zvláštním okružníku ke všem osadám, v nichž se emigranté zdržovali, přísně zakázal překročovati hranice české.*)

Bylať to odpověď zcela důstojná knížete, na jehožto rukou lpěla krev šlechetného Joáchyma Ondřeje Šlika a jiných vlastenců̊v českých, kteréž byl r. 1621 s porušením všech zákonův slušnosti a pohostinství vydal do rukou katanův; knížete., kterýž prodal za třicet stříbrných souvěrce své v království českém, přijav od císaře Lužici, korunní to zemi českou do zástavy, a po celých deset let krutého pronásledování v zemi české použil přátelského poměru svého ke dvoru vídeňskému jedenkráte k tomu, že se ujal písemně několika německých predikantův v Praze, když je biřicové měli hnáti z koruny české. Avšak zdaliž to byla hodná a důstojná řeč na spojence Gustava Adolfa, kterýž na prapor svůj napsal obranu svobody náboženské, zdaž nebyla to zbabělá odpověď na zjevného již tehdy odpůrce císaře, kterémuž vítaným býti měl každý živel sourodý bojující proti straně katolické a zvláště zdaž to bylo počestné mluviti i jednati tak v předvečer bitvy u Lipska, kde plukové těchže českých emigrantův hrdinně válčili a krváceli za svobodu Saska a Německa vůbec?

Málo přátelským chováním svým k emigraci české nebyl kurfiřt saský arci jedinou toho příčinou, že v době velice příznivé ničeho v Čechách rozhodného nebylo podniknuto proti straně císařské, než nedá se upříti, kterak jeho kolísání zajisté přispělo též k tomu, že protestanté čeští nenalézajíce v Sasku potřebné podpory ve svých záměrech, rozpakovali se přikročiti k čemu rozhodnému.

Poměry těmi, jakož i stavem politickým národa českého, jakž jsme jej v předešlém článku naznačili, vysvětluje se částečně, že v emigraci české mohla vzniknouti vůbec myšlenka vstoupiti v tajné vyjednávání s mužem, kterýž doposud byl zjevným a nejnebezpečnějším nepřítelem samostatnosti národa českého.

Jakou strašlivou školou skoušení a sklámání musili projíti náčelníci protestantské strany v Čechách, jaký ohromný převrat v smýšlení i citech musil nastati při nich, když bylo možno, aby naděje své skládali v člověka, kterýž ač v umění válečném nad jiné proslulým byl, přece po celý svůj život neměl jediné mravné idey, za kterouž by byl vytasil meč, jemuž mimo sobectví jeho ničeho svatého nebylo na zemi, jenž za účelem zvětšení své moci provozoval loupežení a odírání ve velkém a jejž dějiny naše nejinak než zlým duchem uštvaného národa českého jmenovati mohou. Či vlastenecké sebezapření, či úplná beznadějnost ve vlastní sílu, či to mocná touha po návratu do vlasti aneb konečně pomstychtivost mohla přiměti vyhnance české k tajnému vyjednávání s Albrechtem Valdštýnem? — Kdož může dnes nahlednouti v to bohatýrské srdce Matese Hendricha hraběte z Thurnu, jež pokud v něm krůpěje krve bylo, bilo tak mocně jak žádné druhé za svobodu vlasti, a dočísti se tam odpovědi!

*) Arch. česk. místodržitel.

Sluší přestati na tom, že pravdivými doklady*) prokázáno jest, že od toho času, když sesazen jest Valdštýn z velitelství nad císařským vojskem, započalo již vzájemné zbližování se. Znajíce Valdštýna po skutcích nepotřebujeme se dlouho ohlížeti po pohnutkách jeho jednání. Uražená ctižádostivost jeho jest pro nás dostatečným vysvětlením i nemůže o tom býti žádné pochybnosti, že politické tehdejší poměry v království českém odůvodňují zcela možnost, aby muž, jakým byl Valdštýn ve svém „disgustirování na císaře“ šel tak daleko a pomýšlel již tehdy na přivlastnění si země české.

Byliť však mnozí v okolí Valdštýnovém, kteří připojili se k němu a podporovali záměry jeho nikoliv z pouhé ziskuchtivosti, než i z vlasteneckého přesvědčení. Doba protivenství umožnila vznik a vývin povah zvláštního druhu v národě českém. Zmínili jsme se již o tom, že byli mnozí mezi šlechtou i měšťany, kteří s hlubokým žalem patříce na úpadek vlasti, v srdci svém ostávali věrni starým zásadám a podrobivše se nutnosti přestoupili k straně císařské, aby tak zachránili část svého vlivu a jmění. Strana tato, k níž během času i mnoho katolíkův se přiznávalo, využitkovala postavení své tím spůsobem, že skupovala skonfiskované statky přátel svých a tajně všemožně podporovala souvěrce své za hranicemi. Jí co svědku desítiletého marného zápasu nemožno se diviti, že v náboženských náhledech stala se střízlivější a v energii a mocném vlivu Valdštýna spatřovala jedinou záruku možného návratu starých poměrův právních.

Representantem takovýchto povah rázu Wallenrodského zdá se, že byla rodina Trčkova. Víme o staré hraběnce Magdaleně Trčkové, paní na věk svůj velice vzdělané, že skupovala na oko statky po emigrantech, v jich prospěch dále je spravovala a Thurna v jeho podnicích válečných penězi podporovala. Syn její Adam Erdmann vstoupil do šlépějí jejích. Jsa velitelem regimentu císařského vojska používal postavení svého k tomu, že sprostředkoval jednání tajné mezi Valdštýnem a Thurnem.

V únoru 1631 vystěhovalec český Jaroslav Sezima Rašín z Rysenburka**) přišel na Opočno k Trčkovi, kdež mu sděleno, že by Valdštýn přestoupil k straně Gustava Adolfa, kdy by s ním o to jednáno bylo. Rašín odebral se na to do Berlína k starému Thurnovi a s ním ku králi švédskému do Špandavy. Poselství takové musilo arci býti nemalým překvapením pro krále a nelze se diviti, že s největší nedůvěrou na záměry tak dobrodružné přistupoval. Přece konečně vzkázal ústně Valdštýnovi, přistoupíli k jeho straně, že jest ochotným každému jeho přání vyhověti; nechať tudíž ustanoví sobě podmínky sám. Rašín

*) Sr. František Dvorský: „Historické doklady k záměrům Albrechta z Valdštýna a jeho spojencův“ 1867, a Leopold v. Ranke: „Geschichte Vallensteins“ 1869.

**) Vypravujeme dle zprávy ze dne 25. října 1635, kterouž Rašín po zavraždění Valdštýnově o tomto vyjednávání ke dvoru vídeňskému podal za tím účelem, aby mu návrat do vlasti povolen byl. Ranke právem praví o zprávě jeho, že na čtenáře činí dojem jisté naivnosti a opravdivosti a tudíž těm místům, kde ze zkušenosti své spisovatel vypravuje, plnou víru přiložiti sluší. Původní znění důležité listiny té uveřejněno jest ve Dvorského „Historických dokladech.“ str. 18.

18. června dostavil se do Prahy a sdělil vše Valdštýnovi, co mu od krále švédského a Thurna nařízeno bylo. Valdštýn, s kterýmž o věci té Rašín posud osobně nikdy nemluvil, nýbrž vždy prostřednictvím Trčkovým vyjednával, poprvé k záměrům svým se otevřeně přiznal. Prohlásil se určitě, že chce ve prospěch krále švédského vše učiniti, jakmile doba příhodná nastane; nyní však, kde král ještě ani s kurfiřtem saským spolčen není, bylo by neopatrné něco počíti. Nerozhodnost jeho lehce se dá vysvětliti tím, že v tu dobu císařské vojsko právě stále v říši ku předu pokračovalo a nikdo nemohl tušiti, v čí prospěch nejbližší bitva se rozhodne. Rašín 7. července k Thurnovi do Berlína se dostavil a po druhé králi švédskému vše sdělil. Gustav Adolf na to odpověděl Valdštýnovi listem, v kterémž mu slíbil proti všem nepřátelům jej brániti a v záměrech jeho silnou podporou mu býti. Valdštýn nepokládaje stále ještě dobu za příhodnou, vzkázal ústně králi, že jest úplně rozhodnut od císaře odpadnouti a k němu přestoupiti. Posud však jest dům rakouský a španělský příliš mocný, než aby král neměl příčinu stůj co stůj s volencem saským spolek uzavříti. Až to se stane, pak nechť společně táhnou na Tilly-ho a jemu do Čech pošlou 12000 mužův pod vůdcovstvím Thurna a uzří prý král, co on Valdštýn ještě dovede za věci. Na regiment Trčkův, jakož i na císařské vojsko ve Slezsku spoleháno bezpečně, že se spronevěří císaři.

Když Thurn toto rozhodnutí a radu Valdštýna králi sdělil, odpověděl týž, že již jest na tom s kurfiřtem saským se spolčiti a na Tilly-ho přímo táhnouti. Zvítězíli, pak že chce do Čech tolik vojska poslati, kolik Valdštýn žádá.

Tak daleko dospělo tajné toto vyjednávání, když na nivách braitenfeldských zahřměla děla, jejichžto hukot byl odpovědí protestantův na krvavé vítězství strany císařské na Bílé Hoře a jejichžto echo mocně zavznělo po zbědované zemi české, budíc, v ní uspalé vědomí lidské.

Prvé však, nežli přikročíme k vypravování následkův porážky Tilly-ho, potřebí poohlednouti se krátce na běh událostí v Německu od počátku r. 1631. (Pokračování.)

Giuseppe Mazzini.

Od

Karla Tůmy.

III.

(Dokončení.)

Osud vyhnancův jest tragický. Připravili jej o tu rodnou půdu, o to nebe vlasti, bez něhož mu nelze žíti, a přece jej odsoudili k životu. Ejhle strom vyvrácený bouří a odnešený přívalem v dáli. Má kořání, má peň, má korunu — nemá jen té půdy, ze které vyklíčil. A proto nepouští nových kořenů v tu cizí půdu, alebrž leží na ní usýchaje a hyna. Vítr podzimní vysouší jeho kořeny a jarní vánek toliko roznáší listí jeho. Toť osud vyhnancův: odumírá vlasti. Odumírá, poněvadž se jí odcizuje, poněvadž léta, žal a zoufalá rozervanost oslabily zraky duše jeho tak, že není více s to, aby mohl čísti v knize svého národa. Ten starý obraz vlasti, jak ji naposledy viděl, jak se s ní žehnal, písmem nesmazatelným utkvěl mu v duši a nic není více s to, aby zahladilo a opravilo ty rysy původní. Buďsi zpraven o všech vážnějších událostech, o všech proměnách a příhodách otčiny: nadarmo! Nedovede si rozrušiti ty dávné představy a poznati novou podobu vlasti. Jest jako by nové ty paprsky pronikající k němu z daleké vlasti lámaly se v zaslzeném oku trpitele: on vše vidí doma jinak než tam skutečně jest. A teprv když po letech opět políbí půdu vlastenskou, shledá v ustrnutí, jak neskonale se jí odcizil. Našel snad ty dávné druhy opět, ale jakáž to s nimi změna! Přísahal by, že i ta srdce jejich jináče dnes tlukou než druhdy: tak zcela jinak dnes mluví a soudí, tak zcela jinými péčemi se zabývají a za jinými cíli touží, než tehda toužívali. Ubohý vyhnanec s těží vpravuje se v nové ty poměry, s bolestným srdcem trhá kus za kusem ze svých snův a sotva kdy podaří se mu, aby národu svému stal se opět tím, čím druhdy mu býval.

Toliko na rodné půdě vlasti můžeť růsti a prospívati spasitel národa.

V den, když musil prchati s oněch strání alpských, se kterých aspoň vídal to nebe vlasti své, *Mazzini* zajisté tušil tuto pravdu. Snad nikdy — leda při zvěsti o smrti matčině — nezachvěla se ta velká duše jeho bolestněji než této chvíle, když bylo mu rozžehnati se na dobro, snad na vždy s vlastí pohrouženou v smrtelný sen poroby. Kdo se jí ujme, kdo povede dále statnou její mláď, kdo bude chrániti zadupanou jiskru pod popelem?

Rozhlížel se — neviděl nikoho. Všude jen mdloba a zoufalé unavení. „Bez hvězdy bylo nebe a tmavé jak olovo. Noc rozepjala závoj svůj nad zemí jako rubáš, kterým by přikryla mrtvolu. Co chvíli ledovitý dech nesl se mlčky od hory k hoře přes širou, mrtvou pláň.

A ta dlouhá, hustá tráva chýlila se pod tím ledovým dechem, rovněž něma.

„Rozhledl jsem se kolem sebe; a před zrakoma mýma táhly ty krásné, skvoucí obrazy duše panenské a ty naděje blahé jinošských let, kteréž brzy povadly a pohynuly jedna po druhé. Nevýslovná byla smutnost té hodiny. Nebe i země zdály se teskniti v neskonalém, zoufalém, strnulém mlčení. Život zdál se mi přerván a beze síly k procitnutí ...“

Tak líčí Mazzini sám muka onoho loučení. A v této době chmurné pronáší srdce jeho nejdojemnější modlitbu „*k bohu* utlačených národův“: „Ty bože utlačených národův; těšiteli duší zarmoucených! Shledniž zrakem dobroty a lásky na tuto ubohou vlast, na ty nešťastné, zbloudilé syny Italie! Trpěli mnoho! Sešli jim ducha své *pravdy*, sešli jim anděla silné *myšlenky* a učiň, aby byli hodnými svých mučeníkův a nezarmucovali svatých duší jejich zapomínáním a chabostí v činu! Zdvihniž nás bídné, pane, k novému životu! Vnukni našim matkám zápal pro vlast a nauč je milovati ne pouze těla ale i duše synův svých! A vdechni otcům našim zmužilou odhodlanost a chrabrou ctnost, kteráž jedině může osvoboditi vlast! A posvěť, slitovníče, meče jinochův našich, aby tobě zapěti mohli z tvého věčného Říma píseň tebe důstojnou, píseň osvobozené Italie! Vysvoboď, ó vysvoboď nás, pane, od *smrti duše!* Drahnáť ještě doba zkoušení našeho, však staň se co staň: toliko od zoufalosti a ledového dechu pochybností ochraň duše naše. A když mrazem samoty a opuštěnosti budou vysýchati zřídla života našeho: otče, pak probuď v nás vzpomínku na ty drahé mrtvé, které jsme milovali, jakož oni milovali nás. A spálených skrání našich dotkniž se políbení matek a sester, které jsme byli ztratili a zjevuj nám tajemství nesmrtelnosti, abychom živí, mrtví všickni byli s tebou u *víře* a *naději!*“

Takové modlitby ovšem nezaznívají v klenbách Vatikanu. A proto také nelíbila se hluboká, ryzá a v pravdě křesťanská ta zbožnost, jižto Mazzini osvědčoval po všechen život svůj, římským církevníkům ani v nejmenším; ano právě muž, který *takto* se modlil, byl jim vtělený ďábel, proti němuž byli by nejraději nebe i peklo vyzvali na pomoc: neboť muž ten bojoval proti světskému panství papežův. Ale ten bůh utlačených národův přese všechny kletby Vatikanu vyslyšel modlitbu nešťastného vyhnance a splnil jeho víru. Avšak vizmež také tu *sílu* jeho víry: „Stál jsem na Alpách, na temeni hor, které tebe střehou, ó vlasti má, stál jsem tam, kde věčná bělost sněhu, věčná čistota vzduchu a věčné mlčení přírody, kde člověku zdá se, jako by byl bohu blíž. A hvězdy pohasínaly jedna po druhé jako ty ohně v táboře, jenž úsvitem se strojí v pole vytrhnouti. Svítalo. A na nejzazším obzoru jasnilo se světlo probouzejícího se žití. A přes širou zemi jako by vanul dech tvůrčí, plný svěžesti a síly životní, který pod nohama mýma na stráních trhal a rozptyloval mlhy jako ryzí a silná myšlenka rozptyluje bídnou marnivost a nízké náruživosti. I cítil jsem, kterak dechem tím okřívá i zmlazuje se unavená duše má. A na mysli utkvěl mi úsměv hrdinných bratří umírajících za vlasť — slyšel jsem je volati „ku předu!“ v odpověď katanům, na krok před popravištěm

ještě život jim nabízejícím, viděl jsem, jak hrdě pnou se prsa jejich čekající kuli smrticí, ta prsa, v něžto žádná muka světa nedovedla vpraviti zradu: i pravil jsem sám u sebe: *nikoliv, život a mučenictví nejsou lží! Láskať je posvěcuje věčností. Svaté jest utrpení a hříchem zoufání!*

A slunce vyšlo: to věčně se vracející znamení života, — veliké, majestátní, slavné: slunce Italie na Alpách! I pohroužil jsem zraky své tam dolů, kde se rozkládá nevýslovný úsměv sličné vlasti mé. A světlo rozlévalo se po ní rychlostí hledu svého jako záře boží. A duše má letíc přes ty proudy světla i tepla, plesala nadějí jarou a stápěla se blaha v moři dávné slávy jmena italského ... Povstaneš, ó povstaneš opět vlasti má! Veliká jako to slunce na Alpách, svatá odvěkým mučenictvím, krásná dvojí minulostí slavnou, šťastná zaslíbením budoucnosti! A tvoje z mrtvých vstání bude zároveň také vzkříšením národův ostatních. Nový život zavlaje světem a ruch volnosti zkypří půdu Evropy. A vše to stane se, jakmile modloslužebníci budou vypuzeni z chrámu, jakmile protrháš ty mlhy bludných učení, jež zastírají dráhu i jakmile synové tvoji budou kráčeti cestou jasné pravdy, opásají se odvahou a mužnou ctností a nebudou míti boha jiného než jen boha *spravedlnosti* a *bitev!*"

Což mohla kletba vyhnanství proti takovéto víře? Mazzini prchal daleko od vlasti tam k omženým břehům britanským — neboť na celé pevnině Evropy nebylo pro muže toho více místečka, kamž by se byl mohl uchýliti. Podobalo se, že v skutku na vždy jest ztracen vlasti, že propadá žalostnému osudu vyhnancův. Avšak Mazzini ještě znal pomoc — ovšem pomoc velice smělou, pomoc toliko pro člověka, jenžto zhola neví, co je strach a dovede pro myšlenku tisíckráte nasaditi život svůj.

Předsevzal si zůstávati vlasti na blízku alespoň ve chvílích pro ni osudných. V jižním Švýcarsku, na samých téměř hranicích Italie vyhlídl sobě den před odjezdem do Londýna tajný úkryt. Uprostřed nesmírných vinic, kterými nevedly žádné cesty, ve stínu oliv a cypříší, pod veselým, jasným nebem italským zakoupil sobě domek, kdež doufal býti bezpečen. Toliko nejdůvěrnější přátelé znali polohu té samoty: „Zde chci naslouchati, jak vám srdce buší" — pravil k nim usměvavě na rozloučenou, pravil a konal tak — po čtvrt století!

Až do těch šedin, až do těch dob, kdy břímě let a choroba trapná schromily křepkost těla jeho, nebylo téměř roku, aby nebyl do vlasti vážil cestu, vedoucí vždy těsně kolem žaláře ba popraviště. Vždy pak po několik neděl skrovná ta chýžka v kantoně tessinském tajila světu velikého syna Italie, po jehož stopě slídilo tisíce špehův absolutismu. Ne jednou odvažoval se Mazzini samým středem těch léčí a osidel, kde život jeho na vlase visel — a dobrých dvanácte let přiváděl nejprohnanější policisty despotických vlád v nejmrzutější rozpaky. Nikdy nemohli vypátrati, kde vlastně se zdržuje, neboť i v Londýně Mazzini přebýval tak tajně, že pouze několika nejdůvěrnějším přátelům na umluvené heslo otvíraly se dvéře jeho prostičkých dvou pokojíků. Když slídičové nejpevněji za to měli, že jsou mu na stopě, když se domnívali, že pořád užší a užší kruhy kolem něho stahují: právě

tehda býval Mazzini nejdále od rány a vydal nenadále znamení života z místa, kde ho nikdo nehledal.

Odtud vzniklo obecné mínění o Mazzinim, jako by byl pravým mistrem ve lsti a nanejvýš prohnaným spiklencem. Setré anekdoty vypravovány o jeho přestrojování a důvtipném unikání policii, a německá důkladnost zmiňujíc se o Mazzinim šťastně také nalezla, že prý v tomto tajemnůstkářství a konspiratorském důmyslu spočívala největší síla Mazziniova!

Z věstce, z apoštola a bojovníka byl by německý rozum málem učinil jakéhos šablonového hrdinu z Abruzz, aby také politické patokářství mělo svého Rinalda Rinaldini. — Ne, ne! Tak nezní pravda o Mazzinim. Duch tak veliký nebaví se hříčkami. Jemu věru šlo o něco jiného než o pouhé škádlení policistův a despotických vlád. O *vlasť* se mu jednalo a vždy byla to příčina vážná i věc veliká, pro ktoron odvažoval se skrze řady číhajících vrahův k nivám italským. A ta horlivost jeho nezdolná, to bouřné *nadšení* pro myšlenku, ta hrdinnost apoštolská, která střemhlav vrhala se v největší nebezpečenství nedbajíc života ni smrti: toť bylo, čím mýlil zraky špehounstva, čím překvapoval a rušil počty policistův nejčastěji a nejvýdatněji. Kdež pak mohlo na příklad takovému řediteli rakouské policie v Milaně roku 1853 i jen ve snu připadnouti, že by Mazzini odvážil se do hlavního města Lombardie, aby zde nastrojil vzpouru! Vždyť byla celá Lombardie ve stavu obležení, vždyť celý Milan trčel bodáky a děly a policie i četnictvo věděly o každém hnutí lidu.

A hle, Mazzini tam byl přece, a dne 6. února 1853 zachvěla se Italie úžasem nad hrdinným skutkem několika jonákův milanských, kteří s pouhými dykami v rukou překonali stráže vojenské a zmocnili se královského hradu, aby na cimbuří jeho vznesli prapor svobodné Italie. To byl čin Mazziniův. Hrdinní mladíci padli do jednoho, ale nepadli nadarmo. Italie potřebovala takých příkladův heroických, takého na nebe vstoupení krve své. Každáť víra potřebuje mučeníkův a toliko příklad veliké hrdinnosti a nejtěžšího sebezapření, toliko božská záře *oběti* čisté může pozdvihnouti národ klesající a změniti jeho zoufalost u víru. Arci německá důkladnost odbude to frásí „o zpozdilém pokusu milanském, který se nezdařil“, za to ale dovíme se pak „ku charakteristice“ Mazziniově, jakým vtipným spůsobem obelstil vojenského velitele v Milaně, tak že mu tento nejen z města ale i na loď pomohl, která jej na rakouské útraty přeplavila opět do Londýna atd. atd. Historka se čte velmi příjemně, účel je dosažen. —

Ale kdo studuje život i povahu Mazziniovu z jeho spisův, z jeho myšlenek a činův, kdo rozloží si kolem osoby jeho obraz Italie z těch dob, když jediný on ji budil k životu: ten s nevolí odvrátí se od této profanace povahy tak vznešené a obdivu hodné i přisvědčí nám, že Mazzini zasluhuje hlubšího a srdečnějšího pojmutí.

Mnohý tvrdý soud pronešen o Mazzinim zvláště pro časté jeho pokusy o povstání, ježto se nezdařily. I mírnější posuzovatelé jeho želí toho jeho „nepraktického snažení“ a hledí jej nanejvýš omlouvati řkouce: „On byl idealista, duch blouznivý, neznalý života praktického.“ Avšak kde byla by Italie dnes bez tohoto idealisty, bez těchto „šílených“

pokusův Mazziniových? Kde byla by dnes bez těch obětí, bez těch mučeníkův? Projděte dějiny Italie posledních čtyřiceti rokův a naleznete v nich ohlasy a účinky těch činův na pohled nezdařených; a jsteli spravedliví, uznáte, že ta povstání nešťastná a ty oběti na pohled marné konečně přece jen nejmocněji přispěly k osvobození a sjednocení Italie. Jestiť s pokrokem národův a s pokrokem člověčenstva jako s hodinami. Jakož ten, kdo by pouze na pohyby kyvadla se díval, dojista sotva kdy porozumí, který jest vlastní účel celého ústrojí, rovněž nesrozumí dějinám lidstva, kdož pouze po bezprostředních výsledcích jeho bojův a revolucí se ohlíží. Teprv když déle na ústrojí samo se díváme, pochopíme účel i rozum těch pohybův hřmotných, pochopíme, kterak ta hnutí kyvadla slouží pouze k tomu, aby vykonávala onen tichý, na pohled nepatrný, ale — ustavičný pokrok, jejž nám ukazují rafie na číselníku věkův.

Nelze upříti, Mazzini byl více člověkem myšlenky než strůjcem činu a šlechetné to nadšení jeho duše musilo se prvé spojiti s hrubšími látkami, aby dosáhlo výsledkův v kabinetech a na bojištích. Avšak nebýti právě toho nadšení, právě toho čistého ohně v prsou Mazziniových: ta hrubší látka byla by ostala mrtvou hlínou. Bylyť zajisté chvíle v dějinách italských bojů za neodvislost, kde tak zvané „praktické“ umění státní pokládalo bitvu za prohranou, kde všecko ztrnule couvalo před násilím, kde zoufalost a zbabělé zalézání nazýváno zdravým rozumem, kde vytrvání a odpor zdály se šílenstvím. V takýchto chvílích poznávala se síla Mazziniova. Tu on samojediný stál co živoucí svědomí národa, a příklad jeho nehynoucí víry v konečné vítězství porážel malomyslnost a mdlobu. Dokud Mazzini doufal, doufalo na tisíce srdcí. Mazzini odchoval Garibaldiovi ty hrdiny marsalské, a Italii ty mučeníky, kteří jsou její slávou i pýchou. Svým nadšením, svou láskou k vlasti, svým sebezapřením ve službě myšlenky vzněcoval Mazzini srdce mládeže nedada jim vychladnouti a stuhnouti v bařinách *materialismu.*

Nebylo rozhodnějšího, opravdovějšího protivníka materialismu nad Mazzinia. „Vy neuzříte Italii svobodnou a velkou, vy si nezajistíte slavnější budoucnost, pokud se nevyhojíte z obou těch ran morových, ježto dnes, však doufám jen na krátko, otravují život zámožnějších našich tříd, ježto ohrožují pokrok věci naší a slovou *materialismus a macchiavellismus.*“

Přeceňování hmoty vede nutně k zanedbávání myšlenky. Však čímže jest člověk bez myšlenky? Kam dospějí národové, pozbudouli myšlenky vznešenější a ponořili se v mělkotu materialismu? Dějiny dávají nám neklamnou odpověď. Materialism učinil z náboženství modloslužbu a z chrámův božích peleše kramářstva — materialism zplodil tyrany a despoty a rozchvátil společnost lidskou na třídy a kasty, materialism vyhlazuje lásku z lidstva a rozsévá jedovaté bejlí nevraživosti, sobství a závisti mezi národy i jednotlivce. Mravní i duševní úpadek národův, ty jsou účinky materialismu. Pověra a poroba, lidská bída a lidská tvrdost, ty jsou jeho plody.

Asyrští, babylonští, indičtí, čínští, egyptští a perští despotové věru nikdy by nebyli mohli tak řáditi, kdy by v lůně národův jejich idey

svobody, rovnosti a důstojnosti lidské více byly vážily nežli to zlato, jímžto tyranové mohli si kupovati sluhy a pomahače, nežli ta kořisť, jížto mohli si zjednati přízeň kněžstva. Materialismus byl tím kruhem v srdci lidském, na nějžto despotové všech věkův zavěšovati mohli řetězy na spínání a přikování národů v jho.

Za to národové nejideálnější byli také nejsvobodnějšími. Jakmile však přestali živiti v prsou svých idey dobra a krásy, jakmile zlato a blahobyt staly se jedinou jejich touhou, slovem jakmile staly se prodajnými: od té chvíle počali také klesat, až upadli v dokonalou záhubu. Mazzini ale právě chtěl zdvihati poklesié a k novému životu vzkřísiti smrti propadající národy. A proto nechať mluví k mládeži, k ženám, k dělníkům italským, k lidu nebo k panovníkům, vždy co nejpřísněji potírá materialism.

Ovanut ledovým dechem smrti ještě na prahu hrobu vzchopuje se a zapřísahá lidstvo, aby žilo myšlence a nikoliv zlatu. Poslední článek svůj psal do listu „Roma del Popolo" o Renanovi, a tam praví: „Život není bažením po blahobytu aniž dychtěním po blaženosti na světě nemožné; *život jest posláním*, aneb nemá vůbec rozumu ni ceny. Život nenáleží nám, on náleží přírodě, bohu. Tudíž má nutně nějaký účel, nějaký zákon jako ostatní. Nuže tento zákon vyzkoumat, tento účel a cíl života lidského postihovat a k němu myšlenky a skutky své řídit: toť naší úlohou na světě, toť naší *povinností*. Člověk nemá od přírody leč jen jediné právo: aby se hleděl vysvobozovat ze všech překážek a pout, které mu brání volně plniti povinnosti k sobě samému i k bratřím. Všechna ostatní práva člověka plynou z jeho skutkův, plynou z úkolův, kteréž byl vykonal. Nižádný z nás nežije pouze sobě, alebrž všem; můžeme ku předu toliko, když také ostatní ku předu kráčejí. Tudíž jest *obětování se* ctnosti nejvyšší. Mysleme, jednejme, bojujme, a, třebali toho, trpme, nikoliv pro sebe, nýbrž pro ostatní: *pro vítězství dobra nade zlem.*"

A Mazzini mluvě tak, mluvil z duše své. Co pravý apoštol spečetil víru a učení svoje celým životem svým. Jinoch, obdařený tolikou spanilostí ducha i srdce, jinoch zámožný, jemuž otvírá se celý svět rozkoší, důstojenství a vyznamenání, po němž touží srdce nejkrásnějších žen — on pohrdá blahobytem, pohodlím, důstojenstvím i láskou: „v mém srdci není místa pro lásku k ženě, anoť všecko naplněno jest láskou k vlasti." I volí dráhu plnou utrpení a bojův, plnou sebepřemáhání a obětí, žalář a vyhnanství, nouzi a nebezpečí! — *Muž*, který hýbe celým národem, před nímž se třesou despotové a k němuž žasna praví Cavour: „Vy mluvíte krásněji nežli Manzoni, a důmyslněji než Macchiavelli, z vás byl by nejznamenitější státník Italie": muž ten odmítá křesla vladařská, odmítá amnestie králův, i pracuje dále ve své chudé komůrce co vyhnanec ku svobodě svého národa. K slovu jeho tisíce lidí hotovi jsou jíti na smrt a položiti všelikou oběť na statcích svých: on jest hlavou nejrozsáhlejší a nejzřízenější organisace národní, jakou kdy viděl svět: avšak on skromně ustupuje v pozadí, on chce jen vítězství myšlenky ne osobnosti, i ač miliony peněz k účelům národním jdou rukoma jeho, on dosadí k nim i poslední jmění své a zůstává

chudým a nemá mnohdy ani, čím by se přes den obživil, musí zastavovat svůj kabát aneb vyučovati co mistr na kytaře.

Ranní úsvit již zastane jej u práce a v pozdních hodinách nočních ještě lampa ozařuje bledou jeho tvář schýlenou nad knihami. Úžasná jest jeho činnost literární, politická i humanistická. On nežádá pohostinství anglického zadarmo. On obohacuje literaturu národa anglického skvosty ducha svého, celá řada anglických časopisův přináší výtečná jeho pojednání o věci italské, o snahách lidstva po svobodě, o socialismu, *o hnutí ve světě slovanském*, aneb opět úvahy o Byronovi, George Sandové, Viktoru Hugovi, Lamartinovi, Thiersovi a j. v. Však to všechno přece jen práce vedlejší. Pravým předmětem jeho péče ustavičné, nejhorlivější, jest a zůstává: nešťastná jeho vlast; osvobození jejímu věnuje především celou sílu ducha svého, pro tuto ideu žije, bdí noci, mluví nejplamenněji a píše nejkrásněji. — A kdykoliv domnívá se, že přichází hodina činu, kvapí ze svého vyhnanství k horám vlastenským, shromažďuje kolem sebe nejstatnější srdce italská a co prostý bojovník v řadě s puškou na rameně s nimi vrhá se v boj. Léta minou, setba jeho vzrůstá, s Italie padají okovy. Avšak ta léta také bělí jeho vlas, schylují mu hlavu. Nezhojitelná choroba skličuje starce a nejednou již rozletí se světem zvěst, že Mazzinia není více. Leč, on ještě na pokraji hrobu zdvíhá se, aby varoval bloudící národy plamenným slovem své lásky, aby budil spící a opětně vštípil do duše národa italského pravdu, že toliko *sami sebou*, toliko *vlastní ctností národové mohou se státi velikými a šťastnými, nikdy ale pomocí a zásluhou cizí.*

Osm let byl strávil v Londýně, když tě mu (r. 1842) bratří Bandeirové ohlásili, že se odhodlali spůsobiti v Kalabrii vzpouru. Mazzini odepsal jim, aby svůj čin odročili k době příhodnější. Vláda londýnská porušivši tajemství listovní zachytila list a zpravila o tom příslušné vlády. Povstání propuklo, jest mžikem udušeno a oba bratří Bandierové jsou v Cosenze odpraveni. Soud jejich objevil zločin anglické vlády. Tu povstal Mazzini a vylíčiv veřejně uchvacujícím spůsobem, co se stalo, žádal za spravedlivost. Žaloba jeho zachvěla celým anglickým národem. Bouře nevole zdvihla se proti vládě a v obou sněmovnách parlamentu žádáno za vysvětlení té věci. Vláda zapírala, ale jest usvědčena a zjištěno, že státní sekretář vnitra Sir James Graham po čtyři měsíce dával zachycovat listy Mazziniovy, aby je sdílel vládám italským. Sir Graham stal se od té chvíle v Anglii člověkem nemožným — „grahamovati“ bylo tolik co krásti. Za to ale Mazzini v očích národa britského zmužilým činem svým nesmírně získal. Kde koliv se objevil, všude jej vyznamenávali,

A Mazzini užil této přízně tím spůsobem, že pořádal hojná shromáždění lidu, v nichž poučoval Angličany o spravedlnosti snah svého národa, v nichž zapřísahal je, aby se ujali národa za svobodu svou zápasícího, poněvadž tím spolu jen také upevňovati budou svobodu vlastní. Zatím co v porobené Evropě zaprodaná péra pokrytecky naříkala pro ty nešťastné matky, manželky a nevěsty, jimž prý šílenost zločinných revolucionářův odervala syny, muže a milence, ženouc je na popraviště: tam na svobodné půdě anglické ozýval se hlas Mazziniův co odpověď neporušeného svědomí člověčenstva: „Neplačmež pro ty mučeníky

svobody odpravené v Cosenzi. Jsouť šťastnější než my. Mučenictví jest nejvyšším stupněm dokonalosti, jehož bytost lidská může dosíci toužíc naplniti svoje povolání. Tito hrdinové odpravení učí nás všecky, kterak má člověk pro své přesvědčení žíti a umříti. Oni dokázali světu, jak Italiané znají umírat. Oni v celé Evropě utvrdili mínění, že Italie vstane z mrtvých sjednocena, svobodna!"

Záhy ozývalo se obecné mínění Anglicka takovým důrazem pro věc národa italského, že žádná britská vláda nemohla než podporovati jeho snažení. A netrvalo dlouho, proroctví Mazzinia počalo se na Italii naplňovati. Již z jara 1847 byl ruch v lidu italském tak mocný, že vláda papežova, piemontská i toskanská viděly se nuceny nastoupiti dráhu oprav a udílely lidu konstituce. Ba ani despocie Bourbonů v Neapoli déle nemohla odolat hrozivému reptání lidu a „král Bomba" musil uznat spoluvládu lidu.

Toliko Rakousko, Parma a Modena ještě vzdorovaly tomu hnutí uzavřevše spolu konvenci na vzdor i obranu. Však již ten hrdý rakouský Metternich neříkal: „Italie jest jen pojem geografický", nýbrž psal (dne 2. srpna 1847) již velmi naříkavé noty do Londýna o tom „hnutí revolučním, kterémuž propadla celá střední Italie". Již znamenal, že jde o to, „aby veškeré státy italské slity byly v jediné těleso aneb aspoň v jedinou konfederaci pod společnou mocí ústřední podle vzoru federativní republiky americké nebo švýcarské."

A tehdejší ministr Ludvíka Filipa francouzského p. Guizot ve své depeši dne 18. září 1847 do Turina psané již také poznává, kterak prý „národové italští touží po změnách ve vlasti své, které toliko válkou nebo revolucí provesti se dají", ano má zprávy o tom z Italie, „kterak ani lidé smýšlení nejmírnějšího více sobě netroufají, aby se snahám těm opírali, byť je i za nemožné měli."

V tu dobu Mazzini napsal novému papeži Piu IX. památný svůj list, ve kterémž jej s veškerou vroucností duše své zapřísahá, aby se stal osvoboditelem národa italského. Mazzini pokládal Pia IX. za věrného syna vlasti. Byltě tento papež první, jenžto ve svých státech zrušil libovládu a Mazzini myslil, že činí to Pius IX. z dobré vůle, z poctivosti vlastenské a nikoliv ze strachu před lidem. A proto k němu volal: „Po staletí trpěl národ náš na kříži, avšak bůh požehná mu novou vírou, novým náboženstvím pravdy a lásky. A vy, otče svatý, můžete tu chvíli urychliti. Vyzývám vás, staňtež se po tolika staletích zkaženosti a bludu apoštolem věčné pravdy. Hlásejtež světu příchod nové doby; prohlašte, že člověčenstvo jest svato a ti, kdož popírají jeho právo k pokroku a k spolčování, že v bludu jsou. Žehnejtež každému, kdož trpí a bojuje; kárejtež a zatraťtež každého, kdož bratřím svým křivdí a utrpení spůsobuje i nehleďte, jakéž jest jmeno aniž důstojenství jeho. Pak poznají ve vás národové tlumočníka vůle boží, a svědomí vaše dodá vám síly divotvorné a nezdolné. Především vykonejte svou povinnost k vlastnímu národu. Osvoboďte jej, sjednoťte naši vlast a sám nepotřebujete při tom činiti více než toliko žehnati těm, kdož jmenem vaším jednati budou. Shromážděte kolem sebe vlastence nejpoctivější a nejhorlivější. Nedožebrávejte se knížat o spolky, učiňte spolek s naším národem. Rcete nám: Jednota Italie staniž se

skutkem devatenáctého věku —“ na tom bude dosti, my budeme jednati. Objevte nám vůbec skutkem, že nejde snažení vaše pouze za tím, kterak byste zlepšil stav svých nemnohých poddaných, alebrž že láskou svou objímáte veškeren národ italský, všech těch 24 milionů bratří, že je pokládáte za hodny, aby činili jedinou rodinu pod společným praporem, pod společnou smlouvou. — Necouvejte před velikostí té myšlenky, poněvadž nelze ji snad provesti bez války. Válka již se vede na všech stranách, tu veřejně, tam skrytě, i jest neodvratná. Mluvím k vám tato slova, poněvadž zhola nezoufám nad osudem vlasti, a poněvadž vás mám za hodna, abyste zahájil veliké, památné to dílo z mrtvých vstání. Zapřisahám vás, poněvadž méně krve poteče a méně obětí padne, když vy sám postavíte se v čelo toho podnikání.“

Avšak mýlil se Mazzini v Piu IX., jako se mýlil v Karlu Albertovi. Marný sen Rienzia i Arnolda z Brescie měl také tentokráte zůstat marným snem. Papež odpověděl allokucí dne 17. prosince 1847, jížto „slavně“ se ohražoval proti těm, „kdož jmenu i apoštolské důstojnosti jeho činí potupu takovou, že domnívají se do něho, jako by hodlal podporovati snahy revoluční.“ Slovem, Pius IX. obrátil se v tábor reakce.

Nadešlo jaro roku 1848 .. Z Paříže vyšlehl vulkanický blesk a Itatie se zachvěla od Alp až po Étnu.

„Vzbouřilo se širé moře — širé moře národův.“ Lombardie, Benátky se zdvihly — Mazzini po jedenácti letech mohl se volně navrátit do vlasti. Jásot lidu byl nesmírný. Mazzini co nejdůtklivěji naléhal na vůdce lidu, aby nespolehali pouze na podporu Karla Alberta, nýbrž volali ku pomoci celý národ ze všech končin italských, slovem roznítili válku národní. Než váhaví a polovičatí členové vlády lombardské neuposlechli ho dříve, až když Karel Albert prohrával proti Rakušanům bitvu za bitvou a konečně sám se přiznal, že nechce vidět celý národ ve zbrani, poněvadž by pak i po jeho koruně bylo veta. Pak ovšem volali Mazzinia na pomoc, ale bylo již pozdě. Lombardie padla a Karel Albert s ní; Mazzini bojoval v řadách Garibaldiových jako lev, a teprv když vítězství Rakušanův po celé zemi bylo rozhodnuto, ustoupil s chrabrým hloučkem tím na půdu švýcarskou. Jakmile ale stihly jej zde zprávy, že opět v Toskánsku zdvihnul se lid, spěchal do Florencie, kdež zvolen za člena prozatímné vlády. V tom již také lid římský povstal proti vládě papežově. Hněv jeho vybuchnul tak prudce, že Pius IX. toliko útěkem do Gaety se spasil. Římané prohlásili republiku římskou a zvolili Mazzinia za triumvira. Druzí dva triumviři, Armellini a Saffi nebyli mužové veřejnosti a tak na bedrách Mazziniových spočívala všecka péče. Republika římská byla té chvíle poslední nadějí Italie. Podařiloli se tuto udržeti, mohla se vždy ještě Italie vzchopiti k vítěznému odboji proti Rakousku a jeho spojencům. I vynaložil Mazzini také veškerou svou sílu, veškerou svou píli a neunavnost, aby dosáhl tohoto ideálu duše své. Dnem nocí organisoval brannou sílu a upevňoval vnitřní podstatu mladistvé republiky. Podobalo se, jako by duch Brutův opět se byl zahostil u věčném Římě. Podnes toliko s nadšením vzpomínají Římané a vzpomínají

veškeří Italové na slavné a krásné dny římské republiky, střežené ctností diktatora Mazzinia.

Blaho volnosti pravé vůčihledě zušlechťovalo srdce lidu, bodrá srdečnost družila občana k občanu, důvěra potěšovala i sílila všecka srdce. Nikdy neučiněno v Italii pro blaho chudiny tolik, jako učinil Mazzini za tu krátkou dobu své vlády. Ohromné budovy klášterní neměly více sloužit ku pohodlí lidí nepracujících: Mazzini nařídil, aby se v nich jakož vůbec ve všech domech od kněží opuštěných zřídily příbytky pro chudinu; dále kázal pozemky papežské vlády rozděliti na malá lána a odprodávat je co nejlaciněji chudým venkovanům, tak aby i ten nejchudší měl svůj pozemek. Dále snížil daň ze soli, aby libra nestála více než 5 centimů, a podobně i všecky ostatní platy a daně více než o polovici umírnil.

Při také správě ovšem nebylo divu, že každý zdravý muž radostně se stavěl v řady obranců republiky. Vždyť nyní teprv cítil cenu života, nyní teprv věděl, co jest mu bránit a hájit. A lvem byl vskutku ten lid v oněch dnech věkopamětných, když Napoleon ku věčné hanbě tehdejších republikánů francouzských podnikl zrádný ten útok na život sesterské republiky římské. Jeden proti desíti bránil se proti vycvičenému vojsku až do posledních sil tři dni a tři noci, a podnes ukazují si Římané ta místa, která byla svědky činův rekovnosti v pravdě starořímské.

Republika římská zradou napoleonskou padla. Vykrvácela, však nepoddala se; francouzští vojáci vyhráli, ale Francie měla toho za nedlouho trpce pykati . . . Francouzští ministři omlouvali se řkouce, že prý panoval v Římě terrorismus; však Mazzini odpověděl na tuto ošemětnost dvěma listy danými v Lausanně, v nichžto z kořene vyvrátil lži jejich a volal je před soud dějin: „Tážu se vás, můžete z celé té doby republikánské vlády jmenovati jediný ortel smrti? Víte o jediném pronásledování pro politický zločin? Víte o jediném vypovězenci, o jediném soudě výminečném, o jediném zabavení časopisů aneb vůbec o jediném porušení svobody tisku se strany vlády? Jmenujte nám přece ty rozkazy, jimiž děsil onen „terrorism“, uveďte nám přece ty barbarské dekrety, vyjmenujte nám přece ty oběti — aneb dejte si vtisknouti na čelo znamení lži!“

Pádem Říma a Benátek nastala národu italskému opět doba těžkého zkoušení. Nejlepší vlastenci buď v žalářích hynuli aneb byli odsouzeni snášeti muka nekonečného vyhnanství. Mazzini opět našel útulek v Londýně. Kdežto ale ostatní emigranti v malomyslnost a strnulou zoufalost upadávali, on duchem nezlomeným pokračoval u svém poslání. Nedal svému lidu umdlévati. Téměř co rok shledáváme jej v jeho švýcarské chýži obklopeného druhy důvěrnými, s nimiž umlouvá se o další práci vlastenecké, o nových podniknutích. Najednou odvažuje se i na půdu italskou, až i do Janova, aby pod křídloma noci zaplakal si na hrobě své matky. — Roku 1850 založil v Londýně společně s Košutem, Ledru-Rollinem, Orsinim, Arnoldem Rugem, Hercenem a Darassem „spolek evropský směřující k vyproštění národův evropských z despotismu.“ Ve Francii, Italii, Německu, Švýcarsku,

Polsku, Řecku, Uhrách a Rumunsku měly býti odbory, každý ten odbor měl ve vlasti své působit dle plánu společně vytknutého, každý člen měl do pokladny svého odboru odváděti měsíčný příspěvek ve prospěch agitace. Na kolik se spolek ten zdařil, nelze udati; ale jaký poplach spůsobil v táboře despotismu, dokázal nejlépe hrdina z 2. prosince Ludvík Napoleon: div že Anglii válku nevypověděl, s takou rozhodností nalehal, ovšem že marně, na vydání Mazzinia. —

V únoru roku 1853 zkusil Mazzini podzdvihnouti Milan proti zbraním rakouským; zosnoval ono dykové spiknutí, o němž již svrchu bylo nám se zmíniti a které přes nezdar svůj přece jen mělo veliké politické následky, anoť odtud vznikly mnohé rozepře mezi dvory rakouským a savojským rostoucí napořád až do — Solferina.

Několik měsícův před propuknutím této války varoval Mazzini rodáky své co nejvážněji před spolkem s Napoleonem III., kteréhož dávno byl za člověka svobodě nejnebezpečnějšího poznamenal; byl přesvědčen, že Napoleon nechce leč Italie užívat za nástroj svého osobního prospěchu. Brzy pak Mazzini podal důkaz, že se v úsudku svém nemýlil. Uveřejnilť doslovný obsah tajné smlouvy plombiereské, uzavřené mezi Napoleonem a Cavourem, v nížto se Italie musila zavázati, že za pomoc francouzskou proti Rakousku postoupí Napoleonovi Nizzu a Savojsko. Jakým spůsobem Mazzini opis té smlouvy sobě opatřil, jest posavade tajemstvím. Sám Garibaldi činil v nastalé válce poctivě přední voj francouzsko-sardinským armádám, avšak dějiny slyšely to Kassandřino volání Mazziniovo a — daly mu za pravdu.

Ani Viktoru Emanueli nevěřil Mazzini, že kdy provede jednotu Italie; tvrdil o něm, že chce toliko rozmnožit panství domu Savojského. A v pravdě, kdy by bylo pouze na Viktoru Emanuelovi záleželo, dojista neměla by dnes Italie ještě ani Benátek ani Říma. Ba nebýt Králové Hradce a Sedanu, Napoleon seděl by dnes pevněji v Římě a Florencii než kdy jindy, a Italie byla by jen francouzskou provincií.

Nemohl se tudíž Mazzini nikterak zaradovat aniž se Šimeonem zvolat: „Pane, nyní propusť služebníka svého.“ Zůstal dále na stráži, odchovávaje národ k vyšším tužbám, i protestuje jmenem lidu proti všem těm hříchům, jež sluly Aspromonte, smlouva zářijová, Mentana — a p. Roku 1866 nabízel mu král Viktor Emanuel amnestii; on jí nepřijal; chtěltě umřít co republikán. — Ale jakmile propukla válka francouzsko-německá, Mazzini nemohl déle vydržeti mimo vlasť. Rázem pochopil význam této chvíle pro Italii. S heslem: „Na Řím — na Řím!“ přichvátal starý nemocný vyhnanec do vlasti. Viktor Emanuel dal jej zatknouti. Však hle: mezi tím co Mazzini seděl ve vězení gaetánském, padl Napoleon a Viktor Emanuel sám první musil poslechnouti velení Mazziniova, „Na Řím!“ Za takého obratu „řízením božím“ ovšem nebylo déle lze Mazzinia vězniti. Propustili tudíž z Gaety kmeta lidem zbožňovaného. Bohužel již pozdě. Choroba jeho rostla co den, již nemohl snésti ponebí v Lugané, musil do Pisy, kdež po čtyrech nedělích dne 10. března 1872 skončil slavný život svůj. Několik přátel starých zatlačilo mu oči. Po všem vzdělaném světě zpráva o tom přijata s nelíčenou žalostí.

„Avšak — neplačme nad jeho úmrtím. Mazzini není mrtev! On žije dosud mezi námi duchem svým, pobádaje nás k další úsilovné činnosti. Mazzini není mrtev — neboť jeho idey nikdy nevymizí z myslí a srdcí věrných synův Italie.“

Přáli bychom Italii, přáli bychom *lidstvu*, aby slova ta, jež pronesl starý, poctivý bojovník svobody *Campanella* nad hrobem svého věrného druha, byla více než krásnými slovy. Nezemřelť v Mazzinim toliko Italii nejvroucnější vlastenec, nejhorlivější apoštol svobody a jednoty její, ale zemřel člověčenstvu bojovník a člověk veliký, jenž po celý život svůj, s neoblomností a nadšeností obdivuhodnou slovem i činem povzbuzoval *národy, aby poznávali se u své síle mravní u svém povolání, u své povinnosti k člověčenstvu; a poznajíce se, aby co důstojní, svobodní a rovní bratří podali si všickni vespolek ruce, by v této federaci svobody a lásky pospolu naplňovali určení člověčenstva stále pokračujíce, stále se zušlechťujíce, stále mravnějšími a vzdělanějšími se činíce.*

Královrah.

Báseň

Antala Staška.

I.

Stín černý v temném vězení,
v něm královraha postať mladá,
a vedle něho dívenka,
jak první vésny luzná vnada.
Jej pevně třímá v objetí,
svou v jeho ňádra klade hlavu,
lká, roní slze zoufalé,
jak hrnoucí se horkou lávu.

„Má Melitto, proč pláčeš tak,
proč po tvých růžích slze tekou?
Že naposled se vidíme,
a mne co vraha k smrti vlekou?
Já pomstu chtěl jen vykonat,
ne za sebe, za lid svůj svatý,
jenž mučeníkem na kříži
pní ku nebesům vzhůru vzpjatý.
A nebesa se nehýbou,
zem v utrobách se nezatřásá —
a přec můj národ boží syn,
jenž lásky věčnou pravdu hlásá.

Mstu za boha jsem vykonal
již tichý jsem, jak oko tvoje, —
když na mne zářil jeho klid,
mé bouře rajskou něhou koje.
Má dívenko, ach neplač teď,
vždyť tak se máme oba rádi,
že láska vším nám na světě,
i v hoři city k nebi ladí.
Vždyť srdce naše neumrou,
a nesmrtelna jsou jak světy,
vždyť srdce naše volna jsou,
jak na obloze ptáčka lety.
Okénkem mého vězení
severní hvězda na mne září,
a jako hvězdic královna
svým lepým úsměvem mne daří.
V tu královnu svou severa
chci vzletnout na nebeskou báni,
leť také tam, a každou noc
tak sejdeme se na ní.
Tam budeme se celovat,
si šepotati srdcí báji,
a hvězdy budou naslouchat,
že rozechvěné v rej se dají.
Až pak mne s katem povezou,
a zazní k tobě zvonek malý —
to uvolněný srdce tluk,
jenž hledá tebe v smrti stálý.
Tě obejme a polibí,
je vznese vzhůru jemný vánek,
severní hvězdu vyhledá,
tam rozbije svůj světlý stánek.
Tam najdeš mě, mé srdce, zas,
tam zas si budem šeptat ráje,
si povídati o lásce,
a žíti jara věčné máje.
Teď hubinku mně ještě dej:
tak vonná, sladká jsou tvá ústa,
jak hrozen aneb luzný květ,
jenž kouzlem puzen vesnou vzrůstá. —
Již krutě strážník volá mne,
pusť dítě, nelom ručky něžné,
abych je ještě zulíbal
tak bílé, liliové, sněžné.
Z mých ňader zdvihni hlavinku,
bych pohled ještě v očka tvoje,
ta očka ještě zulíbal,
jak blaha svého zlaté zdroje. —
Že se mnou k smrti jíti chceš?

Tvá šije teplým sněhem svítí,
a nemohl by ani král
tak božský, lepý život vzíti. —
Kat? člověk on jak jiný jest,
v něm šlechetnější srdce bije
než v bídném vládci na trůně,
jenž z potu, krve lidu žije."

A ona réva plačící
se kolem něho stále vine,
pláč usedavý lkající,
se po růžových tvářích řine.

Tu strážník krutě přiskočil,
a odvlekl ji ze žaláře,
jak holubinku dravčí dráp
když unáší, jí život maře.

II.

Úchvatným lid proudem po ulicích duje,
uprostřed vůz černý jako loďka pluje,
královrah v ní jinoch k popravě se bere;
kolem moře kypí, hučí, dme se, dere.
Po straně stráž jede, mnich mu na bok sedí,
pestrých davův tlupy upřeně naň hledí,
co mu v nitru víří, jak by zbádat chtěly,
myšlenky zda jeho přec se nezachvěly.

Vedle otce spěchá bujný klučík v vřavě;
kadeřavé vlasy, černé oko v hlavě,
srdéčko jak zvonek, líce krve plny,
a krev jako oheň posílá v tvář vlny.
Otec pozdvíhá jej, aby vraha zočil,
jenžto shlednuv chlapce, tvář svou k němu zbočil,
naň se vlídně usmál, kynul bílou rukou,
až to v srdci hochu bodlo prudkou mukou.
Pláč chce zatajiti, očka v dlaně tlačí,
ale slzy kanou, ruku otci smáčí,
který cítě žáry slzy nakažlivé,
i sám stírá rosu se své brady sivé.
Přivinuv jej k sobě, praví jemu tiše:
„Pamatuj naň, hochu, pokud dech ti dýše,
neb to srdce velké za nás k smrti kráčí,
že nás uvolnit chtěl, zničit plémě dračí.
Ach můj milý bože, pro nás byl čas slasti,
junácký když *náš* král vládl touto vlastí.

Statný muž a vojín, srdce v těle zlaté;
hájil vezdy lid svůj, vezdy právo svaté.
Byl nám vším, byl otcem, byl i bratrem spolu,
jídávaje s námi u jednoho stolu.
Přišlo stádo hyen z cizí země chtivě,
zrušilo mír zrádně, zvítězilo lstivě,
a král *náš* se ztratil po nešťastném boji;
bůh ví, zdali žije ještě život v znoji.
Lidé ovšem praví, že jest někde skrytý,
a že přijde pomstu konat jak lev litý.
Hyeny nám vládnou, cizí plémě dračí —
hleď jak statný jinoch mužně k smrti kráčí.
Draku hlavu skolil, narostly mu jiné —
ach ty velký bože, odkud spása kyne?"

Větry poslouchaly, dýchala kol zrada;
celý svět byl zkažen podlým dechem hada,
který na své hlavě korunu měl zlatou,
svými drápy niče práv všech knihu svatou.
Prv než slzu setřel, slova stařec řekl,
spoután již byl drábem, jenž jej v žalář vlekl;
a syn ulekaný za otcem se spouští,
ale ten mu zmizel s drábem v lidu houšti.
Stane hoch, a hledí, a tu z dáli v davu
zočí ještě vraha přímou, krásnou hlavu,
skoro zdá se, hlavou jako by mu kýval,
zrovna zdá se, k sobě jako by jej vzýval.

Zajiskří se oko, otce marně hledá;
zatne obě pěsti, ruce vzhůru zvedá,
a svým hlasem volá v ohni dětské vášně:
„Vyrostu vám jednou, pomstím se vám strašně."
Potemněly zraky, hojné slzy roní —
s blízké věže truchlý umíráček zvoní.

Černý vůz dál hrčí, dále s vrahem spěje,
kudy jede davem, vše se divně chvěje,
v srdcích hněv i bázeň, vše se divně váží;
chtí jej uvolniti, bojí se však stráží.

V náručích svých s dětmi tamo matky stojí,
na svých bílých prsou nemluvňátka kojí;
ukazují dítkám velikého syna,
který nezná smutku za lid bídný hyna:
„Děťátko mé pohleď, uprostřed tam sedí,
to jest on ten krásný, co tak hrdě hledí,
a přec vlídně, mladě, vzhůru přímou hlavu,
jížto převyšuje všechnu vůkol vřavu.

A ta krásná šije, pleť tak jemná, bílá,
oko jako oheň, v čele bujná síla . . . . ."
Nedořekly matky, do pláče se daly,
a v tom zármutku svém dítky zulíbaly.
Vztahovala ručky k němu nemluvňata,
žvatlajíce na něj: Tata, tata, tata.
On se na ně usmál, kynul rukou svojí,
a ten jeho úsměv zármutek všech kojí.
Dále vztahovaly ručky za ním děti,
chtějíce s ním k předu na popravu spěti;
černý vůz však ujel, vřava skalou stála;
a tu nemluvňátka do pláče se dala,
žvatlajíce dále: Tata, tata, tata . . .

Mnich v svém černém hávu vrahu na bok sedí,
upřeně a tiše na jinocha hledí,
a v té jeho tváři, v celém jeho zraku
vytesaná socha z žulového mraku.
„Brzy v bránu smrti vejdeš, drahý synu,
jestli v boha věříš, kaj se za svou vinu;
smrt jest plodem hříchu, hříchem jesti vražda,
vykonaná z pomsty, za mstu volá každá.
U boha jest pomsta, z ohně meče její,
před ní králové nechť na trůnech se chvějí,
ale člověk slabý nenapřáhej ránu,
která přináleží věčnému jen pánu.
Přede soudem jeho brzy staneš, synu,
v nějli věříš, doufáš, kaj se za svou vinu."

„Veliká jest, otče, v boha mého víra,
z blankytu jenž slunka, světla na mne zírá,
jehož svaté dechy kolem mne se vlní,
jehož věčná mysl moje srdce plní.
V duši mou však nechce vstoupit lítost činu,
ach snad nesu proto velkou s sebou vinu,
ale marně, marně — litovati nelze,
marně volám lítost, marně volám selze.
Neznám vaše knihy, nevím co v nich psáno,
jedinou mně knihou bylo srdce dáno,
srdce mé i cizí, a jich po zákonu
cítil jsem a jednal až do svého skonu.
Rcete pravdu, otče — zákonové svatí
zda to chříchem zovou, krále lotra skláti?"

„Tak zní zákon boží: každá vražda hříchem,
kterou koná člověk ve svém hněvu lichém.
Svatý jest to zákon, zákon slitování,
věčný jako světlo na nebeské báni.
A kde jest ten člověk na tom slzí dole,
jenž by potřebí ho neměl pro své bole?"

„Ach, pak s hříchem vstoupím před tvář svému pánu,
ale on bůh lásky, a já s prosbou stanu:
Otče hvězd a slunka, citův otče svatý,
tys mé srdce stvořil, vdech v ně plamen vzňatý;
a teď pohleď bože na mé bratry v prachu,
na jich bídu, nouzi, jež se plazí v strachu,
na jich strašné rány, jež se v bolu chvějí,
a jsou otevřeny, a se krví rdějí,
na jich strasti, trýzně, utrpení stálé,
na jich trpké stesky, žele neskonalé.
A teď pohleď bože na jich zlého krále,
jak jim šlape v šíji, tváře v úsměch hale,
z nich si posměch tropí, jich se rouhá bolu,
s pohárem jich krve, potu na svém stolu.
Lidu bol jest svatý, jako ty jsi v sobě,
kdo se bolu rouhá, rouhá se i tobě.
Svatý lid — a oheň, jenž mně v srdci hoří,
pomstil lid i tebe — teď se tobě koří. —
Povězte mně otče, um váš mnoho chová,
zda mně odpustí bůh na ta moje slova?"

Tvář se mramorová mnichu pozachvěla,
jak by ve své části rozpadnout se chtěla;
ale okamžik jen, jak když zem se třese,
a on zase klidně hovořiti jme se:
„Doufej synu bolu, v lásce tvé jest spása:
i to věčný zákon, který bůh sám hlásá!"

Mnich zas klidně patří, a ty jeho city
a ty jeho mysli ve tvář kov jsou litý;
v umělé té soše mistra znáti díla,
neb ač tiše stojí, přec v ní krásy síla,
poklad myšlenek v ní pode rouškou tvrdou,
šlechetný cit v hloubi pod podobou hrdou.
Každá socha litá má i svoje děje,
a prv umělec než do krásy ji vleje,
a ji světu, lidem na odivy staví,
mysl v duši žáru, kov svůj v ohni taví. —

Černý vůz dál hrčí, daleká to cesta,
ani nedospěli k branám ještě města,
v kteroukoliv stranu obracejí hledy,
všude tlačenice a dav lidu bledý.
Umdlen jinoch zraky, jež se na něj řítí,
zadumal se v duši, jakýs bol přec cítí;
však se vzpamatoval, praví jako ze sna:
„Brzy smrtí zhasne žití mého vesna;
ale máti moje neznajíc můj osud,
z dalekých cest čeká syna svého dosud.

Před sebou ji vidím na prahu jak sedí,
na prahu své chaty do daleka hledí;
před chatou jest řeka, jež své proudy valí,
za řekou jsou hory, kam se slunko halí;
při západě slunka ku horám se dívá
jako holoubeček matinka má sivá,
obrací tam zraky, a mne čeká, čeká —
její hořké slzy odnáší pryč řeka. —
Bylo vesny ráno, jako dnes je cítím,
loučil jsem se od ní mezi lubův kvítím;
mne jen měla v světě, plakala má máti,
a já jsem ji těšil: „Vždyť tvůj syn se vrátí!“
Pravila pak ke mně, ukojivši selze:
„Déle tajemství to haliti mně nelze,
jež jsem tobě dítě vezdy ukrývala;
po tvém otci byla otázka tvá stálá,
a já odpověď ti nikdy nepodala.
Otec tvůj byl panic, jako jara květy,
otec tvůj byl bystrý, sokola jak lety,
otec tvůj byl hrdý, jako jelen v lese,
který v družině své vždy se statně nese.
Nikdo ho zde neznal, zaskvěl se jak zoře,
ale zaniknul zas, jako hlasy v boře.
A já byla dívka, prostá jak ta chyše,
v níž mně mladá léta ubíhala tiše,
jak ty vlnky v řece, jež nám plyne dolem.
Na svém bujném oři jezdíval tu kolem,
když jsem otce svého pasávala stáda;
a já mladá dívka byla tomu ráda.
Jezdíval v své loďce po vodičce chladné,
na břehu když matce len jsem předla za dne.
Ani nevím, jak se změna se mnou stala,
ale byla bych proň víc než život dala;
na loďku mne brával, po vodě jsme pluli,
a já dívka vše mu učinila k vůli.
Že mne neopustí, přísahal slib svatý,
a na důkaz tomu dal mně prsten zlatý;
prsten zlatý dal mně, přísahu však zrušil,
a na věčné časy srdce moje zkrušil.
Ty jsi jeho dítě, jediné v mém žití,
a já nikdy více neměla jej zříti.
Jako klenot chovej, vezmi prsten drahý,
a snad v světě budeš okamžik mít blahý,
že si otce najdeš, a on pozná syna,
a si připomene, jaká jeho vina.
Najdešli jej, dítě, vrať ten prsten otci,
vyřiď odpuštění, buď mu ku pomoci;
nenaleznešli však, chci jej nazpět míti,
jako klenot chovat, do hrobu s ním jíti.

Památku chci jednu ještě tobě dáti:
malý škapuléřík, v kterém dva jsou svatí,
skvostně malovaní, svatí velké moci,
jež ti svítit budou v světa čiré noci.
Dar též otce tvého — jestli na tvé pouti
někdy dívka tobě bude milkou slouti,
jako lásky základ dej jej dívce svojí,
ať vás její pouto u věrnosti spojí."
Máti dala obé, a já v svět se vrhl,
pěnivý proud jeho do víru mne strhl;
nenašel jsem otce, jenom lásku milky,
jež mně osladila trpké žití chvilky. —
Ach, má máti dobrá nezná synův osud,
a já její prsten mám a chovám dosud.
Vy jste dobrý, otče, splňte prosbu moji,
poslední mou prosbu v života tom boji.
Vraťte prsten matce, nechci v hrob s ním jíti,
ať jí zkormoucené památkou svou svítí." —

Prsten s prstu béře, mnichu odevzdává,
prstenu se chápe mnicha ruka žhavá;
jeho temné oči lesk ten pohlcují,
postavy mu divné před zraky se snují,
jako by moc kouzla skrytá v kovu zlatém
stáhla v kruh jej čarův ohněm v středu vzňatém.
Tu se na jinocha, tu zas v prsten dívá,
a ten jeho pohled divého cos skrývá,
a v těch jeho ňadrech divého cos víří,
v jeho klidných oudech plameny se šíří.
Zpod černého hávu ruka suchá, bledá,
ve vlasy si sahá, smysly své tam hledá,
na čelo se klade snědé, vráskovité,
jak by skupit chtěla myšlenky tam skryté.
Tváře — rudý oheň, blesky jeho zraky,
v plamen vyšlehnuly všechny černé mraky,
jež tak nepohnuté prv tam spočívaly,
jak by na temenech horstva byly spaly.
Teď se v oheň vzňaly, jenž mu nitro chvátí;
a ta jeho postať, jako země máti,
jež se ve útrobách žárem chvěje živým,
svými oudy třese, plamenem pak divým
hledá sobě otvor, hledá sopky hlavu,
jíž by vysoptila žhavých citův lávu.
Již, již vyšlehnout chce — chopí juna ruku —
ohně chystají se vypuknouti v hluku —
ale nové spousty mrakův černých, hustých
pokryly zas stráně, temena hor pustých,
a z nich zní to slavně, ale klidně spolu,
z ponurých jak lesů, z posupných jak dolů:

„Splním jistě, synu, splním prosbu tvoji,
poslední tvou prosbu v života tom znoji!“

A zas uletují černé, husté mraky,
divnou září skví se líce, čelo, zraky,
jakýs kouzla anděl úsměvu i stesku
dotkl se ho křídlem, dechem svého lesku,
na juna on hledí s bolem náruživým,
jak by jej chtěl obmýt něhy deštěm tklivým.
Za ruku jej béře, a se k němu vine,
z jeho temných očí jakés světlo line;
a tak na něj zíral, tak se na něj díval,
jak by v každém údu divnou tajnost skrýval,
a ji chtěl mu sdělit ještě přede smrtí —
úmysl však srdce silný duch mu drtí.

V tom vůz černý stanul, skončena již cesta —
na velikém vrchu v značné dáli města
k obloze ční dřevo bíle otesané,
podobu má kříže, ale hrůzou vane.
Kolem prázdné místo, které stráže střeží —
nesčíslné tlupy za nimi se ježí
jako zdi tu stojí, temně, pestře, němě,
tajemné a tiché jako sama země.

Jasný blankyt vesny na obloze ranní,
ohněm plane slunko na nebeské báni,
čerstvý, svěží vzduch se jeho světlem chvěje,
skřivánků v něm hejno nad jetelem pěje;
perly ros se třpytí pestrým v květech polem,
v svátečním jež rouchu prostřeno jest kolem.
Celý jarní obzor klid a půvab leje,
uprostřed však něho sama smrt naň zeje,
jak by vnada světa, jenž se na něj dívá,
byla pláštěm svůdným, pod nímž smrt se skrývá.

Jinoch s mnichem k dřevu obrátili zraky —
zachvěli se oba, zahlednuvše znaky,
jimiž bledolící smrt jich duší hnula,
a svým černým dechem srdce ovanula.
Temný mnich se zachvěl v celém těle vzdechem,
jak když černá skála zatřese svým mechem. —
Jako na své dráze světlo paprskové
zachvěje se jemně, když předměty nové
musí barvou prodchnout — tak i jinoch v tváři
zachvěl se, a změnil barvy lesklou záři.

Kat již k němu kráčí, mráz proběhl tělo,
jež se hrůzou, děsem znova pozachvělo.

A již na něj sahá — dech a posel smrti,
příšera jak hnusná, která světlo drtí,
když zabloudí ku ní v dráze paprskové;
jinochu vše zdá se, jako děsní snové,
a on čeká v mžiku probuzení nové.

„Umírej mně rekem, sílu, sílu synu!
zmuž se, zažeň temnost, strachy černých stínů;
umírej mně v světle, jako světla būže,
umírej mně v kráse, rozvitá jak růže!“ —
tak mnich černý volá, objímá jej v páže,
tiskne k svému srdci, srdnatosť mu káže:
jako kdy by srdce ohně bylo sídlem,
rozjařil se jinoch nové síly zřídlem,
a již klidně, mužně smrti vstříce hledí —
zírajíť naň kolem zástupové bledí.
„S bohem lepá země, máti vezdy mladá,
kterou věčně zdobí spolu panny vnada,
s bohem ptáčkové vy, živé květy vzduchu,
s bohem řeky, háje ve svém luzném ruchu,
s bohem luhy, nivy, s bohem lide strasti,
s bohem krásná a přec nešťastná má vlasti,
s bohem slasti, bole — neuzřím vás více,
jiné světy jdou mně, jiný život vstříce.
A ty slunko věčné, svata světla zřídlo,
otče všech nás svatý, vezmi v své mne sídlo,
odkud v zem jsme padli jako tvoje děti —
na paprsku čistém dej mně k sobě spěti!“

Ku nebesům vznesl zraky naposledy,
a pak kolem na zem obrátil své hledy;
tamo jetelíček červená se v poli,
nad ním skřivánkové pějí rodné roli.
V dusném, temném tichu zpěv jich letí, vzrůstá —
jinochovi přelít ladný úsměv ústa,
jako by duch míru v nadpozemské říši
rozkoše a klidu byl mu podal číši.
Zástupům chce kynout, zvedá ruku bílou —
ale kat ji chytil, obě váže silou.

Opět mnich se zachvěl v celém těle vzdechem,
jak když černá skála zatřese svým mechem;
jeho pohled temný balvanův jest zření,
ježto visí s hůry v nepokojném chvění,
čekajíce ránu, by vše roztříštily,
řítíce se dolů spoustou svojí síly.

Zakryl tvář svou rukou — nevidí, jen slyší,
slyší děsné mysli v ducha svého říši.

Přikoval je chvíli — dusné ticho klidu,
dusné, temné ticho — náhlý povzdech lidu,
jenž se z prsou vyrval, ztráceje se v vzduchu.
Vzdech ten hromem duši, vzdech ten hromem sluchu;
jižjiž odkryl tvář svou — hrůzy zjev jej drtí —
skonal jinoch statný zločinců všech smrtí.

Blesk teď padl v duši ohněm s nebes výše,
strašný výkřik z prsou, jako z černé říše;
sopku našel plamen ve útrobách skrytý,
a již vyšlehnuly lávou žárné city.

Skokem k popravišti, kata ranou skolil,
shromáždění lidu hromem zahlaholil:

„Ten jinoch zde mrtvý — můj to jest syn,
jenž vykonal za vás veliký čin.
Já Samoslav jsem, váš vyhnaný král,
jenž statně vám vládl, věrně k vám stál;
leč cizácké plémě, královré dračí,
vám v krvi se brodí, po šíjích kráčí.
Zvu k pomstě vás proto, pomsta jest svatá;
buď nového krále skolíme kata,
neb zahynem v bóji — káže tak čest,
vždyť lépe jest mřít než porobu nést.
Ať tyranův zhyne cizácké plémě!“

III.

Pod hradem města malý dům,
v domečku máti při lampě sedí,
na dcerku svoji nemocnou
mateřským okem slzavě hledí.

„Matinko drahá, noc již jest,
jaké to rány venku tam buší?
jaké to hluky, vřavy zvuk
rachotí z ulic do mojich uší?
Strašný ten lomoz, bouře vřesk
burácí bolně, děsně tak hučí,
že mně můj spánek zaplašil,
nářkem mně pohřbu do duše zvučí.
Poslyš, jak zvony temně zní,
každý jich zvuk mne do srdce bodá,
mohyly jeho ruší klid,
vzpomínek červem do rovu hlodá.
Spala jsem dlouho, máti má,
strašliví snové děsili duši —
ubohá já i nešťastná,
vzpomínka naň i v spánku mě ruší.“

„Melitto duško, utiš se,
usni zas, usni děťátko moje;
pán bůh to všechno napraví,
rány nám hoje, bolesti koje.
Proč hluk je venku, nevím já,
pečuji o tě v nemoci tvojí —
lékař ti léky předepsal,
užívej dítě, ony tě zhojí.“

„Matinko, nechci, hořké jsou —
jediný pohled, jediné zření
ze zraku jeho sladkého
nemocné srdce uzdraví, změní.
Dostane milost, pravilas —
ach jak jsem ráda, zas budu zdráva,
doveď mne k němu, k němu jen,
na jeho ňádrech spočine hlava. —
Pohleď ach, máti, z okna ven,
rudé jest nebe plamenův leskem,
bouření víří, plaší sen,
srdce mé plní děsivým steskem.
K sousedu dojdi, prosím tě,
zeptej se, proč ty požáry rudé,
hučení zvonů zoufalé,
jež mně jak píseň pohřební hude.“

„Melitto duško, utiš se,
usni zas klidně, polož svou hlavu;
náhodou snad se požár vzňal,
vzbudil tu smutnou, děsivou vřavu.“

„Matinko, máti, proč ten křik,
prosím tě, prosím, přines mně zprávu!“

(Dokončení.)

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XIV.

Konduktor provolal jmeno stanice — s pocestnými, kteří z vozů vyskakují, take my, čtenáři milý, sestoupíme.

Dalekou vykonali jsme cestu, aspoň tak dalekou, jako z teplé Italie do studených českých hor. Vykonali jsme ji jednou čarou a ry-

chleji než za jedinou noc; nežli jsme oči přivřeli, byla vůkol nás krajina letní, teď ocitujeme se uprostřed zimy.

Mráz dýchá pocestným v obličej, dechem jeho zdravě zardívá se tvář, oko se rozšiřuje, prsa oddychují s pocitem dvojnásobné síly. Pánům je skoro stydno, že ve svých obrovských kožiších, bačkorách, rukavicích a huňatých čapkách jsou medvědům mnohem podobnější než lidem; takovému hastrošímu zakuklení se dámy nikdy nepodvolí — hle, ony také při zimním výletu mají hlavičky vkusně úpravné, oděv ladně k tílkům přiléhající, nožky malé a jako vysoustruhované, a když jimi bystře, téměř jako v tanci vykročí, půda vesele chřupe až radost...

V nádraží čeká několik povozů — každý jest v pravém slova smyslu z jiné vsi, každému se na vsi říká kočár, každý se příchozím Pražákům zdá předpotopním. Podobně má každý vozka jinou livrej, kteráž vlastně žádnou livrejí není a jakživa nebyla. Jediný Lesák, který zde jaké s bičem stojí, jest do jisté míry uniformován, i počíná sobě zrovna jako generál všech vozků celého kraje. A jakožto generál má také svoje tajné plány, viděti to na jeho potutelném úsměvu. Všecky vozky strčil za svá záda, a mezi příchozími hostmi manévruje s takovou sebevědomou účelností, že se co nevidět dvě dámy stanou jeho kořistí.

„Boženko,“ ozve se tu pán, jemužto posavade pod spoustou kožešin jenom oči prokmitávaly, a který aby mohl promluviti, k ústům svým pracně dobyti se musil — „Boženko, ty můžeš ke mně přisednouti!“

Mělo to zníti jako laskavé nabídnutí, ale bystřejší ucho spozorovalo ve hlase jistou drsnost, kterou se slova prozrazovala co rozkaz pronešený s tajenou nevrlostí.

„Děkuji, papínku,“ odtušila Boženka i vklouzla do vozu Lesákova.

„Tedy ty, Sidonie —“ obrátil se pán ku starší dámě.

„Teprv nyní pan manžel na mne vzpomíná?“ dí tato čtveračivě se durdíc. „Hněvám se!“ — a už byla po bohu Boženčině.

„Dobře tak!“ volali pánové se smíchem. „Dobře tak na pana Levina. Kdo by měl býti ku své choti galantní neli on!“

Pan Levin nastrčil si opět svůj náhubek, mlčel, ale oči jeho ze spousty kožešin ostřeji na paní Zdenu zasvítily.

„Je tak čerstvo,“ dí ona k němu se svým milostným úsměvem, „vy sobě rádi zapálíte doutník — nechceme vám tu rozkoš kaziti.“

Zavírala dvířka, Lesák je přirazil a postavil se před ně s tak odhodlanou tváří, jako by každého dotíravce na půl míle odsmýknouti chtěl. Pan Levin ve svých kožešinách potají cosi hořkého spolknul i obrátil se k jinému vozu. Za malou chvilku všichni odjížděli od nádraží.

Zdena i Božena mlčky na sebe pohledly. Dívka rozuměla, že paní má na jazyku nevyřknuté slovo: „Otec nás hodlal rozděliti —“ oko její zaplálo vzdorem i přivinula se těsně k maceše. Paní Zdena přívětivě pokyvnula hlavou.

„Chtěla jsem,“ prohodila, „bychom zůstaly samy dvě spolu.“

„Kéž bychom jen od nich ode všech byly deset mil daleko!“ dodala slečna.

„Ne tak rozhorleně, dušinko, ne tak zasmušile!“ chlácholila ji paní. „Nezapomínej, že plán dnešní vyjížďky je z polovice můj.“

„Ano, tvůj. Když ten protiva si zmanul, v největší zimě zváti nás na venek na svoje statky, abychom se tam vyklouzaly a otec aby sobě pomyslivčil, a když jsi viděla, že tomu neujdeme, že nás tam otec tím spíše zavleče, čím nám to bude odpornější: způsobila jsi, aby to byla projížďka na saních, aby sezváno bylo sousedstvo — slovem, aby z toho byla přece zábava. Ty dovedeš i z bezhlavých návrhů Jakuba Vánkomila hravě vytvořiti něco pěkného: jaké to vzácné umění! Půl života dala bych za to, matinko, kdy bych měla tvého ducha i tvou povahu! Ale já se ti dovedu jen obdivovati, však tebe následovati jest mi nemožno!“

„Však já přece dnes na tvé líčko úsměv vyloudím,“ řekla paní Zdena upravujíc sobě na prsou svůj drahý kožíšek.

Božena ohledla se stranou na sněhové nivy, aby potlačila odpověď, kterak je dnešního dne všecka rozmrzelá.

„Boženko,“ ozvala se laskavá macecha poznovu — „zdali pak se přece usměješ?“

Dívka obrátivši zdráhavě hlavinku svou od okna spatřila v ruce Zdenině složený papír — a v témž okamžiku ozářil se celý její obličej a z prsou jako pramen živé vody vytrysknul radostný výkřik.

„Je to možná? Je to pravda?“ zvolala potom. „Od Vojtěcha — nové psaní?“

„Přesvědč se,“ dí Zdena i podala jí list.

„A tys mi takové překvapení schválně uschovala na cestu?“

„Volky nevolky, ne schválně. Zrovna když ti otec doma pomáhal do vozu, abychom jeli do nádraží, přišel tajný poslíček. Já ho zadržela i poklad od něho vyzdvihla. Nyní znáš jednu příčinu, pro kterou jsme tento kus cesty měly jeti samy pospolu.“

Božena ovinula páže své kolem krku macešina a zlíbala její tvář. A vedle toho celovala s náruživou vroucností také písmo listu. Obsah jeho nekvapila čísti, jako by si rozkoš z něho jdoucí prodloužiti chtěla. Potom zobracela všechny stránky, utkvěla tu i tam na některém slově, na některém řádku, přivřela oči, aby milovaného muže v celé živosti před sebou viděla i hlas jeho slyšela.

Paní Zdena nevyrušila ji žádným slovem. Vůz hrčel a drkotal, Lesák práskal bičem, až se to krajem rozléhalo. Ale damám uvnitř bylo nejinak, než jako by seděly kdesi za světem v klášterní tichosti....

Božena přečtla list, zadumána obrátila opět i opět stránku za stránkou, přehledla opět i opět jisté věty. Pak jí ruka s papírem znenáhla klesla na klín, a ona v zapomenutí pohlížela z okna do kraje, kdežto přece jednotvárná bělost sněhového koberce nijak nevábila její pozornost.

„Doufám,“ promluvila konečně Zdena, „žes se nedočtla ničeho nepříjemného?“

„Ach promiň, matinko!“ vytrhla se dívka jako ze sna. „Jsem jako bez ducha — zde, čti sama.“

Nebylo to patrně ponejprv, co Božena list miláčka svého paní Zdeně odevzdávala; se zalíbením jala se tato čísti. Byl to spíše denník nežli pouhý list; počínal dnem Sylvestrovým, posledním v roce, i zahrnoval v sobě skoro celý týden; jenže některého dne napsán byl toliko jednotlivý řádek, jiného zas celé stránky.

„Děkuju ti od srdce,“ vece paní vracejíc list Boženě, která byla od čtoucí ani na okamžik zraků neodvrátila. „Ani nevíš, jak mě slova tato povznášejí a posilňují. Jaký to vzácný člověk!“

„Myslíš tedy, že mohu býti spokojena, matinko?“ ptala se dívka tichým hlasem, klopíc oko.

„Jak — mám ti to já aneb kdokoliv jiný dosvědčovat?“ zvolala Zdena. „Rozpomeň se, drahá, že jsou tyto řádky psány v žaláři! Zámky žaláře, zdi jeho, vzduch jeho, strážcové jeho, vše to jest v tomto listě tu i tam zrovna viditelno — a víšli, co jest žalář, když se na týdny, na měsíce ano na léta prodlužuje? Toť muka, dělající z každé hodiny nepřehlednou poušť, přes kterou přejíti nutno — s nohama sepjatýma! Toť muka, ve které člověk aby poklidným zůstal, v každou chvíli nasazovati musí veškeru svou sílu! A co činí tento mladý muž! Za noci, kde ve světě všecko neobmezeně rozkoši se podává, od očí jeho prchá spánek. Sevřen posupným, chladným, nečistým vězením, nevida v celém nastávajícím roce před sebou nic jiného nežli týž nekonečný žalář, rozmlouvá s tebou. Místo aby slovem si postesknul, rozvinuje obrovitou sílu svého ducha. Nečije temnotu kolem sebe, jemu svítí jasné slunce jeho ideálů. Vzletem orlím vymýká se z dočasného hrobu, cítí jen útrapy svých bližních, pomýšlí jen na spásu národa, člověčenstva — — Ty svaté účely, ty vznešené myšlenky, to úchvatné nadšení, ta ryzezlatá poesie by zrovna tebe zůstávaly tajny?“

„Ó — nezůstávají! . .“

„Však přece nejsi spokojena? Že muže takového ducha nazýváš svým, mělo by tě naplňovat nejsladší hrdostí!“

Po krátké přestávce odpovídala Božena: „Když jsem se ho poprvé ptala, koho miluje, řekl: „Poesii“. A tvrdil, že ji miluje celou silou duše, na ní že všechno smýšlení a chtění jeho jest závislé, ona že má nad ním rovnou moc jako sám bůh. Přišel potom čas, kde jsem se domnívala, že *já* jsem předmětem lásky jeho — ale záhy musila jsem pozorovati, že místo, kterého mi v srdci svém dopřává, není veliké . . . A jak ty jeho psaní vykládáš, to jenom obavu mou potvrzuje. Jeho účelu, jeho myšlenky, jeho snahy týkají se všeho světa — jenom mne nikoliv. Já jsem při tom jen svědkyní, divačkou. Odhaluje přede mnou duši svoji — ale jen proto, abych viděla, že mnou nejméně, jen tak mimochodem se zabývá. Necítí svůj žalář — ale právě kdy by mě miloval, nebyl by k vazbě své tak lhostejný. Já jsem na svobodě a přece žiju v mučírně — neboť já jej miluji. On sobě slovem neposteskne — to jest, jemu se po mně nestýská . . . On miluje toliko obrazy své fantasie, své abstraktní pojmy, své sny — lásku k ženštině v srdci svém as ještě nepoznal!“

Paní Zdena musila v duchu svém přisvědčiti, že dívka v lecčems

má pravdu. Znáť každý jenom jednu lásku a tu jednu vyžaduje: láska Blažejova k Boženě nebyla toho druhu, jak sobě dívka přála, však paní Zdena to mladému muži za žádnou vinu nepočítala, nýbrž soudila, že se Božena k Vojtěchovi smýšlením a citem svým povznesti musí, jinak že se k němu ani nehodí.

„Takovým způsobem," pokračovala Božena, nežli paní jakou námítku pronesla, „takovým způsobem mohl by milovati více, ba mnoho ženštin najednou — a snadnoť možná že miluje. Všimlas si, matinko, tohoto slova?"

I ukazovala místo ve psaní, kdež stálo: „Proč pak se ničeho nedovídám o Milušce Benedově? Kde jest a co se z ní stalo?"

Paní Zdena upřela mlčky pohled na svou pastorkyni.

„Po kolikáté se už ptá!" mluvila tato s patrným opovržením. „Já nevím, kde jest, a nesmím vysloviti, co se z ní stalo — a *to* přece Vojtěch jednou zvěděti musí, aby na tuto osobu déle nemyslil, aby nevyslovoval jmeno její týmže dechem jako jmeno moje!"

„Sama jsi mu druhdy ohlašovala, žeť Miluška tobě pravou sestrou," namítala paní.

„Konečně budu tedy musit sama jemu ohlásiti, co se z té nevinné dušinky pak vylouplo a kterak zanikla ... Ó bože, sokyně!" dokládala Božena sotva srozumitelně.

„Má drahá," dí macecha, „žárlivost je vždy zlé nadělení, a nemohu jinak, než upřímně ti říci, že se do ní velmi zbytečně vnucuješ."

„Žárlivost? Kdo žárlí, chce tuším předmět své lásky míti stůj co stůj: ale já — věz matinko, na čem jsem se usnesla. Až bude Vojtěch svoboden, napíši mu jednou, že dosavadní poměr náš rozvazuji, že mu vracím úplnou volnost. Jestliže mě nemiluje, užije té volnosti; milujeli mě — —"

„Můžeš takovým skutkem lásku jeho títi zrovna do kořene," vpadla paní dívce do slova. „Měj se na pozoru, má duše — tys na zlé cestě. Ostatně zanechme toho — mám ti ještě pověděti druhou příčinu, pro kterou jsem k tobě přisedla, kdežto tvůj otec nechtěl, abychom spolu po cestě mezi čtyřmi očima mluvily."

„Netuším nic dobrého."

„A tušení tě neklame. Otec se ustanovil na tom, že v dnešní společnosti tebe co nevěstu Soběhrabovu veřejně prohlásí."

Dívka pobledla ve tváři a oči její sevřely se na úzký pruh; ale okamžik potom rozšířily se opět u veliké kruhy a z hloubi jejich vyzařovalo podivné světlo.

„Dnes!" zašeptala třesoucími se rty.

„I k té novině přišla jsem v poslední chvíli před naším odjezdem. A přesvědčila jsem se, že o ní domácí čeleď dříve měla povědomost, nežli my obě dvě" ...

Jak velice změnila se pojednou mysl Boženina! Z pochyb a obav vzhledem k miláčkovi nezbylo mžikem ani stínu, a první předsevzetí, které jako blesk v duši její vyšlehlo, bylo: kvapiti do věznice k Vojtěchovi, a na jeho prsou otci, až by pro ni přišel, přede všemi prohlásiti: „Totoť jest manžel můj — a nyní, chceteli, dejte mne od

pochopů vléci k oltáři s jiným!" Avšak — nebyla v Praze, násilí vyhledlo sobě půdu, kde vzdor její z polovice napřed byl zlomen.

„Má jediná přítelkyně," řekla utajeným hlasem, „můžešli ještě zdržeti výstupy, ku kterým mě donucují a které zejtra naše jmeno do všech lidských úst roznesou — — Avšak, já sama promluvím s otcem, promluvím také s jeho miláčkem, abych je vyvedla ze všech pochybností o tom, co bude následovati. Promluvím s nimi, jak zastavíme!"

„Ne tak," odpírala paní Zdena. „K takému účelu jsem ti tu tajnost neodkryla, alebrž proto, abys měla pokdy nabyti rozvahy. Zbývá nám ještě kolik hodin — hleďme je využitkovati!" . . .

Střelba z moždířův zvěstovala, že se přibližují k venkovskému sídlu Jakuba Vánkomila, který by si byl takovou návštěvu bez moždířův ani pomysliti nedovedl. Ba on uměl to tak zaříditi, že při vjezdu pražských hostí také kostelní zvony hlaholily: právě na tu chvíli položena byla mše, tak aby zvony najednou ve službě boží a ve službě dr. Soběhraba pracovaly.

Budově, u které vozy zastavily, říkalo se vůbec „zámek", ačkoliv stála na téže rovině, jak ostatní domy malého městečka, a jen větší prostorou ale nehrubě vzácnější výstavností nad ně vynikala. K ní připojoval se rozsáhlý dvůr, do čtverce obklopený příbytky „panských" úředníkův a čeledi, konírnou, kravínem, ovčínem a p. Na dvoře bylo více povozů na důkaz, že v domě jest už společnost.

Na prahu před domem stál mladý velkostatkář, s obnaženou hlavou a pečlivě napálenými kudrlinkami v nejelegantnějším oděvu dle nejnovější mody — ruce a prsa jeho svítily zlatem a drahými kameny, nohy z brusu novými lakýrkami, oči hostitelskou vlídností, však neméně též vědomím vlastní důležitosti, důstojnosti, velikosti. Pan Levin zočiv jej musil sobě znova v duchu opakovati, že kapitálnějšího člověka není v celém mírném pasu naší planety.

A což teprvé, když se Jakub Vánkomil počal dvorně ukláněti, líbezně usmívati, vzácné hosti v tomto skrovném útulku vítati, damám ruce líbati, z vozu jim pomáhati a do domu je prováděti! Nedá se o tom nic jiného říci, než že byl absolutně neodolatelným.

„Prosím, drahé dámy," pravil, „abyste připravily svá krásná očka na nepořádek i spoustu. Zajisté nevíte, co je venkov — já mimo to jsem tady skoro teprv od včerejška, a ještě jenom po chvilkách a přišel jsem do holých zdí! — Zde při zemi jsou hospodářské kanceláře, v prvním patře jsou byty pro — dovolte, abych směl říci: *pro nás!*"

Při tom stisknul tajně ručku slečny Boženy, kteráž ale dle všeho tuto něžnost jeho nespozorovala, majíc pořád na ústech jakýsi mdlý, neproměnný úsměv. Jakub Vánkomil to v duchu přičítal tomu, že asi po cestě vykřehla . . .

V pokojích nahoře byla hojnost drahého nábytku, ale ve všem posud čirý nelad a nevkus. Jen když tu bylo vidět nádheru, statkáři Soběhrabovi na ničem jiném nezáleželo.

Společnost sjevši se tu ze všech úhlů světa, posavade nechtěla nijak rozmrznouti; bylo to i zde zásluhou paní Zdeny, že ten smutný stav vzal konec, že se hovor oživil a brzy rozhlučel, že na všech stranách bylo viděti a slyšeti smích. Tento sborový hlahol poskytnul Ja-

kubovi Vánkomilovi příležitost, že nedbaje déle své dnešní zvýšené důstojnosti, zase jednou svým oblíbým řehtáním vynikal jako na zahradě v hlasech zpěvného ptactva kdákající slepice.

Byl čas usednouti k „malému snídaní“ — domácí pán pohlížel chvilkami nedočkavě na dvůr. Scházel ještě jeden z pozvaných hostů, pan rytíř Polykarp Rosshold. Tento byl návštěvu svou na jisto slíbil, ano svému novému sousedovi v takové neobyčejné potřebě jedním kočárem, jedním párem koní a jedním kočím (na kterouž to důstojnost Lesák povýšen) ochotně vypomohl: však měl své dobré příčiny, aby s příjezdem svým poněkud se opozdil. Nový statkář Soběhrab býval nedávno v domě jeho vychovatelem, to jest sluhou; pravda, rytíř Polykarp měl i ve svých hrdinských ňadrech jakýsi respekt před tím štěstím, které si patrně Jakuba Vánkomila vyhlídlo za svého zvláštního mazlíčka; nicméně přes to přese všecko nebyl novopečený boháč ještě žádným baronem ani rytířem, pan Polykarp musil to nějakým způsobem dáti na jevo, že si ještě hned tak nejsou rovni — proto nechal nového pana souseda i celou společnost jeho čekati.

Přicházel sluha s velikým psaním. — „Snad se starý kobylkář naposledy omlouvá!“ pomyslil sobě statkář Soběhrab. Ale psaní obsahovalo telegram, jehožto obsah domácí pán hostům svým sděliti za dobré uznal.

„Vzácná společnosti — nejnovější novina!“ — i četl: „Ministerstvo v těchto dnech povolané počíná svoje dílo amnestií. Značný počet politických vězňů jest právě na svobodu propuštěn.“

„Sláva!“ zvolal dr. Soběhrab po svém obyčeji, když dočetl, ale komu ta sláva platila, neumíme pověděti — oposici jistě ne. Jakub Vánkomil spěchal pak vyměnit několik slov s panem Levinem o tom, jaký účinek tato věc bude míti na bursu a rozličné papíry.

Paní Levinová i pastorkyně její byly v tu chvíli celou délkou pokoje od sebe vzdáleny, však jejich zraky významně se potkaly. Božena div že ukrývala své rozechvění — Vojtěch byl tou dobou již na svobodě, a ona byla sem zavlečena, by ji tu zasnoubili člověku, jehož nenáviděla . . . .

XV.

Konečně dostavil se i rytíř Polykarp Rosshold; společnost už seděla kolem stolu. Soběhrab vyrostl už vysoko nad ty poměry, ve kterých by se rád byl stal profesorem národního hospodářství, vůbec nepotřeboval už baronových protekcí a konnexí, nevěděl tedy, proč by jej měl nazývati jinak nežli „Ctěný pane sousede“; při tom přesmeknul se mu několikrát jazyk a on ku příkladu řekl: „Ctěný pane kollego — vážená paní Levinová.“

„Prosím,“ poznamenal k němu stručně rytíř, „já nemám tu čest býti doktorem ani filosofie ani práv!“ — Po tom teprv uklonil se paní Zdeně, pokládal si to za zvláštní potěšení, že ji poznává, a když i ona podobné osvědčení ze své strany učinila, pokračoval: „Hned při prvním setkání našem musím k vám vznésti prosbu. Přijela se mnou dáma, která sobě snažně přeje, několik slov s vámi soukromí promluviti.

Vážné okolnosti jí nedovolují, vstoupiti mezi společnost. Prokážete jak jí tak i mně velikou laskavost, když přání její vyplniti a k ní dolů sejíti ráčíte."

Ihned vytratila se paní Zdena z jídelny a zabalivši se do teplého šálu sběhla po schodech dolů. Zde na síni stála dáma všecka černě oděna, černým závojem zastřena.

„Kam vejdeme?" ptala se Zdena polo jí polo sebe samé. „Třeba sem, libolí," dokládala otevírajíc dvéře do hospodářského kanceláře, který se dnes více kůlně podobal: naházeliť do něho věcí, ježto žádnou parádu nedělaly a jinam se nevešly.

„Žádala jste se mnou mluviti," vece paní Levinová — čím vám mohu sloužit?"

Cizí dáma v odpověď odhalila svůj závoj. Byla to paní Desiderie, ale na tváři její nekvetl úsměv, jemná její pleť pozbyla svojí bývalé svěžesti, byla povadlá i vráskovitá, vlasy její byly šedivé.

Paní Zdena nejevila žádného zvláštního překvapení nad tím, že to dávná známá před ní stojí, — její zdrželivost byla tak veliká, že se na vlas podobala chladnosti.

„Vy jste mi přestala býti přítelkyní," promluvila po chvilce Desiderie, — „ale vy nebudete ke mně ukrutnou."

Z hlasu jejího bylo slyšeti veliký bol, bylo jej i ze všeho jejího vzezření viděti — paní Levinová odtušila velmi mírně: „Jestliže přátelský svazek mezi námi přestal, musím všelikou toho vinu od sebe odmítnouti. Napsala jste mi, paní milá, list velmi hněvivý, obviňovala jste mě, že jsem zlomyslně na vás vyštvala Benedu, že jsem vás i Milušku uvrhla do hrozného neštěstí, že jsem *já* původem smrti Benedovy: madame, to vše jsou žaloby a výčitky svrchovaně nespravedlivé. Musilo to přijíti, aby se Beneda dověděl, v jakém poměru dcera jeho při dvoře žije. Já nebyla Benedovi cizí .... a nevím, kdo by se byl na mém místě zachoval opatrněji a šetrněji: jako vám, byla jsem i Benedovi přítelkyní a dívka mi byla milá. — Pravíte, že nebudu k vám ukrutnou: zajisté nebudu míti k tomu nikdy ani vůli ani příležitost. Mohuli vám opravdu čím posloužit, jen mluvte."

„Máte před sebou ženu," dí Desiderie, „na kterou se shrnulo nejtěžší utrpení. Nesmírně byste polehčila mé tíže, kdy byste mi dala jedinou zprávu!"

„Mileráda, jsemli s to."

„Víte, kde — kde jest Miluška?"

„To arci nevím."

„Ó můj bože!"

„Ale proč se mne na to tážete?" řekla Zdena vidouc na Desiderii tak srdečný zármutek.

„Proč se tážu!" zaplakala tato. „Pro božské slitování, váželi také vaše ústa slib, vizte muka moje, uveďte mě na její stopu. Nechci s ní mluviti, nechci jí na oči jíti, toliko chci ve prospěch její činiti seč jsem!"

Paní Zdena stála všecka udivená.

„Jak — vy tedy o ní nevíte!?"

Desiderie odpověděla jen posunkem bolu téměř zoufalého.

„Totě hrozné!“ zvolala Zdena. „Já neviděla jí od toho dne, co jste z Prahy odejely. O smrti Benedově zvěděla jsem až po pohřbu jeho; byliť jsme tou dobou v lázních i vrátili jsme se až na podzim. Tu teprv slyšela jsem také ty pestré pověsti, kteréž o dívčině osobě i osudu jejím v lidu kolovaly; pravilo se ovšem, že dvorská hvězda zanikla co bludička v bažinách, že čemu se ve vysokých kruzích přiučila, tomu prý se v nízkých kruzích oddala co — řemeslu... Avšak já řečem takovým nikdy uvěřiti nemohla, neboť mně bylo známo, o čem snad jiní posavad tušení nemají, žeť Miluška — vaší dcerou. Podnes žila jsem v tom pevném přesvědčení, že je dívka buď u vás aneb jinde v bezpečném ústraní — — Ale pro bůh, vám je zle!“

Desiderie byla poslouchala s očima sklopenýma, tisknouc šátek ke svým rtům — náhle zavrávorala i potácela se jako na smrt raněná. Zdena ji zachytila, ona pak křečovitě držela ruku její.

„Zůstaňte — prosím,“ bylo první slovo, ježto ze stížených prsou opět vypravila, hledíc zabrániti, aby Zdena nikoho ku pomoci nevolala. Potom se stálými přestávkami pokračovala: Já neumru — já jsem vycvičena v bolestech, proti kterým smrt jest polehčením. Kolikerou smrt jsem už vytrpěla! Když Beneda Milušku ode mne oderval a svým náruživým, bezohledným vystoupením u dvora v největší nemilost mě uvrhl, ošlapkem mých nepřátel mě učinil, nenadála jsem se, že scény takové přežiju. Schvátila mě nemoc, tak že mi už netušili. Vyvázla jsem z nebezpečí, avšak celé měsíce strávila jsem na loži. Žádala jsem zpráv o Milušce — dávali mně je, upokojovali mě — lžemi! Konečně mohla jsem se vydati na cestu. Hledala jsem své nešťastné dítě, kteréž ve mně nezná svou matku, alebrž svou — — Nebesa! Co jsem o ní zvěděla, hrozilo mne poznovu sklátit, rozumu zbavit, usmrtit!“

Úpěnlivé štkaní přetrhlo Desiderii řeč. Zdena cítila úplnou tu nemožnost, taký bol konejšiti slovem.

„Mne uspávali lžemi,“ vypukla Desiderie v tlumený, srdcelomný nářek — „a ona tou dobou po celé dni neměla, čím ukojiti svůj hlad! Na ulici vypuzena nemohla vyprositi příbytek, nemohla najíti přístřeší! A když se dostala pod jakýs krov, i tam hynula zimou!“

Paní Levinová jevila upřímný soucit jak s bolem paní Desiderie tak s osudem Miluščiným. Však neuměla si vyložit, proč se jí Desiderie ptala na stopu dívčinu, když přece patrně nebyla hledala nadarmo.

K šetrné otázce tohoto smyslu Desiderie vyňala lístek papíru a s pláčem ho Zdeně podala. Řádky jeho obsahovaly tato slova:

Urozená paní! Pátráte po tom, kde se zdržuju. Prosím snažně, abyste toho dále činiti neráčila. Můj ubohý otec v den smrti své uložil mně přísahu, jejížto příčinu zajisté lépe znáti budete než já, jejíhož obsahu já toliko s velikým odporem srdce svého se dotýkám. Učinila jsem mu po vůli, abych přispěla k upokojení duše jeho, úžasně rozjitřené. Touto přísahou stalo se *všeliké* spojení, *všeliké* obcování mezi Vámi, urozená paní, a mezi mnou naprosto nemožným. Měla jsem za to, že nikdy nebude potřebí, abych to před Vámi vyslovovala — že Vy mou nepatrnou osobu dojista nikdy vyhledávati nebudete; tím nepříjemnější jest pro mne nutnost, která mě dohání psáti tato slova. Zachovati každé písmě slavné přísahy kladu za svou nejsvětější povin-

nost, abych ctila paměť svého nešťastného otce. Děkujíc Vám, urozená paní, za vše dobré, prosím, aby to bylo poslední mezi námi slovo.

Miluše.

„Vy, jak slyším z vašich úst, víte, že to moje dítě!“ dokládala Desiderie. — „Když jsem od svého švakra zase jmeno vaše slyšela, projela mi náhle hlavou myšlenka, že Miluška konečně u vás došla ochrany.“

Paní Zdena litovala, že tomu pohříchu není tak. Sama sobě v duchu vytýkala, že nechala svoje účastenství k dívce dosti lhostejně vypleti — jednala jako všickni ostatní, zvlažněla, zapomněla... Nyní radila Desiderii, aby dalším svým pátráním Milušku snad ještě více netísnila; za to nabídla se, že v tom chce býti prostřednicí, aby dívka vyhledána, a propast mezi ní a paní Desiderií překlenuta byla.

„Proti mně, končila, „neváže ji, doufám, žádná přísaha.“

Nabídnutí své učinila paní Zdena s tak vřelou ochotou a s tak živou důvěrou ve šťastný konec, že jí Desiderie kolem krku padla, za všeliké ukřivdění odprošovala, svou jedinou nadějí a útěchou ji nazývala. Když pak jí Zdena slíbila, že co nejdříve k ní zajede, opouštěla Desiderie „zámek“ Soběhrabův mnohem upokojenější, než do něho byla vstoupila.

Vrátivši se na své místo do společnosti paní Zdena hovořila tak nenuceně i usmívala se tak rozmarně jako dříve, ale jakmile hosté povstávati se jali, přistoupila k Boženě a sdělovala jí soukromí, že Miluška upadla v bídu, Desiderie že o ní po tu chvíli neví, a ona — paní Zdena — že si z toho dělá svědomí, jak dívku ponechala osudu.

„Ale matinko,“ namítala Božena, slovy macešinými velmi nemile dotknuta — „tyť mluvíš o té panence, jako by se nic nebylo stalo, jako by to byl ještě ten čistý andílek, kterého jsme všickni hejčkali, a který se pak přízně naší tak nehodným ukázal!“

„Chybily jsme!“ odtušila Zdena určitě. „Přízeň naše nebyla tak vzácná, když jsme děvče potom tak snadno opustily. Byly jsme příliš samy sebou zaměstnány, nedbali jsme starati se o jiné, proto jsme ochotně poslouchaly každou žalobu, každou pomluvu. Jestliže se dívka čeho dopustila, mohlo být i potom ještě mnohé zlo zamezeno. Já dnes chybu svou poznávám, a ona mě nepřestane tížiti, pokud ji dle možnosti nenapravím. Jen kterak ji vyhledati!“

Božena netoliko uvykla na Milušku zpomínati jen s opovržením — kteráž slečna v jejích poměrech by byla tak nečinila! — alebrž právě dnes každou výčitku slyšela velice nerada. Poprvé urážela ji jednání Zdenino, urážela až do duše, že může pronášeti starost o zaniklou dívčici, kdežto situace Boženina právě dnes byla tak osudná.

V tom přitočil se k nim Jakub Vánkomil, jehožto hlas sice všechněm hostům v uších zněl, jenžto však přece našel chvíli, že se mohl přestrojiti, tak že místo bezúhonného salonního šviháka tu nyní stál bezúhonný švihák jezdec.

„Ach považte, milostivá paní,“ pravil se svou neodolatelnou prostomilostí — „slečna Božena mi ještě ani slova o tom neřekla, jak se jí zde líbí.“

„Nechci," dí slečna, pevně mu do očí hledíc, „nechci to ani teď odbyti jen tak odchylkou od naší rozmluvy — —"

„Pardon, jestliže jsem vytrhnul!"

„Víte, o kom tu byla řeč?" pokračovala Božena. „Vy znáte přece slečnu Milušku, dceru po herci Benedovi?"

Jakuba Vánkomila polil při té otázce tak živý ruměnec, že vypadal jako pivoňka.

„Jakž bych neznal," snažil se rychle odpověděti — „vždyť jsem s ní ve vaší vzácné společnosti seděl u jednoho stolu."

„Tomu jest už hezky dávno," dí slečna, „a mnoho se od té doby změnilo. Dáma, o které jest řeč, není od té doby v nižádném spojení s naším domem. Kdy bychom náhodou chtěly zvěděti, kde asi jest, oč že bychom mohly počítati na povědomou vševědoucnost a všemohoucnost dr. Soběhraba?"

Nelze tajiti, že bylo úmyslem naší krasavice, Jakubovi Vánkomilovi říci něco hodně dotýkavého; vidouc, jak se kohoutí a své oči kam obrátit neví, byla dosti zlomyslná, v duchu se nad tím těšit, že se úmysl její vydařil. Jinak soudila paní Zdena.

„On o Milušce v skutku ví," pravila sobě v duchu. „Není o tom pochyby. Jak šťastná náhoda to slovo Boženě vložila na jazyk!"

„Nuže, jakou dostaneme odpověď?" doléhala slečna.

„Moje všemohoucnost a vševědoucnost vynasnaží se každého času," odtušil Soběhrab, nutě se do rozmarného tónu, „aby vám bez výminky byla po vůli."

S obvyklou rytířskou horlivostí pomáhal damám při oblékání a vstupování do vozu, neumlkal při tom ani na okamžik, ale v duchu sobě neustále opakoval: „Kdo ví, nedělámli to všecko nadarmo — kdo ví, jak námluvy dopadnou! Ty ženské kují dávno pikle proti mně, čert ví, co dnes praskne . . ."

Společnost nastupovala projížďku v nejlepším rozmaru, tváře plály, oči zářily, ústa se smála i šveholila.

„Jak, doktore," zvolal pan Levin, chtěje si právě opět přiložiti svůj náhubek — „což vy s námi nepojedete?"

Hned ozvalo se více hlasův i hláskův, na to že nesmí dojíti — a Jakub Vánkomil s líbeznými úklonami vykládal, že sobě toho potěšení neodepře, že jeho vraník stojí osedlán a že byť se o nějaký okamžik opozdil, zná všecky zatáčky silnice a snadno svým ctěným hostům nadejede.

Bezpočetné rolničky zazvonily, ozvalo se dupání kopyt, zmrzlý sníh zasyčel pod saněmi, a na dvoře stalo se utišení. Jakub Vánkomil vrátil se do domu, udílel rozkazy v pokojích, udílel rozkazy v kuchyni, udílel rozkazy na chodbách: pak zase vyšel na dvůr. —

Mrsknul několikrát okem na protější stranu, ale krokem obrátil se na bok, oddal se tichému rozjímání a výsledky jeho chvilkami v krátkém monologu svěřoval svým knírám.

„Mohla by to býti přece jen také pouhá náhoda, a ony třeba v skutku nevědí, kde Miluška jest . . . Konečně *dokázat* mi nemohou nic, ale kdy by chtěly spůsobit tak malý skandálek? Smělé čelo! Po druhé nebudu již takový osel, abych se jim začervenal! — Jen co

teď? Mohl bych ku příkladu ani nevědět, že tu takové ženské jsou....
Mohl bych k ženským vejíti a říci: „Zrovna se na vás dovídám takové a takové věci — podobnou čeládku netrpím pod svou střechou, kliďte se mi okamžitě z domu!“ Kdy bych jen věděl, co s nimi má nevěsta a její macecha obmýšlejí!..“

Jindy se Jakub Vánkomil rozhodoval okamžikem, v tuto chvíli nemohl se na ničem ustálit. Vyšel ze dvora, obešel po zahradách ovčín a stáj, viděl dvéře, do kterých měl vstoupit, a pořád byl v pochybách, jak tam má mluvit a jednat, ano jako by mu jakýsi zloboh mozek zabedníval, byla v hlavě jeho pořád větší tma.

Konečně nemohl to déle vydržet, sám čas jej bodal ku předu: i rozehnal se ku dveřím, ponechávaje vše okamžitému vnuknutí. Stisknul kliku s tou jedinou myšlenkou, že u dobrého plavce jest věcí velmi zbytečnou, napřed sobě hlavu lámati: vrhne se do proudu a počíná sobě co mistr.

XVI.

Byla to malá světnička, do nížto vkročil; s druhou, která se k ní pojila, nebyla by dohromady tvořila tak rozsáhlý pokoj, z jakých Jakub Vánkomil přicházel. Jakkoliv byl velmi náchylen libovati sobě v nádheře a jakkoliv zde pražádné stopy její nenalézal, přece ovanul jej v těchto bílých zdech, mezi tímto jednoduchým nářadím cit tak lahodný, jak se mu to nikde jinde nedělo. On — dr. Soběhrab — nebyl přece příliš lyrickým člověkem, ale tady se jaksi vracel do růžových dob dětství, tady okoušel, co jest idyla...

Ve dveřích druhé jizby ukázala se velmi pěkná hlavička; dívka, jížto náležela, rychle potom povstavši, příchozímu se uklonila.

„V čem pak to Milušku překvapuji?“ řekl tento se vší svou líbezností.

„Myslila jsem, že se to matka vrací.“

„Nastojte, snad jsem ani neklepal! Já se neznám: jak se v tuto stranu dostanu, jsem samá převrácenost! — Ah, vy kreslíte?“

„Dnes mi připadá den tak nedělní,“ vece Miluška na omluvu, jako by při nějakém hříchu byla dopadena.

„Ajaj, zahrada před oknem! Stromy bez listí, ale každá větvička zahalena v sněhový kožíšek — nikdy jsem si nevšimnul, že je to tak pěkné! A mistrovsky kresleno!“

„Ba velmi nedostatečně,“ odpírala dívka. „Kdež by má síla stačila zobrazit, jak nevýslovný je ve přírodě klid, a oč tam domácněji pro to, že slunce skryto za oblaky.“

„Tragédie od V. Blažeje,“ pokračoval Jakub Vánkomil prohlížeje dále dívčin stůl — „a sice, neklameli mě paměť, jeho vlastní rukopis —“

„Dědictví po mém otci...“ podotkla tichým hlasem Miluška.

„Z toho člověka mohlo něco býti — já míním Blažeje — ale ty verše jsou jeho neštěstím. On chce býti ve světě živ podle toho, jak to píše do veršů! Ideál, pořád ideál — a žádná rozumná řeč v ucho jeho nevnikne. Postavil jsem ho v čelo žurnálu, myslil jsem, že pro

takového cos jest alespoň stvořen: ale pěkně jsem se mýlil! Pořád sedí na Pegasu, přemrštěností svou nás šeredně kompromitoval, škod nám nadělal, sebe do chládku přivedl!“

Při této řečnické produkci sloužila ústa Soběhrabovi s podobnou spolehlivostí, jako natažený stroj. Myšlenky jeho nebyly při osobě Blažejově, alebrž obíraly se jedině dívkou, která před ním stála. Věru, co den byla sličnější! On — dr. Soběhrab — nebyl přece žádným sentimentálním člověkem, ale tady bylo srdce jeho v jakési sladké síti — slečna Božena byla přece také krasavice, vnadná, imponující, nádherná, a měla býti jeho manželkou: ale on cítil se u ní velmi střízlivým, kdežto se ho tady zmocňovalo jakési kouzelné opojení.

Ano, nemohl od dívky ani zrakův odvrátit, a čím déle na ni patřil, tím mocněji účinkovalo kouzlo, Jakuba Vánkomila opouštělo všecko rozumování, ba opouštěla jej i paměť, a všecky mnohotvárné, obrovité plány jeho scvrkly se v ten jeden jediný: zlíbali tyto malé rtíky.

„Dovolíte?“ ptal se chápaje se stolice.

„Odpusťte, že jsem se opominula — mám za to, že dnes nejméně můžete nám času věnovat....“

„A pro to jste mi také posud ani ruku nepodala?“ dí Jakub Vánkomil.

Dopustila, že se chopil její pravice, ale nechtěla, by ji podržel.

„Vy jste si žádala, abyste se dnešní společnosti naší nemusila ukazovati: to mělo dojista podstatnou příčinu?“

„Tuším, že jste ji ráčil přeslechnouti: — byly jsme s některými hostmi vašimi známy, pokud — pokud naše poměry byly příznivější...“

„Ah, pravda!“ rozpomenul se Jakub Vánkomil — a položil při tom ruku svou kolem dívčina pasu..

Miluška ucouvla mnohem dále, než host dosáhnul.

„Nicméně,“ dokládal tento, „hovořili jsme o vás právě s damami, jmenovitě s paní Levinovou a slečnou Boženou —“

„A ony zvěděly, že tu jsme?..“ ptala se rychle dívka.

„Posud nikoliv — chtěl jsem na každý spůsob dříve s vámi promluviti.“

„Za to jsem vám velmi povděčna.“

„Opravdu? Avšak nikoliv — já bych mohl bůh ví co učinit, abych se vám zavděčil, a přece toho nedosáhnu!“ — a při té deklamaci se Jakub Vánkomil opět se stolice pozdvihnul.

„Pane doktore!“ řekla Miluška skoro uleknuta — a když na ni Soběhrab mlčky pohlížel, pravila po krátké přestávce poněkud rozechvělým hlasem: „Já i matka moje nemáme upřímnějšího přání, než prokázati vám svou vděčnost — vážíme si místa, které jste nám propůjčil — služby naše — —“

„Ale Miluško, Miluško — jak mě to posuzujete!“ zvolal patheticky mladý velkostatkář. „Vyřknul jsem já někdy k *vám* slovo *služba?* Tak to běřete, když já pravím, že bych se vám rád zavděčil? —“ Učinil tři kroky ku předu, chopil se opět její ruky, a neodvratně na ni pohlížeje dodal zticha: „My bychom si měli lépe rozuměti. Zkusme to, abychom se domluvili!“

„Abychom se domluvili — béřete mi to slovo ze srdce," dí Miluška.

„Domluvme se beze slov!"

„Nerozumím vám . . ."

„Nuž, rozumějte jednou!"

Jakub Vánkomil ovinul náhle svou pravici Milušce kolem šíje a políbil ji v ústa. Následkem toho, že se bránila, cítil, že mu vlastní rty asi poněkud naběhnou, ale tím se nedal ochladiti. Vědomky nevědomky zajásal nad tím ve svém srdečku, že Rubikon konečně jednou přece překročen.

Zbytečně dlouho byl stál na břehu jeho. Nebylo to jeho mravem, bylo to na pohled odchylkou od jeho povahy a přece to mělo původ a základ v téže povaze jeho. Miluška se vší svou spanilostí nebyla by as nikdy na sebe zvábila oči jeho, kdy by si byl on — dr. Soběhrab — nemohl v duchu říci: „Toť milenka *krále!*" To mu teprvé objevilo půvaby její — však nedosti na tom: vzletná jeho ctižádost byla probuzena, on zatoužil vyrovnati se králi. On chtěl si zjednati veliké sebevědomí· „Co může král, může také Soběhrab!"

Stal se soupeřem krále, jehožto sice jakživ neviděl, jejžto však nyní stále měl na paměti. Chtěl dobyti Miluščina srdce, a proto závodil s tím jistým králem nejprvé dvorností svých mravů. Zacházel s dívkou z počátku zrovna jako s damou srdce svého rytíř doby trubadurské, byly to pro něj uprostřed devatenáctého věku a uprostřed jeho vlastního živobytí jakési duševní turnaje, které jej netoliko bavily ale i srdce jeho tajnou, rozkošnou hrdostí naplňovaly.

Později poměr ten ztratil pro něj ono dobrodružné kouzlo, nebylo nic přirozenějšího, nežli že Jakub Vánkomil se i v tom vrátil na — „praktickou půdu": ale také nebylo nic nesnadnějšího nežli uchýliti se od dosavadního tónu. Jakub Vánkomil byl si toho vědom, že tuze zvolna „přichází ku předu" — však kdykoliv stál před Miluškou, řídila každé slovo, každý pohyb jeho moc neviditelná, ale železná. Dnes konečně se vymanil . . .

„Nu vidíte," pravil k dívce, když se mu vyvinula, a přikládal si při tom šátek k ústům — „když hledám dorozumění, raníte mě. Ano, vy proti mně vystupujete čím dál tím více nepřátelsky. Čím pak to zasluhuji?

„Pane doktore," odpověděla Miluška, a nyní chvěl se netoliko její hlas nebrž všecky údy její patrně, „praví se, že dnes slavíte svoje — *zasnoubení* . . ."

„Hm," usmál se Jakub Vánkomil, „a kdy by tomu bylo tak — nejsem proto přece u vás?"

„Avšak já — já, od té chvíle, co mám o tom povědomost, musím — musím se na vaše návštěvy jinak dívati, než potud — —"

„Ale, můj zlatý andílku, proč pak?"

Dívčina zarděná tvář při té otázce rázem pobledla.

„Buďte ke mně konečně jednou srdečnější," přimlouval jí Soběhrab, a zůstaneme vždycky nejlepšími přáteli."

Miluška zakrývajíc sobě obličej vypukla v bolestný pláč.

„Ale pro pána boha," dotíral na ni Jakub Vánkomil, „jak mi to odpovídáte?"

„O bože!" zalkála dívka, když otázku svou pořád opakoval. „Kde najdu odpověď na to, jak se mnou mluvíte, jak se mnou jednáte!"

Tu se mladému statkáři v hlavě rozbřesklo.

„Hrome!" zvolal v duchu. „Ona chce říci, že si mám vzíti ji!"

To pomyšlení jej ochladilo. Dívce usedalo srdce, byla zlomena bolem, ale v tom Jakub Vánkomil nyní neспatřoval nežli — špekulaci, šerednou špekulaci, proti němu namířenou.

Vystřízlivěl rázem ze všech kouzel, ze všeho vlivu, jaký naň po tu chvíli Miluška měla. Po druhé v jedné hodině viděl se pohnuta viniti se z oslovství: on s dívčicí zacházel jako s nějakou princeznou, až si dělala naději na jeho ruku, až si k němu dělala i jakési právo! Ona! Ale z toho měla býti zkrátka vyhojena — od té chvíle mělo mezi nima býti dokonale jasno.

„Tohle se mi líbí!" řekl tak drsně, jak nikdy posud k Milušce nepromluvil. „*Jiným* jste takhle jistě nedělala, ano vsadil bych se, že jste k žádnému mužskému ještě nebyla tak — tak tuze zdráhavá."

„O čem to mluvíte?" pozdvihla k němu dívka zvolna oko, v němžto náhlé ustrnutí pramen slzí zarazilo.

„Inu, o čem mluvím — o vaší minulosti mluvím. Proti mé vůli mě k tomu nutíte, já nerad s ženskou mluvím o nepříjemných věcech: ale vy děláte, jako bych zrovna já o vaší minulosti nic věděti neměli. Ne, ne, má drahá — co je povědomo všemu světu, nebylo přede mnou obzvláště obedněno. Toť se rozumí, že nemluvím jen o těch rozkřičených milůstkách při dvoře — ačkoliv bych vám přál, abyste byla měla samá knížata — —"

Ještě něco povídal — Miluška nerozeznávala už slova sluchem, však cítila, že ji pronikají srdce jako vražedné dýky. Vzchopila se, kvapila ke dveřím, vyběhla na zahradu.

Necítila mráz, necítila půdu pod nohama. Dech jí vyšel, zavrávorala, jako by měla klesnouti a nepovstati více — ale sotva dechu nabyla, pospíchala dále.

Zahrada končila u pole, hned za polem byl les. Tam octla se dívka, nevědouc a nerozvažujíc, kam ji nohy nesou. Nikdo jí nestíhal, a přece pořád ubíhala, co zlomená síla její stačila. Před kým prchala? Před světem.

Nebylo tomu dávno, co byl život její jeden blankyt, jedno slunce — kdo se k ní koliv přiblížil, s kým se koliv setkala, od každého zakoušela jen přízeň a lásku. Bylo jí na zemi tak blaze jako andělům na nebi. A my dodožme, že blaha svého požívala se srdcem tak čistým a tichým a skromným jako anděl.

Pojednou se všecko zvrátilo — to její srdce učiněno terčem krutého osudu. Za otcovou smrtí následoval nedostatek, po něm trpký kalich bídy. Ona nikdy nehořekovala, nikdy před lidmi nezasteskla, jen na matku ne na sebe pamatovala.

Přišel tento Soběhrab i poskytnul jim pomoc. Choval se nejinak,

než jako by se ucházel o její srdce. Neměla k němu náklonnosti, ano v duši její ozýval se proti němu nepřekonatelný odpor, ale nedávala toho zvláště z ohledu na matku znáti; matka častěji mezi čtyřmi očima jí přimlouvala: „Ty jsi k tomu dobrému muži tuze chladná, tuze panská — pomni, jak se nám dříve vedlo a jak se nám vede nyní! . . .“

Pověst a zasnoubení Soběhrabově způsobila Milušce nejprvé tajnou radost: byla sproštěna záletův jeho a Vojtěch přestával býti vázán k Boženě. — Ale když i potom Soběhrab přišel, a k ní zrovna tak jako prvé se choval, zmocnil se celé bytosti její neblahý nepokoj. Viděla, že teď nebude vyhnutí, že se teď se Soběhrabem dostane v rozpor — a s tajnou bázní pohlížela na matku.

Osudná chvíle dostavila se — ale oč hroznější věci přinesla s sebou, nežli ona ubohá byla tušila!

Ona nikdy nikomu slovem neřkuli skutkem neublížila, v její duši nikdy o nikom zlá myšlenka nevznikla ani ujmouti se nemohla — a přece, kdy by byla padla na poušti mezi lité dravce, kteří by tělo její rozsápali na kusy, byl by takový osud mírnější než ten, jejžto jí připravili lidé!

Lidé zavraždili ne její tělo ale její duši. Vyhlídli sobě v ní bezbrannou, bezelstnou, nevinnou oběť, aby ji chladnokrevně zničili. Lidé neženou se po člověčí kořisti, aby chlemtali její krev, ale rozkoší jest jim dáviti čest bližního, aby jej zničili . . . Ničeho netušíc stála uprostřed nich dívka dosti těžkým osudem stíhaná: tu náhle strhne se kolem ní divoká vřava, ona nevidí než pusté úšklebky a neslyší než mrzký pokřik: „Hle dávno jest ubita tvoje čest, dávno si na tebe ukazuje každý jako na povrhel — a není tobě žádné pomoci!“

Křivda, kterou na ní spáchali, byla tak ohromná, že by musila zdrtit život desaterý . . .

Miluška uvolnila krok, přestala vzlykati, slzy zvolna za sebou následovaly z jejího oka. Utrpení její bylo nevýslovné, ale byla to oběť tichá.

Nebyla sobě vědoma toho, co se jí v srdci a hlavě víří, v jakési závrati zapomínala, co se s ní právě bylo přihodilo, na nikoho nežalovala, proti nikomu necítila hořkost: měla jen jednu jasnou myšlenku, viděla jen jedinou nutnost: — umříti . . .

Smrt byla tak nevyhnutelná, že nebylo třeba vyhledávati ji, že se musila dostaviti sama. Miluška šla jí vstříc, vědouc, že ji potká na každé cestě. Klikatá, bludná byla její chůze.

Dostala se konečně z lesa, psí štěkot ji poněkud vyrušil. Aby se vyhnula lidskému stavení, zaměřila stranou. Stavení bylo mlýnem, nad kterým se táhnul rozsáhlý rybník. Dívka šla po jeho ledě.

V tom zdálo se jí, že jakýsi hlas na ni volá: „Ty jsi Filipína!“ Tu teprvé pomyslila, že jest nad vodou — a připadlo jí přání, aby tu ledu nebylo.

Zas na to zapomněla kráčejíc dále. Na ledě byl sníh, jenom na jednom místě byla lesklá hladina. Včera sekali tam led a sekali by také dnes, kdy by panské vyjížďky nebylo. Za minulou noc a dnešní den nový, ovšem slabý led se na tom místě utvořil.

Miluška pokračujíc ve své truchlé pouti vkročila konečně na toto místo. Led s rachotem puknul, ona toho nedbala. Led se počal bořiti, ona se nezalekla, nezastavila.

„On pravil, že Filipínu viděl umírati! . . .“

S touto myšlenkou, kterou rty její beze zvuku šeptaly, pozdvihla zraky své k protějšímu břehu — nebylo tam Vojtěcha, nebylo tam diváka.

Bez obrany klesala pod led do mrazivé vody. — —

Asi půl hodiny od tohoto místa byl jiný rybník. Na tom proháněla se společnost pánův i dam u veselém reji na bruslích; hudba hrála jim k tomu, a tak se kroužení jejich podobalo nejbujnějšímu tanci.

Sem přiklusal na svém vraníku také dr. Soběhrab, a opatřiv se bruslemi hned byl u dam, provázel je, podporoval je svou pravicí, vozil je na sáňkách — vše s velikou bravurou.

Všichni libovali sobě jedním hlasem takovouto zábavu uprostřed nudné zimy, a jistili sobě na vzájem, že si ji teď častěji uchystají. Krátký den uběhnul jako pěkná hodinka. Před samým západem slunce vrátila se společnost do zámku; hudebníci následovali ve zvláštních vozích.

Dámy odstranily se, aby se ke stolu převlekly, pánové křičíce jeden přes druhého mluvili o dnešních zkušenostech, dostali se na anekdoty, vtipkovali a smáli se hlučně jako na lesy. Soběhrabův hlas tenkráte nad ostatními nevynikal.

Pan Levin vytratil se ven, vzal na se přísný pohled, a hledal Boženu. Nebylo jí u paní Zdeny, a tato o ní nevěděla. Pan Levin po chvíli přišel opět; dcery tu ještě nebylo. To mu již bylo tuze podezřelé; počal se — aby to nikdo neviděl — na manželku svou mračiti, a co mu na jeho otázky odpovídala, s nedůvěrou opakovati. Na štěstí v tom, nežli to došlo k mrzutosti, Božena se opět v zámku vyskytla.

Byla všecka udýchaná, na líci jejím se ruměnec a bledost rychle střídaly.

„Tu jsi,“ přivítal ji otec. „Pojď sem, máme spolu vážné slovo promluvit.“

Ona učinila dva tři kroky ku předu, upírajíc oko na macechu, kteréž ihned porozuměla, že dívku potkalo cos neobyčejného.

„Boženo,“ pokračoval otec, „je čas, aby tvůj poměr k muži, který tě miluje, a který tvé ruky zajisté je více hoden než kdokoliv jiný a který se o tvé štěstí upřímně chce starati, a který — já míním dr. Soběhraba —“

Dcera, když otec váznul, pokývla hlavou. Bylo to velmi chladné posvědčení, ale pan Levin byl očekával ohnivý odpor.

„Je čas,“ pokračoval, „aby tento poměr dospěl k nějakému konci.“

„Jak myslíš, otče,“ podotkla Božena polohlasitě.

„Ano myslím tak, a chci tě jen na to připravit, že ti hodlají hosté při stole připíjeti na zdraví jakožto nevěstě.“

„Jsi velmi laskav, papínku — děkuji.“

Pan Levin nevěřil svým očím, tak jistě byl se nadál ostré půtky.

„Mohu tedy,“ ptal se ještě, „mohu tedy Soběhrabovi pověděti, že — že —“

„Že jsem jeho nevěstou," doložila pevným hlasem Božena.

„Tak jest dobře!" liboval si pan Levin nenadálou poslušnost její, políbil ji zase jednou v čelo, a odešel, vyhýbaje se zrakům své manželky; bylť přesvědčen, že Božena jedná jenom podlé jejího návodu . . .

Ale v tom se velice mýlil: paní Zdena byla dívčiným jednáním mnohem více překvapena nežli on.

„Co zamýšlíš?" ptala se jí, když zůstaly samy.

„Nic, matinko," odvece ona stručně, ale prsa její počala se násilně pozdvihovati.

„Jak — svoluješ opravdu?!"

„Nepochybuj — Soběhrab bude mým mužem."

„Co pak to všecko znamená?" zvolala paní. „Což pak Blažej?"

„Matinko," řekla Božena potichu, ale vášní všecka se třesouc — „prosím, zapřísahám tě, nemluvme nikdy více o tom člověku —!"

„Ale přece snad povíš, proč?"

„Poněvadž je bídník, který mě klamal, zradil, hanebně potupil!"

„Boženko, Boženko — pravila jsem ti dnes, že jsi na zlé cestě, že se vnucuješ do žárlivosti," mluvila výstražně paní Zdena. „Nyní vidím, žeť tvoje láska už také hračkou pomluvy. Takové obvinění nemůže býti leč následkem přílišné lehkověrnosti."

„Ó — tento pomluvač zasluhuje neobmezenou víru!"

„Doufám, že se nejmenuje Soběhrab?"

„Ne, jmenuje se Blažej."

„Co pravíš?" zvolala paní Zdena.

„Mám to z jeho vlastních úst!"

„Což pak je zde?"

„Přicházím rovně od něho!" —

Co Božena své maceše vypravovala, přivádí nás opět k našemu hrdinovi; ale my vrátíme se k němu o několik hodin dříve.

XVII.

Amnestie byla jen částečná, ale Vojtěch Blažej byl mezi těmi šťastnými, kteří slunko dnešního dne pozdravili na svobodě.

Nejprvé chtěl užiti té radosti, že se prošel Prahou. Na ulicích bylo hlučno, jemu ten lomoz připadal jako slavnostní hudba. Žalář jeho byl uprostřed Prahy, ale jemu se zdálo, že se do milého města vrátil z předaleké ciziny.

Ranní mráz proháněl lidi na ulici do chvatu. Vojtěch díval se na ně s velikým zalíbením, ač oni jeho sobě nevšímali. Avšak — tu byl první známý.

„I má úcta, pane doktore!" zvolal naň malý zavalitý, velmi pohyblivý pán. „Neporoučíte šňupeček? Kdy už jsem vás neviděl! Ale chvála bohu, jde vám k duhu! A jak jsem vás ze strany pozoroval, usmíval jste se: to je dobré znamení — těším se tomu! Ale kde pak jste vězel? Proč si nedáváte tak dávno ničeho šít? Já doufám, že jste neměl žádnou příčinu k nespokojenosti?"

„Na zdar, páni!" přidružil se k nim nový známý, také tlustý ale vysoký. „To je zázrak, že se přece jednou zas pan Blažej ukáže. Jindy jsme se potkávali každý den — na těch pozemcích, co mám před branou: proč jste se těm místům zpronevěřil?"

„Poněvadž mi všecky procházky za bránu byly zapovězeny," usmál se Blažej.

„Což pak jste stonal?" ptali se oba druzí zároveň.

„Ne, ale byl jsem zavřen."

„Vy také?" divili se známí páni — a když se jim všecko vyjasnilo, přáli mu štěstí, že se to tak skončilo.

Když se od nich Blažej dále ubíral, byla radost jeho poněkud pokalena. Avšak dobrý rozmar vrátil se mu opět, když potkal bývalého soudruha z úřadu, kterýžto poznav jej oči a hlavu sklopil a tak drahný kus cesty kráčel maje strach, že člověk tolik kompromitovaný, z káznice přicházející k němu hlásiti se bude, že jej aspoň pozdraví.

Tak přece nejednal pan rada, kterýž byl jednou Vojtěchovým představeným: on spíše očekával, že mladý muž před ním rozpačitě sklopí zrak, a když se to nikoliv nestalo, naklonil vážně hlavu, a pronesl své „dobré jitro" takovým spůsobem, že vlastně pravil: „Co jsem vám jednou pravil? Umoudřete si aspoň teď! ...."

Blažej minuv jej rozhledl se volným vzduchem, prsa jeho se mocně rozšířila.

„Krásná jsi, zlatá svobodo!" řekl v nadšení. „Ale bůh to vidí, že jsem hotov netoliko vrátit se do vězení, ale jíti třeba na hranici!..."

Známí se množili — nejeden vítal jej srdečným slovem, vřelým pohledem a silným stisknutím ruky.

Ale ten, kterého by Vojtěch nejraději byl k srdci přivinul, nevyskytoval se nikde. Vendelín přestal mu psáti, ale jak Blažej dobře věděl, ne proto, že by přátelství jeho bylo ochladlo, nebrž z té příčiny, že se mu nedařilo po vůli. Chtěl se teprvé přihlásiti zase, až by se nějakými úspěchy vykázati mohl.

Náš hrdina šel se k rodičům jeho na něj poptati. Dům pana Petra byl sice posud tak pěkný, jako panenka o námluvách, ale láska pana Petra k němu vstoupila do znamení váhy, byla brzy tuze vysoko brzy zas padla až na zem. Pan Petr na zahradu nemohl, včely byly zamrzlé, počasí ho nanejvýš dopalovalo: když mělo dle jeho pranostiky býti jasno a mrazivo, chumelilo se nebo pršelo, a když měla býti chumelice, svítilo mu slunce tak posmívavě do oken, že by na něj skoro byl Vokůrku zavolal. Vokůrka se nyní tuze naběhal, nájemníci měli s domácím pánem dvojnásobný kříž. Zamilovaný pudlík upadl v nemilost, byl dán z domu — pak se panu Petrovi zas šeredně po něm stýskalo. Několik dýmek padlo za oběť tím, že je pan Petr zlostí příliš zprudka odložil, nebo zkrátka o zem jimi mrštil. Jediná piksla si to s panem Petrem posud nepokazila, ano postoupila v jeho přízni tak, že teď ji docela veřejně i před samou paní Agatou hladíval.

Paní Agatu již také nebylo vídati s ironickým úměvem na rtech, co jindy odbývala ironií, to nyní budilo její hněv. Celkem stala se zasmušilejší ale také tišší, a také pobožnější. Dávala často na modlení

„za jistý dobrý úmysl,“ a když se potom lidé v kostele sborem modlili a ona s nimi, setřela si častěji tajnou slzičku . . .

Našemu hrdinovi dostalo se od pana Petra i paní Agaty uvítání málo vlidného. Když se tím nedal odstrašiti a po Vendelínovi se vyptával, musil sobě dáti líbit mnohé trpké slovo, kterým si rodiče přítele jeho odlehčovali, majíce jej za hlavního svůdce svého syna. Také o synovi mluvili s hněvem, ale nemohli ovšem utajiti starost, kterou měli o „toho nezvednnce“; neboť ani oni neměli povědomost, kde nyní Vendelín vězí, a oba se zapomněli na chvíli mračiti, když Vojtěch řekl: „Však já vám ho vypátrám!“ —

Vojtěch zamířil za bránu — tou známou cestou k letohrádku, který se srdci jeho stal osudným. Ale nejprvé se obrátil dolů k domku strýce Radoty.

Bylo to překvapení — strýc a jeho rodina ještě ničeho o amnestii nevěděli!

„Ale jaký pak jste to novinář?“ pravil Vojtěch, když se všemi se objal a poceloval.

„Nejsem zas už novinářem, milý Vojtěchu,“ dí Radota. „Však nechme teď toho. Zde máš psaní od své matky — jak rád ti je dodávám tady, místo abych ti je zasílal do vězení!“

Stařenka jevila v každém řádku zármutek. Lidé dívali se na ni v samém kostele jako na znamenanou, tak že s pokojnou myslí ani bohu sloužit nemohla, mnohé zlomyslné slovo musila na vlastní uši přeslechnout, ještě více bylo jí doneseno; ani Vojtěchova otce v hrobě na pokoji nenechali, říkali, že se nad ním pán bůh smiloval a dříve ho ze světa povolal, nežli syn jeho v žaláři se octnul jako každý zločinec, ačkoli chtěli z něj rodiče bůh ví co zvláštního vyváděti; — ono prý se to tak i onak omlouvá, ale co naplat, Vojtěchovi Blažejovic není vystavěn žádný obzvláštní kriminál, je se zloději a palíči pod jednou střechou! — Mimo to strachovala se matička, aby se Vojtěch nepokazil na zdraví, aby s ním příliš zle nenakládali — a množství jiných obav, na které jen mateřské srdce připadne.

Papír a písmo svědčily o tom, že na ně mnohá slza kanula z oka stařičké pisatelky.

„Brzy se upokojí,“ řekl Blažej. „První mou prací na svobodě bylo napsati jí tu dobrou novinu, a list je už na cestě k ní.“

Přes to však se mu nad slovy matčinými jitřila útroba. Trpěl ochotně za věc obecnou, a když nevědomost i zaslepenost jemu křivdila, uměl říci: „Budiž jim odpuštěno, neb nevědí, co činí.“ Ale křivda šla tak daleko, že nevědomost i zaslepenost i před matkou jeho nakřivovala hlavy a posmívala se jí, z činův i utrpení jeho, podnikaných i za nevědomce a zaslepence, činila si mučitelské nástroje na její staré, citlivé srdce. Nežádal uznání pro sebe, ale takové zneuznávání matky bouřilo mu duši.

„A z jakéže příčiny se vám znechutila práce při žurnále?“ ptal se strýce, ukrývaje své pohnutí.

„Víš,“ odpověděl Radota, „že jsi měl sám už nejeden spor se Soběhrabem za příčinou časopisu. Když tě odvedli pod zámek, nastal hned nový řád; Soběhrab diktoval denně nové fermany. Zůstati při

žurnále pak znamenalo, býti v osobních službách Jakuba Vánkomila Soběhraba, nikoli už ve službě národa. Já člověka toho poznal v pravém jeho jádře, neboť s každým tisícem nově nabytých peněz se zřetelněji okazovalo. Sotva se za tebou dvéře žaláře zavřely, počal bez obalu projevovati svou nechuť k tobě... Vůbec, milý Vojtěchu — ty máš mnoho nepřátel. Mnohého si bodnul osobně, mnohého svým směrem, a jiní nemají ani tak kalých příčin. Leckdo, jenž tě bude na potkání líbati, jest k tobě Jidášem!“

Vojtěch pohodiv hlavou tázal se na Milušku; Radota hledě před sebe, neodpovídal.

„Proč umlkáte?“ ptal se mladý muž.

„Raději bych tě nevítal na svobodě žádnými zprávami, než takovými,“ dí staroch. „Bez prostřednictví Ticháčkova měl bych sotva co ti povědět. Nějaký čas po slavném pohřbu Benedově — nevím, zda se to mohlo počítat na týdny neb na měsíce — doslechnul jsem náhodou o dceři jeho velmi nekalou pověst; když jsem potom potkal Ticháčka, zmínil jsem se o těch řečech. On slzel a skřípal zuby zároveň. Vypravoval, kterak náhlou smrtí Benedovou v peněžitých poměrech rodiny, bez toho neskvělých nastal zmatek; hlásili se věřitelé, kteří měli všelijaké požadavky — hlásil se i lichvář, kterému Beneda jednou značnou částku byl dlužen, ale jakož se manželka Benedova s jistotou domnívala, v poslední době ji cele zapravil. Lichvář to popíral; a jakmile Benedová své domnění pronesla, soptě vášní chtěl běžeti k soudu. Ona jej zadržela — abych pak to slovem pověděl: bojíce se, aby jmeno Benedovo nebylo hanobeno, matka i dcera zbavily se všeho, bez čeho býti mohly, a zaplatily lichvářovi po druhé. „A nyní,“ dokládal Ticháček, „kdy by si viděl, jak strava matky a dcery často za celý den záleží v několika zemčatech, kdy bysi viděl, jak úzkostlivě svou bídu skrývají div při tom hlady neumírajíce, a kdy bysi věděl, jak všemožně to zkoušejí, aby si na chléb vydělaly: srdce by ti krvácelo! To je rodina umělce, kterému ještě při pohřbu prokazovali úctu jakož ozdobě svého lidu: žena i dcera jeho ať uprostřed toho lidu za to trpí očistec, že manžel i otec jejich věnoval svůj život domácímu umění a nestal se žádným Soběhrabem! — Ale kdy by na tom bylo dost: dcera nebožtíka umělce má to neštěstí, že jest sličnou a při tom jest tak bláhová, že zůstává ctnostnou — to jí nemůže na tom světě býti odpuštěno, musí býti zhanobena — alespoň řečmi! Ona, nejčistší, nejnevinnější tvor pod sluncem!“ Podobně horlil Ticháček velmi dlouho. Abychom ženštinám nějakou pomoc zjednali, dali jsme si na tom záležeti, aby se o zlém stavu jejich dověděli lidé zámožní, kteří by s to byli poskytnouti pomoc. Avšak — jeden slíbil a v tu chvíli zapomněl, jiný stěžoval si, že neví se svými příspěvky kam dříve, třetí vytáhnul několik měďákův, aby měl pokoj, jiný se dokonce osopil, že to s tou věčnou žebrotou nelze už vydržet, dávaje na srozuměnou, že je to od hladových lidí nestydaté, urážet hodující boháče svým pohledem. Vyznávám se ti, že i to pro mne byla nová, a sice nejtrpčejší zkušenost mého života!... Po nějakém čase odstěhovaly se Benedová i Miluška, nikdo neví kam; ani Ticháček neuměl to povědět;

ale máme za to, že se pomocník přece našel a že je bez okázalosti z nedostatku vytrhnul.“ —

Oč volněji bylo našemu básníkovi včera touto dobou v dusném žaláři, nežli dnes, když svěžím ranním vzduchem od strýcova domku k Levinově ville kráčel! Co tu bylo utěšených upomínek z minulosti, ale mysl jeho vracela se vždy k jednomu obrazu, k prvnímu potkání se s Miluškou — jak se před ním náhle vyskytla, dívenka mladistvá, krásná i něžná jako jitřní červánek, jak usedla, povzdechla, zaplakala — hlasitě ale jemně jako elegie harfy eolské — — A lidé dopustili, aby trpěla tak hrozně! . . .

V letohrádku byla všecka okna uzavírána, Vojtěch mohl vejíti zas volně a ne tak ukrytě, jak posledně těmto místům se blížíval. Jediný zimní obyvatel villy, domovník, zočiv jej sprásknul ruce. Ráz na ráz vyměnili několik slov.

Domovník nedávno přišel z města, i oznamoval Blažejovi, že rodina Levinova vyjela na nové statky dr. Soběhraba, by tam oslavila zasnoubení slečny Boženy . . .

Vojtěch vrátiv se do Prahy neměl už jiné péče, nežli zvěděti kdy jede nejbližší vlak té jisté dráhy. Dočkal se hodiny té u velikém neklidu, který pak jízdou jenom ještě vzrostl.

Od nádraží do nového sídla Soběhrabova šel pěšky; teprvé touto cestou skrze tichou zimní krajinu mysl jeho okřála zase . . .

Byl už velmi blízko svého účelu, když před sebou uzřel osamotnělé stavení. Dle všeho byl to mlýn. Několik lidí vstupovalo tam z prahu do síně; z pohybování a hlasů jejich, ač slovům do té dálky ještě nerozuměl, soudil náš pocestný, že se tam cosi zvláštního děje.

Přicházeje blíže viděl ve dveřích síně starého muže, jehož brzy poznal: byl to komediant Rozhoda. Plakal a chvílemi zakvílil, až se to v lese truchlivě ozývalo.

„Proč pak naříkáte, milý příteli?“ ptal se ho Blažej.

„Filipína se utopila!“ zahořekoval stařec. „Druhá Filipína se utopila!“

Nevěda sám, jakou mocí puzen, octnul se Blažej v nejbližším okamžení uvnitř domu. Lidé, které byl prvé pozdálí viděl, pohybovali se tu kol jednoho místa v takovém rozčilení, že si příchozího cizince ani nevšimli.

Uprostřed nich v skutku ležela utopená dívka — a to byla Miluška! — — (Pokračování.)

R. 1872. Č. II.

OSVĚTA

Listové různých adres.

Od

Václava Vlčka.

I.

Apoštolům a vyznavačům humanity v Evropě.

Stáli jsme za svítání na temeni alpském, očekávajíce východ slunce. Počítalo se nás na sta, a třeba se říci nemohlo, že byl každý jiné národnosti, přece tu všichni vzdělaní národové evropští měli svoje zástupce.

Zrakové všech upírali se po drahnou chvíli na světlou bránu, která se rozklenula na východě, kterou mělo vyjíti slunko — a všichni měli na ten čas jediné přání: Kéž jen vychází jasně!

Přání se vyplnilo. Mlhy pozemské netroufaly sobě podniknouti zápas s nebeským světlonošem — šíře a šíře rozletovaly se paprsky jeho po vážných, bílých hlavách velebného horstva. Hluboko pod námi vystupovala z jitřního šera vždy zřetelněji tvářnost širého, krásného kraje, jezera zaleskla se jako čarovně půvabné oči, když se probouzejí ze spaní. Větřík nemohl býti svěžejší, dráha jeho k nám vedla vysoko nad rozlehlým údolím, a chvátaje od nás dále unášel na svých perutech dojemné zvuky alpského rohu.

Tu měla duše jednou, co šťastný orel těchto hor: *volnost*, *vznešenost*, *sílu*, *krásu!* Duši evropské toho dopřáno nehrubě často, nejméně pak najednou! . . . Moje česká duše nemohla se ostatně ani tady ubrániti bolestně toužebnému povzdechu.

„Ať jen všem národům, z nichžto jsou zde zástupcové, jednou už tak nezkaleně vzejde slunce spásy!“ podotknul jsem k svému sousedovi, když jsme se jali sestupovati.

Soused byl mladý Angličan, s nímžto jsme se na cestách po Švýcarsku vícekrát už byli setkali a do jisté míry spřátelili. K mému podotknutí se lehce usmál.

„Už jim vzešlo,“ řekl — „dříve než tady jejich zástupcům! Též alespoň tak krásně.“

„Bohdejž byste mě mohl přesvědčiti,“ namítám já, „že tomu tak v pravdě jest!“

„Dejte si sloužiti: — už dávno vzešlo!“ jal se mě Angličan přesvědčovati. Z obsahu frásí, které přednášel, nikdo nesuď, že by byl deklamoval: nikoliv, mluvil bez všelikého horování a zápalu, mluvil s nejpoklidnější jistotou, jako by maje v kapse kalendář důkaz mi podával, že je dnes měsíc opravdu v nové čtvrti.

„Kdo v druhé polovici devatenáctého věku slunce spásy teprvé očekává,“ pravil, „jedná dle mého náhledu jako ti židé, kteří podnes v příští mesiáše kladou všecky svoje naděje — a s největší zarputilostí popírají, že by mesiáš byl kdy už jim přišel. A přece se to dávno, náramně dávno stalo!“

„Já jistě nebudu zarputilým,“ řekl jsem, „a nerad byl bych nevědomcem: kdyže tedy slunce spásy národům již vzešlo?“

„Vychází co den: *Myšlenka* — *osvěta* — *humanita* — těmi slovy podána jest, doufám, dokonalá odpověď.“

„Tato slova obsahují velmi pěkné věci —“ chtěl jsem podotknouti, ale můj průvodčí vskočil mi do řeči, a každý můj pokus, učiniti nějakou poznámku, vykládal od té chvíle tak, jako bych byl odpovědným nepřítelem myšlenky, osvěty, humanity, a proto jsem raději všech takových pokusů zatím pominul a jej volně domluviti nechal.

„Spása národům vzešla *myšlenkou!*“ řečnil on, překvapuje mě tím, že jsem si Angličany vždy málomluvné představoval. „Myšlenka jest totéž co všemohoucnost. Myšlenka se jako pravá obrněná Minerva rodí z hlavy Jovišovy, ale Joviš v devatenáctém století nesídlí už jen na Olympu, alebrž sedí často v nepatrné podkrovní světničce u svých knih. Kdo zabrání tomu, aby se myšlenka nezrodila? A když se zrodí, kdo zabrání tomu, aby neletěla širým světem jak neodolatelný dobyvatel? Kam sahají hranice vzdělaného světa, všudy sobě *myšlenka* dobyla *vlády:* jen ti trůnové stojí tam posavad, na kterých učiněno místo myšlence. Panovníci světa musili se státi služebníky myšlenek. Co učenec jsem doma ve svém pokojíku vlastně svrchovaným vladařem i nad nejodlehlejšími země pasy. Pohleďte na věky minulé: národové byli od sebe hůře odděleni nežli čínskými zdmi. Zmítali sebou slepě na povrchu zemském, jako vlny rozbouřeného moře za temné noci: teprvé když do sebe vrazili navzájem se ničíce, zvídali jeden o druhém. Aj, nevzešloli od té doby slunce osvěty? Pusté mrákoty jsou rozptýleny, od jednoho konce ke druhému průhledný jest našim zrakům svět, a my se naň nedovedeme už dívati lhostejně. Cokoliv se v něm děje, sledujeme s účastenstvím, pozdvíháme hlasu svého, abychom tu radili, tam soudili, onde protestovali, a pozdvíháme ruky své, abychom tu bránili, tam pomáhali. Osvěta kam pronikne, tam drtí všecka pouta; ona zničila už i otroctví Černochů. To jsme bohudík už dokázali, že jsou si

národové vědomi svého účelu, svého díla; osvětou jsme je tělesně i duševně osvobodili, a co více, osvětou jsme je sbratřili. Jak my osvícenci všech národův nyní už chceme všichni jen jedno, tak i vzdělaní národové znají už jen jediný nevyšší účel: a ten slove *humanita*. Člověčenstvo poznává se co jediná rodina. Co znamená nyní býti vzdělancem? Láskou svou objímati celé lidstvo. Tak daleko jsme už dospěli — tak daleko, bohudík, že nazpět couvnouti už ani nelze, že jest zpátečnictví nemožné! — Já jsem s duševním sluncem devatenáctého století jak náleží spokojen. Rozhleděte se vůkol po této zemi: na té i oné skále stávaly tvrze vogtů, bezuzdných tyranů, kteří na švýcarském lidu páchali nelidská ukrutenství — svět blízký a daleký si ubohých obětí ani nevšímal; byl tehdy bezcitný. Aby tak nyní nějaký násilník jen řeknu jednomu Švýcaru oči vypíchal: všechen vzdělaný svět by se pobouřil, všichni jeho národové by křivdu jednomu člověku učiněnou cítili co křivdu svou!"

Poněvadž jsem tento výklad mlčky vyslechnul, pohledl na mne řečník nyní jako na člověka dokonale překonaného.

„Nemohu tajiti," ozval jsem se, „že slova, která jsem právě slyšel, neobsahují pro mne nic podstatně nového — ale že přes to „s duševním sluncem" našeho století spokojen býti nemohu."

„Ah, vy jste pessimista!"

„Nikoliv, mnohem spíše k optimistům náležím. Ale nejsem syn tak šťastného národa jako vy. Dovolte mi jednu otázku: nevyrozuměl jsem z řeči vaší dosti zřetelně, zdali zavrhujete také předpojatost proti některému národu?"

„Nevyrozuměl, pane?" dí mladý humanista poněkud úsečně. „Pravil jsem přece výslovně, že vzdělanec objímá láskou svojí celé člověčenstvo."

„A vy tedy nejste předpojat, ani proti — Irčanům?"

Bylo viděti, že jsem se Angličana velmi nemile dotknul. Také nehledal žádných příliš úzkostlivých přechodův a za několik minut po svých expektoracích o myšlence, osvětě a humanitě hnal na Irčany jako ze řetězu. Při tom předmětu se rychle rozehřál — plemennou záští! A já jsem teď nikoliv už nemlčel.

„Ale vy přece nejste žádný Irčan?" zastavil se náhle můj humanista. „A co Němec jakou máte příčinu, abyste se Irčanů tak zastával?"

„Mám podstatnější příčinu než vy k tomu, abyste mne považoval za Němce. Já jsem, pane, Čech."

„Čech?" opakoval Angličan s velikou nejistotou. Já mu název Čecha jmenoval ve všech evropských jazycích — nic naplat, on po tu chvíli neslyšel, že by mezi plemeny lidskými existovali též nějací Čechové!

„Přece jste také u Kostnice navštívil místo, kde upálili Husa?" řku jemu. „Ale kdo Hus byl, to snad v Bädekrovi nestojí?"

„Hus byl přívrženec Viklefův," podotknul mladý humanista, dívaje se poněkud rozpačitě na svého Bädekra. „A kde pak žijí Čechové?"

„Ve svém království."

„Ale kde leží to?“

„Pane,“ odpověděl jsem nemoha utajiti, jak mě otázka jeho popouzí, „kdy bych se já vás zeptal, kde leží Shetland neb Island neb dokonce Veliká Britanie: za jakého vzdělance byste mne pokládal? Teď vidíte, že osvícencům devatenáctého století není ten svět od jednoho konce ke druhému ještě tak docela průhledný.“

Tu jsme byli na chvíli od sebe odděleni, a na další cestě nedbali jsme k sobě přijíti, každý ze své zvláštní příčiny. Ale po několika hodinách setkali jsme se bez hledání opět — u lucernského lva. On začal ihned znova rozmluvu, a já záhy porozuměl, že se zatím cestou pídil po nějakých vědomostech o Češích, a že mu některý ochotný Němec posloužil, nemaje ovšem tušení, proč se Angličan vyptává.

„Čechové nejsou národ kulturní,“ řekl tento nyní z čista jasna.

„Jak to myslíte?“ ptám se já pevně naň pohlížeje, zdali snad zúmyslně urážeti nechce. „Ostatně zajeďte si do Prahy, uvidíte —“

„Ah, Praha!“ zvolal bezděčně mladý humanista — teď se mu patrně rozbřesklo, kde asi sobě Čechy mysliti má! „Avšak — vždyť Praha je město *německé!*“

„V geografických známostech našich současných osvícenců: ve skutečnosti je to hlavní město Čechů.“

„Ale Čechové nemají žádnou literaturu,“ ozval se anglický vzdělanec poznovu.

„Jste tak urážlivý, pane,“ pravím rozhorlen, „že jen má česká nevzdělanost mě zdržeti dovede, abych vám neodpověděl jiným způsobem!“

„Ne, ne — nehněvejte se!“ řekl on docela pokojně. „Já vás nechci urážeti — to to! Chci se jen poučit. Mají Čechové také nějakou českou tiskárnu? Vychází také nějaký český časopis, ku příkladu politický?“ —

Nechať se nikdo nedomnívá, že příběh tento vypravuji, abych humanitu a vyznavače její zlehčoval: nic mně nad učení humanity dražšího, nikdo mně nad její vyznavače ctihodnější! Nechať se rovněž nikdo nedomnívá, že chci onoho mladého humanistu postaviti na pranýř — naopak: amen pravím vám, apoštolé a vyznavači humanity, nikdo nezdvíhej naň první kámen, neboť — on není horší nežli vy! Sám zajisté vysoký kněz humanity evropské, Viktor Hugo, jenžto i Prusy na Paříž táhnoucí bratrsky objímati hotov byl, potom na obrat ve slabé chvíli plivnul po Fellazích a po — Slovanech! . . .

Jiný jest můj úmysl. Před tváří oštěpem proklaného, mroucího lva lucernského vštípil jsem mladému anglickému humanistovi některé vědomosti o jiném ještě lvu evropském — vám pak všem, osvícení vyznavačové humanity, chci pověděti zajímavou novinu.

Odvraťte na chvíli zraky svoje od severní točny: objevení, při němžto bych vám chtěl rád býti Kolumbem, nevede nás do ledových moří točnových ani do palčivého vedra vnitřní Afriky, nebrž do pásma mírného, do samého středu Evropy.

Nuže vězte: v samém srdci Evropy žije národ, jehož jste posa-

vade neznali, pro nějž jste posud očí ani uší neměli. Jest to národ Čechův.

Ostatně nedobře se porovnávám s Kolumbem: objevení toto je spíše pompejské nežli americké. Otažte se předků svých, oni o národě českém měli dobrou povědomost:

Neboť byla doba, kde tento národ první ze všech pozemských podniknul obrovský boj proti úmornému duchu středověkému a vztýčil prapor, pod nímžto vy nyní stojíte — prapor *humanity*. Evropa tehdy v tomto novém praporu tak malého zalíbení nalézala, že po století bylo v ní na denním pořádku: jako Husa i Jeronyma tak celý český národ vyhladiti z počtu živých. Otažte se předků svých: všaktě žádné evropské plemeno nescházelo při těch křižáckých taženích, která podnikána jsou proti původcům nové doby, původcům obnovy rodu člověčího. Předkové vás všech oblehali proto naši Prahu — a mnozí z nich dopouštěli se po našich krajích na lidu českém, novou humanitou nadšeném, takových ukrutenství, proti kterým řádění švýcarských vogtů jest jen bledý stín.

Národ český po století odolával na bojišti celé Evropě. Konečně klesl přece, pokryt nesčíslnými, přehroznými ranami. Prapor humanity, pro nějžto bojoval dlouhý a těžký ten boj, klesl s ním. Nepřátelé nechali bojovníka za mrtvého ležeti, praporu se zmocnili a uložili jej mezi kořist. Potomkové jich poznali vzácnost jeho, vynesli jej na světlo, slavně prohlásili jej za prapor *svůj*, za největší poklad, ano za spásu všeho člověčenstva!

Jest to týž prapor, pod nímžto původ vzala novověká demokracie, svrchovanost lidu, práva lidská, volnost svědomí — jest to týž prapor humanity, pod kterým co základ lepší budoucnosti člověčenstva položeno jest učení: žeť všecka plemena lidská jsou jen jednou rodinou, že mezi lidmi, jak jednotlivci tak i společnostmi na místo dosavadní zášti neb lhostejnosti nastoupiti má láska, že všichni lidé mají osvobozeni býti z útisku, křivdy, nouze, nevědomosti.

Veleben budiž vznešený, božský tento prapor, a moc, lesk, sláva i panování jeho rychle rozšiřuj se od kraje ku kraji, od národa k národu, až obsáhne i poslední píď povrchu zemského!

A požehnáni buďte všichni vy, kteří spásonosné, božské učení humanity vyznáváte i hlásáte, požehnáno buď každé slovo vaše, kterým je rozšířiti a utužiti se snažíte, požehnán i zlatem ve vděčných srdcích zapsán buď každý skutek váš, kterým zásady jeho činíte skutkem na prospěch lidstva, národa neb jednotlivce!

Žehnání takové nikomu nejde hlouběji ze srdce než lidu českému. Avšak vy pomněte, že jste křivdy předkův svých proti lidu tomuto podnes nikterak neodčinili, ano vězte jednou již, že jste je sami novými přetěžkými křivdami rozmnožili.

Vy jste ve jmenu humanity slovem a písmem, statkem i krví přispívali k osvobození Řeků ze jha tureckého; — vy jste jednomyslně a vytrvale bojovali za práva ubohých Černochův, statisícům otrokův sňali jste pouta a učinili jste je volnými lidmi; — vy jste učinili sobě pravidlem, každou křivdu pod sluncem viděti, souditi, stíhati a pomstíti, a proto jako jedním hlasem jste se ozvali, když v Damasku několika

židům násilí učiněno, když na tisíce mil daleko mezi barbary některému Evropanu ukřivděno — proto osud jediné osoby, na které společnost hříchu se dopustila, jediného Kašpara Hausra, jediné Barbory Ubrykové vzbudil u vás nejživější účastenství.

Ano, humanita vaše obsahujíc všecko lidstvo rozšířila se i na *zvířata;* i prohlašuje ukrutnost k nim za zločin, lhostejnost k osudu jejich za surovost.

Ale národu českému jste ruky pomocné nepodali, národa českého nikdy jste se slovem nezastali, k národu českému na smrt zápasícímu byli jste hluši a slepi — k národu českému neměli jste ani tolik humanity jako ke trýzněné zvěři!

Mnohý z vás chtěje rád býti apoštolem humanity, pro národ český neměl nežli zášť a ústrk, mnohý jiný opět nemaje žádné pohnutky a žádného úmyslu nám křivditi, svou nevědomostí, svými bludy stavěl se bezděky v řady úhlavních nepřátel našich.

A ještě nyní nevíte více o národě českém, leda čím vás obalamutili naši nepřátelé, a když poznáte chybu svou, hledíte se očistiti tak, že nás jen poznovu do duše urážíte pravíce: „Nejste národ kulturní."

Našich nepřátel jest mnoho, vy jste nás pro ně neviděli. Ale to není vadou naší, to je z vaší strany nedostatek ctnosti, ve jmenu které k vám mluvíme: *nedostatek humanity.* Stavěti se vždycky na tu stranu, kde hmotná přesila zvítězila neb bojuje, toť ošemetnost, kterou právě humanita z kořene chce vyvrátit, číníc pravidlem, aby vždy slabší byl chráněn proti silnějšímu. Humanita to jest, kteráž i zločincovi, stíhanému celou lidskou společností, na soudě dává obzvláštního obhájce, aby ve prospěch jeho co jen možná učinil.

A tak vám právě humanita kázala, abyste nebyli nevšímavi k dlouhému a těžkému boji našemu, abyste se přesvědčili, zda spravedlivé jest, co hájíme a zač trpíme.

Humanita nezasedá v žádných palácích, aby dávala milostivě audience těm, kdo přijdou před ni poklekat. Humanita má zrak i sluch obrácený vždy k celému světu, a spozoruje především každého kdo *trpí.* Humanita, která může býti oblouzena, by se přidala na stranu násily a křivdy, není právě ještě žádnou humanitou, třebať dobrá vůle nescházela!

My Čechové jsme ovšem v devatenáctém století neobnovili železem a krví českou veleříši Otakarovu neb Karlovu, jako Němci obnovili německou; my jsme nevyháněli své panovníky jako Řekové neb Španělé, my jsme ani dynastii habsburskou s trůnu svého nesesadili jako Maďaři, my také svoje volby odbýváme bez krvavých praček i vražd, ačkoliv by tomu zrovna v Čechách leckdo rád se díval — nás nikdo ještě u svých dveří neviděl, abychom za cizí pomoc žebrali, avšak, následuje snad z těch a podobných věcí, že nejsme národ kulturní?

Znejte již pravdu, na kteréž ignorace Evropy a všeho světa pranic nezmění: ***národ český vykonal v tomto století tak veliké dílo kulturní, že se v té době žádný druhý ničím podobným vykásati nemůže.***

Na konci minulého století, když humanita už horlivě a vítězně

bojovala za osvobození Černochův amerických, v samém srdci Evropy, v zemi jmenem Čechův nazvané, živořili skoro už jen po vesnických chatrčích zbytkové našeho národa, jezuity a dragonadami zpracovaného, tíženi jsouce nejen porobou a mučidly vrchnostenských správcův, ale i jinak osudem tak smutným, že otroci Černochové jim nehrubě mnoho měli záviděti.

Co mělo býti z milionův tohoto lidu? „Hnůj na pole německé kultury“, odpovídá moderní německá terminologie a — humanita německá. Tento lid zachránil z dědictví otcův, jindy tak bohatého, jenom dvě věci: národní jazyk a královskou korunu českou. Jazyk byl poslední kotvou duševní samostatnosti jeho, královská koruna byla výrazem i rukojemstvím politických a občanských jeho práv, na něžto mu sáhnouti už ani sedmnáctý ani osmnáctý věk se neodvážil.

U věku devatenáctém mělo býti jinak. Absolutismus netoliko všecka práva politická i občanská jako kusy papíru roztrhal, on také usoudil: *aby v Čechách Čechové býti přestali,* Čechy aby pro budoucnost byli zemí Němcův.

Nejen že jazyk český vyloučen z úřadův, nejen že mládež česká ve školách česky učiti se nesměla: ale kdo česky mluvil a Čechem býti se vyznával, stíhán jest všemi prostředky absolutismu jak odbojník. A kdy by mělo vypsáno býti všechno násilí, kterého během tohoto století proti lidu českému užíváno, kdy by měli zejmena vypočteni býti Čechové, kteří na smrt odsouzeni, kteří do pevností zavřeni, kteří do vyhnanství vypuzeni, kterými žaláře naplněny, kteří peněžitými pokutami, kteří vojenskými exekucemi, kteří policejní dohlídkou stíháni jsou, větší by toho byla kniha, nežli jest bible starého i nového zákona dohromady.

Nebylo národa, nebylo společnosti pod sluncem, jichžto pomocí by se lid český v tomto svém boji o život těšiti a síliti mohl. Ani vy, osvícení hlasatelé a vyznavači novověké humanity, nijakým spůsobem jeho jste se nezastali, ano mnohem hůře: cokoliv od vás národ český tím časem zakusil, vždy bylo pravým opakem humanity — co jste koliv vzhledem k národu českému učinili, vše jste učinili co pomocníci jeho protivníkův!

Pokud *na vás* záleželo, jaké děje tvořily by historii devatenáctého století na půdě české? *Bylo by o jeden národ méně* — a země naše sloula by jen proto českou, že tam — ve svém vlastním království — národ český násilnictvím absolutismu do hrobu sklácen.

Avšak to se nestalo. A jeli kulturním činem, zachrániti život jednomu člověku, nebylo by již to samo malou kulturní zásluhou naší, že jsme těžkým bojem, dlouhým utrpením a nesmírnými obětmi zachránili život celého národa.

Avšak kulturní naše dílo jest neskonale větší: netoliko že se v Čechách nespatřuje čerstvá národní mrtvola, alebrž *z toho davu bílých porobenců evropských vzdělán jest národ živý, čilý, silný, bohdá nepřemožitelný — národ demokratický, ve všech vrstvách svých myšlenkami pokroku prodchnutý, národ v politických, společenských, náboženských snahách na výši své doby stojící.*

Toho jsme dokázali bez všeliké cizí pomoci, sami svým vlastním

přičiněním, přese všechen nevýslovný útisk. Místo aby nám vyrván byl jazyk náš z úst, stvořili jsme v něm novou literaturu, která už nyní v porovnání s literaturami současnými vždy se ctí obstojí. Místo aby Čechové politicky byli umrtveni, stali se národem politicky i v nejnižších vrstvách tak vzdělaným, že nebude snadno, druhý podobný v Evropě nalezti — a proti ohromné přesile vedli boj svůj s takovým důrazem a s takovou vytrvalostí, že stoleté úsilí centralistů rakouských o zničení státopravní samostatnosti Čech došlo r. 1871 alespoň principielního rozhodnutí slavným reskriptem císaře Františka Josefa, v němžto prohlásil: „Majíce v paměti státopravní postavení koruny české a jsouce sobě povědomi slávy a moci, kteréž tato koruna nám i předkům našim propůjčila —: uznáváme rádi práva tohoto (českého) království a jsme hotovi, toto uznání přísahou naší korunovační obnoviti."

Národ český musil sobě práva svého těžce dobývati; za tou příčinou má právo každého jiného, ať národa ať jednotlivce, v úctě a vážnosti, má obzvláště hluboký cit pro právo utlačované. Vychován jsa ve škole utrpení zachoval ruce svoje čisté od všeliké poskvrny politických bojů a proniknut jest veskrz duchem humanity. Na bezpočetných hromadách lidu, při kterých bývalo 50—70000 osob, rokováno v Čechách nejčastěji o jednom předmětu: jakým spůsobem šířiti vzdělanost ve všech třídách obyvatelstva. Usnešení těchto hromad rovněž jako české volby vyznačují se tím, že jsou jednohlasná.

Jednomyslně osvědčoval se národ český také u věcech zahraničných na př. ve prospěch jednoty italské, proti bombardování Paříže skrze Němce atd. Každá věc spravedlivá shledá národ český vždy na své straně; Čechové úsilovně a vydatně pomáhali též Maďarům, aby se jim dostalo práv jejich; ovšem vzali sobě z toho Maďaři jen příležitost, objeviti se na novo nevděčnými, zpupnými a ošemetnými.

„Osvěta, volnost, rovnost a bratrství!" — to heslo zní v celém českém národě jako z jedněch úst. Ve jmenu osvěty, volnosti, rovnosti a bratrství zaznívá k vám, hlasatelé a vyznavači humanity, také tento hlas.

Nepřicházíme ani tentokrát, abychom se doprošovali nějaké pomoci. Jest to právě *prospěch humanity*, co máme na zřeteli.

Nechtějme se klamati — s humanitou evropskou nevypadá to skvěle. Viděti to na osudu našem, že snahy humanitní mařeny jsou v samém zárodku ještě žalostnou *nevědomostí* apoštolů a vyznavačů humanity. A potřebí dále jediného pohledu na Evropu, abychom se přesvědčili, že podobně jako my jsme zápasili o nezbytné podmínky svého života, ještě nejeden jiný národ zápasí, že právo, svoboda, osvěta i humanita skutečná na všech stranách násilí trpí.

Učení humanity jest věcí hotovou, ale jestliže se nebude kráčeti ku předu tak, *aby theorie stávala se praxí:* dogmata humanity uvadnou bez ovoce, *stanou se lichými frásemi,* jichžto sebe častější odříkávání žádnému násilníkovi ruku nezadrží, žádnou křivdu neodstraní, žádné udávené právo nevzkřísí, slovem lidstvu žádných platných služeb neprokáže!

Mějme se na pozoru, *aby takovéto nebezpečenství velmi blízké*

nebylo! Učení humanity už příliš dávno ústy se hlásá, však vyznavačové humanity posud jsou rozptýlení, posud jeden o druhého nedbají, posud se na vzájem neznají! Všude jest humanity plna literatura, však skutečnost je plna surovosti a barbarství předpotopního. V každém národě jsou četní vyznavačové humanity, *všecka vzdělanost evropská jest humanitní:* zda jsou zrcadlem humanity také *dějiny a poměry evropské?* Jsou pravým opakem toho.

Čeho to důkazem? *Že hlasatelé a vyznavači humanity nemají na dějiny a poměry evropské žádného rozhodujícího vlivu.*

Co rok schází se a horlivě rokuje *liga míru*, jejímž účelem jest konečné odstranění všech válek: a nikdy nebylo válek tak krvavých a hrozných jako právě za našich dnů. Liga míru jest beze vší moci — a toť smutný ale věrný obraz všeliké humanity!

Jak dlouho budou synové světa opatrnější nežli synové světla? Vizte, jaké skutečné moci nabyl mezinárodní spolek dělnictva: proč *internationála humanistův* nevešla v život dříve aneb aspoň zároveň? Šiřitelé humanity nebyli by přece v žádném státě závadnými!

Dílo humanity nemůže výdatně konáno býti jinak, nežli *když humanisté všeho světa sobě ruce podají.* Neběží o žádné freimaurerské hračky, které se už dávno přežily, ale běží *o sjednocené jednání.*

Organisujte internationálu humanity — český národ celý shledáte pod praporem jejím!

A národům může snad jen tak zasvitnouti jitřenka spásy.

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

(Pokračování.)

Jest s podivením, v jakém sebeklamu a pyšném sebevědomí pohlíželi státníci v jižním Německu a u dvora vídeňského na rozvoj válečných sil Gustava Adolfa. Na sněmě českém komisaři sněmovní zcela otevřeně projevovali svou radost z toho, že následkem zakročení švédského vojska v Německu s protestanty již to „na nejposlednější grád přišlo“, takže když nyní přemoženi a potlačeni budou, — o čemž nemožno prý pochybovati — napotom jim všeliký další prostředek k posilňování odňat bude. A mnohem chlubněji ještě zněly výroky ze strany ligistův, kteří zaslepeni jsouce nenávistí posměšky sobě tropili z domnělého „liberatora protestantův“ a to právě v čase, kdy vojsko tohoto „evangelického Makabea“ v několika nedělích přibylými ze všech stran nespokojenci na 40.000 mužů vzrostlo a již ode hranic Pomořanska a Meklenburska hrnouti se počalo do Německa, jako příval mořský.

Ano stoupenci ligy šli ve fanatismu svém tak daleko, že posavadní vřelé přívržence věci císařské, ramenářské kurfiřty saského i braniborského, jež udržeti při své straně bylo zajisté lehko i výhodno, přímo donutili ku spojení se Švédy.

Bylť to arci následek obratu, jaký nastal v politice dvora vídeňského. Katolická liga převezmouc správu věcí veřejných a chtějíc provesti restituční edikt hlavně v zemích řečených dvou kurfiřtův, nechtěla se více vázati ohledy prospěšnosti a vstoupila k Sasku a Braniborsku v poměr rozhodně nepřátelský.

Kurfiřtové protestantští dlouho váhali následovati jejího pokynutí a vstoupiti na půdu rozhodného odporu proti moci císařské. Kurfiřt braniborský veden jsa strachem před možným konfiskováním zemí svých několikráte odmítnul nabízené sjednocení s králem švédským, a volenec saský Jan Jiří připoután jsa svazky rodinnými k domu habsburskému a spravuje se spíše starými tradicemi věrnosti a poslušenství ke koruně císařské než prospěchem své víry, pouze z donucení a vida nezbytí spojil se s Gustavem Adolfem.

Na počátku roku oba ještě plni naděje vyjednávali ve Vídni o odvolání restitučního ediktu, zbrojili výslovně na pouhou obranu svých práv a na sjezdech stavův protestantských po třikráte zamítli spojenství se Švédy. Když však v měsíci květnu odpověděla katolická strana k mírnému jich chování dobytím města Magdeburka, kteréž co bývalé arcibiskupství spravoval protestantský administrátor; když v městě tom spáchány jsou císařským vojskem ohavnosti, o jakýchž sotva kdy ve válkách „s divým, po krvi všeho křesťanstva žíznícím nepřítelem“ Turkem slýcháno bylo, když hordy zdivočilého vojska prováděly restituční edikt tím spůsobem, že zvraždily v jediném městě během několika dnův na 30000 obyvatelův a napotom vpadly do Saska, pálíce a drancujíce vše napořád, tu minul i pro mírumilovné kurfiřty protestantské ten čas, kde by byli váhati a rozmýšleti se mohli.

Jan Jiří vol nevol musil přivolati Švédy na pomoc a vojsko své nově naverbované spojiti s nimi.

U Braitenfeldu nedaleko Lipska setkala se 16. srpna vojska obou stran. Několik regimentův na pravé straně císařského lidu udeřilo hřmotně na armádu kurfiřta saského i přinutilo ji k ustupování. Avšak švédské vojsko v čas zakročilo a k vítěznému konci přivedlo bitvu, kteráž rozhodla nad budoucností protestantismu v Evropě. Spojená vojska císařská a ligistická jsou tou měrou poražena a rozprášena, že z armády čítající 40000 mužův sotva několik tisíc zachránilo se útěkem. Přes 10000 lidu císařského jest zajato, jiných též tolik zbito a zraněno. Sám vojevůdce Tilly jsa postřelen odnešen z bojiště.

Toť byla rána osudná pro stranu katolickou. Pojednou hlavní válečná moc její, na kterouž ty nejsmělejší naděje skládala a jež stala se postrachem a měla býti metlou celých národův, mžikem rozprášena na všechny strany. Před vítězným švédským vojskem daleké široké kraje ležely otevřeny do kořan a nebylo nikoho, kdož by jemu byl mohl náležitým odporem zbrániti pochod ku předu.

Ve Slezsku leželo sice několik tisíc k boji schopných mužův pod velením cís. generála Tiefenbacha, rovněž Marradas měl něco vojska

znova naverbovaného v Čechách, Aldringer i Gallas na rozličných místech Švábska a Hessenska s jistým počtem soldatesky ještě pohotově stáli; — avšak to vše bylo příliš nepatrnou mocí proti tak ohromné přesile, s jakou Gustav Adolf nyní stanul u hranic českých.

Poměry politické střední Evropy změnily se vítězstvím švédského vojska velice. O provedení restitučního ediktu, o bájených křižáckých válkách proti kacířům nemohlo býti více ani řeči; při dvoře vídeňském mohlo se jednati nyní jedině o to, jak by vymoženosti desítiletého hospodaření v koruně české nepřišly na zmar. Vše záviselo na tom, k jakým dalším cílům zaměřil Gustav Adolf.

Kdy by po bitvě u Lipska vojsko švédské bylo rychlými pochody vtrhlo do zemí českých a odtud táhlo do Rakous, aneb kdy by aspoň bylo po radě Valdštýnově 12.000 mužův švédského vojska s Thurnem v čele obsadilo země české, kdož může pochybovati o tom, že by se vůle Valdštýnova, „aby dům rakouský z kořene vyvrácen byl", v tehdejších poměrech byla neuskutečnila? Aspoň po panství strany katolické v zemích českých bylo by bezpečně bývalo veta. Národu českému bývalo by znova stvrzeno právo svobodně voliti sobě krále, svoboda náboženská majestátem Rudolfovým zaručéná došla by po druhé platnosti a kniha dějin českých nemusila dopsána býti.

Nestalo se tak. V městě Halle, odkudž Švédové poslední zbytky armády Tillyho vypudili, sešla se válečná rada protestantův, aby rozhodla o způsobu dalšího vedení války. Někteří vůdcové, mezi nimi zajisté Thurn co generál švédského vojska, horlivě se přimlouvali za tažení do Čech, jiní s kurfiřtem saským v čele radili k uzavření pokoje s císařem. Důvodův obou stran lehce domysliti se možno, než nerozhodnutou stále posud ostává ta otázka, jaké byly asi příčiny, jež přiměly Gustava Adolfa k tomu, že nepovšimnul sobě rady, jež mu k vysoké důležitosti Čech v ohledu strategickém poukazovala a že rozhodnul se táhnouti raději válečně do zemí kurfiřtův katolických, než do zemí rakouských.

Praví se, že toho byla příčinou smlouva mezi ním a kardinálem Richelieuem již r. 1630 uzavřená, vedle kteréž Gustav Adolf zavázal se za podporu 400.000 tolarův nijaké příkoří vyznání katolickému v zemích katolických nečiniti.*) Nemůžeme uznati, že by tvrzení toto zcela na pravdě se zakládalo. Stopujemeli směr politiky francouzské pod vedením kardinála Richelieua, nalézáme, že při ní moment náboženský nikterakž nebyl rozhodným, nýbrž vždy se zájmům politickým podřizoval. I sluší právem pochybovati o tom, že by byl dvůr francouzský z příčin náboženských zbránil Gustavu Adolfovi tažení do Čech, poněvadž již považoval země české za tak katolické, že by to za rušení víry vykládati musil, když by emigrace česká se do vlasti navrátila, statkův svých bývalých se ujala a víru svou svobodně vyznávala.

Spíše v tehdejších evropských poměrech politických možno nalezti vysvětlení záhadné otázky té. Zodpovězme si nejprvé otázku,

---

*) Ranke. „Wallenstein" str. 224.

jakéž to mohly býti zájmy politické, jež v oné době by byly Francii poutaly k zemím českým.

Pravili jsme již, že politika Richelieuova směřovala k tomu, zachovati Francii v záležitostech evropských svobodnou ruku a rozhodné slovo. Věci ty byly možny jedině tenkráte, když mezi mocnostmi katolickými a protestantskými udržena byla taková rovnováha, aby žádná z obou stran k úplnému zničení druhé přikročiti nemohla a protož vždy v stejné síle ostávala. Udržeti tuto rovnováhu, toť bylo úlohou a prospěchem Francie.

Bitva na Bílé Hoře přispěla bez odporu povážlivým spůsobem k utužení nadvlády domu habsburského v Evropě a tím k porušení řečené rovnováhy. Francie, kteráž z příčin náboženských i politických nerada viděla na trůně českém kalvína Bedřicha falckého, měla tím méně příčiny patřiti se zalíbením na zrušení samostatnosti království českého. Nahlíženo i vysloveno to při dvoře francouzském nejednou, že se r. 1620 dopustila diplomacie francouzská chyb velikých. Porážkou Tillyho u Lipska mohla nastati v tom kuse náprava. Situace byla v jistém ohledu podobna situaci před třinácti lety.

Avšak tu musila nastati otázka, nad niž zajisté nebylo zapletenější a těžší k rozluštění, otázka ta, jaké právní poměry měly nastati v Čechách, když by vojsko švédské podporováno jsouc katolickou mocí francouzskou došlo úplného vítězství nad stranou císařskou v zemích rakouských? Nelze o tom pochybovati, že ze stanoviska francouzského bylo si přáti, aby se obnovil samostatný stát český, v němž by vídeňský dvůr nalézal stálého soupeře. Avšak zdaž mohla Francie připustiti, aby stát takový směl ohrožovati v těchto končinách zájmy katolické tou měrou, jak se to za vlády krále Bedřicha bylo stalo, a tak rovnováhu evropskou opět ku prospěchu strany protestantské porušiti? Obzvláště pak, jeli pravdiva zpráva, že Gustav Adolf pomýšlel v té době na korunu císařství německého a za tím účelem chtěl bývalého kurfiřta falckého Bedřicha opětně uvesti na trůn český, aby pomocí jeho dvou hlasův stal se císařem německým; zdaž pak se mohl záměr jeho i pokud se týče koruny německé i koruny české setkati se souhlasem dvora francouzského? Patrnoť, tušíme, že nemohl; neboť Gustav Adolf byl sice pro Francii dobrým nástrojem ku ztenčení moci rakouské, avšak aby takovou samostatnou úlohu byl hrál v Německu, s tím nemohl se Richelieu spřáteliti.

Naproti tomu, kdy by Valdštýn po bitvě u Lipska stejně rozhodně byl vyslovil záměr svůj dosáhnouti koruny české, tak jak dvě leta na to ve Slezsku ve schůzi s Thurnem učinil, byla by diplomacie francouzská dojista ochotně svolila k zakročení v jeho prospěch aneb aspoň k vyslání do Čech oněch žádaných dvanácte tisíc mužův s Thurnem v čele, neboť Valdštýn — toť byla osobnost pro politické záměry Francie zrovna stvořena. On byl tím jediným člověkem v Čechách, kterýž maje moc i odhodlanost zdál se neslučitelné protivy spojovati. Nejsa stoupencem žádné strany náboženské, ani katolické ani protestantské byl — ať tak díme — stranou politickou sám pro sebe, jež spravovala se nikoliv zásadami, než jedině svým ziskem a egoismem. Taková strana byla přirozeným spojencem Francie, takovouť ona hle-

dala a potřebovala v zemích českých. Pozdější vyjednávání vyslanců francouzských s Valdštýnem a po zavraždění jeho s kurfiřtem saským jsou toho nepochybným dokladem.

Avšak r. 1631 nedospělo ještě tak daleko tajné vyjednávání mezi králem švédským a vévodou Fridlanským. Valdštýn prohlásil sice, že chce vstoupiti do služeb švédských a ve spojení s Thurnem a prostředkem nového verbování v dědičných zemích zaopatřiti si takovou moc válečnou, aby s ní císaře až do Italie zahnati mohl, než o výminkách a odměně za jeho službu nebylo posud ničeho vyjednáváno. Ano on sám ku konci srpna výslovně se prohlásil „že nyní ničeho od krále švédského nežádá, až vše vykonáno bude, pak teprvé že o všechno se s králem smluví."

V okolí jeho arci již tehdy horlivě mluveno bylo o tom, že se stane králem českým.*) I Thurn zmiňuje se,**) že měl Valdštýn místokrálem českým jmenován býti a co takový válku s císařem dále vésti. Avšak na jisto dá se postaviti pouze to, že Valdštýn, kterýž byl v oněch časech již skutečným neobmezeným vladařem ve valné části Čech, v tak zvaném vévodství fridlanském pomýšlel sice přestoupiti ke Gustavu Adolfu, avšak pouze za tím účelem, by moc svou jeho pomocí na nějaký, ať již jakýkoliv spůsob zvětšil. Stavové říše německé prohlásili jeho vévodství meklenburské za propadlé; — což bylo přirozenější, než že Valdštýn, pokládaje sám sebe vždy za pána suverenního, doufal u Švédův dojíti náhrady za tuto ztrátu a proto s nimi vyjednával. Že již r. 1631 pomýšlel na korunu českou, jest sice možné, avšak prokázáno není.

O všech těchto záměrech Valdštýnových neměli při dvoře francouzském zajisté ani tušení a kdy by byli měli, byly záměry jeho tak nejasné a velice dobrodružné, že tenkráte ještě nebyli by na jich základě mohli dokonce žádných výpočtův ve svůj prospěch učiniti. A tím tušíme vysvětluje se částečně, proč hlavně vlivem francouzským Gustav Adolf rozhodnul se nechati otázku českou nerozluštěnou.

Přistupovalo snad k tomu i to, že země české desítiletým řáděním v nich tou měrou byly znuzelé a vydrancované, že by mnohočetná armáda švédská nebyla nalezla v nich potřebné obživy a tak na svůj groš by se živiti musila. Rovněž i snad ta okolnost, že v samém lůně emigrace české náhledy o budoucím uspořádání poměrův českých se rozcházely, pohnula Gustava Adolfa k osudnému zrušení slibu svého, jejž byl Thurnovi a Valdštýnovi dříve učinil. Neboť zdá se, že staré rozdíly náboženské a spory zvláště mezi lutherány a kalvinisty ani v emigraci nevyhynuly a tím mezi nimi mnohá různost v smýšlení

*) Dvorský „Hist. Doklady" str. 15. a 26. Vypravuje se ve svědectví hraběte Vřesovce o návštěvě téhož ve Žlebích na panství Trčkovském. Starý Trčka ukázav hraběti obraz Valdštýnův zvolal: „Pohleď, tu máš našeho krále. S domem rakouským nelze více čeho pořiditi. Tento navrátí nám veškeré naše svobody, jichž jsme dříve užívali, umožní návrat emigrantův do vlasti, navrátí jim všechny jich statky a každému bude svobodno věřiti, co chce."

**) Dopis Thurnův uveřejněný od Fiedlera v „Jahrbuch für vaterländische Geschichte" 1861.

i o cíli, k němuž by se směřovati mělo, i o prostředcích přiměřených povstávala. Samy události politické poukazují nám k tomu, třebas bychom písemných důkazův neměly. Bylyť na př. cesty Thurnovy vždy zcela rozdílné od snah, jejichž representanty byli Bohuchval Berka z Dubé a kancléř pán z Roupova.

Možno dále i to znamenati, že pouze drobnější šlechta česká a měšťanské živly to byly, které zdály se pochopovati důležitost doby a příznivost poměrův, jakéž po bitvě u Lipska pro národ český nastaly. Jedině oni snažili se, aby vlastním zmužilým činem dopomohli vlasti své k samostatnosti v době tak vysoce příznivé, kde místodržící čeští se smrtelnou úzkostí naslouchali každé zprávě, ježto se jim o tom nejnepatrnějším vpádu emigrantův podávala. Avšak čelnější mužové v emigraci české, hlavně ti, kteří byli z českého panstva, nezdajíce se pochopovati velikost doby zdá se, že nechtěli o tom ničeho věděti, aby se samočinně zasáhlo v osudy vlasti a vlastním přičiněním a pomocí obecného lidu obnovil starý řád v zemi české.

Majíce ve vážné době té plné ruce práce s diplomatickým vyjednáváním při dvoře švédském, saském, braniborském, holandském a falckém a nalézajíce se, jak se zdá sami mezi sebou ve mnohém sporu pro otázku, kdo má býti budoucím králem českým, neviděli před sebou království české, jež bylo skoro prosto všeho císařského vojska a jehož obyvatelstvo doposud oddané a věrné starým upomínkám mohlo nejbezpečnějším státi se jich spojencem a nejstatečnějším budovatelem společné svobody.

Neboť o tom nelze pochybovati, že třebas jedenácte let bylo uplynulo od bělohorské bitvy a v zemi české ty nejstrašnější byly nastaly proměny, přece jenom v obecném lidu českém nevyhynulo vlastenecké vědomí o bývalých lepších časech. Podaliť jsme na malém horním městě Jáchymově toho doklad, co v tehdejších časech dalo se ještě vlastní silou vykonati a bude hojná příležitost mnohé jiné uvesti příklady. Bylo potřebí jedině přiblížiti se k tomu lidu, použiti jeho nenávisti a toužení po pomstě i mocným ramenem strhnouti a vésti jej v zápas; i není pochybnosti, že mohla v tom čase nastati pro protestanty příznivá změna.

Tomu všemu však bránilo středověké uspořádání společnosti lidské. Thurn a šlechtičtí stoupenci jeho byli bez odporu dobrými vlastenci českými, jsouť o nich doklady po ruce, že od r. 1620 bez oddechu a poctivě snažili se cizím zakročením zjednati vlasti své bývalou samostatnost a tak napraviti, v čem bylo pochybeno; avšak poměry učinily z nich dvořany a diplomaty a názory jich feudální zbraňovaly jim v čas potřeby nezbytné státi se válečnými náčelníky lidu. Zvláště pak to o emigrantech platí, kteříž při dvoře krále Bedřicha se zdržovali, a během času i české vědomí své tou měrou potratili, že stáli více v službě vyhnaného krále, než svého království.

I dá se pochopiti, za takových poměrův jak velikou ránou a jakým sklamáním musilo to býti pro emigraci českou, když uslyšela z úst Gustava Adolfa, že slíbená pomoc švédská nevtrhne do království českého a že nezbývá než obrátiti se na kurfiřta saského a přiměti jej k polnímu tažení do Čech.

Počátkem října měla emigrace česká úplně volné ruce, buď samostatně pustiti se v zápas, buď uposlechnouti rady švédské. Poměry v Čechách byly toho způsobu, že několik tisíc neb i jen set statečných mužův mohlo provesti věci veliké v zemi, v které se sotva 2000 mužův císařského vojska nalézalo. Avšak pouze někteří z nižších stavův měli dosti odhodlanosti nespolehati se v žádnou pomoc, buď o své újmě vpadnouti válečně do Čech, buď v zemi samé mezi lidem sbírati vojsko.*) Čelnější osobnosti v emigraci šly svou cestou vyjednávání a čekání dále.

Brzo po bitvě u Lipska jmenoval Gustav Adolf hraběte Matesa Thurna, tehdy generallajtnanta švédského vojska, vyslancem svým při dvoře saském. Thurn v hodnosti té všemožně se přičiňoval, aby vojsko švédské do Čech vtrhlo a častěji svolával vyhnance české do Drážďan k poradám, co by ku prospěchu vlasti své učiniti měli.**) Když v říjnu ze strany švédské odepřena jest Čechům pomoc a ukázáno na kurfiřta saského, tu sešli se v Drážďanech vyhnanci čeští, jmenovitě ti, kteří byli ze stavův vyšších a majíce Thurna v čele odebrali se hromadně ke dvoru Jana Jiřího, aby jemu sdělili přání krále švédského a získali jej svým záměrům. Jakkoliv emigranté čeští zajisté jenom z vlasteneckého přesvědčení, aby pečlivě opatřili zájmy své vlasti, ke kroku takovému se odhodlali, přece čas ukázal, že příliš dobromyslně počali jednání s člověkem, kterýž nebyl nikdy přítelem národa českého, a že tak promeškali nejpříznivější dobu, v kteréž mohli se posledně ještě státi osvoboditeli svého národa.

Kurfiřt saský zanášeje se právě myšlenkou použiti vítězství lipského ve svůj prospěch a sprostředkovati mezi císařem a protestanty německými „partikulární", jak se pravilo, pokoj, nebyl zajisté příjemně překvapen jejich návštěvou a odpověď jeho podobala se spíše odmítnutí. Zdáť se, že již v tu dobu vyjednával ve Vídni o mír na tom základě, aby restituční edikt byl odvolán a „císař království a země své v pokoji u víře katolické zachoval".***) Rovněž do Milhúz svolal sjezd sta-

---

*) Arch. kutnohorský. Místodržící k radě khorské 11. září 1631 píší, že obdrželi „glaubhafte Nachricht, dass an etlichen Orten in diesem Königreich Böheim unterschiedliche Troppen Soldaten zu Ross und Fuss aufgebracht und aus dem Land dem Feind zugeführt, wie nicht weniger allerhand böse Correspondenzen continuirt werden sollen." Rovněž o něco dříve stěžovali si císaři „dass in diesen gefährlichen Zeiten die Emigranten ihre verbitterte Gemüther ausgiesen (gestallt denn solches durch deren feindliche Einfäll, so man fast armata manu zuerwehren getrungen, mehr als genugsamb verspüret wird), allerlei heimlich dem land hochschaedliche Praktiken, machinationes, traditiones, konspirationes und correspondenzen anzustiften sich unterstehen." Arch. č. místodr.

**) Jacobäus „Status modernus ecclesiarum evangelico-bohemicarum" Wittcb. 1632.

***) Jindřichhr. archiv. Korrespondence Slavatova 15. října 1631. Slavata sděluje místodržícím záměr ten a praví o něm „že by to nebyla špatná věc." Uvádíť pak jej 15. října — tedy tři neděle před vtrhnutím Sasův do Čech — co „jistou podstatnou příčinu, proč vždy při předešlém zdání svém toho zůstavuje, že ani král švédský ani kurfiřt saský nedá k tomu přijíti, aby emigranti s nějakým dílem lidu vojenského buď králi buď kurfirštu náležejícího na záhubu království a dědičných zemí vtrhnouti měli."

vův protestantských, na němž by se o pokoj jednalo. Nedošlo však k tomu. Události nahodilé vyburcovaly jej z jeho mírumilovných myšlenek. Právě v ten čas vtrhl Tiefenbach s císařským vojskem o své újmě ze Slezska do Lužice a řádil tam způsobem přehrozným. S ním poprvé objevili se v zemi lužické jezovité a počali reformaci náboženskou prováděti tak, jak dříve ve Slezsku a v Čechách. Stavové lužičtí, kteří jak známo následkem povstání českého do zástavy saské se byli dostali, na spěch sjeli se do Budyšína i nabízeli císaři výkupné v značné sumě, jenom aby jich sprostil řádění soldatesky. Zároveň povolali na pomoc Jana Jiřího, při jehožto dvoře nepřátelské toto jednání císařského vojska velice překvapiti a rozhořčiti musilo. V polovici října vtrhlo saské vojsko v počtu 18.000 mužů pod velením generála Arnheima do Lužice proti vojsku císařskému a v jeho řadách tehdy již valně emigrantův českých nalézalo se. Část armády saské dobyla a obsadila slezské město Hlohov a jiný oddíl zatlačil císařské vojsko k pomezí českému. K nějaké větší srážce nepřišlo však mezi Arnheimem a Tiefenbachem, neboť ku konci října došel z Vídně, kdež jednání Tiefenbachovo velmi nevhod přišlo, k armádě císařské rozkaz, aby kurfiřtu saskému k dalšímu nepřátelství žádné příčiny nedávala a do Čech a Slezska dobrovolně ustoupila.

Následkem tohoto vpádu však stal se kurfiřt saský přístupnějším a nakloněnějším emigraci české. Jsou zprávy, že v Drážďanech dělo se další vyjednávání mezi Thurnem a dvorem saským a že vystěhovalcům českým podařilo se konečně přiměti kurfiřta k tomu, že nařídil, aby armáda saská z Lužice hnula se do království českého.

V řádění císařského vojska v zemích svých a v Lužici nalézal nerozhodný kurfiřt saský dostatečnou záminku a omluvu, proč vojensky do zemí rakouských vtrhnouti musil. Také v skutku účel jeho válečného tažení nebyl jiný, než dojíti náhrady za škody, jichž mu císařské vojsko v jeho zemích nadělalo a za druhé přinutiti císaře k uzavření s ním pokoje pod výhodnými pro sebe podmínkami. Neboť myšlenky, obnoviti s císařem při nejbližší příležitosti dobré opět sousedství, nevzdal se kurfiřt vzdor chvilkovému popuzení ani na okamžik. Řekli jsme již dříve, že při něm upomínky na bývalé zřízení říše německé byly příliš mocny a jeho svazky s domem habsburským příliš pevny, aby byl mohl kdy opravdovým se státi císaři nepřítelem. Pročež nelze o něm pochybovati, že při válečném svém tažení do Čech ani nepomyslil na dosáhnutí koruny české, aniž pak byl nakloněn vydobyti země české pro krále Bedřicha aneb kohokoliv jiného. Jestli že v emigraci české o těchto věcech jináče smýšleno a naděje pronášeny byly, že kurfiřt saský dopomůže Čechům k starým svobodám a k neodvislosti národní, tedy to byl omyl veliký. Seznámeť z dalšího vypravování ostatně až nazbyt, jakého spojence a hosta si přivedla emigrace česká do své vlasti.

Podle vypravování Rašínova byl by Valdštýnhlavní toho býval příčinou, že vojsko saské překročilo hranice české a upřímo ku Praze táhlo. Thurn prý o záměrech Valdštýnových při dvoře drážďanském sdělení učinil a stoupenci Valdštýna podávajíce vojevůdci saskému Arn-

heimovi bezpečné zprávy o postavení císařského vojska v Čechách, několikráte k němu vyslali s vyzváním, aby upřímo na Prahu táhnul.*)

Jest vždy možno, že Valdštýn v obavě, aby vojsko saské do jeho vévodství fridlandského nevpadlo a tam vojsko Tiefenbachovo nepronásledovalo a rovněž i k vůli dalším záměrům svým, pro něž mu velice na tom záležeti musilo, aby vůbec nějaké cizí vojsko do Čech vtrhlo, rád použil staré známosti své s Arnheimem**) a podal ochotně svou pomocnou ruku k opanování Prahy. Avšak tomu, že by býval jediným původcem vpádu saského, nesluší nikterakž víru přiložiti.

Vůle krále švédského, řádění Tiefenbacha v Lužici a horlivé nastupování emigrace české, jakž jsme naznačili, spůsobily to, že počátkem listopadu Sasové ze tří stran vtrhli do království českého a sice z Lužice, po Labi a z Míšně. Hlavní jich síla pod maršálkem Arnheimem přitáhla z Lužice do Šluknova a odtud do Děčína, jejž obsadila 5. listopadu beze všeho odporu. V městě tom nalezli Sasíci velmi mnoho špíže a vojenských potřeb a hnuli se odtud k Ústí nad Labem, starému to katolickému a císaři vždy věrnému městu. Podoballi se vpád jich již hned z počátku loupežnému tažení, kterýmž se chtěli vymstíti na nevinném katolickém obyvatelstvu za řádění císařského vojska v jejich zemích, tož zdá se, že čím hloub do země táhli, tím hůře se obyvatelstvu českému vedlo. Jsou zprávy, že v Ústí a jeho okolí velmi zle hospodařili, i nevíme, zdaž snad katoličtí obyvatelé tohoto města nepříteli odpor položili a tak jemu příčinu dali k plenění. Ústí na každý spůsob v čas vpádu saského nejvíce snad ze všech měst zakusilo, poněvadž každé vojsko nechť z které strany koliv táhlo, vždy o ně zavaditi musilo.

---

*) Tak vypravuje Rašín, že prý byl počátkem listopadu vyslán od Valdštýna z Prahy k generálu Arnheimovi se vzkázáním, „aby co možno nejrychleji do Čech táhnul, neboť veliký strach zmocnil se obyvatelstva a vše utíká z Prahy pryč. I ten hundsfut Don Balthazar chystá se k útěku.“ A když saské vojsko již bylo v Ústí nad Labem, tu Valdštýn a Adam Trčka stále k Arnheimovi posly své vysýlali s vyzváním, aby na Prahu táhnul, neboť hlavami svými za to ručiti chtějí, že císařští jej tam nedočkají. Když pak místodržící z Prahy ujeli, poslali jakéhosi Pečku praporečníka z regimentu Trčkova k němu se zprávou o tom. Dvorský, Doklady str. 26.

**) Jan Jiří Arnheim z Arnima (odtud zván od Čechův prostě Arnimb) sloužil v čas dánské války co maršálek ve vojště Valdštýnově a jak jsme se již zmínili, velel vojsku císařskému, kteréž oblehalo Štralsund. Byltě on vzorem vojenského dobrodruha, kterýž bez ohledu na zásady sloužil právě tomu, kdož mu lépe zaplatil a při kom měl lepší vyhlídky na „pajt“. Vojenskou svou dráhu nastoupil ve vojště švédském, odkudž r. 1621 do služeb polských vstoupil a proti Turkům táhl. Rok již na to, ač protestant, octnul se v císařských službách, kdež setrval po několik let. Po marném obléhání Štralsundu vyslán jest r. 1629 s 10.000 mužů císařského vojska králi polskému na pomoc proti Švédům. Tu však nechvalnou sobě získal pověst. Na místě aby byl přispěl Polákům v okamžiku velmi pro ně kritickém, ostal s vojskem svým v Pomořanech a loupil i drancoval tam vesnice bez milosrdenství. Následkem toho propuštěn jest ihned z velitelství císařského vojska od Valdštýna. Arnheim neohlížel se dlouho a přijal službu opět v nepřátelském vojště protestantském. V Sasku nařídili stavové defensi na obranu své země a Arnheim byl tu ihned po ruce, aby se nabídnul za vojevůdce.

Odtud táhl Arnheim po levém břehu Labe přes Lovosice a Doksany k Roudnici, sídlu to paní Polyxeny z Lobkovic, jejímž přičiněním obyvatelstvo města i okolních vesnic na víru katolickou obráceno bylo. K městu samému chovali se Sasíci dosti přátelsky, když je regent panství roudnického Bohuslav Ritr jídlem i pitím hojně zásobil a mimo to bohatí židé roudničtí vůdci jich Arnheimovi velkou sumu peněz složili, aby tak město od drancování zachránili. Rovněž i klášter doksanský, jenž náležel duchovním pannám premonstratským a jednou již na počátku roku 1631 od emigrantův a zbouřeného lidu přepadnut a vydrancován byl, nedoznal od saského vojska žádného příkoří. Arnheim sám zapověděl klášteru jakoukoliv protimyslnost činiti a v čemkoliv ubližovati, a tak mohly se duchovní sestry, jež se ze strachu před Sasy přes vodu do Litoměřic byly utekly, pokojně opět navrátiti do svých cel. Pouze na statcích svých utrpěly značné škody, neboť okolní lid nedbaje toho, že vojevůdce saský zanechal v klášteře jich tak zvanou salvu quardiu, t. j. vojenskou obranu, kteráž zabrániti měla, kdy by kdo klášteru neb jeho obyvatelům škoditi chtěl, vymstil se nenáviděným řeholnicím tím, že jich dvory a pozemky ke klášteru náležející přepadl, na nich velkých škod nadělal a hůř než nepřítel prý řádil.*)

Jestliže v některých městech dovedlo toho obyvatelstvo penězi svými, že se Sasíci šetrněji k němu chovali, tím hůře vedlo se za to po vesnicích. Lid selský v některých krajinách na zprávu o příchodu nepřítele do lesův neb na hory se rozutíkal a tak příbytky své nevítaným hostům v šanc vydal. V okolí Roudnice a Litoměřic mnoho vesnic jest vypáleno a zloupeno,**) lidem koně, krávy a ovce ze stájův brány a pryč odháněny jsou. Mimo to z panských poplužních dvorův množství dobytka, vína, obilí a všeho jiného Sasíci nakradli, vše to ihned k Labi svážeti, do lodí nakládali a po Labi dolů do Saska plavili.

Jedenáctého listopadu táhl Arnheim dále ku Praze a rozložil se s vojskem svým v městech Budyni nad Ohří, Velvarech a v okolních, vesnicích. Menší oddíly svého vojska vyslal do Slaného a Mělníka, aby se měst těch zmocnily a posádkou tam ležely. V následujících dnech dojížděly přední stráže saské až ku Praze, vymáhajíce na lidu selském v obcích podél silnice ležících píci i potravu. Jaký postrach a zděšení v Praze povstalo následkem objevení se Sasíkův ve vesnicích Kralupech, Míkovicích, Dolanech a Tursku, níželi pověděno bude.

*) Vypravujeme dle Jana Beckovského „Poselkyně starých příběhův českých neb Kroniky české“ díl II. str. 1059. nalézající se v archivu křižovnickém v Praze a dle některých listin archivu roudnického.

**) Lippert v „Geschichte der Stadt Leitmeritz“ 1871, str. 418. jmenuje na levém břehu Labe: Prosmyky, Mlíkojedy, Želetice (?) a Nučničky; na pravém břehu Sebuzín a Tlučeň, jež tehdy popelem lehly. Domněnka jeho, jako by saské vojsko z Ústí nad Labem na dva oddíly se bylo rozdělilo, táhnouc jedním směrem k Litoměřicům a druhým k Roudnici, nesouhlasí se současnými prameny. Litoměřice byly teprvé 15. listopadu, tedy o týden asi později než Roudnice obsazeny saským vojskem a sice tím, kteréž s kurfiřtem saským z Drážďan po Labi do Čech táhlo. Sr. Jacobaei „Status modernus“.

V čele pluku, kterýž 12. listopadu na Mělník táhl v síle 150 jezdcův a 50 mušketýrův, stál emigrant český Jiří Matouš z Těchenic. Lid jeho většinou skládal se z vojákův českých a pán z Těchenic, jemuž pro postavu jeho obecně přezdíváno bylo „hrbovatý Štěchenice“, byl starým bojovníkem božím. Co usedlý zeman v Kouřimsku bral činné účastenství v povstání českém a jest odsouzen r. 1623 pro „rebelii“ celého svého lenného statku. Roku 1627, když dánské vojsko ve Slezsku ku předu postupovalo, sbíral tajně mezi lidem vojáky a také skutečně si v lese nedaleko Kouřimi asi 400 mužův vycvičil, s nimiž dánskému králi na pomoc táhl. Císařští poslali ihned několik houfů lidu na něho, než Těchenicovi podařilo se, uniknouti s lidem svým šťastně do Slezska, kdež vstoupil do služby dánské. V čas vpádu saského setkáváme se s ním u Mělníka a opětně seznáváme při něm velkou zručnost bouřiti lid, s nímž přepadá a plení okolní statky katolických pánův.

Když k Mělníku přitáhnul, vyslal k branám města pět jezdcův, po nichž vzkázal měšťanům, aby se ihned rozhodli, či chtějí se brániti či město poddati. Měšťané nemajíce žádné obrany vzdali se ihned, nesouce mu klíče městské naproti. Zanechav u nich posádku, kteráž velké zalíbení nalezla ve vinných sklepích pana kancléře Viléma Slavaty, jemuž panství mělnické 1623 v zástavu dáno bylo, vydal se s osmnácti jezdci na „štráfování“ po okolních statcích vyšších stavův. Tušíme, že s ním navrátili se někteří z emigrantův, kteří z kraje boleslavského do vyhnanství jíti musili i že jeho družina to byla, kteráž se později Bělé, Mladé Boleslavi a Mnichova Hradiště zmocnila a na okolní statky staré držitele opět dosadila. Tak jako pán z Těchenic i jiní mnozí po krajích „štráfovali“, to jest svých statkův se ujímali, z nichž před lety vypuzeni byli, poddané své v hromadu svolávali, poddanost od nich slibovati si dávali a ve spojení s lidem obecním na zpronevěřilých synech vlasti pomstu vykonávali.

Arnheim pozdržev se v Budyni a Velvarech tři dni, teprvé na večer 14. listopadu ku Praze s vojskem svým zaměřil. Příčinu zdržení jeho tušíme sluší hledati v tom, že chtěl dočkati hraběte Thurna a provázející jej emigranty a exulanty české, kteří v počtu 1200 zbrojencův co předvoj nového vojska saského z Drážďan přes Perno a Děčín týmže směrem co Arnheim ku Praze táhli. Aspoň v oněch místech připojila se k vojsku Arnheimovu valná část emigrace české, zvláště ta, jež v pohraničných saských městech, v Drážďanech, Perně a j. usazena byla a nyní po desíti strastiplných letech konečně toho velebného okamžiku se dočkala, že jí bylo volno vrátiti se v nešťastnou domovinu, zlíbati prach rodné země a navštíviti zhanobené hroby svých otcův.

Deset let plných bídy i hořkého sklamání očekávala marně Mojžíše svého, kterýž by ji uvedl z potupného vyhnanství do vyvolené její země; deset let bojovala v řadách všech národův, jež pozvedali válku proti společnému nepříteli, a prolévajíc krev svou za svobodu cizí doufala nezvratně, že i její vlasti zasvitne opětně slunce svobody. Konečně zdálo se, že se dočkala! Zdálo se, že dávno kýžené válečné tažení navrátí jí svobodnou vlast. Kdežto dříve pouze tu i tam porůznu

vpády jednotlivých vyhnancův českých do země se opakovaly, navraceli se nyní ke svým domácím krbům všichni, plni nadšení i víry v lepší budoucnost, všichni z blízka i z daleka, staří i mladí, páni i nepáni, všichni, jež nepříznivý osud zahnal do ciziny. Marně bychom hledali v dějinách příkladu, aby během několika let většina majitelův půdy byla vyvlastněna bývala tou měrou, jakž se v zemi české stalo, než rovněž není příkladu, aby tažení některé válečné v takovém rozměru a v tak vlastním smyslu znamenalo spravedlivý zápas za vlastní zděděnou půdu, jak bylo při návratu vyhnancův českých. A bylo jich několik tisíc těch ožebračených majetníkův půdy, kteří se nyní buď samostatně v tlupách, buď co zbrojenci ve vojsku saském do domova svého vraceli.

Mnozí — mezi nimiž bývalý kancléř český Václav Vilém z Roupova, někteří ze starších členův šlechty české a vypovězené evangelické kněžstvo v počtu více než sto osob — o několik dní později vydali se na cestu, přidruživše se ke kurfiřtu saskému, kterýž 13. listopadu s novým vojskem do Čech táhnul, před Roudnicí u Sebuzína s komoňstvem svým Labe překročil a tlučeňským údolím k Litoměřicům se přiblížil. Měšťané litoměřičtí majíce malou vojenskou posádku v městě neotevřeli kurfiřtu brány ihned na první vyzvání i musilo lsti proti nim užito býti. Čeští vyhnanci z Litoměřic vedli tajně pluky saské kolem města k „dlouhé“ bráně, kteráž nebyla obsazena zbrojenci, a rozsekavše ji vnikli do města a zmocnili se ho bez odporu. Stalo se tak 15. listopadu, tedy v týž den, kdy města pražská od Arnheima opanována jsou. Den na to slouženy jsou v hlavním chrámě litoměřickém poprvé po šesti letech evangelické služby u přítomnosti kurfiřta saského a na faru dosazen jest evangelický kněz Theofil. Poněvadž pak pouze v Perně v ony časy 500 vystěhovalcův z Litoměřic se nalézalo, dá se souditi, že počet těch, kteříž se nyní do rodného města svého a k svému majetku navrátili, velmi značný býti musil a tak pro katolické držitele domův veliké nebezpečí nastávalo. Utekli v skutku mnozí v čas do Moravy a Rakous, zanechavše statky své opuštěné, ti pak, kteří ostali v městě, buď přátelsky k protestantům se chovati počali a mnozí z nich k staré víře se navrátili, buď hojnou odplatu vzali za všechny nešlechetnosti, jichž se na spoluobčanech svých v posledních letech dočinili. Zvláště zasáhla pomsta lidu krutě dva horlivé náhončí jezovitův a nejzuřivější pronásledovatele protestantův v čas reformace, cís. rychtáře Mikuláše Mrázka a primatora města Jiřího Šimečka. Oba jsou vyhnáni z domův, jichž se byli po vyhnancích zmocnili, a když dlouhý čas žebrotou život svůj uhájiti se snažili, na konec v tísni ubytováním vojska saského povstalé hladem zemřeli. Někteří z emigrantův ujali se jejich domův a rovněž tak učinili s okolními statky někteří bývalí držitelé jich. Václav Vilém z Roupova navštívil rodinný statek svůj Žitenice, kterýž držel Volf z Vřesovce k jeho ruce a na nějž kapitola vyšehradská po tu dobu marně si právo činila. Bratří Kamejští ze Lstiboře ujali se Velkých Žernosek a panství kamejského a pan Habart Ploskovec ploskovského panství se zmocnil.

Mimo vojsko Arnheimovo a kurfiřtovo ještě z Míšně jiné větší oddíly vojska saského, jakož i jednotlivé tlupy emigrantův přes Rudo-

hoří do Čech vtrhli, mezi nimiž dva hlavní proudy pozorovati bylo. Jedni město Cheb obsadili a odtud Lokte a Falknova se zmocnili. Druzí skrze město Jáchymov do kraje žateckého a loketského vpadli a tam jedno město po druhém obsadili. Do Jáchymova jmenovitě v stejnou dobu, kdy Arnheim se strany lužické české hranice překročil, emigrant jakýs Hanuš Tysl s 50 pěšími a 86 jezdci vtrhnul, lid obecní, zvláště havíře, o nichž jsme již dříve zprávu učinili, že v tom čase ve vzpouře se nalézali, k sobě potáhnul a obec jáchymovskou k tomu přiměl, že kurfiřtu saskému poddanost dobrovolně slibovala. Když jiné vojsko saské u větším počtu Jáchymov obsadilo, vydal se Tysl dále do kraje na „štráfování“ a dostal se až k Rakovníku a Novému Strašecí,*) kterážto města o něco později obdržela posádky saské.

Takovým spůsobem během několika dnův skoro třetina království českého octla se v rukou vojska saského, proti němuž mimo posádku pražskou počtem velmi skrovnou a několik plukův Tiefenbachovy armády, jež do Fridlandska vtrhla, žádného jiného císařského vojska v zemi se nenalézalo.

Bylť pak tento vpád Sasíkův do Čech pro stranu císařskou velicé neočekávaným překvapením.

Zmínili jsme se již, že ani ve Vídni ani v Praze toho se nenadáli, že by kurfiřt saský odvážil se výbojně vystoupiti na jeviště válečné a nečinili z té příčiny pražádných vojenských opatření proti němu. Po bitvě u Lipska jmenován jest hrabě Balthazar de Marradas nejvyšším generálem v království českém, a plná moc udělená mu dosvědčovala, že posláním jeho mělo býti nejvýše obrániti země české před větším vpádem emigrantův, nikoliv však odpírati pravidelnému nepřátelskému vojsku. Vždyť pak celá jeho moc válečná záležela jedině v posádce pražské, jež v měsíci září byla silna 147 mužův a teprvé během dvou měsícův, když Marradas vydal v Praze nařízení, že z každého domu musí jeden voják vyslán býti do pole, vzrostla po mnohém namáhání na 1000 pěších mužův a 800 jezdcův.

Bylať arci mimo toto pravidelné vojsko v Praze ještě nově zřízena obrana městská, jež nařízeními generála se spravovala a pod jeho velení uvedena byla. Avšak vážně nelze o ní skoro ani promluviti. Již v květnu rady měst pražských chtějíce se zalíbiti místodržícím vymohly si při nich, že měšťanstvo pražské, jemuž po bitvě na Bílé Hoře všechna zbraň odňata byla, znova ozbrojeno, zmustrováno a v praporce rozděleno býti smělo. Jaké jich ozbrojení bylo, vysvítá nejlépe z toho, že Pražané, když jim na to v říjnu snad z nedůvěry zbraně zase odňaty býti měly, hlavní důraz na to kladli, že muškety, jež jim ze zbrojnice zapůjčeny byly, na větším díle „na lůžkách polámané, jinší pak toliko samé hlavně od ručnic jsou.“ Přes to našlo se v Praze přece celkem asi 1600 měšťanův, jimž se ve vážné této době líbilo hráti si na vojáky. Odbývali „mustruňky“, řídili se vojenskou instrukcí, v níž

*) Archiv m. Slaného. Kopiář listův z r. 1631—1633. Dopis místohejtmana panství smečenského a rady slanské k hr. Martinicovi z 4. listopadu 1631 a odpověď téhož k radě 5. listopadu 1631. Rovněž dopis Slavatův k purkrabí praž. od 5. listopadu. Arch. jindřich.

na každé sebe menší provinění ustanovili si trest smrti, konali stráže ve dne v noci po městě, opatřovali brány vartami, jež zvláště na emigranty pilný pozor dávati, posly z Míšně bedlivě prohledávati a každé přespolní osoby se tázati měly: kdo jest a co v Praze chce. Koncem října, když již Sasíci k hranicím se blížili, upotřebováno jich ještě k prohlídkám po domech, v nichž prý se mnoho podezřelých cizinců nalézalo, od nichžto „zlých praktik a nebezpečných machinationes se naditi bylo.“ *) Jiného účelu neměla tato defense pražská. Čím blíže ku Praze postupoval nepřítel, tím více řídly řady její, kdož měl zdravé nohy, dal se na útěk a zbyly z ní pouze trosky více pro obecný posměch.

Patrno, že s takovými válečnými silami nebyl by mohl Marradas ani odolati novému povstání, jež by vyhnanci čeští v zemi byli vyvolali, tím méně mohl klásti odpor cizí moci válečné. I jest pamětihodno, že obavy, jež místodržící čeští v relacích svých do Vídně pronášeli, jedině emigrace české se týkaly. O tažení válečném 30000 mužův saského vojska ze tří stran do Čech neměl na straně císařské nikdo ani tušení.

Kancléř český Vilém Slavata stále to „při svém předešlém zdání zůstavoval, že ani král švédský ani kurfiřt saský z jistých podstatných příčin do Čech s lidem nevtrhne“. Ku konci října, kdy již Arnheim české hranice překročil, tázala se vídeňská vojenská rada místodržících českých, zdaž nemají za to, že Čechy jsou před kurfiřtem zcela bezpečny a zdaž by tudíž posádka pražská do Poryní k nově zřízené armádě Tillyho poslána býti nemohla. Nejvyšší hofmistr Jaroslav Bořita z Martinic odpověděl z Prahy 5. listopadu radě slanské, **) jež mu oznamovala, že „od lidu obecného ze všech stran téměř takový rumor se proslýchá, jako by nebezpečí nastávalo“, zcela určitě, že na ten čas žádného nebezpečí se obávati potřebí není a kdy by se kdo našel, jenž by takové klevety roznášel a lid bouřiti chtěl, aby se jím ihned dostatečně ujistili. V týž den vyslovoval též pan Slavata z Vídně, kamž jakási temná zvěst o nepřátelském lidu v Čechách došla, své přesvědčení, „že Sasíci nebudou ven ze země škoditi a těm partikulárním škůdcům bude moci lid vojenský v Čechách odporovati, neboť byť by i do dvou až tří tisíc silni byli, netřeba se před nimi obávati.“

Povzbuzující slova jeho nalezla již místodržící české na cestě z Prahy a přišla pozdě. Pan hrabě Martinic a ostatní místodržící čeští ještě druhý den musili od utečencův z polabských měst a míst slyšeti potvrzení slanských „klevet“ a ač měli stále za to, že pouze Thurn s vyhnanci českými do země táhne, přece nechtěli ho dočkati v Praze i dali se zděšeně na útěk.

Stalo se tak 7. listopadu, kdy hned na první pokřik o nepříteli uzavřeli přenesti kancelář českou a komoru do Budějovic a sami po

*) Archiv St. M. Pr. Kniha dekretův č. 744. Sr. dekrety místodržících ze dne 6. srpna, 22. září a 16. října 1631. V tu dobu byl Rašín několikráte u Valdštýna v Praze, — či by byli místodržící měli tušení o „zlých praktikách“ Valdštýnových?

**) Archiv slanský. Kopiář listův z r. 1631.

různo, jakž nejbezpečněji se každému z nich vidělo, z měst pražských odjeli. S nimi vydali se na cestu arcibiskup pražský Harrach a děkan hlavního kostela pražského Josef Makarius, jenž s sebou do Budějovic odvezl korunu českou a královské i kostelní klenoty. Možnější a bohatší obyvatelé, nejvíce cizinci zbohatnuvší z mozolův i krve lidu českého, vidouce strach nejvyšších úředníkův císařských dávali se u velikém množství s naloženými vozy za nimi na utíkání a ujížděli někteří do Budějovic, jiní do Tábora, Jihlavy, Vídně a jinam.

V Praze zdrželi se ještě další tři dny ze strany císařské pouze vojenští důstojníci, hejtmané a cís. rychtářové měst pražských a k nim přidružili se krajští hejtmanové a císařští rychtářové, již buď před pomstou lidu, buď ze strachu před nepřítelem ze severních krajův byli do Prahy uprchli. Sešli se v ty dny v královské Praze všichni, co po tolik let na bezbranném lidu českém osvědčovali svou hrdinnou mysl, pronásledujíce i mučíce jej pro náboženské přesvědčení jeho, avšak jaká to s nimi se všemi udála se změna! Majíce ozbrojenému nepříteli se postaviti tváří v tvář, na pouhou zvěst o jeho příchodu zděsili se i chystali se k útěku.

Vedle nejvyššího generála dona Balthazara de Marradas, jehožto jmeno nerozlučitelně spojeno jest s nejkrvavějšími dragonádami v zemi české, byli tu don Martin Hoef. — Huerta, hrabě Zdeněk z Kolovrat, nejvyšší Vrangel, Maximilián z Valdštýna, ctihodní patres societatis Jesu a jiní mnozí členové reformačních komis, jižto pálením vesnic a vražděním obyvatelstva prováděli spasitedlné dílo své; byli tu poctivý Michna, hejtmané pražští Hendrich Volf Berka z Dubé a Jiří Mitrovský z Nemyšle, o jejichž činnosti opuštěné a zpleněné domy pražské vydávaly výmluvné svědectví; sletli se sem na hrad pražský všichni ti upírové, co po deset let pili krev ujařmeného lidu českého, a aj! — pohlíželi vyděšeně na sebe a třásli se všichni.

Jediný byl z nich, kterýž neměl žádné příčiny strachovati se příchodu Sasíkův, ano jemuž úzkost a strach strany císařské musila působiti potěšení veliké. Byl to Valdštýn. Když všichni v Praze stále soudili, že pouze Thurn ku Praze táhne, věděl on a přátelé jeho bezpečně, jaký to nepřítel obsadil polabská města. I jest to okolností zajisté velmi podezřelou, že se sám snažil stranu císařskou v nevědomosti o věci té udržeti. Na druhé straně však jest jisto, že Valdštýn ani na okamžik neklamal se tím, čím mnozí z emigrantův se klamati dali. Znalť příliš dobře nerozhodnou a obojetnou povahu kurfiřta saského, aby byl nyní pomýšlel, pomocí jeho vojska chtíti provésti záměry po zvětšení moci své. Měltť i vedle toho dostatečně příčin těšiti se srdečně z přítomnosti saského vojska v Praze, neboť jedině tak mohl spůsobiti se nátlak na dvůr vídeňský v jeho prospěch a on sám objeviti se ve světle osvoboditele domu rakouského v největší jeho tísni. Každým krokem, jímž Arnheimovo vojsko ku Praze postoupilo, přibližoval se zároveň Valdštýn ke dvoru vídeňskému, kterýž jemu za těchto poměrův bezpečnějších mohl poskytnouti výhod.*)

*) Když Valdštýnovi sděleno, že švédský král nepošle mu slíbenou pomoc, rozmrzele odvětil: „Weiln der König nicht will, da doch die Sachen soweit kommen, *so muss es anders gehen.*“ Dvorský, str. 25.

Následkem nedodržení slova ze strany švédské bylo každé další jednání a tudíž i další přítomnost jeho v Praze nemožna. Ještě jednou osvědčil, jakým mistrem jest v přetvářce a pak odejel s celým mnohočetným dvorem svým do Pardubic.

Pražané vidouce, že se všechno k útěku strojí a jedině jim s nepřítelem bude jednati, utíkali se v čas ještě neunaveně od jednoho ke druhému ze zástupcův moci císařské o radu, co by počíti a jak se chovati měli, kdy by nepřítel ku Praze přitáhnul. Nikdo nechtěl vzíti na sebe odpovědnost za jich budoucí jednání a každý ujišťoval je, že členové rady vojenské s posádkou v Praze ostanou.

Vyslanci rad pražských přišli tedy k Valdštýnovi na radu a těžce si stěžovali do místodržících, že z Prahy utekli, aniž by jim byli jakousi resoluci zanechali. Bylo to 8. listopadu, ve výroční den bitvy na Bílé Hoře. Valdštýn děkoval jim, že mají k němu „tu starou důvěrnost“ a s pocitem zajisté ďábelské škodolibosti ujišťoval je, „kterak to nerad vidí, že páni místodržící z měst pražských ujeli, takže pro ten posměch, jenž svým ujížděním spůsobili, ničeho jiného slyšeti není, než toliko: lauft! lauft! Jeho nemoc nebolí jej tak hrubě, jako to jich utíkání. V něho nechť mají důvěru, v čemkoliv jim bude moci pomoci, rád tak učiní. Že pak tak veliký pokřik jest, toho tak mnoho není, toliko někteří tak štráfují a plundrují.“ Když pak u něho po druhé byli, litoval, že musí odjeti do Pardubic, poněvadž lid vojenský pana z Tiefenbachu k jeho panstvím se blíží a na nich by mu mnoho škod nadělati mohl. Co se vojska saského týče, souhlasil úplně s vyslanci, že měšťané proti takovéto síle nemohou Prahu zdržeti i prohlásil, že jim sice žádného naučení dávati nechce, avšak pan Arnheim jest prý dobrý, prozřetelný a zdvořilý člověk a nedobývá bez vyzvání ani vesnici, tím méně Prahu a tudíž mu budou moci dle svého nejlepšího zdání odpověděti. *)

---

*) Sr. *„Snešení paměti, což jest se po odjezdu p. generála don Balthazara s posádkou pražskou a při ujetí se měst pražských od kurfiřta saského až do šťastného vítězství a zase dobytí měst pražských s Pražany a obyvateli jich dálo,“* jež se zapsáno nalézá v knize pamětní Starého M. Pr. č. 327., str. 162—188. a od K. J. Erbena v Čas. musea kr. čes. 1853 str. 501. bez německých příloh uveřejněno bylo. Tyto paměti jsou obranným spisem, jejž města pražská na kancelář dvorskou ku konci r. 1632 podala, snažíce se dokázati a brániti proti pomluvám, jako by byla v čas vpádu saského věrnost císaři porušila. Sluší pak účel tohoto spisu vždy míti na zřeteli při posuzování pravdivosti jednotlivých jeho údajův a to tím více, poněvadž pro tu dobu nedostatek jiných pramenův, zvláště ze strany protestantské jest posud velmi citelný. Knihy městské, jež o příbězích tehdejších by podati mohly dostatečného světla, musely následkem nařízení od 11. října 1632 k většině rad král. měst prošlého, komisi konfiskační odevzdány býti. Zdaž knihy ty posud existují a kde, nemohli jsme vypátrati. Beckovský vypisuje ve své „Poselkyni“ obšírně události let 1631 a 1632, činí to takovým spůsobem, že cítíme se oprávněni domnívati se, že použil k sepsání svému manuálův radních aspoň m. Prahy. Souhlasíť udání jeho, pokud jsme stopovati mohli, skoro všude s jinými stejnodobými listinami i budeme se k nim hlavně z té příčiny odvolávati, aniž by nám výčitka činěna býti mohla, že se k „Hájkovi“ odvoláváme.

Od Valdštýna šli vyslaní na Hradčany k generálu Marradasu a nalezše jej při hostině s Huertou, Michnou, Kolovratem, Vranglem, Začalem a hejtmany měst pražských oznámili jim, že v Praze jest veliký křik, jako by posádka pražská nastávající noci odejíti a měšťany opustiti chtěla. Přítomní všichni vstali i osvědčovali se, jeden po druhém, že tomu tak není. Hrabě Michna nejprvé se rozkřiknul: „Povězte všem, kdo tak praví, že lhou, nikam nepojedeme, zůstaneme s vámi, jako poctiví.“ Podobně Zdeněk z Kolovrat se ohlásil a ubezpečoval, že tu nepřítele ještě není. Huerta konečně doprovázeje vyslané ke dveřím doložil: „Nebojte se páni, nikam nepojedeme,“ a udeřiv se v prsa zvolal: „Jako poctiví zůstaneme s vámi.“

A zůstali! Ještě týž den, 10. listopadu u večer, poskytovali vzácní tito „poctivci“, o nichž Valdštýn několik dní před tím vzkázal Arnheimovi, že jej ti „hundsfuti“ bezpečně v Praze nedočkají, obraz pravé zbabělosti. Vojsko saské bylo teprva v Roudnici, avšak do Prahy došly zprávy, jež potvrzovaly, že nikoliv Thurn, nýbrž Arnheim s nějakým vojskem ku Praze táhne — a jak ohromné zděšení povstalo tím v jich řadách! Sotva propustili vyslance pražské s ubezpečením, že vojsko císařské ostane v Praze, již hodinu, dvě hodiny na to nepomýšleli více na nic jiného, než na útěk.

Bylo to divadlo velikolepé, kteréž naposledy ještě uspořádali staročeské Praze. Uplynulo jedenácte let a ty oči každého věrného vlasti milovníka, jež již byly uvykly na pláč i zoufání a zavíraly se již tak řka do hrobu, ještě jednou mohly zajiskřiti se a pousmáti. Karlův most, po němž před jedenácti lety vítězové bělohorští vtrhli do měst pražských, umožňoval nyní útěk týchže vítězův a na sta jiných cizincův a převrhelcův, již prchali s nimi. Rada Starého města s primasem Cortesim v čele dostavila se k městské celnici, jež na pravém břehu u mostu stála a očekávala, zdaž někdo z vojenské rady pojede. Dočkala se jich všech. Když mnoho vozův s nákladem a veliké množství lidí na kočárcích po mostě ujíždělo, nešen jest kolem celnice Valdštýn v senftě. Shlednuv zástupce města, poručil nosičům zastaviti a podav ruce radním k políbení, promluvil česky: „Zůstaň při tom, jak jsme dnes rozmlouvali, opatruj vás pán buoh.“ Brzo za ním přijel na koni hrabě Michna z Vacínova i omlouval se radě všemožně, proč pryč utíká. Radil pak, aby nepříteli na jisté podmínky, jež Jan Jezberovský z Olivé Hory sepsal, města pražská vzdali. Za ním táhla veškerá posádka pražská, pěchota i jezdectvo, jež on co vojenský komisař z hradu pražského přes Staré a Nové město branou vyšehradskou k Benešovu a dále k Táboru vedl. Marradas a ostatní velitelové o něco dříve již byli ujeli z Vyšehradu. Z těch, co napotom utíkali po mostě, jenom ještě staroměstský hejtman Berka z Dubé pozornost na sebe obrátil slovy, jimiž shromážděné radě oznamoval, že „nepřítel jest za branou a dá všem na hřbet!“

S ním nalézali se na útěku mnozí z katolické šlechty a většina duchovních a řeholníkův. Duch, jakýž mezi těmito uprchlíky panoval, jakž jej z chování jich a z řečí tu i tam pronešených seznáváme, podává velmi špatné svědectví o velké jich příchylnosti k věci kato-

lické a o věrnosti k císaři.*) Stopujemeli dějiny reformační v Čechách, musí nás to naplniti úžasem, s jak velice malým počtem osob setkáváme se na straně katolické, kteréž by z náboženského přesvědčení a horlivosti a nikoliv jedině z mizerného osobního zisku se byly zúčastnily pronásledování náboženského. Nadutost pak proti slabšímu a nesmyslný strach před mocnějším, toť byl povždy znak všech dobrodruhů a nástrojů poroby. A bylli všeobecný útěk stoupenců strany císařské sám o sobě událostí velice směšnou a potupnou, byl tudíž mimo to ještě i důkazem, na jak slabých nohou stálo pověstné „obnovené zřízení zemské" v Čechách, když hlavní obrancové a zakladatelé jeho při prvním nepříznivém větru sami je uváděli v posměch a opovržení.

(Pokračování.)

Taras Ševčenko.

Podává

Václav Dunder.

(Dokončení.)

Perebendja jest ideál lyristy ukrajinského, pěvec bez přístřeší, zjevný spřízněnec duše básníkovy. Toulaje se po světě zahraje za pouhé „zaplať pán bůh!" i odhání smutek, ač jemu samému život již jest břemenem. Nemaje vlastního kouta často za plotem tráví dny a noci, příkrý osud hněte šedou jeho hlavu; leč on nedbá na to, zpívá, co se komu líbí: na vsi děvčatům *Hrycja* a *Vesňanku***), pacholíkům *Šinkarku* a v městě na trhu *Lazara* aneb zanotuje někdy smutně a teskně, kterak *Sič****) zahlazena. Vždy počíná smíchem a končí slzami. Není však pěvcem toliko pro zábavu: náhle postava jeho vzrůstá do výše a prostý hudec stává se nadšeným pěvcem: „— Věje vítr, šumí po stráních a na mohyle uprostřed stepi jak moře široké zpívá slepý stařec, aby žádný neuslyšel slova božího, neboť srdce kobzářovo rozmlouvá s otcem předvěčným, šeptajíc chválu páně, a dumka jeho, jak orel sivopeřitý, ulétá na chmuře nad světem se vznášejíc, veslujíc perutěma širokýma po blankytě — až na slunci odpočine i táže se ho: kde ono noclehuje, kterak ráno vstává? Pak poslouchá moře, co rozpráví, táže se černé hory, proč tak němá? A opět se vrací k nebi, neboť na zemi *nedolja*, ni koutečka pro věštce, jenžto všecko ví a slyší, sám

*) U radnice novoměstské v čas útěku stál praporec ozbrojených měšťanův na stráži. Utíkající kolem něho šlechticové tropili si posměšky z opuštěných obrancův města, ano kdosi z nich pokřikoval na ně: „Darmo vartujete, stařečkové, jděte raději domů a složte zbraň!" Nejsouliž to slova velmi významná pro poměry tehdejší?

**) Národní písně na uvítání vesny.

***) Pověstný tábor kozáků záporožských, zrušen roku 1774 carovou Kateřinou II.

jeden na světě, jak to slunce vysoké... Znají ho sice lidé dobře, leč kdy by uslyšeli, kterak pěje na mohyle a s mořem hovoří sám a sám, vysmáli by se slovům nadšeným, nazvali by pěvce blouznivcem a vyhnali by jej od sebe. A dobře činíš" — končí básník — „staroušku můj drahý, že zpíváš na mohyle — pěj si, holoubku můj, dokud srdce neusne; pěj, by tě lidé neuslyšeli, abys je proti sobě nerozhorlil, posvědčuj jim, bratře!

Skačy vraže,
jak pan kaže...
Na to vin bohatyj..."

Utěšený obrázek z pověr rusínských podán v básni *Topolja* (topol) zosnován jsa na kazce čili raději vyňat jsa živoucí z úst i srdce lidu. Zamilovala si černobrvá dívka kozáka, však ho neudržela: odešel i zahynul.

Nebyla by ho tak vroucně milovala, kdy by byla věděla, že ji zanechá, nepustila, vědouc, že zahyne. Kdy by byla věděla, nebyla by chodívala za soumraku pro vodu, nehovořila by s milým až do půl noci pod vrbou. Ach, kdy by byla věděla... Leč k čemu byla by vědomost toho, co bude?

Nedovídejte se toho děvčata, aniž tažte se po osudu svém: srdce samo nejlépe ví, koho má milovati — nechť si vadne, dokud ho nepochovají! Za nedlouho, černobrvky, promění se očka vaše, nedlouho rumění se krásné a bělounčké líce vaše. Na luhu kdesi mezi haluzkami kaliny zaštěbetá slavíček a kozák toulaje se po dolině vyzpěvuje dumku. Vyzpěvuje, až z chaloupky černobrvá vyběhne, a on táže se z tichounka: či ji máti nebila? I stanou sobě, obejmou se — slavíček zapěje; naslouchají a pak se rozejdou — oba šťastni. A žádný neuzřel, žádný se netázal: kdež jsi byla, cos činila? — sama jen ví o tom. Milovali se, ale srdečko cosi zlého tušilo, ač povědět neumělo. Nepovědělo, až zůstala sama, opuštěná dnem i nocí jak holubička bez holoubka. Na luhu neštěbetá více slavíček nad vodou, nezpívá ani černobrvka stojíc pod vrbou a s pláčem naříkajíc:

Bez mýloho báťko, maty
jak čužyji ljude,
bez mýloho sonce śvityt —
jak voroh śmijetája;
bez mýloho skřiž mohyla....
A serdeňko bjetája.*)

Minul rok jeden i druhý, dívka vadne jak květinka — tu nové neštěstí padá na ubohou, matka radí, aby si vzala starého boháče. „Vezmi si ho, vždyť bohatý a sám jeden, budeš paní." — „Nechci já paní býti, nevezmu ho — ručníky svatebními raději mě spusťte do hřbitovní jámy, a popové nechť nad hrobem mým zazpívají a družičky zapláčí."

---

*) Bez milého otec, máti, jak cizí lidé, bez milého slunce svítí, jak když se vrah pousměje — bez milého všude jen mohyla a srdečko tluče úzkostlivě.

Nedbala na odpor stará matka, činila přípravy. Dcera o půlnoci jde k věštce, ptá se po milenci. Ta vysílá dívku ke studánce, aby se tam umyla, prvé než kohout zapěje, a pak vypila nápoj kouzelný, schválně připravený. Uposlechla dívčina, umyla se, napila se po třikráte nápoje kouzelného, a jako ve snu zapěla uprostřed stepi:

„Plavaj, plavaj, lebedoňko,*)
po synomu morju —
rosty, rosty, topoleňko,
vse v horu, ta v horu . . . . .“

Vzrůstej výš a výše až do oblak a tam taž se boha, zdaliž já dočkám, či nedočkám se párku? Vzrůstej a pak pohleď za moře siné: tam na tom pobřeží štěstí a na tom zde neštěstí moje. Tam můj milý černobrvý po stepi kdes rejdí, a já v pláči léta tratím jej očekávajíc. Pověz mu, že se mi lidé vysmívají, pověz, že zahynu, jestli se nevrátí. Matka sama mě pohřbíti chce, a kdož její ubohou hlavu bude ošetřovati? kdo opatří, kdo vyptá, kdož pomůže na stará její léta?“ Takovou to píseň zpívala dívčina, domů však se více nevrátila, proměnivši se v štíhlý topol vysoký. —

V těchto nenucených verších objevil Ševčenko mistrovství svoje v básnictví prostonárodním co nejskvěleji, v lyrické stránce zvláště. Láska vylíčena tu ve způsobě prostému lidu známé: není strojená, ale náruživá, je prostá ale plná nadšení, a takřka ovatá bylinnou vůní přírody. S láskou k milencovi druží se mohutná láska dcerky k matce — a jak prostosrdečně líčí ji básník několika slovy! Opatrovati a pomáhati! . .

Balada *Utoplena* (utopená) připomíná četná podání národů slovanských o krásné pastorkyni a nenáviděné její macoše. A Ševčenko — toť *pějící lid!* Národní podání vypravuje o mladé vdově, ježto vedouc prostopášný život s kozáky, měla dcerku, kterouž po letech, když ona vyrostla a vnadami svými matku zastiňovala, z žárlivosti utopila. Rybář, jenž ji miloval, vrhnul se za ní do vody, ale vytáhnul ji už mrtvou. Zoufale objímá mrtvolu a vrhá se s ní opět do vody, kdež také sám smrt nalézá. Od toho času každé noci při světle měsíčném vychází dívka s milencem na pobřeží; tam podumavše zanikají pak v hlubinách vodních.

Z dum historických báseň o *Ivanu Podkově***) zdá se býti úryvek z většího díla, které o zkázonosných nájezdech kozáckých na vraha Turka často konaných jednalo; neb toliko v upomínce na minulou slávu kozáckou a v porovnání této se smutnou přítomností okazuje se kobzářovi postava krvavého atamana, an s lulkou v ústech čeká na heslo:

U Carhrad, do sultana v hosti!

*) Labutěnko.

**) *Ivan Pidkova*, hetman kozácký, velký pohromce Turků, žil roku 1577 i nazván tímto příjmím pro svou neobyčejnou sílu; byloť mu rovněž snadno přelomiti podkovu, jako kus papíru roztrhnouti. Vpadl do Multan a vyhnav panujícího knížete Petrila, sám zmocnil se vlády v Jasách. Avšak podolský velitel Mikoláš Sieniawski zrádně vydal jej polskému králi, Stěpánovi Báthoryovi, který ho r. 1578 ve Lvově stíti kázal.

Hamalija jest jaksi úvodem k *Tarasově noci* a k *Hajdamákům*. Ševčenko co básník minulosti kozácké nucen jest vplítati do svých básní kvítí krvavé; neb krvavá byla veškerá minulost kozácká. Tam nebylo pravidelného rozvoje a pokroku v poměrech společenských; kozáctvo bylo družstvo válečné, a kopí bylo heslem i právem.

Hamalija počíná nářkem zajatců ukrajinských, anić kvílí v žalářích skutarských.

Nářek letí do Bosporu, ten posílá jej na luhy a luhy jej odevzdávají Dněprovi; tu hned vzrušili se kozáci bratřím na pomoc, krvežíznivé na pochodě zpívající písně. V jich čele vůdce Hamalija, postava krvavá, kterouž na pochodě viděti vždy první v čele a při návratu poslední v zadu. Připluli kozáci do Skutar. Bylo to v noci; oni z noci udělali den, Turky porubali, své osvobodili i hojný plen sebrali. Tak pohulavše po kozácku vracejí se zpívajíce:

„Slava tobi Hamalije,
na ves' śvit velikyj,
na vśju Ukrajinu,
ščo ne dav ty tovarystvu
zhynuť na čužyni.“ —

A opět sedí kobzař na rozcestí — kraje, a okolo něho děvčata i pacholíci, jako kvetoucí niva máku. Hraje a vyzpěvuje dávné děje Ukrajiny, kterak proti ní válčili Moskalové, Turci, Tataři a Lechové, vzpomíná o kozáctvu, v kterémž Malorusko druhdy dostoupilo vrcholu válečné své slávy, vylévá žal svůj porovnávaje někdejší svobodu a nynější nevolenství mileného národa svého — vypisuje Ukrajinu za časů, za kterých se to dělo:

Vyrostajuť ne hreščeni [1])
kozaćkyi dity,
kochajutśja nevinčani, [2])
bez popa chovajuť; [3])
zaprodana židam víra,
v cerkvu ne puskajuť. [4])
Jak ta halič [5]) pole kryje,
Ljachi, unijaty [6])
nalitajuť, — nema komu
poradoňki daty. [7])
Obizvavśja Nalevajko —
ne stalo Krivčiny! [8])
Obizvavś kozak Pavljuha —
za neju polinuv! [9])
Obizvavś *Taras Trjasylo*
hirkimy slezami
— „Bídna moja Ukrajino,
stoptana [10]) Ljachami!“ —.

---

[1]) rostou nekřtěné. [2]) žijí s sebou nevěnčené — bez sňatku. [3]) bez kněze pohřbívají se. [4]) Podání o pronajímání řeckoslovanských církví (kostelů) židům za krvavý peníz a o vpouštění vyznavačů řeckokatolické víry jenom na určitý čas, po odvedení velkého, libovolně ustanoveného poplatku, udržuje se posud mezi lidem maloruským, a každoročně o svátcích velkonočních při národní zábavě jarní *Hahulky* zvané vzpomíná se o tom v písni: „Ide Želman,

Taras Trjasylo svolal kozáky do zbraně k ochraně víry a svobody otcovské. I válčí kozáctvo proti Lechům, leč válčí nešťastně — vůdce Koněcpolski vítězí pobiv přemnoho kozáků.

Po vítězství odpočívá vůdce a strojí svým hojný kvas. Této chvíle užije Trjasylo, vrhá se s kozáky na opilou a ve snu pohroužemou šlechtu. Přepadení se povedlo. Kozáci pobili vojsko korunní do posledního muže. A vítěznou tuto výpravu Trjasylovu opěvá Ševčenko v historické dumě *Tarasova nič*. Nejhlavnější však podstatou celé básně jest obraz o hospodaření svévolníků polských na svobodné Ukrajině. Ševčenko, jak už podotknuto, v básních svých přísně drží se národního podání: co jeho lid bolí, to i jeho bolí; kde lid pláče, tam i kobzař slzy prolévá, kde lid proklíná, tam i on totéž činí. Lid maloruský nezapomněl křivdy, polskou šlechtou druhdy na něm páchané; a toho podání Ševčenko věrně se přidržel. — Co se týče uměleckého výkonu „Tarasovy noci", nevyrovná se ona „Hamaliji", v které básník mistrně vykreslil sám hrůzyplný děj, kdežto se v „Tarasově noci" o vlastním příběhu takřka jen zmiňuje.

Nejznamenitější plod Ševčenkovy musy jest báseň *Hajdamaki*. (Povstalci). Předmětem jejím jest krvavá seč Humaňská roku 1768, která též slavenému básníkovi polskému, Severynu Goszczyńskému látku podala k pověsti jeho *Zamek Kaniowski*. — Ševčenko praví, že o tom, co se na Ukrajině r. 1768 dělo, od starších lidí se dověděl; čerpá tedy látku ze samého pramene.

V části nadepsané *Introdukcja* nastínil Ševčenko dějiny polské obce pospolité, zvláště pak úpadek zlořádné tehdejší šlechtovlády. Část druhá, *Halajda*, předvádí podrobnější obraz: žid pod záštitou polského robotířství ukrutně nakládá se svým najatcem, Jaremou, jenž později vystupuje pod jmenem Halajdy co mstitel krvavých křivd. Ubohý Jarema, sirotek bez bratra, bez sestry jsa otrokem židovským, přece neproklíná osud svůj. Někdy zapláče, někdy tajně zuby zaskřípe — ale znova jde do práce. Poutá jej srdce dívky, která pousměje se neb zaslzí, kdy jemu do smíchu neb do pláče ... Nahlednuv do krčmy, vidí, kterak podvodný žid, ta pijavice ubohého lidu, schýliv se ku kahánku peníze počítá. Co se s Jaremou v té chvíli dělo, snadno pomyslit. Odešel navštívit Oksanu.

Konfederáti činí nájezd na krčmu, ve které Jarema slouží. Básník vypisuje je v nejkřiklavějších barvách jako zločince první třídy — věrně dle podání lidu ukrajinského. Nájezd končí tím, že žid konfederátům, kteří chtějí na něm vydříti peníze, naznačuje *tytara* (kostelníka) ve Vilšaně jakožto velkého boháče, an prý kromě peněz

ide —" kterouž téhož dne i ve Lvově od ruských i polských děvčat slýchati lze. Jest to přesmutná památka násily, jakou vláda polská puzena jsouc latinskými kněžími (jezuity) konala na maloruském národě, aby jej odnárodnila, přinutíc jej přestoupiti k latinské církvi aneb aspoň k unii. [5]) hejna kavek, vlastně kobylek. [6]) vyznavači sjednocené církve. [7]) není, kdož by poradil. [8]) ozval se Nalevajko, musil uprchnout, nedostávalo se pro něj místa ani v posledním zákoutí Ukrajiny, Krivčinou zvaného. [9]) i ten musil za ním. [10]) pošlapaná.

i jiný chová poklad, krásnou dcerku Oksanu. A Lechové veleli mu zavesti je do Vilšany. —

Mezi tím odebral se Jarema do Vilšany, rozloučit se s milenkou; chystaltě se na dalekou cestu — do Čyhryně na pouť, kdež měl obdržeti posvěcený nůž, určený k vyhlazení Lechův a prokletých židův, k osvobození Ukrajiny . . .

Konfederáti přepadají (část básně *Tytar*) chalupu tytarovu; umučivše starého kostelníka zapalují posléze byt jeho i kostel a unášejí omdlelou Oksanu.

Krvavá pomsta stíhá spáchanou ohavnost v zápětí . . . U večer před sv. Makojevem (zpěv *Švjato v Čyhryni*) ticho a pusto bylo v Čyhryni, druhdy vojskem kozáckým tak oživované. A kdež lidé? — Shromáždivše se v háji nad Taśminem sahají k posvěceným nožům — zatím v zelené doubravě osedlaní koně netrpělivě řičí, očekávajíce orly, jižto přiletěli Ukrajině na pomoc, vyměřit Lechům a židům krvavý trest za krvavé křivdy — a kobzar povzbuzuje lid ku pomstě.

Treti pivni — třetí kuropění — bylo heslem k ukrutnému vraždění.

Zaburácela po Ukrajině rozpoutaná bouře a uprostřed mrtvol a proudů prolité krve představuje básník bohatýry seče: Železňaka, Hontu i — Jaremu. Tento poslední vztekle mstil se za tytara i Oksanu, až na se obrátil pozornost vůdců, kteří jej' vzavše mezi sebe Halajdou nazvali. — V následujícím zpěvu *(Hupalivščisna)* otvírá se pohled na města i vesnice po oné hrůzyplné seči. Básník prolévá slzy lítosti nad vraždami, ježto spáchaly „děti jedné mateře“, kterým náleželo žíti s sebou v bratrské svornosti a shodě. — „Až srdce bolí vzpomínati o tom —

Starych Slavjan dity
vpiliś krovoju,*) a chto vinen?
Ksendzi, juzuity! . . . . .

Táhnou dále Hajdamaci s Železňákem v čele. Minuli Voronivku a Verbivku, přibližují se k Vilšaně. Tam viděl Jarema na vlastní oči, kterak byli řádili konfederáti u starého kostelníka. Táhnou dále okolo krčmy, kde Jarema nedávno ještě sloužil u žida Lejby. Potkavše chlapce táží se, kdež Lechové. Chlapec ukazuje údolí, leč tam jich nebylo.

Až vzhlednuvše na stromy uzřeli tam plno konfederátův jako hrušek. Hajdamaci sklátivše je se stromů všecky vyhubili.

Benket v Lisjanci jest hrůzyplný obraz hodujících uprostřed náměstí povstalců. Jarema potkává se nenadále s židem Lejbou, jemužto slibuje zachrániti život, budeli mu nápomocen vyhledati Oksanu. Žid se přiznal, že Oksana v zámku. Tu zazní rozkaz Hontův: „Vzhůru na zámek!“ Povstalci se vzchopují a zničují zámek tak, že po Leších ani sledu nezůstalo. Jenom Oksanu šťastně zachránil Jarema.

Po tak hrozných dojmech okřeje mysl při čtení následujícího

*) Opili se krví.

zpěvu *Lebedyn*. Nevěděla ubohá Oksana, co se s ní stalo, ale brzy vše uhodla. Po týdnu zahlaholil v církvi lebedynské svatební zpěv, věnčili tam Jaremu s Oksanou. Ale již u večer ženich opustiv mladou žínku dal se s Hontou a Železňakem k Umani, vystrojit tam „veselku“ Lechům a „chasene“ židům *(Honta v Umani)*. Minulo mnoho dní, celé léto minulo, a Ukrajina posud vře. Na mrtvolách Lechův nepochovaných vlci se pasou, zatím kozáci při požárech se hřejí. Nastala posléze krásná vesna — ráj na zemi! Ale pro koho, když lidé ani si ho nevšímají? Ještě nedosti té krvavé msty. Povstalci na konec otočili Umaň, kde se Lechové uzamkli a prodravše se do města zapálili je. A opět počalo se hajdamácké hulačení. Honta a Železňak povzbuzují ku vraždě a plenu. V tom přivádějí Hajdamaci kněze jezuitu, a s ním dvé pacholátek, Hontových to synů z matky katoličky, katolíků. Honta přísahal, že žádného katolíka neušetří, — proto sám v hrozné důslednosti posvěceným nožem vlastní děti vraždí. — „Či je pochovat?“ táží se ho. — — Ne, vždyť to katolické děti, odpovídá, k dalším povzbuzuje vraždám, aby hryzoty svého svědomí utlumil novými proudy krve. Ale nadarmo:

> .... Tjažko myni zyť!
> Tjažko myni plakať! Pravednyji zori! [1])
> I chovajteś [2]) za chmaru: ja vas ne zajmav,
> ja ditej zaryzav! ...... Hore mini, hore,
> de ja prychyljuśja?

Tak hořekoval Honta, co zatím Hajdamaci zasedli ku stolům — k poslednímu kvasu. Zpívají a hejří; ani nepozorují, kterak postava jakási v černém hávu prokrádajíc se městem těká mezi mrtvolami zavražděných. Jest to Honta, hledá své děti, tulí je k sobě, aby ho nevidělo kozáctvo, i odchází v pole.

Tam při záři hořících domů kopá jim hrob nožem posvěceným, aby psi neroztrhali těla dítek kozáckých. Pláče i proklíná svůj osud, smutná předtucha zvěstuje mu blízký jeho konec:

> Spočyvajte, vyhladajte, [1])
> ja švidko prybudu, [2])
> ukrotyv ja vam víku, [3])
> i mini te bude. [4])
> I mene objuť.... kolyb švydše! [5])
> Ta chto pochovaje?...

V *Epilogu* připomíná si básník mladistvá svá léta, za kterých bez chleba, bez oděvu bloudíval po té Ukrajině, na níž Honta s Železňakem tak strašně byli hejřili. Rozplakal se nejednou hořce nad zlým osudem. Avšak přece líto mu těch trpkých chvil mladistvých, že tak rychle uplynuly, vždyť je trávil na oné krásné Ukrajině v rodné chýžce u starého dědouška, který ještě žije. Tenť vypravoval mu děje *Koljevščyny*“ — tak lid ukrajinský nazýval povstání, — při čemž hošík nejednou oplakával ubohého kostelníka a synky Hontovy...

---

[1]) posvátné hvězdy. [2]) skryjte se.

[1]) očekávejte. [2]) v brzce přijdu. [3]) zkrátil jsem vám věk. [4]) i mně se tak stane. [5]) i mne zabijou — bedejž by jak nejrychleji.

V letech 1845 a 1847 podniknul náš básník cestu do milené Ukrajiny, a napsal báseň *Jan Hus*, kterouž věnoval slovutnému našinci P. Šafaříkovi.*) Nějaký čas zdržoval se v Kyjevě zanášeje se malířstvím a pracemi vědeckými, které však pro ducha svobodomyslného, jaký v nich převládá, v Rusku nemohly býti uveřejněny, a proto posud velmi málo jsou známy. Nutno podotknouti, že Ševčenko děkuje své vědecké vzdělání zvláště spisovateli E. P. Hrebiňkovi, s kterým seznámil jej Sošeňko a byl mu napomocným v obeznamování se s dějepisem, literaturou, dějinami umění a jinými potřebnými vědomostmi. V pravdě nepřivedl to Ševčenko v učenosti daleko, za to však zachoval si úplnou zdravotu duše, která ze všech jeho básní tak patrně vyniká.

Pobyt na Ukrajině náležel k nejkrásnějším dobám jeho života. Idea Ukrajinská, mající za účel probuzení Malé Rusi, rozjařovala mysl ukrajinské mládeže nacházejíc také jinde obliby a přízně.

Tak jistý hrabě, Jakub Balmen, francouzského původu, celou duší přilnul k Ukrajině; ale pro svou netajenou svobodomyslnost vzat jest k vojsku. Sloužil v armadě kavkazské a tam ve válce s Čerkesy zahynul. Dojat touto událostí — neboť Balmen byl jeho dobrým známým — napsal Ševčenko dojímavou báseň *Kavkaz.* Ale ta měla být i jeho neštěstím. K udání Pětrova, syna důstojníka četnického, i on z trestu odveden jest k vojsku i odeslán v červnu r. 1847 do Orenburka.

K plodům této doby v životě básníka našeho mimo *Kavkaz* náleží: *Nevolnik*, *Son*, *Cholodnyj jar*, *Čihryň*, *Subotiv* a *Družne poslanyje.* Ze všech těchto básní vyniká rozhodná básníkova odvaha; svrhnultě s sebe okovy vzhledů a obav, nabyv poznání, žeť národu jeho nutně potřebí muže, který by mu zjevně a určitě naznačil jeho účel — žeť jeho povinností, vysloviti slova ryzé pravdy, byť i za ně trpěti měl. Jednal dle toho, a trpěl. V kasárnách orenburských přísně mu zapovězeno zaměstnávati se malířstvím neb spisováním. Přes to však v roku 1848 — v posádce orské na Sibíři — napsal báseň *Černec* (mnich), jižto věnoval P. A. Kulišovi. Brzy po tom dostal se do tvrze Maršlaka čili Novo-Pjotrovska, ležící na asijském pobřeží kaspického moře, kamž sotva několikráte do roka koráb ruský přichází; tam určeno mu bylo ostatek trestu odbyti. Trávil tam až do roku 1857 jakožto obecný voják. Konečně na přímluvou hr. Tolstého a jeho choti propuštěn z vojenské služby. I hodlal na svobodě především navštíviti Ukrajinu, ale vláda nařídila, by jel do Petrohradu. Dvojí nemoc po sobě opozdila jeho příchod do sídelního města, kdež přijat jest od četných svých přátel a rodáků co nejsrdečněji. Desítileté nevolenství u vojště, oddělení jeho od světa a zvláště nedůstatek potravy duševní nezůstalo arci bez škodlivých účinkův na ducha básníkova. Z poslední doby jeho nevolenství pocházejí básně *Viďma*, *Neofiti*, *Moskaleva krynycja.*

Na jaře roku 1859 dopřáno mu té radosti, zas jednou spatřiti Ukrajinu, její mohyly a uslyšeti teskllvou dumku vlasteneckou. Na-

*) Věnovací báseň složil Ševčenko v Perejaslavi dne 22. nojavra (listopadu) 1845 i jest umístěna v lvovském vydání básní jeho dílu I. na str. 205. pod nápisem: „Poslanyje slavnomu P. J. Šafarikovi pri pojemi *„Ivan Hus* avo *Jeretyk.“*

vštívil rodnou svou vísku Kyrylivku, po té Čerkasy, kdež napsav vnadnou dumku, věnoval ji své milé sestře Iremě (*Sestri*) — a Korsuň, kde přebýval u soujmenovce svého Bartoloměje Ševčenka, manžela sestry Kateřiny. Hlavním předmětem rozmluv jeho se švakrem byl záměr, zakoupiti kus země, vystávěti sobě na pobřeží Dněpru domek, a v něm na stálo se usaditi. I po návratu svém do Petrohradu pilně sobě se švakrem o tomto záměru dopisoval, bydliště své v petrohradské akademii krásného umění za prozatímní pokládaje. Ale jinak bylo mu souzeno.

Na podzim r. 1860 cítil se opět nedužívým, ale dne 22. ledna 1861 psal švakrovi: „Zle počal jsem ten nový, nešťastný rok; již druhý týden nevycházím z domu — slábnu vůčihledě a kašlám ..." Týden později oznamoval: „Tak mi zle, že sotva perem vládnu. Slábnu co den více." V sobotu, dne 25. února r. 1861 byly jeho jmeniny; ležel u velkých svíjejé se bolestech. Časně ráno navštívil jej Lazarevskyj a uzřev tak trpícího poslal ihned pro dr. Bari. Ten ohledav nemocného, osvědčil, že vodnatelnost vrhla se na prsa — a léky jeho ani už nemocnému kýženého ulehčení nepřinášely. Ale velikou bylo tomuto potěchou, když toho dne z vlasti své obdržel několik pozdravů a blahopřání. Též z Charkova a z Poltavy poslali „otcu Tarasu" pozdrav po telegrafě. On toho dne ještě kojil se nadějí, že jak vyjede na Ukrajinu, opět se uzdraví ... Nazejtří vzchopiv se bolestí s lože dal se zavesti do pracovny. Tam upadl a o půl šesté ráno skonal. V okamžení roznesla se smutná zvěst o smrti básníka i malíře a tváře rodáků jeho hlubokým pokryly se zármutkem.

Pohřeb jeho odbýván 28. února. Nad mohylou jeho řečnili Kuliš, Bjalozerskyj, Čubiňskyj a j. Po přání jeho převezeny jsou v krátce potom pozemské pozůstatky jeho z Petrohradu na Ukrajinu a tam pohřbeny nedaleko Kaňova.*)

Rozhled ve dramatě francouzském.

Podává

František Zákrejs.

(Pokračování.)

Jdouce od *Cinny* k *Polyeuktovi*, sestupujeme sice avšak znenáhla, zůstávajíce stále tedy ještě ve výši. Nazývaje *Polyeukta* tragédií *křesťanskou*, byl sobě Corneille úplně vědom, co vyslovuje, a z úvodu, kterým své dílo věnuje královně vladařce Anně Rakouské, nabýváme zajisté přesvědčení, že katolická zbožnost u něho měla ráz pravdy, jakouž má i u Lopea neb u Calderona.

*) Básně Tarasa Ševčenkovy, mezi nimiž také veselohra *Nazar Stodolja*, vyšly r. 1866 i 1869 též ve Lvově ve dvou dílech nákladem K. Suškéviče, tiskem národního ústavu Ossolińských.

Jako u starých Řeků aneb v mysteriích *výhradně*, sloužilo španělské drama *v jistých případech* účelům náboženským, a to zejmena dvěma druhy her, jež ostatně nejsou než umělecky zdokonalenými mysteriemi patnáctého věku. První druh činí jednoaktové, na oslavu eucharistie dávané *děje svátostní* (autos sacramentales) a druhý druh větším dílem tříaktové kusy z dějin nebešťanů. Nuž, a jedno z těchto dramat druhé podoby, totiž *Dva milencové nebes* od Calderona, poutá tu, majíc jakousi podobnost s *Polyeuktem*, náš zvláštní zřetel, ač naproti tomu zas od samého *Corneilla* víme, že mu k *Polyeuktovi* za pramen sloužil Surius nebo raději Mosander, který k 9. lednu smrt tohoto svatého vypravuje. Že pak básník původní látku obohatil, mohla by mu jen přepjatě realistická kritika ve zlé vyložiti; neboť *zdaž* dramatik přidal, je lhostejno, a závažné je pouze to, připojilli to *selon l'art* — co umělec.

Corneille vyslovuje v této mučenické truchlohře „všeobecnou pravdu křesťanských idcí, jak je společnou všem vyznáním co protiva pohanství, a rozbírá tehdy všeobecně poutavší otázku po milosti boží a po svobodě.“

Dějištěm kusu je síň v melitenském paláci Felixa, římského to senátora a správce armenské země. Jednoty místa je tedy také v této hře svědomitě šetřeno, a děj nám prokáže, že v ní rovněž je šetřeno jednoty času.

Felixův zeť Polyeukt (I. 1.) nevychází z domu, poněvadž se oň bojí jeho choť Pavlina, viděvši ve snu jeho smrt, a takž odkládá Polyeukt i samo jím želané přijetí první svátosti; ale po slovech plných náboženského horování, jimiž naň naléhá přítel Nearch, neváhá déle, nýbrž spěchá za ním ke křtu, ač ho mohutně zdržuje láska k příchozí Pavlině (I. 2.), která tudíž důvěrnici své (I. 3.) opětuje své obavy, líčíc jí svůj výstražný sen. Pavlina byla milovala hrdinného Severa; poněvadž však její otec Felix jich lásce bránil, šel Severus do války, aby tam naleznul skvělou smrt, Pavlina pak slyšíc o této jeho smrti, provdala se po vůli otcově za Polyeukta. Nuž, a tudíž se jí zdálo, že nešťastný Severus přichází do Meliteny v triumfu, že jí opovídá záhubu chotě, jemuž byla dala přednost, ano že její otec zdvihnul dýku proti Polyeuktovi, a že tento byl i zabit. Tu přináší (I. 4.) sám Felix jistotu, že Sever nepadl v boji, nýbrž že byl odveden do zajetí, a že co milec císaře Decia přichází do Armen, zajisté jen — aby žádal o Pavlininu ruku. Felix se tedy leká jeho hněvu, Pavlina pak o své srdce.

Severus je (II. 1.) zdrcen zprávou, že se Pavlina stala chotí jiného. I nechce než umřít — avšak dříve musí ji ještě zříti na rozloučenou:

Je ne veux que la voir, soupirer, et mourir.

Pavlina přichází (II. 2.) *Severus:* Ach, ona miluje jiného, jiný jest jejím chotěm. *Pavlina.* Ano, miluji ho, Severe... „Milovala jste mě?“ „„Příliš jsem vám to prokázala, pane.““ Ale povinnost jest jí nyní nade vše, ač podléhající žalu. Sever se s ní tudy rozloučí, aby opět hledal v bojovnickém zahynutí nesmrtelnost.

Áčkoli Sever nepřišel co mstitel, nepřestává se Pavlina (II. 3.)

obávati svého snu. Však hle, její bázeň je bezpodstatná, neboť Polyeukt — právě byv pokřtěn — vrací se s Nearchem živ — aby byl jmenem Felixovým povolán k oběti bohům (II. 5.). Varovavši ho před mocí Severovou, odchází Pavlina s důvěrnicí. Na dějišti zůstanou pouze její choť a její přítel (II. 6.).

Nearch. Kam to chcete jíti? *Polyeukt.* Do chrámu, kam mne volali. *Nearch.* Já se hrozím lichých bohů. *Polyeukt.* Já je chci skácet. Pojďme postavit se jejich modloslužbě! *Nearch.* Náleznete smrt. *Polyeukt.* Já ji hledám pro boha. — Nadšení zmocní se i přítele, a oba odcházejí roztříštit bohy z kamene a kovu a dobyt vítězství jedinému bohu. (Srovn. 2. akt O. Ludwigových Makabejských.)

Ku znepokojené Pavlině (III. 1.) přichází důvěrnice (III. 2.), oznamujíc: Celý váš sen je pravdivý, Polyeukta není více . . . „Je mrtev!“ Ne, jest živ, ale stal se křesťanem. „Milovala jsem ho z povinnosti; tato povinnost trvá posud.“ Jinak rozhoduje se Felix (III. 3.): Jakož dal Nearcha utratiti (v. III. 4.), přinutí Polyeukta, by se kál aneb zhynul. Marně přimlouvá se zaň Pavlina vědouc, že choť nezmění svou víru dvakrát za den. Zůstav s důvěrníkem Albinem sám (III. 5.) vyznává svůj strach, by nebyl zničen za zeťův čin: „Jdu do vězení vynaložit vše, bych přemohl jeho ducha hrůzou smrti; a uhlídáme po té, seč bude Pavlina.“ Dějství končí výstrahou Albinovou, že se lid bouří v prospěch Polyeukta, svou to poslední naději a letorost svých králů.

Polyeuktovi oznamuje se (III. 1). příchod Pavliny, která — po delším monologu rekově (III. 2.) o situaci — vstupuje s prosbou, aby se zachránil veřejnosti a státu. Než Polyeuktův život náleží především bohu. Pavlina tedy naříká, že mu již jeho i její láska není ničím. A Polyeukt modlí se, by bůh i ji osvítil svou pravdou, ano poroučí Severovi (IV. 4.) Pavlinu: Vy jste hoden jí, ona jest hodna vás, neodmítejte ji z rukou manželových; rozvedlli vás, jeho smrt vás opět spojí. — Nechať mne vedou na smrt!

Pavlina (IV. 5.) přimlouvá se u Severa za chotě: Zachraňte tohoto nešťastníka! Zachraňte svého soka! A Severus, ač jest jí zbaven vší naděje na její ruku, uznává rád vzácné přednosti křesťanství a křesťanů (IV. 6.).

Severus přimluvil se u Felixe, by Polyeukt byl šetřen, avšak Pavlinin otec (V. 1.) myslí, že mu to strojí léčky, a dává rozkaz, by přivedli Polyeukta: budeli tento odtud odcházeti zatvrzelý, budiž utracen. Tu (V. 2.) nejprvé lstí a po té s hněvem chce Felix převrátit Polyeukta. Bez výsledku. „Žij se Severem aneb umři,“ dí tento svatý muž ku své choti. „Neznám vás víc, nejsteli křesťankou.“ (V. 3.) Pavlina chce ho následovati na popraviště, a Felix cítě se milujícím otcem volá: Nešťastný Polyeukte, jsi ty jediný necitelný? Neznáš více ni svata ni ženy? *Polyeukt.* Vy se spojujete spolu! O pekelné lsti! Jsem rozhodnut. Neklaním se než jedinému bohu, pánu všehomíra, a vaši bohové jsou bozi mrzkosti. Znesvětil jsem jejich chrám a roztříštil jich oltáře; i učinil bych to opět. *Felix.* Posléz mizí má laskavost před mým spravedlivým hněvem: klaň se jim, aneb umři! *Polyeukt.* Já jsem křesťanem. *Felix.* Bezbožníče! klaň

se jim, pravím ti, aneb se odřekni života. *Polyeukt.* Já jsem křesťanem! *Felix.* Ty jím jsi? O srdce zatvrzelé! Vojínové, vykonejte můj rozkaz. *Pavlina.* Kam ho vedete? *Felix.* Na smrt. *Polyeukt.* K oslavě. Drahá Pavlino, s bohem; pamatuj na mne. *Pavlina.* Já půjdu všude za tebou, a umru, umřešli ty. — Tak vítězí, jak se Felix Albinovi přiznává (V. 4.), sobectví v něm nad láskou rodinou.

Pavlina se vrací (V. 5.): Otče barbarský, skonči, skonči své dílo; spoj svou dceru se zetěm svým! Můj manžel umíraje zanechal mně jasno.

Je vois, je sais, je crois, je suis désabusée.

Jsem posléz křesťankou. Není to žal, jejž tu jevím; mluví to mnou milost boží, a ne zoufalství. — Severus přichází (V. 6.), rozhněván, že byl Polyeukt odpraven, avšak jeho zloba nemůže se více tknouti Felixe, neboť i tento, učiniv mučeníka, stal se jeho smrtí křesťanem a žádá si, by umřel záhynem křesťanů. Severus tedy končí drama důstojným ubezpečením, že chce, by každý bohům svým sloužil svým spůsobem, a bez bázně trestu. „Jsteli křesťanem, neděste se mé nenávisti; já je miluji, Felixi, a z jich ochrance nechci se státi vaším pronásledovníkem.“

Polyeukt dobral se velice skvělého výsledku — zajisté k nevelikė radosti hôtelu Rambouilletského, jehožto preciésní společnost sice byla Corneilla s velikou pochvalou poslouchala, an jí své drama četl, avšak brzy rozpomenuvši se, nechtěla kusu přisoudit jaké ceny. Zejmena bylo jim v něm křesťanství zcela nemístným, a sám jeden biskup ve společnosti té usoudil, že je to proti všemu řádu, aby se v básni mluvilo jinak než o více bozích a než o bozích pohanských. „*Křesťanský* bůh nebyl ještě postoupil na výši klasické důstojnosti.“ *Corneille* sám ztratil tedy mysl, a jen přičiněním jistého herce stalo se, že kus byl přece dáván a tak zachráněn.

Chci zde vyvrátit dvě námitky, které se činily proti *Polyeuktovi*. *První* z nich týče se otázky, mohouli bezvadní svatí býti reky dramatu. Nechať v dobách přísnější křesťanskosti chýlilo se rozhodnutí na stranu těch, kteří za Aristotelem žádali do dramatu osobnosti nikoli všech slabostí prosté, musí přece moderní dramaturgie za Corneillem otázku tu rozluštit přisvědčivě, jen když svatý za reka zvolený podniká boj proti posavadnímu světovému řádu. *Druhá* výtka týká se náhlého převratu Pavlinina v 5. dějství, spůsobeného zázrakem boží milosti. *Přísně* dramatickým tento obrat ovšem není, avšak jevícímu jistý postup nemůže se mu jakási oprávněnost státi specielně v *náboženské* básni nikterak odepříti. Tak i Daria v Calderonových *Dvou milencích nebes* dozná podobného převratu nadpřirozeného.

Ještě jiný než zevní skvělý výsledek měla Corneillova náboženská „grandiosní skladba,“ jak nazývá *Royer* „Polyeukta“, totiž uznání hereckého zaměstnání za nikoli nečestné, deklarací uveřejněnou 16. dubna 1641 králem Ludvíkem XIII., a Corneille mohl tudíž zajisté s osvěženým duchem přistoupiti k nové práci, k tragédii „Pompée“, jinak dle prvního jejího vydání též *La Mort de Pompée* — „Smrtí Pompejovou“ zvané. Látka jest čerpána z různých, všemožných pramenů a nejvíce z Lucana. „Čta ho,“ dí Corneille čtenářovi, „zamiloval

jsem se do mohutnosti jeho myšlenek a do velkoleposti jeho soudu, tak že jsem, chtěje obohatit náš jazyk, vypnul své síly, abych proměnil v báseň dramatickou, co on napsal ve slohu epickém. Nalezneš tu sto nebo dvě stě veršů z něho přeložených nebo dle něho nápodobených."

Zde jest obsah tohoto dramatu. V bitvě farsalské na hlavu poražený Pompejus Veliký prchá před vítězem Juliem Caesarem k břehům egyptským, „nesa s sebou osud světa". Egyptský král Ptolomaeus, chtěje se zachovat vítězovi, dá přes výstrahu sestry Kleopatry Pompeja zbaviti života, avšak mimo nadání pro nemalé pohoršení Caesarovo; proto chce král, aby si zachránil trůn, utratit i tohoto Římana. Tento ale naopak překoná Ptolomaeovo vojsko, a král zahyne ve vlnách mořských. Drama končí přísahou Korneliinou, že pomstí smrt svého chotě „Pompeje", a vyhlídkou na spojení Caesara s krásnou královnou Egypta, Kleopatrou — končí tedy bez konce.

V rozboru své hry dí Corneille: „Titul této básně má do sebe cos mimořádného, nesa název reka, jenž v ní ani nemluví; avšak tento nepřestává v ní býti jaksi předním hercem, poněvadž jeho smrt jest jedinou příčinou všeho, co se tam děje." A o sestrojení této básně dí: „Nemyslím, že by se nalezl druhý divadelní kus, v němž by dějin bylo více šetřeno a více zfalšováno." Jen kdy by se v něm nenaskytovalo tolik upřímého i mimovolného machiavellismu! Vizme ku př. tyto dva velmi oblíbené alexandriny, stavši se i příslovím:

> O soupirs! ô respect! ô qu'il est doux de plaindre
> Le sort d'un ennemi quand il n'est plus à craindre! *)

A dále — jen kdy by byl volil charakteričtější situace! Jaký to rozdíl mezi milostnými scénami v „Romeu a Julii" a mezi třetím výstupem ve čtvrtém jednání „Pompeje", kde si *ženatý* Caesar s Kleopatrou *za přítomnosti tolika lidí* vyznávají lásku!

Jako zhusta, zjišťuje Corneille i v rozboru „Pompeje", že zachoval jednotu času a místa. Pozoruhodnější je technická obratnost, jíž se Corneille vyhnul všem monologům a všemu mluvení pro sebe nebo soukromí k jiným — obratnost to, jíž zejmena i u novějších Francouzů přečasto nalézáme. „Co se slohu týče," míní básník, „je týž v této básni tak vznešený jako v žádné jiné ode mne, a jsou to bez odporu nejnádhernější verše, jež jsem učinil." Tomu nelze tak naprosto přisvědčit. Corneille přičítá sice zásluhu toho Lucanovi, avšak právě, že jsou čerpány z epika, vnucuje se nám v „Pompejovi" místy otázka: „Je to skutečně *drama*, co čtu?" — Níž a níže sestupuje Corneille s básnické výše své.

V téže zimě co *Pompejus* (1641—42) sepsán jest Corneillův *Lhář*, jímžto se náš básník stal „aspoň částečným reformatorem veselohry". Neboť, jak již praveno bylo, je *Lhář* pro francouzskou veselohru totéž, co *Cid* pro francouzskou tragédii, a Molière uznal to vděčně, pravě kdys k Boileauovi, že by bez *Lháře* nebyl snad napsal *Misanthropa*.

---

*) . . . . o jak je sladko lkáti
los nepřátel, jichž víc se netřeba báti!

Lhář je kopií anebo, jak Royer dí, naturalisací mistrovské španělské veselohry *la Verdad sospechosa* (Podezřelá pravda), jižto sepsal — ne, jak Corneille myslí, Lope de Vega, nýbrž — Alarcon. Corneille byl k originálu své hry naplněn neobyčejnou úctou, že by dle svého seznání rád byl dal dva nejkrásnější své kusy, kdy by byl její látku sám vynašel. Co do slohu byl ovšem Corneille jiného náhledu a hleděl tudíž napraviti španělský lyrismus francouzskými frasemi. Také zakončení změnil; kdežto Alarconův *podezřelý pravdomluvec* musí si z trestu vzíti nemilovanou dívku, dostane Corneillův *prášil* dívku svého srdce.

Joviální Dorante (u Alarcona Garcia), syn Gérontův, přestrojiv se za kavalíra, nalže spanilé Clarici, že, jakkoli vítězně a slavně byl bojoval v Německu, spatřiv ji, opustil vojsko, v němž rozkazoval, a přišel, aby jí sloužil. A Claricinu milencovi Alcippovi nalže, že jí minulý večer uspořádal velkou slavnost na počest. (I. jednání.)

Géronte by rád oženil syna s Claricí, a tato by se tak přespříliš nezdráhala, jeli jen Dorante, kterého, pokud ví, nezná, hezký hoch; neboť její obligátní milenec Alcippe jaksi prodlévá s veselkou, ač ji miluje, což jde již z toho, že spleten byv Dorantovou lží, vyčítá jí nevěru a slibuje, že se jejímu záletníkovi pomstí. — Géronte vyzývá syna, by si vzal Clarici, ale tento, přelhav se, že Clarice jistě se vlastně jmenuje Lukrecií, a nechtěje než tuto, selže otci, že je již ženat, a vypravuje mu obšírně a obratně, jak byl přinucen, vzíti si Orphisu. A otec se pranic nehněvá, jen když je Orphisa hodna, a jen když je Dorante manželem. Dorantova dobrodružství se množí; dojdouť ho dva listy: první, volaje ho ke schůzce s domnělou Lukrecií a druhý, jenž ho vyzývá na souboj se žárlivým Alcippem. (II. jednání.)

Dorante učiní rozhněvanému Alcippovi zadost, ač neví z čeho, ptá se pak na příčinu jeho hněvu a dověděv se jí, selže mu vysvětlení, že to spůsobil slavnost na počest jisté *vdané* paní. A když přítel obou Philiste Alcippa byl ujistil, že Dorante práší, poněvadž teprvé včera přišel z Poitiersů a celou noc klidně byl spal, ustanoví se Alcippe na tom, že Clarici odprosí. Tato se zatím dověděla, jak ji Dorante byl podelhal, než, poněvadž lhal z lásky k ní, odpouští mu a trápí se jedině o to, že je již chotěm jiné. Listem podmíněné zastavenícko následuje. Dorante vyzývá Clarici, by naložila s jeho životem dle libosti. „Toť nemožno! — nemožno, vzíti si vás, an vím, že jste ženat již!“ volá ona. Dorante se tudíž přiznává, že je posud svoboden, a svolává blesky boží na sebe, jestli že slova lže, a lhalli prvé, učinil to pouze z vřelosti k ní, poněvadž si měl vzíti jinou, totiž Clarici, kterou nenávidí. Výjev se končí vyjadřením domnělé Lukrecie, že ho — Doranta — pozvala k dostavenícku, jen aby si z něho, jako již z více jiných ztropila šašky. (III. jednání.)

Dorante přelže dále svého sluhu, že hrdinně v souboji zabil Alcippa, a takto zavražděný Alcippe v to přichází, aby zvěstoval, že padla již překážka jeho sňatku s Claricí, an otec jeho posléze přijel podepsat svatební úmluvy. Alcippovi pak jest hrou, aby se vylhal sluhovi nabírajícímu ho pro lež o zabití Alcippa. — Géronte přichází: rád by konečně spatřil synovu manželku a naléhá o vyplnění svého

práni na syna. Avšak kterak ji má Dorante přivésti, ana jest více než v šestém měsíci? V šestém —?! Jaká to radost pro dědečka Géronta. Ihned bude jejímu otci gratulovat. Jak že se tento jmenuje? A Dorante nestačí lháti dál. — Pravá Lukrecie slyší, že Dorante nemiluje Clarici, nýbrž Lukrecii. Nevěří tomu a chce ho vytrestat. Rci mu, dí ke komorné, že jsem roztrhala jeho list... avšak ne, učiň mu naději. Vystupující Clarice pak má radost, že není více překážek svatbě s Alcippem. (IV. jednání.)

Géronte, ujištěn Philistem, že Dorante není ženat, zlobí se na syna, odříká se ho, i zlobí se naň, že se prolhaností svou tak zahazuje. Dorante se tedy přiznává, že lhal, ale že lhal jen, aby si nemusil vzíti Clarici, neboť prý miluje Lukrecii, a Géronte chce mu vše odpustit, nebudeli činiti dalších námitek proti svatbě s touto posléze dívkou. Nová to nesnáz pro Doranta! neboť se byl, seznav lépe pravou Lukrecii, naklonil více jí než pravé Clarici, a jeho náklonnost vzrůstá, an od komorné slyší, že smí doufati, jakmile — mu Lukrecie uvěří. Když po té Dorante vyznává Clarici, maje ji posud za Lukrecii, lásku a v tom zví, jak se ve jmenech klamal, rozhodne se v této nesnázi, že „si zahraje novou hru“, a dokončí své lži vytáčkou, že co kdy vyznával milostného Clarici, platilo vlastně její průvodkyni, pravé Lukrecii. Závěrečný obrazec: dva šťastné párky: Clarice a Alcippe, Lukrecie a Dorante.

Herectvo hôtelu burgundského hrálo Corneillovo spracování Lháře výtečně: Bellerose, tvůrce Cinny, dával Doranta, a Jodelet jeho sluhu Clitona. Výsledek byl tak úplný, že se básník odhodlal napsati *Pokračování Lháře*, a sice dle Lopeovy veselohry *Amar sin saber à quien* (Milovat a nevědět koho). Kus ale nepronikl. Děj nesouvisí se *Lhářem*, leč hlavně osobou Dorantovou, který však, polepšiv se, není v *Pokračování* než diletantem v prášení.

Stejně nešťastný, ano nešťastnější úspěch měla po té následující Corneillova hra: křesťanská tragédie *Bohdana*.

Tím skvělejší náhrady dostalo se mu *Rodogunou*, která náleží k nejproslulejším jeho dílům, ač bohužel také z té příčiny, že se stala předmětem nejpřísnějších úsudků, nejen od Lessinga a jiných Němců po něm, nýbrž i od Voltaira: od tohoto v obšírných jeho *Commentaires sur Corneille*, z nichž jsme byli již více Voltairových výroků slyšeli, a od Lessinga v 29—32. kuse *Hamburské dramaturgie*.

Idea děje, jak ji historie, zejmena Appianus Alexandrinus, Corneillovi poskytovali, zněla by asi takto: Panovník (Demetrius), ač jest chotěm (Kleopatřiným), zasnoubí se v zajetí podruhé (s Rodogunou), a jest proto při návratu do své (syrské) říše od rozhněvané žárlivé první své manželky utracen, která potom též syna (Seleuka) šípem zavraždí, aby co vládce nemohl pomstít smrt otcovu, načež ale jest druhým, trůnu dostoupivším synem (Antiochem) přinucena, by vypila jed, jejžto mu z téže příčiny byla připravila.

Kterak použito této látky v „největším mistrovském díle největšího tragika celých Francouz a příležitostně zároveň celé Evropy?“ „Kleopatra“ — vlastní to rekyně *Rodoguny* — „nedala svého chotě u Corneilla z uražené lásky zavraždit, nýbrž z vladařské závisti a pa-

novnické pýchy; a z téhož důvodu pronásleduje Rodogunu, která u něho ještě není chotí, nýbrž nevěstou Demetriovou, do níž se oba jeho synové zamilují. Mimo to udělal z obou synů dvojčata, a matka utajuje, kdo z nich co starší jest následníkem trůnu. Chce za staršího toho z nich vyhlásiti, jenž její sokyni Rodogunu zavraždí, a Rodoguna chce jen toho za manžela vzíti, jenž matku usmrtí! Princové stojí tu celí spláchlí mezi oběma Megérama, vzdychají a touží s dívčí měkkostí, v přátelském sebezapírání, místo co by měli jednati, místo co by se měli obou necitelných žen zmocnit a je zavřít. Mezi tím zradila Rodoguna jednomu z kněžiců svou lásku, a matka druhého zabila vystřeleným šípem, kdežto zůstalý kněžic s Rodogunou k oddavkám se ubírá. Umírající vyřknul záhadné slovo, Rodoguny zmocní se podezření, když jí Kleopatra podává svatební pohár a tato, v nejvyšší tísni, pije jed, aby snoubenci učinili tolikéž, dozná ale na sobě příliš rychle působivost zničující šťavy, a tak jsou oba zachráněni. Závěrečný výjev chová do sebe velikou působivost, přece však se na nás žádá příliš, mámeli za to přečkati všecky ostatní pitvornosti.“ Tak Carriere, kterýž o době Corneillova klesání vůbec praví: „Kdežto Španělé k vůli poesii situace romanovost nebo ráz romancí a dobrodružnost milovali, nalézal Corneille dramatičnost ve vnitřním sporu, v duševním boji a jeho utrpeních, avšak reflektoval o tom více skvělou řečnickostí, než aby to byl v ději samém bezprostředně znázorňoval, a tudy si smýšlí poměry a okolnosti, které kontrastující pocity v osobách budí. Přispůsobil si z toho šablonu, a kde střídající se soupeřné affekty nevyplývají z povah a dějin, kde by se spíše bylo o to jednalo, aby se události a osudy zvláštnostmi osob odůvodnily, tu vpustil do toho své obvyklé zápletky a zmuchlal tím podstatu věci. V jeho mistrovských dílech podala mu vnitřní ty spory látka; on je jenom povznesl; kam je ale pomocí hledaných myšlenek vpravil, tam se musily věci neustále opakované státi monotonními, ano nudnými, ač nepůsobilyli rušivě a odporně. Corneille,“ dokládá náš kulturní dějepisec, „Corneille sám pokládal Rodogunu za své dílo mistrovské, zajisté proto, že se jeho manýra v ní mohla jeviti nejnápadněji; ale právě proto se také přeháněním jí sama odsoudila, a Lessing zlomil nad ní třtinu.“

V roce „Heraklia“, došedšího výtečného úspěchu (1647), stal se Corneille členem Akademie francouzské. Předtím byla jeho žádost o přijmutí do Akademie dvakráte (1644 a 1646) zamítnuta, z té centralistické příčiny, že neobýval Paříž.

První čtyry akty *Heraklia* jsou slaby; nejlepší a sice výtečné jest jednání páté. Royer nazývá situací první velikosti výjev, kde císař Východu Fokas „vidí se nucena rozhodnouti se mezi Herakliem a Martianem, z nichž jeden jest jeho nepřítelem a druhý jeho synem, aniž by mohl proniknouti tajemství, které mu skrývá Leontina.“ Táž scéna nalézá se též v Calderonově hře *En esta vida todo es verdad y todo mentira:* „V tomto žití je všecko pravda a všecko lež.“ *Andromeda* není tragédií, nýbrž spíše operou pro povídání; strojmistr Torelli dobyl si o její vypravení největších zásluh. *Don Sancho Aragonský* líbil se nedlouho, za to však vyniká trvale *Nikomedes*, což i přísný Voltaire uznati ráčil. Corneille sám se omlouvá: „Zde je kus

[illegible] mimořádně sestrojený, však je to jedenadvacátý, jejž jsem dal [illegible]; a když jsme byli dali na jevišti recitovati čtyrycet tisíc veršů, [illegible] nám snadno nalézti cos nového, aniž bychom se vyšinuli trochu z obecné dráhy a propadli náhodnému zablouzení." Co by byl měl říci Lope de Vega, který sepsal as 1800 dramatických kusů v jeden a dvacíti milionech veršů?! Schlegel konečně, který hleděl přelessingovat Lessinga, jmenuje *Nikomeda* politickou veselohrou, jejížto suchopárnost sotva poněkud se osvěžuje veskrze ironickým tonem rekovým.

Došli jsme již strastiplné, *třetí* doby Corneillových prací, doby úpadku a zapomenutí. Rychle -- rychle dále přes tuto vyprahlou půdu plnou ostnů!

Hry v této době Corneillem sepsané jsou: *Pertharite, Roi de Lombards* — Pertharit, král Lombardův, tragédie, 1653; *Oedipe* — Oidipos (Edip), tragédie, 1659; *La Conquête de la Toison d'or* — Dobytí zlatého rouna, tragédie, 1659; *Sertorius* — tragédie, 1662; *Sophonisbe* — Sofonisba, tragédie 1663; *Othon* — tragédie, 1664; *Agésilas* — Agesilaus, tragédie, 1666; *Attila, Roi de Huns* — Attila, král Hunův, tragédie, 1667; *Tite et Bérénice* — Titus a Berenice, komédie heroická, 1670; *Psyché* — Psyche, balletní tragédie, sepsána za spolupracovnictví Quinaulta a Molièra, 1671; *Pulchérie* — Pulcherie, komédie heroická, 1672; *Suréna, Général des Parthes* — Surena, vojevůdce Parthův, 1674. Mimo to sepsal Corneille v oboru dramaturgie tři rozpravy: a) *De l'utilité et des parties du poëme dramatique* — O užitečnosti a o částech básně dramatické; b) *De la tragédie et des moyens de la traîter selon le vraisemblable ou le nécessaire* — O tragédii a o prostředcích, aby se tvořila na základě pravděpodobnosti nebo nutnosti; c) *Des trois unités d'action, de jour, et de lieu* — O třech jednotách děje, dne a místa.

Pertharit padl, a Corneille v zármutku svém odříká se divadla a píše ve verších *Následování Ježíše Krista* (L'Imitation de Jésus-Christ); tu obdrží od Fouqueta, vrchního intendanta financí, peněžní státní dar, a (potěšen z toho, jelikož z různých příjmů docházelo ho sotva tolik, co potřeboval na výdaje rodinné) odhodlává se opět dramatisovati. *Edip* dává se v hôtelu burgundském, a král Ludvík XIV. i obecenstvo prokazuje při tom Corneillovi veškerou úctu. Na vzájemnou počest tohoto krále, a sice k jeho sňatku s infantkou Marií Teresií Rakouskou, dcerou Filipa IV., napíše strojovou hru *Zlaté rouno*. *Sertorius* byl vlídně přijat v Maraisu, a právě tento úspěch to způsobil, že Corneille opustil Rouen a z tamního svého domku v ulici de la Pie i s bratrem Tomášem a jeho chotí Margueritou na dobro se přestěhoval do Argenteuilské ulice v Paříži. Oba bratří žili, jsouce zároveň švakry, v nezlomné, vzorně bratrské lásce k sobě. Tomáš, který byl též dramatikem, pracoval však lehčeji než Petr, a když tedy tomuto někdy selhával rým, spustil padací dvéře, vedoucí do bratrova bytu, a Tomáš mu bez odkladu pomohl z básnické nouze.

Avšak vzduch pařížský nevdechl větší jarost do ducha Corneillova: *Sofonisba* i *Othon* se nelíbily; o tomto vysvětloval toho příčinu Louvois, pravě, že by jen posluchačstvo sestávající ze samých ministrů mohlo *Othona* ocenit. Corneille sám nadceňoval tuto tragédii. *Age-*

silaus a *Attila* stali se dokonce předmětem nepříliš jemnocitného ale za to také nepříliš duchaplného Boileauova epigramu:

Après *l'Agésilas* — Hélas!
Mais après *l'Attila* — Holá!*)

Poněvadž Corneille i Racine v týž čas vyzváni byli, aby sepsali dramata z látky o Berenici, dáván Corneillův kus *Tite et Bérénice* na Molièrově divadle v královském paláci v týž čas — jen o týden později — co Racinova *Bérénice* na divadle burgundského hôtelu. Kritika odsoudila oba. Na *Psychu* následovala *Pulcherie* s jakýms takýms výsledkem. Ze *Surény*, jako z Bérénice, nezachovává literární historie než jen paměť jediného verše!

Ke všemu zármutku připojoval se krutý nedostatek. Taschereau ve svém *Životě Corneillově* přivádí list básníkova krajana, svědčící, že když tento Roueňan Corneilla r. 1679 navštívil v Paříži, nalezl ho v tak bídných okolnostech, až nad ním splakati musil: „J'ai pleuré qu'un si grand génie fût réduit à cet excès de misère." K tomu ke všemu přestali mu vypláceti dřívější státní pensi, a teprvé, když byl ministrovi dal stížnostní zprávu, že tyto 2000 franků vynakládá na oba své syny sloužící ve vojště králové, byla mu pense opět vyplácena. Osten vedle ostnu!

Petr Corneille umřel r. 1684 z 30. září na 1. říjen v kruhu své rodiny v bytu svém na ulici Argenteuilské. Dvorské noviny oznámily jeho úmrtí těmito slovy: „Ve čtvrtek 5. dověděli se v Chambordu, že umřel dobrák Corneille." Ovšem, vždyť si ho ještě za živobytí byli nevážili, vždyť se mu ještě za živobytí byli až i posmívali!

Corneille je vlastním tvůrcem dramatické literatury francouzské, a je především mistrem i Racinovým i Molièrovým. Najmě renaissanční francouzské tragédii dal Corneille zvláštní její ráz. Vytknu tu k vůli přehledu rysy dramatu tohoto, jak je Büchner ve svých francouzských literárních obrazích — ovšem poněkud šíře — přivádí. Klasické drama francouzské nemusí býti truchlohrou v našem smyslu, nýbrž může končiti šťastně; obsah však musí býti vážný, a děj se musí vyvíjeti ve vzdálených, velikých, mythologických nebo dějinných poměrech; na scéně nesmí mimo samovraždu nadejíti žádné násilí, smrtnými zbraněmi nesmí býti leč jen dýka nebo jed; jednot děje, času a místa musí se šetřit, tím se stává nutným časté a dlouhé vyprávění, při kterém intervenují důvěrníci. (V. ostatně též Corneillovy dramaturgické tři rozpravy.)

Nejvíce charakteristickou je z těchto zvláštností *vada*, že Corneille neměl dosti odvahy, aby *tragické* látky také *tragicky* končil. Tato odvaha schází Francouzům i za našich dob. A přece by tragédie, tento nejvyšší průjev idey celistvého lidského života končícího smrtí, měla jak život sám končiti zahynutím rekovým! Táž chyba Corneillova je však s dostatek nahražena předností, že v jeho kusech shledáváme se s universalitou důležitých dramatických motivů, jak u Shakespeara.

Když čteme přísné úsudky Voltairovy o Corneillových prácech anebo když slyšíme naprosté odsudky Corneilla u Hugolátrů, ptáme

*) Po *Agesilaovi* běda, avšak po *Attilovi* ouha!

se, čemu se tedy lze od něho učiti a čeho vystříhati. Nuž, na to podává nám postačitelnou odpověď *Victorin Fabre* svým posouzením našeho dramatika: „Živý a odvážný rozhovor, řízný, ohnivý dialog bleskové rychlosti, řečnické rozbory, přirozené a rázné, imposantní a pathatické zároveň, vzlet myšlenky, vřelý cit, energický vývoj, pravě vášnivé motivy spojené s rozumovými úsudky statné dialektiky, s výrazy silné a hluboce pohnuté duše a s rysy obdivu hodné vznešenosti: to vše nalézá se sjednoceno v Corneillových dramatech; avšak nalézáme u něho také zhusta nešťastné affektace dialektiky, frase místo pocitů, nepřirozené rozumování, vybíhání ve školské důmyslnůstky, komické naivnosti uprostřed vznešených zvuků vážné tragiky, prázdnou deklamaci, zkroucenou velikost, škrobenost a lichou duchaplnost."

Majíce se ještě vyjadřiti také o tom, co by se mělo z Corneilla v náš jazyk přeložiti, vyslovuji naději, že *Světová poesie* co možno nejdříve přinese nám překlad *Cida, Horáce, Cinny* a *Polyeukta.*

Snad každé pojednání o Petru Corneillovi zdálo by se býti kusé, kdy by se aspoň poněkud šíře nezmínilo i o jeho mladším bratru a nejlepším příteli Tomášovi, nazývajícím se Corneillem de l'Isle na rozdíl od Petra, jenž se jedenkráte pojmenoval Corneille de Damville. Tomášovy dramatické práce jsou: *Les Engagements du hasard*, 1647; *Timocrate*, 1656; *Ariane*, 1672; *Le Festin de Pirre*, 1677; Le *Comte d'Essex*, 1678. Nejzajímavějším zjevem jest *Essex*, a sice mimořádnou volbou moderní látky z blízké země a tím, že tedy „podává příležitost porovnati tužší a řečnickou dramatiku Francouzů s romantickou bohatostí situací u Španělů a s individuellním líčením povah u Angličanů při dramatisování téže látky, a litovati, že Francouzové podobným způsobem častěji novější dějiny za předmět básnění nevolili." (Carriere).

Tomáš Corneille, a s ním Scarron i Quinault činí historický přechod do *velikého* Petra Corneilla k *libojemnému* Janu Racinovi.

Laokoon, dílo doby římské.

Od

dr. Miroslava Tyrše.

(Pokračování.)

Ještě nápadnější a ve svém způsobu jediný je *podstavec*, na němž býk a osoby v skupině neapolské se nacházejí. Kdežto právě tato část u Laokoona největší jednoduchost jeví — vždyť ani oštěp co náznak na ni položen není — při býku s divnou směsicí předmětů nejrozličnějších se potkáváme. Vedle mystické cisty a thyrsu, které co označení bacchické slavnosti se pochopují, lev, kůň, vůl, had, pták — vše arciť v rozměrech zmenšených

Laokoon a jeho synové.
Dle fotografie kreslil *Fr. Ženíšek.*

se zrakům našim ukazuje. Z předu pes v náskoku na celý zjev poštěkává, v rohu co klidný divák malý bůžek sedí.[1]) Štěkání psa ovšem dojem poněkud ruší, avšak zároveň jej umírňuje, a podobně účinkuje slavnostně ověnčený pastýř — bůžek, který v plném klidu na divadlo pomsty patří, jež, jako na jevišti zvýšeném, před ním se odehrává. Oba přídavky tyto jeví na sobě zároveň onen zvláštní ráz idylický, jenž za doby diadochů i v básnictví i v umění výtvarném po prvé v popředí vystupuje a s kterým ovšem zobrazení děsné záhuby Laokoonovců nižádnou příbuznost nevykazuje.

Co se na konec *replik* týče, u Laokoona jsme poznamenali, že veškerá antická opakování skupiny této době římské náležejí a že nižádnou z nich důvodně do časů před Titem položiti nelze. Dodáváme zde ještě, že žádné z opakování těchto asijské půdě nenáleží. Za to u farneského býka dvě repliky maloasijské známe, jeden cameo z Thyathiry a druhý z jiného města rovněž lydického.[2]) Býk, který bez pochyby v Trallech, v městě to na samých hranicích Lydie položeném, shotoven byl a dosti dlouho na Rhodu stál, byl arciť v malé Asii znám; pakli však podobnou známost Laokoona v krajích východních z četných replik jeho nikterak vyvoditi nelze, srovnává se i to co nejlépe s náhledem, že sousoší vatikanské původem svým Italii a Římu náleží, že na Rhodu nikdy nestálo, a tudíž i na pracích asijských sotva opakováno býti mohlo.

Pakli se již při těchto vnějších okolnostech všude podstatný rozdíl mezi skupinou vatikanskou a neapolskou jeví, jsou i *vylíčení děje i veškerý spůsob komposice* povahy a ceny tak rozličné, že sotva je dvou děl v ohledu tom různějších.[3])

---

[1]) Winkelmann (Gesch. d. Kunst. 353.) který, jak známo, Laokoona mimochodem též makedonské době přisuzuje, podivným spůsobem v hlavě téhož bůžka jakousi podobu se slohem synů Laokoonových shledal, avšak žel že valná část obličeje — partie totiž nos a ústa v sobě zahrnující novější restauraci náleží (Welker, Alte Denkmäler I. 365, poz. 13.). Mezi restauracemi, jež Winkelmann uvádí, tato část obsažena není; z čeho by následovalo, žeť celou hlavu za původní považoval. Mizkovski, který skupinu po více měsíců studoval a s Thorwaldsenem o ní rozmlouval, vším právem postavu tuto velmi topornou nazývá. Vzhledem pak k domněnce Böttigerově, že totiž celý spodek skupiny starším antickým docelením jest, praví, že by důmnění toto hlavně též o špatnější práci malého Bacha se opírati mohlo. Hypothesa Böttigera ovšem pravdě nepodobna jest, avšak rovněž pravdě podobno není, že by celá skupina z jednoho balvanu vytesána byla, jak Plinius o ní a o Laokoonovi uvádí.

[2]) Overbeck, Gesch. d. griech. Plastik II. 330.

[3]) Zastavatelé rhodického původu ovšem též některé podobnosti našli, které však dle náhledu našeho sotva do vážného uvažování věci náležejí, a kteréžto tedy do poznámky odkazujeme. Jsouť to úhrnem následující: *a)* „Laokoon a býk jsou skupiny.“ Že z toho ničehož po určení času nevyplývá, již svrchu jsme podotkli. — *b)* „Oba zobrazují výkon pomsty.“ Ne tak zcela. Býk ovšem zobrazuje čin pomsty lidské, Laokoon však vykonání trestu božího. Což to ostatně pro dobu rozhoduje? Je snad vylíčení všelijakých pomst pro věk diadochů charakteristické, neb vůbec odznakem doby jisté? — *c)* „V obou stojí děsná přesila zvířecí proti lidem zuboženým.“ Avšak býk proti Antiopě se nestaví, aniž tato s ním snad zápasí. Než i kdy by tomu tak bylo, kterak by to stran vzniku na

U býka je moment před katastrofou zobrazen, okamžik před hrozným zjevem: Dirke se nevleče, než teprv k býku se přivazuje, jak to s jemnějším citem hellenským souhlasí;[1]) Laokoon katastrofu samu líčí, a ničím nás neušetřiv, hrozný zjev strašného usmrcení v plné pravdivosti nám před oči předvádí, což arciť nejspíše s tvrdostí římskou se srovnává.

Při býku mimo to přítomnost Antiopy děj motivuje; i pouhou tu přípravu, kterou vylíčili, umělci bez dostatečné motivace nám představiti nechtěli, uznávajíce jaksi nutnost, by výkon takový mravně byl ospravedlněn: umělci Laokoona, jak již podotknuto, i každé naznačení motivace odmítli, jim stačilo, děsný příběh oku znázornit [2]), i připadneme tím snadno na to, že snad žili právě v době, která ničehož více od nich nevyžadovala.

V skupině neapolské zajímá nás patrně především úsilí bratrů, již býka krotí a zadržují; k Dirce teprva v druhé řadě pozornost se obrací, jak to s nižším místem, jí vykázaným, úplně se srovnává. U Laokoona naopak zkoušení bolu a nikoli úsilí odporu poutá a v popředí stojí. Mladší syn již podléhl a dotrpuje, starší sic hada jaksi se sebe setříti se snaží, avšak děje se to beze vší energie a nikoli snaha tato než pohled na utrpení otcovo všechnu mysl jeho zajímá. Nejinak věc s otcem se má, pakli jen na místo chybné restaurace Montorsoliovy pravou paži v původním položení jejím si představujeme. Význam pohybu je pak zcela jiný. Laokoon mimoděk pravicí vzadu za hlavu se zachytil, jak to při velkém bolu tělesném neb duševním bezvolně činíváme. [3])

Po odporu nebylo tedy zde původně ani stopy. Taktéž levá ruka toliko instinktivně k místu se svezla, kde uštknutí děje se; je to pohyb reflexní, a nikoli snad uvědomělý, kterým had beze všeho úspěchu více

---

váhu padalo? „Přesila zvířecí proti lidem zuboženým“ bylo divadlo Římanům a nikoli na Rhodu oblíbené. — *d)* „V Laokoonu a býku napnutí všech sil uměleckých se jeví.“ Žeť to o býkovi nikterak neplatí, že naopak skupina Apollonia a Tauriska co do komposice hluboce pod Laokoonem stojí, tož z porovnání obou děl co nejjasněji vysvitne. Tyto čtyři analogie jsou zároveň vše, co jsme u zastavatelů strany rhodické, zejmena u Welkera, Brunna a Overbecka na doklad toho našli, že Laokoon a býk jsou „díla z téhož ducha vzniklá,“ obdoby „do očí bijící“ a „vnitřně příbuzná“.

[1]) V tom ohledu býk se skupinou odření Marsya v parallelu se staví, která také jen přípravu k trestu znázorňuje a rovněž alexandrinské době náleží.

[2]) Sr. též Göthe: Schriften über Kunst. Über Laocoon p. 183.

[3]) Zbytky na zadních částech hlavy dokazují, jak známo, že pravá ruka Laokoona poblíž týlu ležela, mladší syn pak že prsty pravé ruky hlavy se dotýkal. Montorsolia přiměla bez pochyby slova Virgilova „manibus tendit divellere nodos“ k restauraci, která již pro úplnou neúspěšnost pohybu nejapnou nazvána býti musí. Pohyb mladšího syna je v nynějším docelení spíš theatrálně graciosní a úplně nepravdivý. Záloktí — antické — je hadem kolmě pozvednuto, avšak — docelené — předloktí musí dolů klesnout, když vědomí shasíná. Chybnou restaurací mimo to i pyramidálnost i rovnováha i souhlasnost všech pohybů ve skupině se zrušila, která nyní přílišnou převahu na pravou stranu objevuje a nad hlavu, v níž přece dojem se vrcholí, zbytečně výše poukazuje.

se stlačuje než odstraňuje.[1]) Stopujemeli k tomu celou situaci ostatní, především shledáme, že Laokoon útokem dolejšího hada[2]) na oltář je svržen a obviny jeho na něm udržován, vždyť pravé stehno má stlačené a vždyť by mimo to i mladšího syna spolu vyzvednouti musil, kdy by opět povstati chtěl.[3]) Avšak takováto snaha v ničem se nejeví. Trup je podobně jako hlava nazad skloněn, kdežto každé povstání nutně vyžaduje, aby tělo výdatně k u p ř e d u se naklonilo. Pravá noha je patou k oltáři přitlačena, což *bolestí* přirozeně podmíněno jest, levá noha dílem za touže příčinou, dílem též obvinem hada do zadu je stažená. I tu nikde snaha povstati se nejeví. Silné vystupování svalu na levém stehně pak nepochází z toho, že by snad Laokoon nohama se opříti chtěl, než vysvětluje se jednoduše tím, že otec na kraji a rohu oltáře sedí, a že roh tento as nad dolejší třetinou kosti stehenní se nachází. Rohem je pak vnější hlava svalu čtyrhlavého (caput externum quadricipitis) na levou stranu stehna ven vytlačena, kdežto přitahovače krajem oltáře dovnitř vytištěny a sploštěny jsou.[4]) Konečně též připomenouti sluší, že každý uvědomělý odboj soustředění sil k témuž určitému konci vymahá, že paže, trup a nohy z a t ý m ž e c í l e m pracovati musí, jejž hlava hledem svým přirozeně vytýká. Zde však v každé části pohyb j i n ý a všude jen instinktivně a vzhledem ke skutečnému vybavení n e ú s p ě š n ý a k tomu hled od původcích zkázy vzhůru o d v r á c e n ý, okolnost, která již o sobě každé soustředění a uvědomělé působení n e m o ž n ý m činí. Tatáž hlava pak v bolestné rozervanosti své především pozornost naši k sobě obrací, a rovněž všechen pohyb těla a zvláště též zatažení levého boku o k a-

---

[1]) Bližší pohled na ruku tuto nám ukazuje, že Laokoon hada s ohromným napjetím sil svírá, což bestii sice dráždí, avšak z rány nevymršťuje.

[2]) Dolejší had přichází z pravé strany, má směr z dola nahoru, hořejší had přichází ze strany levé, vymrštil se vzhůru a odtud dolů se svezl; což dosud dosti nerozeznáváno.

[3]) Vše dle zkoušky na živém modelu, pokud snad podobné seskupení osob a sevření jich přiměřenými provazy tak nazvati smíme. J s m e p ř e s v ě d č e n i, ž e b e z z k o u š e k p o d o b n ý c h, j i c h ž ž e l! d o s u d n i k d e s e n e u ž í v a l o, n i c b e z p e č n é h o o j e d n o t l i v ý c h m o t i v e c h p o h y b ů s t a n o v i t i n e l z e. Mělo by to zvykem být netoliko u skupin tak složitých, jakou Laokoon jest, než i u postav jednotlivých. Teprv tím, že sami podobné postavení zaujímáme, nutnost a význam všech jednotlivých pohybů ucítíme.

[4]) Vše na živém modelu do podrobna se zkusilo, a tu zároveň se objevilo, že sval pilovitý (serratus anticus major) jen proto v té míře vystupuje, ježto záloktí za příčinou vymrštění hada instinktivně k u p ř e d u se tlačí. K tomu třeba, aby lopatka se upevnila a upevnění toto právě týmž svalem pilovitým se děje. Řečený pohyb předloktí však je proto s velkým napjetím sil spojený, ježto had mezi trupem a paží otcovou se prodravší p r u ž n o u s i l o u s v o u t o m u p ř e k á ž í. Portio sternalis svalu pectorálního taktéž přitáhnutím paže ku předu a dovnitř vystupuje. Z toho zároveň jde, že k vysvětlení svalstva ž á d n é k ř e č e z a p o t ř e b i n e n í, jak až dosud se předpokládalo. Křeč tato spatřovala se k tomu vždy jen po levé straně Laokoona, kde právě uštknutí se děje, a v š a k c o n á s l e d e k j e d u n e n í v ů b e c ž á d n á l o k á l n í k ř e č m o ž n á a taktéž je pohyb zde z c e l a j i n ý, než u křeče, následkem otrávení vzniklé. Při této totiž paže vzhůru a nohy dolů a zevnitř se napnou, tak že celek pak jaksi latinskému X se podobá.

mžitým pocitem rány podmíněno jest.[1]) Tak tedy i tím obě skupiny naprosto od sebe se liší, že při býku na čin, při Laokoonu však na utrpení veškerý důraz je položen a nedá se upřít, že právě tato výhradnost, kterouž ono utrpení v skupině vatikanské vylíčeno jest, se římským vznikem její co nejlépe se srovnává.

Neméně rozdílnost obou skupin na jevo vychází, pakli je vzhledem ku komposici k sobě přirovnáme.

Kdežto děj při Laokoonu i beze vší znalosti mythu každému srozumitelný a naprosto nepochybný jest[2]), tož kdokoliv poprvé před skupinu neapolskou vstoupí, pomyslí sobě spíše, že se o zadržení a skrocení býka jedná, aby totiž ženskou před ním sedící nepovalil[3]), nežli o potrestání Dirky, jejížto nucené sezení před býkem sotva ze situace o sobě následuje. Padneli býk na nohy, obáváme se, žeť Amfiona porazí, musí ho tedy zároveň krotit a ve výšce udržet, což by síly jeho, zvlášť při tom nejistém postavení, jež na skaliskách zaujímá, patrně přesahovalo a to tím více, an Zethos s úkolem svým, aby totiž Dirku za vlasy k býku přivázal, dostatečně zaměstnán jest, a tudíž bratru svému vydatněji pomáhati nemůže. Amfion pak téměř jen silou paží, nikterak přemocných, rozzuřené zvíře krotí, nesklání se, nepůsobí tudíž silou těla, čehož přece nutně zapotřebí jest, jak zvláště též porovnání skupiny s metopou v Olympii ukazuje, kde Herakles u zápolu s býkem kretským je zobrazen.[4]) Při mnohem mohutnější síle své přece křepost paží tíhou těla co nejvydatněji tam podporuje, ač pohyb býka je mnohem méně úřitný. Touto nejasností, neurčitostí a nepřiměřeností pohybů se děje, že skupina neapolská

---

[1]) Že jedině okamžitý pocit bolu — a tedy nikterak jakýsi odboj — hlavní příčinou všech pohybů jest, cítil již Göthe (Schriften über Kunst, Ueber Laocoon p. 184), který vůbec víc pravdivého o jednotlivých motivech skupiny řekl, než snad všickni ostatní vykladači dohromady. Ovšem že dle spůsobu svého na pouhém podotknutí věci přestal, s dodáváním důvodů zřídka se obíraje. Taktéž mimochodem proti křeči následkem otrávení se vyslovuje, právem podotýkaje, že od uštknutí dosud žádný čas neuplynul, jelikož had právě jedovaté zuby své do boku zaťal. Jiní ovšem právě o tom, že prý jed ihned plnou silou svou působí, naznačení božského poslání hadů spatřovali. Sr. Overbeck. Gesch. d. gr. Pl. II. 223.

[2]) Toť vytknul již Göthe, Über Laocoon, p. 183, čím ovšem nelibost mnohých archeologů na se uvalil, již naznačení oltáře za zvláštní zvýšení „patheticnosti celého výjevu" považují. V době alexandrinské byla již zbožnost řecká velmi zviklaná.

[3]) Část tohoto dojmu arciť že snad restaurace zavinila. Z rozličných opakování totiž vychází na jevo, že Zethus Dirku za vlasy uchvátil. Tak arciť tím méně Amfionovi pomáhati může, jehož úsilí pak tím nedostatečnější se býti objevuje. Zda Dirka provaz kolem těla obtočený měla, je z ohledu na krásu plastickou zajisté velmi pochybno, na každý případ bylo by pak uchvácení za vlasy surovostí velmi zbytečnou. (Sr. Overbeck. G. d. g. Pl. II. 242.) Myslímeli si však, že Zethus na dok naném přivázání provazem přestávaje, bratrovi pomáhá, vrací se námo na místo nedostatečnosti snahy opět neshoda ta, že úsilí bratrů u veliké převaze pozornost naši poutá. (Stran replik viz seznam jejich a Jahna, Archaeologische Zeitg. 1853. XI. c. 56.)

[4]) Vyobrazeno v Clarac musée de sculpture II. 195.

ničím nás nedojímá, kdežto Laokoon ovšem co nejdůtklivěji na mysl naši působí.

Představujemeli sobě dále Laokoona v původní podobě jeho, tož při ladné pyramidálnosti obrysů [1]) na celém obvodu svém nepřetržitost souvislých linií nám objevuje; synové od otce co nejpřesněji odloučeni a všechny okončiny co nejjasněji vytknuty jsou, tak že i uvnitř čáry jejich nikde se nekříží; také co do vyplnění prostoru nižádná závadná mezera nám se neobjevuje. Vše to pak beze všeho náznaku nucenosti spůsobem nejmistrnějším provedeno jest. U býka nejsou obrysy v té míře ladné a kuželovitost skupiny jen částečným obětováním pravdivosti je docílena; zrušila by se totiž ihned, kdy by Amphion jak náleží do zadu se naklonil. Čáry nepokojně se protínají a vyplnění prostoru není všude nenuceně docíleno, jak pohled na pravou nohu Dirky snadno ukazuje, kteráž patrně jen proto tak násilně do zadu pošinuta jest, aby mezi ní a Zethem nemilá prázdnota nezbývala. Pakli na konec při komposici v skutku umělecké jednotnou povahu dojmu i nad jinaké přednosti klademe, uznati musíme, že Laokoon takovéto soustředěnosti všech účinkujících momentů všemi prostředky se domáhá. Tři okamžiky téže události jsou zde s rozvahou nepřekonanou v jeden celek bez mezery sloučeny: starší syn hady uchvácen, otec právě raněn, syn mladší jižjiž umíraje, tak že rozličné doby téhož děje v jedno jsou sloučeny. Hlavy obou synů a hadů v téže váhorovné čáře leží, a téměř kolmě nad tlamou hada, jenž otce do boku napadnul, hlava otcova se nachází.

Tak všechny nejdůležitější části spůsobem nejsnadnějším se přehlídnou všude a účinek v těsné souvislosti s příčinou vystupuje. A k tomu ke všemu: jak otec postavou svou syny daleko převyšuje, tak hled napořád mimoděk k nepřekonatelné hlavě jeho se vrací, jež s výrazem nesmírného bolu i co do prostoru i co do významu co pravý střed a vrchol celého sousoší vystupuje. Skupina neapolská naopak takového středu naprosto postrádá, nechcemeli snad býka za něj považovati, čemu by ovšem osudná okolnost nasvědčovala, že celé sousoší od něho jmeno své obdrželo. Na každý případ pozornost naše mezi Amfiona, Zetha, býka a Dirku se dělí, jejichž hlavy na koncích nepravidelného kříže se nacházejí. Již tím všechna jednota a soustředěnost dojmu se ruší, ani k tomu nehledě, že Antiopa v pozadí stojící v naprosté téměř nepohnutosti své s ostatním dějem v žádném bližším spojení a vztahu se nenachází. [2])

---

[1]) Táhnemeli skrze největší šířku skupiny čáru váhorovnou a od ní pak dvě přímky nahoře se protínající, jež na jedné straně loktů mladšího syna a otce, na druhé hlavy syna staršího se dotýkají, obdržíme trojhran téměř stejnoramenný, jehož vrchol do kolmice spadá, jež středem celé skupiny se vede. Ovšem že protínání čár toliko na fotografii se objevuje. V skupině lokte a hlavy v téže kolmé ploše se nenalézají, kdežto v obrazu arciť na touže plochu projektovány jsou.

[2]) Přívrženci rhodického původu Laokoonova, ovšem že bez udání důvodů závažnějších, k jakémusi enthusiasmu pro farneského býka se donucují. Hájíce současnost jeho s Laokoonem, musíť ovšem sebe a jiné přemlouvati, že obě skupiny ve všem a tudíž i co do výtečnosti komposice sobě se rovnají. Ano proti všem nepředpojatým úsudkům tvrdí Brunn: „Co

Tak tedy i podstavce i roucha i těla u Laokoona a býka co nejpodstatněji od sebe se liší a tentýž rozdíl vzhledem k momentu, k motivaci a ku komposici nám se objevuje.

Pakli však dle výroků jednoho z nejpřednějších obhájců strany rhodické „díla spůsobem do očí bijícím příbuzná nikdy v dobách daleko od sebe odlehlých nepovstala", [1]) následuje z toho zajisté, že výtvory umělecké povahu tak naskrze různou objevující v jednom a témže věku vzniknouti nemohly, a pakli tedy býk spůsobem nepopíratelným časům alexandrinským náleží, jde z toho zároveň, že Laokoon nižádným spůsobem výplodem této doby býti nemůže.

Tak tedy skupinu vatikanskou ani co do povšechného postupu a vývoje umění, ani vzhledem k zvláštnímu směru rhodickému času a duchu řeckému vůbec a hellenistickému zvláště důvodně přičísti nelze.

Jelikož pak jedině rozhodnutí mezi Rhodos a Řím položeno jest, šlo by z toho, že Laokoon nikoli době diadochů nebrž prvních císařů římských náleží, kdy by se z druhé strany nenamítalo, *že prý Laokoon pro nepopíratelnou výtečnost svou ve věku tomto povstati nemohl.*

Nám se ovšem zdá, jako by ti, kteří sousoší toto časům římským naprosto upírají, vší mocí se vynasnažiti musili, aby umění doby této v podobě co možná nejpodřízenější spatřovali. I nemůžeme se při tom nijak sprostiti obavy, že by z toho konečně zcela křivý pojem o této velmi zajímavé, důležité a žel posavad nedosti prozkoumané periodě dějin uměleckých vyniknouti mohl, jak již nyní v dosti značném počtu spisů se objevuje. [2]) Důležitost toho, aby doba Laokoonova přesně se určila, z toho arciť tím zřejměji vysvítá.

---

o chvále a zásluhách Laokoona poznamenáno, i u býka dochází platnosti a sice v mnohém ohledu i v spůsobu sesíleném." (Gesch. d. gr. Künstler I. 496). Myslíme, že jsme dokázali, žeť věc právě naopak se má, než přece klademe sem hlas zajisté kompetentní a zcela nepředpojatý. Výtečný Schnaase ve svých dějinách umění (II. 334.) o skupině býka doslovně praví: „Co do uspořádání i co do dojmu tato co do hmoty znamenitě větší skupina vysoko za Laokoonem stojí, schází jí i jednota architektonická, i duševní střed interesu. Postavy mají v úřitnosti pohybu svého cosi theatrálního, čáry nepokojně se protínají, celek není mnohem více než smyslně imponující ozdobou veřejného náměstí." Ovšem Schnaase je též esthetik a ne jen archeolog. Ostatně i Brunn o několik řádek níže vyznati musí, že u býka co do jednotlivosti „kritika snad nikterak nepřejná, než jenom poněkud přísná" mnohé vady by vytknouti mohla. Dodáváme jen ještě, že onen nepopíratelný nedostatek jednoty u býka právě nesvědčí pro náhled, že komponování skupin za doby diadochů k zvláštní dokonalosti dospělo.

[1]) Slova Brunnova (G. d. gr. Künstler I. 499), jimiž on arciť současnost býka a Laokoona dovoditi chce, je „výronem jednoho a téhož přísně vyznačeného směru" nazývaje.

[2]) Sem náleží především Overbeckova Geschichte der griechischen Plastik, nyní snad nejznámější kompendium druhu tohoto. Kniha tato, která ostatně ve všech téměř částech odjinud nevyňatých mnohem více o domýšlivosti nežli o soudnosti skladatele svého svědčí, rozšiřuje o umění z doby římské náhledy tak nepravé a úsudky tak nespravedlivé, že ji v ohledu tomto a vzhledem k velkému rozšíření jejímu za přímo škodli-

Nutno především příčiny vyhledat, jež umělecké úspěchy v Římě spůsobily. Sdílíme ovšem co nejrozhodněji náhled, že povšechné poměry politické a sociální na literaturu a umění velmi důležitý vliv provozují, než přece myslíme, že vliv tento zvlášť pokud se života uměleckého týče, nikterak se přeceňovati nesmí. Oněm odvětvím, kterým svoboda myšlenky k rozvoji nutně potřebna jest, ovšem že též občanská svoboda nevyhnutelnou podmínkou zdaru a prospívání bude. Poněkud jinak se to má s uměním, zvlášť plastickým, kterému i největší politická svoboda ničehož neprospěje, nenîli v době a národu též četných podmínek jiných a na mnohých u zvláštních okolnostech závislých. [1]) Jsouť to vzhledem k umělcům samým především do-

---

vou naznačiti musíme. Sebedůvěra tam všude na odiv postavená oslňuje snadno slabší duchy a imponuje těm, kteří k pramenům a dílům sami blíže přihlídnouti nemohou. — Výtvorům z dob římských za časů Winkelmannových všechno co emanacím svrchovaného duchu uměleckého se klanělo. Obdiv tento byl snad poněkud přehnaný; avšak když později skulptury z dílny Fidiovy v obecnou známost vešly, a když se znenáhla ukázalo, že předměty dosavadního nadšení za římského panství povstaly, tu nastal převrat a podceňování snad ještě méně opodstatněné. Bylo, jako kdy by dějepis umění za dřívější chválu se byl zastyděl a jako by se snažil, poklesek tento všemožným zlehčováním oněch děl nahraditi. Což pak by že Řím kloudného pojíti mohlo? Mínění toto se dříve ustálilo, než Říma v tom ohledu s důstatek poznán; a na místo, co by mylný a předpojatý náhled dle nepopíratelné skutečnosti se byl poopravil, raději skutečnost se překrucovala. Vše co nepopíratelně z římských časů vzniklo, bylo nyní vadné, nedostatečné, aneb když to již jinak nešlo, pouhou kopií plodů dřívějších. Nebylo již „duchů tvůrčích“ t. j. vyskytla se sice hojnost umělců, s kterými nižádný z nejnadanějších mistrů renaissančních a moderních se rovnati nemůže; avšak příroda byla právě tenkráte tak kapriciosní, že žádnému z nich neuštědřila jako druhdy též nějaké schopnosti k myšlenkám původním, — mezi jinými i za příčinou tou, aby Laokoon se svou do očí bijící původností římské době se přičísti nemohl. Marně proti tomuto novému ruchu výtečný Thiersch ve svých Epochen d. bild. Künste se postavil, každý, kdo za hlubokého znatele platiti chtěl, s vysoka na díla patřil, jimiž mužové nejjemnějším citem pro plastickou krásu nadaní, a největší sochařové novější Michelangelo a Thorwaldsen nepodmíněně se obdivovali. „Což je to proti Fidiovi!“ odevšad se volalo, „vždyť i Skopas a Praxiteles jsou vlastně již úpadkem umění!“ Vytkli jsme, že naopak při obou jistým směrem podstatný pokrok umělecký i nad věk Fidiův spatřujeme, a jak v čase nedalekém všeobecně se nahlídne, žeť i věk tento neobsahuje v sobě všechno to nejvyšší, čeho umění sochařské právem se domáhati má a může, tak přesvědčeni jsme, že naopak výtvory z dob římských opět věčnějšího a spravedlivějšího uznání dojdou.

[1]) Že vývoj umělecký a politická svoboda v té míře nesouvisí, aby se snad říci mohlo, že čím více svobody, tím výtečnější umění, tomu též novější historie nikterak nenasvědčuje. Michelangelo a Rafael žili na dvoře papežském, kam jeden z nejrozhodnějších autokratů Julius II. je povolal, novější umění francouzské a německé nevyvinulo se nikterak v poměrech politické svobodě příznivých, a přece jak hluboko pod nimi nachází se umění v Anglii nebo v Americe, tedy právě v státech nejsvobodnějších! Ovšem přidružili se k podmínkám, kterých se tady dotýkáme, též volný ruch politický i národní a velkolepost podniků a myšlenek dobou hýbajících, potom, jak všechna ostatní, tak i umělecká činnost tím se povznese a dovršení svého dojde.

konalá znalost těla lidského, výtečnost techniky zkušenostmi věku předcházejících vytříbené, vědomí o prostředcích, jimiž dílo umělecky působí, a konečně výborné vzory, z kterých poučení a povzbuzení čerpati možno. Vzhledem pak k okolnostem vnějším mezi jiným předně zámožnosti třeba, by díla umělecká zakupována a činnost umělců i tím povzbuzována byla, za druhé živého smyslu pro umění skutečné a vytříbeného vkusu krásoumného, aby tvoření umělecké s pravé dráhy se nepošinulo a na zcestí se nedostalo — [1]) za třetí též jistého rozpoložení a naladění celé doby nad prosaičnou všednost a malichernost povznešené, a na konec také volnosti i co do zvolení předmětů i co do provedeni jejich. Dle toho trváme, že málo která doba byla pro snahy umělecké příznivější nežli konec republiky a počátek císařství v. Římě. (Dokončení.)

Královrah.

Báseň

Antala Staška.

(Dokončení.)

Vyšla z domu k sousedovi máti,
otázat se, co to v městě víří;
dcera sama — zvony hučí v uši,
na obloze plameny se šíří,
její smysly uchvacuje závrať,
bouřné vření mučí její duši,
oheň pálí bělostná jí ňádra,
srdce žárem v outlém těle buší,
bledých lící lepý květ
zlíbal ohně žhavý ret.

Peřinky, jež tělo přikrývaly,
odhrnuje ruka něžná, bílá;
rychle vstává — při večerní lampě
zatřpytla se, jako ve snu víla,
zulíbaná lilií všech králem,
prodechnuta jarních vánků vůní,
plna něhy, jako první vesna,
bělostkvoucí, jak sníh na vysluní,
vzdušná, lehká, jako ptáčka let,
jenž se vznesl z hnízda pozapět.

[1]) K tomu ke všemu ovšem ještě třebas, aby též umělecké talenty se rodily, avšak to především z podmínek fysiologických závisí. Přichází jich zajisté vždy dostatečný počet na svět a jen na povaze doby a okolnostech života závisí, zda též skutečného vývoje svého dojdou.

Údy vábné, jako luzné kraje,
v kterých skrytě slasti vše se chvějí;
harmonie sladkozvuké hudby
jest jich pohyb, jest i chůze její.
Vše jest jemné — jenom vlasův vlny
vznášejí se nad krajinou krásnou,
jako chmura na obloze černá,
pod níž stín jest, za níž hvězdy hasnou.
Z dívky září kouzla vábný, něžný svit,
jenž jí oudy prodchnul, sám jsa v duši skryt.

Spěje bílá, otevírá okna, —
ovanul ji jarní z venčí vánek,
položil se do kadeří černých,
jako v mrakův temný, chvějný stánek,
a s ním vřava blížící se stále
udeřila silněj v jemné uši;
hřmotné hlasy, zvuky rozpoutané,
bouřný lomoz blíž a blíže buší.
Již se chmurné nesčíslné davy
jako moře rozhukané v bouři
valí, hučí, pění, dmou a víří,
hrůza hřmí z nich, halící se v kouři;
před ní pádí v běsném letu strach —
temně hučí zvony na poplach.
V čele davův při požáru svitě
mnicha postať ku předu se dere,
hrnoucí se z horstva temná skála,
kterou nával urvav s sebou bere.
V rudé záři rdí se jeho líce,
bleskné oko svítí zpod obrví,
v rudé záři černý háv se vlní,
zbarven svitem, zbarven lidskou krví,
v rudé záři v ruce blýská meč,
hromový hlas volá davy v seč:
„K hradu teď vrhněme hrůzu svých sil,
poslední útulek tyranův tam,
který nám k dobytí ještě teď zbyl!
Oj, bude potrestán vrahův těch klam,
pomstěn i Jaroslav syn můj a rek,
jejž k hanbě pověsil vrahův dnes vztek!“

IV.

Plameny víří k nebesům vzhůru,
v kotoučích se valí kouře,
ramena temná zdvíhají k nebi,
jak by hroziti mu chtěly.

Dobyt již hrad jest, lid jeho pánem
nad tyrany koná pomstu,
volaje slávu novému králi,
který k vítězství jej vedl.

Neslyší dívka vítězoslávu,
ale pádí, pádí letem
po širých nivách za městem v dáli,
upřený zrak majíc k nebi.
Severní hvězda v nebeské báni
hledí v věčný prostor okem,
tajemným kouzlem, vábivým světlem,
v světy myšlenky své metá
snivé a luzné, prodchnuté báji
o kráse a lásce věčné,
jako by vesmír ovanout chtěla
touhy sněním o věčnosti. —
Upřeně hledí Melitta v hvězdu,
a ta usmívá se na ni,
kyne jí, vábí, polévá září,
paprsky své na ni vrhá,
jak by ji zvala, by po nich vzletla,
vzletla vzhůru letem ducha.
A dívka běží po temné zemi,
jako po obloze širé
v bezednou propasť ve světlém kruhu
v zoufalství se vrhá hvězda.

Bělostná říza vzduchem se vlní,
černé vlasy nad ní vlají,
nožinka bosá bílá jak mramor
noční rosu střásá s travin,
a celá postať v dálce se kmitá,
jako sen, jenž v ducha stanu
přiletěl z krajin myšlenek dávných,
a se zaskvěl prostřed temna. —

Ale ta hvězda v severní báni
náhle mizí, ztrácí lesk svůj;
oblakův roje s černými hávy
zastřely ji v litém běhu,
jsouce jak snové titánův obrův,
kteří ve svém uvěznění
myšlenkou temnou, chmurnou a děsnou
proti světlu nebes válčí.

Melitta běží dále a dále,
pějíc píseň tichým hláskem:

Škoda toho milování
že netrvá do skonání,
škoda nastokrát . . . .

Dálnými bory valí se řeka,
taká temná, taká smutná,
jako by smutek, jako by bole
byla smyla s ňader země,
jako by žele, jako by strasti
byla smysla s lidských srdcí.
Dálnými bory valí se řeka,
taká temná, taká černá,
jako ta noc jest, která své křídlo
rozepjala na nebesích,
přikryvši zemi, ubohou kořist;
taká temná, taká černá,
jako ten balván, pokrytý mechem,
jenž ční nad ní hrdým strážcem. —

Dálnými hory valí se řeka,
divným zvukem vlny šumí,
ozvěnou jsouce děsnému snění,
které zmítá matku zemi,
v útrobách jejích víříc a bouříc;
divným zvukem vlny šumí,
ozvěnou jsouce děsnému snění,
jaké sní si lidské plémě
v útrobách ducha, v propasti bezdné
bez konce a odpočinku,
jako ta propasť nahoře v nebi
bez konce a odpočinku.

Temnými bory valí se řeka,
kolem hory velikáni
k obloze hrozí obrovským tělem,
jak by stéci chtěly nebe.
Nebesa skryta pod černým štítem
utkaným z chmur temných, děsných
nevidí zemi, nevidí hory.
Jenom jedna malá hvězda
zrozena včera v étheru lůně,
nejmladší v svých družek věnci,
zvědavě zírá v prostory dálné,
pohlednout chtíc na zem matku,
o které praví družice světlé,
že to máti roditelka
bolu a lásky u věčném víru. —

Nezná láskův, nezná boly;
světlým svým třpytem hravé jak dítě
usmívavě, ostýchavě
pozírá dolů skulinou malou,
hledá lásku, hledá bole.
Nevidí lásku, nevidí bole, -
ale vidí temný prostor,
v prostoru hrozné postavy horstva,
velikány, obry šedé,
jak se k ní derou, sahají po ní,
až se hrůzou kryje za štít.
Ale zas hledí zvědavě dolů;
tam se valí černá řeka
černými lesy u černé skály,
polo v snění, polo v bdění.
Na černé řece uprostřed proudu
zjev se bělá divné krásy,
lesklá jak jiskra s nebeské báně;
která zabloudivši na zem,
ztemněla bolem, zrozeným láskou.
Melitty to mrtvé tělo —
kolébka chladná — vlna ji houpá;
bílý šat i bílé líce
jsou jako zjevy lilie vodní,
jež svým květem hledí k nebi.
Kolem pak tančí divoké vlnky,
smějí se a hrají, skáčí;
vrhají dívku dále a dále,
plny radosti a šumu,
opět že život klesl jim v náruč,
v náruč studenou a temnou.
Radí se vespol v šumivém reji,
zdali ponesou ji k moři,
aneb ji vrhnou na ňadra matce,
chladné, zimné jako ony.

Mladičká hvězda hledí zas s nebes,
a když spatří dívku ladnou,
šeptá si smutně, šepotá sobě:
To jest jistě ona láska,
to jest i bol ten, o němž mně děly
družky hvězdy, sestry moje —
i roní slzu, velikou první,
která světlým meteorem
proběhla vesmír, plníc jej bolem,
s bolem láskou v věčném víru!

V.

Ku modrým horám sklánělo hlavu
slunečko boží v nebeské báni,
růžové zlato sypajíc zemi
při jemném, tichém větérku vání.
Dolinou pestrou plynula řeka,
kolkolem luhy, květnaté nivy,
a nad tím nebe v poklidu luzném
klenulo lazur večerní, snivý.
Obloha jasná vsnila se v řeku,
tamo i hory vnořily sebe,
slunečko zlatem zlíbalo vlnky,
nahoře, dole země i nebe;
uprostřed hejno vlaštovek lítá,
švitoří, hraje, zraku se kmitá.

Maloučká chata na břehu proudu
samotna stojí uprostřed nivy,
na prahu jejím stařenka sedí,
šedivá jako holoubek sivý.
Len bílý přede svadlou svou rukou,
za řeku k horám modrým se dívá;
nad její hlavou zpod střechy v hnízdě
vlaštovčí pískle švitoří, zpívá.
Z komína chaty valí se kouře,
kolkolem v luzích bravy se pasou;
přes vlny letí ozvěna písní
zpívaných bujnou veselou chasou.
Stařenka ale klidná a tichá
smutně tam sedí, časem i vzdychá.
Stále jen hledí ku modrým horám,
jako by ždála odtamtud spásu,
neslyší pískle vlaštovčí v hnízdě,
slyší jen bujnou, veselou chasu —
slyší jen vlastní myšlenky svoje,
jež jako hojné včeliček roje
vyletly z oulu jejího srdce,
hemžíc se kolem svého teď zdroje.
Bzučí a šumí, víří a letí,
a ona s nimi šepotá sobě:
„Ztratil se, ztratil, jak jeho otec,
sama jsem jako ubohé robě.
Ku modrým horám za sluncem spěchal,
samotnou mne tu v zármutku nechal.
Neuzřím já ho nikdy už více,
zhynul tam někde uprostřed lidí;
děj se však vůle na nebi pána,
který vše moudře a dobře řídí.

Oželen syn můj mnohou již slzou —
ale ach otec, zda žije dosud?
Ještě jen jednou v životě svojím
chtěla bych zřít jej, znát jeho osud.
Byltě tak mužný, spanilý, krásný —
zjevil se, zmizel anděl jak spásný.
Zdaliž i on též vzpomíná na mne?"

Hoši, co pásli za chatou stáda,
nechali náhle veselých zpěvů,
nechali bravu, běželi k chýši
zvěstovat úkaz podivných zjevů.
O závod pádí vysmáhlých tváří,
s jiskrným okem, zčechraným vlasem;
z daleka víří, z daleka křičí
v změsici bujné zvučivým hlasem:
„Ve zlatě kočár, spřežení troje,
bělouši samí, podivné stroje;
ohlavě zlaté, oprati zlaté,
prostraňky zlaté, všechno se třpytí;
ani se nelze okem v to dívat,
jak se vše leskne, jak se vše svítí."

Doběhli, stáli, oddychujíce,
rukávem pot si stírali s čela;
pes na ně vrčel, uvázán k boudě,
a když to slyší družina bdělá,
věrného strážce škádlit se jali,
vrčíce po něm poslové malí.

Nevěří svému stařenka sluchu,
na čele činí kříže znak svatý;
bílý len klade z rukou svých vedle,
a jde se dívat na kočár zlatý.
Vesele za ní skáče si chasa,
hlasitě mezi sebou se hádá;
stařenka ale tichounce kráčí,
v mysli své všechno podivné spřádá,
sotva však klidně za chatu kročí,
ve zlatě kočár lesknoucí zočí.

Běloušův bujné spřežení troje
po květném luhu k chýši se blíží,
vzpíná se, řehce v červánkův záři —
brav se v ně pestrý zvědavě zhlíží,
zvedaje hlavy, udiven leskem.
Jalůvka černá zjevu se bojí,
odvrací oči, a skáče domů;
za ní se stádo celičké rojí,

třeštíc a letíc k stařenky chatě —
za nimi kočár třpytí se v zlatě.
Stanuli oři, vykročí posel,
k stařence praví hlasitě, vážně:
„Samoslav jasný, veliký král náš
vzkazuje pozdrav, prose vás snažně,
byste hned k němu do města jela.
Na důkaz svého rozkazu toho
posílá prsten dobře vám známý,
a jiných darův mnoho a mnoho.
Mrtev jest syn váš — však ctí jej lid,
nebť otci dobyl trůn — lidu klid . . .
Ranního slnce při první záři
odletí s vámi běloubi jaří."

VI.

Sotva že slunko z východní brány
poslalo zemi úsměv svůj ranní,
stařenka loučí s chatou se milou
při jemném, tichém větérku vání.
Nejkrasší šaty, jež měla v truhle,
oděla na se, poseté kvítím;
žalost i radost chvěla se v tváři,
a byla jak by omladla žitím.
Co mohla vzíti, vše s sebou vzala,
ostatní všechno čeládce dala.

Vychází z chaty, čeládka pláče,
vše se s ní loučí, pes za ní skučí,
ona jej hladí, on se k ní lísá —
pod chatou řeka stená a hučí.
Před koni, zlatem stařenka strach má,
chce jíti pěšky, vsednouti nechce;
konečně přece — rozkaz však dává,
by jeli zvolna, pomalu, lehce.
A již se ořův spřežení hbitá
s kočárem v dálce ve slunci kmitá.

Plačící chasa slze si stírá,
a jde zas k stádu, písně si zpívá;
ale pes starý uvázán k boudě
vyje a skučí, v dálku se dívá.

Řeka se valí stenavým proudem,
paprsky ranní tančí tam na ní,
vlna je houpá na svojich ňadrech,
při jemném, tichém větérku vání.

Kolkolem luhy, zelené nivy
lesknou se jako smaragd živý.

Ale zas hoši pasoucí stáda
nechali náhle veselých zpěvův,
nechali bravu, běželi k chýši
zvěstovat úkaz podivných zjevův.
O závod pádí vysmahlých tváří,
s jiskrným okem, zčechraným vlasem;
z daleka víří, z daleka křičí
v směsici bujné zvučivým hlasem:
„Při řece tamhle v travnatém břehu
vyvrhla voda v hučivém běhu
umrlou dívku v oděvu bílém,
štíhlou a krásnou s černými vlasy;
škapuléř visí okolo šíje,
zavřené oči, veliké řasy . . . .“

Doběhli, stáli, oddychujíce,
rukávem pot si stírali s čela;
nebyl však nikdo, kdo by je slyšel,
zmizela dříve stařenka bdělá.
Jenom pes starý u boudy skučí,
a dole řeka stená a hučí . . .

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

Pohled ten účinkoval na Vojtěcha nejinak než hromoblesk. Po příšerném zážehu následovalo před očima jeho zatmění; znenáhla vynořily se přítomné osoby před ním opět, ale on spatřoval je neurčitě jako v husté mlze, a hlasy jejich slyšel jen podobně jako daleké zvonění.

Rozuměl také, co povídají: kterak zahledli dívku proti zimě neopatřenou z lesa vycházeti, kterak pohled a chůze její nezvěstovaly nic dobrého, kterak uhnula na led — — Rozuměl, ale nezahořekoval, nezalomil rukama. Jazyk jeho byl němý, všecky údy ochromené. Zdálo se mu, že duše jeho vyráží zoufalý křik, ale již kdesi v dáli oddělena od těla, které se cítilo už jen co prázdná její nádoba . . .

Tvář Miluščina — zsinalá, mokrými vlasy vroubená, mrtvá a přece tak krásná! — několikrát se zraku jeho namanula, pak jí zase neviděl. Připadlo mu na mysl, že to s ní koná cestu do říše mrtvých — to vůkol něho byly charonovské stíny — svět a jeho život zmizely jim dávno s očí, mizely také z paměti jejich . . .

Z tohoto stavu vyburcoval jej srdcelomný nářek, který se náhle jizbou rozlehl. Bylať přikvapila paní Benedová, matka nešťastné dívky.

Žalostné zvuky rozpoutaly také jeho cit. Duše jeho, všecka bytost jeho proniknuta nevýslovným bolem. Bylo mu najednou, jako by na šíré zemi nebyl měl nic drahého, nic blaživého leč tuto dívenku — a ta zde ležela bez života! Jestliže nikdy slovo lásky k ní nepronesl, nyní mu náhle nad bezduchým tělem jejím zvěstovalo vlastní srdce, že láskou k ní z nejhlubšího nitra krvácí, hyne . . .

Cokoliv bylo mezi něj a Milušku vstoupilo, a mysl jeho jinak zaměstnávalo, vše nyní jedním okamžikem bylo odstraněno: a poměr jeho k ní v tom jednom okamžiku dospěl ve svazek, nad nějž mezi dvěma lidmi nikdy nebylo pevnějšího — ve svazek, který nemohl býti rozpoután, a přece jej pojil jen — k mrtvole!

Ne, nemohlo, nesmělo to býti pravdou! Tato andělská bytost bídou dohnána jest k zoufalství — nesměl zde spatřovati příšerně děsný, nezvratný konec, ač nemělli pozbyti rozumu! Duše jeho vzepjala se v jakousi neobyčejnou sílu, kterou vystupovala z mezí lidské možnosti, kterou život dívku opouštějící musil zadržen a k návratu donucen býti. Aby buď dokázal skutek všemohoucnosti aneb sám také propadnul rovnému zničení jak dívka — to rozhodnutí stalo se nezbytně nutné v této osudné chvíli.

„Jest živa!“ zaznělo jizbou rozličnými hlasy — ale hned potom nastoupilo utišení, jako by se přítomní báli ducha v tělo se navracejícího nějakým zvukem zaplašit. Také nářek paní Benedové oněměl.

Našemu básníkovi znělo slovo to tak, jako by se po druhé končinami světa ozýval rozkaz: „Budiž světlo!“ Znova stvořen jevil se před ním svět. On prošel mrákotnou chvílí, ve které všecko už spatřoval v rozvalinách, v nicotě — nyní vycházel z ní sám co člověk znovuzrozený: nové úlohy, nové úmysly šuměly okolo něho jako peruti neviditelných orlů.

Znenáhla vracela se paměť jeho ve skutečnost, a připomněla mu, co se dělo před vstoupením do této jizby, co jej do těchto míst přivedlo. „Božena — Božena . . .“ opakoval si šeptem, jako by se s jmenem i osobou po drahném čase opět seznamoval.

Božena byla tam v tom světě Soběhrabův a Levinův, z něhož on sem přišel přes most rozepjatý nad propastí — i ona musila odtamtud býti vytržena a na tento druhý břeh převedena. Napsal jí návěští, jak jest jí na blízku, i žádal za slůvko zprávy od ní. O Milušce a o všem, co se tu přihodilo, arci pomlčel.

Odeslav lístek obrátil opět všechnu svou pozornost na Milušku. Zdála se posud více pouhým stínem nežli živou osobou — zdála se obrazem na průsvitný porcelán mistrnou rukou vkouzleným. Oči její byly otevřeny, ale duše za nimi hleděla na svět cize a z daleka, jako

z vodních hlubin. Někdy plaše popatřila vůkol, obličej její hnul se vnitřním nepokojem, pak utišila se opět.

Nikdo jí nevyrušoval; i matka usedla stranou i odvrátila zarmoucenou tvář, tlumíc násilně svoje vzdechy. Bez řeči věděli to všichni, že *tato* bytost by všelikými otázkami a přímluvami byla trýzněna, že vzkříšení její jen v hlubokém klidu dokonáno býti může. Oddychovala tak slabounce, že to ani znamenati nebylo, a posavad slova nepromluvila.

Stála na samé hranici mezi životem a smrtí. Smrt už se jí byla dotkla, však ještě vztáhla ruku svoji zpět, čekajíc blízko u své krásné oběti, která se jí sama posvětila, a kterou nazpátek do života nic nevábilo.

Vojtěch s duší rozechvěnou patřil na ten obraz, jenž byl tak dojemný, že slovy nelze vypověděti. Nejednou přejel sobě rukou čelo, nejednou ukryl obličej ve dlaních, aby pohnuté, rozlítostněné city své nevyzradil slzou neb slovem.

Až opět na ni pohlednuv, potkal se s jejími zraky. Tvářnost její byla očividně proměněna; plachost z ní vymizela, tichá však upjatá pozornost nastoupila na její místo. Patrně byla dříve přítomnost Vojtěcha, opodál stranou stojícího nepozorovala; nyní ohlížela se pátravě po jiných osobách i předmětech, a vždy opět vrátili se zrakové její na Vojtěcha; konečně utkvěli na něm bez pohnutí.

A on jen mluvou zraků svých ji pozdravil, tou mluvou jen jí přimlouval, tou mluvou jen jí zvěstoval, co cítí. Drahnou chvíli trvala ta rozmluva, a dívka rozuměla zajisté. Znenáhla sepjala své ruce na prsou, a z oka k mladíkovi jako v modlitbě upřeného se vynořila lesklá slza na bělostnou tvář. Co k sobě zraky svými pravili v ten okamžik, ani žádný z nich by nedovedl vysloviti. Následek toho byl, že Vojtěch uchvácen přistoupil k jejímu loži. Avšak dívku to poděsilo.

„Vy se mne lekáte?“ promluvil on nemaje více síly, cit svůj vtěsnati v hráze.

„Myslila jsem — že to jen vidění,“ zašeptala Miluška, zmatena i znepokojena, více sobě než jemu v odpověď.

„A že to skutečnost, to vám nelíbo?“

Neptal se dále — nebyl ještě čas na slova. Vztáhl k ní svou pravici; ona ji přijala, však chvěla se ruka její i její oko. Tato pravice ji vedla zpět do života, jehož břímě znova podniknouti bylo jí děsivou myšlenkou. Ale on jako by jí do duše hleděl, držel ji tím pevněji, a jako by zažehnati chtěl z mysli její všecky neblahé mrákoty, klonil se k ní vždy níže, až se rtoma svýma čela jejího dotekl.

Miluška zavřela oči. Pojala ji závrať, jako by smrt znova na ni sáhala — však tenkráte byla závrať tak sladká, že dívka v hloubi duše zatoužila: „Kéž nyní umru! . .“

Tou dobou dotkla se paní Benedová zlehka ramena Vojtěchova. On obrátiv se spatřil, žeť ve světnici nová osoba. Kvapně postoupil jí vstříc.

„Já věděl, že přijdete!“ řekl tiše, podávaje ruku svou teď této příchozí.

Božena — onať to byla — se jí nechopila. Stála tu jako socha, tak bledá, tak bez pohnutí, jen veliké oko její prozrazovalo vnitřní bouři.

„Vy jste věděl — vy jste mě čekal?“ ptala se sotva srozumitelně. „A přece —!“

Nedopověděla slovem, toliko pohled její ukázal na Milušku. A bylo v tom pohledu tolik nenávisti, tolik opovržení, že Vojtěch s bezděčnou prudkostí mezi Boženu a lože Miluščino vkročil.

„Co jest vám?“ ptal se s podivením slečny.

„Mámli odpověděti — máli se rozmluva naše prodloužiti,“ odtušila ona s vášní, která se utajiti nedala — „musí to býti jinde nežli zde!“

Blažej byl až do duše uražen. Nejednou byl ve svých listech ze žaláře učinil zmínku o Milušce, Božena neměla tedy ani té výmluvy, že na dívku neštěstím pronásledovanou zapomněla: přece však i ona nechala ji klesnouti v nejkrutější bídu. A nyní proti té bídě, proti té utrýzněné oběti, dohnané až v náruč zoufalství stála ve svém bohatém vystrojení tvrdá, soucitu nepřístupná, nad soucitem Vojtěchovým náruživě rozhořčená, po pansku zhurta jemu poroučejíc.

„Co to znamená?“ ptal se mladík s hlavou vztýčenou a obličejem uzarděným.

„Abyste se okamžitě rozhodnul!“ vece ona jako prvé. „Nechceteli mně bez odkladu vysvětlení podati na jiném místě —: zde jsem promluvila své poslední slovo!“

Vojtěch couvnul nazpět k Miluščinu loži.

„Jsemli toho původem,“ pravil, „že jste jsem vstoupila, slečno, vězte, že to následkem chování vašeho cítím co svou nejtěžší vinu!“

Nastoupil okamžik hrobového ticha. Božena stála nejprv jako zkameněná; pak učinila krok ku předu, z očí jejích sálaly plameny.

„O mne jste si za to dobyl největší zásluhy,“ promluvila — „vidím, kam náležíte — kam jste vždycky náležel!“

„A kde zůstanu!“ doložil Vojtěch s mužnou pevností.

V následujícím okamžiku zase už slečny ve světnici nebylo. —

Dlouho do noci osvětlena byla okna domu Soběhrabova — dlouho do noci bděl i Vojtěch v protějším hostinci, kam se byl na nocleh uchýlil.

Když pak nazejtří slunce vycházelo, vstupoval zas už do mlýna, by se poptal po zdraví Miluščině. Ale tu slyšel, že jí zde hledá nadarmo — že dosti pozdě na večer přijela paní, která mluvivši drahně s dívkou i matkou její, pak obě — Milušku zejmena obzvlášť pečlivě opatřenou — s sebou do kočáru vzala i odvezla. Dle popisu poznal, že to byla paní Levinová.

Pátraje dále dověděl se, že paní Levinová i s Miluškou v noci odejela do Prahy.

Nyní neměl ani on žádné příčiny, návrat svůj odkládati. V tom roznesla se po městečku smutná novina, že v rybníce nalezena mrtvola — starého komedianta Rozhody. Oděv jeho byl promočený a mrazem stuhlý — dle všeho probořil se, vyváznul z vody, ale zmrznul.

Vojtěch rozuměl, že ubožák šel k vodě hledat Filipínu — snad proto, že Miluška byla ze mlýna odvežena....

XVIII.

Masopust schyloval se ku konci, ale právě proto byl v nejplnějším proudu. Třeba se na ulicích pražských bohu karnevalu nesloužilo tak okázale jako v Římě nebo v Benátkách: v mysli své všickni, co se jich tu koliv hemžilo, předně a hlavně jím se obírali.

Jedinou snad výminku činil náš hrdina, který sice také pod večer spěšným krokem k domovu se ubíral, avšak při tom dokonce nepomýšlel na taneční sál, na zástupy luzně vystrojených krasavic, na nožky v hedvábných střevících, na líbezné úsměvy, na neodolatelnou hudbu, na čarovný vír za dnešní neb některé příští noci. Nestal se snad všeho toho nepřítelem, nevěšel hypochondricky hlavu, ale zábava ho letos nelákala.

Tím více oddával se práci. Rovnal se kupci začátečníku, který se chce státi milionářem a nemá k tomu skoro nic jiného mimo své ruce, své nohy, svá ústa, svou neoblomnou vůli, svou železnou píli. Jenže náš hrdina neshánėl peníze, aniž pracoval pro sebe.

V Čechách bývá vždycky hojnost práce veřejné; tím více o masopustě, kde veřejných pracovníkův ubývá. Blažej byl především zaměstnán ve velikém vlasteneckém ústavě, který sám o sobě od něho vyžadoval více než obyčejnou míru času a píle. Ale kromě toho byly tu spolky, časopisy, volby, slavnosti, sbírky, přednášky, polemika s protivníky, urovnávání sporů mezi přáteli — a kdož to všechno vypočísti dovede? Blažej měl co den vší své síly potřebí ano musil ji často přes veliké unavení ještě napínati; ale užívati volně chvíli odpočinku stalo se mu skoro nemožným, rozčilený jeho duch bránil se i tomu, aby spaním na několik hodin upoután byl v nečinnost.

Jako pravidelně strávil i dnes celý den v místnostech veřejných; a jen proto, že v každém sále, co se jich v Praze nalézá, odbýval se na večer ples, neměl dnes Blažej před sebou ještě několik schůzí, sezení a porad. Ale doma čekalo množství dopisů, na které měl odpovídati.

Mezi psaními, které mu zde listonoš během dne zanechal, obzvláště jedno mu padlo do oka, tak že je s kvapem rozpečeťoval i četl: bylot od přítele Vendelína. Vojtěch byl sledoval stopu jeho od ředitele Kloubka za hranice, až jej konečně vypátral v Mnichově. Teď už nebylo vyhnutí, musil odpověděti; vypravoval, jaké poměry shledal u divadelní společnosti Kloubkovy, že tu neběží než o nuzný chléb, jejžto herectvo vymáhá a obecenstvo podává, že mu to bylo holou nemožností, před takovým obecenstvem vystoupiti a herectvo že považujíc jej za vetřelce za několik dní mu nadělalo schválně tolik mrzutostí, co jich ve svém celém životě nezakusil. Vzdal se na vždy úmyslu, zkoušeti to u společnosti venkovské; bez toho, kdy by neměl rozhodně proniknouti u divadla velkého, nikdy by se hereckému povolání neoddával. Poněvadž pak cítil ve mnohých věcech ještě nedostatky, mezery, nejistotu, že

odejel za hranice, aby umění herecké dříve ještě studoval na vynikajících vzorech.

Až posud byl list velmi vřelý a přesvědčivý; dále prozrazoval písař veliké rozpaky. Studoval pořád pilně, aniž by se k nějakému konci dostával. Peníze mu došly, aniž by jiných nějak sobě zasluhovati hleděl; na čas vypomohl si ještě tím, že prodával svoje šperky — teď neměl nic než sem tam malý dloužek. Rodičům psáti nemohl, poněvadž na něj nezpomněli nežli s největším hněvem, a on také proboůh nechtěl, aby zvěděli, kde se s plány svými octnul. Další úmyslové jeho byli velmi mlhaví, ačkoliv mluvil o tom i onom, čím sobě na jisto doufal pomoci.

„Milý Vendelíne," pravil Blažej nahlas skládaje psaní, „tys ta nejlepší duše pod sluncem, ale nad tvými uměleckými plány uděláme kříž. Ony vyžadují, abys jako hrdina v pohádce prosekal sobě cestu pralesem na druhou stranu a ty se nemůžeš odhodlat ani do městského hájku. To není tvoje cesta, po které kráčíš — kdo ví, kde bys se ještě octnul, chudáku! Já tě dosti dlouho v tvém bludu posiloval — mou povinností jest, abych tě od dalších chybných kroků zdržel."

Podíval se na hodinky a měl se zas k odchodu. Však neopominul zastaviti se na několik okamžiků před obrazem, z něhož naň patřil obličej dívčí — tak živý, tak něžný, tak nebesky cudný, tak otevřeně prostičký a přece zas tolik tajemství v sobě skrývající! Nicméně se Vojtěchovi před ním vkradla na čelo chmura a ve tvář tesknota...

Vyšed na ulici dohoněn a zastaven jest známým sluhou kancelářským, kterýž mu doručil elegantní navštívenku.

„Od pana Pudíka," podotýkal přitom. „Sám mně ji odevzdával i pravil, že mu na tom záleží, abych vás hned našel, což bývá dost nesnadná úloha! — Ale v jeho bytu, račte si laskavě všimnouti!"

Pan Pudík přál si dnes ještě s Blažejem mluviti. Tento vzkázal po sluhovi, že se dostaví — a vyhledal ulici, v nížto stál dům pana Petra Brože, dům pěkný jako panenka o námluvách.

„Budu musiti něco přibásnit," řekl si v duchu, když pohleděl tváří v tvář domácímu pánu i choti jeho. I zvěstoval těmto, že Vendelína vypátral, že však ztrácí sám naději, by ho kdy ještě spatřil, jestliže oni v posavadní zatvrzelosti k synu svému setrvají. To nejmenší, co Vendelín v dišperaci nad neláskou rodičů svých učiní, bude prý to, že se dá od agentův jej oblehajících odvezti do Ameriky — že by se aspoň s nimi rád přišel v dobrotě rozloučit, a konečně, že by hotov byl umělecké dráhy a všeho se odříci, ale že se jen pořád dovídá, kterak otec a matka srdce své mu navždy uzavřeli a raději prý by cikána přes svůj práh kráčet viděli než jeho.

„A od koho se to dovídá?" zvolala paní Agata nevrle, a když Vojtěch odpověděl, že zlým lidem není milejšího zaměstnání nežli do různic v rodině jak do ohně přilévati oleje, a to pod záminkou hašení: paní Agata velice se na takové lidi rozhorlila, a pan Petr jako na lesy křičel na Vokůrku a na přikvapivšího obořil se otázkou: kdy to od něho slyšel, aby on chtěl raději cikána viděti nežli svého syna? Vokůrka hned všecky svaté svolal, že by taková řeč mohla vzniknouti — a paní Agata se teď Vojtěchovi svěřila, že neustala dá

na modlení za jistý dobrý úmysl, jenž by jí totiž Vendelína domů přivedl.

Vojtěch pronesl svůj náhled v ten rozum, aby zlým lidem řemeslo a potěšení jich jedním rázem zastavili a synovi přímo napsali, že byl jen cizími klepy od nich tak dlouho vzdalován. A mezi tím co paní Agata nad takovou lidskou ošemetností vždy více se rozpalovala, pan Petr už seděl a psal: „Tys můj syn a já jsem tvůj otec, a kdo ti řekne něco jiného, tomu na moje zodpovídání odpověz, že je mamlas, kdy by to řekl mně, že mu třeba přede všemi lidmi — s odpuštěním — napliju do očí, a přijeď hned domů, abys to věděl, že jsme tvoji rodiče až do smrti — Petr a Agata!“

Vojtěch se nabídnul napsati adresu; nežli psaní zapečetil, strčila do něho paní Agata ještě několik desítek na důkaz, že její syn v jejích očích ještě není horší než cikán.

„Dobře jsem pořídil, ale opozdil jsem se,“ dí Blažej odcházeje z domu páně Petrova Spěchal nyní tak, že mu až vycházel dech; avšak i když po několika minutách na rohu prostorné ulice zastavil, nepřestala mu prsa svírati úzkost. Čekal chvilku pohlížeje stále na jeden dům, kterýž proti domu páně Petrovu byl jako bohatá dáma na parádní procházce. Byl to dům fabrikanta Levina.

Kam se poděly volnost a rozmar, s jakými náš básník jednou na tento dům patříval! Jako místo tehdejšího jara s blankytem, zelení a květy jeho bylo nyní vůkol pošmourné, mlhavé šero zimní, rovněž veliká změna udála se v jeho mysli. A zvláště blízkost tohoto domu rozechvívala ducha jeho až chorobně. Vzduch jej dusil a kameny pod ním jako by byly žhavé; v každou minutu díval se na hodinky, ano přesvědčoval se vícekrát, zdali snad nestojí, ježto se jemu zdálo, že tu čekání jeho trvá stokrát déle, než ony ukazovaly.

Konečně se dočkal. Z domu, který k sobě zraky jeho tak mocným kouzlem poutal, vyšel malíř Tícháček. Nebylo již hrubě viděti, jak Vojtěchovi tvář pobledla, však nemohl slova promluvit, aniž by neprozradil, jak bouřlivě mu srdce v prsou bije.

„Už jsem se obával, že snad jste tam přece dnes nešel,“ řekl příchozímu.

„Když jste mě tak nalehavě žádal,“ dí tento, „zde mě máte i s mými novinami, které ostatně žádnými novinami nejsou. Musím jen opakovati. co jsem po poslední návštěvě řekl: Upokojte se — nemáme se už bohudík o Milušku co strachovati. Vypadá sice ubožátko jako pouhý duch, ale nebezpečenství již se nevrátí, zvláště když bude tak výborně ošetřována jako ve své nemoci. — Já sice bych ji bez pobízení rád navštěvoval každý den, a to nejen k vůli vám: ale kdy by nebylo v domě toho fabrikanta! Nemůžete si pomyslit, jak nerad ho tam potkám, ačkoliv mi posud příkrého slova neřekl. A potom se tam bojím ještě někoho viděti — tu podivnou baronku.“

„Byla tam zase?“

„Zrovna na odchodu se mi namanula. Pokud Miluška byla těžce nemocna, mohla se na ni baronka přece dosti z blízka dívati; k samému loži ovšem ji nikdy nepřipustili. Paní Levinová byla v té věci neuprositelně přísná, také to bylo moudré a chvalitebné. Dívka se

umírajícímu otci zavázala tuhou přísahou, že s tou baronkou nikdy už ničeho míti nebude; od té doby se jí netoliko vyhýbala nebrž i starostlivě ukrývala, i mělo by to dojista ty nejhorší následky, kdy by ji v tak nebezpečném stavu u sebe byla spatřila. Nyní, co se jí už lépe daří, musí baronka, chceli ji přece potají spatřiti, sama dobře ukryta opodál vyčkávati příhodný okamžik. Nevím, co si o té paní mám mysliti. Nechci jí křivditi, ale nemohu si pomoci: vždy mně v těch svých černých šatech připadá jako — odpusť pán bůh! — jako zlý duch, který úzkostlivě číhá na duši dívčinu a co den více poznává nemožnost se jí zmocnit!“

Vojtěch obraceje rozmluvu zas na Milušku nepřipustil více, aby se Ticháček jinam uchýlil, i předkládal mu veliké množství otázek; jakkoliv malíř ochotně a svědomitě odpovídal, on přece pořád ještě nebyl spokojen.

„Už jsem vám všecko tak pověděl, že byste ji mohl dle toho vymalovati,“ řekl Ticháček, když jej mladík až k bytu jeho vyprovodil. „Ale bohužel, teď by nebyl tak sličný obrázek, jako podobizna, kterou jste si jednou ode mne vymohl! Ostatně růže na tváři její neodkvetly na věky — až přijde jaro, může se ona opět s nejpěknějšími růžemi měřiti.“

„A kdy zas ji navštívíte?“ ptal se Vojtěch.

„Teď učiníme jednou delší přestávku,“ řekl Ticháček, a když mladík námitky činiti chtěl, vskočil mu do řeči: „A tou dobou můžete již pomýšleti na svou vlastní návštěvu.“

Po těch slovech přál mu dobrou noc.

„Na svou vlastní návštěvu!“ opakoval Vojtěch bezděky ve svém duchu, a všecky údy jeho proniklo sladké trnutí. Již tedy bylo možno mluviti o tom, že Milušku zase spatří! Byl to strašně dlouhý čas od té doby, co ve mlýně u lesa od dívky odešel a pak jí tam více nenaleznul. Vrátiv se do Prahy slyšel ohromující zprávu, že upadá Miluška v nebezpečnou nemoc. Paní Zdena podržela ji u sebe, starala se o ni jako matka; Vojtěch musil to uznávati za veliké dobrodiní pro dívku, ale tím, že se nalézala v domě Levinově, byl odsouzen, jen cizími ústy o ní se dovídati. Jemu nebylo přáno, aby ji třeba jen pozdálí spatřil — fabrikant i Božena mu na potkání ukazovali tvář velmi nepřátelskou. S paní Zdenou ho po celý ten čas náhoda nesvedla.

Miluščin život dlouho visel jako na pavučině — a on neměl jiné útěchy, než že vídal zdi, které ji v sobě chovaly, avšak na něj se mračily jako jejich pán. Touha po ní byla mu jedinou slastí ale zároveň i pramenem neskonalé muky.

Uvyknul i muce — teď měla býti skončena. Tato naděje rychle pobouřila celé nitro jeho a rovněž rychle proměnila se v prudkou žádost, uvidět Milušku co nejdříve, ano uvidět ji bez prodlení. Ucho jeho rázem ohluchlo ke všem namítkám, do hlavy vstoupilo mu opojení, nohy následovaly, kam je srdce vedlo.

Po druhé octnul se Vojtěch u domu Levinova — a tu teprvé s vzpamatoval i poznal nemožnost, v tu chvíli dovnitř vejíti a přístup

k dívce se domáhati. Tím živěji počal v duchu svém přemítati o způsobu, jak by se shledání s Miluškou co nejvíce urychlilo.

Takovými myšlenkami zaměstnával se pořád ještě, když už drahnou hodinu v předním pokoji bytu páně Pudíkova seděl čekaje na předpuštění.

Pan Pudík byl jedna z pražských veličin. Netoliko že stál v čele velikého vlasteneckého ústavu, kterému nyní náš hrdina především sloužil, ale zastával ještě řadu jiných důležitých úřadův: kdekoliv bylo potřebí mužův, váhou svého jmena i jmění vynikajících, všude jsi mezi nimi naleznul pana Pudíka. Spolky peněžné počítaly ho mentinou ku svým hlavám; k jiným patřil co úd přispívající, a zase k jiným co úd čestný; se všemi pak ostatními stál aspoň v takovém spojení, že byl pozván ku svěcení každého praporu, při čemž — když mu bylo možno přijíti — obyčejně nějaký hřeb zatloukl a nějaké heslo pronesl. Ozdoboval přítomností svou také jiné slavnosti, a kdykoliv se na plesu neb na pohřbu ukázal, stálo jeho jmeno mezi těmi, o kterých pak byla výslovná zmínka v novinách.

Vynikajícím znakem povahy páně Pudíkovy byla noblesa. Neznámý, jenžto jej po prvé viděl a slyšel, připadl dojista na myšlenku, že to asi nějaké hrabě; pan Pudík měl sice už jakýsi řád, ale noblesa jeho byla mnohem starší, byla bez pochyby darem vrozeným, a dobří pozorovatelé v posledních letech neznamenali v té příčině na panu Pudíkovi žádné podstatnější změny, leda snad že poněkud více nosovek užíval, a za druhé že u nejpřednějších lahůdkářů pražských byl tak choulostivě vybíravým, až konečně neměli nic pro něj dost vzácného a dobrého.

Zlými jazyky nezůstal ovšem ani pan Pudík ušetřen; prohazovali o něm, že jest pravzor labužníka, že jest horší aristokrat než bývají urození, že vlastenectví jeho nemá kořeny v žádné lásce k národu a k vlasti, alebrž jen ve špekulaci, která mu vynáší důstojenství a slávu — že domácnost jeho jest zle nevlastenecká, že vychování dětí jeho jest německé, smýšlení jich k věcem lidu českého přímo nepřátelské.

Ale s důrazem podotýkáme, že takovíto zlí jazykové velmi zticha býti musili. Jestliže někdy dva slůvko podobného obsahu k sobě zašeptali, dojista se dříve opatrně ohledli, aby to nikdo třetí neslyšel: byltě pan Pudík na vlasteneckém nebi hvězdou první velikosti, byl veleváženou autoritou i panu Petru Brožovi a jemu podobným, neboť byl mimo jiné i vysokým důstojníkem u ostrostřelců; jmeno jeho nesmělo bez trestu bráno býti nadarmo. Někdy stalo se to přece; Apemant Parkos na příklad opovážil se jednou veřejně vypustiti z úst to rouhavé slovo, aby pan Pudík přestal býti považován nejen za čelného ale vůbec za jakéhokoliv *bojovníka* svého lidu, poněvadž mezi bojující lid nikdy ani nevstoupí, nebrž se vždycky jen pro to ukáže, aby přijímal poklony a pocty. A když se hned mnozí posluchači na Parkosa pro takové řeči osopili, on dokonce řekl, pan Pudík že je toliko vlastencem parádním, že by ho nejlépe bylo hned postaviti jakožto modlu do vlasteneckého chrámu a předkládati mu vybrané lahůdky, k němu že by nemusili kněží dobou noční chodit, aby ta jídla byla snědena. Tato utrhačná řeč cynického Parkosa měla veliké následky; panu Pudíkovi

musilo dáno býti zadostučinění, a tak deputace stíhala deputaci, a hovorny v novinách vzrostly jako řeky o té velké vodě.

Neboť byl pan Pudík v těchto věcech mezi nedůtklivými ten nejnedůtklivější. Blažej dostával velmi časté toho důkazy. Mezi podřízenými páně Pudíkovými mělo se za to, že náš hrdina požívá zvláštní důvěry „starého“, ano že jest jeho mazlíčkem. Pan Pudík neměl v obyčeji, se svými podřízenými promluvit některé zbytečné slovo, o věcech politických a vlasteneckých nemluvíval vůbec nežli s veličinami sobě rovnými a — s naším Blažejem. Když se někdy v některém časopise vyskytlo slovo jemu nelibé, neb když doslechl, že se v té oné kavárně opět něco řeklo, v takových případech neopominul mezi čtyrmi očima Blažejovi svou nelibost projeviti. Zvláštní při tom byl ten způsob páně Pudíkův, že za to Blažeje činil jaksi zodpovědným, jako by to byl měl zameziti aneb aspoň napraviti.

Podobného něco náš hrdina i nyní očekával. Pan Pudík přijímal velmi mnoho návštěv; náš hrdina bavě se svými myšlenkami dlouho nepocítil netrpělivosti. Ale mezi lidmi, kteří pokojem prošli, ukázala se také paní Pudíková se svýma dvěma dcerama vracejíc se domů z nějaké návštěvy; mladík pozdravil je, jak velel slušný mrav, ony pohledly naň a poděkovaly s tak urážlivou nadutostí, že mu krev vstoupila do tváře a on od své poklony hrdě hlavu vztýčil. Dámy jednaly tak ne proto, že by byly něco proti němu měly, aneb ho i jen znaly, ale poněvadž čekal na předpuštění u „Búdyga“, jak paní Pudíková manželi svému říkala; bylať ona dcerou bývalého vrchnostenského správce, a manžel byl v očích jejích takový milostpán nad vlastenci jako druhdy její otec nad sedláky; dle toho vychovala i své dcery.

Pan Pudík objevil se ještě dvakrát třikrát ve dveřích, aby vpustil k sobě někoho jiného z čekajících než našeho hrdinu. Tomuto stalo se čekání tak nepříjemným, že byl u velikém pokušení odejíti. Panu Pudíkovi to asi neušlo, neboť když jej konečně zavolal, podotknul nejprvé: „Musil jsem všecky odbyti, abychom v pokoji promluviti mohli.“

Usadili se; Vojtěch očekával mlčky, s čím se pan Pudík vytasí.

„Věc, pro kterou jsem vás povolal, jest mi velmi důležitá,“ počal tento přitlumeným hlasem. „Víte sám také dobře, že se do našeho národního tábora vetřelo mnoho lidí takových, kteří naší svaté věci nechtějí a nemohou prospěti, kteří nám dělají netoliko ostudu ale i nesmírnou škodu.“

Pan Pudík učinil krátkou přestávku maje za to, že Blažej něco podotkne; když se to nestalo, pokračoval: „Jsou to lidé netoliko krátkozrací, že by nedovedli leč uvesti ubohý lid na scestí, ale jsou to nešlechetní sobci, kterým nejde o to, aby národ dosáhnul svých práv a vlast pokoje i blahobytu, nebrž jedině o to, aby s vlasteneckými hesly své osoby povznesli, moci nabyli a panovali. Jsou to lidé beze všeho svědomí, kteří by se třeba s našimi nepřáteli spolčili, kteří by sebe i vlast zaprodati neváhali, jen aby došli svých nekalých účelů, jsou to nestydatí dobrodruzi, kteří z nicoty povstali a teď všude se vtírají, všude se drze roztahují, vše uchvátit se snaží, jichžto nenasytná hrabivost dávno měla státi na veřejném pranýři. Jsou to jedním slovem padouši, kterým konečně jednou musí vypovězen býti boj na život i na smrt. Hodina k tomu již udeřila — vy učiníte útok.“

„Já?“ ptal se Blažej překvapen.

„Ano vy. Nikdo se neumí pravdy a práva nadšeněji a vřeleji ujímati nežli vy. Proměňte péro své v plamenný meč, abyste nehodné ze středu našeho vyhnal. Vy napíšete fulminantní článek, aby lidu otevřeny byly oči, aby se nedal déle klamati dobrodruhům, balamutičům, svůdcům — a udeřte zároveň na tyto padouchy, abyste je zdrtil do prachu. Musejí potřeni a zničeni býti se všemi, kteří s nimi drží!“

„Musím prositi,“ ozval se Blažej, „abyste padouchy ty jmenovitě uvedl.“

Pan Pudík uvedl jmenovitě jen dr. Soběhraba, však padouchy byli mu všichni, kteří nebyli obsaženi v pojmu „naše strana“. Mluvil proti nim ještě hodnou chvíli, a čím déle mluvil, tím větší byl jeho hněv, až se z něho vyléval jako láva z Vesuvu, aby všecko nelítostně zničila, což jí v cestě. Na Blažejovi žádal, aby článek protivníky zdrcující napsal bez prodlení, zde v bytě jeho.

„Račte mi dovoliti ještě jednu otázku,“ odpověděl on. „Vy a dr. Soběhrab byli jste jednou — a tuším ještě před krátkým časem — velmi dobří přátelé?“

Nyní byl pan Pudík překvapen, a sice velmi nelibě.

„Nuže?“ řekl s ostrým pohledem.

„Dr. Soběhrab,“ dí Blažej, „nebude asi přílišnou vděčností odpláceti těm, kteří ho nejvíce v tom podporovali, aby z nicoty, materielní a mravní se povznesl, bohatství a vlivu nabyl, to rád věřím: avšak aby se z toho činila záležitost národní, s tím nikterak souhlasiti nemohu.“

„Tak?“ vece pan Pudík, a protáhl to slovo, jako by místo jedné mělo deset slabik, a potom úsečně dokládal: „To jsme si tedy nerozuměli.“

„Věru, nerozuměli!“ zvolal Blažej s tváří rozpálenou. „Já se dokonce nehodím k té úloze, jakou jste mi tu přisoudili! Včera jste byli přáteli a že jste se dnes nepohodli a rozešli, má proto i národ násilným klínem rozštěpován býti v různé strany, a vaše soukromé záští má uměle očkováno býti do těla jeho? Že vy chcete zničiti Soběhraba a on že chce zničiti vás, proto má se všechen lid rozstupovati na dvě polovice, které štvány na sebe mají se rváti beze všelikého rozumného důvodu, jen k vůli vašim osobám? A já že mám to štvaní počíti — já? Věru, nerozuměli jsme si! A radím vám —“

„Nejste tady, abyste rady dával!“ vskočil mu pan Pudík zhurta do řeči. „Nemáte tu nic jiného povídat než chceteli psáti, co se vám ukládá, čili nic!“

„Budu první, který vystoupí proti takovému štvaní, jehož jste mne učiniti chtěli prvním nástrojem!“

„Bude dobře, dáteli si trochu pozor na jazyk!“ rozkříknul se pan Pudík.

„A vy vězte jednou, že nemáte před sebou žádného lokaje!“ zvolal mladík.

„Nemám s vámi více co jednati!“ prohlásil pan Pudík. „Také náš ústav nepotřebuje vašich služeb více — nehodlát vydržovat lidi, na které se naše strana tak málo spolehnouti může jako na vás!“

Blažej nevěděl, kterak sešel po schodech a vystoupil na ulici — necítil se rozjitřením. Nebyla raněna jen pýcha jeho ale i jeho mužná důstojnost. K nejvyšším účelům nesl se jeho duch, neskonale vysoko nad tyto všední politické a společenské Pudíky: a oni s něho chtěli svleci volnost i samostatnost, snižovali ho na otroka, který nezná než poslušnost a lísání — oni spoutávali ruce i jazyk jeho, aby nemohl lidu svému sloužiti, jako posud, všemi silami a celou duší, ale aby sloužil jich osobním choutkám i šejdům!

Rychlé kroky jeho zastavil sluha v livreji, který okolo domu Pudíkova byl obcházel, a pak za Blažejem se pustil. Na otázku tohoto, co si přeje, prosil, aby s ním uhnul do vedlejší ulice, že jej má k někomu přivesti — ke komu prý nesmí vyzradit, ale může prý ujistit, že nebude Blažej zdržován.

Za nějakou minutu vešli do domu, jehož osvětlení a vyzdobení svědčilo, žeť tu velká společnost. V první místnosti, do které vkročili, spatřil Vojtěch před sebou celou rodinu Levinovu.

„Paní Zdena to, jež mě sem obesílá!“ bylo první jeho myšlenkou. A jakkoli fabrikant, zočiv nového příchozího, nevrle brvy stáhnul, obličej odvrátil a div hlasitě hněvem nezasupěl — i jakkoliv slečna Božena vysoko hlavu vztýčila, Blažeje pohledu svého za hodna nepokládala a v celé své kráse, vrozené i strojené, i v celé své hrdosti jako uražená bohyně odcházeti se jala: zachmuřenou mysl našeho hrdiny přece proniknul paprslek sladké předtuchy.

Neklamal se. Paní Zdena ihned vlídně se k němu obrátila, pozdravení jeho přátelsky opětovala, sama jej v hovor utkala. Božena zmizela, Levin na pohled manželky a mladíka sobě nevšímaje, v pravdě napínal sluch, aby každé slovo pochytil.

Po několika lhostejných konveniencních otázkách i odpověděch líbezná paní přitlumila svůj hlas a důvěrně pravila: „Měla bych vás pokárati, že si dávno už tak záležeti dáváte, abyste se na mém obzoru ani neukázal.“

„Milostivá paní —“ chtěl Vojtěch namítati.

„Nevděčný pane!“ vskočila mu ona do řeči. „Já jsem si toho nezasloužila, abyste mne z důvěry své tak vylučoval, ba odstrkával. Vždy mám pro vás krásné tajemství — mělo by mně jednou za to býti odměnou, abych viděla blaho dvou srdcí. Ale s vámi mám jen neštěstí. Nechci, aby se zase rázem zbořilo, co bych budovati pomáhala — budu nyní pěkně mlčeti, pokud jasně do vašeho srdce nenahlednu.“

„Kéž by k tomu brzy, brzy byla příležitost!“ řekl Vojtěch, a ve slovech jeho bylo nejen přání ale i prosba.

„Je v skutku třeba, aby to bylo hodně brzy,“ odtušila paní, a hlasitěji dokládala: „Navštivte nás, musíme o tom důkladněji pojednati!“

S těmito významnými slovy a ještě významnějším pohledem opouštěla Vojtěcha, by se zavěsila v rámě manželovo.

Na hrdinovi našem dokázala blahodějný zázrak — zažehnala zlou bouři, ve kterou mysl jeho uvrhnul pan Pudík, zbořila hradbu, kterou tak dlouho těsně obcházel, otvírala mu přístup k Milušce. V skutku

byl milostnou tu ženu velice zneuznával, domýšleje se, že i její bývalá přízeň k němu v nepřízeň se zvrhla.

„Smím prosit?“ ozval se sluha, který jej byl přivedl, a posud tady čekal. Vojtěch byl teď i k němu vděčný, že spůsobil to žádoucí setkání se Zdenou, i vešel, kam jemu sluha ukazoval. Zde spatřil před sebou — Jakuba Vánkomila Soběhraba.

„No, jak se vám vede?“ počal tento neuměje utajiti, že se k podobné otázce násilně nutí.

„Děkuju za optání,“ vece lakonicky Blažej. „Něčeho si ode mne žádáte?“

„Předně vám chci prokázati dobrou službu,“ pravil Soběhrab. „Můj zlatý, vy sloužíte lidem, kteří se vám snad do očí staví, ale v pravdě o vás velmi nekale smýšlejí. Zneužívají vás a ještě si z vás mezi sebou posměch dělají. Víte, že co člověk praktický neschvaluji planého blouznění. Ale když to při někom vidím, řeknu otevřeně: „Nechte toho!“ Tak poctivě nejedná každý. Tu nedávno stala se o vás řeč, kdosi, jemuž víno diplomatický jazyk rozvázalo, řekl o vás — a jsou to jeho vlastní slova: „Pánové, vezměte si příklad na lidech duchem svatým řízených. Jsou biskupové a jsou kaplánkové. Pravím vám, kdy by kaplánkové ve svatém přesvědčení nekázali a nehorlili, zajisté by páni biskupové nezůstávali v palácích, nebrali veliké tisíce ročních důchodů a nehověli sobě jako knížata. Věřící stádo by před nimi nepadalo na kolena, spíše by trochu rohama se ohánělo, kdy by oni jej vlastnoručně stříhali! — Výborná věc jsou kazatelé a horlivci, kteří ze svého kázání a horlení nemají leč suchou kůrku, třeba jim vždycky neříkali kaplánkové, a třeba nadšeni byli vlastenectvím, ne náboženstvím.“ Tak o vás smýšlí člověk, kterému sloužíte.“

„Tuším, že to není všecko, co jste mi chtěl říci,“ podotknul Blažej.

„Ano řeknu vám ještě víc. Tentýž člověk neklame jen vás ale velmi mnohé jiné, přijímá všecky možné vlastenecké důstojnosti a pocty, ale kdy by se to dalo dělati, prodá vlast i národ úhlavním nepřátelům. Co mu vlast i národ podati mohou, jest mu tuze málo — žena jeho mu denně činí kázáníčko: „Ten a onen byl dřív tobě roven, a teď už je ministrem!“ Ona musí býti paní ministrovou, a já vám pravím, že ten člověk zrovna zas teď má tajné vyjednávání, aby se dotřel k ministerské tobolce! Tobolka, to jest jeho životní heslo. Já vám dám ještě jeden příklad jeho poctivosti. Budou pronajaty obecní reality; on zadal offertu, já zadal offertu: *moje* offerta jest obci nepoměrně příznivější: však aby přece jen *on* reality obdržel, chce užiti prostředku zákeřnického, chce mne veřejně ostouzet!“

„Nu, teď vám rozumím!“ ozval se Blažej s velikou trpkostí.

„A chcete takovému člověku i dále sloužit? Však nežli odpovíte, poslyšte mě ještě. Chci vám lépe zaplatit než kdokoliv jiný; chcete mi napsati brušuru? Materiál rozsáhlý a pikantní vám odevzdám, nebudete míti jiné práce, než to stylisovati.“

„Člověče,“ rozkříknul se Blažej, „kde jste vzal právo k té nestoudné domněnce, že jest mé péro prodajné?“

„Cože? Nestoudné domněnce?“ opakoval Jakub Vánkomil. „Aj,

chcete vy býti tak nestydatý a mně tu zapříti, že hodláte vystoupiti proti mně? Holečku, já vím všecko!“

„Vystoupím, zajisté vystoupím — desetkrát a stokrát vám to ohlašuji!“

To pověděv obrátil se Blažej k odchodu.

„Jděte!“ volal za ním Soběhrab. „Jděte a vězte, že vás i s nimi zničím beze všeho milosrdenství!“

XIX.

Zmizely mraky na nebi a mlhy na zemi, vysvítilo slunce teplé jak uprostřed jara. V několika dnech zmizel příkrov sněhu; a co se ještě v úvalech i roklích staré závěje bělaly, na silnicích ukázal se první prach. Sáně přišly dříve všeho nadání na odpočinek, hospodáři vytahovali uschované pluhy a jiné polní náčiní.

Také v jiném ohledu nastaly v Čechách najednou velmi horké dni. Od východu na západ i od poledne k půlnoci rozjitřil se na české půdě prudký boj — nevtrhnul sice zahraničný nepřítel do vlasti, přece však celá země byla jedním ohromným bojištěm.

Pudíkovci a Soběhrabovci vytáhli proti sobě do pole. Nejprvé udeřili na sebe v novinách; a co tu prolito ne sice krve ale černidla i žluče, žádnou lidskou mírou nemůže změřeno býti. Každá strana vinila druhou z nepoctivosti, sobectví, zaprodanosti, zrady — každá volala celý národ za soudce a žádala od celého národa, aby ty, na něž ona žalovala, odsoudil, zatratil, proklel, vyvrhnul, skácel, zničil na věky. Kdy by se bylo v těch dnech jedné straně stalo po vůli, byla by nazejtří zbyla jen polovička Čechů, kdy by se bylo stalo po vůli stranám oběma, byli by z Čechů zbyli jen ostatkové pro museum!

Z novin přenesl se oheň bitevní do kaváren, do hospod, na ulici, do příbytků, do krámů, do divadla, do nemocnic až i mezi slepé i hluchoněmé, takže se o Pudíkovi a Soběhrabovi nejdokonaleji naplnilo slovo písma: „Kdekoli shromáždí se tři osoby, já jsem mezi nimi —“ totiž, jsem mezi nimi předmětem sporu, vády, bitvy.

A z Prahy rozletěl se povyk bitevní po všech končinách, kdekoliv se český jazyk ozývá. A nebylo nikdy na české půdě urputněji bojováno mezi Čechy a Němci, ani mezi Čechy a Franky, ani mezi Čechy a Tatary jako teď mezi Pudíkovci a Soběhrabovci!

V této rozpoutané vřavě dosti nesnadno jest nám podržeti na očích jednoho jednotlivého člověka, našeho hrdinu, a sice tím nesnadněji, že se ani na levou ani na pravou stranu nepostavil, alebrž v samém středu místo své zvolil, kde bojovníci z obou stran v nejzmatenějším chumáči na sebe doráželi. Avšak už dle toho každý bez obtíže uhodne, jaký byl osud našeho hrdiny.

Chtěl toho dokázati, aby ten národ, jejžto si Pudík i Soběhrab zároveň volali do boje, oběma odpověděl: „Není třeba — jen si to, rozpálení kohouti, odbyďte sami dva mezi sebou, což jest jen vaším osobním záštím — my si to moudře ušetříme, abychom se pro vaše potěšení všichni poprali!“ Ale aby radu takovou vysloviti mohl,

k tomu v pravý okamžik nenašel milý náš hrdina žádného prostředku: všecky časopisy, co jich bylo, a po nich všecky vrstvy obecenstva jako na komando rozstoupily se na dva nepřátelské tábory, náš hrdina zbyl v prostředku, a proto střílely, bodaly a sekaly do něho v bezuzdném rozezlení strany obě.

Pudík chtěl především *jej* zničiti a *jej* především zničiti chtěl Soběhrab. „Toť by bylo," pravil sobě každý z nich, „abychom nedovedli zabiti jednoho člověka!" Zabíjeli jej ovšem — jak se po evropsku říká — jen morálně: posměchem, zlehčováním, spíláním, podezříváním, potupou všelikého druhu. V orgánech Soběhrabových poznal Blažej zase péro Apemanta Parkosa, anť na něj s pravou zběsilostí jed svůj chrlil, ačkoliv posud zatykačem stíhán byl a tudíž jen z úkrytu svého boje účastniti se mohl.

Rozštěpení lidu a všeobecná rvanice nedaly se žádnou silou zabránit, obmezit neb napravit. Kdy by byl sestoupil anděl s nebe a mluvil i psal o smíru a pokoji, byl by zůstal hlasem volajícího na poušti. Záhy byl by poznal marnost takové práce, byl by jí nechal i vrátil se do ráje, o Češích a rvačkách jejich mezi sebou mysle sobě svůj díl.

Náš hrdina byl přece jen pozemšťan a smrtelník. Postavil se jeden proti všem a myšlenka, že to boj marný, neměla k němu přístupu. Nemoha písmem mluviti k četnému množství — byť i byl tímto spůsobem mluvil, nebyl by měl žádných posluchačův — neustával od rána do noci Pudíkovcům i Soběhrabovcům na potkání kázati na tento jeden text: „Co činíte, je bláznovství! Nezneužívejte praporu vlasti, neberte jmeno národa nadarmo — na to, co pášete, mohou se pokojně dívati jen nepřátelé nám všem společní, a hle oni jásají nad divadlem, které před očima jejich provozujete!"

Odpovídali mu hulákáním a spíláním, překřičeli jej všude, hanobili jej všude, tak že na něm poctivého vlasu nezbylo, hrozili naň nejednou i ruce vložiti.

Jeden proti všem — a necouvnul. Po několik dní napínal tělesné i duševní sílu spůsobem téměř nadlidským, nebyl žádnému klidu přístupen, nepožil ani hodiny pokojného spaní, zapomínal na jídlo, nehleděl sobě svého šatu. A tak po těch několika dnech sobě nebyl více ani podoben.

Síla jeho byla zhubena, ale neklesal svou mdlobou, naopak měl tím méně stání. V hlavě a v prsou jeho bylo jako v sopce. Nebyl schopen žádné rozvahy, žádné myšlenky — jako koule z děla vystřelená nemohl teď už leč letěti jedním směrem . . .

Ze všeho soukromého života zbylo jen pro jeden předmět v jeho duchu něco místa. Na Milušku nemohl zapomenouti. Ale také stalo se mu hned v první den nemožným, aby pozvání Zdenina užil, aby před dívku předstoupil. A nemožnost ta potom každou hodinou se stala příkřejší — tak byly všecky síly jeho pohlcovány neblahým tím bojem.

Za pozdní noci zastavil se opět u domu Levinova.

„Není to jenom pouhý sen," pravil sám k sobě, „že jest Miluška tady — že jest vůbec nějaká Miluška?"

Po ulici hrčel kočár, on si ho nevšimnul, až mu kola jeho blátem mrštily do samého obličeje. Vůz zastavil, vrátný spěchal otevříti dvířka, Božena z nich vyskočila i vběhla do domu. Za ní zvolna vystoupil fabrikant Levin, jenžto se vůkol rozhledl a pak vrátnému tak hlasitý rozkaz dával, až se to v nočním tichu po celé ulici rozléhalo.

„Vrátný!" řekl. „Pozoruji, že se mi okolo domu dnem i nocí potlouká jeden pobuda. Dejte si na něj pozor — a pamatujte si: kdy bych se dověděl, že překročil práh mého domu, jste okamžitě propuštěn. Je to ten dobrodruh, jehožto špekulací jest dotříti se do rodiny, která by ho živila!"

Blažejovi dělo se, jako by tato slova jsouce jednou pronešena neutichala, nezanikala, nebrž hlasitým zvukem zněla dále, a to netoliko v této jedné ulici, ale i v druhé, v třetí — v desáté. Octnul se na břehu Vltavy: řeka měla ústa, a také z těch slyšel ona slova.

Přece však je konečně jiný hlas přehlušil.

„Přítelíčku, chcete se utopit?" ozval se za ním kdosi. „Nebojte se, že vás budu zdržovat, ale kdy byste chtěl vynaložit trochu výmluvnosti, snad bych vás tam dolů doprovodil."

Blažej se k mluvícímu ani neobrátil, poznaltě i bez toho Apemanta Parkosa. Tento se tím důkladněji podíval na něj.

„Můj bože, to jste vy, šlechetná duše!" řekl potom s jízlivým úštěpkem. „Zaříkal jste se, že na pozemské pouti idealistu se sebe nikdy svléci nehodláte: doufám, že tu nejste proto, abyste toho zaníceného idealistu v chladné vodě skoupal? Vás bych přece jenom musil zadržet. Ale čím? Počkejte, já si na něco zpomenu, co u vás přece vydá. Ku příkladu: mohu vám říci, že jsem vás už přestal nenávidět. Pozoroval jste snad, že jsem si v těchto dnech o vás trochu své péro brousil, ale to už mělo jiné motivy: byl jsem za to zaplacen. Máteli vy peníze, můžete si mě také na nějaký den získat: jsem na prodej. Našel jsem základ vší moudrosti, totiž že to hloupé lidstvo ani za nenávist nestojí, našel jsem kámen mudrců, ale trochu pozdě! Ještě kdy by toho zatykače nebylo — však s tím mě nikdo nekoupí. Jeli pak to pravda, kochánku, že jste mezi své ideály pojal také Milušku Benedovic? Zpovídám se vám, že jsem v té jedné věci byl ještě větší osel nežli vy. Když ze sličné dcerky Benedovy učinili tam kdesi u dvora kuběnu a jej nad tím ranila mrtvice —"

„Člověče!" zakříknul jej náhle Blažej. „Co se tu opovažuješ mluvit?"

„Čertali, *opovažuji?* Podívejme se! Stíhají mě zatykačem, že jsem se nad tím opovážil dopálit, a ten mi přijde ještě s tím, že se to opovažuji vědět! Zbuď vrabce, ctný horlivče, oni tobě tu opovážlivost také začimčarárají. Oslovství bylo, že jsem se dopálil a napsal písničku — teď bych to neudělal. Měl jsem Benedovi gratulovati. Bláhový člověk, on měl ten vrtoch, že byl se svým uměleckým stavem nespokojen, poněvadž svět divadelní prkna pokládá za ženské tržiště, on měl tu chorobu, žehravou bázeň o čest své dcery — jaké to bylo pro něj dobrodiní, že si to odbyl jedním rázem! Kdy by byl musil viděti celou tu stupnici, jakou se dceruška z paláce královského dostala až pod střechu Jabuba Vánkoxila, kolikrát byl by musil ze své

kůže vyletět! Já bych té panence mnoho odpustil, ale že si zrovna toho Jakuba Vánkomila chtěla vyvzdorovat až i skokem do rybníka, to mně ji učinilo protivnou. K tomu si místo Jakuba Vánkomila ulovila jen tyfus nebo něco podobného. Ne, přece něco více. Její první mistryně, baronka i dvorní dama na odpočinku, a paní Levinova se jí zase ujaly. Obě vyšly z jedné umělecké školy, a proto se snadně dorozuměly o tom, že Benedova dcerka musí býti jen v pravých rukou, aby se s mladostí a krásou její mnoho ještě pořídilo, třebas už ne zrovna u panovníků anebo v Praze, kde je tuze známa — — Oho, šlechetný idealisto!"

Parkos přetrhnul proud své řeči takovýmto zvoláním, poněvadž se ho Blažej oběma rukama uchopil a jím jako stromem zatřásl.

„Chceš vykonati skutek občanské ctnosti a vydati zákonu, co zákonu propadlo? Dobrá," řekl Parkos i jal se najednou z plna hrdla křičeti: „Policie! Hola, zjev se mstící ruko pořádku a spravedlnosti!"

Blažej, ač nad míru rozčilen, vzpamatoval se. Pustiv Parkosa kvapem od něho ubíhal....

Nazejtří, chodě zas bez účelu ulicemi pražskými, na kolika místech doslechnul, že Parkos v noci byl zatčen. Povídalo se to hlasitě; náš hrdina nikoho se netázal, s nikým dnes už v rozmluvu se nepouštěl. Nikdo také jeho nezastavil, neoslovil, nepozdravil; ale ukazovali sobě na něj, mračili se hněvivě a opovrženlivě.

Znechutilo se mu vidět lidi kolem sebe, šel k domovu. Cestou přece ještě jedna známá tvář vzbudila jeho pozornost. V otevřeném voze u chodníku seděl rytíř Polykarp Rosshold — ale Blažej musil se zastaviti a sebe ptáti: odkud mužc toho zná? V tom vyběhnul z domu uniformovaný výrostek. „Nuže, Roberte?" ptal se dychtivě starý pán.

„Paní Desiderie odjela."

„Z Prahy?"

„Z Čech. Toť se rozumí, s krásnou Miluškou!"

„Fui!" odplivnul pan Polykarp. „Přece už ji tedy zas má ve svých klepetech! Fui!"

Vůz odhrčel — Blažej nejistým krokem ubíral se dále. Nevěděl, jak dlouho se vracel do svého příbytku, a když se tam octnul, nevěděl, co tu chce. Dali mu do ruky psaní, jemu nezachtělo se je otevříti; odložil je, hleděl ustrnule před sebe, usednul a brzy opět povstal. Oko jeho padlo na knihy.

„To je společnost..." řekl polohlasitě i počal čísti na hřbetech jmena světových básníků. V polovici přestal a s prudkostí se odvrátil. Zdálo se chvíli, jako by tonul... Později zastavil se před podobiznou Miluščinou, vztáhl po ní ruku, jako by ji chtěl strhnouti, ale zas mu ruka sklesla. Bezděky se položila na psaní; konečně uchopil je, otevřel a četl:

„Nemohu se tě dočkati. Snad ti už povědomo, že na dnešek zatkli Parkosa; já přišel tě upozornit, že se po celém městě roztrušuje hanebná pověst, jako bysi ty ze starého nepřátelství k Parkosovi byl vedl policii do jeho skrýše. Jest toho nejvyšší potřeba, bys okamžitě všech prostředkův se uchopil k vyvrácení takových řečí. — Tvůj Radota."

Blažej vzepjal se celým tělem, napřáhnul obě ruce do výše, otevřel ústa k násilnému výkřiku — ale jako by zvuk hroznou svou mocí prsa jeho roztrhnul, mladík klesnul na podlahu . . .

Asi hodinu potom objevila se ve dveřích Blažejova příbytku mladá, sličná dáma — byla to Božena. Včera byla by na potkání s hrdou nevšímavostí kolem něho kráčela, dnes sama přicházela k němu.

Hrdostí svou, jak se koliv snažila, nezbavila se vnitřního nepokoje, stesku, bolu. Ač se k tomu sama před sebou znáti nechtěla, v srdci jejím zápasila ustavičně nenávist s láskou k témuž mladíkovi. Avšak dojista by nikdy nebyla učinila první krok ku smíření, kdy by nebývala svědkyní, jak surově otec její v noci na dnešek Blažeje urazil. Křivda, které se na něm dopustil, byla tak veliká, že se Boženě stalo nevyhnutelnou nutností před mladíka předstoupiti a jemu osvědčiti: „Já tím nejsem vinna, já vám chci dáti zadostučinění, jakéž jen jest v moci mé.“

Probděla noc i nenašla jiné cesty, než obrátit se k mladému Brožovi a požádat ho za prostřednictví. Dnes k němu poslala, však jeho nebylo v Praze, a kdy se vrátí, nikdo s jistotou nevěděl. Ona nemohla prodlévati. Radu bráti neměla s kým, neboť s paní Zdenou žila v tichém nepřátelství od té doby, co tato Milušku k sobě vzala. V duši její vzešel prudký boj, ale netrval dlouho: povrhujíc zhurta všemi úzkoprsými ohledy odhodlala se sama Vojtěcha vyhledati.

Netušené, žalostné čekalo ji divadlo!

Mladík seděl u stolu, nachýlenou hlavu oběma rukama podpíraje, vlas a oděv jeho byl v nepořádku, zraky široko otevřené a nepohnuté zářily neblahým leskem. Příchodem dívky nedal se vyburcovati.

Jí jeden pohled na něj více pověděl, než by dovedla řeč nejdelší.

„Svrchovaná nebesa!“ zvolala, nad neštěstím, před nímž tu náhle stála, rázem zapomínajíc na všechen hněv a všechnu roztržku. „Vojtěchu!“

„Jaký to hlas? Odkud tento hlas?“ řekl on dutým hlasem, zvolna se probouzeje.

„Neznáš mne?“

„Ó, znám tě, znám — ve všech podobách.“

„Jak tě to nalézám!“

„Klameš se ve mně, ženo! Zdi vypravují tobě posupnou pohádku a moje skráně otáčí věnec trnový — klame tě zdání! Ponech luze tak povrchní soud. Nemnohým viditelna jest pravá velikost!“

To pravě povznesl svou postavu — i bylo v něm v pravdě cosi příšerně velikého.

„Pro božské milosrdenství!“ děsila se dívka.

„Trpěl jsem,“ odtušil on zprudka, „abyste na mne blátem házeli a kamením: vašeho milosrdenství nesnesu! Koho chcete politovati, toho dříve ukatanujte. Komu jste mozek vyžehli a srdce rozsápali, když pak na hrobě jeho tráva roste, pravíte: „Truchlíme pro něj!“ Odstupte — já jsem ještě nedozrál pro vaše milosrdenství! Zdáli se vám, že jsem už mrtev, máte viděti moje z mrtvých vstání!“

Hrůza pocházela Boženu, čím zřetelněji poznávala, že duch Blažejův přichází na zhubné scestí jako hvězda ze své dráhy vymknutá. „Jej zachytit — zachránit!“ vzkříknul v ní hlas, jenžto celou bytost

její proniknul: nebyla by v ten okamžik váhala skočiti do plamenův, kdy by jej z *požáru* byla měla vysvobodit — avšak čeho se chopiti, co podniknouti zde?

Chvějíc se na všech údech přistoupila blíže k Vojtěchovi.

„Co, dívko, tě přivádí?" pokračoval on. „Tys učinila počátek! Řekl jsem ti: „Miluju poesii" — a tys to nesla nelibě. Vstoupila jsi do mého srdce, a když přišlo k boji, ty první počala jsi nepřátelství! První přicházíš se dívat na přemoženého? Jásáte před časem — já nejsem přemožen — jak živ jest bůh, já nepodlehnu!"

Velikým hlasem ale s násilným namáháním svých sil vypravil to slovo, a jako by si byl duši z těla vymluvil, potácel se téměř bez obrany; však ihned opět snažil se vzchopiti.

„O pohleď na mne, Vojtěchu," zvolala Božena s úchvatnou dojemností, „a viz, že mě sem nepřátelství nevede! Jestliže jsem tě pohněvala, přicházím tě odprosit, jestliže jsem ti ublížila, přicházím to napravit! Vojtěchu, ty bys hlasu mého neslyšel, ty bys té duše nepoznal, která tvůj život žila zároveň?"

Mladík utišil se a pozorně naslouchal.

„Slyš — co to vyzvánějí?" promluvil pak skoro šeptem. „Kdo může říci, žeť to umíráček?"

„Slyš mého srdce zvuk," odpověděla Božena, s horoucími slzami v očích, s žalem a úzkostí nevýslovnou v ňadrech — „slyš mého srdce zvuk, a on ti připomene, že srdce tvoje s ním bilo jedním tlukotem —!"

„Tys nepřišla na pohřeb?" vpadnul jí Vojtěch vážně do řeči.

„Ne, ne — ale na vzkříšení!" zalkála ona bolestně, pozbývajíc síly, aby mu dále ještě přimlouvala.

„Již tedy čas! Aj, zaznívá na vzkříšení trouba andělská — prchají mrákoty, den můj nastává. Nyní mne poznáte!"

Poznovu vztýčila se násilně jeho postava, i mluvil velice: „Hlaholí zvony — k velebnému chrámu vede cesta, skrze nepřehledné zástupy! Hle oltář, na něm moje koruna, záříc nesmrtelnou zelení — — Na skráních mojich věnec vavřínový a jmeno moje mezi hvězdami!"

A opět potácel se bez ducha.

„Věčný bože!" zvolala Božena. „Kde jest lék na tuto chorobu?"

„V blázinci!" ozval se za ní drsný hlas — otec její stál ve dveřích obličej maje hněvem zapálený. „Avšak ty," dokládal hrozivě, „půjdeš okamžitě se mnou! — Okamžitě!" rozkřiknul se, když chtěla činit námitky. „Jinak povolám na tebe policii!"

Božena kvapila z pokoje, Levin ji následoval. Na ulici však jí nestačil; nešla domů, ale pro lékaře.

Když pak lékař po chvíli do příbytku Blažejova přišel, nalezl jej otevřený ale prázdný . . . (Dokončení.)

R. 1872. Č. 12.

OSVĚTA

Základní názory o proměnách v říši nerostní.

Od

dra. Em. Bořického.

Novější bádání u vědách přírodních vystupuje vždy více z úzkých mezí pouhého vypisování známek zevních a zasahuje vždy hlouběji do tajností vzniku, trvání, proměn, podmínek vzájemnosti jednotlivých tvorů i jednotlivých částeček v ústrojí jednotlivce. Bádání tohoto spůsobu počalo se v nerostopisu později než u živočišstva a rostlinstva; však během asi 50 let domohlo se již takových úspěchů, že názory naše o skále, o kamenu sáhají až k počátkům vzniku jejich před miliony let. V oné říši nerostní, dříve věčně mrtvou nazývané, stopujeme již krok za krokem postupný zápas sil ode vzniku až do konečné proměny jednotlivce, poznáváme i úkol, jaký zaujímá v rodu a v společnosti své, i poměr, jaký jej víže k říši ústrojné, jejížto četné objevy by tajny zůstaly, kdy bychom zřídla jejich v říši nerostů nepoznali.

Rychlý vývoj bádání nerostopisného podporován jest užíváním četných pomůcek, jež poskytují hlavní tepny nerostopisu: lučba a silozpyt.

Pokud zajímavý byl nerost pouze svým tvarem, barvou, leskem a vlastnostmi látečnými, měřily se jeho hrany, vyhledávaly se nové plochy, určovaly se hlavní fysikální a lučebné vlastnosti, jichžto k rozeznání nerostů bylo třeba; horniny pak roztřiďovaly se hlavně dle zevní povahy a poměrů svého uložení. Nyní rozebírá lučba nerost i horninu, zevrubně určujíc množství četných prvků, a spektrální rozbor vynáší na jevo i nejvzácnější a v nejskrovnějších částkách obsažené látky. Na základě nových náhledů o vniterní úpravě hmoty vyjasňují lučba a silozpyt spůsoby uložení nejmenších částeček hmoty v nerostu a poměry

lučebné a fysikální povahy jeho k zvláštnostem tvaru. Nejen sám o sobě jest nerost předmětem bádání, nýbrž i v souvislém řetězu svého příbuzenstva i v poměrech ke společnosti, kterouž vyvinul se zvláštní jeho ráz, i v poměrech k říši ústrojné. Konečně i vznik nerostu způsobem umělým se napodobuje.

Ještě před desíti lety zakládaly se vědomosti naše o vniterní stavbě nerostu a jeho látečných zvláštnostech, pak o nerostní povaze hornin celistvých jen na domněnkách, odvozených z rozborů lučebných. Nyní, kdy drobnohled pojat jest mezi pomůcky nerostopisné, objevují se netušené výsledky počatých zkoušek; zcela nový svět — pravý mikrokosmos horstva — se nám otevírá. V prosvitavém lupenu horniny odděluje drobnohled přerozmanité, i nejdrobnější krystaly nerostů, z nichžto celistvá hornina se skládá, objevuje zvláštní znaky, vniterní stavbu, četné přiměsky, různé způsoby souvislosti nerostů a odkrývá zřetelné důkazy o původu horniny. Drobnohled poskytuje nejlepší pomůcku, abychom sledovali v četných jednotlivcích téhož nerostu veškeré doby jeho ode vzniku až do konečné proměny, v kteréž rozpadávající se hmota začasté ukazuje opět vznik mladších plodů — nerostů nových.

A jako drobnohledem nastal v bádání nerostopisném netušený pokrok, rovněž zavedení dalších pomůcek, fysikálních a lučebných (zkoumání o polarisovaném světle, zkoumání vlastností optických, zkoušky mikrochemické) valně přispěje k rozluštění záhadných otázek.

Z rozsáhlého pole novějších bádání nerostopisných dotknu se onoho směru, jenž nastiňuje obdobu proměn v říši nerostní a ústrojné a závislost této na oné.

Skoro až do konce předešlého století soudilo se o nerostu, o skále, o horstvu vůbec, že trvají posud v stavu původním, v téže podobě o skladbě, v kteréž nabyly vzniku, že jest jim vtělen ráz neporušenosti odvěké co pomníkům oné doby, kdy na povrchu zemském počalo rostlinstvo a živočišstvo. A již tento domnělý rozdíl zdál se býti silnou hrází, která od základu dělí obě říše ústrojnou a nerostní.

Ale když rozbornou chemií skladba nerostů a hornin z různých nalezišť se zkoumala, když vzájemný vliv a společenské poměry rozdílných nerostů poznány, vyšlo na jevo, že trvání nerostů jest nepřetržitým řetězem proměn podobně jako trvání rostliny neb živočicha, že i kameny stále se tvoří, vzrůstají a zanikají, postupujíce pak hmotu svou četným a často rozdílným potomkům. Těmito nálezy sesulo se ono zdánlivé rozhraní obou říší a veškerá země objevila se co jediná obrovská lučebna, ve kteréž od temného země původu všemi tvory — nerostem, živočichem i rostlinou neustále vládnou stejné zákony lučby a silozpytu; činností různých ústrojů, složených z různých hmot dějí se v ústrojninách všecky proměny rychle, v nerostu však stejnorodém jsou proměny tak zdlouhavé, že nám schází měřítko časové, bychom je pozorovali na jednom nerostu; ale řada jednotlivců téhož druhu, každý na různém stupni proměny, poskytuje souvislý obraz celkového děje proměn.

Čím více a bedlivěji přihlížíme k tomuto ději proměn v nerostu, ve skále, v zemi, tím zřejměji vychází na jevo, že předním a hlavním

toho činitelem jest *voda*, rozpouštějíc různé hmoty nerostné, pevné i vzdušné. Kroužíc neustále na povrchu zemském, z moře co výpar, déšť a sníh na pevninu, pak v pramenech, potocích a řekách opět do moře, vniká voda skulinami a puklinami do hornin a proniká nejpevnější skálu ve všech dílech. I v horninách na pohled zcela suchých, v nichž nelze pozorovati žádných mezer, ukazuje drobnohled nerosty proměnou uchvácené a četně rozvětvenou síť nad míru jemných vláskových puklinek, jež pronikají i nejútlejšími drobty nerostu. Takto podléhají veškeré součásti horniny vlivu vody.

Pamětihodné zůstanou první pokusy o rozpustnosti nerostů v čisté vodě, pokusy bratří Rogerových, jimiž nezvratně dokázáno, že i takové nerosty, jež se měly za úplné nerozpustné (jako živce, jinoráz, turmalín, epidot, olivin a p.), co jemný prášek i čistou vodou se rozkládají. Od té doby rozmnoženy jsou pokusy toho druhu, a známe již rozpustnost hojných nerostů i ve vodě čisté i ve vodě obsahující jiné hmoty. Tyto pak vynesly na jevo nový zákon o vzájemném vlivu hmot ve vodě rozpuštěných. Mnohé nerosty neobstojí v roztoku vedle sebe, jiné však přispívají velice k rozpouštění právě těch, jež vlivu čisté vody nejsilněji vzdorují.

Ačkoliv velmi slabý jest účinek čisté vody na četné nerosty, z nichžto největší díl povrchu zemského složen, zvyšuje se u veliké míře svou rozsáhlostí a nepřetržitým trváním: dle rozboru Berzeleova obsahuje karlovarské vřídlo asi v 300.000 dílů vody jeden díl fluoridu vápenatého čili kazivce, a tento přeskrovný díl činí v jednom roce 250 centů kazivce, jenžto se horninám vodou karlovarskou odnímá!

Ze všech pokusů v tomto směru konaných vychází na jevo, že není nerostu, jenž by se vodou pranic nerušil, vyjma snad nejvzácnější kovy zlato a platinu; i křišťál, jenž vzorem jest tvrdosti a neproměnlivosti, stává se proměnou hmoty své měkkým (zemitým) tučkem.

Účinek vody zvyšuje se zvlášť dvěma vzdušnými nerosty: *kyselinou uhličitou a kyslíkem.*

Chemik hmoty v čisté vodě nerozpustné rozkládá silnými kyselinami a podporuje účinek kyselin teplem; příroda vládne jedinou volnou kyselinou v lučebně své, kyselinou uhličitou, ale rozsáhlým a trvalým vlivem jejím vykonává nejmocnější proměny v horstvu. Valné okrsky země, horniny složené ze směsi křemičitanů, vlivem kyseliny uhličité se rozpadávají aneb proměňují ve vápna, uhličitany a jiné soli; ty pak přijímají z veliké části úkol vody co síly rušící a znova tvořící. Uhličitanů na př. užívá příroda podobně jako chemik k rozkladu a srážení četných hmot; vlivem jich rozkládají se sírany, fosforečňany, borany a četné jiné soli, a tvoří řadu nových nerostů; proměny v horstvu větším dílem kyselině uhličité přičísti sluší.

Kyslík ve vodách obsažený účinkuje tím spůsobem, že okysličuje nižší kysličníky v nerostu, uvolňuje souvislost částic jeho i usnadňuje vnikání vod, tudíž podporuje i vliv kyseliny uhličité ve vodách rozpuštěné. Jeli účinek kyslíku větší než kyseliny uhličité, bývá i zplodina rozkladu jiná. Avšak namnoze kyslík a kyselina uhličitá podporují se na vzájem a od více méně činného vlivu jejich závisí rušivost skal a tvoření nových hornin, zejmena náplavů a ornic.

Jaké množství uhličitanů vynáší se na povrch země vodami pramenitými, v jaké síle jeví se účinek kysliku na př. okysličováním se kysličníku železnatého, rozpuštěného v podobě dvojuhličitanu, to lze četnými rozbory různých pramenů vypočísti. I překvapují nás podobné výpočty, učíce, že sta i tisíce centů vápna, okru železitého a jiných hmot každým rokem vodou z jediného pramene se odnášejí.

Mimo kyselinu uhličitou a kyslík má i říše *ústrojná* důležitý úkol v proměnách nerostů, ve tvoření horstva. V Živě*) vylíčil prof. Krejčí proměnu sádry ve vápno vlivem pranepatrných živoků mořských, jež v nesčíslném množství se vyvinujíce a hynouce neustále staví rozsáhlé skály vápenné. Ale nejen v šírém moři, nýbrž i na celém povrchu zemském účinkují zbytky ústrojnin ve vodách obsažené, okysličujíce soli kyslikaté na kyzy, leštěnce a blejna, ,a odnímajíce vyšším kysličníkům díl kysliku přispívají ke tvoření nerostů nových. Zajímavým příkladem vlivu ústrojnin na okysličování jsou báňské dějiny Tahlunu ve Švédsku. V předešlém století spadl horník do zatopeného dolu a po šedesáti letech opět byl vytažen. A tělo jeho nebylo zpráchnivělé, nýbrž třpytilo se co zlato, proměněno jsouc v lesklý kyz. Bylať ve vodách zelená, (železná) skalice která pronikajíc tělo horníkovo a okysličujíc se ústrojnou jeho hmotou, přeměnila se v lesklý kyz. Po sedm let udržovaly se v souvislosti částice kyzu v těle horníkově: když pak účinek kysliku nabyl opět převahy a kyz okysličil se zase na skalici, která se ve vlhku rozpouští, tělo kyzové se rozpadlo.

Zbytky ústrojnin nalézáme nejen v. horninách vrstevnatých, které se zřejmě z vod usadily, nýbrž i v horninách balvanitých i sopečných, vůbec u veškerém horstvu, kam voda pronikajíc uvádí různé pramalinké tvory, jichžto světem jest jediná kapka vody.

Menší neb větší měrou súčastňují se v proměnách nerostů i všecky hmoty, ježto jsou ve vodách rozpuštěny. Ježto pak žádný nerost vlivu vody neodolá, musíme předpokládati, že veškeré hmoty, z nichžto země se skládá, obsaženy jsou také ve vodách, zejmena v moři co shromaždišti veškerého vodstva. A v skutku podařilo se již novějšími rozbory odkryti největší část hmot prvkových buď ve vodě mořské, buď v rostlinách mořských buď v kamenech kotlů, ježto se vodou mořskou napájejí.

Dle lučebné povahy hmot a dle poměrů daných účinkují hmoty ve vodách rozpuštěné velmi rozdílně na proměnu nerostů, tak že ze stejných hmot na se účinkujících různé zplodiny vzniknouti mohou.

Porovnáváním skladby nerostu nezměněného a účinkem roztoků více méně porušeného vychází na jevo, že nerost, jenž proměně podléhá, buď některých svých součástí pozbývá buď součásti nové přijímá, buď pozbývá i přijímá, vyměňuje díl svého složiva za některé látky roztoku aneb ztráceje veškeru svou hmotu vyplňuje tvar svůj hmotou úplně cizí. Jelikož tento postup v proměnách velice jest zdlouhavý trvaje mnohdy miliony věků, jelikož nejmenší částice za částicí dle zákonů lučebných na novou hmotu se přeměňuje, stává se někdy — ovšem velmi zřídka

*) Oběh vápna a jeho průvodců v přírodě. Živa 1867.

v poměru k ohromné rozsáhlosti proměn, jež ve veškerém horstvu země každým okamžikem se dějí — že nerost proměnou hmoty nově vzniklý podržel po starém nerostu tvar, jenžto s povahou nové hmoty, s vlastnostmi nového nerostu není v zákonném spojení. A takovéto *krystaly nepravé* čili *pseudomorfosy* jsou právě velmi důležitým předmětem bádání vědeckého, neboť jimi se v malém objasňují a do podrobna vysvětlují se ony nenáhlé proměny, ježto v skalách a vrstvách zemských v míře obrovské se dějí, jichžto nejdůvtipnějšími pokusy dostihnouti nelze.

Nalézámeli na př. několik klenců vápencových, přeměněných ve hmotu křemenitou, nelze popírati možnost, že by během nekonečných věků celá skála vápencová nemohla se proměniti v horninu křemenitou. A takové proměny milionů nerostů, vyvinutých na jednom ložisku — na př. v žíle rudní — a proměny celých skal zřejmě stopovati se dají na místech, kde buď v zachráněném tvaru buď pozůstatcích méně porušené hmoty zachována jest upomínka na nerost předešlý, původní.

Děje proměny takové bývají velmi složité, neboť celá řada hmot může se vystřídati v jednom tvaru, dědíc jej jedna po druhé, ale velmi zajímavý jest zápas sil lučebných, jež ovládajíce pohyblivými částicemi hmoty, vícekráte mění rovnováhu svou v témže tvaru. Na př. o žilách našich železných rud pásma silurského D. d. nacházíme klence ocelku, jež jsou proměněny buď v lesklou železnou rudu čili krevel, buď ve hnědel buď v čistý ostrohranný křemen. Proměna v krevel a hnědel jednoduše se vysvětluje: ocelek okysličiv se pozbyl kyseliny uhličité a stal se krevelem, přijav pak vodu, stal se hnědelem; ale proměna v křemen byla by nám méně jasnou, kdy bychom v mnohých klencích křemenných, jež druhdy ocelku náležely, nenalézali částice krevele. Právě tyto částice lesklé, jež vyplňují začasté klenec křemenný, usnadňují výklad, dokazujíce, že uhličitan železnatý ocelku vlivem vod, obsahujících křemičitany žíravinné, proměnil se dříve v křemičitan železnatý, jenž pak buď vlivem vod uhličitých pozbyl železa buď částečně se okysličiv vyloučil lesklou železnou rudu, již objímá kostra křemenného klence.

Podobných příkladů o proměnách nerostních mohli bychom uvesti nesčíslné množství; tolik snad postačuje k nastínění, že můžeme buď krok za krokem stopovati proměny nerostní hmoty buď vynášeti správné úsudky o proměnách a velkolepých dějích v horstvu kůry zemské.

K důkladným studiím vyznačeného směru v horninách smíšených poskytuje nejlepší pomůcku opět drobnohled; neboť v prosvitných lupenech hornin více méně porušených nalézáme nerosty na rozličném stupni proměny, nerosty v zárodku i v konečné podobě.

Z bohaté říše nerostní poutají na se pozornost naši zvlášť členové tací, jižto jsou v úzkém svazku s říší ústrojnou. Zbytečným zdá se nám býti mnohý nerost, pokud neznáme bližšího účelu, jenž mu ve přírodě vykázán, ale zřídka přikládáme četným nerostům takou důležitost, že by byly nevyhnutelnou podmínkou tvorstva ústrojného. A přece již pouhým rozborem hmoty ústrojné objevuje se, že veškeré součástky její jsou proměněnými hmotami říše nerostní.

Kyselina uhličitá, čpavek a voda jsou oním zdrojem, z něhož původ béře největší část hmot ústrojných; ale z těchto nerostů nevznikne tělo rostlinné neb živočišné, pokud se jim nepřidruží mimo četné jiné zejmena dva prvkové, *síra a fosfor*, jež ku potřebě ústrojnin v bohaté zásobě chová příroda nejvíce v podobě síranů a fosforečňanů.

Hlavním zdrojem síranů jest voda mořská, obsahující sádru a jiné sírany; rovněž horniny původu mořského, jsouli kryty vrstvami jílovitými, by nebyly vodami vylouženy. Zvíře i rostlina přijavše sádru v tělo své, užijou součástek jejích, síry a kysličníku vápenatého: slouží síra k úpravě bílkoviny, z kysličníku vápenatého tvoří si živočich buď v podobě uhličitanu ulit (na př. měkkýš) buď v podobě fosforečňanu kostru (obratlovec), rostlina pak sůl ústrojnou ve šťávě bunice své. Ne menší důležitostí vynikaji i fosforečňany jsouce rostlině i zvířeti nevyhnutelny k týmže účelům, ke tvoření bílkoviny a zbudování kostry.

Každá část rostlinná zůstavuje v popeli svém větší neb menší podíly síranů a fosforečňanů a sice tím více, čím větší bylo množství bílkoviny její, nejvíce tudíž semeno; podobně i nespalná část těla živočišného hlavně z fosforečňanu vápenatého se skládá. Mnohé semeno obsahuje skoro jednu setinu kyseliny fosforečné v hmotě; na př. v centu pšenice neb žita jest 0·8 liber, v centu ječmene 0·7 liber, v centu ovsa 0.5 kyseliny fosforečné; i v listech, stéblu, hlízách a kořenu nacházíme ve značných podílech kyselinu fosforečnou na př. v zemáku 0·2%, v cukrovce 0·1%, ve slámě obilních druhů 0·2% atd.

Již z několika těchto příkladů jest zřejmo, že rostlina během vzrůstu svého značnou část fosforečňanů zemi ujímá a že půda sklizní chudne, když odňaté množství fosforečňanů se nenahradí.

U větší míře kyselinu fosforečnou přijímá a v těle svém soustřeďuje živočich, zejmena obratlovec; na př. tur, jenž váží asi 500 liber, má asi 47·5 liber kostí, v těch pak jest 26·6 liber fosforečňanu vápenatého. A veškeré toto množství vyvine v těle svém asi během pěti let z krve, která jen 0·02% fosforečňanů obnáší.

Uvážímeli, jaké množství této hmoty rostlinstvo i živočišstvo každým rokem vyžaduje a jaké množství její v téže době s povrchu zemského do moře uchází a příštímu potomstvu říše rostlinné i živočišné ubývá, porozumíme, jak velice důležito jest, abychom nabyli důkladné známosti o rozšíření a oběhu těch nerostních hmot, na nichžto trvání rostlinstva i živočišstva závisí.

Jan Kupecký.

Studie

od

Karla Adámka.

Počátkem XVII. století dokvétá zlatá doba umění malířského, anať byla po celý téměř XVI. věk trvala. Bylić po Rafaelovi (†. 1520) a Michelu Angelovi (†. 1564) následovali velmistři Tizian di

Cadore (1477—1576), Paolo Veronese (1528—1588); školy německé po smrti Holbeinově (†. 1543), Dürrerově (†. 1528), Kranachově (†. 1553) poklesly; v umění vládli ještě mistři nizozemští, z nichžto však nižádný věku XVII. nepřežil: zemřelť Rubens r. 1639, van Dyck r. 1641, Rembrandt r. 1669, skoro současně s nejčelnějšími mistry španělskými Murillem (1618—1682) a Velasquezem (1599—1660). V ryku války třicetileté zanikla nejslavnější doba umění malířského; obzor světový obestřely mraky zhoubného zpátečnictví; postup a vývoj člověčenstva na drahné věky násilím jest přerušen.

V této osudné době vzdoruje všeobecnému proudu reakce hlouček mužů, kteří na opuštěném bojišti k heslu světla se hlásí, kteří i v této hrůzotemné noci světlý prapor umění udržují a vytrvale i úspěšně o zachování drahocenných klenotův doby minulé pracují. Na kolbiště, na němžto nelítostná smrt Romany i Germany již skosila, vystupují mužové kmene slovanského; obnovujíce víru v moc ducha lidského postupují směle na dráze krví zbrocené k vysokým cílům člověčenstva. *Karel Škréta* (1604—1674), čeští bratří *Vácslav Hollár* (1607 až 1677) a *Jan Kupecký* (1667—1740), *Vácslav Vavřinec Reiner* (1686—1743), *Petr Brandl* (1660—1739) a *Rafael Mengs* (1728 až 1774), povznesli umění české a zakončili jím důstojně klasickou dobu umění středověkého vůbec. Že to byli Češi, stranická i závistivá cizina jejich zásluhy umlčuje, avšak ani u nás posavad náležitě uznáni a oceněni nejsou; i jest čas, abychom konečně napravovati se jali, co naší vlastní netečností a zlovolnou nevšímavostí ciziny zaviněno jest. Ocenění umělců českých století XVII. a XVIII. jest úlohou, jižto vykonati nám naše národní čest velí, a jižto jen svornou prací nám vykonati lze.

Po starém zvyku Němci jako Husa, Koperníka, Skrétu a jiné vynikající muže přivlastňují sobě i našeho Kupeckého. Onť po šestiletém vyhnanství co stařec třiasedmdesátiletý v Norimberku zemřel, Norimberk jest město německé, a proto jest Kupecký Němec. Že pak se narodil Kupecký (r. 1667) v Pezinku na Slovensku v Uhrách, proto zase jiným jest — Maďar. [1]) Jest to jen důkazem vysokého významu našeho mistra v oboru umění; arci Maďaři do nedávna více o původ Roszy Sandora než Kupeckého se interesovali, a v Německu druhdy současník Kupeckého, prof. J. G. Doppelmayer v obsáhlém spisu, jejž r. 1730 o umělcích a učencích v Norimberku působících vydal, Kupeckého a Hollára Němcům nepřipisuje, výtečný pak biograf Kupeckého J. K. Füssly zřejmě vyznává, že Kupecký byl rodem Čech. [2])

Kupecký sám českým původem svým nikdy se netajil; nápisy rytých podobizen jeho zřejmě o tom vydávají svědectví. Bernard Vogel vydal v Norimberku r. 1737 podobiznu Kupeckého ve způsobu černém (mezzotinto) s podpisem: J. K. *Bohemus* pictorum sui aevi facile Princeps; r. 1740 vydal v Norimberku J. J. Haid podobiznu Kupeckého s tímto nápisem: J. K. *Natione Boem* .... Pictor Eximius. — S ca-

---

[1]) Kar. Kertbeny „Uherští mužové doby“ str. 108.

[2]) J. K. Füessly „Leben Georg Philipp Rugendas und Johannes Kupezki,“ str. 18.

rem Petrem Velikým mluvil Kupecký v Karlových Varech (r. 1716) po *česku*[1]), dle J. Kollára[2]) po slovensku, čímž se Petrovi velice zalíbil. Když Kupecký milostné listy dostihl, jež podlý záletník jeho ženě psal, musil mu je pomocník jeho malíř Hoyer přečítati, *ani Kupecky německy čísti neuměl.*[3]) Mimo to zjištěno jest i historicky, že Kupecký jest Čech, avšak toho všeho Němci nedbají, a novější němečtí historikové umění napořád Kupeckého národu svému připisují.

Rodina Kupeckého žila v XVII. věku v Mladé Boleslavi. Již na počátku jednoty českobratrské byla Boleslav důležitou obcí bratrskou; Adam z Cimburka tu první knihtiskárnu bratrskou založil (r. 1500), po snešení synody r. 1584 biskup bratr Jan Kalef zřídil v Boleslavi na vlastní groš vzornou školu bratrskou, jižto r. 1610 Julius Poňatovský, učenec věhlasný, spravoval; biskup Jan Augusta v této metropoli bratří drahně meškal. — Když bratří čeští za dob protireformace v Čechách stíháni a sužováni a konečně ze země vypovídáni byli, zámožná měšťanská rodina Kupeckých setrvala při víře otcův a obětujíc vlast i statek, odstěhovala se r. 1667 do severních Uher, kam se tou dobou vůbec drahně bratří stěhovalo, i usadila se v *Pezinku*, kde otec Kupeckého tkalcovstvím svou rodinu (čtvero synův a jednu dceru) živil. Náš Jan Kupecký narodil se dle jedněch r. 1666, dle jiných r. 1667.[4]) Po celý život svůj, jak níže doložím, zůstal věren víře bratří českých, vzácné ctnosti jich jsou dědictvím, kterým Kupeckého vlast česká obdařila. Kdy by i český původ Kupeckého jinak nade vši pochybnost zjištěn nebyl, jeho veškerá bytnost co zrcadlo povahy české i bratrské spravedlivého badatele by k lůnu uvědomělé rodiny české vésti musila.

Po vůli otcově měl býti Jan tkalcem. Ale patnáctiletý mladík, zanícen vědomím vyššího povolání opouští rodinu, odchází do ciziny; směle vstupuje do života, štěstí jej vítá přímo u brány a provází odhodlaného muže až ke hrobu.

V zámku hr. Czobora opravoval malíř Claus († 1739), Reisenův nepatrný žák, pokoje; mladý tulák Kupecký přišed tam nakreslil uhlem na stěně několik ozdob, jimiž pozornost malíře i hraběte upoutal. Na dotaz Czoborův, kdo ho kreslení učil, odpovídá žebravý hoch sebevědomě: „Nikdo, učím se sám!“ — Hrabě podržel Kupeckého u sebe a Claus učil ho malířství. S ním odebral se Kupecký do Vídně, ale za nedlouho nedostačoval už malý mistr velikému žákovi, Kupecký neuměje ani vlašsky aniž maje potřebných hmotných pomůcek, odešel do Italie.

Rytíř Liberi, jemuž byl Kupecký z Vídně odporučen, přijímá jej v Benátkách chladně, Kupecký toho nedbá, studuje arcidíla vlašská, a po delším pobytu v hrdé Venecii odchází do Říma. Odmítán a postrkován vyčerpal již všecky své prostředky; tu seznámil se se Švýcarem

---

[1]) Tamtéž str. 26.
[2]) J. Kollára spisy sebrané díl II.
[3]) J. K. Füessly „Leben“ etc. str. 27.
[4]) Prozkoumáním matrik mladoboleslavských a pezinských by bylo snad lze i v této věci světla dojíti.

Füesslyem, [1]) odhalil mu srdce své, a od té chvíle byl mu Füessly upřímným přítelem, ve štěstí i neštěstí věrným rádcem a pomocníkem; konečně vroucně psaným životopisem Kupeckého „z temna zapomenutí vyrval“ a jemu důstojný pomník postavil. Kupecký pak ani na smrtelném loži na bratrského přítele nezapomněl; Füessly o tom vypravuje [2]): „Budiž mi dovoleno zmíniti se o článku závěti jeho, jenžto svědčí o přízni a důvěře, jakou mě Kupecký poctil. Nebudiž nikomu zazleno, blaženli pochvalou geniův. Kupecký uznal mne za hodna, bych jeho drahocenné malby po jeho smrti ocenil a důstojným i vznešeným znalcům je prodal, peníze stržené pak abych vykonavatelům poslední jeho vůle odvedl. Za to odkázal mi kresby a náčrtky své.“ [3])

Přičiněním Füesslyovým dostal Kupecký v jednom atelieru v Římě „práci“. Atelierem tím byla řemeslnická dílna, v nížto Kupecký pracoval na kusy; za podobiznu dostával půl dolaru a za den vymaloval i *devět* papežů. Při té plodnosti maloval přece tak geniálně, že za nedlouho pověstným a oblíbeným malířem podobizen se stal. Mistři římští, u nichžto se dříve marně o práci byl ucházel, nyní stáli o jeho přízeň; on však odmítal jejich skvělé návrhy.

Princ Sobieski seznámiv se v Římě s Kupeckým veškerá díla jeho kupoval a draze je přeplácel; tím a železnou pilností se hmotné po-

---

[1]) Jan K. Füessly (nar. v Curychu 1707, † 1781) byl dobrý malíř podobizen a spisovatel krasovědecký; co znalec uměleckých plodův byl vždy na slovo vzat a proto také jeho zprávy o Kupeckém vůbec a o umělecké jeho činnosti zvláště mají velikou cenu.

[2]) Füessly: Kupecký etc. str. 37.

[3]) V pozůstalosti Kupeckého bylo drahně maleb jeho vlastních, jež synovi svému ku vzdělání zůstaviti chtěl, pak mnoho obrazův mistrův cizích. V seznamu Füesslyově (str. 44—47) pozůstalosti této zaznamenány jsou 23 obrazy Kupeckého a 11 maleb mistrův cizích, mezi těmito „Vzkříšení Lazara od Guerchina da Centa“; Carlo Loth: „Loth s dcerami“; Tiziánova krajinka, čtyři krajiny Agricolovy, květiny od Dama a dva genry nizozemské. Füessly připomíná, že z velkého množství pozůstalých obrazů jen malby nejznamenitější zaznamenal. — V malbách Kupeckého byla výtečná rodina jeho se synem, an knihu drží a jemuž otec štětec prodává; obraz tento na 3000 zl. ceněný byl v Anšpachu, kopie pak nalézá se v Petrohradě; v Anšpachu byl též druhý obraz rodiny Kupeckého z pozůstalosti za 2000 zl. koupený. — Mimo tyto malby zakoupeny byly pro sbírku anšpašskou: Sv. František (ceněn na 600 zl.), Samaritán vysazuje nemocného žida na koně (3000 zl.) — Dle Wurzbacha zůstaly v Norimberku v držení soukromém tyto malby z pozůstalosti Kupeckého: Kupecký s tabatěrkou, sedící muž se psíkem, čich znázorněn symbol. ženštinou, svatá rodina, dvě krajinky a Maří Magdalena. — V Salzdahlumu v Brunšvicku jest obraz Kupeckého se zavázanou rukou. V pozůstalosti Kupeckého byly ještě: nehotový obraz tří poustevníků, podobizna choti Kupeckého Zuzany; Kupecký tře barvu, za ním malá dcerka jeho s ovocem; jiná podob. Kupeckého; syn Kupeckého hrá na klavír, muž za ním stojící dává takt; paní v černém závoji; Maďar v kroji; Huth a manželka jeho; stojící muž; Huth držící misku kávy a dýmku; kněz. Kam se tyto malby poděly, na ten čas přesně určiti nelze, najmě proto, že názvy Füesslyovy jsou jediné a to dosti nedostatečné známky děl těchto. — Z pozůstalosti Kupeckého markhrabě braniborsko-beureutský 29 maleb za 16.000 zl. koupil, k čemuž Füessly podotýká: „Málo peněz za tak drahocenné kusy.“ Kde jsou nyní náčrtky a kresby, jež Kupecký kšaftem Füesslyovi poručil, není známo.

poměry Kupeckého velice zlepšily, a on tak dosáhnul konečně, po čem dávno bažil: opustil mistra svého, počal pracovati samostatně. Překážky, obtíže a nesnáze nezlomily ale otužily duchá jeho, úspěchy neočekávané neutišují ale podněcují v útrobách jeho touhu po zdokonalení. Za nedlouho zastínil oblíbeného tehdy S. Borubellia, Řím honosí se skromným Kupeckým a zlatým písmem vrývá na desku slávy nové jmeno české. Mladík nedávno chudý a odstrkovaný stal se v několika letech rozhlášeným umělcem, jehož přízeň korunovaní i nekorunovaní velmožové evropští vyhledávali; a on odmítal nabídnutí lákavá i svůdná, jimž by tuším žádný ze současných umělcův nebyl odolal: *nad milost a přízeň císařův Kupecký svobodu občanskou a neodvislost uměleckou více miloval.*

Princ meklenburský sliby skvělými ku dvoru svému marně jej lákal; té doby jej současně umění milovný kníže Adam z Lichtenšteina do Vídně zval. R. 1709 odebral se Kupecký do Vídně, ne však aby vykořistil přízeň velkomožného příznivce (i byt jemu v paláci nabízen, v němž „knížeti ve všem rovným býti měl"), alebrž aby ještě spatřil svého starého otce. Ale naleznul jej už mrtvého. Zpráva ta ohromila Kupeckého, mrákoty melancholie počaly obestírati bodrou jeho mysl; teprvé po mnohém přimlouvání přátel, že jemu otec nenadálý útěk z domu prominul a že se s ním na loži smrtelném smířil, se Kupecký zotavil. Jemnocitnost vůbec jest rázem slovanské povahy Kupeckého.

Současné malíře vídeňské, jako Stamparta, Donauera a jiné Kupecký prvními pracemi k nemalé jich a přátel jejich zlosti zastínil. Ač „v obcování svém nebyl příliš vábivý", přece již u dvora císaře Josefa I. velmi byl oblíben; byltě Josef umění malířského veliký přítel, sám také návodem Rothmayerovým malovati se naučil. U dvora vídeňského maloval Kupecký nevěstu Karla III., nejkrásnější princeznu v Evropě.

Po smrti císaře Josefa I. (r. 1711) nastolen jest Karel VI., kterýž si Kupeckého neméně oblíbil. Podobizny tohoto vladaře od Kupeckého jsou vynikající díla; také císařovou vícekráte maloval. Karel VI. hleděl Kupeckého ku dvoru vídeňskému pevněji připoutati, avšak i těmto lákadlům umělec náš odolal. Když jednou podobiznu císařové maloval, ohlásil mu Karel, že jej malířem dvorním bude jmenovati. Kupecký neodpověděv odešel. Po té hrabě Althan z nařízení císařova jej navštívil ohlašuje, že za nejskvělejších podmínek císařským dvorním malířem jmenován jest. Kupecký opět mlčel a teprv po novém vyzvání odpověděl: „*Sdělte, excelencí, císařovi, že za milost tuto děkuji, avšak že mi nelze ji přijmouti, — nemohuť od nikoho státi se odvislým. Chceli mi však císař býti milostiv, ať chrání mne i choť i dítě mé při svobodě víry naší.*"

Althan spravil o tom císaře u přítomnosti Eugena Savojského. „Kupecký jest dobrý malíř," zvolal císař, „chová se však jako blázen!" — Ale princ Eugen Kupeckého za tento čin mužné odvahy

později pochválil, závidě mu štěstí samostatného, neodvislého života občanského. [1])

Umělcovy stálosti u víře bylo zle užito. Závistiví vrstevníci Kupeckého vědouce, že ho v umění poctivým zápasem nepřekonají, chopili se velmi nekalého prostředku. Když Kupecký lehkovážnou ženu svou Zuzanu v nevěře postihnul, ona ukrotila hněv jeho kajícím slibem, že k víře evangelické přestoupí. Kupecký nového zla netuše smířil se, i povolal kazatele vyslanectví dánského, aby Zuzanu v evangelické víře vyučoval. Hned jali se nepřátelé jeho roznášeti, že násilně ženu svou k přestoupení na víru evangelickou přiměl, Kupeckému samému důvěrnými ač nevěrnými přáteli namluvili, že za to s celou rodinou bude zatknut i uvězněn. Prostomyslný, úzkostlivý umělec hanebně obelstěn a o rodinu svou starostliv odebral se na radu přítele Blendingra v dobrovolné vyhnanství do Norimberka, kde Blendinger co dobrý malíř krajin a zámožný měšťan žil. [2]) Jak upřímně Kupecký k víře svých otců až do smrti lnul, viděti z toho, že ve své závěti svým bratřím a sestře

---

[1]) Z maleb, kteréž Kupecký ve Vídni maloval, jsou na ten čas známy pouze tyto: podobizny Eugena Savojského (nyní v Berlíně), císaře Karla VI. v radnici vídeňské a téhož císaře v klášteře medlickém (Mölk), v kterémž jest i podobizna opata Bertholda; Eugen Savojský nyní v pinakothece mnichovské; Bedřich Karel Schönborn (v Schönbornu u Vídně); hr. Al. Harrach (gal. Harrachova ve Vídni), Fr. Ragoczy (nyní v Gothě). — Z rytin dle maleb Kupeckého vyvedených dovídáme se, že maloval i podobizny Marie Amalie a Marie Josefiny, arcivevodkyň rakouských a barona Podstatského; kde by originály těchto rytin byly, známo není. V Rakousku mimo to zachovány jsou tyto malby Kupeckého: v Admontu ve Štyrsku: více podobizen; v Brně v museu Františkově: kohout a slepice s kuřaty (dar starohr. Hugona Salma); v klášteře sv. Floriána (Dol. Rakousko) Samson a Delila; v Olomouci v chrámu sv. Václava obraz oltářní; v Pešti v galerii Eszterhazyovské v akademii „podobizna muže s červenou čepicí“; v národním museu: podobizna Fr. Ragoczya i vlastní podobizna Kupeckého. — Kertbeny, kterýž Kupeckého Maďarům anektoval, nesprávně tvrdí, že v museu peštském jest 10—12 podobizen Kupeckého; týž uvádí, že také v Louvreu, v Londýně, v Ženevě, v Miláně, ve Florencii i v Římě díla Kupeckého viděl. V Louvreu není žádné dílo Kupeckého, v Londýně ani důkladný Waagen malby Kupeckého nenalezl a o dílech Kupeckého v Londýně a v Louvreu nikde jinde než ve spisu Kertbenyově se nedovídáme. Kertbeny měl aspoň určiti obrazy, ježto snad za díla Kupeckého pokládal. Neméně neurčité ač více pravdě podobné jest tvrzení Kertbenyovo, že Edmund Zichy má výtečnou podobiznu Fr. Rakoczya, již P. Westermeyer ve Vídni v oceli ryl, a že hr. Salm-Festetics krásné malby Kupeckého míval. Uvážímeli, že poměrně pouze nepatrný počet maleb velmi pilného a neméně plodného Kupeckého na ten čas jen znám jest, nelze pochybovati o tom, že drahný počet maleb jeho v soukromém držení dosud se nalézá a mnohá díla Kupeckého dosud že ani určena nejsou. — V Praze v obrazárně kláštera strahovského jest od něho „poprsí muže“ a „podobizna muže“; ve Vídni v Belvederu vlastní podobizna Kupeckého, podobizna dámy; v galerii lichtenšteinské druhdy Velasquezovi připisovaný Kuřák a podobizna mladého muže.

[2]) Podobizna Blendingerova od Kupeckého zachovala se v Norimberku, kde jest též od Kupeckého podobizna hospodyně Blendingerovy. Podobizna Blendingerova byla r. 1735, 1737 a 1774 v zdařilých rytinách rozmnožena.

i jejich dědicům doživotně část výtěžku ze svého jmění odkázal, avšak jenom, „pokud věrně při víře evangelické setrvají“.[1])

Velmi zajímavé jest jednání Kupeckého s carem Petrem Velikým. Tento meškaje v lázních karlovarských Kupeckého vyslancem ruským k sobě povolal. Po mnohém zdráhání, ano teprv na domluvu samého císaře odebral se Kupecký do Varů Karlových pln obav před hrozným carem, a opatřen i listem dovolené šestiměsíčné, v němž kabinetním malířem císařským jmenován jest. Strachy byly jalové, Kupecký pak nejednou vyprávěl, že nikdy žádnému knížeti tak jako carovi nakloněn nebyl; ale car také našeho mistra velmi vlídně přijal, neobyčejně vyznamenával a tolik maleb u něho objednal, že tento k jich dohotovování lipského malíře Davida Hoyera povolati musil.

Ale jakkoliv jej car milostmi obsypával, přece se mu nepodařilo, ke dvoru svému jej připoutati. Fiorillo [2]) mluví o tom v ten smysl, že Kupecký „pitomou ideou o svobodě sveden vyzvání carovo jakož i jiná skvělá nabídnutí svéhlavě odmítl“ . . . I později, když vyslancem ruským ku přesídlení do Petrohradu byl zván, Kupecký žádosti carovy nesplnil a místo sebe vídeňského malíře Danhausera mu poslal. [3])

Patriciové a veškerá obec norimberská uvítali Kupeckého s radostí a „za čest sobě pokládali, že mistr tak velký v městě jich se usadil“.[4]) — Jakmile se pověst o příchodu jeho do Norimberka rozšířila, kurfiřt mohučský, vévoda gothajský, markrabě anšpašský i biskup würzburský jakož i zámožní soukromníci objednávkami přímo jej zasypávali. Ano i král anglický zvláštní jednatele vyslal, aby jej do Londýna ke dvoru přilákali; r. 1733 králová danská ústně Kupeckého do Kodaně zvala; Kupecký však Norimberk více neopustil; vší světské marnivosti prost šíji svou ve jho služebnické, byť i milostí dvorskou pozlacené, nesklonil.

Ale při vší železné důslednosti byl Kupecký muž bodrý. Když jednou vymaloval zámožného patricia norimberského, tvrdil tento, že obraz není jemu podoben a že tedy umluvenou odměnu nezaplatí. Kupecký namalovav patriciovi dlouhé uši a šaškovu čapku s rolničkami poslal obraz na trh: tu poděšený patricius spěchal za drahý peníz vyplatit se z hanby. [5])

Pilnost a plodnost Kupeckého v Norimberku jest podivuhodná. [6])

---

[1]) Füessly: Kupecký etc. str. 36.

[2]) J. D. Fiorillo: Geschichte der zeichnenden Künste in Deutschland etc. str. 296.

[3]) Zdali v císařských sbírkách ruských některé malby Kupeckého se zachovaly, o tom by našinci v Petrohradě žijící zprávu podati měli. Známa jest od Kupeckého podobizna cara Petra v červeném kožichu, v brnění, s bulavou (v Salzdahlumu), a téhož cara podobizna v Brunšviku. Podobizny Petrovy od Kupeckého byly též v ocel ryty.

[4]) Füessly: Kupecký str. 31.

[5]) Dr. Konstantin Wurzbach: Biograf. Lexikon díl XIII. str. 400.

[6]) V norimberské radnici bývaly tyto malby Kupeckého: dva nizozemské genry; Kupecký v kroji staročeském se synem; choť Kupeckého s modlitbami; podobizna Schlickeisena; podobizna hr. Ludv. Zinzendorfa, zakladatele Ochranova; ozbrojenec tasící meč; flautista; piják; sirotek; kuchařka tuším Blendingrova; kupec Huth s miskou kávy. V sbírce Ebnerově v Norimberce bývala podobizna Losungerova; ve sbírce Ha-

Rodinný život umělci jinak štěstí požívajícímu strpčovala vlastní jeho žena. Zuzanu, osiřelou dceru malíře Clausa, po návratu svém do Vídně pojal za manželku z vděčnosti k někdejšímu svému učiteli. Prostopášná žena tato zle se mu odsluhovala, jakož jsme už výše uvedli; ne lépe nežli ve Vídni chovala se i v Norimberku. Tam vyučoval syna Kupeckého M. Efraim Schlickeisen, až mistr náš oddaným přítelem upozorněn, Schlickeisena z domu vypověděl. Zuzana přiměla chotě ku sepsání poslední vůle; s touto pak jsouc nespokojena vyhrožovala kmetu již slábnoucímu, že jej z urážky jistého vladařského domu udá, jestliže závěť po vůli její nezmění a Schlickeisena opět do domu nepovolá. Dnou mořený kmet konečně svolil; brzy potom snášeje hrozné bolesti s odvahou ryze křesťanskou r. 1740 zemřel. Zuzana povdala se r. 1741 za Schlickeisena. [1])

I jinak byl rodinný život Kupeckému pramenem zármutku. Po smrti nedospělé jeho dcerky zbyl mu jediný syn Jan Bedřich (nar. 19. října 1716 ve Vídni). Kupecký pečlivě se staral, aby skvělé vlohy mladíkovy pěstovali výteční učitelové, a Jan činil mnohoslibné pokroky, kreslil a maloval výtečně, hrál výborně na klavír, mluvil francouzsky a řecky. Tím hroznější rána stihla Kupeckého úmrtím nadějného jinocha: zemřelť 6. list. 1733 v sedmnáctém roce věku svého.

Bernard Vogel podal r. 1737 Kupeckému v den narozenin jeho první otisk rytiny, představující našeho mistra, an sedí u stolu, na němž jest vrhcabnice. Kupecký děkuje Voglovi podotknul: „Kdy bych byl o tvém záměru dříve zvěděl, byl bych tě prosil, abys místo vrhcabnice vykreslil mého syna u klavíru.“ — Vogel vyhotovil novou rytinu dle přání Kupeckého. [2])

K uměleckému vzdělání syna svého Kupecký i drahocennou galerii vlastních a maleb mistrův cizích pořádal. V poslední vůli své zpomíná Kupecký zesnulého dítěte, „jež nedávno k nevýslovnému svému potěšení v slávě a v blaženosti nebeské ve snu byl uzřel“, i žádá, aby na hřbitově norimberském vedle syna svého byl pochován.

---

genově: sv. Josef s Ježíškem, hráči v karty, jež žid pozoruje; hráči v kostky; hráči vlašské hry; Kupecký s tabatěrkou; dvě podobizny mužův barvy třoucích; podobizna malíře Hoyera, kupce Balladota; vojín; chlapec; dívka. — V soukromém držení jedné paní norimberské nalézaly se: svatá rodina, Maří Magdalena, čich, dvě krajinky, dvě podobizny Kupeckého; mladý Kupecký, muž v lenošce s bílým psíkem. — Parthey uvádí ještě v Norimberku podobiznu Müllera, bičování Krista, sv. Ondřeje a Kuřáka. Mimo to zaznamenal J. B. Müller v Musejníku r. 1855 str. 230 při Norimberku tato Kupeckého díla, kteráž se tam r. 1794 ve sbírce pana z Hagenu nalézala: podobizna Haberstockové, podobizna Dav. Hoyera, pak na radnici dvě podobizny kupce Hutha (s houslemi a se sklenicí vína), podob. milovnice umění Schnellové. Velká část tuto dle katalogů Müllerova a Partheyova seznamenaných maleb Kupeckého v Norimberku nyní už se nenalézá.

[1]) Podobiznu své ženy Kupecký častěji maloval, na ten čas zachována jest mimo výše jmenované (pozn. 17) také zdařilá podobizna její v královské galerii štutgartské.

[2]) První rytina Voglova podepsána jest takto: Joann Kupecký Bohemus Pictorum sui aevi facile Princeps. Movet et Coelestia. Stat.. C. priv. — V pravo: juxta Originale sc. summoq. Artifici summa veneratione D. D. D. Bernard Vogel Norimb. 1737. — Podpis rytiny druhé: Joannes

Dle zjevení onoho snu vymaloval obraz syna svého a ustanovil, aby ve prospěch norimberských chudých byl prodán. [1])

Kupecký mohl býti nejen velkým malířem ale i velkým boháčem; ale šlechetné srdce jeho neznalo lakoty. Poslední vůlí svou chudobince norimberské hojně obdařil, faráři u sv. Jiljí 600 zl. k rozdání mezi chudé odevzdal; část úroků ze svého jmění určil solnohradským emigrantům a norimberským školám pro chudé. Vykonavatelům závěti své tklivě ukládá, aby zvláště ustanovení jeho o podpoře chudých spravedlivě a svědomitě vyplnili. [2])

A takovému muži odepřelo kněžstvo norimberské církevní pohřeb, an prý „do chrámu nechodil, nikdy nepřijímal a s veřejnými obřady církevními nikdy se nesnášel!“ První mistr doby své potichu vedle syna svého pohřben jest na hřbitově sv. Jana, kde Albrecht Dürrer, Polák Vít Stwosz, Pirkheimer, Jamnitzer a m. j. odpočívají.

Základ uměleckého vzdělání Kupeckého položil Claus, jemuž hr. Czobor za učení jeho 100 tolarů vyplatil. Za tříletého pobytu svého ve Vídni studoval Kupecký najmě malby Karla Lotha, jehož vliv v dílech Kupeckého hlavně jednoduchou průzračností a ušlechtilostí skladby se jeví.

Mimo podobizny maloval Kupecký též díla biblická i historická; malby jeho komponovány jsou u velikých rozměrech, ale o nemnohých jednoduše seskupených osobách.

Za svého dvaadvacetiletého pobytu v Italii všecka čelnější města a musea navštěvuje prostudoval Kupecký arcidíla vlašského malířství v orginálech a zhotovil drahně kopií. Obdivovaný kolorit Kupeckého jest požehnaný plod vlivu Rafaelova; vedle toho mistr náš nejvíce Tiziána, Correggia a G. Renia si oblíbil.

Kupeczky pictor, et ejusdem B. Filius. Movet etc. V pravo: nos Iconismos Artifici juxta Originale sculptos decenti veneratione D. D. D. Bernard Vogel Norimb. 1737. — Balzerova kopie podobizny Kupeckého z této rytiny jest při Pelclových „Abbildungen böhmischer u. mährischer Gelehrten etc.“ Také při spisu Descampově „La vie des Peintres“ r. 1763 jest z též rytiny vyňata podobizna Kupeckého, jižto ryl Ficquet. Poněkud změněna (co do polohy) rytina této podobizny jest v díle Füesslyové, tuto ryl J. Boh. Saiter. Mimo to známa jest rytina podobizny Kupeckého r. 1740 v Norimberku vydaná; pak rytina Kilianova z r. 1775: Kupecký maluje svou paní; v Lipsku vydaná podobizna: Kupecký hraje na loutnu; výborná rytina J. El. Haida z r. 1773: poprsí Kupeckého. — Dle památních na počest Kupeckého ražených medalií ryl J. S. Leitner poprsí Kupeckého ze strany s nápisem: Johann Kupeczky, Pict. Excellent., táž podobizna jest při Lavaterově fysiognomii. — Také Jan Saiter podobiznu Kupeckého s nápisem: J. K. natione Bohemus ve mědi ryl. V díle dr. Přecechtěla: Českoslovanští výtečníci jest též podobizna Kupeckého. Podobiznu syna Kupeckého ryl Preisler; jinoch drží list papíru, na němž vypodobněna jest věčnost.

[1]) Mimo to známe ještě tyto podobizny Jana Bedřicha od Kupeckého: Kupecký se synem: ve Schleissheimu v Bavořích, v Pommersfeldenu, v museu brunšvickém, v Charlottenburku u Berlína, na zámku Rolandtu. — Podobizna dcerky Kupeckého jest v museu berlínském.

[2]) Füessly, Kupecký str. 35—37.

Ovšem také italská příroda k ušlechtění horoucího citu jeho valně přispěla. Kritika, ježto vše co slovanského ráda snižuje, zásluhy Kupeckého sice uznává, anať jinak nemůže, avšak hledí je oslabiti tvrzením, že byl Kupecký *„samorostlý naturalista.“* *Samostatný* arciť byl Kupecký v každém ohledu; *samostatnost však a láska k přírodě* jsou hlavní zřídla původnosti a vroucnosti jeho maleb, jimižto současníky své vítězně předstihnul. Kupecký do žádné školy nevstoupil; studoval hlavně mistry vlašské, však koloritem blíží se nejvíce mistrům nizozemským, najmě van Dyckovi a Rembrandtovi.

Bystrým duchem proniknul říší přírody k základům krásy, k pravdivosti; plnou silou mohutného citu vssál vnady antiky a celým srdcem vhroužil se v půvabný ráj velmistrův vlašských; součinností faktorův těchto vyvinulo se bohaté nadání jeho, tak že se stal umělcem, jehož sláva celým vzdělaným světem zářila a jehož díla jsou nehynoucí památkou práce české v oboru umění světového. Kupecký jest zjev samostatný, nemá předchůdců a mimo dva čelnější žáky Müllera-Kupeckého a Max. Händla [1]) nemá ani nástupců; kdy by byl za příznivějších poměrův pracoval, byl by zajisté velkou školu uměleckou založil, avšak základy nové budovy, jež položil, zmařila po smrti jeho všeobecná reakce evropská. Směrem Kupeckého později škola düsseldorfská, založená na zušlechtěném naturalismu, velmi úspěšně pracovala a ne bez práva lze Kupeckého za předchůdce jejího pokládati.

Füessly tvrdí, že by Kupecký vyvíjeje se za poměrův stejných i van Dycka byl předstihnul. [2]) „Vrozená touha po dokonalosti neodolatelnou mocí Kupeckého pudí ku předu; on nepostupuje soustavně, alebrž rázem dozrává, odhaluje i ovládá poklady přírody a tak stává se velikým. V podobiznách Kupeckého sloučena jest síla Rubensova, něha i duševnost van Dyckova, stíny i kouzla Rembrandtovy. Oděvy a draperie v malbách Kupeckého méně jsou zdařilé, tvrdiltě nejednou, že jsou věci tyto vedlejší, a tak malování jich obyčejně učňům svým zůstavoval. V harmonii síly přirozenosti a barvy Kupeckého nižádný mistr, ani van Dyck nepředstihnul.“

Příčinou toho, že Kupecký nejvíce podobizny maloval, byl jednak vývoj umělecké činnosti jeho, jednak vrozená náklonnost, pak i poměry zevnější, četné a skvěle odměňované objednávky a p.

Stálým malováním podobizen se Kupecký v charakterisování vůbec neobyčejně zdokonalil i mohl se státi vynikajícím malířem historickým, jakož známé pokusy jeho v tom oboru dokazují. Avšak jemu nedostávalo se ani času ke studiím a k propracování maleb historických.

Kupecký jest největší a nejplodnější malíř podobizen své doby; věrnost charakterů, duchaplné, mistrné modelování, souladná určitost

---

[1]) Gabriel Müller, také Kupecký Müller zvaný, předstihnul Kupeckého hlavně v malování šatů a draperií (Meusel, dr. Nagler); Füessly tvrdí, že veškeré lepší draperie maleb Kupeckého maloval Müller i chválí bezúhonnost i schopnosti jeho. Müller (nar. v Anšpachu) přestěhoval se s Kupeckým z Vídně do Norimberka. — Max Händl žil ve Vlaších a vynikl v malování podobizen. Füessly porovnává poměr Kupeckého k Händlovi s poměrem Rubensa k van Dyckovi.

[2]) Füessly, Kupecký str. 38.

stínů a světel, půvabná, vždy přiměřená byť i někdy výstřední barva jsou vzácné přednosti jeho podobizen. [1]) Jejich živá určitost a plná přirozenost výrazu svedla mnohé kritiky k podivným úsudkům; tak na př. dr. Fr. Kugler [2]) praví, že jako Skréta rovněž i Kupecký zdatnou, ale poněkud ryze *selskou* silou vyniká.

Kugler chválí Kupeckého sv. Františka v museu berlínském, v kterémž díle jsou soustředěny veškeré přednosti mistrovy; též o podobiznách Kupeckého zmiňuje se velmi pochvalně. V Kuglerových památkách umění jest i rytina Kupeckého filosofa [3]), Fr. Müller se citu-plnému výrazu a svěží síle koloritu díla toho obdivuje. [4])

F. W. Lübke uznává, že Kupecký s Joachymem Sandrartem a s Karlem Skrétou umění v XVII. věku osvěžil. [5]) J. D. Fiorillo [6]) uznává veliké zásluhy Kupeckého co umělce; J. J. Meusel [7]) jej k největším německým malířům podobizen přidružuje, říka, že jeho díla jsou ozdobou sbírek uměleckých i potěchou každého přítele a znalce umění, a že se Kupecký Rembrandtovi velice sblížil. Rovněž na slovo vzatý znatel památek uměleckých prof. G. F. Waagen [8]) čítaje Kupeckého k malířům historickým staví jej po bok Rembrandtovi: „Kreslil v skutku výtečně," praví, „maloval určitě a vřele, mnohdy poněkud těžce, komponoval důkladně a přece svěže, mnohdy silně impastoval." Podobně chválí Kupeckého a G. K. Nagler. [9]) Tento jen vytýká, že Kupecký přílišným lasurováním obrazy své mnohdy přepjatě zbarvil, však porovnání Kupeckého s van Dyckem připouští.

Obšírný životopis Kupeckého nalézáme ve Wurzbachově lexikonu, [10]) kde všecka dáta dosti pečlivě snešena jsou. O umělecké činnosti Kupeckého čteme tam takovýto soud: „Jest ve všem muž i umělec zcela původní; nepřekonatelná jest láska jeho k neodvislosti, hluboká mysl křesťanská, ostrý vtip umělecký, povaha šlechetná, lsti a falše prostá."

Horlivého přítele Kupeckého Füessly, znalce věcí uměleckých na slovo vzatého, úvahy o Kupeckém byť i poněkud přepjaté Wurzbach za velmi důležité uznává.

V každém novějším lexikonu a díle německém nalézáme úvahy

---

[1]) Dle Partheye jest v Německu vůbec známo 59 děl od Kupeckého, mezi nimi jest 17 vlastních a rodinných podobizen. Seznam ten však jest neúplný.

[2]) Dr. Fr. Kugler, Handbuch der Geschichte der Malerei, přepracoval a rozmnožil dr. J. Burckhardt, II. díl str. 436.

[3]) Dr. Fr. Kugler: Denkmäler der Kunst tab. 99 obr. 9. Originál obrazu tohoto byl r. 1824 ve sbírce J. Hellera v Bamberce.

[4]) Fr. Müller: Die Künstler aller Zeiten und Völker, doplnil dr. Karel Klunzinger, II. díl str. 537—538.

[5]) F. W. Lübke: Grundriss der Kunstgeschichte, str. 699.

[6]) J. D. Fiorillo: Geschichte der zeichnenden Künste etc., str. 297.

[7]) J. G. Meusel: Neue Miscellaneen artistischen Inhaltes für Künstler etc. XI. kus r. 1800 str. 243, X. kus str. 228.

[8]) G. F. Waagen: Handbuch der deutschen u. niederländischen Malerschulen, II. díl str. 285.

[9]) Dr. G. K. Nagler: Künstlerlexikon, VII. díl str. 214—215.

[10]) Dr. K. Wurzbach: Biografisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich etc., XIII. díl str. 396—406.

a zprávy o Kupeckém, nezřídka ovšem stranické. *U nás* o Kupeckém pramálo psáno; mimo *Dlabáče*, *Pelzla* a *J. B. Müllera*, pak mimo Kollára [1]) a Slov. Naučného objevila se tu a tam jen skromná zmínka v časopisech. Jak málo toho na ocenění tak znamenitého umělce!

Kupeckého díla nalézáme ve všech skoro čelnějších sbírkách uměleckých, najmě v Německu; ale drahně jich dosud v soukromém držení co dědičných pokladů rodinných: *u nás v Čechách jen dva* obrazy Kupeckého v obrazárně strahovské zachovány jsou!

Všecky dosud známé katalogy děl Kupeckého jsou neúplné a novými nálezy i prodejem stále se mění. Úplné a správné katalogisování děl těch jest velmi nesnadné, anať museografie v Německu i v Rakousku, kde nejvíce děl Kupeckého se chová, posud velmi zanedbána jest Však i ze zachovaných děl Kupeckého mnohá dosud nejsou ani určena, jiná cizím mistrům připsána. Tak byl v galerii lichtenšteinské ve Vídni od drahných let perlou uznanou a vzácností obdivovanou obraz čís. 411. *Kuřák*, Diegovi Velasquezovi připisovaný. V nákladném díle, jež terstský Lloyd vydával, [2]) jest ocelorytina i popis malby této, jejížto pravý původ od Velasqueza se dovozuje a obraz sám za řídkou vzácnost galerií německých se prohlašuje. Tu v novější době ředitel galerie, na slovo vzatý dr. Falke za spolupůsobení mnoha znalcův galerii prozkoumal; a tato komise po důkladném ohledání *Kuřáka Velasquezova za dílo našeho Kupeckého prohlásila.* — A takových omylů, jenže posud nenapravených, jest zajisté počet nemalý. Mimo to však objevují se vždy nová díla Kupeckého. Seznam jich dal by se přece doplniti, kdy by alespoň uvědomělí našinci cestující cizinou pilněji k roztroušeným malbám mistra toho přihlíželi a o nálezích učiněných zprávy podávali.

Prvý seznam těch děl Kupeckého (23 maleb) jež po smrti své zůstavil, zachoval *Füssly* v známém životopise; o tom jsme výše už podrobněji promluvili. Katalog skizzí a kresb, jež Kupecký Füeslyovi odkázal, nezachoval se, čehož tím více želeti jest, an by jím obraz činnosti Kupeckého nejen docelen, ale objasněním i dalších plánů valně rozšířen byl. Také *Jäck* [3]) sestavil seznam děl Kupeckého. *Dlabač* zaznamenal toliko 13 obrazů jeho; [4]) úplnější jsou katalogy *Müllerův*, [5]) *Wurzbachův* [6]) a *Partheyův*. [7]) *Müllerův* hlavně dle Jäckova katalogu sestavený seznam obsahuje v celku 80 děl Kupeckého, mezi nimi 58

---

[1]) Dlabač: Künstlerlexikon, II. str. 160; Pelzel: Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler, III. 146—155; J. B. Müller: Jan Kupecký, nástin životopisný, uveřej. v Musejníku roku 1855 str. 215; J. Kollára spisy sebrané, díl II. str. 288; III. str. 381. Ve 34 znělce „Slávy Dcery“ Kollár Kupeckého opěvá.

[2]) Die Kunstschätze Wiens str. 132.

[3]) J. J. Jäck: Pantheon der Literaten und Künstler Bambergs, II. díl str. 24—49. (Kupeckého životopis od J. Hellera).

[4]) Dlabač: Künstlerlexikon, str. 106—107; v seznamu tom jest Kupeckého vlastní podobizna (Belveder), podobizna vzácné dámy; ostatních 11 děl, mezi nimi 8 podobizen, znal Dlabáč toliko z rytin, najmě B. Voglových.

[5]) Musejník r. 1855 str. 228.

[6]) Dr. Wurzbach: Biogr. Lex. str. 401.

[7]) G. Parthey: Deutscher Bildersaal (r. 1863) „Kupecký“.

podobizen (mezi těmito 15 vlastních podobizen neb obrazů rodiny Kupeckého), 13 genrů, 7 maleb biblických a 2 malby historické. — Katalog *Wurzbachův* děl Kupeckého též hlavně dle Jäckova Pantheonu r. 1865 sestaven, jest méně úplný než katalog Müllerův; povrchnost Wurzbachovu musíme přímo nazvati nedbalostí, ant si ani nevšimnul seznamu v díle *Partheyově*, kteréž r. 1863 tedy o *dvě* léta dříve nežli XIII. díl Wurzbachova lexikonu vydáno bylo. — *Parthey* sebrav jen olejové malby Kupeckého vypočítává 59 děl jeho v galeriích německých, k nimž u něho i obrazárna kláštera strahovského přičítána jest. Doplňkův jest všem těmto seznamům veliká potřeba.

Rytiny dle děl Kupeckého vyvedené jsou důležitými pomůckami k doplnění seznamu jeho maleb. Již Bernard Vogel chtěl díla Kupeckého v černém spůsobu (mezzotinto) vydati, po smrti jeho Valentin Daniel a Justin Jakub Preislerové hotové rytby obrazův Kupeckého od Voglova syna koupili a v šesti dílech 73 rytiny obrazů Kupeckého v Norimberku vydali. [1]) Müller uvádí 136 rytin děl Kupeckého, to nejvíce díla Voglova, J. J. Haidova, Preisslerova, Romaneta a j. Již v tomto seznamu nalézáme mnohá v katalogách původních děl Kupeckého nezaznamenaná díla. [2]) Z toho patrno, že díla Kupeckého v galeriích nám známá nepodávají úplný obraz činnosti mistra toho, že najmě z podobizen Kupeckého, v nichžto nejvyšší dokonalost a geniálnost osvědčil, nepatrný počet širším kruhům jest povědom; originály podobizen soukromníkův od Kupeckého nejspíše dosud v držení příbuzných rodin jsou. — Wurzbach zaznamenal 24 rytiny Kupeckého obrazů biblických, historických a j; 55 podobizen určených a šest, o nichžto známo není, koho představují.

Také historické malby Kupeckého v četných rytinách byly rozmnoženy. Vlastních podobizen Kupeckého známo jest šestnáct, na některých vyobrazil se se synem svým; jsou to jeho nejdůkladnější studie umělecké, jaké by při malování osob cizích konati byl nemohl. — Kupeckého podobiznu malovali Vogel, J. Hard, Balcer, Rossbach, El. Haid, S. Leitner a j. [3])

Na počest a na památku Kupeckého raženy byly dvě medalie.

Celý význam Kupeckého v historii umění důkladně vylíčiti bude teprvé tehdy možno, až vykonány budou obsáhlé práce průpravné. Míním *úplné a správné katalogisování a popsání, pak objektivné a spravedlivé ocenění a uvážení děl Kupeckého;* k tomu velice by napomáhala *souborná výstava alespoň nejčelnějších obrazů Kupeckého a vydání fotografického album mistrovských kusův* jeho. Kéž se ku práci té brzy přikročí! A kéž i vzhledem k jiným vynikajícím mistrům českým, jichžto světlá jmena na počátku této rozpravy uvedena jsou, práce podobná do neurčité budoucnosti se neodkládá!

---

[1]) Název díla tohoto: Joannis Kupecky, Incomparabilis Artificis, Imagines et Picturae, quotquot earum haberi potuerunt antea ad quinque Dodecades Arte quam vocant Nigra aeri incisae a Bernardo Vogelio, jamvero similiter continuatae opera et sumptibus Valent. Dan. Preisleri, Chalkografhi Norimb. MDCCXLV. Luce ac Umbra.

[2]) Obšírnější úvaha díla Preislerova jest v Meuselových Neue Miscellaneen XI. kus str. 243.

[3]) J. Kollár II. díl str. 288.

Laokoon, dílo doby římské.

Od

dr. **Miroslava Tyrše.**

(Dokončení.)

O *anatomických vědomostech a technické výtečnosti* umělců z doby této dosud nikdo nepochyboval [1]) a my k tomuto předmětu níže se vrátíme; *vědomí o prostředcích, kterými umělecký dojem se způsobí*, zajisté nikde snáze se nenabývalo, než v Římě, kam nesčíslné množství nejvýtečnějších děl a vzorů ze všech úhlů světa sneseno bylo. Co se *hmotných prostředků* týče tehdáž na výtvory umělecké vynaložených, sotva v které době byly velkolepější, než právě za časů těchto.

Umělecký vkus Římanů pak denně na dílech z doby nejvyššího výkvětu umění hellenského se tříbil a nemá, jak známo, větší pochvaly pro mistry souvěké, než té, že výtvory jejich dílům těmto se přibližují neb vyrovnávají. V jaké míře smysl tento i v obecném lidu rozšířen byl, tomu na doklad zajisté dostačí připomenouti, že, když Tiberius Apoxyomena z veřejných lázní Agrippových do paláce svého přenesti dal, veškerý lid se zbouřil a císaře donutil, aby sochu vydal a všeobecnému požitku uměleckému vrátil. [2]) A přece je Apoxyomenos dílo vážné a nikoli snad frivolní. Tušíme, že vzhledem k jediné a všechny jinaké motivy naprosto vylučující události této nemáme příčiny, abychom se na tehdejší smysl pro umění s vysoka dívali. Vzpomenemeli sobě dále na to množství znalců římských, mezi nimi i takových, kteří jak Nonius Vindex ze soch i původce jejich beze všech nápisů vyčísti dovedli, [3]) že mužové, jak Brutus, C. Cestius, Sulla, ano i Nero od uměleckých pokladů svých i na cestách a při pochodech válečných se neodloučili, [4]) že mnozí, aby na př. Praxitelovu Afroditu na Knidě uzřeli, dlouhé cesty námořní tehdáž i obtížné i nebezpečné vážili, [5]) že vojevůdcové od Marcella až na Pompeja díla umělecká za nejpřednější ozdobu triumfálních průvodů svých považovali, přehlídnemeli v duchu ohromné ty podniky císařů římských, již povždy o to péči měli, aby paláce a villy jejich, aby brány vítězné, chrámy, divadla, thermy, portiky a jiné budovy veřejné nejvýtečnějšími pracemi sochařskými se ozdobily, považímeli k tomu, kterak velmožové římští příkladu

---

[1]) To i obhájcové rhodického původu uznati musejí.
[2]) Plinius XXXV. II. 127.
[3]) Statius o něm dí, že s to byl „artificum veteres cognoscere ductus et non inscriptis auctorem reddere signis.“
[4]) Sr. Plinius XXXIV. 7. 48.
[5]) Plinius XXVI. 5. 20. Že Římané cestování po lodích jinak nenáviděli, je známo. Sr. Lucretius V. 1004. Tibullus 1. 3. 77. Propertius I. 17. 13. a zvláště též Horatius I. 3. 9.

tobo následovali, kterak pro vynikající díla zvláštní chrámy stavěli, [1]) ano — jak na př. Pollius Felix [2]) a Asinius Pollio [3]) —, při všem tom nesmírném bohatství pokladů nejvzácnějších, jimiž Řím se honosil, přec ještě drahocenné sbírky umělecké zakládali, a podobně jak musea naše, je všemu lidu přístupny činili, konečně, že jeden v nejproslulejších císařů římských, věhlasný Hadrian sám malířem a sochařem byl a v ohledu tomto Polykletovi a Eufranorovi se přibližoval: [4]) věru musíme se vyznati, že sotva v které době umění tak vysoce se cenilo a s účastenstvím poměrně rozšířenějším a nadšenějším se honositi mohlo.

Přidámeli k tomu, že Řím tenkráte na vrcholi slávy a moci své se nacházel, že básnictví římské za Augusta zlatého věku svého se dožilo a po celé první století, ba i po něm mocného rozšíření a působení po veškerém světě římském došlo, že ve všem, co se tenkráte podniklo, velkolepost a oprávněná hrdost světovládného Říma se projevovala, zajisté uznáme, že celé *rozpoložení a naladění doby* i ve výstřednostech její má jakýsi ráz *grandiosně poetický* a tudíž všemu ruchu uměleckému převelice příznivý. [5])

Volnost uměleckého tvoření pak vzhledem k sochařství ani politická situace tím méně pak náboženství podstatně neobmezovalo; žádný druh předmětu umělcům s jakousi výhradností se nevnucoval a nečinily se na provedení požadavky jiné než čistě umělecké. K souhrnu všech těchto okolností pro sochařství v Římě neobyčejně výhodných druží se na konec ještě známá *konservativnost* v literatuře a ještě více v umění antickém. Ve věku moderním básník a umělec zvláště též novotou díla svého působiti se snaží. Starý věk neznal v té míře bažení po originalitě. On raději uznané výtečné výtvory napodobňoval je zdokonaloval a názoru doby přispůsoboval. [6]) Každý bůh, každý heros obdržel takto zenenáhla ráz povaze jeho co nejvíce přiměřený, na němž pak věkové následující nic podstatného změniti si netroufali. Čím dále tím více vstoupil takto každý umělec v hotový svět ideální. Podobně spisy, v nichž nejproslulejší mistři: Polyklet, Parrhasios, Apelles — zákony umění svého stanovili, produkci uměleckou v určité dráze udržovali a k tomu družilo se na konec obe-

[1]) Plinius XXXV. 2. 130.
[2]) Statius II. 2.
[3]) Plinius XXXVI. 10.
[4]) pictor fictorque ex aere proxime Polycletos vel Euphranoras. Epitome de caesaribus c. 14.
[5]) V době prvních císařů římských jest mnoho dosud nevyčerpané látky i pro umění moderní. Malířství francouzské částečně a povždy s úspěchem k ní přihlíželo. Doba Neronova poskytla Hamerlingovi, jak známo látku k nejznamenitějšímu snad eposu moderně německému. Zde dosud mnoho pokladů nevyčerpaných.
[6]) Quintilian, vrstevník Titův praví: Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur in immitatione. Nam ut invenire primum fuit atque praecipuum, sic ea, quæ bene inventa sunt utile sequi . . . Sic musici (sequuntur) vocem docentium, pictores opera priorum. Inst. Orat. X. c. 2. Bylot tedy i za dob císařských uvědomění o principu umění antického úplně jasné.

censtvo, s vkusem nejvýtečnějšími výtvory odchovaným, jež každou svévolnou a neopodstatněnou odchylku nemožnou činilo.

Z toho šlo, že doby pozdější byly co do vynalezení nových typů méně bohaté a platí to arciť i o době římské, která již tolik ustálených ideálů a hotových forem našla. Jest porovnání s dobou Fidiovou a Praxitelovou na výtvory zcela nové chudší, jelikož obor látek sochařství přístupných téměř vyčerpán byl, nikoli však za tou příčinou, že by se podivným rozmarem přírody „tvůrčí duchové" již nebyli rodili. Že těchto nikterak se nedostávalo, objevilo se právě, když nová látka, jako při Laokoonovi, umělcům se naskytla.

Vytkli jsme s úmyslem dobu Fidiovu a Praxitelovu co bohatší na nová díla, neboť porovnámeli dobu římskou s věkem alexandrinským, do něhož strana rhodická Laokoona klade, tož tento nikterak snad mnohostí nových výtvorů nás nepřekvapuje. Vyjma postavy barbarů, útvar hermafroditů, farneského býka a některé genry i on nic z brusu nového nevykazuje, ano i genre sám je bezpochyby starší, než doba diadochů; vždyť Boëthův „hoch s husou" i od přívrženců strany rhodické do časů předcházejících se klade. [1])

Afrodite Melosská, [2]) tak zvaná farneská Flora, umírající Gall, [3]) Hermafrodit, spící Ariadna a Medusu Rondanini, vesměs znamenitá a pokud víme původní díla sochařská jak mocedonské tak římské době připsána býti mohou. Odkud tedy nabýváme práva, Laokoona neb kterékoli dílo jiné pro znamenitost a původnost jeho době alexandrinské s určitostí přisoudit a římský původ jeho co nemožný vyloučit?

Vyčtemeli dále na jedné straně všechna vynikající díla, jež co pověřené a nepochybné plody z věku macedonského se zachovala, tudíž: postavy mrtvých, bojujících a umírajících barbarů, reků i amazonek v Benátkách, v Neapoli, v Římě a v Paříži, jež za části věnovacího daru krále Attala se považují, mimo to pak pověšeného Marsya a brusiče florentinského, barberinského Fauna, skupinu Pana s Olympem, býka farneského a na konec tak zvanou hlavu umírajícího Alexandra, i postavímeli proti tomu díla za časů římských od Pompeja až na Hadriana zhotovená a dle úsudku samy strany rhodické k ní přináležející, tedy pokud možná v pořádku chronologickém: torso Heraklea, skupinu Meropy a Aipyta, medicejskou Venuši, tak zvaného Germanika, farneského Heraklea, borgheského šermíře, Thusneldu i Agrippinu, a konečně Antinoa co závěrek celého pořadí toho, k němuž s pravděpodobností k jistotě se přibližující i belvederský Apollo [4]) připočtěn býti může:

---

[1]) Overbeck: Gesch. d. gr. Plastik. II. 126.

[2]) Overbeck: Gesch. d. griech. Plastik. II. p. 328. sqq. výtečnou sochu tuto do časů římských klade a to pro podobně nepochopitelné držení roucha na těle, jak jsme při Germanikovi a při starším synu Laokoonově byli vytkli.

[3]) O tom, že umírající Gall též římského původu býti může, srovn. Friedrichs Bausteine p. 329.

[4]) I Rhodican Overbeck (Gesch. d. griech. Plastik. II. 256) nemůže neuznat, že Apollo belvederský za času římských zhotoven byl. Důvody pro římský původ sochy vyvěděující jsme v pozn. 2. str. 729 vyložili. Dodáváme zde k tomu, že Apoll belvederský i co do proporcí svých s pověřenými so-

zajisté vším právem se otážeme, v čem vlastně přednost věků alexandrinského před římským záleží, když oba nikoli dle povrchní a předpojaté domněnky, nýbrž zevrubným a podrobným spůsobem se porovnávají.

My arciť naopak době římské, jež namnoze k velikým vzorům staroklasickým se vrací, přednost před macedonskou přisuzujeme,[1]) z čeho jde, že jí též schopnost k výplodům, jakým Laokoon jest, aspoň v stejné míře přisouditi musíme.

Všechny ty zvláštnosti pak, kterými se Laokoon od plodů řeckých a hellenistických tak patrně liší, u soch římských nápadně se opakují, a z rázu doby nenuceně se vysvětlují. Stran upravení *roucha* jsme již na Germanika upozornili, nedostatečně upevnění jeho i při soše této i při starším synu Laokoonově vytknuvše.

Co do *detaillovaného provedení svalstva* postačí zajisté torso belvederský a farneského Heraklea sobě připomenouti; kterak umělci nejen v Alexandrii, nýbrž i v Římě *anatomii* rozuměli, o tom právě též torso belvederský nejvýmluvnější svědectví dává. Při něm jak při Laokoonovi umělci vše vynaložili, aby anatomickými vědomostmi svými a virtuosností ve zpracování oči diváků k sobě obrátili. „Jsouť to bravurní arie v mramoru vytesané" a zvlášť záda torsa „jsou pracována tak, aby se říci musilo: „Toť jest anatom." [2]) Co do detaillování

chami římskými buď úplně, buď velmi přibližně souhlasí. Srovn. pozn. 1. str. 899 a text k ní náležející. Pokud jakési pověřené dílo boha v téže situaci znázornilo, není známo; ale tolik jisto, že žádný známý Apollo z dob řeckých ani z daleka se mu nepodobá; takováto oživenost výrazu je starším dílům naprosto cizí. (Srovn. Thiersch. Epochen der bild. Kunst. p. 74.) — Co do podnětů vnějších, které by k tomu byly působily, aby právě Apollo předmětem výtvarného umění se stal, dlužno známou okolnost připomenouti, že Nero co nový Apollo se tvářil a po říši své jezdil; socha belvederská pak že v Antiu se našla, kde, jak již podotknuto, týž císař letní bydliště své míval.

[1]) Tak činí i Herrmann. 8. Philologen-Versammlung. p. 58, 59.

[2]) Creuzer. 8. Philologen-Versammlung p. 59. Z toho zároveň jde, že též umělcové římští co nejdůkladnější vzdělání anatomické měli, a že netřeba, by Laokoon pro „anatomickou učenost" svou do věku macedonského se kladl, kde ovšem zařízením pitevny při museu alexandrinském přísnější studie v anatomii vznik svůj vzaly. Stran torsa dodáváme jen ještě, že největší anatom mezi novějšími umělci, Michelangelo, jej vzorem svým nazýval a mnoholeté studium mu věnoval. Thorwaldsen, který se mu neméně obdivoval, označil zároveň sloh tak, „že skrze celou soustavu svalstva a pro pracování jeho a pro spůsob raffinementu nejjemnějšího a nejvytříbenějšího umění co sloh mladší a pozdější plastiky se objevuje." Toť ovšem nezní tak, jako by Apollonios jen z daleka jakémus kopistovi se podobal; spíše jest to nejskvělejší „uznání mohutného vědění uměleckého," z něhož Brunn Gesch. d. gr. Künstler I. 495 rozhodnutí o době Laokoonově „v poslední instancí" odvislým činí. — Připomínáme při příležitosti této, že o pozdějších umělcích za dob prvních císařů méně písemních zpráv máme, jelikož, jak již řečeno, Pasiteles a Varro poslední dějepiscové umění na konci republiky žili; co pak úpadku uměleckého po Titovi se týče, zavinili jej, pokud tvrzení takové na pravdě se zakládá, neblahé události vnější. Vždyť již za bratra a nástupce jeho barbarové na říši dotírati počali; doba míru za Hadriana však ještě jeden a poslední výkvět umění vykazuje. Žeť ostatně

svalstva nacházíme u Laokoona ještě krok dále ku předu, než u torsa Apolloniova, tak že tento i v tom ohledu přirozeně co předchůdce jeho se objevuje.

Co do *proporcí* Laokoona, — o nichž jsme našli, že s kanonem Lysippovým nikterak se nesrovnávají — podotknouti sluší, že s proporcemi pověřených dob římských velmi nápadně souhlasí. Máť totiž: Venuše medicejská 7 hlav 3 partie —[1]) Laokoon 7 hlav 2 partie 3 minuty — Antinous 7 hlav 2 partie.[2])

Bude dovoleno k tomu poznamenat, že dle náhledu zde zastávaného Laokoon nejen co do rozměru, nýbrž i co do doby mezi medicejskou Venuši a Antinoa náleží.

Ohlížejíce se po *dílech obdobných* marně jsme v době řecké podobného líčení krutých muk a bolu tělesného vyhledávali. Za to z časů římských a to Trajanových víme o sochařském díle, ježto syny vynechávajíc a hady orlem nahražujíc Laokoonu naprosto se podobá. Je to vylíčení trýzně Prometheovy, kteréž snad co analogie Laokoona pro „druhé město říše", pro Alexandrii totiž, v Římě se zhotovilo. Zachovalať se nám replika na jednom penízi z doby Trajanovy[3]) a na jedné gemmě berlínské,[4]) která nám Promethea ku skále přikovaného ukazuje. Orel na stehno poloboha se spustiv játra mu užírá. Pravá noha je křečovitě přitažena, levá poněkud ohnutá, zaťatá pěst pravé paže na zadní části hlavy spočívá; levá poohnuta rovněž přikovaná jest. Svaly obličeje konvulsivně staženy jsou, vlasy a vousy úplně rozervané v divém nepořádku dílem se ježí a dílem zas dolů spadají. Myslíme, že netřeba zvláště poukazovati na úplnou shodu, ježto ve všech částech těchto mezi Laokoonem a dílem tímto se objevuje.

Skupinu vatikanskou na konec s býkem farneským porovnávajíce vytkli jsme, kterak tento i k motivaci děje přihlíží, na okamžiku před hrozným zjevem přestává a činnost bratrů v popředí staví, kdežto Laokoon i každé naznačení motivace co zbytečné odmítá, hrozný zjev, katastrofu samu líčí, a důraz výhradně na utrpení klade. To vše s věkem římským co nejpřípadněji se srovnává, kde doby lidských obětí opět se vracely,[5]) kde počet gladiatorů i šelem a to

k jiným proslulým umělcům z časů těchto zde nepřihlížeje, Diogenes, Crateros, Pythodoros, Polydeukes, druhý Pythodoros, Artemon a Aphrodisios nepřetržitou řadu slavných mistrů tvoří, jiż dříve dokázáno bylo. Co se umění rhodského za dob císařů týká, sluší na zřeteli míti, že mistry rhodské až po Augusta známe, (Overbeck. G. d. gr. Pl. II. 238.) že podstavce na Antium a v Capri nalezené k sochám rhodiských umělců náležely, a že ostrov teprv za Vespasiana samostatnost svou ztratil, kdež pak dle vší pravděpodobnosti umělcové jak odjinud tak i z něho do Říma se stěhovali. — Z Tralles mezi umělci po Augustovi Afrodisius se připomíná.

[1]) Tytéž proporce objevuje Apollo belvederský.

[2]) Srovn. Claude Audran. Les proportions du corp humain.

[3]) Mionet. Descriptives des medailles antiques grecques et romaines. Tom. VI. p. 118. N. 639.

[4]) Gemma v 3. třídě v druhém oddílu č. 44.

[5]) Při dobytí Perusia 300 nejčelnějších občanů slavnostně na oltáři „božského" Julia obětováno bylo. Srovn. stran charakteristiky doby Draper History of civilisation I. 223.

zvláště za Tita se valně množil, kde muka křesťanů nejoblíbenějším divadlem byla, a kde lid nejraději se pokochával v pohledu na „ubohé lidi", jež bezbranně rozsápaným bestiím v plen se vydávali. Co do uměleckých plodů jsme již k mukám Prometheovým poukázali; dále jest známo, jak i drama tenkráte do oboru věcí hrozných a děsivých zabíhalo. Doba, kde v tragedii mrtvola Hippolytova v kusech na jeviště se vrhala, kde Medea zavražděné dítky své na otce házela, kde Thyestes krev dětí svých s vínem smíšenou na divadle vypíjel, doba tato je ději v Laokoonu vylíčenému zajisté bližší než kterákoli z předcházejících.

Ačkoli pak komposici a provedení Laokoonovu se obdivujeme, přece sotva v kom z nás vznikne přání, abychom skupinu takovou v příbytku svém chovali a napořád před očima měli; [1]) rovněž jisto, že patří k tomu nádech římské — ať mírně díme — tvrdosti, jakáž byla světovým naladěním oné doby, jednak, aby umělci pro takovýto předmět se nadchnuli a s tak patrnou zálibou v něj se pohroužili, jednak aby imperator komnaty paláce, v němžto se svou milenkou přebýval, uměleckými děly takového rázu vyzdobiti kázal. — —

A tak nechť vnějších známek jsme se otázali, ať k spisovatelům antickým jsme přihlíželi, ať k dějinnému postupu umění zřetel jsme obrátili, vždy jednoho a téhož výsledku jsme se dodělali. Shoda tato, která jen mezi pravdou a pravdou jest možná, jest nám novou a konečnou zárukou, že přesvědčení naše se skutečnou podstatou věcí ve všem se srovnává. Laokoon není dílem doby hellenistické, než rozhodně výtvorem doby římské, do níž i co do předmětu i co do pojmutí a provedení sluší a náleží.

---

[1]) Charakteristické v tom ohledu je známé vyznání sochaře Danneckera, že se nikdy na Laokoona příliš dlouho dívati nemohl, než povždy zrak odvrátil, když vedle něho jakési jiné krásné dílo viděl (Srovn. Overbeck. G. d. gr. Pl. II. 225.)

Na konec připojujeme tu chronologický a pokud možná nejúplnější *seznam spisů, jež výhradně neb částečně o skupině vatikanské jednají.*

1534. *Marliani.* Urbis Romanae topographia.
1666. *Nardini.* Roma antica.
1704. *Maffei.* Riccolta di statue antiche e moderne colle spozisioni.
1724. *Montfaucon.* Supplemens au livre de l'antiquité expliquée.
1727? *P. des Fontaines.* V poznámkách k překladu Virgila.
1728. *Richardson.* Traité de la peinture. Tom III.
1747. *Spense.* Polymetis, or an Enquiry concerning the Agreement between the works of the Roman Poets, and the Remain of the ancient Artists.
1751? *R. de Piles.* V poznámkách k překladu básně: De arte graphica od C. A. du Fresnoy.
1753. *Caylus.* Sur la sculpture des anciens. Mémoires de Litterature T. XXV.
1755. *Chr. L. Hagedorn.* Lettre a un amateur de la peinture.
Winkelmann. Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke.
1764. *Winkelmann.* Geschichte der Kunst des Alterthums.
1766. *Lessing.* Laokoon oder über die Gränzen der Malerei und Poesie.
1769. *Herder.* Kritische Wälder.
1778? *Heyne.* Antiquarische Aufsätze.
1780. *Raphael Mengs.* Opere.
1782. *Visconti.* Museo Pio-Clementino.
1794. *Schiller.* Ueber das Pathetische.
1797. *Hirt.* Horen. Kus desátý.

1798. *Göthe.* Propylaeen.
1800. *J. Mat. Schröckh.* De Laocoonte.
1804. *Petit Radel.* Les monuments antiques du Musée Napoleon.
1806. *Fernow.* Römische Studien. Díl I.
1818. *Schopenhauer.* Die Welt als Wille und Vorstellung.
1820? *Bouillon.* Musee des antiques.
1823? *Bursian.* Ve Fleckeisens Jahrbuch.
1825. *Thiersch.* Ueber die Epochen der bildenden Kunst unter den Griechen.
1827. *Gerhard.* Kunstblatt.
Kreutser. Schriften zur Architektur.
Meyer. Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen.
O. Müller. Kleine deutsche Schriften.
Welker. Kunstmuseum zu Bonn. (Druhé vydání 1841.)
1830. *Gerhard.* Beschreibung Roms.
O. Müller. Archaeologie.
1831. *Visconti.* Musée Français. (Oeuvres diverses. IV.)
1833. *A. Feuerbach.* Der Vaticanische Apollo.
Zumpt. Berliner Jahrbuch für wissenschaftliche Kritik.
1834. *Gerhard.* Beschreibung Roms. II.
Welker. Rheinisches Museum.
1835? *Dannecker.* V Röttigerově: Annalthea. III.
1835. *O. Müller.* V. Hallische Literatur-Zeitung.
1836. *Meyer.* Geschichte der bildenden Kunst III.
1837. *Schorn.* Annali del' instituto archaeologico.
1840. *Jansen.* Over de Vaticanische Groep.
1841. *Walz.* Zeitschrift für Alterthumwissenschaft.
1842. *Mollevaut.* Sur la statue de Laocoon, mise en parallèle avec de Laocoon de Virgile, Mém. de l'Academie d. Inscr. XVI. p. 215—223.
1843. *Fosbrocke.* Encyklopedia of Antiquities.
Schnaase. Geschichte der bildenden Künste bei den Alten. II.
1844. *Hagen.* Ueber die Gruppe des Laokoon.
1845. *Herrmann.* Ueber die Entstehungszeit der Laokoongruppe. (Přednáška v schůzi filologů v Darmstadtě).
Lachmann. V archaeologische Zeitung.
Walz. V Abhandlungen der 8. Philologen-Versammlung.
1846. *Bergk.* Index lectionum. Marburg.
A. Feuerbach. Kunstblatt č. 57.
Preller. Realencyclopädie der class. Alterthumswissenschaft. IV.
Ch. Walz. Kunstblatt č. 40.
1847. *Cavallari.* Göttinger Studien. Oddíl II.
1848. *Hettner.* Vorschule der bildenden Kunst. I.
Lachmann. V archaeologische Zeitung.
Müller. Handbuch der Archaeologie.
Welker. V archaeologische Zeitung.
Müller. Kleine deutsche Schriften. II.
1849. *Hettner.* Heidelberger Jahrbuch č. 54.
Stephani. Bulletin de la classe des sciences historico-philologique de l'Academie de St. Petersbourg. T. VI.
Welker. Alte Denkmäler. I.
1850. *Stahr.* Ein Jahr in Italien.
1851. *Gerhard.* Denkmäler, Forschungen und Berichte. (III. ročník.)
1853. *Brunn.* Geschichte der griechischen Künstler. I.
E. David. Histoire de la sculpture antique.
A. Feuerbach. Nachgelassene Schriften. IV.
Gerhard. Denkmäler, Forschungen und Berichte (V. ročník.)
G. E. Guhrauer. V „Lessings Leben und Werke in der Periode vollendeter Reife I."
A. Feuerbach. Geschichte der griechischen Plastik.
Jahn. Archaeologische Zeitung, č. 36.
J. Overbeck. Kunstarchaeologische Vorlesungen. St. 145—154.
Vischer. Aesthetik III. 2.

1854. *E. Braun.* Neue Jahrbücher für Philologie.
E. Braun. Die Ruinen und Museen Roms.
Julius Braun. Studien und Skizzen aus den Ländern der alten Welt.
Göttling. Die archaeologischen Museen der Universität Jena.
1855. *Stahr.* Torso.
1856. *Michelet.* Eine italienische Reise in Briefen.
Planche. V „Revue des deux Mondes."
Prien. Die Laokoongruppe.
R. Zimmermann. (Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst.) „Auch ein Wort über den Laokoon."
1857. *Häckermann.* Ueber die Laokoongruppe.
Verhandlungen der sechszehnten Versammlung deutscher Philologen.
1859. *Carriere.* Aesthetik II.
1861. *Conze.* Abhandlungen der 16. Philologen-Versammlung. St. 369.
1862. *Cotta'sches* Morgenblatt für gebildete Leser.
Henke. Die Gruppe des Laokoon.
1863. *Gerlach.* Ueber das wahrscheinliche Alter der Laokoongruppe.
Rathgeber. Laokoon. Geschrieben als Gegenstück zu Lessings Laokoon. (Curiosum.)
1868. *Friederichs.* Bausteine zur Geschichte der griechischen Plastik.
1869. *J. Overbeck.* Geschichte der griechischen Plastik. (II. vydání.)

O výpravách k severní točně.

Podává

dr. Antonín Tille.

Dne 13. června 1872 vyplula z Bremerhafenu první veliká rakouská výprava do severních točnových krajin na vědecký výzkum. Rakousko, stát mnohem více vnitrozemský než přímořský, mající nevelikě, spíše na jih do krajin horského zeměpasu otevřené moře, napíná síly své a spůsobuje výpravu do severního ledového okeanu. Tím zřetelně dokazuje, že účel, k němuž i ono nákladnou a velkolepou výpravu zřídilo, totiž prozkoumání točnových zemí nejen pro blízké přímořské státy, nýbrž pro celý vzdělaný svět má nevšední důležitost.

Točny zemské! Jak znamenitá to dvojice bodů, které měřicky přísně pojaty samy se netočí, ač okolo nich celá ohromná zeměkoule stále se otáčí! Mají za celý rok jen jeden den a jen jednu noc, ale obojí strašně dlouhé — neb co si počít s dnem půl roku dlouhým? — k tomu velice studené, mrazivé podnebí, ledové a sněhové *okolí*, a jiné přírodní úkazy, zrakům lidským posavade skryté. Ký tedy div, že jsou točny zkumné vědě důležitými, a každému myslícímu člověku zajímavými. Vzdělané lidstvo pocítilo i tu potřebu, poznati cele a zevrubně jediné a nevyhnutelné své bydliště, zemi, jediné z nesčíslných milionů světových těles, které všemi svými smysly pozorovat a okoušet může.

Povrchní věci té pozorovatel ovšem důležitost výzkumů točnových nenahlíží i našli se hojní protivníci, kteří za marné a nebezpečné je majíce od nich zrazovali. Nejedny noviny tak psaly i dovozovaly, že

v krajinách točnových jedině ledové mrtvo panuje, jež namáhavých výprav hodno není, a že na jistou téměř smrt se odvažují, kdo k točně cestují.

Ale ti, kdož přes námitky tyto smělé výpravy podnikali, dosvědčili, oč lépe soudili mužové vědečtí, tvrdíce, že i *točnové krajiny chovají život* zajímavý, jenž, ač není tak mnohotvárný jako v zeměpasu mírném neb horkém, přece zasluhuje, abychom si ho všímali ano vyžaduje, aby věda bažíc po úplnosti, se zřetele ho nespustila. Cestovatelé nepronikli sice ještě všecky točnové krajiny, na žádné straně *nepronikli ještě k točně* ostavše od ní více ve vzdálenosti než sto mil, ale soudíce z krajin dostižených na ostatní jsou přesvědčeni, že ani v nejsevernější končině není příroda mrtvou aniž jednotvárnou.

Když cestovatelé v nejsevernějších krajinách, jež dosud postihli, nacházejí v moři ryby, z hloubky vynášejí četné drobounké živočichy i rostliny, když Kane i Hoyes pod 78° sev. šířky (tedy 12° = 180 mil od točny) našli, že rostlinstvo v létě rychle rostlo i květlo, našli i v nejtužší noční zimě stáda sobů o 10—50 kusech, zajíce i jinou zvěř, která přece ústrojných látek k výživě potřebuje, lze souditi, že i dále ještě živo jest. Smělí cestovatelé též dokázali, že *výpravy k severu nejsou tak nebezpečné*, jak se líčily. Odstrašující byla zajisté nešťastná výprava Franklinova, v níž 128 lidských životů zahynulo, a tu také protivníci točnových výzkumů stále za hrozný příklad uváděli, ale doložili se, že jen z anglických 42 výprav ta jediná se ztratila, že od té doby (r. 1847) plavci mnohých zkušeností nabyli a užili, že lodě a nástroje k cestám točnovým zdokonalili, že výpravám následujícím lépe se daří, že mužstvo na cestě v nejstudenějších krajinách zdrávo bývá: tu shledáme, že odvaha k výpravám těm není bez rozvahy a že jest mnohem méně nebezpečná než pochod do bitvy, do níž lidé četně nejen chodí nýbrž bez ohledu na svou libost vedeni bývají.

Rozprávěje o výzkumu krajin točnových mluvím hlavně o *točně severní* proto, že zkoumatelé z nejedné příčiny před točnou jižní přednost jí dávají. Jižní točna totiž vzdělaným národům, obývajícím hlavně v Evropě a severní Americe jest nejen vzdálenější, nýbrž nesnadněji přístupnou, jakož se přesvědčily všecky výpravy od Cookovy před sto lety předsevzaté a velké ruské výpravy Bellingshausenovy až do poslední r. 1845, od Angličanů podniknuté.

Severní točna a neznámé její širé okolí je tedy cílem výprav točnových. Neznámé okolí severní točny měří téměř 70 tisíc čtver. mil; o jeho povaze jen domyslem, soudíce totiž z povahy krajin blízkých posud odkrytých známosti nějaké, ovšem kusé jsme nabyli.

Severní točnové krajiny jsou v skutku bádavým plavcům tak důležité jako točna sama; také nynější rakouská výprava neučinila hlavním cílem svým točnu, nýbrž vyslovila, že na prozkoumání některých krajin točnových přestane. Záleží zajisté vědecké snaze na tom, aby vůbec celou naši zeměkouli prozkoumala, zvláště pak krajiny od ostatních tak velice rozdílné poznala. Zeměpis patrně je kusý, pokud tak rozsáhlé části povrchu zemského jsou nepoznány, ale i přírodopis snaží se poznati živočichy, rostliny a nerosty v krajinách točnových se vyskýtající; geologové doufají, že poznajíce přírodu severní dovedou ně-

které doby dějin zeměkoule osvětliti, silozpytci doplní sobě náuku o zemském magnetismu atd. Jmenovitě získají přírodní vědy v odborech, které se zeměpisem souvisí ku př. v geobotanice (zeměpise rostlin), geozoologii (v zeměpise živočichů).

Však nelze tvrditi, že by z výprav točnových i *hmotný užitek* vyplynouti nemohl; jako se v sněhopustých nížinách sibiřských mimo vše nadání našel předpotopní, pouze v horkém podnebí obývavší mamut, jehož slonovina teď hojně v obchod přichází, a na Špicbergách hojnost kamenného uhlí, tak možno i jiné ještě užitečné přírodniny najíti; a kdy by nějaká námořská cesta se odkryla, jakouž nešťastný Franklin okolo severního břehu Ameriky hledal, značně by velkému obchodu námořskému prospěti mohla. Rozpomeňme se na jiné příklady: důmyslný ale nemajetný Kolumbus, chtěje si lodě opatřiti, sliboval, že najde novou cestu do bohaté asijské Indie, ale více mu záleželo na tom, aby se skutkem přesvědčil o svém domnění, že naše země jest koule a tudíž obplouti se dá, i zjednav si loďstvo a vydav se na cestu účelu obmýšleného docela sice nedosáhl, ale nový velký netušený zeměděl odkryl; český král Karel bez všelikého zkoumání pouze na honbě našel znamenitý horký pramen karlovarský.

Zdali jakýs hmotný užitek z točnových výprav vyplyne čili nic, na tom nehrubě záleží, ale *záleží na užitku náučném.* Mnoho již vyplýtvalo lidstvo sil a nákladu na podniky marné ano záhubné: proč by nemělo učiniti něco pro důležité poučení? Lidé vystavěli pro pouhou královskou rozkoš obrovské visuté zahrady babylonské, pro odpočinek mrtvol královských ohromné pyramidy, středověkým rytířům na skalách nepřístupných pyšné hrady, ač jim z nich pak krutě panovali, a posud trvají přemnozí v službách poloотrockých, aby bohatým zahalečům pohodlí strojili; proč by pošetilé bylo, když by ročně několik lidí jen poněkud obtížnou a poměrně ne drahou cestu vědeckou podniklo? Porovnámeli výpravy k točně s válkou, na jejíž zkázonosné přípravy také v čas míru ročně ohromné náklady věcí a lidské síly se činí, a jíž, počneli řáditi, nesmírné oběti peněz, krve a blaha lidského ze všech stran spěšně přinášíme: musíme o výpravě točnové sobě představiti, že jest poselstvím mírným, bojem duševního světla s tmou, hrdinstvím lidskou důstojnost povznášejícím a nikoliv pokořujícím.

My Češi máme v práci učebné mnohé bližší starosti, tak že se nezúčastňujem zvlášť výprav točnových, ale proto nejsme k nim lhostejni, přejemeť národům šťastnějším a zámožnějším zdaru i slávy v kulturní práci té, přijímáme vděčně duševní ovoce, které všem vzdělaným národům přivážejí, a těšíme se z jich úspěchů více než z nejskvělejších krvavých vítězství.

Dřívo skoro jen Angličané o vyzkoumání severotočnových krajin péči měli a dlouho více obchodní a jiné hmotné užitky než vědecké bádání na zřeteli měli. První znamenitou cestu vykonali Angličané Baylot a Baffin před dvěma staletími; jim uloženo bylo najíti cestu okolo severního břehu severo-amerického do Velkého okeanu, na níž Angličanům velmi záleželo. Cíle uloženého nedosáhli, ale prozkoumali část moře západně od Grönlandu až 78° sev. šířky dle Baffina nazvanou, netušíce, že to průliv, přezděli mu záliv. Nezdar praktický byl

příčinou, že nevšímáno si těch krajin po celé 18. století, v němžto mnohé vražedné války o kusy država vedené mysl a snahu Evropanů bavily. Až teprv v století našem Angličané nové severní výpravy spůsobili: Jedné té výpravy náčelník Parry doplul znamenitě daleko, totiž až k sev. 83° po moři východně od Grönlandu. Angličan John Franklin tři výpravy podnikl, aby provedl úkol již Baffinovi uložený, ale cestu okolo arktické Ameriky nenašel a na třetí plavbě r. 1847 zamrzly mu lodi u ostrova Vilémova, načež chtěje s mužstvem pěšky na jih se dostati, zahynul s ním hlady a přílišným namáháním. Že však smutný tento osud nebyl hned znám, vysílali Angličané výpravy vždy nové, až r. 1857 výprava od choti Franklinové a přátel jeho vypravená zprávy ony přinesla a zbytky nešťastné výpravy do Anglicka přivezla. Výpravy k nalezení Franklina vyslané, jichž bylo 30, prozkoumaly velkou část území arktického, zvláště souostroví a moří od Severní Ameriky severně se rozkládající, spolu poznaly povahu nejsevernějších krajin vůbec, zdokonalily celé zařízení výprav točnových, počnouc od lodí až k zásobám potravy, i usnadnily tím úkon výpravám následujícím.

Ještě z oněch třiceti bylo 27 anglických a jen 3 americké, které konečně co do národnosti byly také anglické; ale brzy po tom přistupoval jeden národ po druhém k točnovým těm výzkumům; kromě Anglicka nejvíc přičinily se jednota severoamerická, Rusko a Švédsko s Norvéžskem, pak přistoupily v kruh tento Francie, Německo a Rakousko. Všickni spustili se hmotných prospěchů, k nimž původně se čelilo a pracují za účely vědeckými, zkoumajíce přírodní vlastnosti vzduchu, moře i země, sbírajíce živočichy a rostliny, kreslíce a popisujíce důležité předměty.

Výpravy točnové nejsou však u žádného z jmenovaných národů v míře takové populárními, aby účastenství ve sbírkách i očekávání výzkumů rozšířeno bylo do všech vrstev lidu, nýbrž jsou plodem i zábavou hlavně učenců a vůbec vzdělanců pokroku vědeckému přejících, jež především zeměpisné a přírodovědecké společnosti k činnosti té povzbuzují. Ani vlády nedělají si tím velkých starostí: když r. 1865 výtečný zeměpisec německý dr. Petermann německý národ vyzval, aby také v rej točnových výprav vstoupil a sbírky na výpravu německou slušně se scházely, neposkytla pruská vláda žádné podpory majíc ovšem po svém náhledu pilnější práce a důležitější výdaje, jakž hned na to r. 1866 ve válce s Rakouskem a nedlouho pak u strašné válce francouzské krvavě dokázala. Výhodu jakous to také má: výpravy prosty jsou ohledů praktických, jaké měly ku př. výpravy Franklinovy, a jsou naskrz vědecky zařízeny.

Nebude od místa vyčísti zde krátce potřeby, jaké loď k vědecké výpravě do zemí točnových vystrojená chová. Za příklad stůj zde loď německé výpravy z r. 1868, anať obsahovala: 2 chronometry, stroj k měření úhlů (až na 20′′), sextant, kterým určuje se poloha míst, 5 rozličných kompasů, rtuťový obzor (jenž udává základní vodorovnou rovinu), skleněný obzor, rtuťový barometr, teploměr, teploměr k měření teploty v hloubce mořské; kromě těchto fysikalních strojů ještě kotvice do ledu, zásobní veslo, 45 sáhů řetězu na kotve, železné pláty, lana (též na práce mezi ledy), 400 sáhů provazu na olovnice, 3 olovnice

k měření hloubek, tucet kožichů z tulení kůže, sněžné brejle a střevíce i jiné drobnosti na př. též 12 pruských zadovek s 8000 patrony. Potravy: 240 skříněk zavařeného masa po 6 librách, nějaká bečka se zelím, naloženými fisolemi, bedna se zavařeninami, 2 sudy naplněné sušenými jablky a hruškami. Nápoje: 100 láhví piva, 24 láhví vína, 2 soudky kořalky; více čaje a kávy. Jiné výpravy mají ještě jiné potřeby, jako sáně pro případ, že přistanou někde k suché zemi, aby mohli snadno dovnitř se dostati, eskymácké psy, kteří saně ty tahají a p. Sobů neberou, poněvadž není pro ně příhodné potravy.

Rozličné výpravy jsou rozličně vystrojeny, neb některé hlavně na postup po souši (zejmena po Grönlandu) se spolehají, jiné hlavně na lodi po moři daleko proniknouti se snaží, některé výpravy jen bližší krajiny ohledají, jaksi cestu pro výpravy větší hledajíce, některé vlastně na lov mržů vyjíždějíce bádání jen za vedlejší zaměstnání mají. Rozmanitosti tím více přibývá, čím více výprav se podniká; v novější době jich skutečně co rok přibývá. Tak v předešlém roce stalo se 13 výprav do točnových krajin, jež ovšem nejen že točny nedosáhly, alebrž to ani za cíl neměly přestávajíce na zkoumání neznámých částí severního točnového moře a ostrovů jeho.

Až známy budou tyto nám bližší krajiny točnové, bude výprava do severnějších bezpečnější. Zvláště pak záleží na tom, aby se zhotovily správné mapy moří a ostrovů, jako Špicbergů, Nové Země, pak některých, jež cestovatelé posud jen viděli ale navštíviti nemohli.

Dále záleží na tom, aby povaha krajin těch poznána byla, majíli které ostrovy ložiska kamenného uhlí, jehož by k topení parolodí užiti se dalo, které mají zvěř, jejímž masem zásoba potravy na lodi se rozmnožiti může, neb k výpravám severním hodí se lépe lodi menší, aby ulicemi obrovských ledových ker snáze projížděly, a loď taká pak pojímá v sebe jen věci nejpotřebnější. Konečně mnoho na tom záleží, aby podnebí krajin točnových se vyzkoumalo, teplota i větry, jež kry ledové pohánějí, rozptylujíce je a opět srážejíce ve hmoty rozsáhlé lodím neproniknutelné, přihánějíce i zahánějíce ty závadné spousty ledu i sněhu.

Po všech těchto pokusech a výzkumech, jichžto konečným cílem jest, poznati a vypsati celou dosud neznámou točnovou část povrchu zemského, trvá snaha dostati se co nejdřív k točně, takže i každá byť jen předběžná výprava hlavně ty krajiny ohledává, kterými k točně nejsnáze se dostati jest naděje. I v této příčině počínají si badatelé rozličně, ano i jsou na rozepři, hledě každý svou cestou, již z domyslu za nejlepší pokládá, také v skutku a nejsnáze nejdřív k točně se dostati. U volbě cesty k točně liší se podnikatelé dle národnosti: Angličané z Britska i z jednoty severoamerické trvají neústupně na cestě podél západního břehu Grönlandského, ač mnohé velmi nákladné výpravy tudy se berouce velké překážky našly; oni majíce dílem domov (Unie) dílem osady (Britsko) v severní Americe, své území tím rozšiřují; Rusové starají se podobně též hlavně o krajiny na sever od jich území ležící, zvláště o Novou Zemi s okolím, a tam své cesty řídí; Švédové též od své vlasti přímo k točně, tedy na Špicbergy se ubírají. Tak tito čtyři nejsevernější vzdělaní národové spíše polohou

svých zemí než jinými důvody směr svých točnových výprav určují. Jižněji obývající národové jinými důvody se spravují: tak rozhodli se Francouzové pro cestu velmi vzdálenou doufajíce, že bude lodi výhodnější, cestu od Behringova průlivu, Němci cestu mezi Špicbergy a Grönlandem, a když tato objevila se býti nevhodnou a podnikatelé výprav jiných cestu východně od Špicbergů odporučují, dávají Němci i Francouzové přednost této: ji zvolila též letošní velká rakouská výprava.

Jak náhledy o cestách těch se různí, objasní tyto příklady: dr. Ant. Petermann, znamenitý zeměpisec německý, jenž hlavně první německou točnovou výpravu r. 1868 způsobil a jenž téměř všem snahám a podnikům směřujícím k severní točně náčelníkem jest, v dubnu letošního roku o zamýšlené výpravě švédské, která ze Špicbergů na saních točny dosíci chce, uštěpačně píše: „Můžeme na jich od r. 1861 vždy poznovu se opakující zapřaženou severotočnovou výpravu dychtivi býti. Nemohouli Švédové v točnovém moři po lodi ničeho pořiditi, tož přece celé točnové moře až k Behringovu průlivu brzy se projede, i severní točna sama po lodi brzy se dostihne.“ Avšak v zeměpisné společnosti britské četl se dne 22. dubna 1872 pamětní spis kapitána Sherarda Osborna, výborného točnových výprav znalce, jenž zavrhuje plán Petermannem navržený a odporučuje opět cestu podél západního břehu Grönlandského, a shromáždění pro novou britskou výpravu na rok 1873 téhož dne jednohlasně ji přijalo. V pamětním tom spisu vyvrací Osborn, že by severně do Nové Země a Sibiře otevřené moře bylo, jímž by loď k točně blížiti se mohla, i připouští na nejvýš, že by snad bylo lze neširokým pruhem otevřeným severně od Asie po lodi k Behringovu průlivu se dostati, a lituje, že rakouská výprava onou Němci navrženou cestou se ubírá. Kapitan Koldewey, jenž r. 1868 lodi německé výpravy řídil a správu o výpravě své podal, k níž dr. Petermann předmluvu napsal, vyslovil se proti výpravám po saních a dával přednost výpravě po lodích, ale r. 1871 napsal: „Mezi Špicbergy a Novou Zemí chtíti po lodi proniknouti k točně, považuju za podniknutí zcela pochybené a připojil bych se k výpravě za účelem tím odeslané jen tehdy, když by i dr. Petermann osobně spolu na cestu se dal.“ Za to Petermann o něm praví, že učinil výrok vědě i námořníku zcela nepřiměřený a že přeběhl do táboru Osbornova.

Spory tyto celku neškodí, neb sem hodí se slova básníkova: „cesty mohou býti rozličné, jenom vůli mějme všichni rovnou“, a výpravníci k točně vůli mají zajisté rovnou a jen četnými překážkami nuceni mnohé okliky a různé pokusy činí, nežli se k točně dostanou.

Ostatně tu domysl neb theorie sama nerozhodne, nýbrž zkušenost, na kterou dlužno čekati a která pak nepopíratelně zjeví, kdo nejlépe se domýšlel a cestu nejvhodnější volil.

Kromě toho přináší každá výprava, ať kteroukoliv cestou se bere, vědecký užitek, neb všecky ty krajiny jsou pro zeměpis i vědy přírodní důležity. Ano i v těch, kterými cesta se opětuje, zbývá vždy ještě mnoho vědeckému zkoumání: vždyť pak v našich vlastech, v kterých už tisíce let obýváme, vědečtí badatele pořád ještě mnoho práce mají, jakž dokazuje činná naše komise pro přírodovědecké prozkoumání Čech.

Zprávy točnových výprav jsou jak poučné, tak zajímavé. Všeobecně rozšířené jest vypravování o výpravě Franklinově a o výpravách jej hledavších, k nimž mnohé obrázky dobře i špatně malované se družily. Nověji vynikají zprávy o výpravách Američanů Kanea, Hayesa a Halla, z nichžto prvý dvě čtyrměsíční zimní noci v Smitově průlivu na západním břehu grönlandském pod 78° severní šířky (180 mil od severní točny) přestál, druhý byv společníkem Kaneovým při prvé výpravě druhou do téže krajiny vedl, znamenitá dobrodružství zažil, důležitá vědecká pozorování učinil a předměty přírodníkům důležité přivezl, třetí $5^1/_2$ roku v točnových krajinách mezi Eskymáky žil a do způsobu jich života se vpravil. Zajímavé jest dále vypravování o německé točnové výpravě r. 1868 mořem mezi Grönlandem a Špicbergy podniknuté;*) pak druhé německé větší výpravy, která r. 1859 na dvou lodích (Germanii a Hanse) do téhož moře se vypravila, hlavně východní pobřeží grönlandské (nemohši k severu od Špicbergů skrze sražené lední kry se prodrati) zkoumala, v jednom fiordu (zálivu) jeho přezimovala. Při této výpravě loď Hansa proti vůli své od Germanie oddělena byvši v ledu zahynula; mužstvo její na veliké lední kře plovouc rozmanité nebezpečí zakusilo, ale konečně přece šťastně na grönlandský břeh a odtud jinou lodí domů doveženo jest.**) Zajímavé jsou i popisy výprav ruských, zvláště na velké souostroví Nova Země zvané, z nichžto poslední byla výprava lodí Varjeg r. 1870.

Nyní dějí se výpravy: *severoamerická* na lodi „Polaris“ vedená kapitanem Hallem, hodlajíc Smitovým průlivem neb po saních dostati se až k točně; *francouzská*, vedená Parym, jež hodlá z východní Sibiře dostati na zemi Wrangelovu, dosud jen z pověsti známou; *švédská* hodlající z ostrovů severně od Špicbergů ležících dostati se po saních k točně. Na příští rok připravují se dvě velké výpravy, jedna anglická, druhá ruská. Nám teď nejzajímavější jest velká *výprava rakouská*, o níž jsme na počátku mluvili. Výsledků ovšem dosud žádných nemá, i lze tudíž jen rozprávěti o tom, jak k ní došlo, jak se vystrojila i na cestu dala, a jakou úlohu si vytkla.

O tom, jak potřebný na výpravu *náklad* se sehnal, krátce praví dr. Petermann: „Císař a vládní úřady, ministerstvo námořnictva i války, zeměpisná společnost, šlechta i kapitalisté, muži i ženy všech kruhů o závod přičinili se, aby spůsobili velkou vědeckou výpravu, kteráž má třistaleté vynasnažení lodí všech pomořských národů v dalekém severu korunovati.“ Potřebná dle rozpočtu suma 175000 zl. složena byla hlavně ve Vídni. Rozpočet ten jest na tak velkou výpravu skromný, považímeli, že 27 výprav k nalezení Franklina stálo 10 milionů zl.

Předběžné, *přípravné* výpravy staly se dvě. Roku 1871 výprava rakouských důstojníků Weyprechta a Payera, kteří moře v okolí Nové

---

*) Popsána v „Ergänzungsheft Nr. 28 zu geogr. Mittheilungen von dr. A. Petermann: Koldewey und A. Petermann; Die erste deutsche Nordpolarexpedition 1868.

**) Die deutschen Nordpolfahrer auf der Germania und Hansa von dr. R. Andree.

Země ohledali a důležitou zprávu přinesli, že v této od točnových výprav dosud zanedbané krajině točnového moře volnou, ledových ker prostou cestu měli. — Letos pak vypravil se na svůj náklad hrabě *Wilczek* do téhož moře dříve než velká výprava se stala, aby znova moře ohledal a na Nové Zemi (na mysu Nassavě) zásobu potravy a uhlí pro velkou výpravu uložil, s ní se možnoli na zpáteční cestě sešel, své zkušenosti jí oznámil a do Evropy zprávy o ní přivezl, o nichž i doleji zmínka se stane.

Nynější velká výprava rakouská směstnala se na jedné nevelké lodi mající jmena vítězného admirala *Tegetov*. Důstojník Payer, jenžto s Weyprechtem přípravnou výpravu lonskou řídil, píše o ní: „Loď 220 tůní (1 tůně = 20 centů) velká má 30 tůní přes míru nákladu. Rozumí se samo sebou, že v místnostech velmi jsme obmezeni, ale za to je společná kajuta pohodlná a světlá. Bohatá vybraná knihovna. Poměrně velký je náklad uhlí — 130 tůní! Tato zásoba stačí nám, že můžeme potřeby ostatní obstarávajíce 50—60 dní (o 24 hodinách) loď parou hnáti, ale ukládá nám přece povinnost, bychom i mezi ledy co možná vesly pracovali. Stroj má 100 koňských sil.“ Potravy a nápoje mají na 3 léta dost v lodi, ač možno že lovem zaopatří si sobí a jinou čerstvou pečeni; střídmí však musejí býti.

Na lodi teď plují: důstojníci Weyprecht z Badenska, Payer z Teplic, Brož z Chomútova a Orel z Nového Jičína, dr. Gyaula Kepes plukovní lékař z Uher, Kříž strojmistr z Kroměříže. Mužstvo lodní: Lusina z ostrova Krku lodník (capo d'equipagio), Zaninović a Katarinić z Dalmacie, Starpa z Trstu; Lasković z Fiany; Falesić z Řeky; Pospíchal z Přerova topič; Večerina z Dragy u Řeky tesař; matrosové; Lukinović a Stiglić z Dalmacie, Palmić a Lukić z Volosky v Istrii; kuchař: Orasch z Štyrského Hradce; myslivci a lezci vrchů: Haller a Klotz z Tyrol; harpunýř Carelsen z Tromsö v Norsku. Složení toto je věru rakouské, zastoupeny jsou mnohé rakouské země a národnosti, jak svědčí i zmíněný Payer ve svém listu: „Pod vlajkou *Tegetova* slyšíme všecky jazyky naší vlasti smíšeně dohromady: německý, italský, uherský, slovanský — ale italština je jazykem lodním. Každé velení počíná výborný lodník (náčelník mužstva) vyzváním: junáci, ragazze, amici povždy s nadšením a přidržuje je ku práci.“ Slovanů jakož patrno, jest nejvíc a přece lodním jazykem jest italský, jazykem vědeckým německý.

Plán celé výpravy spracovali jmenovaní již důstojníci Weyprecht a Payer, načež schválen jest od cís. akademie věd ve Vídni, i záleží hlavně v tomto úkolu: Výprava trvati má 3 léta a 2 zimy. Jakmile bude severní břeh Nové Země ledu prost (což bývá v druhé polovici měsíce srpna), pojede výprava co nejrychleji k východu, aby možnoli ještě v podzimku 1872 souostroví Nové Sibiře dosáhla. Podařiloli by se to, přezimovala by zde neb na nějaké severnější zemi, jestliže by jakou našla, aby v příštím letě Polynii ohledala a k severu proniknouti usilovala. Nebyloli by to možno, přezimovala by na mysu Čeljuskinu (nejsevernější to mys Asie) a sice na východní jeho straně. V tomto případu by druhé léto vynaložila na to, aby Nové Sibiře dosáhla.

V třetím létě by se pokusila, aby Polynií k Behringovu průlivu a do Velkého okeanu se dostala. Polynia jest otevřené točnové moře, v nějžto však Angličané nevěří, tvrdíce že to pouhý domysl a báje. — Byť pak výprava točny nedosáhla, vniká do krajin dosud velmi zanedbaných a může tedy mnoho nových výzkumů učiniti, jmenovitě projedeli severně od Asie z Nové Země až do Behringova průlivů, proklestí novou dráhu, neb severní břeh Asie a přiléhající k němu severní ledné moře jsou dosud jen ze Sibiře známy a cestu onu podél severního břehu od západu k východu ještě nikdo nepodnikl.

Dostateěně píše Payer již s cesty: „Když by výprava v třetím létě ani Behringova průlivu dosíci ani tou cestou se vrátiti nemohla pak bez pochyby nezbylo by jí nic jiného než loď opustiti a po loďkách do Sibiře a odtud do Evropy se dostati.

Podnět z plánu tomuto vzali Weyprecht a Payer z toho, že na své přípravné výprávě r. 1871 mezi Špicbergy a Novou Zemí moře našli volné, ker ledních prosté. Plán tento schválen jest i horlitelem pro výpravy točnové dr. Petermanem a z mnohých důvodů za dobrý uznán. Jmenovitě vysvětleno Petermanem, proč nadějná výpravě krajina mořská u Nové země r. 1871 ledu byla prosta, že totiž golfský proud mořský teplotou svou až tam působí; jiní dokazovali, že spůsobuje tu výhodu teplý vítr od Sahary a jižní Asie se nesoucí a tam k moři dopadající.

Avšak pro letošek vše to *neosvědčilo se.* Výprava hr. Wilczka vrátila se dne 4. října do Evropy, a oznamuje, že setkavši se s velkou výpravou, od ní zvěděla, že nemohla severně od Nové Země na východ proniknouti, majíc cestu ledy zatarasenou, že tedy nedostala se ani do Nové Sibiře ani k mysu Čeljuskinu, nýbrž na severní části souostroví Nové Země. Wilczek sám nedosáhl země Gilliovy, na tu dle nových norvéžských zpráv letos kapitán Altmann doplul a shledal, že se z 5 větších a 5 menších lidmi neobydlených ostrovů skládá.

Z pokusů v tyto krajiny, totiž v okolí souostroví Špicberského učiněných patrno, že tu v některém roce *točnové moře* ledních ker prosto, v některém však jimi pokryto jest. I v průlivu Smithově, na západě Grönlandu ledy po dvě léta, v nichž Kane tam s lodí svou v led zamrzlou trval, průliv ten nerozmrznul a krami nahromaděnými k sobě přimrzlými nacpán byl; ale po 6 letech Hayes navštíviv místo, kde i on s Kaneovou zamrzlou lodí dříve byl vězel, nenašel již ani loď ani stopy po ní, z čehož patrno, že v době těch 6 let průliv rozmrznul. Jest tedy každá dosud známá krajina moře v některém létě ledu prosta neb aspoň má ho jen tolik, že lze lodi proniknouti; ale jakým sledem neb pravidlem úkazy ty, totiž moře otevřené a moře ledovými krami naplněné, se střídají, dosud známo není. Možná, že výklad barona Kuhna osvědčí se býti úplně platným a že příčinou Polynií jsou teplé větry ze Sahary a ostatních krajin horkého zeměpasu až do točnových krajin se nesoucí, tam k moři klesající a kry ledové rozhřívající. Nehodou dosud přišla do krajin bezledých jen loď buď rybařská neb přípravná výprava, a lodi výprav velikých našly moře nepříznivé.

Dosud žádná výprava nevystrojila se tak, aby na některém severně ležícím ostrově vytrvala, až by moře, u něhož by na stráži byla, prostým ker tedy příhodným se objevilo. Snad hodily by se k tomu Špicbergy nejsouce příliš vzdáleny od Evropy, tak že by lodem tam přezimujícím a na stráži trvajícím potrava každoročně dodávati se mohla.

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

(Pokračování.)

Zpráva o útěku místodržících a vojenské posádky z Prahy rozletla se rychlostí blesku po celých Čechách a spůsobila na všech stranách hnutí ohromné. V městech i na panstvích opakovaly se výjevy, podobné událostem pražským ve dnech 7. a 10. listopadu.

Kdokoliv ve mnoholetém pronásledování a ožebračování lidu českého bral činného podílu, staral se nyní o to, aby v čas utekl do bezpečnějších míst.*) Po horách i po dolinách českých ještě jednou a to naposledy zavznělo to „smrt papežencům,“ a za heslem následovaly skutky, jež nelišily se přílišně od výjevův husitských válek. Nadešla lidu českému doba strašlivé a krvavé pomsty za desítileté tyranství, jež nad ním v rozličné spůsobě provozováno bylo, pomsty, kteráž v surových tehdejších časech brala na se podobu boje všech proti všem. Běda tomu, kdož se v místech od vojska neobsazených opozdil aneb bez vojenského průvodu na útěk dáti musil. Ozbrojené tlupy obecného lidu kohokoliv z katolických uprchlíků zastihly na silnicích, přepadly jej, zloupily ano bez ušetření zvraždily. Velmi mnoho kněží, šlechticův, měšťanův i vojákův zaplatilo útěk svůj životem.

Ve mnohých krajinách nastal úplný zmatek. Po městech obce bouřiti se počaly, cís. rychtáře a jiné nenáviděné osoby k útěku přivedly aneb jinak se na nich vymstily. Skoro na všech stranách povstal lid selský, aby konal pomstu na utlačovatelích svých. Přepadal v ozbrojených houfech zámky, tvrze, kláštery i fary, vybíjel je a řádil v nich namnoze bez milosti. V některých místech vyháněl z konfiskovaných statkův nové majitele cizáky a ujímal se panství k rukám starých dědičných svých pánův, jinde opět zmocnil se žalářův a vyvedl z nich vězně, jež tam pro víru neb „rebelii“ vsazeni byli.

Nebude od místa, když z mnohých příběhův aspoň některé uvedeme. V Kutné Hoře dostalo se 8. listopadu několik měšťanův do vězení, poněvadž hanlivě uráželi císaře a proti tamějším jezovitům,

*) Sr. Pešina z Čechorodu: Phosphorus septicornus 1673 str. 394.

když tito v noci dali se na útěk, „nenáležitě se chovali a jich neušetřili“. Avšak lid horní shluknuv se, vysvobodil vězně ze žaláře.

V Kouřimi byl děkanem od r. 1630 uprchlý mnich španělský, Bernard Zotines de Vegla, kterýž byl příkladem cizopásného kněžstva, jež po bělohorské bitvě v zemi české mělo rozhodné slovo. Ač byl kněz, šatil se po vojensku i vedl zcela vojenský život. Míval vždy při sobě něco vojáků, s kterými pod záminkou reformace měšťany i sedláky tak neslýchaným způsobem odíral, že na panstvích lichtenštejnských r. 1630 několikráte zavdal příčinu ke vzbouření lidu. Jakmile ho došla první zvěst o vpádu Sasíků, hleděl se ihned „salvírovati“ se svými vojáky a několika okolními kněžími do Pardubic a odtud dále do Moravy.

Když přišel 11. listopadu do Českého Brodu, naleznul tam brány obsazeny ozbrojenými měšťany. Primas tamější Ondřej Mezřický, nevšímaje sobě více císařského rychtáře, svolal na první zprávu o útěku místodržících obec dohromady, ozbrojil všemožně měšťany a nařídil jim konati stráže při branách. Když mu sděleno, že postrach celého kraje, kouřimský děkan je v městě, poručil zavříti i zatarasiti před ním brány a zakázal strážím poustěti ho z města. Přicházelyť zprávy, že Sasíci se blíží, a tu byla naděje zmocniti se a ztrestati úhlavního škůdce tamější krajiny.*) Zotines musil v čas zpraven býti o hrozivém mu nebezpečí i obrátil se na ustrašeného císařského rychtáře Tatouňovského, aby si společně zjednali volný východ z města.

Když přišli ku bráně, císařský rychtář odvolávaje se na úřadní hodnost svou rozkázal stráži, aby otevřela. Stráž odpověděla, že „*nezná více žádného císařského rychtáře a Sasíci také žádných císařských rychtářův znáti nebudou.*“

Odpověď taková rozlítila Zotinesa velice. Sebral svou čeládku a mocně s ní přepadnul dům primasův. Mezi tím, co chasa jeho v domě plenila a napořád vše brala, vrazil děkan do pokoje k primasovi a vyhrožoval mu, pakli ho ihned nepropustí, že město zapálí a sám si mocí bránu otevře. Primas zdá se, že mu odporoval i jest od něho smrtelně zraněn. V městě nastal pokřik a lid počal se sbíhati. Zotines neztrativ přítomnosti ducha pospíšil s chasou svou k nejbližší bráně, přerazil závoru sekyrou a vyhrožuje ještě měšťanům, kteří na jeho vo-

---

*) Arcib. arch. Akta Zotinesova procesu z r. 1632. Generální visitátor don Cremona, kterýž všechny výslechy vedl, žaloval na něho při konsistoři: „quod sit publicus scandalosus et inveteratus concubinarius incorribilis,“ že dvě nemanželské děti splodil a tajně je v noci v sakristii pochoval, o nichž se praví, že přirozenou smrtí nezemřely; dále, že z fary své šenkovnu udělal a sám v ní víno šenkoval, konšely kouřimské k falešným svědectvím svedl; dary, jež plenící vojska Horvatův a Polákův kostelu kouřimskému darovala, sám si nechal, z kostela všechny zlaté věci ukradl a prodal, s chasou svou vojenskou loupežně po okolních statcích jezdil, s poddanými zle nakládal, střílel, sekal a několik jich zvraždil, všude po kraji kouřimském loupeže páchal, koně, krávy, ovce, prasata a jiné vše napořád bral a „vzdor tomu všemu“, dokládá Don Cremona, „jest skoro každému v Kouřimi a Českém Brodě peníze dlužen.“ I nepravíme to lehkomyslně, že týž Zotines byl příkladem. Jest důkazův po ruce již velmi mnoho, že valná část cizího kněžstva katolického podobně se v zemi české chovala.

jáky již doráželi, že jim všem hlavy skákati budou, dal se v čas na útěk a uniknul nebezpečí. Měšťané poslali za ním zatykače a stráže, leč nadarmo. Zotines ujížděl ke Kolínu, kdež se připojil k děkanu tamějšímu Hofmanovi, kterýž s jinými ještě šesti kněžími a 20 vojáky právě též na útěk se chystal. Nebyloť v Kolíně rovněž více bezpečno. I tam obec obdrževši jakés „kacířské noviny" o návratu emigrace,*) bouřila se a dávala na jevo známky neposlušnosti.

Prchala pak takto z osad svých z bázně před lidem většina katolického kněžstva, zvláště toho, jež násilím přivádělo obyvatelstvo k Římu a jsouc cizincem v zemi, úřad svůj považovalo za prostředek k obohacení se a za plášť nemravného života. Pozoruhodno při tom jest, že z vévodství fridlandského a z panství Trčkovských**) nejvíce katolických kněží před bouřícím se lidem uprchnouti musilo, aniž by komora jičínská se byla v to vložila a se jich zastala. V okolí turnovském na př. povstal lid a ozbrojen jsa pikami a ručnicemi sbíhal se v lesích, kamž k němu i evangeličtí kazatelé přišli. Po celém okolí spůsobilo opětné jeho vzbouření — neboť již r. 1625 byl se proti reformátorům a vrchnostem pozdvihnul — zděšení veliké. Ve Vartemberce přepadli za zuřivého volání „zabte papežence" dům tamějšího faráře Nisia, kterýž co veliký horlivec v pálení kacířských knih po celém okolí znám byl.***) Pouze rychlým útěkem do Jičína podařilo se faráři zachrániti život a ještě i tam ho došlo vzkázání osadníkův jeho, „aby se jenom opovážil zpět navrátiti, že mu ukáží, kde je hřbitov."

Podobně choval se lid obecný v okolí Jílového a Zbraslavi. Marradas před útěkem svým z Prahy vyslal vojenskou četu, aby klášter zbraslavský opevnila a se v něm bránila. Vojenská tato posádka snad ntlačováním přivedla okolní lid k tomu, že se vzbouřil, a přepadnuv u velkém množství Zbraslav k útěku je přivedl. Klášter sám, z něhož

*) Arch. m. Kolína. Dopis kancléře staroměstského mistra Včelína k radě kolínské od 13. listopadu 1631.

**) Regentem panství Trčkovských byl Hendrich Straka z Nedabilic, na něhož holohlavský katolický farář již 3. října 1631 podal žalobu ke konsistoři, že přijal od sedlákův stížní spis, v němž si tito na kněžské utlačování naříkali. Tím prý pan Straka jej „před ovčičkami jeho, zvláště před těmi, které nejsou katolické, v lehhost uvedl", ač i jinak se „rebelantův pod ňakým darem zastává", následkem čehož ti sedláci „více v náležité poslušnosti nestojí, ano již jako v první své rebelii sedlské *ňákých obnov* očekávají." Arch. arcib.

***) Arch. místodrž. č. Žaloba faráře Nisia ke komoře jičínské od 26. května 1632 a přílohy její. Vartemberští odpovídajíce na stížnost jeho, žalovali též na něho, že kostel jich okradl, bibli a ostatní jich knihy pálil a tudíž jim náhradu na penězích za to dáti povinen. K tomu odpovídal p. Nisius: „Belangend die Bücher habe ich gemeint, ihr habt dem Teufel und seinem Anhang abgesagt und nun wollt ihr euch wieder zu dem wenden. Ihr habt mir die ketzerischen Bücher zu verbrennen selber gebracht *und die Bibel ist das erste Ketzerbuch . . . . . . Wenn ich werde die lutherischen Bücher zahlen sollen, so werden ihrer im Königreiche Böheim viel gezahlt werden müssen.*" Jest to velmi významné, že r. 1632 katolický farář takto musil mluviti před úřadem vévody fridlandského.

tuším mniši již dříve byli uprchli, byl při příležitosti té od lidu vydrancován.*)

Takové výbuchy nevole obecného lidu, jež tu i tam od sprostého vraždění a loupežení ničím se nelišily, na všech skoro stranách bylo pozorovati. I jižnější kraje české zachváceny jsou hnutím tím. Jako jinde, tak i tam očekávalo uprchlíky pražské nebezpečí podobné onomu, jemuž právě unikli. Jezovité a mnozí řeholníci hledali útočiště na statcích svého ochrance hraběte Slavaty, avšak ne všichni dostali se tam živi a zdrávi. Čeští sedláci z okolí Jindřichova Hradce vzbouřivše se proti církevním i vrchnostenským správcům svým v ozbrojených rotách přepadali ujíždějící na silnicích. Několik jezovitův a jiných kněží jest tu od nich zabito a ostatní uprchlíci až do bran města pronásledováni. Paní ze Šternberka jedouc z Prahy na statky své nalezla na silnici zabitého františkána, a když čeleď její mrtvolu s sebou vzíti chtěla, jest napadena od sedlákův a jen s nouzí dostala se do Hradce.

Než ani v tomto hlavním působišti jezovitův nebylo více bezpečno. I tam byl lid obecný proti kněžstvu tak popuzen a rozdrážděn, že mnozí hned zase dále prchali.**)

Podobně v okolí Budějovic, Horažďovic a Klatov jednotlivé tlupy uprchlíkův katolických jsou přepadeny; ano toto kvašení v lidu obecném bralo čím dále tím hrozivější na se podobu a šířilo se jako vlny rozbouřeného moře až i hluboko do Rakous.

Tím rostlo i zděšení na straně císařské. Ustrašení místodržící čeští netřásli se více pouze před vpádem českých vystěhovalcův, než již i před lidem českým. Ani v Budějovicích, kdež na rychlo hradby opevňovány a posádka vojenská sesílena byla, neměli pokoje více a poukazujíce „na ta vzbouření lidu selského na mnoha místech“ utíkali se prosebně do Vídně, aby jim dovoleno bylo odebrati se ke dvoru císařskému.***)

Do Jindřichova Hradce vzkázal hrabě Slavata synu svému Adamovi, aby z německých osad okolních sedláky katolické do města povolal, je ozbrojil a s nimi společně udatně bránil zámek i město před možným vpádem českých sedlákův.†) Tak i Plzeň, Hradec Králové a jiná města proti lidu českému zbrojiti a na pozoru se míti musila.

Emigrace česká navracejíc se do otčiny své, nalezla v ní poměry k nepoznání změněné. Lid český sám spůsobil veliký převrat a setřásl částečně útisk se svých beder.

Nejzřejměji objevilo se to v městech pražských po odjezdu vojenské posádky. Zbylí měšťané, kteří pod krutým jařmem již byli při-

*) Knihy z bohaté knihovny téhož kláštera prodávány později veřejně na staroměstském náměstí od židův.

**) Arch. jindřhr. Jezovita Jiří Bohatý hr. Slavatovi 9. listopadu 1631. (Sděleno mi ochotou p. Frant. Dvorského.)

***) Tamtéž. Slavata purkrabímu do Budějovic 14. listopadu. Odporuje tomuto úmyslu místodržících, praví: „Srozumívám, že ten velký strach, který odjíždějící z Prahy napadl, ještě i v Budějovicích trvá a nemůže se téměř rozumem to postihnouti, proč, jak a odkud to pochází . . . . . Nad poblouzením a jeden druhého zavedením s velikou nevypravitelnou bolestí srdce svého lítost mám.“

†) Tamtéž. Slavata synu svému Adamovi 21. listopadu 1631.

vykli nečiniti ničeho bez nařízení s vyšších míst, na počátku arci „jako bloudící ovce bez pastýře, bez vůdce a řádu po Praze chodili,“ avšak čím více rostlo nebezpečí z venčí i doma, tím samostatněji vystupovali. Cís. hejtmané i rychtářové vymizeli z města do jednoho. Zákony, jež od r. 1620 za účelem obmezení jich samosprávy městské vydány byly, pozbyly pro ně šmahem veškeré platnosti. Rada staroměstská svolávala netoliko den co den rady a obce měst pražských k poradám, nýbrž položila na radnici staroměstskou i sjezd obecný všech čtyr stavův českých, aniž by toho dbala, že obnovené zřízení zemské ustanovovalo na neoprávněné svolávání sjezdu pokutu ztracení cti, hrdla i statku. Bylot to vzácným divadlem viděti, kterak logika událostí z primasův a radních měst pražských, z nejvěrnějších to stoupencův věci císařské, kteří za odpadlictví své odměněni byli jměním a hodnostmi, učinila skoro nepozorovaně — rebely. Neboť třebas sněmovníci hned na počátku jednání svého na sjezdě císaře ve všem vymiňovali, dle jasného znění zákona bylo počínání jich přece nezákonné a to tím více, když mezi nimi pronášeny jsou od jednotlivých měšťanův řeči, za kteréž tito později do vězení na dlouhá léta uvrženi. *)

Okolnosti arci donucovaly přímo k takovýmto mimořádným prostředkům, neboť jedině tím, že ještě na noc po odjezdu císařského vojska z Prahy někteří radní mocně uchopili se otěží vládních, svolavše měšťanstvo dohromady, předešli valícímu se na ně domácímu nebezpečí. Druhý den již ve všech částech města vypuklo vzbouření lidu, kteréž pro majetné obyvatele, zvláště pro ty, kteří v radách seděli a moci své někdy krutě zneužívali, osudné následky míti mohlo.

Po ulicích i ryncích všech měst objevily se houfové obecného lidu, zvláště vinařské chasy, ozbrojené sekerami, kratcemi, motykami, silnými holemi neb palicemi. Chodili sem a tam, hulákajíce a posmívajíce se městským strážím, jež k šrůtkám popuditi hleděli, zastavovali se u klášterův a domův nenáviděných osob, jimž vyhrožovali smrtí a pleněním, a shluknuvše se před radnicemi na konec prohlašovali s mnohými hrozbami, *že Praha musí býti vzdána Sasíkům a brány jim otevřeny.* **) Bylyť se rady tří měst pražských společně na tom snesly, brány městské zavříti, strážemi obsaditi a z města šet odvážnějších mužův vyslati na výzvědy, kde by nepřítel byl.

Domácí toto nebezpečí přimělo rady, že svolaly měšťanstvo poznovu do zbraně. Předešlá „defense“ městská skončila vzdor přísaze, že chce „při praporci až do skonání životův setrvati“, velmi smutně. Po odtáhnutí cís. vojska stenčila se na tak malý počet, že sotva stačila obsaditi brány městské. Avšak ani její zbytky nesetrvaly dlouho ve službě. Již k ránu 11. listopadu přiběhly některé stráže celé bez dechu na radnici oznamujíce, že na zámku z kusu udeřeno bylo i nechtěly více k branám se vrátiti. Ještě statečněji zachovala se městská stráž u bruské brány. Objevilť se k ránu tam před branou trubač od

*) Výslovně jmenují se dva měšťané Pavel Prčka a Petr Koutský, kteří do rady vstoupivše, hlasy přes odpor primasa podávali. Prčka ujel později s nepřátelským lidem. Koutský a jiní dostali se za Valdštýna do vězení pro řeči „rebelské“.

**) Beckovský II. str. 1051.

Arnheima vyslaný a zatroubil na znamení, že si přeje do města vpuštěn býti. Stráž zaslechnuvši troubení horem pádem dala se na útěk i musil vyslanec psaní, v němž Arnheim zval Valdštýna k jednání s ním o pokoj, podstrčiti brankou.

Nelze se pak diviti, že taková obrana městská stala se předmětem posměchu a že obecný lid vůči její nestatečnosti odvážil se druhý den ke krokům násilným.

Jakož za starých vždy časův byli to i nyní jezovité a kláštery, jež v první řadě zakusily nenávist jeho. Obecný lid v Praze u většině byl posud nachýlen staré své víře*) a třebas nebylo při něm ani potřebí, aby jej někdo bouřil proti katolíkům a zbylým stoupencům strany císařské, přece není o tom žádné pochybnosti, že rovněž jak po venkově, tak i v Praze dříve již množství vyhnancův českých tajně se objevilo, kteří rozdmychovali v něm touhu po pomstě a nyní ve chvíli příhodné popouzeli jej k násilným skutkům.

Přepadnul pak s mnohým křikem a zuřivostí v Starém městě jezovitskou kolej, klášter Paulánův a kostel sv. Salvátora, v Novém městě kostel u Marie sněžné, na koňském trhu dům sekretáře české kanceláře Simeona Aulíka a na dobytčím trhu dům jezovity Kravařského, který pro krvavou svou reformaci na Křivoklátsku zvláště byl pověstným. Kravařský i Aulík pouze přispěním okolních měšťanův zachránili životy své před rozkaceným lidem. Na levém břehu Vltavy učinila chasa útok na kláštery karmelitánův a premonstrátův strahovských. Všude staly se pokusy vniknouti do stavení, v nich loupiti a drancovati. Někde podařilo se lidu skutečně provesti svou zvůli, jinde okolní obyvatelé sběhli se a zabránili tomu. Nejhůře tušim řáděno na Újezdě, kdež lid ze sklepův kláštera karmelitánského víno vytáhl a pobral, na co kde přišel, jakož i v domě krvežíznivého cís. prokurátora pana Přibíka Jeníška z Oujezda, jemuž všechen nábytek byl rozbit a vydrancován.

Když nebezpečí stále rostlo, zvláště když ze všech stran zavřenými branami městskými objevovaly se tlupy selského lidu a hloučily se v hromady, žádajíce hřmotně, aby do města vpuštěny byly, tu konečně poštěstilo se radám městským přiměti měšťany, již se opatrně před nepřítelem do svých domův byli ukryli, že opětně ve zbroji vytáhli a dalšímu drancování hleděli přítrž učiniti. Obsazeny jsou po druhé brány strážemi a lidu venkovskému zabráněn přístup do města. Na Hradčanech pokusil se selský lid vysekati bránu za prašným mostem u strážného královské zvěře a tudy do hradu a dále do Prahy se dostati. Měšťané s několika střelci hradu pražského však v čas se mu na odpor postavili a jej od brány zahnali.

---

*) Archiv pražský, listina č. 80. Žádost Pražanův k císaři od 5. května 1632, v kteréž se praví, že v čas vzdání měst pražských Sasíkům „auch der gemeine undt in catholischer zuvor vngern angenommener religion wanckendte Pöfel aufgewicklet vndt zue allerhandt aufruhr angeflammet war.“ Souhlasí to i se zprávou vyslaných pražských na Bílou Horu od 15. listopadu t. r., v kteréž poměry pražské tak se líčí, „dass jeder aufgeworfener praedo oder waghals mit anhang deren ohnedem aufrurischen gewesten Bauern samtt dem gemeinen Pöpell in der Stadt, so auch schwürig gewest vnd zue solchen tragoedien incliniret ist, vns verlassene Prager Stätte einnehmen vnd gentzlichen aussspoliren hette können“.

Značného namáhání bylo potřebí k přetržení výstupův po městě. Rozehnalili na jednom místě měšťané lid obecný, shluknul se v brzku opět u větším ještě počtu v jiné části města a soudě dle pokřikův z řad jeho slyšených měli katoličtí radní příčinu míti se na pozoru, aby je nepotkal osud předchůdcův jich v úřadě za husitských válek.

V největší nouzi svolala rada staroměstská sjezd na radnici a dožádala se v Praze přítomných osob z vyšších stavův, aby se k němu dostavily. Ze stavu duchovního zůstal v Praze suffragán Vilém Acker, zastupuje v duchovních věcech arcibiskupa, a někteří kapitulární kanovníci. Ze stavu panského, pokud nám známo, jediná paní Polyxena z Lobkovic neodjela z Prahy. Vyšší dva stavové nemohli tudíž na sjezdě téměř ani zastoupeni býti, za to tím četněji dostavily se osoby z rytířstva. Mezi jinými jmenují se: purkrabí hradu pražského Humprecht Račín z Račína, Jan Jezberovský z Olivé Hory, mladý Gerštorf z Gerštorfu, Jiří Rovenský z Libanské Hory, apelační radové Chrysostom Šreple z Šreplsberku, Daniel Blovský z Palatýnu a Jan Kropf z Altendorfu. Z měšťanstva zúčastnili se jednání přítomné v Praze osoby radní, starší obecní, desítisoudcové a někteří přední měšťané ze všech tří měst. Podivno, že ani doba tak vážná nedovedla upozaditi rozdíly stavovské a že i na nahodilém sjezdu tomto každý stav se radil a přímluvy své podával o sobě.

Předmětem rokování byly dva artikule, jak by se proti domácímu nebezpečí zakročiti a na jaké výminky by města pražská nepříteli vzdána býti měla.

Co se první záležitosti týkalo, žádali měšťané stav rytířský, aby v tak nebezpečné době s městy ve všem stejně trpěl a proti lidu společně se postavil. Šlechticové po potazu svolili k tomu, aby se něco vojákův k přemožení buřičův na obecný groš do služby přijalo a zároveň slíbivše, že s čeládkou svou ve dne i v noci ulice na koních projížděti a proti toulavé chase všude zakročovati chtějí, zvolili k takovému projíždění pana Gerštorfa co hejtmana nově nařízené defense.

Po příkladu šlechty i měšťané slíbili jízdu si zříditi; a dostavše takto posilu a vedení vojenské, nabyli opět zmužilosti před ozbrojeným množstvím lidu. Bylť k tomu čas také již svrchovaný. Právě když takto na radnici šlechta slibovala proti lidu pomocí svou přispěti, shlukly se na náměstí staroměstské valné zástupy lidu, jež prý „krky své vytahovaly a uši sem a tam nastavovaly, chtějíce věděti, o čem se v radnici páni radí.“ Rychtář městský a stráže snažili se přiměti je k rozchodu. Žádali i hrozili marně — bouření nabývalo vždy hrozivějšího rázu. Na radnici odloženo jednání a poručeno udeřiti na bubny. Měšťané svoláni do zbraně a společně se šlechtou honili se po městě za lidem. I přišlo v Praze k mnohým tuhým i krvavým srážkám, jichž konec byl, že lid, kdekoliv se srotil, byl rozehnán, mnozí z něho jati, uvězněni a z bran vyhnáni jsou.

Nesnadným tímto potlačováním domácích bouřek byly majetné třídy obyvatelstva pražského po celé čtyři dny tou měrou zaměstnány, že jim ani času nezbylo jednati o tom, jak se k nepříteli chovati mají. Na počátku sjezdu žádala sice rada staroměstská, aby se snešení stalo,

jaká smlouva nepříteli předložena býti má, než stav rytířský poukazuje k domácímu nebezpečí a namítaje, že sluší dříve dobře vše uvážiti, by nic k urážce císaře nebylo, stále za odložení toho žádal a souhlasil pouze, aby se několikeré psaní odeslalo císaři, místodržícím a Marradasovi, v nichž by Pražané „slzavě pro boha“ žádali za pomoc. Dopisy ty podávají svědectví, že strach, jaký měli Pražané před „sběří škodlivou, kteráž se u velikém množství shloučila,“ nebyl menší, než obava před vojskem saským. A bylili mezi obyvatelstvem pražským velmi mnozí tajní evangelíkové, kteří očekávali Turna a blížícího se nepřítele s otevřenou náručí, byli i mezi zbylými katolíky tací, kteří doufali od posádky saské, že jim a jich majetku bude ochranou před — lidem.

U večer dne 14. listopadu, právě když po mnohém namáhání podařilo se měšťanům ráznými prostředky zjednati v městě pokoj, došly je z Budyně zprávy, že Sasíci táhnou na Prahu, a zároveň přinesl posel dopis z Tábora, v němž Marradas je „tejna nečinil,“ že chce zejtra s dílem lidu ku Praze se přiblížiti a hlavní svou armádu k Slanému, Velvarům a Mělníku blíž nepřítele obrátiti, aby prý Pražané jí „nebyli obtěžováni.“ *) „Poctivý“ Marradas osvědčil tu sice po druhé svou diplomatickou zručnost, avšak ani okolí pražské, ani velvarské nespatřilo druhý den jediného císařského vojáka. Arnheimovi, kterýž časně z rána dne 15. listopadu ku Praze přitrhnul a na Bílé Hoře v bitevním šiku se postavil, bylo pouze jednati se zástupci měst pražských.

III.

Na úsvitě sobotního dne objevil se před strahovskou branou polní trubač, přinášeje radám měst pražských troje německé psaní**) od vojévůdce saského, na něž během dvou hodin rozhodnou a neukrytou odpověď dáti měly. V listu svém vyzýval Arnheim Pražany, aby bez prodlení neprotivíce se svévolně, pod ochranu kurfiřta saského se utekli a města svá do rukou jeho vydali. Odvolávaje se na drancování, pálení a hubení, jichž země saské od císařského vojska zakusiti musily, dovozoval, že pán jeho, kurfiřt saský k spravedlivé obraně donucen byl a chtělli překaziti úmysl svých nepřátel, aby země jeho úplně zhubeny a zničeny byly, musil obrátiti se s lidem svým válečným sem do království českého. Prohlašoval však dále, že úmyslem jeho není komukoliv na jmění neb živobytí ubližovati, toliko kdy by měšťané se nevzdali, radu jeho potupili a „své manželky i u prsou mateřských odpočívající dítky“ v nebezpečenství svévolně vydali, tedy nechť vědí, že ohněm, mečem i jiným nepřátelským způsobem podmaněni budou a nevinně vylitá krev dítek jich že proti nim k bohu o pomstu volati bude.

Vůči poměrům, jakéž panovaly v Praze, nebylo ani potřebí slov

---

*) Musejník 1853 str. 726.
** Arch. praž. Kniha pamětní č. 327 str. 87.

tak příkrých, aby Pražané byli vzdali svá města do rukou saských. O nějakém odporu z mnohých příčin nemohlo býti ani řeči. Byloť saské vojsko po několik již dní očekáváno a konečné objevení se jeho před branami městskými spůsobilo sice v lidu obecném radostné pohnutí, avšak nepřekvapilo nikoho. Když zpráva o něm se roznesla, sbíhala se chasa městská vzdor zápovědi opět na ulicích i náměstích v hromady a davy lidu hrnuly se naproti nepřátelským plukům, v jichž řadách mohly mnohou známou tvář uvítati. Na radnici staroměstské sešly se nakvap obce pražské k poradě a do jich shromáždění vstoupil jak dříve valný počet vyšších stavův. Prvé než rokování o odpovědi započalo, osvědčovali se jednotlivci, byť i město vzdáno býti musilo, tím že od císaře odstoupiti a jinou nepořádnou vrchnost nikterakž uznati nemíní. Žádali stavův vyšších, aby oni nejdříve dobré zdání podali, co by se Arnheimovi odpověditi mělo, aby snad v něčem pochybeno nebylo. Právě když někteří ze stavu rytířského hlasy své podávali a souhlasně se pronášeli, že s tak malou hrstkou měšťanův není možno Prahu zdržeti, vstoupil do shromáždění posel vypravený z Pardubic, přinášeje list pro Arnheima, v němž Valdštýn za města pražká přímluvu činil a jemu v odpověď na předešlý dopis jeho o místo a čas psal, kde by se spolu shledati a o pokoj jednati mohli. Shromáždění Pražané s potěšením o záměru tom zaslechli a usnesli se vítané příležitosti použíti a žádati vojevůdce saského, aby městům pražským příměří dopřál až do vyřízení svého sjezdu s vévodou fridlandským. Ihned zvoleny jsou k vyřízení toho čtyři osoby radní a jim za řečníky přidáni ze stavu rytířského Jan Kundrát Kropf z Altendorfa a Jan Freic z Freištatu, poněvadž rození Němci a vojenských běhův povědomi prý lidé byli. Kdy by Arnheim na návrh Pražanův přistoupiti nechtěl, pak splnomocněni jsou vyslaní, aby uzavřeli jmenem čtyř stavův království českého smlouvu toho znění, jak ji Michna Pražanům odporučil.

Když vyslanci pražští z města na Bílou Horu se ubírali, potkali na dostřel za strahovskou branou 40 jezdcův saských a po celé cestě spatřovali stráže saské všude po pahorcích rozestavené. Za břevňovským klášterem sjeli se s houfem jezdcův, mezi nimiž poznali knížete z Altenburku, Arnošta z Anhaltu, Matesa hraběte z Turnu, Jana z Bubna, Pavla Kaplíře ze Sulevic a jiné vyhnance ze šlechty české, jichž asi šedesáte na počet býti mohlo.*)

Společně s nimi odebrali se do ležení saského, kdež pan Kropf psaní Valdštýnovo Arnheimovi odevzdal a jmenem měšťanstva pražského obšírnou řeč učinil. Osvědčovalť se mezi jiným slavně, že království české a stavové jeho nikdy žádného nepřátelsví ani protivenství proti domu saskému neměli a cožkoliv se v říši německé dálo, toho nijakž účastni nebyli, žádaje ku konci řeči své lítostivě za příměří a ušetření.

Arnheim sotva přečetl dopis bývalého svého velitele, ihned se obrátil k vyslancům a prohlásil, že o příměří nějakém ani řeči býti nemůže. Jakož kurfiřt jeho pouze z donucení ku zbraním sáhnul, tak

*) Arch. praž. Relace vyslaných č. 80. 1.

i on nikoliv co nepřítel, nýbrž co přítel k městům pražským přichází. *Posláním jeho jest uvesti opět království české, jakož i říši německou v předešlý stav právní a způsobiti pokoj obecný.* Když pak snažení jeho k takovému konci jest namířeno a on jim slibuje, že s městy pražskými nepřátelsky nakládati nemíní, tu jest to prospěchem Pražanův, když bez otálení a dobrovolně posádku jeho přijmou a tak krve prolití, zapálení a poplenění svého města předejdou. Dodal pak k tomu, že jest na snadě, kterak oni ze žádné strany nemohou se naditi pomoci a sami jsou k všelikému odporu slabi a nestatečni, *„neboť i to dítě na ulici běhající může o tom vypravovati, jak se s nimi se všemi po všechen ten čas dálo a zacházelo."* *)

Vyslanci pražští mezi opětným osvědčováním svého přátelství k domu saskému pokusili se ještě aspoň jednodenní příměří obcím svým zjednati, než i to Arnheim krátkými slovy zamítnul a tak nezbylo jim, než jednati s ním o vzdání města na jisté výminky. Když pak četli návrh smlouvy, v němž na prvním místě vymiňovali si, že jednání jich nemá býti k nejmenší urážce císaře, tu počali přítomní důstojníci saští hlasitě reptati, takže je Arnheim konejšiti musil. Po přečtení nedáno vyslaným určité odpovědi, zdaž návrh jich se přijímá či nic, nýbrž ukázáno jim na dva důstojníky, kteří s nimi do města k sepisování této smlouvy se odebrati měli. Dle toho, že společná smlouva na radnici nejprvé v jazyku českém sepisována a potom teprvé na německo přeložena byla, dá se souditi, že vyslaní do Prahy dva saští důstojníci byli vyhnanci čeští, jichž jmena v pozdějších spisech obecních snad ne bez příčiny se zamlčují.

Mezi tím co na radnici jednotlivé články smlouvy ujednávány a sepisovány byly, což až do tří hodin odpoledne trvalo, vojsko saské nečekajíc na výsledek jednání ujalo se strahovské brány a pošinulo stráže své do města. Vyslanci pražští, kteří s jednateli českými odpůldne na Bílou Horu se odebrati chtěli, potkali Arnheima u samých bran, an v čele vojska svého do měst pražských na pochodu byl. Vyslanci, zdá se, že mu klíče od bran městských vstříc nesli a do rukou jeho složili, žádajíce při tom za podepsání smlouvy. Arnheim sedě na koni a vymlouvaje se na okolnost tu, odložil podepsání na pozdější čas i opanovál ihned bez dalšího meškání Hradčany.

Tak dostala se Praha do rukou saských beze vší smlouvy a obyvatelstvo bylo vydáno na milost i nemilost nepřítele. Arnheim sice slíbil jako „poctivý", že obcím pražským smlouvu podepíše, avšak jakou smlouvu — to do vůle sobě pustil. Kdy by byl lid jeho válečný v odplatu oněch surovostí, jichž císařské vojsko v Děvíně a Lipsku bylo napáchalo, chtěl vydrancovati Prahu, nikdo by jemu v tom bráníti nebyl mohl. Staroslavné Libušino město bylo by ztraceno bývalo. Takové arci nebylo poslání Arnheimovo a nelze o tom pochybovati, že by i vyslanec Gustava Adolfa hrabě Turn byl se tomu rázně opřel, kdy by se bylo chtělo přikročiti k zničení bývalého a jak s plnou důvěrou očekáváno i budoucího majetku souvěrcův jeho. Chování vojska saského v první dny nezavdalo však příčiny k takovýmto obavám. Lišiloť se

*) Sr. Časopis Mus. Č. 1853 str. 520. Arch. praž. Relace vyslaných č. 80. 1.

z počátku vzdor jednotlivým případům, kde obyvatelům pražským učiněno bylo příkoří, nepopíratelně od podobných příběhův vojenských v třicetileté válce.

Pěchota i jízda saská vtáhly v pět hodin u večer v nejlepším pořádku do měst pražských, zpívajíce po cestě písně nábožné. O jízdě vypráví se, že v ní mnoho osob rytířských se nalézalo, jež tak ošaceny byly, „jako by ne na vojnu, nýbrž na posvícení jely". Obyvatelstvo pražské srdečně vítalo Turna a jiné vyhnance české*) i udály se mnohé dojemné výjevy, když otec se synem, bratr s bratrem, příbuzní a známí po dlouhých letech opět se shledali.

Jakmile se po náměstích saské vojsko rozestavilo, oznámeno mu, že pro pokročilost času upouští se od ubytování jeho po domích a že tudíž s tím spokojiti se musí, když na hlavních náměstích stany se mu připraví, pod nimiž by přenocovati mohlo.

I jsou upraveny ihned tábory, zapáleny ohně a měšťané musili snášeti, co kde kdo měl. Kolem radnice staroměstské rozložila se jízda saská, v níž mnozí z českého rytířstva sloužili.

Když jezdci na náměstí přijeli a do šiku vojenského se postavili, zpívali tiše církevní píseň: „Chval duše moje pána" a do noci pak dlouho bavili se nábožným zpíváním a rozjímáním. I jakýž úchvatný dojem a vysoce bolný pocit musil zmocniti se duší vyhnancův českých, jejichžto hlavy po dlouhém marném putování mohly spočinouti na chvíli na drahé vlastenecké půdě, jež násilím byla jim vyrvána; spoči-

*) O událostech tohoto dne rozličné zprávy v knihách městských se z pozdějších let zachovaly. Nejcharakterističtější zdají se nám býti svědectví rozličných osob o *Mikuláši Divišovi*, bývalém úředníku Starého města, kterýž se v průvodu Turnově do Prahy vrátil. Praví se o něm, že za vlády direktorův často hanlivě se katolíkův dotýkal a jednomu měšťanu se vysmíval, že „je šelma jednuška cvičení jezuitského". Když král Bedřich vjezd svůj do Prahy slaviti měl, přišel Diviš k měšťanu Jiříku Kaprovi a žádal ho, aby mu půjčil pancíř, že bude Žižkou. V skutku napotom když vítala Praha zimního krále, vedl tábority s cepy a pavezami jemu naproti. Za to dostal se v únoru 1621 do vězení s mnohými jinými měšťany a 21. června vykonán jest i na něm ortel. Bylť za jazyk k popravnímu lešení na náměstí přibit na tak dlouho, dokud mistr popravní jiné některé osoby z města nevymrskal a zpět se nevrátil. Odtud pak jest odtržen a do vězení uvržen, v němž dlouhý čas držán byl. Když jemu po letech císař milost udělil, dostal se r. 1627 po druhé do vězení, poněvadž nechtěl k víře katolické přestoupiti. V září o. r. jest mu uvězněnému dán konečný termín k přestoupení, po němž se vyprodati a vystěhovati musil. Usadil se v Perně a „v čas vpádu saského navrátil se do Prahy, kdež jej lid obecní na ulicích vítal" a on později „do kostela týnského každodenně s lidem obecním se vodil". — Když následujícího roku opět se do vězení dostal, svědčil proti němu dále konšel Edlmajer i toto: „Když stál všechen lid kurfiřtský jak rejtharstvo tak i pěchota na rynku, šel jsem s jinými lidmi mimo faru týnskou. Mikuláš Diviš stál před domem Sixtovic a spatřiv nás počal na nás volati: Šelmy, zrádci, papeženci, co jste ještě tu, zarazit je, šelmy, zarazit! A já ohlednuv se, vrhnul jsem se pod loubí, nebo toho času byli by mne jistě zarazili." Žaloba, kteráž později po návratu vlády císařské při právu proti němu podána byla a kterouž zdá se životem zaplatil, vinila jej mimo jiné, že zle mluvil o papeži, císaři a jiných poctivých lidech katolických, písně kacířské zpíval a že jezovity z kostela sv. kříže s lidem obecním vyháněl.

nouti na onom staroměstském náměstí, kdež jich otcové, příbuzní, přátelé před desíti lety zahynuli katovým mečem!

Kamkoliv oko pohledlo, vše připomínalo krvavé nedávné děje. Staroslavný chrám týnský, Mekka všech vyznavačův pod obojí, stál uzavřen, opuštěn i zhanoben. Sdílelť vždy věrně osudy svého národa, jsa zrcadlem jeho dějin. Potupa a smutek domoviny byly potupou i smutkem jeho. Brzo po vyhnání z něho evangelických kněží srazili s jeho čela znak svobody českého ducha: zlatý kalich, rozkopali v něm hroby kacířův, spálili zetlelé jich prachy a zahladili rukou barbarskou všechny stopy bývalé slávy. Nedaleko chrámu stála šibenice, na níž přibita byla tabule se jmeny všech uprchlíkův, kteří pro povstání životy i statky svými byli propadli císaři, a dále odtud na radnici posud visely památné lichtenštejnské mandáty proti kacířům, kteří byli ve zpurnosti ze země vyšli. Četla se tu neb tam jmena Turna, Bubny, Kaplíře a mnoho těch, kteří u večer tohoto dne vůkol radnice staroměstské strojili si noclehy.

Přednější důstojníci saští a někteří šlechticové čeští ihned po příjezdu svém do Prahy ujali se po městě nejvzácnějších panských i městských domův a zarazili si v nich byty své. Polní maršálek Arnheim s protestantským polním knězem Martinem Štorchem a družinou svou v domě knížete Saskú blíže rohu kostela jezovitského a knížata z Altenburku a z Anhaltu, rovněž kdesi na Starém městě se usídlili. Turn s hrabětem ze Solmsu vyhlédli si byty v domě pana Michny na Malé straně blíže Vltavy. Vůdce několika plukův saské pěchoty hrabě z Orhamu v domě u „zlaté koule" na Hradčanech se ubytoval. Domy vyšších úředníkův císařských skoro všechny přešly během několika dnů v moc vystěhovalcův českých, jižto v nich dle vůle hospodařili. Tak ujal se domu nejvyššího purkrabího Adama z Valdštýna jakýs starý hejtman z Lovosic, kterýž se synem a dvaceti jezdci k nepříteli se připojil; v domě purkmistra hor viničných Samuele Pruška z Prušovic (ležícím v tandlmarku) usídlil se pan Jiří Křinecký z Ronova a tak podobné zprávy se činí o domech nejv. hofmistra Martinice, nejv. komorníka Tallenberka, mincmistra Volfa z Vřesovce a podkomořího Jeníška z Oujezda. Rozumí se samo sebou, že to vše se dělo, aniž by komu bylo připadlo katolických rad městských, jež k ubytování činily sobě právo, žádati za dovolení.

Druhého dne v neděli ráno odebrali se zvolení vyslanci pražští k generálu Arnheimovi, chtějíce s ním o smlouvě jednati. Arnheim nalézaje se právě v kostele u sv. Salvátora na kázání protestantském, jež po desíti letech poprvé opět v Praze svobodně konáno býti mohlo, nepředpustil zástupce obecní. V tu dobu vojáci saští, když se s ubytováním jich velmi loudavě pokračovalo, s mnohými pohrůžkami na úředníky a radní městské nabíhali žádajíce, by jim byty a stravování vykázány byly. Když pak během dopoledne radní měštští tomu dostačiti nemohli, důstojnictvo při vojevůdci si stížnost vedlo, ano měšťanstvo samo reptati počalo, že pouze do jeho bytův vojáci se kladou a domové bohatých radních a šlechticův se ušetřují, ustanovil Arnheim pro jedno každé město vojenského ubytovacího komisaře, aby pomáhal záležitosti ty rychleji vyřizovati. V Starém městě jmenován jest za komisaře Zikmund z Willersdorfu, jehožto pobočník byl, jak rady pra-

vily, „člověk zlý a ukrutný“, poněvadž nechtěl trpěti, aby se při ubytování činil rozdíl mezi pánem a nepánem.

Poměry tyto hned z počátku způsobovaly mnoho mrzutostí a svárův mezi měšťanstvem, tím neladnějšími se však stávaly, když víc a víc emigrantův se navracelo. Po celé následující tři dny do měst pražských velké jich množství přijíždělo, i ti počali prý se „potřásati nad katolickými obyvateli a prohlašovati, že svých statkův zaplacených a nedoplacených se zase ujímati budou“. Bylať hmotná převaha nyní na jich straně a co se po venkově se statky dělo, doufali i v Praze provesti s jednotlivými domy. Pravili jsme dříve, že emigrantské statky skoro vesměs do cizích rukou byly přešly, aniž by bývalí držitelé byli čeho z kupní ceny obdrželi; vše jednostejně nechť pro povstání neb pro náboženství z království českého odešli. Právních důvodův tudíž k opětnému přivlastnění si statkův a domův bylo zajisté dosti, a tam, kde noví majitelé společně s místodržícími neb Marradasem se dali na útěk, nikdo nezbraňoval bývalým majitelům neb jich dědicům ujmouti se opuštěného statku. Z počátku nemnozí použili příležitosti té a raději se ubytovali u přátel a příbuzných, než by byli uvázali se ve správu svých domův. Příčinou toho byla ta okolnost, že s držením domu bylo spojeno ubytování vojska a podnikání rozličných břemen, což oboje vystěhovalci rádi katolíkům na nějaký čas ponechali. Toto ubytování dělo se za tehdejších dob velmi stranicky a ohrožovalo majetek i život jednotlivce citelnou měrou. Závisť, msta, podplácení a i náboženské náruživosti hrály při něm velikou úlohu. Vystěhovalci čeští, dokud ubytování bylo v rukou katolíkův a dokud nebylo o něm právoplatně rozhodnuto od zmocněncův kurfiřta saského, neradi se uvazovali v opuštěné domy a jenom v několika málo případech stalo se, že ti, kdož v majetku nepoctivě nabytém setrvali, mocí z něho vyhnáni byli od nich.

Tím vysvětluje se důležitost požadování katolických rad pražských, aby jim ubytování bylo ponecháno a otálení Arnheima s odpovědí určitou. Bylať to zásadná otázka, k níž saští opanovatelé Prahy odpověděti musili. Buď chtěli upřímně obnoviti staré poměry právní v Čechách, pak musili navrátiti kostely pražské evangelickým kazatelům a konfiskované domy předešlým držitelům, a tudíž nepovoliti žádostem sjezdu pražského čili „čtyr stavův českých.“ Aneb byla slova Arnheimova na Bílé Hoře pronešená o obnovení právního stavu v Čechách bezvýznamným mluvením a Sasíci mimo pokoj a kořist nechtěli v Čechách jiného hledati, pak arci mohli s dobrým svědomím ubytování svého vojska ponechati při katolických radách pražských.

V pondělí 17. listopadu stalo se ve věci té rozhodnutí. Vyslanci pražští, v jichž čele na místě p. Freice purkrabí hradu pražského Humprecht Račín se nalézal, po třetí žádali u Arnheima za slyšení. Návrh smlouvy, jejíž potvrzení vymáhali, obsahoval ustanovení taková, že zajisté zasedající v radě vojenské Čechové proti znění jejímu rozhodně se ozvati musili. K jich nejspíše nalehání odpověděl Arnheim Pražanům, že návrh smlouvy, jak mu jest předložen, nikterakž přijmouti nemůže. I nařídil přítomnému kancléři staroměstskému Včelínu, aby návrh dle jeho vůle opravil. V odstavci prvním přeškrtnuta jsou

slova, dle nichž „sjednocení to k žádné urážce J. M. Cské sloužiti nemělo“ a na jich místo přidána věta, „že se města pražská pod ochranu kurfiřta saského uchylují a se zavazují každého času pokojně se chovati a k nějakému pozdvihování a bouření žádné příčiny nedávati“. Pražané žádali, aby v Praze přítomní stavové při svých povinnostech a službách císařských pokojně byli zanecháni, což tolik znamenalo, že by úředníci při radě apelační, dskách a dvorské komoře směli déle úřadovati a zvláště katolické rady měst pražských, v nichž zasedali mnozí mužové, kteří r. 1619 od stavův podobojí za zpronevěřilé syny vlast prohlášeni byli, že by v úřadech svých byly na novo potvrzeni bývali. Mohliliž protestanté mlčeti k takovémuto ustanovení, jímž se bývalým rozhodným jich odpůrcům dávala vláda nad nimi do rukou? — Polní maršálek saský v tomto kuse učinil vystěhovalcům českým po vůli a kázal vynechati tyto odstavce ze smlouvy, ponechávaje to kurfiřtovi saskému na vůli, chtělli by v to svoliti. Rovněž i vyhražení další, že nemá nikomu na jmění a statek jeho sáháno býti „pod záminkou jakoukoliv“ změnil v ta slova, že nemá škoda se díti nikomu „nespravedlivým spůsobem“. Kdy by tudíž vystěhovalci čeští byli přikročili k obnovení rad pražských i úřadův zemských a chtěli „spravedlivým spůsobem“ zmocniti se konfiskovaných svých statkův, nebyli by proti smlouvě jednali.

Za to však učinil vojevůdce saský Pražanům ústupky v nejchoulostivější, jak jsme pravili, otázce, totiž v ubytování. Poněvadž prý radní osoby poměry vlastnické v městech nejlépe znají, ponecháno jest jim právo prostředkovati ubytování vojska. Tím stalo se nemožným, aby na mizinu přivedení vystěhovalci pražští — a jenom o tyto se jednalo — byli mohli uvázati se v držení svých domův a odkázáni jsou s provedením takových záměrův na pozdější časy, kde by snad správa jak země tak i města do rukou jich souvěrcův se dostala.

Dalším ustanovením smlouvy bylo, že vojsko saské nebude v městě drancovati a loupiti a tudíž „klášterův, kolegií a kostelův že ušetří a z nich osoby duchovní ani vyháněti ani jim jaké násilí činiti nebude“. Jakož první část tohoto sjednocení hned den, dva dny na to od vojákův saských bezohledně protržena byla, tak druhá část byla pro evangelíky české nemalým překvapením. Navracejíce se do vlasti, doufali bezpečně, že svobodně budou moci vyznávati víru svou a chrámy jim v letech 1621 a 1622 odňaté že jim navráceny budou od vítězův saských.

Příliš časně byli probuzeni ze svých nadějí, příliš časně odvolán jest ze strany saské daný jim slib, že obnoveny budou v Čechách staré poměry právní. Dle této smlouvy s Arnheimem ujednané bylo sice nejisto, zdaž vyznavači pod obojí smějí o své újmě zmocniti se kostelův pražských, avšak tolik bylo jisto, že na přispění Sasíkův nesměli ve věci té spolehati. Zachovali se tudíž Sasíci k nim hned z počátku nezcela upřímně a přátelsky a počali tak svou ošemetnou hru s osudem ubědovaného národa českého v samém srdci země české.

Z ostatních článkův smlouvy sluší uvesti jedině ještě, že Arnheim svolil k tomu, aby domy šlechticův a osob radních byly osvobozeny od vojenského ubytování a i židé do smlouvy aby pojati byli. Prvnějším ustanovením zavděčil se arci oběma smlouvajícím se českým stranám,

jmenovitě šlechtickým vystěhovalcům českým vyhradil tak stavovské domy k obývání, avšak přitížil tím zároveň značně ostatním na počet nemnohým měšťanům pražským, na jichž ramena nyní celé břímě vydržování saského vojska dolehlo. Konečného odstavce ve smlouvě, jímž se židům zaručila ochrana před všelikým násilím, vymohli si starší ze židovstva pražského penězi na Arnheimovi, k němuž se dostavili právě, když nová smlouva na čisto přepisována byla.

Onoho ještě dne z rozličných stran vyslanci měst, panství a klášterův do Prahy přijeli, snažíce se buď penězi buď přímluvami českých exulantův při vojevůdci saském zjednati si listy ochranné, tak zvané „salvae guardiae", v nichž se nepřátelskému vojsku přísně zakazovalo všeliké plenění, ukládání výplat a braní majetku.*)

Když Arnheim takto nejnutnější záležitosti v Praze vyřídil, odejel v úterý do Litoměřic ke dvoru kurfiřta saského, s nímž dva dny na to do měst pražských se navrátil. Vjezd pána jeho do Prahy byl velmi hlučný, neboť byla obcím pražským dříve již dána o něm zpráva. Za velikého sběhu obecného lidu a za vítání českých evangelíkův vtáhnul u večer 20. listopadu volenec saský s celým svým dvorem a mnoha praporci vojska do Menšího města pražského, zvoliv sobě dům knížete z Lichtenštejna**) za sídlo své.

V jeho průvodu jeli bývalí dva nejvyšší hodnostáři samostatné koruny české: dvorský kancléř Václav Vilém z Roupova a zemský hejtman markrabství moravského Ladislav Velen ze Žerotína a s nimi společně navraceli se Adam ze Vchynic a z Tetova, Jan Jiří z Vartemberka, Otto purkrabě z Donína, Jan z Roupova, Krištof Šťastný a Jan Slavatové z Chlumu, Alexander Kaplíř ze Sulevic, Mikuláš a Rudolf bratří Vachtlové z Pantenova, Bohuslav a Bernard bratří Elsnicové, Boček Dohalský ze Zabědovic, Jiří Mladota ze Solopisk a jiní z českého panstva a měšťanstva. Kteří pak dříve již do měst pražských se byli navrátili, vyjeli vstříc saskému knížeti a ostatním krajanům svým i sprovázeli je s mnohou poctou ku branám rodného města. Když tak za hlaholu zvonův a jásání obecného lidu vcházeli vyhnanci čeští ve slavném průvodu do sídla slávy české, tuť bylo, jak by nedávná minulost národa českého slavila z mrtvých vstání a vtělivši se v potomky a zástupce všech skoro staročeských rodův navracela se do stověžaté Prahy k novému životu. Všechny mysli uchváceny jsou mocným pocitem zbožnosti i nadšení nad netušeným návratem starých časův. Ejhle úspěchy desítileté práce reformační mezi lidem českým, absolutistické zřízení země a revoluční převrat v državnostech ve prospěch cizákův a odpadlíkův — všechno zdálo se to tam, jak těžký sen! Před očima vystěhovalcův českých ležely dvě třetiny království českého svobodny a náboženského útlaku prosty. Jedině trochu dobré vůle na

*) Sr. salvæ guardiæ na př. v kopiáři slanském a ve sbírce listin cís. bibl. pražské. B. 5. list. 73. Ze Slaného byli vysláni Václav Pelargus a Václav Votický, kteří se zdrželi v Praze do polovice prosince. Též sr. Dvorský str. 27.

**) Tam kde jest nyní generální velitelství naproti kostelu sv. Mikuláše.

straně saských opanovatelův měst pražských a trochu odvahy na straně české a starý řád v zemi mohl podruhé zbudován býti.

Nedostávalo se ni jednoho ni druhého. Ti co vcházeli společně v den 20. listopadu do bran staroslavného města, činili tak s různými pocity a úmysly. (Pokračování.)

Věnec vavřínový.

Román

od

Václava Vlčka.

(Dokončení.)

XX.

Drahně času minulo již od zimy, a země po celou tu dobu jen se strojila i zdobila; obloha nebeská byla jí při tom zrcadlem i ve dne, když se obláčela jako nevěsta, i v noci, když se při světle měsičném upravovala do plesu jako jeho královna.

Vždy se strojila, stále jí přibývalo krásy; až jednoho jarního dne tak byla sličná, že více býti nemohla. Tu i horstvo svá drsná čela ověnčilo jemnou zelení, a skála proti skále stála jako sloupové vznešeného chrámu k radostné slavnosti ověnčení. Tak aspoň zdálo se mladému chodci, který za toho dne sestupoval v údolí, mohutnými vrchy obražené. Když tam ve městech, očekávajíce návštěvu mocnářů, k jich uvítání sebe větší peníze vynakládají, všecky své síly do nejvyšší možnosti napnou: což pak jsou přece jen chudičké a nuzné všecky přípravy jejich proti těmto horským branám, ulicím a mostům, věncům a kobercům! Zde ovšem není pozlátkových, pochlebných nápisů, ale do hloubi duše pociťuje příchozí tisícerý pozdrav: „Vítej nám!“

Ale pořídku jest těch, kteří by sem spěchali; kdy by nebylo malé pěšiny, mohlo by se zdáti, že náš chodec v tato místa letos první vstupuje.

Přece však — slyš! Ze strany přicházejí lidské hlasy. Pěšina jde lesem a tady křižuje se s jinou; les je velmi vysoký ale proti vrchům v pravo i v levo je přece jen tak nízký jako pouhý trávník; hlas lidský tu nemá ozvěny a v nejbližším okolí zaniká.

Dva jezdci na horských koních sjížděli s kopce do údolí; při nich šel průvodce.

„Kolikrát pojedeme ještě tak nahoru a dolů?“ ptal se zadnější jezdec a přidal mrzuté zaklení.

„Tady je všude cesta příkrá,“ odtušil průvodce — „však jsem to pánům napřed povídal.“

„Eh, co příkrá!“ ozval se přední jezdec. „Kdo umí na koni sedět, tomu je každá cesta dobrá.“

„Prosím, barone,“ řekl zadní přiostřeným hlasem, „já jsem starší jezdec nežli vy.“

„Nedělní,“ odseknul baron, vlastně jenom baronek, ant i na koni pořád ještě více chlapci nežli muži se podobal. Při tom obrátil tvář svou na zad a díval se na druhého jezdce s patrnou nevážností: kdož by na první pohled nepoznal, že tito pánové jsou k sobě v důvěrném, přátelském poměru bývalého pěstouna i bývalého žáka?

„Nedělní, doktore —“ pravil žák mistrovi. „A kdy by vás pražské dámy na této projížďce viděly, mnoho vážnosti byste u nich nezískal. Vy se sám sobě vždycky tuze líbíte: ale kdy byste nyní na sebe viděl, jak silně ohnutý smyčec tvoří váš hřbet a jak úzkostlivě zatínáte ruce do hřívy té Rosinanty — —“

Nedomluvil. Doktor nevpadl mu do řeči ani hněvivým slovem ani mstivým skutkem, alebrž počal se najednou smáti na spůsob kdákající slepice. Přední jezdec totiž hledě nazpět místo před sebe, přišel na místo, kde si právě stromy přes pěšinu podávaly ruce, a na jezdce při tom tak málo dbaly, že tento mimo všecko nadání větví s koně smeten jest.

„No vida, barone — jen kdo umí na koni sedět!“ rouhal se mu doktor. „Škoda, že vy se teď nevidíte sám. Snad jste nespadnul do lužky? Chvěju se o vaši uniformu!“

Byl by asi hned tak nepřestal, kdy by v tom zraky jeho byly nepadly na našeho chodce, který se stal bezděčným svědkem toho výjevu.

„Aj, známá tvář!“ promluvil naň ihned hovorný jezdec. „Pražan, neníli pravda?“

„K službám.“

„Konáte cesty v horách?“

„Jen malý výlet z lázní.“

„Zrovna jako my! Já jsem náružívý milovník výletů do hor — dnes přijel jsem do lázní a hned hajdy do hor! — Odkud jen toho člověka znám?“ zahučel mluvčí do sebe, pak opět nahlas pokračoval: „Vy snad se na mne nepamatujete?“

„Pamatuji velmi dobře.“

„Já jsem Soběhrab.“

„Jmenem a zaměstnáním,“ podotknul druhý jezdec dosti hlasitě, cídě svoji uniformu.

„A toto,“ ukázal naň doktor, „jest pan Robert z Rossholdů, kadet, syn majora Polykarpa z Rossholdů, který jmeno svoje ve známých bojích proti revoluci tolik proslavil.“

Kadet Rosshold se silně zapýřil — nejspíš asi spravedlivým hněvem na rebelanty, kteříž byli hrdinského otce jeho zastrčili v místnost, určenou ne pro lidi neřkuli pro kavalíry.

„Mé jmeno,“ řekl náš chodec, vida konečně nezbytí prohlásiti se — „mé jmeno jest Brož.“

„Ah, syn domácího pána!“ zvolal ihned Jakub Vánkomil. „Poznal jsem vás v domě fabrikanta Levina — ano, jednou jsme tam měli velikou hádku! Vy jste s velikým ohněm zastával i velebil lidi fantasty,

jak se obyčejně říká: *umělce*, a dotíral jste zle na mou národohospodářskou soustavu. Vidíte, milý pane Broži, od té doby čas událostmi rozhodnul naši rozepři."

„Kterak to?" ptal se Vendelín.

„Přece mě paměť neklame, že jste tehdy platil za velmi blízkého přítele jednoho takového umělce, ano že jste mluvil se zvláštním zřetelem k němu?"

„Však co jsem mluvil, je podnes pravda."

„Pravda?! Toť jako byste ani nevěděl, že se ten jistý mladý člověk octnul v blázinci!"

„Vím to pohříchu, mysliteli Vojtěcha Blažeje."

„Nikoho jiného," tužil Soběhrab.

„Vím také, kdo jej v ta hrozná místa přivedl — a to není zajisté ani vám žádným tajemstvím."

„Mně?" ptal se Jakub Vánkomil. „Inu, nedával jsem si na tom příliš záležeti, abych tu kroniku zvěděl do podrobna, však povídalo se přede mnou, že jej tam přivedl, to jest, že jej tam dovesti dal fabrikant Levin, když ho kdesi našel v šílenství. Také jsem slyšel, že pomatenost toho nešťastného člověka jest velmi šeredná; nejprvé prý se pokládal za nějakého boha, i chtěl, aby se před ním všichni klaněli — potom se popletl tuším s egyptskou mythologií i považoval se zároveň za jisté zvíře. Vy budete snad věděti, jak to s ním teď vypadá?"

„Vím jen tak hlavní věci."

„Zač se tedy přece v šílenosti své považuje?"

„Nyní už za nic..."

„Jak? Mrtev?"

V otázce této nebylo žádného ustrnutí ani žádného politování, nebyla v nich také netečná lhostejnost, nebrž jakési sebevědomé upokojení, které, když Vendelín neodpovídal, Jakub Vánkomil zřetelnými slovy vyjádřil.

„Vidíte, já mu to vždycky mluvil — „Jděte, ale vězte, že jdete vstříc svojí záhubě," to byla moje slova, s kterými jsme se rozcházeli při posledním našem setkání. Moje proroctví se tuze brzy vyplnilo. Kdy by mne byl Blažej poslechnul —"

„Bylo by se leccos nestalo," ujal se slova Vendelín. „Nebývala by snad ani falšována historie Apemanta Parkosa."

„O kom to mluvíte?" dí Jakub Vánkomil, velmi silně oči přimhuřuje.

„O člověku, který byl pro politické provinění zatykačem stíhán, nějaký čas se skrýval, potom přece v rukou policie se octnul. Vyšetřování jeho skončilo se tím, že nedávná amnestie i na něj rozšířena jest. Ve vazbě roztoužil se Apemant Parkos velice potom, vstoupiti do služeb policie; schopnosti jeho nebyly zneuznány, a tak vycházel na zlatou svobodu k podpoře téhož pořádku, jehož byl nedávno dosti nezbedným rušitelem."

„Je z něho tedy tajný agent?"

„Není. Ani tajný ani veřejný. Octnuv se na svobodě řekl, že si to rozmyslil, že amnestie křehkou povahu jeho nezměnila v té míře, jakož se byl původně nadál — že by v něm přece jen kozla učinili

zahradníkem, a svědomí jeho prý nedovoluje, aby to tajil: že tedy prosí, aby také budoucně raději zas hlídali jeho, než aby on měl hlídati jiné."

„Rozumím," podotknul Soběhrab s nuceným úsměvem.

„Tento Apemant Parkos byl osobním nepřítelem Vojtěcha Blažeje, na kterém se vaše proroctví tak smutně vyplnilo. I rozšířila se pověst, že Blažej při zatčení Parkosově policii hlavním pomocníkem byl; četní protivníci jeho chopili se toho velmi horlivě a vykořistili to všemožně na zničení dobrého jmena jeho. Nyní se ukázalo, že to vše bylo jen zlomyslnou, nešlechetnou pomluvou; svědectvím Parkosovým dokázáno jest, že on se policii vydal sám ze svého vlastního rozhodnutí. Já pak dal jsem sobě záležeti, abych našel pramen řečené pomluvy, a mohu vám bezpečně říci, kdo tu ničemnou lež nejprvé do světa pustil a ji tedy bez pochyby také sám vymyslil!"

Jakub Vánkomil Soběhrab ztrácel patrně trpělivost, ztrácel i sympatii, s jakou byl na potkání v horách k pražskému pánovi se hlásil.

„Děkuji," řekl vlažně. „To jsou samé věci, na kterých mi málo sejde. — Jste-li pak hotov, barone? — Konečně je nebožtíkům vždycky lépe, nežli nám."

„A jest to tedy od nás velmi šlechetné sebezapření," podotknul Vendelín, „když raději hrob kopáme jiným nežli sobě."

„Víte, boj o život, to je nejhlubší základ lidského společenství, lidských dějin, ba všeho ruchu a rozvoje v tvorstvu," promluvil Soběhrab, tenkráte bez pochyby jakožto doktor veškeré moudrosti.

„Škoda jen, že často velikého vítězství dosahují ti, kteří sami prvé v boji byli zničeni."

„Věříte v to do pravdy?"

„Není třeba víry, možná to patrně viděti. Dávnoli tomu, co před našima očima dvě veliké strany v Čechách zle na sebe dorážely — a kdo v tom boji byl zničen, jest náhodou ten jistý Vojtěch Blažej, který oběma stranám do duše mluvil. Umlknul, zmizel — konečně utichnula i bitva, nastalo utišení, nastalo též ochlazení krve, vrátila se střízlivá rozvaha. Kdy by Blažej nyní z mrtvých stal a lidu nedávno zápolivšímu se objevil, co myslíte, že by se dělo? Vy umíte dobře prorokovati, zvláště co se toho jistého Blažeje týče!"

„Prosím, nedělejte ze mne hadače."

„Však to je přece věc, o které tuším neřeknete, že vám na ní málo sejde. Neboť jisto jest, že by teď jak dřívější Pudíkovci tak i dřívější Soběhrabovci Blažeje uvítali s vyznáním: „Vy jste měl pravdu, měli jsme poslechnouti vás!" — jisto jest, že se u veřejném mínění stal dokonalý obrat, že se Blažejovi dostává obecného uznání, jen že pohříchu pozdě, jako každému mučeníkovi!"

Bývala doba, kde by Jakub Vánkomil nad takovými slovy spravedlivým, svatým ale zdrcujícím hněvem se byl rozhorlil a jej v rozvlněný proud své úchvatné výmluvnosti vylil — kde by byl slavně protestoval, s nevolí odmítal: avšak nyní už nečinil sobě žádného takového nepohodlí, jen pohrdlivě ústa nakřivil a ramenoma pokrčil, jako by chtěl říci: „Já už jsem z toho vyrostl, abych od veřej-

ného mínění závisel. Nemám toho — chvála pánu Soběhrabovi — už potřebí!“

Aby pak napravil, co jsi ze své důstojnosti zadal pustiv se s Vendelínem do řeči, otočil se nyní na svém koni od něho, ani slovem ani pohledem více ho nepoctívaje, i odejel. Při tom už nikoli netvořil hřbetem svým smyčec ani se úzkostlivě hřívy nedržel, alebrž nesl se jako triumfátor, neboť cesta zatím byla dost rovná.

Jezdci přes údolí zamířili k pravé straně, Vendelín bral se údolím dále. Rychle zanikaly dupoty koňské, za dvě za tři minuty podobalo se to našemu chodci už jen jako pohádkou, že se tady potkal s lidmi ze světa, který se odsud zdál býti vzdálen na sta mil, ba ležeti v nějakém docela jiném zeměpasu.

Údolí zúžilo se brzy v úžlabinu, na jejímžto dně nebylo místa než pro potok, nyní jen na řídkých místech hlasitě přes kameny brčící, však nejednou do roka nevázanou divokostí vzkypující. Stráně po obou stranách nenáhle se rozstupujíce byly pokryty vysokým hustým lesem; člověk na úpatí jich byl jen pouhým mravencem, zraku jeho zdály se jedle a sosny tam nahoře dosahovati nebeské oblohy, jejíž blankyt navzájem blízko k zemi se skláněl. Slunko pronikalo teplými paprsky až na točitou pěšinu, kterou se náš mladý poutník ubíral, však zdálo se, jako by každou chvilkou zaniknouti, na dobro zmizeti mohlo; vůkol nebylo viděti živého tvora, samo drobné ptactvo vyhýbalo se těmto místům, jen někdy tam nahoře některý dravec zaskřehotal.

Vendelínovi bylo, jako by se před ním v každou chvíli otevříti měl vchod do podzemní říše. Poustevník, jenžto by netoliko z hluku světského se vytrhnouti alebrž na tisícerou tvárnost lidského života rychle zapomenouti a jen samotářským myšlenkám svým oddati se chtěl, potřeboval by toliko tady sobě zaříditi poustevnu.

Náš poutník nepřicházel sem za takovou příčinou, ale rtům jeho při tom pomyšlení uklouznul povzdech:

„Ubohý Vojtěchu! . .“

XXI.

Soběhrad a Rosshold *jun.* míjeli zatím krajinu rozmanitější, ale málo jí sobě všímali: což jim záleželo na lese, což na velikých rozházených balvanech, co na chudých pastýřských chatrčích! Kadet po svém pádu a Jakub Vánkomil po svém hovoru s Vendelínem byli z počátku zamlklí; ale opět se jim jazyky rozvázaly, opět počali dřívějším způsobem duchaplnosti své úzdu pouštěti.

„Těším se, doktore,“ řekl Robert přitáčeje na volnějším prostranství k Soběhrabovi koně — „těším se, až konečně budeme u společnosti, a já vás uvidím ve vašich romantických produkcích.“

„V romantických produkcích?“ opakoval Soběhrab. „Co pak vám to zase straší v hlavě, můj zlatý?“

„Vy přece jedete za nevěstou?“

„Možná.“

„Praví se, že je ta slečna velmi interesantní, že jen tak někdy

ve slabé chvilce svoluje si vás vzíti, ale vždycky si to záhy rozmyslí. Trvám, že tady před ní chcete objeviti všecku svou poesii a v horách i lesích na srdce její učiniti trvalejší dojem, nežli se vám v salonech a na ulicích podařilo. — Nuže, co mi na to odpovíte?"

„Nic," vece Jakub Vánkomil.

„Hněváte se — pro pravdu?"

„Kam se děje! Nemohu s vámi mluviti o předmětech, můj milý, které bych nemohl před vaším otcem zodpovídati. Spokojte se tím, že smíte už kouřiti — o děvčatech, o nevěstách mluviti se pro váš věk ještě nehodí."

Uniformovaný baronek se plným hrdlem rozesmál. Potom však násilně utišil svoji drobnou tvář, a dělal jako člověk, jenžto bývaje vždy důstojný a odměřený jednou nad nějakou bezhlavostí bezděky se rozesměje, ale hned se za ten smích hanbí.

„Doktore," pravil, „vy jste žárliv."

„Blesky — snad na vás?"

„Měl byste k tomu dostatečnou příčinu — já mám v dívkách interesantních obzvláštní zálibu. Ale můžete pokojně spáti — jste asekurován, neboť mně už minula ta doba zlatá, kde dovoleno býti motýlem."

Nyní rozesmál se plným hrdlem opět Jakub Vankomil.

„Vy jste tedy už některé interesantní dívce věčnou lásku a věrnost přísahal?" vypravil s těží a s přestávkami ze sebe.

„Pravda je ta, že jsem zadán."

„Totiž srdcem?"

„Totiž i rukou."

Smích Soběhrabův vypuknul po druhé, jak říkáme, na celé kolo.

„Jesulátko — učiněné Jesulátko!"

„Jesulátko?" ptal se baronek. „Prosím vás, co to mluvíte?"

„Víte, můj milý — já viděl někde obraz, na kterém je představena dospělá, krásná panna, ovšem světice, kterak se zasnubuje Ježíškovi tak malému, že ještě ani košilky nenosí, ale přece už její ruku přijímá. Vy sice máte tak útlý věk už za sebou, avšak — hahaha! Ostatně, snad ta vaše nevěsta jest hodně mladší nežli vy?"

„Dokonce není."

„Pak bude míti velmi ctihodné stáří, nežli se svatby dočká!"

„Dokonce nebude. Jsem odhodlán, stav svůj proměniti, jak jen náležité a potřebné přípravy ku svému konci dospějí."

Smích Soběhrabův do třetice poplašil všecko ptactvo nebeské na čtvrt hodiny v okolí.

„Jak se toho dočkám," zvolal potom, „abych vaši zbožňovanou milostenku poznal!"

„Však ji snad už znáte."

„Jeli možná? Doufám, že žádná mesalliance?"

„Hm, tak napolo," prohodil kadet.

„Snad nic od baletu?"

„To zrovna ne, ale s divadlem je tu jistá souvislost."

„Ach, lekám se tragických zápletků!"

„Není potřeba."

„Otec bude bránit!“

„Čí otec? Ona žádného už nemá, a můj otec — v tom to právě vězí: ten nebrání, alebrž poroučí. Jest to jeho myšlenka a jeho vůle, abych si ji vzal.“

„Pro všecko na světě, povězte už, koho?“

„Milouši.“

Soběhrab se nad tím jmenem silně pozastavil.

„Jakou to Milouši?“ ptal se po malé přestávce, poněkud náhle pominuv smíchu.

„Schovanku mé tety Desiderie,“ odtušil Robert.

„Rozenou — snad — Benedovu? . . .“

„Beze snadu. Ona jest nyní jediný potomek nešlechtické linie našeho rodu; po tom sňatku linie takové vůbec nebude, z té příčiny si ho právě otec přeje. A já nemám, proč bych odporoval — Miluška je nejsličnější dívka, jakou jsem kdy viděl, a to už mnohou jinou mesallianci ospravedlnilo.“

Tomu všemu se Jakub Vánkomil již nesmál aniž čeho namítal, avšak sám sobě v duchu pravil: „Ó, tady bude ještě docela jiná příčina!“ — Nahlas podotýkal: „Povídáte mi znamenité noviny, barone — neboť i to mi po tu chvíli bylo věcí neznámou, že si paní baronka Desiderie slečnu — slečnu Milušku vzala za schovanku.“

„Abyste tomu dobře rozuměl,“ dokládal Robert, „teta vzala si Milušku za vlastní.“

„Jaká to šlechetná dáma!“

„Ideálně šlechetná, pravím vám! Neboť učinila krásnou Milušku netoliko svojí dcerou anobrž také dědičkou veškerého svého jmění. A jest to nad míru pěkné jmění!“

„Ah,“ pomyslil sobě Jakub Vankomil, „pro to tedy otec nebrání — proto jest to vůle páně Polykarpova, aby synáček vzal sobě dceru komediantovu, když s ní dostane tetino jmění — nad míru pěkné jmění! . .“

Tento vnitřní monolog mu nevadil, aby svému milému zlatému baronovi nadšené blahopřání vyslovil.

„Pokud se nemýlím,“ doložil, „dlí vaše sličná nevěsta za hranicemi.“

„Dlela. Byla s tetou v Italii, ale nyní se vrátila.“

„Do Prahy?“

„Ne do Prahy.“

„Tedy na Dalkov?“

„Seberte svůj vtip, dvojnásobný doktore: můj otec odejel z Dalkova sem do lázní a já přijíždím z Prahy sem do lázní — kde asi bude šlechetná teta i krásná Miluška.“

„Tady!“ zvolal Jakub Vankomil se skutečným překvapením.

„Výborně!“ dí Rosshold *jun.* s obvyklou svou jemnou ironií. „Nyní znamenejte dále: Můj otec je na výletu k „rajské vyhlídce“, a já jsem dito na výletu k „rajské vyhlídce“ — — jak pak tam ještě máme daleko?“ obrátil se najednou k průvodčímu.

„Malou půl hodinky,“ zněla odpověď.

Kadet dobyv nad svým bývalým mistrem tak rozhodného vítězství

počal si jako z dlouhé chvíle pohvizdovati. Jakub Vánkomil s dalšími otázkami umlknul; tím živěji bavil se v duchu. Za malou půl hodinky měl se potkati s Miluškou, na kterou si už dávno nevzpomenul, kterou od toho zimního dne neviděl, co měl na svém statku velikou veselou společnost. Nyní mu teprvé zase v paměti oživlo, jak tehdy k ní vešel do malé světničky s vyhlídkou na zahradu, a jaký spolu měli hovor a jaký to vše vzalo konec . . . Teď byla spanilá Miluška najednou zase vznešenou dámou, dědičkou nad míru pěkného jmění, nastávající baronkou — kdo by se byl při onom rozchodu nadíti mohl takového shledání? . . .

„Hola!“ zvolal po nějaké chvilce Rosshold *jun.* „Slyšíte? To budou naši!“

I počal dávati znamení, v lese za nějakou roklinou se v skutku ozvala odpověď. Oba pobídli koně, a hnedle se zrakům jejich objevili pánové rytíř Polykarp Rosshold a fabrikant Levin, oba také na koních, čekajíce na nové příchozí.

Vzájemné pozdravování bylo hlučné a mnohoslovné; vycházelo z něho na jevo, že Rosshold *jun.* povolán byl zvláštní depeší z Prahy, Soběhrab že netušeným příchodem svým spůsoboval neobyčejné překvapení, že však oba náhodou v jednu dobu přijeli, o výletu se dověděli, bez odkladu za společností pospíšili a kratší jakkoliv obtížnější cestou šťastně jí dohonili.

„Dámy jsou napřed,“ učinil pan Polykarp záhy synu svému významné pokynutí, načež on beze slova v nejbližším okamžiku druhé pány předejel.

„A teď, milý doktore,“ ozval se pan Levin, „dovolíte mi to potěšení, abych vám gratuloval.

„Mně?“ dí Jakub Vánkomil mžouraje očima. „Nevěděl bych —“

„Ale já vím,“ vpadnul mu Levin do řeči. „Darmo byste zapíral, já včera dostal telegram.“

Soběhrab dělal, jako by nevěděl ani o telegramu ani o tom, čeho se telegram týkal.

„Pardon —“ ozval se s úsečně zdvořilým tónem rytíř Rosshold, „pánové snad mají mezi sebou tajemství.“

„Tuhle doktorovi spadly zas ukrutné tisíce do pokladny, to je to celé tajemství,“ odpověděl Levin. „To se musí říci, doktore, vy máte hanebné štěstí!“

Fabrikant lichotil Soběhrabovi ani ne tak závistivě jako pokorně: bylo patrno, že se i v duchu sklání na koleno před penězi jeho. I pan Polykarp, když zvěděl podrobněji, o jaké sumy Soběhrab jedním dnem bohatne, holdoval podobným spůsobem svému nedávnému služebníkovi.

Soběhrab užíval sebevědomě sladkého pocitu, že jest tu panovníkem ano modlou. Oba páni žádostivě stáli o jeho přízeň, on udílel ji s velikou důstojností. S rytířem obíral se více; ano vyjádřil se, že vlastně k vůli němu přijel, že by od něho rád dalkovské panství koupil a kdy by celé dostati nemohl, na některých částech že mu v jeho hospodářských plánech nad míru mnoho záleží.

Pan Polykarp byl překvapen, an na prodej jaktěživ nepomyslil;

přece však rozpředla se o té věci velmi živá rozmluva, při které Levina nejvíce to mrzelo, že zůstával jaksi nepovšimnut.

„Božena měla toho člověka dávno míti!“ mluvil k sobě potají. „Teď naposledy on toho má dost, teď pohrdne on jí!“

Nespokojeně pohlednul ku předu, kde byly dámy — a hle, paní Zdena zastavivši zdála se na něj čekati. To mu bylo zrovna vhod; než by deset napočítal, byl u ní. Avšak dříve nežli mohl vysloviti, co mu na srdci leželo, chopila se ona sama slovo.

„Nuže, zdali pak pan manžel zpomíná?“ ptala se s líbezným svým pohledem.

„Na co, prosím?“

„Ach zle, když se teprvé tážeš! Já oddávám se cele upomínkám na den, když jsme cestu k „rajské vyhlídce“ po prvé spolu konali. Budou tomu brzy dvě léta.“

Levin pokyvoval hlavou nedívaje se na svou paní: nemohlo se říci, že by upomínka líce jeho zvláštním utěšenstvím ozářila.

„Tehdy,“ pokračovala Zdena — „tehdy byl pan Levin ještě ženichem, a zvláště na tom výletu mnohou rytířskou dvorností se vyznamenal. U večer po tom dnu viděla jsem jej u svých nohou, i uměl prositi tak důtklivě, že jsem ve své ženské slabosti nedovedla odolati, a jemu svou ruku podala.“

„Z lásky, neli?“ dí pan Levin poněkud nejasným hlasem, a líce jeho se nyní rudě zbarvilo.

„Zdali z lásky?“ mluvila paní dále s rozkošnou nenuceností. „Mámli se upřímně vyznati, uposlechla jsem okamžitého, docela temného vnuknutí.“

„Tvá upřímnost jest mi nesmírně vzácná!“

„Proč pak? Nejsem já vždycky upřímná? A co se onoho vnuknutí dotýče, musíš věděti, že se u mne tak nedělo po prvé. V mém životě bylo hojně kritických okamžiků, však já své rozhodnutí nikdy dlouho neodvažovala. Když jsem svou ruku panu Levinovi podala, vedl mě k tomu snad jen pouhý vrtoch — ale jestliže tehdy pan Levin o mou ruku skutečně stál, nevím o žádné příčině, pro kterou by od té doby toho litovati měl.“

V mluvě paní Zdeny nebylo ani stínu vády — ale bylo to po prvé, co vůbec k účtování za minulé časy podávala příležitost, kterou fabrikant nejednou vyhledával a které také se zápalem chopiti se hodlal.

„Toť se rozumí,“ řekl nyní, pořád ještě na manželku nepohlížeje — „jiné ženy neberou si muže z vrtochu, proto jich pak poslouchají, a jsou s nimi jedna duše. Ale já mám ženu proto —“

„Snad ne, aby ti poroučela?“ vpadla mu paní jaksi udivená do řeči.

„Aby ani nevěděla, co je to manželský ohled, neřkuli poslušnost, aby si šla pořád svou vlastní cestou, — manžel se na ni může dívati, ona se při tom na něj neohledne!“

„Můj drahý,“ řekla Zdena opět velmi poklidně, „svou vlastní cestou já ovšem půjdu vždycky; chceli se ti však, abych byla tvojí

otrokyní, musím ti dát malou výstrahu: měl bys to vděčněji uznávati, že jsem já tebe podnes otrokem svým nečinila.“

To slovo fabrikantem vůčihledě otřáslo. Jak opovážlivá byla tato žena, když mu v chladné střízlivosti takovou výhrůžku činila! Však horší nad vyhrůžku bylo to, že v téže chvilce tajný hlas mu pravil: „Ona by s to byla . . .“. Hněv a strach divně se oň potýkaly.

„Koho myslíš, že máš před sebou?“ osopil se na ni. „Dej si pozor, abys mě teprv nepoznala!“

„Jenom se zbytečně nerozčiluj,“ vece paní svým lahodným spůsobem. „Také tvoje známosti o mně, jakož ti povědomo, nejsou tak zcela dokonalé: najal jsi Apemanta Parkosa tuze pozdě, o celá dvě léta.“

Levin zblednul a oněměl — paní Zdena s pevným ale jasným pohledem hlavou mu pokynuvši zůstavila jej spasitelnému rozjímání a dohonila Boženu.

„Ženichové za vámi přiletují za hory, doly a lesy, krásná blažená mládeži,“ vece ukazajíc očima ku předu, kde Rosshold *jun.* paní Desiderii a Milušku štědře o svou rytířskou dvornost podílel. — „Ale ty, má duše, jsi trochu zamlklá, úsměv tvůj nemá kořeny ve tvém srdečku!“

„Ach matinko,“ vzdychla dívka. „Jest mi dost obtížnost usmívati se — neměla jsem tuto cestu konati ve společnosti, abych nemusila úzkostlivě ukrývati slzy, když mi do očí vyhrknou. K vůli společníkům svým máme býti plny veselí a žertu, a přece jest pouť naše — cestou za rakví.“

„Bohužel, že jsme svoji pouť jinak vůbec podniknouti nemohly.“

„Bohužel! Já nemohu nešťastného Vojtěcha na okamžik s mysli vypustit, a musím se baviti s lidmi, kteří na ubohou oběť už ani nezpomenou, jako by deset let pod zemí byla!“

„Když myslíš na ubohého Vojtěcha,“ podotkla paní, „nevypouštěj z paměti ušlechtilého přítele jeho Vendelína . . .“

Mezi tím i Miluška drobného rytíře cele paní Desiderii ponechala a nyní k damám Levinovým se připojila. Dobře byl prorokoval Ticháček: v zimní nemoci růže na líci jejím neodkvetly na věky — přišlo jaro a ona mohla opět s nejpěknějšími růžemi závoditi.

A jako po nemoci tělesné podobně nebylo na ní znamenati stopy po těžkém utrpení, které přestál její duch: jeť mládí ten šťastný věk, v němžto rány sebe hlubší se zázračnou rychlostí se hojí, když přijde náležitá pomoc — mládí neohlíží se do minulosti ani když jest sebe utěšenější, a dovede ji snadno pokryti zapomenutím, když je bolestná. Miluška stanula opět ve zlatých paprscích plného štěstí; k tomu viděla tolik nového světa, zajímavého, půvabného, velkolepého — i byla jako znovu zrozená.

„Jsme v okamžiku u cíle,“ řekla k ní paní Zdena. „Nejste unavena, andílku?“

„Ani dost málo,“ odtušila dívka. „Dostanu tedy slíbenou odměnu.“

„Když se budete statně držeti, řekla jsem, a když budete hodně

veselá. Ukažte čílko. Jest jasné. Dovolte ještě, ať vám pohlednu v očka. Jsou jako ten jarní blankyt — nuže vytasím se s odměnou."

Nachýlivši se uchu dívčinu pravila tajně ale ovšem tak, že to i Božena dobře slyšela: „Jsme tu velmi blízko někomu, na nějžto jste pamatovala na dalekých cestách, když jste na nynější průvodce ani nezpomněla — pro nějžto jste u hrobu Romea i Julie uvila věnec z vavřínů... Hleďte, já vím více, nežli jsem vyslechla u postýlky vaší, když jazyk váš zlou horečkou bezděčně byl rozvázán."

Bylo to po prvé, co v těch několika dnech po shledání někdo před Miluškou se zmínil o člověku, který jednou býval neposledním členem této společnosti a po kterém se tázati jí nebylo lze. Nyní mimo vše nadání Zdenino dívka nevzplanula ruměncem ale pobledla; a když pozdvihla oči, utkvěla jimi na tváři Boženině.

Oběma oživnul v paměti jeden okamžik z minulosti — osudné setkání ve mlýně, kde Božena s tak náruživým nepřátelstvím proti Milušce byla vystoupila. Po drahném čase pak se opět shledaly; onen výjev ve mlýně zdál se býti nejvýš jen nepříjemným snem, Božena uvítala Milušku zase přátelsky, Miluška jí rovnou měrou odpověděla.

Nyní přišla chvíle, kde bylo nutno o minulosti se dorozuměti. Žádná z dívek nepromluvila už ani slova; ale když v tom koně jich zastavili, ony rychle sestoupivše padly sobě do náruče....

Na „rajské vyhlídce" byla jak obyčejně hojná společnost. Hostinec stál ještě uprostřed lesních stromův; o několik sáhů výše bylo místo, kde čekalo pocestného nejpříjemnější překvapení: velikolepý obraz širého, půvabného kraje otevřel se náhle před udiveným zrakem jeho.

Co tam příchozí žádostivě spěchali, fabrikant Levin sledoval člověka, jehožto známý obličej byl v hostinci mezi mnohými cizinci zahlednul.

„Vida, vy jste tu také," promluvil k němu.

„K službám, hned od včerejška," zněla odpověď.

„Vaše služby nestojí za mnoho, pane Parkose," řekl Levin, veda jej stranou.

„Ó, váš soud mě zarmucuje!"

„Má paní ví o všem —"

„Co jsme my dva spolu ujednali?" vece Apemant Parkos. „Konečně — může to věděti bez zázraků."

„Vyvedl jste to nejapně!" dí fabrikant.

„Zkoušejme to. Vy jste se mne ptal na minulost své paní choti, neníli pravda?"

Pan Levin si v duchu živě připomínal, jakým pekelným nepokojem k tomu byl donucen, aby odpor svůj k tomuto člověku přemohl.

„Když jsem vám pověděl, co jsem znal, řekl jste mi: „Jeďte do lázní, vypátrejte všecko — doufám, že se vám to povede než já tam přijedu." Já tedy jel, a musím vám říci, že jsem nikdy žádné úloze tak povděčen nebyl, jako této, když jsem totiž vaši choť blíže poznal. Je to vzácná, vzácná ženština — já nepřál bych si nic jiného, než abych ji byl poznal před desíti lety: stál by tu nyní docela jiný člověk před vámi. Já vaši choť zbožňuji."

„Nechte šprýmů", podotknul nevrle Levin.

„Och," řekl Parkos, „bůh mi svědek, že jsem dlouhá léta už tak ryzou pravdu nemluvil, ačkoliv se nad ní sám těšit nemohu!"

Však i sám fabrikant v bytosti Parkosově znamenitou změnu pozoroval.

„Mně se zdá, že víte nyní zrovna tolik, jako jste věděl dřív!".

„Vím teď o to více", dí Parkos, „že paní Zdena prošla krušnými boji života, které mně jako mnohým jiným vynesly jen mrzáctví, ze kterých však ona vyšla vítězně zachovavši sílu a krásu i svěžest ducha."

„Nu a odkud to víte? S kým jste mluvil?"

„S ní samou, toť se rozumí. Odebral jsem se rovnou cestou k ní a řekl jsem: „Paní, váš manžel mě k tomu a tomu jednal a já to přijal, aby ve své pošetilosti už nikoho jiného k takové úloze nenajímal." A vaše paní to byla, jež mi uložila: „Řekněte panu Levinovi, aby jen šel na výlet k „rajské vyhlídce," tam že z nejlepšího pramene zví tolik, aby se nikdy více nikoho vyptávati nemusil." — Já vám to vyřídil, vy jste poslechnul, jste na „rajské vyhlídce" — a jak vaši choť znám, bude ta zvědavost vaše do syta ukojena. Tím se úloha moje končí."

Fabrikantovi přešel zrak i sluch. A když se trochu vzpamatoval, nestál před ním už Apemant Parkos, nebrž — paní Zdena.

Široko otevřely se hněvem zraky jeho — ta žena činila si z něho šaška, z rozezlených citův s ďábelskou lhostejností činila si hračku. Skřípaje zuby snad byl by na ni ruku vztáhnul, kdy by mu byla zavdala příčinu jediným vzdorovitým aneb také jediným bázlivým pohledem. Ona pohlížejíc naň pevně a vážně, jala se tichým hlasem mluviti:

„Když jsi na mně žádal, abych ti o své minulosti vypravovala, dala jsem ti v odpověď: „Veta po dnech štěstí u toho, kdo v poměrech našich minulost z hrobu citovati počne." Došlo na má slova. Dosti dlouho zdržovala jsem ti, po čem jsi se sháněl, teď už není odkladu."

Z nepochopitelné příčiny se panu Levinovi při všem rozezlení jeho náhle v prsou tajil dech.

„Jestliže jsi se domýšlel," pokračovala půvabná paní, „že lpí na mé minulosti nějaká skvrna, nebyl jsi na omylu. Ó, nikoliv jedna skvrna — — Rozpomeň se na mladistvého krále, který uprchaje před nepřáteli, vpadnul i s koněm svým v bahno, pomysli sobě zoufalé jeho namáhání, aby vyváznul, pomysli, jak děsná byla jeho smrt! Jen v tom, že všecko krátce trvalo, jest jakés polehčení. Avšak já v zápas takový byla uvržena nejednou, já v něm netrvala jen hodiny a dni nebrž dlouhé měsíce — a když se mně podařilo, z bezedného, smrtonosného bahna vyváznouti, vždy dostavili se nepřátelé, aby mě tam vrhli neb strhli na novo. Moje celé mládí takovým zápasem jest vyplněno."

„Vida, já jsem nebyl na omylu!" prohodil pan Levin s úšklebkem polo zuřivým polo zoufalým, lapaje ústoma vzduch. „Z bahna — ona vyšla z bahna!"

„Vyšla jen zázrakem. Neboť nikdo nepodal mi ruky pomocné

ano všechen svět, který se mně přiblížil, byl jen náchylen urychliti to, aby se nade mnou propast konečně již zavřela. Zázračná moc, která mě přece zachránila, slova poesie — — Avšak, to tě nebaví?"

„Haha!" zasmál se v divokém rouhání fabrikant.

„Ty nejsi z jejích přátel, vím. Ano tys vůbec rozený odpůrce ducha, na potkání ho nenávidíš, dle své možnosti jej umořovati hledíš. Proto je Soběhrab muž podle srdce tvého, proto jsi Blažeje stíhal a s takovou zavilostí urychliti hleděl, aby se nad ním propast zavřela. On patřil mezi tvůrce krásy, ty mezi její ničitele."

Levin chtěl vybuchnouti, Zdena prudkým posunkem to zabránila.

„Doložím to jediným důkazem. Snad se přece rozpomeneš na onen den, kde jsi do svého bytu vlákal dívku, dítě nic zlého netušící, ničím ještě vinné leda tím, že byla chudá, že byla pěkná..."

Fabrikant se silně zarazil, však v nastalé přestávce dosti rychle se opět vzebral.

„Co mi zde přicházíš s babskými klepy?"

„Marně bysi chtěl zapírati," vece paní Zdena. „Ta, která s tebou tehdy zápolila, jest tady přítomna."

Levinova tvář rázem zesinala. V zmatené plachosti ohlednul se bezděky v pravo i v levo.

„Jest nejen přítomná," dokládala sličná paní, „nebrž i mluví s tebou. Já to jsem — a ty jsi to byl, jenžto jsi mne na samých hranicích mého dětství přepadnul a do bezedné propasti uvrhnul!" — —

XXII.

Dříve nežli společnost naše, nabaživši se rajské vyhlídky, v hostinci k uchystanému jídlu zasedla, rytíř Rosshold *sen.* požádal paní Desiderii za krátkou rozmluvu mezi čtyřmi očima. Krátkost nebyla na závadě důležitosti: pan Polykarp ceremonielním způsobem prohlásil, že syn jeho Robert nepřijel náhodou nebrž na jeho zvláštní povolání, a že jest jejich svornou vůlí, k velikému skutku, jímž ona Benedovu dceru povznesla, se připojiti, tak aby zůstal na věky pomníkem šlechetného smýšlení v rodě Rossholdovském.

Po té povýšeným hlasem oznámil, že syn jeho Robert z Rossholdů se ustanovil žádati o ruku Miluščinu, a on, otec, že k tomu dal svoje svolení.

„Kojím se pevnou nadějí," tak končil, „že ani vy, drahá, svolení svého neodepřete."

Pan Polykarp byl velikostí svého činu sám tak nadšen, že to zrovna za paní Desiderii cítil, jak byla překvapena, do duše pohnuta, všecka rozechvěna, slova neschopna. Pravda bylo, že jej poslouchala s libostí: bylyť tyto námluvy důkazem, za poslední doby ovšem ani jediným ani řídkým, že by Miluška mezi ženichy velmi bohatých a na své jmeno hrdých rodin měla na výběr.

U stolu pohlednul Rosshold *sen.* nejednou na Milušku, a požíval v duchu rozkoš toho velikého okamžiku, až dcerka Benedova nabudouc

o všem vědomosti k nohám jemu klesne, a vděčností v slzách se rozplývajíc krásné svoje oko k němu pozdvihne. On jí odpoví: „Řekl jsem ti jednou, abys mě nazývala strýcem, nyní pravím: nazývej mne otcem svým!“

Z těchto sladkých fantasií vyburcoval jej poněkud nemile dr. Soběhrab, který z čista jasna pozornost svou cele paní Desiderii věnoval. Jakub Vánkomil byl totiž od paní Zdeny a slečny Boženy velmi chladně přijat; a najednou také pan Levin, který mu ještě před hodinou holdoval a ku kterému on svou blahosklonností z toho politického ohledu skrblil, aby otec tím důtklivěji dceři domluvil — najednou i ten pan Levin plaše se mu vyhýbati počal, oči od něho odvracel, otázky jeho přeslýchal a musilli přece odpověděti, jen tak na půl úst to činil.

„Tak?“ řekl sobě v duchu Jakub Vánkomil. „Nu počkejte — počkejte vy všichni!“

Umínil dvořiti se Milušce. Však se mu vždycky velmi dobře líbila. Pravda, když v ní měl největší zálibu, tehdy nechtěl ji sobě vzíti — ale nyní byla i krásná i bohatá, zrovna jako pro něj stvořená nevěsta. Pravda, rozešli se jednou ve zlé vůli — ale proč? Protože on řekl: Nedělejte si na mne žádnou naději. To se všecko spraví nejlépe a nejkratčeji tím, když on tehdejší své slovo skutkem odvolá.

Věru, každou minutou nalézal v této nové myšlence větší zalíbení. Mohl tou cestou jen profitovati — počal tedy chutě s paní Desiderií. Milušku byl také pozdravil svou poklonou, ale od prvního setkání nedosáhnul toho, aby se naň podívala po druhé. Byla pořád pohromadě s Boženou, jako by k sobě neviditelně byly přirostly; také u stolu sedíce měly oči jen jedna pro druhou.

V tom nastala proměna teprvé na konci oběda, když se ku společnosti naší přidružil nový člen — mladý Vendelín Brož.

„Tedy vy jste také mířil sem,“ pravil k němu kadet Rosshold, začínaje s ním hovor, poněvadž znamenal, že Soběhrabovi nový příchozí jest nevhod — „jen že jinou cestou.“

„Údolím,“ odpověděl Vendelín, však mluvil více k dámám nežli k mladému hrdinovi. „Kdo chce poznati celé kouzlo vyhlídky zde nahoře, musí vystoupiti sem od úpatí vrchu na této straně. Ovšem musí cestu konati pěšky. Když jsem měl sem nahoru již jen půl hodiny, pohlížel jsem k nebi ještě s podobným pocitem, jako bych bloudil někde hluboko pod světem, jako bych byl rybkou na dně mořském. Zelení vůkol bujné, stromy a skály velkolepé; však po lidských tvářích nikde vidu, po lidských hlasech nikde slechu; člověku divno u srdce, když vidí svůj vlastní stín na trávníce nebo v potoce svůj obraz: i ten společník zdá se tam nebyti na místě. Ale za to má tam svou řeč netoliko pramen se skály padající, ale každý strom a kvítek, a každý balvan rovněž jako každá krůpěj rosy. Nerad se poutník loučí s těmi místy posvátně tajemnými; když pak dosáhne zde vrchole a oko jeho volně letí přes hlubiny, lesy, pahorky a pláně do té modré dálky, sotva věří své paměti, že dva tolik rozdílné světy tak málo jsou od sebe vzdáleny!“

Pány tato krajinomalba příliš nebavila, za to dámy Vendelína velmi pozorlivě poslouchaly; ze všech jevila Božena největší dychtivost, a mladík sotva stačil na otázky její odpovídati.

Po chvilce naklonila se paní Zdena k svému manželovi.

„Ještě bychom rády vykonaly malou procházku," pravila se svou nedostižnou roztomilostí.

„Prosím, jak vám libo", řekl pan Levin velmi ochotně.

„Ale jest otázka, drahý, nebudeli ti obtížno nás doprovodit?"

Pan Levin povstal okamžitě — nic jinak, než jako by v prvních líbánkách nějakého přání manželčina se dovtípil.

Povstali všichni. Když vycházeli ven, šla Božena po boku Vendelínově.

„Probůh," pravila přitlumeným hlasem, „co přinášíte?"

„Naději," dal on v odpověď.

„Však — nechvějete se sám?"

„Mám k tomu příliš velkou příčinu."

„Naše cesta může tedy býti marná?"

„Bude na každý způsob osudná."

Miluška šla za tímto párkem, ale pozornost její byla obrácena na hovor, který se za ní ozýval.

„Doktore," řekl kadet Rosshold, seč byl hřmotně, „poslouchal jsem vás prvé poněkud roztržitě. Kdože byl přítel tohoto nastávajícího domácího pána?"

„Nebožtík Blažej, poeta."

„Nemohl byste mi říci, neníli tento živý universálním dědicem onoho nebožtíka?"

Rosshold *jun.* ukázal zrakem na Vendelína, důvěrně s Boženou rozprávějícího.

Jakub Vánkomil odseknul vtipem, ale Miluška ho více neslyšela. Jako by jí náhle u samého ucha udeřil veliký zvon, tak znělo jí to v hlavě jedním zvukem: „Nebožtík Blažej! . . ."

Nepozorovala, co se vůkol ní ve společnosti děje, neznamenala, kudy cesta vede. Až paní Zdena uchopivši ruku její k ní promluvila.

„Co tak zadumána?"

Miluška pozdvihla oči a viděla, že také Božena i Vendelín s obzvláštní pozorností zraky své na ni upírají.

„Něco důležitého jste posavade přede mnou skrývali, neníli pravda?" zašeptala v odpověď.

„Uhodla jste," posvědčila Zdena s přívětivou vážností.

„Něco velmi smutného?" tázala se dívka dále, k Boženě se obracejíc.

Tato náhlým pohnutím proniknuta rychle před ní ukryla svou tvář.

„Prosím, už mi nic netajte . . ."

„Nic, můj andílku," odvece paní Levinová. „Zde pan Brož ochotně vám vypoví osud vavřínového věnce, který jste z Italie do Čech poslala . . . V tom záleží naše největší tajnost."

Tak octla se Miluška po boku Vendelínově; za nimi braly se

dámy krokem tak nechvátavým, že se brzy o značnou prostoru opozdily.

„Rozumím nyní," promluvila Miluška, „že vaše laskavost při tomto celém výletu na mne brala zvláštní ohled."

„Ano slečno. Ze zvláštního úmyslu dělo se už to, abyste z ciziny nejdřív právě sem a nejinam se vrátila."

„V Praze nebylo by mě jemnocitné přátelství snad ani na hodinu dovedlo ušetřiti... Ale nyní jsem už připravena, věřte. Vy znáte osud společného přítele našeho Blažeje jistě do podrobna: prosím snažně, řekněte mi plnou pravdu — vím, že jest to osud žalostný..."

„Ano, jest to dlouhá řada přetěžkého utrpení," odpověděl Vendelín. „Počátku jí ani hledat nebudu. Opustil jsem Vojtěcha v době, kde duch jeho volně a utěšeně rozpínal své peruti, a on v jasném výsluní pevným a rychlým krokem spěl ke krásnému cíli svého života. Však vrátiv se slyším hrozné noviny: protivenství všeho druhu počala se na něj sypati, lidská přízeň zvrhla se v obecné nepřátelství, otrávila jeho mysl, zničila jeho sílu, zhanobila jeho jmeno, vyšinula ducha jeho z kolejí. Ubodali ho v šílenost, pak jej dali zavesti do — blázince. Při tomto umučení také z vašeho jmena učinili sobě vražedný nástroj... Kdy by hned byl zemřel, byli by mu vystrojili okázalý pohřeb — v blázinci byl pochován bez průvodu, bez věnců, beze zpěvu. Málo kdo ví, jak na krátce tam byl; paní Zdeně náleží hlavní toho zásluha, že byl vydán na volné léčení. „Potřebuje nevyhnutelně samoty a svobody," pravila, „věřte mé vlastní zkušenoti." Zavezli jsme Vojtěcha na venek; jakmile nebylo mu bráněno, prchal od nás. My sledovali jej toliko pozdálečí — v skutku ubíhal do lesů. Z lidí, kteří se k němu přiblížili, strpěl žebráky, dělníky, pastýře, vesničany; jinak i když mne na blízku spozoroval, hned prchal jinam. Tak dostal se v toto údolí pod námi, a obydlí hajného v těchto samotách zastrčené se mu stalo útulkem. Hajný jednal s ním dle našeho návodu. Nepozorován bděl nad ním, aby nepřišel k novým úrazům; jinak nedělo se Vojtěchovi nic proti vůli, byl cele ponechán sobě samému, nikdo se ho na nic nevyptával, nikdo mu minulost nepřipomínal, nikdo mu žádných rad nedával, nikdo s ním téměř ani nemluvil. A on nic jiného nedělal než po těchto lesnatých stráních a úvalech bloudil, z počátku často stromův i země se zachytal, dlouhé hodiny u potoka proseděl, na prostá kvítka v zapomenutí se zadíval... Někdy ovšem bouře vnitřní ještě propukla: „Dejte mně motyku, budu kopati!"... Když hajný spozoroval, že má už jistá oblíbená místečka, kam častěji se vrací, ubezpečoval nás: „Už jest lépe." A bylo v pravdě. Vojtěchův duch potácev se na rozhraní života i záhuby konečně opět se utišil a ustálil; bytost jeho byvši napolo už z kořene vyvrácena, v této přírodní samotě opět se zachytila. Vrátil se do svého dětství, které byl strávil v takovéto přírodě a jehož kouzelná báje nyní vůkol něho znova obživla. Za poklidem vrátila se mu opět síla. „Jest vyhráno!" zvěstoval starý hajný — já odhodlal se opět vstoupiti Vojtěchovi na oči, a on mě přijal s otevřenou náručí. Ó jak jsem ve svém duchu zajásal! Bohužel — jásal jsem před časem..."

Miluška nemohla potlačiti tiché zaúpění. Vypravováním průvodce jejího o tom, jak se stav Vojtěchův zlepšil, duše její všecka okřála — tak přístupno jest srdce lidské naději! — teprvé poslední slovo jeho uvedlo ji v trpkou skutečnost: vždyť konec nemohl býti než jeden — truchlý, nezvratný . . .

„Vojtěchovi vrátila se i myšlenka," pokračoval Vendelín. „Byl jen tak dlouho pokojným, pokud mysli jeho toto údolí bylo celým světem: s hodinou, kde takové obmezení přestalo, vypuknul v něm nový boj, a to záhubnější než byl první. Rozpomínal se na to, po jakých to cestách se dostal v tato místa, co poznal, co zakusil a vytrpěl: a krev i žluč jeho se pěnila, jitřil se a divočel na novo. Myšlenka, že by se měl vrátit mezi ty lidi, kteří mu za nejryzejší úmysly a snahy jeho tolik smrtelných ran zasadili, bouřila jej v takové míře, že jsme se jí z daleka vyhýbati musili. V tu dobu sáhnul jsem k vašemu vavřínovému věnci. Doufal jsem v něj jako v divomocný lék, ale ach, jak rozdílný musil jsem viděti účinek! Vojtěch uzavřel se opět v sebe, tak že na celé dni zase oněměl — co se dálo v jeho nitru, o tom neměl jsem než děsnou předtuchu. Dříve byl bojoval se vším okolním světem, sám v sobě jsa sjednocen, silen, nadšen: nyní bojoval s sebou samým. Povstal ze hrobu, do něhož jej první boj byl uvrhnul, ale ideály jeho zůstaly v hrobě. Neviděl žádné možnosti je vzkřísit; na místě dřívější víry shledával v prsou svých drsnou zkušenost, na místo dřívější lásky k člověčenstvu ozývala se v něm utrpěná křivda, volání po mstě — jako zažehnán prchnul nebeský zjev poesie, kterou dřív byl ve světě vždy spatřoval, a na místě jejím jevil se zraku jeho všude šklebivý démon prosy. Sbíral se násilně, bránil se proti tomu zoufale — nadarmo. „Má vlastní bytost navždy jest ve mně ubita — dřívější člověk ve mně jest pochován!" k takovým přicházel vždy koncům. „Mé oko jest pokaženo, vidí všude jen šeredu, v mém srdci jest jen hořkost, můj duch cítí jen dusivou tíži a neschopen jest všelikého vzletu, neschopen klidu, neschopen uměleckého tvoření, neschopen účelův, jimžto se jednou cele posvětil. Stal jsem se Parkosem, mezi lidi nemohu se navrátit než co jejich nenávistník, co člověk peský, jizlivý, nešťastný! A tento věnec vavřínový jest jen hrozným hlasatelem toho, jak vysoko jsem zrak svůj upíral a jak hluboko, úžasně hluboko jsem klesl! . . ."

Učiniv krátkou přestávku uchýlil se Vendelín od dosavadního směru stezky a pravil pak přitlumeným hlasem: „Jsme tu v místech, kde ubohý náš přítel nejkrutější své hodiny přetrpěl. Vystupoval z údolí na tuto stráň, a pohlížeje odtud do světa, sám od nikoho neviděn vždy nanovo zde počínal svůj zoufalý zápas."

Veliký černý pes postavil se náhle příchozím do cesty.

„Jdi stranou, Běse," promluvil naň Vendelín, poklepávaje mu na krk. — „To byl zde nejvěrnější soudruh Vojtěchův, a vedle starého hajného nejbedlivější strážce . . . Jsme na místě."

I ukázal na domeček, jenžto byl skoro celý ve stromech ukryt, jako by očím uniknouti chtěl, a jenžto jindy dojista čížbě sloužil.

Miluška přistoupivši kvapným nestejným krokem blíže spatřila, že nade dveřmi domku visí věnec vavřínový. Dobře jej znala — byl

to týž, který pod lahodným nebem italským byla uvila, vzpomínajíc při tom vroucně na dalekou otčinu — ach, a netušíc, kde se po svém návratu s ním shledá! . . . Pod věncem pevnou rukou napsána byla slova:

Zde zhynul duch!

„Zhynul!" zalkála dívka z hlubin své duše, a nachýlivši hlavu k stěně domku, zaplakala bolestně — jako na nejdražším hrobě.

Touže dobou objevil se ve dveřích domku ten, pro nějžto tekly slzy dívčiny — pobledlý v obličeji ne již zoufalstvím ale nejhlubším pohnutím, chvěje se na všech údech ne již beznadějnou hrůzou ale netušeným, sladkobolným ustrnutím. Jen ta úzkost byla v jeho tváři, že snad celé toto nenadálé vidění opět zmizí jako lichý přelud. Nepohnul od dívky zrakem, třesoucí se ruce jeho spínaly se s takovou silou, jako by tona zachytal se jediné své spásy.

„Nezhynul ještě, ale hyne," promluvil Vendelín pohnutým hlasem. „Já bez jeho vědomí vás sem vedu, abyste ho zachránila . . ."

Ze dvojich prsou ozval se zvuk, jehož nelze vypsati a jenžto vychází z jedné duše tak zřídka jako květ aloe. Ze dvojich prsou splynul ten zvuk v jedno — a v témže okamžení tlouklo Miluščino srdce na srdci Vojtěchově.

I nastoupilo hluboké pomlčení, jako by ptáci, stromy a křoviny v sobě tajili dech. Pak se na blízku ozvaly hlasy a kroky, a společnost následující za Vendelínem a Miluškou se ukázala.

„Ohó!" zvolal Rosshold *jun.* vyvaluje oči. „Papá?!" obrátil se s tázavým výkřikem k otci, kterýž jej sem zvláštní depeší byl povolal.

„Co to?" zvolal Rosshold *sen.*, vyburcován ze svých fantasií o tom, jak mu Miluška v nekonečné vděčnosti k nohám klesne a zároveň celé tetino jmění mu k nim položí. „Co to?" opakoval. „Drahá Desiderie, je to možno, že to vaše schovanka? Dostaveníčko zde, před vašima očima — a k tomu všemu se sprostým člověkem!"

Desiderie nehleděla na rytíře Polykarpa nebrž na Zdenu, kteráž přívětivě jí hlavou pokynuvši, udivenému hrdinovi pravila: „Pozor, pane barone — musil byste odprošovati!"

Sleduje zraky její spatřil neohrožený zastavatel zákona i pořádku pana Levina, an k tomu sprostému člověku jako nějaký kajicník přistupuje a mluví: „Pane Blažeji, čím jsem vám koliv ublížil, odpusťte mi pro svou vlastní šlechetnost, se zkroušenou lítostí vás za to prosím."

A po něm ozval se Apemant Parkos, rovněž k Blažejovi a k Milušce přistoupiv: „Slečno, byla jste dlouho mezi lidmi jedinou, k nížto jsem choval úctu jako ku světici. Pak jsem se i já proti vám těžce prohřešil. Svědek, před kterým se to stalo, stojí po vašem boku — prohlašuji před ním, že jsem pilným pátráním nabyl nejpevnějšího přesvědčení o vaší nevině, a oba vás odprošuji."

Miluška ujavši Vojtěcha za ruku vedla ho k paní Desiderii.

„Jest to moje pravá matka," řekla mu soukromí.

Paní Desiderie přivinula oba k srdci.

„Tebe," zašeptala k ní dívka, „odprošuji nejen za svůj blud ale i za ubohého otce svého, který sveden zdáním tobě ukřivdil proti vůli své."

Z objetí matčina spěla Miluška do náruče paní Zdeny, pravíc: „Naše vzácná přítelkyně — naše dobroditelko!"

Pojednou rozlehly se vzduchem tóny zlé disharmonie.

„Probůh, pomozte — jsem ztracen!" volal ze strany hlas smrtelné úzkosti.

„To je Soběhrab!" ozvalo se více hlasů zároveň. Všechno se obracelo po hlase, mužští spěchali k blízkému křoví.

Tam seděl Jakub Vánkomil skrčen, na zděšené tváři maje studený pot — neboť veliký černý pes položiv mu tlapy na prsa cenil na něj své strašné zuby.

„Také zde?" řekl Blažej spatřiv toto skupení.

Jakub Vánkomil znamenal dobře, že se pes podíval na Blažeje a pak zas tím krvežíznivěji na svou kořist.

„On mě nechá roztrhat!" byla jeho myšlenka, a obličej jeho se ještě více strachem zkřivil — ale v tom jej pes na pokynutí Blažejovo pustil.

„Jak pak jste do toho úkrytu přišel, doktore?" ptal se ho posměvačně kadet.

„Tenhle zlomyslný člověk mě sem zavedl!" ukázal ustrašený Soběhrab na Parkosa.

„Spíše vaše zvědavost," namítnul Apemant, „zlomyslnáli či nic, budete sám nejlépe věděti. Ostatně snad uznáte, že co jste tu viděl, dojista za trochu té úzkosti stojí!"

Zašuměli vrcholkové stromů, po celém údolí letí jakási utěšená zvěst — a ještě v noci, když na obloze jasný měsíc svítí, v tajemných stínech jsou o tom tichounké šepty . . .

A opět jest před domečkem na stráni naše známá společnost. Byla tu naposledy včera? Byla tu hned před rokem, ale šťastným uběhne rok tak rychle jako den.

Společnost je tenkráte užší. Není tu na př. Jakuba Vánkomila Soběhraba, však opět o něm došel telegram: že na burse více najednou ztratil než před tím v dlouhé době nabyl, že slepě odvážlivý spekulant náhle jest — bankrotářem.

Pan Levin mluví o tom s velikou vážností, že to vlastně jinak přijíti nemohlo; při tom neopomíjí vysloviti své manželce neobmezené uznání, že ona ku pravé povaze toho člověka nejprvé svým bystrozrakem pronikla; a paní Zdena svého uznalého, oddaného, dvorného manžela odměňuje vlídným, lahodným pohledem.

Před samými dveřmi domečku stojí dvoji novomanželé Vojtěch a Miluška, Vendelín a Božena, však nevyslovují upomínky své jinak než svými zraky. Paní Desiderie v pozadí plna blaženosti hledí na svou

dceru a chotě jejího: jsou jí nyní vším, v jejich světě došla teprvé klidu a nekaleného štěstí. Jest to velmi malý svět; Blažej nevstoupil již na pole, kde staří a noví Pudíkové i Soběhrabové mezi sebou zápolí — uchýliv se v tiché soukromí, v nečetném ale srdečném kruhu přátel oddal se cele činnosti umělecké.

Nade dveřmi domečku nespatřuje se ovšem už věnec vavřínový, ale posud jest tam čitelný nápis: „Zde zhynul duch!“ Tu přistoupila paní Zdena i smazala jej.

„Byla to jen škola básníkova,“ vece. „Cesta k věnci vavřínovému zabíhá často na samý kraj propasti?“

Literární rozhled.

Podává

František Zákrejs.

Jest to zajisté velmi potěšitelný úkaz, že náš důležitý zápas za samostatnost českého státu již přece nezůstává, jako to bylo do nedávna, jediným cílem národního úsilí, nýbrž že se též a to vůčihledě výdatněji a výdatněji pracuje o vlastním vznešeném úkolu našeho národa, o jeho úkolu kulturním. Zejmena lze konstatovati, že česká literární produkce bytně vzrůstá, avšak nelze to vysloviti, aniž by se zároveň podotklo, že vzrůstá *přes četné a značné obtíže* — odkud činěné? Řekněme to hned: činěné skoro výhradně od Čechů samých.

Není to ponejprv, že Čech Čechovi stává se *největším* škůdcem. Vyslovujeme to bez váhání, poněvadž máme za to, že je sice nutno, aby se svým časem velebily *dobré* národní vlastnosti, že však je rovněž nevyhnutelno, aby se, když potřeba, nemilá snad pravda nezamlčovala.

Nejpřednější nedostatek našich literárních poměrů nemožno ani dost často opakovati: u nás nečte se tolik, nečte se ani tisící díl, kolik by se čísti mohlo i mělo, a nutno se vším důrazem doložiti: *každý, kdo si neopatřuje, kdo nečte dobrých českých knih, pokud má k tomu jmění a pokdy, je škůdcem svého národa*; neboť zastavuje tím šíření vzdělanosti a zastavuje tím národ na dráze osvětové působnosti. Kdo tedy dobré knihy odbírá, nekoná než svou *povinnost*. A teprvé, až tento názor ve všech vrstvách našeho lidu se ujme, bude rozluštěna nejpalčivější trvám sociální otázka v českém národě: *sociální otázka českého autorstva*. Český spisovatel nemůže se, jak by měl, máli do vší možnosti prospívati, zanášeti pouze svým uměním a svou vědou; neboť by — až na skrovné výminky — zajisté zahynul nedostatkem: on musí především pracovati o svůj chléb, musí celý den býti učitelem, lékařem, stavitelem, žurnalistou a pod., aby mohl býti v noci spisovatelem. Je ovšem sotva naděje, že se tytô poměry tak rychle změní, avšak pracuj každý již nyní, aby se mohlo aspoň spisovatelstvo příštích generací

těšiti z vymanění ducha. A každý k tomu přičiní, kdo bude šířiti lásku, vroucí lásku k dobrým českým spisům.

Za dva musí tedy pracovati český spisovatel — sotva nalezneme kde poměry podobné, a mohlo by se předpokládati, že tato okolnost vůbec nalezne plného uznání a ocenění. Než děje se právě naopak. Literární produkci jest *v posledním čase namnoze* trpěti tou, která by jí měla býti vůdkyní a posilou, totiž *literární kritikou*, jak se tato sama nazývá. U nás pěstuje se za příkladem německého novinářstva, za příkladem Menzelův, Julianů Schmidtův, Kreyssigův a ve smyslu francouzských akademických Aristarchů *namnoze* kritika *odpíravá*, vyrážející spisovatelovi po spisovatelovi péro z ruky.

Je pravda: u nás se tiskne mnoho špatného co do látek i co do formy, a jisté nakladatelské firmy nedospěly bohužel přes všechnu sebe delší dobu neblahé své činnosti k náhledu, že neprospěch literatury není právě jejich největším neb nejjistějším hmotným prospěchem, ale právě proti této produkci neozývá se skoro nikdo, a kritikové volí si za předmět svých statí výhradně jen — to je přece faktum — literární výplody *lepší* a *nejlepší*, aby — nu po výtce, aby dokázali, že tyto výplody jsou mnohem, mnohem *špatnější*, než by si snad ten onen přítel literární produkce ve své naivnosti myslil. *Proč* se to činí? Ne vždy z chlapeckých motivů, nýbrž někdy též ze špatně pochopených dobrých úmyslů; ne vždy z osobní nechuti nebo z jiného strannictví, nýbrž hlavně též — což jest nejvíce politování hodno — z valného nedostatku pravé, posvěcené náklonnosti k českým snahám nynějška a z nedostatku ustálených obecných principů esthetických. Je to zvláštní: u nás se často a široce kritisuje, ale téměř nic, ani v esthetických kritikách, *neesthetisuje*. A není to zcela zvláštní zjev, že táž kritika, která produkci bez ustání předstírá, co na svém poli *nevykonala* — že táž kritika doposud *na svém* poli, na půdě krásovědy nevykonala ani tu malou, ač první svou povinnost, aby kde byla vymezila své *filosofické* stanovisko, z kterého produkci odsuzuje? A tak nemohlo to na jiná místa dojíti, než že nabývá převahy názor: v písemnické naší republice že nerozhoduje zákon, ale libovůle. Obecenstvo tedy, znamenajíc to, ztrácí úplnou důvěru v kritiku, avšak bohužel i v tu věčně haněnou produkci.

Ovšem, odpověď na otázku, které filosofické stanovisko jest pravým, není snadná, ano není vůbec obtížnější odpovědi. Proto nemůže se vysloviti, aniž by v této věci byly prozkoumány veškeré základní názory posavadních filosofů. Čili jinými slovy: jedině pragmatické dějiny filosofie a specielně pragmatické dějiny základních názorů esthetických mohou krásovědcovi podati záruku, že nestojí na stanovisku již platně překonaném. Neť lidský důmysl jako vše v přírodě, k níž náleží ovšem i duch člověka: uvědomění lidského ducha v jednotlivci, v národě a v celém člověčenstvě postupně vyrůstá i zraje právě jako bylinka nebo strom, a vyrůstá tedy bez ustání mohutněji a mohutněji.

V tom spočívá ovšem moment, který každého radostí a pýchou naplniti musí, avšak zároveň to tvoří bohužel nový důkaz, jak obmezen je lidský věhlas. Neboť byť byl filosofický názor sebe dokonalejší,

není přece než pouze relativně dokonalý, a příští doby vypátrajíce jeho mezery vroubí naň zajisté nové zdravé haluze, aby se neustále povznášel slunci pravdy blíž.

Skoro všichni evropští národové přispěli více méně k rozvoji vědy o kráse a umění. Čech, který tuto vědu první a z Čechů posud nejfilosofičtěji pěstoval, není nikdo jiný než František Palacký; jeho druhdy (r. 1823) *v Kroku*, nyní (1871) *v Radhostu* (na str. 285 až 332) uveřejněný a o rozsáhlých esthetických studiích původcových svědčící. „Přehled dějin krásovědy a její literatury“ byl mu výdatnou průpravou k esthetickému systému, jenž v dosti značných rozměrech založen, ale bohužel nedokonán, dílem *v Kroku*, dílem (r. 1827) *v Musejníku* a nejnověji opět *v Radhostu* (na str. 333—425) za názvem „Krásověda, čili o kráse a umění, knihy patery“ vytištěn byl. Nemůže býti pochyby, že nová česká esthetika jako k těmto, tak i k jiným českým i jinoslovanským filosofickým pracím prohlédati musí, a že mimo to nabude hojného myšlenkového jasna bystrým nazíráním v plody národních umění slovanských, zejmena básnického a hudebního, avšak přes to přese všechno bude museti — opakujeme to — také ona, jako to učinil Palacký, hledět nabyti co nejširšího rozhledu ve vývoji cizích filosofických a především krásovědných názorů, hlavně starořeckých, římských, anglických, francouzských i německých. Proč bychom to nesměli? Nejsouliž výsledky novějšího, nájmě německého volnějšího bádání rovněž zásluhou našich husitských bojů?

Nahlednemeli tudíž do dějin filosofie, seznáme, že se tato brala dvěma směry, totiž idealistickým a realistickým. Tak jest Plato idealista, Aristoteles realista, a největší esthetik dávnověku, alexandrinský filosof Plotin, opět idealista. Z anglicky psavších filosofů je Skot Home co Aristotelovec realistou a Irčan Burke dokonce materialistou. Podobně Homovi šířil Francouz Batteux, jehožto vliv daleko za hranice jeho vlasti a věku zasahoval, názory aristotelovské, kdežto novější krásověda francouzská, především *Cousinem*, dala se opět směrem (platonisujícího) idealismu. Minouce Vlachy, poněvadž, ani sama Pagana nevyjímaje, nevykonali nic původního v oboru esthetiky, upozorníme zvláště na to, že Holanďan Hemsterhuys pokoušel se smířiti oba protivné směry, realismus s idealismem, že ale, upadnuv v eklekticismus nedosáhnul svého zámyslu šťastně. Nejbohatší esthetickou, jako vůbec filosofickou literaturu — bylo by marno nechtěti to uznat — mají ovšem sousedé Němci. Kdežto Slované se teprvé zotavovali z násilí na nich od východu i západu vykonaných, a kdežto zejmena my Čechové nemohli než hledět zachránit svůj jazyk, nalézali se Němci v tak šťastných poměrech, že mohli pracovati a s nejlepším úspěchem pracovali na poli písemnictví jak krásného tak vědeckého. Němečtí filosofové jsou z největší části idealisté. Tak jejich přední filosof Kant svým kriticismem, z kterého vyvinul se *subjektivní* idealismus Fichteovou věroukou, bratry Schlegely a romantikem Adamem Müllerem, aby postoupil v *objektivní* idealismus Schellingovým systémem transcendentálního idealismu, pak — v krásovědě — Solgerovým theosofickým, Krauseovým anthropologickým a Schleiermacherovým ethickým platonismem a dovršil se *absolutním*, t. j. subjektivně objektivním idealismem

Weisseovým a Hegelovým. Tento absolutní idealismus smí se pyšniti nejvýtečnějšími výsledky, a především jest to Hegelián *Vischer*, jemuž podnes náleží vínek prvního esthetika. Druhý, protiidealistický směr, totiž realismus, má své representanty v Herbartovi a jeho formalismu, dále v Schopenhauerovi a jeho intuitivním realismu, pak v kolísavém Kirchmannovi. Z Herbartovců dobyl si o krásovědu největších zásluh Zimmermann.

Palacký co esthetik jest idealista, a Weisseův vliv jest u něho patrný; ke kterému směru se kloní nynější naši representantové filosofie *v esthetice*, není, jak již podotknuto, snadno udati. Dle některých symptomů mohlo by se souditi, že náležejí herbartovskému směru aneb lépe: k jakémusi převahou realistickému eklekticismu. Herbartovská filosofie vůbec utkvěla v Rakousku více než kde jinde, stavši se jaksi *c. k. filosofií par excellence.*

Které z obou filosofických stanovisek sluší míti za podstatné, zdaž idealistické či realistické? Pravda nemůže býti ovšem než jedna, ale, jak vidno, není se jí lze tak zcela bez obtíží dobrati.

Filosofie, majíc úlohu vytvořiti *jednotný* názor světový, musí, jakmile vrazí na pojmové *protivy*, ihned ptáti se, nejsouli tyto protivy snad jen zdánlivé, a nebyloli by tedy možno je usmířiti, t. j. *spojiti v pojmu vyšším.* To se skutečně stalo v naší příčině, a tím nalezla filosofie a tedy též krásověda nové stanovisko, totiž stanovisko *ideálního realismu.* Naň dospěli vyšedše z idealistického směru Weisseův filosofický odchovanec Carriere a podmíněný Hegelovec Schasler, jemu se blíží zároveň i někteří *Herbartovci*, ku př. Náhlovský a Flügel, a jak Schasler obecnými dějinami krásovědy, tak prokázal i jeden z předních učenců nynějška, Lotze, dějinami německé esthetiky nutnost stanoviska toho.

Toto faktum — faktum, že se krásověda nyní nalézá ve fási ideálního realismu, nelze tedy odestati, aniž jest logické překážky, pro který by s názorem realistickým — že dojmy, jež na nás činí krása v přírodě a v umění, zakládají se na spolupůsobení jednoduchých líbých formových poměrů — nemohl v jedno spojen býti idealistický názor, že v krásném prosvítá podstatná základní myšlenka.

Avšak totě stanovisko německé! zvolá ten onen. Již jsme vytkli, *že všichni národové musili přispěti k jeho dosažení*, a takž by se rovněž mohlo říci, že realistický neb idealistický směr jsou směry výhradně německými. Nikoli, ani Plato ani Aristoteles nejsou ještě mrtvi. A konečně, než tu byl princip slovy omezený, byla tu již věc. Toho důkazem jsou slovanská, zejmena česká národní díla v oboru básnictví, hudby a tance.

Ostatně, kdo by si nepřál a nekojil se nadějí, že úsilovnější pěstování slovanských krásovědeckých názorů povznese nás na samostatnější stupeň esthetické filosofie? Posud se to nestalo. Jeť vůbec mnoho práce před rukama — co se koná pro to, aby se hojněji pracovalo?

Tím jest tedy naše krásovědecké stanovisko určitě vysloveno, a doufajíce, že nám zde v brzce bude lze, vysloviti se šíře o těchto

věcech, přejdeme již k podání literárního rozhledu v užším slova rozumu a sice v nejlepším úmyslu, abychom vzbudili *lásku k čtení a procítění děl*, o nichž mluviti budeme. Chcemeť, aby se odstranila rozšířená vada, že čtenářstvo literární práce poznává pouze ze zpráv o nich uveřejňovaných, aniž by se dále o seznání prací *samých* staralo. Díla neprodukují se pouze pro literární dějepisce nebo dokonce jen pro literární kronikáře.

Z písemnického ruchu zvláštní radostí nás naplňuje okolnost, že starší díla uznané ceny v různých sbírkách vycházejí v novém vydání. Tak přináší Kobrova *Národní bibliotéka* spisy Bohumila Jandy, Frant. Pravdy, Jos. Wenziga, Bož. Němcové, Jana z Hvězdy, Ottova *Laciná knihovna* díla z péra G. Pf. Moravského, Kar. Světlé, Vácsl. Vlčka, *Bibliothéka klasických spisů cizojazyčných i původních románů* „Paní fabrikantovu“ G. Pflegra Moravského. I jiné z vydávaných sbírek poutají naši pozornost. Pečlivě redigovaná *Ženská bibliothéka* přináší nový román od redaktorky Žofie Podlipské „Osud a nadání,“ pak literárně velmi důležité Listy Frant. Lad. Čelakovského a jeho druhé choti Bohumily Rajské 1844—1845; tytéž listy přinášejí v II. knize „Z let probuzení,“ kdežto v I. knize obsaženy jsou podobně důležité, vysoce tklivé Paměti a korrespondence Bohuslavy Rajské (Ant. Čelakovské) z let 1839—1844. — Pospíšilova *divadelní bibliothéka* přinesla v č. 121 Jos. Štolbovu jednoaktovou veselohru „Únos“ a Kobrův *Výbor dramatických spisů* podává ve svazku XIX. veřejnými listy náležitě oceněný pětiaktový historický obraz „Arria a Paetus“ od Jos. Wenziga, pak v díle XX. mimo konec jednoaktového žertu „Snídaní a obědvání“ od téhož spisovatele též jednoaktovou veselohru „Zde jest žebrota zapovězena“ od Fr. J. Jeřábka a jednoaktový dramatický žert „Rosenberg“ od Bohumila Jandy, konečně v díle XXI. F. F. Šamberkovu tříaktovou frašku „Jen žádný sněm!“ Konečně uveřejnila Urbánkova *Bibliothéka operních a operetních textů* libreto „Drahomíry,“ velké romantické opery ve 4 jednaních, jež dle Fr. Šírova sujetu napsal Jindřich Böhm.

Z jiných letošních publikací chceme zde mimo ty, které v Osvětě již obšírnější úvahy došly, registrovati předkem Národní pohádky, uveřejňované od J. K. z Radostova, pak Em. Bozděchovu tříaktovou veselohru „Z doby kotillonův,“ „Zvonečkovou královnu“ od Kar. Světlé a „Kmotra Rozumce“ od A. V. Šmilovského, oboje vyšlé v *Matici lidu*, dále *páté* rozmnožené vydání Básní Boleslava Jablonského, otisk „Jitrocí“ od Fr. Nečáska a posléze Básně Jana Machalického. *Registrujeme* tyto spisy, a nepodáváme o nich obšírné úvahy, *zejmena* poněvadž myslíme, že jednak spisovatelé jako Čelakovský, Hvězda, Jablonský, Janda, Jeřábek, Němcová, Pfleger, Podlipská, Pravda, Světlá, Vlček, Wenzig zasluhují, by se konečně o nich promluvilo v širších rozborných essayích, a že Bozděch i Šmilovský podobné zásluhy nabývají jednak proto, že i jmenované sbírky nabyly práva na širší posouzení.

Také o Hálkovi bylo by opět šíře hovořiti, poněvadž vyšla druhá velevítaná řada jeho básní „*V přírodě.*“ Avšak odročujíce to citujeme zatím ad usum posuzovatelů Hálkových z H. Lotzeových Dějin esthetiky

v Německu" tyto řádky: „Jest to „úplná pravda, že *jednotlivá* lyrická báseň zůstává jaksi hádankou... Jako zvláštnímu slohu velikého malíře skoro více pozornosti věnujeme, než dokonalosti některého jednotlivého díla jeho, právě tak *ceníme mnohem výše celistvý ráz lyrického básníka nežli bezvadnost jednotlivé básně.* Z jednotlivých vzorných plodů a mnohých jiných, jež samy o sobě jen malou cenu mají, ano ve svých určitých úmyslech pochybenými se býti jeví, utvoříme si celistvý obraz umělecké intence, individuelně uspůsobené fantasie, která nás v tomto zjevu, co života plná duševní individualita nadšením plní." A t. d.

Berta Mühlsteinová podala veřejnosti sbírku 51 básní, již nazvala „Pohrobky" a věnovala zemřelému příteli. Pějí žal mladého nešťastného srdce, místy porušený myšlenkou veselejší, ve verších dosti pečlivě psaných řečí téměř úplně přesnou. Nejmileji se nás dotýká národní nádech básní: Moje láska, Stroskotaná modla, Píseň, Podivno, Pozasvitlo, Dívčin stesk.

Podobný elegický ton ovívá nás z básní „Chudobek" *Albiny Dvořákové Mráčkové.* V úvodním připomenutí čteme: „Jako chudobka často v nepříznivé a nevzdělané půdě prostý kalíšek svůj rozvíjí, jsou i tyto *„Chudobky"* výkvětem ducha ženy, která žádného učiliště nenavštěvovala kromě školy národní, žádného neměla vůdce kromě kromě vlastní bádavé mysli své." A bohužel, *kolika* jejich spolusestrám *bylo přáno* volněji rozvinouti vlohy svého ducha? A kolika z nich byla vlastní bádavá mysl tak dobrou vůdkyni jako A. Dvořáčkové?

> Jen pablesk jeden — věčný světla zdroji —
> svých sešli sluncí v temno duše mojí!

Který *z učenců* podobně nevolal a nelkál?.. Duch naší básnířky „v neustálém zápasu jen v pochybnostech kolotá", brzy touže po ideálech (str. 2), tu se jich k našemu překvapení úplně, beze stesku vzdávaje (str. 15), avšak přece opět se k nim vraceje. Vřelý cit pro přírodu jeví báseň „Ó nechte mne!" Také písně nešťastné lásky a zvláště písně mateřské jsou vroucně i jemně cítěny. Velmi něžná, ryze česká jest píseň „Tvoje kadeř", výtečný symbolickým svým rázem jest „Oráč". Pochvaly zasluhuje bohatost místy překvapujících myšlenek a i bohatost forem, jimiž jsou sepsány.

Básně Jaroslava Martince zaujímají v řadě nových původních publikací letošních velmi čestné místo.

Po krátkém úvodu, v němž bohyni slávy místo za vavřín žádá za navrácení mladých let a v písní zří nesmrtelnost svou i svého národa, přistupuje básník k sociální otázce chudinné a dovolává se na bohatcích náležité mzdy za těžkou práci, již koná chudina. Lekaje se jejího hněvu žádá, by se otázka bídy rozhodla smírem i v lásce. A jak náš básník opovrhuje citu prázdným bohatstvem plným chtíčů, tak hlasně velebí pravé nadšení pro ideály, zjišťuje neunavné píli vítězství, věští, že i teď jen jarý duch dojde zaslíbené země našich nadějí, horuje, aby vedle síly mužů často záhubné budovala žena láskou ráj na zemi.

Důvěra zachovala lidstvo; útrapa nevolnosti budí nové síly proti

sobě: v lásce lidu spočívá proslavenost v lidstvu; jen smělou odvahou lze nám zvítěziti; hrůzy věků způsobila zištnost, jež se licoměrně kryla věrou; jen práce zasluhuje oslavu; smrt vyrovnává všecko, jedině nouze doprovází chudého až i za hrob — takové myšlenky vtělil Martinec v cyklus 13 písní, nadepsaný „Žertvy.“ Dozvukem k nim je báseň „Štěstí králů.“ Plny libého naladění jsou básně Poesie, V chýši, Podobenství, Žehnám tobě, Listopad, Otčina, Pohlédni na mne, zejmena pak báseň „Hedvice.“ Písně na str. 61—75, pak na str. 80—81 podané jsou, ač umělé, přece pravé *české* písně, oděné z části plně národní formou. Jest jich 17. Zde se nadání Martinicovo stýká s Heydukovým.

Jak Mühlsteinová, tak i Dvořáková, tak i především též Martinec volí sobě motivy moderní, zcela vhodně činíce, že tudíž vylučují akademické látky; nečinívá se to novější poesií ani v lyrice povždy, a tím méně děje se to v epice nebo v dramatice. *Moderní ideál* — toť musí býti heslo moderní básnické produkce. Což ovšem nebude brániti tomu, aby básník, proniknut nynějškem, věstně mnohdy nepatřil a neukazoval do budoucnosti; ano, učinili tak, bude to *předností* — již u Martince zvláště vytknouti sluší. Chudoby stále přibývá, a katastrofa z toho vzcházející snad není daleka; pročež dlužno s rostoucím důrazem poukazovati na ni a hledati odpomoc.

Básník lyrický musí pěti z hloubi *své* duše, avšak musí zároveň projevovati nálady *obecněji* platné. To se děje všemi našimi třemi lyrickými sbírkami, nejbohatěji ovšem u Dvořákové, ale nejpůsobivěji u Martince. Neplatí to však bezvýminečně; neboť jako ku př. Mühlsteinová napsala přímo *za jiného* (tedy z nevlastního, nepravdivého naladění, můželi tu vůbec o naladění býti řeči,) sloky svého „Zastaveníčka“ (na str. 38), tak nevěříme Dvořákové v „Cigánce,“ a tak zaráží nás ničím neopodstatněný přechod ze žalu do veselého milostného naladění v Martincově sbírce na str. 39—42 tím více, že básník sám (na str. 84) svou nepoetickou nedůslednost cítí. A přece mají nám lyrické básně (jak jsme v citovaných Lotzeových větách slyšeli, a jak i ku př. Vischer [III., 2. 5. §. 886] na to poukazuje,) jeviti *věrnou* podobu básníkovy individuality. Nečinili se to v nich, tu není ovšem s podivením, vypadneli z toho místy pouhá prosa neb aspoň nedokonalá komposice, ba že mnohdy výsledek práce pro nás zůstane příliš záhadným, aby se práce ta ještě hádankou nazvati mohla.

I u Dvořákové a Martince musí se, jako se to stalo již o Mühlsteinové, pochvalně vytknouti snaha, psáti řečí co nejpřesnější a ve formě pečlivé; přece však nalézáme i u nich výminky.

Jest to bohužel zjev českému básnictví téměř obecný, že sobě nehledí úlohy své vyvíjeti a zdokonalovati jazyk. Nečeské obraty, šroubovaná mluva, nemožná nová slova, kupení spoluhlásek a stejných samohlásek (ku př. sl*á*v*a* hl*á*s*á* Tv*á* — j*á* v d*a*vu, blahé dn*i* m*i* všickn*i* m*i*nou, n*e*v*e*l*e*bt*e* lesklých hvězd), častý hyatus — tyto vady, jichž by si beztrestně žádný jinojazyčný básník dovoliti nesměl, naskytají se v českých verších nazbyt hustě. Tím více musí rozlaďovati téměř zásadné nešetření prosodie. A přece nečiní přízvučná prosodie žádných obtíží! Proto máme za nutno, by se přízvuku veskrze co nej-

svědomitěji šetřilo, vyjímajíc jedině snad případy, kde by typičnost řeči trpěla; jinak hrozí nebezpečí, že povzbudeme vůbec všechnu prosodii a všechen jazykový rhytmus. Podobně musí na to naléháno býti, aby, když se již rýmuje, nenahražoval se rým pouhou assonancí a netvořily se plané, nýbrž z pravidla, kde se typičnosti řeči neublíží, jen plné, až i ještě v samohlásku slovového kmene zasahajícím stejnozvukem tvořené rýmy. Jinak přestává rým býti okrasou a sníží se v nechutnou titěrku.

To pravím vůči téměř veškeré nynější básnické produkci obecně, a co se specielně našich tří sbírek týče, dlužno mi poznamenati, že se tyto výtky nejméně týkají Martince, a že Dvořákova celkem nejsnažněji k tomu hleděla, by rýmovala *plnými* rýmy. O této básnířce dlužno nám na konec ještě uvesti, že umístnila ve svém cyklu též několik básní epického rázu.

Tím přejdeme k velmi zajímavé *epické* novince. Míníme veršovaný román *„Václav"* od *Antala Staška.* Odkojen jsa pilnými studiemi slovanských literatur a obdařen jsa vzácným básnickým nadáním, podává nám Stašek první část třísvazkové básně, na nížto šťastnou volbu látky z našeho moderního života, schyl k typičnému tvoření, k charasteristické koncepci, pestrost povah i událostí, šetření epické ironie, pak častý vzlet myšlenek i bohatost mluvy vysoce chváliti musíme. Škoda jen, že se o ní co části na tento čas šíře souditi nedá, poněvadž každá báseň především *co celek* v úvahu brána býti má. Proto musíme vysloviti vřelé své přání, aby druhá i třetí část románu co možno nejdříve vyšla, a nyní obmeziti se pouze na poznámky, že básník tuším vylíčí nám vícestranně boj trpícího národního živlu s nevlasteneckým zhýralstvem, že onomu staví v čelo Vácslava, jako tomuto v čelo staví Jindřicha, že se Staškovi scény z národních kruhů lépe zdařily než výjevy z kruhů „vyšších," že v líčení těchto „vyšších" vrstev místy sáhl k příliš temným neb i kluzkým smyslným barvám, že v oddílu I. snaha mluviti charakteristickou babiččinu mluvu svedla ho k místům prosaickým.

Dramatické naší literatuře posléz otevírá se šťastná perspektiva. Umělecká Beseda a dramatičtí spisovatelé i skladatelé zdělali památní spisy k národnímu družstvu divadelnímu, v nichžto se žádá, aby místo frašky a vedle překladů častěji a důstojněji než do nedávna pěstováno bylo české a jinoslovanské dramatické umění. Representace družstva prokázala v tom všechnu svou ochotu, a takž bude bohdá *český* ráz repertoiru nadále důsledně šetřen, což se zejmena letos tím spíše státi může, poněvadž připraven větší počet nových původních děl; o čemž svým časem širší zprávy podati hodláme. Zde ještě zmíníme se o tom, že naše herectvo slečnou *Veverkovou* nabylo velmi nadané i snaživé síly.